

STUDII

DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ

VOLUME XV, ISSUE 1, MARCH 2019

VOLUME XV, N° 1, MARS 2019

VOLUMUL XV, NR. 1, MARTIE 2019

Revistă editată de / revue éditée par / journal published by:
UNIVERSITATEA DE VEST „VASILE GOLDIȘ” DIN ARAD, ROMÂNIA

în parteneriat cu / en partenariat avec / in partnership with:

**LE DÉPARTEMENT DE ROUMAIN
D'AIX-MARSEILLE UNIVERSITÉ, FRANCE**

**LE CAER – EA 854
D'AIX-MARSEILLE UNIVERSITÉ, FRANCE**

**LE CIRRMI
DE L'UNIVERSITÉ PARIS 3, SORBONNE NOUVELLE, FRANCE**

UNIVERSITATEA ROMA TOR VERGATA, ITALIA

**FACULTATEA DE FILOSOFIE,
DEPARTAMENTUL DE LIMBA ȘI LITERATURA ROMÂNĂ,
UNIVERSITATEA NOVI SAD, SERBIA**

UNIVERSITY OF JENA, INSTITUTE FOR SLAVIC LANGUAGES, JENA, GERMANY

**INSTITUTUL DE STUDII BANATICE „TITU MAIORESCU”
AL ACADEMIEI ROMÂNE, FILIALA TIMIȘOARA**

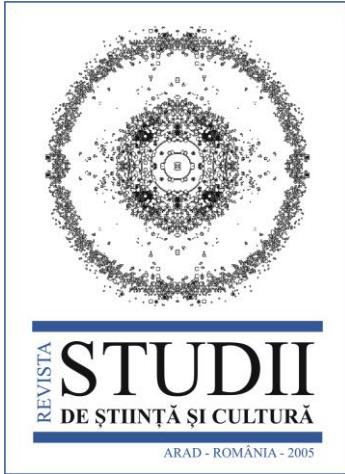
**L'ASSOCIATION INTERNATIONALE DE PSYCHOMÉCANIQUE DU LANGAGE (AIPL),
PARIS, FRANCE**

BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ „ALEXANDRU D. XENOPOL”, ARAD

TIPOGRAFIA GUTENBERG – EDITURA GUTENBERG UNIVERS, ARAD

UNIVERSITATEA DIN ORADEA, ROMÂNIA

**„Vasile Goldiș” University Press
Arad – România**

ISSN 1841-1401 (print)

ISSN - L 1841-1401

ISSN 2067-5135 (online)

BDI Index Copernicus International

Revistă **evaluată pozitiv**, după criteriul citărilor, în **I. C. Journals Master List 2017**, cu un scor **ICV** (Valoare Index Copernicus) de **67,53 puncte**.

Colegiul editorial / Editorial Board:

Editor-șef/Editor-in-Chief:

Prof. univ. dr. Alvaro ROCCHETTI, Université Paris 3, Sorbonne Nouvelle, France
Director executiv/Executive Director, Redactor-șef fondator/Editor-in-Chief founder:

Prof. Vasile MAN, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, România
Director adjunct/Adjunct Executive Director:

CS Dr. Viviana MILIVOIEVICI, Academia Română, Filiala Timișoara

Coeditori/Co-Editors-in-Chief:

Acad. Eugen SIMION, Academia Română, Președinte al Secției de Filologie și Literatură, Director al Institutului de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu” al Academiei Române
Acad. Prof. univ. dr. Thede KAHL, University of Jena, Germany
Acad. Mihai CIMPOI, Academia de Științe a Republicii Moldova
Prof. univ. dr. Louis BEGIONI, Universitatea Roma Tor Vergata, Italia
Prof. univ. dr. Emilia PARPALĂ, Facultatea de Litere, Universitatea Craiova, România
Prof. univ. dr. Rodica BIRIŞ, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, România
Conf. univ. dr. Virginia POPOVIĆ, Universitatea din Novi Sad, Serbia

Consiliu științific – Referenți/Scientific Board:

CS Dr. Viviana MILIVOIEVICI, Academia Română, Filiala Timișoara, Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”

Acad. Mircea PĂCURARIU, Academia Română, Filiala Cluj-Napoca

Ref. Adriana SAVIN, Scientometrie, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, România

Dr. Doru SINACI, Biblioteca Județeană „A. D. Xenopol”, Arad

Prof. dr. Dres. H.c. Rudolf WINDISCH, Universität Rostock, Germania

Prof. univ. dr. Sophie SAFFI, Université d'Aix-Marseille AMU, France

Prof. univ. dr. Gilles BARDY, Université d'Aix-Marseille AMU, France

Prof. univ. dr. Ștefan OLTEAN, Universitatea „Babeș Bolyai” Cluj-Napoca, România

Prof. univ. dr. Teodor Ioan MATEOC, Universitatea din Oradea, România

Prof. univ. dr. Marina Puia BĂDESCU, Universitatea din Novi Sad, Serbia

Prof. univ. dr. Iulian BOLDEA, Universitatea „Petru Maior” din Târgu-Mureș, România

Prof. univ. dr. Elżbieta JAMROZIK, Instytut Kulturologii i Lingwistyki Antropocentrycznej Wydział Lingwistyki Stosowanej, Warszawa, Poland

Prof. univ. dr. Lucian CHIȘU, Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”, Academia Română, București

CS III Dr. Grațiela BENGA-ȚUȚUIANU, Academia Română, Filiala Timișoara, Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”

Conf. univ. dr. Romana TIMOC-BARDY, Université d'Aix-Marseille AMU, France

Conf. univ. dr. Speranța MILANCOVICI, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, România

Conf. univ. dr. Stăncuța LAZA, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, România

Conf. univ. dr. Mihaela BUCIN, Universitatea din Szeged, Ungaria

Secretariat de redacție:

Redactori-Traducători:

Ioana NISTOR, Biblioteca Universitară „Tudor Arghezi”, UVVG, Arad, România;

Eudochia VOLONTIR-SEVCIUC, Université Paris 4, Sorbonne Nouvelle, France

Design: Otilia PETRILA

Foto: Virgiliu JIREGHIE

Administrator Site: Viviana MILIVOIEVICI

Adresa / Editorial Office: Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, România
310025 ARAD, Bd. Revoluției nr. 94-96; telefon: 0040/0257/280335; mobil 0724039978;
fax 0040/0257/280810; www.revista-studii-uvvg.ro, e-mail: vasileman7@yahoo.com

Copyright © 2010
„Vasile Goldiș”
University Press

Revistă fondată în anul 2005, indexată în Bazele de Date Internaționale (BDI) CEEOL (www.ceeol.com) din Frankfurt, Germania, EBSCO Publishing din Statele Unite (www.ebscohost.com), INDEX COPERNICUS INTERNATIONAL, Varșovia, Polonia (www.indexcopernicus.com) și DOAJ LAND UNIVERSITY LIBRARIES, Suedia (www.doaj.org). THE LINGUIST SUA, Revistă științifică evaluată și clasificată de CNCS, 2012, categoria B, profil umanist, domeniul FILOLOGIE.

CONTENTS / SOMMAIRE / CUPRINS

I. ROMAN CULTURES-ROMANIAN CULTURE/CULTURES ROMANES-CULTURE ROUMAINE/CULTURI ROMANICE-CULTURĂ ROMÂNEASCĂ

Coordinator/Coordinateur/Coordonator:

Alvaro ROCCHETTI, Viviana MILIVOIEVICI 9

Christiane Félicité EWANE ESSOH 11

La variation suffixale entre norme et adhésion acoustique

Eudochia VOLONTIR-SEVCIUC 19

Panaït Istrati, écrivain français d'origine roumaine

Panaït Istrati, scriitor francez de origine română

Fatima Zohra BENAÏCHA 27

Cognition and development of linguistic and causal thinking: applications in didactical comprehension in L2

Cognition et développement de la pensée linguistique et causale: applications en didactique de la compréhension en L2

Corina-Gabriela BĂDELITĂ 35

Invitations to reading launched by Italo Calvino

Invitations à la lecture lancées par Italo Calvino

Invitații la lectură lansate de Italo Calvino

Sanda PĂDUREȚU, Angelica CĂPRARU 43

Literature, society, individual. The external world reflected into fiction

Littérature, société, individu. Le monde extérieur figuré dans l'univers livresque

Literatură, societate, individ. Lumea exterioară reflectată în romanește

Gabriel BĂRDĂȘAN, Emina CĂPĂLNĂȘAN 53

Ways of exploiting the descriptors of competences from the european framework of references for languages in teaching specialised vocabulary to the preparatory programme of romanian
Modalités de valorisation des descripteurs de compétence du cadre européen commun de référence pour les langues dans l'enseignement des langages spécialisés au programme préparatoire de langue roumaine

Modalități de valorificare a descriptorilor de competență din cadrul european comun de referință pentru limbi în predarea limbajelor specializate la programul pregătitor de limba română

Carmen DĂRĂBUS 65

History and postmodernism. Emil Andreev, *The glass river*

Histoire et postmodernisme. Emile Andreev, *La rivière en verre*

Istorie și postmodernism. Emil Andreev, *Râul de sticlă*

Sanda PĂDUREȚU, Angelica CĂPRARU

73

Methods of creating the immaterial patrimony of the romanian literature. Case study: E.

Lovinescu's monography dedicated to the life and works of Grigore Alexandrescu

Modalités de création du patrimoine immatériel de la littérature roumaine. Etude de cas: la

monographie de E. Lovinescu dédiée à la vie et à l'œuvre de Grigore Alexandrescu

Modalități de creare a patrimoniului imaterial al literaturii române. Studiu de caz:

monografia lui E. Lovinescu dedicată vieții și operei lui Grigore Alexandrescu

Valentin IOAN

81

The coded language of information structures from Moldavian area in the year of 1918

Le langage chiffré des structures d'information dans la région de la Moldavie en 1918

Limbajul cifrat al structurilor de informații din zona Moldovei în anul 1918

II. GERMAN CULTURE - CULTURE ALLEMANDE/ CULTURĂ GERMANĂ

Coordinator/Coordinateur/Coordonator:

Rodica BIRIȘ 89

Rodica Teodora BIRIȘ 91

The advertising and the language of young people

Werbung und jugendsprache

Reclama și limbajul tinerilor

Alexandra Denisa IGNA, Adina BANDICI 95

Teaching grammar through pop songs in courses of german as a foreign language (daf). didactic-methodical approaches

Grammatikvermittlung durch poplieder im daf-unterricht. didaktisch-methodische ansätze

Predarea gramaticii prin cântece pop la cursurile de limba germană ca limbă străină (daf). abordări didactice-metodice

III. SLAVIC LANGUAGE AND CULTURE-ROMANIAN LANGUAGE AND LITERATURE/LANGUE ET LITTÉRATURE SLAVE-LANGUE ET CULTURE ROUMAINE/LIMBĂ ȘI CULTURĂ SLAVĂ-LIMBĂ ȘI LITERATURĂ ROMÂNEASCĂ

Coordinator/Coordinateur/Coordonator:

Virginia POPOVIĆ 103

Virginia POPOVIĆ 105

Features on the development of romanian literature in Vojvodina. Poetry and prose

Particularitați privind dezvoltarea literaturii romane din Voivodina. Poezia și proza

Brândușa JUICĂ 113

The role of didactic game in the preparation of preschoolers for reading-writing

Rolul jocului didactic în pregătirea preșcolarilor pentru citit-scris

IV. TRANSLATIONS-TRANSLATION STUDIES / TRADUCTIONS-ÉTUDES DES TRADUCTIONS / TRADUCERI-TRADUCTOLOGIE

Coordinator/Coordinateur/Coordonator:

Vanda STAN, Mirel ANGHEL 119

Florina NĂSTASE 121

Birds of passage: language and identity in Julia Alvarez's *how the Garcia girls lost their accents*

Păsări călătoare: limbaj și identitate în *cum fetele Garcia și-au pierdut accentul* de Julia Alvarez

Corina LUNGU, Oana BADEA 129

Classical languages and the french channel – two sources of lexical borrowings in romanian medical terminology

Les langues classiques et la filière française – deux sources d'emprunts lexicaux dans la terminologie medicale roumaine

Limbile clasice și filiera franceză – două surse de împrumuturi lexicale în terminologia medicală românească

V. SCIENTIFIC CULTURE/CULTURE SCIENTIFIQUE/CULTURĂ ȘTIINȚIFICĂ

Coordinator/Coordinateur/Coordonator:

Eugen GAGEA 139

Viviana MILIVOIEVICI 141

Simpozion omagial „Alexander Tietz”, în Aula Academiei Române, Filiala Timișoara

Ana Mihaela ISTRATE 143

The oriental travel journey in literature and arts. A visual interpretation of feminine beauty

Le voyage oriental en littérature et arts. Une interprétation visuelle de la beauté féminine

Jurnalul călătoriei orientale în literatură și artă. O interpretare vizuală a frumuseții feminine

Angelica CĂPRARU, Sanda PĂDUREȚU 155

Problematic aspects of intercultural communication

Aspects problématiques de la communication interculturelle

Aspecte problematic ale comunicării interculturale

Eugen GAGEA 167

Vasile Goldis – precursor of the idea of unity of the european states during the First World War

Vasile Goldis – précurseur de l'idée de l'unité des états européens au cours de la Première Guerre Mondiale

Vasile Goldiș – precursor al ideii de unitate a statelor europene în anii Primului Război Mondial

Paul MAGHERU 171

Prague – overlapping of architectural styles

Praga – stratificare de stiluri arhitecturale

VI. BANAT STUDIES/ ETUDES DE BANAT/ STUDII BANATICE

Coordinator/Coordinateur/Coordonator:

Viviana MILIVOIEVICI 181

Viviana MILIVOIEVICI 183

The library of Romanian Academy, Timisoara branch – promoter of culture, research and education

La bibliothèque de L'académie Roumaine, filiale de Timisoara – promoteur de la culture, de la recherche et de l'éducation

Biblioteca Academiei Române, filiala Timișoara – promotor al culturii, cercetării și educației

Grațiela BENGA-ȚUTUIANU 187

The voice of a literary critic: (re)constructing cultural identities

La voix d'un critique et des identités culturelles en reconstruction

Vocea unui critic și identități culturale în reconstrucție

Delia BADEA 193

Marius Sala – The history of destiny

Marius Sala – L'histoire d'un destin

Marius Sala – Istoria unui destin

Vasile MAN 197

The destiny of the great poetry. Consecration of the poet Viviana Poclid Dehelean (Milivoievici) in the contemporary literature

La destination d'une grande poésie. La consécration de la poétesse Viviana Poclid Dehelean (Milivoievici) dans la littérature contemporaine

Destinul unei mari poezii. Consacrarea Poetei Viviana Poclid Dehelean (Milivoievici) în literatura contemporană

VII. BOOK REVIEWS/CRITIQUES DE LIVRES/RECENZII

Coordinator/Coordinateur/Coordonator:

Emilia PARPALĂ 201

Virginia POPOVIĆ 203

Ferenc Németh, *Presa de limbă maghiară din Banatul sărbesc (1872-1918)/ A magyar sajtó a szerbiai Bánátban (1872-1918)*, Ediție bilingvă, Prefață: prof. univ. dr. Crișu Dascălu. Timișoara, Editura David Press Print& Zrenianin, Editura ICRV, 2018, 339 p.

Silvia C. NEGRU 205

Viviana Poclid Dehelean (Milivoievici) – POETA ARTIFEX

***Albastru-Infinit/Bleu-Infini*, ediție bilingvă română-franceză, Prefață la versiunea franceză de Alavaro Rocchetti, Prefață de Vasile Man, Postfață de Florica Pătan, Paris, Franța, Editura CIRIMI, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2017, ISBN 978-606-675-145-2**

Silvia C. NEGRU 207

Viviana MILIVOIEVICI, Iasmina MILIVOIEVICI, *Năzdrăvăniile lui Toricel*, Prefață de Ioan David, Timișoara, Editura David Press Print, 2018, 94 p. ISBN 978-606-999-026-1

Ioan BOLOVAN 209

Daniel Lăcătuș – *Orasul Călan la Marea Unire*, Editura StudIS, Iași, 2019

Instructions for Authors	211
Instructions pour les auteurs	214
Instrucțiuni pentru autori	217

Subscriptions	219
Abonnements	219
Abonamente	220

**I. ROMAN CULTURES-ROMANIAN CULTURE/CULTURES
ROMANES-CULTURE ROUMAINE/CULTURI ROMANICE-
CULTURĂ ROMÂNEASCĂ**

Coordinator/Coordinateur/Coordonator:
Alvaro ROCCHETTI
Viviana MILIVOIEVICI

LA VARIATION SUFFIXALE ENTRE NORME ET ADHÉSION ACOUSTIQUE

Christiane Félicité EWANE ESSOH
 Professeur des Universités
 Département de Français
 Université de Yaoundé 1 - Cameroun
 cfeewa@yahoo.fr

Résumé

La variation suffixale fait partie des faits grammaticaux insuffisamment explorés. Tout en reconnaissant la productivité des autres procédés de création lexicale, la présente étude priviliege à dessein la dérivation, plus précisément, la dérivation suffixale.

A cet effet, j'ai choisi d'observer le tableau des suffixes nominaux produit par Arrivé & Alii (1986 : 649-651)¹, et qui a l'avantage de mettre en évidence les signifiés suffixiels très nombreux et leurs formes correspondantes. L'attitude commune aux linguistiques, c'est de considérer les dérivés comme des formes construites selon les seuls principes normatifs.

Le principe de normativité se traduit ici par l'organisation des suffixes de la langue française en système intégrant : l'action ou le résultat de l'action ; la qualité, la propriété ou la fonction, l'opinion ou l'article ; le partisan d'une opinion ou l'attitude ; l'agent d'une action ; l'instrument, la machine ou l'objet fonctionnel ; l'arbre ou végétal producteur ; le lieu de fabrication d'exercice de vente ; l'état ; les collectifs ; le contenu et la mesure ; les péjoratifs ; les diminutifs ; les habitants d'une région ou d'une ville ; l'âge ou l'anniversaire.

On tire par exemple de cette typologie que de façon générale, les suffixes nominaux sont applicables aux noms, aux verbes, aux adjectifs qualificatifs, aux propositions, aux noms propres, mais aussi aux numéraux.

Et puisque, je m'intéresse exclusivement aux suffixes nominaux, le problème central que pose la présente étude, c'est celui du caractère arbitraire des formes suffixielles.

Comment expliquer l'application des suffixes identiques aux signifiés différents (cas du suffixe ée, signifiant l'action, le résultat de l'action, ou exprimant le contenu ou la mesure comme dans « assiette » et « matinée ») ? Quelle explication donner à la « modification étymologisante du radical », notamment dans le passage de « généreux » à « générosité » et non « généreusité », ou de « sourd » à « surdité » et non « sourdité » ? Faut-il se contenter de parler de dérivation régressive ou inverse, ou encore de dérivation à suffixe zéro face aux exemples tels que : « galop », « oubli » ou « vol » ? Que dire de « départ », qui en plus de se conformer à la dérivation régressive, adjoint un élément préfixal ?

La multiplicité des formes suffixielles est-elle justifiable par le seul argument de la distribution complémentaire évoquée par Arrivé & Alii et qui la motivent par les phénomènes de doublets ?

En effet, l'opération de dérivation, établie sur les lois de corrélation entre les signifiés des suffixes et leurs bases est floue dans son application. Au sujet de cet atout normatif, il convient de dire qu'il réside, en termes de potentiel dans le plan de la langue, à titre d'un savoir garanti par la mémoire. Là est l'intérêt de la psychomécanique du langage, qui observe et rend compte de l'ensemble du processus.

¹ Arrivé, M & Alii, *La grammaire d'aujourd'hui : guide alphabétique de linguistique française*, Paris, Flammarion, 1986

L'objectif de mon analyse sera de montrer que la norme gagne à être mise en relation avec les composantes mémorielle et perceptive, telles qu'elles sont conçues dans Ewané.²

Mon hypothèse est justement que l'accession des mots bases à l'état des substantifs dérivés, passe par trois exigences complémentaires, qui structurent cette communication :

1. *l'exigence mémorielle, activité biologique et psychique qui permet d'emmagasiner et de restituer, en l'occurrence les composantes structurales ;*
2. *l'exigence normative, dénoncée sous les schèmes basiques : base + suffixe, préfixe + base ou préfixe + base + suffixe ;*
3. *l'exigence perceptive, parce que les exceptions, chaque fois opposées aux lois grammaticales, supposent la détermination par l'adhésion acoustique.*

En définitive, la norme sans s'affaiblir, est plutôt rendue cohérente, le réglage morphologique se voulant dépendant du système perceptif, sur le fond subjectif de la sensibilité auditive.

Mots clés : *dérivés, dérivation, suffixes, arbitraire, variation suffixale, adhésion acoustique, sensibilité auditive.*

Introduction

La présente communication consacrée à la norme dérivationnelle, dont le principe se traduit par l'organisation des suffixes de la langue française en système, voudrait souligner la complexité du traitement morphologique qui fixe la virtualité des substantifs, notamment les substantifs dérivés et ce, d'un double point de vue : d'une part, comme images des mots au plan mémoriel, d'autre part, comme formes lexicales ou plutôt, comme dérivés dans les usuels.

Pour qui observe le tableau des suffixes nominaux de la langue française, élaboré par Arrivé & alii 1986 ; 645-651, les formes des seuls signifiés « action » et « résultat de l'action » se montrent particulièrement variées. Il est certain, en d'autres termes, que l'application des lois dérivationnelles est éminemment variable.

Il convient de rappeler que la norme ne peut effectivement être appliquée, sans qu'il y ait au moins une certaine liberté du sujet parlant. Dans le tableau de référence, le principe dérivationnel, réduit à la corrélation entre les formes suffixielles, le genre et la classe d'origine de l'élément suffixe semble superficiel, sans qu'il soit pour autant aisé de justifier les exceptions qui soulèvent le problème plus général en français de l'arbitraire du signe. L'état de structure des dérivés appelle de ce point de vue à une justification qui est de l'ordre de leur psychomécanisme constructeur.

Selon une telle approche, l'hypothèse de la détermination par le système perceptif, (système visuel et système auditif), permet justement de poser les substantifs dérivés comme doublement déterminés et par la norme et par l'adhésion acoustique.

Loin de la conception normativiste, qui tend à isoler la dimension subjective de la créativité lexicale, la position du problème (1) a l'avantage de révéler la complexe diversité des dérivés et de consolider nos hypothèses : d'abord, l'hypothèse du réglage morphologique par la sensibilité perceptive(2), qui légitimera à son tour l'hypothèse de la morphogénèse pré-discursive (3), avant de présenter le psychomécanisme générateur de substantifs dérivés(4), comme un exemple de parcours soumis à une triple nécessité.

- l'exigence mémorielle (4.1) ;
- l'exigence normative (4.2);
- l'exigence perceptive (4.3)

² Ewané, C. F., *Genèse et quantification des substantifs du français, enjeux d'une approche guillaumienne*, Paris, l' Harmattan, 2016.

1. POSITION DU PROBLÈME

Il est devenu banal de constater la diversité des suffixes de la langue française. La typologie, de Arrivé & alii (1986 :649-651) a l'avantage de mettre en évidence une pluralité de signifiés et leurs formes correspondantes.

Aussi, la différence est-elle établie entre :

- l'action ou le résultat de l'action ;
- la qualité, la propriété ou la fonction ;
- l'opinion ou l'attitude ;
- le partisan d'une opinion ou d'une attitude ;
- l'agent d'une action ;
- l'instrument, la machine ou l'objet fonctionnel ;
- l'arbre (ou végétal) producteur ;
- le lieu de fabrication d'exercice de vente ;
- l'état ;
- les collectifs ;
- le contenu et la mesure ;
- les péjoratifs ;
- les diminutifs ;
- les habitants d'une région ou d'une ville ;
- l'âge ou l'anniversaire.

Pour ne prendre qu'un exemple, l'action et le résultat de l'action sont rendus sémiologiquement par 17 formes suffixielles. Afin de mieux situer la problématique générale que pose la variation suffixale, observons le tableau des suffixes nominaux du français:

TABLEAU DES SUFFIXES NOMINAUX DU FRANÇAIS

SIGNIFIE DU SUFFIXE	FORME	GENRE	CLASSE D'ORIGINE DE L'ELEMENT SUFFIXE	EXEMPLES	
Action, résultat de l'action	ade age aille(s)	f m f	Verbe Verbe, nom Verbe	embrassade, assemblage, codage trouvaille épousailles	
	aison ison oison	f	Verbe, nom	pendaison, siglaison garnison, pâmoison	
	ation ition (s)sion	f	Verbe, nom, adj	indexation finition récession	
	xion isation			connexion arabisation	
	(e)ement	m	Verbe	conditionnement, aménagement,	
	erie	f	Verbe	chamaillerie	
	ure ture ature	f	Verbe, nom	gelure, moulure armature, ossature	
	is	m	Verbe	abattis, mouchetis	
Qualité, propriété, fonction	ance ense escence	f	Adj. Verbal	voyance, latence, coalescence	
	at	m	Nom	assistanat, médicat	
	ité, été, té	f	Adj.	musicalité, bonté	
	(er)ie	f	Adj.	ladrerie, courtoisie	
	esse	F	Adj.	bassesse, hardiesse	
	ise		f	adj	débrouillardise
	eur		f	adj	hauteur
	isme		m	verbe, nom, adj	dirigisme, vandalisme, je m'enfoutisme
Opinion, attitude	isme		m	nom, proposition, adj	christianisme,co mmunisme,j'm'e nfoutisme
Partisan d'une opinion ou d'une attitude	iste	m, f	M, f	fasciste, trotskiste, socialiste	

On tire de cette présentation que de façon générale, les suffixes nominaux sont applicables aux noms, aux verbes, aux adjetifs qualificatifs.

Et même si l'on peut regretter l'absence de certaines formes suffixielles (cas de *ée*, résultat de l'action qui génère *avancée, arrivée ou montée*, et même *ance*, dont le signifié identifie contribue à la création de *délivrance*, il reste que *Arrivé & alii* font un ensemble d'observations qui interpellent.

Comment expliquer l'application des suffixes identiques aux signifiés différents (cas de *ée* signifiant l'action ou le résultat de l'action et celle exprimant le contenu ou la mesure comme *assietté* et *matinée*) ?

Quelle explication donner à la "modification étymologisante du radical" ?

Soulignons que les auteurs font observer le passage de "*généreux*" à "*générosité*" et non *généreusité*, ou de *sourd à surdité* et non *sourdité*.

Faut-il se contenter de parler de dérivation régressive ou inverse, ou encore de dérivation à suffixe *Zéro*, face aux exemples tels que *galop, oubli ou vol* ?

Que dire de *départ*, qui en plus de se conformer à la dérivation régressive, adjoint un élément préfixal dans sa zone gauche ?

Il semble utile de rappeler que le système des dérivés est organisé autour du regard non discuté du sujet parlant. En d'autres termes, sont évoquées les conditions mécaniques de pensée, attachées à la représentation des formes dérivées.

Il devient clair que les états de structures des dérivés appellent à une justification qui est de l'ordre de l'esthétique perceptive et qui elle-même relève du psychomécanisme.

Sur la base de ces observations, il devient possible d'envisager tour à tour **l'hypothèse du réglage morphologique par la sensibilité perceptive et l'hypothèse de la morphogenèse pré-discursive**.

2. L'HYPOTHÈSE DU REGLAGE MORPHOLOGIQUE PAR LA SENSIBILITE PERCEPTIVE

C'est en effet avec Husserl qu'on verra les prémisses de la conception du signifiant envisagé comme représentation, c'est-à-dire comme une forme infiltrée de la sensibilité perceptive.

Précisons tout de suite, pour justifier notre option terminologique, que l'intérêt théorique de la notion de signifiant, par rapport à celle de signe linguistique avancée par Saussure relativement à la forme, c'est de rendre compte de ce que le sujet parlant nourrit une connaissance intime des expériences, qu'il peut alors se représenter ; le signe adossé à une idée devenant alors le signifiant.

Distinguer l'infinitude des objets du monde, de l'objet reconnu, identifié et désigné paraît indispensable à toute compréhension du processus d'encodage.

(...) *l'arrière-plan d'objets d'où se détache un objet perçu sur le mode du cogito actuel, par le fait qu'il bénéficie de cette conversion par laquelle le moi le distingue, est véritablement, du point de vue du vécu un arrière - plan d'objets. Autrement dit, tandis que nous sommes maintenant tournés vers l'objet pur sous le mode du « cogito », toutes sortes d'objets « apparaissent néanmoins, accèdent à une conscience intuitive, vont se fondre dans l'unité intuitive d'un champ d'objets de conscience ». C'est un champ de perceptions potentielles.*³

En faisant de la conscience l'élément de conversion des objets en formes, Husserl consolide l'idée d'un *cogito préréflexif*. En d'autres termes, *Toute conscience est conscience de quelque chose... La conscience est conscience positionnelle du monde.*⁴

On retrouve dans ce qui précède l'allusion au doute méthodique, ne pas assimiler la conscience à la connaissance. La conscience impose en un mot d'observer ce qui deviendrait un objet du monde, à côté d'un autre. L'intérêt d'une telle mise au point est précisément de pouvoir en tirer les conséquences :

(...) Husserl analyse avec le plus grand détail la structuration intrinsèque inhérente au monde phénoménal. Or cette structuration ne peut pas être réduite à sa composante physique

³ Husserl E. , *idées directrices pour une phénoménologie et une philosophie phénoménologique* p, Paris,Gallimard, Trad. P.Ricoeur. pp. 283-284

⁴ Sartre J. P., *L'Etre et le Néant*, Paris, Gallimard, 1946, pp. 17-18

(matérielle) bien que celle - ci en soit partie prenante, mais elle ne peut non plus être vue comme s'effectuant uniquement du côté du sujet ou de la conscience subjective. Car c'est précisément cette structuration du monde phénoménal qui constitue le milieu à partir duquel se forment les structures signifiantes et les prégnances psychiques.⁵

Les développements qui précèdent ne laissent aucun doute sur cet apport du *système perceptif*. La mise d'une composante du *monde phénoménal* sous le regard du sujet énonciateur, connaît en réalité sa transformation en représenté. C'est donc en définitive une double relation qui mérite d'être élucidée : celle du *monde phénoménal* avec la conscience d'une part, celle de ce même monde avec les *champs perceptifs*, d'autre part.

Il est clair que les usuels définissent globalement les états abstraits des notions, soit dans leur généralité. La complexité de l'élaboration morphologique est mise, le plus nettement en lumière, si l'on s'en réfère au commentaire de Lowe ; Le *lieu mémoriel* est présenté comme faisant voisiner plusieurs composantes :

*Les impressions qui forment le contenu d'une visée de discours peuvent provenir de diverses sources. Elles peuvent être notamment le résultat de nos diverses facultés de perception, de notre faculté de remémoration, de notre faculté d'imagination et de notre faculté d'intellection. La visée de discours et son contenu sont des réalités mentales.*⁶

Lowe contredit l'idée sous-tendant le postulat que le langage émane de la seule *faculté d'intellection*, plusieurs opérations mentales entrant en jeu, dont la *mémoire et la sensibilité perceptive*. Le concept de sensibilité *perceptive* induit d'un certain point de vue, l'appréciation de la dimension auditive du son. A vrai dire, on ne peut parler de *réglage auditif*, sans faire allusion à la psychoacoustique « psychologie auditive », en d'autres termes, science ayant pour vocation de mettre en relation l'acoustique, l'anatomie humaine et la conscience auditive.

Nous la convoquons ici, non pour nous attarder comme le fait Tomatis, sur la dimension fonctionnelle de l'appareil auditif, mais pour tirer le juste bénéfice de la *composante acoustique*, telle qu'elle organise, de notre point de vue, l'élaboration morphologique.

Il s'agit de commencer par poser les sons réalisés vocalement, comme des sons destinés à être entendus : *chaque son parlé est un son entendu*.

A la suite de Tomatis, on peut poser que tout son produit, suppose une reconnaissance par la *mémoire auditive*, qui permet de stocker des informations de nature auditive, c'est-à-dire des sons.

Dans le cadre de la présente étude, il est important de montrer comment la *mémoire auditive*, accoutumée au *phonétisme* du français, peut être un régulateur morphologique.

L'oreille interne dont il vient d'être parlé serait donc l'instance qui co-définit les formes, sur le fond subjectif de la *sensibilité auditive*. On dira en d'autres termes, que les options morphologiques sont redevables de leur singularité ou de leurs nuances, au réglage par l'oreille interne. Sur la base des observations qui précèdent, il devient possible d'envisager l'hypothèse de la *morphogenèse pré-discursive*.

3. L'HYPOTHÈSE DE LA MORPHOGENÈSE PRE-DISCURSIVE

Par de nombreuses mises au point, Guillaume a éclairé les opérations corrélatives que sont l'*idéogenèse* et la *morphogenèse*. A sa suite et en rappel, on peut relever des commentaires convergents comme celui-ci :

⁵ Luciano B. & Lorraine V., *Dynamiques spatiales*, Visio, Quebec, CELAT, 1997, p. 16.

⁶ Lowé R., *Introduction à la psychomécanique du langage I. Psychosystématique du nom*, Québec, Les presses de l'Université Laval, 2007. p. 15.

A partir de l'observation selon laquelle les mots lexicaux présentent un radical (une « matière », « un contenu notionnel », qui a reçu un « traitement grammatical »), visible morphologiquement dans nombre de cas représentatifs : courir, course, courant (e), couramment, l'idée est émise que la genèse du mot en pensée, la lexigenèse, se fait selon un double mouvement : 1 mouvement de particularisation des notions que présente l'expérience de l'univers : genèse de matière [...]; 2 mouvement de généralisation : genèse de forme.⁷

En théorie généralisée, deux mouvements définissent le mot dans ses dimensions sémantique et formelle. De cette nécessité pour le mot, mieux encore pour le *signifiant* d'être doublement déterminé, il découle ce qu'a su voir Guillaume, des opérations distinctes, bien que se pliant aux mêmes exigences, qui participent non de *l'instance momentanée du discours* qu'est l'énonciation, mais de la construction scientifique de la langue. Nous voyons là précisément, la régulation morphologique par les instituts ou académies, qu'il s'agisse des règles d'accord, de celles définissant la conjugaison, ou dans le cas d'espèce, de l'évolution phonétique et de la dérivation suffixale.

Nous voulons dire que le postulat d'une *morphogenèse pré-discursive* est consolidé par l'existence d'une instance de grammaticalisation des formes, qui se laisse guider, par des critères qui varient selon leurs inscriptions directes, c'est-à-dire à l'état d'étymons ou par *redressement phonétique*.

Nous annonçons d'ailleurs que le jeu de l'incidence (relation de l'apport: caractérisant, au support: caractérisé), se manifeste de notre point de vue à plusieurs niveaux ou degrés :

- au niveau de la syllabe, par la mise en rapport des phénomènes qui aident à la construire ;
- au niveau du mot (forme signifiante), par l'association des syllabes se constituant horizontalement en *supports/apports* ;
- au niveau du syntagme et même de la phrase, selon le principe de l'association dialectique, affichant progressivement les éléments différents, mais solidaires. C'est ce *jeu dialectique* qui, à nos yeux, permet aux mots de se catégoriser, en espèces grammaticales.
- Au niveau des mots dérivés, les substantifs notamment, les bases et suffixes seraient en relation des supports/apports.

Quatre réalités se dégagent en définitive des développements qui précèdent :

- les mots ou substantifs, vérifient par leur double entité le postulat de la structuration intrinsèque du monde phénoménal ;
- Cette vue prolonge le rattachement nécessaire du signifié à un signifiant, nous portant à poser l'incidence comme une prévision ;
- le réglage morphologique se veut dépendant *du* système perceptif, lui dont la flexibilité ne peut mieux se justifier que par l'instance acoustique ;
- l'argument d'une morphogenèse antérieure devient inévitable, car l'énonciation est consolidée par la validation en amont des formes devant être mises en discours.

Après cette mise au point et à ce niveau de l'étude, il devient possible de présenter le psychomécanisme proprement dit⁸.

⁷ Vassant A., « *Dire quelque chose de quelque chose ou de quelqu'un* », Langue française 147, Paris, Larousse/Armand Colin, 2005, pp. 40-67.

⁸ Note d'Alvaro Rocchetti, responsable de la publication du présent article dans le cadre des Actes du colloque de l'Association Internationale de Psychomécanique du Langage (Paris, 11-13 juillet 2018) : pour des raisons de place et de conditions de publication, nous devons renvoyer la suite de cet article, c'est-à-dire la quatrième partie – partie que l'auteur a intitulée : "4. Le psychomécanisme générateur de substantifs dérivés : un exemple de parcours soumis à une triple nécessité" – ainsi que la conclusion et la bibliographie, au prochain numéro de la revue *Studii de Știință și Cultură* (n°2 de juin 2019). Nous convions donc le lecteur qui souhaite poursuivre sa lecture, à s'y reporter. Nous nous devons, néanmoins, de présenter nos excuses tant à l'auteur qu'aux lecteurs et, en particulier, au Responsable de la revue *Studii de Știință și Cultură* pour cette procédure inhabituelle dans les traditions bien établies et régulièrement respectées dans sa revue depuis sa fondation, il y a bientôt 15 ans.

PANAÏT ISTRATI, ECRIVAIN FRANÇAIS D'ORIGINE ROUMAINE

PANAÏT ISTRATI, SCRITOR FRANCEZ DE ORIGINE ROMANA

Eudochia VOLONTIR-SEVCIUC,
Université Paris IV, France
E-mail : eudochia.sevciuc@yahoo.fr

Résumé

Cet homme fraternel et divisé en lui-même, dont une bonne partie de l'œuvre n'a rien à voir avec la Roumanie, mais plutôt avec une Méditerranée symbolique, cet Ulisse à la recherche qu'il ne savait quoi de l'absolu, n'introduit pas en France la culture roumaine, il la peint, il la décrit, il la raconte et il représente avec les couleurs qu'il sait admirablement disposer, certains aspects de cette Roumanie qu'il aime d'autant plus qu'il ne cesse de la quitter.

Rezumat

Acest om frățesc și divizat în el însuși, în care o bună parte a operei sale nu se adresează României, dar mai mult unei Mări Mediterane simbolice, acest Ulisse în căutarea necunoscutului absolut, nu introduce în Franța în timpul activității sale cultura română, dar o pictează, o descrie, o povesteste și reprezintă în culori unele aspecte ale acestei Românie pe care o iubește într-atât încât nu incetează să o părăsească.

Mots clés: *Panaït Istrati, la France, la Roumanie, culture roumaine, littérature roumaine, le paysan roumain*

Cuvinte cheie: *Panaït Istrati, Franta, România, cultura româna, literatura româna, taranul român.*

Dans une présentation des interférences entre les différentes littératures romanes, une place privilégiée incomberait à l'axe Bucarest-Paris, Paris-Bucarest en raison des échanges particulièrement denses et suivis. Les recherches portant sur ce phénomène extraordinaire ont, jusqu'à présent, l'inconvenient d'être trop tournées vers l'influence de la littérature française sur la littérature roumaine, négligeant ainsi la contribution des auteurs roumains d'expression française à la vie littéraire française. Il n'est pas nécessaire d'énumérer ici la liste des auteurs roumains ayant pu conquérir une place bien déterminée dans le patrimoine français, voire occidental.

Pour l'histoire de la littérature se pose plutôt la question de savoir comment grouper ces poètes et ces écrivains. Restent-ils de cas isolés, ou bien est-il possible de leur assigner une place particulière dans la littérature française ? Vasile Alexandri, Alexandru Macedonski, Panait Istrati, B. Fundoianu, Tristan Tzara sont certainement à étudier sous un angle plutôt individuel.

Panaït Istrati est né en 1884 à Braila en Valachie. Fils d'une paysanne roumaine et d'un contrebandier grec, il a mené pendant vingt ans une vie errante, parcourant la plupart des pays du bassin méditerranéen. Passionné, instable, il exerça, pour vivre, mille petits métiers et c'est au gré des occasions qu'il découvrit la littérature, notamment avec les grands romanciers russes. Esprit de liberté et de justice, il participa un temps au mouvement socialiste qui s'éveilla en Roumanie à la veille de la première guerre mondiale.

C'est en 1920 qu'il arriva en France après un séjour de deux ans en Suisse durant lequel il apprit le français et découvrit l'œuvre de Romain Rolland, qui fut pour lui une véritable révélation. Venu sur la Côte d'Azur pour y trouver du travail, il mène à Nice une existence quasi misérable. Seul, sans travail, sans argent, découragé, il se tranche la gorge le 3 janvier 1921 au jardin Albert I^e au pied du monument de la Victoire. Transporté à l'hôpital Saint Roch, on découvre dans une de ses poches une longue lettre adressée à Romain Rolland et, dans ses papiers, un manuscrit de vingt-sept pages pour le même destinataire. Rolland ayant reçu ces deux envois, répond à Istrati et s'établit dès lors entre les deux hommes une *relation épistolaire* qui durera plusieurs années.

Qu'est-ce qu'une culture ? La culture roumaine à l'époque de Panait Istrati

Depuis qu'il y a des ministères de la culture, on a l'impression qu'il s'agit de quelque chose qui disparaît. D'une part, depuis qu'on assiste au développement de la sociologie et de l'ethnographie, on éprouve un sentiment de confusion puisqu'on parle des cultures primitives. Le concept d'homme cultivé ne correspond plus à rien si l'on ne considère «les cultures» occidentales.

D'autre part, *culture* est pour une bonne part synonyme de *civilisation*. Or le concept de civilisation lui-même est remis en question, dans la mesure où la supériorité de la civilisation occidentale est contestée.

Enfin, les Américains ne facilitent pas les choses en baptisant d'ailleurs avec justesse leur culture de « manière de vivre » (*way of life*).

Autrement dit, il n'y a pas de définitions valables actuellement des mots *culture ou civilisation*. Les définitions traditionnelles auxquelles on se réfère par habitude (la culture française) sont périmées. Aussi préférons-nous, s'agissant de la culture roumaine, laquelle n'a jamais eu une position hégémonique, impérialiste ni même colonisatrice, faire appel à la notion de spécificité roumaine, laquelle ne comporte aucun critère de supériorité.

Qu'est-ce que la culture roumaine à l'époque de Panaït Istrati ? Pour simplifier la question nous parlerons des années qui virent la création de la Grande Roumanie, après la guerre. La Roumanie voit doubler, au prix de son homogénéité, son territoire et sa population trois dominantes :

- 1) une population en majeure partie rurale ;
- 2) une économie en voie d'industrialisation (pensons particulièrement au pétrole) ;
- 3) une population cosmopolite, surtout dans les villes et dans l'activité commerciale.

On imagine, et on connaît les difficultés rencontrées par la démocratie en Roumanie après les lois agraires de 1927 (qui transférait aux paysans, en principe, la propriété des terres de la couronne, des étrangers et des absents), de 1918 et 1921.

En 1920, Panait Istrati a 36 ans. Il a donc connu la Roumanie d'avant et celle d'après la guerre. Il est de père étranger et de mère roumaine. Son lieu d'origine est à la fois paysan et cosmopolite, de terre et d'eau. Il est une sorte de Moïse dans un berceau de jonc. L'élément liquide, l'eau douce et l'eau salée, aura dans sa vie une importance déterminante, avant qu'il n'aborde à la terre de France, ou plutôt à la langue de France (car il lui faudra passer par la Suisse qui n'est ni chèvre ni chou, ni certainement maritime), avant qu'il revienne à sa terre natale, Antée moins heureux, non pas pour y reprendre ses forces, comme il le souhaitait, mais vaincu, pour y mourir.

Qu'est-ce que la culture roumaine à l'époque de Panaït Istrati ? Tout d'abord il s'agit d'un pays assuré de spécificité, d'un pays sortant vainqueur, agrandi, du conflit mondial, confronté aux problèmes de la modernisation et de l'industrialisation, tandis que sa population, en majorité paysanne, est encore ancrée dans un paysage culturel quasi-moyenâgeux.

Tout Roumain connaît (s'il n'est pas étranger ou fils d'étranger et donc semi-roumain) ses ancêtres paysans. Tout Roumain a son village. Son émancipation par ailleurs passe par l'étranger (l'Occident) et le cosmopolitisme.

En art, musique, peinture, littérature surtout, tout passe par l'imitation libératrice de l'Occident. Grigorescu, Luchian, Pallady, etc., étudient en France et leurs sujets souvent sont français avant de se faire roumains, ou simplement de se cantonner à l'atelier.

En littérature on s'inspire, avant tout, en poésie, au théâtre, dans le roman, de la France et parfois de l'Italie . Le Droit, la Médecine, s'inspirent de l'Occident. La Roumanie toute entière est l'élève de l'Occident et surtout de la France. On vend plus de livres français en Roumanie qu'en Angleterre ou Italie.

En dépit de tous les « frantuziți », les Roumains maintiennent la conscience de leur spécificité.

Pour un Camil Petrescu, « asexué » culturellement, combien de Creanga, Caragiale, Eminescu, Sadoveanu, etc., qui trouvent leur inspiration dans le spécifique roumain, au point d'être quasiment (comme Sadoveanu) intransmissibles hors de leur pays et leur langue. Quelle est la présence de la Roumanie dans la littérature française ? Restreinte. Le personnage du prince moldovalaque ou de la piquante princesse de même nationalité, ne dépasse pas la caractérisation des yeux de velours et l'accent chantant.

Il en est ainsi dans le monde des arts et dans le « monde » tout court , mais l'on oublie le grand nombre d'étudiants roumains qui viennent en France se perfectionner et qui ne sont pas tous des fils de boyards.

Il y a, dès cette époque, une diaspora roumaine, extrêmement variée. Il y a les étudiants , mais aussi les acteurs et les écrivains. La plus connue est Anna de Noailles qui d'ailleurs ne se considère pas comme Roumaine. Il y a également,par exemple, Charles-Adolphe Cantacuzène, né en 1874 à Bucarest, et qui est considéré comme « un poète très original »et que Mallarmé définit comme « *une naturelle et élégante badine qui cingle des fleurs et, par instants, rythme songeur un souvenir* ». Et Mallarmé ajoute : « *ils ont un charme singulier, ces départs de sanglots dilués en sourires, que traverse, parfois, un coup d'archet grave et prolongé sur une profondeur de souffrances : plusieurs évocations féminines y transparaissent, très inoubliables en leur rareté, résumée ici par une magie*(3).

Une sorte de mythe roumain bucarestois se crée, soutenue par l'accent d'Elvire Popesco, et la présence d'autres acteurs ou artistes roumains à Paris, par l'intérêt d'auteurs français comme, au hasard, Pierre Nord et Paul Morand. N'oublions pas Hélène Vacaresco, la Reine Marie, Carmen Sylva.

La Roumanie, pour les Français, est un mélange de bon paysan (à la Rousseau) et de raffinement civilisé (Bucarest, Paris de l'Orient) et pervers (Appolinaire y choisit le héros de ses 11 000 verbes).

Quand apparaît Panait Istrati en France, la Roumanie n'y est pas inconnue, mais ses bergers y portent plutôt des rubans que des « căciule » fortement odorantes.

On sait que le succès foudroyant de l'œuvre de Panait Istrati a été attribué à son « exotisme oriental ».Admettons-le, par hypothèse, pour son succès français. Mais peut-on expliquer de même que son œuvre ait été traduit en plus de vingt langues et que le succès est été des plus vifs en Grèce ou en Turquie où l'exotisme n'étaient plus que réalisme ?

En fait cet accueil de Panait Istrati est dû à la qualité littéraire de son œuvre, indépendamment de ce qu'elle pouvait avoir de dépaysant pour des Français. Souvenons-nous que les Scandinaves, trop aseptisés, n'ont pas été sensibles à cet exotisme(4), à l'époque, en ce moment il se sont rapprochés de la Méditerranée.

Il nous paraît que le succès de Panait Istrati est dû non pas à un quelconque exotisme, mais plutôt à une magie littéraire orientale si l'on veut, fait de réalisme et de transfiguration poétique de cette réalité.

La Roumanie à l'époque de Panait Istrati

La Roumanie de Panait Istrati se présente sous trois formes principales. Le paysage d'abord , dont on n'a peut- être pas assez souligné la puissance symbolique. Le Bărăgan, la balta, les fleuves , les forêts ; c'est véritablement la terre-mère , puissante, nourricière, capricieuse, douce et brutale ; une nature à la fois mère tendre et force imprévisible, mais se réduisant toujours au refuge protecteur à la conception du far West américain. La terre qu'on aime.

D'autre part dans la partie de son œuvre consacrée aux *haïdoucs*, Panaït Istrati aborde la question historique . Il présente une Roumanie en butte aux exactions des boyards et des fonctionnaires d'autorité, Roumains ou étrangers. Et l'on voit apparaître la distinction entre individus de bonne volonté et de mauvaise volonté. Il s'agit moins d'un conflit de classes ou de nationalités que d'une diversité de tempéraments . Il y a de bons boyards, de bons popes, c'est une question individuelle. Panait Istrati ira jusqu'à dire qu'un peuple accepte d'obéir à un prince du moment que celui-ci est juste.

Dans la prise en considération « historique » de l'auteur il faut souligner l'angle de vue romanesque. *Floarea Codrilor (Domniza de Snagov)* est la véritable créatrice de l'Union.

Couza, dont n'est pas mentionné le passé, le passé occidental (séjour à Paris et rapports avec les 48-tards), n'est qu'un pion qu'elle manœuvre.

Il y a donc invention de l'Histoire selon un schéma dubitatif caractéristique du tempérament de l'auteur.

Enfin il a le peuple roumain. Celui-ci est représenté dans l'œuvre essentiellement à partir de la famille maternelle de Panaït Istrati. Il est, par ailleurs, idéalisé (mais avec des limites) dans les personnages révoltés et individualistes des haïdoucs que Floritchica voudra fédérer et discipliner. Il s'agit donc de la classe des paysans auxquels appartiennent les principaux révoltés de l'œuvre historique de Panaït Istrati.

N'oublions cependant qu'il n'y a aucun manichéisme chez lui. Il y a, encore une fois, le bon boyard, de bons popes, (ou ecclésiastiques : pensons à l'abbé Uhrich) des individus fraternels dans tous les peuples que rencontre Adrien Zograffi (même chez les ennemis traditionnels des Roumains : Turcs, Juifs, etc.) et même de bons bourgeois (cf. *La Maison Thuringer*).

On reprochera suffisamment à notre auteur cet effort d'objectivité.

La dominante c'est, cependant, la paysannerie. On connaît la constitution sociologique de la Roumanie à l'époque de Panaït Istrati et auparavant. Une société de paysans, tout comme le pays lui-même a pu être défini comme « des clairières au sein d'une immense forêt ».

Des paysans extraordinairement sédentarisés, ce qui peut être expliqué aussi, en partie, la permanence de l'élément roumain (latin) sur le sol roumain. Une société massivement rurale ; quelques boyards cosmopolites, des marchands et des étrangers, et aussi une mince couche intellectuelle aux attaches paysannes mais à l'information et à la formation forcément occidentales (et françaises), sans que cela constitue un divorce avec la terre-mère. L'intellectuel roumain n'est pas un déraciné ; comme Antée, il reprend ses forces au contact de sa terre.

En littérature cela est évident quand on pense à Eminescu ou Creangă, pour ne pas citer des dizaines d'autres noms.

Comme Panaït Istrati voit-il les paysans roumains, c'est-à-dire la composante principale du pays ? son attitude est ambiguë.

D'une part il condamne la placidité, la tiédeur des paysans. Le paysan n'est estimable que lorsqu'il cesse d'être paysan, en tant qu'individu, pour se révolter, pour devenir haïdouc. Les paysans sont des « domestiques » ou du bétail. Ils aspirent non point à la liberté, mais à passer de l'état de serf opprimé à celui de domestique oppresseur. C'est malgré eux qu'ils deviennent haïdoucs.

Jérémie, le fils de Floarea Codrilor, les méprise ; même si objectivement « un » haïdouc déclare qu'il se bat pour les opprimés.

Quoi qu'il en soit, tout se passe au-dessus de leur tête et il faudra les libérer malgré eux, contre eux.

Floritchica, chantre, prophète et artisan de la libération et de la création de la Roumanie, fait passer tout progrès par l'apprentissage des bonnes manières et la propreté ; elle qui avait, enfant, refusé de « broder » et répudié l'idée de se marier avec un paysan qui rentrerait la battre « *en dégueulant son vin rouge et sa pastrama* (5) ».

D'un autre côté Panaït Istrati reconnaît à la civilisation paysanne un aspect d'équilibre. La beauté des coutumes, la sagesse des anciens qui est celle de la terre, la pureté des sensations (proches de la nature). Et surtout, pour ce sensuel, le côté panique de la vie paysanne. Cette indulgence à l'égard de la sensualité de la part des gaillards et des « amoureuses », même si dans la hora les femmes cherchent le « mari » et les hommes seulement « la femme ». On sait qu'avec la complicité des eaux, hommes et femmes se rencontrent et que naissent les enfants du maïs que la bénédiction indulgente du pope légitimera.

Il y a donc un aspect négatif de la paysannerie, qui est dû à sa passivité, et un aspect positif qui est également dû à sa passivité. Mais la différence est importante.

La passivité sociale est condamnée. La passivité sensuelle (naturelle, instinctive, vitale, etc.) est approuvée. L'homme istratien est fait pour jouir.

Istrati et ses héros favoris sont des « vagabonds ». Il y a le cas particulier des haïdoucs qui sont des révoltés, des êtres mus par le désir de vengeance, essentiellement anarchistes et individualistes. La tentative de Floarea Codrilor, celle de l'action politique planifiée, est à la fois une réussite collective (elle aboutit à l'Union) et un échec personnel ; Floarea meurt en retournant à son point de départ.

Si l'on considère que l'endroit dont on part est l'endroit de votre culture, Panaït Istrati présente dans son œuvre et dans sa vie l'idée d'un tel retour ; on pourrait dire d'un retour à la mère. Mais un tel retour n'est pas heureux ; on retourne pour mourir ; ce n'est pas :

*« Heureux qui comme Ulysse, a fait un long voyage
Ou comme celui-là qui conquit la Toison
Et puis est revenu plein d'usage et de raison
Passer auprès des siens le reste de son âge. »*

Quand Istrati revient, sa mère est morte ; quand Stavro revient, Tincoutza meurt. Quand Floritchica revient, elle meurt.

Revenir, c'est non pas le repos patriarchal mais la mort ; mieux vaudrait le dernier voyage d'Ulysse.

Fondamentale est chez Panaït Istrati l'ambiguité contradictoire de la référence à la culture paysanne du pays maternel. Le paysan est passif ; complice objectif de la tyrannie dont il est l'objet : cela sur le plan politique. Par ailleurs il est l'antithèse même du vagabond par son statisme. Par ce statisme, il est affublé d'une connotation féminine et maternelle.

Le paysan a le choix entre la haïdoucie (ou, à l'époque du Panaït Istrati, l'action politique et syndicale) et cesse d'être alors statique pour devenir hors la loi, hors l'ordre, déraciné, ou mieux, revenant à ses racines (le Roumain est frère de la forêt), passant *de la glèbe au codru*, ou devenir employé (ce que voudrait pour lui la mère d'Istrati) et passer donc d'un statisme à un autre, pire peut-être puisqu'il perd le contact avec la nature.

La mère d'Istrati mourra seule après avoir passé seule son dernier Noël, (fête de la Nativité, fête de la Mère plus encore que du fils et en tout cas du couple privilégié – le père étant absent, lointain, au ciel ou en Grèce ,de la mère et de son fils).

Mais après la naissance il y a l'école (refusée), l'emploi stable (refusé), la privation de liberté qui implique l'obéissance aux vœux de la mère. Par contre la mère (la culture roumaine, la

paysannerie, la Roumanie, pensons à Stavro), représente aussi et contradictoirement la paix, la normalité, le refuge.

Contrairement cependant à l'Antée du mythe, on ne la retrouve pas pour y refaire ses forces mais pour mourir (comme il a été dit).

La Roumanie est à la fois la terre qui a donné la vie et qui accueillera la mort. Sa fécondation est venue du « dehors ». Le père d'Istrati repart mourir en Grèce, après dix ans de cohabitation avec Zoïtza, comme le fils reviendra mourir en Roumanie, prêt pour la première fois à s'intégrer. Le vagabond a été vaincu par la vie, par l'amour de la terre, du dehors, de l'espace qui voulait nier le temps.

Entre temps il a écrit son œuvre en français, tentant de dépasser et d'annuler les deux forces qui le tiraillent, la culture roumaine (non stalinisme) et la langue grecque (symbole du père et du départ). Floritchica apprend aussi le grec, qui signifie le début de son émancipation ; cette langue, écrit Istrati, des « *voluptueuses nousvelles* (6) et qui *l'attire irrésistiblement* », langue des départs, langue du père, langue d'Ulysse.

Le français ne vient qu'ensuite et sa « *conquête* » comme l'écrit Elisabeth Gebleesco, « *constitue un parcours qui de la mère au père (l') amène (à son écriture) comme (à un) Espace tiers ; ni lieu de la mère, ni lieu du père réel, ni Roumain ni Grec, mais par transposition, espace du père symbolique(7)* ».

Ce père étant, comme on le sait, Romain Rolland. Mais Panaït Istrati reniera le père symbolique et reviendra en Roumanie pour y mourir, prêt, nous le répétons, pour la première fois, lui qui ne veut plus adhérer à rien, à accepter de s'intégrer.

Petit garçon battu par la vie, il se réfugie dans les jupes de sa mère symbolique, de sa Matrie. Il revient à sa mère après avoir abandonné et le père symbolique et la France, Matrie de ce père, qu'il avait regardée « *comme une amante idéale(8)* ».

Panait Istrati définit Floritchica comme quelqu'un qui « *court devant son temps* », mais c'est aussi la définition qu'il donne du vagabond et donc de lui-même :

« *Si nous personnifions (l') « existence absolue », si nous la représentions sous l'aspect d'un somptueux équipage qui galope follement sur les routes de l'Univers, les vagabonds en sont les crieurs à pieds qui font cortège et tombent morts en lui chantant gloire* » ;

Et Panaït Istrati ajoute :

« *Cest ce que j'entends par civilisation (9)* ».

Autrement dit la civilisation, la culture, est pour lui essentiellement dynamique et même sans dessein, elle est une course folle. L'adjectif est significatif. La vie, pour lui, est « *le culte de nos désirs* », ce n'est pas celui des ancêtres. Il s'agit d'une vie s'opposant à la culture même, dans la mesure où il n'y a pas de culture sans héritage et sans acceptation de l'héritage.

Le vagabond, dit-il encore, est « *l'homme civilisé de l'existence absolue (10)* ».

Qu'est-ce que « *l'existence absolue* », sinon le refus nietschéen où à la Louis II de Bavière de la condition humaine, cet héritage inaliénable, mais qu'on ne peut non plus (hélas ou heureusement ?) refuser, même sous bénéfice d'inventaire.

« *Les humains ordinaires (ceux qui ne sont pas des vagabonds, donc des civilisé)(...) (sont) les perturbateurs de l'existence* ».

Bien des non-vagabonds ont « perturbé » l'existence absolue d'Istrati !

Nous conclurons en disant que cet homme fraternel et divisé en lui-même, dont une bonne partie de l'œuvre n'a rien à voir avec la Roumanie, mais plutôt avec une Méditerranée symbolique, cet Ulisse à la recherche qu'il ne savait quoi de l'absolu, n'introduit pas en France la culture roumaine ; d'abord parce qu'il n'en avait nullement l'intention ; il peint, il décrit, il raconte, il représente avec les couleurs qu'il sait admirablement disposer, certains aspects de cette Roumanie qu'il aime d'autant plus qu'il ne cesse de la quitter.

En fait Istrati, qui déclare qu'il existe « *chez le vagabond une loi (...) impérieuse (qui) affaiblit son instinct de conservation (...) jusqu'à lui faire regarder de sang-froid la menace*

de sa propre destruction, mais lui offre en compensation la joie de pouvoir s'attendrir sur toutes les minutes qui remplissent une de ses journées(11).

Et qui ajoute imperturbable : « *C'est ce qui l'oblige à abandonner tout combat égoïste avec lui-même*, ne saurait être autre chose que le miroir d'une culture. Il n'avait conscience que de lui-même et des autres par rapport à lui dans le mesure ou sa « passion amicale » voulait se les approprier, en faire « acquisition », comme il dit lui-même.

Lutter contre soi-même, comme définition de l'« égoïsme », cela veut dire exprimer son parfait égocentrisme. Le caractère autobiographique de l'œuvre de notre auteur peut confirmer ce que nous disons.

Panaït Istrati a présenté à travers une part de son œuvre certains traits du spécifique roumain.

Mais le propos, conscient ou non, était surtout de faire connaître le spécifique istratien.

Notes

1. Selon P. Guiraud, cité par Grevisse dans « *Le bon usage* », Editions Duclot, Paris-Gembloux, 11e Edition, 1980, p.89(Mots venus des langues néo -latines)
2. Ce mot signifie « bétier »
3. Cité d'après *l'Anthologie des poètes français contemporains* (Vol.III, Librairie Delagrave, coll. Paris 1 20, p.321)
4. Cf. la lettre du critique suédois E. Bendz adressée à Monique Jutrin-Klener le 27 sept 1965. Ed Fr . Maspero, Paris 1970, p.254, note 7
5. Présentation des Haïdoucs ; les citations renvoient à l'édition bilingue Panaït Istrati/ *Oeuvres choisies/Opere alese*, Editura pentru Literatură/Editura Minerva, vol.1-7,1966-1983 Bucarest. Présentation des Haidoucs , vol 3, p.30
6. *Mes départs*, vol.7, p.74
7. Langue d'écriture et figures paternelles , en revue l'Arc n°86/87, Editions Les Jas, 1983, p.60
8. *Mes départs*, p.118
9. Id, p.296 ; c'est nous qui soulignons
10. Id.
11. Id., p.294

Références bibliographiques

- ALBOUY, Pierre. *Mythes et Mythologies dans la littérature française*, Armand Colin, collection U, Lettres, Paris, 1998-2003
- BRUNEL, Pierre. « Romantisme français et Romantisme européen » en *Romantismes européens et Romantisme français* sous la direction de P. Brunel, Institut Collégial européen, Editions Espaces 34, 2000
- Correspondance intégrale Panaït Istrati – Romain Rolland*, 1919-1935, Etablie et annotée par Alexandre Talex, canevas Editeur, 1989
- JORGA, Nicolas. *Histoire des roumains et de leur civilisation*, Henry Paulin Editeur, Paris, 1920
- JUTRIN-KLENER, Monique. *Panaït Istrati, Un chardon déraciné*, François Maspero Editeur, Paris, 1970
- Mythologie du Romantisme*, La Licorne, 1990. Actes du colloque de Clermont-Ferrand 10 et 11 mars 1989 – Publication de l'U.F.R. de langues et littératures de l'Université de Poitiers 18
- RAYDON, Edouard. *Panaït Istrati, Vagabond de génie*, Editions Municipales, 1968

COGNITION AND DEVELOPMENT OF LINGUISTIC AND CAUSAL THINKING: APPLICATIONS IN DIDACTICAL COMPREHENSION IN L2

COGNITION ET DÉVELOPPEMENT DE LA PENSÉE LINGUISTIQUE ET CAUSALE : APPLICATIONS EN DIDACTIQUE DE LA COMPRÉHENSION EN L2

Fatima Zohra BENAÏCHA¹

Abstract

This article aims to show the effect of two different linguistic processing systems (L1, L2) on the development of causal thinking in L2, under a cognitive and experimental light (Benaïcha, 2018). The discussion also focuses on the crucial importance of structuring the scientific text at the level of local causal coherence (microstructure) and inferential processing, thus reflecting the interrelationships between semantic textual propositions and prior standard representations of the reader-reader necessary to the construction of the causality of the physical world (Legros & Baudet, 1996). The main idea in this research is how semantic representations influence the construction of causality (intentional and physical) according to the language provided during repetitive reading and the causal structure of the text during comprehension activity.

Résumé

Cet article souhaite montrer l'effet de deux systèmes de traitement linguistique différents (L1, L2) sur le développement de la pensée causale en L2, sous un éclairage cognitif et expérimental (Benaïcha, 2018 sous presse). La discussion porte également sur l'importance cruciale de la structuration du texte scientifique au niveau de la cohérence causale locale (microstructure) et le traitement inférentiel traduisant ainsi les interrelations entre les propositions sémantiques textuelles et les représentations-types antérieures du lecteur-compteur nécessaires à la construction de la causalité du monde physique (Legros et Baudet, 1996). L'idée qui prime dans cette recherche est de savoir comment les représentations sémantiques influencent la construction de la causalité (intentionnelle et physique) en fonction de la langue fournie lors de la lecture répétitive et la structure causale du texte au cours l'activité de compréhension.

Key-words: *textual structure, linguistic processing, mental representation, causality, inference.*

Mots clés : *structure textuelle, traitement linguistique, représentation mentale, causalité, inférence.*

1. Objectifs et contexte

Notre contribution ne cherche pas à comparer la structure fondamentale de la causalité chez Guillaume à son exploitation par les cognitivistes (voir Wittewer, 1997). La notion de causalité est

¹ Enseignante-rechercheuse à l'université d'Alger 2 (Algérie) au département de français. Membre fondateur de LANADIF (Laboratoire National de Didactique du Français) et membre associé au laboratoire LISODIL (Laboratoire de recherche en Linguistique, Sociolinguistique et Didactique des Langues). En 2010, lauréate du prix Pierre Mauroy du « Jeune chercheur », association AMIFA (Lille). E-mail : benaichafatima@yahoo.fr

abordée ici d'un point de vue psychologique. Plus précisément, nous analysons comment les entités linguistiques et conceptuelles du texte en L1 peuvent favoriser le développement des représentations causales en L2. Nous présenterons les principaux résultats de notre recherche qui expliquent les processus mentaux impliqués dans la construction de la causalité du monde physique au travers la (re)lecture et les modalisateurs causaux de type pourquoi ? et comment ? utilisés dans le questionnaire causal encyclopédique. Ces modalisateurs sont des catalyseurs du traitement inférentiels nécessaires à la structuration de la pensée causale et l'élaboration d'une signification cohérente du texte (Mehdi et Benaïcha, 2010). Des recherches bien fondées théoriquement (Tiberghien, 2004) expliquent le passage chez les lecteurs-compreneurs de la causalité intentionnelle à une causalité complexe du monde physique (Jamet, Legros et Pudelko, 2004). L'évolution de la causalité dépend essentiellement des types de connaissances disciplinaires et du degré d'interaction entre le sujet lecteur et le contenu du texte scientifique.

Nous nous contentons, dans ce travail, d'un seul sous-ensemble des représentations mentales : les représentations sémantiques. La matérialité de représenter mentalement et sémantiquement l'information transmise par le langage impose de déterminer causalement ces représentations (Baudet, 1990a). Selon Jackendoff (1987, 322), un des pionniers de la sémantique cognitive, le langage aide la mémoire à apprêhender la nature du référent. Bien qu'il (langage) ne soit pas la source ou la cause de la pensée, il pourrait bien la faciliter, car il la stabilise en mémoire, et aide à différencier les concepts clairement. D'où l'intérêt de considérer l'information comme une voie permettant d'accéder au monde conceptualisé (expérienté) par le cerveau plutôt qu'un accès au monde réel (Baudet et Denhière, 1991). C'est pourquoi, la signification demeure un concept psychologique et un évènement mental par excellence (Le Ny, 1989).

Nous suivons l'idée développée par van Dijk et Kinsch en 1983 selon laquelle les processus inférentiels au cours de la lecture/compréhension sont en rapport avec les trois niveaux de la signification mentale du texte : la surface textuelle, la base de texte (micropropositions et macropropositions) et le modèle de situation. Or, même si le lecteur traite le texte scientifique selon les trois niveaux modélisés par van Dijk et Kintsch, les éléments de surface -premier niveau- empêchent l'accès à l'information par un faisceau de contraintes : lexique spécialisé, unités linguistiques complexes, densité de l'information, nominalisation, transformation passive, l'absence de redondance, procédés syntaxiques divers (voir Marin, Crinon, Legros et Avel, 2007, 120).

En effet, les structures micropropositionnelles (base primitive du texte exprimée directement en surface) (Richard, 1998) et macropropositionnelles ont un rôle majeur dans l'élaboration de la cohérence locale (éléments lexicaux, linguistiques, morphosyntaxiques, grammaticaux) et globale du texte (hiérarchie propositionnelle du contenu sémantique) (voir Blanc et Brouillet, 2003). De surcroît, le principe de la connexité du texte scientifique est caractérisé par la précision, la monosémie et le laconisme (Marin Avel, Crinon et Legros, 2004). Ces caractéristiques renforcent surtout les difficultés de compréhension des éléments lexicaux vu que le lecteur n'arrivera pas facilement à activer ce lexique dans sa mémoire à long terme et le mémoriser par la suite. Dans ce cas, comment l'apprenant lecteur traite-t-il l'information lexicale et sémantique si ses connaissances du domaine sont insuffisantes et insignifiantes par rapport aux modalités scientifiques sous-jacentes à ce type de texte ? Et comment les représentations sémantiques internes de l'apprenant se mettent en place pour développer son raisonnement causal ?

Globalement, nous retenons que la compréhension des textes documentaires scientifiques nécessite des stratégies inférentielles coûteuses en capacité mnémonique pour leur mise en œuvre (Marin et al., 2004). Ces inférences causales permettent de maintenir la cohérence locale (unité lexicale, unité propositionnelle, unité phrasique) et globale (texte comme unité hiérarchisée de connaissances) de la représentation mentale textuelle (Giasson, 2012). Si la compréhension demeure difficile, le lecteur fait appel à ses connaissances linguistiques et sur le monde pour combler les trous sémantiques laissés par le texte (Stanké, 2006). Autrement dit, il active un traitement inférentiel mettant en jonction deux types de mémoires responsables de la génération

d'inférence : la mémoire de travail (MDT) et la mémoire à long terme (MLT) (voir Giasson, 2012). Certains travaux (Fayol, 1985 ; 1992) ont montré que le lecteur arrive à améliorer ses capacités de mémorisation, et par hypothèse de compréhension, s'il est appelé à chercher les causes d'un événement raconté dans le texte.

Une autre catégorie d'inférence permettant d'évaluer la compréhension chez l'apprenant est envisagée : celle qui entretient des relations anaphoriques entre les informations du texte via des pronoms, des articles², etc. Cette inférence de liaison permet au lecteur de mettre en relation des éléments textuels, en l'occurrence l'anaphore au référent, par une connaissance syntaxique ou sémantique (Fayol, 1997). Ainsi dans cette proposition « Lina et Samy sont amis. Il est gentil », le pronom (il) correspond à Samy sans double sens. La personne évoquée dans la première proposition est la même que dans la deuxième proposition. Si le lecteur n'arrive pas à lever l'ambigüité entre les marques syntaxiques (anaphores) et les entités (référent) développées dans le texte, il doit activer ses connaissances du monde pour gérer la continuité significative du texte.

La production des inférences d'élaboration sont adaptées au modèle de situation (Blanc et Brouillet, 2003). Ces inférences qui renvoient à une composante implicite du texte exigent un parcours interprétatif. En effet, pour enrichir les informations véhiculées par le contenu sémantique, l'apprenant repose au cours du traitement sur les connaissances préalables du monde stockées dans sa mémoire sémantique. Denhière et Baudet (1992, 83) indiquent que ces inférences élaboratives représentent l'intégration de l'information fournie dans un cadre de connaissances qui permet, soit de spécifier des aspects non explicités dans le texte, soit de relier le texte dans son ensemble à des connaissances non explicitées. Pour prendre l'exemple de nos participants, plus précisément les sujets qui ont bénéficié d'une relecture en français (L2), les difficultés majeures appartiennent au « modèle de situation ». Ce qui explique les difficultés à produire des inférences élaboratives et les inférences de liaison (Richard, 1998). Sans ce traitement inférentiel, le lecteur ne peut pas combler les trous sémantiques engendrés par le contenu linguistique et lexical du texte (Campion et Rossi, 1999).

Le texte scientifique construit pour l'expérience est formé de classes lexicales ouvertes facilitant ainsi la construction d'une représentation mentale bien hiérarchisée à partir des informations conceptuelles et des catégories fonctionnelles fermées permettant de traiter les entités linguistiques formées par les catégories lexicales ouvertes afin d'appréhender les opérations mobilisées lors de la construction des représentations mentales (Moeschler, 2002). Nous avons mis en évidence par la structuration du texte expérimental en une trame de propositions « noyaux » et « expansions », un effet sur le niveau de pertinence relatif des informations rappelées. L'organisation du texte selon une logique causale permet ainsi une meilleure récupération des informations (Denhière et Baudet, 1992). Par conséquent, pour autant qu'elles soient différentes, les opérations mentales impliquées dans l'activité de compréhension du texte scientifique et la construction causale ne sont pas dissociées lors du traitement inférentiel de l'information lue (voir Legros et al., 1996). Cependant, le lecteur ne peut pas se contenter des informations explicites du texte. Il faut lui engager dans un processus d'activation de nouvelles informations nécessaires à peaufiner ses stratégies de compréhension, d'où l'importance du développement des liens de causalité au cours lors de la génération des inférences. La causalité demeure une relation mentale, c'est-à-dire une propriété de l'esprit humain. Elle dépend d'un positionnement cognitif du lecteur par rapport au contenu du texte vu qu'elle représente essentiellement une connaissance (Campion et al., 1999).

2. Illustrations expérimentales

Partant de l'activité de compréhension - l'objet principal de notre recherche- qui résulte théoriquement d'une conception harmonieuse entre (i) les structures et les caractéristiques du texte,

²Par exemple, nous citons les procédés de reprises lexicales : une gazelle ---cette gazelle --- l'animal --- la bête.

(ii) fonctionnement mnémonique du lecteur-compreneur, (iii) ainsi que les états d'intentionnalités causales lors de la lecture (Denhière et al., 1992) pour étudier les représentations sémantiques lors de la construction de connaissances scientifiques en français (Benaïcha et Legros, 2010). Notre démarche vise à étudier l'effet des représentations initiales de la causalité sur la compréhension d'un texte décrivant un phénomène physique et l'effet de la langue sur la (re)structuration en mémoire des connaissances antérieures (Denhière, Lemaire, Bellissens et Jhean-Larose, 2004). C'est pourquoi, nous nous interrogeons sur les représentations-types (connaissances initiales permanentes) emmagasinées par le lecteur en arabe standard (L1) et en français (L2) en contexte plurilingue qui permettent de (re)structurer le développement de la pensée causale lors de la compréhension écrite. Nous considérons que le recours à la langue L1 est une aide précieuse pour une activation optimale des inférences de causalité (Benaïcha et al., 2010).

2.1 Méthode

2.1.1 Participants et procédure

Les participants inscrits en 2^eannée universitaire (licence LMD au département de français) (N= 103) sont répartis aléatoirement en trois groupes en fonction du type d'aide.

- G1 = aide textuelle en L2, questionnaire causal en L2, n = 40
- G2 = aide textuelle en L1, questionnaire causal en L2, n = 43
- G3 = pas d'aide (témoin), n = 20

2.1.2 Matériel expérimental : texte et questionnaire causal ouvert

Le texte documentaire-scientifique qui porte sur le dérèglement climatique est constitué de 174 propositions sémantiques, déterminées selon une analyse prédicative (Le Ny, 1979). Or, la cohérence sémantique causale au niveau locale du texte fait référence aux marques linguistiques traduit les interrelations de causalité entre les propositions textuelles : en effet, ainsi, en plus, selon, à cause de, provoquer par, entraîner, la preuve, les conséquences, en raison de, cependant, les effets. Le texte³(L1 et L2) est construit sous forme de phrases noyaux et de triplets reliés sur un chemin causal selon un niveau d'importance relative, et propose des explications causales.

Texte en français (extrait)

Selon les scientifiques du monde entier, des gaz à effets de serre sont rejetés en masse dans l'atmosphère. ces gaz à effets de serre sont provoqués par les rejets de co2 des usines et des voitures. jamais, une telle augmentation du co2 n'avait été enregistrée par tous les spécialistes. en 2050, la température moyenne de l'atmosphère augmentera de 1,2 à 4°. tous les pays d'afrique du nord sont menacés en raison de leur géographie. 80% des terres de ces pays sont en effet déjà constitués de désert. les chutes de pluie risquent de devenir très rares dans de nombreuses régions.

Le questionnaire causal ouvert porte huit questions introduites par des modalisateurs de type « comment » vs « pourquoi ». Ces questionnaires ouverts causaux, évaluent le niveau de connaissances et de croyances initiales des sujets. Ils sont proches des tâches de rappel et nécessitent une accessibilité des informations du sujet. Ils sont proposés en pré- et en post-test.

Questionnaire causal ouvert (extrait)

Comment cesser rapidement d'émettre des gaz à effet de serre ?

Pourquoi le dérèglement climatique entraîne une catastrophe des écosystèmes terrestres ?

Comment sensibiliser le public à l'impact du réchauffement climatique sur la flore et la faune ?

Pourquoi le continent Africain est-il le plus touché par les catastrophes naturelles ?

³ Nous ne donnons ici que la version française.

3. Principaux résultats

Les textes produits lors des trois rappels des sujets ont fait l'objet d'une analyse de la variance selon le plan d'expérience $S < G2 > * I * Sq * R$ dans lequel les lettres S, G, V, Sq, R renvoient respectivement aux facteurs Sujets (Sujet aléatoire), Groupe (G1 = relecture en L2 ; G2 = relecture en L1), Niveau d'importance (I1 = propositions très importantes/pertinentes ; I2 = propositions moyennement importants/pertinentes ; I3 = propositions peu importants/pertinentes), Séquence (N = narrative ; E = explicative), Rappel (R1 = rappel immédiat 1 ; R2 = rappel immédiat 2 ; R3 = rappel différé). La triple interaction entre les facteurs Groupe, Niveau d'importance relative, Séquence et Rappel est significative ($F(4,132) = 2,974, p < .02$). Nous constatons que, le nombre de propositions explicatives (E) produites de type très important/pertinent (I1) par le groupe G2 est supérieur (12,263) à celui des propositions rappelées par le groupe G1 (8,031) lors du rappel R2. Plus précisément, le nombre de propositions explicatives (E) rappelées renvoyant aux phrases noyaux (I1) par le groupe G2 est supérieur (12,780) à celui du groupe G1 (6,812).

Dans ce cas, la relecture en L1 a facilité la restitution des propositions selon une chaîne causale cohérente. Nous comprenons mieux via les données de notre expérimentation l'effet de la relecture en L1 dans l'amélioration du processus inférentiel, donc la compréhension. De plus, le nombre de propositions explicatives (E) très importantes/pertinentes rappelées par le groupe G2 est supérieur (12,780) à celles renvoyant aux propositions narratives du même groupe lors du rappel immédiat (R2) (4,842). Nous observons une nette différence, au cours du rappel R3, entre le nombre de propositions explicatives rappelées de type très important (I1) par les deux groupes. Le nombre de propositions explicatives produites par le groupe G1 de type très important est inférieur (8,75) à celui du groupe G2 ($E/I1 = 19,211$). Ces résultats nous permettent de confirmer l'hypothèse selon laquelle la langue L1 ne joue pas sur des schémas narratifs dont le traitement est automatisé alors qu'elle semble intervenir dans le traitement du texte explicatif permettant davantage la génération des inférences causales du monde physique (voir Legros, Mervant, Denhière et Salvan, 1998).

Ces résultats indiquent que le processus de relecture en L1 exerce davantage un effet sur le rappel des phrases noyaux de type (P1) par rapport aux expansions (E1 et E2) produites selon les deux modalités de rappel (immédiat et différé) en français. Ces données recueillies soutiennent le modèle développé par van Dijk et Kinstch en 1983 qui montre qu'une proposition (unité cognitive) est mieux rappelée si elle correspond à « l'effet de niveau hiérarchique » de l'information. C'est-à-dire le nombre de propositions produites diffère selon leur niveau d'importance relative. Cela favorise la génération des inférences causales. Dans notre expérience, c'est la langue L1 qui a facilité davantage le traitement des inférences causales nécessaires à la compréhension de texte scientifique. Autrement dit, l'activation des connaissances par le truchement de l'arabe standard (L1) a un effet bénéfique sur le rappel des propositions noyaux très importantes alors que ce n'est pas le cas quand on facilite l'activité de compréhension par une aide textuelle en L2. Cet effet positif sur le rappel des propositions de type explicatif est attribuable à une meilleure disponibilité des informations en mémoire de travail à long terme (Ericsson et Kinstch, 1995).

En ce qui concerne les questionnaires, la double interaction des facteurs Questionnaires, Groupe et Type de causalité est significative ($F(2,66) = 5,495, p < 0,006$). Nous observons une différence entre la moyenne des réponses de type causal intentionnel (G1/T1 = 1,777) et type causal du monde physique (G2/T2 = 3,998) selon les groupes. Lors du questionnaire causal final (Q2), nous remarquons que la moyenne des réponses du groupe G2 (L1) appartenant à la causalité du monde physique du groupe G2 (T2 = 2,238) est supérieure à celui du questionnaire initial (T2 = 1,644). Les travaux antérieurs (Legros et al., 1998) ont montré que le traitement inférentiel de la causalité intentionnelle est plus facile que le traitement de la causalité du monde physique. De plus, selon les phases de développement de l'individu, l'individu est capable de traiter les relations causales du monde physique après avoir traité la causalité intentionnelle.

4. Bilan et perspectives

Ce travail a rendu possible une collaboration fructueuse entre la didactique du français langue étrangère et les sciences de la cognition unissant les spécialistes du laboratoire et ceux du terrain (Avel et Crinon, 2012). Comme nous l'avons expliqué, cet article s'est intéressé à la question de la construction d'une représentation mentale qui facilite au sujet-lecteur de développer non seulement sa pensée linguistique via l'intervention de la L1 lors de la compréhension en L2 mais aussi de développer sa logique causale du monde physique. Nous avons tenté d'acquérir une meilleure connaissance des mécanismes mémoriels et cognitifs qui interviennent dans l'activation et la construction des connaissances disciplinaires via l'intervention de l'arabe standard (L1) et la structure textuelle causale (Hoareau et Legros, 2006).

Nous avons également étudié la génération des inférences causales intentionnelles et les inférences causales du monde physique (voir Richard, 1998) afin de comprendre la relation entre le système de connaissance-croyance et la nature de l'information textuelle présentée (structure et langue de relecture). Les résultats obtenus sur la construction de la causalité au cours de la compréhension de texte documentaire-scientifique a montré que la langue L1 facilite la construction de la causalité du monde physique. Ainsi, les informations produites lors du rappel différé et le questionnaire causal ouvert final exprimant des relations causales physiques sont mieux rappelées grâce aux connexions inférentielles créées par la relecture en L1. Nous privilégions ce résultat car il est compatible avec les travaux sur les processus de récupération mémorielle de l'information et par conséquent de la compréhension de texte (Benaïcha, Legros, Bounouara et Hoareau, 2009 ; Legros, Makhlof et Maître de Pembroke, 2005). Les résultats obtenus permettent d'apporter des précisions importantes du traitement causal des informations scientifiques en expliquant la pertinence de la relecture pour distinguer entre le traitement cognitif causal intentionnel et du monde physique.

Les différences entre les groupes qui ont participé à l'expérimentation se situent au niveau de la qualité des informations récupérées après l'activité de relecture et le niveau de la cohérence de la signification. Pour étudier les caractéristiques des processus de récupération de l'information en mémoire développés dans le modèle d'Ericsson et Kinstch (1995), nous avons analysé l'effet de la L1 lors des rappels immédiat et différé. En effet, l'arabe standard accorde à la mémoire de travail une augmentation des capacités mnémoniques capables de développer les performances de mémorisation et de compréhension (Benaïcha et Legros, 2010). Autrement dit, nous confirmons selon nos résultats les atouts qualitatifs et quantitatifs de la langue L1 à transférer de la mémoire à long terme (MLT) à la mémoire de travail (MDT) les connaissances antérieures correspondant ainsi à la tâche demandée en L2 en contexte plurilingue.

Ce travail peut contribuer à la mise en place des systèmes d'aide en L1 et LM du fonctionnement cognitif dans la construction des connaissances scientifiques en L2. En outre, toutes ses recherches ne peuvent, dans le contexte algérien, se développer que par le biais des problèmes linguistiques. C'est pour cela la tendance est peut-être de nous orienter davantage vers l'approche psycho-linguistique et cognitiviste lors de la conception des programmes éducatifs et des documents supports pour l'enseignement-apprentissage en FLE.

Références bibliographiques

- Avel, Patrick et Crinon, Jacques. « Lire des textes pour apprendre en sciences et pour apprendre à comprendre ». *Repères. Recherches en didactique du français langue maternelle*, n° 45, 2010 :117-134.
- Baudet, Serge et Denhière, Guy. « Mental models and acquisition of knowledge from text: Representation and acquisition of functional systems». Dans Guy Denhière, et Jean-Pierre Rossi. *Text and Text Processing*. Amsterdam: Elsevier Science Publishers, 1991, 155-187
- Baudet, Serge. « Représentation d'état, d'événement, d'action ». *Langages*, Numéro thématique *Cognition et langage*, n° 100, 1990 : 45-64.
- Benaïcha, Fatima Zohra et Legros, Denis. « Effet de la relecture d'un texte d'aide en L1 sur la compréhension/production d'un texte explicatif/ scientifique en L2 en contexte plurilingue ». Dans Blanchet, Philipe, KebbasMalika et Kara-Abbes, Attika-Yasmine (Dir.), *Influences et enjeux des contextes plurilingues sur les textes et les discours*. Limoges : Editions Lambert-Lucas, 2010, 79-186.
- Benaïcha, Fatima Zohra, Legros, Denis, Bounouara, Yamina, et Hoareau, Yann Vigile. « Rôle de la langue maternelle dans la relecture et la réactivation des connaissances/croyances lors du traitement d'un texte explicatif en L2 ». *XXXIe Symposium de l'Association de Psychologie Scientifique de Langue Française (APSLF).Cognition et Culture*. Tunis, 2009.
- Benaïcha, Fatima Zohra. « Interaction des langues et construction des représentations de la causalité du monde physique. Effet sur le traitement cognitif du texte documentaire-scientifique ». *Pratiques langagières* n°44.2018 (sous presse).
- Blanc, Nathalie. et Brouillet, Denis. *Mémoire et compréhension. Lire pour comprendre*. Paris : Éditions in Press, 2003.
- Campion, Nicolas. et Rossi, Jean-Pierre. « Inférences et compréhension de texte ». *L'année psychologique*, vol. 99, 3, 1999 : 493-527
- Denhière, Guy., et Baudet, Serge. *Lecture, compréhension de texte et science cognitive*. Paris: Presses Universitaires de France, 1992.
- Denhière, Guy., Lemaire, Benoît, Bellissens, Cédrick et Jhean-Larose, Sandra. « Psychologie cognitive et compréhension de texte: une démarche théorique et expérimentale ». Dans S. Porhier et D. Klinger (Dir.). *Regards croisés sur le texte*. Pleyben: Perspectives, 2004, 74-95.
- Ericsson, K. Anders et Kintsch, Walter. “Long-term working memory”. *Psychological Review*, 102, 1995 : 211-245.
- Fayol, Michel. *Le récit et sa construction. Une approche cognitive*. Neuchâtel : Delachaux et Niestlé, 1985.
- Fayol, Michel. « Comprendre ce qu'on lit. De l'automatisme au contrôle ». Dans M. Fayol, J. Gombert, P. Lecoq, L. Sprenger-Charolles et D. Zagar (Dir.). *Psychologie cognitive de la lecture*. Paris : Presses Universitaires de France, 1992.
- Fayol, Michel. *Des idées au texte*. Paris : Presses Universitaires de France, 1997.
- Giasson, Jocelyne. *La lecture : apprentissage et difficultés*. De boeck Education.2012
- Hoareau, Yann-Vigile et Legros, Denis.« Rôle des contextes culturels et linguistiques sur le développement des compétences en compréhension et en production de textes en L2 en situation de diglossie ». Dans Bertrand Troadec (Dir.). *Culture et Développement Cognitif, Enfance*, 2, 2006 : 191-199
- Jackendoff, Ray. *Consciousness and the Computational Mind*. Cambridge :MIT Press, 1987b.
- Jamet, Frank., Legros, Denis etPudelko, Béatrice. « Dessin et discours : construction de la représentation de la causalité du monde physique ». *Intellectica* n° 38, 2004 :103-137
- Le Ny, Jean-François. *Sémantique psychologique*. Paris : Presses Universitaires de France, 1979

- Le Ny, Jean-François. *Science cognitive et compréhension du langage*. Paris : Presses Universitaires de France, 1989b
- Legros, Denis et Baudet, Serge. Le rôle des modalisateurs épistémiques dans l'attribution de la vérité propositionnelle. *International Journal of Psychology*, 31, (6), 1996 :235-254.
- Legros, Denis, Makhlof, Mohamed et Maître de Pembroke, Emmanuelle.« Co-apprentissage et cocompréhension dans une perspective plurilingue et pluriculturelle ». Dans Rispail, Marielle et Tigziri, Nora. *Langues Maternelles : contacts, variations et enseignement. Le cas de la Langue amazighe*. Paris : L'Harmattan, Collection Espaces Discursifs, 2005, 37-48.
- Legros, Denis, Mervant, Hervé, Denhière, Guy et Salvan, Claire. Compréhension de textes : comment aider les élèves de CE1 à construire la cohérence de la signification globale d'un texte ? *Repères, recherches en didactique du français langue maternelle*, n°18, 1998 :81-96.
- Marin Brigitte, Avel, Patrick, Crinon, Jacques. et Legros, Denis. Aides à la compréhension de textes scientifiques par des élèves de onze ans, Dans *Actes du colloque de l'AIRDF (Association internationale de la recherche en didactique du français)*(AIRDF). 2004
- Marin, Brigitte., Crinon, Jacques., Legros, Denis, et Avel, Patrick. Lire les textes documentaires scientifiques. Quels obstacles, quelles aides à la compréhension ? *Revue Française de Pédagogie* 158, 2007 :119-132
- Mehdi, Amir et Benaïcha, Fatima Zohra. « Quelle procédure utiliser pour faciliter la construction de la cohérence globale de la signification d'un texte scientifique ? ». *Langues, Cultures, Enseignements/Apprentissages, CECRL, Mondialisation*, 2e colloque international organisé par l'AMIFA, 2010.
- Moeschler, J., *Connecteurs et inférence*. DRAFT. Université de Genève, 2002
- Richard, Jean-François. *Les activités mentales. Comprendre, raisonner, trouver des solutions*. Paris : Armand Colin, 1998
- Stanké, Brigitte. La compréhension de textes. *Rééducation orthophonique*, 227, 2006 :45-54.
- Tiberghen, Andrée. « Causalité dans l'apprentissage des sciences ». *Intellectica*, 38/1, 2004 : 69-102.
- vanDijk, Teun Adrianus, & Kintsch, Walter. *Strategies of discourse comprehension*. San Diego : Academic Press, 1983.
- Wittwer, Jacques. *Psychomécanique et psychologie instituée*. Presses Universitaires de Bordeaux, 1997.

INVITATIONS TO READING LAUNCHED BY ITALO CALVINO

INVITATIONS À LA LECTURE LANCÉES PAR ITALO CALVINO

INVITAȚII LA LECTURĂ LANSATE DE ITALO CALVINO

Corina-Gabriela BĂDELITĂ,
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
badelita@uaic.ro

Abstract

At a time of increasing concern about the accelerated decline in the number of readers, it is appropriate to look for good practice models, convincing and well-grounded solutions and arguments to share and discuss with our students or with whom it may concern. Thus, the present paper aims to retrieve the most important references to the usefulness of reading the classics and the pleasure of reading in general, both seen from the inside, from the reader's perspective. These are reflections from the critical essays of Italian writer Italo Calvino, well-known for his confidence in the role of literature and the importance of reading in the process of (self-)education.

Résumé

En cette période d'inquiétude croissante face au déclin accéléré du nombre de lecteurs, il convient de rechercher de bons modèles de pratiques, des solutions convaincantes et bien fondées et des arguments à partager et à discuter avec nos étudiants ou les personnes qu'on connaît. Le présent article vise donc à reprendre les références les plus importantes concernant l'utilité de la lecture des classiques et le plaisir de la lecture en générale, perçues de l'intérieur, du point de vue du lecteur. Ce sont des réflexions tirées des essais critiques de l'écrivain italien Italo Calvino, connu pour sa confiance dans le rôle de la littérature et l'importance de la lecture dans le processus de (auto)formation.

Rezumat

Într-o perioadă în care crește din ce în ce mai mult îngrijorarea cu privire la scăderea accelerată a numărului cititorilor, este oportun să căutăm modele de bună practică, soluții și argumente convingătoare și avizate, pentru a le putea împărtăși și discuta apoi împreună cu studenții sau cu apropiații noștri. Astfel, lucrarea de față își propune să recupereze cele mai importante referiri la utilitatea citirii clasice și la placerea lecturii, în general, ambele văzute din interior, din perspectiva cititorului. Este vorba de reflecții extrase din eseurile critice ale scriitorului italian Italo Calvino, binecunoscut pentru încrederea sa în rolul literaturii și în importanța lecturii în procesul de (auto)formare.

Keywords: *reader, reading, classics, literature, training.*

Mots-clés: *lecteur, lecture, classiques, littérature, formation.*

Cuvinte cheie: *citizen, reading, classics, literature, training.*

Preliminarii

În 2019 se împlinesc patruzeci de ani¹ de la publicarea „hiper-romanului” experimental și metaliterar *Se una notte d'inverno un viaggiatore* (1979) de Italo Calvino, care a avut meritul de a fi mutat toate reflectoarele narațiunii asupra actului lecturii și de a fi adus în prim plan cititorul și interacțiunea sa cu textul. Desigur, aceste preocupări nu erau noi, însă nouă a fost transformarea lor în subiect literar. Cu toate acestea, nu ne vom concentra asupra acestei opere, deoarece romanul este tradus și postfațat în limba română de Anca Giurescu cu titlul *Dacă într-o noapte de iarnă un călător* (Univers, 1999), fiind astfel ușor accesibil tuturor celor interesati, ci ne vom îndrepta atenția asupra câtorva eseuri critice, semnate de scriitorul italian și netraduse în limba română, ce susțin și continuă mesajul cărții cu privire la importanța literaturii, aventura și plăcerea lecturii și experiența cititorului.

Italo Calvino nu a fost doar un autor cameleonic ce a știut să se reinventeze prin fiecare carte pe care a publicat-o, ci și un foarte bun teoretician al literaturii și, mai ales, un cititor desăvârșit, aceasta din urmă fiind activitatea pe care el o consideră cea mai de preț, fiindcă altfel el nu ar fi fost ceea ce a fost:

Tendenzialmente sono un lettore onnivoro e per di più tra i miei lavori professionali c'è anche quello di lettore editoriale. Ma cerco di salvare più tempo che posso per letture disinteressate, per gli autori che mi piacciono, ricchi di sostanza poetica, il vero alimento in cui credo (CALVINO, 2008b, VI).

[...] chi siamo noi, chi è ciascuno di noi se non una combinatoria d'esperienze, d'informazioni, di letture, d'immaginazioni? Ogni vita è un'enciclopedia, una biblioteca, un inventario d'oggetti, un campionario di stili, dove tutto può essere continuamente rimescolato e riordinato in tutti i modi possibili (CALVINO, 2008a, 134-135).

Și, mai ales, nu ar mai fi fost la fel fără citirea cu nesaț a marilor clasici.

Lucrarea de față este structurată în două părți: în prima parte vom relua invitația la citirea clasincilor lansată de Italo Calvino italienilor, reproducând și comentând cele paisprezece definiții ale unui *clasinc* oferite de scriitor pentru prima oară în articolul intitulat „Italiani, vi esorto ai classici” / „Italiani, vă îndemn la clasici” (L'Espresso, 28 iunie 1981) și republicat apoi cu titlul de „Perché leggere i classici” / „De ce să-i citiți pe clasici”, alături de alte 35 de eseuri, în deschiderea volumului omonim, apărut postum, în luna octombrie a anului 1991, sub îngrijirea soției sale Esther Calvino. În a doua parte, ne vom opri pe scurt asupra altor câteva invitații elogioase la lectură, extrase din volumele sale antume sau postume de eseuri critice.

Invitație la citirea clasincilor

În eseul „Perché leggere i classici”, definiția unui *clasinc*, sau mai bine spus a unei opere clasice, ia formă prin concateneare, stratificare, acumulare de noi semnificații, prin efectul bulgărelui de zăpadă și printr-un proces continuu de recitire și revizuire, procedeu tipic scrierii calviniene, autorul fiind mereu în căutarea unei exprimări exacte, eficiente și, totodată, poetice. Întregul eseu se prezintă sub forma unui monolog: Calvino lansează o definiție, o comenteză, invocând uneori și experiența de lectură a potențialilor săi cititori, după care tot el o argumentează, o combată, o reformulează, în spiritul *clasinc* al organizării discursului retoric.

¹ Trebuie amintită coincidența apariției acestui roman în același timp cu o altă operă importantă pentru estetica receptării, *Lector in fabula*. Însuși Umberto Eco menționează acest fapt în deschiderea volumului *Șase plimbări prin pădurea narrativă* (ECO, 1997, 5-6): „În aceleasi luni în care apărea cartea lui Calvino, apărea în Italia o carte a mea intitulată *Lector in fabula* [...]. Cineva care ar confrunta astăzi cartea mea *Lector in fabula* cu *Se una notte d'inverno* a lui Calvino, ar putea crede că prima este un comentariu teoretic la romanul lui Calvino. Dar cele două cărți au apărut aproape în același timp și nici unul dintre noi nu știa ce anume făcea celălalt, chiar dacă eram, evident, pasionați ambii de una și aceeași problemă”.

Eseul se deschide direct cu o prima tentativă de definire a noțiunii de clasic: „*1. I classici sono quei libri di cui si sente dire di solito: «Sto rileggendo...» e mai «Sto leggendo...»*” (CALVINO, 2008b, 5). Această definiție însă nu îl mulțumește, pentru că își dă seama că este mult prea relativă și manipulabilă: pe de o parte, se poate aplica doar celor de o anumită vârstă și cu un anumit bagaj de lecturi în spate, pe de altă parte, chiar și în rândul acestora sunt cei care dau dovadă de o oarecare ipocrizie, spunând că recitesc când ei se află, de fapt, la prima lectură a respectivei cărți faimoase. Binevoitor din fire, Calvino vine în sprijinul acestora din urmă, asigurându-i că, oricât de vaste ar fi lecturile de „formare” ale unui individ, nu pot cuprinde toate operele fundamentale existente în lume. Se subînțelege că prima lectură a unei cărți importante la maturitate nu este deloc o rușine, ci, dimpotrivă, poate fi de-a dreptul o „plăcere extraordinară”, pentru că de-abia atunci aceasta poate fi apreciată la justa ei valoare.

Ajuns la această considerație, simte nevoia să nuanțeze prima definiție, fapt pentru care reformulează: „*2. Si dicono classici quei libri che costituiscono una ricchezza per chi li ha letti e amati; ma costituiscono una ricchezza non minore per chi si riserva la fortuna di leggerli per la prima volta nelle condizioni migliori per gustarli*” (CALVINO, 2008b, 6), adăugând în mod explicit și binefacerile citirii clasincilor pentru prima dată la maturitate. În scurtul comentariu ce însoteste definiția, însă, dezvoltă doar prima parte a acesteia. Recunoaște că lecturile din tinerețe pot fi ușor superficiale, deoarece la acea vârstă nu avem nici răbdarea, nici toate instrumentele necesare unei lecturi aprofundate, pe mai multe niveluri, dar acest lucru nu exclude faptul că ele reprezintă o bogăție pentru fiecare dintre noi, deoarece au ajutat, chiar fără să ne dăm seama, la definirea personalității noastre, prin furnizarea de modele, termeni de comparație, grile estetice, și au contribuit implicit la conturarea identității noastre de cititor. Acestea fiind lămurite, Calvino reia și dezvoltă avantajele recitirii clasincilor la maturitate, afirmând că această revizitare poate fi cheia înțelegерii funcționării noastre: sunt cărți de care poate nu ne mai amintim să le fi citit, dar care ne-au marcat la vremea respectivă, aprinzând o scânteie care a lucrat adânc în noi. Astfel, vom recupera sursa.

Urmează, în mod firesc, o nouă ajustare: „*3. I classici sono libri che esercitano un'influenza particolare sia quando si impongono come indimenticabili, sia quando si nascondono nelle pieghe della memoria mimetizzandosi da inconscio collettivo o individuale*” (CALVINO, 2008b, 7). Calvino are un fel de epifanie: la maturitate ar trebui să rezervăm o perioadă de timp recitirii celor mai importante lecturi din tinerețe, pentru că, fiind multe variabile la mijloc (schimbarea survenită în noi, în epocă, în abilitatea noastră de lectură), interpretarea va fi diferită, iar întâlnirea cu acele cărți va fi „un eveniment cu totul nou” (CALVINO, 2008b, 7).

Spiritul său ludic își spune cuvântul: așterne repede două definiții una după alta, sub forma unui joc de cuvinte cu structură chiasmică, pentru a sublinia că perechea *a citi / a reciti* din prima definiție nu prea își mai are rostul: „*4. D'un classico ogni rilettura è una lettura di scoperta come la prima*” și „*5. D'un classico ogni prima lettura è in realtà una rilettura*” (CALVINO, 2008b, 7).

Pentru a nu îngreuna aceste sentințe, decide să le extindă prin alte două definiții: cea de-a șasea, care se subordonează celei de-a patra – fiind pe cât de scurtă, pe atât de cuprinzătoare și având valoare de aforism –, și cea de-a șaptea, care o explică pe cea de-a cincea: „*6. Un classico è un libro che non ha mai finito di dire quel che ha da dire*” și, respectiv, „*7. I classici sono quei libri che ci arrivano portando su di sé la traccia delle letture che hanno preceduto la nostra e dietro di sé la traccia che hanno lasciato nella cultura o nelle culture che hanno attraversato (o più semplicemente nel linguaggio o nel costume)*” (CALVINO, 2008b, 7-8).

Pentru a detalia această definiție face referire atât la clasici moderni (Kafka, Turgheniev, Dostoievski), cât și la clasici antici (Homer). Apropo de *Odiseea* lui Homer, Calvino mărturisește că, atunci când o citește, nu se poate detașa de toate valențele și interpretările care circulă pe marginea aventurilor lui Ulise și se întrebă dacă toate aceste semnificații sunt implicate în text sau este vorba de „incrusteri, deformări sau dilatări” (CALVINO, 2008b, 8).

Această reflecție declanșează o digresiune de maximă însemnatate pentru spațiul (pre)universitar și formarea prin lectură a oricărui individ, o apologie pe seama importanței de a citi direct textele originale, de a merge la sursă, fără a face apel la comentarii sau la alt tip de intermedieri, care nu sunt decât o „cortină de fum” ce ascunde mesajul originar al textului propriu-zis. Calvino remarcă cu vădită măhnire: „*La scuola e l'università dovrebbero servire a far capire che nessun libro che parla d'un libro dice di più del libro in questione; invece fanno di tutto per far credere il contrario*” (CALVINO, 2008b, 8).

Ajunge astfel la o nouă definiție: „*8. Un classico è un'opera che provoca incessantemente un pulviscolo di discorsi critici su di sé, ma continuamente se li scrolla di dosso*” (CALVINO, 2008b, 8). O operă clasică dă naștere la multe interpretări, dar are meritul de a se ridica deasupra tuturor, mesajul său fiind atât de puternic încât dăinuie peste vremuri, acoperind polifoniile.

Calvino își urmează cursul gândirii, care îl conduce spre o nouă cugetare: o operă nu este clasică doar în cazul în care ne învață neapărat ceva nou, ci și atunci când ne dezvăluie ceva ce știm deja sau credem că știm, ceea ce ne determină să ne atașăm de acel text, să-l simțim în sintonie cu noi.

Putem sintetiza aceste reflecții calviniene, concluzionând că un clasic ne cucerește fie prin mesaj, fie prin afinitate, fie pe ambele căi.

Definiția a nouă ne îndeamnă să insistăm și mai mult asupra sentimentelor ce ne leagă de o anumită carte, asupra efectului surpriză și a reînnoitei experiențe de lectură cu care ne îmbogațește: „*I classici sono libri che quanto più si crede di conoscerli per sentito dire, tanto più quando si leggono davvero si trovano nuovi, inaspettati, inediti*” (CALVINO, 2008b, 9). Marii clasici au resursele necesare pentru a ne face să ne îndrăgostim iar și iar de ei.

Pentru a rămâne sub umbrela iubirii, amintim declarațiile de dragoste adresate de Italo Calvino unui număr de douăzeci și patru de scriitori, care i-au marcat și i-au croit traectoria educațională, în cadrul unui interviu ce datează din tinerețea sa (1959), de pe vremea când avea 36 de ani. Un fragment din acest interviu este reproducător în Prezentarea volumului de față. Vom cita doar 3 dintre ele, preferatele noastre fiind: „[...] Amo Hemingway perché è matter of fact, understatement, volontà di felicità, tristezza. [...] Amo Conrad perché naviga l'abisso e non ci affonda. [...] Amo Nievo perché l'ho riletto tante volte divertendomi come la prima. [...]” (CALVINO, 2008b, V).

Revenind la definiția în discuție, Calvino scrie: „Naturalmente questo avviene quando un classico «funziona» come tale, cioè stabilisce un rapporto personale con chi legge. Se la scintilla non scocca, niente da fare: non si leggono i classici per dovere o per rispetto, ma solo per amore. Tranne che a scuola [...]” (CALVINO, 2008b, 9). De data aceasta este de partea școlii, deoarece, de bine de rău, aceasta trebuie să pună la dispoziția elevilor un anumit număr de clasică, trebuie să le ofere acestora toate instrumentele obiective de care au nevoie, pentru ca mai apoi în viață ei să fie în măsură să facă alegeri subiective: „[...] ma le scelte che contano sono quelle che avvengono fuori e dopo ogni scuola. È solo nelle *lettura disinteressate* che può accedere d'imbatterti nel libro che diventa il «tuo»” (CALVINO, 2008b, 9).

Și după ce, în cosmogonica și impersonala definiție cu numărul zece ridică foarte sus ștacheta: „*Chiamasi classico un libro che si configura come equivalente dell'universo, al pari degli antichi talismani*” (CALVINO, 2008b, 9), în următoarea echilibrează situația, coborând în plan teren și reluând dialogul cu cititorul: „*11. Il «tuo» classico è quello che non può esserti indifferente e che ti serve per definire te stesso in rapporto e magari in contrasto con lui*” (CALVINO, 2008b, 10).

În esență, prin această definiție revine asupra celor afirmate anterior, pentru a clarifica natura legăturii care se stabilește între noi și *clasicul nostru*: aceasta nu trebuie să fie neapărat de sintonie și simpatie. Putem deduce că este suficient ca această legătură să fie alimentată de un sentiment care să nu fie de indiferență. Cum suntem obișnuiți ca Italo Calvino să ofere și soluții la provocările pe care le lansează, scriitorul sanremez nu se dezmințează niciodată aceasta și dă un

nume acestui generos sentiment, numindu-l „efect de rezonanță” (CALVINO, 2008b, 10). Acesta poate fi aplicat atât unei opere antice, cât și unei opere moderne, singura condiție fiind ca respectiva operă clasică să aibă locul său bine stabilit în continuitatea culturală, să aibă un canal de comunicare atât cu textele anterioare, cât și cu cele posterioare ei, un fel de statut de *sine-qu-a-non*. Cu alte cuvinte, un clasic este cu adevărat clasic atât timp cât rezonează într-un fel sau altul cu alți clasici sau cu cititorii săi, dar nu trebuie să fie neapărat pe gustul nostru: un clasic ne poate provoca, marca și forma chiar și prin faptul că ne inspiră „un incoercibile desiderio di contraddirlo, di criticarlo, di litigare con lui” (CALVINO, 2008b, 10). Pentru Calvino, Jean-Jacques Rousseau este *clasicul său* controversat, dar a cărui valoare și loc în istoria culturală le recunoaște pe deplin, fapt ce îl conduce spre o nouă definiție: „*12. Un classico è un libro che viene prima degli altri classici; ma chi ha letto prima gli altri e poi legge quello, riconosce subito il suo posto nella genealogia*” (CALVINO, 2008b, 10).

Așa cum era de așteptat, fiind vorba de ultimele două, și așa cum subliniază însuși Calvino, cele mai revelatoare și mai decisive definiții sunt cea de-a treisprezecea: „*13. È classico ciò che tende a relegare l'attualità al rango di rumore di fondo, ma nello stesso tempo di questo rumore di fondo non può fare a meno*” (CALVINO, 2008b, 11) și cea de-a paisprezecea: „*14. È classico ciò che periste come rumore di fondo anche là dove l'attualità più incompatibile fa da padrona*” (CALVINO, 2008b, 12), deoarece oferă răspunsuri posibile la cel puțin două întrebări importante. Le parafrazăm în cele ce urmează: De ce trebuie să-i citim pe clasici în loc să ne concentrăm asupra lecturilor care ne-ar putea facilita înțelegerea vremurilor în care trăim? și Dată fiind avalanșa știrilor și informațiilor – scrise și multimediale – de actualitate, cum să găsim timpul și predispoziția mintală pentru a citi clasicii?

Încercăm să extrapolăm sugestiile scriitorului italian, deși răspunsurile sale nu sunt bine delimitate, precum au fost întrebările, ci urmează un parcurs asemănător fluxului conștiinței, cu problematizări, amintiri și reveniri.

Începe prin a demonta cu umor și (auto)ironie ipoteza potrivit căreia ar mai exista persoane preafericite care să-și poată dedica tot timpul alocat lecturii clasicielor. Această ipoteză este ireală: 1. pentru că nici măcar el, care are în fișa postului responsabilități de această natură, nu reușește să facă acest lucru și 2. pentru că, pentru a-și păstra „dieta necontaminată” (CALVINO, 2008b, 11), acești potențiali preafericiți ar trebui să stea departe de tot ceea ce înseamnă știri, sondaje, ultime apariții, lucru imposibil de realizat într-o epocă în care suntem bombardati cu tot felul de informații, uneori chiar împotriva voinei noastre. Această idee este reluată și când îl aduce în discuție pe Giacomo Leopardi, unul din cazurile preafericite, pentru a ne asigura că *otium*-ul umanistic și condițiile de lectură, de care a beneficiat poetul din Recanati, sunt practic imposibile acum din cauza ritmului amețitor al vremurilor în care trăim.

Putem deduce, aşadar, fără nicio îndoială, că invitația lui Calvino la citirea clasicielor nu este restrictivă. Scriitorul duce ideea mai departe: *clasicii nu reprezintă singura opțiune de lectură* nu numai pentru că nu mai avem timpul și condițiile de lectură necesare, ci și pentru că o asemenea „dietetă” exclusivistă nu ar fi îndeajuns pentru o înțelegere și o formare, personală și profesională, corespunzătoare prezentului.

Resta da vedere quanto un simile rigorismo sarebbe giusto e proficuo. L’attualità può essere banale e mortificante, ma è pur sempre un punto in cui situarsi per guardare in avanti e indietro. Per poter leggere i classici si deve pur stabilire «da dove» li stai leggendo, altrimenti sia il libro che il lettore si perdono in una nuvola senza tempo. Ecco dunque che il massimo rendimento della lettura dei classici si ha da parte di chi ad essa sa alternare con sapiente dosaggio la lettura d’attualità. [...]

Forse l’ideale sarebbe sentire l’attualità come il brusio fuori dalla finestra, che ci avverte degli ingorghi del traffico e degli sbalzi meteorologici, mentre seguiamo il discorso dei clasicci che suona chiaro e articolato nella stanza. (CALVINO, 2008b, 11)

Calvino, însă, nu cuantifică și nu impune cât anume din lecturile noastre trebuie să fie dedicate clasilor, se mulțumește și cu o prezență periferică a acestora, cu condiția ca marii clasici să se regăsească totuși, cătuși de puțin, printre opțiunile de lectură ale publicului cititor: „Ma è ancora tanto se per i più la presenza dei classici s'avverte come un rimbombo lontano, fuori dalla stanza invasa dall'attualità come dalla televisione a tutto volume” (CALVINO, 2008b, 11).

Așa cum lumina este potențată de întuneric, și fericirea de tristețea, tot la fel mesajul puternic și grăitor al clasilor este pus în valoare de zgomotul actualității înconjурătoare. Este mereu nevoie de un termen de comparație: „[...] i classici servono a capire chi siamo e dove siamo arrivati e perciò gli italiani sono indispensabili proprio per confrontarli agli stranieri, e gli stranieri sono indispensabili proprio per confrontarli agli italiani” (CALVINO, 2008b, 13).

Ajunsă la final de eseу, rămâne totuși întrebarea „De ce să-i citim pe clasici?”. Răspunsul este în linie cu spiritul său optimist și jucăuș, dar nu prin aceasta superficial: „non si creda che i classici vanno letti perché «servono» a qualcosa. La sola ragione che si può addurre è che leggere i classici è meglio che non leggere i classici” (CALVINO, 2008b, 13). Și își susține răspunsul printr-un citat preluat de la nimeni altul decât Emil Cioran, al cărui protagonist este Socrate. În timp ce i se pregătea cupa cu cucută, acesta se străduia să învețe o arie la flaut. La întrebare: „La ce îți mai folosește?”, Socrate răspunde: „Ca să știu această arie înainte de a muri” (CALVINO, 2008b, 13).

Alte invitații la lectură

Citind textele lui Calvino, ne dăm seama imediat că pentru el lectura nu înseamnă doar acces la cunoașterea universală, aventură, călătorie spirituală, autodescoperire, autoedificare, ci, în primul rând, *placere*, o placere descoperită târziu, afirmă el: „Il primo vero piacere della lettura d'un vero libro lo provai abbastanza tardi: avevo già dodici o tredici anni, e fu con Kipling, il primo e (soprattutto) il secondo libro della Giungla. [...] Da allora in poi avevo qualcosa da cercare nei libri: vedere se si ripeteva quel piacere della lettura provato con Kipling” (CALVINO, 2005, LXV).

Intuim această placere a sa de a citi, această delectare prin lectură, în grija și emoția cu care ne introduce de fiecare dată în universul său beletristic. Este suficient să parcurgem primele pagini ale romanului său *Dacă într-o noapte de iarnă un călător*, dedicate descrierii cu încetinitorul și cu lux de amănuite a ritualului de pregătire pentru lectură. Noi însă vom face un salt în trecutul scriitorului, în 1952, anul publicării articolelor „I buoni propositi” / „Bunele intenții” în cotidianul *l'Unità*.

Il Buon Lettore aspetta le vacanze con impazienza. Ha rimandato alle settimane che passerà in una solitaria località marina o montana un certo numero di letture che gli stanno a cuore e già pregherà la gioia delle sieste all'ombra, il fruscio delle pagine, l'abbandono al fascino d'altri mondi trasmesso dalle fitte righe dei capitoli.

Nell'approssimarsi delle ferie, il Buon Lettore gira i negozi dei librai, sfoglia, annusa, ci ripensa, ritorna il giorno dopo a comprare; a casa toglie dallo scaffale volumi ancora intonsi e li allinea tra i fermalibro della sua scrivania. (CALVINO, 2010, 3)

Calvino, dedublându-se parcă, descrie pas cu pas pregătirea bagajului literar pentru această vacanță: Bunul Cititor face rost de operele pe care intenționează să le citească în limbă originală sau obține cele mai bune traduceri pentru limbile necunoscute lui, preferă volumele cu opera completă, adăugă și câteva eseuri critice despre autorul ales sau un epistolar. Succesul vacanței pare a fi asigurat.

Cel mai frumos omagiu adus lecturii, în opinia noastră, l-am întâlnit în textul conferinței „Il libro, i libri”, ținută în 1984, cu ocazia participării sale la Târgul de Carte de la Buenos Aires. În ansamblul său, este un text în care intratextualitatea este evidentă, Calvino se autocitează în repetate rânduri, lucrarea fiind un fel de sumă a ideilor sale deja expuse în eseurile despre cărți și literatură; însă clarviziunea cu care rezumă actul lecturii este nemaiîntâlnită.

Penso che la lettura non sia paragonabile con nessun altro mezzo d'apprendimento e di comunicazione, perché la lettura ha un suo ritmo che è governato dalla volontà dell'autore; la lettura apre spazi di interrogazione e di meditazione e di esame critico, insomma di libertà; la lettura è un rapporto con noi stessi e non solo col libro, col nostro mondo interiore attraverso il mondo che il libro ci apre. [...]

Comunque sia, chi ha bisogno di leggere, chi ha piacere di leggere (e leggere è certamente un bisogno-piacere) continuerà a ricorrere ai libri, a quelli del passato e a quelli del futuro. (CALVINO, 2010, 117-118)

Un alt elogiu adus lecturii, la fel de frumos, dar aflat sub impactul rațiunii, l-am găsit expus în articolul „Mondo scritto e mondo non scritto” / „Lumea scrisă și lumea nescrisă” (1985), în care scriitorul ne dezvăluie că se simte în largul său în lumea orizontală a paginei scrise, deoarece aici are iluzia că deține controlul, în timp ce în lumea verticală și tridimensională a celor cinci simțuri, populată de miliarde de semenii ai săi, este cuprins de nesiguranță. Revenind la lectură, o descrie ca pe o activitate holistică:

Leggere, più che un esercizio ottico, è un processo che coinvolge mente e occhi insieme, un processo d'astrazione o meglio un'estrazione di concretezza da operazioni astratte, come il riconoscere segni distintivi, frantumare tutto ciò che vediamo in elementi minimi, ricomporli in segmenti significativi, scoprire intorno a noi regolarità, differenze, ricorrenze, singolarità, sostituzioni, ridondanze (CALVINO, 2010, 101).

Concluzii

Dacă după toată această călătorie prin universul lecturii, în care utilul s-a alternat cu plăcutul, mai este nevoie de un ulterior îndemn la citit, atunci Calvino ne oferă încă unul, care de data aceasta îmbină practicul cu esteticul și care răspunde poate cel mai bune nevoii noastre actuale de identitate și individualitatea în fața uniformizării și globalizării ce ne presează din toate părțile.

Alle volte mi sembra che un'epidemia pestilenziale abbia colpito l'umanità nella facoltà che più la caratterizza, cioè l'uso della parola, una peste del linguaggio che si manifesta come perdita di forza conoscitiva e di immediatezza, come automatismo che tende a livellare l'espressione sulle formule più generiche, anonime, astratte, a diluire i significati, a smussare le punte espressive, a spegnere ogni scintilla che sprazzi dallo scontro delle parole con nuove circostanze.

Non m'interessa qui chiedermi se le origini di quest'epidemia siano da ricercare nella politica, nell'ideologia, nell'uniformità burocratica, nell'omogeneizzazione dei mass-media, nella diffusione scolastica della media cultura. Quel che mi interessa sono le possibilità di salute. *La letteratura (e forse solo la letteratura) può creare degli anticorpi che contrastino l'espandersi della peste del linguaggio.*

La letteratura – dico la letteratura che risponde a queste esigenze – è la Terra Promessa in cui il linguaggio diventa quello che veramente dovrebbe essere. (CALVINO, 2008a, 66-67)

Desigur, literatura devine acțiune, doar prin lectură.

Bibliografie

- BARBARO, Patrizio & PIERANGELI, Fabio, *Italo Calvino. La vita, le opere, i luoghi*, Milano, Gribaudo, 2009.
- BARENGHI, Mario, *Italo Calvino, le linee e i margini*, Bologna, il Mulino, 2007.
- BONURA, Giuseppe, *Invito alla lettura di Calvino*, Milano, Mursia, 1972.
- CALVINO, Italo, *Dacă intr-o noapte de iarnă un călător*, traducere și postfață de Anca Giurescu, București, Editura Univers, 1999.
- CALVINO, Italo, *Lezioni americane. Sei proposte per il prossimo millennio*, Torino, Einaudi, 2008a [prima ediție: Milano, Garzanti, 1988].
- CALVINO, Italo, *Mondo scritto e mondo non scritto*, Milano, Oscar Mondadori, 2010 [prima ediție: Milano, Mondadori, 2002].
- CALVINO, Italo, *Perché leggere i classici*, Milano, Oscar Mondadori, 2008b [prima ediție: Milano, Mondadori, 1991].
- CALVINO, Italo, *Romanzi e racconti I*, edizione diretta da Claudio Milanini, a cura di Mario Barenghi e Bruno Falcetto, prefazione di Jean Starobinski, Milano, Arnoldo Mondadori, 2005.
- CALVINO, Italo, *Una pietra sopra. Discorsi di letteratura e società*, Milano, Oscar Mondadori, 1995 [prima ediție: Torino, Einaudi, 1980].
- ECO, Umberto, *Sase plimbări prin pădurea narativă*, traducere de Ștefania Mincu, Constanța, Pontica, 1997.
- PERRELLA, Silvio, *Calvino*, Roma-Bari, Editori Laterza, 1999.
- SCARPA, Domenico, *Italo Calvino*, Milano, Bruno Mondadori, 1999.
- SERRA, Francesca, *Calvino*, Roma, Salerno Editrice, 2006.

LITERATURE, SOCIETY, INDIVIDUAL. THE EXTERNAL WORLD REFLECTED INTO FICTION

LITTÉRATURE, SOCIÉTÉ, INDIVIDU. LE MONDE EXTÉRIEUR FIGURÉ DANS L'UNIVERS LIVRESQUE

LITERATURĂ, SOCIETATE, INDIVID. LUMEA EXTERIOARĂ REFLECTATĂ LIVRESC

Sanda PĂDUREȚU, Angelica CĂPRARU,
 Departamentul de Limbi Moderne și Comunicare
 Facultatea de Construcții de Mașini
 Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca
 Bd. Muncii, 103-105, 400641 Cluj-Napoca, România
 Sanda.Paduretu@lang.utcluj.ro
 Angelica.Capraru@lang.utcluj.ro

Abstract

The research in this study continues to look at how the early novel genre seeks its literary status (and how this is obtained), by also pointing out how it occurs in particular situations of presence or absence of a programmatic way to conceive it, understood as a theoretical consciousness of an explicit poetics. After the analysis, the fragments that illustrate the intertextuality phenomenon as well as the context, message, contact or narrative codes are grouped together under the widened formula of some of the "worlds of the novel". The aim was to crystallize a gender poetics and a phenomenon of intertextuality by switching from general to particular, so that the case study emerges as the most applied part of this analysis.

Rezumat

Miza cercetării din acest studiu continuă să urmărească modul în care genul romanesc incipient își caută statutul literar (și cum îl obține), punctând de asemenea felul în care survine acesta în situațiile particulare de prezență sau absență a unui mod programatic de a-l concepe, înțeleasă drept conștiință teoretizantă a unei poetici explicite. În urma analizei, sunt grupate fragmentele care ilustrează în modul cel mai relevant atât fenomenul intertextualității, cât și tranzactarea contextului, a mesajului, a contactului, a codurilor narative sub formula largită a unor "lumi" românești. S-a urmărit cristalizarea unei poetici a genului și a unui fenomen al intertextualității prin trecerea de la general la particular, astfel încât studiul de caz reprezintă partea cea mai aplicată a acestei analize.

Résumé

L'enjeu de la recherche comprise dans cette étude continue à suivre la modalité selon laquelle le genre romanesque naissant cherche son statut littéraire (et l'obtient), mettant également en exergue la manière où celui-ci survient dans les situations particulières de présence ou d'absence d'un mode programmatique de sa conception, compris en tant que conscience qui théorise une poétique explicite. À la suite de l'analyse, on regroupe les fragments qui illustrent d'une manière pertinente le phénomène de l'intertextualité, de même que la connivence du contexte,

du message, du contrat, des codes narratifs sous la formule plus élargie des « mondes » romanesques. Le but en a été la cristallisation d'une poétique du genre et d'un phénomène de l'intertextualité par le passage du général au particulier, de façon que l'étude de cas représente la partie la plus appliquée de cette analyse.

Keywords: theory, explicit poetics, worlds of the novel, intertextuality, general and particular

Cuvinte cheie: teoretizare, poetică explicită, lumi românești, intertextualitate, general și particular

Mots-clés: théorisation, poétique explicite, mondes romanesques, intertextualité, général et particulier

Societatea și cultura sunt indisolubil legate una de cealaltă, orice cultură aparținând unei societăți. Individul, ca parte a unui sistem, va acționa, gândi și simți în raport cu sistemul cultural căruia îi aparține. Fiecare cultură dispune de reprezentări sociale diverse pentru toate aspectele diferite ale realității. Atât cultura, cât și reprezentările sociale permit înțelegerea felului în care indivizi dau un sens realității exterioare, fiind compuse din elemente asemănătoare, deși definite diferit. Stabilirea unui raport „literatură și societate“ se bazează pe ideea de literatură ca expresie sau reflectare a realităților culturale și sociale. Ideea de interdependență dintre cultură și societate apare ca o reflecție critică asupra societății.

Realitatea istorico-literară reține faptul că pentru primii noștri romancieri tocmai activitatea literară reprezenta o acoladă a existenței lor. De fapt, ei scriau texte pentru foarte multe destinații, a căror simplă enumerare este deconcertantă: beletristică, ziaristică, teatru, narațiuni de inspirație istorică, uneori versuri, critică și istorie literară, programe, studii biografice și autobiografii, informații bibliografice și culturale, memorialistică, traduceri, prelucrări și scrieri sociale.

Locul comun al analizei scriiturii autorilor pașoptiști enunță invariabil că, deși acesta denotă însușiri literare, romancierii începuturilor pot fi considerați în esență niște amatori, cu o proză îmbibată de costumbrism, cu predilecția lor pentru a reda scene caracteristice de viață și moravuri scrutate malițios: “impulsul creator nu are o motivație literară, ci ține mai curând de un soi de curiozitate etnografică, întrețină, ca la toți cei reveniți din lumea civilizată, de impactul euforic al redescoperirii țării”.¹ Deși sunt ideologi elocvenți, cu o gândire tipologic antitetică, imaginația lor creatoare are un curs previzibil și doar reflectă ironică salvează pe alocuri compozиțiile lor de cădere în politică sau oratorie. Le este peste puteri să nu cedeze tentației politice și observațiile generale “înecă repede orice început de plutire”².

Istoria literară îi celebrează ca părinți intemeietori, sacralizați de legendă, dar contribuția lor literară este devorată de extraliterar, și - raportându-ne la romanele pe care le scriu - acestea se sfârșesc fără a fi început cu adevărat, pierzându-se în digresiuni ideologice.

Dacă ne îndreptăm atenția asupra a două fragmente, ambele aparținând lui Ion Ghica, putem obseva cum discursul protagonistului romanului *[Istoria lui Alecu]* pare a fi preluat direct din *Convobirile economice* ale acelaiași autor, unde tratase rând pe rând munca, creditul, împrumuturile statului, proprietatea, industria, finanțele sau Bucureștiul industrial și politic.

„Să ne gândim puțin împreună ca să vedem, noi, românii, ce suntem și ce am putea fi. [...] Am pus băiatul la școală însemnează în gura celor mai mulți părinți: l-am scos din rândul muncitorilor; când va fi mare, va sedea tolănit pe canapea, va fuma toată ziua țigară, se va plimba ziua și noaptea în trăsură, picior peste picior, și va scrie pe petițiunile nenorocițiilor împrișinăți: “Se va face cele de cuviință potrivit legilor în vigoare”; băiatul meu va trăi din casa visteriei [...] Mai toți părinții care trămit copiii lor la școală îi trămit acolo cu gându de a-i face funcționari; dacă

¹ NEGRICI, Eugen, *Iluziile literaturii române*, Editura Cartea Românească, București, 2008, p. 54

² Ibid.

izbutesc a-i ține doi sau trei ani la Paris, cred că le-au asigurat un viitor de boier mare. Când copii vin în vîrstă, părinții aleargă, cer, strigă, se roagă, intrigă până ce le procură o slujbă sau o speranță de slujbă; nu se gândesc nicidcum la neodihnă, la bătaia de inimă și la umilințele ce le pregătesc; nu știu ce pâine amară le frământă, sustrăgându-i de la condițiunea în care s-au născut și au crescut, de la condițiunea modestă după care mai târziu cei mai mulți au să ofteze greu! Părinți care vă iubiți copiii, (...) nu-i aruncați în prăpastia cancelariilor; căci acolo nu este nici renume, nici avere; nu este nici liniștea sufletului, nici mulțumirea inimei; acolo ispita se află necontenit în luptă cu conștiința, luptă în care cei mai mulți cad, căci nu au dobândit în educațiunea ce li s-a dat puterea morală trebuincioasă ca să iasă învingători”.

„(...) și nu găsești un tînăr care să voiască a se face arendaș sau negustor, cîți alți tineri săraci n-ar trăi pe lîngă ei ca ispravnicei ori ca calfe. Aceste stări sunt cu totul lăsate streinilor care rîd de nesocotință noastră. Înțeleagă toti odată că omul face slujba, omul o cinstește, o rădică și-i dă rang. Înțeleagă rumâni că un negustor care mărește prin creditul său relațiile țării noastre cu celelalte neamuri, un arendaș carele exploatează bine pămîntul, care face bucate multe, care îmbunătățează felul seminței aduce capitalurile streine în țară, este mult mai folositor decât un boier mai nevrednic, cum avem o mulțime. S-a înmulțit în țara noastră atât de întinsă, atât de bogată, unde sunt atât de puține brațe, unde fiecare inteligență ar putea găsi ceva de exploatat, s-a înmulțit o populație de tineri neproducători și paraziți, pe care săracia cea mai însăjuitătoare nu-i poate tămaudi de fumurile și de mîndria care îi roade. Pilda acelor ce se fac milioניסי dacă scarmăna cîțiva ani pămîntul nu-i zguduie nicidcum din letargia în care zac, se mulțumesc a trăi pe capitaluri ce vor face cînd vor apuca o slujbă. În țara noastră fiecare se poate face capitalist mare în puțini ani, cu un plug bun pe un câmp întins. Un bun agricultor poate să aibă echipajuri, palat mare și stima compatrioților săi.” Astfel se explică această interferență a stilurilor care le este adesea imputată; ea reprezintă un reflex de “ecologie literară”³, care îi face să își refolosească texte, uneori pe fragmente foarte mici (după cum am demonstrat prin exemplul de mai sus), alteori mai lungi. Este și cazul celebrei și mult-analizatei digresiuni a lui Kogălniceanu din *Tainele inimei*, în care, din dorință de a explicita în exces pe toate planurile, autorul introduce o adevărată cuvântare care se întinde pe mai multe pagini. Pe întinderea acestui spațiu el își explicitează crezul („n-am fost contrar ideilor și civilizației străine”, „politica noastră nu trebuie să fie în chestiile din afară”, „să răspândim luminile și bunăstarea materială în clasele de jos”, „să îmbunătățim agricultura și creșterea vitelor”), oferind elemente din biografia proprie („am crescut și trăit o mare parte a tineretelor mele în acele țări care stau în capul Europei”, „am îmblat toate țările, am trăit cu luxul celor mari și cu lipsa celor mici”, „am studiat Franția supt rigatul lui Ludovic-Filip”)⁴. Liviu Papadima remarcă adresările indirecte prin care Kogălniceanu anunță sau concluzionează astfel de digresii și le definește drept „forma predilectă de verbalizare a ploconelilor în fața cititorilor”. Cunoscându-și tehnica cu care operează, autorul obișnuiește să-și ceară scuze pentru ceea ce consideră a fi abateri de la îndatoririle sale, de la cerința de a ține firul narării, de la presupusele norme de conduită verbală scriitoricească, între care nu se înscriu digresiunile sau *speech*-urile, după cum singur le cataloghează. „Kogălniceanu în special joacă rolul păcătosului veșnic pocăit, ce calcă în permanență alături de drum, luându-și apoi seama și făcând *mea culpa* ”.⁵ Pe lângă anunțarea digresiunii („fie-mi iertat aice o mică digresie”) și invocarea penitenței auctoriale („cetitorii mei binevoiască a-mi ierta acest speech, cum zic englezii, adeca românește acest mic cuvânt ieșit din sirul romanului”), el invocă intertextual prestigiul literar al lui Eugène Sue. Micul curs de poetică a romanului prezentat în *Tainele inimei* este ilustrativ pentru funcția moralizatoare cu care autorul român investește acest gen literar: „Cursurile însă de moral nu plac astăzi; de aceea

³ SUTER, Patrick, *Le journal et les Lettres. La presse dans l'oeuvre: vers une écologie littéraire*, Mètis Presses, Genève, 2010

⁴ KOGĂLNICEANU, Mihail, *Tainele inimei*, în CAZIMIR, Șt. (ed.), *op.cit.*, p. 40-44

⁵ PAPADIMA, Liviu, *Literatură și comunicare. Relația autor – cititor în proza pașoptistă și postpașoptistă*, Editura Polirom, Iași, 1999, p. 233

moraliștii în seculul sunt siliți ca spiterii a polei hapurile ce vroiesc a da bolnavilor. Spre a mă tălmăci mai bine, și ca să intru în gustul cititorilor mei, voi lua de pildă un scriitor străin. Când vestitul Eugène Sue au vrut a interesa clasele bogate în favorul claselor muncitoare, el n-au făcut o carte de moral, ci s-au slujit de un roman; el au scris Tainele Parisului. Așa și mie fie-mi iertat, între descrierea confetăriei lui Felix și o declarație de amor, a văzice două cuvinte în contra maniei ce avem de a ni se întipări numai modele rele și abuzurile străine (...)"⁶.

Printre modelele culturale recurente ale romancierilor noștri se aflau și manualele de retorică, al căror studiu făcea parte, după cum văzut, din parcursul intelectual fundamental. Iată ce spunea Simeon MARCOVICI (1980), în cursul său, referitor la rolul digresiilor în cadrul oricărei compoziții:

„Aici este locul să vorbim și pentru digresii. Doubt această numire se înțelege niște bucăți al cuvântării sau a verice altei mai întinse compunerii, în care să tratează lucruri ce par a nu avea dreptul legare cu sujetul, dar care merg cu chip pieziș spre scoposul cel adevărat al oratorului. (...) digresiile au izvorât din ușurință, din nestatornicia și din curiozitatea duhului omenesc. O compunere care ar merge spre sfârșitul său prin drumul cel mai drept și mai grabnic ajunge de multe ori a fi monotonă și ostenitoare; cititorul întocmai ca călătorul dorește felurimea ca să-i ţie neclintită curiozitatea și luarea-aminte. (...) Vom adăuga despre digresii că oratorul trebuie să le prevază în planul său și să le închipuiască din vreme, ca să le aşeze după orânduială și să le tracteze după cuviință”⁷.

Acest principiu a lui “nu aruncăm, ci refolosim”, conferă particularitatea literaturii perioadei, fie prin mutarea literaturii în textele non-literare, sau prin reflexul invers. Rapelul cultural la ceea ce este exterior scrierii românești vine în întâmpinarea permanentei nevoii de argumente. Pentru acești pionieri ai genului, literatura occidentală nu prezintă soluții ficționale, ci este invocată ca depozitar al istoricului, al modelului cultural al Memoriei, de care am văzut că sunt atât de pătrunși.

Raportul presă-literatură în proza pașoptistă vorbește pe de o parte despre porozitatea genurilor, iar pe de alta, ilustrează faptul că în această etapă a scrisului, pentru ei nu limbajul creează ficțiunea, ci reflexul este unul de sens contrar; de unde și multitudinea secvențelor considerate astăzi drept eșuate din punct de vedere estetic.

Și scriitura lui George Baronzi este contaminată de diversele sale îndeletniciri culturale (volume de versuri, comedii, drame, nuvele, romane, articole în ziarele timpului). Stilul gazetăresc este imprimat în anumite fragmente *Misterelor* sale:

„Dar întrebați-mă: am putea oare să fim niște cetăteni onești, mulțumindu-ne să trăim cu munca noastră, fără a alerga dupe ambițiuni seci și derăpanătoare?... Ce vorbă! De multe ori am vrea să muncim, dar munca ni se refuză; dacă te cerci să ceri un post, ești un mizerabil, un om fără principie, care dezertezi într-o tabără și vîi într-alta; să ceri nu ești făcut, și nici că-ți dă cineva; de avut n-ai nimic; să speri ceva, nu ţi-e iertat, și trebuie dar să pieri sau cercă-te să faci altfel, cearcă-te să faci ceea ce nu place societății sau legilor, numai ca să te supui acestei necesități imperioase a naturei, care-ți strigă neconitenit că trebuie să trăiești, fie și cu orice preț, și să vezi atunci cum intervine societatea și cu legile ei, dar nu ca să te mângeai în mizeria ta, nu ca să-ți dea vrun ajutor, ci ca să-ți dea, una anatemă ei, batjocura ei, și cele de-al doilea, ca să-ți arate temnița sau ocna! Fii bun, fii onest, fii drept, fii virtuos, dar să mori de foame, dar să nu ceri nimic, căci atunci pierzi prețul meritului tău; răsplata e numai în cer, pedeapsa e și acolo și pe pământ. Dacă virtutea se răsplătește în cer, pentru ce și păcatele nu se pedepsesc numai acolo? Dar nu, aci e numai pedeapsa fără răsplată, acolo e și una și alta; totdeauna răul îndoit decât binele.”⁸

⁶ KOGĂLNICEANU, Mihail, *Tainele inimei*, în op.cit., p.44

⁷ MARCOVICI, Simeon, *Curs de retorică* (1834) în *Retorică românească. Antologie*, Editura Minerva, București, 1980, p.110-111

⁸ BARONZI, George, *Misterele Bucureștilor*, în Șt. Cazimir (ed.), op.cit., p.306

În romanul lui Ion Ghica, pentru un Tânăr idealist, jurnalismul reprezintă refugiu unei profesiuni de credință. Idealurile par a fi întotdeauna prezentate prin recursul la aceeași tehnică: întrebări retorice, patetism, cuvinte alese, înălțătoare, dar dublate autoironic. „Reciclarea” non-literarului nu ocolește reutilizarea fragmentelor marcate stilistic de retorismul politic al epocii. În plus, pentru a le contracara efectul naiv și a le evidenția neadecvarea la realitate, imediat după momentul expozițiv, sunt introduse într-un raport antitetic („deși la noi era piste puțină pentru un cap serios a visa o asemenea influență prin jurnalistică, dar pentru mine era un ideal”). Poziționarea în oglindă a acestui fragment romanesc cu un text jurnalistic publicat de Kogălniceanu în „România literară” relevă felul în care este juxtapus și pus în dialog ficționalul cu non-ficționalul: „A fi jurnalist fusese multă vreme unul din visele mele cele mai plăcute; totdeauna râvnisem la acei ce pot pune o comunicație de toate zilele și sistematică între gândirea lor și gândirea unui popул întreg. Mi se părea un ce frumos a-și lua inspirațiile sale în trebuințele unui neam, a fi organul sentimentelor înalte și al plângerilor drepte, a priveghea asupra drepturilor țării și a sprijini o politică dreaptă, a da o impulsie litraturei, artelor, economiei, a nu lăsa să treacă nimic necernut prin duhul său, a lucra asupra unei lumi întregi prin glume, prin critică; a însemna toate prefacerile, toate schimbările globului zi cu zi, ceas cu ceas. Acestea toate nu sunt ele în stare d-a aprinde capul unui Tânăr, de a-i sătura ambiția, cât de mare și cât de nesățioasă fie? Si deși la noi era piste puțină pentru un cap serios a visa o asemenea influență prin jurnalistică, dar pentru mine era un ideal de care nădăduiam să mă apropiu din ce în ce mai mult fără d-a-l putea ajunge vreodată.”

„[...] Unul din organele cele mai principale ale opiniei publice este presa în general, și presa periodică sau jurnalismul în special. Presa este ehul prelungit al graiului omenesc, este tribuna în care glasul mulțimei resună până la marginile lumii civilizate; prin presă tot ce se zice, tot ce se descopere în vreo parte a lumii se răspândește pe toată întinderea globului și se face proprietatea omenirei întregi. (...)” ea lucrează a uni popoarele prin legătura puternică a ideilor; (...) ea zguduie și surpă în fiecare zi vechea barieră a urelor naționale și pregătește aşa triumful fraternităței universale, care, într-o zi viitoare, are a face din tot neamul omenesc o singură familie mare”.

Patrick SUTER subliniază⁹ că jurnalul nu este decât un mozaic insuficient, care juxtapune părțile componente mai mult decât le pune în relație. Treptat, literatura a trebuit să inventeze alte modalități de a asambla textele lumii. Deocamdată, în etapa “copilăriei” genului romanesc din literatura noastră, aceste structuri inedite care convoacă fragmente din presă (sau aparținând altor instanțe extra-literare), oglindesc de fapt pauperitatea procedurilor pe care autorii noștri le aveau la îndemână. Recursul mediatic prezintă simulacre, această asamblare a textelor în noul gen romanesc ridică din nou problema textualității, incluzând balanța dintre ciclurile ecologice utilizate. Ordonarea diferită a fragmentelor care propun variate discursuri despre cotidian (cum sunt fragmentele de texte din presa vremii) în maniera în care acestea să dialogheze unele cu altele și să își răspundă cu un ecou în planul literaturii este, la momentul pașoptist, marcată de numeroase disonanțe. Diferitele tipuri de relații simetrice care stabilesc legături între fragmentele amprentate de contextele multiple din interiorul textului romanesc sunt aduse împreună de către autori în ideea de a forma un tot organic. În această etapă unitatea este una ideologică, nu estetică, inserțiile prezentate mai sus conferind eterogenitate textului. Reținem statul privilegiat pe care presa continuă să îl dețină în acest asamblaj, ceea ce face ca cititorul modern să o repereze fără dubiu ca fiind non-literară, intuind faptul că nu aparține lumii cărții și exilând-o în categoria limbajului publicistic sau a literaturii de masă.

Tot la Ion Ghica găsim - în ironia reflectată de alegerea numelui gazetei la care scria protagonistul – o aluzie la puzderia de jurnale cu nume ce fac prea mult uz de termeni precum patrie, țară, popor, neam, dar și la situația Principatelor, aflate sub suzeranitatea a două imperii (rus și otoman), dar și la existența cenzurii și a criteriilor absurde ale acesteia: „În seanță (=ședință) din duminica următoare, una din dezbatările noastre fu titlul gazetei. Unul propunea a-l numi Dacia, altul Romania, altul popularul, altul Pământeanul, Steagul, Propășirea ș.a., căte în lume ș-în soare,

⁹ SUTER, Patrick *op.cit.*, p.127

dar toate aceste numiri fură depărtate ca niște simboluri primejdioase pentru existența gazetei și pentru odihna imperiurilor vecine (...) hotărâram dar firește să-l numin Racu, jurnal nefolositor, bun pentru persoanele care nu iubesc a călători prea iute.”¹⁰

Intuind rolul programatic al primului său articol, Alecu Șoricescu dă frâu liber ironiei la adresa prefetelor, a “cuvintelor ale redactorilor”, a articolelor programatice ce împânzeau presa vremii. Ca reacție de semn contrar, al lui este alcătuit într-un spirit de cumințenie reformistă: „Programul unei gazete sau unei întreprinderi este o scriere care de multe ori are cea mai mare înrâurire asupra izbândeji; de aceea să obișnuiesc cei mai mulți de făgăduiesc marea cu sareea; ca să tragă mușterii, făgăduiesc să mulțumească toate gusturile, toate capriile, toate trebuințele. Eu, ca să mă conform cu titlul gazetei, luasem un drum cu totul din împotrivă; programul meu făcea o mare laudă tuturor lucrurilor de care nu va putea tracta din pricini binecuvântate și sfârșa prinț-o invocație către abonați, poftindu-i a trimite regulat câte un galben pe an, făgăduindu-le că numai hărtia face zece lei la băcan și încredințându-i că, dacă n-am putea da articole, vom umplea-o cu puncturi de sus până jos”.¹¹

Tonul este didactic, sub convenția narațiunii se ascunde aici foarte puțină invenție și foarte multă observație socială directă:

„Trecuse un an de zile după debutul meu în cariera politică, lucram tot fără leafă, mai mulți ciraci¹² se succedă în postul care mi-era destanat, dar mesenul¹³ meu invoca spre apărarea lui nenorocirea influențelor și slăbiciunile ministrilor pentru unele dame”.¹⁴

Încercând să-i schimbe atitudinea naivă, iubita lui Alecu îi vorbește despre faptul că trăsăturile sale pozitive nu-l recomandă pentru lumea intrigantă din minister, arătându-i că, de fapt, el nu este pregătit pentru viață în general și că idealurile la care aspiră sunt simple nerozii dacă le privești cu ochii unor oameni realizați. În lumea tranziției din Tările române principiul meritocrației nu funcționează. Rețeta căpăturii este prezentată prin antiteză, întrebările retorice abundă pentru a spori efectul, pentru a-l impresiona și a-i schimba concepția despre lume personajului celui idealist:

„Ascultă-mă, Alecule, tu ești sufletul cel mai bun, inima cea mai nobilă care poate vedea cineva, dar cu sentimentele tale, cu principiile tale, noi murim amîndoi de foame, pe calea pe care ai apucat tu nu sunt vrăbii fripte. Scrii de un an la postelnicie, ții ca un nerod toată greutatea, și alții, care știu să nu calce pe scânduri putrede, merg înainte și iau leafă cu miile de lei. Nu vezi tu că poti șădea candidat pînă-i muri și nu ți-o mai face nimini leafă, dacă nu vei împleti vreo intrigă care să te impui postelnicului. [...] Nu-ți este rușine, Alecule, om în toată firea, învățat, cu o grămadă de rude boieri mari, să nu poti tu să-ți găsești un căpătăi, în vreme ce o multime de ticăloși, niște ciocoi proști, niște gugumanii, fac ce fac și-vezi cu o caleașcă, cu casă la pod, mobile de mătase, ard într-o odaie câte opt lumini de spermanțetă într-o seară, nevestile lor, înmuiete în mătase, în dantele, catifea și giuvaeruri dau mese și soarele. Cînd cauți, ce au? Nimic, șefi de masă la vornicie sau la logofeție, cu cinci sute de lei pe lună. Dar apoi sunt oameni vrednici, întorc lumea pe degete, scote paraua din piatră.”¹⁵

Lecțiile de îmbogățire necinstită sunt spuse cu mândrie, într-un fel de competiție în care se manifestă creativitatea într-ale căpăturii. În această horă se prind personaje de pe toate pozițiile sociale (judecători, ispravnici (ispravnic - cîrmuitor al unui județ), boieri bătrâni, “oameni harnici și ciocoi buni”): „acolo fiecare își destăinuia cu fală mijloacele de îmbogățire ce a închipuit; un judecător spunea într-o seară cum găsise el mijloc să ia de la amândouă părțile și să-și tie cuvântul și către una, și către alta. Cu unul din împricinați să tocmea ca prin marafetul¹⁶ său să-l facă să-și

¹⁰ GHICA, Ion, *op.cit.*, p. 13

¹¹ *Ibid.*, p.14

¹² *cirac* - protejat, favorit

¹³ *fr.Mécène* - mecenat, protector

¹⁴ *Ibid.*, p. 10

¹⁵ *Ibid.*, p. 11

¹⁶ *marașet* - meșteșug, dibăcie

câștige judecata, și părții protivnice să tocmea să iscălească pentru dânsa; astfel scotea anaforaua (anaforă - raport scris adresat domnitorului de către un funcționar) în favorul acelui dintâi, și cu părerea lui dând dreptate celiilalte părți; nici unul nici altul nu putea să fie nemulțumit de dânsul, deși și unul și altul să vedea mistificați. Un ispravnic vechi povestea o dată cum închipuise el să tragă din vreme în vreme câte o dajdie (dajdie - impozit, dare, bir) după la negustorii din orașul Piteștului. Când isprăvea paralile, ieșă prin târg și poruncea să se taie streșinile, subt cuvânt că aduc întuneric în prăvălii și că pot însela pe mușterii; negustorii făcea curama¹⁷ între dânsii, îi ducea o sumă de bani și astfel își trăgea porunca înapoi. Altu, boier bătrân de la Rușii de Vede, om al vestitului Villara¹⁸, da poruncă către negustori să să răfuiască între dânsii. Pe atunci se lua zeciuială de la împliniri, și nu-i lăsa în pace decât dacă îi da o sumă destul de rătundă. Un altu, om foarte harnic și ciocoi bun, care fusese și calemgiu (calemgiu – funcționar de cancelarie) în vremea lui Caragea și pe care adesea ministru îl chema întru ajutor când avea câte o pricină anevoie; acela făcuse stare numai în trei luni pe vremea când se oprise exportația seului. Metodul ce a întrebuințat era foarte simplu. De pildă, să înfățișa să treacă vite piste hotar. El îndată scotea la lumină porunca vorniciei, dovedea negustorului că vitele coprind seu cu dâNSELE și că prin urmare nu le poate lăsa să iasă. Negustorul îi făcea un folos, și aşa da bilet de trecut vitele; cugetul său era foarte curat, pentru că-și făcea interesul fără d-a se abate de la pruncile stăpânirei. Toți îl aplauda când dezvălea cu o elocvență de narătie vrednică de mirare episoadele acestii mânătorii. Când nu era el de față, îl lăuda ceilalți, zicând că este în stare să scoată lapte din piatră; de avea acest talent nu știu, dar din câte l-am auzit spuind, pot zice că știa foarte bine a scoate paraua din punga rumânlui. Un altul, boier fălcos, făcuse stare din viței de polocon, lăsându-i pe la țărani și cerându-i boi. Știuse astfel să fure un bou pentru un ou, metodă întrebuințată mai pe urmă de mulți ispravnici plagieri; aş putea umplea un volum înșărând câte tertipuri [cu] zicerea lor tehnică am auzit destăinuite de la acei oameni. Într-un cuvânt, principiul celor ce să aduna la boier era acesta, că pe lumea aceasta fiecare își vine marfa sa; croitoru vinde haine, dulgheru cherestea și boierul iscălitura”¹⁹

În finalul fragmentului totul converge înspre ideea unei lectii însușite a necinstei, lumea aceasta în care personajul a intrat nu mai este construită din idealuri, pragmatismul său fiind exprimat prin mijloace retorice și erudiție paremiologică.

Astfel de oameni precum cei din fragmentul de mai sus doresc o lume care să le semene și pe care să o înțeleagă. Culturalizarea unui popor și emanciparea politică a unei țări le este străină, ba chiar o iau în derâdere: „(...) câteva blasfeme²⁰ asupra unor dascăli care umblă să introducă școli și asupra unor tineri cu capetele stricate în alte țări, care nu voiesc nimic mai puțin decât desființarea madelilor²¹.²²

Evoluția personajului trece prin etapa “purificării” de păcatele tinereții, de simțirile sale vechi și devine ispravnic, bun gospodar, însă printr-un lanț de abuzuri reușește să-și cumpere moșie și să-și construiască conac. Finalul dezvăluie în formă concentrată noua filosofie de viață a lui Alecu; lectia înnavuțirii odată învățată, este aplicată cu succes și în provincie. Noua sa personalitate s-a lepădat de idealisme, s-a purificat de păcatele credulității, a fost un bun elev la această școală a vietii: „După ce m-am purificat într-acea adunare de toate simțirile mele, de toate păcatele cele vechi, cum le numeau noii mei tovarăși, am ieșit din acea casă ispravnic. (...) Toată ambiția mea era să joc la județ rolă boierului din București (...).”²³

Odată pusă în practică metoda de înnavuțire, ea se multiplică progresiv, creând un mecanism în care actorii își facilitează și potențează reciproc talentul într-ale pungășilor: „Am izbutit și mi-am îmbunătățit moșia de am făcut-o ca o grădină. Moara după Dâmbovița am făcut-o cu piatră

¹⁷ curama – colectă

¹⁸ Alecu Villara – ministru de finanțe, apoi de justiție în Țara românească, în timpul domniilor regulaMENTARE

¹⁹ Ibid., p. 11

²⁰ blasphem – hulă, batjocură

²¹ madea – privilegiu

²² Ibid., p. 19

²³ Ibid., p. 20

cumpărată de stăpânire și cărată pentru turnu chindii și pentru Băneasa. Zăgazu mi l-am făcut totodată cu cel de la Buftea; și-a făcut și subcârmitoru meu unul tot asemenea. **Abuzul este ca bulgărele de zăpadă care să mărește rostogolindu-să.** Ca să-și facă un ministru un interes de o sută de galbeni, trebuie să se facă în țară un abuz de zece mii de galbeni, pentru că cu acel prilej fură directoru, șefu secției, ocârmitoru²⁴, și astfel, din bute în bute, până la dorobanț²⁵ și la pârcălab²⁶.²⁷

Dificultatea alegerii între idealurile înalte și propriul interes (exprimată printr-o exclamație patetică și un lung sir de interogații retorice) este rezolvată de către vocea imperativă a pragmatismului. Remarcăm ideea potrivit cătreia societatea corupei tinerii idealisti, dar e prezentă aici și autoironia la nivelul dublului limbaj, al discursului antitetic. Alecu se disculpă, explicitând idealurile care-l guvernează, dar răspunsul Sofiei este menit de-al aduce cu picioarele pe pămînt, în realitatea imediată:

„- O, doamne, Sofio! Dar **n-am încercat**, cum știi prea bine, a fi folositor fraților mei, **nu le-am arătat** calea fericirei? **N-am încercat** a răsturna o sistemă de corupție, de nedreptate și de rușine? **N-am jărtfit** pentru fericirea țării mele odihnă, sănătate, stare, tot într-un cuvânt? **Nu aș fi dat** cea mai după urmă picătură de sânge pentru țara mea și pentru români?

- Ia să lăsăm neroziile astea; acum suntem oameni în toată firea, să vorbim ca oameni”.²⁸

Paul, alter-egoul lui Pantazi Ghica din romanul *Un boem* român descrie de pe poziții democratice și revoluționare schimbările aduse de anul 1848: „Dar în o zi un zgomot ajușe până la dânsul, un zgomot vag care prevăstea o schimbare politică în fața lucrurilor... Timpul era spre revoluție; popolii adormiți în lunga letargie a sclavagiului se deșteptau, răsunau bazele unei societăți despotice, sfârâmau tronurile potentiaților îngâmfați și preînnoiau prin elemente libere și naționale un ordin de lucruri putrezite și vătămătoare secolilor carii pășeau spre progres cu pași de giganți. Era în 1848”. Ce voiau capii mișcării din Moldova și Valahia? „Drepturi pentru toți, frăție, justiție, căderea prerogativelor absurde și a privilegiilor vătămătoare progresului și civilizării, îmbunătățirea soartei țăranului...” Respectau trecutul pentru „paginile sale de glorie, de virtuți și de onor național”, dar cereau „viitorul liber și național, bazat pe principiurile egalității înaintea legei, al justiției și al nepărtinirei”.²⁹

Când personajele ating mult dorita bunăstare, comportamentele pe care aceasta le induce sunt preluate prin mimetism, prin raportare la condiția de a fi „om de lume”: „Sofia știa să trăiască bine. Îndată mobilase casa și seara ținea salon, și toate notabilitățile literare din București să adunau lângă tava noastră de țai. Petrecerea cea mai spirituală era la noi. Cocoanele cele mari începuseră să caute a se împrieteni cu Sofia”.³⁰

Nu numai moda șterge semnele rangurilor, ci și noile modalități de petrecere a timpului liber – jocul de cărți “democratizează” adunarea: „În casa boierului se aduna toată nobilimea și multime de persoane care putea sluji cauzei boierești și da parale în cărți. Să facuse un fel de frăție între boieri și aceilași crajdoni, încât nu mai cunoșteai de era boieri ori ce. Am cunoscut într-acea casă trei frați, țigani iertați ai unui boier de la Buzău, care ajunse și ei în slujbe și boieri”) și creează un fel de “frăție a cartoforilor”: “toți mădularii adunării forma între dânsii ca o familie, să socotea datori a se sprijini unii cu alții. Acea frăție era tare și puternică, căci, deosebit de cei mai mari stâlpi ai țării, se găsea acolo oameni din toate treptele sociale și alcătuia un fel de francmasonerie”.³¹

²⁴ ocârmitorul – aici cu sensul de ispravnic

²⁵ dorobanț - jandarm

²⁶ pârcălab – aici cu sensul de primar sau perceptor de sat

²⁷ Ibid., p. 20-21

²⁸ Ibid., p. 11

²⁹ GHICA, Pantazi, *Un boem român*, în op.cit., p. 171

³⁰ GHICA, Ion, [Istoria...], în op.cit., p. 15

³¹ Ibid., p. 13

Etapa transformării totale a lui Alecu, a tranzitiei de la tinerețea plină de idealuri la maturitatea plină de realism, realizată prin cîștigul constant la jocul de cărți duce, dincolo de achiziționarea însemnelor exterioare ale bogăției („am ieșit de dimineață cu șase sute de galbeni în pungă. A doua zi aveam cai și droșcă”) la schimbarea felului în care este perceput de către ceilalți: „Toți își scotea pălăria la mine și boierii cei mari ziceau: „Ați văzut, cine ar fi socotit că omul acesta o să se îndrepteze? și mulțime de părinți îmi propunea fetile lor”.³²

Manoil, eroul romanului epistolar al lui Bolintineanu, închide acolada metamorfozelor suferite de protagoniști, în urma căreia devine “un om schimbat întru toate”. Anii petrecuți în străinătate și închiriați libertinajului îl transformă într-un cinic fără pereche. Nu mai iubește nimic, nici măcar patria: „Acolo unde mi-e bine și acolo unde-mi place, acolo este patria mea, și este de prisos ca s-o iubesc, căci ea poate exista și fără iubirea mea”.³³

Relația dintre literatură și societate rămâne susceptibilă la diferite interpretări, datorită naturii complexe a celor două concepte.

Bibliografie

- BARONZI, George, *Misterele Bucureștilor*, în *Pionierii romanului românesc, antologie, text stabilit, note și prefăță de Șt. Cazimir*, Editura Pentru Literatură, București, 1962.
- BOLINTINEANU, Dimitrie, *Manoil*, în *Pionierii romanului românesc, antologie, text stabilit, note și prefăță de Șt. Cazimir*, Editura Pentru Literatură, București, 1962.
- GHICA, Ion, *Opere*, vol. 2, *Con vorbiri economice*, Editura Minerva, București, 1979.
- GHICA, Ion, *Istoria lui Alecu Șoricescu*, în *Pionierii romanului românesc, antologie, text stabilit, note și prefăță de Șt Cazimir*, Editura Pentru Literatură, București, 1962.
- GHICA Pantazi, *Un boem român*, în *Pionierii romanului românesc, antologie, text stabilit, note și prefăță de Șt. Cazimir*, Editura Pentru Literatură, București, 1962.
- KOGĂLNICEANU, Mihail, *Tainele inimii*, în *Pionierii romanului românesc, antologie, text stabilit, note și prefăță de Șt. Cazimir*, Editura Pentru Literatură, București, 1962.
- KOGĂLNICEANU, Mihail, *Opere I. Beletristica, studii literare, culturale și sociale*, Editura Academiei R.S.R., București, 1974.
- MARCOVICI, Simeon, *Curs de retorică* (1834) în *Retorică românească. Antologie*, Editura Minerva, București, 1980.
- NEGRICI, Eugen, *Iluziile literaturii române*, Editura Cartea Românească, București, 2008.
- PAPADIMA, Liviu, *Literatură și comunicare. Relația autor – cititor în proza pașoptistă și postpașoptistă*, Editura Polirom, Iași, 1999.
- SUTER, Patrick, *Le journal et les Lettres. La presse dans l'oeuvre: vers une écologie littéraire*, Mētis Presses, Genève, 2010.

³² Ibid., p. 17

³³ BOLINTINEANU, Dimitrie, *Manoil*, p. 144

WAYS OF EXPLOITING THE DESCRIPTORS OF COMPETENCES FROM THE EUROPEAN FRAMEWORK OF REFERENCES FOR LANGUAGES IN TEACHING SPECIALISED VOCABULARY TO THE PREPARATORY PROGRAMME OF ROMANIAN

**MODALITÉS DE VALORISATION DES DESCRIPTEURS DE
COMPÉTENCE DU CADRE EUROPÉEN COMMUN DE
RÉFÉRENCE POUR LES LANGUES DANS L'ENSEIGNEMENT
DES LANGAGES SPÉCIALISÉS AU PROGRAMME
PRÉPARATOIRE DE LANGUE ROUMAINE**

**MODALITĂȚI DE VALORIZARE A DESCRIPTORILOR DE
COMPETENȚĂ DIN CADRUL EUROPEAN COMUN DE
REFERINȚĂ PENTRU LIMBI ÎN PREDAREA LIMBAJELOR
SPECIALIZATE LA PROGRAMUL PREGĂTITOR
DE LIMBA ROMÂNĂ**

Gabriel BĂRDĂȘAN,
Universitatea de Vest din Timișoara
Bd. Vasile Pârvan nr. 4, Timișoara

gabriel.bardasan@e-uvt.ro

Emina CĂPĂLNĂȘAN,
Universitatea de Vest din Timișoara
Bd. Vasile Pârvan nr. 4, Timișoara
emina.capalnasan@e-uvt.ro

Abstract

Moving the accent from what you know, how well do you know it on what you know and can do in the context of learning a foreign language, the need to comply with the requirements of a real life dialogue, but also the pair common vocabulary vs specialised vocabulary demand adapting theoretical elements to the specific situation: teaching specialised vocabulary to the preparatory year of Romanian language. Our aim in this study is to expose some ways of exploiting and materialising the descriptors of competences from the European Framework of References for Languages through the means of some conversational and lexical activities, introducing concepts and linguistic terms, Linguistics being a subdomain belonging to the field Humanities and Arts. As a starting-point – the difference between basic vocabulary and the variety of its subunits (determined by the frequency and use of a word and its functional-stylistic based integration). Our perspective follows a didactic approach of the specific vocabulary used in Linguistics and has as primer objective developing professional linguistic communication skills for students who follow the preparatory programme of Romanian language, who will study Philology in Romania.

Résumé

Le déplacement de l'accent de « Qu'est-ce qu'on sait, comment bien on sait ? » sur « Qu'est-ce qu'on sait faire ? » dans le contexte d'apprendre une langue étrangère, le besoin de s'adapter aux exigences d'une situation de communication, ainsi que la dichotomie lexique commun versus lexique spécialisé rendent nécessaire l'adaptation des éléments théoriques à la situation spécifique : l'enseignement des langages spécialisés pour l'année préparatoire de langue roumaine. Dans cette étude, à partir de la délimitation entre le lexique de base du roumain et la variation des sous-unités du vocabulaire (variation qui est déterminée par la fréquence d'utilisation des mots et, implicitement, par le facteur stylistique et fonctionnel), nous voudrons présenter quelques modalités de valorisation des descripteurs de compétence linguistique sous forme d'activités conversationnelles, lexicales ou bien de familiarisation avec les concepts spécifiques à la linguistique, branche qui fait partie du domaine des sciences humanistes et des arts. Cette perspective d'analyse suit une approche didactique du langage spécifique à la linguistique d'une manière intégrante et a comme enjeu le développement de la compétence de communication linguistique professionnelle parmi les étudiants du programme préparatoire de langue roumaine qui suivront des études universitaires en lettres dans le système roumain d'enseignement.

Rezumat

Mutarea accentului de pe de ce știi, cât de bine știi pe ce știi să faci în contextul învățării unei limbi străine, nevoia de adaptare la cerințele unei situații comunicaționale, dar și dihotomia lexic comun vs lexic specializat fac necesară adaptarea elementelor teoretice la situația specifică: predarea limbajelor specializate la anul pregătitor de limba română. În acest studiu ne propunem, pornind de la delimitarea dintre lexicul de bază al limbii române și varietatea subunităților din structura vocabularului (determinată de frecvența de utilizare a cuvintelor și, implicit, de factorul stilistico-funcțional), să expunem câteva modalități de valorificare a descriptorilor de competență lingvistică sub forma unor activități conversaționale, activități lexicale, dar și a unor activități de familiarizare cu concepțile specifice lingvisticii, subdomeniul ce se raportează la domeniul științe umaniste și arte. Această perspectivă de analiză urmărește abordarea didactică a limbajului specific lingvisticii din perspectivă integrată și are ca miză dezvoltarea competenței de comunicare lingvistică profesională la studenții programului pregătitor de limba română care vor urma studii filologice universitare în sistemul de învățământ românesc.

Key-words: descriptors of competence, professional communication skills, Romanian as a foreign language, specialised vocabulary, Linguistics

Mots-clés: descripteurs de compétence, la compétence de communication professionnelle, le roumain comme langue étrangère, langage spécialisé, linguistique

Cuvinte-cheie: descriptori de competență, competența de comunicare profesională, româna ca limbă străină, limbaj specializat, lingvistică

Preambul

Problematica studiului nostru are ca suport teoretic principiile și reglementările din *Cadrul european comun de referință pentru limbi* (CECRL) și aduce în discuție descriptorii de competență lingvistică pe care se intemeiază predarea limbajelor specializate la anul pregătitor de limba română, program de studiu a cărui misiune este „pregătirea lingvistică pentru dobândirea competenței de comunicare lingvistică și a celei de comunicare profesională a studenților internaționali admitiți în programe de studii de nivel universitar sau postuniversitar derulate în limba română” (BĂRDĂȘAN, 2018, 154). Din perspectivă practică și aplicativă, la nivel didactic,

cercetarea noastră urmărește delimitarea modalităților prin care pot fi valorificate descriptorii de competență în predarea limbajelor specializate, apelând la diverse conținuturi tematice, la texte specializate și la o serie variată de exerciții orientate dominant spre valorificarea terminologii specifice sferelor de activitate socio-profesională (cu referire specială la domeniul științelor umaniste).

I. Aspecte teoretice

În predarea unei limbi străine, deci implicit a românei ca limbă străină (RLS), reprezintă un imperativ raportarea la Cadrul European Comun de Referință pentru Limbi (CECRL) în vederea identificării nivelurilor generale de competență lingvistică vizate în procesul de predare-învățare-evaluare. CECRL este un document publicat de Consiliul Europei, în 2001, care definește gradul de stăpânire a unei limbi străine, pe o scală cu 6 niveluri (A1-C2), în funcție de „ce știi să faci” (*ce știi și cât de bine știi*) la nivelul fiecărei componente prin care se concretează comportamentul comunicativ. Această scală de evaluare a stăpânirii unei limbi este aplicabilă oricărei limbi și se utilizează în vederea însușirii eficiente a conținuturilor lingvistice adecvate fiecărui nivel de competență, fiind utilă tuturor celor implicați în procesul de predare-învățare-evaluare a limbilor în strânsă legătură cu uzul și cu nevoile utilizatorilor codului lingvistic însușit. Nivelul de competență lingvistică specific fiecărui stadiu de achiziție este raportat la contextele reale de comunicare, susținând capacitatea de adaptare a utilizatorului la situațiile de comunicare generale sau specifice (de tip profesional).

Demersul didactic prin care un program de studiu al RLS poate fi orientat spre dezvoltarea unei competențe lingvistice profesionale trebuie să se sprijine pe o serie de preacizii lingvistice, interacționale, culturale și interculturale. Altfel spus, cursantul trebuie să aibă un anumit nivel de cunoaștere a limbii române pentru a-și putea dezvolta capacitatea de comunicare într-un domeniu de activitate specializat (în primă fază ca student într-un program universitar de instruire profesională). Punctul de pornire și suportul acestui demers de dezvoltare a competenței de comunicare în sfere de activitate specializată îl reprezintă nivelurile intermediare de cunoaștere a limbii (B1 și B2), stadii care orientează cursantul spre obținerea unei independențe în utilizarea limbii însușite, dar și spre stilizarea comportamentului comunicativ prin deschiderea spre diversitatea situațiilor de comunicare în care poate fi utilizată o anumită limbă. Stadiile de învățare a limbii pentru nivelurile B1 și B2 permit activități de învățare ce coreleză conținuturile lingvistice generale cu cele specifice comunicării profesionale, deschiderea spre acesta din urmă fiind realizabilă prin achiziția unor termeni ce țin de limbajele specializate.

Premisa achizițiilor specifice unei comunicări lingvistice orientate spre obiective profesionale o reprezintă nivelul de competență B1, care, conform descriptorilor de nivel (vezi CĂPALNĂȘAN, HUȚANU, 2011-2012), se concretează, la nivelul capacitații de exprimare orală și scrisă și la nivel interacțional, prin faptul că studentul trebuie să *acticeze* (să se descurge), să *reacționeze* în diverse situații (la serviciu, la școală, în timpul liber; atunci când călătorește în afara orașului; atunci când are de completat formulare și de scris e-mailuri/scrisori formale). În aceste contexte interacționale, studentul dobândește abilități de acțiune prin limbaj, procesul didactic fiind orientat spre o tematică clar circumscrisă (de exemplu: cum povestim un eveniment, un vis, o experiență; cum punem în ordine evenimentele sau acțiunile dintr-o zi, săptămână etc.; cum facem și cum descriem un plan; cum ne expunem punctul de vedere, cum argumentăm o idee simplă; cum apreciem și cum clasăm idei, situații, evenimente; cum vorbim despre o situație ipotetică; cum cerem și cum dăm explicații cuiva; cum ne scuzăm și ne motivăm absența, refuzul; cum ne exprimăm reținerea; cum facem o promisiune sau un reproș; cum ne exprimăm compasiunea și solidaritatea, cum dăm un sfat; cum relatăm spusele cuiva). Concretizarea acestor acte de limbaj se sprijină, la nivelul B1, pe o serie de activități de învățare a unor conținuturi ce țin de sistemul lingvistic. Dintre elementele de gramatică vizate în această etapă de însușire a RLS amintim câteva: *adjectivul*: acordul în caz (genitiv și dativ) cu substantivele feminine; gradul comparativ de egalitate

și de inferioritate, superlativul relativ; adjective fără grade de comparație; *numeralul*: numeralul adverbial (organizat în jurul unui numeral ordinal); *verbul*: indicativul imperfect; condiționalul-optativ prezent; *conjuncția*: organizarea sintactică a enunțurilor cu ajutorul conjuncțiilor și locuțiunilor conjuncționale: *ca...să, precum și, însă, ci, încât, înainte să, după ce, fără să, în timp ce, ca și cum, ca și când, de parcă, fiindcă, din cauză că, chiar dacă, cu toate că, în concluzie, aşadar*.

Consolidarea competenței de utilizare a limbii prin obținerea unei independențe de comunicare se realizează în procesul de însușire a limbii la nivelul B2, când studentul trebuie să converseze și să acționeze spontan. La nivel interacțional și în planul exprimării orale și scrise, elementele-cheie ale acestei etape de învățare sunt: *părerea argumentată, comparația, opțiunea, alegerea*. În acest sens, activitățile de învățare a limbii vor fi orientate spre acte de limbaj ce susțin independența lingvistică și interacțională a studentului (de exemplu: cum emitem și argumentăm o părere, cum exprimăm o convingere, cum aducem contraargumente; cum captăm și cum verificăm atenția interlocutorului; cum expunem avantajele și dezavantajele unui obiect, situații, posibilități etc.; cum ne corectăm și cum reformulăm, când nu suntem înțeleși; cum îi cerem interlocutorului să dea detalii suplimentare). Pentru a fi activate din punct de vedere comunicational, aceste acte de limbaj vor fi susținute de o serie de elemente de gramatică ce se cer a fi însușite la acest nivel de învățare a limbii române. Dintre acestea enumerăm câteva: *pronomenele*: topica formelor neaccentuate ale pronumelor personale și ale pronumelor reflexive; pronomenele personal și pronomenele reflexiv în dativ posesiv; reflexivul impersonal, reflexivul pasiv, reflexivul factitiv; pronomenele de politețe (*dumneata, dumnealui, dumneaei, dumneelor*); adjecțivul pronominal posesiv după prepoziții și locuțiuni prepoziționale (de ex. *din cauza ta*); pronomenele și adjecțivul pronominal demonstrativ de identitate (forma casuală de nominativ-acuzativ; pronomenele relativ *ceea ce*; *verbul*: indicativul mai-mul-ta-perfect; condiționalul-optativ perfect; gerunziul; supinul; diateza pasivă a verbelor; *prepoziția*: prepoziții și locuțiuni prepoziționale (*de către, înaintea, împrejurul, în afară de, în loc de, cu excepția*); *conjuncția*: organizarea sintactică a enunțurilor cu ajutorul conjuncțiilor și locuțiunilor conjuncționale (*nu numai...ci și, în loc să, deoarece, prin urmare, pe lângă că*).

În mod firesc, toate aceste conținuturi ce țin de elementele de construcție a comunicării și de actele de limbaj au nevoie de un suport lexical adecvat celor două niveluri ale competenței de comunicare (B1 și B2). În acest sens, vocabularul utilizat reunește elemente ce aparțin lexicului comun. Oferim, cu titlu orientativ, temele care pot oferi un corpus lexical necesar însușirii celor două niveluri de competență de comunicare în limba română:

Nivelul B1:

- Viața de zi cu zi. La poștă. La bancă. La casa de schimb valutar. La benzinărie. La un service auto. La librărie. La bibliotecă. La ambasadă / consulat / autoritatea pentru străini.
- Pasiuni. Activități de relaxare. Sport. La sala de sport. La cinema. La teatru. La muzeu. Expoziții.
- Călătoria în afara orașului. La agenția de turism.
- Mass-media. Realitatea înconjurătoare.

Nivelul B2:

- Plante. La grădina botanică.
- Animale domestice și animale sălbaticice. La grădina zoologică.
- Universul. Planetele. Viața pe alte planete.
- Ocazii festive. Sărbători. Alegerea unui cadou. La coafură. La frizer. La cosmetică.
- La tribunal. Sistemul juridic din România.
- Școala și educația. Sistemul de învățământ din România.

În acest ansamblu comunicational convergent (ce cuprinde acte de limbaj, elemente gramaticale de construcție a comunicării, elemente ale lexicului comun din structura vocabularului), fie că ne raportăm la nivelul B1 sau la nivelul B2 al competenței generale de comunicare utilizând limba română, se pune problema modului în care putem acționa din perspectivă didactică, astfel

încât prin activități specifice studenții care învață limba română să dobândească și competența de comunicare lingvistică profesională.

Conform precizării noastre dintr-un studiu anterior, competența de comunicare lingvistică profesională se delimitizează „prin gradul de stăpânire și utilizare a conținuturilor tematice din aria diverselor activităților profesionale existente, dar și a resurselor lingvistice și terminologice specifice celor trei zone din ansamblul limbajelor specializate, în vederea realizării unor sarcini și activități comunicative.” (BĂRDĂȘAN, 2018, 153). Această competență poate fi dobândită prin familiarizarea studenților cu limbajul specific domeniilor de specializare: *matematică și științele naturii, științe biologice și biomedicale, științe inginerești, științe sociale, științe umaniste și arte (arhitectură și urbanism, arte, filologie, filozofie, istorie, studii culturale), știința sportului și educație fizică*, dar și prin utilizarea integrată a conținuturilor specifice fiecărui domeniu profesional. Prin conceptul de *integrare*, din perspectiva didacticii RLS, înțelegem ansamblul strategiilor didactice care favorizează însușirea lexicului specializat și a structurilor lingvistice specifice unui domeniu de activitate profesională în directă legătură cu conținuturile ce țin de planul general al limbii (elementele lexicului comun, elementele de gramatică și acte de limbaj și contexte de comunicare generale sau specifice).

Principalul domeniu lingvistic pe care trebuie să-l avem în vedere în activitățile didactice care orientează studentul spre însușirea particularităților de comunicare lingvistică specifice unui anumit domeniu de activitate profesională se referă la lexicul limbii, întrucât prin acest comportament se face diferențierea, în principal, între o utilizare generală a limbii și utilizarea profesională a acesteia. În acest plan se face distincția dintre *lexicul comun* (limba comună) și *lexicul specializat* (limbajele specializate), deoarece vocabularul unei limbi permite o serie de delimitări (în funcție de frecvența de utilizare a cuvintelor, de aria lor de răspândire, de factorii stilistic-funcționali: apartenență social-culturală, profesie etc.) [pentru delimitarea teoretică a conceptului de comunicare profesională și a relației dintre limba comună și lexicul specializat, vezi BĂRDĂȘAN, 2018, 152-155].

Din perspectiva didacticii limbii române ca limbă străină, abordarea lexicului ca instrument/suport al comunicării profesionale impune în procesul didactic o delimitare clară a *unităților lexicale ale limbii comune* (ale lexicului comun), esențiale în codarea și decodarea mesajelor din actele de comunicare curentă (orală sau scrisă), dar și pentru construcția structurii primare a mesajelor din comunicarea lingvistică profesională, a *unităților lexicale care particularizează limba din perspectivă socială sau culturală* și prin care se asigură adevararea situațională a mesajelor în comunicarea curentă și a *termenilor din structura lexicului specializat* (sau limbajului specializat), termeni specifici unor domenii de activitate profesională clar circumscrise ce contribuie la construcția unui act discursiv profesional și, implicit, la delimitarea competenței de comunicare lingvistică profesională. Dintre efectele didactice ale acestei delimitări putem nota: abordarea riguroasă a ansamblului lexical al limbii române; evitarea amestecului între registre stilistice diferite; delimitarea ansamblului lexical general al limbii de limbajele specializate; individualizarea lexicală a unui anumit domeniu profesional; observarea unităților lexicului comun care se integrează în lexicul specializat, prin terminologizare, sau a unităților terminologice care intră în lexicul comun, prin determinologizare; identificarea unor termeni specializați interdisciplinari, apărăți prin împrumut interdisciplinar; semnalarea diferențelor în ce privește normalizarea între diversele terminologii studiate: „unele dintre ele manifestă libertăți mai mari (cum ar fi filozofia, terminologia artistică, terminologia științelor umaniste în general), spre deosebire de altele (medicina, economia) care obligă la diverse constrângeri și, deci, la o normare mai strictă” (BIDU-VRĂNCEANU, 2000, 72).

Cele mai multe dintre aspectele prezentate, raportabile deopotrivă la domeniul terminologiei și al didacticii RLS, pot fi ilustrate prin lectura unor definiții de dicționar. Reproducem cu titlu de exemplificare un element lexical al limbii române prezent atât la nivelul lexicului comun, cât și în cadrul unor terminologii care și l-au asumat fie prin terminologizare, fie prin împrumut

interdisciplinar. Termenul a fost selectat pe baza criteriului prezenței sale în lexicul specializat al unor științe umaniste, domeniul pentru care vom propune, în partea a doua a studiului nostru, un model de abordare didactică a lexicului specializat (DEX, 2009, s.v. *subiect*):

SUBIÉCT, *subiecte*, s. n., (4) *subiecți*, s. m.

1. S. n. Totalitatea acțiunilor, evenimentelor (prezentate într-o anumită succesiune) care alcătuiesc conținutul unei opere literare, cinematografice etc. Chestiune, temă despre care vorbește sau scrie cineva. Cauză, pricină, motiv.

2. S. n. (Lingv.) Partea principală a propoziției care arată cine săvârșește acțiunea exprimată de predicatul verbal la diateza activă sau reflexivă, cine suferă acțiunea când predicatul verbal este la diateza pasivă sau cui i se atribuie o însușire ori o caracteristică exprimată de numele predicativ în cazul predicatului nominal.

3. S. n. (Log.) Termen al unor judecăți, reprezentând noțiunea ce desemnează obiectul gândirii despre care se afirmă sau se neagă însușirea exprimată de predicatul logic.

4. S. m. Ființă aflată sub observație, supusă anchetei, experimentului etc.; individ care prezintă anumite caracteristici.

5. S. m. (În sintagmele) *Subiect de drepturi și obligații* = persoană care, în cadrul raporturilor juridice, are drepturi și obligații. *Subiect impozabil* = persoană fizică sau juridică obligată prin lege să plătească un anumit impozit către stat. – Din lat. *subjectum* (cu unele sensuri după fr. *sujet*).

II. Aspecte didactic-aplicative

Construcția CECRL în funcție de anumiți descriptori generali de nivel ai competenței de comunicare într-o anumită limbă favorizează, în procesul de predare-învățare-evaluare a limbilor, adaptarea conținuturilor tematice și de limbă la publicul-țintă. Aceste libertăți vin în sprijinul nevoilor persoanelor care învață o limbă și invită coordonatorii procesului didactic să-și modeleze activitățile prin raportare la aceste nevoi de comunicare, propunând strategii și tehnici de lucru sau materiale didactice specifice și cu finalitate comunicațională.

Având în vedere faptul că una dintre nevoile celor care învață limba română ca limbă străină este aceea de a dobândi o competență de comunicare ce să le permită parcurgerea unor studii universitare în domenii profesionale variate, este necesar ca în procesul didactic să li se formeze, pe lângă competența de comunicare lingvistică și o competență de comunicare profesională, adaptată domeniului de specializare în care vor urma un parcurs educațional universitar în limba română. Aspectele delimitate sunt relevante pentru cazul studenților străini care parcurg programul pregătitor de limba română, ale căror opțiuni de studiu în România sunt foarte variate, ceea ce face ca în planul de învățământ al acestui program de studiu să existe o disciplină adaptată nevoii de a dobândi competență de comunicare lingvistică profesională în următoarele șase domenii majore: matematică și științele naturii, științe biologice și biomedicale, științe inginerești, științe sociale, științe umaniste și arte, știința sportului și educație fizică.

Întrucât abordarea limbajului specializat al acestor șase domenii impune în plan didactic strategii particularizate, în studiul de față ne propunem să ne oprim asupra unui singur domeniu - *științe umaniste și arte*, arie științifică ce are subsumate următoarele subdomenii: *arhitectură și urbanism, arte, filologie, filozofie, istorie, studii culturale*. Enumerarea anterioară relevă din nou eterogenitatea preocupărilor specifice acestor subdomenii și diversitatea limbajelor specializate aferente fiecărui subdomeniu. În acest context, profesorul poate să recurgă la strategii didactice prin care să-și adapteze conținuturile lingvistice la nevoile cursanților.

Ca un exercițiu de adaptare a strategiilor didactice la publicul-țintă propunem un scenariu didactic destinat studenților străini care vor urma studii universitare filologice în limba română și cărora le vor fi necesare instrumente de comunicare specifice științelor limbii, lingvisticii, în general. Conținuturile terminologice de interes pentru această ramură a științelor umaniste se centreză, în linii generale, în jurul denumirilor referitoare la părțile de vorbire și la părțile de propoziție, la relațiile dintre cuvinte, la categoriile gramaticale, la comportamentele limbii, la nivelurile limbii și la diverse fenomene lingvistice.

Elaborarea scenariului didactic trebuie să aibă în vedere, pe de o parte, unele particularități ale studenților care urmează să participe la activitățile didactice (origini și culturi diferite, vârste

relativ diferite, absolvenți ai unor sisteme de învățământ diferite, preocupări și profiluri diferite, diferențieri în ce privește nivelul de limbă română la care au ajuns – B1 sau B2 etc.) și, pe de altă parte, obiectivele disciplinei *Limbaj specializat – științe umaniste și arte*: însușirea elementelor specifice limbajelor specializate; dezvoltarea capacitatei de a transfera formele lingvistice din limba comună în limbajele specializate și din aceste limbaje spre limba comună; utilizarea pertinentă și corectă în actele de comunicare a unor elemente lexicale de bază ale unui ansamblu terminologic; valorificarea integrată a conținuturilor lingvistice (fonetică, vocabular, gramatică) în contexte de comunicare scrisă și orală adaptate unui anumit domeniu profesional; aprofundarea competențelor de receptare (înțelegerea textului scris, înțelegerea după auz) și de producere (scriere, exprimare orală) a textelor de specialitate, în limitele nivelurilor B1-B2, din Cadrul European Comun de Referință pentru Limbi (CECRL); adaptarea corectă la diverse situații de comunicare profesională specifice domeniului studiat.

Pentru atingerea acestor obiective, fiecare scenariu didactic va impune, în corelație cu un set de obiective operaționale (*familiarizarea cu termeni de specialitate prin contextualizare, deprinderea consultării dicționarelor, dezvoltarea capacitatei de a compara mecanismele de funcționare a unor limbi diferite, stimularea creativității și a previzionării, dezvoltarea capacitatei de selecție și a spiritului rezumativ, dezvoltarea voinței de a căuta independent și în afara cursului*), alegerea unor conținuturi științifice de bază din domeniul științei limbii, accesibile din punct de vedere conceptual și pretabile unui demers didactic, astfel încât ele să poată fi ușor asimilate și să servească concomitent, prin unele aspecte, atât dezvoltării competenței de comunicare lingvistică generală, cât și competenței de comunicare lingvistică profesională. Toate aceste elemente trebuie concretizate printr-un set de activități de învățare ce valorifică interacțiunea, producerea și receptarea de mesaje orale sau scrise, fixarea unor elemente de construcție a comunicării și însușirea sau fixarea unor elemente lexicale ale limbii comune sau a unor termeni din limbajul specializat studiat.

În continuare propunem o ilustrare a acestui mod de lucru în activitatea de predare a limbajului specializat al științelor umaniste, în contextul învățării limbii române ca limbă străină, alegând o temă referitoare la descrierea planului sincronic al limbii române din perspectivă lexicală: *Limba română actuală. Tendințe lexicale*.

Tema propusă va fi valorificată didactic prin următoarele tipuri de activități de învățare:

a) Activități conversationale (dirijate sau libere):

1. *Ce este un dicționar? De ce este el util?*

2. *Ce tip de informație apare la un cuvânt? Cum este notată – pe scurt/în detaliu? Punctați diferențele între articolele de dicționar.*

3. *Ce alte resurse lexicografice mai putem folosi?*

Aspectele care pot fi discutate se referă la: definirea dicționarului, precizarea utilității dicționarelор, tipologia dicționarelор și numirea specificului acestora (ex.: dicționarul explicativ, ortografic, dicționarul de termeni științifici); prezentarea modului de organizare a informației în articole de dicționar; identificarea unor modalități alternative de a obține informații de natură lexicografică. Utilitatea acestei activități este dată de accesul treptat, noninvaziv la conținuturi științifice (de exemplu: cuvântul – relația dintre formă și sens; raportul dintre lexicul comun și lexicul specializat; elemente de construcție a unui dicționar sau a unui articol de dicționar – formă, definiție, tipuri de informații).

b) Activități lexicale

Activitățile din etapa anterioară au avut rolul de a pregăti accesul spre conținuturi lingvistice specifice tematicii selectate din sfera științelor limbii. Prin activitățile de învățare cu miză lexicală se urmărește facilitarea unui contact direct cu elementele lexicale specifice lingvisticii în vederea unei analize formale și conceptuale a acestora. Exercițiile lexicale propuse valorifică o serie de termeni specializați, sintagme, structuri gramaticale și contexte de actualizare specifice.

1. Căutați în dicționar cuvintele: *împrumut, anglicism, neologism, xenism, barbarism*.

2. Citiți textul. Subliniați cuvintele noi.

De două zile, constat că abordez pronunția unor cuvinte împrumutate din limba engleză sau engleza americană. Asemenea cuvinte, adică anglicismele, sunt numeroase în limba română și vom reveni mereu asupra lor, fiindcă acest fenomen este, practic, inepuizabil. Rodica Zafiu semnala un dicționar al anglicismelor europene, *Dictionary of European Anglicisms* — apărut în 2001 sub coordonarea lui Manfred Görlach în care sunt cuprinse 16 limbi europene, printre care și limba română. Uniile lingviști sau intelectuali publici din România au deplâns sau deplâng prezența tot mai agresivă a anglicismelor și consideră fenomenul o adevărată formă de colonizare a limbii. Alții, resemnat probabil de faptul că nu este vorba decât despre o formă a globalizării, se mulțumesc să constate ampioarea fenomenului și să observe diverse adevăruri. Printre abordările sceptice, dacă nu chiar critice cu privire la importul masiv de anglicisme, vă reamintesc pozițiile lui George Pruteanu, Octavian Paler sau Eugen Simion. Observația sau, mai precis, argumentul lor principal stă în faptul că limba română nu are neapărat nevoie de asemenea cuvinte. Mă alătur acestei argumentări, fiindcă persoanele ce emit 4-5 anglicisme pe minut mi se par și snoabe, și ridicol. Și vă dau câteva exemple ce frizează ridicoul. Nu mai mergem la ședință, ci la meeting, nu ne-a plăcut spectacolul, ci show-ul, nu mai frecventăm saloanele de înfrumusețare, ci de beauty, unde nu se face machiaj, ci make-up. Pentru ce make-up? Pentru a avea sex-appeal, nu pe vino-ncoace. La ce bun sex-appeal-ul [sic!] Dacă mergem la shopping, adică la cumpărături, poate prindem un discount, adică o reducere. După câte ați observat, nu e nevoie de niciunul dintre anglicismele enumerate, fiindcă avem sinonime exacte ale lor în limba română. De fapt, anglicism nu înseamnă doar un cuvânt sau o expresie specifică limbii engleze, ci și un cuvânt de origine engleză împrumutat, fără necesitate, de o altă limbă și neintegrat în aceasta. See you soon!.

Marcel TOLCEA, *Anglicismele, un show ce strică beauty-ul limbii române*
(<http://radiotimisoara.ro/2017/04/12/%F0%9F%94%8A-anglicismele-un-show-ce-strica-beauty-ul-limbii-romane/>)

3. Alcătuți propoziții folosind cuvintele pe care le-ați subliniat.

4. a. Dați exemple de cuvinte pe care le folosim într-o discuție cu colegii și de cuvinte pe care le auzim la un curs de la Facultatea de Litere.

b. Căutați sinonime pentru (în text sau în dicționar): *frecvent, a atrage atenția, a susține, a utiliza, a transforma, a semnifica, a observa.*

5. Potriviteți termenii din prima coloană cu definițiile din cea de-a doua coloană:

Barbarism

Cuvânt împrumutat de curând din altă limbă.

Clișeu

Cuvânt împrumutat dintr-o limbă străină fără a fi necesar.

Flexiune

Cuvânt, expresie împrumutate din limba franceză de o altă limbă și neasimilate de aceasta.

Franțuzism

Totalitatea schimbărilor pe care le suferă forma unui cuvânt pentru a exprima diferite raporturi gramaticale.

Neologism

Formulă stilistică, expresie etc. banalizată din cauza repetării excesive.

6. Înlocuiți cuvântul/cuvintele subliniat(e):

Nu mergem des în cluburi.

Azi am vorbit la curs despre cuvintele împrumutate.

Din lista de cuvinte le-am ales pe cele mai importante.

Cuvintele inutile vor dispărea treptat din limbă.

E greu să învăț cuvintele din această sferă semantică.

Mai mulți specialiști în lingvistică se întâlnesc la conferința de la București.

Ce sens au următoarele cuvinte?

Pentru scrierea cuvintelor din engleză se acceptă litere care nu există în română.

7. Simplificați enunțurile următoare după modelul: Cuvântul subiect are foarte multe sensuri. → Cuvântul subiect este **polisemantic**.

Weekend este un cuvânt împrumutat din limba engleză. →

Scrierea și pronuntarea după regulile limbii române a cuvintelor din alte limbi se realizează treptat. →

Dictionarul ortografic, ortoepic și de punctuație al limbii române este util. →

Dicționarul explicativ al limbii române are și variantă electronică. →

8. Comparați formele marcate din enunțurile: **Show-ul** nu mi-a plăcut. vs **Jobul** meu e bine plătit.

9. Scrieți un text în care să folosiți cuvintele: *a adapta, a scrie, a pronunța, regulă, a împrumuta, dicționar, a consulta, a verifica, lingvist.*

Possible teme: *Cuvintele străine în limba mea, Influența limbii engleze.*

10. Realizați o listă de termeni din domeniul lingvisticii. Porniți de la textul citit. Discutați despre corespondența terminologică.

11. Dați exemple de *împrumuturi, neologisme, barbarisme*.

c) Activități de familiarizare cu unele concepte specifice lingvisticii

Familiarizarea cu terminologia specifică lingvisticii, realizată cu ajutorul unui set de exerciții lexicale ce au urmărit conectarea lexicului specializat la lexicul comun și accesul la metalimbajul specialiștilor filologi, poate fi continuată prin discutarea unor scurte texte de specialitate din perspectiva conținuturilor teoretice și a conceptelor specifice pe care le actualizează

Fenomenul de anglicizare vs romgleza. Anglicismele. Scrierea lor

„Anglicizarea se prezintă ca o tendință a limbilor actuale **de a lăsa să pătrundă**, mai ales în domeniul vocabularului, influență engleză, aceasta manifestându-se, deci, ca element de superstrat. Se poate observa o continuă îmbogățire a vocabularului prin împrumuturi din engleză adaptate sau neadaptate în domenii precum economia, muzica, sportul, gastronomia, dar mai ales în domeniul modei.”

(Gabriela PANĂ DINDELEGAN, *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, vol. II, București, Editura Universității din București, 2003, p. 333).

- Anglicizarea nu trebuie confundată/asociată cu *romgleza* (formă simplificată de vorbire constând în amestecarea lexicului și gramaticii limbilor română și engleză).

„Creat prin analogie cu binecunoscutul *franglais*, termenul *romgleză*, **puternic marcat de conotații peiorativ-ironice**, traducea la sfârșitul anilor '90 îngrijorarea unor cercuri intelectuale românești față de invazia de anglo-americanisme, considerate o amenințare la adresa limbii și a culturii naționale.” Atitudinea lingviștilor și a oamenilor de cultură față de invazia anglicismelor este una neunitară. Acest subiect a ridicat multe probleme, întrucât este un fenomen de actualitate manifestat atât în limba standard, în limbajele specializate, dar mai ales în limbajul coloivial.

(Adriana STOICHIȚOIU ICHIM, „Romgleza” turismului în contextul globalizării, p. 360)
(<http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/V2349/pdf>)

În lucrările de specialitate, termenii pătrunși în limbă pe calea împrumutului sunt clasificați în trei categorii în funcție de gradul lor de asimilare și de adaptare:

- Termeni adaptați (atât din punct de vedere fonetic și grafic, cât și morfologic). Printre acești termeni se numără: *lider, miting, iahrt, clovn, budincă, cocteil, tenis*.
- Termeni neadaptați, prezentați în dicționare: *lobby, speaker, speech, staff, brand, discount, supermarket, mall, market, marketing*.
- Xenisme: *fashion, chewing gum*.

Materialul didactic prezentat este completat cu o anexă care reprezintă un corpus de cuvinte românești împrumutate din engleză (prezente în dicționare, ghiduri de conversație, manuale de limba română ca limbă străină). Acest material își găsește utilitatea atât pentru utilizarea corectă a formelor inventariate în interacțiunile curente ale studenților care învață limba română, cât și pentru observarea și cunoașterea tendințelor lexicale din română actuală, informații utile din perspectiva viitorului student filolog ce urmează o pregătire preliminară în domeniul științelor umaniste prin studierea limbajului specializat al acestui sfere profesionale.

Corpus de cuvinte împrumutate din engleză (sursa definițiilor: DEX)

Camping, „Suprafață de teren (la șes, deal sau munte) pe care sunt instalate corturi sau baracamente pentru turiști. ♦ Faptul de a trăi în aer liber, sub cort. [Pr.: chémping] – Din engl., fr. *camping*.”

Catering, „Distribuire a producției industriale sau centralizate a semipreparatelor și a preparatelor culinare care, între perioada de producție și desfacere la consumator, sunt conservate prin frig. [Pr.: kétáring] – Din engl. *catering*.”

Cocktail, „1. Amestec de băuturi alcoolice cu ingrediente. 2. Recepție de proporții mai modeste. [Pr.: cócteil. – Var.: cocteil] – Din engl., fr. *cocktail*.”

DJ, „Prezentator într-o discotecă, la radio etc. de muzică ușoară și de dans înregistrată. [pron. digéi] – Cuv. engl.”

E-mail, „1. Poștă electronică. 2. Mesaj transmis prin poșta electronică. [Pr.: iméil / ímeil] – Cuv. engl.”

Fast-food, „Restaurant cu un număr limitat de produse care nu necesită o preparare laborioasă și care pot fi consumate pe loc sau luate la pachet. [Pr.: fastfúd] – Cuv. engl.”

Folk, „1. S. n. Stil în muzica ușoară contemporană care folosește motive din muzica populară. 2. Adj. invar. Care aparține folkului (1). – Din engl. *folk*.”

Grapefruit, în prezent este un împrumut adaptat: *grepfrut* „Fruct citric de culoare galbenă, mai mare decât portocala, cu gust plăcut, acrișor-amăru, produs de un arbore subtropical; grep. [Scris și: grape-fruit] – Din engl., fr. *grape-fruit*.”

Hobby, „Îndeletnicire plăcută, în afara preocupărilor profesionale, exercitată în timpul liber. [Scris și: hoby] – Din engl., fr. *hobby*.”

Hot dog, „Crenvurșt [sic!] fier, servit cu muștar, într-un corn fierbinte. – Cuv. engl.”

Jazz, „1. Muzică profană din America de Nord, practicată în principal de afro-americanii și impusă la sfârșitul sec. XIX în SUA, extinsă ulterior în întreaga lume. 2. Orchestră formată de obicei din instrumente de suflat și de percuție care execută această muzică; jazzband. [Scris și: jaz. – Pr.: gez, ğaz] – Din engl., fr. *jazz*.”

Mall, „Complex de mari dimensiuni care cuprinde magazine, servicii utilitare, expoziții etc. închis circulației autovehiculelor; spațiu vast pe care se află un astfel de complex. [Pr.: mol] – Din engl. *mall*.”

Marker, „Creion special, diferit colorat și fluorescent, cu care se subliniază anumite pasaje sau cuvinte într-un text. [Pr.: -căr] – Din engl. *marker*.”

Mass-media, „Termen care desemnează ansamblul mijloacelor și modalităților tehnice moderne de informare și influențare a opiniei publice, cuprinzând radioul, televiziunea, presa, internetul etc.; mijloace de comunicare în masă. [Pr.: -di-a] – Cuv. engl.”

OK, „De acord, foarte bine. [Scris și: OK. – Pr.: okéi] – Din engl. *OK*.”

Online, „Conectat la o rețea de calculatoare (internet) sau controlat direct de un procesor central. [Scris și: online. – Pr.: onláin] – Din engl. *on-line*.”

Polo, „1. (Adesea urmat de determinarea „pe apă”) Joc sportiv de echipă în care jucătorii, deplasându-se într-un bazin, trebuie să marcheze goluri prin aruncarea mingii cu mâna în poarta adversarilor. 2. Joc sportiv de echipă practicat călare, în care mingea este lovită cu bastoane lungi. – Din fr., engl. *polo*.”

Room-service, „Serviciu asigurat de un hotel, prin care clienților li se poate aduce masa sau băutura în cameră. [Pr.: rum-sérvis] – Cuv. engl.”

Rugby, „Joc sportiv desfășurat între două echipe a către 15 jucători, pe un teren de formă dreptunghiulară, având ca obiect de joc o minge ovală pe care jucătorii o pot folosi, în egală măsură, cu piciorul sau cu mâna. [Scris și: rugby] – Din engl., fr. *rugby*.”

Squash, „joc sportiv asemănător tenisului de câmp, cu rachete. (< engl. *squash*).”

Service, (2) „Stație de reparare și întreținere a autoturismelor sau a diverselor aparate. [Pr.: servis] – Din engl. *service*.”

Site, „Loc în care se pot accesa informații utile (texte, imagini, sunete, programe) într-o rețea de calculatoare, de obicei internet. [Pr.: sait] – Din engl. *site*.”

Snack, (3) „Aperitiv, gustare (între mesele principale). [Pr.: snec] – Din engl. *snack*.”

Spray, (3) „Substanță (cosmetică, insecticidă etc.) pulverizată de un atomizor; p. ext. atomizor. [Pr.: sprej] – Din engl. *spray*.”

Stewardesă, (3) „Femeie care face parte din personalul de bord al unui avion, având sarcina de a îndruma și de a servi călătorii. [Pr.: stíuardesă] – Din engl. *stewardess*.”

Supermarket, (4) „Supermagazin. – Din engl. *supermarket*.”

Surfing, „Sport practicat cu surful. [Pr.: sárfting] – Cuv. engl.”

Video, (2) „1. Adj. invar. Care se referă la sistemele de transmitere și de înregistrare a imaginii. 2. S. n. Aparatură pentru înregistrarea, transmisia și reproducerea imaginii. [Pr.: vi-de-o] – Din fr. *vidéo*, engl. *video*.”

Weekend, „Sfârșit de săptămână (cuprindând sămbăta și duminica), destinat odihnei. [Pr.: úichend] – Cuv. engl.”

Whisky, (4) „1. Băutură cu un mare procent de alcool obținută prin distilarea cerealelor în condiții speciale. 2. Sortiment sau porție de whisky (1). [Pr.: úischi] – Cuv. engl.”

Considerații finale

În predarea RLS cunoașterea și aplicarea descriptorilor care delimitizează fiecare nivel al competenței de comunicare lingvistică (conform CECRL) reprezintă un suport esențial pentru accesul spre dobândirea competenței de comunicare lingvistică profesională, necesară studenților străini care urmează programul pregătitor de limba română pentru a putea parurge un program educațional universitar în România. Accesul spre conținuturile specifice unui domeniu profesional îl permite cunoașterea particularităților lingvistice ale limbajului specializat aferent. În acest sens predarea RLS poate facilita această deschidere spre comunicarea profesională prin studierea terminologii specifice celor șase domenii majore: matematică și științele naturii, științe biologice și biomedicale, științe inginerești, științe sociale, științe umaniste și arte, știința sportului și educație fizică. Producerea și receptarea de mesaje scrise și orale, dar și interacțiunea verbală trebuie dezvoltate și perfecționate, începând cu nivelurile B1 și B2, prin introducerea unor activități de învățare ce valorifică termeni și structuri lingvistice specifice ariilor terminologice de interes pentru studenții care învață română.

În activitățile de predare-învățare-evaluare a RLS considerăm că putem realiza conexiunea dintre uzul general al limbii și uzul său profesional prin *integrare*, concept prin care înțelegem un ansamblu sistematic de strategii didactice ce asigură însușirea limbajului specializat în strânsă legătură cu elementele generale din structura limbii. Astfel, eficienta asimilare a terminologii se poate realiza pornind dinspre lexicul comun spre lexicul specializat și spre cel interdisciplinar.

Pentru a ilustra modul în care se poate face transferul, în activitățile de predare a românei ca limbă străină la studenții anului pregătitor, dinspre competența de comunicare lingvistică generală spre cea profesională și accesul spre concepte reprezentative ale unui anumit domeniu de activitate profesională am selectat limbajul subdomeniului lingvisticii, din cadrul domeniului științe umaniste și arte. Viitorilor studenți filologi non-nativi le sunt necesare o serie de preaciziuni lingvistice pentru a urma un asemenea parcurs educațional. În acest sens, am propus o sugestie de scenariu didactic ce valorifică o temă de lexicologie românească și în care am combinat activitățile conversaționale, cu cele lexicale pentru a putea ajunge la o serie de termeni specializați care numesc concepte reprezentative din sfera lingvisticii. Orientarea spre comunicarea lingvistică profesională s-a realizat prin familiarizarea cursanților cu termeni aparținând lingvisticii, prin exersarea abilității de a descrie diverse lucrări cu caracter lexicografic, dar și prin stimularea capacitații de clasare a unităților lexicale din structura limbii pe palieri distincte: termeni cu utilitate profesională (termenii științifici – lexic specializat) și termeni cu utilitate comunicativă generală (cuvinte ale limbii comune – lexic comun). Din același scenariu didactic se pot face constatări referitoare la mecanismul de funcționare a lexicului unei limbi (de exemplu: statutul unor împrumuturi recente – adaptate sau neadaptate), despre relevanța metalimbajului pentru specialiștii filologi sau se pot deschide discuții/dezbateri pe teme lingvistice (de exemplu, corespondența terminologică în limbi diferite, tendințele lexicale actuale).

Demersul nostru de abordare a modului de predare-învățare-evaluare a limbajelor specializate la cursurile de RLS se dorește a fi unul integrator, sprijinul achizițiilor aferente unei competențe de comunicare lingvistică generală fiind esențial și cu potențial de deschidere spre dobândirea unei competențe de comunicare profesională.

Bibliografie

- BĂRDĂȘAN, Gabriel, *Optimizarea dezvoltării competenței de comunicare profesională în limba română la studenții anului pregătitor*, în „Qvaestiones romanicae” VI, *Canon cultural. Canon literar. Canon lingvistic*, vol. 1, Lucrările Colocviului Internațional *Comunicare și cultură în România europeană* (ediția a VI-a/16-17 iunie 2017), Szeged, „Jozsef Attila” Tudományi Egyetem Kiado Szeged, 2018, p. 149-156.
- BIDU-VRĂNCEANU, Angela (coord.), *Lexic comun, lexic specializat*, București, Ed. Universității din București, 2000.
- BIDU-VRĂNCEANU, Angela (coord.), *Lexic științific interdisciplinar*, București, Ed. Universității din București, 2001.
- Cadrul european comun de referință pentru limbi. Învățare. Predare. Evaluare* (CECRL), Diviziunea Politici lingvistice Strasbourg, traducere coordonată și revizuită de George Moldovanu, Chișinău, Tipografia Centrală. 2003.
- CĂPALNĂȘAN, Emina, HUȚANU, Monica, *Cadrul European Comun de Referință. LR. A1-C2*, în *Cursuri de limba română și orientare socio-culturală pentru RTT 2011-2012*, (contract nr. IF/10.03-01.01), proiect coordonat de Institutul Cultural Timișoara, în colaborare cu Ministerul Educației, Cercetării, Tineretului și Sportului, Universitatea de Vest din Timișoara, Organizația Femeilor Refugiate în România și Centrul Cultural Româno-Arab.
- Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, Ed. Univers Encyclopedic Gold, 2009.
- PANĂ DINDELEGAN, Gabriela, *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, vol. II, București, Ed. Universității din București, 2003.
- STOICHIȚOIU ICHIM, Adriana, „Romgleza” turismului în contextul globalizării, în *Perspective comparative și diacronice asupra limbii române: Actele celui de-al XV-lea Colocviu al Departamentului de Lingvistică*, editori: Constantinescu, Mihaela Viorica, Dragomirescu, Adina, Nicolae, Alexandru, Stoica, Gabriela, Zafiu, Rodica, București, Editura Universității din București, 2016, p. 359-369 (<http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/V2349/pdf>).
- TOLCEA, Marcel, *Anglicismele, un show ce strică beauty-ul limbii române* (<http://radiotimisoara.ro/2017/04/12/%F0%9F%94%8A-anglicismele-un-show-ce-strica-beauty-ul-limbii-romane/>).

HISTORY AND POSTMODERNISM. EMIL ANDREEV, THE GLASS RIVER

HISTOIRE ET POSTMODERNISME. EMILE ANDREEV, LA RIVIÈRE EN VERRE

ISTORIE ȘI POSTMODERNISM. EMIL ANDREEV, RÂUL DE STICLĂ

Carmen DĂRĂBUŞ

Universitatea „St. Kliment Ohridski” din Sofia/

Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca

carmen.darabus@yahoo.com

Abstract

The article analyzes the novel of the Bulgarian writer Emil Andreev, *The Glass River*, using the meanings of the concept of postmodernism. The starting point is the architecture of the Church "St. Nicholas", located in the region where the bogomilism has left material traces. The characters grouped into two categories: the rationalists, and those who have retained the archaic spirit connections confront soon with themselves, with their anxieties, experiencing strange events that will change, or at least they will reassess the modalities of their knowledge. The mediator-character, the priest Petar, directs this suspenseful narration into the diversity report with divinity, into the consciousness of heterogeneity. The title of the novel suggests the fragmentation of life, of his expressions, the communication between the present and the past, between life and death, between history and myth.

Résumé

L'article c'est une analyse du roman de l'écrivain bulgare Emil Andreev, *La rivière de verre*, en utilisant la signification du concept de postmodernisme. Le point de départ c'est l'architecture de l'église « Saint Nicholas » située dans une région où le bogomilisme avait laissé des traces matérielle. Les personnages groupés en deux catégories : les rationalistes et ceux qui ont gardé les connexions avec l'esprit archaïque se confrontent plutôt avec eux-mêmes, avec leurs angoisses, en vivant des expériences étranges qui vont changer ou, au moins réévaluer leur manière de connaître. Le personnage-médiateur, le prêtre Petar, dirige une narration avec des notes de suspense, vers la multi-dimensionnalité du rapport avec la divinité, vers la conscience de l'hétérogénéité. Le titre du roman suggère la fragmentation de la vie et de ses expressions, la communication entre le présent et le passé, entre la vie et la mort, entre l'histoire et le mythe.

Rezumat

Articolul analizează romanul scriitorului bulgar Emil Andreev, *Râul de sticlă*, utilizând semnificațiile conceptului de postmodernism. Punctul de plecare este arhitectura bisericii „Sfântul Nicolae” situată în regiunea în care bogumilismul a lăsat urme materiale. Personajele grupate în două categorii: raționaliștii și cei care au păstrat conexiunile cu spiritul arhaic se confruntă mai curând cu ei însăși, cu neliniștile lor, trăind experiențe stranii care vor schimba sau cel puțin vor reevalua modalitățile lor de cunoaștere. Personajul-mediator, preotul Patăr, conduce această narativă cu note de suspans, spre multidimensionalitatea raportului cu divinitatea, spre conștiința

eterogenității. Titlul romanului sugerează fragmentarea vieții și a manifestării sale, comunicarea între prezent și trecut, între viață și moarte, între istorie și mit.

Keywords: Bulgarian literature, adventure, knowledge, bogomilism.

Mots-clefs : littérature bulgare, connaissance, bogomilisme, aventure.

Cuvinte-cheie: literatură bulgară, cunoaștere, aventură, bogomilism.

Apărut cu directă referire la arhitectură, postmodernismul traduce, salvator și cuprinzător, diversele tipuri de ruptură generatoare de fragmentarism care au apărut în societatea contemporană, proteică, bogată în resurse informaționale, dar dificil de cuprins într-un tot. Antoine Compagnon¹ îl vede ca pe o epistemă, o paradigmă ce cuprinde vechiul și noul. După o perioadă considerabilă a valorizării modernismului, a raționalismului arhitectural modern cu vocație universală, urmează preluarea, ulterior, a unor elemente locale, în evoluția spre postmodernism: „Postmodernismul, care nu se vrea revoluționar, nu e fondat pe un mit situat în viitor: mit al omului, al societății și al orașului modern. Dimpotrivă, fiindcă societatea postindustrială a renunțat la orice ideal, ea se va mulțumi cu o arhitectură modestă și fragmentară, care va amesteca codurile” (Ibidem: 142). Literatura, la rândul ei, acumulează diversitatea experimentelor estetice și existențiale, pe care încearcă să le pună într-o poveste coerentă; literaturile lumii urmează, de obicei, fluxul devenirii individuale a unui spațiu cultural-lingvistic. Europa meridională și cea balcanică par a-și fi păstrat mai bine fondul tradițional, chiar arhaic, camuflat în diverse forme de asimilare, astfel că în ciuda internaționalizării curentelor estetice, ele se manifestă nuanțat, într-o ramă generală.

Literatura bulgară a urmat ritmul societății însăși, în drumul spre europenizare. Modernismul literar a mers mâna în mâna cu efortul general de modernizare, după lunga dominație otomană, care și-a prelungit cutumele multă vreme după Războiul de Independență, dominație urmată de cea comunistă: „Mai mult decât orice, modernismul înseamnă « libertate », urmată de « individualism ». Prima etapă a modernismului bulgar este numită « individualism ». Libertatea și individualismul sunt cele două lucruri pe care un regim totalitar le urăște cel mai mult, astfel că modernismul a fost marginalizat după cel de-al doilea Război Mondial” (Ivan Hristov, <https://hyperliteratura.ro/interviu-ivan-hristov/>). Viitorul se construiește într-o alternanță de salturi și stagnări, în schimb trecutul e un reper sigur. De la fenomenul Renașterii bulgare, din secolul XIX, trecând prin postmodernism și până în postodernism, cultura bulgară a făcut mari eforturi recuperatoare: „Modernismul în Bulgaria, ca mișcare, este strâns legat de europenizarea culturii bulgare. Unele dintre cele mai semnificative lucrări din literatura bulgară sunt legate de această mișcare” (Ibidem). Dar precum în toate culturile care au avut de recuperat etape, un anume curent estetic nu s-a cristalizat cu rigoare, acumulând, într-un intens efort de înnoire, secvențe din mai multe curente și coduri estetice. În ciuda eterogenității, o mișcare legată de teritoriul Bulgariei s-a detașat în timp, cu reverberații până în prezent, bogumilismul², inserat, acum, în țesătură

¹ Antoine Compagnon, *Cele cinci paradoxuri ale modernității*, Cluj-Napoca: Echinox, 1990, traducere de Rodica Baconsky.

² Mișcare religioasă anticelezaistică din Evul Mediu bulgar, în secolul X, de unde se extinde și în alte țări balcanice. Cam în aceeași perioadă se aşază aici și pavlicienii (paulicienii) dualiști (mișcare apărută în Armenia secolului VII), semiți veniți din Asia Mică, care se presupune că au exercitat o influență asupra bogumilismului. O mișcare similară a existat în nordul Italiei (patarenii), în Franța, catarii (din gr., „puri”) sau albigenzii, grupați în jurul orașului Albi, din sudul Franței; aici, doctrina albigenzilor era cunoscută și ca *heresia bulgarorum*. Promotorii ai dualității Binelui și Răului în natura divină, este o sectă gnostică, combătută de autoritățile bisericești. Nu recunosc existența reală a lui Hristos și contestă Sfânta Treime. Pentru ei, infernul era pe pământ, iar moartea era izbăvire. Nu recunoșteau crucificarea și foloseau drept locaș de cult peșteri sau construcții gospodărești. Apud Janko Lavrin, „The Bogomil and Bogomilism” în „The Slavonic and East European Review”, 8/1929,

postmodernă, chiar dacă în literatura bulgară postmodernismul apare întâi în poezie : „În anii '90 în Bulgaria, un rol important pe scena literară l-a jucat postmodernismul. Acesta a fost realizat în forma sa autentică pentru prima dată în poezie, prin mai multe proiecte și acțiuni interesante, inițiate de poetii generațiilor '80 și '90: deconstrucția canonului, transformarea limbajului, o nouă perspectivă asupra poeziei și literaturii bulgare în general” (Nistor, Puiu 2018: 15).

Râul de sticlă, romanul lui Emil Andreev, scriitor contemporan bulgar, se înscrie în direcția exploataată de scriitorii bulgari moderni și postmoderni, care investighează cu mijloace diferite, relația fondului arhaic cu modernitatea/postmodernitatea. Însuși titlul romanului face trimitere la fragmentarismul existenței, care se încheagă, în final, într-un mozaic complex, fixat de crusta transparentă a extincției: „Cunoașterea reprezintă singurul motiv pentru care trăiește. Cel puțin aşa mi-a mărturisit. Fiecare clipă din viața noastră se scurge în Râul de sticlă al pasiunilor și viselor, și doar moartea ne poate întoarce în adevărtele lui ape. Durerea puternică ne apropie întru câtva de *toate astea*. *După mine, ghinionoul lui e că citește pre mult. Mi-a spus că e singurul lucru care-i aduce desfătare și că are de gând să citească până n-o mai putea să vadă*. Și dacă se va întâmpla întocmai, va plăti pe cineva ca să-i citească cu voce tare, nimic nu-l va putea opri” (Andreev 2011: 129), astă gândește scriitorul Victor Markov, obsedat de cunoaștere în toate formele ei, raționalul prin excelență. Întreaga acțiune se concentrează în două zile, în satul Gradiște, în nord-vestul Bulgariei, unde se restaurează pictura dintr-o biserică, Sf. Nicolae, presupus bogumilică. Sătenilor și echipei bulgare li se alătură Hélène Thibault, licențiată în istoria religiilor, o franțuzoaică din regiunea Albi, sediul medieval al catarilor. Cercetarea ei, referitoare la cultura materială a bogomililor, vizează tocmai legătura dintre mișcarea bogumilică din Bulgaria medievală și cea a catarilor din Franța aceleiași perioade, cu aluzii la doctrina similară a patarenilor din Italia, prin povestea ce include un presupus constructor italian printre membrii echipei care a edificat biserică. Încă de la început, este surprinsă de stilul eclectic al ornamentelor de la intrare: „Minunate împleturi de flori și animale din piatră – păsări și cerbi, șerpi și câini prinși în rozete ca o broderie în jurul ușii” Ibidem: 8). Echipa este alcăută din profesorul universitar Stefan Metodiev și discipolii săi, studenți la arte plastice, Ciavdar Trifonov, Milena Savova, Daniela Tonev și Marița Filipova, fostă prostituată, devenită studentă prin grija maestrului Metodiev. Rațiunea, diverse forme de cunoaștere moderne animă acest grup, pe când grupul sătenilor, alcătuit din tușa Monka, păstorul Metodi și Dimităr Kotlarski trăiesc după ritmurile arhaice, în care divinitatea e în toate, într-un panteism neconștientizat, convertit în credință pravoslavnică. Părintele Petăr, fost student la istorie întors spre teologie după moartea soșiei, plurilingv, cu o solidă cultură, pare mediatorul dintre cele două grupuri, ele însele nuanțe în raportarea la formele cunoașterii. În interiorul fiecarui grup există cineva pentru care instinctul educător de haos predomină: păstorul Metodi în grupul sătenilor, o reîncarnare postmodernă a satirilor din preistorie, dominată de o sexualitate exacerbată, necenzurată, iar în celălalt grup, nimfa postmodernă Marița, „diabolic de frumoasă”, stârnind poftă și haos, în ciuda eforturilor de autocenzură. Întâlnirea în eros a celor doi, mai curând incidentală, aduce nenorocire.

După ce-și pierde tatăl, pe când era adolescentă, Hélène simte revoltă față de Creator și-n timp ce studia istoria creștinismului la Toulouse, se simte apropiată de eresuri, mai umane, de unde și decizia ei de a studia sectele eretice medievale, sperând să găsească un sens unitar în contradicțiile propriei vieți. La același lucru râvnește și Victor, pentru care cunoașterea nu e o arhivă de cunoștințe, ci un mod de acces „la unitatea cu universul” (Ibidem: 46). Arhitectura religioasă, ca artă, părea un teren potrivit năzuințelor ei: „A te deplasa – de la Tânărul după și aşteptarea unei semnificații sigure și unice – înspre recunoașterea valorii diferențelor și chiar a contradicțiilor – poate fi un prim pas în acceptarea responsabilității pentru artă și teorie ca procese semnificante. Cu alte cuvinte, am putea începe să studiem implicațiile făuririi culturii noastre, precum și pe acelea ale făuririi sensului acestei culturi” (Hutcheon 2002: 46). Urmele materiale ale bogumilismului, cu tot

efortul de dezrădăcinare depus de biserică oficială, de papi și de cruciade, rămân până târziu, spre secolele XVII-XIX. Biserică din Gradiște este unică prin *oranta*, „omulețul îmbrăcat într-o fustă plisată, cu palmele mâinilor uriașe în ipostază rugătoare – aflată în afara absidei, deasupra ferestrei altarului” (Andreev 2011: 18), iar sculptura în lemn de pe peretele altarului îmbina elemente vegetale cu cele zoomorfice, fapt caracteristic ariei simbolice a bogumilismului. Literele latine, într-un spațiu al literelor chirilice, ND, găsite pe un zid exterior, dar și într-un fragment de pictură murală, sub degetul Mântuitorului pictat fără barbă, care pare a scrie cu mâna stângă, stârnesc imaginația lui Victor Markov, care-i deconspiră franțuzoaicei descoperirea. El trăiește cu speranța că undeva, ascunsă în biserică, se află *Cartea cea de taină a bogumililor*, mic manuscris dispărut din Bulgaria și ajuns, cândva, în Occident, unde se află în variantă latină. Speranța aflării manuscrisului chirilic îl face să petreacă mult timp în compania echipei de restauratori, în timp ce Stefan Metodiev visează la aflarea unei comori despre care vorbesc legendele locului. Pentru Victor există o legătură evidentă între Evul Mediu și epoca actuală: „Scuipă cu dezgust la adresa feudalismului corporativ și a iobăgiei tehnologice globale specifică secolului XXI” (Ibidem: 39). Datând de la începutul secolului XIX, deci la câteva secole după perioada de glorie a bogumilismului, e dificil de stabilit în ce mod meșterii au învățat acele elemente și le-au transpus, mai apoi, într-o biserică dintr-o regiune cunoscută ca loc de elecție al acestui ordin religios controversat, al binelui și răului, al luminii și întunericului, mai apropiat, totuși, de natura umană. Ornamentele de pe absida amintesc de cele de pe pietrele funerare *steciki*, descoperite în Bosnia și Hertegovina, care datează din secolele XIII-XIV și care fac parte din cultura religioasă a păterenilor italieni, ajunși, cândva, aici, spre a se pune la adăpost și spre a-și face prozeliți.

Evenimente inexplicabil bulversează viața micii comunități, eveniment la care fiecare se raportează conform naturii sale interioare: Hélène și Marița aud un glas venind parcă din străfundurile pământului, un geamăt înfundat, după ce cea dintâi îți găsește lucrurile răvășite pe masă. Schela pe care urcase Daniel ca să picteze se clatină, vopseaua tremură și se varsă. Noaptea, Stefan Metodiev, urcat pe schele, cade pe o grămadă de mere, după ce schelele se cutremură și gemete răzbăt din străfunduri, același obsedant „lașame”. Cutremurul pe care-l simt fizic e, de fapt, cutremurul ființei, deschis să reînnoade legăturile cu forțe pe care le credeau absente sau adormite. Încercând să deschidă ușa bisericii, unde știa că trebuie să fie rivalul său în amorul pentru Marița, Victor e zdruncinat, de fapt, în convingerile lui, achiziționate livresc: „Împins cu toată forța în ușă. Deodată, un vârtej puternic venit din interior îl izbi între bărbie și mărul lui Adam, de parcă î s-ar fi tăiat capul. Fu împins înapoi și trântit la pământ. Auzi un geamăt trist, prelung. Amețit și speriat de moarte, Victor simți în propriul trup cum misteriosul LAȘAME se lovea de tavanul bisericii ca un porumbel hăituit” (Ibidem: 86). Venirea franțuzoaicei este considerată vinovată de toate întâmplările, pentru că ea, străina, a tulburat liniștea arhaică a locurilor. Victor, rationalul prin excelență, își pune datele cunoașterii sub semnbul îndoielii: „Energiile voastre, poate în mod deosebit a ta, Hélène, au eliberat voci de pe celălalt tăeâm. O să fie lună plină, după patru zile sunt Sânzienele, acum e momentul cel mai prielnic” (Ibidem: 72). Morții îngropați, cândva, în pământul actualei piețe din centrul satului se presupune că nu au fost mutați cu toții, astfel că ideea unei ședințe de spiritism capătă contur. O foaie veche găsită în biserică îi dă speranțe că e un fragment din Cartea lui Enoch, cunoscută doar în versiuni apocrife. Vocea din adâncuri, din care se distinge un „lașame” dureros, nu face decât să scoată la suprafață probleme cu care fiecare, individual, se confruntă: Hélène, cu moartea tatălui, cu a cărui absență nu s-a împăcat, iar Victor, cu năzuința de cunoaștere, de descoperire. Mătușa Monka, purtătoarea arhaicității locurilor, e convinsă că vocea nu poate fi decât a soțului ei defunct, care o cheamă la el, prilej de ironizare pentru Victor, îndepărat, prin alte forme de cunoaștere care l-au format, de lumea arhaică, a eresurilor și a miturilor: „Un strigoi! Ce explicații găsesc oamenii în vîrstă! Strigoi, iele, balauri... trăiesc cu ei – tot atât de adevărați precum soarele și dobitoacele. Le este mai ușor așa. Cum altfel se poate suporta inconștientul colectiv, toată gama de arhetipuri și vidul cosmic... Transcedentalizează și dă-i drumul!” (Ibidem: 102). Pentru tușa Monka există un „aciș cieva” care dă sens lumii, care are căi

misterioase, uneori, de a comunica, astfel că e singura care nu trăiește neliniști, nu se sperie de ciudatele fenomene, fiind semne prin care transcendentul comunică. Dacă „S-ar părea totuși că înțelegerea lumilor este strict dependentă de *manifestarea lor*, fie textuală, fie de altă natură, reprezentativă, de pildă” (Pavel 1992: 119), odată această manifestare schimbă, și înțelegerea lumii se poate schimba. În viziunea pozitivistă a lui Victor Markov, transcendentul e o formă de a alunga frica de moarte, iar miturile, legendele îndepărtează cunoașterea – ceea ce înțelege el prin cunoaștere -, cu toate că mitul rămâne o formă completă de cunoaștere: „Transferarea unui element în domeniul legendei poate fi calificată drept *mitificare*. Este vrednică de remarcat întâlnirea dintre mitificare și ceea ce formalistii ruși numeau defamiliarizare: ce altceva înseamnă să proiectezi un eveniment dintr-un teritoriu mitic decât să-l pui într-o anumită perspectivă, să-l plasezi la o distanță confortabilă, să-l ridici pe un plan mai înalt, în aşa fel încât să poată fi mai ușor contemplat și înțeles?” (Ibidem: 121). Cu toată diferența de cultură, de vîrstă, de mentalitate, toți bulgarii care au avut de-a face cu ciudatul fenomen o spun deschis ori doar în sinea lor că sosirea franțuzoacei este cea care a declanșat energii necunoscute să se manifeste. În fond, e vechea povestea a raportării la Celălalt, la *alterul* care tulbură o comunitate bine așezată și ușor cognoscibilă. Daniel, cu alte tipuri de lecturi activate, consideră că e un *poltergeist*, fenomen studiat științific, dar nu întru totul cunoscut rațional, amestecând, astfel, tipuri diferite și aparent contrare de cunoaștere. În ciuda scepticismului inițial, Hélène începe să credă că se află în plin inel energetic, care face legătura dintre lumi. Locul și întâmplările o fac să pună sub semnul îndoielii necesitatea explicațiilor: „Cu ce ne mai ajută, când lucrurile se repetă mereu, predestinate și cu totul peste puterile noastre, chiar dacă le-am clarificat perfect și de sute de ori?” (Andreev 2011: 226). Victor se întoarce la panteismul păgân spre a-și explica sacralitatea lumii, legându-l de divinitate, pentru că „Tot ce se naște poartă o fărâmă din acel Slăvit Nimic și se străduie să ajungă la el, iar El, mai devreme sau mai târziu, adună ce-a fost născut, și-l anexează și se mărește, făcând loc pentru noi și purtători de fărâmă” (Ibidem: 227). Viziunea mitică și cea rațională fuzionează în sintagma postmodernă a „râului de sticlă”, cu intense trăiri acum răcite, înghețate.

Preotul Petăr este elementul mediator, formația sa primă, de istoric, îl face să se opreasă asupra faptelor, evitând speculațiile, pe când formația de teolog îl apropie de transcendent. Nu vede în ornamentele de piatră o urmă a culturii bogumilice, biserică fiind construită la sfârșit de secol XVIII, când perioada de expansiune a bogumilismului apusese de multă vreme, iar ornamentica ce stârnise controverse este, în viziunea sa, una obișnuită pentru bisericile ortodoxe din secolele XVIII și XIX, mai ales cele construite de meșteri artizani macedoneni, cum era și cazul bisericii Sf. Nicolae. Față de vechiul său prieten, Victor Markov, are deplina înțelegere a celui care a împăcat raționalul cu iraționalul și care nu vede o relație de excludere între diversele tipuri de cunoaștere: „Viața este făurită de oameni ai credinței, care nu-și ridică păcatul la rang de adevar. Aceste lucruri Victor nu putea sau, mai degrabă, nu voia să le înțeleagă. El se indigna în fața naturii umane și diviniza numai desfătarea pe care i-o putea oferi cunoașterea și puterea” (Ibidem: 178). Pentru prezența celor două figuri *oranta*, explicația e în spiritul dualității viață/moarte; cel cu expresie întunecată, cu mustăți enorme răsucite în sus și cu sabia ridicată reprezentă moartea, pe când cel cu expresie veselă, care se roagă la Dumnezeu e viața. Stilul arhitectonic este rezultatul unor experiențe anterioare assimilate, fără intenție de raliere la o erezie, cum era bogumilismul: „Arhitectura postmodernă vizează la o contopire între memoria istorică a formelor și mitul nouății. Împrumutând un termen din critica literară, să spunem că postmodernismul vizează un « dialog » între elemente eterogene. I-am putea rezuma ambiția sub numele de « arhitectură dialogică », reunind forme ce provin din tradiții diferite, egalizându-le în timp, forme care nu mai sunt percepute în istoricitatea lor” (Compagnon 1990: 150). Putem spune că este vorba despre un postmodernism *avant la lettre*, în care mai multe canoane se contopesc, traducând mitul, istoria, prezentul. Ca orice locaș vechi, și acesta are legenda sa, care „spune că, nu departe de acest loc, ar fi căzut de pe schelă unul dintre meșteri, pentru că sătenii ar fi zidit, pe ascuns, umbra, la temelia construcției. E o

mitologemă tipică pentru toate bisericile mai importante din perioada Renașterii³ bulgare, însă originea, esența ei sunt păgâne” (Andreev 2011: 107 – o variantă balcanică a jertfei pentru creație, îmblânzită religios, pentru că la temelie nu e făptura în carne și oase zidită, ci umbra ei, o frecvență simbioză de păgânism și creștinism.

Misterul literelor latinești ND, printre celelalte inscripții chirilice, antrenează energii detectivistice. Se presupunea că meșterul care a ridicat biserică era bosniac sau italian, iar inițialele sunt cele ale numelui său. Până la urmă, într-un document este găsită o însemnare la Diaconul Nicola – Nicola Diac, plecat prea devreme și nevinovat dintre cei vii; alte documente vorbesc despre un *pisaci*, adică un cioplitor în piatră bosniac, numit *diac*. După ce a muncit o perioadă la Venetia, bosniacului i se spunea italian. Victor este convins că acest meșter a găsit o cale de a transmite credința bogumilică a strămoșilor săi la nivel simbolic, fapt pentru carea plătit cu viață; de acest lucru încearcă să o convingă pe Hélène, dar și pe ceilalți membri ai echipei de restaurare: „Să n-ai niciun dubiu că omulețul din absidă, soldatul mustăcios cu sabie și baston de la fereastra sudsică, toți cerbii, câinii, șerpii, crinii din sculpturi sunt altceva decât simboluri bogumilice târzii” (Ibidem: 171). Biserică este construită în vremea sultanului Mahmud al II-lea, Bulgaria fiind, atunci, sub autoritate otomană. Zidarii au fost aduși din Macedonia, pietrarii – din Țara Românească, zugravii – din Samokov și din Troian, sculptorii în lemn. Printre pietrari era și Dimităr Andrenin de la Mănăstirea Horezu, care trecea drept valah, dar era bulgar catolic din Ciprovți, a cărui familie fugise, alături de mulți alți supraviețuitori, în Țara Românească, unde au și rămas, odată cu persecuțiile și cu răscoala din 1688⁴. La Horezu, după cum confirmă documentul găsit în ladă, se împrietenește cu alt orfan, italianul Donato. Trecând drept valah ortodox, Dimităr speră să poată rămâne cu Nicoleta, fiica ctitorului bisericii la care lucrau și totodată strămoșul lui Victor Markov. Intrigi bizantine zădărnicesc iubirea, deconspirând apartanța religioasă a Tânărului. Ambii sunt uciși în împrejurări tragice, iar Donato, prietenul fidel, lasă urmele iubirii celor doi prin inițialele N (Nicoleta) și D (Dimităr), aşadar o poveste reală, transformată într-o ezoterică de nevoie de miraculos a cercetărilor, contaminați de eresurile locului. Din arsenalul simbolic face parte și lada veche, despre a cărui existență Victor știe și crede că ascunde *Cartea cea de taină* scrisă în bulgară veche, care s-a pierdut de multă vreme, existând doar copiile latinești de la Viena și Carcassonne. În fond, manuscrisul este o tragică poveste de viață, dragoste și moarte trăită de unul din fondatorii bisericii, strămoș al lui Victor Markov, nicidecum un document inedit; un document care compune, dintotdeauna, „râuri de sticlă”, istorii de viață sfârâmate mai apoi în curgereea vremii, astfel că preotul amână dezvăluirea conținutului: „Dacă i-ar fi dezvăluit tot adevărul, Victor s-ar fi cutremurat. Era mai bine pentru el să rămână cu ipotezele sale la Râul de sticlă pe care și-l inventase” (Andreev 2011: 167). Formele de cunoaștere, dar și de refugiu, se schimbă în funcție de receptor, dar și de epocă. Ceea ce Roman Ingarden spune despre literatură se poate extinde la alte forme de artă, dar și la viața însăși, retrasă în coduri estetice: „alăturarea numeroaselor și diferențelor înfățișări pe care le ia una și aceeași operă în *multiplele ei* lecturi de către cititor și constatarea că oameni diferiți, în epoci diferențiate sau chiar în aceeași epocă, își prezintă în mod extrem de diferit stratul imaginilor din aceeași operă, ne sugerează ideea că pricina sunt nu numai diferențele însușiri și preferințe ale cititorilor și condițiile în care are loc lectura, dar și o proprietate anumită a însăși *operei de artă literară*” (Ingarden 1978: 74).

În alt fel decât părintele Petăr, Daniel este tot un mediator al lumilor. Logica era religia lui declarată și, în urma a numeroase lecturi, a reușit să se sustragă, cum el însuși declara, tipicei

³ Renașterea bulgară, petrecută în secolul XIX, este o mișcare de emancipare de jugul otoman, este un proces de regenerare culturală, capătă identitate limba bulgară literară în varianta modernă, literatura laică se dezvoltă, arhitectura capătă personalitate; „din punct de vedere politic și ideologic, este trecerea de la feudalism la capitalism, epocă în care lupta poporului bulgar pentru eliberarea sa națională capătă un conținut și o orientare nouă, se cristalizează o nouă ideologie, revoluționară” (Laura Baz-Fotiade, *Prelegeri de literatură bulgară*, p. 7), îndreptată spre europenitate, drept contrapondere la influența orientală.

⁴ Răscoala antiotomoană din 1688, declanșată la Kiproveț (Ciprovți), oraș din regiunea Vidin, în nord-vestul Bulgariei.

„îndoieri neproductive” pe care o consideră fatală pentru bulgari. Pentru el, lumea palpabilă și cea paranormală nu se exclud, fiind doar o problemă de timp până ce lumea de dincolo va intra, firesc, în lumea de aici, corectând imperfecțiunile prezentului, ca sinteza nucleară, clonarea și electricitatea, inadmisibile cu ceva vreme în urmă. Pe o poziție similară se situează Hélène, care-l acceptă pe Mântuitor ca sursă a unei ordini morale, transmisă umanității. Așadar dacă pentru Occident religia catolică, mai apoi cea protestantă, au fost generatoare de norme morale, de rationalitate, pentru ortodoxia sudică ea a păstrat mai curând relația cu iraționalul, cu infantilizarea eternă, iar Victor este necruțător în evaluare: „Poporul nostru a fost totdeauna mereu sărac și sceptic, dar și extrem de superstițios. N-aș spune credincios, precum rușii, de exemplu, dar față de minuni demonstrează o pasiune deosebită. [...] Așa suntem noi – deștepți, orgolioși, uneori chiar încrezuți, deseori needucați și permanent Tânăr să pună stăpânire pe noi ceva supranatural, o minune care să ne salveze, să ne izbăvească de lenevie și de dorința de a rămâne copii” (Andreev 2011: 183). Soarta nefericită a poporului este pusă pe seama blestemului bogumililor, persecuții de țarul Petăr în secolul X, precum catarii în Franța secolului XIII; înainte de a fi masacrați, „aceștia au blestemat neamul bulgăresc să se se chinuie în infernul de pe pământ și niciodată să n-o ducă bine” (Ibidem: 299). Stefan Metodiev este artistul talentat, bun pedagog, dar pentru el lada misterioasă nu poate ascunde decât o comoară materială, monede și bijuterii. Pentru Victor, lada trebuie să ascundă *Cartea cea de taină*. Părintele Petăr, care găsise lada și documentul, amâna deconspirarea unui adevăr omenesc, tragic: povestea unei crime în care a fost implicat principalul finanțator al bisericii, un strămoș de-al lui Victor.

Numerouasele urme materiale din locul numit Babunite, care adăpostește aşezarea medievală Torbeștița, indică existența unui centru al bogumililor; toponimele trimit spre aceeași simbolistică: în perioada de început, bogumilii se numeau torbeși, în bulgară *torba* însemnând „traistă”, iar semnul lor exterior, material, era traista pe care o purtau pe umăr. Denumirea *Babunite* vine de la muntele Babuna, din Macedonia, denumire ce devenise, acolo, o poreclă a bogumililor, care și găsiseră adăpost în munți. Peștera Dedova Dupka, aflată în vecinătatea stâncii, e în posibilă directă legătură cu *diadio, dedet* - cum se numeau inițiații care devineau căpetenii de comunități. Aceste urme materiale constituie, alături de ornamentica bisericii, care nu e specifică tradiției balcanice, un decor potrivit desfășurării unor forțe stranii. Stranietațea este dublată de misterul literelor ND. Continuitatea caută Victor (ortodox), continuitatea caută Hélène (catolică), personajele raționale prin excelență ale cărții, pentru care religia căreia îi aparțin nu a devenit mod de viață, ci unul din procesele formative, la un moment dat. Irațional și rațional contribuie, în feluri diferite, la căutarea unei unități, a unei continuătăți materiale și spirituale: „Totuși, opozițiile binare, care sunt de obicei etalate atunci când se scrie despre postmodernism – între trecut și prezent, modern și postmodern, și așa mai departe -, ar trebui probabil aduse în discuție și numai pentru că postmodernismul, ca și retorica rupturii (*discontinuității, de(s)centrării* și.a.), numește și constituie literalmente propria-i identitate paradoxală și procedează astfel printr-o relație, neliniștită de contradictorie, de constantă alunecare” (Hutcheon 2002: 44). Teama terifiantă de necunoscut îl face pe Victor să iasă din carapacea livrescă, construită constant și solid, iar Tânără cercetătoare franțuzoaică nu mai crede că toate manifestările au o explicație în logica imediată. Marița și Meto se regăsesc în prevalența instinctului, care le conduce viață, cu toate că Marița, salvată de la prostituție, o ia pe un drum al cunoașterii prin artă, în timp ce păstorul rămâne instinctul pur, pentru care va plăti cu invaliditatea, încercând să pătrundă, noaptea, în camera fetei ca să-o răpească. Pentru el există supunerea sau uciderea femeii de care se îndrăgostise.

Poiesisul bogumilic – în sensul larg de „creație”, de producere a unei opere pune în lumină angoase, stiluri de viață, re-evaluează moduri de cunoaștere, e pretext cultural-livresc, în care apariția lui Hélène are rolul unei hârtii de turnesol. Ea însăși vine din regiunea Languedoc, sediul catarilor prigoniți de papa Inocențiu al III-lea, care învinovătea „bugrii” – bogomilii bulgari – de erexia care sfida doctrina catolică oficială. Folosind elemente consacrate de cultura bulgară, metamorfozate narative, Andreev se sprijină tocmai pe elemente de tradiție (bogumilismul) spre a

accede în postmodernism: „Trebuie să menționăm că, prin tradiție, romanul bulgar are o istorie relativ nouă și este un gen destul de conservator, obsedat de complexul dimensiunilor mari și al temelor naționale. Acesta ar fi și unul din răspunsurile la întrebarea de ce postmodernismul bulgar nu se realizează mai întâi în proză, cum s-a întâmplat în celelalte literaturi” (Nistor, Puiu 2018: 36). Mitul cunoașterii, luând variate înfățișări, este, până la urmă, urzeala cărții: „Pentru mine, misterul care învăluie biserică s-a transformat în sensul vieții mele. Îți amintești ce ți-am spus ieri? Viața e aici și acum, restul e un râu de sticlă. Fiecare clipă a vieții se răcește ca un vis și o amintire, doar cunoașterea îi dă sens și lumină” (Andreev 2011: 194). Când toate fenomenele stranii se dovedesc a fi o farsă pusă la cale de doi dintre studenții ucenici ai lui Stefan Metodi, Milena și Ciava, tot eșafodajul pare a cădea în derizoriu, eșafodaj simbolizat de ședința ratată de spiritism; cu toate acestea, punerea în scenă și-a atins scopul, confruntând moduri de viață și de cunoaștere, raționalul cu iraționalul, istoria cu credința, libertatea de gândire cu gândirea mitică.

Bibliografie

- ANDREEV, Emil. *Râul de sticlă*. București: Humannitas, 2011. Traducere de Mariana Mangiulea.
- BAZ-FOTIADE, Laura. *Prelegeri de literatură bulgară*. Imprimeria Universității din București, 1979.
- COMPAGNON, Antoine. *Cele cinci paradoxuri ale modernității*. Cluj-Napoca: Echinox, 1990. Traducere de Rodica Baconsky.
- HRISTOV, Ivan. Interviu, <https://hyperliteratura.ro/interviu-ivan-hristov/>
- HUTCHEON, Linda. *Poetica postmodernismului*. București: Univers, 2002. Traducere de Dan Popescu.
- ILTCHEV, Ivan. *La rose des Balkans. Histoire de la Bulgarie des origines à nos jours*. Paris/Sofia: Colibri. Traduit de bulgare par Evélina Borissova, Nicolas Botsev, Stanimir Deltchev, Roumiana Stancheva, Rossitsa Tachéva.
- INGARDEN, Roman. *Studii de estetică*, București: 1978. Traducere de Olga Zaicik.
- LAVRIN, Janko, „The Bogomil and Bogomilism” în „The Slavonic and East European Review”, 8/1929, https://www.jstor.org/stable/4202396?seq=1#page_scan_tab_contents
- NISTOR, Livia și Cătălina Puiu. „Postmodernismul bulgar. Tablou liric și narativ” în *Postmodernismul în literaturile slave* (coord. Octavia Nedelcu). București: Editura Universității din București, 2018.
- OBOLENSKY, Dimitri. *The Bogomils : A Study in Balkan Neo-Manichaeism*. Cambridge University Press, 2004.
- PAVEL, Toma. *Lumi fictionale*. București: Minerva, 1992. Traducere de Maria Mociorniță.
- UZUN, Petru Pavel, *Scurtă istorie a pavlichenilor*, <http://petrupaveluzun.blogspot.bg/2012/04/scurta-istorie-pavlichenilor.html>

METHODS OF CREATING THE IMMATERIAL PATRIMONY OF THE ROMANIAN LITERATURE. CASE STUDY: E. LOVINESCU'S MONOGRAPHY DEDICATED TO THE LIFE AND WORKS OF GRIGORE ALEXANDRESCU

MODALITÉS DE CRÉATION DU PATRIMOINE IMMATÉRIEL DE LA LITTÉRATURE ROUMAINE. ÉTUDE DE CAS : LA MONOGRAPHIE DE E. LOVINESCU DÉDIÉE À LA VIE ET À L'ŒUVRE DE GRIGORE ALEXANDRESCU

MODALITĂȚI DE CREARE A PATRIMONIULUI IMATERIAL AL LITERATURII ROMÂNE. STUDIU DE CAZ: MONOGRAFIA LUI E. LOVINESCU DEDICATĂ VIETII ȘI OPEREI LUI GRIGORE ALEXANDRESCU

Sanda PĂDUREȚU, Angelica CĂPRARU,
 Departamentul de Limbi Moderne și Comunicare
 Facultatea de Construcții de Mașini
 Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca
 Bd. Muncii, 103-105, 400641 Cluj-Napoca, România
 Sanda.Paduretu@lang.utcluj.ro
 Angelica.Capraru@lang.utcluj.ro

Abstract

The present paper aims to examine several ways of creating the intangible heritage in the history of Romanian literature by identifying the means of building a literary canon. This includes the creation of the posture of canonical writers in the monographs, seeking the edification of the author as the object of the biography dedicated to them. Through the monograph dedicated to the life and work of Grigore Alexandrescu, E. Lovinescu confirms the canonical value of this writer - already considered as "classic" at the time - by trying to reconstruct his life as part of an ambitious plan of restitution for all the notable figures of the 19th century Romanian literature.

Résumé

Cet article se propose d'examiner les modalités de création du patrimoine immatériel de l'histoire de la littérature roumaine, par l'identification des moyens de construction d'un canon littéraire. Celui-ci comprend la création de la condition de l'écrivain dans les monographies des écrivains canoniques, visant l'édification de l'auteur en tant qu'objet de la biographie qui lui est dédiée. Par la monographie dédiée à la vie et à l'œuvre de Grigore Alexandrescu, E. Lovinescu confirme la valeur canonique de cet écrivain déjà considéré comme « classique » à l'époque et tente de reconstituer sa vie comme partie d'un plan ambitieux de restituer toutes les figures considérées réellement notables dans la littérature roumaine du siècle passé.

Rezumat

Prezenta lucrare își propune să examineze modalitățile de creare a patrimoniului imaterial în istoria literaturii române, prin identificarea mijloacelor de construire a unui canon literar. Aceasta include crearea posturii scriitorului în monografiile scriitorilor canonici, urmărind edificarea autorului ca obiect al biografiei care îi este dedicată. Prin monografia dedicată vieței și operei lui Grigore Alexandrescu, E. Lovinescu confirmă valoarea canonică a acestui scriitor considerat deja drept „clasic” în epocă și încercând să-i reconstituie viața ca parte a unui plan ambițios de a restituîn toate figurile considerate ca fiind realmente notabile în literatura română din veacul precedent.

Keywords: *intangible heritage, canonical authors, monograph, life and work*

Mots-clés : *patrimoine immatériel, écrivains canoniques, monographie, vie et œuvre*

Cuvinte cheie: *patrimoniu imaterial, scriitori canonici, monografie, viață și opera*

Şirul de monografii dedicate de către E. Lovinescu lui Grigore Alexandrescu (1910, ediția a II-a 1928), Costache Negruzzi (1913, ediția a II-a 1924, ediția a III-a 1940) și Gh. Asachi (1921, ediția definitivă 1924) indică interesul criticului spre zona clasicității, fiind închinat unor scriitori considerați a fi destul de asemănători ca profil artistic, importanță și situație istorică.

Valoarea canonică a acestora este susținută de reputația de care se bucurau încă din epoca în care biograful și criticul lor își iniția acțiunea, aceea a unor „clasci”, a unor autori pe care studiile critice și istoriografice îi semnalau ca atare, iar manualele îi propuneau stăruitor ca modele. Alexandru George, cel care a îngrijit ediția de *Opere* a lui E. Lovinescu, afirmă că ideea lui Lovinescu de a încerca să le reconstituie viețile autorilor menționați mai sus și să le supună unor analize aprofundate operele a fost schițată încă din timpul doctoratului sau la Paris¹.

Tot *Notele* asupra *Operelor* lovinesciene ne relevă fapul că, într-o scrisoare datată 9 iulie 1909, adresată lui Mihail Dragomirescu se menționează pentru prima dată studiul monografic dedicat lui Alexandrescu: „Gr. Alexandrescu merge bine de tot. Știi că ieșe un volum întreg. Am de gând ca în octombrie să cer învoirea Facultății de Litere de a ține o serie de 8-10 conferințe asupra lui Alexandrescu, urmând să-l scot apoi în volum. Ce zici de aşa ceva? Sunt multe lucruri de spus; și am procedat la o minuțioasă biografie sufletească a poetului”. Articolul *Dis manibus sacrum* din *Convorbiri critice* conține următoarea precizare: „Cu volumul *Grigore Alexandrescu, viață și opera* lui încep un lung sir de cercetări de istorie literară, ce au și încheie o *Colecție a scriitorilor români*, pe un plan de cel puțin douăzeci de volume. Pregătindu-mă pentru o muncă atât de stăruitoare și de îndelungă, nu mă pot opri de a nu povesti căror tainice îndemnuri am urmat.”²

Planul pus în lumină apare ca fiind unul extrem de ambițios, ce avea să includă toate figurile considerate ca fiind realmente notabile în literatura română din veacul precedent, într-un gen de efort care nu înțelegea pe atunci să se apropie de figurile trecutului în mod selectiv (după afinități sau căutându-și aliații pentru o astfel de acțiune complexă). Dorea pur și simplu să scrie o serie de succesiune de monografii atât critice cât și informative, după un criteriu de exploatare exhaustivă a materialului documentar sau estetic analizat cât mai judicios.

Alexandru George vede³ în interesul lui Lovinescu pentru genul acesta de studii nu doar semnul unei ezitări de a-și preciza vocația sau al unui diletantism ce l-ar fi făcut să adopte la întâmplare forme de expresie atât de îndepărtate una de alta – ci pune eclectismul cercetărilor

¹ GEORGE, Alexandru, *Note* în E. Lovinescu, *Opere III*, ediție îngrijită de Maria Simionescu și Alexandru George, studiu introductiv și note de Alexandru George, Editura Minerva, București, 1984, p. 490

² LOVINESCU, Eugen, *Scrisori și documente*, ediție îngrijită de N. Scurtu, București, 1981, p. 117, apud. Alexandru George, *op.cit.*

³ GEORGE, Alexandru, *op.cit.*, p. 490-491

lovinesciene pe seama unei vocații istorice și critice care îl îndemna să urmărească plin de curiozitate și figurile trecutului.

Tot Alexandru George este cel care identifică în filonul istoric al criticului corelarea cu orientarea criticii franceze din acea vreme, respectiv elaborarea de monografii, după o schemă compozițională destul de asemănătoare: „o biografie redusă la esențial, cu eliminarea factologiei și a parazitismului erudit sau anecdotic, o corelare cât mai strânsă a evenimentelor vieții cu elaborarea și apariția operelor, o analiză cât mai pătrunzătoare și succintă, făcută în spirit contemporan, dar nepierzând din vedere situația istorică a scriitorului respectiv. Se poate afirma că acest moment al istoriografiei literare franceze ilustrează sinteza dintre metoda psihologistă a lui Sainte-Beuve și aceea istoristă a lui Taine, dar și o fericită împletire a intuiției artistice cu rigoarea informației, a artei cu știință, fără ca vreuna din aceste componente să fie opusă celeilalte sau să fie scoasă în evidență prin declarații de principii”⁴. În continuare, el ne atrage atenția că vom regăsi toate semnele acestei orientări în monografiile de tinerețe ale lui Lovinescu, născute în ambianța și stilul cercetării de tip universitar, recurgibile la mai multe studii ulterioare de același gen, dar care la momentul respectiv reprezentau o relativă noutate. O scurtă trecere în revistă a încercărilor monografice despre autorii români de curând clasicizați la data respectivă, înregistrează doar câteva lucrări: N. Petrușescu, critic de formă similară cu cea a lui Lovinescu, dăduse un *M. Eminescu*, 1892 și un *Vasile Alecsandri*, 1894; Gh. Bogdan-Duică scrise un Petru Maior, 1893, dar și un studiu *Despre Grigore Alexandrescu*; I. Scurtu, un studiu despre *Viața lui Eminescu și proza lui literară*, apărut în limba germană etc.⁵

O altă observație notabilă a lui Alexandru George din aceeași lucrare este aceea potrivit căreia, deși recunoaște importanța inițiativelor monografice lovinesciene, Călinescu - un critic care îl va urma pe Lovinescu în tripla sa acțiune de exeget al literaturii contemporane, de istoric literar și scriitor de imaginație – adaugă o serie de judecăți generale care se vor impune și vor fi repetate de vocile majore ale criticii literare românești: „Monografiile lui E. Lovinescu nu sunt nici pe departe ceea ce ne-am închipui. Dacă le considerăm sub raportul istoric, rămânem mirați să vedem că lipsesc comparația, restabilirea epocii, punerea scriitorului în timp și spațiu. Bun ori rău, C. Negruzzi își avea mentalitatea lui literară, oglindea o lume care era interesantă. Istorul renunță la această lature, mulțumindu-se a da, în genere după alții, câteva referințe asupra înrăuririlor. Studiul său se reduce aproape numai la cronologie uscată, ce sfarmă impresia de organicitate. El nu e nici măcar dintre acei erudiți, pasionați de amănunt, care încântă pe câțiva colecționari cu pachetul de fișe. Monografia e bine informată, pe un material rezonabil cunoscut și inedit, o descurcare foarte utilă a chestiunei, orgie de minuții însă nu. Când vine vorba de a da o judecată estetică, istoricul fugă în generalități didactice, cu un aer învederat de indulgență, sugerate într-un stil voit naiv”⁶.

Analizând receptarea critică a studiilor lovinesciene, Alexandru George constată că, la peste un secol de la apariția *Istoriei literaturii române* a lui Călinescu, Eugen Simion, autor la rândul său a unei cuprinzătoare monografii de tip informativ despre E. Lovinescu, abia le menționează, repetând apoape întru totul judecățile călinesciene: „După încercările mai vechi ale lui Iorga, monografiile despre Gr. Alexandrescu, Negruzzi, și, mai târziu Gh. Asachi, sunt printre cele dintâi în critica noastră. Deși nu a insistat în această direcție, E. Lovinescu a intuit utilitatea sintezelor critice și a oferit el însuși modele în acest sens, unele depășite azi, altele nu. Noutatea lor se deduce, în afara informației, din utilizarea criteriului estetic pe un teren în care funcționase până atunci numai apologia și descripția.”⁷

Nicolae Manolescu, în *Istoria critică a literaturii române* pornește de la mărturisirea din *Memoriile* lovinesciene potrivit căreia acesta nu și-a pierdut niciodată încrederea în natura artistică

⁴ Ibid., p.491

⁵ Ibid.

⁶ CĂLINESCU, G., *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, 1941, p. 716, apud. Alexandru George, *op. cit.*, p. 491-492

⁷ SIMION, Eugen, *Lovinescu, scepticul mântuit*, 1971, p. 32, apud. Alexandru George, *op. cit.*, p. 492-493

a criticii: „nevoia certitudinii – va preciza el – e singura nevoie spirituală ce ne mai rămâne”, pe baza acestui crez atribuindu-i Manolescu și revizuirile.⁸

Rezumând observațiile lui Manolescu referitoare la aceste episoade analitice ale lui Lovinescu, reținem următoarele: circumstanțele apariției monografiilor sunt strâns legate de încercările lui Lovinescu de a obține o catedră în învățământul superior, “punând un genunchi în pământ în fața universității, sacrificând pe altarul obiectivității științifice”. În jurul monografiilor, considerate a fi în maniera celor franceze a lui Lanson (*Voltaire* a acestuia e din 1906), s-a creat o lungă dispută, complicată în mod succesiv de comentatorii. Avându-l la origine pe Iorga, deloc înclinat să-i conceadă lui Lovinescu vreo calitate de istoric literar, clișeul acestui tip de interpretare este reluat de Călinescu în *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*. Opinia fiind în general defavorabilă, criticul admite că Lovinescu este cel care introduce criteriul estetic și critic în istoria literaturii, negăsind însă nici el altceva de reținut în monografii: partea de biografie părându-i-se o „cronologie uscată”, iar aprecierile critice propriu-zise, banale. Dincolo de circumstanțele speranței într-o carieră universitară care îl împinge pe Lovinescu spre un tip de compromis pe care îl consideră drept absolut necesar interesul său pentru cea din urmă, pentru istoria literară nu era un accident, lucru demonstrat și de reeditarea de câteva ori a monografiilor. Compromisul la care Manolescu face referire este exprimat de altfel în lecția de deschidere la Universitatea din București, publicată mai apoi, în „Convorbiri literare”, sub titlul *Critica și istoria literară*. Considerată mai mult o strategie decât un crez, lecția promite că va lăsa critica (și arta ei) la ușa amfiteatrului, devotându-se istoriei literare (și științei ei). Criticul remarcă substanța a ceea ce Călinescu îi impută lui Lovinescu, tocmai faptul că „nu s-a știut niciodată” ce credea Lovinescu despre autorii secolului XIX. Încercând să infirme câteva din reproșurile aduse monografiilor lovinesciene de-a lungul vremii, N. Manolescu le reia, îmbogățindu-le, într-o retorică a locului comun în analiza critică, făcând demonstrația criticului care citește în opera analizată doar ceea ce știe dinainte că va găsi: „Biografiile sunt documentate temeinic, la nivelul cunoștințelor epocii, relatarea e cursivă, plastică, mai ales că multe surse sunt reprezentate de înceși textile literare ale scriitorilor. Conflictul bunăoară dintre Alexandrescu și Heliade (*Grigore Alexandrescu*, 1909) e reconstituit prin prisma poeziilor celor doi, ținând de un schimb epistolar *sui-generis*. (...) E curios că Lovinescu nu aplică (ori încă nu-l are) criteriul poeticului prin care va tria ulterior poezia modernă. Liricele, epicele, didacticele lui Alexandrescu sunt examineate democratic, laolaltă, iar epistolele, deși menționate drept cele mai izbutite, nu sunt analizate. Proza e prezentă doar cu titlul *Memorialului* de călătorie. Ce e drept, analizele sunt prea de tot didactice. Exceptional este din contra tabloul critic al edițiilor, ceea ce ar fi trebuit să-i atragă simpatia lui Iorga. Nu sunt deosebiri mari în monografia *Costache Negruzzi* (1913), unde, de pildă, refacerea din surse de epocă a figurii dascălului batjocorit în *Cum am învățat românește* este o mica piesă de virtuzitate istorico-literară. (...) *Gheorghe Asachi* (1921) are aceleași calități și defecte.”⁹

Revenind la *Notele* lui Alexandru George, acesta reiterează faptul că cele trei monografii lovinesciene reprezintă un sector mai puțin cunoscut și apreciat al activității sale, acela de istoric al literaturii române, iar abandonarea sau suspendarea acesteia în forma în care o începuse cu destul avânt a fost considerată de către majoritatea vocilor critice drept recunoașterea lucidă din partea autorului a unei alte vocații. Aceasta invocă ipoteza potrivit căreia acțiunea de istoriograf literar a lui N. Iorga ar fi constituit o prea redutabilă concurență și că E. Lovinescu ar fi încercat să o ocolească sau să-și găsească un alt domeniu de aplicație. În acest sens îl citează pe Mircea Martin, care crede că Lovinescu a trebuit să se despartă de trecut, spre a se descoperi pe sine cu adevărat: „Așa încât, la 1910, când Lovinescu își ținea lecția inaugurală despre *Critica și istoria literară*, se poate spune că trecutul cultural și literar românesc fusese parcurs deja de Iorga și încă într-o manieră descurajantă – prin seriozitate și strălucire – pentru orice eventuală carieră viitoare. (...) Lovinescu a

⁸ MANOLESCU, Nicolae, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Editura Paralela 45, Pitești, 2008, p. 559

⁹ *Ibid.*

fost un autor care și-a gândit destinul, care a știut să se construiască pe sine prin renunțări ce s-au dovedit până la urmă profitabile. Renunțarea lui la istoria literară propriu-zisă poate fi interpretată și ca un fel de retragere strategică dintr-un teritoriu ocupat cu atâta autoritate de predecesorul său. El a înțeles că se poate formula pe sine într-un chip mult mai avantajos dedicându-se prezentului și modernității...”¹⁰

Am evidențiat în mod repetat modul în care receptarea critică a monografiilor lovinesciene debutează marcată fiind de clișeele prejudecăților interpretante, după un *pattern* instituit de vocile critice contemporane lucrărilor, precum și formele particulare în care acest model de receptare critică a fost continuat, în reperele sale esențiale, de lucrări majore care tratează tema luată în discuție.

Trebuie să remarcăm existența unui studiu de dată relativ recentă al Ligiei Tudurachi¹¹ careiese din tiparul istoriilor literare de tip vechi și împinge analiza înspre un teritoriu mult mai fecund, oferindu-ne o abordare fructuoasă și totodată soluția abandonării bagajului enorm al clișeelor interpretante.

Prefața Ioanei Bot¹² la lucrarea Ligiei Tudurachi pronește de la observarea faptului că dezbatările românești din peisajul ideilor literare continuă să se revendice de la Eugen Lovinescu, iar perspectiva istoriei noastre literare asupra modernismului și a raportului culturii românești cu Occidentul continua să fie puternic marcate de filiația lovinesciană. Toate acestea converg înspre clișeul *ilustrului intemeietor*: „cu toții credeam că știm să citim ceea ce am fost învățați să citim” (în opera, mai ales în romanele sale), putând astfel vorbi despre o *autoficțiune avant la lettre*. În romanele lovinesciene, Ioana Bot identifică felul în care logica narativă e suspendată în favoarea unei ritmici pure a textului. Ea consideră că lectura Ligiei Tudurachi ucide memoria literară a receptării scrierilor de ficțiune ale lui Eugen Lovinescu, proza așa zisă ficțională a unuia dintre mentorii modernității românești fiind investigată pornind de la un esec al receptării critice interbelice, pentru a reîncărca teoria ale citatului și intertextului, în relație cu un obiect de studiu cel puțin insolit în practica studiilor noastre literare. O mare calitate a studiului Ligiei Tudurachi este, potrivit Ioanei Bot, faptul că redeschide o dezbatere conceptuală acolo unde lucrurile păreau a fi fost spuse, iar interpretările de autoritate își dăduseră verdictele. Asistăm la o revizitare a retoricii livrescului modernist pentru a o așeza sub semnul conceptului de ilizibilitate în construcția sensului în care lectura polemică a bibliografiei este condusă cu mâna sigură (axele construcției critice se sprijină atât pe studiile despre Lovinescu, cât și pe studiile de teorie literară și poetică, într-un demers în care nu exhaustivitatea, ci valoarea de semnificare a exemplului este criteriul ultim al dialogului critic)¹³.

Aplecându-ne asupra textului monografiei lovinesciene, remarcăm că segmentul dedicat *Vieții lui Grigore Alexandrescu* începe cu o expunere de motive în care fixează valoarea și rolul de intemeietor al acestuia în literatură română, deplângând totodată negarea statutului de scriitor canonic, prin lipsa de interes a contemporanilor: „O însemnată figură, nu numai pentru începutul, ci pentru întreaga noastră literatură, un scriitor care nu reprezintă numai o verigă în evoluția culturii și poeziei române, ci și o personalitate, independent prin noutatea accentului sufletesc și a cugetării, un poet peste care vremea nu a așternut decât câteva zeci de ani ar trebui să trăiască încă în amintirea supraviețitorilor – și, totuși, în jurul lui nu găsim decât uitare! Astfel dispar sinter noi figure însemnante, fără a fi înțelese și cunoscute, iar timpul nu face decât să le îndepărteze și mai mult îngreunind cercetările literare”¹⁴.

¹⁰ MARTIN, Mircea, *G. Călinescu și „complexele” literaturii române*, 1981, apud. Alexandru George, *op. cit.*, p. 494-495

¹¹ TUDURACHI, Ligia, *Cuvintele care ucid. Memorie literară în romanele lui E. Lovinescu*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2010

¹² BOT, Ioana, *Prefață*, în Ligia Tudurachi, *op. cit.*, p. 7

¹³ BOT, Ioana *op. cit.*, p. 7-12

¹⁴ LOVINESCU, E., *Viața lui Grgore Alexandrescu în Opere III*, București, Editura Minerva, 1984, p. 11

Criticul exprimă dificultatea demersului său, invocând existența unui singur izvor contemporan în studierea vieții lui Grigore Alexandrescu (scrisoarea lui Ion Ghica către Vasile Alecsandri), dezvăluind sursele alternative de documentare („pentru alte amănunte trebuie să recurgem la cercetări prin ziarele și revistele timpului”) precum și metoda de lucru („sau să scoatem din opera poetului inducții logice”).

Dacă acceptăm teoria lui Vladimir Propp potrivit căreia sensul unei povestiri e dat de ordinea bună a evenimentelor, observăm că firului narativ al vieții lui Grigore Alexandrescu în variantă lovinesciană stă sub semnul cumulării de informații în mod investigativ, cu determinări numeroase, în exces. Pe teritoriul acestei căutări pline se instalează, după cum anticipam, deducția logică atunci când sursele nu coincid asupra informațiilor de bază („s-a născut la Târgoviște la 1812, după afirmația lui Ghica, deși după înștiințarea de moarte ar trebui să ne hotărâm pentru 1810”). Poezia *Adio. La Târgoviște* este citată *in extenso* ca argument pentru o altă serie de deducții logice: stabilește că anii copilariei au fost „din cei mai fericiți” („Din zilele trecute, din vechea fericire,/ Din veacul meu de aur, din sfântul meu amor,/ Idei au rămas numai, precum o nălucire/ Rămâne dimineața din visuri cae zbor.”), substrage ani calendaristici pentru a calcula data exactă a decesului părinților („De când pierdu părinți-mi trei ierni întregi trecură”). Din tonul elegiilor deduce circumstanțele vieții poetului: „De ținem seama de tonul celor cinci elegii tipărite în 1832, anii următori i-au fost penibili”.¹⁵

Pe baza conceptului de *sugestivitate* Ligia Tudurachi conturează un cadru teoretic în virtutea căruia admitem că este posibil ca în creația unui scriitor să apară dinamici paralele care, în loc să conecteze determinist domeniile activității lui, implică un transfer organic de teme și obsesii. În ceea ce privește *sugestivitatea*, ea afirmă că se poate urmări disponibilitatea criticului pentru conceperea unei teme specifice, a unui leitmotiv, care se perpetuează în virtutea obsesiei, nu a unei coerente doctrinaire, văzând în conceptul *sugestivității*, dincolo de exprimarea interesului unui teoretician și ideologia unui istoric literar, manifestarea unei reverii: „*Sugestivitatea* acoperă nu numai o teorie a limbajului, ci și o visare în marginea cuvântului.”¹⁶

Ca să definească situația *sugestivității*, Lovinescu recurge constant la prepoziții de plasare spațială și temporală concretă, indicații referitoare la instalarea teritorială a sugestiei, dar și la sugestii de lectură, precum și inițiatia constantă adresată cititorului să îl însotească în demersul deductiv („din contemplarea Târgoviștei”, „din timpurile încolțirii, ale nevoiei”, „suntem siguri de cee ace se putea învăța la el”, „în casa lui Ghica”, „la Eliade acasă, în mahalaua Dudescului”).

Acest larg fenomen citațional care l-a recomandat pe Lovinescu ca un autor livresc și a provocat unele inestații în direcția intetextualității este citit de Ligia Tudurachi drept prezență în planul ficțiunii: „discursurile citate mobilează interioritatea personajelor, se inserează în conversațiile lor, le determină, intr-un cuvânt *viața*.“ Pe de altă parte ea identifică, prin modul în care se intră în citat, un scenariu didactic imaginat de Lovinescu, cu un ton care dă episoadelor evocate un aer nefiresc, de teatru absurd, prin decupările operate în raport cu textul citat.

Un scurt inventar al verbelor și locuțiunilor verbale folosite în monografie este sugestiv pentru metoda lui Lovinescu: „ar trebui să ne hotărâm asupra”, „nu știm decât că”, „fără să știm când anume și în ce împrejurări”, „pare totuși a fi fost”, „din studiul cronologic al poeziei lui Alexandrescu vedem că”, „conchidem că”, „de ținem seama de”, „când și în ce împrejurări (...) iarăși nu găsim nicăieri”, „lectura mai atentă a versurilor sale ne dă indicații cel puțin în privința anului”, „deducem din următorul vers cu privire la copaci că Alexandrescu plecase toamna”, „ce a făcut în București în iarna următoare nu știm, dar e probabil că a stat linistit în beciul de sub scara Mitropoliei, unde locuia”, „cea dintâi dată mai sigură cu privire la Alexandrescu o avem din primăvara anului 1831, dar și de data aceasta ne lovim de oarecare îndoieți”, „oricât de neînsemnată ar părea greșeala lui Ghica, e totuși neliniștită, deoarece mai lesne se poate uita un an decât școala sau chiar localul de școală unde ai învățat”, „dacă toate datele biografice nu ne-ar arăta că

¹⁵ Ibid.

¹⁶ TUDURACHI, Ligia, *op. cit.*, p. 59

anul întâlnirii a fost negreșit 1831, l-am fi schimbat mai lesne decât să admitem o eroare atât de neexplicabilă”, „pentru alte amănunte, trebuie să ne adresăm, aşadar, foilor timpului”.

Întâşim și ipostaza naratorului omniscient, care devoalează epilogul chiar din evocarea momentului întâlnirii celor două personaje, Alexandrescu și Ghica: „Ghiața se rupe deodata; necunoscutul dovedea că e *cineva*. La ieșire, apropiindu-se de dânsul, Ghica începe să-l iscodească, iar Tânărul poet îi recitează scene întregi din *Fedra* și *Andromaca* lui Racine și chiar *Adio. La Târgoviște...* Din acea zi tinerii se împrietenesc – prietenie care avea să dureze până la moarte, adică peste cincizeci de ani”. / „Încântat, Văcărescu îl sărută, zicându-i: „Băiete, tu o să fii un poet mare”. Vorbe în care vedem o prevestire și un botez literar.”

Monografia dedicată *Vieții lui Grigore Alexandrescu* se încheie cu un tablou realizat cu o tehnică portretistică călinesciană: „Anii trec apoi, fără a ne aduce ceva nou; un văl negru s-a lăsat peste mintea poetului. La 25 noiembrie 1885 se stinge, uitat aproape de toți, întovărășit la groapă numai de prea puțini prieteni. Contemporanii îl uitase, posteritatea l-a răzbunat însă: din lumea atâtător măririi trecătoare, figura poetului se desprinde încă vie. Fără a fi popular – afară doar prin unele fabule -, Alexandrescu a înfruntat rugina timpului și, după Eminescu, rămâne încă până azi cel mai puternic poet intelectual al literaturii noastre.”¹⁷

Noul biografism propus de cecețările ultimilor ani afirmă că postura aleasă de către autorul literar, se construiește cu fiecare opțiune făcută, de la tematică, la stilul de scriitură și pozițiile publice avute pe teme literare sau din orice alt domeniu. Cu alte cuvinte, ceea ce autorul alege să fie și ceea ce permite să se vadă, modul în care se pune în scenă, inclusiv asumarea unei identități literare construite, manipulate, sau pur și simplu fabricate, reprezintă o postură în sine.

Bibliografie

- BOT, Ioana, *Prefață*, în Ligia Tudurachi, *Cuvintele care ucid. Memorie literară în romanele lui E. Lovinescu*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2010.
- LOVINESCU, Eugen, *Opere III*, Editura Minerva, București, 1984.
- MANOLESCU, Nicolae, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Editura Paralela 45, Pitești, 2008.
- MARTIN, Mircea, *G. Călinescu și „complexele” literaturii române*, Editura Albatros, 1981.
- TUDURACHI, Ligia, *Cuvintele care ucid. Memorie literară în romanele lui E. Lovinescu*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2010.

¹⁷ LOVINESCU, E., *op. cit.*, p. 37

THE CODED LANGUAGE OF INFORMATION STRUCTURES FROM MOLDAVIAN AREA IN THE YEAR OF 1918

LE LANGAGE CHIFFRÉ DES STRUCTURES D'INFORMATION DANS LA RÉGION DE LA MOLDAVIE EN 1918

LIMBAJUL CIFRAT AL STRUCTURILOR DE INFORMAȚII DIN ZONA MOLDOVEI ÎN ANUL 1918

Drd. Valentin IOAN,
 Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava
 Școala Doctorală de Știinte Socio-Umane
 ioanvalentin87@yahoo.com

Abstract

During the World War I, the information and military structures from the Interior Ministry were informing each other about the actions, methods and activity procedures of the Central Powers' espionage services. Through the coded language of romanian information structures, numerous missions were carried out on the state safety line. The contents of the coded telegrams made by some police chiefs were reflecting the moments from the activity of the enemy troops in the Moldavian area in the year of 1918. These information reached the table of the State Security administration. For the correspondence coding, there were used different dictionaries which were coded in various ways, such as letters enciphering, encryption of the words with letters and digits and encryption of various military phrases.

Résumé

Pendant La Première Guerre Mondiale les structures d'information du ministère de l'Interieur et celles de l'armée se sont informées en ce qui concerne les méthodes et les procédures de structures d'espionnage des Empires Centraux. À travers le langage chiffré utilisé par les structures d'information roumaines, de nombreuses missions ont été effectuées sur la ligne de sécurité nationale. Le contenu des télégrammes chiffrés effectués de l'activité des troupes ennemis dans la région de la Moldavie en 1918. L'information est arrivée sur la table du Conseil de Sécurité de l'État. Par crypter la correspondance ont été utilisées des dictionnaires de codage de différentes manières comme l'encodage de lettres, l'encodage des mots avec des lettres et des chiffres et l'encodage des quelques expressions militaires.

Rezumat

În perioada Primului Război Mondial, structurile de informații ale Ministerului de Interne și cele militare se informau reciproc asupra acțiunilor, metodelor și procedurilor de activitate ale serviciilor de spionaj ale Puterilor Centrale. Prin limbajul cifrat al structurilor de informații românești au fost îndeplinite numeroase misiuni pe linia de siguranță a statului. Conținutul telegramelor cifrate realizate de unii șefi de poliție reflecta momentele din activitatea trupelor inamice din zona Moldovei din anul 1918. Aceste date ajungeau pe masa conducerii Siguranței Statului. Pentru cifrarea corespondenței erau utilizate dicționare cifrate în diverse moduri cum ar fi cifrarea literelor, cifrarea cu litere și cu cifre a cuvintelor și cifrarea anumitor expresii militare.

Key words: *language, telegram, espionage, police*

Mots clés: *langage, télégramme, espionage, police*

Cuvinte cheie: *limbaj, telegramă, spionaj, poliție*

INTRODUCERE

Primele structuri cu atribuții informative și contrainformative din țara noastră au fost înființate prin grija Ministerului de Interne prin *Legea pentru organizarea Serviciului Administrației Centrale a Ministerului de Interne, la 19 aprilie 1892* prin care era creat Biroul Siguranței Generale[1], care avea atribuții în domeniul culegerii de informații[2]. Din anul 1907 a fost formată Direcția Administrației Generale a Personalului, Poliției și Statisticii, o structură de informații cu ramificații în centrele mai importante din țară[3].

La data de 20 iunie 1913 a avut loc o reorganizare a structurilor informative în baza *Legii pentru organizarea Ministerului de Interne*, astfel că în cadrul Serviciilor Centrale funcționa Direcția Poliției și Siguranței Generale.

Această structură informativă a fost principala armă secretă cu rolul de a culege și valorifica informații cu relevanță pentru asigurarea siguranței statului și cuprindea: Serviciul Secretariat (organ central care aduna și sintetiza fluxul informațional) și Brigăzile Speciale de Siguranță (numite și Servicii Speciale de Siguranță), ca organisme teritoriale cu atribuții informative și de contraspionaj[4]. De menționat faptul că după retragerea armatei și a autorităților în Moldova[5], în timpul Primului Război Mondial, pentru soarta poporului român, s-a creat o situație deosebit de grea mai ales că teritoriul a fost împânzit de agenți, cadre ale poliției militare și ale serviciilor informative secrete germane, secondeate de cele austro-ungare, bulgare și turcești.

Direcțunea Poliției și Siguranței Generale cu cele cinci birouri pe linie de siguranță și brigăzile centrale de siguranță s-a stabilit la Iași, în timp ce brigăzile de siguranță au fost repartizate în diferite orașe din Moldova.

CORESPONDENȚĂ CIFRATĂ

Chiar dacă tehnologia comunicațiilor telefonice nu era clar dezvoltată pe atunci, iar curierul care distribuia corespondența se afla în pericol pentru că oricând putea să cadă în mâinile inamicului, acum o sută de ani, agenții Brigăzilor de Siguranță au reușit să comunice instituțiilor statului roman și Armatei Române informații privind siguranța națională.

Între biroul central și ofițerii sau agenții însărcinați cu activitatea pe linia informativ-operativă în alte țări, avea loc o intensă corespondență, fie prin telegraf, fie poștal, fie prin curieri. Pentru cifrarea corespondenței se întrebuițau dicționare cifrate în trei moduri: cifrarea literelor, cifrarea cu litere și cu cifre a cuvintelor și cifrarea anumitor expresii militare. Cifrul era limba spionilor, iar pentru ca acțiunile acestora să fie încununate cu succes era necesar ca aceștia să nu fie văzuți și auziți. În special, în timp de război existau o serie de restricții asupra corespondenței, pentru a se pune o primă piedică în calea metodelor secrete de comunicare. Pe corespondență era scrisă rezoluția directorului Siguranței, serviciului de poliție cu mențiunea „Raportat”, acest cuvânt de fapt înseamnă faptul că informațiile ajungeau cu celeritate la factorii de decizie politică, inclusiv ministrului de interne și regelui Ferdinand. Dispunând de aparatură tehnică radio și de un personal calificat, centrele radio de ascultare ale spionajului Puterilor Centrale au reușit totuși să decripteze unele telegrame și con vorbiriri codificate ale unităților militare româno-ruse din Moldova.

Agenții și cadrele serviciilor de spionaj ale Puterilor Centrale[6] acordau o atenție deosebită interceptării con vorbirilor telefonice, atât în teritoriul cotropit cât și în cel rămas liber. Ca urmare a indiscreției unor persoane lăudăroase se puteau culege informații secrete privind siguranța statului dar și aspecte privind pregătirile armatei. În noile condiții, organele de informații ale Ministerului

de Interne și cele militare se informau reciproc asupra acțiunilor, metodelor și procedeelor privind activitatea serviciilor de spionaj ale Puterilor Centrale. Astfel, Biroul de informații din cadrul Secției I-a a Marelui Cartier General al Armatei a înmânat Direcției Generale a Poliției și Siguranței un exemplar din lucrarea privind *Procedeele întrebuițate de spionii germanii pentru transmiterea informațiilor culese și relativ la prizonierii germani* [7].

În următoarele rânduri vom reda câteva telegrame cifrate ale unor polițiști cu atribuții pe linie informativ-operativă care surprind anumite momente din anul 1918 privind activitatea unor trupe austriecă din zona Moldovei. Cuprinsul acestora ajungea pe masa conducerii Siguranței Statului. Transcrierea telegramelor cifrate s-a făcut respectându-se principiului reproducerii exacte a textului original și particularitățile sintactice și morfologice ale limbii din perioada respectivă pentru a da dovadă de rigurozitate și respect pentru adevărul istoric, având la bază documentul de arhivă.

1. TELEGRAMA SIGURANTZA GLA JASI

RADAUTZI 31 S 105 2/3 1630

0095 ORELE 18 A SOSIT 6147 7300-7430-8842-7392 VENIND 3037 5401 4644 AU 7679 CU APROXIMATZIE 300, 2681 3222-5459 DE 20,3423-5085 2889 DIN 6147. ANUNTATA TELEGRAMA 62 A PLECAT IMEDIAT SPRE 5327-5327-7300-5142 EI AU 8523-4426-9794 SI LASAT 6147 7300-7430-8842-7392, 10,7691-E 2113 DAND ORDIN SA NU SE RIDICE FIIND LASATE PENTRU 2680-8077 CE VOR 1622 IN 7300-7430-8842-7392-2171-UL ERI A FOST 8410 DE 4801-I CARE 2001-4725-R 3349-4811-A PE 4838-32-95-6588-8702 SI TRIMITE IN 3567 PRIN 7850 3474-1428-0582 LA 5327-5327-7300-514 NU SUNT DE CAT CA UN 1093 DE 2889 SI VREO 300, 32222 480 STIU CA 2680-8077 NOSTRI AU 8410 6147 9407-8841-0403 INSA DANSII IAU NIMICA CU 1409 EI 9342 SPRE A FACE 043 FIIND 3894-I DE 5687-7976-7392-5085 DE ALTFEL 5459-4801-E SE FERESC A DA 6410 CU 8618-I 3405 CARE 6453-4565-8841-3863-UL 3474-ULUI DIN 1825 SI NU CA FAC ALTA CEVA IN TIMPUL NOPTZEI 5459-5524-1633 ND II[8].

6147=SEF POLITZIEI C. GEORGESCU 66

Descifrarea telegramei

„Eri orele 18 a sosit în gara Lipcani, venind dinspre Noua Sulița un tren cu aproximativ 300 de oameni –trupă infanterie. Patrula din 20 de oameni cavalerie din gară anunțată prin Telegrama Nr. 62 care a plecat imediat spre localitatea Mamaliga. Ei au rechizitionat și au lăsat în gară Lipcani 10 vagoane făină, dând ordin să nu se urce fiind lăsate pentru trupele ce vor sosi în Lipcani. Hotinul, eri a fost ocupat de austriaci care dezarmează pe bolsevici și îi trimite în Rusia prin Camenița- Podilskii. La Mamaliga nu sunt decât un escadron de cavalerie și vreo 300 de oameni infanterie. Austriacii știu că trupele noastre au ocupat gara Ocnița însăși dânsii n-au nimica cu noi. Ei merg spre a face ordine fiind chemați de ucrainieni. De altfel patrulele austriace se feresc a da ochii cu soldații noștrii care păzesc capătul podului din Basarabia și nici că nu fac altceva de cât patrulează și stationează în gară în timpul noptii”.

18.02.1918

Şeful poliției

C. Georgescu

2. No. 446 TELEGRAMA URG SIGURANTYEI GLE A STATULUIIASI

RADAUTZI 49 S 209 4/3 1330

DE DOUA 7722-LE NICI O 0584 SE 8791-A IN 7300-7430-8342-7392 DOUA 8053-I INSA PANA IN ACEST 7369 SI A MAI 1623 2001 8875 2681 RAPORTATZI CU TELEGRAMA 66,

6911-UL 4801 A0436 7470-I SA DEPUNA 7786-9208 SE FAC 5459-5524 IN 9426 IN TIMPUL 1401-I 6149-6292-A DE ASEMESEA SE GASESTE UN 9039-3349-73272-1653-CAM DE 80,100, 3423-5035 CARE 6454-1091 7324-9298 SAU LUAT SI SERVICIUL 3858 IN 86 28 DUMITRU 7838-5142 VENIT ASEARA DIN 2171 PRIN 6292- A NE 9924 CA ACOLO ESTE 5962-A CA 4801-I AU VENIT SE DEA 8748 DIN 1825-I 7789 4801 DIN 2171 ESTE DIN 5536-EUE 16, 61 SI 111, 3222 FARÀ 0792 SI FARÀ 2889 SE OCUPA CU VERIFICAREA FIECARUI 8311 IN PARTE PE CEI CARE SUNT DIN 5687-7976-7392-0730 I I TRIMIT PRIN 7850, 3474-1428-0582 LA URMA IARPE CEI CARE SUNT DIN 1825 PRIN 6292-A TOT DUMITRU 7838-5142 NE MAI 724 CA IN 9773 DE 5401 4644 4801-A SAU DAT 5321 3261 2680 –E DE 4563-I SI 4801 –I

SEF POLITZIEI= C GEORGESCU No 9

Descifrarea telegramei

„Rădăuți - de două zile nici o schimbare. Se așteaptă în Lipcani două divizii însă până în acest moment n-a mai sosit de cât trupa raportată cu telegrama No.66. Comandantul austriac a ordonat populației să depună armele. Se fac patrulări în oraș în timpul noptii. În gara Larga de asemenea se găsește un detașament cam de 80-100 oameni care păzesc magaziile. S-a luat serviciul căilor ferate în stăpânire . Dumitru Branga venit aseară din Hotin prin larga ne comunică că acolo este convingerea că austriaci au venit să dea afară din Basarabia pe români. Armata austriacă din Hotin este din regimentul 16 și 111 infanterie fără artillerie și fără cavalerie. Se ocupă cu verificarea fiecarui locuitor în parte. Tot Dumitru ne mai comunica că în apropierea de Noua Sulița austriacă s-au dat lupte între trupe de ruteni și austriaci[9] ”.

Şef Poliției, C. Georgescu

3. No. 68 TELEGRAMA EXTRA URGENT CU PREK SYGURANTZA GLA JASI

MIHAILENI

33 69 8/3 2230= 23:50 ERI DIMINEATZA 2680-8077 1404 DIN 2844 SASE 1555 LA 8138 LA ORA 6723 A SOSIT IN 2617 UN 2825 DIN 5536-UL 41 DE 3222 4801-A ASTAZI IN CMUNA VECINA 5603-7373-5687-2663-DE 6285 A SOSIT 02928 SI 8581-3661 DE 2350-2671-9298-5524 DIN 5535-UL 33 PENTRU PAZA 8138 SUB COMANDA 9310-ILOR 9128-8514-514 SI 5371-6267-U CARE MI AU 9928 CA 7433 A-CU 9557 SA INCHEIAT ACUM 6670 8727 SI CA PESTE CATEVA ZILE 5536-UL LOR VA TRECE PRIN 9557 LA 8415 SPRE A 3027 -77 87 PE 4838-3295-6588-8707= SEF POLITZIE PUNCT P.BOTEZ 110

Descifrarea telegramei

Mihaileni

„Eri dimineața trupele noastre din Bucovina, au început să se retragă la frontieră. La ora zece a sosit în Siret un Batalion din Regimentul 41 Infanterie austriac. Astăzi în comuna vecină Sinăuți de Jo sa sosit o secție de mitralieră din Regimentul 33 pentru paza frontierei sub comanda locotenentilor Foraga și Munteanu cari mi-au comunicat că pacea cu România s-a încheiat acum câteva zile și că peste câteva zile regimentul lor va trece prin România la Odessa spre a dezarma pe bolsevici” [10].

24.02.1918

SS.Indescifrabil

4. No.546 TELEGRAMA URG SIG GLE JASI

MIHAILENI 50 S 105 1372 1650

SUNT INFORMAT CA 2680-ELE 4801-E RECONSTRUESC 1317-A 7117-3528-A 7161-7161-7300-4838-8842 2617 DE ASEMANEA SI 9426 –UL 2617 CARE A FOST STRICAT DE 3565 ZILNIC SE AUD 1848-1848-0282-URI DE 2686-URI SI IMPUSCATURI DE 2350-2671-9298-5524 IN DIRECTZIA 0897 5632-8558-4266-1389-2662 95 15 SE FACE EXERCITZIU DE 1679 ASTA NOAPTE SI AZI 2680-ELE 4801 E 3136 LIZERA DE NORD A 4577-ULUI 5603-7473-5687-2662 DE JOS DE ASEMANEA SI 9195-2350-LE DIN SPATELE ACESTUI 4577 FACAND UZ SI DE 7470-A 2903-ASEMANEA 2136-TZI[1] SE FAC DE A LUNGU 8138 DE LA 7470 ENI LA 9854-ESTI

SEF POLITZIEI PUNCT P. BOTEZ.

Descifrarea telegramei

Mihăileni

„Sunt informat că trupele austriace reconstruiesc linia ferată Hlibaca-Siret. De asemenea și orașul Siret, care a fost stricat de ruși, zilnic se aud tunuri și împușcături de mitraliere în direcția Cernăuți-Storojineț. Se face exercițiu de tragere, astă-noapte și azi trupele austriace fortifică liziera de nord a satului Siportuți de Jos sau Sineuți, de asemenea și înalțimile din spatele acestui sat și fortificații de-a lungul frontierei de la Poeni la Cândești”.[12]

28.02.2018 ora 21 și 15'

Raportat

SS. Indescifrabil.

5. TELEGRAMA EX URG PRECĂDERE SIGURANTZA GENERALĂ A STATULUI JAȘI

RADAUZI 252 ST 108 28 20

9225-OL 9677 IN 1835 8222-4725 CA LA 5327-5327-7300-5142 DOUA 2825-E 4801-E CARE AU 9677 5459-E DE 28989 AR FI IN 7300-7430-7842-7392 SI 6147 ALTE 26 0-E IN 8048 2171-7685 CU 7038 -4172 A 7419 INTREG 8287 UL 2171 54 –LE CAM 30-40-2856 SE GASESC I IN PREZENT IN 7300-7430 -8842-7392 SI SE CREDE CA PA 0334 VOI 162 SI 26 O -2 = SEF POLITZIEI C GEORGESCU No.55. 15/2=

Descifrarea telegramei

Radăuți

„Informatorul trimis în Basarabia informează că la Mamaliga ar fi două batalioane austriace care au trimis patrule de cavalerie în Lipicani și gară. Alte trupe ar fi în direcția Hotinului cu destinația să ocupe întreg județul Hotin”.[13]

16.II.1918

Şeful poliției No.55

C. Georgescu

6. TELEGRAMA EX URG SIGURANTA GLA JASY

RADAUTZI 256 ST 95 28 22

URMARE TELEGR 55 IN ACEST 7369 AM MAI 1623, 7300-7430-8842-7392 VENIND DE LA 5527-5327-7300-5142 NU 7179-8818-I 4701-I EI 2001-4725 R-3349-0730-4725 PE 3565-I LE IA 4875-LE CU 1502-8760-7722-0694 SI 2347-E LE IAR PANA 5040-AU 0432 SA PUNA MANA

PE 1025-ELE DE 1502-8700-7722-0694 DIN 1636 A 6292-A 7470 -A 6099-3075 ESTE
MULTZUMITZA DE 7419-A 4801-A=
SEF POLITZIEI C GEORGESCU no.60 15/2=/=

Descifrarea telegramei

Rădăuți

„Urmare telegramei 55 au mai sosit în Lipcani de la Mamaliga, soldați austriaci. Ei dezarmează pe ruși, le ia căruțele cu provizii și materiale iar până dimineața au ordin să pună mâna pe depozitele de provizii din stațiunea Larga. Populația evreiască este mulțumită de ocuparea austriacă[14].

16.II.1918

Şeful poliției

C. Georgescu

CONCLUZII

Structurile informative și contrainformativc românești în perioada 1914-1918 prin structura lor organizatorică, prin pregătirea profesională și activitățile desfășurate au reușit să descopere și sa asigure un flux continuu de date și informații privind inamicul. Prin deslușirea multor planuri au contribuit la menținerea independenței și integrității teritoriale a Statului Român, a siguranței naționale precum și a liniștii și securității cetățenilor.

Referințe bibliografice

- [1] Constantin, Gheorghe (2004), *Miniștri de interne în Parlamentul României*, București: Editura Ministerului de Interne, p. 521.
- [2] Alin, Spănu (2003), *Prima structură informativă/contrainformativă a României din secolul XX / Direcțiunea Poliției și Siguranței Generale*, în Revista Dosarele Istoriei an. VIII, nr. 5(81), p. 19-28.
- [3] Vasile, Bobocescu (2002), *Momente din Istoria Ministerului de Interne*, București: Editura Ministerului de Interne, p. 104.
- [4] Horia, Breștoiu, Vasile, Bobocescu (1978), *Aspecte privind rolul informațiilor în victoria armatei române în vara anului 1917*, în Revista Arhivelor nr. 17/1978, p. 175.
- [5] Constantin, Kirițescu (1921). *Istoria razboiului pentru întregirea națională*. București: Editura Casei Școalelor Ediția a II-a, vol III, p.196.
- [6] C. Neagu, D. Marinescu, R. Georgescu (1977). *Fapte din umbră*, București: Editura Politică, vol. II., p.57.
- [7] Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond *Direcția Poliției și Sigurantei Generale*, dos. 16/1917, f. 3.
- [8] Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond *Ministerul de Interne. Direcția Generală a Poliției*, dos. 4/1915, fila 119.
- [9] Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond *Ministerul de Interne. Direcția Generală a Poliției*, dos. 4/1915, fila 66.
- [10] Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond *Ministerul de Interne. Direcția Generală a Poliției*, dos. 4/1915, fila 119.
- [11] Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond *Ministerul de Interne. Direcția Generală a Poliției*, dos. 4/1915, fila 120.
- [12] Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond *Ministerul de Interne. Direcția Generală a Poliției*, dos. 4/1915, fila 164.

- [13] Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond *Ministerul de Interne. Direcția Generală a Poliției*, dos. 4/1915, fila 5.
- [14] Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond *Ministerul de Interne. Direcția Generală a Poliției*, dos. 4/1915, fila 6.

Bibliografie selectivă

- BOBOCESCU, Vasile (2002). *Momente din Istoria Ministerului de Interne*. București: Editura Ministerului de Interne.
- BOBOCESCU, Vasile, BRESTOIU, Horia, (1978). *Aspecte privind rolul informațiilor în victoria armatei române în vara anului 1917*, în Revista Arhivelor nr. 17/1978.
- KIRIȚESCU, Constantin (1921). *Istoria razboiului pentru întregirea națională*. București: Editura Casei Școalelor Ediția a II-a, vol III.
- C. Neagu, D. Marinescu, R. Georgescu (1977). *Fapte din umbră*. București: Editura Politica, vol. II.
- SPÂNU, Alin, (2003). *Prima structură informativă/contrainformativă a României din secolul XX / Direcțiunea Poliției și Siguranței Generale*, în Revista Dosarele Istoriei an. VIII, nr. 5(81).
- Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond *Ministerul de Interne. Direcția Generală a Poliției*, București.

**II. GERMAN CULTURE - CULTURE ALLEMANDE/
CULTURĂ GERMANĂ**

**Coordinator/Coordinateur/Coordonator:
Rodica BIRIŞ**

THE ADVERTISING AND THE LANGUAGE OF YOUNG PEOPLE

WERBUNG UND JUGENDSPRACHE

RECLAMA ȘI LIMBAJUL TINERILOR

Rodica Teodora BIRIŞ

Universitatea de Vest „Vasile Goldiș”, Arad
Facultatea de Științe Socio-Umane, Educație Fizică și Sport
birisrodica@yahoo.com

Abstract

The advertising does not just try to make people become emotional, but it is also using idols, so that young people can identify with them. Advertising campaigns are usually using nowadays trends, targeting specific audience. We can observe that, advertising itself can not create a trend, but depending on the situation, it can become its image and brings it in front of the audience eyes.

Zusammenfassung

Die Werbung nutzt nicht nur den emotionalen Grundeigenschaften, sondern benutzt ferner auch Idole, mit denen sich die Jugendlichen identifizieren können. Häufig machen sich Werber aktuelle Trends zunutze, um das Interesse ihres Zielpublikums zu wecken. Hierbei gilt es allerdings anzumerken, dass die Werbung einen Trend nie selbst schafft, sondern ihn nur, je nach der Situation sehr frühzeitig erkennt, ihn besetzt und einem Millionenpublikum vor Augen führt.

Rezumat

Reclama nu urmărește doar să devină o trăsătură emoțională, ci folosește și idoli, cu care tinerii se pot identifica. Adesea, producătorii reclamelor folosesc tenduri actuale pentru a stării interesului publicului sănătății. Putem observa că, publicitatea însăși nu poate crea singură un trend, ci, în funcție de situație îl recunoaște din timp, îl acaparează și îl aduce în fața ochilor publicului.

Keywords: advertising, public, emotional features, jung people, trend

Schlüsselwörter: Werbung, Publikum, emotionales Befinden, Jugendliche, Trend

Cuvinte cheie: reclamă, public, stări emoționale, tineret, trend

1. Die Werbung - Einleitung

Die Werbung spielt eine immer wichtigere Rolle im Leben irgendwelcher modernen Gesellschaften, deren Rollen und Wirkungen sowohl auf das Individuum, als auch auf die Gesellschaft als Ganzes weithin bekannt sind.

Die Werbegeschäfte mit der Förderung (Aufstieg) von Waren, Dienstleistungen, Firmen (Gesellschaften) und Ideen, die die meisten Zeitnachrichten zahlten gewannen an Wichtigkeit. Der Zweck (Absicht) dieser Nachrichten sind direkt, um die Wünsche von potentiellen Kunden, und Ausbildung positiver Vereinigungen (Gesellschaften) in Verbindung mit dem Produkt oder mit der von der Firma (Gesellschaft) geförderten Zweck (Absicht) zu stimulieren. Außerdem ist die Werbung als Beförderungstechnik am weitverbreitetsten. Viele Menschen, die darüber informiert

sind denken über den Standpunkt dieses Einflusses gar nicht nach und berücksichtigen ihn nicht. Für die Öffentlichkeit ist Werbung das meiste sichtbare Beförderungswerkzeug.

P. Kotler und W. Mindak behaupten [Kotler, Mindak, 1978, S. 3.], dass es viele Spezialisten im Feld gibt, die die Werbeansprüche, eher als mathematicized Kommunikation und angewandte Psychologie ansehen. Durch die Wirkungen der Werbung und Public Relations - dank der Tatsache, dass sie durch die Massenmedien - auf dem Individuum und soziale Strukturen im Umlauf gesetzt werden, sind sie Faktoren geworden, die bedeutsam das intensive soziale Leben betreffen, sie können sogar Hauptänderungen veranlassen. So, wird in den entwickelten Ländern weder eine ökonomisch, noch eine politische oder soziale Entscheidung ohne Beratung von Spezialisten in Kommunikation nicht genommen, und die Wirkungen auf die öffentliche Meinung nicht in Betracht gezogen.

2. Die Jugendsprache

Im Laufe der Zeit hat sich eine Reihe von Begriffen für unterschiedliche Formen von Jugendsprache herausgebildet; man findet unter anderen: Comicdeutsch, Schülersprache, Denglisch, Soldatensprache, Studentensprache, Szenesprache, Drogenjargon, Graffiti-Jargon, Hip-Hop-Jargon und Netjargon. Diese Begriffe sind nicht alle ausschließlich auf Sprechweisen Jugendlicher beschränkt; sie betreffen aber zumindest auch deren Äußerungsformen, beziehen sich allerdings vorwiegend auf Sonderlexik, also den Wortschatz Jugendlichen. Hierzu ist anzumerken, dass die Jugendsprache auf unterschiedlichen sprachlichen Ebenen, wie Phonetik, Morphosyntax sowie in stilistischer und textueller Hinsicht, Besonderheiten und Präferenzen aufweist. In den letzten Jahren sind, gerade in urbanen Lebensräumen, ethnolektale Elemente von Jugendlichen mit Migrationshintergrund in die Jugendsprache eingeflossen, wie der „Balkan-Slang“, der „Türk-Deutsch“ [Kotler, Mindak, 1978, S. 3.] Dies zeigt sich etwa in einzelnen Ausdrücken und Wendungen sowie in der Phonetik, aber auch in der Gestik.

3. Werbung und Marketing

In Übereinstimmung mit dexonline. Ro-Werbung ist die Modalität der Verbreitung der Information zur Öffentlichkeit. Alle Nachrichten die gesandt werden zur Ausrichtung des Verhaltens der Käufer sind so gedacht um ihre Meinung für ein Produkt oder Dienst zu beeinflussen. Die Hauptmitteln der Werbung sind: die geschriebene Presse, Radio und Fernsehen, Verpackungen, Kataloge, Anschlagtafeln, Plakate, Faltblätter. Werbung wird gleichzeitig als Wissenschaft, Geschäft oder Beruf, die Schaffung (Gestaltung) und Verbreitung von Nachrichten (Anzeigen) betrachtet, das das tägliche Leben jedes Individuums beeinflusst. Sie betrifft die Massenkultur, sie ist ein Bestandteil der Markttätigkeit oder einer Informationsquelle über Produkte, Dienstleistungen, Ereignisse, Individuen, Institute (Einrichtungen) oder Firmen (Gesellschaft).

Das Phänomen der Assimilation der Bezeichnungen' Förderung (Aufstieg) und „anzeigend“, versteht besser, wenn wir die Geschichte der Werbung studieren, ihre Geburt und Rolle verstehen und wie sie sich zu moderner Werbung entwickelt hat.

3.1 Das Prozess der Werbung

„Um das Werbemechanismus zu verstehen, können wir den gesamten Prozess der Werbetätigkeit durch das klassische Kommunikationsschema betrachten. Ein Sender sendet eine Nachricht über einen Kanal an einen Empfänger. Diese Nachricht ist in einem Code formuliert und befindet sich in einem Kommunikationskontext.

1. Der Absender – Im Falle von Werbung ist der Absender der angerufene Kunde. Der Werbetreibende ist die Organisation, die Geld für eine Werbekampagne anbietet, und befiehlt der Werbeagentur, eine überzeugende oder informative Nachricht zu erstellen, die die Einstellung einer Zielgruppe zum Kauf eines Produkts/ einer Dienstleistung beeinflussen soll.

Es gibt jedoch Situationen, in denen der Zweck der Werbekampagne darin besteht, zu verkaufen. Das von der Werbeagentur auf Wunsch des Werbetreibenden produzierte Produkt wird "Werbung" genannt und wird zur Botschaft für den Empfänger, also für die Zielgruppe. Für den Empfänger ist der Sender immer der Ansager, der Kunde der Agentur, derjenige, der die Kampagne bezahlt.

2. Die Nachricht - ist die Halbfabrikate, die durch die Werbeagentur auf Bitte oder Anfrage des Kunden gemacht wird.
3. Der Empfänger – ist die Zielgruppe oder die Zielgruppen des Produkts/ der Dienstleistung, die der Werbetreibende bewerben möchte. Der Kanal – ist eine der klassischen Medien Kommunikation (Fernsehen), die geschriebene Presse, Radio, Anzeige, Kino.
4. Der Kanal - Es ist eines der klassischen Kommunikationsmedien (TV, Print, Radio, Display, Kino) oder ein unkonventionelles Medium. Der Kontext – ist die kommunikationale Umwelt (Umgebung), soziale, ökonomische und kulturelle Felder, in der fördernden Kampagne. Es hat eine sehr hohe Bedeutung im Wählen der Strategie der Kommunikation und Werbebotschaft. [Nicola, Dan, 2001, S.11]
5. Code - Es ist spezifisch für die Zielgruppe Targeting und es ist die Aufgabe der Werbeagentur, diesen Code zu identifizieren und die Kampagne im Hinblick auf ihre Eigenschaften (Werte und Lebensstile, Verbrauchergewohnheiten, Sozialverhaltensregeln, u.s.w.) durchzuführen.
6. Kontext - Es ist der kommunikative, soziale, wirtschaftliche und kulturelle Umfeld, in dem die Werbekampagne stattfindet. Es hat eine große Bedeutung bei der Wahl der Kommunikationsstrategie und Werbebotschaft.

3.2 Die Ziele der Öffentlichkeit

Das Hauptziel der Werbung ist es, den Umsatz zu steigern. Damit, das geschehen kann, muss die Werbung durch Kommunikation so ein Produkt bekannt machen, damit es die Einstellung des Käufers im positiven Sinne verändern kann.

Gute Werbung weckt sofort die Aufmerksamkeit des Verbrauchers. Sie enthält eine starke Grundidee von Anfang an. Gute Werbung unterscheidet sich vom Wettbewerb. Es ist leicht zu bemerken, dass die Marke in der zentralen Idee integriert ist. Wir können über gute und qualitativ hochwertige Werbung sprechen, wenn das Produkt heute verkauft wird und die Marke morgen gebaut wird.

3.2.1 Werbesprachrhetorik

Die Rhetorik ist eine Kunst. Sie wird oft in einem negativen Sinn erwähnt, weil sie dem Wissen nichts Neues hinzufügt. Denken (organisiert durch Vernunft) und Kommunikation (organisiert durch Rhetorik) sind völlig getrennt. Diese Ansicht wird derzeit nicht akzeptiert, mit dem Argument, dass die Organisation einer Präsentation oder eines Berichts, der überzeugt, zu einer Klärung der Ideen des Sprechers, der Entdeckung von Schwächen usw. führt.

Die Rhetorik lebt heute das Moment der Gnade. Es genügt, den Fernseher oder eine Zeitung zu öffnen um die Werbebotschaften zu sehen. Sprache und Bild sind strukturiert, um zu interessieren, zu verführen, zu überzeugen. "Der Zweck der Rhetorik ist den Menschen mit Wort zu führen, was der Redner wünscht (...) Rhetorik ist die Kraft, alles in einem Diskurs zu entdecken und das alles kann überzeugen." [Fabius, 1974, S. 183]

Die Werbung hat eine Verbindung zur Wissenschaft (Soziologie, Psychologie, Semiotik, Linguistik). Die Werbung schafft ihre eigene Kunst durch die Übertretung der klassischen Künste; Poster, Film, Foto usw.

Wir werden nächstens die Rhetorik-Archaismen und linguistische Rhetorik, zwei wichtige Elemente der Rhetorischen Anzeige besprechen.

3.2.2 Rhetorik-Archaismen

Lesbarkeitsstudien zeigen, dass nur 3-5% der Leser von Zeitungen oder Zeitschriften den vollständigen Text einer Anzeige durchgehen. Dieses Ergebnis entwickelt eine Reihe von Funktionen zur Erstellung von Anzeigetexten und bereitet den Leser auf einen "visuellen Lesepfad" [Neamțu, 2012, S. 51] vor. Die Verwendung von Bildern wird zur Lösung, um Werbebotschaften zu beobachten und festzuhalten.

Im Vergleich zum verbalen Ausdruck kann unser Geist Bilder in Bruchteilen von Sekunden viel einfacher analysieren. Eine Sekunde würde nur für ein Wort ausreichen, während Sie zwischen 1,5 und 2,5 Sekunden ein Bild suchen und speichern müssen.

Die Gesamtbedeutung einer visuellen Botschaft wird durch die Interaktion verschiedener Arten von Zeichen gebildet: plastisch, ikonisch, linguistisch. Das Bild spielt eine wichtige Rolle in der Wirtschaft der Werbung. Der Diskurs spielt nicht eine so wichtige Rolle, denn die statistischen Angaben zeigen, dass wir nur 20% behalten von dem,, was wir hören, 30% dessen, was wir sehen und 50% dessen, was wir in der gleichen Zeit hören und sehen. [Neamțu, 2012, S. 51]

Schlussfolgerung

Die Werbung wird heute nicht mehr nur als Verführung des Auditors, sondern als privilegierter Raum für die Rekonstruktion von Sprache als Handlung gesehen. Die Werbung kann den Käufer nicht zwingen, ein Produkt zu kaufen, höchstens können sie das Produkt attraktiv machen. Die Entscheidung, zu kaufen oder nicht zu kaufen, hängt auch von dem Produkt ab und wird vom Verbraucher selbst genommen. Je attraktiver das Produkt ist, desto besser sind die Chancen, dass es gekauft wird.

Die Polysemie des Bildes (weil es eine große Anzahl von Informationen enthält) wird zu einer Interpretation der linguistischen Nachricht "korrigiert" oder "gechannelt". Laut Roland Barthes kann das Bild entweder Anker- oder Relaisfunktion sein. Die Ankerfunktion besteht darin, die Bedeutungsinterpretation zu lenken und den optimalen Messwert zu finden. Der Bildlegende hat eine Ankerfunktion für die linguistische Nachricht. Die Relaisfunktion tritt auf, wenn die linguistische Nachricht die Bildeffizite ersetzt. In dieser Kategorie sind die genauen Angaben zu Ort und Zeit, die Wörter oder Gedanken die Charaktere enthalten.

Das Interesse der Jugend, an der Sprache und Kommunikation ist für die Gesellschaft wichtig. Jugendlichkeit ist ein Wert, der von der Werbung in vielfältiger Weise für kommerzielle Interessen funktionalisiert wird". [Anthonsen, Gottschlich, 1998, S. 147]

Bibliographie

- M. Fabius, Quintilianus, *Arta oratorică*, Bucureşti, Editura Minerva, 1974, S. 183 NSPA, 2001, S.3.
Mihaela, Nicola, Petre, Dan, *Publicitate și reclamă*, Editura SNSPA, Bucureşti, 2001, S. 11.
P. Kotler, W. Mindak, *Marketing and Public Relations: should they be parteners or rivals?*, Journal of Marketing, oct. 1978
Mihaela, Nicola, Petre, Dan, *Publicitate și reclamă*, Bucureşti, Editura SNSPA, 2001, S. 3.
Petre, Dan, *Publicitate și reclamă*, Editura SNSPA, Bucureşti, 2001, S. 11.
Carmen, Neamțu, *Reclame pe limbă. Publicitate și ubicuitate*, Editura Mirador, Arad, 2012, S. 51.

TEACHING GRAMMAR THROUGH POP SONGS IN COURSES OF GERMAN AS A FOREIGN LANGUAGE (DaF). DIDACTIC-METHODICAL APPROACHES

GRAMMATIKVERMITTLUNG DURCH POPLIEDER IM DaF-UNTERRICHT. DIDAKTISCH-METHODISCHE ANSÄTZE

PREDAREA GRAMATICII PRIN CÂNTECE POP LA CURSURILE DE LIMBA GERMANĂ CA LIMBĂ STRĂINĂ (DaF). ABORDĂRI DIDACTICO-METODICE

Alexandra Denisa IGNA, Adina BANDICI,
 Universitatea din Oradea
 Str. Universității nr. 1
 den_igna@yahoo.com
 abandici@gmail.com

Abstract

Foreign language learners are increasingly attracted to the media and have little patience when it comes to rules or theoretical aspects of the language. That is why grammar is unpopular with most learners of German. In our paper, we assumed that the grammatical aspects can be highlighted with the help of pop music and stored in the long-term memory through many exercises. We want to prove that, using the example of a pop song, we can teach grammar much more pleasantly and efficiently. Thus, in the practical part of the article, we have created many grammatical exercises of different levels, and have illustrated them based on the lyrics.

Zusammenfassung

Die Fremdsprachenlernenden fühlen sich immer mehr von Medien angezogen und haben wenig Geduld, wenn es um Regeln oder theoretische Aspekte der Sprache geht. Deshalb ist Grammatik bei den meisten Deutschlernenden unbeliebt. In unserem Vorhaben sind wir davon ausgegangen, dass die grammatischen Aspekte mithilfe von Popmusik hervorgehoben und durch viele Übungen im Langzeitgedächtnis behalten werden können. Wir wollen beweisen, dass man, am Beispiel eines beliebten Popliedes, Grammatik viel angenehmer und effizienter im Unterricht vermitteln kann. So haben wir uns im praktischen Teil des Artikels eine Menge grammatischer Übungen verschiedener Niveaus ausgedacht und beruhend auf dem Liedtext illustriert.

Rezumat

Elevii și studenții care învață limbi străine sunt din ce în ce mai atrași de mass-media și au puțină răbdare atunci când vine vorba de reguli sau aspecte teoretice ale limbii. De aceea, majoritatea celor care învață limba germană nu îndrăgesc gramatica. În lucrarea noastră, am pornit de la ideea că aspectele gramaticale pot fi evidențiate cu ajutorul muziciei pop și reținute în memoria de lungă durată prin multe exerciții. Vrem să dovedim că, prin folosirea unui cântec pop

îndrăgit, gramatica poate fi predată mult mai placut și mai eficient. Astfel, în partea practică a articolului, am conceput o mulțime de exerciții gramaticale de diferite niveluri și le-am ilustrat pornind de la versurile cântecului.

Key words: *pop music, German as a Foreign Language (DaF), teaching grammar*

Schüsselwörter: *Popmusik, DaF, Grammatikvermittlung*

Cuvinte cheie: *muzică pop, limba germană ca limbă străină (DaF), predarea gramaticii*

1. Grammatikvermittlung. Theoretische Aspekte

Zum Thema unseres Beitrags führten uns Impulse über die sinkende Lernmotivation und geringere Konzentration bei unseren Lernenden, vor allem wenn es um grammatische Regeln geht. Die Lernenden zeigen jedoch ein steigendes Interesse an der Verwendung von Medien. Die regelrechte Abneigung der meisten Lernenden gegen Grammatik wird von Dengscherz, Businger & Taraskina durch ein witziges Wortspiel in Anlehnung an ein Zitat des deutschen Dichters Wilhelm Busch verdeutlicht: „Wenn alles schläft und einer spricht, nennt man das Grammatikunterricht.“ (DENGSCHERZ, BUSINGER & TARASKINA, 2014: 17)

In unserem Vorhaben streben wir eine lernerorientierte Grammatikvermittlung anhand eines authentischen Liedtextes an. Dabei verwenden wir besonders die audiovisuelle Methode und die kommunikative Methode (vgl. FUNK & KOENIG, 1991: 34-52, JANÍKOVÁ & MICHELS-MCGOVERN, 1999: 15-17). Viele Poplieder (insbesondere Schlager und R&B-Songs) aus verschiedenen Jahrzehnten sind geeignet, um im DaF-Unterricht verwendet zu werden, denn die Liedtexte sind authentisch, sie behandeln (immer noch) aktuelle Themen, haben einen eingängigen Rhythmus, die SängerInnen haben eine deutliche Aussprache, die gut zu verstehen ist, der Refrain ist leicht zu merken und es gibt oft Wiederholungen von Textpassagen oder Wortgruppen, die den Lernenden das Begreifen und das Merken von grammatischen Strukturen erleichtern.

Günther Storch vertritt die Ansicht: „Grammatikkenntnisse sind kein Lernziel des DaF-Unterrichts; entscheidend ist das Können, nicht das explizite Wissen.“ (STORCH, 1999: 180) Gertraude Heyd jedoch sieht grammatische Kenntnisse als unerlässlich für den richtigen Sprachgebrauch: „Die grammatischen Kenntnisse sind eine wichtige Voraussetzung für die Beherrschung einer Sprache. Sie werden in enger Verbindung mit dem sprachlichen Können erworben. Grammatische Kenntnisse sollen den Lerner dazu befähigen, sich korrekt in der Fremdsprache auszudrücken.“ (HEYD, 1991: 163) Man sollte aber auch nicht damit übertreiben: „Ein bestimmtes Minimum an grammatischen Kenntnissen ist unbedingt notwendig, um überhaupt einen korrekten Satz bilden zu können.“ (HEYD, 1991: 164) Die unseres Erachtens ausgewogenste Auffassung gehört Funk & Koenig, denn sie glauben, dass Grammatik „nicht das Ziel des Fremdsprachenunterrichts ist, sondern ein Mittel zu einem Zweck: zur aktiven Verwendung der fremden Sprache durch die Lernenden.“ (FUNK & KOENIG, 1991: 14)

Huneke & Steinig bezeichnen Grammatik als „ein notwendiges Übel“ (HUNEKE & STEINIG, 2005: 151 ff.). Grammatik soll auf gar keinen Fall den Kern des Unterrichts darstellen, aber man kann auch nicht darauf verzichten. Unserer Meinung nach helfen Liedertexte dabei, Grammatik in kommunikativen Kontexten zu präsentieren. Mithilfe von Popliedern entsteht der große Vorteil, dass Grammatik fast unbemerkt und sogar spielerisch im Unterricht einbezogen werden kann. Dank des Reims und der wiederholten Strukturen können sich die Lernenden viel einfacher grammatische Strukturen merken.

Lieder sind laut Sandra Allmayer aus mehreren Gründen bei der Grammatikvermittlung zu empfehlen: „aufgrund der Kürze und Abgeschlossenheit der Texte, wegen des Schemas und der Struktur bzw. Faktur des Liedes, die das Memorisieren der sprachlichen Strukturen erleichtern; wegen der Doppelkodierung von sprachlichen und musikalischen Phrasen und der daraus

resultierenden tieferen Verarbeitung der sprachlichen Strukturen, wegen der Authentizität der Texte und insbesondere aufgrund der Motivation der Lernenden.” (ALLMAYER, 2010: 300) Christoph Edelhoff bezeichnet „Authentizität“ im Fremdsprachenunterricht „als Begriff für das Gebot, von Muttersprachlern verfasste oder gesprochene Texte zu verwenden anstatt solcher, die im Fremdsprachenunterricht, meist von Nicht-Muttersprachlern, eigens für den Fremdsprachenunterricht hergestellt oder bearbeitet werden. [...] Texte sollen authentisch sein, damit sich die Repräsentationen der Fremdsprache in der Schule der Fremdsprachenbegegnung und -anwendung im Leben möglichst annähern.“ (EDELHOFF, 1985: 7)

Wie Gerngross, Krenn & Puchta bemerken, kann man, durch kommunikative und spielerische Situationen, grammatische Strukturen effizienter und spannender im Unterricht einsetzen. (GERNGROSS, KRENN & PUCHTA, 1999: 3, 6) Musik hat dabei eine unterhaltende, motivierende und kreativitätsfördernde Wirkung auf die Lernenden, denn sie können anhand von Liedern und deren Texten sowohl auditiv als auch visuell grammatische Strukturen erkennen und sie sich unbewusst einprägen. Huneke & Steinig sind der Ansicht, dass Grammatikvermittlung wirksam ist, wenn die Lernenden selbst am Lernprozess aktiv teilnehmen, zum Beispiel durch Entdeckung, Strukturierung und sogar Formulierung von neuen Regularitäten. Die Übungen sollten zunächst nach dem Grad der Lernsteuerung entwickelt werden, von Übungen mit reproduktivem Charakter bis hin zu produktiven Übungen. (HUNEKE & STEINIG, 2005: 160)

Christian Fandrych bemerkt, dass die grundsätzliche Einstellung der gegenwärtigen Forschung die lernergerechte Grammatikvermittlung als Ziel haben sollte: „Zentral ist, dass grammatische Erklärungen und Regelformulierungen für die Lerner verständlich und praxisbezogen sein müssen. Zudem sollten die Phänomene, die beschrieben werden, so einfach und anschaulich wie möglich dargestellt werden.“ (FANDRYCH, 2010: 1017) Er unterstreicht auch „die Wichtigkeit von guten Beispielen – solchen, die dem authentischen Sprachgebrauch nahe kommen und für die Lernenden kommunikativ sinnvoll sind [...] Denn Grammatik wird wesentlich auch idiomatisch, beispielhaft gelernt. Gute Beispiele helfen auch, den Zusammenhang zwischen Form und Funktion deutlich zu machen.“ (FANDRYCH, 2010: 1017)

Der Schwierigkeitsgrad der in Liedern enthaltenen grammatischen Strukturen entspricht verschiedenen Niveaus, so dass ein abwechslungsreiches Unterrichtsmaterial bereitgestellt werden kann. Man kann von einfachen Verben und deren Konjugation im Präsens ausgehen und dann zu komplexeren Phänomenen kommen, bis hin zu Satzgefügen mit Nebensätzen. Auf jeden Fall finden wir die Komplexität der grammatischen Strukturen nicht zu überfordernd, als dass man den Lernenden nicht überlassen kann, die neuen Strukturen anhand des umfangreichen Materials selbst zu entdecken. Deshalb haben wir uns zu einem induktiven und analytisch-deduktiven Verfahren (vgl. FUNK & KOENIG, 1990: 124, HEYD, 1991: 168) entschlossen, dass den Lernenden ermöglicht, eigene Lernstrategien zu entwickeln und ihr logisches Denken fördert.

2. Der Korpus

Das Lied, worauf wir uns beziehen, heißt *Ein bisschen Frieden*. Es ist ein Lied aus den 80er-Jahren, das immer noch sehr beliebt ist und dessen Thema sehr aktuell ist. Die Sängerin Nicole hat damit 1982 den Eurovision Song Contest zum ersten Mal für Deutschland gewonnen. Der Song, der von Nicole auch in anderen Sprachen gesungen wird, war europaweit erfolgreich. Wir haben uns mit diesem Lied auch mit einem anderen Anlass beschäftigt, als wir erforscht haben, ob die Deutschlernenden mithilfe eines Poplieds Vokalbeln einfacher lernen können, und als Folge eines Experiments, haben wir bewiesen, dass Popmusik tatsächlich dazu führt, dass Wortschatz besser angeeignet werden kann. Deswegen haben wir uns zum Ziel gesetzt, zu überprüfen, ob mithilfe desselben Poplieds auch grammatische Strukturen leichter vermittelt werden können.

Liedtext

Nicole – *Ein bisschen Frieden*¹ (1982)

Wie eine Blume am Winterbeginn
und so wie ein Feuer im eisigen Wind,
wie eine Puppe, die keiner mehr mag,
ühl' ich mich an manchem Tag.

Dann seh' ich die Wolken, die über uns sind
und höre die Schreie der Vögel im Wind.
Ich singe aus Angst vor dem Dunkeln ein Lied
und hoffe, dass nichts geschieht.

Ein bisschen Frieden, ein bisschen Sonne
Für diese Erde, auf der wir wohnen.
Ein bisschen Frieden, ein bisschen Freude,
Ein bisschen Wärme, das wünsch ich mir.

Ein bisschen Frieden, ein bisschen Träumen
und dass die Menschen nicht so oft weinen,
ein bisschen Frieden, ein bisschen Liebe,
dass ich die Hoffnung nie mehr verlier'.

Ich weiß, meine Lieder, die ändern nicht viel,
ich bin nur ein Mädchen, das sagt, was es fühlt.
Allein bin ich hilflos, ein Vogel im Wind,
der spürt, dass der Sturm beginnt.

Ein bisschen Frieden, ein bisschen Sonne
Für diese Erde, auf der wir wohnen.
Ein bisschen Frieden, ein bisschen Freude,
Ein bisschen Wärme, das wünsch ich mir.

Sing mit mir ein kleines Lied,
dass die Welt in Frieden lebt.
Singt mit mir ein kleines Lied,
dass die Welt in Frieden lebt.

3. Didaktisch-methodische Ansätze

Grammatik wird nicht als schwieriger und langweiliger Lernprozess von den Lernenden wahrgenommen, wenn sie eingebettet in einem Text und nicht in einem extrakommunikativen Kontext dargestellt wird. Unseres Erachtens bietet dieser Liedtext ein vielfältiges Material zu zwei komplexen grammatischen Phänomenen, dass-Sätzen und Relativsätze. Die einzelnen Schritte und Übungen können nach Niveau, Dauer und Anzahl der Teilnehmer ausführlicher oder knapper behandelt werden. Die von uns vorgeschlagenen Übungsbeispiele sind als Anregungen gedacht und beziehen sich hauptsächlich auf den Text des Liedes.

Es handelt sich dabei um verschiedene Arten von Übungen (STORCH, 1999: 86-90):

¹ <https://www.songtexte.com/songtext/nicole/ein-bisschen-frieden-4bf2cb46.html>

- Lückenübungen;
- Formationsübungen (Konstruktionsübungen);
- Umformungsübungen (Transformationsübungen);
- Erweiterungsübungen;
- Ersetzungs- oder Substitutionsübungen

Vor dem eigentlichen Benutzen von Liedtexten zur Grammatikvermittlung wäre es sinnvoll, die Lernenden mit einer kurzen Geschichte der deutschsprachigen Popmusik vertraut zu machen, in der ihre wichtigsten Entwicklungsstufen berücksichtigt werden.² Sie sollten am Anfang auch mit dem Lied vertraut gemacht werden, deshalb schlagen wir folgende erste Schritte vor: Das erste Hören des Liedes soll durch ein Spiel erfolgen. Die Lehrkraft schneidet Zettel mit den Versen des Liedes aus und teilt die Lernenden in zwei Gruppen. Jeder soll dem Lied aufmerksam zuhören und am schnellsten nach den Zetteln mit den entsprechenden Versen greifen, denn in jeder Gruppe gewinnt die Person, die die meisten Verse sammelt. Das soll zur sofortigen Steigerung des Interesses der Lernenden für den Unterricht beitragen. Bei der zweiten Hörprobe werden sie aufgefordert, die Verse in die richtige Reihenfolge zu bringen, so dass sie das ganze Lied neu gestalten. Dieses Mal gewinnt die Gruppe, der es gelingt, die meisten Verse richtig zu ordnen.

3.1. dass-Sätze

Anhand dieses Liedes kann man den dass-Sätzen besondere Aufmerksamkeit widmen, weil der Text eine großzügige Sammlung von solchen Beispielen bereitstellt. Nach der Hörprobe und dem Einstieg ins Thema des Liedes bekommen die Lernenden (ab der Niveaustufe A2) zuerst ein Arbeitsblatt, in dem alle dass-Sätze fehlen, und danach Zettel mit den fehlenden dass-Sätzen, die sie während des zweiten Hörens des Liedes an die richtigen Stelle auf das Arbeitsblatt legen sollen. Auf diese Weise wird nicht nur das Hörverstehen der Lernenden trainiert, sondern auch ihre Fähigkeit, bei einem hohem Sprechtempo fehlende Informationen zu erkennen. Diese Lückenübung bietet die Möglichkeit, dass-Sätze besser zu illustrieren, um danach ihre Besonderheiten genau beobachten zu können. Zur Kontrolle kann ein Youtube-Video³ mit der Transkription der Verse benutzt werden. Zum Thema „dass-Sätze“ können viele grammatische Übungen und Spiele eingesetzt werden. Weiter präsentieren wir einige unserer Vorschläge.

Das Spiel „Die lebenden Sätze“ eignet sich besonders gut dazu. Gruppen von jeweils 8-10 Personen bekommen die Wörter eines Satzes und müssen sie in die richtige Reihenfolge bringen. Jeder Gruppenmitglied wird ein Wort in der Hand halten und die ganze Gruppe wird vor der Klasse einen „lebenden“ Satz bilden. Die anderen müssen festlegen, ob der Satz richtig gebildet wurde oder nicht.

Beispiele:

möchte, dass, Menschen, ich, oft, so, hoffe, die, nicht, weinen →

Ich möchte, dass die Menschen nicht so oft weinen.

Hoffnung, verliere, dass, hoffe, mehr, ich, nie, ich, die, nicht →

Ich hoffe, dass ich die Hoffnung nie mehr verliere.

Die Lernenden erfahren, dass man solche dass-Sätze nach bestimmten Ausdrücken, wie *man möchte, man sagt, man glaubt, man versteht, es ist wichtig, es ist sicher*, verwendet und werden aufgefordert, den unten stehenden Satz mit verschiedenen Varianten aus dem Liedtext zu ergänzen: *Die Sängerin hofft, dass...* Anschließend werden einige Lernende ihre eigenen Hoffnungen ausdrücken können: *Ich hoffe, dass...* Nachdem 6-8 Personen solche Sätze den anderen präsentieren, wird die Lehrkraft das Gedächtnis der anderen Lernenden testen und sie fragen: *Was möchte X? X*

² Dazu dienen Materialien wie: „Musik gestern und heute“, in Gabrielle Kopp, Konstanze Fröhlich, *Pingpong Neu 2: Kursbuch*, Ismaning, Hueber Verlag, 2001, S. 31-42,

<https://www.goethe.de/de/spr/unt/ver/lst/pad.html>, <http://www.nthuleen.com/teach/culture/popmusik.html>.

³ <https://www.youtube.com/watch?v=7frSvgDgIIE>

möchte, dass... Auf diese Weise werden die Lernenden aufgefordert, den mündlichen Ausdruck zu üben.

Außerdem soll die Lehrkraft anhand dieses Liedes seine Lernenden darauf aufmerksam machen, in welchen Fällen die Formen *das/ dass* verwendet werden:

ein Vogel im Wind, der spürt, dass der Sturm beginnt

ein Mädchen, das sagt, was es fühlt.

Es ist sehr wichtig, dass sie den Unterschied zwischen der Konjunktion *dass* und dem Demonstrativ- oder Relativpronomen *das* gut kennen, was die Einübung und Vertiefung dieser Formen erfordert. Man kann von diesem Lied wieder Gebrauch machen, denn es liefert eine Reihe von solchen Beispielen:

Sing mit mir, das wünsch ich mir/ Sing mit mir, dass die Welt im Frieden lebt.

Ich bin nur ein Mädchen, das sagt, was es fühlt/ Das Mädchen sagt, dass es sich wohl fühlt.

Die Lehrkraft kann die Lernenden möglichst viele Unterschiede nach diesen Mustern deuten lassen. Es ist ein großer Gewinn, wenn sie diesen Aspekt verstehen, denn nach unserer Erfahrung stellen solche Formen ein Lernproblem nicht nur für Anfänger, sondern auch für Fortgeschrittene dar.

3.2. Relativpronomina und Relativsätze

Die Vermittlung des Relativpronomens und des Relativsatzes kann an das Sprachniveau der Lernenden angepasst werden (ab der Niveaustufe B1). Man kann das Lied als Einführung in dieses grammatische Thema nutzen und anschließend die Formen für alle Kasus vermitteln, abhängig vom Leistungspotenzial der Lerngruppe.

Als Erstes wird die Aufmerksamkeit der Lernenden mithilfe von einzelnen Wörtern auf die Verse gelenkt, die uns dabei helfen, ins Thema einzusteigen.

z.B. Suchen Sie Sätze im Liedtext, die folgende Wörter enthalten:

Puppe, Wolken, Erde, Mädchen, Vogel

[wie eine *Puppe, die keiner mehr mag.*

Dann seh' ich die Wolken, die über uns sind.

Für diese Erde, auf der wir wohnen.

ein Mädchen, das sagt, was es fühlt.

Allein bin ich hilflos, ein Vogel im Wind,

der spürt, dass der Sturm beginnt.]

Es folgt eine Analyse der inneren Struktur des Relativsatzes mit Bezug auf die entsprechenden Formen des Relativpronomens gemäß Genus, Numerus und Kasus. Nachdem diese Beispiele analysiert worden sind, sollten die Lernenden andere Sätze nach dem Muster ergänzen:

Ich fühle mich wie ein Vogel/ ein Mädchen/ eine Frau, _____ keiner mehr mag [der/ das / die]

Ich sehe den Film, auf _____ wir gewartet haben. [den]

Auch Komposita können anhand von entsprechenden Relativpronomina erläutert werden.

Der Feueralarm ist ein Alarm, _____ bei einem Brand ausgelöst wird. [der]

Die Feuerwanze ist ein Käfer, _____ wie ein Marienkäfer aussieht. [der]

Das Feuerzeug ist ein Gerät, _____ zur Anzündung einer Flamme dient. [das]

Die Erdbane ist der Weg, _____ die Erde um die Sonne beschreibt. [den]

Das Erdbeben ist eine Gefahr, _____ uns aus dem Erdinnern bedroht. [die]

Die Erdkarte ist eine Karte, _____ die gesamte Erdoberfläche darstellt. [die]

Die Erdkugel ist eine Kugel, auf _____ die Erde abgebildet ist. [der]

Erdöl ist ein natürlicher Stoff, aus _____ Benzin gewonnen wird. [dem]

Der Erdteil ist eine Landfläche, _____ noch als Kontinent bezeichnet wird. [die]

Man kann zusätzlich die Genitivformen der Relativpronomina üben. Dann wären Umschreibungen nach dem Muster hilfreich:

Der Vogel hat einen verletzten Flügel. Er kann nicht fliegen.

[Der Vogel, dessen Flügel verletzt ist, kann nicht fliegen.]

Die Erdkarte hat vergilzte Blätter. Sie ist alt.

[Die Erdkarte, deren Blätter vergilbt sind, ist alt.]

Andere Konstruktionen, wie *eine Blume am Winterbeginn/ ein Feuer im eisigen Wind/ ich höre die Schreie der Vögel im Wind/ ein Vogel im Wind* können zu Relativsätzen erweitert werden: *eine Blume, die am Winterbeginn blüht/ ein Feuer, das im eisigen Wind brennt/ ich höre die Vögel, die im Wind schreien/ ich bin wie ein Vogel, der im Wind fliegt.* Es wäre interessant dann die Verse mit den neuen Konstruktionen zu ersetzen, um zu sehen, wie die neue Variante des Liedes klingt. Falls diese Aktivität das Sprachniveau der Lernenden überschreitet, kann die Lehrkraft den Relativsatz bilden, ihn in einzelne Wörter unterteilen, indem jedes Wort auf einen Zettel geschrieben wird und die Lernenden darum bitten, Relativsätze zu bilden. Auf diese Weise wird auch die Wortstellung geübt. Dann sollen sie die entsprechende Umschreibung für jeden Relativsatz im Text finden. Ausgehend von einzelnen Wörtern, die im Lied vorkommen, kann man auch andere Wortkombinationen vorschlagen, anhand derer Relativsätze gebildet werden können: *die Wolken am Himmel (die Wolken, die am Himmel sind/ die sich am Himmel befinden), die beruhigenden Träume (die Träume, die uns beruhigen), die um die Sonne kreisende Erde (die Erde, die um die Sonne kreist), der gewünschte Frieden (der Frieden, den sich alle wünschen), das Lied über Frieden (Das Lied, das von Frieden handelt/ dessen Thema Frieden ist).*

Der mündliche Ausdruck kann in Form eines Dominospiele gefördert werden. Die Lehrkraft bereitet verschiedene Bilder vor, unter denen jeweils zwei Bilder identisch sind und fordert die Lernenden auf, die Bildpaare zu finden, indem sie sich einander Fragen stellen, die obligatorisch Relativpronomina enthalten:

z.B. *Hast du auf dem Bild ein Mädchen, das weint?*

Nein, ich habe eine Puppe, die weint.

Schließlich präsentieren sie den anderen ihre Bilder und die entsprechenden Relativsätze.

4. Abschließende Bemerkungen

Poplieder bieten vielfältige Möglichkeiten für die Fremdsprachenentwicklung. Durch die Anwendung von authentischen Liedtexten wird die Grammatikvermittlung im DaF-Unterricht kreativer und effizienter für die Lernenden, deren Interesse an Medien immer größer wird, gestaltet. Grammatik kann spielerisch und interaktiv vermittelt werden und die Lernenden werden selbstbewusster im täglichen Umgang mit der Sprache. Die von uns vorgeschlagenen Übungen und der besondere Aufbau von Popsongs führen dazu, dass sie sich leichter verschiedene grammatische Strukturen merken und diese auch in neuen Zusammenhängen benutzen können. Ähnliche Übungen können auch mithilfe anderer Poplieder entworfen und im DaF-Unterricht erfolgreich eingesetzt werden.

Bibliografie

ALLMAYER, Sandra, „Grammatikvermittlung mit Liedern: methodischdidaktische Konsequenzen aus der Kognitionspsychologie“, in Blell, Gabriele, Kupetz, Rita (Hrsg.), *Der Einsatz von Musik und die Entwicklung von audio literacy im Fremdsprachenunterricht*, Frankfurt am Main, Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2010, S. 291-302.

DENGSCHERZ, Sabine, BASINGER, Martin, TARASKINA, Jaroslava, „Linguistik – Empirie – Didaktik: Perspektiven auf modernen Grammatikunterricht“, in ders. (Hrsg.), *Grammatikunterricht zwischen Linguistik und Didaktik: DaF/DaZ lernen und lehren im Spannungsfeld von Sprachwissenschaft, empirischer Untersuchung und Vermittlungskonzepten*, Tübingen, Narr Francke Attempto Verlag, 2014, S. 9-22.

- EDELHOFF, Christoph, „Authentizität im Fremdsprachenunterricht“, in ders. (Hrsg.), *Authentische Texte im Deutschunterricht*, Ismaning, Max Hueber Verlag, 1985, S. 7-30.
- FANDRYCH, Christian, „Grammatikerwerb und Grammatikvermittlung“, in Krumm, Hans-Jürgen, Fandrych, Christian, Hufeisen, Britta, Riemer, Claudia (Hg.), *Deutsch als Fremd- und Zweitsprache. Ein internationales Handbuch*, 1. Halbband, Berlin, New York, de Gruyter, 2010, S. 1008-1020.
- FUNK, Hermann, KOENIG, Michael, *Grammatik lehren und lernen*, Fernstudieneinheit 1, Berlin, München, Langenscheidt, 1991.
- GERNGROSS, Günter, KRENN, Wilfried, PUCHTA, Herbert, *Grammatik kreativ*, Berlin, München, Langenscheidt, 1999.
- HEYD, Gertraude, *Deutsch lehren. Grundwissen für den Unterricht in Deutsch als Fremdsprache*, 2. Auflage, Frankfurt am Main, Verlag Moritz Diesterweg, 1991.
- HUNEKE, Hans-Werner, STEINIG, Wolfgang, *Deutsch als Fremdsprache – Eine Einführung*, 4., aktualisierte und ergänzte Auflage, Berlin, Erich Schmidt Verlag, 2005.
- JANÍKOVÁ, Věra, MICHELS-MCGOVERN, Monika, *Methodik und Didaktik des Unterrichts Deutsch als Fremdsprache im Überblick*, Brno, MU, 2002.
- KOPP, Gabriele, FRÖLICH, Konstanze, *Pingpong Neu 2: Kursbuch*, Ismaning, Hueber Verlag, 2001, S. 31-42.
- STORCH, Günther, *Deutsch als Fremdsprache. Eine Didaktik*, München, Wilhelm Fink Verlag, 1999.

Internetquellen

- <https://www.goethe.de/de/spr/unt/ver/lst/pad.html>
<http://www.nthuleen.com/teach/culture/popmusik.html>
<https://www.songtexte.com/songtext/nicole/ein-bisschen-frieden-4bf2cb46.html>
<https://www.youtube.com/watch?v=7frSvxDglIE>

**III. SLAVIC LANGUAGE AND CULTURE-ROMANIAN
LANGUAGE AND LITERATURE/LANGUE ET
LITTÉRATURE SLAVE-LANGUE ET CULTURE
ROUMAINE/LIMBĂ ȘI CULTURĂ SLAVĂ-
LIMBĂ ȘI LITERATURĂ ROMÂNEASCĂ**

Coordinator/Coordinateur/Coordonator:
Virginia POPOVIĆ

FEATURES ON THE DEVELOPMENT OF ROMANIAN LITERATURE IN VOJVODINA. POETRY AND PROSE

PARTICULARITĂȚI PRIVIND DEZVOLTAREA LITERATURII ROMÂNE DIN VOIVODINA. POEZIA ȘI PROZA

Virginia POPOVIĆ,
 Universitatea din Novi Sad,
 Facultatea de Filozofie
 popovic.virdjinija@ff.uns.ac.rs

Abstract

Until today, Romanian literature in Vojvodina had, shoulder to shoulder with other Balkan literature, a way of its progress, proposing a large list of literary works in the circuit of European values. Some of its creators became known in Europe, mainly due to translations of their works. Even, in the last century, as there were much more works than today, neither now Romanian literature in Vojvodina did not give up on the ideal of being permanently on the readers' table. Also with the number of young people eager for literary affirmation is in an unjustifiable regression. In the paper we will follow the development of the Romanian literature from Vojvodina from the beginning period (half of the last century) to the present day, with the emphasis on some characteristic peculiarities for each generation of writers.

Rezumat

Până în ziua de azi, literatura din Voivodina a avut, umăr la umăr cu alte literaturi balcanice, o cale a ei de progres, propunând astfel o listă mare de opere literare în circuitul valorilor europene, unii dintre creatorii acestora devenind cunoscuți în Europa, ipostază datorată mai ales traducerilor. Chiar dacă acestea din urmă, în secolul trecut, au fost mult mai numeroase decât astăzi, nici acum literatura română din Voivodina nu a renunțat la idealul de a fi permanent pe masa cititorilor, chiar dacă numărul tinerilor dornici de afirmare literară se află într-un regres nejustificabil. În lucrare vom urmări dezvoltarea literaturii române din Voivodina din perioada considerată de istoricii literari „de început” (jumătatea secolului trecut), până în zilele noastre, cu accentul pe unele particularități caracteristice pentru fiecare generație de scriitori.

Keywords: Romanian literature from Vojvodina, generation, poetry, prose

Cuvinte cheie: literatura română din Voivodina, generație, poezie, proză

Până în ziua de azi, literatura din Voivodina a avut, umăr la umăr cu alte literaturi balcanice, o cale a ei de progres, propunând astfel o listă mare de opere literare în circuitul valorilor europene, creatorii acestora devenind cunoscuți în Europa, ipostază datorată mai ales traducerilor. Chiar dacă acestea din urmă, în secolul trecut, au fost mult mai numeroase decât astăzi, nici acum literatura română din Voivodina nu a renunțat la idealul de a fi permanent pe masa cititorilor, chiar dacă numărul tinerilor dornici de afirmare literară se află într-un regres nejustificabil.

O mare contribuție la europeanizare literaturii în discuție o are, evident, critica literară care, dându-i forme noi, contextualizate, o identifică cu mentalitatea noastră, respectiva știință fiind conștiința culturală a criticului în raport cu arhetipurile contemporane ale culturii românești de pe aceste meleaguri. Putem accepta, fără niciun risc, existența câtorva elemente de influență asupra

literaturii române minoritare: a) influența folclorului românesc în perioada anilor cincizeci și mai înainte; b) influența literaturii română generale, în perioada de după anii șaizeci; c) influența curentelor din literatura naționalităților conlocuitoare; d) influența literaturii popoarelor fostei Iugoslavii până la sfârșitul secolului XX; e) influențele literare balcanice și europene pe tot parcursul „metamorfozei” sale; f) influențele străine actuale, de împrumut, datorate internetului sau rețelelor mass-media, apărute în urma destrămării Iugoslaviei, începând cu generația scriitorilor nouăzeciști până în ziua de azi.

Din 1947, an considerat a fi actul de naștere al primelor cărți de beletristică în limba română din ex-Iugoslavia, când scriitorii s-au desprins din masa de intelectuali „înșcolați”, în țară sau în România, și au format o elită cărturărească incontestabilă. În opozиie cu exegeții care susțin că această literatură a evoluat pe cont propriu, fiind necesară mai întâi formarea unor instituții care să o promoveze, putem afirma că ea a fost, de la început, „sensibilă” la influențele modelelor și mișcărilor literare europene cu care s-a putut identifica. Deoarece literații din Voivodina au fost nevoiți să-și asume propriul destin, au optat, cu o premeditată luciditate și nu din reflex, pentru propriul parcurs istorico-cultural și literar, tel urmat asiduu pentru sincro-nizarea cu fenomenul general românesc, fără însă a renunța la schimbările ce aveau loc în peisajul literar sărbesc. Atunci când în literatura sărbă a început războiul dintre realiști și moderniști, generația scriitorilor români, numită „de mijloc” sau „de identificare” (Ion Dea-conescu), s-a declarat pentru asimilarea limbajului poetic modern, atingând, prin câteva voci inconfundabile, pragul de sus al liricii românești. Ei au reușit, cu mari eforturi intelectuale, să se impună publicului român voivodinean, mai întâi prin vers și apoi prin proză, aducând în fața cititorului spiritul și enigma sinelui.

Poezia de limba română din Voivodina, din anii șaizeci (când se poate fixa începutul unei poezii de valoare în acest spațiu) și până la poeții suprarealiști și postmoderni se schimbă evident, de la greutatea/imposibilitatea comunicării în primii ani de afirmare artistică a poetilor din Voivodina și până în ziua de azi, când se materializează cea mai mare dorință a poetului, comunicarea cu cititorul. La început a predominat poezia inspirată din natură, patrie, dorință de muncă, poetul găsindu-se în lanul de grâu sau lângă dulapurile miroșind a gutui coapte; astăzi poezia se ajunge la o negare a realității prin tonuri ironice și sarcastice, la descrierea deloc fictivă a unei societăți putrede și alienate, din care el, creatorul, arde de dorință să se desprindă, să evadeze și să se întoarcă acolo de unde sunt și predecesorii lui, în satul românesc. Cu gânduri nostaljice, cu sentimentul trecerii anilor și gândul spre ideea ontologică a omului pe pământ, poetul de azi scrie o altfel de poezie, care nu numai că emoționează, dar transmite intensitatea realității, bineînțeles, în maniera în care această realitate conține trăirea, conviețuirea. Pe de altă parte, versul românesc din Voivodina transmite strarea de grație și stare de grecă asupra vremu-rilor grele din ultimele decenii ale secolului XX în fosta Iugoslavie.

Pentru o privire de ansamblu asupra creației literare de expresie românească din spațiul ex-iugoslav, critica se raportează adesea recurgând la *O istorie a literaturii române din Voivodina*, a lui Ștefan N. Popa. În ultimul timp, însă, cercetările în acest domeniu s-au înmulțit, printre acestea semnalăm exegeza *Literatura română din Voivodina* (Editura Libertatea, Panciova, 2010), de Catinca Agache, unde se vorbește despre „vocile distințe”, sincronizate cu fenomenul postmodernismului afirmat în planul literar larg românesc. Treptat se înmulțesc cercetările asupra poeziei din Voivodina, pe lângă un număr însemnat de articole publicate în publicațiile din Voivodina: „Libertatea”, „Lumina”, „Europa”, „Piramida”, „Tradiția”, apar contribuții importante și în volume de specialitate din România. În Serbia se publică teze de doctorat vizând acest subiect: Ionela Mengher, *Lumina (1947-1997): studiu monografic*, Panciova, Ed. Libertatea, 2000; Brândușa Juciă, *Literatura română din Voivodina (1945-1989). La confluența a două culturi*, Zrenianin, Ed. ICRV, 2012; volume de critică literară: Mariana Dan, *Sufletul universal nu are patrie: studii de literatură română și sărbă*, Belgrad, Institutul pentru Editarea Manualelor, 1997; Mariana Dan, *Construcția și deconstrucția canonului identitar: creație și identitate în literatura română din Voivodina*, Panciova, Editura Libertatea, 2010; Marina Ancaitan, *Rostirea continuă*,

Panciova, Editura Libertatea, 2012; Virginia Popović, *Opinii și reflecții. I. Lirica românească din Voivodina*, Panciova, Editura Libertatea, 2013; Marina Ancaitan, *Alte rostiri continue*, Panciova, Editura Libertatea, 2016; Virginia Popović, *Opinii și reflecții. II. Studii asupra prozei românești din Voivodina*, Panciova, Editura Libertatea, 2016; antologii de texte critice asupra poeziei: Virginia Popović, *Pavel Gătaianu. Contribuții la monografie*, Novi Sad, Editura InedCo, 2004; Florian Copcea, *Scurtă istorie a poeziei românești din Voivodina*, Drobeta Turnu Severin, Editura Lumina, 2002; cărți de critică a criticii românești din Serbia: Florian Copcea, *Virginia Popovici sau „paralaxele” criticii românești din Serbia*, Editura Grafix, Craiova, 2017, și cărți de antropologie culturală: Carmen Dărăbuș, Virginia Popović, *Literatura de limba română din Serbia și antropologia culturală*, Cluj-Napoca/Novi Sad, Editura Risoprint/Fond Europa, 2012 etc.

În ceea ce privește proza scrisă în Voivodina, ajungem la concluzia că în Voivodina au existat și încă mai există, dar tot mai puțin, prozatori cu talent, care rostesc adevăruri despre viață și care se perfecționează atent în observarea moravurilor societății în care trăiesc prin moștenire culturală de la generațiile anterioare de scriitori. Unii scriitori se bucură de o mai mare atenție a criticii, devin prin operele lor creatori de marcă, mai mult, puncte de referință pentru cercetări științifice la noi. Pentru cei care citesc revista „Lumina”, ziarul „Libertatea”, pentru elevii și studenții aliniați manualelor școlare și cursurilor universitare, prozatorii din Voivodina sunt autori care practică scrisul frumos, care se inspiră din universul rural și urban ai căror personaje deseori apar în cadre familiare cititorului nostru. În ultima vreme apar de sub tipar unele romane în Voivodina cu o largă arie de dezbatere etice, în primul rând sociale, sociologice iar uneori suntem tentați ca să scoatem dintr-un volum de proză, precum putem face dintr-unul de versuri, profilul autorului. Avem de-a face cu unele romane dense sub raport ideatic, moderne în compoziție și destul de epice în viziune, scrise de prozatori înzestrăți, care imaginează pagini epice cu alură de obiectivare. În literatura românească din Voivodina va întâlni nu atât „conținut” încorporat în valori artistice perene, cât depozitarea ideilor estetice. Ceea ce se vede în numeroasele fragmente memorialistice „nu vedem întotdeauna prozatorul, ci omul adăpat la marea cultură, la izvoarele de prim ordin ale literaturii” (Ardeleanu, 1975: 38). Din istorie, filozofie, literatură și pictură, din arhive și din mari scriitori și excepționali artiști, autorii români din Voivodina extrage idei estetice pentru uzul său. Ideile lor, sunt de mare importanță pentru identitatea noastră, pentru descrierea vieții omului român de aici. Scriitorii cunoscuți la noi sunt adevărati prozatori, cărora schița (Ion Marcoviceanu), nuvela (Ion Bălan), romanul (Mihai Avramescu, Miodrag Miloš, Traian Doban, Radu Flora, Slavco Almăjan, Eugenia Bălteanu, Mărioara Stojanović), reportajul și jurnalul de călătorie (Florin Ursulescu, Costa Roșu, Ana Niculina Ursulescu) le-a determinat locul lor în istoriile literare de la noi.

Literatura română din Voivodina a promovat încă de la primele încercări de creativitate tendința spre autenticitate, reușind să se bucure de propria identitate cu acel specific oferit de spațiul multicultural în care a evoluat. Scriitorii aparținând unei aşa-zise „literaturi mici” (Flora, 1986: 9), în mare parte trecând prin „mari frământări și prefaceri din cadrul literaturilor iugoslave” (Ibidem), au fost întotdeauna în căutare de drumuri și expresii, au parcurs drumul de la un realism aşa cum era înțeles în anii postbelici, până la găsirea de noi tipare, mai obiectiviste, mai largi, de transpunere a esenței literare în creația lor. Tendințele și posibilitățile noi de exprimare și de afirmare a personalității, individuale și sociale, au avut ecou în domeniul scrisului prin care au scos la iveală sensuri noi ale scrisului românesc pe aceste meleaguri. Reprezentanții cuvântului scris antebelic și-au etalat discursul liric sub imperiul unui mimetism specific literaturii populare, de multe ori lipsit de expresivitate artistică și care se înscrie pe linia **tradiționalismului, percepțut ca loc de păstrare a identității naționale, chiar dacă perioada este puternic afectată de proletcultism, dar și de necesitatea de a supraviețui unor avataruri dezumanizante**. Poezia scrisă imediat după război în Voivodina este una festivistă (în primii ani postbelici) sau reflexivă, inspirată din folclor sau din poezia romantică românească. Tematica multiplă, bogată și variată, îmbinarea elementelor limbii literare cu cele dialectale, diferite experiențe literare, uneori tendențioase, alteori

moralizatoare, transmutația de la sat la oraș, diferite opoziții și planuri inversate, precum și investigația psihologică, limbajul intelectualist, fraza complicată de conveniență, acțiunii stereotipe, toate aceste caracteristici antrenează cititorul voivodinean la o lectură captivantă. Uneori elementele poetice ușurează lectura iar altele fraza devine greoaie din cauza abundenții de bănătenisme, maghiarisme sau calchieri din sârbă, iar acțiunile devin mai complicate. **Poetii Ion Bălan, Cornel Bălică și Ion Marcoviceanu realizează o restructurare a discursului, „renunțând la şabloanele dogmatismului post-semănătorist, ideologic, care anunță proletcultista limbă de lemn”** (Copcea, 2018: 17) lirismul lor provocând „o ruptură de ordin estetic de corpusul literaturii române poporaniste, în acea perioadă fără identitate proprie, cultivată în spațiul etnic din Serbia, unde bilingvismul și plurilingvismul deveniseră două realități ireductibile, existențiale pentru cultura minoritară românească” (Ibidem). Prin versurile lui Cornel Bălică, poezia se vectorizează în direcția unor forme poetice de avangardă, depărtându-se categoric de modelul tradiției literare poporaniste, iar Vasko Popa și Mihai Avramescu devin promotorii demistificării realului, ipostază în care, respingând ideea de mimesis, pledează pentru noile tendințe literare românești și pentru înnoirea discursului liric.

Mai târziu, prin influența literaturii sârbe, a literaturii române interbelice, a suprarealiștilor români și a generației șaizeciste din România, de partea aceasta a graniței dunărene a apărut generația de poeți, care se pronunță pentru o schimbare de paradigmă literară și se lansează în direcția modelului poetic al neomodernismului liricii europene și al celui autohton. Ana Niculina Ursulescu, Eugenia Bălteanu, Aurel Mioc și Mărioara Sfera „au căpătat vocația aprofundărilor estetice, de natură narativă, intuitivă, eminentă social-existențială” (Copcea, 2018: 44)

Totuși, prozatorii voivodineni au reușit să abordeze schița, nuvela, romanul în care abundă personaje imaginate, uneori parcă fotografiate, ceea ce înseamnă că observația socială și pictura moravurilor sunt elementele constitutive ale operelor de artă.

În proza românească din Voivodina se resimte o simbioză, mai bine zis o sinteză, între valorile tradiționale bănătene și valorile culturale românești și sârbești, pe care fiecare scriitor le-a însușit și le-a abordat în operele lor. Schița, chiar și reportajul sunt considerate un fel de exercițiu în vederea conceperii unor tomuri vaste, precum este cartea *Călătorii din amintiri*, I, II, III, de Costa Roșu, apărute în 2011, respectiv în 2014 și 2018. În ultimele două decenii de proză românească din Voivodina s-au înmulțit scrierile autoarelor de romane. De fiecare dată când apare o carte a cărui autor e de gen feminin, ea se consideră că aparține unei literaturi feminine, „producând astfel debate în care se face delimitarea prozei propriu-zise cu proza feminină, în care, până la urmă se ajunge la concluzia că orice autoare serie proză propriu-zisă, care nu se deosebește nici prin univers nici prin sensibilitate de alte lucrări scrise de autori de sex opus” (Ardeleanu, 1975: 62).

Contribuția prozatoarelor din Voivodina, la consolidarea canonului modernist pe acest teritoriu, al cărui structură ar putea să fie continuu (re)interpretată. Demonstrația modernității romanelor scrise de autoarele din Voivodina atât prin problematica abordată, cât și prin tehnici narative și mijloace de expresie sunt în totalitate specifice modernismului. Autoarele din Voivodina au demonstrat o capacitate de a reînvia, pornind de la lectura unor documente din arhivă sau a cărților de istorie, coloratura morală și psihologică, cadrele spirituale ale unor persoane trăite cândva pe teritoriul Banatului sărbesc. Melancolia, singurătatea, tristețea, iubirea neîmplinită, nostalgia locurilor din tinerețe sunt temele majore ale prozei scriitoarelor voivodineni. Din proza românească din Voivodina lipsește o literatură despre care criticii nu referă dar pe care o citesc uneori cu reală plăcere: literatura de aventuri, literatura polițistă, literatura science-fiction sau literatura amalgam al acestora, cu mențiunea că prozatorii noștri sunt forme sublimate a unor autori de aventuri. La fel, în proza din Voivodina, foarte rar întâlnim medii social-umane exotice (în afară de jurnalul de călătorie). Pe de altă parte, se întâmplă foarte des în proza românească de pe aceste meleaguri ca scriitorii să treacă de la poezie la proză, sau de la istorie culturală, cercetare științifică sau lexicografie la jurnal de călătorie sau roman, ceea ce pentru literatura din Voivodina este un

lucru binevenit chiar dacă unii critici literari consideră că scriitorii care abordează mai multe genuri literare nu dau dovedă de egale virtuți și disponibilități ci de incertitudine. Ei fiind în continuă căutare a personalității artistice. În perioada de înflorire a literaturii din Voivodina, în deceniile cinci și șase ale secolului trecut, proză publică trei generații de romancieri; prima, este cea a „*tradiționaliștilor*”, cu intenții realiste și perspectivă narativă omniscientă, al cărei principal reprezentant a fost Mihai Avramescu, Ion Marcoviceanu, etc.; cea de-a doua, este *analitică*, intelectualistă și rafinată, avându-i ca exponenți pe Radu Flora, Ion Bălan, Miodrag Miloš etc.; în paralel și de multe ori cu întrepătrunderi, care fac analiza dificilă, s-a constituit un al treilea model, cu premise *postmoderniste*, cu aspect mai pronunțat experimental, predispus la comutări de perspective și jocuri textuale, ai cărui reprezentanți sunt Slavco Almăjan, Pavel Gătăianu, Florin Ursulescu, Eugenia Bălteanu, Ana Niculina Ursulescu, Mărioara Stojanović, etc. Investigarea principalelor aspecte, urmărind evidențierea și demonstrarea atât a varietății de manifestare a textului în proză, cât și capacitatea scriitorilor de a recrea, prin limbajul metaforic, un conținut nou, pentru a justifica încadrarea într-o tipologie sau alta. Prozatorii generației '80-'90 utilizează intertextualitatea, autoreferențialitatea, parodia, ironia pentru a transmite publicului un mesaj la fel de important și anume că literatura, arta în general, poate și trebui să aibă în vedere și categoriile sociale marginalizate. Metaforele acestei generații sunt la fel de interesante și de productive, limbajul se îndreaptă spre argou ori exprimare agramată. Lexicul, îmbogățit cu formule din limbajul computerelor, din limbajul de specialitate al mass-mediei, din limba engleză, inovații care îndeamnă cititorul să participe activ la conturarea cărții și de a-l completa pe autor, apelând adesea la dialogul între scriitor și cititor. Apar dese experimente la care apelează autorii voivodineni, precum în opera în proză a lui Pavel Gătăianu, care se îndreaptă spre o arhitectură de tip special al cărții, cu „*povestiri paralele*”, autorul intenționând să distrugă tiparele, să facă decupaj de sentimente și evenimente, să pună cititorului cuvinte încrucisate de rezolvat și să-l antreneze în lectura textului pentru a-i descoperi capcanele cărții. Reclama comercială, textele utilitare, fragmente din articolele presei de scandal, balastul societății postmoderne, dezvăluie invazia realului crud în care trăim, amestecul de „erotic, thriller, social, politic”, care „sochează imagini compuse din tăieturi regrupate în colaj” (Popa, 1997: 320). Comunicarea artistică este una din posibilitățile omului postmodern de a se transforma în creator de istorie și de lume. Romanul contemporan trebuie să prezinte pe viu realitatea ca o rețea de interacțiuni subjective, polifonice, cu un șir lung de sensuri și semnificații, iar particularitatea noii lumi postmoderne este de a fi una interculturală, complexă, dialogică, interactivă, precum sunt în prezent scriitorii români din Voivodina.

Pe de altă parte, prin apariția generației postmoderniștilor, poezia începe să fie „contaminată” de un șir de idealuri artistice, poetii concepându-și „creația la confluență arhetipurilor pulsatorii a unei intertextualități ontologice” (Copcea, 2018: 152), demistificând realitatea estetică, codificând ficțiunea și discursul auctorial. În spațiul voivodinean, postmodernismul a contribuit la formarea unei noi concepții, textualiste, asupra lumii, propunând noi forme de expresie, iar discursul lirosofilor, de mare originalitate, axat pe reconfigurarea unor mitologii proprii, pe frontiere minoritare, face ca aceștia să devină voci poetice de prim rang ale literaturii române postmoderne voivodineni și nu numai. Descoperind destule modificări la nivelul topicii și asigurând, astfel, o nouă viață limbii și literaturii române din Voivodina, reprezentanții importanți ai postmodernismului, Ioan Baba, Petru Cârdu și Ioan Flora, prin arta lor literară, utilizând forme de exprimare neconvențională (art-performance), rup legăturile cu tradiționalismul clasicist „din necesitatea de racordare la societatea post-industrială care impune alte structuri sociale, modificând vechile structuri antropologice” (Dărăbuș&Popović, 2012: 169). Prozaismul, trăsătură insinuată/invocată deja în modernism, se prelungește și în postmodernism – consecință a unui alt ritm de viață, urbanizat și industrializat, al cronologiei presante, deloc generoasă, cu ipostazele nostalgice, lirico-melancolice. Decorul poetic e reprezentat de viața aflată la răspântia dintre două milenii, când în spațiul balcanic se produc transformări sociale capitale, unde societatea periclitată de conflicte, mai ales pe teritoriul ex-iugoslav, declanșează imagini poetice inedite,

senzaționale. Tendința poeților voivodineni postmoderni este de a reproduce natura în mod descriptiv, cu numeroase detalii, opusă atât stilizării, cât și idealismului sau simbolismului, având influențe asupra unor curente moderne precum suprarealismul, expresionismul, pictura naivă. Poeții apelează neintenționat la unele metode pozitiviste, reproducând realitatea cu o obiectivitate perfectă în toate aspectele sale, chiar și în cele vulgare. În peisajul liric bogat al literaturii de limba română din Voivodina, poezia se întoarce spre interior, reprezentând mai curând modernismul neoexpresionist, structurat în jurul unor motive literare (de ex.: puiul de cuc, cuvântul, lumina, întunericul). Ioan Baba, poet autentic voivodinean, face parte din filonul postmodern voivodinean, fiind un poet „recuperator de mituri despre care nu poți emite judecăți decât raportându-te deopotrivă la real, la imaginar și la metafizic”. Poetica lui Ioan Baba este comentată, de criticii literari sărbi și români, ca fiind privilegiul creatorului de a aduce prospetime într-un univers deja saturat estetic de narațiuni lirice, depoetizante. Versurile lui Ioan Baba sunt concentrate, ermetice, în timp ce densitatea imagistică are rolul de a sugera ritmul rapid al existenței, dinamismul vieții cotidiene. Petru Cârdu, poet familiarizat cu orientările literare europene moderne, înscriș pe linia suprarealismului, cu o extraordinară cunoaștere a avangardei poetice (îndeosebi a celei românești, pe care a interiorizat-o prin traduceri proprii în Serbia), creează o poezie care întemeiază o lume distinctă. Istorul literar Florian Copcea face observație asupra liricii lui Petru Cârdu care: „nu se lasă ușor descoperită la o lectură sumară”, ea fiind „încărcată de nostalgii și revelații” sau „abstractă” și „secretă” (Copcea 2018: 160) lucru care îl dezorientează pe cititor. Poezia lui Petru Cârdu este aflată, „într-o vitală ascensiune spre un echilibru pândit tot timpul de substanțialitate ideatică, relevă o transrealitate despiciată de orice element tradițional” (Ibidem)

Particularitățile acestei literaturi minoritare într-un spațiu lingvistic majoritar au fost determinate și de o mai directă deschidere către cultura occidentală. Florian Copcea, pentru prima dată în literatura de expresie românească din Voivodina, scoate în evidență scriitorii transmoderniști, Pavel Gătăianu și Nicu Ciobanu, cărora le sunt „specifice meditația, construcția și deconstrucția, sensul și nonsensul, ordinea și anarhia, textul și intertextul, logicul și ilogicul, absurdul și raționalul” (Ibidem, 171) Poeții nu resping trecutul cultural, ci îl absorb și-l redistribuie în câmpul creației. Caracteristicile poeziei lui Pavel Gătăianu, ca de pildă autoreferențialitatea, demitizarea, ironia, reacția de opozиie împotriva oricărui canon și împotriva regulilor clasice, intertextualitatea, au determinat criticii să îl integreze postmodernismului și să îl apropie de optzeciști. O caracteristică specifică poeziei acestor poeți este aceea de a experimenta o anumită simbolistică, utilizând „parodia, sarcasmul, colajele, imitațiile, calambururile, teribilismele [...] demitizarea, încercând totuși să-și păstreze identitatea prin nota de originalitate a rostirii lirice” (Catinca Agache, 2010: 186). Pavel Gătăianu „agreează mizele programului poetic postmodern, dovedește la tot pasul teribilism, e un nonconformist și un abil regizor (...) care întelege că noua ofensivă lirică cere înlocuirea rețetelor, racordându-se noii sensibilități în marș” (Adrian Dinu Rachieru). Poezia devenind de acum un permanent exercițiu de autoreferențialitate, scriitorul situându-se pe sine în direct dialog cu lumea, își poartă „eul” în pelerinaj într-un timp și într-un spațiu neprielnic, agresiv.

Bibliografie

- Agache, Catinca (2010). *Literatura română din Voivodina*. Panciova: Editura Libertatea.
Ancaitan, Marina (2012). *Rostirea continuă*. Panciova: Editura Libertatea.
Ardeleanu, Virgil (1975). Prozatori și critici. Cluj-Napoca: Editura Dacia.
Avramescu, Mihai (1986). Opere alese. Proza. I. Panciova: Editura Libertatea.
Baba, Ioan (1996). *Compendiu bibliografic*. Novi Sad: Editura Lumina.
Bana, Ioan (2017). *Banatul în memoria clipei*. Panciova: Editura Libertatea.
Baba Ioan (2016). *Lumina- contribuții monografic-bibliologice*. Panciova: Editura Libertatea.

- Barbu, Vasa, Ciobanu, Nicu, Roșu, Costa (2008). *Pe aripile inspirației*. Panciova: Editura Libertatea.
- Copcea, Florian (2018). *O istorie a liricii românești din Serbia*, Panciova: Editura Libertatea.
- Copcea, Florian (2002). *Scurtă istorie a poeziei românești din Voivodina*. Drobeta Tr. Severin: Editura Lumina.
- Dan, Mariana (2010). *Construcția și deconstrucția canonului identitar*. Panciova: Editura Libertatea.
- Dărăbuș, Carmen & Virginia Popović (2012), *Literatura de limba română din Serbia și antropologia culturală*, Cluj-Napoca: Editura Risoprint&Novi Sad: Ed. Fond Europa.
- Deaconescu, Ion (1989). *Poezie și epocă*. Panciova: Editura Libertatea.
- Flora, Radu (1986). Prolog la opera literară a lui Mihai Avramescu, Opere alese, I, Panciova: Editura Libertatea.
- Popa, Ștefan N. (1997). O istorie a literaturii române din Voivodina. Panciova: Editura Libertatea.
- Popović, Virginia (2004). Pavel Gătăianu. Contribuții la monografie. Novi Sad: InedCo.

THE ROLE OF DIDACTIC GAME IN THE PREPARATION OF PRESCHOOLERS FOR READING-WRITING

ROLUL JOCULUI DIDACTIC ÎN PREGĂTIREA PREȘCOLARILOR PENTRU CITIT-SCRIS

Brândușa JUICĂ,

Facultatea de Învățători din Belgrad și
Școala de Înalte Studii de Specialitate pentru Educatori
„Mihailo Palov” din Vârșet, Serbia
zujkab@yahoo.com

„Copiii pot să învețe aproape orice, dacă sunt puși în situația să se joace, să încerce, să atingă, să audă, să vadă și să simtă informația.” (Jane Huston)

Abstract

The present Article aims, as the title shows, to highlight the role of play in preparing children for reading and writing during the pre-school period. The game is a theme of increased interest in current pedagogical and psychological research. Although viewed from various angles of view, most researchers have come to the conclusion that play plays a particularly important role in child development. Pre-school age is a significant period in the evolution of the game. The most varied, interesting and complex game types now appear. Thus, play is also a good way to prepare for reading-writing learning. Games used for this purpose are educational games.

Rezumat

Lucrarea de față își propune, după cum reiese din titlu, să evidențieze rolul jocului în pregătirea copiilor pentru citit-scris în perioada preșcolarității. Jocul reprezintă o temă de interes crescut pentru cercetările pedagogice și psihologice actuale. Cu toate că este privit din diverse unghiuri de vedere, majoritatea cercetătorilor au ajuns la concluzia că jocul are un rol deosebit de important în dezvoltarea copilului. Vârsta preșcolară este o perioadă însemnată în evoluția jocului. Acum apar cele mai variate, interesante și complexe tipuri de joc. Astfel jocul este o modalitate favorabilă și în pregătirea acestora pentru activitatea de învățare a citit-scrisului. Jocurile utilizate în acest scop sunt jocurile didactice.

Keywords: preschoolers, play, reading, writing

Cuvinte cheie: preșcolari, joc, citit, scris

Considerații generale

Activitățile care se desfășoară în instituțiile preșcolare contribuie în mod deosebit la socializarea copiilor, precum și la pregătirea acestora pentru viitoarea activitate școlară și instruire sistematică.

Atunci când este vorba de învățământul preșcolar cu predare în limba română din Voivodina, Republica Serbia, menționăm faptul că importanța grădiniței sporește. Instituțiile preșcolare sunt un mediu adecvat pentru însușirea și cultivarea limbii române literare. În mediul familial, majoritatea copiilor comunică în graiul local (subdialectul bănățean), care la rândul său

este influențat de limba sârbă. În împrejurările date, instituțiile de învățământ preșcolar creează contexte favorabile dezvoltării exprimării copiilor în limba maternă, proces care se va aprofunda în mediul școlar.

Pregătirea copiilor pentru activitatea de învățare a citit-scrisului presupune un sistem de activități organizate (deosebirea formelor, mărimeilor și cantităților, a culorilor, coordonarea ochi-mână, poziția corectă a creionului, capacitați motrice, jocuri ...). De asemenea pregătirea copiilor preșcolari pentru activitatea de învățare a citit-scrisului trebuie privită în concordanță cu obiectivele și sarcinile didactice propuse, ținându-se cont de faptul că fiecare copil are ritmul său propriu de dezvoltare.

Pentru a apropia copiii preșcolari de lumea literelor spuse și scrise se folosesc numeroase metode și procedee. În opinia teoreticienilor, „jocurile didactice reprezintă forma cea mai eficientă de implementare a obiectivelor domeniului *Limbă și comunicare*.“ (Kelemen, 2012: 127).

Jocul și limbajul

Prin participarea la activitățile care se desfășoară în instituțiile preșcolare, limbajul copiilor se dezvoltă sub toate aspectele, adică din punct de vedere fonetic, lexical, grammatical și semantic. În funcție de particularitățile de vîrstă și cele individuale, copilul preșcolar își înșușește și perfecționează limbajul prin exersare și imitare, sub influența modelelor de limbaj oferite de adulți.

În etapa preșcolară jocul reprezintă activitatea dominantă a copilului, care influențează și subordonează celelalte activități, interes și preocupări. O activitate plăcută, motivată în sine, care prin conținutul, forma și funcțiile sale, nu se poate confunda cu o altă formă de activitate, motiv pentru care jocul nu poate fi înlocuit. Prin intermediul jocului, copiii stabilesc contactul cu lumea din jur și se află în diverse situații de învățare. „Utilizarea și dezvoltarea limbajului fac parte din acest proces. Jucându-se, copilul exercează înțelegerea prin comunicare, își dezvoltă capacitatea de discriminare, de judecată, imaginează și formulează verbal atât realul, cât și imaginarul.“ (Dumitrana, 199: 9). Astfel, în perioada preșcolară, jocul este forma principală prin care copilul își înșușește și perfecționează limbajul.

În vederea dezvoltării vorbirii și educației limbajului, la vîrstă preșcolară se organizează numeroase și diverse activități cu caracter ludic. „Când copilul participă la un proces de învățământ desfășurat în mod organizat, jocul se poate îmbina cu învățarea, luând forma jocului didactic.“¹

Activitățile de dezvoltarea vorbirii și de educare a limbajului desfășurate sub formă de jocuri didactice au caracter formativ și urmăresc realizarea unei anumite sarcini didactice (activarea și îmbogățirea vocabularului, pronunțarea corectă a sunetelor, înșușirea construcțiilor gramaticale ...). Există jocuri a căror eficacitate presupune utilizarea unor metode adecvate, precum conversația, explicația, demonstrația etc. La desfășurarea activităților de joc, copiii participă atât în calitate de vorbitori, cât și în calitate de auditori.

Pentru desfășurarea corectă și eficientă a jocurilor didactice, educatorii au în vedere îndeplinirea anumitor condiții: organizarea adecvată a spațiului în care copii se joacă, utilizarea materialelor potrivite cu subiectul jocului, stabilirea regulilor jocului, evaluarea, precum și implicarea directă.

„Valorificarea pedagogică a resurselor ludice asigură evoluția jocului didactic la niveluri metodologice situate și dincolo de sfera învățământului preșcolar și primar. Jocurile de simulare proiectează astfel diferite situații de învățare bazate pe elemente și relații virtuale de conflict, de decizie, de asumare de roluri etc, care angajează capacitatea de acțiune a elevului, spiritul său de competiție, posibilitățile sale de explorare euristică a realității.“ (Cristea, 2017: 255)

¹ Bianca Negrilă, *Educarea limbajului prin jocul didactic*, articol publicat în revista „Studii de Știință și Cultură”, Anul III, Nr. 4 (11), Decembrie, 207, p. 124-128

Rolul jocului în pregătirea preșcolarilor pentru activitatea de învățare a citit-scrisului

Jocul este o modalitate eficientă de învățare la vârsta preșcolară. Copiilor le place să aleagă în mod liber și spontan ceea ce vor să facă. Evident că în joc copiii experimentează, propun și rezolvă unele probleme, într-un mod propriu și specific. În momentul când activitatea, respectiv jocul, le place, concentrarea atenției se intensifică, iar rezolvarea cu succes a unui exercițiu dat le provoacă un sentiment de mulțumire, însotit de bucurie.

Această stare, condiționată de o motivație interioară intensivă, care se exteriorizează prin utilizarea jocului în activitățile de învățare, satisface nevoia de libertate a copilului, contribuind totodată la formarea deprinderilor și a obișnuințelor de comportare disciplinată.

Având în vedere faptul că jocul este activitatea dominantă la vârsta preșcolară, în perioada tranzitiei de la ciclul preșcolar la cel școlar, specialiștii recomandă ca înlocuirea jocului cu activitățile de învățare propriu-zise să se realizeze în mod treptat și lent. În pregătirea copiilor pentru un debut școlar de calitate și adaptarea lor la mediul școlar, este importantă relația de colaborarea dintre educator și învățător. Este esențial ca micul școlar să nu urască școala înainte de a deveni școlar. „Din această cauză, învățatul să fie distractiv pentru el ..., apoi lăsați-l să se bucure când reușește să stăpânească ceva.” (Trnavac, 1079: 9)²

Pentru pregătirea adecvată a copilului pentru școală, când este vorba de însușirea citit-scrisului, o importanță deosebită prezintă învățarea literelor. Aceasta nu presupune învățarea alfabetului prin program zilnic, ca la școală, ci motivarea copiilor pentru a participa activ la rezolvarea unor exerciții, care vizează obținerea unor rezultate eficiente în acest sens. Aceste exerciții trebuie să fie cât mai variate, atractive și interesante, care să stimuleze interesul copiilor pentru descoperirea și cunoașterea literelor.

În acest context, o contribuție importantă are jocul, care stârnește interes, activează atenția și voința, asigurând succesul învățării organizate și orientate. Jocul oferă flexibilitate, satisfacă necesitățile și interesele copiilor preșcolari. „Numeroase jocuri didactice favorizează dezvoltarea intelectuală, dar influențează în același timp și dezvoltarea copiilor din punct de vedere moral, estetic și fizic.”

Jocurile, în special cele colective, joacă un rol hotărâtor în dezvoltarea vorbirii copiilor. Să înțeleagă spusele altora și să exprime cu ușurință gândurile proprii, în mod curgător, sunt oportunități pe care le poate oferi jocul.

Jocurile organizate în cadrul activităților de dezvoltarea vorbirii și educarea limbajului sunt în același timp și jocuri de gândire, căci pentru a răspunde la o anumită întrebare, ori a selecta răspunsul corect dintre mai multe răspunsuri date, a completa unele exprimări, a expune impresiile despre unele întâmplări, a descrie formele literelor, copiii trebuie să gândescă, să inventeze, să formuleze, să participe emotiv la ceea ce vor spune.

În perioada preșcolară, procesul de învățare a literelor nu decurge ca în mediul școlar. Metodele aplicate inițiază copilul în familiarizarea cu literele alfabetului și sunetele corespunzătoare, răsfoind cărti cu ilustrații, care au menirea de a le trezi atenția, de a stimula comunicarea verbală, de a dezvolta simțul pentru sunet, cuvânt, propoziție. Introducerea în lumea literelor se asigură într-un ambient corespunzător, unde copiii sunt încurajați de diverse planșe cu litere de tipar mari și mici de tipar și de mâna, modele de litere personalizate cu animale și personaje îndrăgite, litere ornate cu motive tradiționale etc.

Literatura de specialitate recomandă numeroase jocuri care facilitează introducerea preșcolarilor în lumea literelor, în mod plăcut atractiv. Ele se clasifică în mai multe categorii și urmăresc realizarea unor obiective educaționale și sarcini instructiv-educative.

Jocurile didactice care se utilizează în cadrul activității de învățare a citit-scrisului fac parte din categoria jocurilor pentru educarea limbajului, care cuprind aspecte fonetice, lexical-semantice și gramaticale ale limbii materne.

² Taducere din limba sârbă a următorului text: *Zato, neka učenje bude zabava za njega ... neka se raduje samo tada kad uspe da ovlada nećim.*

Însușirea corectă a citit-scrisului depinde de nivelul de pronunție, condiționată la rândul ei de calitatea auzului fonematic. Auzul fonematic la preșcolari se poate educa prin modelul de pronunție corectă al educatorului și prin exerciții-joc, prin care se exercează pronunțarea corectă a sunetelor. Pentru dezvoltarea auzului fonematic se pot folosi jocurile *Unde se găsește sunetul*³, *Care este primul sunet pe care îl auzi*⁴, *Spune cât mai multe cuvinte*⁵, *Repetă după mine ...* (Astfel de exerciții-joc se organizează și în grădinițele cu predare în limba română din Serbia).

Prin intermediul exercițiilor-joc, copiii exercează limbajul, pronunția, localizează sunetul, însușesc noțiunea de cuvânt și propoziție. Ele sunt și un suport solid al pregăririi copiilor pentru descifrarea tainelor cititului și scrisului.

Exerciții de pregătire a preșcolarilor pentru citit-scris

Fiecare activitate din domeniul dezvoltării vorbirii și a educării limbajului presupune combinarea diferitelor metode didactice, selectarea unor exerciții adecvate, cu ajutorul cărora copiii sunt conduși spre realizarea obiectivelor propuse. Educatorii dispun de libertate în alegerea exercițiilor, însă țin cont de sarcinile didactice pe care și-au propus să le realizeze. În concordanță cu acestea, educatorul modifică exercițiile și creează conținutul acestora în spiritul activității pe care dorește să o realizeze.

Exercițiile care sunt menite dezvoltării vorbirii se clasifică în mai multe moduri. O clasificare sugestivă găsim în literatura sârbă. După opinia autorului Vuk Milatović există următoarele categorii de exerciții: *exerciții vizuale* (de obsevare și atenție); *exerciții acustice* (intuirea zgomotelor, a sunetelor și limbajului); *exerciții de respirație*; *exerciții pentru însușirea noțiunii de cuvânt*, *exerciții lexicale*; *exerciții de sintaxă*; *exerciții motrice*. (Milatović, 2009: 20)

Exercițiile de obsevare și atenție se organizează cu scopul de a observa copiii mediul și de a-l descrie. Astfel se percep vizual forme, culori, poziția etc. De exemplu, contribuție însemnată în însușirea literelor poate oferi exercițiul-joc în care se folosesc cartonașe cu formele literelor redate cu ajutorul corpului uman. În urma observării ilustrațiilor se cere copiilor să redea literele cu ajutorul părților componente ale corpului.

Importanță aparte prezintă și jocurile care stimulează comunicarea copiilor și pronunțarea corectă a sunetelor. Aceste exerciții se pot realiza de asemenea prin joc. Unul dintre acestea poate fi *Ascultă-ți perechea*. Este un joc la care participă doi copii. Unul dintre ei adresează o întrebare, ca de exemplu *Ce îți place să faci în timpul liber?*, celălalt copil ascultă răspunsul fără a întrerupe partenerul de dialog, apoi transmite celorlalți ceea ce a aflat din discuția cu perechea sa.

Acest tip de exerciții îmbunătățesc și dezvoltă aptitudinile de ascultare și înțelegere la copii.

Povestirile create pe baza unui sir de ilustrații, povestirile cu început dat, jocurile cu rime, jocurile de rol, dramatizările contribuie de asemenea la dezvoltarea și optimizarea limbajului copiilor preșcolari și creează premise favorabile pentru însușirea cititului.

Exercițiile de dezvoltare a motricității sunt activități interesante și plăcute, care satisfac nevoile de bază ale copilului. Dezvoltarea motricității fine se află în relație cu dezvoltarea pronunției, a limbajului și gândirii.

Când este vorba de exercițiile motrice este demnă de amintit opinia Mariei Montessori, care precizează trei elemente fundamentale care stau la baza succesului la scris (Montessori, 2013: 63), și anume:

- *mâna capabilă să țină creionul*, care se formează prin exerciții repetitive de mânuire a diferitelor obiecte;

³ În urma unei discuții introductive, referitoare la sunetul căutat, educatoarea spune mai multe cuvinte. De fiecare dată când copilul aude sunetul cerut, copilul bate din palme, ridică o mână sau în alt mod indică faptul că a recunoscut sunetul.

⁴ Educatoarea pronunță unele cuvinte (automobil, pisică, bunic, musafir ...), apoi cere copiilor să spună care este sunetul de la începutul fiecărui cuvânt spus de ea.

⁵ Copiii trebuie să alcătuiască un sir de cuvinte în care cuvântul următor începe cu litera finală a celui precedent.

- *mâna ușoară*, care se formează prin exerciții cu materiale tactile;
- *mâna sigură*, care se formează prin exerciții în care copilul împăie conturul diverselor forme geometrice.

Metodistii consideră că un cuvânt nu poate fi scris dacă nu a fost citit, și nu poate fi citit dacă nu se cunosc literele. Așadar scrisul este un proces mai complex decât cititul, iar deprinderea de a citi este strâns legată de scris.

Pentru a însuși cu succes scrisul, copiii se pregătesc prin jocuri de observare și recunoaștere a literelor, însușirea formei literei, pronunțarea corectă a sunetelor și localizarea sunetelor în cuvinte.

Dezvoltarea motricității fine a preșcolarilor se dezvoltă cu ajutorul exercițiilor grafice (selectate în concordanță cu vîrstă copiilor), prin desen, colorat, decupaj, modelaj, închiderea și deschiderea nasturilor, alăturarea unor piese de puzzle etc.

Activitățile amintite, precum și altele similare, trebuie să fie prezente zilnic în activitățile copiilor, pentru că dezvoltă musculatura mâinii, atenția, capacitatea de concentrare, coordonarea ochi-mână, precizia, răbdarea, insistența și alte calități pozitive, importante pentru însușirea cu succes a tehnicii scrisului.

Între jocurile recomandate pentru pregătirea preșcolarilor pentru scris sunt: mozaicurile (se cere copilului să alcătuiască literă care se învăță); modelarea literelor din plastelină, aluat sau lut, aranjarea cuburilor cu litere pentru a forma cuvinte și chiar propoziții simple; decuparea literelor desenate după modele.

Esența exercițiilor de pregătire a citit-scrisului este însușirea de către copii a citirii și scrierii până la un anumit nivel, să înțeleagă ceea ce au citit, să-și îmbogătească vocabularul, să însușească pronunțarea corectă a sunetelor, cuvintelor și propozițiilor, să însușească deprinderea de a folosi carte.

Prin exercițiile analitico-sintetice copiii trebuie să lege individual literele în cuvinte, cuvintele în propoziții, să-și dezvolte simțul pentru limba maternă. Cititul este un proces cognitiv complex, prin care omul transformă semnele grafice în sunete. Cititul nu se poate învăța fără exercitare intensivă, ceea ce presupune o bună motivare a copiilor. Modalitatea eficientă de stimulare a motivației copiilor este, desigur, jocul.

Alcătuirea cuvintelor din litere, silabisarea sau citirea lor, adăugarea sau eliminarea unor litere, înlocuirea literelor, descoperirea literei din spatele ilustrației și multe altele, fac ca acest proces complex să devină interesant și atractiv pentru copii, motivându-i să simtă mulțumire și farmecul cunoașterii prin descoperirea frumuseții cuvântului scris.

Bibliografie:

- Cristea, S. (2017). *Dicționar de termeni pedagogici*. Editura Didactică și Pedagogică, R. A. București.
- Dumitrana, M. (1999). *Educarea limbajului în învățământul preșcolar*. București: Compania.
- Kelemen, G. (2012). *Metodica educării limbajului*. Arad: Editura Universității „Aurel Vlaicu”.
- Milatović, V. (2009). *Praktičan rad na razvoju govora u predškolskoj ustanovi*. Beograd: Učiteljski fakultet
- Montessori, M. (2013). *Upijajuć um*. Beograd: Beoknjiga.
- Trnavac N. (1979). *Dečja igra: opšta pedagoška pitanja*. Dečje novine. Gornji Milanovac.

**IV. TRANSLATIONS-TRANSLATION STUDIES/
TRADUCTIONS-ÉTUDES DES TRADUCTIONS/
TRADUCERI-TRADUCTOLOGIE**

Coordinator/Coordinateur/Coordonator:

Vanda STAN

Mirel ANGHEL

**BIRDS OF PASSAGE: LANGUAGE AND IDENTITY
IN JULIA ALVAREZ'S
*HOW THE GARCIA GIRLS LOST THEIR ACCENTS***

**PĂSĂRI CĂLĂTOARE: LIMBAJ ȘI IDENTITATE ÎN
CUM FETELE GARCIA ȘI-AU PIERDUT ACCENTUL
DE JULIA ALVAREZ**

Florina NĂSTASE,
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”,
Bulevardul Carol I, nr. 11, Iași,
fnastase60@yahoo.com

Abstract

The current paper tackles the immigrant narrative of displacement through a linguistic lens, focusing on Julia Alvarez' Bildungsroman, *How The Garcia Girls Lost Their Accents*, and focusing on the character of Yolanda as an example of a new diasporic identity, fractured and reformed by linguistic variety. The paper illustrates the pitfalls of cultural assimilation, as the young woman attempts to write herself into the dominant language of the imperial power (English), while wrestling with the traumatic aspects of her forgotten mother tongue (Spanish). A special emphasis is placed on the duality of Dominican identity within an Anglo-Saxon space and on the fluidity of migratory and diasporic communities that, as Homi Bhabha asserts, can never return to a point of origin, or to any “initial subjectivities” (1994, 1-2).

Rezumat

Studiul prezent abordează narațiunea strămutării imigranților, tratată dintr-o perspectivă lingvistică, concentrându-se asupra bildungsroman-ului scriitoarei Julia Alvarez, „Cum fetele Garcia și-au pierdut accentul”, concentrându-se asupra caracterului Yolandei ca exemplu al formării unei identități noi în diaspora, fracturată și reformată de varietatea lingvistică. Studiul ilustrează capcanele asimilării culturale, deoarece Tânără femeie încearcă să se exprime în limba dominantă a puterii imperiale (limba engleză), în timp ce se luptă cu aspectele traumatice ale uitării limbii materne (limba spaniolă). Un accent deosebit se pune pe dualitatea identității dominicane din interiorul spațiului anglo-saxon și pe fluiditatea comunităților migratoare și diasporice care, după cum afirmă Homi Bhabha, nu se pot întoarce niciodată la un punct de origine sau la nici o „subiectivitate inițială” (1994, 1-2).

Key words: Chicana studies, language, identity, immigrant narratives, bilingualism

Cuvinte cheie: studii mexicane, limbaj, identitate, narațiuni imigrante, bilingvism

In the film adaptation of the musical *West Side Story*, a gang of disenfranchised Puerto-Ricans laments the contradictions of being an immigrant in America in the famous song, “America” (written by Stephen Sondheim and composed by Leonard Bernstein), where at a certain point in the medley, the gang leader’s girlfriend, Anita, expresses her naïve dream of getting a “terrace apartment” to which her boyfriend, Bernardo, replies cynically, “Better get rid of your accent!”. There is no thriving future for Anita unless she sounds and looks American, which is rather an

impossible feat. This narrative does not belong to Puerto-Ricans alone; most immigrants hailing from the island-nations in the Caribbean region must at one point face the erasure of linguistic identity, or at least the threat of erasure in order to survive.

How The Garcia Girls Lost Their Accents, as the title suggests, is a tale of such an erasure. It is fitting that it should also be a coming-of-age story of four Dominican sisters who gradually undergo cultural displacement in order to adopt a new culture and language which they struggle to make their own (Yitah, 2003, 1). Julia Alvarez poses the question whether the girls have managed to be integrated successfully into the new culture, and whether there is a possibility of returning to the homeland after their identity has been altered so fundamentally.

Published under different forms as early as 1983, the novel is an experiment in structure; the contents are made up of several interconnected stories whose narrators piece together a complex and often contradictory image of a family forced to immigrate to the United States to escape Rafael Trujillo's dictatorship. In doing so, the family undergoes a process of acculturation that is most visible in the young daughters who represent the new generation, growing up at various stages in America. There is a marked focus on the immigrant Dominican woman, torn between the "island mentality" she is trying to leave behind and the strong sense of alienation she feels in a hostile American environment (Sirias, 2001, 18). The plot is fairly unstructured; there is a "lack of unity" (19) and marked nonlinearity in the presentation of the fifteen episodes in the girls' lives (19). Such irregularity seems to mirror the sisters' similarly chaotic linguistic evolution. Despite the variety of experiences depicted therein, the issue of language and speech is ubiquitous, because it best encapsulates the girls' struggle to tell their story and create a linguistic space of their own within the foreign idiom. As Joan M. Hoffman puts it:

Communication is of fundamental concern for each member of this immigrant family as they struggle with the strange vocabulary, difficult grammar, and incomprehensible voice rhythms of their newly acquired English in order to tell their stories (1998, 22).

Language is a tool for survival, but it can also be a means of "empowerment and rebellion" (Echano, 2004, 223) not only against the new country, but against the homeland as well. The Garcia girls' path to becoming fluent in English is also a path towards distancing themselves from their Dominican parents and their relatives' oppressive influence (223). By playing with words, the girls subvert the authority of moral figures and establish their own autonomy in a female-oriented universe of shared secrets and intimacy:

We got pretty punchy, imitating aunts and uncles and cousins we would be seeing the next day. Maybe it was a way of getting even with people who would have power over us all summer. We played with their names, translating them into literal English so they sounded ridiculous. Tia Concha became Aunt Conchshell, and Tia Asuncion, Aunt Ascension; Tio Mundo was Uncle World... (Alvarez, 2010, 96)

The girls' translation of family names is not only a form of teenage rebellion, but also a visual representation of the transcultural pathways between the Dominican Republic and America. In an Anglo-Saxon space, Tia Concha becomes "Aunt Conchshell" and loses her prestige, her status, and even her credibility. Tio Mundo metamorphoses into a cartoonish, almost parodic "Uncle World". Such figures of authority are forced to relinquish their dominion as their names cross the ocean; language alone has the power to remove their influence.

The history of Dominican migration is rich and multifaceted, but one aspect that has not changed throughout generations is the fascination with the most common destination for any Dominican; the metropolis of New York. As one Dominican immigrant and sex worker confessed to Eugenia Georges in an interview, "in the Dominican Republic there are three kinds of people: the

rich, the poor and those who travel to New York" (qtd. in Brennan, 2004, 101). Such a worldview contributed to the Republic developing a "diasporic mentality" (Brennan, 101) as a country with a people in constant flux, going to or returning from New York, thus creating a transnational culture and economy (101). This flow of people and information was intensified after dictator Trujillo's death in 1961 and the 1963 revolution (101), by which point the United States opened its doors for Dominicans in order to prevent more civic unrest (101). Silvio Torres-Saillant talks about a Dominican "exodus" that "led to the formation of a diasporic community" (qtd. in Mendez, 2016, 152) which embraced several new ways of being Dominican. Indeed, the "exodus" prompted shifts in national identity and the idea of the "true" Dominican emerged. Ironically, the true patriot was supposed to leave the Republic in order to make money and help their family back home (Ricourt, 2015, 35). Therefore, in a sense, the "true" Dominican became the diasporic, transplanted Dominican. Recent generations of immigrants have made peace with their uprooted condition and have named themselves "birds of passage" (34), precisely because they live in a fluid state of coming and going, while also being mindful of their homeland in the Dominican Republic (35).

Yet this liminal state is difficult to maintain in terms of language, because speech is constantly actualized and modified with each new coming and going. Among the four Garcia sisters, it is Yolanda, the third youngest, who takes on the role of the "linguist" of the family. She seems to become the proverbial Malintzín in a line of "women who have accepted their roles as 'tongues' and demanded that their voices be heard" (Flores, Renato, 2007, 133). Much like Malintzín (also known as 'La Malinche'), Hernan Cortez's famous native translator who bridged the linguistic gap between the Spaniards and the Aztecs, Yolanda learns the language of the "oppressor" with a view to exploiting it. She does not wish to make English her own, but rather to make something new out of English. At first, she begins writing poetry in English because her new environment (New York, of course) offers little stability and cohesion. As a result of this, Yolanda "takes root in the language" (Alvarez, 2010, 120). Written language is a refuge for the young girl since she is mortified by her Spanish accent and finds expressing herself orally a chore, an experience shared by all sisters. Once she is exposed to American poetry in the story "Daughter of Invention" she takes steps towards internalizing not only the language itself, but the aesthetic process by which she can create words in which she can recognize herself: "When Yoyo was done, she read over her words, and her eyes filled. She finally sounded like herself in English!" (121). Poetry and creative writing, therefore, become a gateway to a dual identity that would borrow a foreign language, but still preserve a native spirit. Alvarez, however, depicts Yolanda's path to an artistic identity as anything but smooth; what the Garcia girl discovers only late in her adulthood is that expressing herself artistically in a foreign language is not enough to reconcile the two selves – Dominican and American – that are fighting for dominance.

The novel's inverted chronology shows Yolanda's involution, rather than evolution, from adult to child, from a bilingual to a monolingual identity, with a view to deconstructing the character and revealing childhood traumas that take on a new significance after prior knowledge of Yolanda's triumphs and failures (Yitah, 2007, 5). Each story peels off a layer, bringing the reader closer to the "core" of the character, the Self that was reduced to silence, and particularly, the childhood Self that was deprived of words when it needed them most: "I did not know at the time the word for saying one thing and doing another" (Alvarez, 2010, 223). Yolanda is brought to America at an early age when language plays a vital part in the building of identity. Her loneliness and inability to express herself take on a deeply violent form when, in a traumatic episode, she throws a newborn kitten out the window. It is a transgression that comes to haunt her both as a young woman and as a writer and storyteller. The lack of communication and understanding from peers and family after this episode (""A phase," Mami said, worried. "A perfectly normal nightmare phase."", 225) causes a rupture between the early Self and the future identity Yolanda would build as an adult.

This rupture or crisis takes shape in the collapse of Yolanda's speech; she fails to find meaning in either language. On the one hand, she is unable to connect with the English discourse on love and sexuality used by her classmates in college (in "The Rudy Elmenhurst Story"); on the other hand, she can no longer understand or communicate in Spanish with other Dominicans (in "Antojos") and finally, she grapples with both English and Spanish in the quest to give her own name meaning (in "Joe").

In "The Rudy Elmenhurst Story", Yolanda blames her linguistic inadequacies on her own status as an immigrant, a bilingual child who takes everything literally, who "doesn't get the joke" and cannot seem to grasp language as something fluid and natural due to the fact that she is constantly hyperaware of it:

I cursed my immigrant origins. If only I too had been born in Connecticut or Virginia, I too would understand the jokes everyone was making on the last two digits of the year, 1969; I too would be having sex and smoking dope; I too would have suntanned parents who took me skiing in Colorado over Christmas break, and I would say things like "no shit", without feeling like I was imitating someone else (Alvarez, 2010, 86).

Struggling between her Catholic upbringing and a more sexually tolerant and libertine environment, Yolanda resorts to poetry, once again, as a means of bridging the gap between internalized prohibitions and her own desires, but her chosen lover meets her only halfway: "Perhaps if Rudy had acted a little more as if lovemaking were a workshop of sorts..." (87), "I didn't want to just be in the sack, screwed, balled, laid and fucked my first time around with a man" (87). Yolanda is both jealous at and disappointed with the careless way the English language is used by its natives; though she yearns to be part of the Anglo world and to express herself freely, even coarsely, she refuses to engage with a system in which her experiences are trivialized by speech. Therefore, a conflict stems from the inability to fully reject or fully accept a linguistic standard.

This conflict reaches its summit in the story "Joe", where Yolanda is faced with yet another male figure (John) who disregards her need for rich and complex varieties of speech that are not always afforded by one single language. In an effort to give her Americanized name meaning, Yolanda opposes her husband's simplistic correlations ("Joe-lan-dah?" He quibbled, "What rhymes with Joe-lan-dah?", 66) and resorts to what has become her second language, Spanish. She realizes she has obscured or ignored the Latina element from her identity for too long and attempts to revive it by associating her name with Spanish equivalents. This association is done, once again, through poetry:

"Yo rhymes with cielo in Spanish." Yo's words fell into the dark, mute cavern of John's mouth. Cielo, cielo, the word echoed. And Yo was running, like the mad, into the safety of her first tongue, where the proudly monolingual John could not catch her, even if he tried (Alvarez, 67).

Unfortunately, Yolanda's rediscovery of "her first tongue" comes after years of repressing not only her embarrassing "accent", but also most of the idiom, so much so that she and her sisters are no longer able to understand their father's elaborate Spanish syntax. A sudden immersion in her native tongue only further pushes Yolanda on the verge of an existential crisis since she comes to the realization that simply replacing English words with Spanish equivalents cannot stitch together her fragmented identity.

However, Yolanda's first reaction to the loss of the Self in both languages is not silence, but quite the opposite; she begins to speak incessantly, clinging to words even when they do not have a meaning, using them as a coping mechanism, or choosing to lose herself in them: "Yo quoted and

misquoted, drowning in the flooded streams of her consciousness” (Alvarez, 75). Much like her sister, Sandi, who undergoes her own breakdown due to a rupture in self-image, Yolanda continues to express herself, even when she is deprived of the means to do so. The result is a border-speech, or a doubled speech: a representation of the intersectionality between two cultures (Mayock, 1995, 227). Yolanda’s challenge is to reconcile the identities of Yolanda, Yo and Joe, and unite them into one persona, a task that is made more difficult by the fact that she associates each nickname with a different social construct:

Yolanda, nicknamed Yo in Spanish, misunderstood foe in English, doubled and pronounced like the toy, Yoyo, when forced to select from a rack of personalized key chains, Joey... (Alvarez, 63).

When faced with an inability to connect all three through language, Yolanda finds respite once more in poetry, where imagery can transcend words and temporarily replace language with symbols derived from memory and experience:

They [the wings] spread her mouth open as if she were screaming a name out over a great distance. A huge, black bird springs out; it perches on her bureau, looking just like the etching of the raven in Yo’s first English poetry book (78).

We return to the “birds of passage”. The three identities become one voice embodied by a black bird, issuing from Yolanda’s mouth, forcing her to reckon with herself. The bird is not only a reminiscence of her artistic past as a young girl and later, as a woman reciting poetry in front of an audience, but it is also a warning of the future, a foreshadowing of her return to the “island”: the same image of a woman “screaming out a name over a great distance” is depicted on the Palmolive ad Yolanda notices in the story “Antojos”.

It is in “Antojos” that Yolanda undergoes a third crisis when she realizes she has become alienated from her own motherland and cannot seem to connect to its people. Chronologically, Yolanda’s journey back to the Dominican Republic takes place some years after her breakdown in “Joe”, which means that her return is a continuation of her attempt to rebuild the roots of her Latina identity. “Antojos”, which is also the first story in the novel, packs the most dramatic irony, since it starts off with Yolanda’s desire to stay in her native country to write and rejoin a community she no longer perceives with obedience or fear, but the story ends with her realization that she still fears this community and will resort to her “Anglo” identity to escape its bounds.

From the very beginning there is a tension between Yolanda and her relatives, who assume she will easily revert to her Dominican identity once she settles into her first language again:

The more she practices, the sooner she’ll be back into her native tongue, the aunts insist. Yes, and when she returns to the States, she’ll find herself suddenly going blank over some word in English... (Alvarez, 16).

The tension escalates as Yolanda is corrected every time she reverts to English and her aunts throw scathing remarks at the Anglo world: “An antojo, one of the older aunts continues, is a very old Spanish word “from before your United States was even thought of”, she adds tartly” (17). Yolanda is unable to integrate well with the family because, instead of focusing on the center, which is represented by the cousins and aunts, she is drawn towards the periphery, represented by the various darker-skinned female servants, whom she perceives in a poetic and exotic manner. The impression she gives is that of a tourist or a visitor in a foreign country, one who does not understand the customs and cannot comply with “the old ways”, a fact evidenced by Yolanda’s desire to pick guavas by herself. The natives even treat her like a tourist and offer their services in a

respectful and detached manner, because they perceive her as an outsider, an unknown element. Yolanda has become an immigrant in her own country.

In an ironic twist, Yolanda proves to be exactly like her old lovers, Rudy and John, the men who misinterpreted and ultimately rejected her identity, since she too rejects the possibility that two Dominican men she encounters on the road may stray from the well-known stereotype and may actually wish to help her. At the beginning of the story, Yolanda recalls the remark made by a poet on the connection one has with one's mother tongue:

That poet she met at Luanda's party the night before argued that no matter how much of it one lost, in the midst of some profound emotion, one would revert to one's mother tongue (Alvarez, 21).

When such a moment does occur, not only does Yolanda not revert to her mother tongue, but she also makes a conscious decision to refrain herself, feeling more comfortable and safe using a language she knows will distance her from the natives. The implication here is not that Yolanda has irreversibly become an American; "The Rudy Elmenhurst Story" and "Joe" give ample proofs that Yolanda has only partially accepted the Anglo culture. The conclusion to be drawn is that Yolanda belongs in halves to both cultures; she cannot completely forego her Latina origins and she is too attached to her Anglo identity to return to the island. However, there is no union between the two halves and the mission that Yolanda set out to accomplish in "Joe", that of stitching together her fragmented identity, has remained unfulfilled. One need only look at the very last story, in the novel, "The Drum", to understand why; the deep trauma of childhood has to be unburied and exorcised in order for Yolanda to truly overcome the linguistic and cultural schism within her.

There is hope, however, that Yolanda may, to some extent, repair the early damage that was inflicted upon her through the use of writing, which provides a form of catharsis. The first-person narrator of "The Drum" abandons the child persona at the end of the story to reveal a consciousness of past, present and future, suggesting the way in which the little girl will cope with her ghosts: "You understand I am collapsing all time now so that it fits in what's left in the hollow of my story? I began to write, the story of Pila, the story of my grandmother..." (Alvarez, 225). Yolanda is, above all things, a storyteller, transcending language and culture. Her storytelling has the power to give the scattered episodes in the novel a meta-textual unity, but the "collapsing" of time can only be done in hindsight. Ultimately, *How The Garcia Girls Lost Their Accents* remains a story of irretrievable loss, of identity splintered. Alvarez dwells in that loss without offering happy endings, because something useful can be gained from the breakdown of identity. There is no one "true" Dominican identity that can unite the migratory and the homesick, the Anglo and the Latina, and searching for such an identity is a doomed quest. As Homi Bhabha states in *Location of Culture*:

What is theoretically innovative, and politically crucial, is the need to think beyond narratives of originary and initial subjectivities and to focus on those moments or processes that are produced in the articulation of cultural differences. These 'in-between' spaces provide the terrain for elaborating strategies of selfhood – singular or communal – that initiate new signs of identity (1994, 1-2).

Alvarez is laboring under the same premise; "initial subjectivities" are hopeless in the face of a diasporic, migratory identity. Narratives of origins are less important than strategies of articulation and spaces of in-between-ness. Yolanda and her sisters cannot return to a Self before migration; they are birds of passage, and they must reckon with the Self mid-flight.

Works Cited

- ALVAREZ, Julia. *How The Garcia Girls Lost Their Accents*. New York, Algonquin Books, 2010.
- BHABHA, Homi K. *The Location of Culture*. London, Routledge, 1994.
- BRENNAN, Denise. *What's Love Got to Do with It: Transnational Desires and Sex Tourism in the Dominican Republic*. Durham, Duke University Press, 2004.
- ECHANÓ, Marta Vizcaya. *Identity and Emigration In The Works of Julia Alvarez, Cristina García, Esmeralda Santiago and María Amparo Escandón*. York, University of York, 2004.
- FLORES, Juan. Renato, Rosaldo. *A Companion to Latino/a Studies*, New Jersey, Blackwell Publishing Ltd, 2007.
- HOFFMAN, Joan M. “She Wants to Be Called Yolanda Now”: Identity, Language, and the Third Sister in ‘How the García Girls Lost Their Accents.’” *Bilingual Review / La Revista Bilingüe*, vol. 23, no. 1, 1998, pp. 21–27. JSTOR, www.jstor.org/stable/25745393.
- MAYOCK, Ellen C. “The Bicultural Construction of Self in Cisneros, Álvarez, and Santiago.” *Bilingual Review / La Revista Bilingüe*, vol. 23, no. 3, 1998, pp. 223–229. JSTOR, www.jstor.org/stable/25745627.
- MENDEZ, Danny. “Fictive Identities on a Diasporic Ethnic Stage: A “modern girl” consumed in Dominican beauty pageants”. *The Postcolonial World*. (ed.) Jyotsna G. Singh, David D. Kim. London, Taylor & Francis, 2016.
- RICOURT, Milagros. *Dominicans in New York: Power From the Margins*. London, Routledge, 2015.
- SIRIAS, Silvio. *Julia Alvarez: A Critical Companion*. Westport, Greenwood Publishing Group, 2001.
- YITAH, Helen Atawube. “Inhabited by Un Santo’: The ‘Antojo’ and Yolanda’s Search for the ‘Missing’ Self in ‘How the García Girls Lost Their Accents.’” *Bilingual Review / La Revista Bilingüe*, vol. 27, no. 3, 2003, pp. 234–243. JSTOR, www.jstor.org/stable/25745808

CLASSICAL LANGUAGES AND THE FRENCH CHANNEL – TWO SOURCES OF LEXICAL BORROWINGS IN ROMANIAN MEDICAL TERMINOLOGY

LES LANGUES CLASSIQUES ET LA FILIERE FRANÇAISE – DEUX SOURCES D'EMPRUNTS LEXICAUX DANS LA TERMINOLOGIE MEDICALE ROUMAINE

LIMBILE CLASICE ȘI FILIERA FRANCEZĂ – DOUĂ SURSE DE ÎMPRUMUTURI LEXICALE ÎN TERMINOLOGIA MEDICALĂ ROMÂNEASCĂ

Corina LUNGU,
 University of Medicine and Pharmacy of Craiova,
 Faculty of Medicine,
 Discipline of Modern Languages.
 Petru Rares Street, No. 2, Craiova, Romania
 corinastef@gmail.com

Oana BADEA,
 University of Medicine and Pharmacy of Craiova,
 Faculty of Medicine,
 Discipline of Modern Languages.
 Petru Rares Street, No. 2, Craiova, Romania
 o_voiculescu@yahoo.com

Abstract

The purpose of this article is to illustrate the role of classical languages, Greek and Latin, in the constitution of Romanian medical terminology. In addition, the analysis highlights numerous examples of specialized terms which entered into Romanian medical language through a French channel, coming from various other languages such as Arabic, German, Italian or English, with the note that most of them have also classical Greek or Latin origin. Our research highlights linguistic and historical reality as well as the role of different linguistic interferences in the heterogeneity and modernization of the Romanian language.

Résumé

L'objectif de cet article est d'illustrer le rôle des langues savantes, le grec et le latin, dans la formation de la terminologie médicale roumaine. En outre, l'analyse met au jour de nombreux exemples de termes de spécialité qui sont entrés dans le langage médical roumain à travers la filière française, ayant l'origine dans différentes langues, respectivement l'arabe, l'allemand, l'italien ou l'anglais, en notant que, la plupart d'entre eux sont aussi d'origine savante, latine ou grecque. Notre recherche souligne la réalité linguistique et historique, ainsi que la dimension des différentes interférences linguistiques dans l'hétérogénéité et la modernisation de la langue roumaine.

Rezumat

Scopul acestui articol este de a ilustra rolul limbilor clasice, greaca și latina, în formarea terminologiei medicale românești. În plus, analiza evidențiază numeroase exemple de termeni de specialitate care au intrat în limbajul medical românesc prin filieră franceză, provenind din diferite alte limbi, respectiv arabă, germană, italiană sau engleză, cu mențiunea că majoritatea dintre aceștia sunt, de asemenea, de origine savantă, greacă sau latină. Cercetarea noastră evidențiază astfel realitatea lingvistică și istorică, precum și rolul diferitelor interferențe lingvistice în eterogenitatea și modernizarea limbii române.

Keywords: lexical borrowings, medical terminology, classical languages, French channel.

Mots-clés: emprunts lexicaux, terminologie médicale, langues classiques, filière française.

Cuvinte cheie: împrumuturi lexicale, terminologie medicală, limbi clasice, filieră franceză.

Introduction

Dans la société moderne, l'ampleur sans précédent des relations entre les pays apporte une invasion écrasante de termes nouveaux dans tous les domaines de l'activité socio-humaine, scientifique ou technique. Il s'agit donc d'interférences linguistiques, sociales et culturelles, qui produisent d'innombrables changements dans le système des langues dont la transformation, l'amélioration et l'innovation se manifestent constamment.

En plus, la terminologie de toute discipline n'est pas un état, mais un processus qui n'a jamais pris fin et, selon l'affirmation de l'académicien Silviu Berejan, elle représente « la composante la plus dynamique du vocabulaire, qui sert comme source principale pour compléter l'inventaire des unités lexicales de la langue commune » (BEREJAN, 2002, 60).

Les emprunts massifs confirment la viabilité du système lexical de la langue roumaine et son caractère ouvert, permettant ainsi l'adoption et l'adaptation des termes de diverses langues, comme l'anglais, le français, l'italien, l'allemand, le turc, l'arabe, etc. Toujours, en se référant à la question de l'emprunt linguistique, l'académicien Marius Sala note :

« Nulle part on n'a pu constater l'existence d'une langue complètement isolé, sans contact avec les langues voisines. L'interpénétration des langues peut être observée partout où différentes langues coexistent, sur le même territoire ou sur des territoires voisins [...], parce que le bilinguisme est un phénomène qui touche la plupart de la population du monde » (SALA, 1997, 9).

Les emprunts aux langues classiques: grecque et latine

Le grec et le latin ont joué un rôle essentiel dans la constitution du vocabulaire médical roumain qui, selon les spécialistes, comprend plus de 150.000 termes (MELNIC, 2001, 3). Durant la période comprise entre les années 1000 av. J.-C. et 900 ap. J.-C., la médecine est dominée par la personnalité des médecins grecs et puis romains, qui ont imposé de nombreuses unités lexicales d'origine grecque et latine.

Hippocrate demeure le père de la première terminologie médicale cohérente, organisé dans un système scientifique et philosophique authentique, élaborant des termes fondamentaux de la médecine, qui ont résisté à travers les siècles.

La médecine grecque a fait la transition entre les pratiques empiriques et les méthodes scientifiques à travers le système d'organisation. Ainsi, *iistros* (gr.) désignait le médecin pharmacien dont le travail se déroulait à sa résidence, appelée *iatreion* (gr.) - officine médicale, et les médicaments étaient stockés dans un espace spécial, nommé *apothiki* (gr.) - cellier ou dépôt.

Le grec a fourni au roumain, outre des mots entiers, des éléments de formations, toujours productifs, qui ont résisté au fil du temps. La racine *iastro-*, empruntée au grec, est une partie de la composition des noms des spécialités médicales (*pédiatre, pédiatrie, gériatrie, gériatre, psychiatrie, psychiatre, etc.*), qui ont pénétré en roumain par filière internationale (française, anglaise ou allemande).

Le terme *pharmacon* a été utilisé en grec ancien, dérivant du *phero* (gr.) - porter, qui a donné les noms *pharma* et *pharmacon*. Ceci a été pris en latin sous la forme *pharmacum* qui est arrivé dans le langage médical roumain en tant que racine, *pharmaco-*, qui a formé la base de nombreux termes médicaux et pharmaceutiques courants :

- *pharmacographie, pharmacologie, pharmacodynamie, pharmacie, pharmacopée, etc.*

Après la mort d'Alexandru cel Mare, en 323 av. J.-C., le centre des sciences se déplacera de la Grèce à Alexandrie, puis à Rome. La convergence des langues grecque et latine se traduira par la mise en place des bases de la terminologie médicale roumaine.

Plusieurs termes, en particulier du domaine de l'anatomie, sont dérivés du grec, comme par exemple :

- *bronchie (bronche) < gr. brochos ; clisma (clisme) < néo-gr. Klysma ; diafragma (diaphragme) < gr. diaphragma, -atos ; encefal (encéphale) < gr. encephalon ; phalange (phalanges) < gr. phalanx, -agos ; pilor (pylore) < gr. pyloros, etc.*

Il y a aussi des termes médicaux entrés par filière latine :

- *anatomie < gr. tomē – section et < gr. ana- - en plusieurs morceaux ; astmatic < gr. astma – essoufflement ; céphalique < gr. kephalé – tête ; cautère < gr. kautérion – fer rouge ; diabétique - < gr. diabētēs – maladie dans laquelle l'eau traverse le corps ; phlegmon < gr. phlegam, dérivé de phregein – incendier, avec le sens d'abcès chaud.*

D'autres termes sont formés directement par dérivation de la langue grecque, auxquels sont ajoutés des préfixes pour leur rendre un sens approprié :

- *apophyse < gr. apophysis = passionnées, composé de phusis – croissance, et apo- = à partir de.*

De la même manière ils ont été formés les termes :

- *diaphyse, epiphyse, simphyse, constitués de la racine commune *phusis* et les préfixes *dia* (entre deux), *epi* (sur), *sun* (suture) ;*
- *symptôme < gr. ptōsis – chute, et le suffixe *sun-* = ensemble, qui ont donné sumptôma.*

L'élément grec – *aemia, haema* – a contribué à la formation de nombreux termes cliniques en latin et en roumain : *hématologie, hématologue, hémorragie, hémopathie, numération formule sanguine (hémogramme), hémoptysie, hémostase, etc.*

Un certain nombre d'autres termes ont été maintenus dans leur forme originale, comme par exemple *sphincter* = ce qui ferme ou serre, ou ils ont été formés à l'aide des suffixes : *arthrite < gr. arthron* = articulation + *-ite*, avec le sens de maladie.

Une autre manière de formation était préfixe + racine + suffixe :

- *péricardite < gr. peri- (autour) et kardia (cœur) + le suffixe *-ite* (inflammation).*

Toute une série de termes médicaux, en particulier des noms de médicaments, ont été formés sur la base de certains noms grecs. Ainsi, dans le cas de quelques dizaines de médicaments, à savoir les noms d'antibiotiques, ont été formés à partir de la dénomination grecque *mykes* - (*mykos*) = champignon.

À ce compte-là, en roumain on retrouve le suffixe *-micină* (fr. *-mycine*) :

- *eritromycină (ro) / érythromycine (fr);*
- *monomicină (ro) / monomycine (fr);*
- *streptomicină (ro) / streptomycine (fr), etc.*

Toujours, ayant à la base le mot grec – *mykos* + le suffixe – *oz(ă)*, on a formé en roumain toute une série de noms de maladies causées par des champignons :

- *micoză (ro) / mycose (fr) ;*
- *otomicoză (ro) / otomycose (fr) ;*
- *faringomicoză (ro) / pharyngomycose, etc.*

On mentionne également le mot grec *aden*, *adenos* qui a servi comme base pour la formation de nombreux termes du type :

- *adenom (ro) < adénome (fr) ;*
- *adenoid (ro) < adénoïde (fr) ;*
- *adenopatie (ro) < adénopathie (fr) ;*
- *adenocarcinom (ro) < adénocarcinome (fr) ;*
- *adenofibrom (ro) < adénofibrome (fr), etc.*

En ce qui concerne les termes empruntés au latin, initialement, les Romains ont latinisé certains termes grecs, en changeant les terminaisons grecques avec les terminaisons latines, comme on peut le constater dans les termes :

- *gr. craniom – lat. cranium ; gr. bronchos – lat. bronchus, etc.*

Seulement les terminaisons neutres comme *-a* resteront inchangées : *gr. coma – lat. coma*.

Beaucoup de termes médicaux proviennent du latin classique, plusieurs dans le domaine de l'anatomie, mais il y a aussi des termes de la branche pharmaceutique :

- *vestibule < lat. vestibulum* (vestibule buccal, nasal, du larynx, du duodénum) ;
- *atrium* (anciennement appelé *oreillette*) < *lat. atrium* ;
- *cellule < lat. cellula* ; *fosse < lat. fauces* ;
- *fontanelle < lat. fontanella* ;
- *glande < lat. glans* ;
- *capsule < lat. capsula* ;
- *comprimé < lat. comprimere* ;
- *granule < lat. granum, granulum* ;
- *émulsion < lat. emulgo, emulgere* ;
- *pommade (unguent ro.) < lat. unguentum* ;
- *suspension < lat. suspensio, -onis*, etc.

Le grec et le latin ont fourni des unités lexicales principalement monosémantiques, un aspect décisif en termes de la constitution du langage spécialisé médical. Ainsi, ces deux langues ont représenté une source fiable de création de termes nouveaux, car « l'héritage laissé par le monde gréco-romain est le berceau de la spiritualité romaine et de la pensée en général », et sans « le miracle grec, systématisé et transmis par le génie latin on ne peut pas concevoir la spiritualité moderne » (MATEI, 1993, 15).

La terminologie médicale actuelle comprend une grande variété de termes, y compris les termes composés, représentant des formations lexico-morphologiques d'origine différente :

- *avitaminoză (ro) / avitaminose (fr) < gr. a – privatif = sans, absence de + < lat. vita = vie + < gr. –ose (-osis) = suffixe désignant des maladies non inflammatoires et/ou des états chroniques ;*
- *azotemie (ro) / azotemie (fr) < gr. azote + < gr. haima (-émie, héma-, hémô) – relativ au sang ;*
- *balneologie (ro) / balnéologie (fr) < lat. balneum = bains + gr. logos = science ;*
- *vasotomie (ro) / vasotomie (fr) < lat. vas, vasis = vaisseau + gr. stoma, -atos = bouche ; gr. tome = incision, etc.* (RUSU, 2008, 236, 237, 242, 1143)

Ainsi, les langues classiques, le grec et le latin, continuent d'être, aujourd'hui encore, un moyen efficace dans la formation de la terminologie médicale de différents domaines comme l'anatomie, l'histologie, la chirurgie, la pharmacologie, l'hématologie, la dentisterie, etc. Cette influence savante sur le roumain, manifestée par les biais des emprunts porteurs de réalités

historiques, n'a nul besoin d'être démontrée et se caractérise par la complexité qui résulte de la diversité des voies et des époques de pénétration des unités lexicales en roumain.

Termes médicaux provenant d'autres langues par filière française

Emprunts de l'arabe par filière française

Une contribution, bien que limitée en termes de conséquences sur le développement de la terminologie médicale, a eu la langue arabe. Au Moyen Âge, cette langue a fonctionné comme un véhicule important de la culture, car plusieurs langues européennes ont emprunté de nombreux mots appartenant à l'arabe¹.

Les œuvres de nombreux traducteurs arabes ont fait preuve d'une grande précision, tout comme en témoigne les textes médicaux classiques, grecs et latins, traduits également durant cette période. La plupart des érudits ont utilisé, d'ailleurs, des textes traduits comme point de départ pour leurs propres recherches².

Cependant, à cause de la difficulté de traduction des textes, les humanistes de la Renaissance ont utilisé trop peu les manuscrits arabes et, par conséquent, dans la médecine moderne a survécu un trop petit nombre de mots dont la source était la langue arabe.

La plupart des termes d'origine arabe, utilisés dans le domaine médical, appartiennent à la chimie :

- roum. *natriu* < fr. *natrium*³ < ar. *natroun* ; roum. *kaliu* < fr. *kalium* < ar. *kali* ;
- roum. *alcali* < fr. *alcali*⁴ < ar. *al kali ou al qaliy*; roum. *alcalin* < fr. *alcaline* < ar. *al kali ou al qaliy* ; roum. *alcalinitate* < fr. *alcalinité* < ar. *al kali ou al qaliy* ; roum. *alcool* < fr. *alcool* < ar. *al-cohol ou al koh'l* (RUSU, 2008, 174, 175, 619, 721).

Il y a aussi d'autres termes médicaux ayant toujours une origine arabe :

- roum. *ceafa* < fr. *nuque* < ar. *nucha* ; roum. *bor* < fr. *bore* < ar. *bawraq* ;
- roum. *borism* < fr. *borisme*⁵ < ar. *bawraq* ; roum. *ester* < fr. *ester*⁶ < allem. *Essigäther* = éther acétique, du lat. *aether*, gr. *aither* = air frais, du gr. *aithein* = brûler; roum. *esterază* < fr. *estérase*⁷ < allem. *Essigäther* = éther acétique, du lat. *aether*, gr. *aither* = air frais, du gr. *aithein* = brûler;
- roum. *esterificare* < fr. *estérification*⁸ < allem. *Essigäther* = éther acétique, du lat. *aether*, gr. *aither* = air frais + lat. *ficare* = faire (RUSU, 2008, 321, 291, 292, 462).

Pour l'essentiel, il convient de préciser que la période la plus florissante de la culture arabe, en général, et de la science, en particulier, à la fin du premier millénaire et le début du deuxième millénaire après J.-C., a laissé des marques durables dans la terminologie scientifique des langues européennes.

¹ Parmi les langues européennes, l'espagnol et le portugais regroupent le plus grand nombre de mots empruntés à l'arabe. http://www.axl.cefan.ulaval.ca/europe/espagne_histoire.htm [dernière consultation le 2.05.2014].

² Le médecin et le traducteur Hunayn Ibn Ishaq (808-873) a eu un rôle important dans le développement de l'anatomie de l'appareil visuel, car ses écrits contenaient des dessins anatomiques précis de l'œil, devenus des ouvrages de référence, non seulement en ophtalmologie arabe, mais aussi en Europe. Le philosophe et le médecin Ibn Sīnā, connu en Occident sous le nom d'Avicenna (980-1037), a écrit des dizaines de livres qui ont abordé un éventail de sujets de l'éthique et de la logique à la médecine et à la métaphysique. Son principal ouvrage, intitulé *Le Canon de la médecine*, basé sur les connaissances médicales de l'époque, y compris sur les idées des célèbres penseurs grecs Galien et Aristote, a constitué le livre de chevet de la médecine pendant 400 ans. <http://wol.jw.org/ro/wol/d/r34/lp-m/102012051>.

³ Le carbonate de sodium naturel (Rusu, 2008, 174).

⁴ Substances basiques, qui ont une réaction alcaline et des propriétés spécifiques, entraînant une saponification des graisses (Rusu, 2008, 619).

⁵ Intoxication chronique avec du bore ou ses dérivés (acide borique, borax, etc.) (Rusu, 2008, 292).

⁶ Terme générique utilisé pour désigner toute substance qui résulte de la combinaison d'un acide avec un alcool, avec l'élimination d'eau (Rusu, 2008, 462).

⁷ Enzyme qui provoque l'hydrolyse des fonctions ester (cholinestérases, cholestérol estérase, etc.) (Rusu, 2008, 462).

⁸ Réaction chimique qui donne des esters (Rusu, 2008, 462).

Emprunts de l'allemand par filière française

Alors qu'en Moldavie et en Valachie, à la fin du XVIIème siècle et au XIXème siècle, l'orientation vers le français et les emprunts linguistiques de cette source ont une forte contribution à la modernisation de la langue roumaine, en Transylvanie on constante l'influence ferme des langues allemande, hongroise ou italienne. L'influence allemande était due, d'une part, au contact direct entre les Roumains et les Saxons de Transylvanie, et d'autre part, aux multiples contacts culturels avec la civilisation autrichienne.

Cependant, en dépit de la longue histoire des relations linguistiques roumaine -allemandes, le lexique roumain a gardé peu de traces allemandes (RĂCILĂ et al., 2008, 1122). Nous rappelons le domaine le plus touché par les germanismes, à savoir la philosophie, mais les études de spécialité mettent en évidence le phénomène de pénétration du néologisme allemand aussi dans d'autres domaines comme : l'histoire, la sociologie, la politique, la médecine, la technique, la navigation, l'exploitation minière, etc. (FLAIŞER, 2011, 49). Toutefois, la terminologie scientifique, partie du lexique composée principalement d'emprunts et de néologismes, n'a pas enregistré une influence allemande importante, ce qui s'explique souvent par les particularités qui distinguent notre langue de l'allemand. On note que le roumain appartient aux langues romanes, où les principales racines morphologiques sont d'origine latine et la dérivation est fréquemment suffixale, contrairement à l'allemand où la dérivation est réalisée surtout à l'aide des préfixes (PUŞCARIU, 1943, 53).

Dans une étude sur le vocabulaire de la langue roumaine contemporaine, CUJBA Cornelia (1999, 21) identifiait un nombre de 72 termes médicaux d'origine allemande et 84 termes empruntés à l'allemand par filière française. Pour ce dernier cas, nous rappelons *aspirină (roum.) / aspirine (fr.)*, un mot par excellence d'origine allemande, que les linguistes roumains ont emprunté au français.

La langue allemande s'est imposée difficilement dans le lexique médical roumain, car la plupart des termes sont latins et la composition de nouveaux éléments repose sur les racines et les affixes du latin. Si l'on ajoute le fait qu'au XIXème siècle, pendant la formation de la terminologie médicale roumaine, l'école clinique française était dominante, alors nous sommes en droit de croire que la présence des termes d'origine allemande est faible. On cite ci-dessous quelques exemples de termes appartenant au domaine biomédical et qui conservent les traces de l'influence allemande :

- roum. *bridă* < fr. *bride* < allem. *Bridel* ;
- roum. *cobalt* < fr. *cobalt* < allem. *Kobalt*, var. *Kobolt* ;
- roum. *cobaltoterapie* < fr. *cobaltothérapie* < allem. *Kobalt*, var. *Kobolt* ; gr. *therapeia* ;
- roum. *mastocit* < fr. *mastocyte* < allem. *Mast*; gr. *kytos* ;
- roum. *mastocitom* < fr. *mastocytome* < allem. *Mast* ; gr. *kytos* ;
- roum. *mastocitoză* < fr. *mastocytose* < allem. *Mast* ; gr. *kytos* ;
- roum. *vată* < fr. *coton* < allem. *Watte*, etc. (RUSU, 2008, 293, 348, 664, 1144).

Par conséquent, en dépit de l'influence de l'école et de la civilisation allemande en Roumanie dès le XIIème siècle⁹, il y a peu de termes médicaux allemands qui ont pénétré dans le lexique médical roumain. Toutefois, historiquement, l'influence allemande sur la terminologie médicale est peut-être le mieux attesté par le nombre d'éponymes d'origine allemande répertoriés aujourd'hui dans les dictionnaires médicaux. Au soutien de cette affirmation on mentionne l'étude de RĂCILĂ et al. (2008, 1125), qui a inventorié dans *Dicționar medical* (RUSU, 2007, 263-291) un nombre de 683 entrées dans la catégorie des maladies avec des noms propres dont 26% sont des éponymes correspondant aux médecins et aux chercheurs allemands. Cela démontre que les

⁹ En Transylvanie, les Saxons sont présents dès le XIIème siècle, quand ils ont été amenés afin d'assurer la possession de l'état féodal hongrois, avec les ethnies hongroises et les chevaliers teutoniques. Ils se sont installés d'abord autour de la ville de Sibiu et dans la région de Bistrița et Țara Bârsei. Le nom de « saxon » a été attribué à ces populations parce que certains d'entre eux venaient de la région de Saxe de l'Allemagne, située sur la droite du Rhin (Symeon Argyropoulos. 2015. *Limba română – influența germană*. <http://roinfo.gr/limba-romana-influenta-germana/>).

Allemands ont eu une contribution significative au développement des sciences biomédicales, bien que linguistiquement ils n'ont jamais dominé monde de la communication médicale.

Emprunts de l'italien par filière française

À l'époque des premiers contacts culturels italo-roumains, au XVIIème siècle, la transformation du vocabulaire roumain a commencé¹⁰. L'influence italienne dans le lexique du roumain actuel n'a pas de poids significatif, bien qu'au cours de l'évolution de la langue littéraire vers la modernité il y avait des moments où l'orientation vers la source italienne était plus intense. Ainsi, les linguistes roumains considèrent que

« les érudits de l'école de Transylvanie sont ceux qui se sont consciemment orientés vers l'Italie, le pays d'origine des Roumains, et vers l'italien comme un modèle de langue moderne » (OPREA, 1996, 270).

Les emprunts à l'italien sont survenus, d'une part, à la suite de contacts indirects, culturels, et d'autre part à la suite de contacts directs entre les locuteurs des deux langues, en particulier entre les travailleurs roumains et italiens depuis le XIXème siècle et jusqu'à présent. L'influence italienne dans la culture roumaine s'est manifestée notamment dans le domaine de la musique, où elle a été constamment prédominante (FLAIŞER, 2009, 297), alors qu'en termes des contacts directs, un premier moment est représenté par la présence des enseignants, des médecins, des anciens pharmaciens dans les Principautés (IORGA, 1992, 240)¹¹.

En ce qui concerne le domaine de la médecine, selon les entrées du *Dictionnaire Medical* (RUSU, 2008), nous pouvons citer toute une série de termes médicaux roumains provenant de l'italien par la filière française, comme :

- roum. *bancă* < fr. *banque* < it. *banca* ; roum. *bastonașe retiniene* < fr. *bâtonnets de la rétine* < it. *bastone*, du lat. *bastum, bastare* = porter ; lat. *rete, -is* = reseau ;
- roum. *cameră* < fr. *chambre*¹² < it. *camera* - chambre antérieure de l'œil ; chambre hyperbarique ; chambre postérieure de l'œil ;
- roum. *contrast* < fr. *contraste*¹³ < it. *contrasto*, du lat. *contra+stare* ;
- roum. *fangoterapie* < fr. *fangothérapie*¹⁴ < it. *fango* = boue, gr. *therapeia* = traitement, du *therapeuin* = soigner ;
- roum. *influenza* < fr. *influenza*¹⁵ < it. *influenza*, du lat. *influere* = couler ;
- roum. *izolare* < fr. *isolement*¹⁶ < it. *isolato* ;
- roum. *malarie* < fr. *malaria* < it. *mala aria* = air vicié / mauvais ; roum. *masca* < fr. *masque*¹⁷ < it. *maschera* ; roum. *pomadă* < fr. *pomade* < it. *pomata* , etc. (RUSU, 2008, 243, 244, 245, 302, 368, 476, 596, 612, 658, 663, 830).

Les termes empruntés à l'italien représentent donc une composante lexicale importante de la langue roumaine qui est expliquée par certaines affinités culturelles ou bien par des réalités socio-économiques de l'époque.

¹⁰ Certains chercheurs pensent, cependant, que l'influence italienne s'est manifestée plus tôt encore, à savoir au XIIIe siècle, lorsque certains marchands génois et vénitiens sont arrivés avec leurs navires aux bouches du Danube.

¹¹ Iorga (1992, 240) mentionnait que « l'italien Antonie Epis enseigne aux enfants de Nicolae Mavrocordat, alors que l'abbé Bancini était enseignant des enfants de Al. Ipsilanti ».

¹² En anatomie, espace clos ou cavité (Rusu, 2008, 302).

¹³ Terme générique utilisé en médecine pour indiquer une différence dans la luminosité des régions observées sur le résultat d'un examen d'imagerie ; Milieu (substance) de contraste (Rusu, 2008, 368).

¹⁴ Utilisation de la boue d'origine volcanique dans des buts thérapeutique (Rusu, 2008, 476).

¹⁵ Synonyme : grippe (Rusu, 2008, 596).

¹⁶ L'action épidémiologique par laquelle l'homme malade ou porteur de germes est séparé des autres personnes pendant la période où il est contagieux (Rusu, 2008, 612).

¹⁷ 1) Dispositif qui peut être adapté de manière étanche sur le visage afin d'administrer des substances gazeuses (oxygène, médicaments) ; 2) Aspect du visage : masque ecchymotique, masque de la fatigue, masque de gravidité, masque tétanique, etc. (Rusu, 2008, 663).

Emprunts de l'anglais par filière française

L'influence de la langue anglaise est un phénomène fort et complexe, manifesté surtout après la Seconde Guerre Mondiale et rencontré / ressentie non seulement en roumain, mais aussi dans tout l'espace européen et même mondiale.

En considérant l'opinion de COŞERIU (1999, 58), qui mentionnait que

« Naturellement, les langues représentent, jusqu'à un certain point, des traditions autonomes, mais en même temps elles sont dans un réseau complexe de relations avec des faits et des traditions de nature extralinguistique. [...] La langue est intimement liée à la vie sociale, à la civilisation, à l'art, au développement de la pensée, à la politique, etc., en un mot, à la vie entière de l'homme »,

on peut affirmer que l'établissement de points de contact ou d'interférences entre la culture roumaine et anglaise a eu de multiples répercussions dans l'histoire de la langue nationale.

L'emprunt linguistique à l'anglais est expliqué principalement par le progrès de certains domaines de la science et de la technique et correspond aux besoins culturels et sociaux, respectivement l'émergence des réalités extralinguistiques nouvelles, mais aussi aux besoins fonctionnels, comme « la nécessité d'existence des termes pour désigner des réalités nouvelles de la vie des gens » (RUS, 2005, 271).

Sur le plan scientifique, en général, et dans le domaine médical, en particulier, bien qu'il y avait des documents attestant l'existence des relations des Roumains avec le monde anglophone depuis le XVIIème et le XVIIIème siècle (BERCUŞ, 1981, 295)¹⁸, seulement à peine au XIXème siècle les rapports culturelles roumain-britanniques commencent à prendre forme.

Il faut mentionner que vers la fin du XXème siècle la langue française a été remplacée de la position de langue internationale de la science et de la technique par l'anglais (britannique et américain) qui, en particulier au cours des quatre dernières décennies, a dominé l'évolution de la terminologie médicale roumaine, devenant la nouvelle « lingua franca de la communication médicale » (FRÎNCULESCU, 2009, 24).

Ainsi, à partir des années 1990, l'influence anglaise dans le langage médical roumain se manifeste sous les formes les plus variées, à savoir :

- les emprunts lexicaux ;
- les emprunts sémantiques ;
- les calques lexicaux de différents types (lexicaux, grammaticaux, phraséologiques), dont l'analyse est particulièrement complexe, d'autant plus que la prédominance des éléments anglais s'impose comme un phénomène en expansion massive / considérable.

On distingue principalement l'emprunt de termes anglais strictement spécialisés, sans équivalent en roumain et, généralement, non-adaptés au système linguistique de notre langue comme par exemple :

- roum. *blister* < angl. *blister* ; roum. *by-pass* < angl. *by-pass* ;
- roum. *carrier* < angl. *carrier* ; roum. *clearance* < angl. *clearance* ;
- roum. *flutter* < angl. *flutter* ; roum. *lifting* < angl. *lifting*;
- roum. *marker* < angl. *marker* ; roum. *pacemaker* < angl. *pacemaker* ;
- roum. *patch* < angl. *patch* ; roum. *placebo* < angl. *placebo*;
- roum. *rebound* < angl. *reboud* ; roum. *screening* < angl. *screening*;
- roum. *stres* < angl. *stress*; roum. *stroke* < angl. *stroke*;
- roum. *trigger* < angl. *trigger*; roum. *trial* < angl. *trial*; etc. (RUSU, 2008, 298, 344, 494, 639, 662, 779, 794, 815, 891, 936, 1046, 1108, 1111).

¹⁸ Les Roumains vont étudier la médecine en Angleterre, et les médecins britanniques s'établissent dans les Principautés. Bercuş (1981, 295), dans son ouvrage *Pagini din trecutul medicinei româneşti* (Editura Medicală, Bucureşti), mentionne qu'en 1812 « le docteur Meiler bei, oculiste anglais, effectuait des interventions chirurgicales de strabisme, surdité et d'autres maladies oculaires », et en 1895 le docteur Mawer, venu de Londres, était connu comme un bon pédiatre.

L'adaptation des termes d'origine anglaise est quelque peu incomplète, car, du point de vue phonétique, ceux-ci restent le plus souvent non modifiés (FLAİŞER, 2011, 90). Les ajouts de désinences pour un encadrement morphologique adapté, respectivement l'articulation enclitique ou proclitique sont constamment réalisés par le trait d'union, à savoir le tiret de démarcation entre l'anglais et le roumain :

- *braket-uri ; inlay-uri ceramice ; clearance-ul¹⁹ ;*
- *shunt-urilor²⁰ ; flow-ul favorabil ; turnover-ul colagenului²¹, etc.*

Analysant minutieusement les termes médicaux roumains d'origine anglaise, les linguistes, mais aussi les médecins et les pharmaciens qui se sont intéressés à la structure étymologique de la terminologie médicale, conviennent que les unités lexicales mentionnées ci-dessus désignent, en particulier, des instruments et des techniques de travail, des médicaments, des tests de laboratoire ou d'autres produits :

- roum. *albuminometrie* < angl. *albuminometry* ;
- roum. *catabolit (ro)* < angl. *catabolite* ;
- roum. *laser (ro)* < angl. *laser* ;
- roum. *microbacterie* < angl. *microbacteria*, etc.

(RUSU, 2008, 174, 317, 629, 687).

C'est ainsi que la terminologie moderne s'éloigne visiblement de la source des langues romanes, en s'orientant vers la terminologie d'origine anglo-américaine (STOICHIȚIU-ICHIM, 2001, 83). L'influence de l'anglais ne doit pas être considérée comme un phénomène négatif parce que, tout comme d'autres influences étrangères qui se sont manifestées au fil du temps dans notre langue, elle a contribué au renouvellement permanent du lexique roumain et aussi à sa « coloration » sémantique et stylistique (RUS, 2005, 271).

Conclusions

L'identification correcte de l'histoire des mots, du chemin parcouru entre une langue et une autre, la reconnaissance des étymologies réelles des lexèmes n'est pas toujours une approche facile ou évidente. En roumain, le langage scientifique médical est généralement fondé sur des structures étymologiques gréco-latines. Ces termes anciens sont, en outre, à la base de la médecine et de la pharmacie moderne car, dans l'Antiquité, les sciences étaient toujours sous l'influence des langues savantes, le grec et le latin, qui sont à l'origine du langage scientifique universel. Ainsi, les termes médicaux roumain ont, pour la plupart, une origine éloignée et indirecte, provenant du grec ou du latin, mais ils représentent aussi des emprunts directs au français, à l'allemand ou à l'italien. Après la deuxième guerre mondiale et jusqu'à présent, de nombreux termes médicaux et pharmaceutiques sont issus de l'anglais, qui s'est imposé dans presque tous les domaines d'activité.

Bibliographie

- BERCUŞ, Costel Ioan, *Pagini din trecutul medicinei româneşti*, Bucureşti, Editura Medicală, 1981.
 BEREJAN, Silviu, « Terminologia – cea mai dinamică componentă a lexicului unei limbi naturale », in *Probleme actuale de traducere și terminologie*, Chişinău (Centrul Naţional de Terminologie), 2002.
 COŞERIU, Eugeniu, *Introducere în lingvistică*. Ediția a II-a, Trad. Elena Ardeleanu și Eugenia Bojoga, Cluj, Editura Echinox, 1999.

¹⁹ Revista Medico-chirurgicală a Societății de medici și naturaliști din Iași, vol. 109, no. 4, supliment 1, 2005, p.20.

²⁰ Revista Medico-chirurgicală a Societății de medici și naturaliști din Iași, vol. 113, aprilie - iunie, 2009, nr. 2, p. 612.

²¹ Droguri, biomateriale, echipamente și tehnici în Medicina Stomatologică, vol. 1, Editura Apollonia, 2002, p. 126, 260.

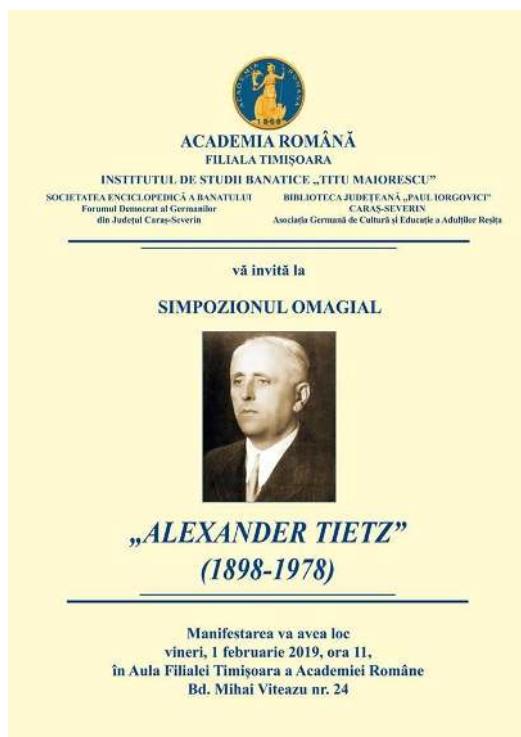
- CUJBA, Cornelia, *Influența germană asupra vocabularului limbii române contemporane*, București, Editura Paideia, 1999.
- FLAISER, Mariana, *România și mirajul Italiei*, 2009. En-ligne. URL : http://www.philippide.ro/diaspora%20culturala_2009/28%20M.%20FLAISER.pdf
- FLAISER, Mariana, *Introducere în terminologia medicală românească*, Iași, Editura Alfa, 2011.
- FRÎNCULESCU, Iulia Cristina, « Limbajul medical românesc în sincronie și diacronie », in *Uniterm. Revistă electronică de terminologie* (coord. științific Mariana Pitar), No. 7, Timișoara, 2009, p. 21-32.
- URL:http://www.litere.uvt.ro/litereold/vechi/documente_pdf/aticole/uniterm/uniterm7_2009/Art_Fr_inculescu_U2009.pdf
- IORGA, Nicolae, *Istoria românilor în chipuri și icoane*. București, Editura Humanitas, 1992.
- MATEI, Horia C., *O istorie a lumii antice*, Chișinău, Editura Universitas, 1993.
- MELNIC, Vasile, « Istorie și realitate în utilizarea terminologiei medicale », in *Revista Limba Română*, Nr. 4-8. Nr. XI, 2001. En ligne.
- URL: <http://www.limbaromana.md/index.php?go=articole&n=2989>
- OPREA, Ioan, *Terminologia filozofică românească*. București, Editura Științifică, 1996.
- PUŞCARIU, Sextil, *Die Rumanische Sprache Ihr Wesen und Ihre Volkliche Pragung*. Leipzig, Otto Harrssowitz, 1943.
- RĂCILĂ, Răzvan, RĂILEANU, Irena, RUSU, Valeriu, « Influențe germane asupra terminologiei medicale românești », in *Rev. Med. Chir. Soc. Med. Nat.*, Iași, vol. 112, nr. 4, 2008, p. 1120-1126.
- RUS, Maria Laura, « Un fapt lingvistic de actualitate: influența engleză asupra limbii române », in *Proceedings of the international conference Integrarea europeană între tradiție și modernitate*. Târgu-Mureș, 2005, p. 266-272.
- URL:http://www.upm.ro/facultati_departamente/stiinte_litere/conferinte/situl_integrare_europeana/Lucrari/LauraRus.pdf
- RUSU, Valeriu, *Dicționar Medical*, București, Editura Medicală, Ed. a IV-a, 2008.
- SALA, Marius, *Limbii în contact*, București, Editura Enciclopedică, 1997.
- STOICHIȚIU-ICHIM, Adriana, *Vocabularul limbii române actuale: dinamică, influență, creativitate*, București, Editura ALL, 2001.

**V. SCIENTIFIC CULTURE/CULTURE
SCIENTIFIQUE/CULTURĂ ȘTIINȚIFICĂ**
Coordinator/Coordinateur/Coordonator:
Eugen GAGEA

SIMPOZION OMAGIAL „ALEXANDER TIETZ”, ÎN AULA ACADEMIEI ROMÂNE, FILIALA TIMIȘOARA

Viviana MILIVOIEVICI

Academia Română – Filiala Timișoara,
Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”
B-dul Mihai Viteazu, nr. 24, Timișoara, România
viviana.poclid@yahoo.com

În data de 1 februarie a.c., de la orele 11, Academia Română – Filiala Timișoara, Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”, împreună cu Societatea Enciclopedică a Banatului, Biblioteca Județeană „Paul Iorgovici” Caraș-Severin, Forumul Democrat al Germanilor din Județul Caraș-Severin, Asociația Germană de Cultură și Educație a Adulților Reșița, au organizat în Aula Academiei Române, Filiala Timișoara, de pe Bd. Mihai Viteazu, nr. 24, Simpozionul omagial dedicat unei importante personalități bănățene, Alexander Tietz (1898-1978).

Manifestarea științifică s-a desfășurat sub moderarea Conf. univ. dr. Ioan David, directorul Institutului de Studii Banatice „Titu Maiorescu” al Academiei Române, Filiala Timișoara. După introducerea făcută de către Acad. Dan Dubină, președintele Filialei Timișoara a Academiei Române, s-a prezentat mesajul Excelenței Sale, Ralf Krautkrämer, consulul Republicii Federale Germania la Timișoara. Prof. Ovidiu Ganț,

deputat în Parlamentul României, a susținut alocuțiunea *O sărbătoare a culturii germane din Banat*, urmat de către Conf. univ. dr. Ioan Fernbach, președintele Forumului Democrat al Germanilor din Banat, *Cuvânt de salut*.

În continuare s-au prezentat următoarele comunicări:

- *Lumea lui Alexander Tietz*, Prof. univ. dr. Rudolf Gräf, prorector al Universității „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, director al Institutului de Cercetări Socio-Umane, Sibiu
- *Alexander Tietz și Timișoara*, Prof. univ. dr. Doina Bogdan-Dascălu, Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”, Timișoara
- *Alexander Tietz: o memorie recuperată, 1990-2019*, Erwin Josef Tigla, președintele Forumului Democrat al Germanilor din Județul Caraș-Severin
- *Alexander Tietz – Lectia de limba română*, Conf. univ. dr. Ada Cruceanu-Chisălită, Universitatea „Eftimie Murgu” Reșița, critic literar
- *Alexander Tietz și muzica*, Prof. univ. dr. Damian Vulpe, Universitatea de Vest Timișoara, Facultatea de Muzică
- *Alexander Tietz în contextul cultural reșițean*, Prof. Gheorghe Jurma, istoric literar
- *Pentru o ediție științifică și integrală a scrierilor lui Alexander Tietz*, Conf. univ. dr. Bogdan Mihai Dascălu, Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”, Timișoara.

De asemenea, a fost prezentat și filmul documentar *Alexander Tietz undsein Banater Bergland (Alexander Tietz și Banatul său Montan)*, în realizarea lui Alex Calcan, TVR București, 2008.

Totodată, în cadrul acestei manifestări, Conf. univ. dr. Ioan David, directorul Institutului de Studii Banatice „Titu Maiorescu” al Academiei Române, Filiala Timișoara și Prof. Vasile Man, directorul executiv și fondatorul revistei trimestriale „Studii de știință și cultură”, au prezentat publicului publicația, menționând faptul că cei interesați în domeniul cercetării științifice își pot publica studiile în această revistă. Fondată în anul 2005, la Arad, „Studii de știință și cultură” (www.revista-studii-uvvg.ro/) este o revistă prestigioasă, la nivel internațional, acreditată științific în domeniul filologiei, evaluată și clasificată de CNCS, categoria B, profil umanist, domeniul Filologie. Revista este indexată în baze de date internaționale, precum: BDI CEEOL (Central and Eastern European Online Library) (www.ceeol.com) din Frankfurt am Mein, Germania, EBSCO Publishing din Ipswich, SUA (www.ebscohost.com), Index Copernicus International din Varșovia, Polonia (I. C. Journals Master List 2017, cu un scor ICV (Valoare Index Copernicus) de 67,53 puncte) (www.indexcopernicus.com), DOAJ (Directory of Open Access Journals) din Lund, Suedia (www.doaj.org), SCIPIO (Scientific Publishing & Information Online) România, The Linguist List, SUA, BDI Thompson, SUA (în curs de evaluare ISI).

THE ORIENTAL TRAVEL JOURNEY IN LITERATURE AND ARTS**- A VISUAL INTERPRETATION OF FEMININE BEAUTY -****LE VOYAGE ORIENTAL EN LITTÉRATURE ET ARTS****- UNE INTERPRÉTATION VISUELLE DE LA BEAUTÉ FÉMININE -****JURNALUL CĂLĂTORIEI ORIENTALE ÎN LITERATURĂ ȘI ARTĂ****- O INTERPRETARE VIZUALĂ A FRUMUSEȚII FEMININE -**

Ana Mihaela ISTRATE,
 Romanian-American University, Bucharest
 istrate.ana.mihaela@profesor.rau.ro

Abstract

Beginning with the 19th century, la femme orientale becomes a metaphor of the East. Literature and arts embark on an attempt to change the traditional values of the Arab world, promoting Western thinking. The parallel study between contemporary literary texts and works of art highlight the common attitude of the Western world towards the East, whose problems related to gender relations, represented a cause of a continuous astonishment.

By making reference to the literary travel journeys of Julia Pardoe, Beauties of the Bosphorus, and Lady Mary Wortley Montagu's Middle Eastern letter journal, as well as to a set of works of art by Jean-Étienne Liotard, Jean-Léon Gérôme, or Ingres, the present iconological study tries to bridge the gap between mentalities, regarding woman's status in society.

Résumé

À partir du 19ème siècle, la femme orientale devient une métaphore de l'Est. La littérature et les arts se lancent dans une tentative de changer les valeurs traditionnelles du monde arabe, en faveur des mentalités occidentales modernes. L'étude parallèle entre textes littéraires et œuvres d'art contemporains soulignent l'attitude commune du monde occidental envers l'Est, avec des problèmes liés aux relations de genre qui représentent une cause d'étonnement continu.

Avec l'aide des voyages littéraires de Julia Pardoe, Beauties of the Bosphorus et le journal de lettre du Moyen-Orient écrit par Lady Mary Wortley Montagu, mais aussi avec l'aide d'un ensemble d'œuvres d'art signées par Jean-Étienne Liotard, Jean-Léon Gérôme, et Ingres, cette étude iconologique tente de combler le vide entre les mentalités sur le statut de la femme dans la société.

Rezumat

Începând cu secolul al XIX-lea, la femme orientale devine o metaforă pentru analiza Orientului, în general. Literatura și arta se îmbarcă într-o încercare de schimbare a mentalităților și valorilor lumii arabe, promovând un mod de gândire și stil de viață occidental. Analiza comparată a textelor literare și a operelor de artă evidențiază atitudinea comună a occidentului față de orient, ale cărei probleme legate de diferențele de gen au reprezentat un continuu motiv de uimire.

Cu ajutorul jurnalelor de călătorie ale Julie Pardoe și Lady Mary Montagu, precum și bazându-ne pe opere de artă ale unor pictori precum Jean-Étienne Liotard, Jean-Léon Gérôme, sau Ingres, prezentul studiu iconologic încearcă să unească mentalitățile privind statutul femeii în societatea epocii.

Keywords: *Romanticism, exoticism, Orientalism, experimental aesthetics, iconology*

Mots-clés: *Romanticism, exoticism, Orientalism, esthétique expérimentale, iconologie*

Cuvinte cheie: *Călătoria romantică, Montesquieu, călători egipteni în Europa, exotismul feminin*

Introduction

The East represented for the Romantics a new challenge for bringing to the front scene pieces of life that seemed *different*, a new geographical space where the individual was dressed in unusual attire, characterized as exotic, while the woman was dressed in long and vaporous gowns, with the face covered in veils, producing an aura of mystery over her personality.

Either if we talk about the Far East, or the Mediterranean region, the trip towards those realms meant for the Europeans, a new lifestyle, a process of agglutination of specific traditions and rituals, which will be further away adapted to the local specific, restructuring and revalorizing the old behavioral models.

The paper studies the exoticism interdisciplinary, with a focus especially on the problem of the representation of femininity, and less on the philosophical systems on which the analysis of orientalism was built along the years.

Paintings do not explicitly refer to the literary texts chosen, but suggestively illustrate scenes, or even fragments from the literary texts selected. I have tried to underline the resemblance between the text and painting, not only from the thematic point of view, but highlighting the narrative component of the picture, which plays an important part in action completion, based on the theory of transposing the atmosphere of specific literary texts into the plastic language.

18th century inherited the travel journal, which is now connected with the Grand Tour, understood as an initiating experience for many Europeans, whose destinations were, Berlin, Wien, culminating with the experience of self-discovery in Italy. Actually, these travels were totally dependent on a certain aesthetic model, imposed by the literary trend.

Romantic exploration literature gives a new meaning to the figurative term of *travel*, focusing both on the inner trip and the outdoor travel experience, placing the spiritual one in a position of superiority. We should also highlight at this point, the fact that the romantics were the first to explore the analogies between the real trip and the experience of the travel induced by hallucinogenic substances, such as the opium, which was the preferred drug, during that period. As Jennifer Speake suggests: "travelers passionately seek novelty and intensity in their encounters with the unfamiliar, and one way this is achieved, at least in early romanticism, is through a strong emotional and aesthetic response to landscape". (SPEAKE, 2003, p.1022)

The social context of the appearance of the literary and artistic travel journal

The travel was understood as an evasion and initiation, stimulating young artists to discover the architectural elements, traditions, customs and rituals, as well as daily life elements, of the newly found place. The Alps, Highlands or the Mediterranean, become part of this fascination for primitivism, during the Romantic period.

The present comparative study focuses not only on emphasizing the geopolitical context of the appearance of the travel literature, but also on highlighting the intellectual and psycho-social context of the appearance of the need for evasion, discovery and illumination, for an entire generation of writers and artists, mostly men but also women, for the first time in history.

Romanticism coincided with the territorial expansion, with the discovery and colonization of territories from India, Africa, or the Indian Ocean, and thus travel literature becomes an inevitable discursive means of communication, both in an attempt to achieve more power, but also to justify the occupation, most of the time abusive, and supported by the military power.

As a result of the scientific developments, of the extended railway infrastructure and the development of the maritime transport, the travel loses its strictly landscape description value and focuses more on rendering the inner states of the writer, who suffers a real culture shock, when viewing the exotic spaces, belonging to a totally different culture.

Figure 1. Eugène Delacroix, *Arabs Playing Chess* (1847), National Galleries of Scotland, Edinburgh.

An example in this respect is Eugene Delacroix's painting entitled *Arabs Playing Chess* (1847), a dynamic composition, realized through the superposition of two perspectives, which offer two contradictory states of mind. On the one hand we have the woman with the jug, almost incapable of observing the two men's activity, and in a second plan, the two chess players, whose contorted faces are extremely suggestive for the general state of mind offered by the composition.

From the point of view of the artistic composition, it is dominated by vertical lines, represented by the feminine character and the architectural silhouettes from the plan behind, which intersects with the horizontal lines of the pavement.

The main point of interest is represented by the two men, whose power lines converge into an equilateral triangle. The color gamut is represented by a variety of brown and copper tones, detaching on the clear blue of the sky, a *mise en scène* releasing intensity, allowing at the same time the decoder of the visual text to feel the atmosphere of the place, dominated by aridity.

Delacroix's paintings are probably the most suggestive in the epoch, for the power of décor, exotic character description, customs and traditions, which he is able to decipher through a personal system of symbols. Thus, during the Romantic period, we are dealing with an interpretable message, excessively affected, which is an essential requirement of the public reader. At the same time, beginning with this moment, we have the possibility to analyze texts about totally different cultures, having nothing in common with the Western world, apart from the need for exploration, of the element of novelty and the need for differentiation.

As Chloe Chard suggests, the two main purposes of the travel literature are, on the one hand, language manipulation and imaginative seduction, and on the other hand the need to order one's thoughts. On the crossroads between these two purposes is created an entire network of theoretical and rhetorical strategies, which could lead to an understanding of the terms "imaginative topography or imaginative geography". (CHARD, 1988, p. 10)

Grand Tour – initiation into an exotic world

Travel literature, genre specific for the 17th and 18th century, was invested along the centuries with different types of discourse: from enumerating a series of tourist spots, architectural monuments, customs and traditions, to 1st person narrative, travel journal, personal notes, philosophical theories, poems, etc.

Beginning with Romanticism, we can observe a shift in travel literature, which merges now with fine arts, when rendering exotic spaces, belonging to distant realms. The comparative approach focuses on the new aesthetics and cultural attitude, associated for example in the English environment with poetic figures such as Wordsworth, Coleridge, Blake, Byron, Shelley or Keats. (THOMPSON, 2007, p.159)

17th century travel literature differs from the Romantic one in the sense that the first one is marked by the past history that pursues the present moment, while the romantics feel the pressure of history in all their achievements, being able to convert the historical time into a personal time. (CHARD, 1988, p. 21)

Most of the travel writings are in fact non-fictional works of art, being justified by the need to answer the archeological and ethnographical curiosities, which Nigel Leask opposes to the texts focused mainly on rendering the missionary activities, botanical evidence collection or texts related to captivity and slavery. (LEASK, 2002, p. 4)

After the year 1800, travel literature answers an inner need of the writer, to satisfy his personal need to evade into a space that had been exploited literary in the past, from an opposite perspective. This new travel literature interprets differently geographical spacing, individuals' reactions, and their interaction with the society, the ability to adapt to a new environment, or simply inability to fit in a set cadre.

For the Enlightenment, *grand tour* becomes an indispensable tool for the education of the French and English rich, high class, young generation. We will limit the discussion only to these two nations because a comparative approach of such magnitude would require a vast research into the problem, while we are mainly interested in understanding the bases that determined, during the Romantic period, the appearance of the exotic theme, which propelled the writers to explore secluded spaces and the territorial limits touched by the romantics in their encounters.

France is by far the best represented with regard to travel journeys: Alphonse de Lamartine with *Voyage en Orient* (1835), Gerard de Nerval with *Voyage en Orient* (1851), Gustave Flaubert with his travel journals and letters, as well as his novel, entitled *Salammbô* (1862).

For the English space, the most important traveler seems to be Lord Byron, whose path towards the Levant seems to have been opened by Lady Mary Wortley Montagu (1689-1762), the wife of the British ambassador at Constantinople, between 1716-1718. Here, she had access to the women's community belonging to the Turkish high class of her times, her *Turkish Letters*, published in 1763 – a rich field material – playing a key role in Byron's future developments, whose appetite for this exotic space of the Asia Minor was opened after reading these letters. Having the advantage of belonging to the same social class, Byron followed Lady Mary Montagu's steps, visiting the same places, accumulating and disseminating personal experiences, so that finally Byron to feel that Greek islands would become his real country, that of the soul, where he would feel the need to find his end.

Among the renderings of the life of the Arab woman, Lady Mary Wortley Montagu's narratives are among the most accurate, as she was the only one in the epoch to have access into the Istanbul harem, before the year 1800. The accuracy of the accounts and the interest that she shows is reflected in the amount of texts in this respect. Mohammed Sharafuddin, a key specialist in Romantic Orientalism believes that Mary Montagu's accounts are a combination of vague and exotic elements, sometimes naïve, of hedonism and wish to shock the conventional society, but last but not least, filled with realism (Sharafuddin, 1994, p. 219).

Among the English painters who transpose on canvas the Asia Minor environment we can mention Charles Eastlake, who in 1833 presents at the Royal Academy a painting entitled *Greek Refugees*, as well as William Allen who, under the impression of his trip in Greece and at Constantinople, during the year 1830, he accomplishes the masterpiece entitled *Slave Market, Constantinople* (1838).

Fig. 2. Sir William Allen, *The Slave Market, Constantinople* (1838), National Galleries of Scotland, Edinburgh.

The painting is a complex composition, populated by a large number of characters accomplished on shadow and light zones. The shadowy lateral parts converge towards the point of interest, represented by two characters, the one on horse, and the other one dressed in Turkish attire. White is dominant in the dressing style, to create a strong contrast between the dark complexity and the clothing.

Grand Tour was understood at the beginning, not necessarily as a pleasure trip, but mostly as an initiation, as an indispensable means of education for the high class. As mentioned before, it could have been the trip to Italy, with a short stop in Switzerland, or a short trip at the foot of the Alps, the return home being made through Germany and Low Countries. Such a European tour usually lasted around three years, under the supervision of a tutor, who had the role of language teacher, but he also had the ability to guide the young aristocrat towards other fields of interest such as literature, arts, sciences, solidifying the education.

Turkish harem in literature and arts

The element that played a major role in the delineation of a travel literature, whose final destination was the heart of the Ottoman Empire, Constantinople, was represented by the political context which led to the expansion of the Ottoman Empire, during the second part of the 16th century, up until the end of the 18th century, the climax, when the Turkish society becomes associated with terms such as: “absolute despotism”, influencing the general opinion upon Islam in general.

Lady Mary disseminated all the contradictions of the 18th century, which the East disclosed. “Her feverish creation was caught between passion and reason, between romanticism and pragmatism, between the adventurous spirit and the need for order. She surrendered unconditionally to the oriental charm, maintaining however her English noblesse” (CROUTIER, 2014, p. 178). The year she spent in Istanbul was extraordinary, because she had the opportunity to experience direct contact of as Western woman with this world.

The harem is, by definition, a sacred space, an inviolable environment, where access is limited, even forbidden to those who do not belong to the restricted social group which constituted

it. Along the centuries, the meaning of the harem was restricted from that of the sultan's residence to a space exclusively destined to the Arab woman.

In the 126th century, in the Ottoman Empire, the harem was sacred. As Leslie Pierce mentions, Mecca and Medina were the two venerated harems of the Islamic world. After 12517, the Ottoman sultan becomes *hadun ul-haremeyn ül-şerifeyn* (master of the two noble sanctuaries). The third religious center of the Muslim world, Jerusalem, was also known under the name *harem-i şerif* (noble sanctuary). For the interior court of the mosque, the sanctuary, the Ottomans also used the meaning of *harem*. (PIERCE, 1993, p. 5)

Initially, the harem was exclusively the residence of the sultan, but towards the end of the 16th century he organizes a second sacred harem, inside the imperial court, destined exclusively for women and children, the heirs of the royal house, which he calls *harem-i hūmayun*, the imperial harem, because he was the only man to have access inside the gates of this harem.

After the second half of the 17th century, the harem is invested with a negative connotation, when the western world puts an equal sign between the harem and the promiscuity of the Arab world. Obviously this meaning is wrong, and it is due to a misunderstanding of the inequalities between sexes in that part of the world, of the inaccuracies accruing between the East and the West, upon matters such as sexual differences, social space or political order or the inability to understand that the diagonal masculin-feminin is less important than sacred-profan or common-privileged.

The error of the Western world, even towards the end of the 19th century, is the misunderstanding of the harem, as a space of segregation, where the woman does not have access to information, culture or the element of civilization. The notion of private space, belonging to the family was misinterpreted by the European traveler, who saw the harem as a closed circle, where access is forbidden, due to an interpretation literally of the word of the Quran.

A. [33:33] *And abide in your houses and do not display yourselves as [was] the display of the former times of ignorance. And establish salah (prayer) and give zakah (charity) and obey Allah and His Messenger. Allah intends only to remove from you the impurity [of sin], O people of the [Prophet's] household, and to purify you with [extensive] purification.* (QURAN, 33/33)

The quote from the Quran is extremely revealing for the status of the woman, subjected and merciful, whose only function is to listen to her man's word and the Prophet's word, which is in contrast with the developing society of the Western world of those times, when the woman gains more independence, rights and freedoms.

At this moment we should also observe the discrepancy between the real image of the Arab woman, as she appears in her daily life, shrouded in vaporous, long clothes, covering her ankles, and the entire literary and artistic representation, where the woman appears briefly dressed, bent over the bathtub, in a daring position, sending an encoded message of a dominating mentality, with symbolic implications.

Jean-Auguste-Dominique Ingres (1780-1867) is an example of a Western painter who never travelled to the East, but who felt the need to translate his own ideas into the canvas, filled with eroticism, where the exotic woman represents the main character. The researcher Christine Peltre suggests the fact that Ingres probably read Lady Mary Wortley Montagu's letters from the period 1716-1718, in a French translation dated 1805, where the author renders her visit at the public bath in Istanbul.

As in the case of many artists whose exotic theme is recurrent, Ingres sought the credible element in his sources of inspiration, thus the painting can render a possible world, anchored in the immediate realities of the world represented. On the other hand, we have to admit that the compositions contain an element of sensuality, which is a personal print of the artist. This characteristic of his works of art come in direct contrast with the real world of the eastern women, which is characterized by decency and total lack of sensual connotation. Generally speaking, French

painting, starting with the 18th century, abounds with scenes where women are captured in moments of maximum intimacy, while bathing, during the sauna, or accompanied by their female servants.

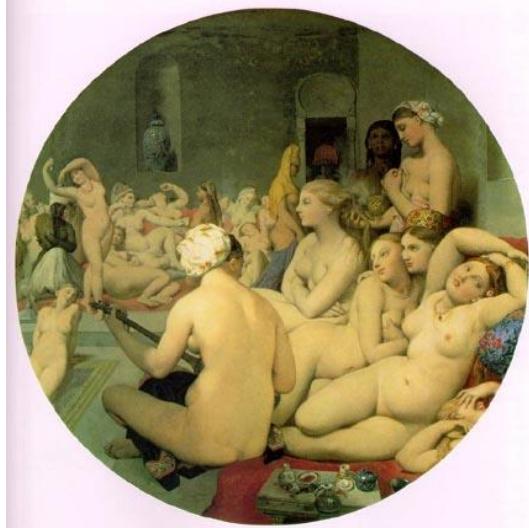

Figure 3. Jean Auguste Dominique Ingres *Le Bain turc* (1862), Louvre Museum, Paris.

The painting entitled *Le Bain turc* (1862) combines oriental meditation, being accomplished through the superposition of different plans, where women are represented in different situations, lying on sofas, hugging, around the coffee table, accompanied by musical instruments. Finished in 1862 the painting is in fact a sublime composition, the result of many years of experimentation, ending up in changing the frame from rectangular into round, with the purpose or reinforcing the differentiating element, that *different*, but also to flatter the eye of the Western colonialist. (MAHON, 2005, p. 45)

Ingres uses the distance technique, specific for the 19th century painting, which creates the impression that the twenty feminine characters that appear in the composition seem as if they do not interact with each other, as if they belong to different plans of the painting, but which finally create a “unified coherent image”. (MAHON, 2005, p. 46)

From the point of view of the technique, the composition combines drawing with oil painting, taking over some elements of his previous works of art, as the case of the women with the lute in the foreground, who is the focal point of the entire painting, and which is a processing of a previous painting, entitled *La Baigneuse* (1808), also known after the name of its owner, Valpinçon.

Figure 4. Jean Auguste Dominique Ingres *La Baigneuse dite Baigneuse de Valpinçon* (1808), Louvre Museum, Paris

Very interesting is the theory according to which Ingres creates only a *mise en scène* of an inaccessible world (ALLOULA, 1987, p.26), which is related more to the inner structure of the exotic woman, whom Ingres alters into an erotic representation of the erotic western woman.

Figure 5. Charles Jervas, *Lady Mary Wortley Montagu*, after 1716, National Gallery of Ireland, Dublin

However, in 1717, Lady Mary Montagu is the first to affirm that the Muslim woman is not subject to a strict code, her status being one filled with respect. Here is a fragment, from a letter dated 1st of April, 1717, where Mary Montagu shares her impressions about the Turkish bath, and which could be the source of inspiration for Ingres' canvas:

"It was full of women (...) without any distinction of rank by their dress, all being in the state of nature, that is, in plain English, stark naked, without any beauty or defect concealed. Yet there was not the least wanton smile or immodest gesture amongst them. They walked and moved with (...) majestic grace, which Milton describes our general mother with. There were many amongst them, as exactly proportioned as ever any goddess was drawn by the pencil of a Guido or Titian – and most of their skins shiningly white, only adorned by their beautiful hair divided into many tresses, hanging on, their shoulders, braided either with pearl or ribbon, perfectly representing the figures of the Graces. (...) to see so many fine women naked, in different postures, some in conversation, some working, others drinking coffee or sherbet, and many negligently lying on their cushions, while their slaves (generally pretty girls of seventeen or eighteen) were employed in braiding their hair in several pretty fancies, in short, it is the women's coffee house, where all the news of the town is told, scandal invented etc."

(MONTAGU, 1837, 231)

As, later on, with the case of photography, exotic painting focusing on the representation of the Arab feminine beauty, behind the closed doors of the harem, represents an aesthetic point of view, a category answering the needs of the Western audience, eager to listen to frivolous tales, that can stimulate the imagination of the receiver.

We can also talk about a set of Western clichés, which are visible mainly in the visual representations, but also in literature, where we have the same plot: the relationship between the

colonizing male, soldier or sailor, having. Relationship with the local woman, whose beauty is able to lure and shock the poor young inexperienced westerner. The Arab woman is opulent through her dressing code, in her *habbara*, if she belongs to the high class, or in *khamiss*, if she is a normal woman. She is beautiful, wearing golden jewelries on her wrists and ankles, she walks barefoot, unveiling here and there her ankles, while sometimes even her arms can be seen, coming out completely from the wide sleeves. (NERVAL, 1977, p. 101)

Among all stories about the life of the Arab woman, those rendered by Lady Mary Wortley Montagu are probably the most truthful, as she was the only one, before the year 1800, to have direct access into the women's harem in Istanbul. The accuracy of the stories and the interest she shows is reflected in the huge amount of texts, in this respect. Sharafuddin believes that her stories are “(...) a combination of exoticism with ambiguous, often naïve, hedonism; of irreverence, the wish to shock the conventional; and realism, the attempt to strike a blow against idealistic pretence”. (SHARAFUDDIN, 1994, p. 219-220)

Lady Mary Montagu is the first one to introduce the Turkish attire into the English environment. Her tradition will be continued by an entire series of ladies from the British higher class, who will order portraits in which they appear dressed in exotic attire. It is the case of Lady Philippa Elizabeth Dorothea Rooper and Lady Sunderlin, whose portrait is realized by the famous painter Sir Joshua Reynolds.

Figure 6. Sir Joshua Reynolds *Portrait of Lady Sunderlin wearing a "Turkish" costume* (1786),
Staatliche Museen, Berlin.

Even if, after the year 1770, the fashion of the Turkish influences in the westerners' lifestyle loses its intensity, the East remains a source for the decorative elements, of the emplacements in which Europeans are placed in oriental attire: mameluke tunics, caftans, turbans, cashmere shawls, tufted hoods, also known as *a la Levantine*. (THORNTON, 1994, p. 10)

In *Lady Sunderlin*'s portrait, the remoteness of the landscape surpasses the flat character of the canvas, and this is part due to the eye of the observer, which is able to empower the work of art with an emphasized depth. (ARNHEIM, 1995, p. 73)

Lady Sunderlin indicates the feeling of nature, an excruciating feeling of melancholy, related both to landscape and the appearance, characterized by an indefinite *pathos*. We can talk, without any exaggeration, about an insertion of the sublime element, which foreshadows the Romantic taste of nature and restlessness.

This mature work of art proves a deep understanding of the feminine sensitivity. The painter carefully studies the states of consciousness of the character, who looks uneasy, with her chest in pain, the veil rustling at the same time with her body, while moved by the calm wind of the surrounding fall. The tones of ocher and pearl of her dress are in tune with the decomposing nature, with the warm sunset of the early autumn.

Besides the color symbolism, an important role is played by other symbols, such as the tree – a symbol of the cosmic life – purposefulness, evolution, perceived as regeneration, turn the tree into a symbol of inexhaustibility, thus of eternal life. We can observe an abundance of the chiaroscuro, the uncertain tones, contrasts of light and darkness, all these exciting effects offering the composition a feeling of restlessness.

The oil painting has the ability to bring to light even the darkest corners of the painting. This unique technique is *the oil*, which can be found in all chromatic pigment particles. They offer a profoundness in which the eye of the viewers immerses, in order to feel the infinity. Watercolors, on the other hand, lack the depth, in the aquarelle or tusk, the infinity is dull, almost dead. The colors are in tune with the states of mind, while the significance of color is universal

But the key element of the present study is represented by the feminine beauty of the exotic woman, as she appears in the visual and literary representations of Lady Mary Montagu or in Julia Pardoe's journal, while the element of novelty is represented by the adaptation of a visual narrative analysis model to the literary text.

The study opposes the image of the status of the Arab woman, to that existing in the West, supported by Montagu's rendering, but also by Gérard de Nerval, whose *Turkish letters*, will be published in a volume in 1851, under the title *Voyage en Orient*, where the East is represented as a combination of dream and reality, phantasy, plagiarism, popular tale and legend.

Before Mary Montagu and Julia Pardoe's narrative of Oriental harem, the approach towards this secluded world was mainly promiscuous, like an extension of the legendary *1001 Arabian Nights*. Now, the new sources can be considered authentic, bringing to light daily life realities, ethnographic proof, totally opposed to the sexuality suggested by the artistic representations, such as Ingres' *Turkish Bath* or his other painting entitled *Grand Odalisque*.

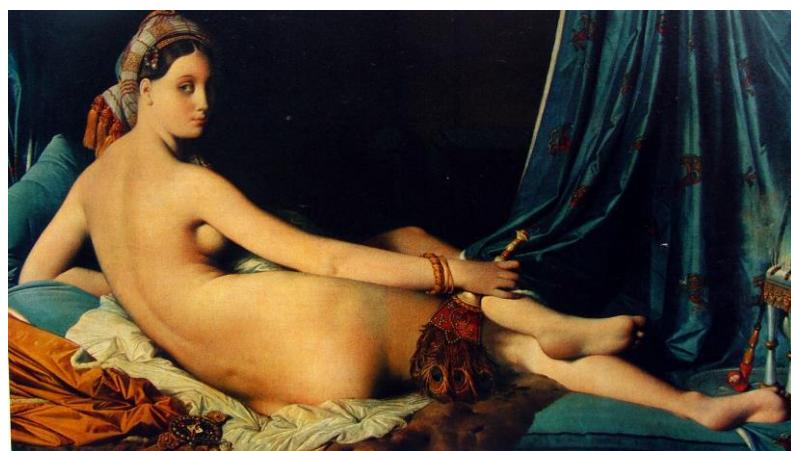

Figure 7. Jean Auguste Dominique Ingres - *Grande Odalisque* (1814), Louvre Museum, Paris

Lady Mary Montagu is the first to affirm that the Muslim woman does not have to obey a secret code, on the contrary, being respected by the other members of the society. We should not forget that during those time the Ottoman Empire was still subject to the matriarchate. Here is a

fragment from a letter dated April 1st, 1717, where Montagu shares her impressions about the Turkish bath, and which we are convinced that Ingres has read, as being one of his sources of inspiration for his famous work of art.

Starting with the year 1832, William Henry Bartlett (1809-1854) travels all over Europe, in an initiating cultural journey, that will be rendered in his engravings and etchings reproducing architecture, but mastering light and shadow.

Bartlett visits Middle Eastern countries, goes to Beirut, Tripoli, the Island of Rhodes, Turkey, the climax being a set of 83 metal etchings rendering Constantinople lifestyle, that will be published in Julia Pardoe's volume entitled *Beauties of the Bosphorus* (1839).

Bartlett's book illustrations and engravings represent more than simple topographical and architectural elements. They contain the emotional component able to decode the meaning of the literary sign that Pardoe transmits to the reader through the written word. In fact, the works of art are a sort of *analogon* of Julia Pardoe's travel writing.

The fact that the two of them have traveled together around the Balkans, allowing to the delineation of a double reference, which leads to a unity of discourse. The trip which lasted for eight months was a sort of pilgrimage towards the borders of the Ottoman Empire, including different stops along the Danube River, in Serbia, Bulgaria, Moldova and Bessarabia, resulting in a series of 83 etchings. We can talk in this particular case of a travel journal, about a total unity between text and visual elements, the illustration translating in a way the travel experiences of the author, interpreting and completing from a different perspective, the two key elements of the visual sign: reality and text.

Conclusions

The romantic approach to travel during the period meant an understanding of the human experience as a form of personal adventure, as a result of which the writer, and now the female writer, for the first time, goes beyond the usual geographical limits, gets in touch with a new world, different, filled with risks but also able to offer literary and artistic accomplishments.

I have started from the possibility of existence of a semantic unit between literature and arts, the literary composition offering the possibility of a wider freedom of interpretation, while painting simply decodes the secret message of literature. I attempted to interpret the way in which Romantic artists select their exotic subjects, so as we can talk about a specific pressure, from the external world, a specific order, or we can simply talk about the personal interpretation of specific events and realities, contemporary to the respective artist.

I have tried to offer a personal interpretation to the relationships between the verbal and visual modes of communication, and the general conclusions acquired had as a result the idea that beginning with the Romantic period, painting is no longer simply copying reality. The synchronic approach starts from the idea that we can talk about a set of visual rules and *non-visual principles* (VRÂNCEANU, 2002, p. 47), which lay at the basis of a narrative image, beyond the limits of the Romantic period.

In fact, it bridges the gap between the artistic and literary modes, in the sense that the first becomes capable of influencing communication, while the literary one becomes an aesthetic factor. Through the union of the two modes we reach a literary text characterized by total plasticity, Nerval's *Voyage en Orient*, or Julia Pardoe's *Beauties of the Bosphorus* becoming perfect literary compositions. But connecting them with certain works of art, such as Jean-Léon Gérôme, Ingres or Delacroix's works of art, the two components – text and image – will have the same ability to render emotions, complementing each other, translating each other, and even establishing a report of *dialectic interdependence*.

The reading and rereading of Edward Said's *Orientalism* (1978) represented the spring that drove the entire gear of the study, helping first at drawing a clear comparison between the two terms – *orientalism and exoticism* – and offering, at the same time, an answer to the “multiple identity

problem" (Said, 2001, p.193) which is supported by the complex system of oriental clichés: *harems, princesses, princes, slaves, veils, dancers, sorbets, oils, etc.* (Said, 2001, p.200)

The paper places the research of the exotic world between Said's theory on orientalism, perceived as a complex relationship "of power, domination and hegemony, in different degrees of complexity" (Said, 2001, p.5) and that of J.J. Clarke, referring to the debt of honor of the Western man, to the East. (CLARKE, 1997, p.17)

The paper studies the exoticism interdisciplinary, with a focus especially on the problem of the representation of femininity, and less on the philosophical systems on which the analysis of orientalism was built along the years, because the fascination exerted by the exotic world upon the Western man was the trigger of an entire generation of writers and artists, poets and drawers, that completely changed the mentality that we have today.

Reference List

- ALLOULA, Malek, *The Colonial Harem*, Manchester University Press, 1987.
- ARNHEIM, Rudolf, *Forța centrului vizual. [Art and Visual Perception: a psychology of the creative eye, 1954]*, Editura Meridiane, București, 1995.
- CHARD, Chloe, *Pleasure and Guilt on the Grand Tour: travel writing and imaginative geography 1600-1830*, Manchester University Press, 1988.
- CLARKE, J.J., *Oriental Enlightenment – The Encounter Between Asian and Western Thoughts*, Routledge, 1997.
- CROUTIER, Alev Lytle, *Harem – Lumea din spatele valului*, Editura Corint Istorie, Bucuresti, 2014.
- LEASK, Nigel, *Curiosity and the Aesthetics of Travel Writing 1770-1840*, Oxford University Press, 2002.
- MAHON, Alyce, *Eroticism and Art*, Oxford University Press, 2005.
- MONTAGU, Mary Wortley, *The Letters and Works of Lady Mary Wortley Montagu*, , vol.1, A&W.Galignani and Co, Paris, 1837.
- NERVAL, Gerard, *Călătorie în Orient. [Voyage en Orient, 1851]*, Editura Univers, București, 1977.
- PEIRCE, Leslie, *The Imperial Harem*, Oxford University Press, 1993
- SAID, Edward, *Orientalism*, Editura Amarcord, Timișoara, 2001.
- SHARAFFUDDIN, Mohammed, *Islam and Romantic Orientalism*, I.B.Tauris Publishers, London, 1994.
- SPEAKE, Jennifer, *Literature of travel and exploration: an encyclopedia*, vol.3, Taylor and Francis Group, 2003.
- THOMPSON, Carl Edward, *The Suffering Traveler and the Romantic Imagination*, Oxford University Press, 2007.
- VRÂNCEANU, Alexandra, *Modele literare în narativă vizuală*, Editura Cavallioti, București, 2002.

Web Citation

The Quran (English version). Retrieved August, 12, 2018, from <https://quran.com/33/33>

List of illustrations

- Figure 1. Eugène Delacroix, *Arabs Playing Chess* (1847), National Galleries of Scotland, Edinburgh.
- Fig. 2. Sir William Allen, *The Slave Market, Constantinople* (1838), National Galleries of Scotland, Edinburgh.
- Figure 3. Jean Auguste Dominique Ingres *Le Bain turc* (1862), Louvre Museum, Paris.
- Figure 4. Jean Auguste Dominique Ingres *La Baigneuse dite Baigneuse de Valpinçon* (1808), Louvre Museum, Paris
- Figure 5. Charles Jervas, *Lady Mary Wortley Montagu*, after 1716, National Gallery of Ireland, Dublin.
- Figure 6. Sir Joshua Reynolds *Portrait of Lady Sunderlin wearing a "Turkish" costume* (1786), Staatliche Museen, Berlin.
- Figure 7. Jean Auguste Dominique Ingres - *Grande Odalisque* (1814), Louvre Museum, Paris.

PROBLEMATIC ASPECTS OF INTERCULTURAL COMMUNICATION

ASPECTS PROBLÉMATIQUES DE LA COMMUNICATION INTERCULTURELLE

ASPECTE PROBLEMATICE ALE COMUNICĂRII INTERCULTURALE

Angelica CĂPRARU, Sanda PĂDURETU,
 Departamentul de Limbi Moderne și Comunicare
 Facultatea de Construcții de Mașini
 Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca
 Bd. Muncii, 103-105, 400641 Cluj-Napoca, România
 Angelica.Capraru@lang.utcluj.ro
 Sanda.Paduretu@lang.utcluj.ro

Abstract

Cultural stereotypes are expressed when persons belonging to a certain culture judge and interpret attitudes and behaviors, by reference to their own culture. This qualitative paper work, part of a more extensive study conducted between 2011 and 2014, describes cultural stereotypes and cultural self-stereotypes, from a comparative perspective, Italian, Romanian and German. A communication supported by the intercultural context implies the awareness of cultural differences, understanding and accepting the rules and values of "the other", without making judgments and label people.

Résumé

Les stéréotypes culturels font surface lorsque des personnes appartenant à une certaine culture jugent et interprètent des attitudes et des comportements, tout en se rapportant à sa propre culture de référence. Notre recherche qualitative – partie d'une étude plus ample réalisée entre 2011 et 2014 –, décrit des stéréotypes et des auto-stéréotypes culturels, dans une perspective comparative italienne, roumaine et allemande. Une communication assertive dans un contexte interculturel implique l'appréhension des différences culturelles, la compréhension et l'acceptation des normes et des valeurs de « l'autre », sans émettre des jugements ou attribuer des étiquettes.

Rezumat

Stereotipurile culturale se exprimă atunci când persoane aparținând unei anumite culturi judecă și interpretează atitudini și comportamente, prin raportare la propria cultură de referință. Prezenta cercetare calitativă, parte a unui studiu mai amplu realizat în intervalul 2011-2014, descrie stereotipuri și auto-stereotipuri culturale, din perspectivă comparativă, italiană, românească și germană. O comunicare asertivă în context intercultural implică conștientizarea diferențelor culturale, înțelegerea și acceptarea normelor și valorilor "celuilalt", fără a emite judecăți și etichete.

Key words: *intercultural communication, culture, prejudice, stereotypes*

Mots-clés: *communication interculturelle, culture, préjugés, stéréotypes.*

Cuvinte cheie: *comunicare interculturală, cultură, prejudecăți, stereotipuri.*

Introducere

Definite ca forme eronate și inferioare de gândire (MILLER, 1982), generalizări lipsite de fundamente (BRIGHAM, 1971) sau opinii consensuale despre trăsăturile unui grup (TAIFEL, 1981), stereotipurile culturale acționează în mod simplificator asupra realității, oferind o imagine falsă a celeilalte culturi. Fiind generalizări excesive, stereotipurile se suprapun deseori cu realitatea; acestea pot conține elemente reale, dar ascund realitatea individuală. Fiske (2002) definește stereotipurile drept un complex de credințe împărtășite despre caracteristicile unui grup social sau cultural, care simplifică sau exagerează trăsăturile atribuite unui grup, având rolul de a justifica reacții afective sau comportamentale față de un anumit grup. Dacă majoritatea autorilor în domeniu consideră că stereotipurile presupun caracteristici care definesc un anumit grup, există voci care susțin că acestea presupun caracteristici care diferențiază un grup de un altul. (McCAULEY, STITT și SEGAL, 1980)

În situații de comunicare interculturală, interlocutorii prezintă tendință de a-și confirma propriile concepții stereotipate, selectând doar acel comportament care le susține așteptările. În urma unei interacțiuni prelungite cu membrii unei alte culturi acestea pot evoluă, într-un sens sau altul. (BOSCHE, 1993) Dacă stereotipul face trimitere la modul în care se raportează individul la propria sa cultură, auto-stereotipul se referă la raportarea acestuia la altă cultură. Unii autori consideră auto-stereotipurile ca fiind mai apropiate de realitate (STENNING & EVERET, 1979), alții însă (BOSCHE, 1993) afirmă că nu există dovezi care să ateste această ipoteză. Acesta din urmă este de părere că imaginea despre propriul grup de referință poate fi distorsionată de fenomene precum raționalizarea sau justificarea. O altă subcategorie a stereotipului este meta-stereotipul care face trimitere la modul în care un anumit grup crede că este percepție de către exogrup. Spre deosebire de stereotipuri, care pot fi negative, neutre sau pozitive, prejudecata nu este investită cu nuanțe pozitive. Cu intenția de a face o delimitare clară între stereotip și prejudecată, Fiske afirmă că "în timp ce stereotipul este componenta cognitivă, prejudecata reprezintă componenta afectivă, emoțională." (FISKE, 1998, 357)

Cultura de apartenență reprezintă cheia de lectură a unor comportamente și atitudini, individul fiind prizonierul structurilor lingvistice și culturale care îi marchează întreaga existență. (LACAN, 1965, 860). Studiile lui E. T. Hall, "The Hidden Dimension" (1966) și "Beyond Culture" (1989), se dovedesc surpinzător de actuale astăzi, într-un context amprenat de interculturalitate. Un exemplu elovent care anticipează cercetarea noastră își revendică drept punct de plecare clasificarea culturilor realizată de către antropologul american. Conform acestei clasificări, cultura italiană și cea română sunt înalt contextualizate, policrone, pe când cea germană este slab contextualizată și monocronă. În interacțiunile culturale, aceste diferențe pot să producă neînțelegeri, vehicularea de etichete și stereotipuri. Spre exemplu, policronismul italienilor sau al românilor este considerat de către germani drept lipsă de disciplină și rigoare. Prin incluziunea în această paradigmă, stereotipurile de genul punctual/nepunctual pot fi interpretate drept rezultatul interacțiunii dintre cele două sisteme temporale diferite. Rigoarea, disciplina sunt doar câteva atrăgătoare asociate germanilor. Italianii sunt recunoscuți pentru felul lor extrovertit, pentru expresivitatea lor. Aceste generalizări despre membrii unei culturi, preluate și perpetuate de către membrii altor culturi, constituie baza pentru stereotipuri și prejudecăți. Amintim totuși, rolul stereotipurilor de instrumente utile, ca modalitate de reperare a individului într-un context cultural nou (ATKINSON și HILGARD, 2005) dacă sunt descriptive, nu evaluative și dacă este conștientizat faptul că descriu o normă de grup și nu caracteristici ale unei persoane. (ADLER, GUNDERSEN, 2008)

Metode și materiale

Ipoteza de la care pleacă demersul nostru de cercetare este că "Auto-stereotipurile sunt mai favorabile decât hetero-stereotipurile."¹ Obiectivul-pivot al prezentei cercetări calitative îl constituie identificarea și descrierea stereotipurilor și auto-stereotipurilor, din perspectivă românească, italiană și germană. Populația țintă a cercetării: oameni de afaceri implicați în parteneriate româno-italiene, româno-germane. Aria cercetării este arealul transilvan. Instrumentul de cercetare utilizat este interviul semistructurat aplicat unui număr de 30 de respondenți – 10 de naționalitate română, 10 de naționalitate germană și 10 de naționalitate italiană. În eșantionare s-a recurs la selecția rațională (judgment saples). Datorită caracterului intercultural al demersului de cercetare, s-a luat în considerare încadrarea culturală a respondenților, precum și de stilul de comunicare specific fiecărei culturi. Întrebările principale folosite în interviu au fost deschise. În funcție de răspunsurile primite au fost folosite și întrebări secundare, de sprijin, cu scopul de a culege date relevante. În ceea ce privește tipologia întrebărilor utilizate s-a recurs la întrebări introductory, de trecere, întrebări filtru, de control și de identificare. Menționăm faptul că a fost realizată o pretestare a instrumentului de cercetare, care a inclus 10 subiecți și în urma căreia au fost aduse modificări considerate utile pentru scopul cercetării propriu zise.

Rezultate și discuții

Analiza interviurilor relevă date importante privind stereotipurile și auto-stereotipurile culturale, din perspectivă italiană, românească și germană.

Stereotipuri față de poporul român, poporul italian și poporul german. În cadrul acestei secțiuni au fost analizate atributele folosite în descrierea românilor, germanilor și italienilor. Graficele ne indică faptul că persoanele interviewate de origine română au folosit mai multe auto-stereotipuri negative, pe când germanii au fost orientați în descrierea românilor, de stereotipuri cu o conotație pozitivă sau neutră. Respondenții italieni utilizează atât stereotipuri negative, cât și pozitive, în procent echilibrat.

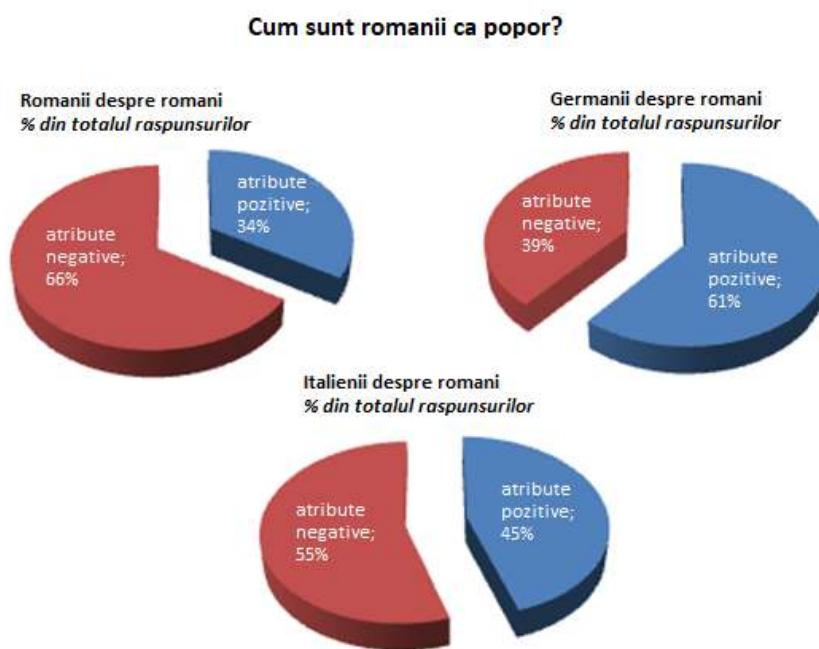
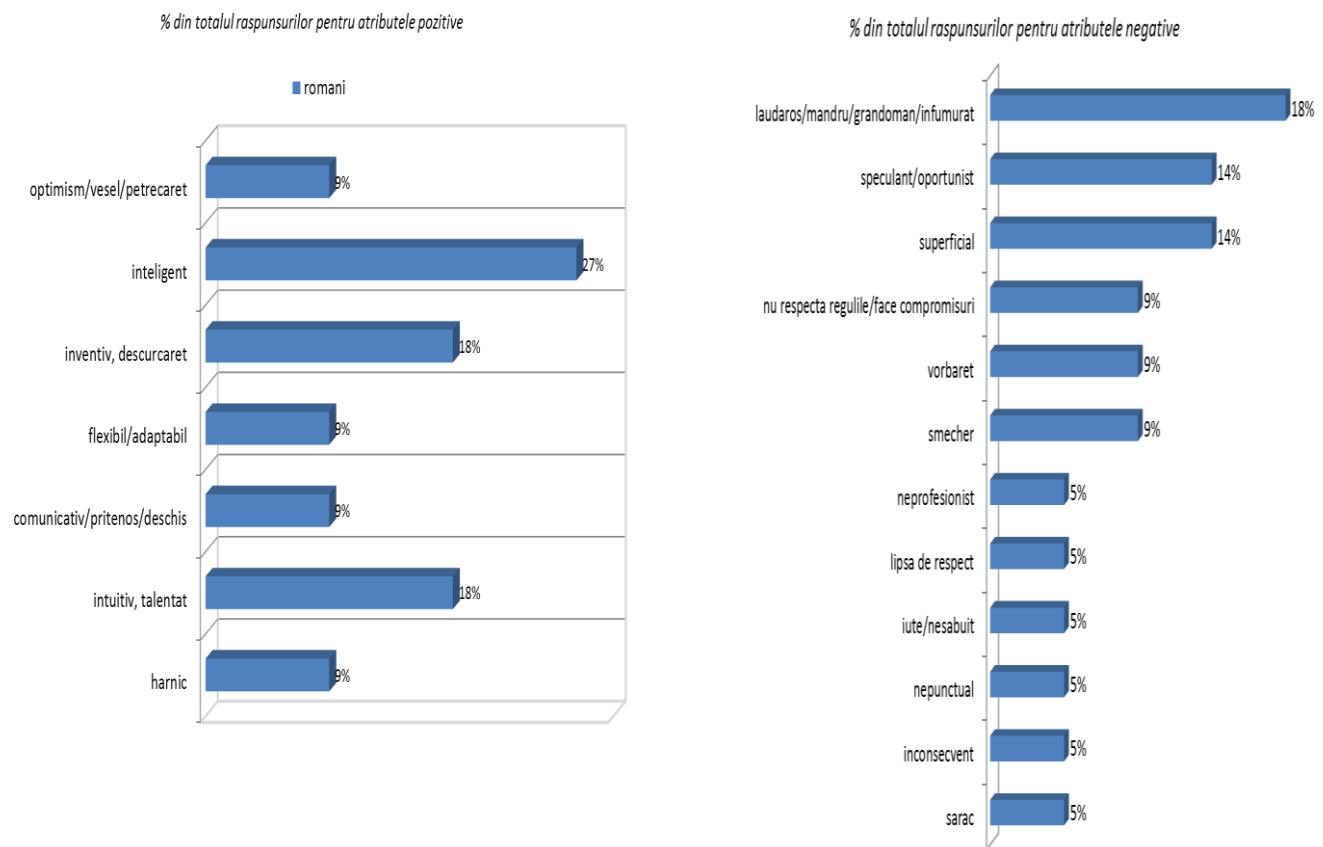

Fig. 1. Frecvența stereotipurilor pozitive și negative, în funcție de naționalitate

¹ Literatura de specialitate remarcă faptul că auto-stereotipurile sunt de obicei mai favorabile decât hetero-stereotipurile (BOSCHE, 1993).

Cercetarea continuă cu întrebarea "Cum sunt românii ca popor?" Principalele 3 atribute pozitive identificate în descrierea românilor de către persoanele interviewate de origine română sunt: inteligența, inventivitatea și talentul. În schimb, aceștia sunt etichetați ca fiind mândri, grandomani,

speculanți, oportuniști și uneori superficiali.

Fig. 2. Auto-stereotipuri – români

Citate relevante:

- *Inteligent, neprofesionist, neconventional.*
- *Iute, flexibil, dornic să facă totul în avantajul său.*
- *Mândru, sigur de el.*
- *Superficial, inconsecvent, lăudatos, talentat.*

Răspunsurile primite din partea respondenților de origine germană conturează un profil al românului optimist, vesel, comunicativ, deschis și prietenos, ospitalier, dar cu o stigmată de sine scăzuta, uneori superficial, prea vorbăret, certăret și uneori neserios.

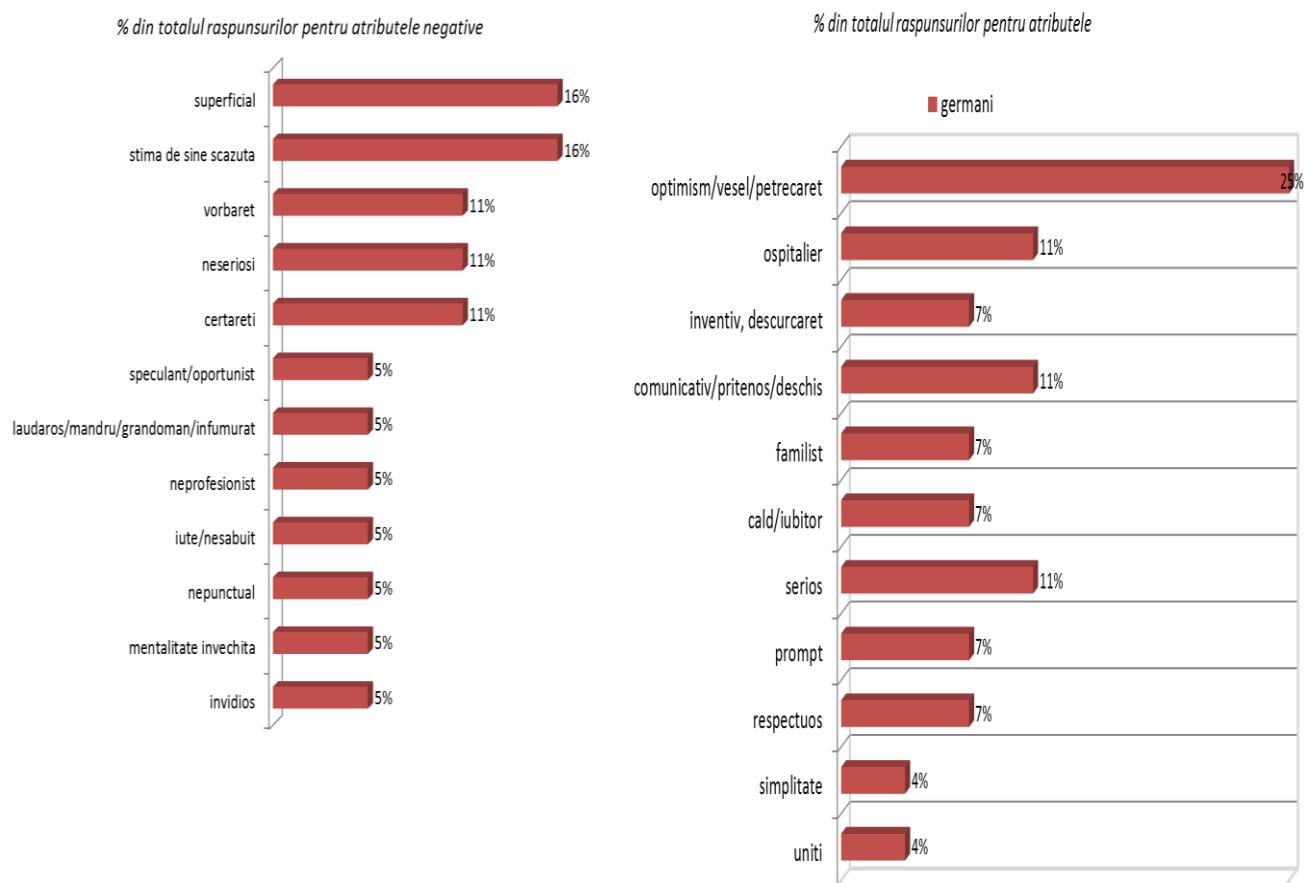

Fig.3. Hetero-stereotipuri – perspectiva germană

Citate relevante:

- *Inteligent, dar la nivel de mentalitate încă se cer schimbări.*
- *Cred ca vă placem noi mai mult decat vă placeți voi unii pe altii.*
- *Abilitatea de a vorbi limbi straine, deschiderea către nou.*
- *Inventivitatea, canalizarea spre găsirea de solutii, seriozitate.*
- *Câteodata iau în considerare aspecte neimportante ale problemei, acestea fiind îndelung dezbatute.*

Respondenții de origine italiană apreciază la români optimismul, veselia, inteligența, ospitalitatea și capacitatea de a învăța, dar sancționează imoralitatea și mandria nejustificată.

Cum sunt români ca popor?

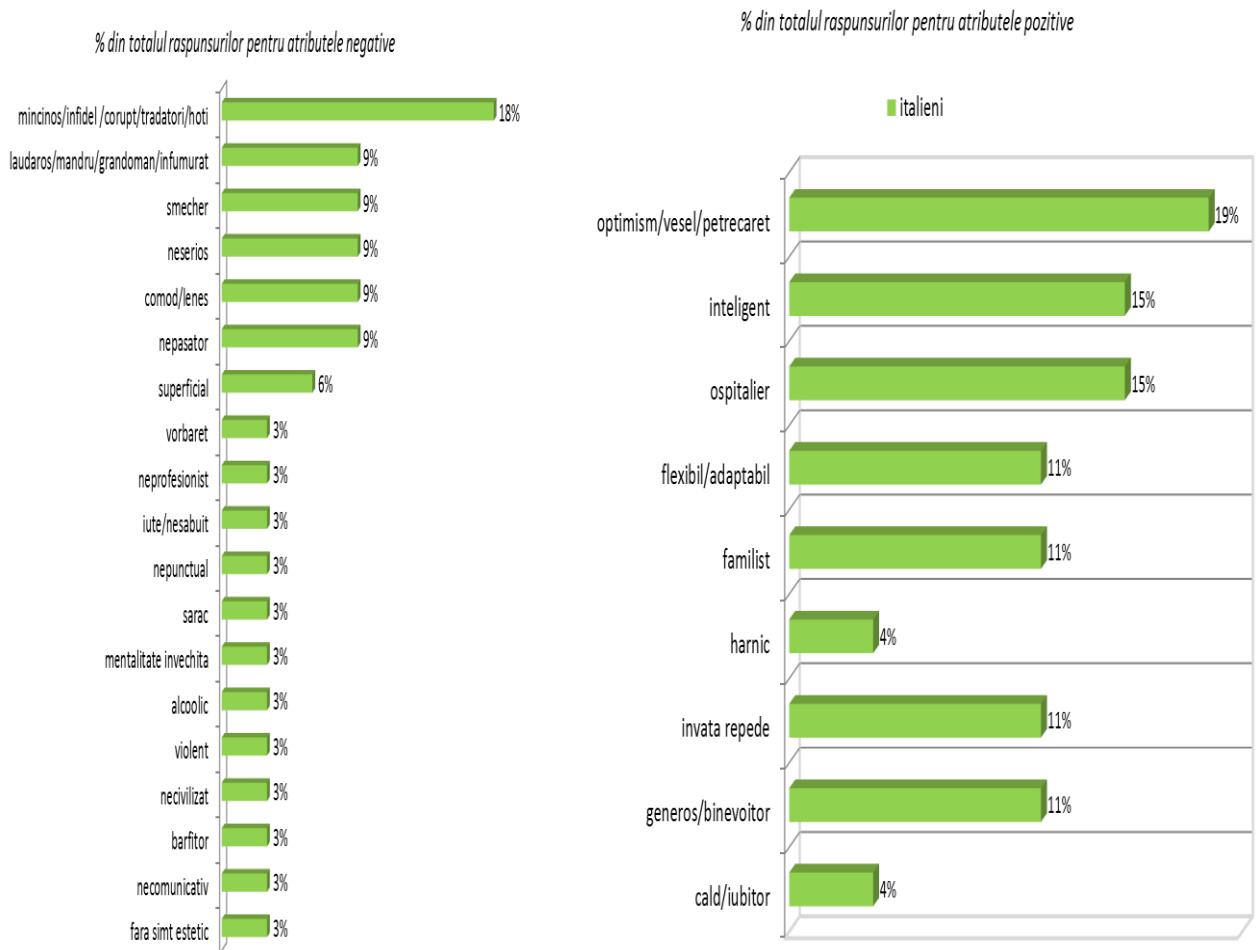

Fig.4. Hetero-stereotipuri – italieni

Citate relevante:

- *Am observat că femeia contribuie mult finanțiar în familie, uneori mai mult decât bărbatul.*
- *Fericiti, entuziaști, generoși, neserioși, înfumurați.*
- *Dorința continuă de evoluție este aspectul cel mai interesant pe care l-am descoperit la poporul român.*
- *Cordiali, inteligenți și smecheri, au capacitate de adaptare și sunt familiști.*
- *Disponibili, flexibili, inteligenți, sireți, malicioși.*
- *Petrecăreți, săritori la nevoie.*

Stereotipuri despre poporul german. În ceea ce privește imaginea germanilor văzută din perspectiva respondenților români și germani, aceasta este cu precadere pozitivă. Remarcăm faptul că doar 20% din totalul atributelor folosite de respondenții germani au o conotație negativă. Aceștia se autocaracterizează ca fiind politicoși, respectuoși, perfecționisti și riguroși în tot ceea ce fac, dând dovedă de seriozitate și responsabilitate. Într-o oarecare măsură cred despre ei însăși că sunt uneori prea rigizi și fără prea mult simț al umorului.

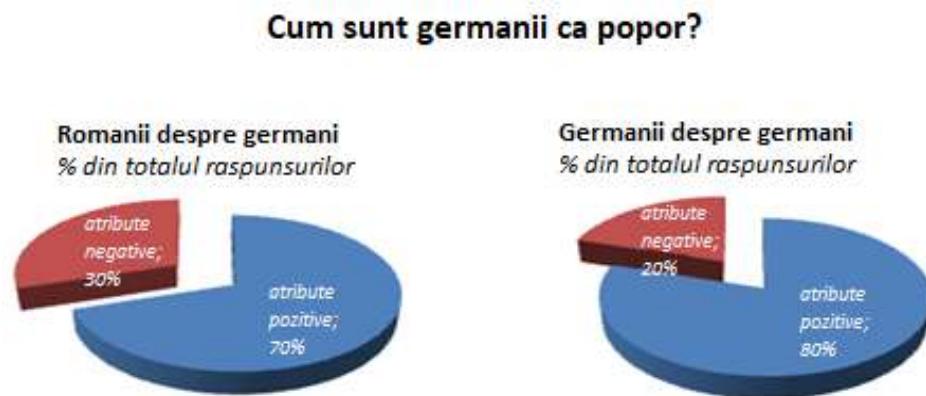

Fig.5. Frecvența stereotipurilor, în funcție de naționalitate

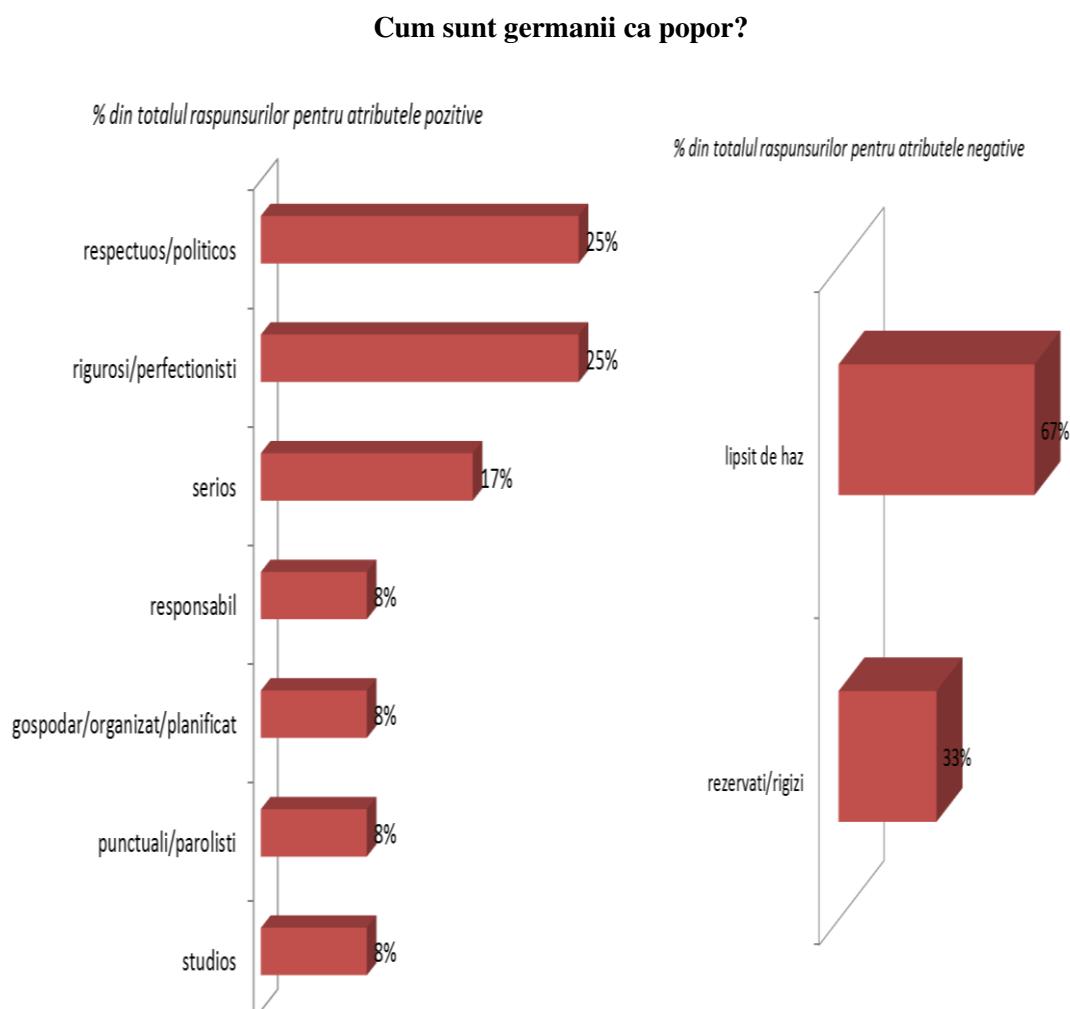

Fig. 6. Auto-stereotipuri - germani

Citate relevante:

- *Studios, perfecționist, rezervat, respectuos, cu un umor reținut.*
- *Dorința de a face lucrul bine, respectul pentru cei care muncesc ca ei.*
- *Respectarea ierarhiei, a cuvântului dat, dorința de a face lucrurile bine și la timp.*
- *Muncesc foarte mult, organizat.*
- *Poate prea serioși, conaționalii mei. Dar să știți că știm să ne și distrăm, dar nu la muncă.*

Respondenții români folosesc în mare măsură aceleași atribute folosite de către respondenții germani, punând accent pe seriozitate, rigurozitate, perfecționism și punctualitate. De asemenea, consideră că aceștia sunt uneori prea rigizi și le lipsește simțul umorului.

Cum sunt germanii ca popor?

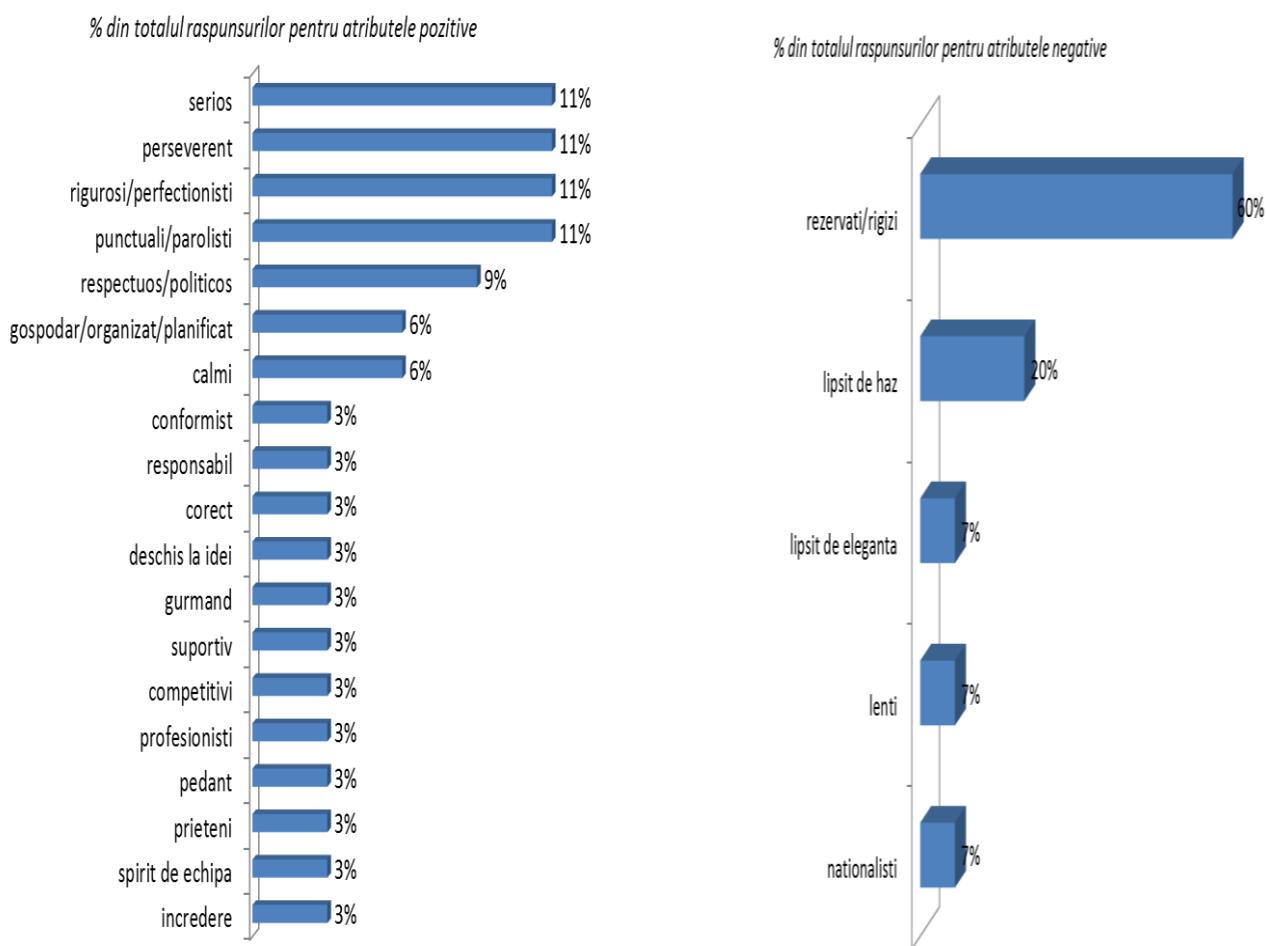

Fig. 7. Hetero-stereotipuri – români

Citate relevante:

- *Respectuoși, politicoși, rezervați, dar când termină cu munca sunt gata și de distracție.*
- *Lucrează mult și corect. Ca un ceas. Termină ce încep, aparatele lor merg strună, acceptă orice idee din jur, stau multe ore în plus pentru a le ieși un rezultat bun.*

- *Dacă încep un lucru, îl fac la timp și fără greșeli. Sunt foarte competitivi.*
- *Nu sunt comunicativi decât după ce te cunosc bine și pentru asta le trebuie timp.*

Stereotipuri despre poporul italian. La fel ca în cazul respondenților germani, italienii conurează o imagine caracterizată mai mult de atrăitive pozitive decât negative. Observăm că peste 70% din atrăitivele folosite atât de respondenți români, cat și de cei italieni, în descrierea unui italian, sunt conotate pozitiv.

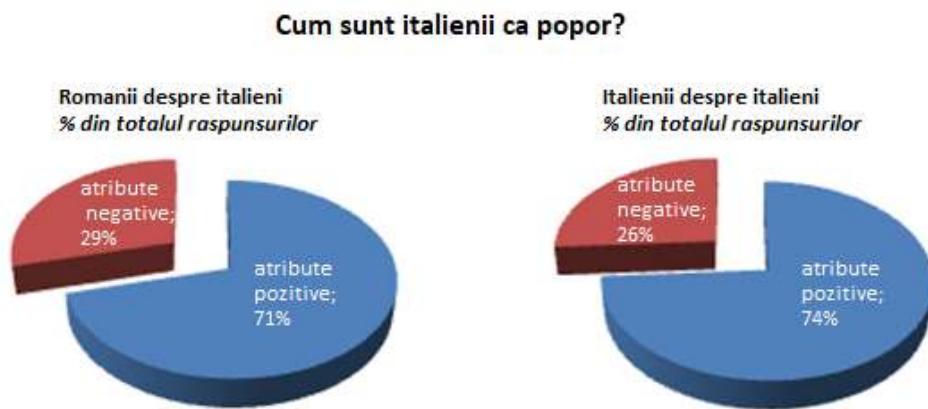

Fig. 8. Frecvența stereotipurilor, în funcție de naționalitate

Principalele auto-stereotipuri folosite de respondenți în descrierea unui italian fac referire la: capacitatea de a se adapta, veselia, spiritul latin, eleganța, generozitatea și faptul că sunt familiști. Italianii se consideră gălăgioși, uneori neserioși și prea orgolioși.

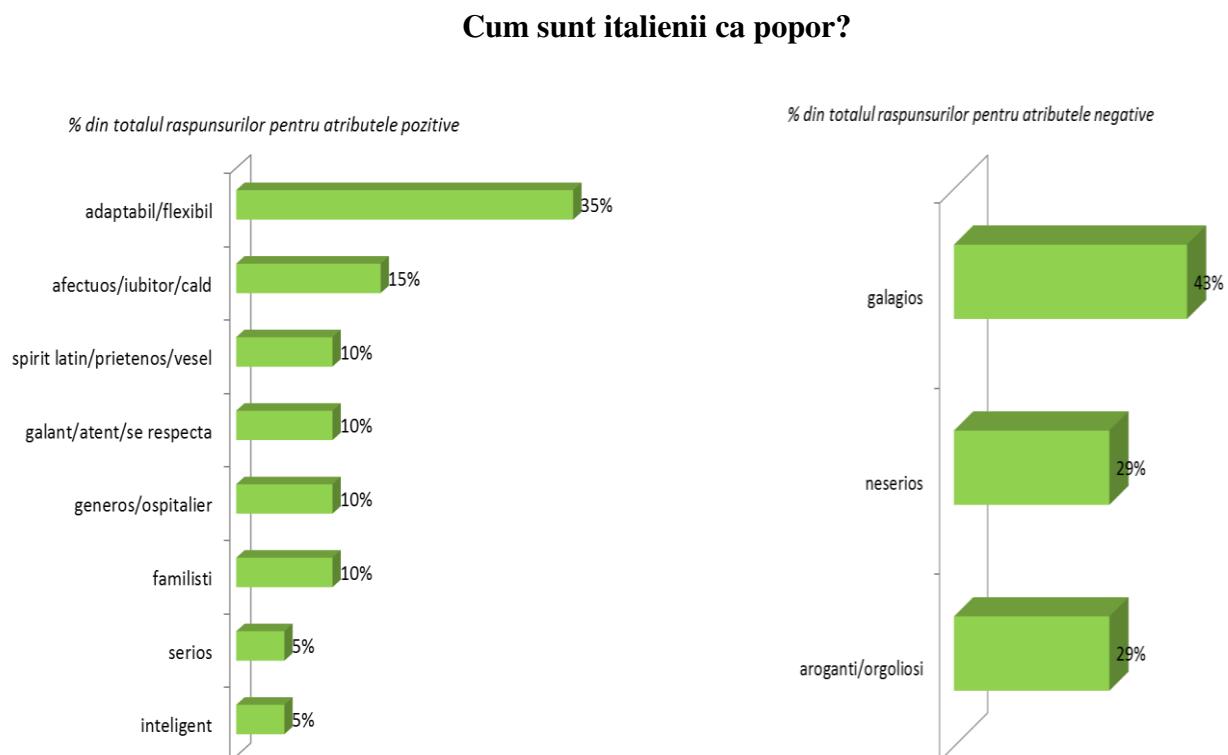

Fig. 9. Auto-stereotipuri – italieni

Citate relevante:

- *Vorbareți, agitați, dar serioși când e vorba de muncă.*
- *Adaptabili, pun pasiune în ceea ce fac.*
- *Adaptabili și flexibili, mult prea orgolioși, comunicativi, eleganți.*
- *Primitori, afectuoși.*

Aproximativ aceleași atribute folosite de către italieni în auto-descriere sunt folosite și de români, care la rândul lor îi văd pe italieni ca fiind optimiști, veseli, eleganți, extroverti și orgolioși.

Cum sunt italienii ca popor?

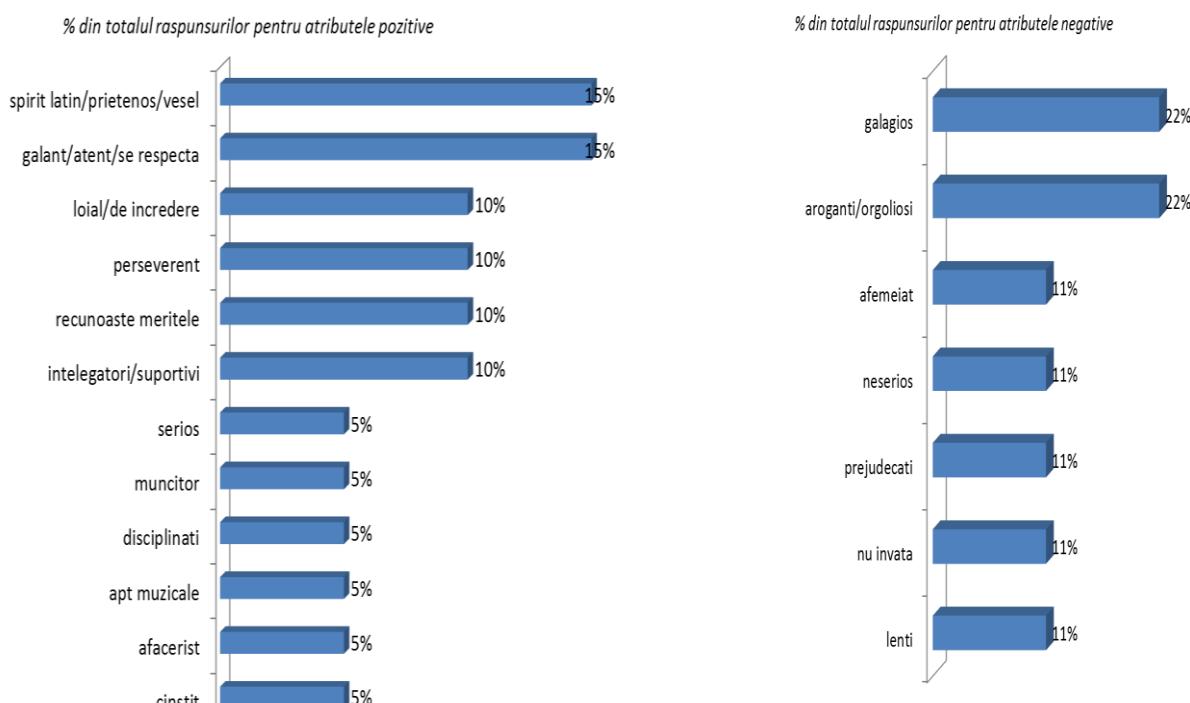

Fig.10. Hetero-stereotipuri folosite de români despre italieni

Menționăm faptul că nu se poate vorbi despre un profil în realul sens al cuvântului, ci mai degrabă despre un recensământ al atributelor utilizate în descriere. Aceste atribute nu au fost raportate la numărul de subiecți interviewați.

Concluzii

Stereotipurile, neutre, pozitive sau negative devin contraproductive atunci când se evaluatează în mod nepotrivit grupul sau categoria.

Respondeții români utilizează în descriere mai multe auto-stereotipuri negative decât în cazul italienilor și germanilor. Percepția respondenților italieni și germani este net pozitivă, în comparație cu percepția respondenților români. Se infirmă astfel ipoteza conform căreia auto-stereotipurile sunt mai favorabile decât hetero-stereotipurile.

Bibliografie

- ADLER, Nancy, J. și GUNDERSEN, Allison, "International Dimensions of Organizational Behavior". Capitolul 3. *Communicating across Cultural Barriers*. Ed. A 5-a. Mason USA: Thomson Learning Academic Resource Center, 2008.
- ATKINSON, Richard C și HILGARD, Ernest, Ropiequet, *Introducere în psihologie*. Ediția a XIV-a, Editura Tehnică, București, 2005.
- BOSCHE, Marc, *De la fonction des stereotypes dans la problematique interculturelle*. Cergy Pontoise : Centre d'Etudes et de Recherche de l'ESSEC / ESSEC Management Research Center, 1993.
- FISKE, Susan, T., "Stereotyping, prejudice and discrimination". In *Handbook of social psychology*, New York: McGraw-Hill, Nr.2, 1998.
- HALL, Edward, T., *The Hidden Dimension*. Garden City, N.Y.: Doubleday, 1966.
- HALL, Edward, T., *Beyond Culture*. New York: Anchor Books, Doubleday, 1976.
- LACAN, Jacques., "La scienza e la verità". În *Scritti*, vol. II. 1965, (edited by G.B. Contri, 1974, p. 860). Torino: Einaudi., p. 860. Available at <http://www.ecole-lacanienne.net/pastoutlacan50.php>
- McCAULEY, C., STITT C.L., și SEGAL, M., "Stereotyping: From prejudice to prediction". *Psychological Bulletin*, Nr. 87, 195-208, 1980.
- MILLER, George Armitage, *In the eye of the beholder. Contemporary issues in stereotyping*. New York Praeger, 1982.
- STENNING, Bruce, W., și EVERET, James, E. "Managerial stereotypes in Singaporean subsidiaries of multinational corporations". *Asia Pacific Journal of Management*, 1, p. 56-64, 1979.
- TAJFEL, Henri, "Social Stereotypes and Social Groups". În J.C. Turner, H. Giles, *Intragroup Behaviour*. Chicago: Blackwell, Oxford, University Press of Chicago, 1981.

VASILE GOLDIS – PRECURSOR OF THE IDEA OF UNITY OF THE EUROPEAN STATES DURING THE FIRST WORLD WAR

VASILE GOLDIS – PRÉCURSEUR DE L'IDÉE DE L'UNITÉ DES ETATS EUROPÉENS AU COURS DE LA PREMIÈRE GUERRE MONDIALE

VASILE GOLDIŞ – PRECURSOR AL IDEII DE UNITATE A STATELOR EUROPENE ÎN ANII PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

Eugen GAGEA,
Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad

Abstract

In the years of the First World War the leader of Arad, Vasile Goldiș, imposed as an important supporter of the idea of national unity of the European states. He was a good connoisseur of the problem of nationalities in Central Europe, seeking solutions for Romanians in the dualistic monarchy. He considered the issue of nationalities in Central Europe to be a world one, which can only be solved by a reorganization of the world into national states, which then unite in a supra-state structure. In the years of the war Vasile Goldiș was the Romanian who fought for the formation of an international solidarity of the peoples, in order to maintain peace in the world. As early as 1917, the Aradan politician anticipated the interwar and post-war organization of the world.

Résumé

Durant les années de la Première Guerre Mondiale, le leader d’Arad, Vasile Goldiș, s’est imposé comme un partisan important de l’idée d’unité nationale des États européens. Il connaissait bien le problème des nationalités en Europe centrale et cherchait des solutions pour les Roumains de la monarchie dualiste. Il considérait que la question des nationalités en Europe centrale est une question mondiale, qui ne peut être résolue que par une réorganisation du monde en États nationaux, qui s’uniront ensuite dans une structure supranationale. Pendant les années de guerre, Vasile Goldiș était le Roumain qui s'est battu pour la formation d'une solidarité internationale des peuples afin de maintenir la paix dans le monde. Dès 1917, le politicien Aradan avait prévu l'organisation du monde dans l'entre-deux-guerres et l'après-guerre.

Rezumat

În anii Primului Război Mondial liderul arădean Vasile Goldiș s-a impus ca un important susținător al ideii de unitate națională a statelor europene. A fost un bun cunoșător al problemei naționalităților din Europa Centrală, căutând soluții pentru români din monarhia dualistă. Considera problema naționalităților din Europa Centrală ca fiind una mondială, care nu se poate rezolva decât printr-o reorganizare a lumii în state naționale, care apoi să se unească într-o structură suprastatală. În anii războiului Vasile Goldiș a fost românul care a militat pentru formarea unei solidarități internaționale a popoarelor, prin care să se poată menține pacea în lume. Încă din 1917 politicianul arădean anticipa organizarea interbelică și postbelică a lumii.

Keywords: politician, unity, nations, world, reorganization.

Mots-clés: homme politique, unité, nations, monde, réorganisation.

Cuvinte cheie: politician, unitate, națiuni, lume, reorganizare.

La începutul secolului al XX-lea, Vasile Goldiș se afirmă ca un important teoretician al ideii naționale și un bun cunoscător al problemei naționalităților din Austro-Ungaria. După izbucnirea Primului Război Mondial Vasile Goldiș a devenit un important lider al românilor din Transilvania, cel care a căutat soluții pentru ca românii să își poată obține unele drepturi, ținând cont de situația din Europa. În 1917 Vasile Goldiș a realizat un important studiu, *Problema națională*, publicat în ziarul arădean „Aradi Hirlap”, unde vine cu o viziune nouă în privința organizării statale. Vasile Goldiș arată că problema naționalităților, chiar dacă este specifică statelor multinaționale, în timpul războiului a devenit o problemă mondială, care nu se poate rezolva decât printr-o reorganizare a lumii în state naționale, care apoi să se unească într-o structură suprastatală, o organizare care va „cuprinde mai multe națiuni, în cadrul căreia cooperarea voluntară, care este condiția principală a dezvoltării, este asigurată doar de egalitatea în drepturi” (ARADI HIRLAP, 1917, 1-3). Realizarea unei societăți suprastatale se putea face numai prin recunoașterea egalității tuturor națiunilor, fapt ce se putea face atunci când „nu numai popoarele, ci și marile state trebuie să renunțe nu doar la tot felul de hegemonii, dar și la pretenția superiorității lor ca stat” (ARADI HIRLAP, 1917, 1-3). Încă din 1917 politicianul arădean anticipă organizarea interbelică și postbelică a lumii, scriind că „Războiul Mondial va crea o organizație socială mult mai întinsă, care va cuprinde cea mai mare parte a Europei și pe acest teritoriu în această nouă organizație foarte multe naționalități trebuie să găsească o soluție, iar acest lucru se va putea realiza doar prin egalitatea deplină a tuturor naționalităților” (ARADI HIRLAP, 1917, 1-3).

În septembrie 1918 Vasile Goldiș era preocupat de reorganizarea lumii după război. A publicat un important articol, *Reforma constituțională în Austria*, unde arată că națiunilor din imperiu trebuie să li se acorde dreptul de a se conduce și să li se recunoască independența. Sustine că națiunile trebuie să fie organizate într-o federație care să se bazeze pe egalitatea în drepturi. Vasile Goldiș atrage atenția asupra modului în care trebuie să fie înțeleasă independența în cazul popoarelor din imperiu. Politicianul arădean arată că „popoarele nu pot obține independență totală, care de fapt înseamnă anarhie” (ARADI HIRLAP, 1918, 1-2), ci trebuie să se „asigure apărarea celor slabî în fața celor tari”. Potrivit lui Vasile Goldiș, este necesară o reformă constituțională pentru a se reorganiza statele din Europa Centrală la sfârșitul războiului. Vasile Goldiș amintește politicienilor maghiari că națiunile din imperiu nu mai vor să fie dominate, ci trebuie să fie egale. Arată că clasa politică maghiară nu are de ce să se împotrivească reformei și „dimpotrivă poporul maghiar ca popor mic și slab trebuie să stea cu toată puterea alături de reformă, pentru că doar prin această cale își poate câștiga propria independență” (ARADI HIRLAP, 1918, 1-2). Politicianul arădean afirmă că numai aşa Ungaria poate rămâne parte a alianței popoarelor, alianță care este necesară pentru ca drepturile popoarelor mici și slabe să fie respectate de marile puteri. În 1918 Vasile Goldiș ajunge la concluzia că națiunile trebuie să fie independente și să aibă dreptul de autoguvernare, dar totuși să „fie mâname de aceleași interese comune ale dezvoltării”. Vasile Goldiș nu a fost adeptul federalizării, dar a susținut ideea unei organizații suprastatale care să aibă ca scop principal menținerea păcii în lume.

În decembrie 1918, după realizarea Marii Uniri, Vasile Goldiș aduce în atenția clasei politice de la București ideile sale privind organizarea lumii. Cu ocazia predării solemne a actului de la Alba-Iulia regelui Ferdinand politicianul ardelean vorbește despre principiul egalei îndreptățiri a neamurilor pentru ca să se poată asigura egalitatea condițiilor de viață a tuturor cetățenilor. Arată că lumea civilizată se bazează pe comuniunea națiunilor și apariția unei organizări sociale care „să

asigure libertatea și dreptatea deopotrivă pentru toate națiunile mici și mari”. Vasile Goldiș considera că trebuie să se realizeze o „comunitate a națiunilor”, care nu mai puteau trăi dezbinat pe criterii etnice și geografice.

În 1919, odată cu încheierea păcii, marile puteri au pus bazele Societății Națiunilor. Referindu-se la rolul care trebuia să revină Societății Națiunilor Vasile Goldiș spunea că este o „întruchipare firească a aspirațiilor omenirii spre dreptate, spre triumful binelui și împotriva răului, spre victoria forței națiunii asupra pornirilor instinctuale primare” (GAGEA, 2008, 180). Vasile Goldiș considera că odată cu apariția Societății Națiunilor pacea poate asigura mai multă dreptate în lume, dar sesiza și pericolele care pândeau noua societate. În 1919 Vasile Goldiș considera că statele învinse în Primul Război Mondial vor trece la o politică revizionistă, fapt ce va slăbi societatea. Vasile Goldiș critica și politica marilor puteri de „a-și aroga un rol tutelar” (GAGEA, 2008, 189). Prin activitatea sa politică Vasile Goldiș a militat pentru formarea unei solidarități internaționale a popoarelor, prin care să se poată menține pacea în lume și să apară condiții care să asigure progresul mai ușor și mai rapid. În 1919 Vasile Goldiș își exprima satisfacția față de crearea Societății Națiunilor, dar în 1933, cu puțin timp înainte de moarte, își exprima regretul că societatea nu și-a putut îndeplini scopul, a „rămas stearpă” și nu a „rezolvat nici un conflict între popoare” (GOLDIȘ, 1933, 2). În 1933 Vasile Goldiș considera că popoarele din Europa au revenit la vechiul sistem, iar Societatea Națiunilor a eşuat și prin aceasta a dispărut și „frumoasa idee a dezarmării” (GOLDIȘ, 1933, 2). Fiind un bun observator al politiciei mondiale, intelectualul arădean anticipa în 1933 noul conflict și considera că viitorul Europei depinde de modul în care vor fi rezolvate conflictele.

Bibliografie

„ARADI HIRLAP”, Arad, 17 noiembrie 1917.

„ARADI HIRLAP”, Arad, 29 septembrie, 1918.

GAGEA Eugen, *Vasile Goldiș 1862-1934*, Arad, Ed „Vasile Goldiș” University Press, 2008.

GOLDIȘ Vasile, „Societatea Națiunilor și Adunarea Națională de la Alba-Iulia”, în „Hotarul”, nr. 1, 1933.

PRAGUE – OVERLAPPING OF ARCHITECTURAL STYLES

PRAGA – STRATIFICARE DE STILURI ARHITECTURALE

Paul MAGHERU,
Universitatea din Oradea

Abstract

The present article presents in historical order the esthetical characteristics of the main architectural styles of the city of Prague: romanic, gothic, renaissance, baroque, classicism, empire, modernism and avantgardism. It is proven through concrete arguments, that Prague is an overlapping of historical and esthetical styles, which are quite general, but also specific, national, Czech.

Rezumat

Articolul prezintă în ordine istorică caracteristicile estetice ale principalelor stiluri arhitecturale ale orașului Praga: romanic, gotic, renaștere, baroc, clasicism, stilul empire, modernismul și avangarda. Se demonstrează prin argumente concrete că Praga este o suprapunere de stiluri istorice și estetice generale, dar și specific, naționale, cehe.

Key words: *styles, architecture, romanic, gothic, renaissance, classicism, modernism.*

Cuvinte cheie: *stiluri, arhitectură, romanic, gotic, renaștere, clasicism, modernismul*

Primele reprezentări teoretice, înainte de a fi văzut încă Praga, reducții publicitare preluate din ghidurile turistice ca **Praga de aur**, **Orașul celor 1000 de turnuri**, **Orașul lumii** aveau să mi se precizeze mai târziu, după ce am avut privilegiul să vizitez de mai multe ori, pe îndelete, acest mare și renomit oraș din centrul Europei.

De pe orice colină ai privi-o, Praga, spintecată de meandrele Vltavei pentru a fi împreunată de masive poduri de piatră, pare o imensă farfurie zburătoare de pe platoul căreia țâșnesc spre cer o mulțime de turnuri gotice și cupole baroce. Praga este înainte de orașul de aur cu nenumărate turnuri, înainte de orașul lumii, fosta capitală de imperiu, înainte de o metropolă modernă râvnită de turiști și forfotind de viață, înainte de un important centru de tranzacții comerciale, politice, culturale, este înainte de orice, pentru cel ce și-a propus s-o cunoască în intimitatea ei istorică și culturală pentru ca apoi să i se statornească definitiv în suflet, o impresionantă suprapunere de stiluri arhitecturale: romanic, gotic, renascentist, baroc, clasicist, empire, modern.

Însemnările care urmează au fost ocasionate de un ciclu de prelegeri despre stiluri, cu referire specială la stilurile arhitecturale, pe care le-am ținut ca invitat la secția de limbă română a Universității Caroline din Praga. În lipsă de lectori, fiindcă Cehoslovacia devenise nai contagioasă ideologic, chiar decât unele țări capitaliste, înainte de Revoluție, între 1983-1989, țineam frecvent cursuri de limbă și cultură română la Universitățile din Brno și Praga. Studenții de aici, printre altele, erau interesați de terminologia românească a stilurilor artistice. De asemenea, în cadrul acțiunilor de comemorare a centenarului morții lui Eminescu, la solicitarea studenților din Praga, am ținut o conferință despre dacic și gotic în poezia mitologico-folclorică a lui Eminescu. Studenții au fost entuziasmați când au aflat că prima fotografie, poate cea mai reușită, a Tânărului poet romantic a fost făcută la Praga în 1869, în drum spre Viena, unde Eminescu își avea de pregătit

cursurile universitare. Un grup de cercetători români, porniți pe urmele lui Eminescu, pe care i-am întâlnit la Praga (cercetătorul literar Victor Crăciun, fotoreporterul Vasile Blendea și poetul Titu Gheorghe Cochei) au stabilit că fotografia a fost executată probabil într-o zi frumoasă de septembrie a anului 1869, în atelierul iesusitului fotograf J. Tomaš, pe „ulița mare din Praga”, azi celebra Vaclavské Náměstie, artera principală a metropolei cehoslovace. În drum spre Viena, Eminescu și-ar fi vizitat aici fratele Șerban, înscris ca student la Universitatea Carol. Interesant că în anul următor Șerban este înregistrat la Universitatea din Königsberg (Kaliningrad, azi), unde trăise și gândise cândva filosoful Kant, a cărui *Critică a rațiunii pure* Eminescu se căznea s-o traducă în românește.

Ne înciorează curiozitatea și regretul că nu vom afla poate niciodată ce senzație să fi avut Eminescu când și-a privit prima imagine a chipului său, cu ochii mari, romântici și pletele ordonat răsfirate, nu în luciul oglinzi sau al unui izvor, ci, printr-o minune tehnică, în baraca de lemn a unui fotograf din Praga. Ce impresie să fi produs asupra sa conglomeratul de stiluri arhitecturale (romanic, gotic, renascentist, baroc) din Piața Veche a orașului? A întârziat și el oare în fața celebrului orologiu astronomic de pe turnul primăriei? În cele două-trei săptămâni cât a zăbovit la Praga a avut răgazul să iscodească măcar câteva locuri memorabile? La ce meditații să-l fi predispuș catedrala Sf. Tyn cu mulțimea turnurilor ei gotice aurind în soare, dar minunea arhitecturală a Sf. Vit de pe Hrad? Viitorii cercetători ai operei lui Eminescu vor recunoaște poate frânturi ale memoriei poetului de la trecerea sa prin Praga, impusă în viziunea emblematică generală ca o înjghebare de stiluri arhitecturale.

ROMANICUL este cel mai vechi strat european urmând culturii slave a Statului Marii Moravii, care s-a sedimentat în adâncul istoriei sau al pământului. Pătrunderea stilului romanic în arhitectura și cultura cehă trebuie pusă în legătură cu adoptarea creștinismului, în 833, de către cneazul Bořivoj, din familia Premysl. Majoritatea edificiilor arhitectonice vor avea din această cauză o destinație religioasă, dar din secolele XI-XII se construiesc și case nobiliare în stil romanic.

Încercăm să ne imaginăm cum arăta Praga la începuturile înjghebării sale citadine. Mărturiile arheologice ne permit să întrezzărим pe dealul Cetății o bisericuță creștină ridicată de Bořivoj, în 875, în imediata apropiere a unei formații orășenești pitită între Hrad și Vltava. În aceeași vreme, pe dealul opus al Vltavei, se înalță fortăreața de sus (Vyšehrad) care a servit o vreme tot ca reședință a dinastiei Přemysl. Se păstrează aici, bine conservată, rotunda Sf. Martin, unul dintre cele mai vechi monumente ale epocii romane. Metropola uriașă de azi, ademenitoare prin farmecul ei inepuizabil, s-a construit din „piatră și calcar” între cele două coline, Hrad și Vyšehrad, pe ambele maluri ale râului Vltava, legate printr-unul dintre cele mai frumoase poduri din lume.

Deși multe edificii n-au rezistat timpului, Praga posedă azi peste 70 de clădiri vechi, ale căror structuri includ și vestigii ale construcțiilor în stil romanic. Le recunoști fiindcă păstrează toate atritivele severității romane: rigoare, duritate, gravitate, masivitate, austерitate.

Unul dintre cele mai somptuoase edificii construite în acest stil este basilica Sf. Gheorghe din incinta Castelului din Praga. Ea a fost fondată în anul 920 de Vratislav I, fiul lui Bořivoj, servind până în anul 1055 ca necropolă a familiei Přemysl. Examinez cu atenție și admir exactitatea restaurării trăsăturilor arhitectonice caracteristice ale edificiilor romane de acest fel: pereți din lespezi de piatră ciopliti netencuiți, ferestre împerecheate, geamuri scunde în nișe în formă de pâlnie, frize arcuite, pilaștri, portaluri semicirculare cu timpanul în relief, boltă arcuite, absida semicilindrică, cu pictura pe alocuri ștearsă, singura care se mai păstrează în Praga din epoca romanică. Privesc pietre funerare, sarcophage, crani de cneji și nu pot să nu mă înciorez hamletian cu gândul la cei ce au fost și la ce va urma să fie. Subsolul clădirii găzduiește colecția de artă veche cehă a Galeriei Naționale, printre ale cărei exponate dăm peste statuia originală a Sfântului Gheorghe ucigând balaurul, semnată de meșterii Gheorghe și Martin din Cluj. O copie mărită a sculpturii se găsește la câțiva pași, în curtea palatului, iar alta este expusă într-un loc prea retras pentru valoarea ei istorică și culturală în orașul de baștină al autorilor, la Cluj-Napoca. În aceeași incintă a Palatului, Vaclav I, fiul lui Vratislav I, a construit în 930 o rotondă de lemn, transformată

în 1085 de Vraclav II, primul rege ceh, într-o bazilică mai mare, peste care se înalță azi uluitoarea dantelarie în piatră a catedralei gotice Sf. Vit, ctitorită de neîntrecutul Carol.

O altă construcție romanică, din secolul al XII-lea, situată pe o colină împădurită din apropierea Hradului, este catedrala și mănăstirea Strahov, care adăpostește azi Muzeul Literaturii Naționale. Pe noi ne emoționează întotdeauna acest lăcaș, când ne gândim că interesul față de limba română a crescut în mănăstirea de pe Strahov, transformată în timpul primului război mondial în lazaret pentru răniți și bolnavi, unde intelectuali înzestrați cu profunde sentimente de dragoste umană ca Jan Urban Jarník, Metod Závoral, Iosef Špechta s-au aplecat cu înduioșare asupra suferinților ardeleni care nu cunoșteau altă limbă decât graiul lor matern.

Amatorului de antichități Praga îi oferă și edificii românești civile, cum este casa nobiliară de pe strada Retezova, unde a locuit o vreme Jiří din Podebrad, contemporan cu Ștefan cel Mare, înainte de a fi ales rege al Bohemiei.

Stilul arhitectural GOTIC urmează în ordine istorică după stilul romanic pe care l-am prezentat mai sus. Pătrunderea stilului gotic în Praga trebuie pusă de data aceasta în legătură cu răspândirea ordinelor călugărești ale franciscanilor și dominicanilor, fără de care viața spirituală a vechilor burguri medievale este de neconceput. Arta arhitecturală gotică a apărut în Franța în a doua jumătate a sec. al XII-lea ca expresie materializată a unei noi culturi spirituale marcată de un profund sentiment religios. Ca model de referință servește abația Citeaux en Bourgogne. Spre deosebire de rigoarea arhitecturii românești desfășurată pe orizontală, statică, masivă, austera, arhitectura gotică se caracterizează prin voință expresă de a supune masa voinței creațoare. Edificiile gotice religioase și civile din Praga păstrează bine conservate toate trăsăturile caracteristice ale goticului genuin: dinamism, mișcare ascendentă, verticalitate, arcuri ogivale, bolti cu osatură nervurată, sistem de sprijin, ferestre înguste cu armătură ajurată, acoperișuri abrupte. Arhitectura devine un mijloc de influențare a maselor atât sub aspect religios, cât și moralizator. Înălțimea neobișnuită a turnurilor gotice cu ascuțișurile ce se pierd în transcendent aveau să-i extazieze pe credincioși și să le cucerească gândurile.

Cea mai veche clădire din epoca goticului timpuriu de pe teritoriul Pragăi, situată pe splaiul Vltavei, Na Františku, este fostă mănăstire a clariselor și franciscanilor, întemeiată la rugămîntea surorii lui Václav I, Anežka Premyslovna, între 1234-1290, care după ce s-a călugărit a devenit prima ei abatesă. Întregul ansamblu de biserici și spații de locuit, cunoscut azi sub numele de Anežský aréál, încă destul de masiv, este realizat în stil burgund-cistercian. Ferestrele semicirculare de la parter și înfățișarea gotică timpurie a ferestrelor în ambrăzură de la etaj dovedesc că obiectivul a fost construit la intersecția stilului romanic cu cel gotic. Anežský aréál adăpostește azi expoziția permanentă de pictură cehă din secolul al XIX-lea a Galeriei Naționale de Artă. În stil cistercian-burgundic este concepută și sinagoga Veche-Nouă, una dintre cele mai vechi sinagogi păstrate în Praga.

La sfârșitul secolului al XIII-lea în centrul Orașului Vechi încep lucrările la construirea unui palat, denumit din 1417 **Casa La Clopotul de piatră**, după clopotul păstrat până azi într-un colț al clădirii. Obiectul putea să fi fost o aluzie la evenimentul din 1310, când capelanul reginei Eliška a dat printr-un asemenea clopot semnalul armatelor regelui Ioan de Luxemburg și simpatizanților lui din oraș pentru deschiderea porțiilor și ocuparea pașnică a Orașului Vechi. Nu este exclus ca fondatoarea palatului să fi fost Eliška Premyslova, fiica lui Václav II și soră cu Václav III, care prin căsătoria cu Ioan de Luxemburg avea să inaugureze în Cehia o lungă dinastie străină. Restauratorii au dat la iveală un splendid obiectiv gotic ce se credea până nu demult un neobaroc din secolul XIX. Clădirea se distinge printr-o compoziție geometrică bine dozată a fațadei de piatră cu bogate ornamente gotice și este adaptată azi scopurilor Galeriei de Artă a Orașului Praga.

Goticul cu toate trăsăturile sale specifice pătrunde în Praga abia la începutul secolului al XIV-lea. Apar acum numeroase edificii religioase și civile în zonele istorice ale orașului: bisericuța Sf. Toma în Malá Strana, Sf. Iacob în Stare Město, Notre-Dame din fața lui Tyn, fostul palat al lui Ioan de Luxemburg, biserică Sf. Jindrich cu clopotnița separată de clădire și altele. Catedrala Sfânta

Maria Snežna/Notre-Dame, în temeiata înainte de 1380 ca o pseudobasilică gotică, potențează înfățișarea gotică a Orașului Vechi prin arborescența trufașă a turnurilor înnegrite de vreme. Ea se află de mai mult timp în renovare și restaurare capitală a fațadelor exterioare.

Praga cunoaște o perioadă de maximă eflorescență a goticului în timpul lui Carol IV, din a doua jumătate a secolului al XIV-lea. Vrednicul fiu al lui Eliška și Ioan de Luxemburg a știut să se folosească de toate prerogativele de rege al Bohemiei și totodată împărat al Sfântului imperiu roman de națiune germană pentru a face din **Orașul lumii** o reședință somptuoasă, elegantă și confortabilă. În acest scop a chemat aici pe cei mai исcusiți arhitecti, artiști plastici și meșteri ai timpului. Geniul arhitectului francez Mathieu d'Arras și al germanului Peter Parler a făcut ca pe locul unei basilici române de pe Hrad să se înfiripe una dintre cele mai mari și mai prețioase opere de arhitectură din lume, **Catedrala gotică Sf. Vit**, simbol și dominantă inalienabilă a orașului Praga. Catedrala singură s-ar preta la minuțioase examinări stilistice, dar ne mulțumim să întârziem privirea la uimitoarea boltă cu osatura nervurată a navei centrale, sprijinită pe 28 de coloane dăltuite, la altarul gotic în fața căruia se află sarcofagul imperial din marmură albă și amvonul renascentist, la balconul regal cu stemele ținuturilor înglobate în regat, la vitraliile viu colorate din diferite perioade istorice, la fresce și statui, la valori de cultură și artă peste care ochii grăbiți ai vizitatorului neavizat trec adesea cu o vinovată neștiință. În partea sudică a navei transversale admirăm capela Sf. Vaclav, adevarată bijuterie arhitecturală cu fresce murale și incrustații cu pietre prețioase din secolul al XIV-lea. Pe fațada exterioară deasupra portalului numit **de aur**, se află un mozaic înfățișând **Judecata de Apoi** din stilul de Bohemia, operă unică a artei mozaicale gotice la Nord de Alpi.

Interesant de reținut, pentru eforturile noastre de sincronizare culturală cu țări din centrul și apusul Europei, că, în timp ce noi înfruntam oștile acaparatoare ale lui Carol Robert de Anjou pentru crearea și consolidarea statelor feudale românești de sine stătătoare, Carol I întemeia la Praga Universitatea (1348) care îi poartă numele. În centrul Orașului Vechi se ridică primăria gotică cu un turn înalt și paraclis pe care în 1402 se va instala un orologiu. Carol IV construiește și Orașul Nou cu piețe, o biserică gotică (Na Slupi), mănăstire (Na Slovanec), primărie și o retea regulată de străzi. În 1357 unește Orașul Vechi de Malá Strana printr-un pod de piatră peste Vltava, împodobit mai târziu cu statui baroce, sfinți, cruci, grupuri sculptate ce dau savoare medievală și un plus de atractivitate orașului. Turnul podului dinspre Staromestká, cu bogate ornamente sculptate, figurative și heraldice înfățișând în centru portretele lui Carol IV și Vaclav IV, se înscrise printre cele mai frumoase giuvaeruri de arhitectură gotică din Europa.

Carol IV lasă în urma sa multe construcții neterminate. Dezvoltarea orașului va fi apoi puternic afectată de mișcarea reformatoare, antifeudală husită. Abia Jiří din Podebrad, regele autohton, contemporan cu Ștefan cel Mare, va desăvârși Catedrala Tyn și va ridica al doilea turn mai înalt pe partea dinspre Malostranská a podului Carol, dar de mult mai scăzută valoare artistică. La picioarele acestui turn se mai păstrează încă imobilul **La trei struți**, azi hotel și restaurant de lux, în care Rudolf al II-lea l-a găzduit pe Mihai Viteazul.

Arta gotică trăiește o nouă înviorare pe timpul lui Vladislav și Ludovic din dinastia Jagellon, în a doua jumătate a sec. al XV-lea. Temându-se de atacul orașenilor, Vladislav mută reședința regală din Orașul Vechi, aflată aici din timpul lui Vaclav IV, pe Hrad, unde pentru a se simți mai în siguranță, întărește zidurile cetății și reconstruiește vechiul palat regal. În incinta palatului Vladislav construiește o uriașă sala a cavalerilor (1487-1500) cu o boltă suspendată deasupra unei suprafete de 62x16 m, împodobită cu nervuri arcuite în formă de stea. Ferestrele și portalurile sunt executate în stil renascentist, cea mai veche mărturie tăiată în piatră a pătrunderii noului stil la nord de Alpi. Vladislav Jagellon a reușit să impună chiar și un stil de tranziție care îi poartă numele și care coincide în linii mari cu sfârșitul goticului în Cehia. Turnul pulberăriei (1475), pe sub care se făcea intrarea în Orașul Vechi aparține deja stilului gotic târziu.

RENAȘTEREA în Praga a fost mai mult o modă, decât un stil arhitectural cu o configurație genuină, modă adaptată la condițiile locale, cu câteva trăsături specifice renașterii cehe. Primele detalii renascentiste apar, după cum am observat, la sfârșitul secolului al XV-lea, în timpul lui

Vladislav Jagellon, regele catolic polonez care, de frica orașenilor cuprinși de reformă, mută reședința regală din Orașul Vechi pe dealul Cetății, unde se simțea mai în siguranță. Ferestrele și portalul vechiului palat sunt făcute în stil renascentist, precum și o aripă nouă, numită palatul Ludovic. În sala de ședințe a vechiului palat se confectionează un splendid balcon renascentist pentru înaltul funcționar de stat. Până în 1847 aici se adunau deputații stărilor reprezentate în dieta locală pentru alegerea regelui. În timpul nostru, în vechea sală a snemului noul președinte al republicii semnează jurământul și au loc ședințele solemne ale Consiliului național ceh.

În fața altarului gotic din Catedrala Sf. Vit se află un amvon renascentist și sarcofagul imperial din marmură albă. Pe lespedea de sus a sarcofagului renascentist efigiile lui Ferdinand I, în centru, a fiului Maximilian, la dreapta, și a soției Anna de Jagellon, la stânga. Pereții laterală sunt împodobiți cu portretele lui Carol IV, ale celor patru soții și ale succesorilor. Puțin mai în față, într-o capelă din stânga dăm peste sculptura principelui Transilvaniei Gabriel Bethlen. Sarcofagul familiei lui Carol al IV-lea și al altor regi cehi (Vaclav IV, Jiří din Podebrad, Rudolf II) se găsește în cripta din subsolul catedralei. Balconul pentru cor din partea de nord a navei transversale și orga sunt tot de construcție renascentistă. Pe același perimetru al Hradului s-a refăcut în stil renascentist fațada basilicii romane Sf. Gheorghe.

Moda Renașterii a fost introdusă în Praga de Ferdinand I din dinastia de Habsburg care, educat în Europa de sud, va fi stânjenit de înfățișarea medievală a orașului. Prima inițiativă a lui Ferdinand I a fost plantarea unui parc de tip italian, cu bogate ornamente artistice în care va amplasa un impunător palat de vară, Belvedere, pentru soția sa Anna de Jagellon. Construcția este încredințată arhitectului Giovanni Spazio după proiectul genovezului Paollo della Stella, reprezentând cea mai pură formă a arhitecturii renascentiste italiene în Centrul Europei. De-a lungul sălii festive, o imensă galerie de promenadă dispusă spre parc, cu coloane și arcade după modelul templelor antice, cu bogate decorațiuni sculpturale din care o parte, pe unele fațade, se mai păstrează și astăzi. În fața palatului o fântână „cântătoare” turnată în același secol.

Pe terenurile eliberate de un incendiu nimicitor, Ferdinand I a pus să se construiască grajdurile pentru cai și un pavilion pentru joc cu minge, o sală spațioasă, întinsă pe orizontală, cu fațada arcuită, ornată cu remarcabile figuri în sgraffito, procedeu de a zgâria un desen în material colorat lăsând să apară contrastant stratul de fond, decor arhitectural specific renașterii cehe.

Stilul renascentist pătrunde și în arhitectura unor palate nobiliare: palatul Lobkovic, mai târziu Schwarzenberk, cu o impozantă fațadă în tehnica sgraffito, azi sediul Muzeului militar; palatul Gryspek, transformat în reședință a arhiepiscopilor praghezi, reconstruit la sfârșitul secolului XVIII în stil baroc, palatul Granovsky din Piața Tyn (Ungelt) cu fațada spre curte și o loggie deschisă la primul etaj. Privirea vizitatorului interesat de succesiunea istorică a stilurilor este atrasă de pictura murală în sgraffito pe teme antice și biblice de pe clădirea lipită de Complexul arhitectural al primăriei vechi numită „U minuty.” Pe o placă memorială citim că nucleul casei, de la începutul sec. XV, este gotic, fațada renascentistă, cu figuri în sgraffito desenate în două etape la cumpăna dintre secolele XVI-XVII. Leul din piatră de la sfârșitul secolului XVIII amintește că aici a fost farmacia „La Leul alb”. După aceeași tehnică în sgraffito recunoaștem cu ușurință vechea primărie renascentistă a orașului regal Hradčany de pe Malá Strana și reședința șambelanului curții regale, azi Casa copiilor cehoslovaci. Urme de picturi pe fațadă păstrează și Casa renascentistă „La trei struți” (1585) pitită la picioarele podului dinspre Malastranská unde Rudolf al II-lea, ne place să repetăm, l-a găzduit pe Mihai Viteazul. O bine păstrată casă renascentistă „La lebăda albă” se găsește pe o stradă îngustă din Malá Strana.

Distingem la toate aceste construcții renascentiste o dispunere orizontală a etajelor, loggii cu arcade, de regulă orientate spre curte sau parc, frontoane cu cornișă din linii curbe sau frânte, ferestre îngemăname, picturi murale decorative în sgraffito, ornamentarea cu stucatură a interioarelor, felinare cilindrice sau poligonale la colțurile clădirilor.

Dar poate cel mai impresionant obiectiv renascentist, atât sub aspect istoric cât și artistic, este palatul de vară Hvezda (Steaua) dintr-o rezervație naturală de la periferia vestică a orașului

Praga. Palatul acesta neobișnuit, cu o împărțire originală a interiorului, a fost construit după proiectul personal al arhiducelui Ferdinand Tirolsky, fiul lui Ferdinand I și locuitorul împăratului în Bohemia. Lucrările propriu-zise, începute în 1555, au fost încredințate unor meșteri italieni. Se spune că acest palat de vară ar fi fost construit pentru soția tăinuită a arhiducelui, Philippine Welser.

De mai mare valoare artistică sunt ornamentele interioare în relief, făcute din stuc alb, pe un fond abstract, cu figuri ce ies în evidență numai datorită unui joc subtil de lumini și umbre. Stucaturile, cu model în antichitatea clasică și Renașterea italiană, pe subiecte din **Eneida** lui Vergiliu, sunt prima încercare de introducere a acestei tehnici decorative în Cehia și printre cele mai valoroase din arhitectura renascentistă europeană. Mulajele sunt executate după un plan compozițional bine chibzuit ce poate fi urmărit dinspre bolta centrală spre boltile cilindrice laterale și galerii. Într-un medalion de pe bolta centrală îl vedem pe Eneas salvându-și tatăl dintre ruinele Troiei în flăcări. Privirea se rotește avidă spre celealte figuri dispuse concentric: eroi ai războiului traijan, zei, zeițe, satiri și alte personaje mitologice. Venera, considerată întemeietoarea neamului roman, este înfățișată în spiritul Galathei lui Rafael, ca o figură triumfală, apărând sublimă pe o scoică din valurile însipmate ale mării.

Decorațiunile ciudatului palat de vară de la periferia Pragăi împrumută scene din eposul eroic Vergilian, actul de naștere al poporului latin fiindcă, în concepția orgolioasă a habsburgilor, și fondatorul palatului era habsburg, neamul acesta avea pretenția că este continuatorul romanilor, menit să dea Sfântului Imperiu Roman de națiune germană strălucirea de altădată a Imperiului roman.

Palatul de vară în formă de stea se află pe o colină impropriu numită Muntele Alb (altitudinea 381 m), de care se leagă un eveniment fatal din istoria poporului ceh. Aici, în apropierea castelului, la 8 noiembrie 1620, trupele unite ale habsburgilor și Ligii catolice au înfrânt definitiv împotrivirea armată a stărilor cehe, silite să suporte încă 300 de ani de stăpânire habsburgică. Întreaga zonă a Muntelui alb, moivila, palatul, parcul, biserică Sf. Maria, construită de habsburgi în cinstea victoriei de la Muntele Alb, sunt declarate monumente naționale de cultură. Palatul, lipsit de podoaba turnului renascentist care se mai păstra încă până în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, adăpostește azi trei expoziții permanente, mărturie peste veacuri a luptei poporului ceh pentru eliberare națională și democrație. Expoziția dedicată Bătăliei de la Muntele Alb prezintă perioada istorică cuprinsă între întemeierea palatului, în secolul al XVI-lea, începutul Războiului de 30 de ani, cu bătălia fatală pentru cehi de la Muntele Alb (1620), până aproape de contemporaneitate. Expoziția, ordonată pe cinci părți se deschide cu o imagine grafică a Pragăi din timpul Renașterii. Recunoaștem cu ușurință opere celebre ale arhitecturii pragheze din acea perioadă: palatul de vară al reginei Anna (Belvedere), grădina regală și sala pentru jocuri cu minge. A doua parte prezintă exponate legate de perioada lui Rudolf al II-lea, considerată, pe bună dreptate, „epoca de aur” a Cehiei. Celealte părți înfățișează materiale documentare legate de împotrivirea stărilor cehe, bătălia de la Muntele Alb și soarta ulterioară a „Stelei”. Sub aceeași cupolă a palatului Hvezda se întâlnesc pentru eternitate prin două expoziții memoriale doi artiști cehi, prieteni apropiati și colaboratori în viață, scriitorul Alois Jirasek și pictorul Mikuláš Aleš care, prin creațiile lor realiste, au dat expresie, literară și plastică, năzuințelor de libertate națională și dreptate ale poporului ceh.

După înfrângerea stărilor cehe de la Muntele Alb, habsburgii, stăpâni pe situație, intensifică activitatea de recatolicizare și de combatere dramatică a Reformei. Ideologia dominantă a catolicismului se propagă prin forme și mijloace primenite de persuasiune și de convertire religioasă. Ordinul iezuiților, întemeiat în 1534 de călugărul spaniol Ignatius de Loyola pentru combaterea reformei și întărirea bisericii catolice și-a găsit în Cehia un câmp prielnic de acțiune. Primele contingente ale „Campaniei lui Isus” sosesc în Praga în 1556, se stabilesc într-o mănăstire a dominicanilor, pe care o vor transforma mai târziu (1635-1723) într-un imposant colegiu iezuit. Ansamblul arhitectural Clementinum cuprinzând colegiul, trei biserici (Sf. Clement, Capela

Italiană, Sf. Salvador) biblioteca și observatorul este al doilea ca mărime după complexul de clădiri de pe Hrad.

În istoria arhitecturii pragheze, perioada pe care am numi-o iezuită, preponderent BAROCĂ, concurează cu cea a goticului din timpul lui Carol al IV-lea. Artiști italieni mai mult sau mai puțin talentați se îndreaptă spre Cehia, cuprinsă de o nouă febră constructivă. Spiritul Italiei – leagănul contrareformei – pătrunde în Praga pe calea importului direct sau indirect al culturii și modei italiene. Primele simptome ale individualismului artistic, ca urmare a renunțării la arta renascentistă în favoarea unei compozиii baroce mai libere, apar încă din timpul lui Rudolf al II-lea. Împăratul Sfântului imperiu Roman și rege al Cehiei (1576-1611), Rudolf al II-lea, a jucat un rol foarte important în dezvoltarea artelor, științei și culturii pragheze. Colecțiile sale de artă erau dintre cele mai bogate și mai valoroase pe vremea aceea. La răscrucea celor două veacuri Rudolf al II-lea a creat chiar și un stil care-i poartă numele. Stilul rudolfian se caracterizează prin manierismul Renașterii târzii, dar, pe de altă parte, datorită interesului față de natură, prin înclinația spre realism și o nouă percepție a lumii, el a pregătit arta secolului al XVII-lea creând premisele apariției barocului.

Între 1590-1597, cel mai mare arhitect din timpul lui Rudolf al II-lea, Giovanni M. Filippi, care trăia la Praga și după proiectul căruia s-a făcut manejul lui Rudolf și sala spaniolă a palatului regal, construiește o capelă în incinta colegiului iezuit. Lui i se mai atribuie proiectul Bisericii Fecioara Maria, a ordinului carmaliților de pe Malá Strana (1611-1613) și poarta barocă Mathias, împărat roman, regele Bohemiei și Ungariei, după cum stă scris cu litere latine deasupra porții de la intrarea în Hradul praghez: D. MATTIAS. EL. ROM. IMP. S. AUG. HUNG. BOH. REX 2 C FF. ANO. MDCXIV. Poarta barocă, deși s-a făcut în timpul lui Mathias (1617-1619), din punct de vedere artistic este unul din cele mai bune documente ale arhitecturii rudolfiene de pe Hrad. Primăria de pe Malá Strana a fost construită tot în timpul lui Mathias (1617-1619). Nucleul arhitectural mai vechi a fost înconjurat probabil de D. M. Filippi, care i-a supraviețuit lui Rudolf, de fațade bogate cu un sistem monumental de pilaștri și frontoane bine chibzuite deasupra ferestrelor.

Urmele cele mai pregnante în barocul praghez, chiar dacă încălcăm puțin cronologia construcțiilor, le-a lăsat doi artiști bavarezi, Christoph Dientzenhofer, tatăl, și Kilian Ignaz, fiul, de numele căruia se leagă multe lucrări baroce sacrale și civile din Praga. Christoph Dientzenhofer începe construcția celei mai mari catedrale baroce cu trei nave Sfântul Nicolae din Malá Strana, cupola și fațada fiind terminate de fiul său Kilian Ignaz în maniera barocului iluzionist vienez și italian de care era influențat. Fresca uriașă de pe tavan, înfățișând viața Sf. Nicolae, realizată de Jan Lukáš Kracker între 1761-1770, acoperă 1500 m² și este cea mai mare pictură murală din Europa. Celealte picturi monumentale și tablouri, altarul principal cu statuia aurită a Sf. Nicolae, amvonul, multimea de statui supradimensionate și decorațiunile interioare și exterioare de mare valoare artistică îi dau dreptul să rivalizeze cu o altă capodoperă de arhitectură, catedrala gotică Sf. Vit din aceeași parte a orașului. Întocmai cum verticalitatea trufășă a turnurilor gotice avea să țintească privirea credincioșilor în transcendent, tot așa, monumentalitatea și splendoarea decorațiunilor baroce aveau să-l extazieze pe contemplator și să-l transpună într-o lume nereală, iluzorie. Prin construirea Catedralei Sf. Nicolae iezuiții doreau să demonstreze forță, puterea și victoria catolicismului asupra populației eretice cehe.

Iezuții nu au fost, desigur, singurul ordin catolic preocupat de răspândirea prin biserică a credinței creștine. Stă mărturie biserică Sf. Francisc a cruciaților, arhitect Jean B. Mathey (1680-1689), situată viv-à-vis de colegiul iezuit Clementinum, alături de turnul dinspre Staromestská al podului Carol. Sub o uriașă cupolă barocă, fresca „Judecata din urmă” și o valoroasă madonă gotică din secolul al XV-lea. Fațada este bogat împodobită cu sfinți și patroni – ocrotitori ai Cehiei.

De ordinul capucinilor se leagă ansamblul sacral din jurul copiei aşă numitei case a Fecioarei Maria (Santa Casa) din orașul italian Loreta. La Loreta pragheză s-a lucrat între 1626-1750. Fațada clădirii în stil baroc a fost executată de Kilian Ignaz Dientzenhofer în 1721. În centrul ansamblului, în curte, se află Casa Sfântă, înconjурată de galerii cu două nivele, o biserică, săpte

capele, două fântâni. Pereții exteriori ai Casei sunt împodobiți cu bogate ornamente în relief, executate de maeștri italieni. Înăuntru se află tablouri din viața Fecioarei, un altar de argint și o statuetă a Madonei din lemn de cedru. Deasupra mănăstirii se înalță un turn baroc cu orologii și un clopot prevăzut cu un mecanism care la fiecare oră interpretează un cântec. Dar cea mai atrăgătoare și fascinantă parte a Loretei este celebrul tezaur al mănăstirii cu obiecte din aur, argint, pietre prețioase, diamante, briliante de mare valoare. Peste drum de Loreta, fosta clădire a corpului de călugări catolici de pe lângă mănăstirea Strahov (conventul), azi Muzeul de literatură cehă, a fost restaurată în secolele XVII-XVIII în stil baroc.

Febra construcțiilor i-a prins și pe aristocrații catolici, învingători în bătălia de la Muntele Alb. Artiștii, în vreme de pace și relativă acalmie socială, au răgaz să cultive amănuntul și să zăbovească asupra formei, complicând-o prin tot felul de artificii sculpturale: volute, ciubuce, chenare, festoane, ghirlande, frunze, ramuri, figuri. În înțeles brut, simplificator barocul înseamnă aglomerare de detalii și complicarea formelor, motiv pentru care în unele situații, conceptul a devenit un termen de caracterizare negativă. A barochiza înseamnă a încărca excesiv, a complica inutil o formă artistică. Stilul arhitectural baroc se caracterizează în general prin monumentalitate, dinamism, simetrie, linii încovoiate (flambate) ale întregului și părților, ale ferestrelor, portalurilor, cornișelor, cupole, acoperișuri cu mansarde sau în formă de bulb, portaluri și fațade cu statui supradimensionate, pilaștri înalți și semicoloane, decorarea bogată a interioarelor și exterioarelor, scări largi, somptuoase, pictură în spațiu, fresce și tablouri monumentale.

Ducele Albert de Waldstein, marele comandant de oști ale lui Ferdinand II în luptele de la Muntele Alb, trădător al stărilor cehe, un senior intrigant și mercantil, posedând o uriașă avere prin deposedarea nobilimii autohtone, are ambiția să construiască un palat care să-l întreacă prin mărime și luxul decorurilor pe al împăratului. Din ordinul său, demolând un cartier întreg din Malá Strana, cuprins între Dealul Cetății și Vltava, în 1624 încep lucrările primului palat în stil baroc din Praga. Sala principala de înălțimea a două etaje, cu fresce, oglinzi, tapiserii și stucaturi frumoase, dă spre curte printr-o loggie largă – sala terrena – cu trei arcade susținute de coloane duble. Tavanul și pereții logiei sunt acoperiți cu bogate ornamente și picturi. Grădina a fost decorată cu statui din bronz ale zeilor antici, turnate de sculptorul olandez Adrian de Vries, care trăia la Praga. Originalele au fost luate de suedezi ca trofeu la sfârșitul războiului de 30 de ani, în 1648. Grădina include și manejul palatului Waldstein, construit în 1630, ca ultimă parte a ansamblului, amenajat azi ca sală de expoziții a Galeriei naționale. Actualmente în palatul Waldstein își are sediul Ministerul culturii cehe și Muzeul pedagogic J. A. Komensky. Mai târziu, în 1798, Friederich Schiller, îi va dedica lui Wallenstein poemul dramatic cu același nume, o insidioasă cazuistică a trădării pentru a-l salva pe celebrul comandant de oști de oprobriul propriului popor sau cititor.

Exemplul lui Waldstein îl urmează și alți aristocrați praghezi. Kilian Ignat Dientzenhofer proiectează vila „America”, un fel de palat de vară al familiei Kinsky în Nové Město. Proprietarul de mai târziu al palatului, Vaclav Michna, azi Muzeul Antoniu Dvořák, se va strădui zadarnic să-l ajungă pe al lui Waldstein. Ambasadorul împăratului la Venetia, prințul Humprecht Cernin din Chudenice construiește un palat monumental început în 1669 de Francisco Caratti și terminat în 1720 de František M. Kanka. Împreună cu palatul toscan din apropiere, aparținător ducilor toscani, construit în stilul barocului timpuriu de arhitectul Jean B. Mathey (1689-1691), cele două palate aparțin azi Ministerului federal al afacerilor externe.

Dacă barocul timpuriu a fost mai mult un fenomen de imitație, la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului următor, barocul se aclimatizează, pătrunzând organic în mintea și inima praghezilor, receptivi la mersul și evoluția curentelor artistice. Artiști străini foarte talentați ca Jean B. Mathey sau Giovanni B. Alliprandi, buni cunoșcători ai arhitecturii europene, au știut să armonizeze construcțiile lor cu mediul înconjurator și cu tradițiile cultural-artistice locale, dând barocului praghez o înfățișare originală, specifică. În afara palatului toscan și a bisericii cruciaților Sf. Francisc, Jean B. Mathey, este autorul proiectului palatului arhiepiscopal (1675-1679) și a vilei de vară, construită la periferia orașului, în cartierul Troja, pentru Vaclav Vojtěch Šternberk. Atrage

atenția scara exterioară largă, tipic barocă împodobită cu statui înfățișând **Lupta zeilor cu titanii**. Sala somptuoasă a tronului din palatul arhiepiscopal de pe Hradčany este amenajată între 1764-1765 de către arhitectul Jan J. Wirch. Tapiseriile de pe pereți sunt realizate în atelierul lui Neilson din Paris după cartoane de Desportes pe subiecte din Noile Indii. Giovanni B. Alliprandi construiește în stilul manierat al barocului vienez palatul Lobkovic (1703-1707) cu un frumos parc baroc, azi rezidența Ambasadei Germaniei și palatul Šternberk, sediul Colecției de ată universală a Galeriei naționale.

Continuatorii lui Jean B. Mathey și Giovanni B. Alliprandi, doi artiști cehi, Jan Santini și František M. Kanka, pe care l-am mai amintit, vor construi în stil arhitectural pur local. Jan Santini reconstruiește în stil baroc, dar cu o mai mare expresivitate a decorurilor și masei, palatul Schönborn, în care este instalată ambasada S.U.A. Palatul se continuă cu o grădină vastă la capătul căreia, dintr-un pavilion baroc timpuriu, se deschide o frumoasă panoramă a Pragăi. František M. Kanka, printre altele, este autorul unei splendide grădini baroce în terasă, pe strada Karmelitska, amenajată pe cheltuiala starostelui orașului Jan J. Vrtba, pe lângă un imobil vechi, renovat în stil renascentist în secolul XVII. Grădina Vrtba, împodobită cu sculpturi și alte ornamente prețioase (statui ale zeilor antici, vase, amfore) este în felul ei un fel de muzeu al arhitecturii grădinilor și plasticii, deschis în prezent publicului larg. După schițele lui Fr. M. Kanka s-a executat într-un splendid stil baroc sala bibliotecii Clementinum, cu mobilier în intarsii, coloane drepte și volute. Fresca de pe tavan aparține lui Johann Hiebel.

Praga devine pentru a doua oară în existență ei orașul cu cea mai dezvoltată cultură artistică europeană. Paralel cu dezvoltarea arhitecturii, cunosc o mare înflorire pictura, sculptura, toate artele plastice și meștesugurile. Cu mijloacele ordinelor călugărești și feudalilor laici, între 1683-1714, podul Carol, făla orașului de pe Vltava, este împodobit cu 30 de sculpturi individuale sau în grup executate de meșteri și în ateliere din Praga.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, barocul praghez evoluează deja spre simplificare, spre o formă mai redusă a rococoului, insuflat de clasicismul francez. Palatul Golz-Kinsky, după numele proprietarilor, construit de Kilian Ignasz Dientzenhofer și Anselmo Lurago, între 1755-1756, în Centrul Orașului Vechi, reprezintă cel mai reușit model de rococo din arhitectura pragheză cu ornamente sculpturale de Ignaz F. Platzer. Spațiile sale găzduiesc colecțiile de grafică ale Galeriei naționale. Datorită înfățișării sale baroce, a turlelor și acoperișurilor boltite, concurând strâns cu verticalitatea îndrăzneață a turnurilor gotice, Praga a fost supranumită Roma Nordului.

(Continuare în numărul viitor al revistei.)

VI. BANAT STUDIES/ ÉTUDES DE BANAT/ STUDII BANATICE
Coordinator/Coordinateur/Coordonator:
Viviana MILIVOIEVICI

**THE LIBRARY OF ROMANIAN ACADEMY,
TIMISOARA BRANCH – PROMOTER OF CULTURE,
RESEARCH AND EDUCATION**

**LA BIBLIOTHÈQUE DE L'ACADEMIE ROUMAINE,
FILIALE DE TIMISOARA – PROMOTEUR DE LA CULTURE,
DE LA RECHERCHE ET DE L'ÉDUCATION**

**BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE, FILIALA TIMIȘOARA
– PROMOTOR AL CULTURII, CERCETĂRII ȘI EDUCAȚIEI**

Viviana MILIVOIEVICI,

Academia Română – Filiala Timișoara,
Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”
B-dul Mihai Viteazu, nr. 24, Timișoara, România
viviana.poclid@yahoo.com

Abstract

The Library of the Romanian Academy, Timisoara Branch is a heritage-building, unfortunately being more and more deteriorated in time. Nevertheless nowadays, the building is undergoing a process of renovation and rehabilitation.

The profile of the library is encyclopedic, of outstanding academic and research nature. Since 1990, the Scientific Research Base of Timisoara has become a Branch of the Romanian Academy, so that the initial library becomes the Library of the Timisoara Branch of the Romanian Academy.

The Library can be considered a heritage of Banat's spirituality and, at the same time, a promoter of culture, research and education.

Résumé

La bibliothèque de l'Académie Roumaine, Filiale de Timisoara, est un patrimoine, mais qui, avec le temps, ce patrimoine a été de plus en plus altéré. Actuellement elle est en train de rénovation.

Le profil de la bibliothèque est encyclopédique de niveau supérieur, avec un caractère académique et de recherche. À partir de 1990, la Base de Recherches Scientifiques de Timisoara est devenue la Filiale de l'Académie Roumaine.

Elle peut être considérée comme patrimoine de la spiritualité de Banat et, en même temps, un promoteur de la culture, de la recherche et de l'éducation.

Rezumat

Biblioteca Academiei Române, Filiala Timișoara este o clădire-patrimoniu, dar care a fost alterată tot mai mult, o dată cu trecerea timpului. Însă, astăzi, este în plin proces de renovare și reabilitare.

Profilul bibliotecii este enciclopedic de nivel superior, cu caracter academic și de cercetare. Din anul 1990, Baza de Cercetări Științifice din Timișoara s-a transformat în Filiala Academiei Române, astfel că biblioteca bazei devine Biblioteca Filialei Timișoara a Academiei Române.

Aceasta poate fi considerată un patrimoniul al spiritualității bănățene și, totodată, un promotor al culturii, cercetării și educației.

Key words: library, patrimony, culture, research, education

Mots-clés: bibliothèque, patrimoine, culture, recherche, éducation

Cuvinte cheie: bibliotecă, patrimoniu, cultură, cercetare, educație

Introducere

Bibliotecile sunt adevărate „oceane ale scrierilor” și nimănui nu-i este îngăduit să treacă prin viață fără să se „adape” din acest izvor nesecat al cunoștințelor. Bibliotecile sunt carte de vizită a unei națiuni, față ei spirituală. Numai cărțile care se păstrează în biblioteci, personale sau publice, citindu-se și recitindu-se, „formează cultura unui om, și deci cultura unei țări.” (ELIADE, 2001, p. 177)

Biblioteca Academiei Române, Filiala Timișoara, situată pe strada Episcop Augustin Pacha, nr. 7, este pe lista monumentelor istorice, alcătuită în anul 2010. Imobilul are o frumusețe arhitecturală aparte, fiind o clădire-patrimoniu, dar care a fost alterată tot mai mult, o dată cu trecerea timpului. Din păcate, în decursul timpului, imobilul care adăpostește biblioteca a fost foarte afectat de umiditate și de lipsa constantă a reparărilor, încât a ajuns o ruină. Totuși, o speranță mai există. Începând cu anul 2016, Biblioteca Academiei din Timișoara a intrat într-un amplu proces de restaurare, iar lucrarea se realizează cu fonduri alocate de Academia Română, după cum precizează Președintele de onoare al Filialei Timișoara a Academiei Române, Acad. Păun Ion Oțiman.

Scurt istoric

În anul 1886, Prefectura construiește imobilul de pe strada Lonovits, nr. 8 (azi, Episcop Augustin Pacha, nr. 7), cu destinația de a servi unui scop public. Proiectul clădirii a fost realizat de arhitectul timișorean Jakob Klein, în stilul Renașterii germane, iar investiția a costat în total 31.000 de florini.

La 29 august 1891 a fost inaugurată această clădire, pentru a găzdui colecțiile Societății de Istorie și Arheologie, societate fondată în 1872, de Ormós Zsigmond. Ormós a început colectarea obiectelor muzeistice, prin achiziții și donații. Aceste obiecte au constituit baza societății de Istorie și Arheologie și, mai târziu, a Muzeului Banatului. În 1882, în calitate de prefect al Comitatului Timiș, Ormós Zsigmond a lansat o chemare de subvenție pentru clădirea muzeului, căutând să atragă cât mai mulți membri fondatori. Însă, din cauza creșterii numărului de exponate, la data terminării, clădirea a devenit neîncăpătoare.

Astfel, clădirea primește o nouă destinație, din 1941 funcționând aici Biblioteca Comunală, iar din 1953, Biblioteca Academiei, Filiala Timișoara. La 1 septembrie 1951 s-a constituit nucleul bibliotecii în cadrul Bazei de Cercetări Științifice din Timișoara, însă nu deținea autonomie bugetară. La 18 februarie 1953, aceasta devine unitate cu autonomie bugetară (cf. HCM nr. 466), iar din 1 martie 1953, biblioteca funcționează sub denumirea Biblioteca Bazei de Cercetări Științifice din Timișoara, cu profil preponderent științific și tehnic. O lună mai târziu, la 1 aprilie 1953, la Timișoara, pe strada Paris, nr. 1, se înființează o filială a Institutului de Studii Româno-Sovietice, iar în 1956, Biblioteca Bazei de Cercetări Științifice fuzionează cu biblioteca institutului.

În 1970, printr-o decizie a Prezidiului Academiei Române, s-a definit profilul bibliotecii: enciclopedic de nivel superior, cu caracter academic și de cercetare, urmând ca, din 1990, Baza de Cercetări Științifice din Timișoara să se transforme în Filiala Academiei Române, astfel că biblioteca bazei devine Biblioteca Filialei Timișoara a Academiei Române.

În decursul timpului, basoreliefurile de pe clădire au dispărut, doar statuia Minerva a mai rezistat timpului. Pe frontispiciul clădirii se află statuia Atenei (Minerva) cu coif și scut. Statuia de bronz are o înălțime de 2,25 metri și a fost executată la Viena. Pe vremuri au existat, lângă statuie, câteva pe plăci de marmură pe figurau următoarele nume: J. J. Winckelmann (fondatorul

arheologiei clasice), Titus Livius (istoric), Herodot (părintele istoriografiei), Antonio Bonfini (istoriograful regelui Matei Corvin), Theodor Mommsen (istoric și jurnalist), Ferencz Pulszky (arheolog, istoric de artă, directorul Muzeul Național Ungar) și Miklos Istvanffy (istoric și politician maghiar). Toate acestea au dispărut în 1940. Poarta este sculptată în lemn de stejar, iar în holul de la intrare se află o placă de marmură pe care stă scris în limba maghiară: „Să vestească nepieritorul atașament și recunoștință al Asociației Muzeale de istorie și arheologie din Ungaria de Sud față de Onorabilul Ormós Zsigmond sen. Fondatorul și Președintele său pe viață precum și cel mai dănic Protector și Donator al său. Hot.7 a adunării generale festive de deschidere din 29 august 1891”. Ormós a fost o importantă personalitate bănățeană a celor vremuri, fost prefect al județului Timiș. (BOTH, 2016, www.adevarul.ro)

Patrimoniu al spiritualității bănățene

În momentul de față, Biblioteca Academiei Române din Timișoara adăpostește peste 180.000 de volume, dar fondul de carte este în continuă creștere. S-a constituit Fondul Culturii Bănățene, iar diversi oameni de știință pot să doneze cărți. Spre exemplu, scriitorul Ion Marin Almăjan și-a donat întreaga bibliotecă sau academicianul Costa Roșu, care a donat peste 5000 de volume și manuscrise. S-au constituit astfel fonduri speciale.

Totodată, donațiile generoase de carte venite dinspre Academia Română îmbogățesc, an de an, zestrea culturală și științifică a bibliotecii. Printre acestea se numără și valoarea colecție „Opere fundamentale”, coordonată de academicianul Eugen Simion.

Pe de altă parte, „Cartea de patrimoniu” are, în colecția Bibliotecii Filialei din Timișoara a Academiei Române, o valoare inestimabilă.

Acest fond al patrimoniului spiritualității bănățene este compus din cinci fonduri speciale: cărți și manuscrise ale autorilor din Banat; cărți și manuscrise ale unor autori din afara provinciei, care se referă la Banat; fonduri individuale ale unor scriitori, cercetători, oameni de știință și cultură din Banat; fonduri individuale, constituite prin donații ale academicienilor bănățeni; donații ale unor persoane individuale conținând obiecte și valori culturale și artistice referitoare la Banat.

Conform raportului pe anul 2015 (DAVID, 2015, www.acad-tim.tm.edu.ro), în decursul anului s-au demarat ample activități de primenire a patrimoniului, renunțând la o serie de documente depășite din punct de vedere moral și fizic. „La sfârșitul celui de al treilea trimestru al anului 2015, gestiunea instituției s-a ridicat la 344.356 de unități de bibliotecă, dintre care 259.073 de periodice și 85.283 de cărți în valoare totală de 229.291 de lei, alcătuind 188.791 de volume. Patrimoniul bibliotecii a sporit cu 323 de unități (166 de periodice și 157 de cărți), în valoare de 6.374,01 de lei, acestea provenind din: cumpărări: un volum în valoare de 855,00 de lei (abonament la Monitorul Oficial al României, partea I); donații: Editura Academiei Române București (cărți și periodice), Biblioteca Academiei Române (cărți și periodice), Fondul Monetar Internațional (periodice), persoane fizice (cărți și periodice), precum și donații prin Journal Donation Project (periodice); schimbul revistei „Revue Roumaine de Morphologie et Embryologie” (periodice). Prin schimbul internațional se efectuează recepția publicațiilor trimise de parteneri în contrapartidă cu revistele „Revue Roumaine de Morphologie et Embryologie” și „Revue Roumaine de Mecanique Appliquée”.

Expediția publicațiilor menționate a fost întreruptă în 1988, din lipsa fondurilor pentru taxele poștale de expediere. Publicațiile intrate în inventar, în acest an, au fost prelucrate, cotate topografic și clasificate zecimal. De asemenea, au fost redactate fișele de evidență și s-a completat catalogul de carte și periodice cu 48 de cote noi; totodată, s-a realizat și clasificarea CZU, prilej cu care s-au evidențiat alte 166 de poziții în catalogul alfabetic și sistematic de periodice. Biblioteca a înregistrat 14 cititori noi, în timp ce utilizatorii tradiționali au consultat și împrumutat 628 de documente. Bibliotecile de secție au evidențiat 32.648 de unități, reprezentând 11.132 cărți și 11.516 periodice. În vederea sporirii patrimoniului și punerea la dispoziția utilizatorilor a unor documente cât mai variate, tot în acest an, s-a inițiat o nouă colecție, titrată „Patrimoniul spiritualității bănățene”, prin

care se urmăresc, cu precădere, trei obiective: constituirea unui fond de carte de tip banatnic; organizarea unui punct muzeistic destinat scriitorului bănățean și punerea la dispoziția cercetătorilor științifici, istoricilor literari și ai presei, profesorilor universitari și academicienilor utile și compacte instrumente de lucru.” (Idem)

Pe de altă parte, personalul Bibliotecii Academiei din Timișoara s-a implicat într-o serie de manifestări culturale și științifice organizate de Filiala Timișoara a Academiei Române: Ziua Culturii Naționale, Zilele Academice Timișene, simpozioane științifice naționale și internaționale, lansări de carte și diverse expoziții.

Concluzionând, putem spune că biblioteca și cartea sunt „acele lucruri care au – sau ar trebui să aibă – un rol principal în viața unui om sau a unei națiuni.” (ELIADE, 2001, 172)

Biblioteca Academiei Române, Filiala Timișoara

înainte de renovare

după renovare

Bibliografie

BOTH, Ștefan, *Bătrâna Bibliotecă a Academiei din Timișoara se transformă într-un spațiu viu. Va avea și o ceainărie gen „Cărturești”*, în „Adevărul”, 16 februarie 2016. Disponibil la: www.adevarul.ro/locale/timisoara

DAVID, Ioan, *Sinteză a raportului anual – 2015*. Disponibil la: http://acad-tim.tm.edu.ro/ARFT_Raport_Activitate_2015.pdf

ELIADE, Mircea, *50 de conferințe radiofonice, 1932-1938*, București, Editura Humanitas, Editura Casa Radio, 2001

THE VOICE OF A LITERARY CRITIC: (RE)CONSTRUCTING CULTURAL IDENTITIES

LA VOIX D'UN CRITIQUE ET DES IDENTITÉS CULTURELLES EN RECONSTRUCTION

VOCEA UNUI CRITIC ȘI IDENTITĂȚI CULTURALE ÎN RECONSTRUCȚIE

Grațiela BENGA-ȚUȚUIANU,

Academia Română – Filiala Timișoara,

Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”

B-dul Mihai Viteazu, nr. 24, Timișoara, România

gratielabenga@yahoo.com

Abstract

Inspired by a feasting moment, the paper puts a spotlight on Alexandru Ruja, whose long effort was meant to integrate the literary works written in the province of Banat in the national literature and to enrich the Romanian cultural patrimony by means of critical editions. Brief synthesis of Alexandru Ruja's labor, the following pages bring some concepts into discussion (periphery, center, multicentricity, identity) and suggest the need of redefining literary criticism so that the national literature might properly placed in "world literature".

Résumé

Inspiré par un moment anniversaire, l'article s'arrête sur le critique et l'historien de la littérature Alexandru Ruja, dont la longue détermination vise à réintégrer la littérature du Banat dans la littérature nationale et à offrir au patrimoine culturel roumain une série d'éditions critiques fondamentales. Résumé des travaux d'Alexandru Ruja et de ses méthodes de recherche, les pages en question remettent en cause la pertinence de certains concepts (bord, centre, polycentrisme, identité) et suggèrent la nécessité de redéfinir le rôle de la critique (de l'histoire) littéraire pour un juste positionnement de la littérature nationale dans le contexte de "world littérature".

Rezumat

Priilejuit de un moment sărbătoresc, articolul se oprește asupra criticului și istoricului literar Alexandru Ruja, a cărui îndelungată străduință a răvnit să reintegreze literatura Banatului în peisajul literaturii naționale și să ofere patrimoniului cultural românesc o serie de ediții critice fundamentale. Sinteză a lucrărilor lui Alexandru Ruja și a metodelor lui de cercetare, paginile de față readuc în discuție relevanța unor concepte (margine, centru, policentrism, identitate) și sugerează nevoia redefinirii rolului criticii (istoriei) literare pentru o corectă poziționare a literaturii naționale în contextul "world literature".

Keywords: *identity, cultural polycentrism, literary (and historical) criticism, Alexandru Ruja, geopolitics*

Mots-clés: identité, polycentrisme culturel, critique (histoire) littéraire, géopolitique

Cuvinte cheie: identitate, policentrism cultural, critică (istorie) literară, Alexandru Ruja, geopolitică

Aș avea chiar acum, când scriu aceste rânduri, câteva șanse să strecor în scenă întrebări care s-au mai auzit, dar ale căror răspunsuri (încă) trezesc o sumedenie de controverse. Mai are viitor istoria literară? În ce măsură își propun Digital Humanities, care promovează eficacitatea metodelor digitale în studierea literaturii, să înlocuiască sau să completeze studiul calitativ? Accent pe analiză cantitativă și pe morfologia comparativă, așa cum susține Franco Moretti, analiză computațională propusă Jodie Archer și Matthew L. Jockers sau macroanalizele lui Matthew L. Jockers? Câtă nevoie mai este de științe umaniste într-o lume dominată de valori pozitiviste și de disciplinele STEM?

Oricât de tentante îmi par aceste dezbatere, le voi ocoli de această dată pentru a mă opri asupra criticii și istoriei literare, sub formele pe care le-am regăsit de-a lungul timpului în cărțile lui Alexandru Ruja. Sintaxa ultimei fraze nu e deloc întâmplăto: în buna tradiție a cititorului, m-am întâlnit prima dată cu cărțile și mult, mult mai târziu, cu omul care le scrie. Îmi amintesc cu exactitate prilejul: una dintre întâlnirile literare de la „Orizont”, într-o zi în care bifasem cu zel întâmplări nu tocmai înviorante, dar care s-au mai estompat în timp ce profesorul Cornel Ungureanu (ne) vorbea, avântat, despre lumile închipuirii.

M-aș întoarce la bucuria de a-l fi citit pe Alexandru Ruja, carte după carte, mai bine de două decenii. Aici amuțesc brusc, înghiotită de stupeură. Mă scutur însă și reiau firul de acolo de unde l-am scăpat: prin *Parte din întreg* (vol. I, 1994; II, 1999) - ale cărei pagini denunță preconcepții, sprijină adevărul valorilor și râvnesc să reintegreze sintetic literatura din vestul țării în tabloul literaturii naționale - se arată nervurile unui policentrism cultural grefat pe ideea că supraestimarea centrului și complexul provinciei „nu au ce căuta în literatură.” În câteva secțiuni care sugerează amplitudinea fenomenului literar din această parte de țară, prozatori și poeți (de la Anișoara Odeanu, Sofia Arcan, Paul Eugen Banciu, Viorel Marineasa, Daniel Vighi, Titus Suciu la Șerban Foarță, Eugen Dorcescu, Ion Monoran, Marcel Tolcea, Eugen Bunaru) defilează în considerații valide, călăuzite de o sensibilitate iscoditoare, atent strunită. Verdictele arogant-definitive sunt evitate de autorul *Părții în întreg*: îl interesează mai degrabă accentul de triumf al unei pagini decât să scoată în evidență, cu tot dinadinsul, cadeța ei pretențioasă, măruntele-i stângăci sau semne de oboseală silentioasă. Când scrie despre proza lui Laurențiu Cerneț, reține cu precădere „înclinația spre șarjă și humor”. Din romanele lui Radu Ciobanu desprinde intenția de frescă socială, iar după lectura romanelor lui Gheorghe Schwartz ajunge la concluzia că autorul este „un temut concurrent” la o potențială „probă de fond și sprint.” Poetii intră (și ei) sub același arc prevenitor al abordării critice: la Ion Monoran „impresionantă este aderența la real”, iar poemul lui Vasile Dan „plutește în propria plasmă, desprinzându-se ușor și reașezându-se în rosturi de versuri. [...] Se dorește un univers suficient sieși”. Puțin numeroase, reproșurile criticului îmbracă mai degrabă haina poveței blânde – ca în cazul semnalării riscului de versificare facilă din unele poeme ale lui Gheorghe Azap.

După *Valori lirice actuale* (prima carte a criticului, publicată la Facla în 1979, trei prezece ani după debutul publicistic în „Orizont”), volum care configura arhitectura poetică românească începând cu Constantin Tonegaru, Geo Dumitrescu și Gellu Naum până la „ironia și rafinamentul” lui Mircea Ivănescu, *Parte din întreg* arată cât prețuiește Alexandru Ruja virtuile tonifiante ale literaturii. Iar cât de de mare îi este dorința de integra actul critic în desenul amplu al istoriei și ideilor se vede în *Aron Cotruș – viața și opera*¹. Aici mi se pare a fi un punct de cotitură în scrierile istoricului și criticului literar, nu prin faptul că autorul volumului și-ar dezminți vreo concepție, și-ar revizui vreo opinie sau și-ar contrazice fundamental o metodă, ci din alte două motive: punerea în

¹ Alexandru Ruja, *Aron Cotruș – viața și opera*, Timișoara, Editura de Vest, 1996.

lumină a creației lui Aron Cotruș din timpul exilului (indubitabil, o expansiune necesară a perspectivei critice) și echilibrarea relației dintre biografie și operă. Abia sugerată în primele două opere critice, aceasta din urmă devine vizibilă și reverberantă în paginile dedicate lui Aron Cotruș, dar și în mai recentul volum denumit *Rotonde critice* (2015), carte a perspectivei integratoare, în care E. Lovinescu, Mihail Sebastian, B. Fundoianu, G. Călinescu, Eugen Simion se întâlnesc cu Ion Budai-Deleanu, Liviu Rebreanu, Lucian Blaga, George Coșbuc. Sau cu Ovidiu Cotruș și Mircea Muthu. Ori cu autori români din afara granițelor politice (așa cum a fost Radu Flora). Cu rolul ei de „înaltă magistratură”, capabilă să determine o „așezare axiologică”, critica literară operată de Alexandru Ruja fixează specificul, examinează contraste, reordonează fibra interferențelor și reașază scriitori și operele pe un fond de rezonanțe mai adânci decât simpla însiruire a unor nuclee aparent autonome. Mai mult: „Rotonda” care îl adăpostește pe Ioan Alexandru ar reprezenta, cred, eboșa meritoriei strădanii de a concepe ediția *Operelor*² poetului.

Interesul față de edițiile critice sau cele de autor se evidențiază și în *Ipostaze critice* (2001), în care comentariul are ca punct de plecare lucrări solide, pe ale căror coperte stau numele lui Eminescu, Slavici, Ștefan Aug. Doinaș, Nichita Stănescu sau Ștefan Baciu (exilat peste ocean, poet, jurnalist, profesor de literatură braziliană și civilizație hispano-americana). Ieșită de la tipar în 2004, *Literatura prin vremi* urmărește un „drum în duet, al operei și al receptării critice.” Discutarea Cercului Literar de la Sibiu și analizele unor scriitori clasicizați (I.L. Caragiale, Liviu Rebreanu, Lucian Blaga, Aron Cotruș) sunt completate de investigarea paginilor semnate de câțiva critici și/sau istorici literari. Cum s-a produs selecția? Ce îi unește? Un vis: „au trăit mirajul marilor proiecte care puteau deveni realitate dacă întâlnneau vremea prielnică și destinul potrivit.” Printre ei, Ion Negoițescu, Lucian Raicu, Ovidiu Cotruș. Bunăoară, un portret: „Pentru cei tineri, care îl știu doar din cărți, Ovidiu Cotruș poate părea o ființă neverosimilă prin capacitatea de a acumula cultură, un renascentist căzut în mijlocul frământatului secol douăzeci poate doar pentru a arăta că omul are deschideri nelimitate spre cultură, pentru a dovedi ce înseamnă noblețea intelectuală și dăruirea penru oameni. Acei care l-au cunoscut vorbesc despre un cult al prieteniei, despre o memorie fabuloasă, nemaiîntâlnită la vreun congener [...]. Era în stare să recite poezii sau să redea pagini de proză ore întregi. Legendă este, deja, și «testul» cordial și prietenesc de la Academia Franceză. La un vers rostit de Jacques Madaule sau Pierre Emmanuel, Ovidiu Cotruș putea identifica poezia și să o recite în întregime. Precocitatea intelectuală a devenit productivă – Ovidiu Coruș citea, la vîrsta copilăriei, *Critica rațiunii pure*.” Dar rationalismul nu l-a oprit de la meditațiile metafizice. Nu i-a limitat concepția asupra libertății creatorului și nici un i-a restrâns perspectiva asupra paletei de motive și teme literare. Sunt aspecte pe care Alexandru Ruja le inventariază și le conectează pentru a oferi profilul unui intelectual pentru care *critica ermeneutică* este o cale de căutare a sensului – ca purtător al valorii estetice.

Printre cărți (2006), *Printre cărți – Prin ani* (2009) și *Lecturi – Cărți – Zile* (2012) trebuie citite, în primul rând, ca un îndemn la cultivarea spiritului, a discernământului și a gândirii critice. Sau la exersarea unor rutine disciplinare apte să străbată straturile literaturii și să le cartografieze relieful. E aici (înglobată) o formă de angajare ideatică și personală care învăluie un miez altruist. Dincolo de această consonanță atitudinală, se vede ochiul sfredelitor al criticului. Atent la detaliu, fără să se lase ispitit de fleacuri, poate distinge eroarea strecurată într-o ediție E. Lovinescu (data morții criticului, de pildă), așa cum poate eticheta canaliculele prin care se individualizează țesutul prozei lui George Bălăiță. Pe de altă parte, are suficiente instrumente pentru a sugera cărări mai puțin bătătorite ale analizei – ca în cazul paginilor consacrate lui Alexandru Ciorănescu, cu deschiderile lor spre exilul românesc și problema timpului (*id est*, relevanța comparației cu viziunea lui Mircea Eliade). Chiar și când par intermitente, notațiile au puncte de convergență care le permit să se întrunească și să formeze, remodelându-se, un ansamblu a cărui semnificație depășește suma semnificațiilor inițial disperse.

² Ioan Alexandru, *Opere*, I-II, Text ales și stabilit, note, comentarii, variante, cronologie și indici de Alexandru Ruja, cu o Introducere de Eugen Simion, Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, în 2015.

Alexandru Ruja nu e un clasificator al literaturii. Nu e ademenit de spectaculozitate derutantă, succulentă și nici atras, mecanic, de frenzie metodologică. Poate fi însă - pentru mulți iubitori de carte - un model consecvent care cutreieră acea cale unde strădania sobră și firescul vocației ajung să se confundă. Unde rigoarea austera și simpatia (în sensul etimologic al termenului) intră, natural, în dialog. Stăruitor și migălos se arată Alexandru Ruja în munca de editor – cu atât mai apreciabilă cu cât în cultura română deficitul edițiilor temeinice vine în contradicție cu clamarea preocupării față de afirmarea identității noastre în lume. (E un clișeu rostit pe toate tonurile, în mai toate împrejurările.) Recunoscut drept coordonator al unui dicționar³ care s-a bucurat de aprecieri și ca editor lăudabil al lui Ioan Alexandru, Aron Cotruș⁴ și Ștefan Aug. Doinaș⁵, criticul timișorean s-a aplecat și asupra unor lucrări de Gala Galaction, Șt. O Iosif, Anton Pann, Liviu Rebreanu, Al. O Teodoreanu⁶. Sunt pagini ale unor scriitori care pot readuce oricând în discuție chestiunea identității sau problema „marginilor” (în multiplele chipuri ale acesteia). Iar de o dezbatere smulsă din sfera vibrațiilor pătimășe, onestă și argumentată, e nevoie mai mult ca oricând dacă vrem să evidențiem cultura română – cu diversitatea ei plurivalentă.

Și mă întorc, printr-o răsucire a mâinii care aluneca pe taste, la locul criticii și istoriei literare în lumea de astăzi: absența lor ar altera, iremediabil, identitatea noastră culturală și istorică. Identitatea regională, națională sau/și europeană și globală. Iar persistența studiilor literare se poate oglindi (mai departe) printr-o perspectivă organică, zugrăvind istorii alternative ale literaturii, ori poate trece printr-o schimbare de paradigmă intemeiată pe principiul vaselor comunicante (cf. MARTIN, MORARU, TERIAN, 2017). Vizând (re)gândirea geopolitică a studiului literaturii naționale, această modificare paradigmatică ar fi capabilă să reflecte, să pună în relație și să integreze elemente de convergență, nuclee centrale, trasee, devieri și rețele care scot la iveală noduri spațiale transnaționale. Deschiderea frontierelor geopolitice și culturale, dar și câmpul teoretic relevat în jurul fluidizării granițelor dintre literaturile naționale (cf. DAMROSCH, 2011) pun în lumină (și) necesitatea conturării locului pe care o operă literară îl are în relieful generos oferit de “world literature”, aşa cum a fost explicat acest concept cu mai mult de cincisprezece ani în urmă (cf. DAMROSCH, 2003).

³ *Dicționar al Scriitorilor din Banat*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2005, 934 p.; concepție, coordonare generală și revizie: Alexandru Ruja; coordonare secvențială: scriitori de expresie germană: Horst Fassel; scriitori de expresie maghiară: János Szekernyés; scriitori de expresie sărbă: Jiva Milin; scriitori de expresie slovacă: Mária Dagmar Anoca.

⁴ Aron Cotruș, *Poezii* (I, II), Ediție, notă asupra ediției, tablou cronologic și bibliografie, Timișoara, Editura de Vest, 1991; Aron Cotruș, *Peste prăpastii de potrivnicie*. Ediție, prefată și tabel cronologic, București, Editura Minerva, 1995; Aron Cotruș, *Opere 1, Poezii*, cuprinde volumele: *Poezii* (1911) și *Sărbătoarea morții* (1915). Ediție critică îngrijită, studiu introductiv, notă asupra ediției, note, comentarii și variante, București, Editura Minerva, 1999; Aron Cotruș, *Opere 2, Poezii*, cuprinde volumele: *Neguri albe* (1920), *România* (1920), *Versuri* (1925), *În robia lor* (1926), *Strigăt pentru depărtări* (1927), *Cuvinte către țărani* (1928). Ediție critică îngrijită, note, comentarii și variante, București, Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2002; Aron Cotruș – corespondență, scrisori trimise. Ediție îngrijită, studiu introductiv, notă asupra ediției, note și comentarii de istorie literară de Alexandru Ruja, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2005; Aron Cotruș, *Opere 3*, cuprinde volumele *Mâine, Printre oameni în mers, Horia, Minerii*, București, Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2014.

⁵ Ștefan Aug. Doinaș, *Opere*, vol. I (1230 p.), vol. II (1431 p.). Text ales și stabilit, note, comentarii, variante, cronologie și indici de Alexandru Ruja. Introducere de Eugen Simion, Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, București, 2016.

⁶ Gala Galaction, *Roxana. Papucii lui Mahmud. Doctorul Taifun*. Ediție îngrijită, tabel cronologic, selecția referințelor critice, Timișoara, Editura Facla, 1986; Șt. O. Iosif, *Poezii*. Ediție îngrijită, tabel cronologic și referințe critice, Timișoara, Editura Facla, 1988; Anton Pann, *Povestea Vorbi*. Tabel cronologic și crestomație critică, Timișoara, Editura Facla, 1991; Liviu Rebreanu, *Nuvele*. Antologie, postfață și bibliografie, București, Editura Minerva, 1991; Aron Cotruș, *Poezii* (I, II), Ediție, notă asupra ediției, tablou cronologic și bibliografie, Timișoara, Editura de Vest, 1991; Al. O. Teodoreanu, *Tămâie și otravă*, Ediție, notă asupra ediției, tablou cronologic și bibliografie critică, Timișoara, Editura de Vest, 1994.

Bibiografie

DAMROSCH, David (ed.), *World Literature in Theory*, West Sussex, John Wiley&Sons, 2014.

DAMROSCH, David, *What Is World Literature*, New Jersey, Princeton University Press, 2003.

MARTIN, Mircea, MORARU, Christian, TERIAN, Andrei (eds.), *Romanian Literature as World Literature*, New York, Bloomsbury, 2017.

MARIUS SALA – THE HISTORY OF DESTINY

MARIUS SALA – L'HISTOIRE D'UN DESTIN

MARIUS SALA – ISTORIA UNUI DESTIN

Delia BADEA,

Academia Română – Filiala Timișoara,

Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”

B-dul Mihai Viteazu, nr. 24, Timișoara, România

delia_badea@yahoo.com

Abstract

It has been one half of a year since Marius Sala (member of the Romanian Academy) passed away. This study focuses on one of the latest volumes published by an imposing linguist and real founder of the Romanian school of thought. Soulfully, with gratefulness and subtle humour, the book recalls some of the meetings that influenced the author's biography, so that almost one hundred portraits would convert into the history of destiny.

Résumé

Six mois après la disparition de l'académicien Marius Sala, cet article s'arrête sur l'un des derniers volumes signés par celui qui a été un grand linguiste et un véritable créateur d'école roumaine. Le volume en question surprend avec émotion, gratitude et bonne humeur les rencontres qui ont marqué la biographie de l'auteur, de sorte que près de 100 portraits en mots se métamorphosent sous les yeux du lecteur dans l'histoire d'un destin.

Rezumat

Prilejuit de trecerea unei jumătăți de an de la despărțirea de academicianul Marius Sala, articolul de față se oprește asupra unuia dintre ultimele volume semnate de cel care a fost nu doar un prestigios lingvist, ci și un veritabil creator de școală românească. Volumul în discuție punctează cu emoție, gratitudine și umor fin, întâlnirile care au marcat biografia autorului, astfel încât, aproape 100 de portrete în cuvinte se metamorfozează, sub ochii cititorului, în istoria unui destin.

Keywords: Marius Sala, linguistics, portrait, evocation, destiny

Mots-clés: Marius Sala, linguistique, portrait, évocation, destin

Cuvinte-cheie: Marius Sala, lingvistică, portret, evocare, destin

O jumătate de an a vremuit parcă într-o clipită timpul de la ziua despărțirii de academicianul Marius Sala, cel despre al cărui destin s-a afirmat, pe bună dreptate, că este sinonim cu istoria lingvisticii românești din ultima sută de ani. Personalitate captivantă, lingvist de o admirabilă rigoare intelectuală, cu o prodigioasă carieră științifică, Marius Sala a rămas în amintirea celor care l-au cunoscut drept un neobosit „îndrăgostit” de limba română.

Volumul asupra căruia ne vom opri în continuare, una dintre ultimele lucrări ale autorului, include o serie de evocări și portrete ale unor personalități culturale, conturând, paradoxal, portretul autorului însuși. Vivacitatea intelectuală, eleganța, umorul fin, inegalabilul talent de portretist, dar și

o cuceritoare politețe ceremonioasă răzbat din filele cărții, păstrând vie imaginea unui carismatic creator de școală.

„Suntem, în bună măsură, suma întâlnirilor de care am avut parte”, proclama scriitorul Andrei Pleșu, iar *Portretele și evocările* academicianului Marius Salareprezintă o strălucită confirmare a acestei afirmații. Volumul în discuție, apărut la editura timișoreană David Press Print (2013), punctează cu emoție, gratitudine și umor fin, întâlnirile care au marcat biografia autorului, astfel încât, aproape 100 de portrete în cuvinte se metamorfozează, sub ochii cititorului, în istoria unui destin.

Așa cum se precizează încă din *Prefață*, cartea, densă, reunește portrete apărute în două scrieri anterioare publicate sub sigla Editurii Universității din Suceava, la care se adaugă altele, mai recente, precum și o serie de evocări, un autoportret și discursul de recepție al autorului în Academia Română, emoționant elogiu adus celor doi mentorii ai săi, Iorgu Iordan și Alexandru Rosetti.

Galeria portretelor se deschide, simbolic, cu chipul celui care avea să-i fie și primul model în viață: Vasile Sala, bunicul din partea tatălui, preot și reputat folclorist bihorean este cel care, aşa cum cu duioșie își amintește autorul, i-a deschis ochii și sufletul pentru lumea cărților și, probabil, cel care i-a arătat drumul de urmat în această viață. Fericirea de a trăi, acel apetit pentru bucuriile simple ale vietii dar și pentru frumusețile sofisticate ale literaturii sunt, probabil, pietrele de temelie pe care *Moșul* le pune la baza unui destin ce nu avea să dezamăgească.

Dincolo de pitorescul evocărilor, portretele adunate în această carte vin să se constituie în veritabile documente de epocă, prilejind cititorului o întâlnire inedită și, probabil, unică, cu personalități de excepție. Mentorii elevului Marius Sala, oameni „de ispravă”, aduc savoarea unei epoci și a unui spațiu. Vașcăul și Beiușul copilăriei devin prilej de evocare a unor oameni extraordinari, erudiți și dascăli cu vocație, aşa cum au fost Ștefan Musta, „profesorul ideal, foarte atent la nevoile copiilor”, „pasionat de ceea ce făcea și bucuros când găsea tineri talentați” (p. 22), directorul Vasile Popovici, „excelent povestitor despre țări și continente” (22), dar și alți dascăli, precum Corneliu Sava, Ioan Negruțiu, Ion Fluierăș sau Vasile Bogza.

Mărturisirile de viață ale unei întregi bresle, aceea a lingviștilor români și nu numai, de la colegi de generație și prieteni, până la profesorii și mentorii autorului, toate sunt adunate cu măiestrie între coperțile acestei lucrări, conferindu-i o indubitabilă valoare documentară. Iorgu Iordan, Alexandru Rosetti, Al. Graur, Emil Petrovici, Ion Coteanu, Tudor Vianu, D. Macrea sunt personalități care au dominat lingvistica românească și sub îndrumarea căror s-a format lingvistul Marius Sala.

Între chipurile profesorilor evocați se remarcă însă, de departe, cele două portrete consacrate maestrilor săi, Iorgu Iordan și Alexandru Rosetti, „cei doi stâlpi ai înțelepciunii”, aşa cum îi numește autorul, înțelegând prin aceasta, din perspectiva lingvistului desigur, „persoane care au avut capacitatea superioară de înțelegere a lucrurilor și care au constituit sprijinul în dezvoltarea mea lingvistică”. Marius Sala a fost elevul celor doi reputați lingviști și, dacă rămânem în același spațiu al lingvisticii nu putem să nu observăm că, „elev” este un împrumut în limba română din franțuzescul „élève” unde termenul este în legătură cu verbul „élever”, având la bază latinescul „elevare” cu sensul „a se ridică”, implicând, aşadar, ideea ascensiunii. Iată de ce, autorul acestui volum se poate numi, pe drept cuvânt, elevul celor doi maeștri, el dând dovadă de capacitatea de a învăța și de a se ridica prin știință dascălilor săi. De la Iorgu Iordan, profesorul „de o punctualitate proverbială” și omul pe care ajunge să-l considere, după propriile mărturisiri, „mai mult decât un profesor apropiat”, învață „că nu trebuie să facem afirmații categorice până nu avem o informație cât mai completă” căci, continuă autorul, „îndoielile lui erau tot atâtea piste de cercetare” (p. 182). La rândul său, Alexandru Rosetti a fost dascălul care „trebuia să vadă și să știe tot ce apărea” și de la care lingvistul Marius Sala a învățat „că trebuie zilnic să citești”, la fel cum trebuie să știi „ce și cum se cercetează în lume” (p. 433). Cât despre atașamentul autorului față de unul sau celălalt dintre cei doi maeștri, confesiunea inclusă la finele evocării lui Al. Rosetti rămâne definitorie:

„Cineva mi-a spus că l-am iubit mai mult pe Alexandru Rosetti decât pe Iorgu Iordan. Cred că, de fapt, i-am iubit la fel pe amândoi, mai ales că am învățat de la ei să nu fiu intolerant față de colegii mei.” (p. 301)

Respectul pentru cei care i-au fost modele în viață, gratitudinea și căldura sufletească ce înlăuie aceste portrete schițează un al treilea palier axiologic al cărții. Pe lângă valoarea literară și cea documentară deja evidențiate, volumul prezintă și o deosebită valoare umanistă, promovând atât de uitatul astăzi cult al precursorilor. Toate aceste personalități evocate de regretatul lingvist sunt parte din bogata sa experiență de viață, marcându-i, într-un fel sau altul, evoluția.

„Aparțin – nota autorul - unei promoții de la facultatea de Litere a Universității București care a terminat studiile în 1955, promoție despre care maestrul meu, profesorul Iorgu Iordan, a declarat că este cea mai bună dintre seriile pe care le-a avut” (p.264). Unda de nostalgie dar și admirația cu care își evocă foștii colegi, (Maria Iliescu, „un om pasionat de lingvistică” și „un model”, Theodor Hristea, „personalitate marcantă a vieții culturale românești” (p.174), Maria Manoliu-Manea, această „Doamnă a lingvisticii românești și romanice” (p. 225), dar și Gheorghe Mihăilă, Mihai Nasta, Eugen Simion ș.a.) sunt o dovadă în plus de gratitudine și noblețe sufletească.

O undă de simpatie însoțește, fără excepție, portretele prietenilor timișoreni (Alexandru Metea, Ștefan Munteanu, Doina și Crișu Dascălu, Vasile Frățilă ș.a.) întâlniți în timpul colaborării cu colectivul de lingvistică din Timișoara sau, mai târziu, după '90, când academicianul Marius Sala a susținut o serie de cursuri pentru masteranzii Facultății de Litere din cadrul Universității de Vest. Cu toții aceștia, mărturisește autorul, a stabilit relații afectuoase de prietenie.

Cât privește tehnica portretului, cititorul poate intui cu ușurință un anume tipar aflat la baza evocărilor incluse în volum: acestea debutează, aproape fără excepție, prin rememorarea împrejurărilor, a circumstanțelor în care a întâlnit o anume personalitate, pentru ca mai apoi amintirile să curgă firesc, într-un amalgam de momente semnificative, gesturi sau replici memorabile, dezvăluind în autorul cărții un portretist de excepție, cu o intuiție psihologică aparte. Printr-o excelentă tehnică a decupajului, autorul surprinde acel ceva definiitoriu pentru personalitatea fiecărui, insistând, nu atât asupra operelor celor evocați cât, mai ales, asupra unor trăsături sufletești reprezentative. De consegnat și forță plastică deosebită a portretelor, ca și acordurile cromatice fermecătoare din această veritabilă galerie între coperti, astfel încât cititorul/spectator îl poate zări cu ușurință, trecând pe corridorul liceului, pe austерul profesor Ion Fluieraș, cu a sa „tunsoare perie de tip german”, cu „față ovală pe care se distingeau ochelarii cu ramă de aur”, purtând de fiecare dată același costum „gri mille-points”.

Sunt evocate, cu aceeași simpatie, prietenii numeroase, stabilite de autor dincolo de granițe, cu oameni de care îl legau pasiuni comune : Manuel Alvar, Peter Atanasov, Klaus Bochmann, Luis Jaime Cisneros Vizquerra, Pierre Gardette, Moses Gaster Alonso Zamora Vicente sunt doar o parte dintre numele ce vin să confirme latura interculturală a identității autorului.

Să mai notăm și pitorescul trimiterilor mitologice ce îmbogățesc simbolistica în cazul anumitor portrete, în special atunci când autorul descrie cupluri cu ale căror destine s-a intersectat. Astfel, soții Alexandru Niculescu și Florica Dumitrescu sunt un fel de Hector și Andromaca, cercetătorii timișoreni Doina Bogdan Dascălu și Crișu Dascălu devin Daphnis și Chloe, în vreme ce Artur Greive și Ion Taloș îi amintesc autorului de Castor și Pollux.

A-ți ocupa timpul spre a-i evoca pe alții, nu pentru a le reconfirmă valoarea, ci evidențind, cu mijloace literare sublime, persoana din spatele personalității și amprenta pusă asupra propriului destin, iată un extraordinar exercițiu spiritual. Portretele și evocările au constituit pentru lingvistul Marius Sala un minunat prilej de metamorfoză sufletească, prin care propria-i identitate se (re)construia, tocmai prin consemnarea atâtă fericite întâlniri ce i-au marcat biografia.

Bibliografie

SALA, Marius, *Portrete și evocări*, Timișoara, Editura David Press Print, 2013.

THE DESTINY OF THE GREAT POETRY. CONSECRATION OF THE POET VIVIANA POCLID DEHELEAN (MILIVOIEVICI) IN THE CONTEMPORARY LITERATURE

LA DESTINATION D'UNE GRANDE POÉSIE. LA CONSÉCRATION DE LA POÉTESSE VIVIANA POCLID DEHELEAN (MILIVOIEVICI) DANS LA LITTÉRATURE CONTEMPORAINE

DESTINUL UNEI MARI POEZII. CONSACRAREA POETEI VIVIANA POCLID DEHELEAN (MILIVOIEVICI) ÎN LITERATURA CONTEMPORANĂ

Vasile MAN,
Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad

Abstract

The poetic art of the young scientific scholar and literary historian, Viviana Milivoievici, is defined by talent and an intense soul experience.

Her lyrical universe comprises the joy of a beautiful living, encompassing with love the boundlessness, laying on the soul's background whose destiny is the very destiny of the Great Poetry. Translated into French, German and Serbian, her book ‘Blue – Infinite’, brought to the author the literary consecration in the contemporary literature.

Résumé

L'art poétique de la jeune chercheuse scientifique et historique littéraire, Viviana Milivoievici est définie de grâce divine et d'une vie spirituelle.

Son univers lyrique constitue la joie d'avoir une vie sereine, d'embrasser avec amour l'infini sur un fond spirituel dont son destin est, lui-même, celui de la Grande Poésie. Son livre «Bleu – Infini» traduit en français, allemand et serbe a apporté à l'auteur la confirmation dans la littérature contemporaine.

Rezumat

Arta poetică a tinerei cercetător științific și istoric literar, Viviana Milivoievici, este definită de har și o mare trăire sufletească.

Universul său liric îl constituie bucuria de-a trăi frumos, de-a cuprinde cu dragoste necuprinsul, pe un fond sufletesc al cărui destin este însuși destinul Marii Poezii. Tradusă în franceză, germană și sărbă, cartea sa, „Albastru – Infinit”, i-a adus autoarei consacrarea literară în literatura contemporană.

Key words: poetic art, destiny, soul beauty, consecration, Great Poetry

Mots-clés: art poétique, destin, beauté de l'âme, consécration, Grande Poésie

Cuvinte cheie: artă poetică, destin, frumusețe sufletească, consacrată, Mare Poezie

Anul 2018 a însemnat, pentru poeta Viviana Poclid Dehelean, anul consacrării numelui său în literatura contemporană la una din universitățile franceze de referință – Sorbona Paris 3.

S-a petrecut în primăvara anului 2018 (19 martie), când, la invitația profesorului emerit dr. Alvaro Rocchetti, de la Universitatea Sorbona Paris 3 Franța, poeta Viviana avea să-și lanseze, la o întâlnire literară cu studenții, volumul de poezii *Albastru – Infinit*, apărut în ediție bilingvă, română-franceză, în traducerea lui Philippe Loubière, care este traducătorul din limba română în franceză a poeților Tudor Arghezi și Lucian Blaga.

După o primire foarte apreciată de către marele public și critica literară, prin traducerea poemelor sale din *Albastru – Infinit* în franceză, a urmat traducerea cărții sale, în anul 2018, în limbile sârbă și germană, având în cursul anului 2018, peste 12 întâlniri literare cu lansări de cărți în România, Franța, Serbia și Republica Moldova.

Consemnăm, în continuare, câteva aprecieri asupra operei sale literare, care confirmă consacrarea numelui său, Viviana Poclid Dehelean, în literatura contemporană.

Având privilegiul să scriu la volumul său de debut, Viviana Milivoievici, *Albastru – Infinit*, prefața *Poezia ca destin*¹, am apreciat că „Poezia este un destin. O vocație de a crea, prin cuvânt, o nouă lume. Poeziile din această carte, *Albastru – Infinit*, se citesc direct cu sufletul. Idei, idealuri cu înalte trăiri lirice poartă un nume nou, de excepție, a tinerei generații poetice de azi, Viviana Milivoievici”. În poemele sale, poeta Viviana Milivoievici trăiește bucuriile și dezamăgirile vieții, fără să dea răspunsuri definitive asupra existenței umane, dar, prin valoarea inedită a expresiei poetice, transmite cititorului dragostea de viață: „Cu fiecare clipă / care trece, / ne-apropiem / de marele Albastru – Infinit / îmbrățișăm gândurile și le prefacem / în dimineți / eterne / renăscute / în spirit” (*Albastru – Infinit*).

Arta poetică a tinerei cercetător științific și istoric literar Viviana Milivoievici (director adjunct al revistei universitare de filologie „Studii de Știință și Cultură”) este definită de har și o mare trăire sufletească. Universul său liric îl constituie bucuria de-a trăi frumos, de-a cuprinde cu dragoste, necuprinsul pe un fond sufletesc al speranței învăluite de un „Albastru – Infinit” și setea de absolut. Destinul poetic al autoarei, Viviana Milivoievici, este însuși destinul Marii Poezii.

La rândul său, Florica Pătan, consemnează în postfața *Lirismul cuantic al unui Albastru – Infinit*: „Lirica Vivianei Milivoievici figurează un imagism ivit dintr-o conștiință în care totul este energie și unitate, o lume cuantică, ale cărei vibrații sunt pornite din matricea divină.”²

În încheierea unui amplu studiu de istorie literară se menționează: „Spirit stelar, Viviana Milivoievici transfigurează cu grație lirică o realitate în încercarea de înțelegere a lumii și a timpului actual „îmbrăcând cuvintele / cu sunete spre nesfârșit. / spre lumină” (*Mântuire*).

În prefața la versiunea franceză (ROCCHETTI, 2017, p. 10), profesorul Alvaro Rocchetti, după evocarea relațiilor culturale interuniversitare româno-franceze, apreciază valoarea volumului *Albastru – Infinit / Bleu – Infini*, în traducere franceză, în calitate de lingvist – președinte al A.I.P.L. / Association Internationale de Psychomécanique du Langage / afirmând: „Trebui să ne bucurăm de faptul că diferențele lingvistice și frontierele interne ale Europei nu mai constituie obstacole pentru colaborare. Dar prezentul volum merge și mai departe, prezentând poezile Vivianei Poclid Dehelean în două versiuni, originală, în limba română, și traducerea acesteia în limba franceză de către Philippe Loubière. De fapt, originea comună a celor două limbi permite deseori păstrarea în mare parte a elementelor constitutive ale poeziei originale: ritmul, imaginile, uneori chiar și sonoritățile. Interogațiile sunt cele care o preocupă pe poetă, interesând înainte de toate condiția umană care, după cuvintele lui Montaigne, „fiecare om poartă forma întreagă a condiției umane.”

Cititorul francez – spune Alvaro Rocchetti – nu trebuie să fie depășit de această traducere care rămâne cât de posibil aproape de textul în limba română. Și, de ce nu, uneori să privească mai

¹ Viviana Milivoievici, *Albastru – Infinit*, Prefață de Vasile Man, Postfață de Florica Pătan, Editura David Press Print, Timișoara, 2017, p. 7-8

² Op. cit., p. 87

îndeaproape versiunea originală, în lumina traducerii ei în limba franceză: aceasta ar putea fi o ocazie de abordare prin cea mai bună parte – cea a poetei – limba română, cea mai orientală pe care latinii ne-au lăsat-o.” (IDEM, 2017, p. 10-11).

După evaluarea traducerii cărții Vivianei, *Albastru – Infinit*, în limba germană, prin atenția sporită asupra bogăției sinonimelor folosite de poetă, traducătorul, Rudolf Windisch constată că „Autoarea folosește un număr bogat de elemente lexicale și construcții sintactice, pe care autorul nu le-a mai întâlnit, fapt ce conferă ineditul acestor imagini poetice, ca în *Taine*: „Vântul iernatic / pe fruntea-nghețată, / ne-așterne-o diademă / de gânduri.”

În final, traducătorul apreciază faptul că poeziile poetei Viviana trezesc interesul cititorilor germani pentru lirica modernă românească. (WINDISCH, 2018, p. 10)

Același volum, Viviana Poclid Dehelean, *Albastru – Infinit*, tradus în limba sârbă (POCLID DEHELEAN, 2018, p.10) este apreciat de traducătoarea cărții, Virginia Popović, în termeni elogioși: „Publicul sârb, prin acest volum, are ocazia să descopere valoarea și mesajul transmis prin versurile din poeme, puterea de creație, sinteză, mijloacele de exprimare ale poetei Viviana Poclid Dehelean, care consideră că timpul determină destinul sufletului nostru, iar noi trăim fiecare clipă pentru a ne bucura de zâmbete și lumină, de bucuria în albastrul infinit.” (POPOVIĆ, 2018, p. 10-11)

Pe lângă valorosul volum de poeme lirice *Albastru – Infinit*, tradus în franceză, sârbă și germană, care a adus poetei Viviana consacrarea numelui său în marea poezie a literaturii contemporane, opera sa lirică se amplifică prin volumele de poezii *Bucăți de suflet, frânturi de gânduri...* (2018), dar și prin volumul Viviana Milivoievici, Vasile Man – *Ziua de Azi* (2017), care îi transmite crezul literar conform căruia „Poezia este frumusețea sufletească ascunsă într-o lacrimă de lumină.” (MAN, 2018, p. 1043)

Bibliografie

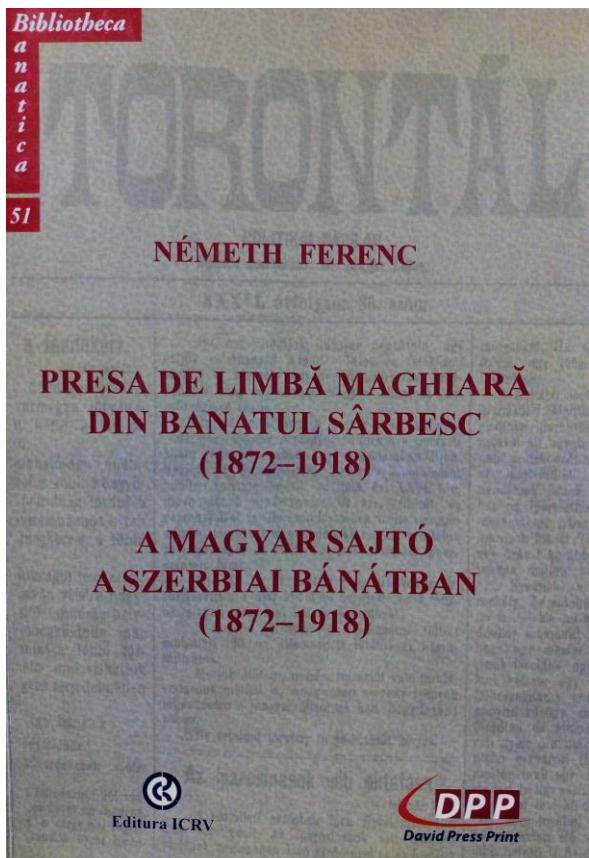
- MAN, Vasile, *Poezia de dragoste în literatura română și universală*, în volumul *Unitatea limbii române*, Congresul internațional al Culturii Române, Ediția I, Timișoara, 2018, volum editat de Academia Română – Filiala Timișoara, Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”, Editura Academiei Române „David Press Print”, 2018, p. 1043
- POPOVIĆ, Virginia, Prefață la volumul Viviana POCLID DEHELEAN, *Albastru – Infinit / Bescrajno – Plavetnilo*, versiunea în limba sârbă, Editura Gutenberg Univers Arad, România, 2018, p. 10-11
- ROCCHETTI, Alvaro, Prefață în versiunea franceză la volumul Viviana POCLID DEHELEAN *Albastru – Infinit / Bleu – Infini*, Prefață *Poezia ca destin* de Vasile Man, Postfață de Florica Pățan, traducere de Philippe Loubière, Editura Gutenberg Univers Arad, România, CIRER, Paris, Franța, 2017, p. 10-13
- WINDISCH, Rudolf, *Cuvânt înainte* la volumul Viviana POCLID DEHELEAN *Albastru – Infinit / Blau – Unendlich*, Editura Gutenberg Univers Arad, România, 2018, p. 10-11

VII. BOOK REVIEWS/CRITIQUES DE LIVRES/RECENZII
Coordinator/Coordinateur/Coordonator:
Emilia PARPALĂ

**Ferenc Németh, *Presa de limbă maghiară din Banatul sărbesc (1872-1918)/ A magyar sajtó a szerbiai Bánátban (1872-1918)*, Ediție bilingvă,
Prefață: prof. univ. dr. Crișu Dascălu, Timișoara, Editura David Press Print&
Zrenianin, Editura ICRV, 2018, 339 p.**

Virginia POPOVIĆ,

Universitatea din Novi Sad, Facultatea de Filosofie
popovic.virdjinija@ff.uns.ac.rs

La sfârșitul anului 2018, la Editura David Press Print, în colaborare cu Editura Institutului de Cultură al Românilor din Voivodina, a apărut cartea bilingvă *Presa de limbă maghiară din Banatul sărbesc (1872-1918)/ A magyar sajtó a szerbiai Bánátban (1872-1918)* a domnului profesor dr. Ferenc Németh, care cuprinde presa de limba maghiară până la 1 decembrie 1918, perioadă numită de autor și „primul interval de timp al ziarelor maghiare din Banat”.

Cartea a apărut sub autoritatea științifică a Institutului de Studii Banatice „Titu Maiorescu” al Academiei Române, Filiala Timișoara și este publicată cu sprijinul Societății Enciclopedice a Banatului. Scopul proiectului este de a scoate în evidență patrimoniul scrisului bănățean „spre a-l reintegra circuitului științific și cultural și pentru a releva astfel contribuția Banatului la patrimoniul național”. Cartea de față, integrată în „Biblioteca Banatica”, aduce în fața cititorului articole interesante și deosebit de prețioase, în mare parte inedite despre presa în limba maghiară din Banatul sărbesc. Prefața volumului este semnată de prof. univ. dr. Crișu Dascălu care consideră o astfel de

carte una binevenită, completând astfel cunoștințele pe care le știm anterior de la István Berkeszi, din carte sa *Istoria tipografiei și a presei timișorene*.

Autorul volumului *Presa de limbă maghiară din Banatul sărbesc (1872-1918)*, Ferenc Németh, a realizat, înregistrat și prezentat, după criterii științifice, aproape o sută de periodice apărute, în cea mai mare parte la Becicherecul Mare, Kikinda, Panciova și Vârșet. Crișu Dascălu afirmă că toate comentariile date de autor în carte „sunt însotite, aproape de fiecare dată, de imaginea elocventă a frontispiciilor respective, ceea ce adaugă autenticitate rigorii informațiilor.”

Cele patru orașe din Banatul sărbesc, Becicherecul Mare (Zrenianin), Kikinda, Panciova și Vârșet, „au fost înainte de izbucnirea primei conflagrații mondiale, cele mai importante centre culturale, editoriale și tipografice, iar posibilitățile materiale și culturale pentru editarea presei au apărut în perioada pașoptistă. Condiții pentru apariția publicațiilor au existat și în perioada reformelor, când pătura mijlocie formată din avocați, funcționari, industriași, erau o potențială masă de cititori pentru jurnaliști și editori.” După 1847, prin dobândirea împrejurărilor pentru înființarea unei tipografii, s-a început și publicarea revistelor în limba maghiară la Becicherecul mare, primul

tipograf fiind Paul Franz Pleitz. Primul ziar în limba maghiară cu apariție săptămânal, al căruia prim număr apare la data de 4 aprilie 1872, se numește *Torontál*.

Autorul, Ferenz Németh, în cadrul cercetărilor lui a realizat și o statistică a tuturor publicațiilor apărute încă dinainte de 1918. Anume, la Panciova au existat 49 de ziare (dintre care 12 erau în limba maghiară), la Becicherecul Mare 41 (18 maghiare), iar la Vârșeț 32 (5 ziare ungurești). Pe lângă cele patru centre culturale, au existat și alte localități unde au fost tipărite ziare în limba maghiară. Acestea erau publicații locale, săptămânaile și de dimensiuni mai modeste.

Între anii 1872 și 1918, în Banat au apărut aproape 80 de ziare, despre multe dintre ele există foarte puține informații, iar altele nu mai există fizic. În volumul de față sunt date ziarele în ordine alfabetică, mai apoi în ordine cronologică cu locul de apariție.

În volum, pe lângă săptămânaile informative, precum sunt *Alsó temes* (Cuvin), *Torontal/Torontál* (Becicherecul Mare), sunt prezente și multe ziare de specialitate (de ex. șah: *Caissa*; filozofie: *Lumea Făcliei/ Fáklya-világ*) (Becicherecul Mare); religie: *Creștinul/ Keresztyén*; teatru: *Ziarul Teatrului/ Színházi újság* (Becicherecul Mare); săptămânaile dedicate economiei și literaturii: *Ziarul de Panciova/ Pancsovai újság* (Panciova), *Ziarul de Chichinda/ Nagy-Kikindai lapok* (Kikinda); săptămânaile de interes general: *Jurnalul Provinciei Sudice/ Délvidék híradó* (Panciova); săptămânaile politice: *Ziarul Provinciei Sudice/ Délvidék lapok* (Panciova), *Grănicerul/Határór* (Panciova); buletine lunare dedicate învățământului: *Pedagogia Provinciei Sudice/ Délvidéki tanúgy* (Biserica Albă) ziare de cultură: *Bohém újság* (Becicherecul Mare); săptămânaile sociale, economice și culturale: *Provincia sudică/ Délvidék* (Kikinda), *Provincia de Margine/Végvidék* (Panciova); anuare cu date matricole, informații despre religia copiilor sau căsătorii, precum și buletine economice dedicate agricultorilor.

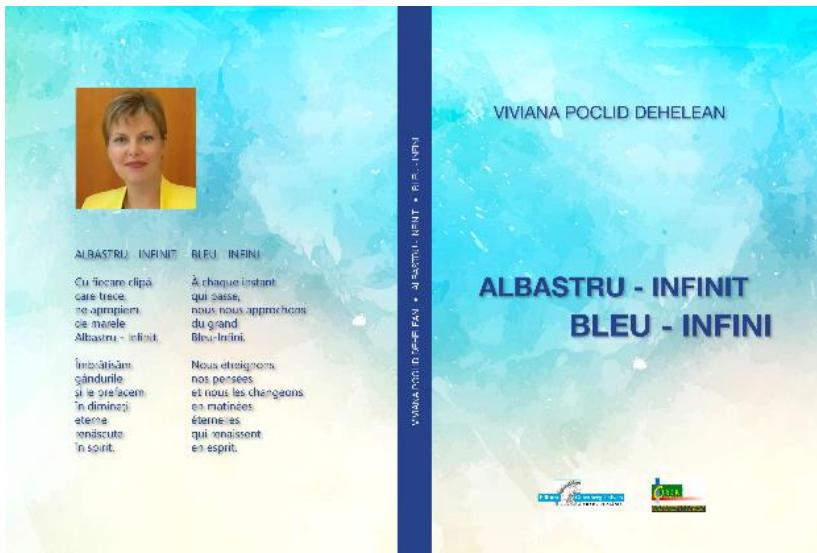
Articolele cuprinse în volum cuprind denumirea publicației în limba română și maghiară, tipul publicației, frecvența apariției, localitatea și perioada apariției, precum și date despre tipografie. Fiecare articol este însoțit de o bibliografie cu informații precise despre articolul care mărturisește despre ziarul respectiv.

Volumul de față este foarte util pentru istoria publicistica în Banatul sărbesc până la 1918. Ceea ce putem vedea, precum era și la români din Banat, în această perioadă au existat numeroase publicații care au apărut în marile centre economice și culturale din Banatul sărbesc. Comparație cu ziarele românești din Banatul sărbesc, ziarele maghiare erau mult mai numeroase, conținutul lor era destul de bogat și urmărea situația politică, economică, socială și culturală a maghiarilor. Din articolele redactate de Ferenc Németh facem cunoștință cu problemele cu care s-au confruntat maghiarii, într-o societate multietnică. Rolul acestor zare, era precum și la români de aici, promovarea și răspândirea limbii maghiare și învățământul în limba maternă. Articolele publicate în zare au avut în vedere problemele locale, situația drumurilor, reforma financiară, victoria anumitor partide la alegeri, teatrele maghiare, întrunirile pedagogilor, probleme curente ale pedagogiei, revendicările camerei de comerț și industrie din comitatul Torontal, etc. La fel, aceste publicații, cuprinse în volumul de față, erau foarte importante pentru istoria locală, cât și pentru cea generală, deoarece unele zare au avut o perioadă de apariție de câteva decenii în sir.

Viviana Poclid Dehelean (Milivoievici) – POETA ARTIFEX

**Albastru-*Infinit/Bleu-Infini*, ediție bilingvă, română-franceză,
Prefață la versiunea franceză de Alavaro Rocchetti, Prefață de Vasile
Man, Postfață de Florica Pătan, Paris, Franța, Editura CIRRMU,
Arad, Editura Gutenberg Univers, 2017, ISBN 978-606-675-145-2**

Silvia C. NEGRU

sensul creativ. Ea dezvăluie stările spirituale ale creațoarei. Citesc *Albastru-Infinit* și cred că fața lumii se poate schimba, construind cu sufletul, sub dictatul rațiunii.

Numai prin schimbare, prin privirea sinelui ne putem adânci percepția asupra spiritelor luminate. Ele sunt dotate cu harul înțelegerii, cu forța de expresie artistică, cu un filtru de imagini originale. Recuzita de semne, ființată pe treceri și netreceri, aduce sentimentul esențializării. Bănuiesc la autoarea cărții conștiința artistului, de aceea îmi permit să subliniez ce afirma Tudor Vianu: „Când orice artist va dobândi conștiința unui artist, fața lumii se va schimba.” Cu alte cuvinte, avem nevoie de „poeta artifex”.

Iubirea care săngerează într-un Albastru-*Infinit* este un mod de comunicare prin care autoarea vindecă și iartă. Ea strălucește prin ceea ce caută și redă în cuvinte. Vocabulele-i rare mor înlăuntrul poetei și cuceresc prin moartea lor fărâma de eternitate ascensională spre infinit. Este important la Viviana Poclid Dehelean (Milivoievici) cum scrie, mult mai important decât *de ce* scrie. Poeta pune în ecuație mirifică singurătatea voită care-i deschide calea și o apropie de sine: „Gândurile vremii / noastre / le-mbrățișăm / în ziua de pe urmă. / Facem cu ele / un tainic legământ / și le închidem / în seiful vieții. // Bem lacrimi de îngerii / din potirul destinului. // Pentru atunci când va cânta / muzica astrilor...”

Nu e scutită de problematica unor alte singurătăți. Ce poți alinia singurătății tale? Ce vezi când nu-i nimeni, decât taina? E un drum lângă semenii tăi? Te aduni lângă ei și trăiești ca și cum te-ai privi în oglindă. Numai aşa poeta poate relaționa cu lumea. Adevărul ei este visul lor. Ea, Viviana Poclid Dehelean (Milivoievici), îi dă visului scânteia și flacăra subțire crește la limita zilei și a nopții. Este o liniște pentru a solidariza cu ceilalți. Poeta spune demn cât poate iubi. Cumpăna ei

Viviana Poclid Dehelean (Milivoievici) este o autoare care te determină să o citești și să o recitești pentru că: existența devine alta; accentul cade pe revelație; se deschide poarta esteticului necesar; cuvântul poetic se încarcă cu valori polisemantice și captivează. O flacără subțire ne menține în magia cărților sale.

Volumul *Albastru-Infinit* determină la ieșirea din conuri de umbră, prin lumini revelatorii. De multe ori, confesiunea lămurește

este dreaptă și nu e greu de menținut pentru că: „Purtăm pe tălpi / urmele pașilor / strămoșilor. / Învingem șoaptele / care ne-alungă-n trecut / cu fiecare zi în care / ne-ndreptăm spre / casa din soare, / din străfundul ființei / urmașilor.”

Se recunoaște extazul vieții pe axul valorii, alimentate tensional prin cuvintele cheie: „albastru”, „viață”, „drum” etc.: „Cu fiecare clipă / care trece, / ne apropiem / de marele / Albastru-Infinit. // Îmbrățișăm / gândurile / și le prefaceam / în dimineați / eterne / renăscute / în spirit.”

Ele pot fi simboluri cu bogate și variate semnificații. Spre exemplu, universul este întregul în armonie: „Prin crez și-avânt zburdalnic / simțim chemările / Înțregului. // În adâncimea noastră / e mărturisirea / unui mister / ce, din veacuri, / ne strigă de departe. // Primim pe creștet / binecuvântarea din Cer – paznicul suprem / al sufletelor noastre.”

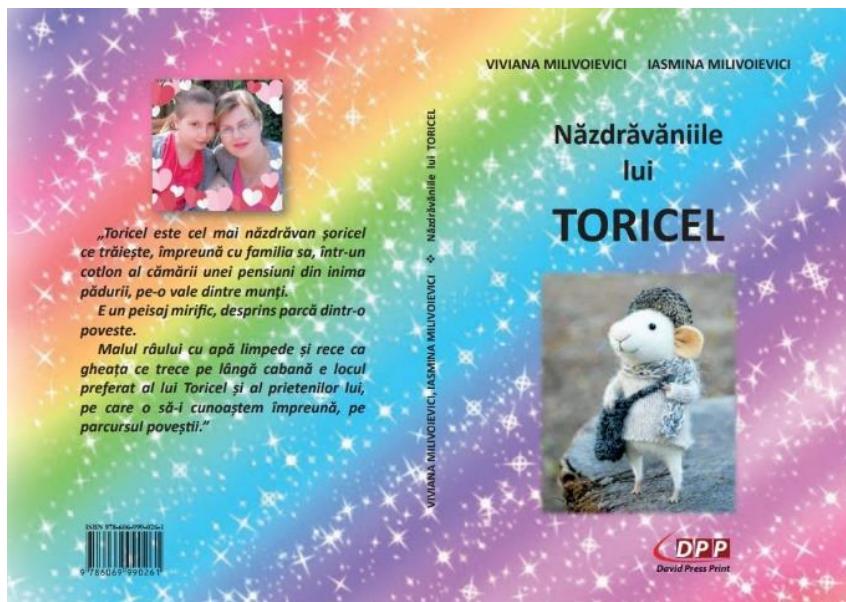
Țesătura semnelor poate dezvăluи vraja în care ne situăm, cu imagini care încifrează analogii incompatibile. Legăturile care pun stăpânire pe pitorescul naturii au mesaj revelator. Însemnele modernității sunt: reprezentarea umanului, rezonanța verbală și nominală. Pe lângă acestea, există o limpezime a științei și conștiinței poetice-artistice. Între eul liric și cel empiric apare o diferență ontologică, bine stabilită. Truda literară a autoarei se remarcă printr-o delimitare stăruitoare. Idealitățile dorite sunt înglobate în destin. Poemele reiau teme cunoscute: destinul, idealul, căutarea, dar ele sunt în concordanță cu viziunea poetică inedită, cu efect cathartic spre forma perfectă. Poezia poate fi firul albastru – vector care naște mirajul ființării, mai ales în formele gnostice ale creștinului: „Din lacrimi îmi fac / o scară / către Tine, Doamne! / S-ajung în brațele / îngerilor Tăi... / Să-mi dai aripă, / să pot zbura, în zori, / spre azurul nemărginit / al măngâierii Tale!”

Forma care adăpostește fondul stimulează facultățile omului, imaginația, îl conduce spre lumea în care cititorul poate naviga sensibil și fantaza. Însușirea pe care o dezvăluie e aproape divină. Modelarea sorții se face din interior, dintr-un suflet deschis și curat. Se poate echivala infinitul? Există iubire fără sfârșit? Misterul crește. Îl putem asemăna cu Geniul care gustă aici din „lumea fără de hotar”. Universul poate fi „fără margini”, dar imaginația omului îi acordă suma semnelor valorice. Posibilul metamorfozării, prin aruncarea punților luminoase asupra lucrurilor, a lumii, clădește adevarul. Ceea ce poeta a descoperit în accidentalul lumii sale sau prin arealul său creativ rămâne un exercițiu spiritual al transformării vieții din punctul zero spre infinit.

Titlurile poeziei sunt semnificative, poartă în ele un transfer semantic, pe lângă frumusețe și libertate. Limbajul este inedit, cu subtilitate metaforică, cuvintele având sensuri conotative. Se accentuează tema creator-lume, prin reflexie filozofică și prin imaginarul poetic de excepție. Cuvântul care a trecut dincolo de realitate, revine la reciproca reflectare a spiritului și îndrumă spre cunoaștere, printr-o cărmuire conștientă, cu bogată Lumină.

Viviana MILIVOIEVICI, Iasmina MILIVOIEVICI
Năzdrăvăniile lui Toricel
Prefață de Ioan David,
Timișoara, Editura David Press Print, 2018, 94 p.
ISBN 978-606-999-026-1

Silvia C. NEGRU

fi „persoana care pune finitul în infinit.” Momentul punerii se face sub semnul armoniei depline și cu multă iubire.

Copilul care prinde aripi este Iasmina, elevă la Colegiul Național Pedagogic „Carmen Sylva” din Timișoara, cu merite deosebite la învățătură, cu o purtare frumoasă, o mare pasionată de lectură. Iasmina zboară ascensional, cu destul de multă profunzime, pe firul clasic al năruinii, iar scrisul nu este un efort fizic pentru ea. Fire imaginativă, spontană, se întrece cu mama sa, Viviana, care pune accentele necesare, vine cu subtilități, cu detalii psihologice pentru personajele aflate la îndemâna lor, în universul domestic, foarte confortabil.

Ambele autoare ale cărții se încarcă cu căldură, având în vedere suprapunerile de situații: reale – imaginare. Se inventează personajele: Toricel, Toricica, Toricuța, Chiț-Chiț, Cioco, Tina, câinele Sam, domnul Brânzoi și multe altele. Se populează o lume fascinantă, în care jocul nu poate fi oprit.

Cartea se structurează în cinci episoade cu titluri semnificative: *Bila de cașcaval*, *Cioco și Tina*, *Bălăceală... din greșeală*, *Distracție de sărbători*, *Emoții de Crăciun*.

În centrul acțiunii se află Toricel, un năzdrăvan plin de energie, în mișcări palpitante. Lui își fac veacul și trăiesc toate năzbâtiile posibile. Echilibrul inițial se destramă. Ele nu mai sunt jucările din casă, cuminte, care, așezate pe pernuța copilului atrag afecțiunea mamei și somnul liniștit. S-au deplasat în pensiune, intră în jocuri care binedispun. Finalul fiecărei întâmplări are partea ei bună, o morală care se degăză destul de limpede. Poți învăța ce este Binele, Adevărul, Dreptatea, adică noțiunile morale atât de necesare generației tinere de azi.

În cea mai frumoasă parte a *Sfintei Scripturi*, în *Eclesiastul*, stă scris cu litere de aur: „Nu este altă fericire pentru om decât să se bucure de lucrările sale.” Bucuria este sentimentul cel mai solid al omului. L-ați urmărit vreodată pe față copilului care a finalizat o lucrare? O carte, spre exemplu, în care el comunică la modul cel mai sincer cu mama sa. De fapt, el încearcă, fără să conștientizeze prea matur, să devină ceva. Să fie observat și prețuit. Poate că Mauriac avea dreptate când a afirmat că poți

Cele două autoare, mamă și fiică, încearcă să determine funcționarea unei lumi în parametri viabili, o lume a copilăriei – cea mai frumoasă etapă a vieții omului – spre care, maturi fiind, privim cu multă plăcere, dar și cu nostalgie.

Poetul de la Lancrăm, Lucian Blaga, afirma: „Copilăria este inima tuturor vârstelor.” Inocența trebuie salvată, trebuie privită ca o rădăcină a vieții umane.

Părinții creatori sunt obișnuiți să construiască mereu. Viviana îi dă Iasminei sentimentul definitoriu al bucuriei de a clădi încet, într-un univers protector. Dascălul minunat, cercetătorul și scriitorul talentat a descoperit pasiunea pentru scris a fiicei sale, Iasmina. Îi direcționează posibilitățile de a selecta pe fondul sentimentelor și al trăirilor interioare. Un astfel de itinerariu de excepție am întâlnit și la scriitorul Robert Șerban și fiul său, Tudor, în cartea *Tată, eu glumesc serios*, apărută tot în anul 2018.

Se pare că la Centenar se poate restabili și o astfel de continuitate prin cărți bune, care ne salvează. Cărțile ne pot ființa și înălța, ceea ce subliniază și critica literară. Eugen Lovinescu, în *Opere*, I, afirma că: „Admițând influența unei opere de artă asupra noastră, îi admitem și putința de a ne preface sufletește. Un mare artist este, deci, un mare modelator de oameni.” De aceea, am afirmat, nu o dată, că poveștile și poeziile pentru copii sunt, de fapt, niște punți de legătură între candoarea noastră și lumea ideilor. Sunt mulțumită de ceea ce scriu, dacă și copilul meu înțelege ceea ce am scris.

Îmi vin în minte cuvintele lui Brâncuși care spunea că, atunci când și-ar da seama că nu mai există în el copilul, arta lui n-ar mai avea nicio valoare. Și nimeni nu îl poate acuza pe Constantin Brâncuși că a făcut sculptură pentru copii. Dar *Coloana infinitului* poate fi și un omagiu adus copilăriei eterne a omenirii, continuității generațiilor.

Copiii de azi au șansa libertății. Așa că fiecare autor se înaltă pe sine într-un univers interior, care simbolizează tăria afectivității și forța ei modelatoare. Mama, tatăl, participă la integrarea copilului în lume, prin curiozitate, joc, dar și seriozitate. Cei care au privilegiul să se reinventeze, alături de copiii lor, sunt binecuvântați de Dumnezeu de două ori.

În serile pline de mister, când culorile se supun cuvintelor, asocierilor delicate, copiii vor reprezenta pârghia invincibilă spre o altă lume, atât de mult visată.

Daniel Lăcătuș, *Orașul Călan la Marea Unire*
Editura StudIS, Iași, 2019

Ioan BOLOVAN,
membru corespondent al Academiei Române

Manifestările și proiectele dedicate Centenarului Marii Uniri păreau să se fi încheiat la sfârșitul anului trecut odată ce și entuziasmul din săptămânile anterioare zilei de 1 Decembrie 2018 începea să fie înlocuit la nivel instituțional dar și colectiv cu o oarecare blazare. Domnul Daniel Lăcătuș se încăpătânează să demonstreze că mai există viață și dincolo de moarte, că în ciuda bogatei producții istoriografice din ultimii ani (care a atins apogeul în cursul anului 2018) pe marginea Primului Război Mondial și a Unirii de la 1918, mai rămân suficiente pete albe pe harta cunoașterii tuturor detaliilor referitoare la cei patru ani de război și la evoluțiile istorice locale din Transilvania în preajma Unirii. Scriitor, jurnalist și istoric totodată, autorul ne propune prin această lucrare care îmbină analiza, interpretarea, sinteza și editarea de documente o imagine de ansamblu asupra realităților specifice orașului Călan și localităților învecinate: Batiz, Grid, Nădăștia de Jos, Ohaba Streiului, Sâncrai, Sântămăria de Piatră, Strei, Strei-Săcel, Streisângelui, Valea Sângiorgiului. Accentul documentar cade pe restituirea actelor fundamentale ale deciziilor și reprezentărilor respectivelor localități la mărețul act de la Alba Iulia de la 1 Decembrie 1918. O evaluare cu caracter de generalitate care se impune a fi enunțată încă de la început este aceea că autorul a alocat problematicii unirii cel mai întins spațiu. Și este firesc. De altfel, domnul Daniel Lăcătuș și-a fundamentat interpretările, alături de o consistentă și relativ actualizată literatură istoriografică de specialitate, și pe o amplă documentare în arhivele de la Alba Iulia și Deva. Nu lipsesc din notele de subsol lucrări cu caracter memorialistic, cărți și articole din primele decenii ale secolului trecut, astfel încât autorului pare că nu i-a scăpat nimic din ceea ce era esențial pentru buna informare asupra evoluțiilor locale.

Așa cum ni se întâmplă din când în când în munca de cercetare, norocul de a descoperi manuscrise, scrieri, scrisori sau documente inedite cu mare valoare istorică, i-a surâs și domnului Daniel Lăcătuș, care s-a aflat sub zodia Fortunei și a intrat în posesia temporară a unui manuscris ce relatează o poveste de viață, o interesantă experiență biografică din timpul Marei Război. Este vorba de poemul manuscris al lui Moisă Ocolișan, cu origini familiale în zona aflată sub observație,

manuscris care se păstrează în arhiva urmașilor. Autorul manuscrisului, acest soldat din armata austro-ungară care a luptat timp de aproape trei ani și în Galia, relatează într-o manieră literară frustă ceea ce a trăit el în cumpăna războiului în care s-a aflat ca simplu participant. Primul Război Mondial a generat la nivelul conștiinței și memoriei istorice colective o emulație în redactarea de memorii, poeme, scrisori private etc. care prin valorificarea ulterioară s-a tradus în practică într-o imensă producție istoriografică în primul rând dar cu suficiente valențe literare, antropologice, filosofice, artistice în cuprinsul multor creații.

Demersul domnului Daniel Lăcătuș este meritoriu și din punctul de vedere al recuperării istoriei locale și regionale. Adeseori lucrările de sinteză suferă de lipsa de perspectivă de la nivelul unor unități administrativ-teritoriale mici, ceea ce conduce uneori la enunțarea unor aprecieri cu caracter de generalitate ce estompează diversitatea specificului local. De această dată, reconstituirea sintetică a principalelor evenimente istorice petrecute în epoca modernă la nivelul celor peste 10 entități de habitat (începând cu efectele zonale ale Răscoalei lui Horea, Cloșca și Crișan, continuând cu Revoluția de la 1848-1849, cu dezvoltarea instituțiilor culturale și naționale din deceniile premergătoare Unirii, pregătirea și înfăptuirea mărețului act de la 1 Decembrie 1918 de la Alba Iulia dar și evoluțiile din primul deceniu interbelic) demonstrează cum microzonele din Transilvania au cunoscut o încadrare firească în principalele tendințe manifeste la nivelul întregii provincii.

În cuprinsul lucrării domnului Daniel Lăcătuș se regăsesc mii de nume din cele 13 localități studiate, până mai ieri „iluștri anonimi”, cunoscuți doar de familiile lor și eventual de o parte dintre consăteni. Acum, ei intră în istorie iar cei care vor realiza în viitor monografiile sătești nu vor mai putea să facă abstracție de acești eroi locali, participanți tăcuți de cele mai multe ori la mariile evenimente din anii 1914-1918 care au schimbat nu numai soarta Transilvaniei, dar și a lumii. În concluzie, avem în față o lucrare onestă, documentată și necesară pentru cunoașterea istoriei locale și naționale, autorul ei binemeritând respectul și aprecierea contemporanilor.

INSTRUCTIONS FOR AUTHORS

General aspects

The journal, “Studii de Știință și Cultură” (“Studies of Science and Culture”), published by “Vasile Goldiș” Western University of Arad, is issued on a quarterly basis. The journal is evaluated by the National Council for Scientific Research and rated B+, CNCSIS code 664, during 2005-2011, Scientific journal, reviewed and rated by CNCS in 2012, category: B, profile: humanities, field PHILOLOGY.

The journal is indexed in International Databases (IDB): CEEOL (www.ceeol.com) from Frankfurt am Mein, Germany; EBSCO Publishing (www.ebscohost.com) from Ipswich, the United States of America; Index Copernicus-Journals Master List from Warsaw, Poland; and DOAJ, from Lund, Sweden.

Starting June 2012, the journal “Studii de Știință și Cultură” is published by “Vasile Goldiș” Western University of Arad, Romania, in partnership with the Department of Romanian, Aix Marseille University, CAER. EA 854, France; CIRRMI (Interuniversity Lifelong Learning Research Center for Teachers of Italian) University of Paris 3 – Sorbonne Nouvelle, France, University of Novi Sad, Serbia, University of Jena, Institute for Slavic Languages, Jena Germany.

Paper submission

The submission of an article to “Studii de Știință și Cultură” for the prospect of being published, implies:

- that the authors take responsibility for the content, as well as for their ethical behaviour;
- that the article has not been published or submitted for publication to another journal/review;
- that the copyrights have been transferred to the “Studii de Știință și Cultură” journal.

The papers shall be submitted in Romanian or in a world language. The title of the article, the abstract and keywords shall be submitted in English, French and Romanian, as a word document (WORD 97, WINDOWS 98 or later versions), no longer than 15 pages, including drawings, tables and references, in Times New Roman Font, single-spaced.

The paper shall comprise:

- the title, font size 16, bold, centered;
- the authors' full name, workplace(s) (with its complete denomination, not abbreviated), address (addresses) of their workplace(s) and the e-mail of the contact person, font size 12, bold, centered;
- the abstract, maximum length 10 rows, font size 12, italic, justified;
- keywords, maximum 5, font size 12, italic, centered;
- the text of the article, font size 12;
- the reference list, required for any article, shall be written according to the rules imposed by the International Standard ISO 7144/1986 entitled „Documentation-presentation of theses and similar documents”.

Citation Guidelines

„Studies of Science and Culture”, a Philology publication graded B by the National Council of Scientific Research (NCSR) contains the following main sections:

- I. Roman cultures / Romanian culture
- II. German language and culture / Romanian language and culture
- III. Slavic languages and cultures / Romanian language and literature
- IV. Traductology
- V. Scientific Culture
- VI. Banat studies
- VII. Book reviews

According to the international regulations (especially Chicago Style, MLA) starting from Volume XI, no. 2 / June 2015, we adopted the following way of presenting the bibliography for all the articles published in our journal:

1. The bibliography will be placed at the end of the article using Times New Roman 12. The entries in the bibliography will be placed in alphabetic order according to the author's last name. The author's last name will be in capital letters followed by the first name, the title of the publication in Italics, the place of publication, the publishing house, the year of the publication and, if necessary, the number of pages.

Example: BENGESCO, Georges, Bibliographie franco-roumaine [...], Paris, Ernest Leroux éditeur, 1907, XLIII + 219 + (supplément) 114 p. [1ère éd.: Bruxelles, P. Lacomblez, 1895].

2. The author will mention the source in the following way inside the article: the first name of the author in capital letters, the year of publication, and the page number.

Example: (PAPADAT-BENGESCU, 1924, 102).

3. The footnotes will contain comments, translations of quotations, biography explanations etc. The introduction of footnotes will be performed by automatic insertion in Word.

The articles to be peer reviewed by our committee will have to be sent in Word (together with a PDF copy) to the e-mail address: vasileman7@yahoo.com

The deadlines for submitting the articles are the following:

- **15th Feb. for the first publication of the year / March;**

- **15th May for the second / June;**

- **15th Aug. for the third / September;**

- **15th Nov. for the last publication of the year / December.**

The Editorial Board

Tables and diagrams, figures or other images shall be inserted in the text at the right place, numbered, and their resolution shall be such as not to affect the quality of the material.

The structure of the article presenting results of empirical research shall observe international standards, according to the acronym IMRAD (Introduction, Methods, Results and Discussions), to which are added the conclusions.

Articles of any other nature shall consist of an introduction, the body of the work and conclusions; the body of the work can be organized as the author(s) see(s) fit.

The papers shall be emailed to vasileman7@yahoo.com, or both in electronic format and in print, to the editorial office at: Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, Bd. Revoluției, nr.94-96 - revista „Studii de Știință și Cultură”.

Scientific articles are subject to single-blind peer review.

The number of reviewers for the evaluation of an article is 2, and the reviewing time is 30 days. Authors receive one of the following answers from the reviewers:

- article accepted;
- article accepted with alterations;
- article rejected.

The scientific reviewers shall focus, in evaluating papers, on the topicality of the subject, on the depth of scientific ideas, originality, as well as on the compliance with the instructions for authors. Failure to comply with the standards required by the review shall result in the papers being rejected.

Authors are kindly asked to:

- cite the “Studies of Science and Culture” journal in other publications where they submit papers, stating:

- The journal title, “Studies of Science and Culture”, abbreviated as SSC;
- The volume, issue and year of publication;
- The page number where the cited text can be found;

- submit to editorial board of “Studies of Science and Culture” information on the publications where they cited our journal, by mentioning:

- The journal title, abbreviation;
- The volume, issue and year of publication;
- The page number where the cited text can be found.

Further information: - telephone - 0040/0257/280335

- 0040/0257/280448

- mobile: 0724-039978

- E-mail: vasileman7@yahoo.com

Contact person: Prof. VASILE MAN

Announcement for the authors

The journal “Studii de Știință și Cultură” (www.revista-studii-uvvg.ro), starting with the volume 12, number 1/March 2016 subscribes, for evaluation, in order to be indexed in BDI Thomson ISI Philadelphia P.A. USA.

We kindly ask the authors to include in the bibliography of their articles also texts that were published in journals rated by ISI.

INSTRUCTIONS POUR LES AUTEURS

Aspects généraux

La revue "Studii de Știință și Cultură" ("Études de Science et de Culture"), éditée par l'Université de l'Ouest "Vasile Goldiș" d'Arad, est publiée trimestriellement. La revue a été évaluée par le Conseil National de la Recherche Scientifique de l'Enseignement Supérieur et classifiée dans la catégorie B+, code CNCSIS 664, pendant la période 2005-2011, Revue scientifique évaluée et classifiée par CNCS en 2012, catégorie B, profil humaniste, domaine PHILOLOGIE.

La revue est indexée dans les Bases de Données Internationales (BDI) suivantes: CEEOL (www.ceeol.com) de Frankfurt am Mein, Allemagne, EBSCO Publishing (www.ebscohost.com) d'Ipswich, États-Unis, Index Copernicus-Journals Master List de Varsovie, Pologne et DOAJ, Lund, Suède.

Depuis le mois de juin 2012, la revue "Studii de Știință și Cultură" est éditée par l'Université de l'Ouest "Vasile Goldiș" d'Arad, Roumanie, en partenariat avec Le Département de Roumain d'Aix Marseille Université, CAER. EA 854, France; le CIRRMI (Centre Interuniversitaire de Recherche pour la Formation Continue des Enseignants d'Italien) Université de Paris 3 – Sorbonne Nouvelle, France, Université Novi Sad, Serbia, Université Jena, Allemagne.

Soumission du manuscrit

La soumission d'un article à la Revue « Studii de Știință și Cultură », pour qu'il soit publié, presuppose:

- que les auteurs assument leur responsabilité en ce qui concerne le contenu, aussi qu'un comportement éthique;
- que l'article n'a pas été publié et qu'il ne sera pas soumis pour être publié dans une autre revue;
- que les droits d'auteur seront transférés à la revue « Studii de Știință și Cultură ».

Les textes des articles seront rédigés en roumain ou dans une langue de circulation internationale. Le titre de l'article, le résumé et les mots clés seront rédigés en anglais, en français et en roumain, sous la forme d'un document WORD 97, WINDOWS 98 ou des variantes ultérieures, à une dimension de 15 pages au plus, y compris les dessins, les tables et la bibliographie dans la fonte Times New Roman, en interligne simple.

Le manuscrit comprendra:

- le titre, en dimension de la fonte 16, en caractères gras, centré;
- le prénom et le nom complets des auteurs, le(s) lieu(x) de travail (en titre complet, sans abréviations), l'adresse (les adresses) du lieu (des lieux) de travail et l'adresse électronique de la personne de contact, en dimension de la fonte 12, en caractères gras, centré;
- le résumé, 10 lignes au plus, dimension de la fonte 12, en italique, cadré;
- des mots clés, 5 au plus, dimension de la fonte 12, en italique, centré;
- le texte de l'article en dimension de la fonte de 12;
- la bibliographie, obligatoire pour tout article, est écrite conformément aux règles imposées par le Standard international ISO 7144/1986 intitulé « Documentation -présentation des thèses et des documents similaires ».

Normes de rédaction

« Studii de Știință și Cultură / Revue de Science et de Culture » (www.revista-studii-uvvg.ro), revue répertoriée en catégorie B – domaine Philologie – par le Conseil National de la Recherche Scientifique (CNCS), a son contenu structuré comme suit :

I. Cultures romanes / culture roumaine

II. Culture et langue allemandes / culture roumaine

III. Langues et cultures slaves / langue et littérature roumaines

IV. Traductologie

V. Culture Scientifique

VI. Études de Banat

VII. Comptes rendus

Se conformant à la pratique internationale (cf. notamment Chicago Style, MLA), notre revue, à partir du volume XI, n° 2 / juin 2015, a décidé d'adopter en particulier les règles de citations suivantes pour chacun des articles qui y seront publiés :

1. La bibliographie, en corps 12, Times New Roman, sera placée en fin d'article, suivant l'ordre alphabétique des auteurs, chaque nom d'auteur y étant inscrit en majuscules, suivi du prénom, puis du titre en caractères italiques, du lieu d'édition, de la maison d'édition, de l'année de parution et, si besoin est, de la pagination.

Exemple : BENGESCO, Georges, Bibliographie franco-roumaine [...], Paris, Ernest Leroux éditeur, 1907, XLIII + 219 + (supplément) 114 p. [1ère éd.: Bruxelles, P. Lacomblez, 1895].

2. Dans le corps de l'article le contributeur indiquera entre parenthèses, dans l'ordre, le nom de l'auteur en majuscules, l'année de publication et la page.

Exemple : (PAPADAT-BENGESCU, 1924, 102).

3. Les notes de bas de page seront réservées aux commentaires, traductions de citations, indications biographiques, lections etc. L'insertion de ces notes sera réalisée sous Word par incrémentation automatique.

Les articles à soumettre au comité de lecture devront être envoyés sous forme de fichier Word (accompagné du fichier en version PDF) à l'adresse vasileman7@yahoo.com au plus tard :

- le 15 février pour le premier numéro de l'année / Mars;
- le 15 mai pour le deuxième numéro / Juin;
- le 15 août pour le troisième numéro / Septembre;
- le 15 novembre pour le dernier numéro de l'année / Décembre.

Le Comité de Rédaction

Les tables et les diagrammes, les figures ou des autres dessins seront insérés dans le texte à l'endroit adéquat, numérotés, et ils auront, autant que possible, une bonne résolution, pour ne pas affecter la qualité du texte.

La structure de l'article qui présente des résultats des recherches expérimentales suivra les standards internationaux, conformément à l'acronyme IMRAD (introduction, méthodes et matériaux, résultats et discussions), auxquels on ajoutera les conclusions.

Les articles de toute autre nature seront composés d'une introduction, du corps de l'ouvrage et des conclusions, les corps de l'ouvrage pouvant être organisé selon le désir de l'auteur (des auteurs).

Les manuscrits seront envoyés, par voie électronique à l'adresse vasileman7@yahoo.com, ou sur un support électronique et imprimé, au siège de la rédaction: Université de l'Ouest "Vasile Goldiș" d'Arad, Blvd. Revoluției, no. 94-96 - revue « Studii de Știință și Cultură ».

Les articles scientifiques seront soumis au processus de critique PEER REVIEW "en aveugle".

Le nombre de critiques pour l'évaluation d'un article est 2, et le temps d'analyse est 30 jours. Les auteurs reçoivent des critiques une des réponses suivantes:

- article accepté;
- article accepté avec des modifications;
- article rejeté.

Les référents scientifiques suivront, en évaluant les manuscrits, l'actualité de la thème; l'approfondissement des idées scientifiques, l'originalité, aussi que le respect des instructions pour les auteurs. Le non-respect des standards sollicités par la revue conduira au rejet des manuscrits.

Nous prions les auteurs de:

- citer la revue « Études de Science et de Culture » dans d'autres publications où ils collaborent, en précisant:

- Le titre de la revue « Études de Science et de Culture », abréviation – SSC;
- Le volume, le numéro et l'année de parution;
- Le nombre de la page du texte cité;

- transmettre à la rédaction de la revue « Études de Science et de Culture » des renseignements sur les publications où ils ont cité notre revue, en mentionnant:

- Le titre de la revue, l'abréviation;
- Le volume, le numéro et l'année de parution;
- Le nombre de la page du texte cité.

D'autres informations au - téléphone : - 0040/0257/280335

- 0040/0257/280448

- portable: 0724-039978

- Adresse électronique: vasileman7@yahoo.com

Personne de contact: prof. VASILE MAN

Annonce pour les auteurs

La revue "Studii de Știință și Cultură", (www.revista-studii-uvvg.ro) en commençant par le volume XII, numéro 1/mars 2016 s'inscrit, à l'évaluation, pour s'indexer dans BDI Thomson ISI Philadelphia P.A. USA.

On demande que les auteurs citent dans la bibliographie de leur articles aussi des textes publiés dans revues cotées ISI.

INSTRUCTIUNI PENTRU AUTORI

Aspecte generale

Revista „Studii de Știință și Cultură”, editată de Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, apare trimestrial. Revista este evaluată de Consiliul Național al Cercetării Științifice din Învățământul Superior și clasificată în categoria B+, cod CNCSIS 664, în perioada 2005-2011, Revista științifica evaluată și clasificată de CNCS în anul 2012, categoria B, profil umanist, domeniul FILOLOGIE.

Revista este indexată în Bazile de Date Internaționale (BDI): CEEOL (www.ceeol.com) din Frankfurt am Main, Germania, EBSCO Publishing (www.ebscohost.com) din Ipswich, Statele Unite ale Americii, Index Copernicus-Journals Master List din Varșovia, Polonia și DOAJ, Lund, Suedia.

Începând cu luna iunie 2012, revista „Studii de Știință și Cultură” este editată de Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, România în parteneriat cu Le Département de Roumain d’Aix Marseille Université, CAER. EA 854, France; le CIRRMI (Centre Interuniversitaire de Recherche pour la Formation Continue des Enseignants d’Italien) Université de Paris 3 – Sorbonne Nouvelle, France, Universitatea Novi Sad, Serbia, din 2015, Universitatea Jena din Germania.

Prezentarea manuscrisului

Transmiterea către Revista „Studii de Știință și Cultură” a unui articol spre publicare, presupune:

- autorii își asumă responsabilitatea privind conținutul, cât și comportamentul etic;
- articolul nu a mai fost publicat și nici nu va fi înaintat spre publicare altei reviste;
- dreptul de autor se trece asupra revistei „Studii de Știință și Cultură”.

Textele articolelor vor fi redactate în limba română sau într-o limbă de circulație internațională. Titlul articolului, rezumatul și cuvintele cheie vor fi redactate în limba engleză, franceză și română, ca document WORD 97, WINDOWS 98 sau variante ulterioare, cu o dimensiune de maximum 15 pagini, inclusiv desenele, tabelele și bibliografia cu Font Times New Roman, la un rând.

Manuscrisul va cuprinde:

- titlul, cu dimensiunea 16, aldine bold, centrat;
- prenumele și numele complet al autorilor, locul (locurile) de muncă (cu denumirea completă, nu prescurtat), adresa (adresele) locului (locurilor) de muncă și e-mailul persoanei de contact, cu dimensiunea literei 12, aldine, centrat;
- rezumatul, maximum 10 rânduri, dimensiunea literei 12, italic, justified;
- cuvinte cheie, maximum 5, dimensiunea literei 12, italic, centrat;
- textul articolului cu dimensiunea literei de 12;
- bibliografia, obligatorie pentru orice articol, se scrie conform regulilor impuse de Standardul internațional ISO 7144/1986 intitulat „Documentation-presentation of theses and similar documents”.

Norme de redactare

„Studii de Știință și Cultură”, publicație acreditată în categoria B, domeniul Filologie, de către Consiliul Național al Cercetării Științifice (CNCS), își structurează conținutul în următoarele secțiuni:

I. Culturi române / cultură românească

II. Limbă și cultură germană / limbă și cultură românească

III. Limbi și culturi slave / limbă și literatură română

IV. Traductologie

V. Cultură științifică

VI. Studii banatice

VII. Recenzii

Conformându-ne practicilor internaționale (cf. mai ales Chicago Style, MLA), adoptăm, începând cu volumul XI, nr. 2 / iunie 2015, în mod special următoarele reguli de indicare a sursei bibliografice pentru fiecare articol ce va fi cuprins în paginile revistei noastre:

1. Bibliografia, utilizând Times New Roman 12 p., va fi plasată la sfârșitul articolului; pozițiile din bibliografie se dispun în ordine alfabetica în funcție de numele autorului. Cu majuscule, se indică numele autorului urmat de prenume, apoi, conform normelor limbii, titlul lucrării în italic, locul publicării, editura, anul apariției și, dacă e necesar, numărul de pagini.

Exemplu: BENGESCO, Georges, Bibliographie franco-roumaine [...], Paris, Ernest Leroux éditeur, 1907, XLIII + 219 + (supplément) 114 p. [1ère éd.: Bruxelles, P. Lacomblez, 1895].

2. În corpul articolului, contributorul va indica între paranteze, în ordine : numele autorului cu majuscule, anul publicării și pagina.

Exemplu: (PAPADAT-BENGESCU, 1924, 102).

3. Notele de subsol vor fi rezervate comentariilor, traducerii citatelor, indicațiilor biografice etc. Introducerea notelor de subsol se va realiza în Word prin insertare automată.

Articolele ce urmează a fi supuse atenției comitetului de lectură se vor trimite în fișier Word (însoțite de o versiune PDF) la adresa : vasileman7@yahoo.com, cel mai târziu până la data de:

– **15 februarie pentru primul număr din an / martie ;**

– **15 mai pentru al doilea număr / iunie;**

– **15 august pentru al treilea număr / septembrie;**

– **15 noiembrie pentru ultimul număr / decembrie.**

Tabelele și diagramele, figurile sau alte desene vor fi inserate în text la locul potrivit, numerotate și vor avea o rezoluție cât mai bună pentru a nu impiedica calitatea materialului.

Structura articolului ce prezintă rezultate ale unor cercetări experimentale va urmări standardele internaționale, conform acronimului IMRAD (introducere, metode și materiale, rezultate și discuții), la care se adaugă concluziile.

Articolele de orice altă natură vor fi alcătuite din introducere, corpul lucrării și concluzii, corpul lucrării putând fi organizat după dorința autorului (lor).

Manuscrisele se trimit, pe cale electronică la adresa : vasileman7@yahoo.com, sau pe suport electronic și listat, la sediul redacției: Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, Bd. Revoluției, nr.94-96 - revista „Studii de Știință și Cultură”.

Articolele științifice sunt supuse procesului de recenzare PEER REVIEW "în orb".

Numărul de recenzori pentru evaluarea unui articol este de 2, iar timpul de recenzare este de 30 de zile. Autorii primesc de la recenzori unul din următoarele răspunsuri:

articol acceptat;

articol acceptat cu modificări;

articol respins.

Referenții științifici vor urmări, la evaluarea manuscriselor actualitatea temei; aprofundarea ideilor științifice, originalitatea, cât și respectarea instrucțiunilor pentru autori. Nerespectarea standardelor solicitate de revistă, conduce la respingerea manuscriselor.

Autorii sunt rugați:

- să citeze revista „Studii de Știință și Cultură” în alte publicații unde colaborează, precizând:

Titlul revistei „Studii de Știință și Cultură”, abrevierea – SSC;

Volumul, numărul și anul apariției;

Numărul paginii textului citat;

- să transmită redacției revistei „Studii de Știință și Cultură” informații referitoare la publicațiile în care au citat revista noastră, menționând:

Titlul revistei, abrevierea;

Volumul, numărul și anul apariției;

Numărul paginii textului citat.

Alte informații: - telefon - 0040/0257/280335

- 0040/0257/280448

- mobil: 0724-039978

- E-mail: vasileman7@yahoo.com

Persoană de contact: prof. VASILE MAN

În atenția autorilor

Revista „Studii de Știință și Cultură” (www.revista-studii-uvvg.ro), începând cu volumul XII, numărul 1/martie 2016 se înscrie, pentru evaluare, în vederea indexării în BDI Thomson ISI Philadelphia P.A. USA.

Rugăm autorii să citeze în bibliografia articolelor și texte publicate în reviste cotate ISI.

2019 Subscriptions for the review “Studies of Science and Culture”

Subscriptions:

The price of the journal “Studies of Science and Culture” is of 49 lei/issue, in euro 11 euro/issue, in USD 15 USD/issue, and the subscribers for 2019 are entitled to a 25% discount.

The price of the yearly subscription for Romania is 164 lei/year, 4 issues.

Readers resident in Romania have the following payment options:

- bank account transfer into „Vasile Goldiș” University bank account, opened at B.C.R Arad,
RO34RNCB0015028152520236 in lei
- cash payment at „Vasile Goldiș” Western University Pay Office Revoluției Avenue Nr. 94-96,

Schedule: Monday - Thursday between 8-11 and 13-15,30

Friday between 8-9 and 11-12,30

The price of the yearly subscription for readers resident outside Romania is 38 euro/year, or 50 usd/year, 4 issues.

Nonresident readers in Romania may send the money through bank account transfer into „Vasile Goldiș” University bank account, opened at B.C.R Arad;

RO07RNCB0015028152520237 in EURO

RO77RNCB0015028152520238 in USD

Subscribers are asked to send to the address www.revista-studii-uvvg.ro a payment notification email in which to inform us of the shipping address for the paid subscription vasileman7@yahoo.com

Additional information regarding subscriptions can be obtained at tel. 0257/285804, int. 15, Adina Botea, fax: 0257/214454.

ABONNEMENTS

À la Revue « Studii de Știință și Cultură » (« Étude de Science et de Culture ») pour l'année 2019

Le prix de la Revue « Studii de Știință și Cultură » est de 49 lei/p. ; en euros, un numéro coûte 11 euros et en dollars, un numéro coûte 15 dollars. Les abonnements pour l'année 2019 bénéficient d'un rabais de 25%.

Les prix des abonnements annuels pour la Roumanie sont de 164 lei/an, 4 numéros.

Les lecteurs du pays peuvent opter pour des abonnements en lei, ainsi:

- par virement bancaire au compte de l'Université de l'Ouest « Vasile Goldiș » d'Arad, ouvert à B.C.R. Arad, **RO34RNCB0015028152520236** pour RON
- par paiement en espèces, à la Caisse de l'Université de l'Ouest « Vasile Goldiș » d'Arad, 94-96 Blvd. Revoluției,

Programme: Lundi - Jeudi 8-11 h et 13- 15,30 h

Vendredi 8-9 h et 11-12,30 h

Les prix des abonnements annuels pour les lecteurs de l'étranger sont de 38 euros/an, or 50 USD/an, 4 numéros.

Les lecteurs de l'étranger peuvent opter pour abonnements, ainsi:

- par virement bancaire aux comptes de l'Université de l'Ouest « Vasile Goldiș » d'Arad, ouverts à B.C.R. Arad;

RO07RNCB0015028152520237 pour EURO

RO77RNCB0015028152520238 pour USD

ATTENTION: Envoyez à l'adresse électronique www.revista-studii-uvvg.ro un courriel de notification du paiement, nous communiquant aussi l'adresse d'envoi pour l'abonnement payé, courriel vasileman7@yahoo.com

Vous pouvez obtenir des informations supplémentaires concernant l'effectuation des abonnements à tel. 0257/285804 int. 15, Adina Botea et par fax 0257/214454, pour OP ou les quittances acquittées.

ABONAMENTE la Revista „Studii de Știință și Cultură” pe anul 2019

Prețul Revistei Studii de Știință și Cultură este de 49 lei/buc., în euro un număr costă 11 euro, iar în dolari un număr costă 15 dolari, iar abonamentele pentru anul 2019 beneficiază de reducere 25%.

Prețurile abonamentelor anuale pentru România sunt de 164 lei/an, 4 numere.

Cititorii din țară pot opta pentru abonamente în lei, astfel:

- expediind banii în contul Universității de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, deschis la B.C.R. Arad, **RO34RNCB0015028152520236 pentru RON**
- cu plata în numerar, la Casieria Universității de Vest „Vasile Goldiș” Arad, B-dul Revoluției Nr.94-96,

Program: Luni-Joi orele 8-11 și 13- 15,30

Vineri orele 8-9 și 11-12,30

Prețurile abonamentelor anuale pentru cititorii din străinătate sunt de 38 euro/an, sau 50 usd/an, 4 numere.

Cititorii din străinătate pot opta pentru abonament, astfel:

- expediind banii în conturile Universității de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, deschise la B.C.R. Arad;

RO07RNCB0015028152520237 pentru EURO

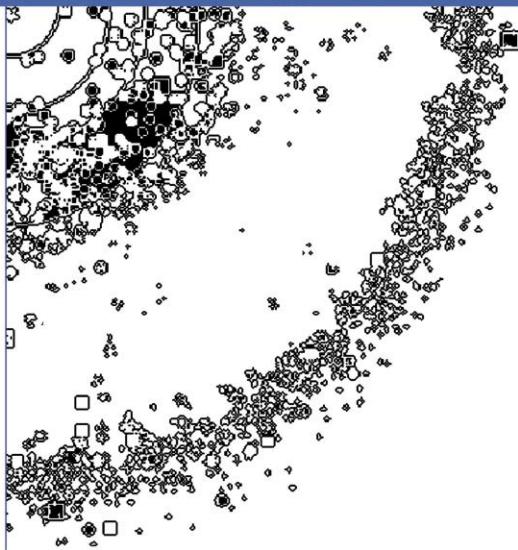
RO07RNCB0015028152520238 pentru USD

ATENȚIE: Trimiteti pe adresa www.revista-studii-uvvg.ro un e-mail de notificare de plată, în care să ne comunicați și adresa de expediție pentru abonamentul plătit, e-mail vasileman7@yahoo.com

Informații suplimentare privind efectuarea abonamentelor se pot obține la tel. 0257/285804 int. 15, Adina Botea și prin fax 0257/214454, pentru OP sau chitanțele achitate.

STUDII DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ

REVISTĂ TRIMESTRIALĂ EDITATĂ DE UNIVERSITATEA DE VEST “VASILE GOLDIȘ” DIN ARAD

Vasile Goldiș
University Press
Arad

Revista universitară de filologie,
cu apariție trimestrială,
„*Studii de Știință și Cultură*”,
acreditată CNCS, categoria B,
cuprinsă în şase baze de date internaționale,
Vă invită să publicați articole
cu rezultate ale activităților Dvs.
de cercetare științifică din domeniul filologie.

www.revista-studii-uvvg.ro
email: vasileman7@yahoo.com
tel: 0724039978

EINLADUNG

Das Rumänische Kulturinstitut (ICR) Wien

Philologische Zeitschrift „Studien zur Wissenschaft und Kultur“

West-Universität „Vasile Goldiș“ Arad

Rumänische Akademie Filiale Temeschvar, Institut Banat-Studien „Titu Maiorescu“

LÄDT SIE EIN

Auf Donnerstag, den 28. März 2019, 15 – 17 Uhr

Im: Institut für Romanistik, Philologisch-Kulturwissenschaftliche Fakultät,

Universität Wien, Raum ROM 14

Spitalgasse 2, Hof 8 (Campus), 1090 Wien

(Mail: Romanistik@univie.ac.at)

Programm:

Vorträge:

Wissensch. Forscherin Dr. Viviana MILIVOIEVICI, „*Eugen Todoran, eine markante Persönlichkeit im Banater Kultur- und Universitätsbereich*“.

Prof. Schriftsteller Vasile MAN, *Philologische Universitätszeitschrift „Studien zur Wissenschaft und Kultur“ im 15. (ununterbrochenen) Erscheinungsjahr seit 2005-2019*

Bücher - Präsentation:

Viviana POCLID DEHELEAN (MILIVOIEVICI), „*Blau Unendlich*“, zweisprachige rumänisch-deutsche Ausgabe (Edition Gutenberg Univers Arad, 2018, Rumänien), Übersetzung/Vorwort Rudolf WINDISCH.

Vasile MAN, „*Eine Hand zum Himmel gestrekt*“, zweisprachige rumänisch-deutsche Ausgabe (Edition Gutenberg Univers Arad, 2016, Rumänien), Übersetzung/Vorwort Rudolf WINDISCH.

Vorgestellt von: Prof. Dr. Akad. Thede KAHL,
Prof. Dr. Dres. h.c. Rudolf WINDISCH

Neuausgaben:

Viviana MILIVOIEVICI, „*Kulturelle Sequenzen aus dem Banat. Studien und Forschungen*“, Vorwort Thede KAHL, Nachwort Vasile MAN (Edition Gutenberg Univers Arad 2019, Rumänien)

Vasile MAN, „*Das Schicksal der Dichtung – Eine literarische Freundschaft – Berufung und Schicksal*“

Nachwort Dumitru MIHĂILESCU, „*Die Liebe als Thema der universellen Lyrik*“ (Edition Gutenberg Univers Arad 2019, Rumänien).

In Vorbereitung:

Vasile MAN, Viviana MILIVOIEVICI, *Monographie – „Studii de cultură și Știință“, eine internationale Zeitschrift für Philologie, wird 15 Jahre nach ihren Erscheinen 2005-2019 fortgesetzt.*

Projekt: *Internationales Kolloquium EUROPA: Zentrum und Rand, grenzüberschreitende Kulturelle Zusammenarbeit*, 8. Wiederholung 16. – 18. Oktober

Ministerium für Forschung und Neuerung, Bukarest, Rumänien

POETISCHES KONZERT, Lektüre der Autoren

Viviana POCLID DEHELEAN

Vasile MAN

WIR FREUEN UNS AUF IHREN BESUCH !

INVITAȚIE

Institutul Cultural Român Viena

Revista de filologie „Studii de Știință și Cultură”,
Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad

Academia Română Filiala Timișoara, Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”

VĂ INVITĂ

Joi, 28 martie 2019, orele 15.00-17.00,
la Institutul de Romanistică Viena, sala ROM 14.

CULTURA, AMBASADOR AL APROPIERII DINTRE OAMENI**În Program:****Conferințe:**

Cercetător științific dr. Viviana MILIVOIEVICI, *Eugen Todoran, personalitate marcantă în spațiul cultural și universitar bănățean*

Profesor, scriitor Vasile MAN, *Revista universitară de filologie „Studii de Știință și Cultură” în anul al XV-lea de apariție editorială neîntreruptă (2005-2019)*.

Lansări de cărți:

Viviana POCLID DEHELEAN (MILIVOIEVICI), *Albastru - Infinit / Blau Unendlich*, ediție bilingvă româno-germană, traducere și prefață de Rudolf WINDISCH, Editura Gutenberg Univers Arad, România, 2018

Vasile MAN, *O mână întinsă spre cer / Eine Hand zum Himmel gestreckt*, antologie lirică, ediție bilingvă româno-germană, traducere și prefață de Rudolf WINDISCH, Editura Gutenberg Univers Arad, România, 2016.

Prezintă: Acad. prof univ. dr. Thede KAHL

Prof. univ. dr. Rudolf WINDISCH

Noutăți editoriale:

Viviana MILIVOIEVICI, *Secvențe culturale din Banat. Studii și cercetări*, cu o Prefață de Thede KAHL și Postfață de Vasile MAN, Editura Gutenberg Univers, Arad, România, 2019

Vasile MAN, *Destinul Poeziei / O prietenie literară - Vocație și destin, Postfață, Iubirea ca temă a liricii universale*, de Dumitru MIHĂILESCU, Editura Gutenberg Univers Arad, România, 2019.

În pregătire:

Vasile MAN, Viviana MILIVOIEVICI, *Monografie - „Studii de Știință și Cultură”, revistă internațională de filologie, la 15 ani de apariție continuă (2005-2019)*.

Proiect, *Colocviul internațional EUROPA: Centru și margine, cooperare culturală transfrontalieră*, Ediția a VIII-a, 16-18 octombrie 2019, Ministerul Cercetării și Inovării București, România

RECITAL POETIC, în lectura autorilor

Viviana POCLID DEHELEAN

Vasile MAN

STUDII

DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ

**VOLUME XV, ISSUE 2, JUNE 2019
VOLUME XV, N° 2, JUIN 2019
VOLUMUL XV, NR. 2, IUNIE 2019**

Revistă editată de / revue éditée par / journal published by:
UNIVERSITATEA DE VEST „VASILE GOLDIȘ” DIN ARAD, ROMÂNIA

în parteneriat cu / en partenariat avec / in partnership with:

**LE DÉPARTEMENT DE ROUMAN
D'AIX-MARSEILLE UNIVERSITÉ, FRANCE**

**LE CAER - EA 854
D'AIX-MARSEILLE UNIVERSITÉ, FRANCE**

**LE CIRRMI
DE L'UNIVERSITÉ PARIS 3 – SORBONNE NOUVELLE, FRANCE**

**FACULTATEA DE FILOSOFIE,
DEPARTAMENTUL DE LIMBA ȘI LITERATURA ROMÂNĂ,
UNIVERSITATEA NOVI SAD, SERBIA**

**UNIVERSITY FRIEDRICH SCHILLER JENA,
INSTITUTE FOR SLAVIC LANGUAGES, JENA, GERMANY**

**INSTITUTUL DE STUDII BANATICE „TITU MAIORESCU”
AL ACADEMIEI ROMÂNE FILIALA TIMIȘOARA**

**L'ASSOCIATION INTERNATIONALE DE PSYCHOMÉCANIQUE DU LANGAGE (AIPL),
PARIS, FRANCE**

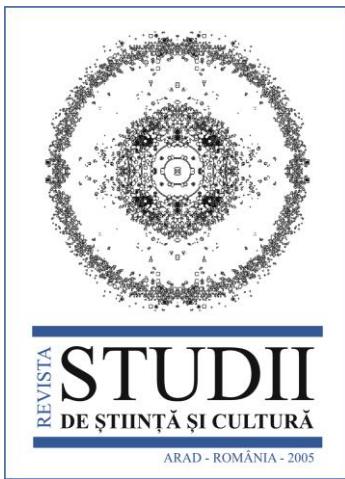
UNIVERSITATEA ROMA TOR VERGATA, ITALIA

BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ „ALEXANDRU D. XENOPOL”, ARAD

TIPOGRAFIA GUTENBERG – EDITURA GUTENBERG UNIVERS, ARAD

UNIVERSITATEA DIN ORADEA, ROMÂNIA

**„Vasile Goldiș” University Press
Arad – România**

ISSN 1841-1401 (print)

ISSN - L 1841-1401

ISSN 2067-5135 (online)

BDI Index Copernicus

International

Revistă **evaluată pozitiv**, după criteriul citărilor, în **I. C. Journals Master List 2017**, cu un scor **ICV** (Valoare Index Copernicus) de **67,53 puncte**.

Colegiul editorial / Editorial Board:

Editor-șef/Editor-in-Chief:

Prof. univ. dr. emerit Alvaro ROCCETTI, Université Paris 3, Sorbonne Nouvelle, France

Director executiv/Executive Director, Redactor-șef fondator/Editor-in-Chief founder:

Prof. Vasile MAN, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, România

Director adjunct/Adjunct Executive Director:

CS Dr. Viviana MILIVOIEVICI, Academia Română, Filiala Timișoara

Coeditori/Co-Editors-in-Chief:

Acad. Eugen SIMION, Academia Română, Președinte al Secției de Filologie și Literatură, Director al Institutului de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu” al Academiei Române
Acad. Prof. univ. dr. Thede KAHL, University of Jena, Germany
Acad. Mihai CIMPOI, Academia de Științe a Republicii Moldova
Prof. univ. dr. Louis BEGIONI, Universitatea Roma Tor Vergata, Italia
Prof. univ. dr. Emilia PARPALĂ, Facultatea de Litere, Universitatea Craiova, România
Prof. univ. dr. Rodica BIRIŞ, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, România
Conf. univ. dr. Virginia POPOVIĆ, Universitatea din Novi Sad, Serbia

Consiliu științific – Referenți/Scientific Board:

CS Dr. Viviana MILIVOIEVICI, Academia Română, Filiala Timișoara, Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”
Acad. Mircea PĂCURARIU, Academia Română, Filiala Cluj-Napoca
Dr. Doru SINACI, Biblioteca Județeană „A. D. Xenopol”, Arad
Prof. dr. Dres. H. c. Rudolf WINDISCH, Universität Rostock, Germania
Prof. univ. dr. Sophie SAFFI, Université d'Aix-Marseille AMU, France
Prof. univ. dr. Gilles BARDY, Université d'Aix-Marseille AMU, France
Prof. univ. dr. Ștefan OLTEAN, Universitatea „Babeș Bolyai” Cluj-Napoca, România
Prof. univ. dr. Teodor Ioan MATEOC, Universitatea din Oradea, România
Prof. univ. dr. Marina Puia BĂDESCU, Universitatea din Novi Sad, Serbia
Prof. univ. dr. Iulian BOLDEA, Universitatea „Petru Maior” din Târgu-Mureș, România
Prof. univ. dr. Elżbieta JAMROZIK, Instytut Kulturologii i Lingwistyki Antropocentrycznej Wydział Lingwistyki Stosowanej, Warszawa, Poland
Prof. univ. dr. Lucian CHIȘU, Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”, Academia Română, București
CS III Dr. Grațiela BENGA-TUȚUIANU, Academia Română, Filiala Timișoara, Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”
Conf. univ. dr. Romana TIMOC-BARDY, Université d'Aix-Marseille AMU, France
Conf. univ. dr. Speranța MILANCOVICI, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, România
Conf. univ. dr. Stăncuța DIMA-LAZA, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, România
Conf. univ. dr. Mihaela BUCIN, Universitatea din Szeged, Ungaria

Secretariat de redacție:

Redactori-Traducători:

Ioana NISTOR, Biblioteca Universitară „Tudor Arghezi”, UVVG, Arad, România;
Eudochia VOLONTIR-SEVCIUC, Université Paris 4, Sorbonne Nouvelle, France

Design: Otilia PETRILA

Foto: Virgiliu JIREGHIE

Administrator Site: Viviana MILIVOIEVICI

Adresa / Editorial Office: Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, România
310025 ARAD, Bd. Revoluției nr. 94-96; telefon: 0040/0257/280335; mobil 0724039978;
fax 0040/0257/280810; www.revista-studii-uvvg.ro, e-mail: vasileman7@yahoo.com

Copyright © 2010
„Vasile Goldiș”
University Press

Revistă fondată în anul 2005, indexată în Bazile de Date Internaționale (BDI) CEEOL (www.ceeol.com) din Frankfurt, Germania, EBSCO Publishing din Statele Unite (www.ebscohost.com), INDEX COPERNICUS INTERNATIONAL, Varșovia, Polonia (www.indexcopernicus.com) și DOAJ LAND UNIVERSITY LIBRARIES, Suedia (www.doaj.org). THE LINGUIST SUA, Revistă științifică evaluată și clasificată de CNCS, 2012, categoria B, profil umanist, domeniul FILOLOGIE.

CONTENTS / SOMMAIRE / CUPRINS

I. ROMAN CULTURES – ROMANIAN CULTURE / CULTURES ROMANES – CULTURE ROUMAINE / CULTURI ROMANICE – CULTURĂ ROMÂNEASCĂ

Coordinator/Coordinateur/Coordonator:

Alvaro ROCCHETTI, Viviana MILIVOIEVICI 7

Sophie SAFFI 9

Different Syntax Solutions of the Adjective Epithet in Italian and French

Différentes solutions de syntaxe de l'adjectif épithète en italien et en français

Francesco PARISI 19

The *chronogénèse* and the *sens-événement*: from the *image-temps* by Guillaume to the *image-temps* by deleuze

La *chronogénèse* et le *sens-événement*: de l'*image-temps* de Guillaume à l'*image-temps* de deleuze

La *chronogénèse* e il *sens-événement*: da l'*image-temps* di Guillaume a l'*image-temps* di deleuze

Nabila LARBI 29

Written production in the evaluation sphere

La production écrite dans la sphère évaluative

La produzione scritta nella sfera valutativa

Tamar GARIBASHVILI 37

Discourse analysis from the perspective of the influence of new technologies

L'analyse du discours sous l'optique de l'influence des nouvelles technologies

Stăncuța Ramona DIMA-LAZA 45

An overview of major literary trends

Une présentation générale des plus importants courants littéraires

O prezentare generală a celor mai importante curente literare

Simona ZAHARIA 51

Another type of Sadovenian (re)writing: The Avatars of *Stories* (1904)

Un autre type de (re)écriture Sadovenienne: Les avatars des *contes* (1904)

Un alt tip de (re)scriere sadoveniană: Avatarurile *povestirilor* (1904)

Diana Cătălina STROESCU 55

A dialogue between Bulgakov and Vonnegut. The postmodernist dismantling of the novelistic conventions

Un dialogue entre Bulgakov et Vonnegut. Le démontage postmoderniste des conventions romanesques

Bulgakov în dialog cu Vonnegut. Demontarea postmodernistă a convențiilor romanești

Cati GRIGORE (CIOBANU) 61

Emil Botta – the poetic of elements. *Mab* – the descent into the inferno

Emil Botta – poetica elementelor. *Mab* – coborârea în infern

II. GERMAN CULTURE / CULTURE ALLEMANDE / CULTURĂ GERMANĂ

Coordinator/Coordinateur/Coordonator:

Rodica BIRIŞ 65

Rodica Teodora BIRIŞ 67

Mehrsprachigkeit und bilingualismus in Rumänien

Multilingvism și bilingvism în România

III. SLAVIC LANGUAGE AND CULTURE – ROMANIAN LANGUAGE AND

LITERATURE / LANGUE ET LITTÉRATURE SLAVE – LANGUE ET CULTURE

ROUMAINE / LIMBĂ ȘI CULTURĂ SLAVĂ – LIMBĂ ȘI LITERATURĂ ROMÂNEASCĂ

Coordinator/Coordinateur/Coordonator:

Virginia POPOVIĆ 71

Eufrozina GREONEANT 73

Romanian farmers and german craftsmen. Case study: the village Nicolinț in the Serbian Banat
Țărani români și meșteșugari nemți. Studiu de caz: localitatea Nicolinț din Banatul Sârbesc

IV. TRANSLATIONS – TRANSLATION STUDIES / TRADUCTIONS – ÉTUDES DES

TRADUCTIONS / TRADUCERI – TRADUCTOLOGIE

Coordinator/Coordinateur/Coordonator:

Vanda STAN, Mirel ANGHEL 83

Mirel ANGHEL 85

The specific approach of teaching romanian to preparatory year students at the Technical University of Civil Engineering Bucharest

Specificul predării limbii române studenților anului pregătitor de la Universitatea Tehnică de Construcții București

V. SCIENTIFIC CULTURE / CULTURE SCIENTIFIQUE / CULTURĂ ȘTIINȚIFICĂ

Coordinator/Coordinateur/Coordonator:

Eugen GAGEA 89

Vasile MAN, Viviana MILIVOIEVICI 91

The legacy of dignity – Aurel Ardelean

Moștenirea unei demnități – Aurel Ardelean

Mirela KOZLOVSKY 95

The traditions – forms of ethnic and cultural legitimacy

Les traditions – formes de legitimité ethnique et culturelle

Tradițiile – forme de legitimare etnică și culturală

Rudolf WINDISCH, Thede Kahl 105

Eine Begegnung in Wien

Florica R. CÂNDEA 107

Eminescu – geniul pustiu al literaturii române și marea sa iubire, teatrul

VI. BANAT STUDIES / ÉTUDES DE BANAT / STUDII BANATICE

Coordinator/Coordinateur/Coordonator:

Viviana MILIVOIEVICI **109**

Viviana MILIVOIEVICI **111**

Sorin Titel's perception regarding the passion for reading

À propos de la passion de la lecture dans la vision de Sorin Titel

Despre pasiunea lecturii în viziunea lui Sorin Titel

Delia BADEA **117**

Sorin Titel: crossing the labyrinth or a parable of depersonalization

Sorin Titel: la traversée du labyrinthe ou la parabole de la dépersonnalisation

Sorin Titel: traversarea labirintului sau parabola depersonalizării

Dana Nicoleta POPESCU **121**

Emilia Lungu-Puhallo, a feminist prose writer

Emilia Lungu-Puhallo, une prosatrice féministe

Emilia Lungu-Puhallo, prozatoare feministă

VII. BOOK REVIEWS / CRITIQUES DE LIVRES / RECENZII

Coordinator/Coordinateur/Coordonator:

Emilia PARPALĂ **125**

Dumitru MIHĂILESCU **127**

Viviana Milivoievici, *Secvențe culturale din Banat. Studii și cercetări*, Prefață de Thede Kahl, Postfață de Vasile Man, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2019, 285 p., ISBN 978-606-675-197-1

Silvia C. NEGRU **131**

Timpul cultural al Banatului – imaginea lui nobilă și creatoare

Viviana Milivoievici, *Secvențe culturale din Banat. Studii și cercetări*, Prefață de Thede Kahl, Postfață de Vasile Man, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2019, 285 p., ISBN 978-606-675-197-1

Renate WINDISCH-MIDDENDORF **135**

Panaït Istrati, *Nerrantsoula*, Roman (Arco Verlag, Wuppertal-Wien, 2018; hrsg. mit Nachwort von Heinrich Stiehler), ISBN 978-3-938375-88-4

Renate WINDISCH-MIDDENDORF **137**

Manfred Winkler, *Haschen nach Wind. Die Gedichte*. Monica Tempian – Hans-Jürgen Schrader (Hrsg.), Arco Verlag, Wien / Wuppertal, 2017, ISBN 978-3-938375-87-7

Virginia POPOVIĆ **141**

Lucian Marina, *Monografia Redacției Române a RTV Novi Sad. 1975-2015*, Novi Sad, Editura S.L.R., 2018, 288 p., ISBN 978-86-88717-09-0

Dumitru MIHĂILESCU **145**

Vasile Man, *Destinul Poeziei*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2019, 175 p.

Instructions for Authors	147
Instructions pour les auteurs	150
Instrucțiuni pentru autori	153

Subscriptions	156
Abonnements	156
Abonamente	157

**I. ROMAN CULTURES – ROMANIAN CULTURE /
CULTURES ROMANES – CULTURE ROUMAINE /
CULTURI ROMANICE – CULTURĂ ROMÂNEASCĂ**

Coordinator/Coordinateur/Coordonator:

Alvaro ROCCHETTI

Viviana MILIVOIEVICI

DIFFERENT SYNTAX SOLUTIONS OF THE ADJECTIVE EPITHET IN ITALIAN AND FRENCH

DIFFÉRENTES SOLUTIONS DE SYNTAXE DE L'ADJÉCTIF EPITHÈTE EN ITALIEN ET EN FRANÇAIS

Sophie SAFFI

Professeure de linguistique italienne et romane,
Aix Marseille Université, CAER
E-mail: sophie.saffi@univ-amu.fr

Abstract

We study in a comparative and psychomechanical perspective, the different syntax solutions of the adjective epithet in Italian and French from a corpus of Italian graphic novels and their French translation. We propose the functioning of the system of these languages which are both close and different as regards the distribution of the informative role given to morphology, syntax and prosody. Finally, we present the observations of cognitive psychology concerning the preparation and production of discourse segments.

Résumé

Nous étudions dans une perspective comparative et psychomécanique, les différentes solutions de syntaxe de l'adjectif épithète en italien et en français à partir d'un corpus de romans graphiques italiens et de leur traduction française. Nous proposons le fonctionnement du système de ces langues à la fois proches et différentes quant à la répartition du rôle informatif impartie à la morphologie, à la syntaxe et à la prosodie. Nous présentons pour finir les observations de la psychologie cognitive concernant la préparation et la production de segment de discours.

Keywords: Syntax, semantic, adjective, Italian, French.

Mots-clés: syntaxe, sémantique, adjctif, italien, français.

Notre étude porte sur les différences de syntaxe entre l'italien et le français quant à l'emploi de l'adjectif qualificatif préposé ou postposé, à partir d'un corpus de romans graphiques italiens et de leur traduction française. La difficulté réside dans la proximité et non dans l'éloignement de ces deux systèmes et du système de leur langue-mère, les différences flagrantes dans la construction du discours sont induites par de légères différences dans le système de langue sous-jacent. L'examen de corpus réels sert à faire le lien entre les représentations en langue et les manifestations en discours, dans une approche théorique guillaumienne de Psychomécanique du langage.

Pour le présent exposé de linguistique comparée des langues romanes, nous avons élaboré un corpus d'occurrences d'emplois de l'adjectif épithète à partir de la transcription de 2 romans graphiques italiens et de leur traduction en français (Bonaccorso, Rizzo : 2009 ; Stassi, Di Gregorio : 2006). Le dessinateur Claudio Stassi, co-auteur de la BD *Brancaccio*, est né en 1978 à Palerme, où il vit encore aujourd'hui. Giovanni Di Gregorio, le scénariste, lui aussi est né à Palerme. Marco Rizzo, le scénariste de *Peppino Impastato*, est né à Trapani, il vit et travaille aujourd'hui à Turin tout en étant journaliste pour plusieurs publications en Sicile. Lelio Bonaccorso, le dessinateur, est né à Messine en 1982. Il vit à Palerme, où il travaille en tant que graphiste et professeur à l'école de bande dessinée. Il faut tenir compte du fait que les auteurs de notre corpus

sont tous des méridionaux, ce qui peut avoir un impact sur les données recueillies, la variété régionale pouvant prendre son autonomie par rapport au système de la langue standard. Cependant, ces effets restent limités car ces auteurs font partie de la population culturellement favorisée avec une forte maîtrise de la langue, et on peut considérer que le système standard reste potentiel.

Dans un corpus de 168 occurrences en italien, et 143 occurrences en français, d'adjectifs épithètes (incluant les substantifs, participes et locutions employées comme adjectifs ; mais ne prenant pas en compte les adjectifs ordinaires, indéfinis, démonstratifs et possessifs), nous avons relevé qu'en italien l'emploi de l'adjectif épithète préposé ou postposé représente 2,6% des mots du texte en italien, 2% en français. On constate que :

- Dans 66,6% des cas en italien (et 78,3% en français) la syntaxe de l'adjectif est identique dans les deux langues.
- Dans 44% des cas en italien (et 51,7% en français) les solutions sont différentes dans les deux langues.
- Dans 8,3% des cas en italien (et 9,7% en français) la syntaxe de l'adjectif est opposée : il est préposé dans une langue et postposé dans l'autre, et vice-versa.
- Dans 35,7% des cas en italien (et 41,9% en français) des solutions alternatives à l'emploi d'un adjectif sont utilisées.

On remarque que les ordres de grandeurs sont équivalents dans les deux langues.

Observons plus en détails les solutions alternatives à l'emploi de l'adjectif épithète. Quelle que soit la solution, là aussi les ordres de grandeurs sont équivalents dans les deux langues. Des différences s'observent parfois entre les différents auteurs.

Parmi les deux cas de figure les plus récurrents, le premier est celui d'un adjectif postposé en italien et un complément du nom (ou un complément d'attribution, une locution adverbiale ou participiale) en français (8,9% des items italiens et 10,4% des items français).

Branca 145

-Don Puglisi voleva togliere i ragazzi dalla strada, sottraendoli così al potere mafioso...

(-Don Puglisi voulait arracher les jeunes à la rue, les faisant échapper ainsi au pouvoir de la mafia...)

Branca 150

L'unica cosa buona sono gli amici, anche se mi sfottono perché non so dare bastonate come loro.

(La seule chose de bien c'est les amis, même s'ils se moquent de moi parce que je sais pas me battre comme eux.)

Le second cas de figure le plus représenté est celui de la présence d'un adjectif préposé en italien sans équivalent en français (7,1% des items italiens et 8,3% des items français).

Peppino 119

-Basta con le vecchie tende... passeremo ai bungalow!

(-On va arrêter avec les tentes... On va passer aux bungalows !)

La traduction française n'a pas retenu l'adjectif *vecchie*, s'il avait été traduit le français présenterait la même configuration syntaxique que l'italien (*les vieilles tentes*). Ici le traducteur a dû faire le choix de supprimer un adjectif pour occuper le même espace de la bulle tout en traduisant les formes verbales synthétiques italiennes (*basta* et *passeremo*) par des formes analytiques composées de plusieurs mots et qui prennent donc plus de place (*on va arrêter*, *on va passer*).

Des solutions alternatives à l'emploi d'un adjectif sont utilisées dans les deux langues, en plus du complément du nom (ou un complément d'attribution, une locution adverbiale ou participiale). Il s'agit de l'emploi de l'adjectif comme attribut du sujet en italien :

Branca 125

-Bravo, Pietro. Lo sappiamo tutti che sei un cristiano a posto... e poi le tue panelle sono le migliori di Palermo.

(-C'est bien, Pietro. On le sait tous ici que tu es quelqu'un de bien... Et puis tu fais les meilleures panelle de tout Palerme.)

Et en français :

Peppino 163

-*Ecco il nostro bel rivoluzionario di 'sta gran minchia.*

(-Ah, il est beau notre révolutionnaire à grande gueule...)

Une autre solution alternative à l'emploi d'un adjectif en italien est l'emploi d'un suffixe, en général un suffixe diminutif en lieu et place de l'adjectif français *petit* dont l'emploi est bien plus généralisé que celui de son équivalent italien *piccolo* dont la distribution est en concurrence avec divers suffixes :

Peppino 136

-*E ci sarà un bellissimo porticciolo dove approderanno tutte le nostre puttane, [...]*

(-Et un joli petit port d'où toutes nos putains pourront débarquer, [...])

Branca 134

-*Un'immaginetta... che la beata vi accompagni e vi protegga sempre!*

(-Une petite image... Que la bienheureuse vous accompagne et vous protège pour l'éternité !)

Les rares suffixations de ce type ayant survécu en français sont exceptionnelles et ne sont plus perçues comme des constructions de discours mais comme de nouveaux substantifs, des constructions de langue : *une femmelette* n'est pas une petite femme mais un homme lâche, *une maisonnette* n'est pas seulement une petite maison mais la maison des lutins, des nains et autres farfadets des contes de fée (Saffi, 2001).

En français, une autre solution alternative à l'emploi d'un adjectif est l'emploi d'une proposition, le plus souvent une relative :

Peppino 166

-*Maresciallo! Conferma l'ipotesi di un attentato terroristico finito in tragedia?*

(-Maréchal ! Vous confirmez l'hypothèse d'un attentat terroriste qui a mal tourné ?)

Branca 112

“*La cosa bella era che nonc'era nessuno. Avevo il treno tutto per me.*”

(Ce qui était bien, c'est qu'il y avait personne. J'avais tout le train pour moi.)

En ce qui concerne la syntaxe de l'adjectif épithète, les systèmes italien et français optent pour les mêmes solutions dans plus de 60 % des items de notre corpus. Au sein de ces 60%, plus des deux tiers des adjectifs sont postposés (soit 38,3% des items), le tiers restant est préposé (ce qui représente 22,1% des items). On constate que dans les deux langues, la postposition de l'adjectif épithète est majoritaire.

Dans le langage, il y a, partout et toujours, apport de signification et référence de l'apport à un support. Un mot est un apport de signification et il se destine à un support. La relation qui s'établit entre l'apport et son support est régie par le mécanisme d'incidence. Or, l'ordre des mots au sein de la phrase ou du syntagme est conditionné par ce même mécanisme d'incidence. L'incidence est soit interne, soit externe. Elle est interne lorsque l'apport et le support ne peuvent être dissociés. C'est le cas du substantif. L'incidence est externe quand l'apport et le support de signification sont dissociés et que le support est pris en dehors du mot-apport de signification. L'incidence externe est dite de premier degré lorsqu'elle se fait à un support possédant lui-même une incidence interne. C'est le cas de l'adjectif incident au substantif : dans it. *la borsa nuova* (fr. *le sac neuf*), *nuova* est incident à *borsa*, tout comme *neuf* est incident à *sac* en français. L'incidence externe est dite de second degré lorsqu'elle opère indirectement à l'endroit du mécanisme d'incidence en fonctionnement (Boone & Joly, 1996 : 229-231). C'est le cas de l'adverbe dans *mon sac tout neuf*, *tout* est incident à l'incidence de *neuf* à *sac*.

Branca 106

-*Andiamo! Ché tra poco inizia a piovere e mi si rovina lo zainetto nuovo!*

(-On se casse ! Il va flotter et je vais abîmer mon beau sac tout neuf.)

En français comme en italien, la syntaxe permet à l'adjectif d'être antéposé ou postposé à son support. Mais cela ne va pas sans conséquences sémantiques, résultat d'un glissement de l'incidence de l'adjectif : dans *questo bello zainetto*, *bello* interfère dans la relation qui s'établit entre le démonstratif et le substantif au sein du syntagme *questo zainetto*, il est donc indirectement incident à l'incidence de *questo* à *zainetto*. De la même façon, dans *ce beau sac*, *beau* est indirectement incident à l'incidence de *ce* à *sac*. Autrement dit, et pour reprendre les termes de Gustave Guillaume : « l'adjectif, passant, par position, d'une incidence de premier degré à une incidence de second degré, suffisamment précoce, s'est adverbialisé » (Guillaume, 1989 : 123). La théorie de Guillaume s'applique également au latin *mutatis mutandis*. Pour Dirk G. J. Panhuis (1982 : 9) et Jean Perrot (1978), l'ordre des mots en latin détermine « la perspective communicative de la phrase », « l'organisation du message » ou « la structuration de la phrase » et l'ordre des mots serait d'autant plus motivé au niveau communicationnel, qu'il est libre au niveau grammatical :

[...] l'ordre des mots serait une structure informative d'autant plus importante en latin qu'il est dégagé de toute fonction syntaxique grâce au jeu des formes casuelles et des prépositions (Perrot, 1978 : 21).

L'analyse de Perrot décrit une situation similaire, que l'on peut transcrire dans les termes de Guillaume de la manière suivante : l'adjectif latin antéposé serait incident à l'incidence de la désinence casuelle au sémantème, donc de seconde incidence, alors que l'adjectif latin postposé serait de première incidence puisqu'opérant sur le mot c'est-à-dire le bloc déjà formé sémantème + morphème.

Gustave Guillaume donne de nombreux autres exemples : « *Une folie apparente*, c'est une folie qui se traduit par des signes évidents. *Une apparente folie*, c'est une folie simulée, qui n'en est pas une : une contrefaçon de la folie » (Guillaume, 1989 : 124). C'est quelque chose qui est apparemment de la folie. Pour reprendre notre exemple de *la borsa nuova* vs. *la nuova borsa*, le premier est un sac neuf, nouvellement fabriqué ou acheté, le second est un nouveau sac, cette nouveauté peut être compatible avec le fait que le sac soit déjà usé (don, achat d'occasion). Selon les notions mises en présence, la nuance peut être subtile, comme c'est le cas ici, et parfois les emplois considérés synonymes par les locuteurs. Mais si l'on étudie de près la répartition, elle est toujours motivée par cette nuance d'« adverbialisation » de l'adjectif qui distingue un sac intrinsèquement nouveau (*una nuova borsa*), d'un sac dont la qualité ajoutée est d'être neuf (*una borsa nuova*). De la même manière, *l'unica cosa* (*la seule chose*) est unique dans sa manière d'être une chose, ce qui la distingue d'une chose commune mais qui serait isolée dans un contexte précis (*la chose seule*), ou encore *l'unico figlio* (*le seul fils*) est, du point de vue du père, le seul enfant qu'il ait jamais eu et donc sa conception du fils est indissociable de l'unicité, alors que *il figlio unico* (*le fils unique*) appartient à une catégorie de fils, ceux dont la caractéristique est d'être unique, de ne pas avoir de fratrie, sans que cela affecte la constitution de la notion de fils.

La traduction de l'italien au français, ne conserve pas toujours les subtilités de la pré- ou post-position de l'adjectif, les choix du traducteur se font selon un faisceau de critères parmi lesquels la fréquence d'emploi peut l'emporter sur une nuance quand l'enjeu sémantique est mineur et que la facilité de compréhension de la situation prend le dessus. Par exemple, la nuance entre « avoir un nouveau scooter » et « avoir un scooter neuf » est levée par la seconde partie de la phrase qui indique le faible kilométrage. Et le choix du traducteur peut également s'expliquer par le fait que le scooter est très certainement volé. Mais dans la version originale italienne, le jeune délinquant considère ce scooter « emprunté » comme neuf, comme dans l'item Branca 106 (*lo zainetto nuovo!* vs. *mon beau sac tout neuf*).

Branca 100 in Brancaccio (2006 et 2007), p. 14.

Par ailleurs, le signifié du syntagme résulte d'une sémantèse, mouvement de pensée dans lequel interviennent tous les éléments constitutifs du syntagme. Dans l'item Branca 100, les syntagmes italien et français ne présentent pas une composition totalement identique et le choix de l'article défini ou indéfini a un effet non négligeable sur les nuances de sens obtenues en discours : *il motore nuovo* est la notion globale de motocyclette par opposition aux autres moyens de transport, alors qu'*'un nouveau scooter'* est un exemplaire de la notion de scooter (Guillaume, 1975).

Selon les notions mises en présences, la postposition peut n'être quasiment jamais employée car la sémantèse qui en résulterait n'aurait pas de cohérence dans la plupart des contextes. Ainsi les syntagmes **amici nuovi* et **amis nouveaux* se rencontrent rarement contrairement aux constructions *nouveaux amis* et *nuovi amici*. En effet, dans ces dernières, il est question, grâce à l'« adverbialisation » de l'adjectif, de la manière d'être *nouvellement* ami, ce qui correspond à la plupart des situations de rencontre. Par contre, dans les premières constructions, l'idée de nouveauté s'exprime après que le concept même d'ami a atteint sa visée finale, et sa complétude, avant d'être caractérisé. Or dans une rencontre, une fois forgée l'amitié, il n'est plus vraiment question de nouveauté. De même, la Madone est saintement vierge et non pas une vierge qui présente la qualité d'être sainte. La sainteté est intrinsèque à la constitution d'une personne d'après les préceptes de l'église, c'est pourquoi l'emploi de l'adjectif se trouve presque toujours préposé (*San Bernardo, Sant'Elena* etc.). On trouve cependant les expressions exclamatives *Madonna Santa! Madonna Santissima!* où la postposition exceptionnelle de l'adjectif vient renforcer l'exclamation.

En italien et en français, la position de l'adjectif joue un rôle sémantique mais il n'y a pas de différence grammaticale dans la relation adjectif-nom selon l'antéposition ou la postposition. La proximité du nom suffit à déterminer que ce dernier est le support de l'adjectif.

Par comparaison, en anglais, l'adjectif est antéposé au substantif. Quand le substantif s'est actualisé dans le discours, il n'y a pas d'au-delà nominal. La pensée ne peut pas dépasser la limite que représente l'actuel pleinement acquis. Gustave Guillaume remarque qu'en anglais, comme en allemand, l'expression du temps est aussi soumise à cette règle d'or : on ne dépasse pas l'actuel (Guillaume, 1993 : 260). Hormis la voie lexicale (*an interested man* vs. *a strange man*), l'anglais n'a pas d'autres solutions que de s'en remettre aux contextes prosodique, interlocutif et de référence pour expliquer la nuance sémantique entre *a curious man* (*un curieux homme*) et *a curious man* (*un homme curieux*).

Le locuteur francophone est perturbé par les accentuations italienne ou anglaise car, dans son système de langue, la position de l'accent étant régulière et récurrente, c'est un indicateur fortement prédictif. Il n'a donc pas l'habitude d'y porter une attention particulière. Les nuances de la construction du sens sont surtout lisibles dans l'ordre des mots de la phrase, comme nous l'avons vu avec la syntaxe de l'adjectif.

	LATIN	ITALIEN	FRANÇAIS	ANGLAIS
Syntaxe	très souple	souple	rigide	très rigide
Prosodie	accent mélodique + rythme quantitatif (III ^e s. av. JC) puis accent d'intensité (latin tardif)	accent mobile	accent fixe	accent très mobile
Morphologie de mot	très importante	importante	Peu	Pas
Mot	hétérogène	hétérogène	homogène	homogène
Construction du sémantème	en langue	en langue et en discours	en discours	en langue et en discours

Les vecteurs de l'information (morphologie, syntaxe et prosodie)

En français, la syntaxe aide au déchiffrage du message car elle est assez rigide pour que le changement de position d'un mot ait des conséquences sémantiques, comme nous l'avons illustré avec l'adjectif, et dans le même temps, elle est assez souple pour qu'il coexiste en langue (en puissance) plusieurs possibilités de construction de discours (en effet) avec les mêmes éléments. Par comparaison, la syntaxe anglaise est si rigide qu'elle n'offre qu'un seul choix quant à l'ordre des mots de la phrase, et c'est la prosodie qui prend le relais. On peut dire que, dans le système français, c'est la position de l'accent qui est rigide en ce sens qu'il ne peut pas s'éloigner de la frontière finale du sémantème. Ces faits découlent de la construction du mot qui diffère d'une langue à l'autre. Le français ne construit pratiquement plus de mots, surtout dans le domaine nominal, mais des syntagmes et des phrases. Le mot est pris comme un bloc sémantique inanalysable et l'accent tombe régulièrement à la fin d'un mot ou groupe de mots, et coïncide ainsi avec la fin du sémantème. Le processus de déflexion et d'antéposition de la morphologie est encore plus avancé en anglais, la morphologie a même quasiment disparu du système verbal et la syntaxe est d'autant plus stricte. Cependant, et contrairement au Français, le locuteur anglais a encore conscience de construire les sémantèmes (préfixe + radical + suffixe), c'est pourquoi il jalonne d'accents le parcours d'élaboration du sémantème.

Le mot anglais est homogène, tout comme le mot français c'est un sémantème, mais le mot italien est hétérogène : il rassemble en lui les informations sémantiques et une part des informations morphologiques car le processus de déflexion est moins abouti dans cette langue. La frontière finale du sémantème est mobile et avec elle l'accent qui la marque. Le locuteur italien, comme son homologue anglais, a conscience de construire ses mots, et lui aussi emploie le déplacement de l'accent pour en faciliter la compréhension. Dans le système italien, le partage du rôle informatif s'équilibre entre une syntaxe souple, un accent mobile et une morphologie de mot.

Avant de présenter les résultats d'expérimentation en psychologie cognitive concernant la planification à l'oral dans la production de syntagmes, il convient de rappeler avec quelle prudence doivent être traités les données produites par les neurosciences.

Pour Guy Tiberghien (2007), Professeur à l'Institut des Sciences Cognitives de Lyon, on ne peut pas observer la pensée dans le cerveau y compris grâce aux nouvelles techniques d'imagerie cérébrale, pour au moins deux raisons. « La première est que la pensée en tant que telle n'est pas directement observable, c'est une entité hypothétique. La pensée ne peut qu'être inférées ou reconstruite à partir des comportements et de leurs réalisations (artistiques, scientifiques, etc.) qui sont eux observables. Deuxièmement, il n'est pas possible d'observer directement la pensée ou les pensées dans le cerveau car le cerveau ne pense pas, sauf métaphoriquement. Il n'y a pas des individus qui pensent. La pensée ne peut être comprise hors de tout contexte culturel, historique et social. »

Par ailleurs, toujours selon ce chercheur, il ne faut pas croire que ces méthodes vont permettre de localiser sans ambiguïtés des entités dans le cerveau qui sont par ailleurs mal définies : « Les conclusions de certaines études deviennent même scientifiquement très discutables quand il s'agit de localiser dans le cerveau des entités pour lesquelles on ne dispose pas

encore de connaissances empiriques suffisantes ou consensuelles. Par quel miracle des entités cognitives mal définies pourraient-elles être précisément localisées dans le cerveau ? Il faut donc être particulièrement prudent et critique à l’égard de nombreuses recherches [...] (Bonin, 2013 : 67)

Des études conduites chez des singes ont montré qu’il n’y a pas création d’expressions, de phrases alors que l’être humain est capable de créer de nouvelles expressions (Bonin, 2013 : 18).

[...] le langage se met en place très rapidement chez l’enfant. À grands traits, et suivant Levelt (2001), tous les enfants normaux apprennent la langue de leur milieu à un âge très précoce. La plupart commencent à babiller à l’âge de 7 mois, produisent quelques mots aux alentours de leur premier anniversaire, atteignent un vocabulaire de 50 mots six mois plus tard, produisent leurs expressions à plusieurs mots vers la fin de leur deuxième année de vie, et commencent à exprimer des relations syntaxiques au moyen de prépositions, auxiliaires, inflexions et de la position des mots lors de leur troisième année. À l’âge de 5 ou 6 ans, l’architecture de base de l’habileté naturelle de la production de la parole est, pour l’essentiel, installée. (Bonin, 2013 : 20)

La question de l’existence d’un système conceptuel/sémantique commun aux différentes activités langagières (lecture, écriture, audition, etc.) fait débat mais des arguments majeurs ont été apportés en faveur de l’existence d’un système sémantique unique (Hillis *et al.*, 1990 ; Caramazza, 1996 ; Riddoch & Humphreys, 1987 ; Coltheath, 2004). « /.../ à l’oral comme à l’écrit, les mots semblent être encodés séquentiellement à partir de l’ordre déterminé au niveau conceptuel/grammatical. » (Bonin, 2013 : 241). Bonin *et al.* (2006) ont montré qu’avant le début de la production d’un couple d’items, la quasi-intégralité des traitements relatifs au premier item étaient réalisée tandis que seuls des traitements pré-lexicaux sont effectués en ce qui concerne le second item. Les travaux de Roelofs (1997, 1999) suggèrent que les syllabes ainsi que les segments constitutifs des mots sont encodés séquentiellement (c’est-à-dire de façon successive en énonçant les segments les uns après les autres) alors que les traits articulatoires sont activés en parallèle (ce qui corrobore le non ordonnancement des constituants initiaux que Georges Bohas a montré en arabe et dans les langues sémitiques et récemment pour le français). Selon Bonin (2013 : 243), les locuteurs sont « sensibles au temps nécessaire à la préparation des mots subséquents et utilisent ce type d’information pour accroître la fluidité tout en minimisant le stockage mnésique. »

Sachant qu’un mot phonologique est un mot accentué accompagné de n’importe quel autre mot non accentué qui peut lui être accolé, sachant que pour Meyer (1996) l’empan de la planification phonologique correspond au mot phonologique, Alario *et al.* (2002) ont testé si un effet de fréquence relatif à un nom pouvait être observé lors de la production de syntagmes nominaux en variant sa position dans le syntagme. Dans un cas, les participants à l’expérimentation devaient produire des syntagmes nominaux dans lesquels le nom correspondait au premier mot phonologique (ex : [the kite] « le cerf-volant ») tandis que dans un autre cas, le nom ne correspondait pas au premier mot phonologique (ex : [the blue] kite « le cerf-volant bleu »). Les auteurs ont observé un effet de fréquence relatif au nom sur les latences, qu’il appartienne ou non au premier mot phonologique. Ce qui venait confirmer l’hypothèse de Miozzo & Caramazza (1999) pour lesquels l’empan de planification phonologique ne serait donc pas strictement limité au premier mot phonologique.

/.../ Costa et Caramazza (2002) ont testé le rôle du mot phonologique comme unité de planification à l’oral dans la production de syntagmes en anglais et en espagnol, tels que « *la voiture* », « *la voiture bleue* », mais cette fois en ayant recours au paradigme de l’interférence. Ils ont montré que des distracteurs phonologiquement reliés au nom ou à l’adjectif constitutifs d’un syntagme [« *la voiture (nom) bleue (adjectif)* »] accéléraient les latences en comparaison de distracteurs non reliés. /.../ Les résultats de Costa et Caramazza (2002) suggèrent donc que les latences sont affectées par le niveau d’activation des formes phonologiques des mots constitutifs d’un syntagme, que ces mots appartiennent au premier ou au second mot

phonologique. /.../ Pour Costa et Caramazza (2002), la limite supérieure de l'encodage phonologique consisterait en deux mots phonologiques. (Bonin, 2013 : 244)

Wagner, Jescheniak et Schriefers (2010) ont montré que :

[...] chez les parleurs lents, pour la production d'expression simples comme pour celles complexes, l'effet d'interférence sémantique était plus important que chez des parleurs plus rapides, suggérant ainsi que chez les plus rapides la production serait plus incrémentielle [elle fonctionnerait par adjonctions successives d'un élément] tandis que chez les plus lents, elle serait plus étendue. » (Bonin, 2013 : 245-246)

Ainsi les parleurs rapides pourraient prévoir une longue phrase et commencer la production en reportant la préparation de la production de la fin de la phrase longue, alors que les parleurs lents prévoiraient un segment plus court qu'ils produiraient avant de passer au suivant. Wagner *et al.* (2010) ont montré que les parleurs font face aux contraintes de la situation de production en adaptant l'empan de planification grammatical, de sorte qu'il est moins élevé lorsque les contraintes qui pèsent sur la situation d'énonciation sont plus fortes.

Pour conclure, les apports de l'expérimentation en psychologie cognitive confortent l'interdépendance pour la construction du sens au sein des systèmes de langue décrit de la syntaxe, de la prosodie et de la morphologie de mot. Ces apports ne remettent pas en cause les principes guillaumiens de sémantise, d'incidence et le couple puissance/effet. On pourrait même dire qu'ils les confortent car ils décrivent des mécanismes cognitifs qui s'accordent avec la description guillaumienne des opérations mentales permettant de produire un mot sous sa forme orale ou écrite, la construction du mot selon l'acte de langage guillaumien. L'existence d'un système sémantique unique étaye la sémantise. L'encodage séquentiel des mots à partir de l'ordre déterminé au niveau conceptuel/grammatical, la définition du mot phonologique et de son empan de planification confortent l'incidence. Le fait qu'avant le début de la production d'un couple de mots, la quasi-intégralité des traitements relatifs au premier mot soit réalisée tandis que seuls des traitements pré-lexicaux sont effectués en ce qui concerne le second mot, confortent aussi la sémantise et la saisie anticipée sur la genèse sémantique des mots, que nous avons illustrées avec la syntaxe de l'adjectif en italien et en français.

<i>Apports de l'expérimentation en psychologie cognitive</i>	<i>Principes guillaumiens</i>
Existence d'un système sémantique unique	sémantise
Encodage séquentiel des mots à partir de l'ordre déterminé au niveau conceptuel/grammatical	Interdépendance syntaxe, morphologie, prosodie +
Un mot phonologique est un mot accentué accompagné de n'importe quel autre mot non accentué qui peut lui être accolé	Incidence +
L'empan de la planification phonologique correspond au mot phonologique mais ne serait donc pas strictement limité au premier mot phonologique	Temps opératif
Avant le début de la production d'un couple de mots, la quasi-intégralité des traitements relatifs au 1 ^{er} mot est réalisée tandis que seuls des traitements pré-lexicaux sont effectués en ce qui concerne le 2 nd mot	Saisie anticipée sur la genèse sémantique des mots

Les apports de la psychologie cognitive confrontés aux principes de la psychomécanique du langage

BIBLIOGRAPHIE

- BONACCORSO L., RIZZOM. (2009), *Peppino Impastato, un giullare contro la mafia*, Padova, Edizioni BeccoGiallo, 123 p., traduction française (2011), *Mafia Tabloïds. L'histoire vraie d'un journaliste face à la Cosa Nostra*, Belgique, Ankama Éditions.
- BOONE A., JOLY A. (1996), *Dictionnaire terminologique de la systématique du langage*, Paris/Montréal, L'Harmattan.
- BONIN P. (2013, 2ème éd.), *Psychologie du langage. La fabrique des mots. Approche cognitive*, Bruxelles, De Boeck.
- BONIN P., MALARDIER N., MÉOT A., FAYOL M. (2006), “The scope of advance planning in written picture naming”, *Language and Cognitive Processes*, 21, p.205-237.
- CARAMAZZA A. (1996), “Pictures, words and the brain”, *Nature*, 383, p. 216-217.
- COLTHEARTH M. (2004), “Are there lexicons?”, *Quarterly Journal of Experimental Psychology*, 57A, p. 1153-1171.
- COSTA A., CARAMAZZA A. (2002), “The production of noun phrases in English and Spanish: Implications for the scope of phonological encoding in speech production”, *Journal of Memory and Language*, 46, p. 178-198.
- GUILLAUME G. (1975, 1ère éd. 1919), *Le problème de l'article et sa solution dans la langue française*, Paris, Hachette, 1919, réédité par R. Valin, Paris, Nizet, et Presses de l'Université Laval, Québec.
- GUILLAUME G. (1989), *Leçons de linguistique 1946-47*, série C, vol. 9, « Grammaire particulière du français et grammaire générale (II) », P.U. Lille/ P.U. Laval-Québec.
- GUILLAUME G. (1993), *Leçons de linguistique 1938-1939*, publiées par Roch Valin, P.U. Laval-Québec.
- HILLIS A. E., RAPP B., ROMANI C., CARAMAZZA A. (1990), “Selective impairment of semantics in lexical processing”, *Cognitive Neuropsychology*, 7, p. 191-243.
- MEYER A. S. (1996), “Lexical access in phrase and sentence production: Results from picture-word interference experiments”, *Journal of Memory and Language*, 35, p. 477-496.
- MIOZZO M., CARAMAZZA A. (1999), “The selection of determiners in noun phrase production”, *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 25, p. 907-922.
- PANHUIS D. G. J. (1982), *The communicative Perspective in the Sentence. A study of Latin Word Order*, Amsterdam, Benjamins.
- PERROT J. (1978), « Ordre des mots et structures linguistiques », *Langages*, 50, p. 17-26, consultable en ligne : http://www.persee.fr/doc/lgge_0458-726x_1978_num_12_50_1942.
- RIDDOCH M. J., HUMPHREYS G. W. (1987), “Visual object processing in optic aphasia: A case of semantic access agnosia”, *Cognitive Neuropsychology*, 4, p. 131-185.
- ROELOFS A. (1997), “Syllabification in speech production: Evaluation of WEAVER”, *Language and Cognitive Processes*, 12, p. 657-693.
- ROELOFS A. (1999), “Phonological segments and features as planning units in speech production”, *Language and Cognitive Processes*, 14, p. 173-200.
- SAFFI S. (2001), « Syntaxe et prosodie en italien et en anglais » in *Italies*, 5, p. 211-234.
- SAFFI S. (2010), *La personne et son espace en italien*, Limoges, Lambert-Lucas.
- STASSI C., DI GREGORIO G. (2006), *Brancaccio, storie di mafia ordinaria*, Padova, Edizioni BeccoGiallo, traduction française de L. Lombard (2007) *Brancaccio : Chronique d'une mafia ordinaire*, Paris, Casterman.
- WAGNER V., JESCHENIAK J. D., SCHRIEFERS H. (2010), “On the flexibility of grammatical advance planning during sentence production: Effects of cognitive load on multiple lexical access”, *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 36, p. 323-340.

THE CHRONOGÉNÈSE AND THE SENS-ÉVÉNEMENT: FROM THE IMAGE-TEMPS BY GUILLAUME TO THE IMAGE-TEMPS BY DELEUZE

LA CHRONOGÉNÈSE ET LE SENS-ÉVÉNEMENT: DE L'IMAGE-TEMPS DE GUILLAUME À L'IMAGE-TEMPS DE DELEUZE

LA CHRONOGÉNÈSE E IL SENS-ÉVÉNEMENT: DA L'IMAGE- TEMPS DI GUILLAUME A L'IMAGE-TEMPS DI DELEUZE

Francesco PARISI¹

Liceo Classico “J. Sannazaro” – Napoli, Italia

E-mail: franparisi@gmail.com

Abstract

The relationship between the philosophy of Gilles Deleuze and Gustave Guillaume's the linguistics theory can be analysed through the comparison between two key concepts of their systems of thought: the concept of chronogénèse related to conception of infinitive time of the language, as expressed by Guillaume in *Temps et Verbe* (1929), and the one of sens-événement as expressed by Deleuze in *Logique du sens* (1969), namely in terms of language expression (the infinitive verb) and of factual reality (or event). The theoretical enquiry about the relationship between these concepts, and the comparison between Guillaume and Deleuze, includes the contrastive analysis of the use of the syntagm image-temps that appears in Guillaume's works as, not exclusively, in *Temps et Verbe* and in both the title and the text of Deleuze's work *Cinéma 2. L'image-temps* (1985).

Résumé

La relation entre la philosophie de Gilles Deleuze et la linguistique de Gustave Guillaume peut être explorée en comparant deux concepts centraux des systèmes de pensée respectifs, à savoir celui de chronogénèse, relatif à la conception du temps infinitif de la langue, expliqué par Guillaume en particulier dans *Temps et verbe* (1929), et celle relative au sens-événement de Deleuze exprimé dans *Logique du sens* (1969), qui se réalise dans l'expression linguistique (sous la forme de l'infini verbal) et dans la réalité factuelle (en tant qu'événement). La comparaison entre Guillaume et Deleuze se poursuit, en tant que conséquence théorique de celle entre chronogénèse et sens-événement, avec l'analyse comparative du syntagme terminologique guillaumienne *image-temps* (récurrente dans *Temps et Verbe*, mais pas seulement) et qui se trouve, mais pas exclusivement, également dans le titre du texte de Deleuze *Cinéma 2. L'image-temps* (1985).

¹ Docente di Filosofia e Storia, Liceo Classico “J. Sannazaro” - Napoli (Italia); ricercatore esterno presso l’Università degli studi di Napoli “L’Orientale”. Laurea in Filosofia del linguaggio (Università di Napoli “L’Orientale”, 1999), PhD in Teoria delle lingue e del linguaggio (Università di Napoli “L’Orientale”, 2012). E-mail: franparisi@gmail.com. Una parte di questo articolo è stata presentata in francese al *Colloque Gustave Guillaume avec les philosophes* nel maggio 2015, tenutosi presso l’Université de Bourgogne, Dijon, Francia.

Riassunto

Il rapporto tra la filosofia di Gilles Deleuze e la linguistica di Gustave Guillaume si può indagare attraverso il confronto tra due concetti centrali dei rispettivi sistemi di pensiero, vale a dire quello di *chronogénèse*, relativo alla concezione del tempo infinitivo della lingua, come esposta da Guillaume soprattutto in *Temps et verbe* (1929), e quella relativa al *sens-événement* di Deleuze espressa in *Logique du sens* (1969), che si realizza nell'espressione linguistica (sotto forma dell'infinito verbale) e nella realtà fattuale (come evento). Il confronto tra Guillaume e Deleuze prosegue, come conseguenza teorica di quello tra *chronogénèse* e *sens-événement*, con l'analisi comparata del sintagma terminologico guillaumiano *image-temps* (ricorrente in *Temps et Verbe*, ma non solo) e che occorre, non esclusivamente, anche nel titolo del testo di Deleuze *Cinéma 2. L'image-temps* (1985).

Keywords: Guillaume, Deleuze, *chronogénèse*, *sens-événement*, *image-temps*

Mots-clés: Guillaume, Deleuze, *chronogénèse*, *sens-événement*, *image-temps*

Parole-chiave: Guillaume, Deleuze, *chronogénèse*, *sens-événement*, *image-temps*

Introduzione

Nella teoria di Guillaume relativa ai modi e ai tempi di una lingua è contenuta la concezione del tempo dell'infinitivo, o modo quasi-nominale della prima *cronotesi*, (Guillaume 1929) alla quale Deleuze sembra riferirsi per illustrare la realizzazione del senso di particolari enunciati linguistici all'infinito, come quelli riportati in *Capitalisme et Schizophrénie 2. Mille plateaux* (Deleuze e Guattari 1980) come vedremo più avanti. Tali enunciati sono espressione, ma non solo linguistica, del divenire di un *sens-événement* impersonale nel quale l'interiorità del linguaggio entra in contatto con l'esteriorità dell'essere, in quanto frontiera della differenza tra passato e futuro. Guillaume definisce *chronogénèse* la realizzazione mentale attiva nel processo di formazione della temporalità dell'individuo che soggiace all'espressione linguistica, mentre Deleuze, come già Bergson, considera tale temporalità coincidente con quella della realtà stessa. La temporalità del reale implica che solo il passato e il futuro esistono, mentre di fatto il presente è inafferrabile, ci si trova *sempre* nel già trascorso o nell'ancora a venire. Allo stesso tempo anche per Guillaume, in effetti, nella lingua il presente non possiede un'esistenza distinta tranne che in virtù della giustapposizione di una particella di futuro con una di passato.

A partire da queste considerazioni che già collegano i due autori, è significativo rilevare che la genesi dell'*image-temps* nel pensiero (cioè la *chronogénèse*) richiede sempre, per quanto piccolo, un tempo reale secondo Guillaume, così come, analogamente per Deleuze, l'esercizio del pensiero richiede un'immagine del pensiero stesso. Tuttavia, la costruzione di tale immagine è un processo fondamentale che si realizza, secondo Deleuze, anche nella produzione filmica dei grandi autori del cinema, che possono essere paragonati a pensatori che pensano attraverso "immagini-movimento" e "immagini-tempo" usandole come concetti temporali. Mentre il cinema "classico" ha veicolato un'immagine indiretta del tempo, proveniente dalle *immagini-movimento*, come affermato in *Cinéma 1. L'Image-mouvement* (Deleuze 1983), il cinema "moderno" ha restituito un'immagine diretta del tempo grazie alle *imagini-tempo* che hanno introdotto nel cinema l'idea stessa del passaggio, del mutamento in quanto natura propria del tempo.

Nel 1985, molti anni dopo la *Logique du sens* (Deleuze 1969), dove sono espressi il concetto di *sens-événement* e alcune importanti riflessioni sul verbo infinitivo, il filosofo cita espressamente le teorie di Guillaume in *Pensée et cinéma: cours 82 du 19/03/1985- 3*, tenuto in marzo all'Università VIII di Parigi Vincennes-Saint-Denis, e in uno dei suoi due fondamentali testi dedicati al cinema, *Cinéma 2. L'Image-temps*. (Deleuze 1985), come appare già dal titolo. In

particolare, Deleuze fa riferimento alle teorie linguistiche di Guillaume per ciò che riguarda il *monema* e la teoria dei sistemi morfologici, e il passaggio dal “significato di potenza” al “significato d’effetto”, tema fondamentale della linguistica di Guillaume che richiede di essere trattato separatamente². Ma in Deleuze il sintagma *image-temps* non riguarda la lingua, piuttosto come accennato sopra, un certo tipo di cinema (moderno) che si contrappone a quello definito da Deleuze dell’*immagine-movimento* (classico), come recita il titolo del suo primo libro sul cinema.

Il sintagma deleuziano *image-temps* designa però anche un’immagine del tempo, come in Guillaume, che si realizza utilizzando un certo tipo di immagini e grazie a un modo di fare cinema che nel montaggio ha saputo recuperare un rapporto autentico col tempo stesso, vale a dire, secondo la celebre tesi di Bergson, con quel tempo che ha natura di *durata* e non di movimento. È possibile che Deleuze abbia contratto un debito concettuale con Guillaume e trasferito dal piano della lingua a quello del cinema, a sua volta paragonato con quello del pensiero stesso, il concetto di *image-temps*. La coincidenza, forse non solo formale, del sintagma deleuziano con quello di Guillaume indica allora una possibile nuova via di confronto tra pensiero e linguaggio.

Per indagare la relazione tra pensiero e linguaggio lo stesso Deleuze ha instaurato un rapporto tra filosofia e linguistica lungo il corso della sua annosa ricerca. In tutta la sua opera, infatti, è possibile rintracciare le influenze che provengono dagli studi di Saussure (con riferimento al tema della differenza, per esempio) come da quelli di Bergson, relativamente alla problematica del tempo. Il tempo, come espresso e rappresentato prima di tutto nella lingua, ma anche nel pensiero e nella realtà, è stato oggetto degli studi di Deleuze proprio a partire dal suo concetto di *sens-événement*. Tale concetto, come accennato sopra, si realizza con il tempo infinitivo nella lingua e sembra incrociare la teoria del linguista post-saussuriano che considera la lingua non soltanto come sistema di segni o di valori, ma anche come sistema dei tempi verbali di una lingua storica. Guillaume propone una visione teorica molto precisa della *lingua*, sostanziata da osservazioni empiriche minuziose delle *lingue*, che fanno della sua linguistica, spesso, una vera e propria filosofia del linguaggio ricca di concetti e strutture originali (ricordiamo che proprio per Deleuze la filosofia *tout court* è creazione di concetti, e dunque potremmo ascrivere a essa anche il *pensatore* Guillaume).

Tuttavia, Guillaume ottenne una preparazione solida in linguistica storica e grammatica comparativa. Ispirato a tale approccio cercò di creare le condizioni per rendere osservabili le corrispondenze tra lingue affini nel corso del tempo, ma anche la relazione tra i termini sincronici dei tempi verbali in una data lingua storica. La parte del discorso nota come "verbo" viene descritta in *Temps et verbe* (Guillaume 1929) come un “sistema di sistemi”, vale a dire la rappresentazione linguistica del tempo espressa dal *sistema verbo-temporale*, a cominciare dal tempo all’*infinito* di una lingua. I tempi, i modi e gli aspetti di tale sistema, in una lingua storicamente determinata,

² Deleuze, nel suo corso sul cinema, definisce Guillaume come un nuovo linguista all’orizzonte che fa una “strana linguistica” e lamenta che la sua opera, nel lontano 1985, era disponibile solo in biblioteca. Il riferimento è alla tesi di Guillaume secondo cui una parola, o meglio un monema, un’unità minima di significato non ha che un solo senso in tutti gli impieghi possibili. È la “strana linguistica” di colui che definisce come l’ultimo dei grandi linguisti filosofi. Poi aggiunge che, in realtà, non è strano che una parola in tutti i suoi impieghi non ha che un solo senso. Si tratta per Deleuze del suo significato di potenza, come sostiene Guillaume, che cita ben due volte ne *L’image-temps* (1985): il monema è una istantanea del significato di potenza che inserito nel discorso, impiegato, realizza un significato d’effetto. Tale tesi è sostenuta con Guillaume da Deleuze con riferimento non solo al linguaggio, ma anche rispetto a una materia visiva che è l’enunciabile del linguaggio (il suo “significato di potenza”) nel capitolo relativo alle componenti dell’immagine presenti nel cinema muto. Il suo ragionamento in *Pensée et cinéma: cours 82 du 19/03/1985- 3*, inoltre, riprende anche le teorie di Hjelmslev, in particolare riguardo la forma e la sostanza del contenuto e dell’espressione del linguaggio; la forma del contenuto e la forma dell’espressione, secondo Hjelmslev, si proiettano sul senso come una rete tesa proietta la sua ombra su una superficie ininterrotta. Il senso, per Deleuze, qui distinto dalla forma e dalla sostanza in quanto materia già formata, è la materia indistinta, la superficie ininterrotta, e sebbene sia una materia non ancora linguisticamente formata, risulta semioticamente già formata, “puisqu’elle est inséparable du procès de spécification et du procès d’intégration-différenciation. Ce sont des procès sémiotiques”, mentali ma non (ancora) linguistici (Deleuze, *Pensée et cinéma*).

formano a loro volta un sistema temporale a cui il linguista darà il nome di *chronogénèse*, un concetto che egli crea su un piano effettivamente teoretico, ma che guarda sempre ai dati linguistici. Per Deleuze, analogamente, la formazione del *senso* coinvolge direttamente il divenire e l'evento, quindi l'azione espressa linguisticamente da un verbo; in particolare egli scrive nella *Logique du sens* che “Le Verbe est l'univocité du langage sous la forme d'un infinitif non déterminé, sans personne, sans présent, sans diversité de voix” (Deleuze 1969, 216).

In quanto appena letto sembra trovarsi un chiaro riferimento a Guillaume, anche se non esplicitato; è una dimensione a partire dalla quale Deleuze rielabora il concetto stoico di *Aîon*, secondo cui l'infinitivo stesso è l'*Aîon*. Tale concetto, in Deleuze, risulta peraltro agganciato alla riflessione bergsoniana sul divenire e il tempo contenuta nell'*Essai sur le donnée immédiat de la conscience* (Bergson 1889) e in *Matière et mémoire* (Bergson 1896), nei quali è possibile rintracciare anche la concezione stessa della lingua di Bergson. Per Deleuze l'infinitivo, il verbo all'infinito, è il significante di un divenire, è il *sens-événement* inteso come passaggio d'intensità, di un corpo (parlante) affettivo e intensivo: propone, per ricostruire il senso di un enunciato, di procedere dal tempo della modalità verbale coniugata al tempo indefinito degli eventi espressi dal verbo all'infinito.

Se possiamo definire con Zourabichvili (1994) quella di Deleuze una “filosofia dell'evento”, come già appare chiaro fin dalla *Logique*, forse potremmo definire la linguistica di Guillaume una “linguistica del tempo”, o della *chronogénèse*, certamente fin da *Temps et verbe* (1929). A partire da queste due rispettive opere e dal confronto tra i concetti relativi alla temporalità, *Aîon* (tempo verbale del *sens-événement*) e *chronogénèse* (sistema verbo-temporale di una lingua), fino alle riflessioni deleuziane sul cinema, si cercherà di mostrare il collegamento tra Deleuze e Guillaume in ordine alla loro concezione dell'*image-temps*.

Chronogénèse e sens-événement

Tentare di mettere in luce la relazione tra la concezione di Guillaume del tempo infinitivo della lingua e della sua creazione (*chronogénèse*) e quella relativa al *sens-événement* di Deleuze, sebbene tra i due autori non sia riconosciuto un legame teorico, è possibile solo dimostrando che nella teoria di Guillaume sui modi e i tempi di una lingua sia contenuta la concezione del tempo dell'infinitivo a cui Deleuze ricorre per illustrare la realizzazione del *senso* di particolari enunciati linguistici, che riporteremo più avanti.

Prima di confrontare la linguistica di Guillaume con la filosofia del linguaggio di Deleuze occorre rilevare l'interrelazione esistente tra la struttura lingua e la temporalità necessaria al suo funzionamento. La lingua è un'organizzazione di segni, un sistema di segni e di valori che nella loro differenziazione producono un *senso*, secondo la teoria strutturalista. Tuttavia quest'organizzazione, nella quale tutti i segni acquistano un senso posizionandosi reciprocamente, funziona a condizione che sussista una concezione cronologica del tempo. È il principio saussuriano di linearità della lingua. La possibilità teorica di quest'organizzazione sintattica, semantica, pragmatica e simbolica presuppone la possibilità del tempo presente, ovvero di un intervallo che precede e segue altri intervalli, di una sezione di movimento che viene isolata da altre: indichiamo, seguendo Deleuze, con il termine *chronos* questa temporalità.

Il tempo com'è noto, senza l'ausilio del movimento, è irrappresentabile. Tuttavia, per Guillaume, il parlante riesce a convertirlo in un'immagine spazializzandolo: è l'*image-temps* che emerge fuori dalla linea temporale di *chronos*, come vedremo meglio in seguito. Ciò è possibile poiché vi è un isomorfismo tra la scansione mentale del tempo e quella reale del parlante, condizione che ci rimanda ancora al principio di linearità dell'atto di *parole* descritto da Saussure. Guillaume afferma che la testimonianza linguistica è quella più importante dell'*image-temps*, ma che essa necessariamente si configura come asse fondamentale della temporalità non solo nella lingua. L'*image-temps* soggiace a qualunque rappresentazione umana del tempo e il suo processo di formazione mentale, la *chronogénèse*, a sua volta, ha bisogno di un tempo operativo (reale) per

formarsi (è su queste basi che analizzeremo più avanti il significato che il sintagma *image-temps* assumerà invece per Deleuze). Il processo linguistico inoltre, in sé evolutivo, è sempre un processo temporale, anche se il piano sul quale esso agisce è inconscio, e a ogni *image-temps* prodotta si collegherà corrispettivamente una precisa forma verbale (come rimarca Alberto Manco nella sua introduzione alla edizione italiana di *Tempo e verbo* 2006).

Secondo Guillaume (1929), infatti, sul piano verbale l'uso dei tempi, dei modi e degli aspetti sono tre possibili e diverse espressioni del tempo. L'*image-temps* viene creata dalla *chronogénèse* con un'operazione del pensiero (la *visée*) che realizza il tempo così come, allo stesso modo, realizza il verbo nella lingua. La *chronogénèse* muove dal presente verso il futuro e verso il passato rappresentando però sempre una sola ed univoca cosa, considerata in momenti differenti. Essa è una operazione del pensiero che si articola in tre momenti: il tempo *in posse*, il tempo *in fieri*, e il tempo *in esse* (cioè rispettivamente in potenza, in divenire e in realtà). Da questa articolazione deriva l'insieme delle forme verbali di ordine temporale di una data lingua. Il tempo *in posse* del francese, per esempio, (utilizzato da Guillaume per il suo carattere analitico molto astratto) dà luogo ai modi nominali, l'infinito e il participio, con i relativi aspetti. Esso rappresenta una dimensione significativa della *chronogénèse* che privilegia l'infinito e il participio presente, ma non il passato.

Il linguista post-saussuriano, dunque, ha inscritto specificamente la morfologia dell'infinito nella rappresentazione architettonica dei tempi verbali e nella loro generazione. Tale collocazione fa di questo modo, più degli altri, un veicolo privilegiato di espressione evenemenziale, secondo l'interpretazione di Deleuze. A questo si aggiunga che, mentre il presente è sempre transizionale e accetta di attualizzarsi senza compiersi interamente, l'infinito è il solo modo radicalmente virtuale e a-prospettico. Il *cronotipo* dell'infinitivo allora, in quanto cellula elementare della *chronogénèse*, rappresenta in questa dimensione il significante del tempo più virtuale. Il tempo, cioè, fugge dal verbo attraverso il segno zero dell'infinitivo (o anche, secondo la felice formula deleuziana, attraverso "la quarta persona singolare"): nel verbo all'infinito virtualità e simultaneità coincidono.

Senza un'attenta lettura delle teorie di Guillaume saremmo sorpresi dello svolgimento che Deleuze ha consacrato al verbo all'infinito nella sua riflessione sul divenire, la virtualità e il *sens-événement*, secondo un progetto filosofico che è quello di una "semiotica pura" del linguaggio e del suo rapporto con la realtà. Dunque, si può ipotizzare che Deleuze stesso voglia risalire lungo la *chronogénèse*: da *chronos*, tempo della misurazione coniugata, ad *Aîon*, tempo indefinito degli eventi singolari, come sostenevano i filosofi stoici. Se la concezione del tempo nel quale un *senso* si struttura, come presente più o meno esteso, è quella che Deleuze indica come *chronos* opponendola ad *Aîon*, che è invece la temporalità dell'istante che non cessa di dividersi in passato e futuro, questo presente, allora, può implicare una durata, può essere più o meno dilatato a seconda dei casi. Esso si può dilatare fino a comprendere e a portare in presenza tutto il tempo che, come attuale, si differenzia dagli altri presenti in virtù della propria struttura spaziale unitaria, cioè sintetizza e offre una certa *durata* (nell'accezione di Bergson) in un unico atto percettivo.

Esiste, tuttavia, un'altra concezione del tempo per la quale il presente non sussiste e dove il movimento degli oggetti della lingua (segni e valori) non può essere bloccato nelle posizioni e nelle tensioni differenziali. Si tratta della temporalità dell'evento e del divenire, quella che Deleuze, ispirandosi alla visione stoica, chiama *Aîon*, e grazie alla quale è possibile ricostruire il *sens-événement*. L'evento è reale nel passato e possibile nel futuro simultaneamente, in una volta sola. Ogni presente implica una serie di presenti precedenti e una serie di presenti successivi, tutti determinabili e distinti. Il *senso* è la frontiera di una differenza che si sviluppa in se stesso: "on s'installe « d'emblée » dans le sens" (Deleuze 1969, 41). Il *sens-événement* si instaura nella differenza dicotomica del tempo, ma anche nella dualità del paradosso sterile, secondo quanto afferma Deleuze nella *Logique* (1969), come quando di Lewis Carroll analizza il paradosso degli oggetti impossibili in *Alice's adventures in wonderland*. "Round square" o "mountains of gold" sono oggetti impossibili, senza patria, puri eventi ideali fuori da uno stato di cose, evanescenti e assurdi eppure con una posizione ben determinata, hanno un *senso*.

L'*image-temps* proposta da Guillaume, allo stesso modo, si realizza grazie alla *chronogénèse* solo a condizione che si dia una certa concezione del tempo, dove il passato è conoscibile soltanto se offerto dalla memoria come un presente, e dove il futuro è previsto e calcolato a partire dall'attualità. La temporalità cronologica, invece, che è alla base del principio di linearità, implica l'idea della permanenza, dell'identità e della ciclicità. Benché passi attraverso una serie di modificazioni distinte, come altrettanti intervalli in successione, un oggetto (linguistico) resta riconoscibile in quanto tale. Esso permane nella sua identità nel corso di un ciclo di variazioni possibili, secondo la teoria guillaumiana del *monema*, passando dal suo significato di potenza a quello d'effetto³. Di tale oggetto, estratto dal divenire e offerto come un presente cristallizzato, poi si ricostruisce il senso grazie alla sintassi precisa dei segni, grazie al gioco delle posizioni relative degli elementi della lingua, secondo il noto schema strutturalista.

In effetti, il rapporto tra tempo e modo verbale nella linguistica di *Temps et verbe* (Guillaume 1929), è quello tra due elementi il cui punto di contatto è proprio il verbo all'infinito. Questa tesi è probabilmente il contributo più originale alla riflessione semio-linguistica contemporanea sulla dimensione personale e temporale del verbo. L'infinito è anche il luogo d'incontro (imprevisto) della linguistica con una filosofia che ha ripensato i segni e i linguaggi, il tempo e la soggettività. Per Deleuze, infatti, l'infinito è il *sens-événement*, inteso come una sperimentazione della realtà nella sua dimensione molecolare, opposta a quella molare, alla quale si attinge attraverso l'organizzazione del tempo della lingua (*chronogénèse*) che ricalca necessariamente quello della realtà evenemenziale.

Il filosofo francese non vuol contemplare le idee attraverso i concetti, piuttosto considera la materia attraverso la percezione. Il Divenire, per lui, è il sentire reale della materia vibratile del mondo nella propria natura intensiva. Non si tratta di una metamorfosi continua, la quale presuppone qualcosa di già diventato, ma di un processo presieduto dall'istanza generale della mutazione che abita il verbo all'infinito che Deleuze chiama significativamente la *quarta persona del singolare*. Ne sono esempio gli enunciati proposti da Deleuze e Guattari in *Capitalisme et Schizophrénie 2. Mille plateaux* (1980) per descrivere il divenire intenso, impercettibile, molecolare (che ha carattere di durata) come il divenire bambino, il divenire animale o macchina: "UN HANS DEVENIR CHEVAL, UNE MEUTE NOMMÉE LOUP REGARDER IL, ON MOURIR, GUÊPE RENCONTRER ORCHIDÉE" (Deleuze, Guattari 1980, 324; in maiuscolo nel testo originale), tutti speciali enunciati (piccoli annunci) nei quali l'infinito significa la singolarità di un evento impersonale e virtuale. L'infinito è univoco perché esprime linguisticamente tutti gli eventi in uno, così come scrive Deleuze nella *Logique*: "[...] le verbe infinitif exprime l'événement du langage, le langage comme étant lui-même un événement unique qui se confond maintenant avec ce qui le rend possible" (Deleuze 1969, 216). E poiché il *sens-événement* viene raccolto nel linguaggio tramite l'infinitivo (cioè il modo quasi-nominale della *chronogénèse*), è questo a mettere l'interiorità del linguaggio in contatto con l'esteriorità dell'essere (come accennato sopra): le azioni e le passioni dei corpi con quelle, incorporali, del linguaggio.

Da l'*image-temps* di Guillaume a l'*image-temps* di Deleuze

Dopo il confronto tra i concetti di *chronogénèse* e *sens-événement*, si cercherà di individuare il significato del sintagma terminologico *image-temps* come usato da Deleuze a partire da dall'uso introdotto da Guillaume, che abbiamo già illustrato sopra e che ora riprenderemo brevemente. Il tempo non è in sé rappresentabile e viene convertito in un'immagine dal parlante spazializzandolo, anche se sfugge alla successione temporale di *chronos*, come abbiamo visto. L'*image-temps*, creata dalla *chronogénèse* con la *visée*, realizza il tempo e il verbo nel sistema di

³ Con riferimento all'uso del congiuntivo in francese Pierre Blanchaud propone, nei lavori del XV° convegno AIPL tenutosi nel luglio 2019 a Parigi, un interessante studio relativo al passaggio dal significato di potenza a quello d'effetto, introducendo un terzo significato "d'effection" che interverrebbe nella costruzione dell'*image-temps* nella *chronogénèse* del congiuntivo.

una lingua. Di fatto, la pratica linguistica è quella che rende accessibile l'*image-temps*, la quale soggiace a ogni rappresentazione umana del tempo anche se la *chronogénèse*, l'atto della sua creazione, richiede un tempo operativo, sebbene di ordine infinitesimale. Il processo linguistico, dunque, è sempre un processo temporale interno all'individuo, vale a dire la formazione dell'*image-temps*, rendendo il passato conoscibile come un presente proveniente dalla memoria e il futuro possibile solo a partire dall'attualità.

Per l'analisi terminologica del sintagma *image-temps* utilizzato da Deleuze, invece, è necessario fare un (breve) *excursus* attraverso il suo secondo libro sul cinema, dove compare per la prima volta a cominciare dal titolo. Nel testo l'autore riallaccia le sue riflessioni sul cinema alle tesi di Bergson sulla natura del movimento e del tempo. Il cinema, soprattutto attraverso il montaggio, riesce a restituire un'immagine del tempo che può essere diretta, se offerta dalle *image-temps*, o indiretta se proveniente dalle *image-mouvement* e dai rapporti instaurati tra esse. Seguendo la contrapposizione elaborata da Bergson tra il tempo inteso come durata nella coscienza e il tempo misurabile della matematica e degli orologi, Deleuze ripercorre la storia del grande cinema d'autore e individua diverse scuole di montaggio che segnano il passaggio da un cinema "classico" a un cinema "moderno". Mentre il cinema classico ha veicolato un'immagine indiretta del tempo, il cinema moderno ha prodotto un'immagine diretta del tempo grazie a *image-temps* in grado di comunicare la natura stessa del tempo in quanto durata.

Tuttavia, diversamente da Guillaume, Deleuze concepisce il tempo quale direttamente rappresentabile nel cinema, poiché l'*image-temps* ha la facoltà di esprimere la natura del tempo, il fuggevole, in una forma compiuta. "Mais la forme de ce qui change, elle, ne change pas, ne passe pas. C'est le temps, le temps en personne, « un peu de temps à l'état pur » : une image-temps directe, qui donne à ce qui change la forme immuable dans laquelle se produit le changement" (Deleuze 1985, 27). Il cinema moderno, afferma inoltre Deleuze, esplora con insistenza le dimensioni non cronologiche del tempo, producendo un nuovo pensiero, che va al di là di ogni trascendenza e supera ogni connessione con certe dimensioni temporali - come il "passato" -, dalle quali può sgorgare il virtuale dell'immagine e della soggettività. È un pensiero che porta l'*image-mouvement* al proprio limite, oltre la quale troviamo l'*image-temps*, che è a sua volta costituita da una scala di immagini che vanno dalle immagini ottico-sonore pure, alle immagini-ricordo e alle immagini-sogno, fino ad arrivare alle immagini-cristallo, una sorta di *image-temps* che, come vedremo, hanno una caratteristica peculiare.

Deleuze, sulla scia del bergsonismo, sostiene che il tempo filmico si può sdoppiare in due getti distinti, un presente "attuale" e un puro passato "virtuale". Questo biforcarsi costante del tempo avviene in seno all'*immagine-cristallo* (cioè un'*image-temps*): questa immagine ha la capacità di un "cristallo" che ci fa vedere il tempo nel momento della sua fondazione. Essa non è il tempo *tout court*, ma è quello strumento grazie al quale facciamo esperienza del suo sdoppiamento. Allora, se attraverso l'immagine cristallina "vediamo" il tempo sdoppiarsi, sarà possibile installarsi direttamente nelle sue due dimensioni per ricavarne altre due *image-temps*, una interamente basata sul presente, l'altra tutta rivolta al passato. Secondo la linea di pensiero fondata sull'asse Deleuze-Bergson, il passato esiste perciò non come antico presente attualizzato, ma come dimensione virtuale che contiene un "puro passato".

Questo puro passato è coesistente a se stesso, il che equivale a dire che tutti i passati non sono l'uno successivo all'altro, ma contemporanei: ciò implica anche che dal punto di vista di un presente attuale, tutto il passato coesiste nella dimensione del virtuale (che per Deleuze è sempre reale), privo cioè di qualsiasi dimensione cronologica. Dunque, una sola *image-temps* è possibile, una visione del tempo impenetrata sul presente come *tutto* del tempo, dove più presenti coesistono in modo tale che un singolo evento (o per dirlo col Deleuze della *Logique*, il *sens-événement*) non si esaurisca nel momento in cui si compie. Come scrive sempre in *Cinema 2. L'image-temps* (Deleuze 1985, 132): "C'est la possibilité de traiter le monde, la vie, ou simplement une vie, un épisode, comme un seul et même événement, qui fonde l'implication des présents". L'idea dell'implicarsi dei

presenti l'uno nell'altro, sottraendo ad ognuno di essi la propria attualità, è diretta emanazione della teoria deleuziana del *sens-événement* che abbiamo illustrato sopra. Sarà pertanto il palesarsi in seno all'*image-temps* di questa sorta di “doppia direzione” dell'evento, che spezza l'attualità di qualsiasi presente, a erodere il suo senso cronologico. Ci troviamo in un nuovo regime del tempo (e della sua immagine riprodotta nel cinema “moderno”) che non dipende più dalla “coesistenza delle falde di passato”, ma piuttosto da una “simultaneità di punte di presente”, secondo lo schema bergsoniano del cono capovolto della memoria (Bergson 1896).

Nonostante diversi punti di contatto tra le rispettive teorie, il sintagma terminologico *image-temps* ha due diversi valori in Guillaume e Deleuze, e la loro differenza risulta, rispetto alla concezione del tempo bergsoniana, come fondamentalmente inconciliabile. Da un lato Guillaume con la *chronogénèse* realizza un'concezione del tempo, e dunque una *image-temps*, che, sebbene non sia una mera rappresentazione, opera necessariamente una *spazializzazione*, operazione che Bergson critica a partire fin dal suo *Essai* (1889). Data la sua inafferrabilità intrinseca, è l'aspetto quantitativo del tempo, la sua spazializzazione che dona forma al sistema dei tempi e dei modi realizzato dalla *chronogénèse*, grazie alla *visée*. Dall'altro lato Deleuze propone una visione del tempo, un'*image-temps* basata sull'idea di tempo qualitativo, che rimanda direttamente alla concezione della *durata* di Bergson. Anche se l'*image-temps* agisce come un dispositivo pre-linguistico, così come in Guillaume, essa si ritrova solo in un certo tipo di cinema, quello che si realizza come un esercizio del pensiero e che si esprime in particolare nel montaggio cinematografico.

Tuttavia, l'*image-temps* di Guillaume riguarda anche una sorta di meccanismo mentale, non solo un'immagine o una rappresentazione del tempo, ma un dispositivo che guida l'azione del pensiero stesso nella costruzione del sistema linguistico dei modi e dei tempi di una data lingua storica. Per Deleuze, inoltre, si tratta di una sorta di “cinema del pensiero” nel quale le immagini mentali non rimandano il pensiero di qualcuno, ma esprimono il divenire, il passaggio, rappresentano l'essenza del tempo. Sono immagini che rendono sensibili il tempo e il pensiero e fanno di essi uno strumento di conoscenza, attualizzando il ricordo, per esempio, attraverso il meccanismo di montaggio del *flash-back*. Non solo, l'*image-temps* attraverso uno stile frammentato che supera l'idea di montaggio come associazione, o semplice concatenamento tra immagini, dà rilievo alla spaziatura, al vuoto che si crea tra le immagini, restituendo in questo modo l'essere proprio del tempo qualitativo.

Infine, il cinema delle *image-temps* (quello “moderno”) è anche definito dal filosofo, utilizzando un altro termine guilliamiano, una *psicomeccanica* del tempo *puro*, per quanto esso non possa essere considerato una lingua o un sistema linguistico. “Le cinéma n'est pas langue, universelle ou primitive, ni même langage. Il met à jour une matière intelligible, qui est comme un présupposé, une condition, un corrélat nécessaire à travers lequel le langage construit ses propres « objets » (unités et opérations signifiantes). Mais ce corrélat, même inséparable, est spécifique : il consiste en mouvements et procès de pensée (images prélinguistiques), et en points de vue pris sur ces mouvements et procès (signes présignifiants). Il constitue toute une « psychomécanique », l'automate spirituel, ou l'énonçable d'une langue, qui possède sa logique propre. La langue en tire des énoncés de langage avec des unités et des opérations signifiantes, mais l'énonçable lui-même, ses images et ses signes, sont d'une autre nature. Ce serait ce que Hjelmslev appelle « matière » non-linguistiquement formée, tandis que la langue opère par forme et substance. Ou plutôt, c'est le signifiable premier, antérieur à toute signification, dont Gustave Guillaume faisait la condition de la linguistique” (Deleuze 1985, 342). Questo passo contiene, oltre al riferimento alle teorie di Hjelmslev già comparso in *Pensée et cinéma: cours 82 du 19/03/1985- 3*, una delle due menzioni del linguista francese e vi occorre per la prima volta il termine *psicomeccanica* del quale, poche pagine avanti, vi si trova anche la seconda e infine la terza occorrenza: “Le cinéma considéré comme psychomécanique, ou automate spirituel, se réfléchit dans son propre contenu, ses thèmes, ses situations, ses personnages” (Ibid., 343). “On ne retrouvera une véritable psychomécanique

qu'en la fondant sur des associations nouvelles, en reconstituant le grand automate mental” (Ibid., 345).

Ora, la *psicomeccanica* del linguaggio per Guillaume è, come ha dichiarato Sophie Saffi in una intervista del giugno 2012 rilasciata a Napoli in occasione del *XIII Colloque de l'Association Internationale de Psychomécanique du Langage*, “[...] una teoria linguistica che prova ad approcciare l’atto di linguaggio nel suo complesso come un oggetto manipolato dal pensiero. È una teoria, quindi, che concepisce l’atto di linguaggio come un “cinetismo”, un movimento di pensiero – da cui la prima parte del termine *psico-meccanica* –, ma anche come un sistema di sistemi, coerente e quindi meccanico.”⁴ Dunque, forse si può affermare che l’aspetto meccanico, cinetico accomuni, più di quanto pensava lo stesso Deleuze, la lingua e il cinema moderno.

BIBLIOGRAFIA

- BERGSON, Henri. *Essai sur les données immédiates de la conscience*. Paris: Presses Univ. de France, 1991. Edizione originale di Félix Alcan, 1889
- Matière et mémoire*, Paris: Presses Univ. de France, 1991. Edizione originale di Félix Alcan, 1896.
- DELEUZE, Gilles. *Logique du sens*. Paris: Les Éditions de Minuit, 1969
- Cinéma 1. L'image-mouvement*. Paris: Les Éditions de Minuit, 1983
- Cinéma 2. L'image-Temps*. Paris: Les Éditions de Minuit, 1985
- Pensée et cinéma: cours 82 du 19/03/1985- 3*. 2001
http://www2.univ-paris8.fr/deleuze/article.php3?id_article=314
- DELEUZE, Gilles, Félix Guattari. *Capitalisme et Schizophrénie 2. Mille plateaux*. Paris: Les Éditions de Minuit, 1980
- Qu'est-ce que la philosophie ?* Paris: Les Éditions de Minuit, 1991
- FABBRI, Paolo. “L’oscuro principe spinozista: Deleuze, Hjelmslev, Bacon”. *Discipline Filosofiche*, “Gilles Deleuze: Una piccola officina di concetti”, VIII, 1, 1998
- “Ipotizzare il periodo: sintassi di un pranzo parolibero”, *Il Verri*, “Imprevisti Futuristi”, n. 42, 2010
- JACOB, André. “Sens, énoncé, communication”. *Sociologie et socialisme*, “L’Homme et la société”, n. 14 (1969): 193-199
- GIANNANTONI, Gabriele. “Il concetto di tempo nel mondo antico fino a Platone”, in *Cronologie. Immagini, esperienze, logiche del tempo*, a cura di S. Adami, M. Marcucci, S. Ricci. Milano: Franco Angeli, 1996
- GOLDSCHMIDT, Victor. *Le système stoïcien et l'idée de temps*. Paris: J. Vrin, 1953
- GUILLAUME, Gustave. *Temps et verbe. Théorie des aspects, des modes et des temps*. Paris: Honoré Champion, 1929
- Langage et sciences du langage*. 2e éd. Québec: Presses de l’Université Laval, 1969.
- Tempo e Verbo, Teoria degli aspetti, dei modi e dei tempi*. Edizione italiana a cura di A. Manco. Napoli: Università degli Studi di Napoli “L’Orientale”, Quaderni di AIΩN, nuova serie – 13, 2006
- LONGO, Anna. “Viaggio sulla linea dell’Aion. La spazializzazione del tempo in Robert Smithson”. *Aisthesis. Pratiche, linguaggi e saperi dell'estetico*, v. 5, n. 2 (2012): 187-208
- PARISI, Francesco. “Henri Bergson: mente e linguaggio. Note su un convegno e una pubblicazione”, *Studi Filosofici*, XXIII (2012): 319-32
- “Il Cours di F. de Saussure e Matière et mémoire di H. Bergson: lessico comune, usi terminologici e implicazioni teoriche”. Tesi di dottorato, Università degli Studi di Napoli “L’Orientale”, 2012

⁴ “La psicomeccanica del linguaggio. Anatomia di una disciplina”, L’Orientale web magazine, ultima cons, 15 maggio 2019, <http://magazine.unior.it/ita/content/la-psicomeccanica-del-linguaggio-anatomia-di-una-disciplina>.

- “Mappa dell'uso del lessema “système” in Temps et Verbe di G. Guillaume. Per un orientamento traduttologico”. *Studii de Știință și Cultură*, X, Nr. 2, 2014
- PRIGOGINE, Ilya, Isabelle Stengers. *Entre le temps et l'éternité*. Paris: Fayard, 1988
- SAUSSURE, Ferdinand. *Cours de linguistique général*, 2e éd. Paris: Edition Payote, 1922
- SELLARS, John. “Aiôn and Chronos: Deleuze and the Stoic Theory of Time”. *Collapse*, 3 (2007): 177-205
- VACCARO, Salvo. “Come Deleuze ci fa segno”, in *Il secolo Deleuziano*, a cura di Salvo Vaccaro. Milano: Mimesis, 2009
- ZOURABICHVILI, François. *Deleuze. Una philosophie de l'ère événement*. Paris: Presses Univ. de France, 1994

WRITTEN PRODUCTION IN THE EVALUATION SPHERE

LA PRODUCTION ÉCRITE DANS LA SPHÈRE ÉVALUATIVE

LA PRODUZIONE SCRITTA NELLA SFERA VALUTATIVA

Nabila LARBI¹

Maître de Conférences all'Università di Blida II

E-mail: dodoicene@yahoo.fr

Abstract

The evaluation of written output for the majority of teachers is a difficult task. For many reasons among which we cite the parameters of use and the criteria to follow. With this work we seek to know the way of correction followed by the teachers of the university of Blida II. Through an experiment done with them in the academic year 2018/2019. On a sample of nine students in the first year of graduation to know the evaluation of written production is approached.

Résumé

L'évaluation de la production écrite représente, pour la majorité des enseignants, une tâche épineuse. Et cela, pour de nombreuses raisons, parmi lesquelles nous pouvons mentionner les paramètres à utiliser et les critères à suivre. Dans le présent travail, nous essayons de déterminer la méthode de correction suivie par les professeurs de l'Université de Blida II. Grâce à une expérimentation réalisée avec eux au cours de l'année universitaire 2018/2019, nous avons analysé comment a été évaluée la production écrite de neuf étudiants de première année.

Riassunto

La valutazione della produzione scritta per la maggioranza dei docenti rappresenta un compito spinoso. Per molti ragioni tra le quali citiamo i parametri d'uso ed i criteri da seguire. Con il presente lavoro cerchiamo di sapere il modo di correzione seguito dai docenti dell'Università di Blida II. Tramite una sperimentazione fatta con loro nell'anno accademico 2018/2019. Su un campione di nove studenti del primo anno di laurea per sapere come viene affrontata la valutazione della produzione scritta.

Keywords: *evaluation, written, production criteria, grids*

Mots-clés: *évaluation, production écrite, critère, grille*

Parole-chavi: *valutazione, produzione scritta, criteri, griglia*

¹Maître de Conférences all'Università di Blida II, facoltà di lettere e lingue dipartimento d'italianistica, responsabile di specialità (LMD) e rappresentante dei professori di ruolo del dipartimento d'italianistica presso la stessa Università. Membro del comitato scientifico in diversi convegni nazionali e internazionali. E-mail: dodoicene@yahoo.fr

Introduzione

La produzione scritta è un'attività in cui il discente organizza e struttura le sue idee in modo efficace per raggiungere lo scopo richiesto dal docente. Utilizzando la lingua come strumento che interpreta e rispecchia le sue capacità acquisite in classe. Questo compito accompagna lo studente nei vari livelli sia avanzati che elementari e richiede un lavoro molto impegnativo dall'insegnante che entra nella fase finale dell'attività didattica cioè la valutazione.

In questo contributo ci interessiamo alla valutazione delle produzioni scritte degli studenti dell'Università di Blida II. Vedremo come vengono corrette. Da parte dei docenti del dipartimento d'italianistica della stessa Università.

Per raggiungere l'obiettivo mirato abbiamo chiesto a un gruppo di insegnanti di correggere nove produzioni scritte che sono state realizzate da studenti del primo anno di laurea. A loro non abbiamo dato nessun consiglio, nessuna griglia di valutazione e neanche criteri da prendere in considerazione nella loro valutazione.

Lo scopo della sperimentazione è di verificare e mostrare la metodologia (tipo di correzione) seguita nella correzione delle prove scritte e di fare emergere le diversità esistenti tra i correttori.

Prima di esporre il nostro contributo, vediamo la letteratura nel campo della valutazione della produzione scritta.

Nella valutazione delle prove scritte si cerca di individuare in modo minuzioso gli errori e classificarli e si danno spesso commenti non per dare la versione corretta agli studenti ma per sviluppare in loro la capacità di riflettere sull'errore commesso. Sul concetto dell'errore esistono diverse tipologie che, alla base, permettono di classificare l'errore tra sintattico, grammaticale, ortografico o lessicale. Vengono usate griglie che garantiscono in qualche parte la trasparenza e l'oggettività nella valutazione. Tale modo di correzione viene seguito dalla maggioranza dei docenti in cui la competenza linguistica con i suoi sotto componenti prevale quasi sempre sulle altre competenze.

Generalmente l'insegnante quando corregge tiene conto nella sua valutazione dei criteri come la pertinenza rispetto alla traccia, l'appropriatezza della lingua (sintassi, morfologia, ortografia); la coesione e la coerenza del testo, la varietà del lessico...ecc.

Vediamo di sotto le ricerche fatte nel campo della valutazione della produzione scritta.

Secondo il *Quadro comune europeo di riferimento per le lingue*, valutare la produzione scritta avviene seguendo i criteri seguenti :

- contenuto del testo (organicità, plausibilità, originalità ...);
- appropriatezza comunicativa e testuale (rispetto della consegna, registro appropriato),
- rispetto del genere testuale, coerenza e coesione, efficacia);
- accuratezza linguistica: lessico (appropriatezza, ricchezza);
- morfologia (morfologia nominale, verbale);
- sintassi (ordine di frase semplice/complessa);
- ortografia;
- punteggiatura.

Notiamo che le indicazioni elaborate del QCER non forniscono una specifica scala di punteggio però sono molto precise perché toccano tutti gli aspetti della lingua.

Invece nella certificazione ²CILS i criteri di valutazione elaborati dal centro di valutazione dell'Università di Siena permettono una alta precisione grazie alla scala di punteggio corrispondente a ciascun criterio per ogni livello. Di seguito riportiamo la griglia di valutazione della prova a tema:

- efficacia comunicativa (fino a 4 punti);
- correttezza morfosintattica (fino a 3,5 punti);

² CILS: Certificazione di Italiano come Lingua Straniera dell'Università per Stranieri di Siena. La Certificazione CILS è un titolo di studio ufficialmente riconosciuto che attesta il grado di competenza linguistico-comunicativa in italiano come L2.

- adeguatezza e ricchezza lessicale (fino a 1,5 punto);
- ortografia e punteggiatura (fino a 1 punto).

Viene successivamente ricordata una scala di valutazione distinta in 5 livelli:

1. sostanzialmente corretto;
2. uso corretto con sporadiche difficoltà;
3. con incertezze/errori;
4. approssimativo;
5. uso deviante/carente.

Dopo aver menzionato i lavori più importanti nel campo soprattutto quello del QCER presentiamo di seguito i diversi metodi di correzione della prova scritta. Per verificare nella seconda parte del contributo a quali delle due teorie i nostri docenti fanno riferimento nella loro correzione. Anna Cattana e Maria Teresa Nesci nel 2000 espongono i metodi di correzioni per la produzione scritta. Le autrici affermano che il docente quando interviene su uno scritto può optare per quello adatto al livello del gruppo classe in esame. Ai livelli primi si suggerisce di usare **la correzione rilevativa** (Anna Cattana e Maria Teresa Nesci, *Analisi degli errori*, 117) dove vengono segnalati solo gli errori che impediscono la comprensione del messaggio. Usando questo tipo il docente può scrivere commenti come : non ho capito ? bisogna spiegare meglio... ec. Tale tipo viene nominato anche comunicativo ed è il migliore per scritti di principianti dove gli errori vengono segnalati in modo puntuale senza dare correzioni. Considerato come il più semplice tra gli altri (risolutiva, classificatoria e mista).

I limiti della correzione rilevativa:

Di fronte ai commenti dei docenti gli studenti non sono sempre in grado di autocorreggersi, di più la rilevazione degli errori non basta, bisogna vedere la versione corretta.

La correzione risolutiva: con questo tipo l'insegnante rileva l'errore (ogni errore) poi dà la riscrittura giusta della parola (così lo studente può avere la versione corretta del suo scritto) questo lavoro è fattibile con gli errori di ortografia e di coniugazione perché la correzione è univoca, mentre quando si tratta di errori lessicali e sintattici l'insegnante quando corregge l'intero periodo può dare il suo punto di vista cancellando così la personalità dello studente (lo stile).

Alla fine diciamo che con la correzione risolutiva l'insegnante impiega molto tempo.

La correzione classificatoria: nella correzione classificatoria l'errore viene classificato nella categoria a cui appartiene senza dare nessuna correzione. È il metodo il più impegnativo fra tutti gli altri perché richiede un lavoro misurato dall'insegnante. Infatti egli deve scegliere su quale classificazione bisogna basarsi e deve preparare delle etichette che devono essere capite dagli studenti (cioè ogni etichetta corrisponde a una categoria di errore).

Scegliendo questo tipo il docente deve essere coerente e l'indicazione dell'errore viene fatta a margine per non creare confusione.

La classificazione si fa su due criteri :

Criteri superficie che riguardano la forma (sbagliata e corretta) , linguistici che riguardano la lingua (accordo, tempo ,verbo, accento, lessico, preposizioni, articoli etc.).

I limiti del metodo:

Usando questo metodo la correzione offerta spinge lo studente a lavorare per arrivare alla soluzione (la maggioranza degli studenti non cerca la soluzione);

Spesso ci sono casi di errori difficili da classificare;

La coerenza nell'uso delle etichette non è garantita sempre.

L'ultimo metodo è quello misto o **la correzione mista** nella quale vengono usate i tre metodi citati sopra:

Di fronte ad un errore che non si vuol lasciar passare si corregge o si dà la forma giusta dell'intera frase;

Un errore facile da individuare perché riguarda una parte della regola affrontata in classe verrà solamente segnalato;

Un errore riconosciuto dallo studente ma molto frequente per una marcatura poco informativa, richiede etichetta dettagliata per sollevare i problemi legati alla lingua.

Ora che abbiamo esposto il supporto teorico sul quale le correzioni dovrebbero essere fatte passiamo alla fase sperimentale per verificare le nostre aspettative.**Luogo della sperimentazione:** facoltà di lettere e lingue - dipartimento d'italianistica -dell'Università di Blida II Algeria.

Aula: B 39

Campione: 03 docenti della materia di produzione scritta³ (EE) del primo anno (Il campione con il quale abbiamo condotto la nostra sperimentazione è un campione significativo anche se è stretto perché rappresenta tutti i docenti della materia EE del primo anno dell'anno accademico 2018/2019).

09 studenti del primo anno di laurea LMD.

Tema della traccia: non abbiamo precisato il tema della produzione. È stato un tema libero.

Di seguito vediamo in modo dettagliato come sono state fatte le correzioni di ciascun docente.

Prima correzione del docente « A »

Mettiamo in tabelle le correzioni apportate dal docente « A » che ha seguito una correzione classificatoria. Dobbiamo pur segnalare che i suoi interventi toccano solamente la parte linguistica : ortografia, lessico, stile, morfologia, accordo nominale, genere del numero, punteggiatura, sintassi, articolo...ec.

Tabella n 1°: riporta le correzioni relative al primo studente:

Punteggiatura	Non rispettata
Preposizioni	<i>Alla nostra città/nella nostra città</i> <i>Delle trasporto/ di trasporto</i>
Doppie	<i>Cantarel cantare</i> <i>Vantagi / vantaggi</i>
Apostrofo	<i>Cè /c'è</i>
Scambio o assenza di fonemi	<i>Distansa/ distanza</i>
Regenza del verbo	<i>È un / ha un</i>

Tabella n 2°: riporta le correzioni relative al secondo studente:

Punteggiatura	Non rispettata
Accento	<i>È una donna / è una donna</i>
Doppie	<i>Gentille/ gentile</i> <i>Perssone/ persone</i>
articolo	<i>La mia madre/ Mia madre</i>
Stile	<i>La mia sorella studia la cinque anno</i> Mia sorella è nella classe quinta
Regenza del verbo	<i>Ha composta /è composta</i> <i>Ho preferisco/ ho preferito</i> <i>Sono studiata/ sono studentessa</i>

Tabella n 3°: riporta le correzioni relative al terzo studente:

Punteggiatura	Non rispettata
Ortografia	<i>Quisto/ questo</i>
Preposizioni	<i>Nella questa città/ in questa città</i> <i>Perssone/ persone</i>
Accordo	<i>Molte studenti/ molti studenti</i>

³ Expression écrite abbreviazione del francese per produzione scritta.

Accordo nominale	<i>Sono molto belli/ è molto bella</i>
Regenza del verbo	<i>Gurdamo/ guardiamo</i>

Tabella n 4°: riporta le correzioni relative al quarto studente:

Punteggiatura	Non rispettata
Accordo nominale	<i>Ho 18 anno / anni</i>
Lessico	<i>Sono la sola figlia/ sono la figlia unica</i>

Tabella n 5°: riporta le correzioni relative al quinto studente:

Punteggiatura	Non rispettata
articolo	<i>Le piatti / i piatti</i>
Stile	<i>E studentessa terzo / è nel terzo anno</i>
Regenza del verbo	<i>Amine gli occhi.. / amine ha gli occhi..</i>

Tabella n 6°: riporta le correzioni relative al sesto studente:

Punteggiatura	Non rispettata
Accento	<i>Vità/ vita</i>
Ortografia	<i>Genetoro/genitori</i>
Assenza di fonema	<i>Casalina/casalinga</i>
Stile	<i>Vado fa bagno/ prendo una doccia</i>
Regenza del verbo	<i>Ho spero felice / sono felice</i>
Coniugazione	<i>E studiare all'università / E studio all'università</i>

Tabella n 7°: riporta le correzioni relative al settimo studente:

Punteggiatura	Non rispettata
Ortografia	<i>Simplici / semplice ,dolci/ dolce</i>
Doppie	<i>Mama/mamma</i>
Accordo	<i>Capelli bianco/ capelli biondi</i>
Articolo	<i>Gli denti/ I denti</i>
Preposizioni	/

Tabella n 8°: riporta le correzioni relative all'ottavo studente:

Punteggiatura	Non rispettata
Maiuscola	<i>la cucina / La cucina</i>
Articolo	<i>Nell mondo/ nel mondo</i>
ortografia	<i>Conociuta / conosciuta</i>
Regenza del verbo	<i>Costituito /costituisce</i>

Tabella n 9°: riporta le correzioni relative al nono studente:

Punteggiatura	rispettata
Lessico	<i>E police / poliziotto</i>

Le tabelle sopra riportano come già ricordato le correzioni apportate agli scritti di un docente molto severo di fronte agli errori. Come mostrano i dati il correttore non ha tralasciato quasi nessun

errore segnalando la categoria a cui appartiene senza dare una riscrittura né a margine né di sotto o sopra le linee.

Si nota che il docente « A » presta una forte attenzione alla competenza linguistica con tutti i suoi sotto componenti;

Non ha fatto nessuna osservazione o commento in tutte le copie;

Non ha riformulato le frasi sbagliate;

Non ha usato nessun segno correttivo (cerchio o linee ondulate, punto eslamativo ...ec)

Con questo modo di correzione gli studenti del primo anno non sono in grado di conoscere la versione giusta delle parole soprattutto quando si tratta di errori che riguardano lo stile.

Secondo correttore “B”

Il secondo correttore si è basato su una correzione rilevativa usando cerchi e linee ondulate sulle forme sbagliate. Si sente che è in una comunicazione diretta con i suoi studenti tramite i suoi commenti messi nel corpo del testo .

Esempi:

1/-Mio fratello è police → (*parola francese*) attenzione

2/-Sono la sola figlia ;

3/-vado fa bagno ;

4- la mia sorellina studia la cinque anno ?????? ;

5- mia famiglia ha composta (*fai attenzione alla coniugazione*)

Gli esempi sopra menzionati mostrano il modo di correzione seguito dal docente « B » ne abbiamo estratto i più significativi perché i suoi interventi erano quasi gli stessi.

Con questa correzione notiamo che « B » s’interessa nella sua correzione allo stile e il lessico e si distacca molto alla correzione classica che prende la correttezza grammaticale come punto di riferimento per la padronanza della lingua.

Con questo modo di correzione gli studenti non imparano tanto, perché la correzione fatta non offre a loro le forme giuste della lingua.

Terzo correttore « C »

La correzione risolutiva è stata usata dal docente correttore « C » in tutte le copie della prova, egli sottolinea l’errore e lo corregge. Nella sua correzione si è basato sugli errori grammaticali solamente che riguardino soprattutto la coniugazione, le preposizioni e gli articoli .

Esempi:

Ho 18 anno / anni;

Gentille / gentile;

La mia madre / mia madre;

La mia sorellina / mia sorellina;

Le piatti / i piatti;

Ho felice/ sono felice;

Ho preferisce/ ho preferito;

Ci anché / c’è.

Nelle correzioni riportate sopra notiamo che ci sono dei punti comuni tra i tre docenti correttori che tornano intorno alla lingua. L’ultima correzione del docente « C » tocca solamente la grammatica come abbiamo visto. Ciò conferma quanto detto da Pallotti “le prime strutture linguistiche ad essere apprese sono parole isolate o formule non analizzate (...); è per questo che si potrebbe definire la varietà di base una lingua senza grammatica” (Pallotti, G. *La seconda lingua*, Bompiani, Milano,1998, 22).

Le tre correzioni riflettono l'esperienza del docente, quell'ultima appartiene ad un docente precario e giovane quasi privo di esperienza; tramite le correzioni fatte si sente che è nei primi passi dell'insegnamento. La sua correzione è accettabile perché conviene molto al livello elementare. Perciò Porcelli (*educazione linguistica e valutazione*, 23) propone di formare i post-laureati in psicopedagogia e didattica e soprattutto organizzare seminari che avranno per oggetto di studio un discorso teorico-applicativo sul Linguaggio del testing e sulla valutazione.

Conclusioni

Con il presente contributo abbiamo trattato il tema della valutazione della produzione scritta. Tramite una sperimentazione limitata solamente ai docenti del dipartimento dell'Università di Blida 02. Benché il lavoro sia fatto in modo olistico approssimativo siamo giunti ai risultati seguenti:

- ✓ Il fattore esperienza gioca un ruolo importante nella correzione;
- ✓ Le correzioni fatte toccano soprattutto l'aspetto linguistico (grammatica, sintassi, lessico, ortografia..);
- ✓ Nelle correzioni nessun docente fa riferimento ai criteri del QCER.

Quindi possiamo limitare i risultati dell'elaborato in tre punti:

-L'esperienza lavorativa;

-I criteri d'uso;

-La formazione in servizio. In modo di sintesi "L'atto valutativo può essenzialmente definirsi come una assegnazione di senso-valore a un determinato evento o processo educativo (e agli oggetti, fatti, elementi che lo costituiscono)" (Borello, C., *Metodologia e Didattica dell'insegnamento secondario di Fiorino Tessaro*, Armando Editore.1996), 129.

BIBLIOGRAFIA

- ANNA Cattana, Maria Teresa Nesci, *Analisi e Correzione Degli Errori*, Mondadori, Torino, 2000
 BORELLO C., *Metodologia e Didattica dell'insegnamento secondario di Fiorino Tessaro*, Armando Editore., 1996
 Consiglio d'Europa, *Quadro Comune Europeo di Riferimento per le Lingue, apprendimento, insegnamento, valutazione*, (tit. or. *Common European Framework for Languages: learning, teaching, assessment*, Council of Europe, Strasbourg, 2001
 PALLOTTI G., *La seconda lingua*, Bompiani, Milano, 1998
 PORCELLI G., *Glottodidattica e Università La formazione del professore di lingue*. Torino Liviana Petrini, 2013

DISCOURSE ANALYSIS FROM THE PERSPECTIVE OF THE INFLUENCE OF NEW TECHNOLOGIES

L'ANALYSE DU DISCOURS SOUS L'OPTIQUE DE L'INFLUENCE DES NOUVELLES TECHNOLOGIES

Tamar GARIBASHVILI

Université d'Etat Iv. Javakhishvili de Tbilissi

E-mail: tatagari47@yahoo.fr

Résumé

Le discours est une activité de sujets inscrits dans des contextes déterminés produisants des énoncés d'un autre ordre que celui de la phrase. Beaucoup d'ouvrages sont consacrés à l'étude du discours en linguistique et d'autres sciences. Le présent article est consacré à l'analyse du discours en général d'après la linguistique fonctionnelle du point de vue de la description des catégories typologiques et structurelles du discours et notamment celle du discours informatique afin de définir ses significations cognitives et sémantiques. Nous allons également examiner les nouvelles technologies qui sont au service de l'enseignement et de la science.

Mots-clés: *discours, Internet, linguistique fonctionnelle, les nouvelles technologies, théorie discursive*

Keywords: *speech, Internet, functional linguistics, new technologies, discursive theory*

Introduction

Beaucoup d'ouvrages sont consacrés à l'étude du discours en linguistique et d'autres sciences. La nouvelle théorie sur le discours est lié aux noms des savants tels que I. Habermas, R. Barthes, M. Foucault, Z. Harris, A. Greimas, I. Kristeva , T. A. Van Djik, W. Labov et d'autres.

Le discours est une catégorie interdisciplinaire, c'est pourquoi on peut l'étudier du point de vue de différents domaines. Ce sont : la linguistique pragmatique, la psycholinguistique, la linguo-stylistique, la linguistique fonctionnelle, la sociolinguistique, la linguistique langagière etc. Selon M. Foucault, le discours est un univers de la création des mécanismes sociaux, avec les restrictions idéologiques et autoritaires, qui sont conjuguées dans la langue afin d'exprimer une mentalité concrète... (Foucault 1969 :51). « Le discours est tout autre chose que le lieu où viennent se déposer et se superposer, comme en une simple surface d'inscription des objets qui auraient été instaurés à l'avance. » (Foucault 1969 :58).

Les représentants de différentes sciences étudient le discours différemment : selon la théorie des actes langagiers, la pragmatique logique de la communication, l'analyse dialogique, l'analyse linguistique textuelle, l'analyse critique discursive, les problèmes sociolinguistique et ethnographique, la linguistique cognitive et la psycholinguistique. Il faut dire que le discours est tout d'abord une notion linguistique. Selon F. de Saussure, le véritable objet de la linguistique est le système de langue contrairement à la parole. Gustave Guillaume et ses disciples en psychomécanique du langage considèrent que la langue est la matrice que le locuteur possède dans son cerveau et qui lui permet de créer son discours (parlé ou écrit). N. Chomsky invitait aussi les linguistes à étudier les compétences langagières et à en faire le préalable abstrait à l'emploi de la langue.

Il est à noter que la linguistique fonctionnelle étudie comment et pourquoi fonctionne la langue. Aucun phénomène ne peut être perçu de manière adéquate sans son fonctionnement, si ses aspects discursifs ne sont pas pris en compte (Kibrik 1995: 219).

Selon l'idée principale du fonctionnalisme, on perçoit la langue en tant qu'instrument de communication qui sert à la mise en œuvre d'une fonction concrète (U. Eceo, W. Labov et d'autres). Théoriquement, le fonctionnalisme est la reconnaissance de l'interdépendance de la forme et de la fonction (Makarov 2003: 83).

Quand on étudie un phénomène linguistique, il est important de tenir compte des facteurs extralinguistiques. De ce point de vue, on doit dire que la langue n'est pas un produit statique, elle bouge et se développe tout le temps avec ses systèmes mentaux, socio-culturels et d'autres. L'étude de la langue du point de vue fonctionnel sous-entend la manifestation de plusieurs fonctions, qui sont importantes pour un certain type de relation. Il est également important de savoir comment on se sert de ces fonctions lors de la communication et comment les compétences communes et individuelles sont liées les unes aux autres.

Quand on parle du discours en tant qu'espèce du texte, on s'approche de l'idée de H. Leckie-Tarry qui dit que pour comprendre une langue, on doit se fonder non seulement sur la nature du texte, mais également sur l'unité du fonctionnement de la langue et les processus discursifs qui sont influencés par la production et la compréhension du texte concret. On définit le texte selon les changements contextuels qui prévoient les communicants et le savoir extralinguistique (Leckie-Tarry 1995:5-6).

La théorie discursive

Selon T. A. Van Djik la théorie discursive a été évoquée pour la première fois par les traités de l'ancienne rhétorique et poétique datant de 2000 ans (Van Djik 1994: 7). La large diffusion du terme « discours » dans les sciences humaines a commencé dans les années 60-70 du XXe siècle. Pourtant ce terme a subi des modifications considérables. Aujourd'hui le mot « discours » indique les processus de la communication orale et écrite. Elle a perdu sa signification étymologique qui voulait dire à l'époque « la fuite, la déviation» (Belozorova 2002: 10). Lors de l'emploi du terme « discours » au sens linguistique, on analyse, on précise et on développe les notions traditionnelles du langage, du texte et du dialogue. Le transfert de la notion du langage à celui de la notion du discours est lié à l'aspiration des linguistes d'opposer la langue à la parole, la théorie qui appartient à F. de Saussure et d'introduire le troisième membre qui soumet à l'étude des méthodes linguistiques traditionnelles (R. Barthes, Ch. Morris, U. Eco).

La catégorie discursive ayant plusieurs aspects, cela permet d'en parler de différentes manières. Au sens large, le discours représente un phénomène complexe de communication qui s'effectue entre les communicants qui écoutent, surveillent les uns les autres, dans une période concrète dans les contextes temporel et spatial. Cette communication peut être orale, écrite, avoir des composants verbaux ou non verbaux. Par exemple : la conversation avec un ami, un dialogue entre le médecin et le patient, la lecture des journaux et des revues. Au sens étroit, le discours (en tant que texte ou conversation, langage) représente un produit fini ou continu de l'action communicative, son résultat écrit ou oral est interprété par l'interlocuteur. Au sens général le discours est un produit écrit ou verbal langagier de l'action de communication (Van Dijk 1977: 25 - 28).

Selon A. Neustroeva :1.le discours est un texte ; 2.le discours est un moment de communication (Neustroeva 2000:102). Le premier cas est la compréhension simple, traditionnelle du discours. Une telle approche était proposée par F. de Sussure, Ch. Bally et d'autres savants, ce qui était conditionné par les tendances de la linguistique textuelle, quand la langue était perçue comme le système de signes. L'encyclopédie linguistique définit le discours de la manière suivante: « Le discours est un texte soudé qui se caractérise par les facteurs extralinguistique, pragmatique, socioculturel, psychologique et d'autres facteurs ; c'est un texte pris dans l'aspect de l'événement;

c'est un langage examiné comme une activité sociale, en tant que composant qui participe à l'interférence des activités humaines et leurs processus cognitifs ; le discours est un langage plongé dans la vie» (Encyc. Linguistique 1998: 136-137). De ce point de vue, le discours est un phénomène communicationnel (écrit ou oral), qui contient un contexte social et nous donne l'impression sur les communicants, la production et la perception du message.

En général, le discours est un phénomène communicationnel complexe qui inclut outre le texte les facteurs extralinguistiques qui sont nécessaires pour comprendre le texte. Dans chaque discours on doit tenir compte de l'intention de l'auteur; des relations entre l'auteur et le destinataire; des circonstances de tout type; du climat stylistique et des capacités idéologiques générales de l'époque; des caractéristiques stylistiques de genre du message et également de la situation communicationnelle dans laquelle il est inclus; de plusieurs associations de l'expérience antérieure, qui se trouve d'une manière ou d'une autre sur l'orbite linguistique (Gasparov 1996: 10).

V. Demiankov écrit : «Le discours est un fragment libre du texte, qui se compose plus d'une phrase indépendante. Il se concentre très souvent autour du concept principal; crée un contexte commun qui décrit les personnages, les objets, les circonstances, le temps, les comportements, etc. qui se définit par les caractéristiques communes qui existent entre le créateur de l'univers et la perception de l'univers et qui se crée avec le développement du discours. La structure initiale du discours est la suite des propositions élémentaires, qui sont liées avec les relations logiques de conjonction et de disjonction. Les éléments du discours sont : les événements relatés, ses participants, le contexte, les circonstances qui accompagnent les événements, le fond qui explique les événements, l'évaluation des événements par les participants; l'information qui relie le discours avec les événements (Demiankov 1992:7). Une telle définition est assez importante car elle comprend les caractéristiques qui sont liées aux autres disciplines telles que : la sémiotique, la théorie communicationnelle, la sociologie, la logique modale, etc. Ceci prouve encore une fois que le discours est un objet d'étude interdisciplinaire.

T.A. Van Dijk écrivait : « Le discours est une langue dans son mouvement continu, qui contient toute la diversité de l'époque historique, les particularités individuelles et sociales des communicants, ainsi que la situation communicationnelle, où se prononce le message. Le discours reflète la mentalité nationale générale, la mentalité individuelle, privée et aussi la culture (Van Dijk 1989: 57). Pour lui, le discours est un prisme langagier dans un large aspect socioculturel.

Selon R. Barthes le discours est une diversité langagière, un sociolecte, qui est plein de significations, d'idéologie. Il était le premier savant qui a reli la langue et le discours à l'idéologie. Ce sont les valeurs d'après lesquelles les gens vivent, auxquelles ils croient et sur lesquelles ils se guident (Barthes 1994: 23). John Fisk, lui aussi prévoyait le rapport du discours avec l'idéologie. Il disait que le discours est le sujet de discussion accompagné d'une situation sociale et de l'idéologie. Il est créé à la suite d'une action concertée pour un autre groupe de personnes et il est toujours idéologiquement coloré. Ceux qui créent et défendent la signification du discours, font tout leur possible pour faire « naturaliser » cette signification, lui redonner un sens raisonnable. Le discours est diffusé par les médias. Ce sont eux qui rendent légitime le discours. C'est pourquoi chaque parti politique ou groupe professionnel cherche à avoir ses moyens d'information afin d'assurer la légitimation et le naturel de son discours (Fisk 1991: 215).

M. Foucault a beaucoup influencé le développement de la théorie discursive. Les apports de Foucault à l'analyse du discours sont indissociables de la théorie des formations discursives développée dans les années soixante-soixante-dix. Dominant à l'époque inaugurale de l'analyse de discours française, l'usage de la formation discursive connaît un reflux à partir des années quatre-vingt. Chez M. Foucault : « on appellera discours un ensemble des énoncés en tant qu'ils relèvent de la même formation discursive » (Foucault 1969 :153). Pour lui la notion du discours et celle de l'analyse discursive sont les notions de sa conception philosophique. Il estime que le discours est primordial par rapport aux autres formes de la communication. Il met en question la primauté des notions telle que : auteur, texte, œuvre (Foucault 1996: 7-47).

Selon E. Benveniste, le discours est toute expression qui sous-entend l'auditeur et le locuteur, dont l'intention est d'avoir influence sur l'auditeur (Benveniste 1974: 276). Il ne faut pas oublier la définition du discours proposée par R. Jakobson. Selon lui, le discours est un phénomène langagier où le locuteur envoie un message au destinataire avec qui il se plonge dans un contexte commun à l'aide du canal physique ; le destinataire partage avec le locuteur le code commun et il commence à décoder l'information reçue (Jakobson 1963:197). D. Mengueneau écrivait :

Pris dans son acceptation la plus large, ce terme désigne moins un champ d'investigation délimité qu'un certain mode d'appréhension du langage: ce dernier n'y est pas considéré comme système, 'langue' au sens saussurien, mais comme l'activité de sujets inscrits dans des contextes déterminés produisant des énoncés d'un autre ordre que celui de la phrase. Dans cet emploi discours n'est pas susceptible de pluriel : on dit 'le domaine du discours'. Le discours constitue une unité linguistique constituée d'une succession de phrases (Maingueneau 2009 :44).

L'analyse du discours touche deux aspects : le texte et le contexte. Nous partageons la définition du discours proposée par S. Antonova :

Le discours est un phénomène communicationnel qui se produit entre le locuteur et l'auditeur dans un contexte socioculturel de l'espace et du temps définis. Ce phénomène couvre les facteurs linguistiques et extralinguistiques (Antonova 2004: 55).

Notre objet d'études est le discours informatique. Il se compose de termes informatiques. On ne peut pas comprendre le discours informatique sans maîtriser les termes informatiques. Sa compréhension n'est possible qu'à l'aide des nouvelles technologies.

Les nouvelles technologies au service de l'enseignement

Les élèves de la génération actuelle ont grandi avec les technologies numériques. Les appareils numériques font partie de leur quotidien en dehors de l'école. Les nouvelles technologies tiennent une place prépondérante dans le quotidien des élèves à la maison, c'est pourquoi les professeurs doivent essayer d'exploiter ce phénomène pour optimiser l'apprentissage en salle de classe et à la maison. Le rôle du professeur doit s'adapter aux nouvelles méthodes d'apprentissage.

Quoiqu'il en soit, l'enseignant reste le centre d'attention et garde le contrôle du déroulement de la leçon. Dans ce type d'environnement, la connectivité entre les outils informatiques des élèves et le dispositif d'affichage est un facteur fondamental.

L'utilisation d'ordinateurs portables (y compris les tablettes) renforce véritablement le potentiel de l'apprentissage individuel car ces outils fournissent une expérience d'apprentissage entièrement personnalisée pour les élèves.

Lorsque les élèves regardent une leçon sous forme de vidéo ou lorsqu'ils font leurs devoirs, la présence de l'enseignant n'est pas nécessaire. En revanche, les enseignants ont besoin d'être présents pour aider les élèves à comprendre certains problèmes et à leur expliquer comment résoudre une question. En assumant ce rôle de guide facilitateur, l'enseignant peut passer plus de temps avec chaque élève séparément. Plutôt que l'introduire de manière radicale, l'enseignant peut exploiter ce concept de manière ponctuelle puis le développer au fil du temps¹.

Les technologies de l'information et de la communication (TIC) ont révolutionné presque tous les aspects de notre vie privée et professionnelle. Si les élèves ne sont pas capables de naviguer dans un environnement numérique complexe, ils ne pourront plus participer pleinement à la vie économique, sociale et culturelle du monde qui les entoure. Nous attendons de l'école qu'elle apprenne aux enfants à devenir des consommateurs réfléchis en matière de services Internet et de médias numériques, en les aidant à faire des choix éclairés et à éviter les comportements nocifs, tout

¹ <https://www.sony.fr/pro/article/projectors-what-is-the-role-of-technology-in-education>, David Millar, Future source Consulting, consulté le 15. 01.2017

en faisant un travail de sensibilisation sur les risques auxquels s'exposent les enfants sur Internet et les moyens de les éviter.

Lorsque les nouvelles technologies sont utilisées en classe, leur incidence sur la performance des élèves est mitigée, dans le meilleur des cas. Les élèves utilisant modérément les ordinateurs à l'école ont tendance à avoir des résultats scolaires légèrement meilleurs que ceux ne les utilisant que rarement. Mais en revanche les élèves utilisant très souvent les ordinateurs à l'école obtiennent des résultats bien inférieurs dans la plupart des domaines d'apprentissage, même après contrôle de leurs caractéristiques socio-démographiques.

En outre, selon les résultats de l'enquête PISA², les pays qui ont consenti d'importants investissements dans les TIC dans le domaine de l'éducation n'ont enregistré aucune amélioration notable des résultats de leurs élèves en compréhension de l'écrit, en mathématiques et en sciences. Autre constat [...], les nouvelles technologies ne sont pas d'un grand secours pour combler les écarts de compétences entre élèves favorisés et défavorisés.

Lorsque les élèves utilisent leurs smartphones pour copier-coller des réponses toutes faites aux questions qui leur sont posées, il est peu probable que leurs capacités intellectuelles s'en trouvent renforcées. La technologie peut permettre d'optimiser un enseignement d'excellente qualité, mais elle ne pourra jamais, aussi avancée soit-elle, pallier un enseignement de piètre qualité.

Les systèmes d'éducation doivent trouver des solutions plus efficaces afin de fournir aux professionnels de l'éducation des environnements d'apprentissage qui permettent de développer les pédagogies du XXIe siècle et qui dotent les enfants des compétences dont ils auront besoin pour réussir dans le monde de demain. La technologie est le seul moyen d'élargir au maximum l'accès à la connaissance.

Élément tout aussi important, les nouvelles technologies permettent aux enseignants et aux élèves d'accéder à des ressources spécialisées bien au-delà de ce que peuvent leur offrir les manuels scolaires, sous de multiples formats et sans aucune contrainte d'espace et de temps ou presque. Les nouvelles technologies offrent d'excellentes plateformes de collaboration pour la création de connaissances, par le biais desquelles les enseignants peuvent partager et enrichir leurs ressources pédagogiques.

Et les décideurs doivent redoubler leurs efforts pour obtenir l'appui que la réalisation de ces objectifs nécessite. Compte tenu des incertitudes accompagnant tout changement, les professionnels de l'éducation opteront toujours pour le maintien du statu quo. Enfin, il est crucial que les enseignants deviennent des acteurs engagés de ce changement, en participant non seulement à la mise en oeuvre des innovations technologiques, mais aussi à leur conception³.

Les nouvelles technologies au service de la science

L'informatique pénètre dans toutes les activités et elle a également l'influence sur la vie du traducteur. Cela sera la traduction automatique à laquelle participe le traducteur ou la traduction humaine assistée par l'ordinateur. A l'heure actuelle l'ordinateur fait partie intégrante de la traduction.

Selon M. Lederer, pour les linguistes qui ont les premiers utilisé la traduction automatique, l'objet de traduction était une langue étrangère. Ils étaient persuadés que le transcodage des mots était beaucoup plus facile, que celui des structures des langues, c'est pourquoi, ils ont mis l'accent sur la syntaxe. Aux Etats-Unis et ailleurs, toute une génération cherchait le sens dans les structures

² Le programme PISA (acronyme pour « Program for International Student Assessment » en anglais, et pour «Programme international pour le suivi des acquis des élèves » en français) est un ensemble d'études menées par l'OCDE- l'Organisation de coopération et de développement économiques et visant à mesurer les performances des systèmes éducatifs des pays membres et non membres.

³ http://www.apprendreapprendre.com/reussite_scolaire/andreas-schleicher-nouvelles-technologies/, Andreas Schleicher, 2012, consulté le 16.01.2017

syntaxiques, ce que le traducteur avait dans sa tête. A l'heure actuelle, les ordinateurs sont au service des traducteurs, mais cela ne veut pas dire que tous les textes doivent être traduits par la machine. Pour les traducteurs c'est un avantage.

A l'heure actuelle la traduction automatique n'est utilisée que dans les grandes organisations ayant de gros besoins de traduction pour des textes dont la terminologie est relativement restreinte. Pour des textes techniques moins volumineux, pour lesquels la programmation de la machine deviendrait exagérément coûteuse en temps et en argent, les ordinateurs personnels, offrant des programmes de traitement de texte et donnant accès à des banques de données terminologiques deviennent des outils, des auxiliaires de l'homme plutôt que des opérateurs de la traduction (Lederer 2006 : 161).

On veut non seulement informatiser le « poste de travail » du traducteur pour plus d'efficacité, mais encore, à-le rendre plus confortable et plus agréable à utiliser. Parmi les outils qui leur sont offerts, on peut citer la possibilité de consulter en ligne des dictionnaires de toutes sortes.

Les traducteurs se servent des logiciels les plus sophistiqués tels que : Tranlator's Workbench de TRados, Déjà vu d'Atril, Transit de Star, Wordfast de Yves Champollion, SDLX, qui a été récemment racheté par Trados, Multitrans de Muticorpora, Transuite de Cypresoft.

Compte tenu de ce qui a été dit et aussi le fait qu'on procède tout le temps à la mise en place des nouvelles technologies et de nouveaux programmes, l'exemple proposé ci-dessous, sera assez clair. Cet exemple représente l'harmonisation de l'innovation et la traduction en tant que domaine scientifique.

Google améliore son système de traduction instantanée grâce à l'intelligence artificielle (MAJ)

Google fait état de progrès très importants pour son service de traduction instantanée grâce à l'adoption d'un réseau neuronal d'apprentissage profond. Comparé à son application actuelle Google Traduction, ce nouvel outil réduit le taux d'erreurs jusqu'à 85% et serait presque impossible à distinguer d'une traduction humaine. Pour le moment, il est capable de traduire du chinois mandarin en anglais. La traduction instantanée est l'un des domaines dans lesquels l'intelligence artificielle (IA) est amenée à jouer un rôle majeur. C'est déjà le cas avec les applications pour smartphones et ordinateur, notamment Skype Translator de Microsoft ou Google Translate qui accomplissent des prouesses et nous permettent de consulter des sites Internet ou de dialoguer avec des personnes dans une langue étrangère. Mais d'importants progrès, notamment en matière d'apprentissage profond et de réseaux neuronaux, nous laissent entrevoir le jour pas si lointain où des machines polyglottes feront d'aussi bons interprètes que les humains. Google nous en donne un aperçu avec une nouvelle IA qui fait faire des progrès très significatifs à son système de traduction instantanée. Baptisé Google Neural Machine Translation system (GNMT), elle est d'ores et déjà utilisée par l'application Google Traduction (Google Translate) pour passer du chinois mandarin à l'anglais, ce qui représenterait 18 millions de traductions quotidiennes. L'application Google Traduction, aussi appelée Google Translate, se voit dotée de deux nouvelles fonctions. L'une, Word Lens, permet la traduction d'inscriptions sur des panneaux. L'autre reconnaît les langues parlées et retranscrit automatiquement le contenu à l'oral grâce au mode Conversation. De quoi transformer un smartphone en un véritable traducteur instantané (Marc Zaffagni, Futura-Sciences, 30/09/2016, modifié 4/10/2016).

L'exemple suivant concerne la création de la musique à l'aide des nouvelles technologies : *Pourquoi Sony fait appel à l'intelligence artificielle pour composer de la musique* (Marc Zaffagni, Futura-Sciences⁴, 26/10/2016)

Situé dans le cinquième arrondissement de Paris, le Computer Science Laboratory (CSL), créé il y a 20 ans par le Japonais Sony, travaille sur des projets de recherche inédits. Parmi eux, le développement d'une intelligence artificielle appelée Flow Machines capable de composer un morceau de musique en se passant presque complètement d'une intervention humaine. Fiammetta

⁴ Le Monde numérique – Le magazine des nouvelles technologies, <http://www.futura-sciences.com/tech/>

Ghedini, membre du CSL impliquée dans ce projet, nous en a expliqué les détails. Il y a un mois de cela, des chercheurs du Computer Science Laboratory (CSL), de la firme Sony, ont diffusé ce qu'ils ont présenté comme la première chanson intégrale composée par une intelligence artificielle (IA). Intitulée «Daddy's Car», elle reprend le style caractéristique des Beatles dont elle s'est inspirée après avoir analysé 45 morceaux des Fab Four. Écoutez ce morceau en cliquant sur le player ci-dessous et vous constaterez qu'il y a effectivement une ressemblance... Contre toute attente, ce n'est pas au Japon qu'est installé le CSL, mais à Paris, dans le cinquième arrondissement. Ce laboratoire, qui fête ses 20 ans cette année, planche sur des projets de recherche et développement qui n'ont officiellement pas de finalité commerciale et sont parfois même très éloignés des domaines d'activité de Sony. « Nous avons des gens qui travaillent sur le cancer, le langage, l'agriculture. Nous accueillons aussi des chercheurs issus de projets européens qui ne sont pas salariés de Sony », nous a expliqué Fiammetta Ghedini, en charge de la communication pour la branche musique du CSL. Cette IA, nommée Flow Machines, réalise des compositions automatiques en puisant dans une base de données riche de 13.000 partitions de morceaux de musique. « Un musicien commence par indiquer à l'IA des styles musicaux. Cette dernière va ensuite lui proposer une chanson comprenant une mélodie et des harmonies. Afin d'éviter les risques de plagiat, nous ajoutons des contraintes de structure», précise notre interlocutrice.

L'exemple précédent prouve que les nouvelles technologies sont non seulement au service de la science, mais également à celui du domaine de l'art, notamment de la musique

Conclusion

L'Internet donne des possibilités. C'est à l'homme d'en organiser l'utilisation pertinente. S'il est bien utilisé, il pourra contribuer à maintenir la diversité des langues et des cultures. On parle beaucoup de la nécessité de maintenir et protéger la biodiversité des espèces animales et végétales : il y a aussi nécessité de maintenir la diversité des cultures, des langues et des modes d'expression. L'Internet peut se révéler un outil puissant pour nous aider à sortir de notre coquille culturelle.

Par ailleurs, s'il faut se méfier d'une « culture Internet » unique, il ne fait pas de doute que l'Internet devient un levier de l'évolution des cultures, non seulement de la culture économiquement dominante mais aussi des autres. L'Internet donne des possibilités mais ne fait pas de miracles : il ne fait que refléter les intentions de ceux qui l'utilisent. Il peut être un outil efficace au service de causes tout à fait contradictoires. Les nouvelles technologies ouvrent des champs jusqu'ici inaccessibles ou donnent les moyens de faire tomber des barrières que l'on pouvait considérer, il y a peu de temps encore, comme infranchissables. Mais la technologie ne crée pas l'usage : elle ouvre seulement de nouveaux champs d'usages possibles. C'est à l'homme de les inventer et de les construire. Au lieu de bouter l'Internet, il faut veiller à encourager un public de consommateurs avertis dont on ne pourra pas ignorer les attentes et les exigences.

Aujourd'hui, on retrouve dans les discours sur Internet une réssurgence de ce mythe du savoir partagé : espace de socialisation à travers les forums, réservoir d'informations accessibles à tous, l'Internet est à la fois doté de toutes les vertus d'un nouveau ciment social et de toutes les promesses d'une grande aventure collective, celle de la connaissance (Elie, Catellin 2002:176-177).

BIBLIOGRAPHIE

ANTONOVA, S. *Funkcionalno-igrovoj aspekt stanovlenija kompiuternogo diskursa (L'aspect fonctionnel et ludique du discours informatique)*, Thèse de candidat, Université d'Etat de Tioumen, 2004

BARBOT M.-J., Pugibet, V. «Apprentissages des langues et technologies: usages en émergence», in *Le français dans le monde*, Numéro spécial, FIPF, Paris : CLE International, p. 170-183

BARTHES, R. *Sémiose, Poétique*, Moscou: Progress, 1994

- BELOZOROVA, N. *Paradoksi diskursa// Problemi lingvistiki i metodiki prepodavanija inostrannix yazikov (Les paradoxes du discours. Les problèmes de la linguistique et les méthodes de l'enseignement des langues étrangères)*. Les actes du Colloque Scientifique, Tioumen, 2002
- BENVENISTE, E. *Problèmes de linguistique générale*, Paris : Gallimard, coll. « Bibliothèque des sciences humaines », 1966
- DEMIANKOV, V. *Kognitivizm, kognitsiya, yazik i lingvisticheskaya teoriya. Yazik i struktura predstavleniya znanii. (Cognitivism, cognition, langue et théorie linguistique. Langue et structure de l'imagination du savoir)* p. 7-77. Moscou: IINION RAN, 1992
- DIJK T. A. van, *Strategies of Discourse Comprehension*. New York: CCRA, 1977
- DIJK T. A. van, *Discourse, opinion and ideologies // Discourse and Ideologies*, Clevedon, p.7-37, 1996
- Lingvisticheskaya enciklopediya (Encyclopédie linguistique)*, Moscou: Encyclopédie 1990
- FOUCAULT, M. *L'archéologie du savoir*, Paris : Gallimard, 1969
- Fiske, S. T., Taylor S. *Social Cognition*, 2nd ed., New York: Blackwell, 1991
- GASPAROV, B. *Yazik, pamjat, obraz. Lingvistika yazikovogo suchestvovaniya (Langue, mémoire, image. Linguistique de l'existence de la langue)*. Moscou: Le nouvel aperçu littéraire, 1996
- JAKOBSON, R. *Part and Whole in the Language*. New York - London, 1963
- KIBRIK, A. *Lingvisticheskie predposilki modelirovaniya yazikovoij deyatelnosti// Modelirovaniya yazikovoij deyatelnosti v intellektualnix sistemax (Les conditions linguistiques de la modélisation de l'activité linguistique. La modélisation de l'activité linguistique des systèmes intellectuels)*, Moscou : Progress, 1995
- LECKIE-TARRY H. *Language and context: A functional linguistic theory of register*. - L.; N.Y.: Pinter, 1995
- LEDERER, M. *La traduction aujourd'hui, le modèle interprétatif*, Caen: Lettres Modernes Minard, 2006
- MAINGUENEAU, D. *Les termes clés de l'analyse du discours*, Paris : éditions du Seuil, 2009
- MAKAROV, M. *Osnovi teorii diskursa (Les fondements de la théorie discursive)*, Moscou: «Gnozis», 2003

AN OVERVIEW OF MAJOR LITERARY TRENDS

UNE PRÉSENTATION GÉNÉRALE DES PLUS IMPORTANTS COURANTS LITTÉRAIRES

O PREZENTARE GENERALĂ A CELOR MAI IMPORTANTE CURENTE LITERARE

Stăncuța Ramona DIMA-LAZA

Universitatea de Vest „Vasile Goldiș”, Arad,

str. Praporgescu nr. 1-3

E-mail: lazastancuta@yahoo.com

Abstract

This paper presents some of the most important aspects related to three major artistic movements: Renaissance, The Enlightenment and Romanticism. There are many differences between them but one common theme was that of rebellion which actually led to major intellectual shifts. It all started with the Renaissance characterized by an explosion of learning due to the discovery of the less rudimentary printing press. But later on, a particular interest in scientific facts and data supported the Enlightenment ideals. Writers began to experiment with new ideas, showing a special interest in the individual which represented actually the beginning of Romanticism. It took place at the end of the 18th century and it was a reaction against the previous artistic values. People began to believe in the power of beauty and emotions and their prevalence over thought and reason.

Résumé

Cet article présente quelques-uns des plus importants aspects liés aux trois courants littéraires majeurs: la Renaissance, l'Illuminisme et le Romantisme. Entre ceux-ci existent plusieurs différences, mais une thématique commune a été celle de la rébellion qui en fait a conduit à des modifications significatives de nature intellectuelle. Tout a commencé avec la Renaissance, caractérisée par une soif et un désir d'apprentissage suite à la découverte d'un mode moins rudimentaire d'imprimer. Mais ultérieurement, un intérêt à part pour les faits et les données scientifiques a donné naissance aux idéaux illuministes. Les écrivains ont commencé à expérimenter des idées nouvelles, étant axes principalement sur l'individu et sur le rôle spécial que celui-ci l'a occupé dans la sphère d'intérêt des romantiques. Ce courant s'est remarqué à la fin du XVIIIe siècle et a représenté une réaction contre les valeurs artistiques antérieures. Les gens ont commencé à croire au pouvoir de la beauté et des émotions et à la victoire de celles-ci contre la pensée et la raison.

Rezumat

Această lucrare prezintă câteva dintre cele mai importante aspecte legate de trei curente literare majore: Renașterea, Iluminismul și Romanticismul. Există multe diferențe între acestea dar o tematică comună a fost cea a rebeliunii care de fapt a condus la modificări semnificative de natură intelectuală. Totul a început cu Renașterea, caracterizată printr-o sete și dorință de învățare ca urmare a descoperirii unui mod mai puțin rudimentar de tipar. Dar ulterior, un interes aparte în ceea ce privește faptele și datele științifice a dat naștere idealurilor Iluministe. Scriitorii au început să experimenteze cu noi idei, fiind axați cu precădere pe individ și pe locul special pe care acesta l-

a ocupat în sfera de interes a Romanticilor. Acest curent s-a remarcat la sfârșitul secolului XVIII și a reprezentat o reacție împotriva valorilor artistice anterioare. Oamenii au început să credă în puterea frumuseții și a emoțiilor și în victoria acestora asupra gândirii și rațiunii.

Keywords: literature, trends, Renaissance, The Enlightenment, Romanticism

Mots-clés: littérature, curent littéraire, Renaissance, Illuminisme, Romantisme

Cuvinte-cheie: literatură, curent literar, Renașterea, Iluminismul, Romantismul

Introduction

Literary movements represent ways of dividing literature, music or other artistic fields into categories of similar aesthetic features. They are analyzed in terms of style or literary genre giving birth to controversial ideas or principles. The first literary trend that emerged in the artistic history was Renaissance.

Renaissance – a fervent period of rebirth

It was characterized by a genuine belief that humanity was tending to reach a perfect existence. The etymology of the word Renaissance has a French origin coming from the words *re-*, which means “back” or “again”, and *naissance* which means “birth”. Therefore it was a period of rebirth when humanity made a step forward, when the aristocratic landowners lost their dominance over the lower classes. It influenced the entire world as intellectuals rediscovered new perspectives of regarding life, traditions, artistic creation. Everyone showed optimism and believed in numerous ways of improving their lives. People wanted to forget about the Dark Ages and about the horrors of that epoch. The most important characteristics of the European Renaissance which spanned across three centuries were the rise of nationalism and democracy and the development of trade and commerce among middle class representatives. As people were more and more eager to travel and to see the world new trades and ideas were shaped and they were even taken over by other countries. Fashion in Italy for example, became popular in France or Great Britain. Tourism flourished and as a consequence, the young travelers would bring back to their countries new perspectives of regarding literature, culture and even politics. Before the Renaissance, the importance of the English language was underestimated, lacking any sort of refinement.

The most important innovation of this era was the printing press which was invented by Johannes Gutenberg in the 15th century. Even if the history of printing with rudimentary means begins long before Gutenberg’s time, his great innovation enabled the mass production of books, changing thus the world of arts, making possible the dissemination of ideas all around Europe. During the same period of time, Protestant Reformation emerged. Because of the corruption observed within the walls of the Catholic Church in the 16th century, people like Martin Luther, John Calvin and Erasmus decided to do something to put an end to it. Their initiative triggered a split in the church into Catholics and Protestants. Gutenberg’s printing press provided Martin Luther with the opportunity of translating the Bible into German and printing it in many copies to spread the message all over the world. The innovation above mentioned gave access to literature to all social classes. Prior to Gutenberg’s innovation oral tradition prevailed, as one person used to read a story aloud to a group of people. Afterwards, the printed material provided the opportunity for silent reading. This novelty actually became the symbolic image of the Renaissance period.

Even though the Italian Renaissance might seem more familiar, the rebirth of passion and creativity had a great influence on Renaissance England. Some of the most remarkable works of literature were produced in England in the years ranging from 1500 to 1660. This country had become a commercial power and therefore the literature became bold and trend-setting, with a special focus on drama and poetry. In an attempt to reveal beauty and truth in words, the writers of

the period often used music to accompany their verses. They also took into consideration the English court life and the opinions of noblemen. Poets possessed a certain wit that was desirable at the court but also dangerous. Kings and queens enjoyed watching and listening to verbal duels in which poets employed double meanings to protect their interests. The most representative in this respect used to be William Shakespeare, whose verse was varied and profound. His drama was focused on Greco-Roman stories and tragic tales of unrequited love. The ability to easily shift between tragedy and drama, to create characters that use complex words gave Shakespeare the opportunity to turn English into an exquisite and refined language, into something it had never been. However there was much controversy around the life and work of Shakespeare due to the difficulties in ascribing authorship as at that time copyright did not exist. If in the beginning, theatre used to be just a simple village festival, during the Renaissance period it became a cultural institution, still despised by some. Theatres brought along noise, crowds, pubs and brothels and thus they became a place for lazy people for children and people who would leave their schools or jobs just to see the plays. Under such circumstances, the Puritans, who were members of the English Protestants, expressed their disdain and campaigned against these places. They used to have censorious moral beliefs and considered that the only important thing was to work hard. In their view pleasure was something unnecessary and wrong. Another problem artists had to face was the lack of remuneration. They wanted to earn a living out of their skills and the only possible way to do this was by using the system of patronage. Rich people, lovers of art, used to spend huge amounts of money to satisfy their taste for finer things, taste that actually ensured a so-called *wage* for the artists.

In order to earn more, Renaissance artists used to dedicate their works to their patrons in order to convince them to be more generous. However, most of the artists used to have their own jobs, while writing verse, painting or other artistic skills remained at the stage of hobbies. But the optimism that characterized this period was coming to an end. By the middle of the 17th century Renaissance was about to be replaced by other ideals and trends. The first factor that triggered such events was the rise of Puritanism. On the other hand, Queen Elizabeth's impossibility of producing an heir set the stage for political uncertainty and led to the decline of the arts.

Shakespeare – a world of appearances

The most influential writer of English literature, Shakespeare quickly acquired success both as a poet as well as a playwright and critic. He was very much appreciated by both Elizabeth I and James I and this brought him fame and fortune. After his death in 1616, his reputation grew as more and more of his works began to be published. The legacy of 37 plays and 154 sonnets profoundly affected the literature and culture of the centuries to come. One of the most well-known is *Romeo and Juliet*, story taken over from another writer but expressed with such a uniqueness and originality that it had become the most famous love story of all times. It is based on passion and romantic love at first sight between Romeo and Juliet. Love is displayed as such a powerful feeling that it defies all the other values and social conventions. Sometimes it is depicted as a negative emotion that turns the individuals against themselves while other times it is some sort of magic that makes people do unimaginable things. Love represents chaos and a mixture of beauty, violence and death that leads to the tragic conclusion.

Another masterpiece of the English literature is *Hamlet*. Shakespeare borrowed the idea from the story of a Danish prince whose uncle does atrocious things. He kills the prince's father and marries his mother only to get the opportunity to claim the throne. However, Shakespeare has a different approach, depicting Hamlet as a philosophically minded prince. He favours ambiguities and moral uncertainty, offers unreliable knowledge and deceiving ideas to such an extent that in the end the reader is still confused: reality is blurred and he does not know whether justice has been made. This story reflects the fundamental themes and motifs debated by Renaissance. As mentioned above, Renaissance was most widely spread in Italy focusing on the Greek and Latin texts that had been lost and rediscovered. During this epoch scholars put a great emphasis on the idea that all

human virtues, experience and understanding should be studied and developed. One of Hamlet's speeches reveals one of the Renaissance ideals, that of cultivating reason in order to get a better understanding of the surrounding world. Along with the spread of Renaissance, new ideas emerged related to the limitations of human understanding. The focus remained on the study of human experiences but some writers considered that such experiences were actually appearances that human beings would never be able to cross and to see what lies beyond them. And this is the approach that characterizes Shakespeare's play. The main character has a common dilemma, impossible to sort out; he constantly asks questions about supernatural facts emphasizing thus the challenge of knowing the truth about other people.

The Age of Enlightenment – science and reason versus religion and superstition

It was also called the Age of Reason that emerged in the 19th century. Science was the word that best characterized the epoch. Scholars of the time considered that the advances of science and industry were paving the way for the progress of humanity. The chances for a better life were constantly improving as people used to travel more and more and to produce more goods for less money. The Church however, was considered a symbol of regress, as its beliefs were preventing or hindering development. Therefore, many people began to reject religion and to practice a more personal kind of faith. *Criticism* and *argumentation* became the key words that would support and reflect the new modes of conversation. The two most representative figures of the Enlightenment were Francis Bacon, an expert in the field of ideas and language and Isaac Newton, a scientist who focused on observation and testing in order to support his ideas. One of the fathers of physics as he is known nowadays, Newton observed that the universe is governed by a set of unchanging laws, triggering with such assertions the anger of the Church. The Enlightenment ideas were emphasizing freedom and egalitarianism, considering that all people deserved fair treatment. Individuals were urged to debate, argue and discuss issues as a sign of progress. It was a period when humanity had the opportunity to develop an unfulfilled potential. The previous literary trend discussed in this paper was considered to be the seed, when ideas emerged, while the latter one was said to be the blossom, or the achievement of such ideas.

The steady progress of industrialization turned coffee shops into gathering places for discussing literature or other heated matters of actuality. Even if egalitarianism was the buzz word of the day, middle class men still owned the western world – women for example, as well as lower classes were not welcomed in such venues above-mentioned. The Industrial Revolution lowered the price of books and literature developed significantly towards the 18th century creating a more knowledgeable public, capable of entering in a political debate. Representative literary figures of the epoch were Voltaire and Jean-Jacques Rousseau, the latter one being the inventor of the autobiography. Due to their attempt to promote the Enlightenment philosophy which was criticizing the Church because of its intolerant views, both Rousseau and Voltaire's works were subject to much controversy. The most remarkable British writer of the period was Jonathan Swift. Even if the Enlightenment was a period characterized by a lack of literary success and productivity because of the great resonance Shakespeare's work has had along the centuries, Swift managed to establish himself as a classic of world literature. *Gulliver's Travels*, regarded by many as a book for children underwent a lot of controversy because each of the societies depicted represented metaphorical attacks of the 18th century British and European societies. He chose the allegory to reveal moral and political hidden meanings.

Enlightenment was different in Europe and in the American colonies because of the different political climate. Thomas Paine, a resonant name in the writings of the period, set forth his desire for the colonies to gain their independence from the British Crown. The most important principle of this trend was *No Taxation Without Representation*. This meant that even if the people in the British colonies were not represented in Parliament, they still had to be loyal to the king of England and pay taxes. The French Revolution represented a turning point in history as it put an end to the Enlightenment period. Although the progressive ideas of this period brought about significant

gains in all fields of life, many people considered that such principles were not practical. The society was not ready to deal with such an extended and literate public and it needed a longer period of time to find a solution to this problem, thus paving the way for the modern world.

Gulliver's Travels – the insight of human consciousness

One of the most important factors the author debates in this novel is whether physical power or morality should be in the limelight of social life. His character, Gulliver, first experiences a giant size in Lilliput which gives him the opportunity to feel superior to the short inhabitants of the country. Another display of force can be noticed when he visits Brobdingnag, the opposite realm of Lilliput. Here, he is harassed by the immense size of the people and animals around him. But power does not only refer to special physical abilities. It also means moral correctness. Religious, cultural or political debates trigger a sense of moral superiority. This novel might be considered a utopia as the writer explores ideal communities. This approach was first used by Plato in his Republic and later on by Thomas More in Utopia. But Swift's style is a bit different as he favours the group over the individual. Even if Lilliput cannot be regarded as a utopic place because of wickedness and conspiracies, the Lilliputians raise their children together as in a group. The Houyhnhnms on the other hand, have a utopic wisdom and simplicity; they do not have proper names because they are all equally good and their individualities are interchangeable. Despite visiting so many places, Gulliver cannot experience a feeling of belonging because he is different from all the societies, constantly alienated and ostracized.

This novel reflects a modern day problem: the alienation of the individual and the limits of human understanding. It is a satire aimed at self-centered characters, at all-knowledgeable persons. He considers that there is a limit for human understanding and they have to be able to live in a wise way without crossing such borders. Even though the Brobdingnagian king is rather ignorant about politics, his governing skills prove to bring prosperity. Swift claims that knowledge is useful to some extent because high aspirations and ambitions might interfere with the individual's happiness. He does not give much importance to feelings, passions and dreams, displaying an empty attitude. Swift sums up by saying that too much self-knowledge and a deep understanding of one's own individuality might prevent the person from living a happy life.

Romanticism – a challenge to rational ideals

This trend emerged in the 18th-19th centuries. It was characterized by a great variety of style, theme confusion and disagreement over its defining principles. Romanticism was first observed in England in poetry while in America, in the novel. The most important concept set forth by this movement was a focus on the individual rather than on society. The Romantic writers proved to be fascinated by human consciousness, melancholy and imagination. The power of reason so much praised during the Enlightenment, was superseded by feelings and emotions. Many English Romantic poets were interested in mythology and tales such as those of King Arthur, in country life and fantastic settings. Two of the most representative minds of this period were poets William Blake and William Wordsworth. Blake's creative spirit was often misunderstood because of the Biblical stories he used as source material. But still, his genius is still acknowledged today due to his work *The Marriage of Heaven and Hell*. A more prominent voice was the second writer, whose *Lyrical Ballads* marked the beginning of the Romantic Movement in England. He focused on nature and on the relationship between living things and still nature. His ballads were easy to read and understand and therefore had a great commercial success but this did not prevent them from displaying a profound effect on an entire generation.

In America, the political problems had a great influence on the development of a darker aesthetic and on individualist religious traditions. Many classic American writers who have been studied and analyzed a lot along the centuries were unknown in their times. Such examples are Nathaniel Hawthorne and Herman Melville. The latter one died penniless, being acknowledged as a brilliant writer only after his death. He was a master of symbols and hidden meanings related to mythology, history or religion. Being an educated person, he wrote Moby Dick, a novel that goes

very deep into whaling and into the darkness of supernatural forces. On the background of a revenge tale he depicts human nature and meditation.

America also had a remarkable Romantic representative in the field of poetry, that is Walt Whitman. His poetic vision best reflected by Leaves of Grass, reveals a spirit of democracy, inclusion and optimism. He even coined new words and situated himself in contradiction with Edgar Allan Poe's literary output. Poe preferred to explore both in his poems and short stories, the strange and grotesque elements of human nature. This led to his becoming a master of horror and the inventor of detective stories.

Nathaniel Hawthorne, another American Romantic, became widely known for his symbolist masterpiece, The Scarlet Letter. He enjoyed giving way to interpretation, relaying on suggestion and imagination. Like his contemporary, Edgar Allan Poe, he created the character Pearl in order to reveal his special interest in the grotesque and supernatural forces. Appearances can be deceiving and nothing is at it looks like, because every object can have a double significance: a hidden and an apparent meaning. In his writings Hawthorne played with human consciousness, with pessimism, with the thin border between reality and fantasy and with the impossibility of understanding the world.

Towards the end of the 19th century Romanticism began to fade away because the real problems of modern life required immediate solutions and immediate ways of expression. However, as scholars would say, this trend will live forever because the literary and inspirational sensibility it brought about cannot be forgotten.

To sum up, the major theme that prevails in all the three literary trends discussed in this paper is rebellion. It is a rebellion against past traditions, against old ways of thinking. There were significant differences in terms of reasons and approach, but each movement had a special impact on the development of social, cultural, historic or artistic life. Romanticism displayed a rebellion against the Enlightenment values; rationality was replaced by emotions. These literary movements are closely related as one could not exist without the other. It all began with the intellectual shifts that occurred during Renaissance, it continued with the scientific and romantic ideas emphasized further on, and the trend moved on triggering chain reactions.

BIBLIOGRAPHY

- BULLARD, P., McLaverty, J., *Jonathan Swift and the Eighteenth-Century Book*, Cambridge University Press, ISBN-13: 978-1107016262, 2013
- CASALIGGI, C., Fermanis, P., *Romanticism. A Literary and Cultural History*, Routledge Concise Histories of Literature, Routledge, ISBN-13: 978-0415679084, 2016
- GRAY, P., Cox D. John, *Shakespeare and Renaissance Ethics*, Cambridge University Press, ISBN-13: 978-1107071933, 2014
- HAWTHORNE, N., *The Scarlet Letter*, Amazon Classics, ISBN-13: 978-1542046169, 2017
- PECHTER, E., *What Was Shakespeare?: Renaissance Plays and Changing Critical Practice*, Cornell University Press, ISBN-10: 0801482291, 1995
- PIRIE, D., *The Romantic Period (The Penguin History of Literature)*, Penguin Books, ISBN-13: 978-0140177558, 1994
- RASPA, A., *Shakespeare the Renaissance Humanist*, Palgrave MacMillan, ISBN-13: 978-1137581112, 2016
- SHAKESPEARE, W., *Hamlet*, Create Space Independent Publishing Platform, ISBN-13: 978-1541192850, 2016
- SHAKESPEARE, W., *Romeo and Juliet*, Walker Books Ltd, ISBN-13: 978-1844285204, 2005
- SWIFT, J., *Gulliver's Travels*, Amazon Classics, ISBN: 154715036X, 2017
- WU, Duncan, *Romanticism. An Anthology*, Wiley-Blackwell, ISBN-13: 978-1405190756, 2012

ANTOTHER TYPE OF SADOVENIAN (RE)WRITING: THE AVATARS OF STORIES (1904)

UN AUTRE TYPE DE (RE)ÉCRITURE SADOVENIENNE: LES AVATARS DES *CONTES* (1904)

UN ALT TIP DE (RE)SCRIERE SADOVENIANĂ: AVATARURILE *POVESTIRILOR* (1904)

Simona ZAHARIA

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași
Școala Doctorală de Studii Filologice

B-dul Carol I, Nr. 11, 700506, Iași, România

E-mail: simonazaharia@yahoo.com

Abstract

According to his familiar verve, Mihail Sadoveanu associates the first volume of «The Year Sadoveanu», 1904, respectively the volume of Stories, with a ceremonial of confession and its avatars. This study concerns only a certain typology of memories – the avatars of love – that recalls the avatars of wandering and of the rebelled man, designing another type of Sadoveniean (re)writing through the work Stories.

Résumé

Mihail Sadoveanu, à travers sa verve (re)connue, il associe au premier des volumes de l’«année Sadoveanu», 1904, respectivement, le volume des Contes, un cérémonial de la confession et ses avatars. Cet étude ne vise qu’une certaine typologie des mémoires, celle des avatars de l’amour, en rappelant les avatars de l’exil et de l’homme révolté, en concevant un autre type d’(ré)écriture sadovenenienne à travers l’opéra Contes.

Rezumat

Mihail Sadoveanu, prin verva (re)cunoscută, asociază primului dintre volumele «Anului Sadoveanu», 1904, respectiv, volumului Povestiri, un ceremonial al confesiunii și avatarurile sale. Acest studiu va vizua doar o anumită tipologie a amintirilor, cea a avatarurilor dragostei, reamintind doar de avatarurile pribegiei și ale omului răzvrătit, proiectând un alt tip de (re)scriere sadoveniană prin opera Povestiri.

Keywords: (re)writing, Mihail Sadoveanu, Stories (1904), avatars, memory

Mots-clés: (ré)écriture, Mihail Sadoveanu, Contes (1904), avatars, mémoire

Cuvinte-cheie: (re)scriere, Mihail Sadoveanu, Povestiri (1904), avataruri, amintire

Amintirea cunoaște, cel mai adesea, în volumul *Povestiri*, tema dragostei. Aceasta circulă sub diverse înfățișări în întreaga operă a lui Sadoveanu. Încă din prima povestire a volumului, cea care nu a cunoscut decât reeditări, *Răzbunarea lui Nour*, Sadoveanu introduce dragostea unei

mame, a unei *mater dolorosa*, Dochia care își va pierde fiul ce urmează calea tatălui pentru răzbunarea unui neam, iar *Ionică*, povestirea tradusă și în germană, surprinde dragostea celor doi părinți, a lui moș Vasile Costache și a soției sale, baba Casandra, pentru al lor fiu mort. Pentru o noapte, respectiv noaptea Sfântului Vasile, cei doi bătrâni, izolați într-un cadru desprins parcă dintr-un basm, „căsuța podarului”, îl găzduiesc pe feciorul vechilului din Liteni, cu mare bucurie, mai ales că nimeni nu le mai trecuse pragul casei de o vreme îndelungată. Un alt avatar al dragostei se regăsește în *Cântecul dragostei*, o istorisire de-a mamei sale, după cum mărturisea Sadoveanu însuși, care fiind citită la sezătoare în Fălticeni, avuse mult succes. În această „poveste din bătrâni a bunicului”, dragostea se transformă într-o adevărată dramă. Țiganul Ilie, lăutarul este îndrăgostit de jupâneasa Ana a boierului Năstase Crăiniceanu, un subiect romantic, al căruia prototip este incompatibilitatea socială. Dar acest amor al țiganului Ilie va fi pedepsit după cum el însuși își dorea să scape de acest chin, prin prețul propriei vieți, adică prin moarte, „Făcu trei pași mari, ridică hangerul scânteietor și-l repezi în pieptul lăutarului. Scripca pocni și căzu în iarbă umedă; Ilie gemu și se lăsă pe spate, pe când toți priveau cu ochii mari, ca într-un vis de groază. Un pârâu de sânge țâșni și udă alăuta sfârâmată; țiganul se zvârcoli, se întoarse pe pântece, se ridică în brânci și-și atîntă ochii pe moarte asupra Anei, care tremura, galbenă ca turta de ceară. Apoi glasul lui strâns gemu, pentru cea din urmă oară, o frântură nedeslușită de cântec.” (SADOVEANU, 1954: 57) Această ipostază a dragostei l-a influențat cu siguranță, pe Gala Galaction care, în *Copca Rădvanului*, scrisă cu șase ani după apariția *Cântecului de dragoste*, tratează același conflict, rezolvat însă în spiritul moralei creștine: iubirea nelegită, a celor doi, țiganul Mură și domnița Oleana, va fi sancționată de natură: i-a înghițit „câinele de Olt”, fapt remarcat de unii critici.

Mihail Sadoveanu deschide prin acest „cântec de dragoste” o serie de povești cu înfâțișare erotică, cum este cea din *Cei trei*. Dacă pentru G. Ibrăileanu nuvela e „o mică capodoperă”, pentru E. Lovinescu, aceasta nu este decât ilustrarea aceluia romantism repudiat, înfâțișat și prin *Cântecul de dragoste*. Subiectul este același din *Cântecul de dragoste*, în locul unei singure victime ale farmecului jupânesei, apar pe lângă soț, încă doi bărbați, iar unul împreună cu femeia vor muri prin împușcare. Cântecul de dragoste, atât al ce lor trei prieteni, răzeșul Oarță Petru, Andrei Tudoran și Ion Voicu Mândrilă, dar și cel al lui Andrei Tudoran și al jupânesei Ruxandra, soția lui răzeșului, se vor transforma într-un bocet. Sentimentul este în cele două povestiri unul violent, ce presupune un oarecare compromis moral. Un alt avatar al dragostei urmărit de Sadoveanu este al dragoste și după trecerea în neființă a persoanei iubite, din *Moarta*, cea mai veche dintre povestiri. Dar se introduce și povestea de dragoste din perioada tinereții, „unde se descrie întâlnirea între un bărbat văduv „chihaia Neculai” și boierul proprietar, care fusese iubit cu patimă de răposata nevastă a chihaiei, o situație riscantă ni se înfâțișează cu niște nuanțe de stil aşa de fin întrebuintate, încât nici seducătorul nu apare pre odios, nici bărbatul nu devine ridicol, ci amândoi parcă se înaltă și scapă învăluitori în amintirea unei tagice pasiuni.” (MAIORESCU, 1973: 410). Prin urmare, Raluca, soția lui Neculai, chihaia, se îndrăgostește de cuconul Neculai, prietenul celui dintâi, cultivându-se oarecum în această poveste nu umorul noir, ci cel tandru. Dragostea soțul păcălit nu s-a evaporat nici după cincisprezece ani de la moartea soției, fiindu-i confirmată și celui ce a provocat tragedia, după mult așteptata sa întoarcere.

Dacă identitatea prin nume este anihilată, statutul social și gradul împărtășirii iubirii îi desparte pe cei doi bărbați, în fața femeii râvnite, aşa cum s-a întâmplat și în poveștile menționate mai sus, respectiv iubirea jupânesei Ana pentru țiganul Ilie, în detrimentul soțului ei, boierul Năstase Crăiniceanu sau a jupânesei Raluca pentru boierul văduv și Tânăr, Andrei Todoran, în fața soțului ei devenit boier prin intermediul intervenției sale. Astfel se produce o prefacere al subiectului inițial, fapt motivat prin insuficiența subiectelor și a verbei sadoveniene.

Alte variante ale dragostei din perioada de tinerețe, respectiv ale personajelor apar în *Năluca*, *Necunoscutul*, *Hanul Boului*, *Regretul*, dar și în *Zâna Lacului*. În *Năluca* sunt subscrise câteva din ideile filozofice ale țăranului român, cum ar fi „ce e val ca valul trece” sau „toate-s vechi și nouă toate”, iar dragostea din tinerețe nu e decât o nălucă, ce apare odată cu fiecare bucătă de

lemn aruncată în foc de mătușa Zamfira, femei frumoasă în tinerețe, care însă uită numele iuncherului din tinerețe, aşteptându-l pe al său moșneag cu care conviețuiește de cincizeci de ani. Această amintire a iubirii din tinerețe nu e decât un element pentru a întrerupe firul epic al unei zile monotone din viața celor doi bărâni ce se află într-o continuă rutină. În *Necunoscutul* și în *Regretul*, ambele insipirate, probabil, de unele întâmplări din jurul Fălticenilor, după mărturisirile Profirei Sadoveanu, apare același avatar al dragostei din perioada tinereții, subiectul fiind identic la suprafața sa. Boierul plătește greșelile tinereții la bâtrânețe. Dacă în *Necunoscutul*, boierul ce duce o viață necuviincioasă în tinerețe, reușește să dobândească în pragul morții înțelepciunea, destăinuindu-i preotului regretul părăsirii în tinerețe, a femeii iubite; în *Regretul*, boierul Luca Stroescu are remușcări în privința aceluiasi fapt: părăsirea în tinerețe a logodnicei, doar că el face acest pas pentru o vădană, Agripina, în ale cărui mreje căzuse. Niciuna dintre cele două povestiri nu au fost receptate favorabil de critica vremii, din cauza considerentului valorii artistice moderne. Dintre cei care le-au luat apărarea s-au remarcat G. Ibrăileanu, cel care surprinde în *Necunoscutul*, două stări, două lumi străine, depărtate, ale unui boier ce se stinge singur, în ceasul căinii, când reînviase și Maiorescu ce afirmă: „În *Regretul* – cuvânt neologist, potrivit cu povestitorul Luca Stroescu, din gura căruia îl auzim – se întrevede prin vorbele rostite la un chef între bărbați o întreagă criză sufletească, în urma căreia înțelegem cum de lui Luca Stroescu i-a fost viața prăpădită” (MAIORESCU, 1973: 410).

Un alt cuplu de povestiri ce se identifică prin dragostea din perioada tinereții este format din *Hanul Boului* și *Zâna Lacului*, unele dintre cele mai comentate și admirate povestiri. În ambele povestiri, personajul-narator reușește să scape din mrejile ispitei, boierul Dumitrache de șerpoaică crâșmăriță, iar bâtrânul Costache de Zamfira, cunoscută și sub numele de Știma sau Zâna Lacului. Astfel, subiectul este reluat, doar printr-o schimbare a cadrului spațial, hanul enigmantic este înlocuit prin moara moșneagului Simion, străneputul Zavului. Ambele opere au fost comparate de critici cu câte o altă operă, *Hanul Boului* cu *La hanul lui Mânjoală* de I. L. Caragiale, datorită direcției misterioase și fantastice, iar *Zâna Lacului* cu *Sara pe deal*, fiind o variantă eminesciană, prin jocul cuplului care pare să se fi reunit din călătoria în univers, prin visul erotic al lui Costache, dar și prin epitetele cromatice. Prin ultimele avatars ale dragostei, tematica sadoveniană capătă o nouă orientare. În povestiea *Priibegii*, asupra căreia se oprește și E. Lovinescu, se evidențiază dragostea de patrie a unor bărâni polonezi, Vladimir Saviscky, a soției sale Ana, a fetei adoptate, Magdalena, dar și a altor doi polonezi refugiați în Moldova după moartea lui Kosciusko, sub forma unui „cântec al durerii colective” intonat de al lor fecior dispărut, Roman, despre jalea și ruina dintr-o Polonie sfâșiată. În *Ivanciu Leul*, la baza căreia stă o povestire adevărată, spusă tatăl său despre fratelui lui Ioan, un fiu risipitor al familiei bunicilor scriitorului, dragostea capătă noi valențe. Oșteanul Ion Lupu primește un alt nume în Rusia, acela de Ivanciu, reușind prin intermediul primei dragoste să dobândească înțelepciune. Sadoveanu a urmărit astfel toate avatarsle dragostei, după cum precizează și Fănuș Băileșteanu, „De la mijirea primilor muguri până la cele mai discrete aluzii, de la iubirea sublimă, până la cea dezabuzată, de la extazul feciorelnic până la dragostea conjugală, de la cea mai aventuroasă pasiune până la fatalitatea dusă la ultimele ei limanuri, de la realismul ceal mai crud până la bucuria magică, de voluptoasă intelectualitate.” (BĂLINEȘTEANU, 1977: 140). Doar că, în majoritatea cazurilor, avatarsle dragostei sunt „în genere lamentabile eșecuri sau de o tragică și implacabilă fatalitate” (PALEOLOGU, 1997: 32), astfel încât regăsim în scrierile sadoveniene o altă ipostază a amintirii, prin diversele ipostaze ale răzbunării, regretate sau nu.

În povestirea ce anunță încă din titlu cele afirmate anterior, *Răzbunarea lui Nour*, Sadoveanu nu face decât să orienteze a sa vervă, spre o pasiune de-a sa veche, istoria eroică a neamului românesc, în special cea care este reprezentată de epoca lui Ștefan cel Mare, mitul „vârstei de aur” a românilor, după cum afirma Nicolae Manolescu. Firul epic se concentrează în jur dorinței de răzbunare a bâtrânlui Nour, fost hatman al lui Ștefan cel Mare, care umărește împlinirea datoriei social-istorică, mai întâi prin intermediul fiului, Alexandru care proaspăt

casătorit moare. Rămas fără urmaș, boierul Pavel Nour, „suflet prăpădit de ură, de răzbunare și de iubire de moșie”, imagine propusă de Lovinescu, își varsă focul pe robii din jurul său, prin diferite porunci care provocațeau tipete de durere, precum și sânge curgând. Totul se stabilizează, în momentul în care, Tânăra văduvă, Dochia îl aduce pe lume pe Alexandru, nepotul și urmașul lui Nour, jurământul putând să fie astfel îndeplinit. Prin nepotul Alexandru, boierul își rememorează tinerețea, proiectând nereușitele sale și ale feciorului mort, ca aceasta să fie reluate de nepot sub alura izbânzii. Alexandru, la doar douăzeci de ani, va urma sfatul bunicului răzbunându-se pe leșii care i-au ucis atât tatăl, dar i-au și prădat țara, bătrânul bucurându-se de această victorie pe patul de moarte, „În palat tăcere. În văzduh, în livezi, pretutindeni, era o tăcere infinită. Și-n întuneric, se auzea o tresărire, o șoaptă, o fâșâiere înceată, - apoi iar liniște netulburată. Și doi ochi sălbatici priveau din întuneric și o ureche ațintită asculta, parcă ar fi vrut să audă plângeri de moarte sfâșiatind noaptea și buciul răzbunării bubuiind în depărtări.” (SADOVEANU, 37)

O altă ipostază a răzbunării este cea care intră în simbioză cu dragostea celui înșelat, care pentru a-și apăra deminitatea, finalizează prin a săvârși o crimă. Acesta este cazul din povestirile *Cântecul de dragoste* și din *Cei trei*. Mândria, violența, autoritatea, disperarea, boierului Năstase Crăniceanu, toate acestea trec peste pragul dragostei sale pentru jupâneasa Ana, astfel încât se ajunge la un alt prag, cel al răzbunării, omorându-l pe țiganul Ilie, cel care îi cântă tinerei soții un cântec de dragoste la o vânătoare. Tot într-un stil dantesc se înfățișează epicul și în *Cei trei*. Iubirea pătimășă a celor trei „frați”, părăsește cântecul de dragoste pentru un bocet, survenit din cauza firii bănuitoare a răzeșului Oarță Petru, cel care ar fi putut să pună capăt mult mai repede situației, însă povestirea părge un drum al cărui deznodământ ar fi putut fi precipitat. Cu toate acestea, răzeșul de la Fântânele, devine boier în urma unor îndeletniciri ale prietenului său, boierul rămas văduv de Tânăr, Andrei Tudoreanu. Și tot el este cel care va fi vrăjit ca și prietenul său, Mândrilă, de frumusețea jupânesei Ruxandra, cu diferența, că primul cade în mrejele femeii. Treimea este distrusă, prin răzbunarea răzeșului, care își surprinde prietenul și soția împreună. Se declanșează, deci, o adevărată nenorocire, presimțită de narator și prietenul acestuia, Iorgu Busuioc, respectiv, moartea celor doi amanți.

BIBLIOGRAFIE

- BRATU, Savin, *Mihail Sadoveanu. O biografie a operei*, Editura Pentru Literatură, București, 1963
CIOPRAGA, Constantin, *Mihail. Sadoveanu. Fascinația tiparelor originare*, Editura Eminescu, București, 1981
MAIORESCU, Titu, *Critice*, vol. II, Biblioteca Pentru Toti, Editura Minerva, București, 1973
MANOLESC, Nicolae, *Sadoveanu sau Utopia cărții*, Editura Eminescu, București, 1976
PALEOLOGU, Al., *Treptele lumii sau calea către sine a lui Mihail Sadoveanu*, Editura Vitruviu, București, 1997
PETRAȘ, Irina, *Despre locuri și locuire*, Editura Fundației Culturale Ideea Europeană, București, 2005
SADOVEANU, Mihail, *Opere*, vol. 1, *Povestiri. Șoimii. Dureri înăbsite. Crâșma lui Moș Petcu*, Editura de Stat Pentru Literatură și Artă, București, 1954-1965

A DIALOGUE BETWEEN BULGAKOV AND VONNEGUT. THE POSTMODERNIST DISMANTLING OF THE NOVELISTIC CONVENTIONS

UN DIALOGUE ENTRE BULGAKOV ET VONNEGUT. LE DÉMONTAGE POSTMODERNISTE DES CONVENTIONS ROMANESQUES

BULGAKOV ÎN DIALOG CU VONNEGUT. DEMONTAREA POSTMODERNISTĂ A CONVENTIILOR ROMANEȘTI

Diana Cătălina STROESCU
 Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași
 Școala Doctorală de Studii Filologice
 B-dul Carol I, Nr. 11, 700506, Iași, România
 E-mail: diana.stroescu1@gmail.com

Abstract

This paper aims to analyze two novels illustrating the emergence of the postmodernism in the sixth decade of the past century, The Master and Margarita by Mikhail Bulgakov and Mother Night by Kurt Vonnegut, written and published in distinct cultural areas. Concerning the novelistic devices, the postmodernism promotes an anti-mimetic poetics, pluralism and fragmentation, by cultivating the internal incoherence, nonlinear narration, stylistic eclecticism associated with an ironic-parodic and demystifying attitude. Notwithstanding the thematic and structural differences, these two novels are following the main features of postmodernism, ultimately anti-imitative, self-referential and deconstructive, revealing the character of an open work.

Résumé

Cet article vise à analyser deux romans qui illustrent l'émergence du postmodernisme dans la sixième décennie du siècle passé, Le Maître et Marguerite de Mikhaïl Boulgakov et Nuit mère de Kurt Vonnegut. En ce qui concerne les procédés romanesques, le postmodernisme promeut une poétique anti-mimétique, du pluralisme et du fragment, en cultivant l'incohérence interne, la narration non linéaire et l'éclecticisme stylistique associé à une attitude parodique et démystificatrice. Au delà des différences thématiques et structurelles, ces deux romans suivent les mêmes traits du postmodernisme, essentiellement anti-imitative, autoréférentiel et déstructurant, en relevant le caractère d'une œuvre ouverte.

Rezumat

Prezentul articol urmărește să analizeze două romane aparținând unor zone culturale distincte care oferă coordonatele unei mutații epistemice. În plan romanesc, postmodernismul promovează o poetică anti-mimetică, a pluralității și a fragmentului – prin cultivarea incoerenței interne, a narativării nonlineare, a eclectismului stilistic asociat unei atitudini parodic-ironice, demistificatoare. În pofida diferențelor ideatice și structurale, Mama Noapte și Maestrul și

Margareta trădează tendințele majore ale postmodernismului, esențialmente anti-imitativ, autoreferențial și deconstrucțiv, ilustrând caracterul unor opere deschise.

Keywords : postmodernism, Mihail Bulgakov, Kurt Vonnegut, novelistic conventions, parody

Mots-clés: postmodernisme, Mikhaïl Boulgakov, Kurt Vonnegut, conventions romanesques, parodie

Cuvinte-cheie: postmodernism, Mihail Bulgakov, Kurt Vonnegut, convenții românești, parodie

Publicate în deceniul al șaselea și aparținând unor zone culturale distincte, *Maestrul și Margareta* de Mihail Bulgakov și *Mama Noapte* de Kurt Vonnegut oferă coordonatele unei mutații epistemice al cărei principal simptom îl constituie, așa cum remarcă Liviu Petrescu în *Poetica postmodernismului*, „dezavuarea modelului modernist al totalității și asumarea unui model pluralist, a unui ideal al indeterminării” (Petrescu, 2007: 136). Urmând distincția nietzscheană apolinic – dionisiac, criticul semnalează trecerea de la umanismul modernist, centrat pe cultul Rațiunii și pe obsesia formei, la cel de tip postmodernist, care deconstruiește forma, în acord cu o filozofie a devenirii, a Vieții. În spațiul cultural american, Ihab Hassan inventează termenul de „indeterminență” (indeterminance), pentru a desemna cele două tendințe constitutive ale postmodernismului, indeterminarea – lipsa unor valori absolute care va duce la subminarea ideii tradiționale de autor, de operă, și chiar de literatură – și imanența – prin care se traduce autoreferențialitatea semnelor/ limbajului și, în consecință, a textului. În plan românesc, postmodernismul promovează o poetică anti-mimetică, cultivând narațunea non-lineară și eclectismul stilistic, asociate unei atitudini parodice, demisificatoare.

Interrogarea postmodernistă a limitelor, pe care Linda Hutcheon o pune în relație cu parodia¹, este inherentă procesului de disoluție a (con)Sensului – ca intelibilitate a lumii –, dincolo de dimensiunea literară a textului: „Cele mai radicale traversări ale granițelor sunt, totuși, acelea dintre ficțiune și non-ficțiune și – prin extensiune – dintre artă și viață” (Hutcheon, 2002: 28). În această direcție, romanul metaficițional al lui Vonnegut pune sub semnul întrebării validitatea noțiunii de realitate, substituind-o celei de interpretare și de ficțiune – „suntem ceea ce pretindem că suntem, aşadar trebuie să fim atenți la ce pretindem că suntem” (Vonnegut, 2004: 5), avertizează protagonistul în introducere. Participarea cititorului, pe care mizează autorul postmodernist, presupune lansarea unui joc al perspectivelor, menit să deconcerteze. Vonnegut semnează nota preliminară, pretinzând că a editat autobiografia lui Campbell, în care denunță, prin introducerea unui paradox, ponciful scriitorului care distorsionează realitatea – „minciunile spuse de dragul efectului artistic – în teatru, de pildă, și, poate, în confesiunile lui Campbell – pot fi, într-un sens mai înalt, cele mai înșelătoare forme de adevăr” (Vonnegut, 2004: 9). Imputările aduse autorului de ficțiune trădează concepția care s-a conturat odată cu modernismul târziu, privând scriitorul de haloul care îi oferise până atunci o condiție privilegiată: „Campbell nu era doar o persoană acuzată de crime extrem de grave, ci era și scriitor, fost dramaturg de oarecare reputație. A spune că era scriitor înseamnă a spune că și numai cerințele artei au fost suficiente pentru a-l determina să mintă, și încă să mintă fără a vedea un rău în asta. A spune că era dramaturg înseamnă a-l pune și mai

¹ „Ca un adaos la această punere sub semnul întrebării a « granițelor », majoritatea acestor texte postmodernist contradictorii au și o specificitate parodică în relația lor intertextuală cu tradițiile și convențiile genurilor pe care le implică. Atunci când Eliot ne trimitea la Dante sau Virgil în *The Waste Land* (*Tara pustie*), se simțea un fel de chemare spre continuitate în spatele acelor ecouri fragmentate. Tocmai acest fapt este contestat în parodia postmodernă, unde adesea o discontinuitate ironică este prezentă în chiar miezul continuității, diferența în inima însăși a similarității.” (Hutcheon, 2002: 29)

serios în gardă pe cititor, deoarece nu există să se priceapă cineva să mintă mai bine decât omul care denaturează vieți și pasiuni printr-un mijloc atât de grotesc artificial cum este scena” (Vonnegut, 2004: 9).

Demontarea formulelor românești tradiționale implică, în primul rând, manipularea receptării. Naratorul necreditabil, care vădește o predispoziție ironică și autoironică, se adresează cititorului, fie acesta chiar și un personaj al cărții: „Hei, salutări, Heinz, în caz că citești aceste rânduri. Am ținut într-adevăr foarte mult la tine, atât cât pot eu să țin la cineva. Să fie cu noroc! Dă-i un pupic Irlandei din partea mea. Ce făceai în bunkerul lui Hitler – îți căutai motocicleta și prietenul cel mai bun?” (Vonnegut, 2004: 120) Întreținerea ambiguității la nivelul intrigii prin complicarea situațiilor narrative și prin dislocările spațio-temporale creează un vertij al detaliilor care diseminează sensul, punând în lumină construcțul ficțional. Supozitiile proiectate asupra lui Campbell – spion american, propagandist nazist, revendicat de statul Israel – rămân suspendate în ciuda condamnării și a ispășirii teatrale, deoarece realitatea nu mai este relatată nici măcar dintr-o perspectivă subiectivă, ci inventată. Ceea ce primează este prezentul scrierii cărții – textul ca procesualitate care pretinde că neglijeează forma finită. Această indeterminare a sensului este înțeleasă de Matei Călinescu, în *Cinci fețe ale modernității*, drept trecerea de la epistemologie la hermeneutică, de la ipoteza moderniștilor la imposibilitatea postmoderniștilor.

Maestrul și Margareta se lansează în același joc deconstrucțiv cu tradiția literară. Debutând printr-o pastișă a unui început de roman realist, textul permite intervenția subversivă a naratorului care deplasează retorica spre proza de tip fantastic – „E momentul să remarcăm prima ciudătenie a acestui terifiant amurg de mai” (Bulgakov, 2011: 9). Cultivarea în primă instanță a ambiguității specifice atmosferei fantastice – „În clipa aceea surveni o a doua ciudătenie, resimțită, e drept, numai de Berlioz. Aceasta încetă brusc să mai sughită, inima î se zbătu sălbatic în piept și, pentru o clipă, se prăbuși undeva în neant, pentru ca apoi să revină, dar, i se păru lui Berlioz, având adânc încipătă în ea un ghimpe bond. În plus, fu cuprins de o spaimă nejustificată, dar atât de atroce, încât îi veni să o rupă la fugă, mâncând pământul. Privi melancolic în jur, neprincipând ce putuse să-l înfricoșeze” (Bulgakov, 2011: 10) – determină ezitarea din partea cititorului, impresie, la rândul ei, subminată prin ironie și umor. Intruziunile auctoriale produc un clivaj între narațiunea propriu-zisă și planul comentariului adresat cititorului, introducând constiința unei convenții. Asumarea paradoxală a perspectivei narrative se răsfrângă ironic la adresa formulei realiste: „Chiar și mie, narator veridic, dar om străin de această istorie, mi se strângă inima când mă gândesc ce va fi fost în sufletul Margaretei” (Bulgakov, 2011: 270). Acum narator contrariant cunoaște și anticipatează ostentativ evenimentele, infirmând ipotezele personajelor – „De prisos să spunem că nici una dintre aceste descrieri nu e cătuși de puțin relevantă” (Bulgakov, 2011: 13) – lăsându-i în același timp textului impresia de autonomie – „Ar fi fost, poate, cazul ca Ivan Nikolaevici să fie întrebăt de ce socoate el că profesorul se afla tocmai pe râul Moscova și nu aiurea. Numai că n-avea cine să-l întrebe” (Bulgakov, 2011: 65).

Arogarea credibilității, și nu asumarea ei prin obiectivitate realizează efectul scontat, adică cel contrar, suspectarea presupusului autor de ficționalizare: „Într-o zi, călătorind cu trenul spre Feodosia, autorul acestor rânduri – scrise sub semnul adevărului – a auzit cu urechile lui povestindu-se cum, la Moscova, două mii de oameni ieșiseră din teatru goi-pușcă” (Bulgakov, 2011: 477). Autorul mimează când ignoranță, când omnisciencă, sugerează că nu deține controlul angrenajului textual, arborând cu voită naivitate lipsă de implicație, doar pentru a dezminți apoi această impresie: „Ce lucruri ciudate s-ar mai fi întâmplat la Moscova în acea noapte nu știm și, firește, nici n-o să ne apucăm să scotocim, cu atât mai mult cu cât a venit timpul să trezem la partea a două a acestei veridice istorisiri. Urmează-mă, cititorule! (...) urmează-mă numai pe mine și îți voi arăta o asemenea iubire! (...) Înainte de toate să divulgăm o taină pe care Maestrul nu voise să i-o dezvăluie lui Ivanușka. Iubita lui se numea Margareta Nikolaevna. Altminteri, tot ce-i spusesese Maestrul despre ea sărmanului poet era adevăr curat”. (Bulgakov, 2011: 266-269) Continuând acest joc deconcertant cu cititorul, emblematic postmodernismului, textul refuză statutul de operă închisă,

devenind un proces participativ. În sijul atitudinilor polemice în raport cu tradiția literară, vocea auctorială îl îngână pe naratorul romanului realist – impostură voit decelabilă din care rezultă efectul parodic: „Margareta Nikolaevna și soțul ocupau, numai ei doi, etajul unei vile particulare superbe, împrejmuită de o grădină și situată pe una dintre ulicioarele din vecinătatea Arbatului. Un loc încântător! De altminteri, oricine se poate convinge de asta, dacă are chef să meargă până acolo. Să apelez la mine: îi dau adresa, îi arăt drumul – proprietatea s-a păstrat intactă până azi.” (Bulgakov, 2011: 269)

Pe lângă opțiunea de ordin vocal și ruperea convenției romanești clasice, ceea ce apropie cele două romane pe linie postmodernă este atitudinea sceptică față de ideea realității obiective, înlocuită de realitatea textului, adică de ficțiune. Intercalarea în planul narrativ prim a unor capitole constituind pasaje din romanul scris de Maestru permite identificarea a trei ipostaze ale scriitorului: Levi, Maestrul, și autorul narratorial. Prin relație cu hipotextul evanghelic, romanul Maestrului demiteză figurile sacre sau istorice: Yeshua este lipsit de atributul divinității, Pilat se dovedește a fi un biocrat agasat, și nu un guvernator autoritar – „În fiecare zi mă pot trezi că sunt martorul unui carnagiu. Cum nu se poate mai dezagreabil!... Îmi petrec viața deplasând trupe, citind plângeri și denunțuri, dintre care cel puțin jumătate sunt împotriva mea. Să mori de plăcă, recunoaște! Oh, de n-ar fi slujba la-mpăratul!” (Bulgakov, 2011: 377) –, iar Levi Matei, un mistificator pentru care realitatea nu are nicio pondere – „Mi-au tălmăcit spusele anapoda. (...) Nu spusesem absolut nimic din ce scria acolo” (Bulgakov, 2011: 28), afirmă Yeshua referitor la însemnările lui Levi. Astfel, adevărul transcendent – imuabil se arată a fi, la rândul lui, literatură. Răspunsul răspicat pe care Pilat îl dă propriei sale întrebări: „Și crezi că va veni împărația adevărului? (...) Nu va veni niciodată!” (Bulgakov, 2011: 38) rezumă atitudinea postmodernului neîncrezătoare în valori absolute. Cele două planuri narrative ale textului converg în final: Yeshua, care citise romanul Maestrului, îi transmite lui Woland rugământea de a-i oferi acestuia liniștea. Arderea manuscrisului și refuzul Maestrului de a mai scrie sunt reprezentări simptomatice ale ideii de operă ca devenire, nu ca monument. Maestrul își încheie romanul prin cuvânt, eliberându-l pe Pilat și favorizând astfel propria eliberare. Ultimele cuvinte nescrise ale romanului pe care Maestrul îl le dezvăluie lui Ivan vor fi preluate de naratorul auctorial și inserate romanului prim, precum și epilogului: „Al cincilea procurator al Judeei, cavaleristul (cruntul cavaler) Pontius Pilat”.

Tratarea umoristică a scriitorilor aparținând tradiției literare rusești se însciere tot în seria atitudinilor postmoderne – „În familia Oblonski era mare tulburare», cum just observare cândva celebrul romancier Lev Tolstoi. Așa ar fi spus și în cazul de față.” (Bulgakov, 2011: 249) De asemenea, episodul în care alaiul lui Woland este oprit să intre în Casa Scriitorilor, deoarece nu deține legitimație, mizează pe același efect comic: „Dar, spune-mi, te rog, ca să te convingi că Dostoievski e scriitor, o să-i ceri legitimația? Ia cinci pagini la alegere din orice roman de-al lui și-o să te convingi cu ușurință, fără nicio legitimație că ai de-a face cu un scriitor. Ba eu socot că Fiodor Mihailovici n-a avut niciodată vreo asemenea patalama. (...) – Dvs. nu sunteți Dostoievski (...) Dostoievski a murit, spuse cetățeanca, dar parcă nu prea sigură pe ea. – Protestez! strigă cu înflăcărare Behemoth. Dostoievski e nemuritor!” (Bulgakov, 2011: 436).

Spre deosebire de *Mama Noapte*, romanul lui Bulgakov pune problema ficțiunii prin apelul la imaginarul fantastic. Funcționalitatea internă a fantasticului nu mai trimite la relația dintre real și ireal – concepte, de altfel, bine delimitate în proza fantastică – care mizează pe un tip de reacție din partea cititorului, ci la aceea dintre texte. Personajele gravitează într-o lume livrescă, în care Textul trimite la alt text. Maestrul – istoric de profesie, sugestie a faptului că istoria e asimilată, la rândul ei, ficțiunii – pretindea recunoașterea lui Satan după profilul lui Mefistofel din Faust. Preluarea motivelor fantastice și demontarea lor parodică indică, după Linda Hutcheon, „caracterul duplicitar, atât de continuitate, cât și de schimbare” (Hutcheon, 2002: 67) al parodiei postmoderniste, în raport cu trecutul cultural. Pactul cu diavolul pe care Margareta îl încheie exprimându-și o dorință „mi-aș amaneta sufletul diavolului numai să aflu dacă mai trăiește sau nu” (Bulgakov, 2011: 277), declanșează o aventură faustică, care se dovedește a fi, de fapt una carnavalescă. Eliberată de

convențiile și de limitările sociale, vandalizează casele criticiilor literari, detractori ai Maestrului, și participă la o noapte walpurgică a cărei reprezentare e menită să contrasteze cu penuria vieții cotidiene: „Tipul cu picioare de țap o întrebă respectuos pe Margareta cu ce călătorise până la râu. Aflând că venise călare pe perie, spuse: - Oh, cum se poate?! Dar e atât de incomod! Într-o clipă, cu ajutorul câtorva vreascuri, faunul înjgheba un fel de telefon cu aspect bizar, prin intermediul căruia ceru cuiva să-i fie trimisă neîntârziat, într-un minut, o mașină. Ceea ce se și întâmplă, în mai puțin de un minut” (Bulgakov, 2011: 307). Motivul fantastic al Balului își pierde, de asemenea, funcția de a crea o atmosferă supranaturală, datorită intervențiilor cu rol umoristic ale escortei lui Woland. Dacă logica prozei fantastice este demantelată, recursul parodic la procedeele ei exprimă refuzul reprezentării mimetice.

Putând fi considerate chiar romane experimentale, *Mama Noapte și Maestrul și Margareta*, în ciuda diferențelor sesizabile la nivelul ideației și al construcției narrative, inițiază practicile literare ale postmodernismului, esențialmente anti-imitativ, autoreferențial și deconstrucțiv, ilustrând, aşa cum scria Umberto Eco încă din 1962, caracterul unor „opere deschise pe care interpretul le definitivează chiar în momentul în care le valorifică estetic” (Eco, 1969: 19).

BIBLIOGRAFIE

- BULGAKOV, Mihail, *Maestrul și Margareta*, trad. Ion Covaci, București, Editura Humanitas, 2011
- CĂLINEȘCU, Matei, *Cinci fețe ale modernității*, Iași, Editura Polirom, 2005
- ECO, Umberto, *Opera deschisă. Formă și indeterminare în poeticile contemporane*, București, Editura pentru Literatura Universală, 1969
- HASSAN, Ihab, *The Dismemberment of Orpheus. Toward a Postmodern Literature*, The University of Wisconsin Press, 1982
- HUTCHEON, Linda, *Poetica postmodernismului*, București, Editura Univers, 2002
- PETRESCU, Liviu, *Poetica postmodernismului*, Pitești, Editura Paralela 45, 2011
- VONNEGUT, Kurt, *Mama Noapte*, trad. Rodica Mihăilă, Iași, Editura Polirom, 2004

EMIL BOTTA – THE POETIC OF ELEMENTS. *MAB – THE DESCENT INTO THE INFERN*

EMIL BOTTA – POETICA ELEMENTELOR. *MAB – COBORÂREA ÎN INFERN*

Cati GRIGORE (CIOBANU)
Universitatea „Ovidius” Constanța
E-mail: cati_ciobanu_2007@yahoo.com

Abstract

The short story called ‘Mab’ is remarkable for its undeniable value, and according to Doina Uricariu, some connections can be established with Eminescu’s Morning Star, or even with Ion Barbu’s poem ‘King Crypto and the Lapp Enigel’. The short story’s characters are: the archaeologist, his wife, and Wind-Whistle. The first represents a very distinct character from all the other individuals in the Botta’s prose. The short story is a pastiche of a couple consisting of a mortal and an earth-born character. While the archaeologist regards from within the grotesque world, leading an inner existence that approaches the limits of paroxysm, the other two characters illustrate the displacement of the spiritual material.

Rezumat

Nuvela „Mab” se remarcă printr-o valoare de necontestat, putând fi stabilite anumite conexiuni, potrivit Doinei Uricariu, cu Luceafărul eminescian sau chiar cu balada barbiană „Riga Crypto și laponă Enigel”. Personajele nuvelei: arheologul, soția acestuia și Fluieră-Vânt. Primul dintre aceștia se distinge de toate celelalte personaje din proza scriitorului. Nuvela este o pastișă a unui tandem format dintr-o muritoare și un pământean. În timp ce arheologul privește din interior lumea grotescă, ducând o existență interioară ce se apropie de limitele paroxismului, cei doi ilustrează dislocarea materialului de spiritual.

Keywords: *the alterity of the being, alter-ego, envy, fantastic, imbalance, trance, strange*

Cuvinte-cheie: *alteritatea ființei, alter-ego, împresurare, fantastic, dezechilibru, stare de transă, straniu*

O nuvelă reprezentativă pentru proza lui Emil Botta este *Mab*, considerată „o rescriere în spirit modern, parodic și poetic a prozelor construite în jurul triunghiului sentimental, dar și al basmului având ca personaje un muritor și o muritoare.” (URICARIU, 1983, 264).

Nuvela respectă același tipar narativ, pendularea personajelor prin spațiul real și imaginar, refuzul de a trăi într-o lume ce poartă însemnele tarelor morale prin recluziunea în trecut, întrepătrunderea planurilor până la imposibilitatea de a le discerne.

În incipitul nuvelei este prezentat arheologul, soțul lui Mab, care prin meseria sa desemnează o persoană care Tânjește după trecut, a cărui ființă își extrage seva din acesta, astfel încât singura lui opțiune este refugiu în lumea de altădată, prin refuzul de a vedea, căci: „Arheologul era orb aproape. Clipea des, ferindu-se de lumină. Și, uneori, când aceasta era prea insolentă, când îl ataca prea net, el își acoperea ochii cu mâinile și se retrăgea ca din față unui

adversar puternic.” Arheologul refuză „viața, mântuirea, fericirea” simbolizată de lumină și se refugiază în întunericul interior, în propriile tenebre. (CHEVALIER, 1993, 240)

Lumea în care personajele își duc existența anodină poartă pecetea falsității și a ipocriziei, fiind un univers în care asistăm la alteritatea ființei. Arheologul apare pentru întâia oară într-un astfel de spațiu: „...la Serata Păpușilor. El apără la brațul soției sale Mab, în splendoarea de rai a salonului.”, salonul este spațiul predilect din operele emilbottiene, din care ar fi vrut să poată evada în vremurile imemoriale: „O! Bucuros, desigur, el ar fi luat-o la fugă și s-ar fi întors la glorioasele lui amintiri, la mormintele regilor străvechi, la măștile de aur, la idolii roșcați de lut ars care voroveau sibilic în racla lor capitonată.” Cecitatea lui este compensată de o vedere interioară, un adevărat ochi al lui Horus, întrucât acesta „oglindea evenimente și chipuri ascunse și pe care cei inițiați, cei fanatici doar au privilegiul să-l poarte.” Soțul lui Mab este asemenea celorlalte personaje din opera lui Emil Botta, care nu își găsesc echilibrul în lumea reală și alternează între spații „avea aerul unui lunatec, dibuind spațiul, căutând parcă un echilibru, o stabilitate, o certitudine pământească.” Soția lui încearcă să-l mențină în lumea reală, nu fără a recurge la o anumită agresiune a ființei. Trecerea prin salonul asemănător unei păduri pline de „voci potolite, urmăriți de concertul cordial al frunzelor.” este analogă unei treceri prin labirintul care face trecerea în purgatoriu, condus fiind de Mab, ipostază modernă a luntrașului Charon: „Într-o camera vecină, mobilată cu sobrietate, fără fantezii și horbote, muiată în lumina balsamică și temperate care cădea ca un vâl catifelat peste capetele oaspeților, în interiorul acesta semănând cu o etapă în urcușul spre moarte, petreceau bătrâni, orbii, schilozii, acei care trăiau la umbra vieții, departe de inima ei înclocată... Acolo, printre leșuri cârțitoare, Mab și-a condus soțul.” Contemplând imaginea bătrânlui arheolog a cărui mâna tremura „prin aer ca și cum s-ar fi luptat cu un element ostil, cu un obstacol material...”, personajul-narator se identifică cu acesta, rememorând momente trăite într-un timp și spațiu imaginari în centrul cărora se află calul, simbol al vieții și al morții căruia psihanalistiții i-au atribuit „simbolul inconștientului sau al psihismului neuman, arhetip apropiat de cel al Mamei ca memorie a lumii, sau de acela al timpului, de vreme ce se leagă de marile ceasornice naturale, ori de cel al dorinței nestăvilate” (CHEVALIER, 1993, 224): „M-am gândit atunci la caii vagabonzi pe cari i-am văzut pe câmpuri, cai fantastici și ale căror siluete caricaturale, atunci când soarele atîpea, se schițau pe cer și cari prelungeau deasemeni, avertizați de ivirea morții, grumajii umflați și rumegau de asemeni un nutreț cu totul imaginar.”

După ce își predă soțul, Mab își face o apariție care cucerește inima personajului-narator care nu are curajul de a aborda decât după ce consumă alcool, care, potrivit lui Bachelard „Nu numai că excită posibilitățile spirituale, dar le și creează cu adevărat.”, alcoolul provocându-i viziuni halucinatorii cărora le devine prizonier și, în centrul cărora, apare obsesiv Mab, dominând fiecare plan al existențelor sale, fiind, în același timp, imposibil de atins: „Dar manifestațiile delirante ale alcoolui începeau. Vedenii năzdrăvane m-au încolțit și m-au luat în primire. În fiecare rochie se înfiripa Mab. O ocheam, o râvneam, goneam după ea. Mab era pretitudeni, aici și acolo, cu o dănicie risipitoare.”

Personajul-narator își cataloghează viziunile, găsind singur o explicație pentru aceste trăiri „impudica mea dementă”, iar cea care îi guvernează halucinațiile, Mab, este o ființă neverosimilă. Personajul trăiește scurte reveniri în planul real, când, lucid fiind de aventurile experimentate în subconștient, protestează prin tipăt: „fugeam tipând indiscret, atunci când îmi dădeam seama, confuz de prozaica eroare.” Faptul că încă se mai află în viață îl datorează existenței unei ființe-spectru pe care o numește „geniu” și care îl salvează de la moartea prin încă sau prin arderea pe rug. Personajul încearcă, în permanentă, să găsească explicații raționale pentru aventurile onirice trăite. Caută, astfel, o posibilă motivație în alcool, în faptul de a-și fi pierdut rațiunea, iar în momentul în care acceptă că judecata i-a fost întunecată și Mab nu a fost decât o proiecție a imaginăției sale „Acum judecata mea e limpede ca vioara și văd lucrurile în lumina lor originală. Mab a fost doar nălucirea viciului meu, floarea eterică a tristului meu desfrâu...”, planurile fuzionează din nou, iar oglinda lasă să țășnească la suprafață celălalt plan, în care histrionul reprezintă propriul său alter-

ego: „Atunci, prin oglinda în care un cabotin pretențios îmi parodia cu velocitate de maimuță gesturile și care purta o mască aidoma cu a mea, o zării pe Mab sosind, ca dintr-un depărtat exil.” Mab transcende spațiile, purtându-l cu ea pretutindeni pe arheologul care este descărcat de orice voință: „Târa după ea o cărpă, o basma neagră. Era ilustrul savant, arheolog...” Cele două ființe se opun rămânerii în spațiul iluzorii al oglinzilor, ceea ce ar fi putut fi acceptat de către personajul-narator, care ar fi trecut evenimentele în rândul acelora fenomene „Nu veneau din nourii somnului și nu năzuiau să rămână ostateci în oglindă aşa cum s-ar fi cuvenit pentru împlinirea unei frumoase legende.” Cele două personaje au voință proprie și se eliberează din spațiul imaginari, pătrunzând în lumea reală „Ei trecură mai departe spre limanul garderobei și a fost necesară febra mea și magia voinței mele ca s-o pot închipui și recrea pe Mab în vrajtea și transparența brumată a oglinzii, evoluând, plutind, magnetizându-mă.”

Pragul ușilor reprezintă un alt spațiu-limită în care se întâlnesc cele două lumi și în care se reflectă alteritatea personajelor, care capătă, însă o reflexie mai candidă în comparație cu cea anterioară: „Ne-am întâlnit la plecare în cumpăna ușilor de cristal reflectați, dublați, turnați și aici în exemplare mult mai cerești și mai caste.” Soția arheologului devine Zâna Mab – ființă nemuritoare – care îl atrage pe muritor într-un joc jucat la Serata Păpușilor, care însă se prelungeste în noul plan. Jocul are urmări nefaste, din moment ce îl avertizează: «Fii însă atent să nu mă plăcăsească jocul și să nu regret niciodată timpul pierdut...» Jocul pe care zâna Mab îl propune este o călătorie în moarte, în care cei trei sunt transportați de automobilul care apare „ca și cum ar fi descins lin din enigmele nopții.” Șoferul este o ipostază a lui Charon „Șoferul era poate un înger și ascundea sub haina lucioasă de piele aripile azurii ...” Arheologul pare să fie absent, spiritual el se hrănește „doar cu revelațiile întunericului, cu surprizele beznei”, participând doar trupește la viața reală: „nu-i păsa de realități la care participă doar cu ceea ce e josnic și exterior în ființă: carnea.”, fiind vizibilă discrepanța dintre trup și cugetare.

Locul în care ajung, în cele din urmă, pare un spațiu al ingenuitatei „mi se păru totul nespus de candid și îmbietor”, care atrage confesiunea muritorului asupra personalității sale duale, asupra predispoziției la denaturarea adevărului, minciuna fiind pentru el o metodă de a se dezbară de constrângările contingentului.

Evenimentele ulterioare care vor avea loc, deși se apropie de fantastic, pot fi explicate rațional ceea ce le apropie mai mult de staniu. Personajul-narator mărturisește că se lasă pradă nicotinei împreună cu Zâna Mab care le provoacă cel mai probabil viziuni halucinante. Iubirea este consumată în urma unei invitații lansate într-o criză hipnotică: «Ce-ar fi, strigai înfrigurat, în prada unui acces nou de lirism furibund, ce-ar fi dacă te-ai arăta goală privirilor mele însetate?» Acțiunile partenerei sale sunt influențate de aceeași stare de transă: „Mab era ca halucinată, sub domnia unui elixir hipnotic și s-a ridicat.” Evenimentele ulterioare poartă amprenta aceluiași dezechilibru. Surprinși de architectul care respinge adevărul încă o dată, cei doi îi pregătesc „o farsă și mai faimoasă” Muritorul, care în urma uniunii cu Zâna Mab capătă o identitate, Fluieră-Vânt, îl lovește „peste ochii bolnavi”, provocându-i moartea. Astfel, arheologul care întreaga sa existență declinase realitatea, trebuie să o accepte în urma unui act violent care este echivalentă morții. Acceptarea adevărului este similară sfârșitul. Actul de agresiune se desfășoară sub aceeași inconștiență asemenea celui erotic: „Sărisem din pat absurd, fără noimă, fără conștiință mișcării mele, ca un disc scăpat de sub tutela angrenajelor.” Violența, asemănătoare unui resort declanșat involuntar, aduce sfârșitul grotesc al arheologului: „Părea o găină decapitată lângă tăietor și al cărei trunchi, pecetluit de sărutul viril al satârului, dansează convulsive, se epuizează nervos, extenuat, în zbateri și volute din ce în ce mai scăzute.” Crima comisă conduce la revelația dilatării timpului: „De câtă vreme jucam această alegorie, cât durase tabloul acesta? Jos cortina! Jos cortina!” Prezența arheologului care, cu ultimele puteri o ucide pe Mab, produce o confuzie adâncă. Lumea în care a rămas să trăiască tulbură până și sufletele inocente ale copiilor care „gravi ca în preajma unei teribile experiențe, așteptau ora călătoriei spre Țara Nicăieri”.

Spitalul în care se află este o proiecție a salonului de la Serata Păpușilor, unde oamenii își aşteaptă resemnați sfârșitul cu gândul la odihnă pe care moartea o aduce cu sine: „Bolnavii schimbau între ei priviri resemnate, conspirauizar prin semne doar de ei știute și, în vreme ce o mare letargie, o mare monotonie, un leșin tern le invada mădularele, se gândeau că drumeția lor a durat destul și că pot să guste acum în tihă fructele acestui somn mănos...”

Sinuciderea lui Carlos, trăirea lucidă a propriei alunecări în moarte, descrierea fidelă a sentimentelor de spaimă și, mai apoi, dorința de a rămâne în viață creează o tensiune ce înfioără prin intensitate: „Și cum intram pe brânci, tiptil, în hrubele morții umede și cum, fricos, mă alipeam de pereții surpați, gata să cad, gata să pier, o simpatie fără hotare m-a cuprins pentru săracă mea inimă care, însotindu-mă prin aceste galerii ale dezolării, nu încetase o clipă să bată, amintindu-mi cu perseverență că încă sunt viu.” Conștientizarea faptului de a nu fi alunecat definitiv în mrejile morții se finalizează cu invocația Zânei Mab în urma căreia planurile se contopesc din nou. Fluieră-Vânt se trezește încurajat de un alai de judecători „alaiul din visurile mele năstrușnice de copil”, care îl condamnă la moarte pentru crima săvârșită. Asemenea viselor din copilărie, neagă și acum, în pragul morții, existența divinității, refuzând încadrarea în anumite norme: «Urâtule, rostii, eu nu prea cred în Dumnezeul pe care tu l-ai văzut doar poleit pe icoane... Si de aceea socot că ar fi mai cumne să nu-mi faci o găteală creștinească...» Executarea lui este anulată de însăși Mab, care dezvăluie că tot ce s-a întâmplat a făcut parte din jocul în care ea îl invitase: «Domnilor, anulați sentința! Porunci ea. Tânărul acesta e amicul meu Fluieră-Vânt, cu care într-o noapte am jucat un joc minunat...»

Finalul este ambiguu, totul a făcut parte din scenariul unui joc, însă moartea celor doi soți este recunoscută ca fiind reală chiar de Mab, soțul ei a urmat-o în moarte „înghițind trei pastile de sublimat...” Dorința lui Fluieră-Vânt de a o urma este imposibilă, deoarece aceasta este așteptată de arheolog în automobil, probabil același care i-a purtat între cele două lumi, cea reală și cea din scenariul jocului imaginat de Zâna Mab.

BIBLIOGRAFIE

Opere originale, în volume:

- BOTTA, Emil (1980), *Scrieri*, 2 vol., ediție îngrijită de Ioana Diaconescu, prefată de Al. Piru, București, Editura Minerva
- BOTTA, Emil (1984), *Scrieri*, vol. 3, ediție îngrijită, studiu introductiv, note și bibliografie de Doina Uricariu
- BOTTA, Emil (1979), *Poezii*, ediție îngrijită, note și variante de Aurelia Batali, cuvînt înainte de Valeriu Rîpeanu, București, Editura Eminescu
- BOTTA, Emil (1976), *Un dor fără sațiu*, București, Editura Eminescu
- BOTTA, Emil (1966), *Poezii*, studiu introductiv de Petru Comarnescu, București, Editura pentru Literatură
- BOTTA, Emil (1967), *Trîntorul*, prefată de Ov. S. Crohmălniceanu, București, Editura pentru Literatură

Studii și referințe critice în volume:

- *** (1986), *Emil Botta interpretat de...*, introducere și aparat critic de Doina Uricariu, antologie de Paul P. Drogeanu, București, Editura Eminescu
- URICARIU, Doina (2001), *Apocrife despre Emil Botta*, București, Editura Universalia

**II. GERMAN CULTURE / CULTURE ALLEMANDE/
CULTURĂ GERMANĂ**
Coordinator/Coordinateur/Coordonator:
Rodica BIRIŞ

MEHRSPRACHIGKEIT UND BILINGUALISMUS IN RUMÄNIEN

MULTILINGVISM ȘI BILINGVISM ÎN ROMÂNIA

Rodica Teodora BIRIS

Western University „Vasile Goldiș”, Arad

Faculty of Humanities

E-mail: birisrodica@yahoo.com

Zusammenfassung

Die deutsche Sprache in Rumänien wird als die zweite Fremdsprache, nach der englischen Sprache betrachtet und wird in allen Schulen, die Fremdsprachen als Fach haben, unterrichtet. In letzter Zeit wollen immer mehrere Schüler und Studenten Deutsch lernen. Dabei kommen Schwierigkeiten beim Übersetzen aus der Muttersprache ins Deutsche vor und umgekehrt aus dem Deutschen ins Rumänische.

Abstract

German is the second foreign language in the students' option in Romania after English, which comes first. Lately more and more students want to learn German. Thus difficulties can frequently be encountered in translating from English into German and vice versa from German into mother tongue/ native language. In this paper we analyze the advantages and disadvantages of bilingual speakers and problems they encounter in usual translations.

Schlüsselwörter: Multilingvismus, Bilingvismus, Fächer, Studenten, Fremdsprache, deutsche Sprache, englische Sprache

Keywords: multilingualism, bilingualism, disciplines, students, foreign language, german language, english language

1. Einführung

Rumänien hat neben der rumänischen Bevölkerung auch verschiedene andere ethnische Gemeinschaften, die bestimmte kulturelle, sprachliche und religiöse Traditionen haben. Die Regionen Rumäniens mit der größten ethnischen Vielfalt sind Siebenbürgen, Banat, Bukowina und Dobrudscha. Laut der Volkszählung aus dem Jahr 2002 gehören 10,5% der rumänischen Bevölkerung einer ethnischen Minderheit an und 9% haben eine andere Muttersprache als Rumänisch. Das Recht sich in ihrer Muttersprache zu verständigen, ihre eigene Religion auszuüben, ihre Traditionen zu erhalten und das Recht auf Bildung in der eigenen Muttersprache sind durch die momentane Gesetzgebung gesichert.

2. Bildung in Sprachen nationaler Minderheiten in Rumänien

Die größte nationale Minderheit Rumäniens ist laut der letzten Volkszählung (2002) die ungarische Minderheit. Daneben gibt es auch ukrainische, deutsche, russische, türkische, tatarische, serbische, slowakische, bulgarische, kroatische, griechische, jüdische, tschechische, polnische, italienische und armenische Minderheiten. Das Ministerium für Bildung, Forschung und Jugend hat eine Generalregelung für den Unterricht in den Sprachen der Minderheiten verfasst, die sich um die Organisation und den Inhalt des Unterrichts in den Minderheitensprachen kümmert, je nach

Bedürfnis, neben der Muttersprache, Geschichte und Traditionen der nationalen Minderheiten, Landeskunde, sowie auch andere Fächer. Diese Regelungen des Ministeriums für Forschung, Bildung und Sport ist auch für den Sprach- und Literaturunterricht an Schulen, in denen in Rumänisch unterrichtet wird und für die Förderung und schulische Unterstützung von benachteiligten Kindern, besonders die der Roma, zuständig. Im Rahmen des Strategieprogramms zur Bildung der rumänischen Regierung möchte die Generaldirektion für den Unterricht der Minderheitensprachen die aktuellen Ziele im Bereich der Minderheitensprachen erreichen. Für die ungarische und deutsche Minderheit wird in der Muttersprache vom Kindergarten bis zur Universität unterrichtet. Die deutschen, ukrainischen, serbischen und slowakischen Minderheiten werden im Kindergarten, der Grundschule, Gymnasium und weiterführende Schule in der Muttersprache unterrichtet. Außerdem gibt es in manchen schulischen Einrichtungen einige Unterrichtsfächer für die Minderheitensprachen. Im nationalen Bildungsprogramm sind Wahlfächer vorgesehen und Minderheitensprachen können gelernt werden, besonders die, die eher unterrepräsentiert sind (sie sind Teil des Lehrplans und Pflicht). Türkisch, Mazedonisch, Russisch und Griechisch werden beispielsweise als Wahlfächer in allen Jahrestufen an einigen Schulen angeboten. Neben dem Unterricht gibt es auch außerschulische Aktivitäten mit demselben Ziel, sowie Privatschulen, die den Schwerpunkt auf den Erwerb der Muttersprache legen. Die Organisation des Minderheitensprachunterrichts in Rumänien ist von geographischen Faktoren, der Anzahl der Kinder pro Jahrestufe und der Anzahl der verfügbaren Lehrkräfte abhängig.

An rumänischen Universitäten gibt es die Möglichkeit eines pädagogischen Schwerpunktes, um die nötige Anzahl an Lehrkräften in den Minderheitensprachen auszubilden. 2007 fiel den leitenden Strukturen vor allem auf, dass der Lehrerberuf für die junge Generation nicht attraktiv zu sein scheint. Eine entscheidende Rolle für das Erlernen der Muttersprache und das Erhalten der Traditionen spielt die Art und Weise wie die nationalen Minderheiten organisiert sind. Für die Minderheit der Roma gibt es Regierungsprogramme zur Lösung der wirtschaftlichen und sozialen Probleme. Die romanischen Kinder besuchen auch Schulen, in denen in rumänischer, ungarischer, deutscher, slowakischer, bulgarischer, türkischer Sprache unterrichtet wird. Mit den Programmen „Zugang benachteiligter Gruppen zur Bildung“ (Integration in den allgemeinen Schulen) und „Zweite Chance“ (zum Abschließen der schulischen Pflichtjahre für diejenigen, die die Schule frühzeitig abgebrochen haben) wird versucht, den Kindern eine schulische Bildung zu garantieren und außerdem Lehrkräfte in der romanischen Sprache auszubilden, um das Fortbestehen der ethnischen Identität zu erhalten. Die Veränderungen im schulischen Bereich seit 1989 haben es auch erlaubt, Schulbücher auf den Minderheitensprachen zu verfassen und die Lehrkräfte in diesem Prozess einzubeziehen. Auf diese Weise wurden Lehrbücher in den Minderheitensprachen publiziert, was den Spracherwerb um ein Vielfaches vereinfacht. Es ist bemerkenswert, dass der Beobachtung der Minderheitenrechte auf der zentralen Entscheidungsebene eine besondere Rolle zukommt und dass die Beteiligung verschiedener sozialer und beruflicher Kategorien in den letzten Jahren angestiegen ist.

Einerseits gibt es Konzeptionen, die auf die Förderung der Erstsprache der Kinder setzen. Die Weiterentwicklung muttersprachlicher Kompetenzen sollte sich in der Verbesserung der Sprachkompetenzen in der Muttersprache wiederspiegeln. Andererseits existieren vielfältige Sprachförderprogramme, die das Ziel anstreben, die verbale Kommunikationsfähigkeit und die Alltagssprache bei Kindern mit nichtdeutscher Erstsprache zu entwickeln. Es gibt aber, Untersuchungen die zeigen dass die Kinder, die umgangssprachlich relativ sicher wirken, oft Probleme mit der grammatischen und lexikalisch anspruchsvolle Schulsprache aufweisen.

3. Schulen im Banat

Eine der wichtigsten Deutschschulen im Banat ist das Nikolaus-Lenau-Lyzeum. Es ist ein deutschsprachiges Gymnasium. Sein Name kommt von dem rumäniendeutschen Schriftsteller Nikolaus Lenau, der in Lenauheim geboren wurde und nach Österreich ausgewandert ist. Der

Schulbetrieb erstreckt sich auf 21 Grundschulklassen, 17 Gymnasialklassen und 19 Lyzealklassen, in denen in deutscher Sprache unterrichtet wird. Ausser der deutschen Sprache (Muttersprache) werden auch Englisch und Französisch unterrichtet. Die Schüler die in diesem Lyzeum lernen, haben sehr viele Vorteile: z.B. die Austauschprogramme mit Schülern aus Deutschland, England und Frankreich. Diese sind auf die Verbesserung der Sprachkenntnisse, die Förderung der Multikulturalität und der Mehrsprachigkeit, sowie die Bildung neuer Freundschaften ausgelegt. Diese singen in einem deutschen Chor. Es gibt auch das Deutsche Staatstheater Temeswar auftretenden Theatergruppe, haben die Schülerzeitung in der deutschen Sprache usw.

Die Mehrzahl der Schüler stammt aus rumänischsprachigen Familien, die Deutsch als Fremdsprache ansehen. Die deutsche Schulsprache ist jedoch ein wichtiger Bestandteil der deutschen Minderheitensprache in Temeswar.

Die deutsche Unterrichtssprache an der Nikolaus-Lenau-Schule ist wegen spezifischer Sprachveränderungen nicht identisch mit Hochdeutsch, obwohl als Ziel des Deutschunterrichts die Zweisprachigkeit angestrebt wird. Es ist eine schultypische Zweitsprache entstanden, die in der Forschung unter dem Terminus Lenaudeutsch bekannt ist. Das Lenaudeutsch ist „ein mit dem Rumänischen interferierender Schuldiskurs“, dessen Wortschatz von einer gesellschaftlich klar definierten Gruppe in einer spezifischen Situation verwendet wird. Diese Sprache ist im gemeinsamen Lebensraum der Schule nicht nur bei den etwa 2000 Schülern, sondern auch mit gewissen Einschränkungen bei etwa 100 Lehrern in Gebrauch, obwohl sie an dem Hochdeutschen streben. Hier gibt es Austauschprogramme mit Schülern und Lehrern aus Deutschland. Die Lehrer aus Deutschland kommen um hier zu unterrichten, meistens je für ein Jahr, aber einige bleiben auch länger.

Zur diesem Zeitpunkt werden die deutsche Abteilungen der Schulen aus Rumänien, je häufiger von den Kindern, die aus rumänische Familie kommen besucht. Hier werden verschiedene Aktivitäten außerhalb des Unterrichtsprogrammes durchgeführt, zum Beispiel: der Erntedankfest (wird immere am ersten Samstag des Monats Oktober gehalten), der Martinstag, zum Gedenken des Heiligen Martin, Muttertag usw. Daran nehmen die Kinder von der deutschen Abteilung teil. Eine ganz andere Aktivität ist der Fasching, an dem mit Essen, Saft, Musik und Tanz gefeiert wird. Die Schüler haben daran viel Spaß und die Vorbereitungen werden schon vom Anfang der Jahres geplant, bearbeitet und geprobt.

Die Lehrer schenken sehr viel Aufmerksamkeit dem Unterricht bei der deutschen Abteilung. Das beginnt schon bei den Kleinen aus der ersten/zweite Klasse und setzt in den anderen Klassenstufen weiter, damit die Kinder das Sprechen und das Schreiben der deutschen Sprache richtig lernen können. Es werden viele Spiele gespielt, damit der Unterricht interessant wird und die Kinder leichter neue Wörter und grammatische Regeln lernen können.

4. Schlussfolgerungen

Die Mehrsprachigkeit und auch der Bilingualismus hat mehrere positive als negative Aspekte. Man kann andere Sprachen, Mentalitäten, Kulturen, Eigenarten der anderen Sprachträger kennen lernen. Ein anderer Aspekt ist die Möglichkeit des Vergleichs des Wortschatzes, der Morfologie und der Syntax mit der eigenen Muttersprache.

Später im weiteren Leben kann man sehr leicht eine andere Sprache aus der selben Sprachfamilie lernen.

Das Elernen einer anderen Sprache schon in den Schuljahren bringt ein Gewinn für das weitere Leben. Die Kinder aus den mehrsprachigen Familien gewinnen in der Entwicklung.

Im Falle des Bilingualismus ist aber die Situation anders. Es erscheinen Schwierigkeiten, wenn die Kinder Sprachstrukturen aus einer Sprache in einer anderen, aus dem Deutschen ins Rumänische, aber auch umgekehrt aus dem Rumänischen ins Deutsche. Diese Probleme kommen besonders bei der Stellung des Verbs im Satz vor, weil in der rumänischen Sprache auch die

konjugierte Verbform an zweiter Stelle im Satz steht und nicht an letzter. Zur Behebung dieser Probleme, müssen die Lehrer sehr viele spezielle Übungen machen.

BIBLIOGRAPHIE

- ALBAYRAK, B. (2007). *Mehrsprachigkeit – Definitionen, Typen und wissenschaftliche Fragestellungen*. Grin Verlag: Nordersted German
- BAKER, Colin (2007): *Zweisprachigkeit zu Hause und in der Schule. Ein Handbuch für Erziehende*. Verlag auf dem Ruffel. Engelshoff
- BIRIS, R. T., KONTRIKOVA, I., JURCUT, T. R. (2009) – *Landeskunde*, Gutenberg Univers Verlag, Arad, ISBN 978-973-1869-72-8
- FÖLDES, Csaba (2005): *Kontaktdeutsch. Zur Theorie eines Varietätentyps unter transkulturellen Bedingungen von Mehrsprachigkeit*. Tübingen: Verlag Gunter Narr
- RIEHL, C., (2004). *Sprachkontaktforschung. Eine Einführung*. Narr, Tübingen
- RIEHL, C., (2006). Artikel „Die Bedeutung von Mehrsprachigkeit“

**III. SLAVIC LANGUAGE AND CULTURE –
ROMANIAN LANGUAGE AND LITERATURE /
LANGUE ET LITTÉRATURE SLAVE –
LANGUE ET CULTURE ROUMAINE /
LIMBĂ ȘI CULTURĂ SLAVĂ –
LIMBĂ ȘI LITERATURĂ ROMÂNEASCĂ**

**Coordinator/Coordinateur/Coordonator:
Virginia POPOVIĆ**

ROMANIAN FARMERS AND GERMAN CRAFTSMEN.

CASE STUDY: THE VILLAGE NICOLINȚ IN THE SERBIAN BANAT

ȚĂRANI ROMÂNI ȘI MEȘTEŞUGARI NEMȚI, STUDIU DE CAZ: LOCALITATEA NICOLINȚ DIN BANATUL SÂRBESC

Eufrozina GREONEANT

Școala de Înalte Studii pentru Educatori „Mihailo Palov”, Vârșeț
E-mail: geufrozina@yahoo.com

Abstract

In the present paper we will present the story of life, said with tenacity, eloquence and seriousness for the informant Gheorghe Cenușă of the profession blacksmith under which it was trying making an real history about traditional crafts from village Nicolinț in Serbian Banat between the 1930s and the years roud the Second World War. Our reasearch reveal each crat separately, talking about people who have practiced their life history, significant moments in their life and work, personal experiences, special stories heard or narrated by others, and and those that are lived by the informant himself.

Rezumat

În lucrarea de față este redată povestirea vieții, spusă cu tenacitate, elocvență și seriozitate de informatorul Gheorghe Cenușă, de profesie fierar, în baza căreia s-a încearcat alcătuirea unei istorii reale despre meseriile tradiționale din satul Nicolinț, din Banatul sărbesc în perioada cuprinsă între anii 1930 și până în jurul anilor de după cel de al Doilea Război Mondial. Tabloul relevă fiecare meserie în parte, se vorbește despre oamenii care le-au practicat, istoria vieții lor, momente semnificative din viața și munca lor, trăiri personale, povestiri deosebite auzite sau povestite de alții dar, în primul rând, trăite de însuși informatorul în cauză.

Keywords: Nicolinț, Serbian Banat, memory, life story, farmers, craftsmen

Cuvinte-cheie: Nicolinț, Banatul sărbesc, memorie, povestea vieții, țărani, meșteșugari

Parcurgând aproape integral tot ce s-a scris despre localitatea Nicolinț din Banatul Sârbesc în presă¹ precum și efectuând o analiză atentă a materialului înregistrat cu Gheorghe Cenușă, unul dintre cei patru subiecți intervievați în timpul cercetărilor efectuate pentru redactarea tezei de doctorat, îmi permit să constat că ceea ce a fost publicat referitor la meseriile practicate pe parcursul anilor în localitatea Nicolinț sunt, mai degrabă, informații superficiale și fără de cercetări serioase în teren. S-au dat, în general, câteva puncte de reper asupra unor îndeletniciri, relatate de persoanele care încă le mai practicau, lipsind informațiile necesare pentru alcătuirea unei imagini complete a istoriei locale a meserii. De asemenea, am constatat că nu a fost abordată aproape deloc memoria

¹ Săptămânalul „Libertatea”, C.P.E. Libertatea, Panciova. Satul 899, Comunitatea Românilor din Serbia, filiala Nicolinț. „Cuvântul românesc”, Comunitatea Românilor din Serbia, Vârșeț.

*oamenilor obișnuiți, documentele păstrate de ei sau, pur și simplu, poziția de pe care abordează anumite probleme*², pentru a se putea crea o imagine clară a acelor vremuri lăsate în urma noastră.

Pe acest motiv, cercetările mele au avut o altă dimensiune – povestirea vieții, spusă cu atâtă tenacitate, elocvență și seriozitate de informatorul Gheorghe Cenușă, de profesie fierar, în baza căreia am reușit să alcătuiesc o istorie reală a meserilor tradiționale din Nicolințul perioadei cuprinse între anii 1930 și până în jurul anilor de după cel de al Doilea Război Mondial. Tabloul relevă fiecare meserie în parte, se vorbește despre oamenii care le-au practicat, istoria vieții lor, momente semnificative din viața și munca loc, trăiri personale, povestiri deosebite auzite sau povestite de alții dar, în primul rând, trăite de însuși informatorul în cauză. Toate spuse în frumosul dialect local, pe care am considerat că este bine să îl abordez, ori de câte ori se simțea nevoie unei ilustrări mai constructive.

Având în vedere că Nicolințul se află într-o regiune de șes, în marginea Dunelor Deliblății și dispune de un hotar mare cu pământ arabil și pășune, se conchide că structura locuitorilor s-a format pe parcursul timpului, majoritatea locuitorilor s-au îndeletnicit cu zootehnia și cultivarea pământului.

Într-o astfel de comunitate, românul își vedea de viață din ograda lui, de porumbul ce ar trebui prăsit și alte lucruri ce țin de propria gospodărie. El părăsește acest cerc închis doar atunci când în localitatea învecinată este zi de târg și atunci merge acolo să-și ducă produsele la vânzare și să cumpere tot ceea ce nu găsește în magazinele din satul lui. Aici face rost de obiecte de uz casnic, iar la magazinul *Grecoanei* cumpără stofă și mătăsuri pentru vestimentația de sărbătoare a fetelor și nevestelor. Tot aici, feciorii vin să-și coase costume și paltoane, pentru că în localitate nu există croitor pentru bărbați. Nicolineanul merge și la târgul de la Vârșeț, dar mai rar, pentru că orașul este mult mai departe și drumul cu trăsura este mai anevoios. În bună măsură, la oraș se merge doar în caz de boală, în cazul când unicul medic din Karlsdorf nu-l putea ajuta pe bolnav.³ Și cam atât. Pentru atâtă treabă, el nu are nevoie de prea mult contact cu persoane străine, nevorbindi de limbă română, relația fiind una de cumpărător-vânzător. Într-un mediu restrâns și evident închis, cum era localitatea Nicolinț în perioada respectivă, era foarte dificil să se vorbească de relaționare cu un „altcineva”, o persoană care aparținea unei alte comunități etnice. Puținele familii de sârbi încă reprezentau o raritate, localitatea fiind preponderent locuită cu populație românească.

În momentul când un număr mare de băieți au luat calea uceniciei în localitatea vecină, Kalsdorf, situația se schimbă radical.⁴ Orizonturile se deschid, copilul, pentru că ucenicia începea imediat după terminarea celor patru clase de școală elementară, ulterior Tânărul, începe să cunoască alte dimensiuni ale existenței, învăță limba sârbă, pe care o cunoaște superficial de la școală din localitate, dar mai ales învăță limba germană pe care o însușește foarte bine, locuind în casa patronului și mâncând la aceeași masă cu familia acestuia.

O ilustrare fidelă a acestor momente este experiența de viață a interlocutorului meu, Gheorghe Cenușă. Spre deosebire de restul tinerilor care, foarte de timpuriu, încep să lucreze la câmp alături de părinți, e deja timpul când se *prind în horă*, se *logodesc*, eventual, se *căsătoresc*, Gheoghe este trimis *șâgârt*⁵ la fierăria nemților Max Jegher și Ludvik Krevech din Calișdor (Karlsdorf)⁶. Bunicul Gligorie, care este fierar, nu-l vrea ca ucenic, pentru că este sigur că doar la cineva străin poate învăța cu adevărat și poate însuși toate secretele unei bune meserii.

² Pia Brânzeu, *Micro-istoria reconsiderată*, în *Banatul din memorie*, volum coordonat de Smaranda Vultur, Timișoara, Marineasa, 2008

³ Sofija Jovanović, *ed. cit. f.p.*

⁴ O singură fată, Leana, viitoare soție a lui Gheorghe, a învățat broderia la o cunoscută croitoreasă din Karlsdorf, în majoritatea cazurilor, croitoria s-a învățat de la croitoresele din localitate, eventual s-a însușit în familie.

⁵ Ucenic

⁶ Localitatea este colonizată în anul 1802 cu germani. și a primit numele de Karlsdorf după arhiducele Karl Frank Joseph, ministru de război al Imperiului Austro-Ungar (n. m. E. P.)

O spus că io mi-s nípotu lui și dacă grișăsc nu poaće să-mi die o palmă că ii žál dă mihé, numa, spune, duće la niemtî acolo, în Calișdor că acolo-s maistori buni și ai să învieț bińie.⁷

Acolo merge la școală, unde învață în limba sârbă, iar în fierărie vorbește limba germană, pe care cu timpul și-o însușește foarte bine. Este foarte apreciat ca ucenic, câștigă încrederea patronilor, iar ulterior devine un foarte bun meșter. Despre această perioadă Gheorghe povestește:

În dăcursoa ala, dă tri ani, o trăbuit să mierg la școala dă meserie, dă zănat, am mărs la școala tot acolo, sara, dă la shinși šiasuri păńă la opt. Aia o fost marța și vińiria, dă doauă ori pră săptămână. În alilalće dzál'ie, o trăbuit să lucru dă la şasă păńă la şasă. Am lucrat în covăšie. La-miadzăt ní-am odińit doauă šiasuri, că ei maistorii, s-or culcat, dar io, vara am făcut răcoarie prin covăšie, am măturat, am câta rânduit, am măturat la drum, naincia covăšii, ca să fie tot curat!⁸

Și în familia Krevech este bine primit. Meșterul avea o fată mai mică decât el și în fiecare duminică Gheorghe trebuia să o ducă la cinematograful din localitate. Cu timpul își dă seama că în casa lui Krevech este mai mult decât un simplu ucenic, pentru că la un moment n'imațu m-o spus că el ar vrea ca io să fiu žiniril'i lui!⁹

În aceste condiții, între cele două localități, una preponderant agrară, populată de români și cealaltă cu populație de etnie germană, cu meșteșugari pricepuți, cu un alt nivel de cultură și o dezvoltare economică mai avansată s-a creat, pe parcursul timpului, o relație de bună vecinătate și încredere reciprocă. Tânărul Gheorghe își dă foarte repede seama de această stare a lucrurilor:

Or fost oamińi dă vorbă, dacă ai vorbit șieva cu ei nu și-or tras vorba napoi, or fost oamińi voioși, așa nu ai avut sfadă cu iezi, or fost oamińi źingăš, curaț, oamińi carie cí-or priețuit daca-i fost bun, daca-i fost rău, or fužit dă cínie.¹⁰

Despre relația dintre membrii comunității germane și a românilor ca populație autohtonă, istoricul Valeriu Leu consemnează că

româñii încep să-i perceapă pe germani și cu atribute pozitive, au mai degradă cuvinte de apreciere la adresa lor: sunt harnici, uniți între ei, serioși și randament la tot ce fac. Eficiența economică impresionează, gospodăria germană ajunge model și termen de comparație.¹¹

În această situație acei tineri care își învață meseria la Kalsdorf însușesc și codul alimentar al germanilor, bucătăria șvăbească fiind una mai deosebită, cu multe mâncăruri gustoase, cu foarte multe legume și zarzavaturi și, ceea ce este foarte important, dar mai ales că impunea un anumit cod alimentar, mâncare pregătită zilnic, cele trei mese fiind servite la ore fixe. Tânărul ucenic este primit și respectat ca unul de neamul lor:

Am măncat cu toții la o masă la un loc, șiie o fost dă mâncările...m-or priețuit. Duminica dacă nu am viinăt acasă, m-or dat bani să mă duc la bioscop, numa cu condiție, să iau și prăfata lui cu mine!¹²

Meseria pe care a învățat-o Gheorghe era căutată. Localitatea Nicolinț, la vremea respectivă avea o populație de 3040 suflete,¹³ care în bună măsură se ocupau cu agricultura, astfel că pentru un fierar se afla întotdeauna de lucru. Gheorghe spune:

Am învățat să potcovim la cai, să reparăm coșii bătrânie, să fașim d-alii noi, să fiericăm coșiliil'i, coșii d-alii mari, carie dă boi, aia tot șiie să țânie dă covăšie.¹⁴

⁷ A spus că sunt nepotul lui și dacă greșesc, nu poate să-mi dea o palmă, îi este milă pentru că sunt nepotul lui, zice, dute la nemții, la Calișdor că acolo sunt meșteșugari buni și ai să învieți bine.

⁸ În cursul celor trei ani trebuia să merg la școala de meserie, am mers seara, de la cinci pâńă la opt, de două ori pe săptămână, marțea și vinerea. În celealte zile trebuia să lucrez în fierărie de la şase dimineață pâńă la şase seara. La amiază, am avut două ore de odihnă, pentru că meșterii s-au culcat, dar eu, vara am făcut răcoare în fierărie, am măturat, am făcut ordină, am măturat la stradă în fața fierăriei, să fie totul curat.

⁹ Neamțul m-a spus că ar vrea să-i fiu ginere.

¹⁰ Au fost oameni de vorbă. Dacă ai vorbit ceva cu ei, nu și-au retras cuvântul, au fost oameni voioși, nu ai avut ceartă cu ei, au fost oameni pedanți, curați, oameni care te-au respectat dacă ai fost bun, dacă ai fost rău, au fugit de tine.

¹¹ Valeriu Leu, *Imaginea germanilor la români din Banat*, în coordonator Samaranda Vultur, *Germanii din Banat*, București, Paiadeia 2000, p. 50

¹² Am măncat cu toții la o masă, la un loc, ce a fost de mâncare... m-am respectat. Dacă duminica nu m-am dus acasă, m-am dat bani să mă duc la cinematograf, dar cu o condiție, să o iau și pe fata lor cu mine.

¹³ Gligor Popi, *Scurt istoric al fruntașei localității Nicolinț*, în „Satul 899”, 1998, nr.12, p. 3

Ideea este că, dacă vorbim despre Nicolințul de la mijlocul secolului trecut, este important să știm câte magazine au fost în localitate, dacă au fost brutării și dacă sătenii au cumpărat pâine sau au făcut-o în casă, câte cărciumi au fost, și dacă singurul *turtar* din localitate și împrejurimi a reușit să facă de Paști și Crăciun suficient de multe turte dulci, în formă de inimioară și cu oglindă la mijloc. Referitor la aceste aspecte ale unei vieți tradiționale, etnologul Ana Berta oferă o imagine ce pătrunde în:

diversele sfere ale vieții și ne oferă informații despre naștere și maturizare, despre prima întâlnire cu lucruri nemaivăzute până atunci, de exemplu o călătorie cu trenul, despre prăvălii și târguri, despre nunțile la unguri, despre bucuriile și tristețile vieții într-un sălaş, despre modul în care se zugrăvește o casă, despre grădinărit, bucătăria tradițională, despre dragostea față de acest întins ses și locul natal.¹⁵

Am descris deja împrejurările care au făcut ca în această localitate preponderent rurală și mai ales tradițională, tărănească, să existe un număr mare de meseriași. Apropierea de localitatea vecină Karlsdorf unde, în anii douăzeci ai veacului trecut, s-a consemnat o adevărată înflorire a mai multor ramuri industriale și a numeroaselor meserii a făcut ca această influență să se resimtă și aici. În monografia *Istoria localității Banatski Karlovac*, scriitoarea Sofija Jovanović, ilustrează sugestiv imaginea acestei așezări cu populație germană:

O adevărată perioadă de înflorire s-a consemnat în Banatski Karlovac, în anii douăzeci ai veacului trecut. Pe lângă fabrica de cărămidă „Kalitowich”, o centrală electrică, Fabrică de mobilier, Fabrică de șuruburi, Fabrică pentru producția de sucuri, în Karlsdorf, mai există o Fabrică de salam, „Herz și fiul” care și-a extins secțiile și programul de producție, Fabrica lui Hoffmann pentru producția de băuturi alcoolice care, în această perioadă se modernizează și se introduce producția de lichior și ridică o fabrică pentru producția de oțet. De asemenea, numeroasele ateliere meșteșugărești se modernizează, comerțul și meșteșugurile înregistrând un adevărat progres.¹⁶

La aceasta adăugăm și faptul că, în perioada respectivă, localitatea Nicolinț era o localitate relativ mare, conform recensământului din 1918, așezarea numără 3230 locuitori¹⁷, necesitățile și cerințele lor fiind destul de mari. Concret, în perioada cuprinsă între anii 1930 și până în jurul anilor de după cel de al Doilea Război Mondial, la Nicolinț au existat 7 fierari, 5 măcelari, 4 cojocari, 4 căruțari, 3 tâmplari, 1 frânghier, 2 sifonării, 1 turtar, 2 cofetari, 1 tinichigiu, 1 brutal, 4 lăptării, un atelier de pieptănăt lâna, 6 magazine și 6 birturi.

Despre fierari

A fost una dintre cele mai căutate meserii. Informațiile referitoare la această meserie au fost multiple, fără a fi lăsat la o parte nici cel mai mic detaliu despre familiile lor, numele lor, cât de pricepuți erau și, mai ales, ce și cum erau lucrurile ieșite din mâna lor. Astfel, dacă aveai nevoie de un lucru mai deosebit, o căruță *ferecată* mai altfel, te duceai la moș *Milan Covașiu*, numai că aici trebuia să stai la coadă, pentru că toată lume îi trecea pragul, atât de priceput și căutat era. Succesul său nu se limita numai la lumea satului, pentru că, în atelierul din Strada de la Vale, venea lume multă și din alte sate. Iar acest Milan, era unchiul respondentului meu Gheorghe Cenușă, iar tatăl lui

¹⁴ Am învățat să potcovim caii, să reparăm trăsuri vechi, să facem trăsuri noi, să punem elementele din fier la trăsuri mari și mai mici, să ferecăm care pentru boi, să facem lucruri care se țin de orice fierarie.

¹⁵ Ana Berta, *Tragovi tradicija*, www.bibliotekaindijija.rs/code/navigate.php

Zadire u raznolike sfere života kroz svoju priču saznajemo o rađanju i odrastanju, o prvom susretu sa vozom i drugim susretima, o pijacama i vašarima, o mađarskim svatovima, o radostima i tugama života na salašima, o moleraju, baštovanstvom, kulinarstvu, o ljubavi prema ravnici i zavičaju.

¹⁶ Sofija Jovanović, *Istoriya Banatskog Karlovca*, http://www.virtualmigrad.com/Istoriya_Banatskog_Karlovca-100-4393
Zvezdane trenutke Banatski Karlovac je imao dvadesetih godina prošlog veka. Osim već pomenute Ciglane *Kalitowich*, postojale su: Fabrika salame, Električna centrala, Fabrika nameštaja, Fabrika metalnih vijaka, Sušara za kukuruz, Fabrika za proizvodnju voćnih sokova... Uz sve to, Karlsdorf je imao i prvu Fabriku za proizvodnju ukosnice, Fabrika salame "Herz i sin" koja proširuje proizvodni program i pogon, Hoffmann prepravlja fabriku alkoholnih pića na parni pogon, proizvodi i likere a podiže i fabriku sirčeta. Mnoge zanatlige modernizuju svoje radnje, pribavljaju električne mašine. Trgovina i zanati cvetaju.

¹⁷ Gligor Popi, *Din trecutul satului Nicolinț*, în „Satul 899”, 1998, nr. 12, p. 3

Milan, moș Gligorie, era bunicul respondentului meu. Fierar fiind, Gheorghe a știut povestea fierărilor din Nicolinț, să dezvăluie amănunte despre măiestria unor fierari, informațiile fiind aprofundate, cu explicații concrete legate de tot ce se efectuează într-o fierărie. Nu este vorba numai de potcovitulailor, aici se fereau trăsuri, căruțe, se băteau fiarele pentru pluguri, în vremurile mai de demult chiar și plugurile se fereau, pentru că erau făcute din lemn și era nevoie ca unele părți să fie consolidate cu metal. Este cert că fierarii erau cei mai căutați meseriași pentru că, în bună măsură, munca câmpului depindea de ei. Erau șapte la număr, aproximativ în fiecare stradă câte doi. Gheorghe menționează că erau necesari mai mulți fierari și mai multe fierării *cam în tot socacu cătă doi covaș pentru că o fost satu mare, coșii mulțe, cai mulți.*¹⁸

Despre tâmplari

Și tâmplarilor le-a revenit un rol important în seria meseriașilor din această localitate, poate chiar, cea mai de cinste. Pur și simplu, de ei depindea, în bună măsură, zestrea pe care părinții o pregăteau pentru Tânără nevastă. Din casa părintească și, în acest caz nu avea deloc importanță familia din care provenea, mireasa trebuia să plece în mod obligatoriu, cu zestrea din care făceau parte obiectele de uz casnic: dulap, cel puțin două paturi, mese, scaune, în unele cazuri, chiar și mult mai multe lucruri. Și toate acestea se făceau la tâmplarii din localitate. Gheorghe Cenușă își amintește că erau trei tâmplari: *tata meu Vichentie, unu Nandri, viinit dān Satu Nou și Laza Tișlăru viinit dān Sâmiai*¹⁹ și că toți aceștia erau foarte buni meseriași:

Tâmplarii mai făceau ferestre, uși, porți, astfel că în localitatea Nicolinț, încă mai există case unde, poarta de la intrare și ferestrele au fost făcute de Vichentie, tatăl respondentului meu Gheorghe Cenușă.

Despre rotari

Despre meseria de *rotar sau căruțar*, Valer Butură precizează că aceștia sunt *meșteri specialiști în confectionarea și repararea carelor și căruțelor* și că aveau o importanță deosebită pentru o comunitate rurală, în fiecare sat se găsea cel puțin un rotar care satisfacea cerințele gospodărești.²⁰

Au fost meseriași foarte căutați, mijloacele de transport din vremea respectivă fiind carele, căruțele, trăsurile mari sau mai mici, săniile de toate mărimele. Abia după ce acestea au fost construite de rotari, au fost duse la fierari pentru ca aceștia să adauge elementele din fier. Dar, ei mai făceau și cozi pentru topoare, ciocane, securi, sape și celealte unelte agricole și mai ales sănii. Iar povestea săniilor este una deosebită. În prima zi de Crăciun, înainte de masă, săniile porneau pe ulițele satului. Nu toate familiile dispuneau de sănii, dar cei care aveau acest privilegiu își plimbau fetele mari în străie de sărbătoare în sănii împodobite cu cele mai frumoase chilimuri, trase de armăsari cu *zvonuțuri la urechi*.²¹

Dulgheri

La Nicolinț, cel puțin atât cât poate restui memoria respondentului meu, au funcționat doar doi dulgheri, *Tie Opra și socrul lui Viorel lu Frințășci*. Aceștia s-au ocupat de construcția din lemn a caselor, au construit porți mai mici, hambare, dintre care unele cu elemente ornamentale și florale sau geometrice foarte frumoase, mai ales cerdacul fiind decorat în acest mod. Cerințele fiind foarte mari, lucrările de acest gen au fost efectuate, în bună măsură, de către *timărmăni* din Karlsdorf.

În cercetările sale, istoricul sârb Rastko Stokanov menționează că *hambarul, ca obiectiv și parte componentă a unei gospodării nu sunt obiective tipice pentru spațiul Voivodinei, ci sunt o*

¹⁸ Aproape în toată strada erau câte doi fierari pentru că au fost satu mare, trăsuri multe, cai mulți.

¹⁹ Tatăl meu, Vichentie, unul, pe nume Nandri, venit din Satu Nou și *Laza Tișlăru*, venit din Sân Mihai și căsătorit la Nicolinț.

²⁰ Valer Butură, *Op. cit.*, 1978, p. 365

²¹ Cu clopoței la urechi.

influență adusă din Serbia Centrală. O construcție în masă de hambare a avut loc în perioada anilor 1900-1921.²²

Tinichigii

Și această meserie ținea de construcția caselor. Tinichigii se ocupau de burlanele pentru case precum și obiecte în bucătărie, găleți, cante, tăvi, pâlnii de diferite forme și mărimi. Gheorghe Cenușă își amintește că erau doar doi tinichigii în localitate, unul care nu s-a prea ținut de lucru și altul, Gheorghe Lincu, care a fost *bun cloanfăr*.²³

Cărămidari

Cu toate că în anii douăzeci ai veacului trecut în localitatea vecină, Karlsdorf a fost deschisă fabrica de cărămidă *Kalitowich*²⁴, în sat se practica fabricarea manuală a cărămizii, atât cărămidă crudă cât și cărămidă *arsă*. Nu toate familiile erau în situația să-și construiască casele din cărămidă *arsă*, doar cele mai înstărîte își puteau permite acest lucru, astfel că îi plăteau pe cei care cunoșteau această îndeletnicire. Cărămida se făcea lângă balta din imediata apropiere a satului, numită Tâglana, unde se afla, din belșug, argilă sau, cum spuneau nicolincenii, *pământ galben*. În publicația *Satul 899* stă consemnat:

*Tâglana nu-i o băltoacă oarecare, este balta mare de la marginea Nicolințului. Nicolincenii nu-și amintesc când și cum a apărut, dar spun că e foarte veche. În schimb, își amintesc că în jurul ei trăiau familii mai sărace, care își căștigau existența cu ajutorul tâglanei... Numele vine de la cărămidă, țiglă (cigla în limba sărbă, n.m.). Fiind vorba de lut (argilă), sătenii au săpat fântâni, au scos pământ și au făcut cărămizi pe care au vândut-o ca țiglă crudă sau arsă.*²⁵

Nu toată lumea cunoștea procedura prin care *pământul galben* se transforma în cărămidă bună pentru construcții. O știau oamenii nevoiași, în bună parte țiganii, care își aveau cocioabele pe malurile Tâglănii și moșteneau meseria din tată-n fiu. Făceau cărămidă în cantități mai mici, pe care o vindeau sau făceau cărămidă la comandă pentru unele familii din localitate. Pământul era scos din fântânilor pe care le săpau, deoarece doar în adâncimi se găsea o anumită argilă, care se amesteca cu apă, se frământa și se punea în tipare speciale, apoi se lăsa la uscat. Procesul ce urma era unul foarte complicat. Gheorghe povestește:

*Cuptoriu ala s-o zâđid dân tâglă crudă și or șciut cum să facă canaluri ca să miargă aerul Cald, or avut o răsuflătoarie pră undie mierze fumu, și l-or mânjât cu imală amistăcată cu pliavă și atună s-o aprins focu, or șciut câce dzâl' ie să facă focu și atună s-o astupat tot și s-o lăsat până s-o răsit.*²⁶

Odată răcit, acest cuptor s-a spart, s-a scos cărămida, iar când s-a făcut altă cărămidă, s-a făcut alt cuptor.

Cojocari

Despre cojocărit se spune că ar fi una dintre cele mai importante meserii tradiționale. Cojocul, atât pentru bărbați cât și pentru femei, era nu numai un obiect vestimentar ci și o expresie a bunăstării, a locului pe care îl ocupa persoana respectivă în ierarhia satului. Cojocul nu era același, avea numeroase tipuri și modele, dependente de vârstă persoanei pentru care era comandat, de buzunarul celui care îl plătea și, mai ales, de imaginea persoanei care îl purta.

Și Valer Butură menționează că această îndeletnicire a fost cel mai important și mai răspândit meșteșug *specializat în prelucrarea pieilor de ovine și confectionarea diferitor piese de*

²² Zlata Vasiljević, www.blic.rs/vesti/Vojvodina/285150. Istoriciar Rastko Stokanov kaže da ambari nisu tipični objekti u Vojvodini, te da su preneseni iz centralne Srbije. Najviše su pravljeni od 1900. do 1920. godine.

²³ Tinichigiu.

²⁴ Sofija Jovanović, *Op.cit., f.p.*

²⁵ Silvia Truia, *Tâglana*, în "Satul 899", 1995, nr. 6, p. 8

²⁶ Cuptorul s-a zidit din cărămidă crudă, ei au știut cum să lasă spații goale printre cărămizi, pe unde să meargă aerul Cald, au avut locuri pe unde a mers fumul, pe din afară l-au dat cu pământ amestecat cu apă și pleavă și atunci au aprins focul, au știut câte zile trebuie să facă focul și după aceea l-au închis și l-au lăsat până s-a răcit.

*îmbrăcăminte. Meșteșugul a fost practicat în cadrul unor gospodării specializate de către membrii acestora*²⁷ De menționat este faptul că marea majoritate a cojocarilor nu țineau ucenici, meseria fiind practicată de mai mulți membri din familie, avându-se în calcul, în primul rând, partea economică, câștigul rămânând în familie, dar și stoparea „*sporirii numărului de cojocari*”.²⁸

Conform celor spuse de respondentul meu, la Nicolinț erau patru cojocari care au confecționat pentru săteni: „*cojoaše, prâsluše dă piel'e dă miel, clăbieță, bundașă d-alii mari, lunži pănă žos prântru dă iarna, păcurari or purtat bundașă și iarna și vara nu or fost fără bundașă acolo la stână*”.²⁹ Fiecare solicitant ducea la cojocar pieile de oaie sau de miel, în funcție de piesa vestimentară ce urma să fie confecționată. Dacă se dorea un cojoc cu piele foarte moale, se ducea la un anume cojocar, iar dacă se dorea ca piesa vestimentară să fie un ieșită din comun, atunci se ducea la vestitul cojocar *Ion a lu Păunchieșci*. Gheorghe Cenușă face, în acest sens, câteva observații interesante:

*Toți ie or învățat zănatu, altu măi slab, altu măi biñe! Numa, la uica Proca řienușă, piel'ia o fost moal'e ca și când ar fi țăsătură nu piel'e dă oaie ori miel, dar Ion lu Păunchieșci o lucrat măi frumos. Cojoașil'i și burdicuril'i li-o impistrit după dorința lu fiecarie. Aia s-o cumpărat, ira, aşa i-o spus. O fost fărbuită în culori, roșu, vierdie, vânătă, galbănă, și atunș el o croit flori d-alia și li-o prinș dă cojoc.*³⁰

Măcelari

Cu toate că într-o așezare rurală în fiecare familie se creșteau animale de casă, în mod deosebit porci, în Nicolinț funcționau cu succes mai mulți măcelari. În anii celui de-al Doilea Război Mondial, la Nicolinț au fost cinci măcelari, cu măcelării răspândite în întregul sat, două dintre ele existând pe lângă birturile din localitate, pe parcursul anilor numărul lor majorându-se considerabil. În publicația *Satul 899* este consemnat:

La Nicolinț, cândva existau 5 măcelării particulare și mai mulți măcelari: Petru și fiul Pau Turcoane (Guşatu), Traian Baba (Pironi), Alexandru-Şandor Popin, Cuzman –Man Petcu (Frinetești), ulterior Pau Picioane (Cărăbașu), Cornel Miclescu (Zaca), Ion Turcoane (Guşatu), Ion Cebzan și alții, ucenici sau calfe, angajați în sat sau la Banatski Karlovac, la fabrica de carne și conserve.

*Toamna, la culesul porumbului, măcelarii ridicau corturi la intrarea în sat și vindeau carne și cârneați pe porumb.*³¹

Sifonari

În Nicolințul de la jumătatea secolului al XX-lea au existat două sifonării și anume în casa lui *Tie řutu, din Strada de la Vale* și în casa lui *Ion a lu Draga*, în aceeași stradă, aceasta din urmă funcționând o foarte îndelungată perioadă. Pe lângă sifon, s-a produs și o băutură acidulată cu miros de zmeură, foarte apreciată și căutată de săteni, mai ales de copii. Ultima sifonărie, cea din casa lui *Ion a lu Draga* a funcționat foarte mult timp, până la decesul proprietarului (1989, n. m. E. G.)

Brutari

Tot la jumătatea secolului al XX-lea, în localitate lucra un singur brutar. Indiferent că foarte multe familii aveau propriul grâu și aduceau făină de la morile din localitățile învecinate, mulți localnici cumpărau pâine de la brutarul ce stătea cu chirie într-o casă din strada principală. Se

²⁷ Valer Butură, *Op. cit.*, 1978, p. 406

²⁸ *Ibidem*

²⁹ Cojoace, veste din piele de miel, căciuli, cojoace mari, lungi până jos, pentru iarnă, ciobanii le-au purtat și iarna, nu au fost fără ele la stână.

³⁰ Toți au învățat meseria, unii mai puțin, alții mai bine. Doar că, la uica Proca Cenușă, pielea a fost aşa de moale de parcă ar fi fost țăsătură, nu piele de oaie sau miel, dar *Ion a lui Păunchieșci*, a lucrat mai frumos. Cojoacele și vestele le-a decorat după dorință fiecaruia. S-a cumpărat ira, aşa s-a numit. A fost vopsită în culori, roșu, verde, albastru, galben, din asta a decupat flori și le-a cusut pe cojoc.

³¹ Gheorghe Bosioc, în „Satul 899”, 1999, nr. 4, p. 6

cumpăra pâine mai ales atunci când lucrările agricole erau în toi, întreaga familie fiind pe câmp, iar cei care rămâneau acasă, copiii și cei mai în vîrstă din familie, nu puteau să facă pâine în casă.

Lăptari

Având în vedere că fondul de animale era foarte mare, s-a simțit nevoie ca surplusul de lapte dintr-o gospodărie să fie vândut. În acest sens, laptele a fost colectat în patru familii din localitate. Gheorghe Cenușă a fost cel care mi-a vorbit despre lăptari și despre prelucrarea laptelui. Laptele adunat se punea într-o mașină specială care separa grăsimea din care se făcea unt care, ulterior, se vindea pe piața din Belgrad. Din laptele rămas se făcea brânză degresată, cumpărată, în bună măsură, de cei mai nevoiași, prețul fiind foarte mic.

După terminarea celui de-al Doilea Război Mondial a urmat o perioadă când, pe lângă cota obligatorie în produse, oamenilor le-au fost luate și animalele din bătătură, în condițiile date, lăptăriile încetând să mai funcționeze.

Cofetari

Bombonțari, lețederi sau tucărpecheri, aşa erau numiți la Nicolinț, cofetarii. Ei știau să facă bomboane de zahăr sau *bomboanță în fieluri și colori*, batoane din nuci și zahăr ars, mere învelite în zahăr roșu, puse-n băț. Cei doi soț și soție, care se ocupau de aceste mici bucurii pentru copii, aveau un nume, numai că respondentul meu a uitat cum i-a chemat, dar nu a uitat să mintească că duminica, după slujba de la biserică ieșeau în colț de stradă cu *tezga* plină de bunătăți, pentru ca bunicii sau străbunicii să nu plece cu mâna goală acasă, la nepoți. Mai apăreau cu vestita *tezgă* și duminica sau în zilele de sărbătoare la horele din sat. Gheorghe Cenușă amintește și alți *bombonțari*, ultima din localitate, fiind vestita *Boaba*, care a locuit, împreună cu mama, în imediata apropiere a gospodăriei familiei Cenușă:

Tot el povestește că *Boaba* a învățat meseria de la tatăl ei, că ulterior și-a deschis un mic chioșc în centrul satului unde vindea și înghețată dar pe care trebuia să-l închidă în jurul anilor 1970, când în localitate se stabilește un albanez venit din Macedonia, care și-a construit o cofetărie în centrul localității, bine aprovizionată cu diferite dulciuri, prăjituri și înghețată.

Turtari

Povestea turtarilor este una deosebită. Cine nu-și amintește de turtele dulci, în diferite forme și mărimi, cu oglinoară la mijloc, primite la sărbători sau cele atârnate în bradul de Crăciun? Există o singură familie în localitate care știa secretul turtelor dulci și își plasa marfa nu numai în sat, ci și în multe alte localități. Este vorba de familia lui Milan Trifon care, pe parcursul anilor, a devenit *Milan Turtariu*. Toată lumea îl cunoștea sub acest nume, atât în sat cât și în târgurile unde apărea cu căruța lui, plină cu marfă. În publicația *Satul 899* se notează:

Pe lângă căluți, pistoale, fetițe, inimi, trăistuțe de Crăciun, mai făcea mărgele colorate în roz și alb cu cruciulițe la mijloc și însirate pe ată, apoi „ciuture”, un fel de traiste prinse la mijloc cu mănuși, decorate cu hârtie creponată și oglinzi, cu care se împodobeia pomul de Crăciun.³²

Secretul rețetei pentru prepararea acestor lucruri minunate, care au adus bucurii multor generații de copii, a fost foarte bine păstrat în familie și se lăsa moștenire din tată în fiu. Se știa doar atât că *turtele se făceau din făină, zahăr și ouă*, aluatul se întindea pe o masă lungă, apoi, cu ajutorul unor tipare din metal, se decupau diferite modele și se dădeau la copt într-un cupitor special din cărămidă care avea două uși, una în față și alta în spate. Pe o ușă se introduceau turtele, iar pe cea din față, care avea două ferestre, se verifica dacă sunt coapte, fără să se deschidă ușa cupotorului. Atât am reușit să aflu din spusele respondentului meu Gheorghe Cenușă. Moș Milan a decedat demult, soția lui de asemenea, în casa lor nimeni nu este interesat să continue meseria din străbuni, dar nici secretul nu este spus.

³² Silvia Truia, *Pomul cu turte dulci*, în „Satul 899”, 1996, nr. 8. 1996, p. 3

Magazinele din Nicolinț

La jumătatea veacului trecut, în localitatea Nicolinț existau șase magazine, împrăștiate în întreaga localitate, magazine mai mici sau mai mari, mai aprovizionate sau mai puțin aprovizionate. Totul depindea de locul unde se găsea magazinul (*ducianul* sau *griecul*, termen folosit de nicolinceni), în ce stradă, de mărimea lui și de familia în proprietatea căreia se afla. Cei care se aflau într-o situație mai favorabilă își permiteau ca marfa să fie foarte diversă și pe lângă articolele alimentare de larg consum se găseau și obiecte ce țin de vestimentație sau obiecte pentru casă. Cel mai mare a fost magazinul lui Nică Truia, din strada principală, în același loc găsindu-se și astăzi tot un magazin mare. Alte magazine mari au fost magazinul lui Chentă Mengher din Strada Mică și a lui Tie Crăciun din Strada Mare. Celelalte au fost mai mici, unele funcționând pe lângă birtul pe care îl avea același proprietar. Gheorghe Cenușă prezintă:

*Or fost dăstul'e dućianuri. Al măi mare o fost la Nică Truia, în colț la Drumu al Mariei. L-o țănut el, gazda. Atună o avut și Moisă Pupin, câță dućian, tot la Drumu al Mariei, atună o fost aiș, în colț, unde o fost Valieri Surșa, unu Gică, ăsta o avut măi dă mult dućian. E, m-am zuitat dă Man Friant, ala o țănut și biert și căsăpie, tot aiș a avut dućian și căsăpie Gușatu, atună, aiș, la Greși o țănut dućian Chentă Mengher. Unde și Stanșiu, o fost un ducian, ala l-o țănut Tie Crășun.*³³

Ultimul dintre ele era mai specific, era proprietatea lui Tie Clipan, care avea și birt dar și pieptănătorie pentru pieptănat lâna. Lâna era adusă spălată și uscată, aici se pieptăna, urmând apoi să fie toarsă, în nopțile lungi de iarnă, de femeile din familie.

În localitate au fost multe cârciumi

Ceea ce este foarte ciudat, dar și aceasta ține de capitolul ocupațiilor tradiționale, în localitate existau, foarte multe birturi. Proprietarul unor birturi, ținea și câte un mic magazin. Cel mai mare birt a fost a lui Sima Țuiu *care o vindut tot și s-o dus în România o cumpărat acolo o pustă*.³⁴ Au existat și alte birturi, *toacăie cu firmă la socac prântru că, naincă toacă zănaturil'i or fost cu firmă, și bierturil'i or fost cu firmă*.³⁵

Acestea ar fi meseriile practicate în localitatea Nicolinț într-o perioadă mai îndelungată de timp, începând cu anii 1930 și până în jurul anilor 1970. Și după această perioadă, au mai existat unele meserii, majoritatea dintre ele pierzându-se în fața timpurilor noi ce au început să fie tot mai mult simțite în viața satului. Așa cum am reușit să constat grație interviurilor realizate în cadrul prezentei cercetări, toate aceste practici sunt în prezent realități memoriale. Sau, în termenii unui reportaj cu valoare sentimentală:

Cu multă părere de rău trebuie să afirm că imaginea satului de altădată s-a pierdut demult în negura vremurilor. Imaginea Nicolințului din zilele noastre este cu totul alta. În localitate există doar trei magazine, un caffè bar și o stațiune unde se colecteză laptele. Și un salon pentru jocuri de noroc. Atât.

*Se mai păstrează, ici și colo, în umbra caselor date în paragină, canaturile ușilor immense, ce vreau să ne spună că aici, a fost odată un magazin alimentar, o măcelărie, o fierărie...*³⁶

³³ Au fost mai multe magazine. Cel mai mare a fost a lui Nică Truia, în colț la Drumu Mare, tot pe strada asta a avut și un magazin mic Moisă Pupin, a fost aici în colț, în strada noastră, unde a locuit Valieri Surșa, apoi a fost unul Gică, el a avut mulți ani magazin, în Strada de la Deal, Man Freaș a avut magazin și birt, tot în această stradă a avut magazin și măcelărie Gușatu. A mai avut magazin Nică Pupin. A fost un magazin și în casa lui Greși (familia Paraschevei Agađišan, n. m. E. G.) l-a ținut Mengher, iar unde este casa familiei Stanciu, a avut magazin Tie Crăciun.

³⁴ În timpul celui de-al Doilea Război Mondial un număr de nicolinceni au trecut clandestin frontieră și s-au stabilit pe moșia acestui Țuiu, (aflată pe partea dreaptă, la intrarea în localitatea Voiteg, Jud. Timiș, România), unde au lucrat ca zilieri (n. m. E. G.).

³⁵ Toate au avut firmă la stradă, deoarece în trecut fiecare atelier meșteșugăresc trebuia să aibă firmă la stradă, de asemenea și birturile.

³⁶ Eufrozina Greoneanț, *Istoria locală a meserilor*, în „Banatul, jurnal al primăriilor din Banatul Istorice”, anul II, nr. 4, 2012

BIBLIOGRAFIE

- BERTA, Ana *Tragovi tradicija*, www.bibliotekaindjija.rs/code/navigate.php
- BOSIOC, Gheorghe (1999), în „Satul 899”, 1999, nr. 4, p. 6
- BRANZEU, Pia (2008). *Micro-istoria reconsiderată*. În *Banatul din memorie*, volum coordonat de Smaranda Vultur, Timișoara: Editura Marineasa
- GREONEANȚ, Eufrozina (2012). *Istoria locală a meserilor*, în „Banatul, jurnal al primăriilor din Banatul Istorici”, anul II, nr. 4, 2012
- JOVANOVIĆ, Sofija, *Istorijska Banatskog Karlovca*
http://www.virtualnograd.com/Istorijska_Banatskog_Karlovca-100-4393
- LEU, Valeriu (2000). *Imaginea germanilor la români din Banat*. În Samaranda Vultur (coordonator), *Germanii din Banat*, București: Editura Paiadeia
- POPI, Gligor (1998). *Scurt istoric al fruntașei localități Nicolinț*, în „Satul 899”, 1998, nr.12, p. 3.
- TRUIA, Silvia (1995). *Tâglana*, în „Satul 899”, 1995, nr. 6, p. 8
- TRUIA, Silvia (1996). *Pomul cu turte dulci*, în „Satul 899”, 1996, nr. 8. 1996, p. 3
- VASILJEVIC, Zlata, www.blic.rs/vesti/Vojvodina/285150
- Colecția săptămânalului „Libertatea”, C.P.E. Libertatea, Panciova
„Satul 899”, Comunitatea Românilor din Serbia, filiala Nicolinț
„Cuvântul românesc”, Comunitatea Românilor din Serbia, Vărșet

**IV. TRANSLATIONS – TRANSLATION STUDIES /
TRADUCTIONS – ÉTUDES DES TRADUCTIONS /
TRADUCERI – TRADUCTOLOGIE**

Coordinator/Coordinateur/Coordonator:

Vanda STAN

Mirel ANGHEL

THE SPECIFIC APPROACH OF TEACHING ROMANIAN TO PREPARATORY YEAR STUDENTS AT THE TECHNICAL UNIVERSITY OF CIVIL ENGINEERING BUCHAREST

SPECIFICUL PREDĂRII LIMBII ROMÂNE STUDENȚILOR ANULUI PREGĂTITOR DE LA UNIVERSITATEA TEHNICĂ DE CONSTRUCȚII BUCUREȘTI

Mirel ANGHEL

Universitatea Tehnică de Construcții București
Facultatea de Inginerie în Limbi Străine
Departamentul de Limbi străine și comunicare
Bv. Lacul Tei, nr. 122-124, sector 2, București
E-mail: mirel.anghel@utcb.ro

Abstract

Teaching Romanian language to the students of the Preparatory Year of Romanian at the Technical University of Civil Engineering in Bucharest comes with a series of challenges that need to be overcome. The most important challenge that teachers have to address is the different level of language acquisition of the foreign students attending these courses. In addition, the cultural specificity of their countries of origin makes this effort a complex one. Both the teaching of Romanian grammar and of the specialized language courses must be done taking into account the variables that the eclecticism of these groups implies.

Rezumat

Predarea limbii române studenților Anului pregătitor de limba română din cadrul Universității Tehnice de Construcții București vine cu o serie de provocări ce trebuie depășite. Cea mai importantă provocare pe care cadrele didactice trebuie să o rezolve ține de nivelul diferit al studenților străini care urmează aceste cursuri. În plus, specificul cultural al țărilor de origine ale acestora face din acest efort unul complex. Atât predarea cursurilor practice de limba română, cât și a limbajelor specializate trebuie să se facă ținându-se cont de aceste variabile pe care eclectismul grupului de studenți le implică.

Keywords: teaching Romanian, Romanian preparatory year, Romanian grammar, Romanian medical vocabulary

Cuvinte-cheie: predarea limbii române, Anul pregătitor de limba română, gramatica limbii române, vocabular medical românesc

Introducere

Predarea limbii române studenților străini de la Anul pregătitor de limba română este adesea presărată cu provocări ce pot fi depășite prin adoptarea unei strategii potrivite fiecărui grup de studenți. Spunem „grup de studenți” referindu-ne nu la grupa ca atare, ci la grupurile constituite de studenții străini în funcție de apartenența lor la o anumită limbă, cultură sau spațiu geografic. Anul pregătitor de limba română pentru cetățenii străini (APLR) se desfășoară pe parcursul a două

semestre și vizează aducerea studenților străini la un nivel minim B1, astfel încât ei să se poată descurca la studiile de licență sau masterat pe care le vor urma. În general, studenții străini care studiază limba în România au avut prilejul de a vorbi în prealabil limba română sau de a se afla într-un mediu în care ea este folosită, totul datorită familiei sau ruedelor din România. O altă categorie de studenți ce studiază la Anul pregătitor al Universității Tehnice de Construcții București este reprezentată de cei ce vorbesc o limbă francofonă. și în acest caz, învățarea limbii române este mai ușoară decât în alte cazuri, chiar dacă studenții nu au mai auzit până acum limba română.

Acomodarea culturală a studenților, un prim pas în învățare

Învățarea limbii române nu implică numai noțiuni teoretice predate la clasă sau exerciții lucrate acasă. Învățarea poate fi ajutată și de acomodarea studenților la specificul culturii române. Această acomodare se va face prin familiarizarea studenților cu ceea ce înseamnă România, prin vizite la muzee și atracții turistice, precum și prin activități extracuriculare interesante și interactive. La Universitatea Tehnică de Construcții București, Săptămâna Limbilor Străine (organizată de peste 14 ani, în luna aprilie a fiecărui an universitar) a prilejuit anul acesta activități la care au luat parte și studenții străini ai Anului pregătitor. A fost organizată o prezentare (și degustare) cu tema „Mămăliga în lume”, la care studenții au făcut prezentări despre implicațiile culinare ale mămăligii în țara lor și formele pe care aceasta le ia de la o țară la alta.

Pe de altă parte, observăm faptul că, la venirea în România, străinii sunt atrași în general de simbolurile cunoscute ale Bucureștiului sau ale marilor orașe din țară. Putem menționa aici Palatul Parlamentului (cunoscut de ei drept Casa Poporului), Muzeul Satului, Muzeul Țăranului Român sau Muzeul Național de Istorie Naturală „Grigore Antipa”. Astfel de vizite la muzee și atracții turistice permit o lărgire a cadrului cultural căruia îi sunt expuși studenții, ei declarându-se uimiți de tradițiile și moștenirea culturală a poporului român.

Deși, la începutul semestrului I, comunicarea în limba română cu studenții se face la nivel elementar, folosirea limbii engleze sau a limbii franceze completează bine lacunele pe care ei le au la început și ajută la receptarea mesajului. Cunoașterea specificului cultural al țării noastre stârnește curiozitatea acestora, studenții dorindu-și să cunoască mai multe lucruri despre România. În acest sens, cursurile de Identitate românească și sincronism european, precum și cele de Cultură și civilizație românească sunt programate spre sfârșitul semestrului I și în semestrul II. Aceste perioade sunt propice lărgirii cadrului lingvistic și cultural, iar studenții își pot consolida astfel cunoștințele de limba română și cele privitoare la cultura română în context european.

Aceste cursuri sunt și o bună introducere la tematica din care studenții își vor alege subiectul pentru redactarea eseului de absolvire, eseul ce va fi susținut oral în fața unei comisii ca parte a examenului de absolvire a Anului pregătitor de limba română. În cadrul activităților extracuriculare întreprinse de cadrele didactice alături de studenții Anului pregătitor s-a constatat mereu o dorință tot mai mare de implicare activă din partea studenților. Ei au dorit mereu să arate ce diferențe și asemănări există între cultura țării lor și cea a României și să pună în evidență unicitatea fiecărei țări.

Buna desfășurare a cursurilor practice de limba română este adesea afectată de nivelul diferit al cunoașterii limbii române de către studenții străini. Din punct de vedere al continuării studiilor după absolvirea cursurilor Anului pregătitor, studenții pot fi împărțiți în 2 categorii:

- a) cei care vor urma studii de licență/masterat în limba română;
- b) cei care vor urma studii de licență/masterat în limba engleză.

O asemenea clasificare este binevenită deoarece se pune astfel întrebarea de ce ei ar trebui să atingă nivelul minim B1 al cunoașterii limbii române (conform standardelor ARACIS), în special de către studenții din a doua categorie. Este clar faptul că dobândirea unui nivel bun al cunoașterii limbii române este necesară atât din perspectiva bunei lor integrări în mediul universitar în care vor activa, cât și din perspectiva acomodării lor culturale la specificul țării noastre. Deși ulterior vor studia în alte limbi decât limba română, acești studenți vor trebui să se descurce în România, iar unii

dintre ei chiar vor stabili relații de colaborare la nivel științific cu alți studenți sau cercetători români.

Predarea limbajului specializat medical la Anul pregătitor de limba română

România a devenit în ultimul timp o destinație preferată de tot mai mulți studenți străini pentru studiile universitare de licență. În țara noastră sunt apreciate în special facultățile de Medicină. Motivele sunt date de oportunitatea de a plăti taxe de școlarizare simțitor mai mici față de cele din țara lor natală, de a accesa burse de studii și de a putea practica disecții și de a aplica toate cunoștințele antomice acumulate având la dispoziție cadavre adevărate, nu numai tehnologie de proiectare 3D sau manechine.

Abordarea limbajului specializat medical va urma, astfel, ca etapă pregăitoare calea familiarizării studenților cu acest tip de lexic științific. Numeroasele împrumuturi din greacă și latină facilitează destul de mult achiziția lexicului de specialitate în domeniul medical, chiar dacă studenții nu au deprins încă foarte bine toate regulile gramaticale. Prin predarea lexicului specializat, cadrul didactic vizează inclusiv dezvoltarea competențelor comunicative ale studenților¹.

Organizarea foarte bună a materiei este un prim pas în conceperea unei metodologii eficiente. Studenții străini trebuie familiarizați, în primul rând, cu vocabularul medical (fie că ne referim la componenta preclinică, fie că avem în vedere componenta clinică² – acolo unde competențele de comunicare sunt la fel de importante).

Având cunoștințe de limba română deja acumulate în urma parcurgerii cursurilor practice, studenții pot astfel să creeze propoziții, fraze, dialoguri situaționale și să le pună pe toate în contexte comunicative simple. În acest fel, ei pot înțelege mai bine structura textelor științifice pe care le vor aborda ulterior în cadrul studiilor de licență. Predarea limbajului medical studenților străini implică nu numai învățarea unor cuvinte grupate tematic, ci și punerea lor într-un context mai larg. Necessitatea deprinderii unor competențe comunicative (inclusiv de către studenții mediciniști români) vine ca o necesitate în sistemul medical, căci e lesne de observat că în comunicarea medic-pacient și comunicare la nivelul sistemului medical există numeroase lacune. La fel ca în cazul predării limbii engleze medicale, predarea limbii române pentru obiective specifice are ca obiectiv formarea competențelor de redactare, înțelegere și comunicare. Cursurile practice de limba română (semestrul I: nivel A1-A2, semestrul II: nivel B1-B2) se împletește armonios cu cele de Cultură și civilizație românească, Identitate românească și sincronism european, precum și cu limbajele specializate. Important este ca ele să se succeă火ă și, dacă este nevoie, să fie concomitente doar în anumite perioade ale anului universitar.

Pe lângă necesitatea ca studenții străini să se adapteze la specificul culturii române, apare și nevoia implicită ca profesorul să facă același efort de conștientizare a diferențelor culturale ce există între studenții străini ce provin din numeroase țări din întreaga lume. Această adaptare culturală este facilitată de mijloacele moderne de comunicare și de cele multimedia. Astfel, disponibilitatea imediată a unui mijloc electronic de tarducere-instant, a dicționarelor în format electronic și a unor materiale didactice auxiliare în format audio-video sunt de mare ajutor.

Grupa de tipul „bulgăre de zăpadă”

Pentru a ilustra cel mai bine provocările întâmpinate în lucrul cu studenții de niveluri diferite, putem folosi metafora „bulgărelui de zăpadă”. În Universitatea Tehnică de Construcții București, Anul pregătitor de limba română pentru cetățenii străini este organizat în prezent în două grupe de studenți. Majoritatea provin din țările arabe și doresc să studieze medicina în România.

¹ Brikena Xhaferi, „Teaching and learning ESP vocabulary”, în *Revista de Lenguas para Fines Específicos*, 15/16 (2009-2010), p. 229

² Iulian Boldea et. al., „The process of teaching and learning the Romanian medical language in the context of cultural diversity”, în *Mediating globalization: Identities in dialogue*, Arhipelag XXI Press, 2018, p. 192

Inițial, s-a pornit la drum cu o singură grupă ai cărei studenți incepuseră să comunice destul de bine, la nivel elementar, în limba română, dar și să aplique reguli gramaticale de bază.

Ulterior, lucrurile s-au complicat, căci a venit un al doilea „val” de studenți care s-au alăturat celor deja existenți în această grupă. Motivele întârzierii lor erau multiple: probleme cu viza, dosare incomplete, indisponibilitatea imediată a unor burse oferite de statul român etc. Această grupă a ajuns să se comporte ca un „bulgăre de zăpadă” ce se mărea la fiecare „rostogolire” și primea noi „straturi” pe măsura trecerii timpului. În cele din urmă, s-a ajuns la următoarea compoziție eclectică a grupei:

- a) studenți care știau limba română la nivel începător din familie (un părinte român, de obicei mama, sau o rudă din România);
- b) studenți care au deprins limba română de bază în urma cursurilor practice ale Anului pregătitor, într-o perioadă de aproximativ două luni;
- c) studenți care cu greu puteau înțelege ceva în limba română.

Din punct de vedere al timpului petrecut în România, acest timp este descrescător de la prima până la a treia categorie Deoarece studierea limbajului specializat medical a început în al doilea semestru, studenții străini care au venit la cursurile Anului pregătitor încă de la început (luna octombrie) au ajuns în prealabil la un bun nivel al cunoașterii limbii române. Revenind la metafora „bulgărelui de zăpadă”, s-a constatat că desfășurarea activității de seminar a devenit anevoieasă, cadrele didactice oscilând de la un nivel la altul și irosind perioade de timp importante în această trecere succesivă pe la categoriile respective de studenți. Drept urmare, s-a creat o a doua grupă a cărei omogenitate a permis abordarea mult mai organizată a materiei de studiu. Astfel, și studenții din a doua grupă au putut participa cu succes la cursurile limbajelor specializate.

Concluzie

Deși grupele Anului pregătitor de limba română pentru cetățenii străini de la Universitatea Tehnică de Construcții București sunt departe de fi omogene, predarea limbajelor specializate se face cu succes. Este nevoie de o bună organizare, etapizată, a materiei de studiu, precum și de împărțirea studenților în grupe diferite, în cazul în care unei dintre ei se înmatriculează mai târziu.

Afixele greco-latine folosite în limba română medicală permit o asimilare mai ușoară a materiei în cazul studenților francofoni, dar și în cazul celor vorbitori de limba engleză. Engleza fiind o limbă a evoluției științifice și a inovației în medicină, putem spune că ea a devenit o limbă universală căreia multe alte limbi îi sunt tributare datorită împrumutului lexical masiv de terminologie medicală.

BIBLIOGRAFIE

- BOLDEA, I. et al. (2018). „The process of teaching and learning the Romanian medical language in the context of cultural diversity”. *Mediating globalization: Identities in dialogue*, Arhipelag XXI Press, p. 192
- BUJA, E. et al. (2016). *Limba română ca limbă străină. Caiete didactice pentru limbaje de specialitate, vol. I, Medicină generală și farmacie*, Editura Universității Transilvania din Brașov
- PLATON, E. et al. (2012). *Manual de limba română ca limbă străină (RLS), A1-A2*. Cluj-Napoca: Editura Casa Cărții de Știință
- XHAFERI, B. (2009-2010). „Teaching and learning ESP vocabulary”. *Revista de Lenguas para Fines Específicos*, 15/16, p. 229

**V. SCIENTIFIC CULTURE / CULTURE SCIENTIFIQUE /
CULTURĂ ȘTIINȚIFICĂ**

**Coordinator/Coordinateur/Coordonator:
Eugen GAGEA**

THE LEGACY OF DIGNITY – AUREL ARDELEAN

MOȘTENIREA UNEI DEMNITĂȚI – AUREL ARDELEAN

Vasile MAN

Universitatea de Vest „Vasile Goldiș”, Arad

E-mail: vasileman7@yahoo.com

Viviana MILIVOIEVICI

Academia Română, Filiala Timișoara

Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”

E-mail: viviana.poclid@yahoo.com

Abstract

*The president and founding rector of the ‘Vasile Goldiș’ Western University of Arad, doctoral professor **AUREL ARDELEAN** left us the example of his life of dignity, devotion, exigency and respect of value.*

He was a fighter for the good of others!

He had a true respect cult for the high values he sustained and promoted.

He was part of the personalities’ elite who, like Vasile Goldiș – the spiritual patron of the University – fought to achieve the ideal of academic education in the city of Arad.

He was the MAN who sanctified the place by his deeds.

All of us who have known him bear a great respect in our mind, heart, and prayers.

AUREL ARDELEAN remains alive in our souls through his work.

With our open souls, we pray to honor the memory of a MAN of God – AUREL ARDELEAN, who left us as legacy

The DIGNITY OF HIS LIFE!

Rezumat

*Președintele și rectorul fondator al Universității de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, profesor universitar doctor **AUREL ARDELEAN** ne-a lăsat moștenire **modelul vietii sale** de demnitate, devotament, exigență și respect al valorii.*

A fost un luptător pentru binele altora!

Avea un cult al respectului față de valorile înalte, pe care le susținea și promova.

A făcut parte din elita personalităților care, asemeni lui Vasile Goldiș – patronul universității – a luptat pentru realizarea idealului de a avea la Arad învățământ universitar.

A fost OMUL care sfîrșește locul prin faptele sale.

Toți cei care l-am cunoscut îi purtăm în gând, în suflet, în rugăciuni, un mare respect.

AUREL ARDELEAN rămâne viu în sufletele noastre prin opera sa.

Cu sufletele deschise, ne rugăm pentru cinstirea memoriei unui OM al lui Dumnezeu – AUREL ARDELEAN, care ne-a lăsat moștenire

DEMNITATEA VIETII SALE!

Keywords: legacy, dignity, value, memory, personality

Cuvinte-cheie: moștenire, demnitate, valoare, memorie, personalitate

**UNIVERSITATEA DE VEST „VASILE GOLDIŞ” DIN ARAD
REVISTA „STIINȚĂ ȘI CULTURĂ”
ZILELE ACADEMICE ARĂDENE
IN MEMORIAM AUREL ARDELEAN
9-11 MAI 2019**

MOȘTENIREA UNEI DEMNITĂȚI

Președintele și Rectorul fondator al Universității de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, **prof. univ. dr. Aurel Ardelean** ne-a lăsat moștenire **Modelul vieții** sale de demnitate, devotament, exigență și respect al valorii!

Și când era nevoie să-ți refuze o solicitare, o făcea cu respect. Avea un îndemn: *Mergem înainte!*, mai presus de greutăți și obstacole.

A fost un luptător pentru binele altora !

A fondat o instituție universitară, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, cu prestigiu internațional, în lumea academică.

Avea un cult al respectului față de valorile înalte, pe care le susținea și promova.

A făcut parte din elita personalităților care, asemeni lui Vasile Goldiș – patronul Universității – a luptat pentru realizarea idealului de a avea la Arad învățământ universitar.

Încă din perioada când activam în învățământul preuniversitar aveam un respect reciproc cu profesorul Aurel Ardelean care era inspector școlar, iar eu director școlar, însotindu-mă la multe lansări de carte. A prețuit toată viața actul de cultură, apreciind împreună Cultura ca ambasador al apropierii dintre oameni.

Foarte firesc, în anul 2005, când am venit la Rectorul UVVG Arad, Aurel Ardelean, cu primul număr al revistei „Studii de Știință și Cultură”, m-a invitat să vin cu revista la UVVG.

Au trecut 15 ani! M-am bucurat de sprijinul său permanent, ajungând, ca acum, când împreună cu CS Dr. Viviana Milivoievici, de la Academia Română, Filiala Timișoara, Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu” și director adjunct al revistei, să scriem Monografia revistei internaționale de filologie „Studii de Știință și Cultură”, la 15 ani de apariție continuă.

Aducem omagiu nostru prin revista care îi promovează neîncetat memoria și ctitoria sa, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad.

Ca Rector și Președinte al UVVG Arad a sprijinit permanent apariția trimestrială a revistei „Studii de Știință și Cultură”, atât finanțiar, cât și moral. Ne-a fost alături în toate momentele esențiale ale revistei: acordarea titlului de Doctor Honoris Causa multor personalități din Consiliul științific, cât și încheierea de parteneriate cu universități, centre de cercetare și Academii din țară și străinătate, cel mai recent fiind parteneriatul dintre revistă și Academia Română, Filiala Timișoara, Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”.

A fost alături de noi, în organizarea celor sapte ediții ale Colocviului Internațional *EUROPA: centru și margine. Cooperare culturală transfrontalieră* și ne-a susținut toate demersurile inițiate împreună cu CS Dr. Viviana Milivoievici în promovarea prestigiului UVVG Arad prin revista „Studii de Știință și Cultură” și lansări de cărți la universități și Academii din țară și străinătate: Franța, Austria, Serbia, Republica Moldova.

Ne-am bucurat de un respect deosebit din partea sa.

Toți cei care l-am cunoscut, îi purtăm în gând, în suflet, în rugăciuni, un mare respect!

Rectorul și Președintele Universității de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, prof. univ. dr. Aurel Ardelean, a fost *OMUL care sfînțește locul prin faptele sale!*

Aurel Ardelean rămâne viu în sufletele noastre prin opera sa.

Moștenirea demnității Omului Aurel Ardelean este un „Memento” al adevărului despre nevoia de-a ne gândi, fiecare, la frumusețea sufletească din veșnicia Luminii.

Așa cum Soarele luminează toate anotimpurile și tinerețea sufletească o putem trăi în toate anotimpurile vârstei pământești, spunând *Nihil Sine Deo!* – Aurel Ardelean a fost permanent un Om Tânăr, cu suflet proaspăt pregătit mereu pentru actul creației.

Cu sufletele deschise, ne rugăm pentru cinstirea memoriei unui OM al lui Dumnezeu – Aurel Ardelean, care ne-a lăsat moștenire

DEMNITATEA VIETII SALE!

Arad, 10 mai 2019

THE TRADITIONS – FORMS OF ETHNIC AND CULTURAL LEGITIMACY

LES TRADITIONS – FORMES DE LEGITIMITÉ ETHNIQUE ET CULTURELLE

TRADIȚIILE – FORME DE LEGITIMARE ETNICĂ ȘI CULTURALĂ

Mirela KOZLOVSKY

„Ovidius” University from Constanța

Faculty of Arts

Bd. Mamaia nr. 124, Constanța

E-mail: mirelakoz@gmail.com

Abstract

The political and socio-economic transformations that have taken place in the Dobrogea region at an accelerated pace are responsible for the transformation, adaptation and disappearance of customs with an identitary character. The ethnic Dobrogean groups to which I have researched the repertoire of songs and games have gone through the same stages of adaptation to new times. The scientific approach aims at highlighting the mutual conditioning that is established between the dynamics of the social phenomena and the traditions of the ethnic communities in Dobrogea. For this we will highlight the aspects that explain how the evolution of the Romanian society profoundly and irreversibly affected the cultural heritage and the specific traditions of ethnic groups in Dobrogea.

Résumé

Les transformations politiques et socio-économiques survenues à un rythme accéléré dans la région de Dobrogea sont responsables de la transformation, de l'adaptation et de la disparition de coutumes à caractère identitaire. Les groupes ethniques Dobrogéens pour lesquels j'ai effectué des recherches sur le répertoire de chansons et de jeux ont traversé les mêmes étapes d'adaptation au nouveau temps. L'approche scientifique vise à mettre en évidence le conditionnement mutuel qui s'établit entre la dynamique des phénomènes sociaux et les traditions des communautés ethniques de Dobrogea. Pour cela, nous soulignerons les aspects qui expliquent comment l'évolution de la société roumaine a profondément et irréversiblement affecté le patrimoine culturel et les traditions spécifiques des groupes ethniques de Dobrogea.

Rezumat

Transformările politice și socio-economice ce s-au derulat în spațiul dobrogean într-un ritm accelerat sunt responsabile de transformarea, adaptarea și dispariția unor cutume cu caracter identitar. Grupurile etnice dobrogene cărora le-am cercetat repertoriul de cântece și jocuri au parcurs aceleași etape de adaptare la vremurile noi. Demersul științific își propune să evidențieze condiționarea reciprocă ce se stabilește între dinamica fenomenelor sociale și tradițiile comunităților etnice din Dobrogea. Pentru aceasta vom reliefa aspectele ce explică modul în care evoluția societății românești a afectat profund și ireversibil moștenirea culturală și tradițiile

Keywords: *ethnic, repertory, community, traditions, folklore*

Mots-clés: *ethnique, répertoire, communauté, traditions, folklore*

Cuvinte-cheie: *etnic, repertoriu, comunitate, tradiții, folclor*

Introducere

Dobrogea, teritoriul cu structură demografică eterogenă, a oferit condiții prielnice tuturor categoriilor socio-profesionale stabilite în această provincie. Toți cei care s-au statornicit au fost oameni dornici de adaptare, puțin pretențioși și capabili să se integreze într-un teritoriu amalgamat, unde presiunea de asimilare a fost moderată. Mozaicul lingvistic și cultural dobrogean a oferit șanse egale de afirmare tuturor grupurilor etnice stabilite în acest spațiu geografic cu forme diferite de relief: cu ape ce au favorizat navigația și cărăușia, cu păduri, cu ogoare bune de agricultură. (IONESCU, 2008, 86)

Pe lângă grupul etnic majoritar, format de dacoromâni, aici își duc traiul aromâni, meglenoromâni, rușii-lipoveni, ucraineni, tătari, turci, evrei, armeni, bulgari, italieni, greci, albanezi, germani, minoritari ce au reușit de-a lungul timpului să-și construiască identități etnoculturale distincte.

Alături de meglenoromâni și istororomâni, aromâni reprezintă grupuri etnice latinofone din Balcani, cunoscuți și cu numele de români sud-dunăreni. Până în secolul al XVII-lea aceștia s-au caracterizat printr-o societate preponderent orală ce avea ca principală îndeletnicire păstoritul. (BREZEANU, ZBUCHEA, 1997, 7) La sfârșitul primului război balcanic (anul 1913), aceștia au imigrat în România stabilindu-se cu precădere în Dobrogea, continuând să-și păstreze limba, obiceiurile și conștiința propriei identități, chiar și atunci când condițiile de afirmare au fost ostile. (BREZEANU, ZBUCHEA, 1997, 48)

Fiind colectivități de păstori, izolate și relativ închise, aromâni au conservat practici străvechi ce s-au concretizat în obiceiuri legate de ciclul vieții și de principala lor îndeletnicire.

Meglenoromâni, formează o parte distinctă a latinității orientale, fiind originari din nordul Greciei. La începutul secolului XX au imigrat în România, fiind stabiliți mai întâi în Cadrilater iar apoi în comuna Cerna, din județul Tulcea, unde au conviețuit alături de dacoromâni, aromâni și bulgari. Meglenoromâni au puternice asemănări cu aromâni dar se diferențiază din punct de vedere cultural de unele etnii dobrogene conlocuitoare prin dialect, religie și istorie.

Rușii Lipoveni reprezintă un mic grup etnic (aproximativ 40.000 persoane) de origine rusească (slavi orientali) pe care îl regăsim în județele Tulcea, Brăila, Constanța, Ialomița, Moldova și Bucovina. Regiunile Rusiei din care provin rușii-lipoveni din România, cunoscuți și cu numele de staroveri (credincioși de rit vechi), sunt arealele Donului și Kubanului. (TUDOSE, 2015, 15) Ei s-au stabilit în țara noastră în a doua jumătate a secolului al XVII-lea ca urmare a reformelor importante produse în biserică rusă. Reformele propuse de Țarul Alexei Mihailovici și susținute de Patriarhul Nikon au nemulțumit pe credincioșii ruși, astfel că o bună parte dintre cei care locuiau în zonele Donului și Nistrului s-a îndreptat către țara noastră, preferând pădurile din Moldova și Bucovina dar și Dobrogea. (TUDOSE, 2015, 12) În teritoriile Dobrogei au fost menționați pentru prima oară în anul 1762, când au fost semnalati în satul Sarichioi. (TUDOSE, 2015, 25) Zona Dobrogei a fost preferată deoarece rușii-lipoveni sunt la origine pescari din zona râurilor Nipru, Volga și Don, și aici, încurajați de ape, puteau practica în continuare pescuitul. În plus, în Dobrogea, aflată sub stăpânirea Imperiului Otoman, nu le era îngrădită credința, autoritățile turcești fiind tolerante în chestiunile religioase. (TIULIUMEANU, 2015, 121) Pe teritoriul României rușii lipoveni au păstrat cu grijă comori neprețuite ale culturii materiale și spirituale ruse: manuscrise și tipărituri vechi,

icoane străvechi în stil bizantin, mostre de țesături, artă aplicată, arhitectura locuințelor, portul popular, tradițiile și obiceiurile populare, folclorul ș.a. (JORA, 2014, 71)

Rușii-lipovenii și-au păstrat în teritoriile de adopție tradițiile, obiceiurile, limba și portul, dar mai ales credința, indiferent de fenomenul de aculturăție la care au fost supuși. Izolarea pe care Delta o oferă, i-a ajutat să-și păstreze tradițiile până la începutul secolului trecut. Pentru aproximativ două sute de ani viața lor s-a păstrat nealterată.

În Dobrogea, tătarii și turcii au conviețuit împreună, au sărbători religioase, obiceiuri și tradiții comune; între ei există un liant religios și cultural, origini turcice comune, iar limba tătară este un dialect al limbii turce. (IBRAM, 2017, 218)

Tătarii au ajuns în spațiul dobrogean la începutul secolului al XIII-lea, moment în care, pentru aproximativ trei sute de ani (1223-1502) Dobrogea a fost integrată în politica pontică a Hoardei de Aur. Marea majoritate a tătarilor care trăiesc astăzi în localități dobrogene au venit în rânduri succesive din stepele de nord ale Asiei și din Crimeea, prin fenomenul migrațiilor târzii. Etnicii tătari au trăit neîntrerupt în acest spațiu românesc, fiind componenta musulmană asociată și cu îndelungata stăpânire musulmană (1418-1877) la Dunărea de jos. Au fost menționați în diferite documente ale epocii cu etnonimul tătari dobrogeni, fiind atestați în zona centrală, în partea de sud, precum și în zona stepei dobrogene. (IBRAM, 2017, 20)

Tot în secolul al XIII-lea, Hanul musulman Djemaleddin Ibrahim Berke Han a colonizat în nordul teritoriului dobrogean aproximativ 15.000 de turci selgiukizi musulmani din Anatolia. (IBRAM, 2017, 21) În această perioadă are loc retragerea în ținutul Dobrogei (parte a Imperiului bizantin) a fostului sultan de Iconium (Konya), Izzededin Keykavus al II-lea, urmat curând (1263) de câteva mii de partizani ai săi, nobili, războinici și familiile lor. Odată cu acest alai emigrează în Dobrogea și Sarı Saltuq Baba, important propovăduitor al islamismului, conducător spiritual și politic al turcilor selgiukizi de neam oguz, stabiliți în ținuturile danubiano-pontice. (GLODARENCO, 2008, 37)

Tătarii și turcii, alături de alte grupuri etnice ce trăiesc în Dobrogea suferă de fenomenul aculturăției. Voluntar sau involuntar, aceștia asimilează caracteristicile culturale ale societății române, ale grupului majoritar român dominant prin căsătorii mixte, prin adoptarea unor obiceiuri și tradiții culturale românești, prin deteriorarea sau pierderea identității lingvistice, prin pierderea “purității”, a autenticității practicilor etnofolclorice și religioase. (IBRAM, 2017, 213)

Întrebuițarea aleatorie, cu dificultate a limbii materne, trecerea în repertoriul pasiv sau în uitare a unor tradiții, presiunea civilizației și istoriei contemporane, servitările globalizării, nevoia de echilibru între cutume, tradiții și modernitate, schimbarea modului de gândire, a mentalului colectiv sunt factori ce caracterizează societatea actuală a comunităților turce și tătare din Dobrogea. (IBRAM, 2017, 223)

Prezentare sinoptică a grupurilor etnice studiate

Dobrogea, teritoriul cu structură demografică eterogenă, a oferit condiții prielnice tuturor categoriilor socio-profesionale stabilite în această provincie. Toți cei care s-au statornicit au fost oameni dornici de adaptare, puțin pretențioși și capabili să se integreze într-un teritoriu amalgamat, unde presiunea de assimilare a fost moderată. Mozaicul lingvistic și cultural dobrogean a oferit șanse egale de afirmare tuturor grupurilor etnice stabilite în acest spațiu geografic cu forme diferite de relief: cu ape ce au favorizat navigația și cărăușia, cu păduri, cu ogoare bune de agricultură. (IONESCU, 2008, 86)

Pe lângă grupul etnic majoritar, format de dacoromâni, aici își duc traiul aromâni, meglenoromâni, rușii-lipoveni, ucraineni, tătari, turci, evrei, armeni, bulgari, italieni, greci, albanezi, germani, minoritari ce au reușit de-a lungul timpului să-și construiască identități etnoculturale distințe.

Alături de meglenoromâni și istroromâni, aromâni reprezintă grupuri etnice latinofone din Balcani, cunoscuți și cu numele de români sud-dunăreni. Până în secolul al XVII-lea aceștia s-au

caracterizat printr-o societate preponderent orală ce avea ca principală îndeletnicire păstoritul. (BREZANU, ZBUCHEA, 1997, 7) La sfârșitul primului război balcanic (anul 1913), aceștia au imigrat în România stabilindu-se cu precădere în Dobrogea, continuând să-și păstreze limba, obiceiurile și conștiința propriei identități, chiar și atunci când condițiile de afirmare au fost ostile. (BREZANU, ZBUCHEA, 1997, 48)

Fiind colectivități de păstori, izolate și relativ închise, aromânii au conservat practici străvechi ce s-au concretizat în obiceiuri legate de ciclul vieții și de principala lor îndeletnicire.

Meglenoromâni, formează o parte distinctă a latinității orientale, fiind originari din nordul Greciei. La începutul secolului XX au imigrat în România, fiind stabiliți mai întâi în Cadrilater iar apoi în comuna Cerna, din județul Tulcea, unde au conviețuit alături de dacoromâni, aromâni și bulgari. Meglenoromâni au puternice asemănări cu aromânii dar se diferențiază din punct de vedere cultural de unele etnii dobrogene conlocuitoare prin dialect, religie și istorie.

Rușii Lipoveni reprezintă un mic grup etnic (aproximativ 40.000 persoane) de origine rusească (slavi orientali) pe care îi regăsim în județele Tulcea, Brăila, Constanța, Ialomița, Moldova și Bucovina. Regiunile Rusiei din care provin rușii-lipoveni din România, cunoscuți și cu numele de staroveri (credincioși de rit vechi), sunt arealele Donului și Kubanului. (TUDOSE, 2015, 15) Ei s-au stabilit în țara noastră în a doua jumătate a secolului al XVII-lea ca urmare a reformelor importante produse în biserică rusă. Reformele propuse de Țarul Alexei Mihailovici și susținute de Patriarhul Nikon au nemulțumit pe credincioșii ruși, astfel că o bună parte dintre cei care locuiau în zonele Donului și Nistrului s-a îndreptat către țara noastră, preferând pădurile din Moldova și Bucovina dar și Dobrogea. (TUDOSE, 2015, 12) În teritoriile Dobrogei au fost menționați pentru prima oară în anul 1762, când au fost semnalati în satul Sarichioi. (TUDOSE, 2015, 25) Zona Dobrogei a fost preferată deoarece rușii-lipoveni sunt la origine pescari din zona râurilor Nipru, Volga și Don, și aici, încurajați de ape, puteau practica în continuare pescuitul. În plus, în Dobrogea, aflată sub stăpânirea Imperiului Otoman, nu le era îngrădită credința, autoritățile turcești fiind tolerante în chestiunile religioase. (TIULIUMEANU, 2015, 121) Pe teritoriul României rușii lipoveni au păstrat cu grijă comori neprețuite ale culturii materiale și spirituale ruse: manuscrise și tipărituri vechi, icoane străvechi în stil bizantin, mostre de țesături, artă aplicată, arhitectura locuințelor, portul popular, tradițiile și obiceiurile populare, folclorul și.a. (JORA, 2014, 71)

Rușii-lipovenii și-au păstrat în teritoriile de adopție tradițiile, obiceiurile, limba și portul, dar mai ales credința, indiferent de fenomenul de aculturație la care au fost supuși. Izolarea pe care Delta o oferă, i-a ajutat să-și păstreze tradițiile până la începutul secolului trecut. Pentru aproximativ două sute de ani viața lor s-a păstrat nealterată.

În Dobrogea, tătarii și turcii au conviețuit împreună, au sărbători religioase, obiceiuri și tradiții comune; între ei există un liant religios și cultural, origini turcice comune, iar limba tătară este un dialect al limbii turce. (IBRAM, 2017, 218)

Tătarii au ajuns în spațiul dobrogean la începutul secolului al XIII-lea, moment în care, pentru aproximativ trei sute de ani (1223-1502) Dobrogea a fost integrată în politica pontică a Hoardei de Aur. Marea majoritate a tătarilor care trăiesc astăzi în localități dobrogene au venit în rânduri succesive din stepele de nord ale Asiei și din Crimeea, prin fenomenul migrațiilor târzii. Etnicii tătari au trăit neîntrerupt în acest spațiu românesc, fiind componenta musulmană asociată și cu îndelungata stăpânire musulmană (1418-1877) la Dunărea de jos. Au fost menționați în diferite documente ale epocii cu etnonimul tătari dobrogensi, fiind atestați în zona centrală, în partea de sud, precum și în zona stepei dobrogene. (IBRAM, 2017, 20)

Tot în secolul al XIII-lea, Hanul musulman Djemaleddin Ibrahim Berke Han a colonizat în nordul teritoriului dobrogean aproximativ 15.000 de turci selgiukizi musulmani din Anatolia. (IBRAM, 2017, 21) În această perioadă are loc retragerea în ținutul Dobrogei (parte a Imperiului bizantin) a fostului sultan de Iconium (Konya), Izzededin Keykavus al II-lea, urmat curând (1263) de câteva mii de partizani ai săi, nobili, războinici și familiile lor. Odată cu acest alai emigrează în Dobrogea și Sarî Saltuq Baba, important propovăditor al islamismului, conducător spiritual și

politici al turcilor selgiukizi de neam oguz, stabiliți în ținuturile danubiano-pontice. (GLODARENCO, 2008, 37)

Tătarii și turcii, alături de alte grupuri etnice ce trăiesc în Dobrogea suferă de fenomenul aculturației. Voluntar sau involuntar, aceștia asimilează caracteristicile culturale ale societății române, ale grupului majoritar român dominant prin căsătorii mixte, prin adoptarea unor obiceiuri și tradiții culturale românești, prin deteriorarea sau pierderea identității lingvistice, prin pierderea "puritatei", a autenticității practicilor etnofolclorice și religioase. (IBRAM, 2017, 213)

Întrebuițarea aleatorie, cu dificultate a limbii materne, trecerea în repertoriul pasiv sau în uitare a unor tradiții, presiunea civilizației și istoriei contemporane, servuțiile globalizării, nevoia de echilibru între cutume, tradiții și modernitate, schimbarea modului de gândire, a mentalului colectiv sunt factori ce caracterizează societatea actuală a comunităților turce și tătare din Dobrogea. (IBRAM, 2017, 223)

Relația dintre societatea modernă și tradiție

Lucrarea de față își propune să evidențieze interdependența dintre dinamica fenomenelor sociale și tradițiile comunităților etnice din Dobrogea. Pentru aceasta vom reliefa aspectele ce explică modul în care evoluția societății românești a afectat profund și ireversibil moștenirea culturală și tradițiile specifice grupurilor etnice din Dobrogea. Demersul propus se fundamentează pe cercetările etnomuzicologice de teren realizate în ultimii ani l-a grupurile etnice din Dobrogea. Înainte de a prezenta genurile folclorice amenințate de progresul societății cu trecerea în categoria repertoriului pasiv sau genuri la care comunitatea a renunțat, să explicăm termenul de comunitate. Din punct de vedere științific acest termen definește societatea țărănească, unitate socială restrânsă ce trăiește dintr-o economie parțial închisă pe un teritoriu din care își procură o bună parte din produsele necesare subzistenței. Membrii comunităților rurale se supun disciplinei colective, factor decisiv în menținerea coeziunii. (BONTE, IZARD, 1999, 675)

Putem afirma că această definiție este în deplină concordanță cu ceea ce era comunitatea dobrogeană în urmă cu mai bine de șaptezeci de ani, când relațiile stabilite între membrii comunității erau dictate de tradiție și de moștenirea culturală a tuturor grupurilor etnice prezentate în acest demers științific.

Studierea repertoziilor de cântece și dansuri tradiționale la aromâni, meglenoromâni, ruși-lipoveni, tătari și turci a evidențiat faptul că familia a reprezentat și reprezintă încă zona în care ei se autoidentifică prin preluarea și perpetuarea tuturor practicilor identitare. Progresul societății a permis ca la toate grupurile etnice studiate să constată dispariția cântecului de leagăn, gen folcloric esențial în conștientizarea apartenenței la un grup etnic. Am remarcat că tătarii au înlocuit cântecul de leagăn cu cântece de leagăn din repertoriul turcesc sau din repertoriul de cântece tradiționale dacoromânești. La turci, în prezent mamele obișnuiesc să-și adoarmă pruncii fie cu cântece de leagăn autohtone, cu vechi rădăcini în repertoriul originar, fie cu cântece de leagăn înregistrate pe website-uri (youtube) din Turcia.

Colindul, alt un gen folcloric ce se adresează copiilor, a dispărut din practica identitară a meglenoromânilor. Odată cu aşezarea în Dobrogea, acest gen a fost înlocuit cu genul dacoromânești, mult mai variat și melodios.

Încă din a doua jumătate a secolului al XX-lea, se constată la toate grupurile etnice din mediul urban și rural dobrogean diminuarea practicilor identitare și atenuarea sentimentului de apartenență la grup. Acest proces s-a produs treptat, fără dificultăți, principalul răspunzător fiind regimul comunist. Locuitorii de la sate, depozietați de pământuri și avere, au fost ademeniți în centrele urbane prin angajarea în diferite sectoare ale industriei și prin promisiunea unui trai mai bun.

Chiar dacă de-a lungul timpului comunitățile rurale au fost principalele păstrătoare ale tradițiilor și culturii specifice grupurilor etnice, după evenimentele din 1989 se produce schimbarea mentalității omului cu origini în lumea satului. Dinamica acestor transformări, ireversibile în ceea

ce privește aspecte importante ale vieții rurale, a determinat dispariția Cooperativelor Agricole de Producție, Stațiunilor de Mașini Agricole, Stațiunilor de Mașini și Tractoare, serelor, fermelor de creștere a animalelor și păsărilor, stațiunilor viticole etc. Se desființaseră de fapt principale activități ce asigurau venituri salariale, adică mijloace de subzistență. În locul lor, progresul societății a permis locuitorilor de la sat accesul la tehnologie, la modele de import și la un trai apropiat de cel de la oraș. Si principalele ocupații casnice, cum ar fi creșterea animalelor, grădinăritul, confecționarea țesăturilor, prelucrarea laptelui, apicultura au avut de suferit.

Nici redarea în proprietate a pământurilor și a altor bunuri confiscate de regimul communist nu a produs în societatea rurală schimbările așteptate. Moștenitorii direcți, cei cărora le fuseseră confiscate cu zeci de ani în urmă pământurile sau utilajele agricole, fie nu mai trăiau, fie aveau vârste respectabile și nu mai puteau munci pământul. Moștenitorii indirecți, nepoții celor care beneficiau de Certificate de proprietate, provenind de la oraș și fără cunoștințe în domeniul agricol, au preferat să vândă pământul arendașilor sau oamenilor de afaceri.

Un alt fenomen, constatat după anul 1989 în mediul rural, este cel al reîntoarcerii în satul de proveniență. Persoanele pensionate, foști angajați în centrele urbane din Dobrogea sau din țară, dobrogeni sau din alte locuri, aleg să se stabilească fie în localități din jurul mării sau din apropierea Dunării, fie în zona Deltei. Cu toții încearcă să se bucure de viața la țară și de natură, dar se străduiesc să beneficieze și de facilitățile vieții de la oraș, recreând confortul și condițiile unei lumi moderne. Aceștia au devenit în scurt timp pentru locuitorii autohtoni adevărate modele de urmat în ceea ce privește dobândirea confortului vieții cotidiene. De aceea la sate au apărut case similare celor de la oraș, construite sau refăcute cu materiale moderne, fără nicio legătură cu arhitectura locuințelor tradiționale. Aici trebuie amintite aspecte legate de modificările aduse stilului de construcție al locuințelor la etnicii tătari, turci și ruși-lipoveni. La tătari și la turci, în mediul rural, locuințele erau construite din chirpici, după un plan întâlnit la majoritatea membrilor comunității. Casa avea două sau trei camere și o bucătărie, plasată central, fiind considerată locul cel mai important în viața de familie. Aici se întâlneau cu toții și dezbatău aspectele legate de problemele cotidiene ale gospodăriei. Camerele erau plasate de-o parte și de alta a bucătăriei, astfel încât să respecte intimitatea membrilor familiei, știut fiind că femeile aveau camere lor, iar bărbații le respectau intimitatea. Locuința inițială se amplifica, după același tipar, odată cu căsătoria fiului cel mic, obligat să locuiască cu părinții și să aibă grija de ei la bătrânețe. În prezent casele sunt ridicate după proiecte moderne, cu etaj, din materiale de construcție actuale și cu utilități care să asigure un trai confortabil.

În satele cu etnici ruși-lipoveni casele erau văruite în alb și cu ferestrele din lemn traforat, fiind vopsite în albastru. Erau confecționate din chirpici și acoperite cu stuf, materiale oferite de proximitatea cu apa Dunării sau a mării. În fiecare casă se construia o sobă uriașă, în genul vătrei la români, pe care pescarii lipoveni, întotdeauna înfrigurați de la pescuit, obișnuiau să se odihnească. Pe lângă locuința propriu-zisă se construiau magazii, bucătăria de vară, cotețul pentru animale și o anexă pentru depozitarea bărcii, dacă era cazul. În casă se construia baia lipovenească, tip saună, numită *bania*. Acum, în satele din Delta casele sunt construite din materiale de actualitate și oferă tot confortul unei locuințe de la oraș. Elementele tradiționale nu s-au păstrat, dar se mai construiesc încă baia lipovenească.

În prezent, în satele dobrogene, toate aceste transformări sunt considerate de locuitori ca fiind firești, în deplin acord cu o societate aflată în plină globalizare și dornică să se adapteze unui stil de viață în care principalul scop este cel de a beneficia de o existență civilizată, plăcută, comodă și igienică. Generațiile se schimbă, "bătrânilor satelor" sunt din ce în ce mai puțini și ignoranți, astfel că asistăm cu neputință la un proces de disoluție a vieții patriarhale și de atenuare până la dispariție a sentimentului de apartenență la un grup etnic, care poate fi menținut doar prin memorarea și rememorarea evenimentelor trăite în comun, prin frecventarea în comun a unui fond de informații împărtășite de către toți membrii comunității, informații ce privesc istoria, obiceiurile și diversele practici ale existenței cotidiene. (IOSIF, 2014, 16) Memoria colectivă trebuie exersată continuu, fiind modalitatea de exprimare a tradiției.

Toate transformările și schimbările produse în societatea românească, deci și în cea dobrogeană, au contribuit la întreruperea definitivă și ireversibilă a proceselor care asigurau coeziunea și conștiința apartenenței la grup. Tinerii, desprinși de locul originar, trimiși la școli, recrutați în vederea satisfacerii serviciul militar, plecați să muncească departe de sat sau chiar în afara țării, nu și-au mai putut manifesta interesul față de tradiții și de obiceiuri.

Un alt fenomen hotărâtor în abandonarea sentimentului de apartenență la un grup etnic viguros, stabil și cu practică comunitară îndelungată îl reprezintă căsătoriile mixte. Dacă la începutul secolului XX comunitatea rurală sancționa categoric relațiile și căsătoriile interetnice, în special pe cele de confesiuni diferite (creștin cu musulman), în ultimii treizeci de ani aceste căsătorii sunt tolerate. (ONAL, 1997, 140) În cercetările de teren pe care le-am realizat în satele dobrogene am constatat că aceste căsătorii continuă să fie private cu retinență, iar cei care îndrăznesc să facă acest pas suportă de multe ori dezaprobaarea familiei și a comunității. În trecut, în mediul rural, la toate grupurile etnice studiate, părinții erau cei care hotărău partenerii cu care își căsătoreau copiii și tot ei se preocupau de organizarea nunții. În prezent, indiferent de locul de proveniență, tinerii sunt cei care își aleg perechea și își organizează nunta în cele mai mici detalii. (ONAL, 1997, 134) Nici nu este greu, deoarece există de foarte mulți ani firme care asigură diverse servicii în vederea realizării unei nunți de succes. Nu se mai regăsesc în repertoriul muzical cântecele ritualice care marcau etape importante din ritualul nupțial, și aş aminti aici cântecele de despărțire ale miresei din repertoriul aromânilor și meghenoromânilor. Odată cu instaurarea regimului comunist, petrecerea de nună la turci și la tătari începe să se organizeze duminica, o zi fără importanță în calendarul religios musulman. Chiar dacă în acest cult ziua de vineri este mai importantă, tătarii și turcii au păstrat și după evenimentele din anul 1989 ca zi de sărbătorire a căsătoriei ziua de duminică. Acest fapt demonstrează acceptarea voită a unui element străin în practica comunitară. Căsătoriile mixte, dintre musulmani și creștini, determină modificări esențiale în realizarea ritualului nupțial. Nu se pot respecta multe dintre secvențe, iar nunta capătă aspect de petrecere în care tiparul este un compromis între cutume musulmane și creștine. Se respectă secvențele comune celor două confesiuni: bărbieritul mirelui, plata pentru obținerea liberei treceri în curtea și în camera în care se află logodnica, cântecul de despărțire al miresei. Dintre elementele moderne, de împrumut, care au intervenit în nunta etnicilor turci și tătari din Dobrogea aş aminti: perechea de nașii care a luat locul *vekîl ana* și *vekîl baba*, consumul de alcool la masa mare, restaurantul care înlocuiește casa ginerelui, rochia albă de mireasă și voalul alb care au înlocuit rochia tradițională din catifea roșie și voalul roșu, deplasarea mirilor și a nașilor cu limuzina, angajarea fotografului și a celui care filmează nunta, tortul servit nuntașilor la finalul nunții, legătoarea miresei, dacă nașa este româncă, servitul ciorbei de potroace sau de burtă, angajarea unei formații de nună care cu repertoriu vast, tradițional și internațional, înlocuirea instrumentelor tradiționale cu instrumente moderne etc. Multe dintre elementele noi se regăsesc și la nunțile aromânilor, meghenoromânilor și rușilor-lipoveni. Aș aminti și alte elemente de factură modernă: angajarea unor grupuri de dansatori profesioniști care să ofere momente de dans tradițional, angajarea formațiilor instrumentale și a soliștilor de muzică cu renume la nivel național.

La toate grupurile etnice amintite asistăm în prezent la contopirea elementelor tradiționale, considerate obligatorii, cu elementele moderne de proveniență străină, astfel încât reconstituirea spectacolului nupțial se realizează în limitele admise de modernitate și în concordanță cu tendințele de uniformizare ale societății dobrogene actuale.

Preferința pentru modernism și exotic se manifestă în prezent la toate grupurile etnice cărora le-am studiat repertoriile de cântece și jocuri. Tendința aceasta a transformat nunta într-un adevărat spectacol deoarece mirii și nașii, cavalerii și domnișoarele de onoare se pregătesc din timp cu coregrafi, luând lecții de dans tradițional cu elemente de virtuositate sau lente cu mișcări grăgioase.

Un alt element care a favorizat diminuarea practicilor identitare și atenuarea sentimentului de apartenență la grup 1-a reprezentat ideologia regimului comunist care permitea implicarea în toate formele de legitimare etnică și culturală a comunităților. Afirmarea *îndrumată* a identităților

comunitare s-a realizat cu ajutorul *instructorilor culturali* ce își desfășurau activitatea de îndrumare în căminele culturale din sate și comune. Pentru a putea transmite către public imaginea omului nou, aceștia i-au *învățat* pe țărani instrumentiști sau dansatori cum *trebuie* să se prezinte la spectacole sau la filmări, astfel încât să transmită mulțumirea, împlinirea și bucuria pe care le garanta forma de guvernare. Repertoarele au suferit modificări forțate, care după evenimentele din anul 1989 au fost îndepărtate iar comunitățile etnice au refăcut coregrafia dansurilor în conformitate cu modul de joc moștenit prin tradiție. Din păcate acțiunea de cosmetizare a acestor repertoare contribuia la aplativarea diferențelor etnice în masa majoritarilor.

Prin interpretarea acestor repertoare în fața publicului, toate comunitățile își construiau o imagine publică, iar cadrul era oferit de festivalul-concurs “Cântarea României”. (IOSIF, 2014, 19-20) Scena devinea singurul loc în care se restabilea scindarea produsă între practica socială comunitară și construcția tradiției ca obiect al ideologiei politice. Voi menționa câteva aspecte pe care le-am întâlnit la aromâni, meglenoromâni și rușii-lipoveni. Intervențiile instructorilor în coregrafia dansurilor a dus la denaturarea elementelor specifice grupurilor etnice amintite și la asemănări flagrante cu dansuri ale dacoromânilor. Era firesc să se întâmpile așa, deoarece instructorii nu stăpâneau alte repertoare de dans, ei fiind specializați în dansuri tradiționale dacoromânești. Sătenii dansatori au sănționat aceste cosmetizări și nu s-au mai arătat interesați să participe la festivalul-concurs “Cântarea României”. În acest context se produce renunțarea la hora satului și apariția discotecii, loc în care tinerii dansau pe muzică modernă înregistrată pe benzi de magnetofon sau casetofon. Cât privește cântatul la instrumentele tradiționale, intervențiile instructorilor au vizat tocmai stilul de emisie și efectele ce se puteau realiza la aceste instrumente. Li s-a interzis meglenoromânilor să înfrumusețeze linia melodică cu efecte de tremolo sau glissando, pe motiv că nu sună *românește*, astfel că au fost eliminate din nou procedeele care făceau diferență între grupurile etnice participante în festivalul-concurs.

Colectivizarea a anihilat manifestări cutumiare importante în viața comunităților rurale, aflate în strânsă legătură cu activitățile agricole, păstorești și pescărești. Claca, târgurile sătești, hora satului, ritualurile nupțial și funebru și ritualurile agrare au fost perturbate puternic. Astăzi constatăm fie dispariția definitivă a unor obiceiuri, cum ar fi claca, târgurile sătești, hora satului și ritualurile agrare, fie renunțarea la unele dintre secvențele ritualurilor nupțial și funebru, cum s-a întâmplat cu cântecele de despărțire ale miresei de casa părintească, orația de nuntă, jocul găinii etc., îmbăiatul, îmbrăcatul, prepararea colivei și a mesei comune, a bocetelor, a cântecelor ritualice.

Sistemele de irigație apărute în Dobrogea au avut ca rezultat abandonarea repertoarului muzical-coregrafic agrar prezent la aromâni și meglenoromâni. Ploaia nu mai era invocată, câmpurile erau udate zilnic de un sistem bine pus la punct, capabil să asigure recolte record.

Concluzii

În concluzie, putem afirma că Dobrogea este un teritoriu în care s-au îngemănat numeroase culturi și civilizații, fiind un exemplu de conviețuire și de afirmare a identității fiecărui neam. Tradițiile reprezintă pentru etnicii dobrogeni forme de legitimare etnică și culturală capabile să atenuze tendința de integrare în grupul etnic dacoromânesc. Toate cutumele identitare aflate în practica actuală a grupurilor etnice prezentate asigură menținerea individualității culturale și spirituale proprii într-un spațiu eterogen.

Drumul parcurs de unele grupuri etnice din spațiul dobrogean de la grup etnic majoritar la grup etnic minoritar (tătarii și turcii) și transformările politice și socio-economice derulate într-un ritm accelerat sunt responsabile de transformarea, adaptarea și dispariția unor cutume cu caracter identitar. Comunitățile au păstrat și perpetuat până în zilele noastre elementele de tradiție care au rezistat în timp tuturor factorilor destabilizatori ce au caracterizat societatea dobrogeană alogenă, aflată într-o permanentă transformare. Memoria comunitară a renunțat doar la creațiile care nu își mai aflau rostul în practică. Cu toate aceste inconveniente, patrimoniul cultural dobrogean a rezistat tuturor dificultăților impuse de deznaționalizare și globalizare, demonstrându-și puterea de adaptare la transformările produse în lumea satului.

Ducând o existență privată de mijloacele indispensabile afirmării culturale și aflată sub acțiunea îndelungată a unor factorilor perturbatori (mai bine de jumătate de secol), societatea rurală dobrogeană riscă să dispară, iar odată cu ea și repertoriile muzicale, coregrafice și toate practicile cutumiare.

Stagnarea repertoriilor muzical și coregrafic, diminuarea acestora datorată lipsei de creații noi și de performeri la instrumentele considerate tradiționale vor duce la disparația sistemului comunitar de expresie etnică.

BIBLIOGRAFIE

- BONTE, Pierre, IZARD, Michel (coordonatori), *Dicționar de etnologie și antropologie*, Iași, Editura Polirom, 1999
- BREZEANU, S., ZBUCHEA, G., *Români de la sud de Dunăre*, București, Editura Arhivele Naționale ale României, 1997
- GLODARENCO, Olimpiu Manuel, *Repere geopolitice la Dunărea de jos la început de ev mediu*, în volumul *Dobrogea – model de conviețuire multietnică și multiculturală*, coordonator V. Coman, Constanța, Editura Muntenia, 2008
- IBRAM, Nuredin, *Comunitatea musulmană din Dobrogea*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2011
- IONESCU, Ion, Gr., *Dobrogea Euxinos în Dobrogea – model de conviețuire multietnică și multiculturală*, Constanța, Editura Muntenia, 2008
- IOSIF, Corina, *Meglenoromânii din Cerna*, Editura Universității A. I. Cuza, Iași, 2014
- JORA, Roman, *Folclor muzical-coregrafic al rușilor lipoveni din județul Tulcea*, Constanța, Editura Ex Ponto, 2014
- MUSTAFA, Ali Mehmet, *O istorie a turcilor din Dobrogea, în Istorie și identitate la turcii din Dobrogea*, coordonatori volum Adriana Cupcea, Kozak Gyula, Editura Institutului Pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, Cluj-Napoca, 2017
- ONAL, Mehmet Naci, *Din folclorul turcilor dobrogeni, Tradiții privind nașterea, căsătoria și moartea*, Editura Kriterion, București, 1997
- OPREA, Gheorghe, *Folclorul muzical românesc*, București, Editura Muzicală, 2002
- TUDOSE, Pavel, *Rușii lipoveni din România – istorie și actualitate*, București, Editura C.R.L.R., 2015
- TIULIUMEANU, Mihai, *Cazacii din Dobrogea: o istorie uitată*, București, Editura Militară, 2015
- VERGATTI, Radu, Ștefan, *Dobrogea, mojar al popoarelor și al religiilor în secolul al XIV-lea*, în *Dobrogea – model de conviețuire multietnică și multiculturală*, coordonator Virgil Coman, Constanța, Editura Muntenia, 2008
- ZBUCHEA G., *O istorie a românilor din Balcani*, București, Editura Biblioteca Bucureștilor, 1999

A MEETING IN VIENNA

EINE BEGEGNUNG IN WIEN

Acad. Prof. univ. dr. Thede KAHL
University of Jena, Germany

Prof. dr. Dres. H.c. Rudolf WINDISCH
Universität Rostock, Germany

Auf Einladung des Institutul Cultural Român Viena (ICR), Rumänisches Kulturinstitut Wien, wurde am Donnerstag, 28. März 2019, 15.00 – 17.00, im Institut für Romanistik, Universität Wien, Universitätscampus, Spitalgasse 2-4, Saal 14, A-1090 Wien, folgendes Programm durchgeführt (als Moderatorin war Frau Alexandra Panican, ICR Wien; angekündigt):

2 Vorträge:

- Wiss. Ass. Frau Dr. Viviana MILIVOIEVICI (Academia Română Filiala Timișoara, Institutul de Studii Banatice “Titu Maiorescu”): *Eugen Todoran, personalitate marcante în spațiul cultural și universitar bănățean*.
- Prof. Schriftsteller Vasile MAN (Revista de filologie „Studii de Știință și Cultură“, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș“, Arad): *Revista universitară de filologie „Studii de Știință și Cultură“ în anul al XV-lea apariție neîntreruptă (2005-2019)*.

Beide Vorträge wurden in rumänischer Sprache vorgetragen, die Referenten wurden von Prof. Dr. Akad., Dr. h.c. Thede Kahl (Jena-Wien) und Prof. a.D. Dr. Dres. h.c. Rudolf Windisch (Rostock) begrüßt und mit Blick auf die lyrische Ausrichtung ihrer Dichtung auf Rumänisch vorgestellt.

Es folgte eine Büchervorstellung, 2 Titel:

- Viviana POCLID DEHELEAN (MILIVOIEVICI), *Albastru – Infinit / Blau Unendlich* (rumänisch-deutsche Ausgabe, Editura Gutenberg Univers, Arad, Rumänien 2018, Übersetzung und Vorwort Rudolf Windisch).
- Vasile MAN, *O mâncă întinsă spre cer / Eine Hand zum Himmel gestreckt*, Lyrische Anthologie (rumänisch-deutsche Ausgabe, Editura Gutenberg Univers, Arad, Rumänien 2016, Übersetzung und Vorwort Rudolf Windisch).

Hinweis auf 2 Neuausgaben:

- Viviana MILIVOIEVICI, *Sevențe culturale din Banat. Studii și cercetări*, Vorwort Thede Kahl / Nachwort Vasile Man, Editura Gutenberg Univers, Arad, Rumänien 2019.
- Vasile MAN, *Destinul Poeziei / O prietenia literară – Vocăție și destin*, Nachwort Dumitru MIHĂILESCU, *Iubirea ca temă a liricii universale*, Editura Gutenberg Univers, Arad, Rumänien 2019.

In Vorbereitung:

- Vasile MAN / Viviana MILIVOIEVICI, *Monografie - „Studii de Știință și Cultură“, revistă internațională de filologie, la 15 ani de apariție continuă (2005-2019)*.

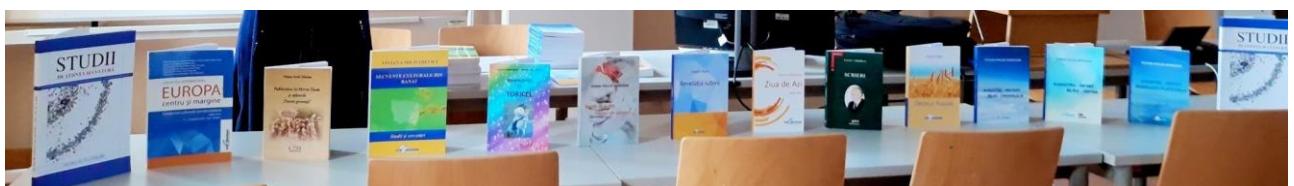
Geplant:

Colocviul internațional EUROPA: Centru și margini, cooperare culturală transfrontalieră, VIII. Wiederholung, 23.-25. Oktober 2019 in Arad – Timișoara (Ministerul Cercetării și Inovării, București, România).

Abschluss: Poetische Lesung der beiden Autoren aus eigener Dichtung: Viviana POCLID DEHELEAN, Vasile MAN.

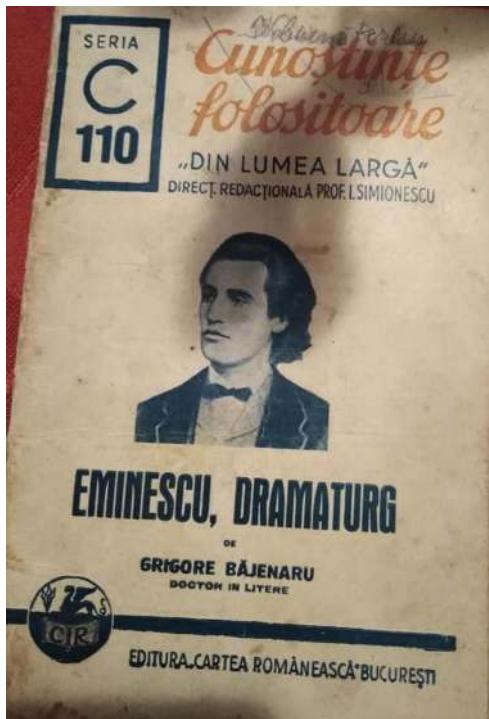
Ein „Nachwort“ der beiden deutschen Mitarbeiter: die Veranstaltung wurde im Kreis interessierter Gäste, wie die anschließende Diskussion zeigte, programmgemäß durchgeführt. Sie durfte – gerade in einem Universitätsinstitut für Romanistik mit Professorinnen und Professoren für Rumänisch – einen Einblick in ein Kapitel zeitgenössischer rumänischer Lyrik vermittelt haben, insbesondere den Studentinnen und Studenten Anstöße zur weiteren Beschäftigung mit der rumänischen Sprache und Literatur gegeben haben. Insofern darf die Veranstaltung als ein Erfolg bezeichnet werden, zu dem die Gäste – ihre Reise und der Aufenthalt in Wien wurden vom ICR übernommen – beigetragen haben. Thede Kahl und Rudolf Windisch bedanken sich bei der Kollegin Frau Milivoievici und dem (langjährigen) Kollegen Herrn Man für ihre Zusammenarbeit zu einem rumänisch-deutschen Treffen auf kulturphilologischer Ebene.

Im April 2019,
Thede Kahl, Rudolf Windisch

EMINESCU – GENIUL PUSTIU AL LITERATURII ROMÂNE ȘI MAREA SA IUBIRE, TEATRUL

Florica R. CÂNDEA

Lecturile din casa lui Aron Pumnul i-au fost mândgăiat condeul și l-au învățat teatrul lui Moliere, Dumas, Voltaire, Alecsandri, B. Șt. Delavrancea, B. P. Hasdeu, Al. Davilla ș.a., însă doar apetența pentru teatru ca gen literar a rămas și cronicile teatrale mustind de sentimente aparte pentru funcția social-estetică a teatrului, făcând distincție între teatrul artă și teatrul meserie și-n același timp antipatiza cu melodrama.

După 150 de ani de la trecerea prin Arad cu Trupa Pascaly, Eminescului din fiecare dintre noi.

Cu poezia, proza, publicistica, cronicile dramaticei se cuvine să acorde o atenție deosebită, precum și preocupărilor sau încercărilor sale teatrale, mai cu seamă că, aşa cum ne petrecem viața pe o mare scenă și noi, Eminescu a improvizat scenete pantomimice prin 1888, cu un an de la petrecerea sa din scurta-i viață.

De fapt, pribegiei student la Viena și Berlin, 1868, i se atribuie drama *Laiis*, după Emile Augier, ca un debut teatral, mai apoi cu creații dramatice sau comedii. Eminescu a simpatizat și cu alte trupe teatrale, Iorgu Caragiale sau Ștefania Tardini, însă nici opera shakespeareană nu i-a fost străină, nici nu a ocolit-o cum nici plăcerea de a juca pe viu nu i-a displăcut. Dar, odată cu revenirea de la Viena, aceste privilegii și preocupări vor înceta.

În Anul 1935, G. Călinescu a scos la lumină un fapt ignorat: acela al calității de dramaturg a lui Eminescu. De aceea, operele dramatice au fost publicate fragmentativ sau fugitiv în 1978, iar mai apoi 1988. În Anul 1940, Grigore Băjenaru, doctor în Litere, va scoate la iveală ample considerații despre Eminescu dramaturg. Opera dramatică se compune din Drame istorice: *Decebal*, *Pacea pământului vine s-o ceară Bogdan Dragoș*, *Grue Sânger*, *Alexandru cel Bun*, *Ștefan cel Tânăr*, *Petru Rareș*, *Cel din urmă mușatin*, *Mira*, *Alexandru Lăpușneanu*, *Andrei*. Comedii: *Minte și inimă*, *Elvira în scăparea amorului*, *Gogu tatii*, *Județul împăratului*, *Județii lui Vodă*.

Dodecameronul dramelor istorice va fi completat de Călugărul și chipul, Regina și cavalerul, Amor pierdut, Viață pierdută. Ca teme regăsim războaie daco-romane, Geneza poporului român, moartea unei națiuni. Acestea în contextul în care, încă din vremea berlineză, plănuia traduceri teatrale și drame precum Torquato Tasso sau Văduva din Ephes, însă boala îi străfulgeră ca un cântec mut de lebădă iubirea pentru teatru 1883. Astfel, din acest inventar, va rămâne un Fundal al geniului scenic decupat dintr-o operă cu destin precum destinul autorului.

Și dacă unele încercări au rămas în manuscris, Eminescu desigur a fost îndrăgostit de faptele eroice ale vitejescului nostru trecut și avântul său patriotic regăsit în poezie.

Scrise ușor de înțeles, piesele sunt pe cât de fermecătoare, pe atât de bine structurate în acte, scene cizelate în funcție de personaje. Nu vom omite nici Tabloul dramatic în Versuri Mureșianu, ca un Marș pentru anul 1848.

De asemenea, Histrion, care în latină înseamnă actor, este o poveste tristă a unui bătrân actor care a ajuns să copieze roluri, dar Felice, fiul său, pentru care tatăl s-a sacrificat, îl ajuta să fie reconsiderat travestindu-se într-un rol pentru un teatru stradal, iar tatăl său îl incununa cu lauri veșteji. Însă, încă în viață, tatăl se va prăbuși în brațele fiului.

Eminescu nu a fost pe întregul dramatic un Luceafăr maestru, dar a lăsat pilda unei palide idei de a scrie epopeea teatrală a poporului român, iar el stingându-se precum o Floare albastră și de aceea e bine a se pomeni de Eminescu și ca dramaturg.

VI. BANAT STUDIES / ÉTUDES DE BANAT / STUDII BANATICE
Coordinator/Coordinateur/Coordonator:
Viviana MILIVOIEVICI

SORIN TITEL'S PERCEPTION REGARDING THE PASSION FOR READING

À PROPOS DE LA PASSION DE LA LECTURE DANS LA VISION DE SORIN TITEL

DESPRE PASIUNEA LECTURII ÎN VIZIUNEA LUI SORIN TITEL

Viviana MILIVOIEVICI

Academia Română – Filiala Timișoara,

Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”
B-dul Mihai Viteazu, nr. 24, Timișoara, România

E-mail: viviana.poclid@yahoo.com

Abstract

Reading is knowledge. Reading also is a factor that contours the cultural portrait of people. When reading, one can approach nature, sometimes an incomprehensible nature for the human being.

The assimilation process of the reading text is based on the memorization of information or on the transfer of spirit, thought, and aesthetic emotion.

The researchers can assert that reading, present both in the life of readers and writers, has a beneficial influence, especially when it comes to fundamental books.

Résumé

La lecture représente la connaissance. La lecture contribue également à définir le portrait culturel des personnes. En lisant, nous avons l'occasion de nous rapprocher de la nature, ce que nous ne comprenons souvent pas.

Le processus d'assimilation du texte lu est basé sur la mémorisation de la matière ou sur le transfert de l'esprit, de la pensée et de l'émotion esthétique.

On peut dire que la lecture, tant dans la vie des lecteurs que des écrivains, a une influence bénéfique, notamment en ce qui concerne les livres essentiels.

Rezumat

Lectura reprezintă cunoaștere. De asemenea, lectura contribuie permanent la definirea portretului cultural al oamenilor. Prin lectură dispunem de posibilitatea de a ne apropia concret de natură, pe care adesea n-o prea înțelegem.

Procesul de asimilare a textului lecturat se bazează pe memorizarea materiei sau pe transferul de spirit, de gândire și de emoție estetică.

Se poate spune faptul că lectura, atât în viața cititorilor, cât și în cea a scriitorilor, are o influență benefică, mai ales când este vorba de cărți esențiale.

Keywords: reading, writer, personality, passion, books

Mots-clés: lecture, écrivain, personnalité, passion, livres

Cuvinte-cheie: lectură, scriitor, personalitate, pasiune, cărți

Motto:

„Cel ce citește, trăiește mii de vieți înainte să moară, iar cel ce nu citește, trăiește doar una.”

George Martin

Pentru fiecare dintre noi, a citi are o cu totul altă semnificație, în funcție de câțiva factori reprezentativi ai existenței, dar și ai personalității. Sunt o mulțime de motive pentru care citim. Din perspectiva mea, a citi este sinonim cu a avea acces la cultură, a descoperi lumea, a cunoaște noi orizonturi. Cititul ar trebui să fie una dintre cele mai răspândite pasiuni a oamenilor, în orice etapă a vieții.

Lectura este unul din mijloacele esențiale ale creșterii spirituale a omului. Variile opinii în ceea ce privește lectura sunt axate pe următoarele principii și norme generale: selectivitatea, lectura la timpul potrivit, asimilarea cărților citite, capacitatea de discernere a valorilor, verificarea lecturii. „E vorba, înainte de toate, de a nu citi cărțile proaste sau mediocre, și de a nu citi pe cele bune la timp nepotrivit. Oamenii care n-au descoperit voluptatea recitirii [...] nu pot spune că știu ce înseamnă propriu-zis arta lecturii.” (ELIADÉ, 2001, p. 151)

Procesul de asimilare a textului lecturat se bazează pe memorizarea materiei sau pe transferul de spirit, de gândire și de emoție estetică: „Marea problemă a lecturii rămâne, firește, asimilarea cărților citite. Sunt oameni care, citind, asimilează atât de personal substanța cărții încât nu o mai memorează. [...] Își amintesc de o carte ca de o melodie; păstrează numai starea sufletească provocată sau precipitată de lectură. Alți oameni citesc și rețin; nu e vorba de *memoria* lor, ci de bucuria pe care a descoperit-o în materia cărților citite. [...] Și sunt alți cititori care cunosc mai puțin o carte, și care totuși pot spune lucruri admirabile despre această carte.” (*Ibidem*, p. 152-153)

Se poate spune că există și din acei cititori care „uită cărțile”. Aceștia par a fi cei mai prețioși, dat fiind faptul că „asemenea cititori izbutesc să transforme funcția aceasta dificilă a lecturii într-o funcție organică, naturală, imitând gestul naturii; căci, după cum se știe, natura nu păstrează niciodată contururile și formele obiectelor asimilate, *memoria* lor, ci transformă neconținut substanța. Toată tehnica lecturii constă în virtutea aceasta a transformării substanței cărților”. (*Ibidem*, p. 153)

Prin lectură dispunem de posibilitatea de a ne apropia concret de natură, pe care adesea n-o prea înțelegem: „misterul marii deșteptări vegetale îl simțim fiecare dintre noi, firește. Dar cât de semnificativă ar ajunge această simțire dacă i-am putea decifra emblemele, simbolurile, sensurile ei universale, absolute. [...] Lectura ar putea ajunge, aşadar, o tehnică prin care omul ar învăța ritmurile și anotimpurile.” (*Ibidem*, p. 121-122)

Pe de altă parte, distingem și o funcție mistică a lecturii, care constă în stabilirea unor contacte între om și Cosmos, pentru a putea aminti memoriei scurte și limitate a omului de o vastă experiență colectivă, de la începuturi.

Despre această „mistificare” a lecturii și despre strânsa legătură dintre Creator și Opera sa, dintre Scriitor și Cititor, Sorin Titel¹ scrie în opul său de eseuri *Pasiunea lecturii*, apărut la Editura Facla, din Timișoara, în 1976.

În opinia sa, „«Pasiunea» este desigur anterioară dorinței de a scrie, dacă nu cumva ea este factorul principal care o declanșează. [...] Există (...) scriitori al căror talent se spune că este «intuitiv».” (TITEL, 1976, p. 5) Astfel se stabilește o relație clară între scriitor și lector, mai ales pentru că orice creator își construiește în mintea sa un cititor pasionat și apropiat de „sufletul” viziunii sale scriitoricești, „...orice prozator este mânat spre masa de scris, într-o mai mică sau mai mare măsură, la un mod mai mult sau mai puțin conștient...” (*Ibidem*, p. 5-6) Mai mult decât atât,

¹ Sorin Titel, prozator, eseist, traducător (7 decembrie 1935, Margina, jud. Timiș – 17 ianuarie 1985, București); cf. *Enciclopedia Banatului*, I. Literatura, s.v.

conchide Sorin Titel, „...nu trebuie să uităm că sunt lectori cu un rol hotărâtor în formarea unui scriitor, cărți ce lasă urme adânci, întâlniri care îl marchează definitiv. Lectura nu doar «declanșează» talentul (...), ci îl formează și îl modifică. [...] Se întâmplă chiar ca lectura să devină atât de copleșitoare, încât scriitorul trebuie să se smulgă cu forța, să se elibereze de sub dominația ei tiranică.” (*Ibidem*, p. 6-7) Uneori, această dominație poate avea efecte faste sau, dimpotrivă, asupra Creatorului. Uneori „...pasiunea lectorului și vocația scriitorului se întrepătrund, scriitorul și cititorul se întâlnesc, întâlnire uneori salutară pentru scriitor, alteori neavenită, atunci când lectura își exercită o influență prea acaparantă. (...) ...meseria de scriitor poate exercita asupra lecturii o influență negativă” (*Ibidem*, p. 7), influență provenită adesea dintr-o stare de incomoditate a unuia față de celălalt.

Totuși, fiecare lectură oferă o nouă „fațetă” a unor opere niciodată „știute” până la capăt. „Dincolo de faptul că lecturile scriitorului se întâlnesc adeseori cu opera sa – afirmă Sorin Titel – realizând acea întâlnire dintre scriitor și cititor (...) – acesta e și el, în cele din urmă, un cititor ca oricare altul...” (*Ibidem*, p. 8)

Se poate spune faptul că lectura, atât în viața cititorilor, cât și în cea a scriitorilor, are o influență benefică, mai ales când este vorba de cărți esențiale, mai ales că „...prin cuvinte misterele acestei lumi pot fi descifrate, prin cuvinte se pătrunde în cămările cele mai ascunse ale sufletului uman” (*Ibidem*, p. 11), remarcându-se atotputernicia Cuvântului. Literatura esențială, în ansamblul ei, trebuie să cuprindă „cărți ale *problemei* și nu ale *răspunsului*, [...] înalta ei misiune e numai atunci când ne descoperă niveluri adânci ale socialului, *neștiute de dinainte, cu alte cuvinte atunci când cu ajutorul discursului literar ni se descoperă noi aspecte ale realității sociale.*” (s. a.) (*Ibidem*, p. 13)

Un asemănător punct de vedere afirmă și Roland Barthes, în lucrarea sa de referință, *Plăcerea textului*: „Să scrii înseamnă să faci să se clatine înțelesul lumii”, autorul distingând două tipuri de lectură: una care „ignoră jocurile de limbaj”, mergând „drept la particularitățile anecdotei” și o altă lectură care „nu trece peste nimic”, care „cântărește, aderă la text (...) surprinde în fiecare punct al textului *asyndetonul*, care despiciă limbajele”. Ambele tipuri ar trebui să aibă o urmare fericită pentru cititor, textul care produce plăcere fiind „acela care mulțumește, umple de euforie, acela care vine din cultură, nu rupe cu ea, este legat de o confortabilă practică a lecturii.” (BARTHES, 1994, p. 23)

Pe de altă parte, e adevărat faptul că, uneori, se întâmplă ca discursul să pară mai greu de descifrat de unii cititori, dar nu este imposibil. Despre misiunea artei de a încerca să dea o formă la ceea ce pare dezordine, scrie Umberto Eco în binecunoscuta sa lucrare, *Șase plimbări prin pădurea narativă*: „Cu ajutorul ficțiunii narrative ne antrenăm capacitatea de a da o ordine atât experienței prezentului, cât și celei a trecutului.” (ECO, 1997, p. 172) Astfel se conturează o permanentă dorință a scriitorului „de a afla, de a descifra, de a spune ceea ce nu s-a spus încă, de a face din discursul său instrumentul unei căutări.” (TITEL, 1976, p. 14) Sorin Titel concluzionează: „Literatura nu-i viață, cum nici viața nu-i literatură, chiar dacă literatura își propune și reușește (...) să dea iluzia vieții. Scriitorul e un fel de Ali-Baba în fața unor porți misterioase. El trebuie să găsească acel singur cuvânt pentru ca ele să se deschidă: Sesam, deschide-te...” (*Ibidem*), la fel cum cititorii sunt cei care trebuie să găsească cheia potrivită pentru aceste porți, conchidem noi.

Mergând mai departe pe firul relației dintre scriitor și lectorul operei, Sorin Titel identifică cele două timpuri principale ale lecturii, în eseu intitulat *Bovarismul lecturii*. El face distincția netă între prezentul lecturii „folosit ca timp al povestirii, cititorul simțindu-se deodată frustrat, lăsat să se descurce singur, fiind cuprins de derută” (*Ibidem*, p. 18) și asta din pricina faptului că scriitorul descoperă cot la cot cu cititorul misterul cărții: „cititorul se trezește cu un însoțitor tot atât de neștiutor ca și el...” (*Ibidem*) „Iată însă că acest prezent permanent al narațiunii, aruncă întâmplarea în necunoscut. Întâmplarea neexistând de dinainte, ea nu are cum să fie știută. Ea se naște pe măsură ce este parcursă concomitent de scriitor și cititor, aşa cum viața cititorului se naște pe măsură ce-o trăiește. Eroii cărților devin în acest fel victimele aceluiași neprevăzut, aceluiași hazard în care se

zbate și cititorul în viață sa de fiecare zi. Diferența dintre viață și literatură (...) dispare.” (*Ibidem*, p. 19)

Pe de altă parte, timpul trecut al povestirii oferă cititorului o stare de certitudine prin care „se realizează un anumit proces de identificare a cititorului cu eroul, setea sa bovarică de-a intra în pielea acestuia, de-a fi una cu el...” (*Ibidem*, p. 18) Cum spune și Umberto Eco, se întâmplă ca cititorul să proiecteze modelul ficțional asupra realității, adică să creadă uneori în existența reală a personajelor și a întâmplărilor fictive: „atât de mare este în fond farmecul oricărei narațiuni, fie ea verbală, fie vizuală: ne închide între hotarele unei lumi și ne face, într-un fel s-o luăm în serios.” (ECO, 1997, p. 102)

Există cazuri în care se poate remarcă o imposibilitate a identificării între cititor și caracterele excepționale, o anumită limită, „un punct terminus, peste care cititorul nu trece, refuzând să-l mai urmeze pe scriitor. Ca să se identifice cu o situație, cititorul trebuie, în primul rând, să credă în această situație și ca să poată crede, ea trebuie să fie posibilă. Ori o situație ca să fie posibilă trebuie să fie îndeplinite condițiile unei minime verosimilități.” (TITEL, 1976, p. 21) Nu la fel se întâmplă în cazul literaturii absurdului, „unde situațiile sunt arar posibile”, sau în lumea fantasticului care „dă buzna peste lumea noastră, deformând-o, tulburându-i contururile clare, modificând-o, facând-o de nerecunoscut!” (*Ibidem*)

Pe lângă analiza cuprinzătoare și minuțioasă a relației scriitor – cititor, se remarcă și faptul că Sorin Titel „este un promotor dintre cei mai activi ai formulelor românești noi din dorința de convenționalizării prozei.” (NEDEA, în „Caiete critice”, 2012, nr. 4, p. 63) Este un scriitor fascinat de modernitate, pe parcursul eseurilor sale, evidențiind opere ale unor scriitori ca: Vasile Voiculescu², Eusebiu Camilar (*Avizuha*)³, Ion Marin Iovescu (*Nuntă cu bucluc*)⁴, Virgiliu Monda (*Via și rodul*)⁵, Anișoara Odeanu (*Anotimpul pierdut*)⁶, Romulus Fabian (*Eu și ai mei, Cei care au plecat*)⁷, Georgeta Mircea Cancioc (*Călătorul*)⁸, Octavian Popa (*Etajul 10*)⁹, Laurențiu Fulga (*Alexandra și infernul*)¹⁰, Székely János (*Umbra*)¹¹, Teodor Mazilu (*O singură noapte eternă*)¹², Ion Brad (*Ultimul drum*)¹³, Nicolae Țic (*Camera cu oglinzi, Viață de buzunar*)¹⁴, Virgil Duda¹⁵, Norman Mânea (*Primele porți*)¹⁶, Vasile Băran (*Berbecul zburător*)¹⁷, Mircea Horia Simionescu

² În proza lui Vasile Voiculescu, afirmă Sorin Titel, apa ca element al „neantului substanțial” apare „ca o chemare a morții, declanșând un complex al sinuciderii...” (TITEL, 1976, p. 23) [...] „...moartea este văzută ca un adaos la natură, ca o moarte mioritică.” (*Idem*), exprimând un dens sentiment al unei reîntoarceri către origini, către începuturi. (*Proza lui Vasile Voiculescu*)

³ Lumea prozei sale conținează un univers arhaic al „țării de sus, a Bucovinei, cu obiceiurile și cu tradițiile ei, cu farmecul ei adeseori straniu, o lume împietrită parcă în timp, evocată cu nostalgie, ba mai mult, cu o abia mărturisită umilință și pioșenie.” (TITEL, 1976, *Tentația expresionismului*, p. 29)

⁴ Este o scriere cu tendință spre diform și caricatură, evocând cu pasiune etnografică o lume pestriță.

⁵ Este o operă naturalistă ce poartă o puternică „amprentă patologică”, „un ciudat dialog dintre «boală» și «sănătate» (...), amestec de de dragoste și ură, ce se stabilește între ființele normale și cele «morbide», între caracterele «luminoase» și cele «tenebroase»” (TITEL, 1976, *Tentația expresionismului*, p. 32-33)

⁶ *Între confesiune și luciditate*

⁷ „o descripție plină de farmec a Timișoarei (așa cum arăta ea înainte de Primul Război Mondial)” (TITEL, 1976, *O privire nostalgică*, p. 40)

⁸ *O ironistă*

⁹ *Proză și atmosferă*

¹⁰ *Dragostea și „infernul”*

¹¹ *Circulația marilor teme*

¹² Reprezintă „istoria renașterii prin iubire” (TITEL, 1976, *Ironie și sentimentalism*, p. 59)

¹³ *Elogiul familiei*

¹⁴ *Proza lui Nicoale Țic*

¹⁵ *Deruta*

¹⁶ *O privire necruțătoare*

¹⁷ *Lumea copilăriei*

(*După 1900, pe la amiază*)¹⁸, Mihai Diaconescu (*Culorile săngelui*) și Szemlér Ferenc (*Molima*)¹⁹, Domnița Gherghinescu-Vania (*Cartea pierdută*)²⁰, Valentin Șerbu (*Dezacorduri, Figuranții, Povestiri senine*)²¹, Ion Băieșu (*Sufereau împreună*)²², Oltea Alexandru (*Macii din preajma noptii*)²³, Al. Deal (*Anotimpul făgăduinței*), I.D. Teodorescu (*Aproapele*), Király László (*Lupii albaștri*), Horia Vasilescu (*Verigile*), Mihai Sin (*Viața la o margine de șosea*), Constantin Cubleşan (*Un gotic târziu*), Vasile Andru (*Mireasa vine cu seara*), Alexei Rudeanu (*Focul rece*), Doina Ciurea (*Schițe bucureștene*), Valentina Dima (*Stânca tarpeiană*), Mircea Palaghie (*Sublima Soră Camelie*), Marcel Constantin Runcanu (*Sepia*), Radu Mareș (*Ana sau pasărea paradisului*), Genoveva Logan (*Alergie*), Anda Basarab (*Deschiderea spaniolă*), Titi George Cîmpeanu (*Mușcătura de șarpe*), Nicolae Mateescu (*Ultimii*)²⁴.

Aceste vaste analize ale unor opere mai mult sau mai puțin cunoscute reprezentă un punct de referință în eseistica românească, dar și în cadrul operei lui Sorin Titel.

În încheiere, putem afirma faptul că menirea scriitorului este aceea de a lumina pe cât posibil mințile cititorilor dornici de cunoaștere, stabilind cu aceștia o relație de complicitate. Chiar dacă se află „în luptă cu propriile sale îndoioeli, artistul nu poate fi decât într-un permanent dialog cu lumea, cu cea din el însuși, precum și cu cea din afara lui. Chinuit de propria sa luciditate sau lăsându-se de bună voie înselat, oferindu-și false anesteziente în stare să-i amelioreze cât de cât durerea incertitudinilor.” (TITEL, 1976, p. 95)

Așadar, „fiecare nouă carte este pentru scriitor, oricât de mare ar fi el, o nouă confruntare, tot atât de dureroasă, tot atât de «incitantă» ca și prima sa ieșire în lume. Nicio carte, oricât de mare ar fi ea, nu cred că-i dă scriitorului dreptul să se înconjoare în mantia călduroasă a certitudinilor definitive...” (*Ibidem*, p. 96), soarta scriitorului fiind aceea de a crea necontenit universuri fascinante pentru viitorii săi lectori, pentru ca aceștia să poată deveni un public pasionat de lectură.

BIBLIOGRAFIE

- ****Enciclopedia Banatului*, vol. I, *Literatura*, ediția a II-a, coordonator general Crișu Dascălu, Timișoara, Editura David Press Print, 2016
- BARTHES, Roland, *Plăcerea textului*, traducere de Marian Papahagi, postfață de Ion Pop, Cluj-Napoca, Editura Echinox, 1994
- ECO, Umberto, *Şase plimbări prin pădurea narativă*, Editura Pontica, 1997
- ELIADE, Mircea, *50 de conferințe radiofonice, 1932-1938*, București, Editura Humanitas, Editura Casa Radio, în colaborare cu Societatea Română de Radiodifuziune, 2001
- NEDEA, Ramona „*Vocile*” autorului și formele discursului literar în romanele lui Sorin Titel (I), în „Caiete critice”. Revistă editată de Fundația Națională pentru Știință și Artă, nr. 4, 2012, p. 63
- TITEL, Sorin, *Pasiunea lecturii*, Timișoara, Editura Facla, 1976

¹⁸ Se expun idei privitoare la rolul prozatorului și menirea operei sale: „Proza se hrănește, fără îndoială, din cotidian, din amănunte legate de viața de fiecare zi a oamenilor, «materia primă» din care ea se construiește poate părea (...) impură unui prozator a cărui spaimă de banalitate ia forme obsesive, neliniștitore. În fața banalității cotidianului, prozatorul de acest tip se cutremură, el caută să găsească în altă parte substanță cărților sale: în istorie, în legendă, în mit, în literatura veche, în visul retranscris la lumina zilei, în plonjările cu ajutorul imaginăției debordante, în fantasticul cel mai spectaculos cu putință. Prozatorul de acest tip caută de fapt să recuperizeze realitatea forțând alte uși decât cele obișnuite.” (TITEL, 1976, *Un prozator de excepție*, p. 79)

¹⁹ *Două romane istorice*

²⁰ *Amintirile unei femei*

²¹ *Tristețe și ironie în proza lui Valentin Șerbu*

²² *Un povestitor*

²³ *Analiză și didacticism*

²⁴ Despre acești autori și operele lor, Sorin Titel vorbește într-un eseu mai amplu, intitulat *Tineri prozatori* (TITEL, 1976, p. 145-175)

SORIN TITEL: CROSSING THE LABYRINTH OR A PARABLE OF DEPERSONALIZATION

SORIN TITEL: LA TRAVERSÉE DU LABYRINTHE OU LA PARABOLE DE LA DÉPERSONNALISATION

SORIN TITEL: TRAVERSAREA LABIRINTULUI SAU PARABOLA DEPERSONALIZĂRII

Delia BADEA

Academia Română – Filiala Timișoara,
Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”
B-dul Mihai Viteazu, Nr.24, Timișoara, România
e-mail: delia_badea@yahoo.com

Abstract

Hermeneutical study of Titel's novel “The Prisoner's Long Journey”, our paper aims to approach the labyrinth as a closed universe, where fear is responsible for the loss of humanity and individual identity destruction. Gifted creator of closed worlds, Sorin Titel was certain that all literary works metaphorically describe journeys. As a parable of depersonalization, the journey imagined by Titel becomes roaming, even wandering, as any final destination seems lost. But neither the purpose, nor the significance of the journey are important, but the endless search, the continuous walk and especially the journey as a state of being. The world as a circle becomes, through desacralization, the world as a circus, symbol of decadence and corruption, the existence appearing as an absurd and grotesque show.

Résumé

*Incursion herméneutique dans le roman *Le long voyage du prisonnier*, cet article propose une approche du labyrinthe titelian en tant qu'univers fermé, visant la dissolution de la substance humaine et la néantisation de l'individu sous l'impulsion de la peur. Excellent créateur de mondes fermés, Sorin Titel était convaincu que le sous-texte de toute œuvre littéraire contient inévitablement la description d'un voyage. Parabole de la dépersonnalisation, le parcours de Titel devient à travers ce roman une errance, voire un vagabondage dont les personnages finissent par en perdre la signification. Ce n'est pas le but du voyage qui importe, ni sa signification en tant que recherche permanente, mais la voie à suivre et surtout le voyage lui-même. Le monde cercle devient, par désacralisation, un monde cirque, symbole de la décadence et de la déshumanisation. Le spectacle de l'existence se révèle ainsi de manière absurde et grotesque.*

Rezumat

*Incursiune hermeneutică asupra romanului *Lunga călătorie a prizonierului*, articolul de față propune o abordare a labirintului titelian ca univers închis, urmărind dizolvarea substanței umane și aneantizarea individului sub impulsul fricii. Excelent creator de lumi închise, Sorin Titel era convins de faptul că în subtextul oricărei opere literare se află, inevitabil, descrierea unei călătorii. Parabolă a depersonalizării, călătoria titeliană devine prin acest roman rătăcire, ba chiar o vagabondare căreia personajele ajung să îi piardă finalitatea. Or, nu finalitatea călătoriei importă, nici semnificația acesteia, cât permanenta căutare, mersul înainte și, mai ales, călătoria*

ca stare. Lumea ca cerc devine, prin desacralizare, lumea ca circ, simbol al decadentei și dezumanizării, iar spectacolul existenței ni se dezvăluie astfel absurd și grotesc.

Keywords: closed worlds, journey, landmarks, the experience of the absurdity

Mots-clés: mondes fermés , voyage, repères, expérience de l'absurde

Cuvinte-cheie: lumi închise, călătorie, repere, experiența absurdului

Excelent creator de *lumi închise*, Sorin Titel era convins de faptul că în subtextul oricărei opere literare se află, inevitabil, descrierea unei călătorii. În contextul mai larg al acestei scheme epice, motivul călătoriei prin labirint, devine, de la mitul lui Tezeu încoace, ușor recognoscibil în întreaga literatură universală, largă sa polisemie semantică dovedindu-se în timp surprinzătoare și inepuizabilă. De la J. Joyce, la George Perec, trecând prin Kafka, Becket sau Borges, motivul în discuție devine, treptat, leitmotiv. Mai mult, teoreticienii Noului Roman, al căror adept Titel nu ezită să se declare, investesc simbolul labirintului cu valoarea de model estetic în sine, transpunându-l într-o veritabilă metaforă a actului scriitului.

Romanul asupra căruia mă voi opri în continuare, abordat tocmai din această perspectivă a simbolisticii labirintului, este **Lunga călătorie a prizonierului**, roman parabolic și oniric care ne spune *povestea unei treceri prin labirint*.

Romanul debutează brusc, abrupt, cu imaginea unui sumbru trio de evidentă factură kafkiană (prizonierul însotit de cei doi călăi) traversând piața pustie a unui oraș fără nume. Cei trei întreprind o interminabilă călătorie al cărei final este mereu amânat, mișcându-se într-un spațiu labirintic ce se dedublează și se multiplică la fiecare cotitură.

Similar *Procesului kafkian*, și aici timpul este suspendat, nu se precizează când a început călătoria, romanul propunând o ruptură în cronologia liniară, o ieșire din istorie, întreaga odisee fiind guvernată doar de ritmurile cosmice. Este un timp al descompunerii, al scurgerii și al neantizării, generând rotirea ca experiență a absurdului.

Esențial pentru codul de lectură adoptat este punctul de plecare al celor trei: *piața / agora*, simbol absolut al centrului produce o răsturnare voită în cartografia simbolică a labirintului, de vreme ce *inițierea* implică drumul *înspre* și nu *dinspre* centru. Să avem a face cu o călătorie în sens invers, anulând, astfel, valorile referențiale ce țin de inițiere (metamorfoză spirituală, devenire existențială, cunoaștere) ? Să nu uităm că inițierea este accesibilă doar aleșilor / cunoscătorilor și, prin urmare, trioul lui Titel, are de parcurs un prim traseu, *înspre* marginea, un soi de „*descensus ad inferos*” , o inițiere în moarte, culminând cu coborârea prizonierului în groapa săpată chiar de el, ca ultim stadiu al dezumanizării. Departe de a marca punctul terminus al acestei călătorii –rătăcire prin labirintul existențial, episodul conține mirabila promisiune a momentului în care călătorul-migrator (în ambele sale ipostaze de victimă și călău) poate purcede la parcurgerea drumului în sens invers, *către centru*, întru recuperarea trecutului, aceasta fiind adevarata inițiere: „Deodată, - mărturisește prizonierul – am descoperit stând pe pământul jilav [...], că cel mai important lucru când iezi o hotărâre în genul celei luate de mine, adică *faci drumul de-a-ndoaselea* (s.n.), cel mai important lucru e să știi foarte bine unde te întorci.” (TITEL, 1991, 106). Cele trei personaje ale căror identități distincte inițial, ajung a se (con)topi în labirintul existențial, schitează un traseu dramatic în care pierderea memoriei anulează orice posibil reper, atrăgând inevitabil dezumanizarea ca *desființare*.

Romanul propune astfel o nouă, neexploatată, abordare a labirintului ca univers închis, urmărind dizolvarea substanței umane și aneantizarea individului sub impulsul fricii (a se vedea probele dure la care cei doi călăi își supun victimă pe parcursul călătoriei). Episodul dramatic al analizării fotografiilor de familie, una dintre numeroasele „*punerii în abis*” ale romanului, rămâne

semnificativ pentru motivul rătăcirii ca pierdere a identității: „...după o vreme îndelungată, cei doi ajunseră la concluzia, cu totul uluitoare pentru ei, că fotografiile nu erau ale niciunui dintre ei, ci ale prizonierului [...]. Așa, prizonierul se trezi pe neașteptate, cu o nevastă și trei copii...” . Tragicul nu rezultă neapărat dindezorientarea personajelor prizoniere în labirint, cât, mai ales, din această pierdere a reperelor, prin uitarea trecutului.

Nu lipsesc nici simbolurile biblice, martirajul celor trei dorindu-se o reiterare simbolică a călătoriei magilor, dar o călătorie fără final, aşadar o *rătăcire* ce urmărește anularea esenței umane. Fluiul traversat de cei trei ar putea fi chiar Styxul biblic, iar barcagiul căruia călătorii îi dă ultimul lor ban nimeni altul decât Caron. Este un univers infernal, în care singura imagine luminoasă este figura feminină aceea care, sub chipul mamei sau al iubitei, guvernează întreaga odisee a prizonierului.

Parabolă a depersonalizării, călătoria titeliană devine astfel o rătăcire, o vagabondare căreia personajele ajung să îi piardă finalitatea. Or, nu finalitatea acesteia importă, nici semnificația călătoriei cât permanentă căutare, mersul înainte și, mai ales, călătoria *ca stare*. Cei trei aparțin labirintului și există atât timp cât sunt în labirint.

Pe măsură ce naratiunea evoluează, spațiul și timpul se dilată, iar senzația deplasării devine, treptat, iluzie. Locurile sunt vaste, cu clădiri dilatate, piețe ori gări pustii (din nou dichotomia centru/margine), peisaje cu ceață și fum și nopti fără lună. Dichotomiei centru vs.margine î se adaugă opoziția *stânga / dreapta* (a se citi *sacru / profan*), cea dintâi pustie, malefică, dizolvantă, cea de-a doua benefică, izbăvitoare, salvatoare, aşa cum reiese din obsesia ce îi însoțește pe cei trei cum că undeva, au greșit drumul, cotind la stânga: „(...) erau convinși că în drumul parcurs de ei până atunci intervenise la un moment dat o greșală care trecuse neobservată, imposibil de depistat însă, o mică fisură, un drum cotit din eroare *la stânga*, de exemplu, ceva aparent lipsit de importanță, dar în fond esențial pentru destinul călătoriei lor” (TITEL, 1991, 42). Absurdul în care cei trei își consumă odiseea existențială culminează cu imaginea circului părăsit, un nou posibil *centru*, (cu ale sale păpuși mecanice stricate și cu picturile grotesci). *Lumea ca cerc* devine, prin desacralizare, *lumea ca circ* simbol al decadenței și dezumanizării, iar spectacolul existenței ni se dezvăluie absurd și grotesc.

Există, aşadar, un labirint spațial și altul temporal, există, totodată un labirint al memoriei și toate acestea se supun și sunt generate de matricea complexă a labirintului textual, acesta din urmă funcționând conform modelului robbe- grilletian ca pretext de meditație asupra existenței umane.

Naratorul heterodiegetic devine un soi de „Dumnezeu al textului”, jucându-se deopotrivă cu personajele și cu lectorul antrenați într-un text – labirint impunând el însuși un anumit *topos*. Sensul cuvintelor este pervertit, replicile au semnificații diferite pentru victime și pentru călăi: „Vă iubesc, spuse după un tip captivul, nemaiputând să rabde. Vă iubesc ca pe frații mei, strigă el cu lacrimi în ochi. Ne urăște ca pe dușmanii lui, reproduseră însoțitorii...” (TITEL, 1991, 32-33). Nici perfect închisă, nici total deschisă, scriitura impune propria-i ambiguitate, oferind doar brese în care cititorul e invitat să descopere semnificațiile unei călătorii fiționale ce pare că se scrie pe măsura lecturii. Cititorul se vede obligat ca, în absența oricărei teorii adecvate a unei astfel de lecturi, să urmeze, asemenea prizonierului, *firul* lecturii, sperând doar ca acesta să îl conduce spre ieșirea din labirint.

BIBLIOGRAFIE

TITEL, Sorin, *Lunga călătorie a prizonierului*, București, Editura Albatros, 1991

EMILIA LUNGU-PUHALLO, A FEMINIST PROSE WRITER

EMILIA LUNGU-PUHALLO, UNE PROSATRICE FÉMINISTE

EMILIA LUNGU-PUHALLO, PROZATOARE FEMINISTĂ

Dana Nicoleta POPESCU

Academia Română – Filiala Timișoara,

Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”

B-dul Mihai Viteazu, nr. 24, Timișoara, România

e-mail: dinnyggg@gmail.com

Abstract

Emilia Lungu-Puhallo is mainly known as the founder of the first Romanian school for young girls in the Banat while the region belonged to the Austro-Hungarian Empire. She believed in learning and teaching, in educating herself and giving the other young women a chance to attend school in their native language. Her activity also included working as one of the first female journalists in the county, writing poetry and prose: she was the first woman author of a novel in Romanian. Tenacious and self-possessed, but passionate, Emilia Lungu-Puhallo intended to empower women. As a feminist prose writer, she was interested in creating dignified characters, with strong feelings. The governess, often a protagonist in Emilia Lungu-Puhallo's prose, appears for the first time as a main character in Romanian literature.

Résumé

Emilia Lungu-Puhallo est reconnue, avant tout, comme fondatrice de la première école de filles en roumain, tandis que le Banat appartenait à L'Empire Austro-Hongrois. Confiant dans le pouvoir de l'apprentissage, elle s'instruisait elle-même, tout en offrant à d'autres femmes l'accès à l'éducation dans leur langue maternelle. Elle a également travaillé comme journaliste, l'une des premières du pays, et elle a écrit aussi de la poésie et de la prose: elle a été le premier auteur d'un roman en roumain. Persévérante, équilibrée, mais passionnée, Emilia Lungu-Puhallo s'est voulu une influence bénéfique pour les femmes. En tant que prosatrice féministe, elle a créé des personnages dignes, animés par des sentiments forts. La gouvernante, protagoniste habituelle de l'œuvre d'Emilia Lungu-Puhallo, marque une première dans la littérature roumaine.

Rezumat

Emilia Lungu-Puhallo este cunoscută, în primul rând, ca întemeietoarea primei școli pentru fete în limba română, în perioada în care Banatul făcea parte din Imperiul Austro-Ungar. Credea în puterea învățării, se instruia pe sine și oferea celorlalte femei acces la învățământ în limba maternă. De asemenea, a lucrat ca jurnalistică, una dintre primele din țară, a scris poezie și proză: a fost prima autoare a unui roman în limba română. Perseverentă, echilibrată, dar pasionată, Emilia Lungu-Puhallo a dorit să fie o influență benefică pentru femei. Ca prozatoare feministă, a creat personaje demne, animate de sentimente puternice. Guvernanta, deseoari protagonistă la Emilia Lungu-Puhallo, reprezintă o premieră în literatura română.

Keywords: prose writer, journalist, feminist, beginning, character

Mots-clés: prosatrice, journaliste, féministe, première, personnage

Cuvinte-cheie: prozatoare, jurnalistică, feministă, premieră, personaj

„Totdeuna nutrisem oarecare iubire pentru persoanele a căror chemare este educațiunea.” (LUNGU, 1878, 461), mărturisea Emilia Lungu, fondatoarea primei școli românești de fete din Banatul inclus, în acea vreme, în Imperiul Austro-Ungar. Trăsătura definitorie a personalității ei vizează încrederea în învățătură ca modalitate de emancipare a femeii: „Firește, la inimă are, mai întâi, școala și feminismul, căci pentru ambele combate toată viața.” (CISTELECAN, 2014, 55).

Emilia Lungu, ulterior măritată Puhallo, a fost o deschizătoare de drumuri în mai multe domenii de activitate (cf. CISTELECAN, 2014, 52): învățătoare prin vocație, dar și publicist, gazetar (una dintre cele dintâi femei din Banat) și prima romancieră în limba română (cf. COSMA, 1977, 107; SUCIU, 1939, 5).

Judecând după aria largă a subiectelor tratate de Emilia Lungu-Puhallo în articolele sale, ar putea trece drept jurnalistă chiar și după standardele de azi (cf. CISTELECAN, 2014, 55).

Într-adevăr, Emilia Lungu-Puhallo a scris și despre patinaj, baluri, importanța donațiilor pentru scopuri caritabile sau realizări culturale. Dar numeroase articole reprezintă meditații asupra condiției femeii: *Monahia sau căsătoria, Luxul modern, Instrucțiunea femeii române* (publicate toate trei în „Familia”, în 1880), *Femeia română, Femeia și influența* („Amicul familiei”, 1879, respectiv 1883), *Instrucțiunea femeii române* („Biserica și școala”, 1880), *Femeia română* („Drapelul”, 1905).

„Pe sânul femeii se bazează spiritul popoarelor, moravurile, prejudețele și virtuțile lor sau, mai bine zis, civilizațiunea neamului omenesc” (LUNGU, 1879, 69), afirmă jurnalista în *Femeia română*. În concluzie, afirmă importanța școlilor de fete pentru ca tinerele să-și poată descoperi capacitatea de a edifica binele propriu, al familiei și al națiunii. *Instrucțiunea femeii române* relevă rolul episcopului Mețianu în dezvoltarea învățământului destinat femeilor și documentează deschiderea primelor preparande private.

Pe lângă sensibilitatea feminină, Emilia Lungu-Puhallo a adus și combativitate în publicistică: a fost prima femeie militând pentru progres, a avut curajul să ceară drepturi pentru semenele ei (cf. COSMA, 1977, 105).

Scriitoarea ar putea constitui un bun exemplu pentru a susține importanța familiei în descoperirea aptitudinilor copiilor și încurajarea lor în a-și urma propriul destin, în același timp modelându-le gustul și insuflându-le un set de valori. Apreciatul pedagog Traian Lungu, tatăl Emiliei, făcea parte dintre intelectualii români care, deși cetățeni ai Imperiului, erau preocupați de păstrarea culturii naționale:

„Aveau și români un protopop al lor, aveau câțiva intelectuali, puțini, dar inimoși. Era vremea «Luminătorului», condus de Meletie Drăghici și Pavel Rotariu, al «Priculiciului» lui Gh. Ardelean și Nicolae Coșariu. La Pesta apărea «Amicul poporului», la Oradea «Familia» lui Iosif Vulcan, care, cu sufletul lui deschis, primea cu bucurie orice manifestare culturală. [...] Dar și în Fabricul Timișorii puținii intelectuali ce erau se grupaseră în jurul bisericii române, condusă de Meletie Drăghici, filolog cu nu prea multă însuflețire pentru ideea latinistă, seccordat de învățătorul Traian Lungu [...] om cu vederi largi, cu metodă pedagogică, cititor și colaborator al ziarelor de la Brașov.” (SUCIU, 1939, 6)

Experiența de învățătoare și autoare de programă școlară, dar și metodele pedagogice deprinse de la Traian Lungu au stat la baza articolelor din „Biserica și școala” (1878). Încredințată că școala și biserică se află la temelia națiunii, Emilia își expune părerile despre remedierea învățământului. *Educațiunea primă* pledează pentru începerea instruirii copiilor cât mai timpuriu cu putință, iar *Educațiunea națională* susține înființarea grădinițelor românești de copii, unde jocul să fie folosit ca metodă de învățare.

Nu doar practicarea gazetăriei o plasează pe Emilia Lungu-Puhallo printre militantele feminine, ci întreaga atitudine față de educație, reflectată în scrierile literare. Pe lângă instruirea primită de la tatăl ei, a beneficiat, încă de Tânără, de influență favorabilă a revistei „Familia”.

Iulian Grozescu, unchiul Emiliei Lungu, a avut rolul său în educația fetei: a impulsionat destinul nepoatei, îndrumând-o să publice în „Familia” lui Iosif Vulcan. În anii de început ai

revistei, când fondatorul se afla la conducere – perioada de apariție la Pesta (1865-1880) și continuarea, după mutarea la Oradea (1880-1906) – Grozescu era unul dintre prietenii lui Vulcan și, alături de V. Pop, Al. Moldovan, I. C. Drăgescu, Francisc Hossu-Longin, colaborator și probabil redactor la „Familia”, deși nu s-a folosit această titulatură. Politica redațională a revistei se singularizează în epocă prin susținerea și promovarea literaturii feminine; printre numele celor mai fidele colaboratoare ale publicației figurează și Emilia Lungu (cf. PĂCURAR, 2015, 11-19). „Din perspectivă socială, revista «Familia» contribuie la răspândirea ideilor de emancipare a femeii, susține dreptul acesteia de a participa la viața socială, politică și culturală a unei națiuni.” (PĂCURAR, 2015, 22)

În paralel cu activitatea literară, Emilia Lungu și-a folosit talentul organizatoric la adunările organizației „Reuniunea doamnelor”, fondată în 1872, intenționând să întemeieze o școală pentru fete cu predare în limba română, care a fost deschisă, până la urmă, la Izvin. Participarea în cadrul organizației și vocația pedagogică sunt semnificative pentru conturarea mentalității Emiliei: „Feministă? Da. Căci «suntem mame, suntem femei române, suntem fiicele națiunii române. Fetele pe lângă orândă casei să învețe și carte, dar nu străină, ci românească, cât mai multă, căci numai aşa vom folosi națiunei, ajungând a fi ceea ce cu mândrie trebuie să fim: români cu limbă și suflet». Dar pentru aceasta trebuiau organizate femeile române. Le va organiza ea, Tânără Emilia Lungu, ba mai mult, va merge la sat ca învățătoare la o școală de fete, ca prima învățătoare din Banat” (SUCIU, 1939, 5).

Emilia Lungu-Puhallo își dezvăluie concepțiile și prin personajele create. Profilul guvernantei prilejuiește prozatoarei creionarea unui șir de portrete alcătuite exclusiv din calități: Constanța (*O foaie de suvenire (din ziarul meu)*), Magda Timișanu (*Caractere*), „domnișoara” fără nume (*Icoane*).

Protagonista romanului *Elmira*, imaginată cu cele mai fine detalii și viață interioară bogată, serioasă, demnă, cu spirit de sacrificiu era firesc să fie guvernantă, adică o Tânără independentă, în măsură să-și ajute familia strâmtorată financiar, dar și să-și construiască o viață separat de părinți: „Aici găsi piedici la iubiții ei, fiind pe atunci nemaipomenit ca o fată să ie lumea în cap pentru căștig./ Acul, croitoria ori lucrarea în fabrici era tot izvorul femeii române./ Stam adică cu instrucțiunea fetelor, pare-mi-se, în perioadă intărirea...” (LUNGU, 1882, 286)

De altfel, neobișnuitul nume *Elmira* sună asemănător cu *Emilia*, scriitoarea alegând un avatar care să n-o ascundă cu adevărat.

Elmira apare prima dată, ca personaj, în trei proze publicate în 1879: *O excursiune de iarnă, Amor și amiciție* și *Ochii cei mai frumoși*, vădind aceeași înțelepciune și seriozitate ca eroina romanului omonim. „Punctul de vedere al autoarei în privința superiorității frumosului moral îl expune personajul *Elmira*. Aceasta se pronunță cu judecăți mature și convingătoare, însotite de sensibilitate și de puterea de a pătrunde tainele cele mai adânci ale sufletului, care se oglindesc cu fidelitate în priviri.” (VINTILESCU, 1987, 163)

În schița *Înaintea lumii* (1881) apare o fiica de consilier, răsfătată a sortii și apreciată de cunoșcuți, numită, de asemenea, *Elmira*. Deosebită cumva prin statutul aparte, această variantă idealizată păstrează, totuși, numeroase calități și dovedește o mare putere de disimulare, ascunzând de cei din jur durerea din inima ei.

Personaj predilect, *Elmira* reprezintă reflecția autoarei, care și-a înfățișat, curajoasă, limitările fizice, dar și calitățile morale: „Nu prea frumoasă (s-ar putea deduce din empatia cu personajele principale din proza ei și îndeosebi cu *Elmira* din *Elmira*, romanul ei), dar atractivă prin virtuți, *Emilia* e harnică și combativă pentru ridicarea națiunii.” (CISTELECAN, 2014, 53)

Meritul esențial al romanului constă în explorarea vieții interioare a *Elmirei*: încercarea de a nega, pudic, natura sentimentelor sale pentru Severin; contradicțiile primei iubiri, încercate de întrebări și temeri; durerea de a fi părăsită, dublată de incapacitatea de a înțelege gestul bărbatului iubit; suferința în singurătate, ascunsă de cei apropiati, familie și prieteni; resemnarea după șocul trădării unei prietene și după moartea alteia; deznădejdea convertită în forță; ca guvernantă,

acceptarea stoică a comportamentului superior, dar lipsit de maniere al mamei elevelor, din dorința de a fi alături de fetele neglijate și a le educa; sacrificarea speranțelor de fericire când aceasta presupune renunțarea la principiile morale atât de importante pentru autoare.

Emilia Lungu-Puhallo nutrea convingerea că, pentru a atrage simpatia și intereseul cititorilor, personajele trebuie să fie adevarăți eroi, chintesențe de calitate: „Cei virtuoși (și de regulă cine-i virtuos la Emilia e virtuos absolut), căci altminteri intriganții și scelerății le înfruntă cu tupeu și fără jenă. [...] Personajele bune, virtuoase, sunt, desigur, și naive (din pricina că nici nu pot concepe atâtă răutate cât au intriganții), aşa că devin victime ideale.” (CISTELECAN, 2014, 60)

Opțiunile protagonistei pot contrasta cu viziunea cititorului de azi, dar analiza sentimentelor și motivațiilor rămâne demnă de interes. Au mai fost evidențiate stilul vioi, acțiunea intensă, personajele bizare (SUCIU, 1939, 5).

Emilia Lungu-Puhallo a creat ținând seamă de gustul unei epoci și, probabil, de propriile-i preferințe: „Romanul *Elmira* nu poate fi luat în discuție decât în contextul istorico-literar în care a apărut, ținând seama de specificul tradiției literare românești de până la 1882. Când el s-a tipărit în «Familia» lui Iosif Vulcan, se consumaseră deja șase ani de la publicarea primului roman în presa transilvană, *Ranele națiunii* de V. Ranta-Buticescu, lucrare ce n-a avut totuși o influență semnificativă asupra dinamicii speciei din pricina limitelor lui prea bine cunoscute. Nici pe plan național romanul românesc nu depășise faza *Ciocoilor vechi și noi* al lui N. Filimon, aflându-se cu mai bine de un deceniu înainte de apariția primului volum din ciclul Comăneștenilor. Lucrarea Emiliei Lungu se înscrise, aşadar, în etapa mai veche a romanului nostru erotic, ilustrată de D. Bolintineanu cu *Manoil și Elena*.” (VINTILESCU, 1987, 166)

Primul roman scris de o femeie în limba română s-a bucurat de succes iar regina Elisabeta a României, ea însăși scriitoare, i-a conferit decorația „Steaua României” pentru merite literare (cf. SUCIU, 1939, 14).

Pe lângă celelalte premiere aduse de Emilia Lungu-Puhallo se mai adaugă încă una: un statut central pentru personajul guvernantei în literatura română. Autoarea a îmbinat diversele sale preocupări culturale cu simțul echilibrului, dovedindu-și înclinația naturală pentru a se instrui și a educa pe ceilalți, apetența pentru scris și năzuințele feminine.

BIBLIOGRAFIE

- CISTELECAN, Al. *Ardelencele*, Cluj-Napoca, Editura Eikon & Editura Școala Ardeleană, 2014, p. 51-61
- COSMA, Aurel, *Prin Timișoara de altădată. Evocări*, Cuvânt înainte de Traian Liviu Birăescu, Timișoara, Editura Facla, 1977, p. 103-113
- LUNGU, Emilia, *Mehadia (impreuni și schițe)*, „Familia”, XIV, 1878, nr. 72, p. 461
- LUNGU, Emilia, *Femeia română*, „Amicul familiei”, III, 1879, nr. 8, p. 69
- LUNGU, Emilia, *Elmira (roman original)*, „Familia”, XVIII, 1882, nr. 24, p. 286
- PĂCURAR, Irina, „*Familia*” – politica redacțională și caracterul enciclopedic al revistei, vol. *Familia 150*, coordonatori Florin Ardelean și Ioan Laza, Oradea, Editura Universității din Oradea, 2015, p. 11-22
- SUCIU, Ioan Dimitrie, *Emilia Lungu-Puhallo (1853-1932)*, Extras din „Luceafărul”, Revista Regionalei Bănățene a „Astrei”, Timișoara, Tipografia Românească, 1939, p. 5
- VINTILESCU, Virgil, *Emilia Lungu-Puhallo (1853-1932)*, vol. *Secvențe literare. Repere literare bănățene (1880-1918)*, Timișoara, Editura Facla, 1987, p. 161-169

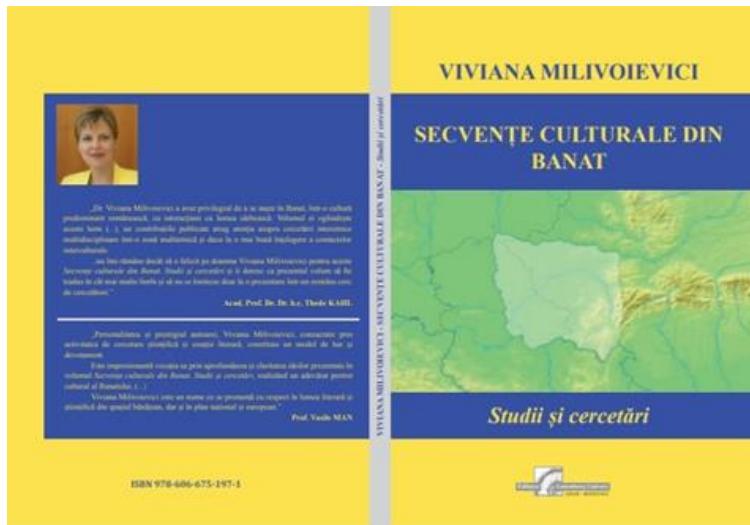
VII. BOOK REVIEWS / CRITIQUES DE LIVRES / RECENZII

Coordinator/Coordinateur/Coordonator:

Emilia PARPALĂ

**Viviana Milivoievici, *Secvențe culturale din Banat. Studii și cercetări*,
Prefață de Thede Kahl, Postfață de Vasile Man, Arad,
Editura Gutenberg Univers, 2019, 285 p., ISBN 978-606-675-197-1**

Dumitru MIHĂILESCU

Doamna Viviana Milivoievici este un cercetător științific și un literat cu un statut remarcabil. Este membru în cadrul Societății Enciclopedice a Banatului din Timișoara; membru în cadrul Centrului European de Studii și Aplicații Interdisciplinare; director-adjunct, referent în Consiliul științific și evaluator științific de articole la revista „Studii de știință și cultură”, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș”, Arad; redactor-șef adjunct la revista „Regatul cuvântului” și redactor principal, șef departament critică literară la revista de cultură și spiritualitate

universală „Sfera eonică”, Craiova; membru în colectivul de redacție al revistei „Vatră nouă” – „Iconostas”, Giarmata Vii, jud. Timiș; membru în board-ul internațional al revistei „Logos”, Serbia; membru în Asociația Română de Istorie a Presei (ARIP); membru în Asociația Bibliotecarilor din România (ABR); membru în Asociația Publiciștilor Presei Rurale din Banat; colaborator cu articole pentru *Encyclopedie Banatului*, volumul I, *Literatura*, ediția a II-a, 2016. A participat la numeroase manifestări culturale și științifice cu caracter național și internațional, desfășurate în țară și în străinătate. Domeniile sale de interes sunt istoria și critica literară, interculturalitatea și multiculturalitatea.

Cartea de față, *Secvențe culturale din Banat. Studii și cercetări*, cu o Prefață de acad. prof. dr. Thede Kahl, de la Universitatea „Friedrich Schiller” din Jena și o Postfață de prof. Vasile Man, cuprinde comunicări susținute în cadrul unor manifestări științifice, precum și alte lucrări sau recenzii publicate în reviste de specialitate.

Studiile din acest interesant volum fac referire la *Oameni și locuri din Banat*, dacă ne referim la primul capitol, la *istoria presei bănățene*, dacă ne referim la cel de al doilea capitol, sau la *români din Voivodina și cărțile lor*, dacă ne referim la cel de al treilea capitol. Ultima secțiune a cărții are un titlu sugestiv, *Cărți necesare*. Ceea ce conferă unitate acestei cărți este faptul că se referă la Banatul istoric, care, după cum subliniază Acad. prof. dr. dr. h. c. Thede Kahl, în *Prefață*, „constituie până astăzi un punct veritabil de interes și cucerește cercetătorul prin diversitatea populației sale. În prezent, când spunem Banat, prea puțini se referă la Banatul istoric, ci, mai degrabă, la județele Timiș, Arad, Caraș-Severin și Hunedoara, din vestul României. În afară de lumea științifică, numai rareori se face referire la Banatul istoric, deoarece unitatea istorică transfrontalieră aparține trecutului. Partea de vest, Banatul sărbesc, a lăsat loc unei alte percepții spațiale – Voivodina – și puțini sunt cei ce conștientizează faptul că cele două zone (Voivodina și Banat) se suprapun și, de fapt, este vorba de așa-numitele «spații în mișcare».” (p. 7)

Primul capitol, *Oameni și locuri din Banat* – include studii care fac referire la Eugen Todoran, Sever Bocu, Sorin Titel, Petre Stoica; *Români din Voivodina, păstrători ai identității*

năționale; Biblioteca Academiei Române, Filiala Timișoara – promotor al culturii, cercetării și educației.

Un consistent studiu (34 pagini) consacrat autoarea profesorului Eugen Todoran, personalitate marcantă în spațiul cultural bănățean, intemeietor de școală filologică și bibliotecă universitară. Analizând publicistica profesorului timișorean, autoarea subliniază faptul că Titu Maiorescu și Mihai Eminescu au beneficiat de o atenție deosebită, dedicându-le multe studii și cercetări caracterizate prin minuțiozitate, erudiție și acribie, care se regăsesc reluate, dezvoltate și adăugite în volumele consacrate acestor autori. „Eugen Todoran a fost un strălucit profesor, un om cu o vastă cultură, concretizată în textele sale transmise posterității, a fost un remarcabil intemeietor de școală, vocație ce poate fi recunoscută în activitatea numeroșilor elevi, care aparțin școlii timișorene de istorie și critică literară.” (p. 41)

Următorul studiu este consacrat omului, ziaristului și politicianului Sever Bocu, figură reprezentativă în spațiul geografic al Banatului. Autoarea evidențiază faptul că Sever Bocu a fost o personalitate permanent conectată la evenimentele frământate ale istoriei, fie în calitate de deputat, fie în cea de guvernator al județului Timiș, fie în cea de gazetar („Tribuna poporului”, „România Mare”, „Voința Banatului”, „Vestul”). În ianuarie 1920, participând la Conferința de Pace de la Paris, a depus eforturi mari pentru a-și apăra poziția sa fermă în problema Banatului.

Studiul *Sorin Titel și pasiunea lecturii* are în vedere volumul de eseuri al poetului și eseistului bănățean, publicate sub titlul *Pasiunea lecturii* (1976), eseuri bine scrise și „cu disocieri fine”, cum s-a semnalat la momentul apariției. Autoarea studiului remarcă faptul că pe autorul bănățean îl interesează legătura dintre creator și opera sa, dintre scriitor și cititor. Îl interesează scriitorii care „au suflet”, iar preferința sa este pentru opera care „are inimă”. Din analiza părerilor lui Sorin Titel rezultă „că menirea scriitorului este aceea de a lumina pe cât posibil mințile cititorilor dornici de cunoaștere, stabilind cu aceștia o relație de complicitate (...) soarta scriitorului fiind aceea de a crea neconitenit universuri fascinante pentru viitorii săi lectori, pentru ca aceștia să poată deveni un public pasionat de lectură.” (p. 63)

Petre Stoica – prietenii pe tărâmul literaturii este un studiu interesant, referitor la poetul și traducătorul cu cea mai mare longevitate literară, care în 1994 a părăsit Bucureștiul și s-a stabilit la Jimbolia unde a înființat un muzeu unic în România, Muzeul Presei „Sever Bocu”. A avut numeroși prieteni literari, din generația sa sau chiar din cea a înaintașilor săi. Viviana Milivoievici se referă la memoriile poetului cuprinse în volumele *Amintirile unui fost corector, Caligrafie și culori, Viața mea la țară și Însemnările cultivatorului de mărar*. În aceste texte se conturează portrete ale unor profesori care i-au marcat studenția (Tudor Vianu), sau ale unor scriitori importanți din perioada inter și postbelică (M. Sadoveanu, Ion Vinea, Adrian Maniu, Marin Preda, Nichita Stănescu, Anghel Dumbrăveanu etc.). „Atât memorialistica, dar și fragmentele de jurnal, constituie un reper în biografia spirituală a lui Petre Stoica. Ne ajută, în egală măsură, să-l înțelegem pe omul și pe scriitorul Petre Stoica.” (p. 71)

Ideea care se desprinde din lectura acestor studii este că, ceea ce le-a asigurat locul în prim-planul culturii noastre contemporane este opera lor. Imaginea omului se va estompa, probabil, odată ce aceia care i-au cunoscut nemijlocit se vor împuțina. Cărțile, însă, vor rămâne și vor continua să exercite influență benefică asupra posterității.

Considerații interesante face autoarea în legătură cu românii din Voivodina care, de-a lungul timpului, au depus un efort permanent de păstrare a limbii materne, a tradițiilor și obiceiurilor, a credințelor și valorilor, a identității naționale, prin mijloace, mai ales, spirituale și culturale.

În capitolul al doilea al cărții, *Câteva repere din istoria presei bănățene*, cercetătoarea urmărește modul în care s-a reflectat Marea Unire în presa bănățeană, în ziarul „Românul” din Arad sau în publicistica lui Vasile Goldiș, prezintând detaliat problematica și trăsăturile definitorii ale revistei lunare „Banatul literar”.

Presă academică din spațiul cultural bănățean a fost marcată de apariția „Analelor Universității din Timișoara”. Autoarea face o prezentare a volumelor din seria Științe filologice din

perioada 1963-2015, prezentând redactorii care s-au succedat de-a lungul timpului și comitetele de redacție. O atenție specială acordă autoarea „Revistei de Studii Banatice”, a Institutului de Studii Banatice „Titu Maiorescu” a Filialei Timișoara a Academiei Române, care este „o adevărată carte de vizită și reflectă activitatea științifică și editorială a cercetătorilor institutului.” (p. 149)

La capitolul dedicat presei academice este menționată și revista „Studii de Știință și Cultură”, o revistă europeană de filologie a cărei tematică se încadrează patrimoniului și identității culturale, susținând, în același timp, prin activitatea editorială, comunitatea românească din Serbia și Ungaria.

Capitolul rezervat presei bănățene se încheie cu prezentarea revistelor „*Vatră nouă*” – „Iconostas”, „o emblemă spirituală a comunității din Giarmata Vii” și „Nașa reč” („Cuvântul nostru”) – săptămânal al Uniunii Sârbilor din România.

Cronici culturale, al treilea capitol al cărții, subtitulat *România din Voivodina și cărțile lor*, ne prezintă recenzii ale cărților despre români din Voivodina, semnate de Costa Roșu, Mircea Măran, Rodica Almăjan, Tatiana Draghicevici, Sima Petrovici etc.

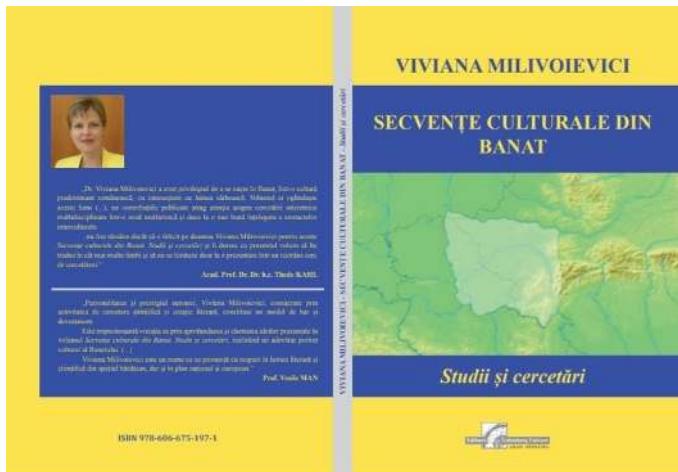
În ultimul capitol, *Cărți necesare*, sunt prezentate cronici și recenzii ale unor lucrări importante scrise de autori bănățeni: Ion Pachia-Tatomirescu, Angelica Herac, Adela Lungu-Schindler, Ivo Muncian, Ștefan Gencărău, Vasile Man, Andrei Nistoran, Cornel Petroman, Crișu Dascălu, Slavomir Gvozdenović. Lucrarea se încheie cu capitolul *Referințe bibliografice* (p. 241-249), *Indice de nume*, *Indice de ziară și reviste* și un interviu consemnat de Ljubinka Perinac Stankov și apărut în publicația sârbă „Nașa reč”.

Surprinde plăcut, în întreaga lucrare, exemplaritatea argumentării, accesibilitatea comunicării, varietatea informației. Prin tonul riguros științific al expunerii și prin volubilitatea comunicării, această documentată carte prezintă o contribuție remarcabilă la cunoașterea vieții culturale, literare și publicistice a Banatului istoric, autoarea realizând, după cum afirmă prof. Vasile Man, în *Postfață*, „un adevărat portret cultural al Banatului”.

TIMPUL CULTURAL AL BANATULUI – IMAGINEA LUI NOBILĂ ȘI CREATOARE

**Viviana Milivoievici, *Secvențe culturale din Banat. Studii și cercetări*,
Prefață de Thede Kahl, Postfață de Vasile Man, Arad,
Editura Gutenberg Univers, 2019, 285 p., ISBN 978-606-675-197-1**

Silvia C. NEGRU

Viviana Milivoievici, cercetător științific la Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu” al Academiei Române, Filiala Timișoara, a publicat recent *Secvențe culturale din Banat. Studii și cercetări*, carte apărută la Editura Gutenberg Univers, din Arad. Este o carte densă, care ancorează în stabilitate Banatul.

Scrisoarea are vocația de a construi o lume pe care o prezintă, printr-un veritabil filtru, cu tehnică și procedură specifică cercetării științifice, într-o manieră distinctă. Profundimea investigațiilor trimite la esență.

Pe o paletă diversificată, se înseilează o lecție a rigorii, iar pe straturile spirituale, crește imaginea ființei umane în toată decența ei.

Banatul – centru al culturii și civilizației – interrelaționează valoric cu alte culturi, într-o conviețuire pașnică. Spațiul acesta, încărcat de istorie, are mari personalități care stau mărturie vie trecutului, prin care cărțurarii vremii i-au zărit viitorul.

După cum afirmă acad. Thede Kahl, în *Prefața* volumului, avem în față o cercetare de excepție, „interetnică multidisciplinară într-o zonă multietnică și duce la o mai bună înțelegere a contactelor interculturale.” (p. 8)

Pentru autoare, comunicarea scrisă devine o verigă importantă în construcția cărții, evidențiind relațiile interumane, acestea având un rol primordial în toate domeniile de activitate.

Banatul, cu locurile sale memorabile, cu oameni importanți în evoluția limbii și literaturii române, care au pregătit accesul spre sferele mari ale științei, are lumină și o largă deschidere spre istorie, cultură și credință. Acest areal bănățean a avut și are o recuzită bogată, diversificată în evenimente istorice, culturale, politice, sociale. Documentele istorice dovedesc că români, sărbii, germanii, maghiarii, evreii, cehii, bulgarii, rutenii, rromii, aromâni, slovacii s-au găsit aici, și-au dat mâna cu scopul de a păstra tradițiile și au colaborat fără conflicte politice, ci într-o coexistență, printr-o bună înțelegere de interes uman. Este, de fapt, o remarcă a autoarei care ne ilustrează fapte și atitudini omenești, ca într-o oglindă clară, spre care să privim cu respect, conduită acestui neam, un neam în rânduluală, cu niște conduite morale nescrise, dar respectate. Străbunii noștri știau ce trebuie să facem, să spunem, când și, mai ales, cum. Acest neam ne-a format, în sânul vetrei românești trăim.

Spre Banat, au venit personalități din Transilvania, Muntenia, Dobrogea, dovedind că putem rodi, consolidă, construi și lumina drumuri pe care vor veni alți doritori de cunoaștere întru revelație nu numai a Banatului, ci a tuturor zonelor românești.

Lucrarea are o structură relevantă: *Oameni și locuri din Banat, Câteva repere din istoria presei bănățene, Cronici culturale, Români din Voivodina și cărțile lor, Cărți necesare, Referințe bibliografice*. Se adaugă lucrării: *Interviu, Postfață, Viviana Milivoievici – carte de vizită, Indice de nume și Indice de ziare și reviste*.

Galeria marilor personalități se deschide cu profesorul nostru, criticul Eugen Todoran – o preocupare statonnică în cercetările Vivianei Milivoievici. Și de data aceasta, ne arată că avem, în studiu, o personalitate care a adunat în sine, conștient sau mai puțin conștient, fatalitatea etnică pe care se sprijină dimensiunea literară-axiologică. În prezentarea vastei opere a lui Eugen Todoran, autoarea *Secvențelor culturale din Banat* surprinde preocuparea criticului pentru literatura clasică și literatura interbelică. Astfel, ne întâlnim cu Mihai Eminescu, Titu Maiorescu, Lucian Blaga. Dincolo de opera literară, științifică, lucrările valoroase de retorică, se punctează publicistica și istoria literară. Critica prinde contur. Demersurile critice ale lui Eugen Todoran, după cum mărturisește autoarea cercetării în discuție, au constituit un recurs la practica „istoriei literare centrate pe reducția eidetică, fenomenologică”¹, în aşa manieră că demersul său metodic de selecție și analiză a devenit „un amplu demers exegetic, tematic, filozofic, psihologic, social și, nu în ultimul rând, hermeneutic.”²

Eugen Todoran aduce contribuții inedite și precizări privind personalitatea lui Titu Maiorescu, mentorul „Junimii” literare, personalitate enciclopedică, fără de care marea literatură clasică – Mihai Eminescu, Ioan Slavici, Ion Creangă, I. L. Caragiale –, nu s-ar fi construit în toată durata eternei. După Titu Maiorescu, opera lui Eminescu este trecută de Eugen Todoran „prin filtrul teoriei materialiste și fenomenologice, criticul adâncind comentariul unor imagini și idei poetice a unor motive și simboluri specifice, cu scopul de a dovedi unitatea creației în ansamblul ei.”³

Eugen Todoran se oprește asupra faptului că, în întreaga cultură română, acest spirit eminescian a predominat și va continua să predomine. Așa scrie Iosif Cheie Pantea, în *Palingeneza valorilor*, în volumul apărut la Editura Facla, din Timișoara (de fapt, I. Cheie Pantea i-a fost discipol lui Eugen Todoran). Autorul subliniază că Eminescu „a preferat să mențină absolutul, dar nimic decât un gând, atâta timp cât acesta i se impunea drept limita și totodată condiția afirmării ființei.”⁴

Profesorul și criticul pertinent intru ființă și cunoaștere îl aduce în discuție pe poetul de la Lancrăm – Lucian Blaga. În actul de cunoaștere, misterul e larg. Taina crește, se regenerează veșnic. Ființa umană se situează în orizontul misterului.

Exegeza Vivianei Milivoievici punctează metaforele revelatorii ale poetului Lucian Blaga, accentuând puterea de cunoaștere ontologică, inseparabilă de condiția omului. Se subliniază pentru poetul-filozof că a te așeza în orizontul misterului înseamnă a intra în sfera culturii și a poeziei. Autoarea remarcă unitatea viziunii poetice și enigmatica adâncire, despre care atrage atenția Eugen Todoran. Interesul criticului se îndreaptă spre Ion Barbu, mai ales că descoperise la acesta aprecierea pentru Lucian Blaga, care intuise principiul poeziei ca „spiritualitate a vizualității: «Geometria înaltă și sfântă»”, acest stih al lui Lucian Blaga fi folosit de Ion Barbu, poet-matematician care recunoaște gândirea poetică și ideea că „există undeva, în domeniul înalt al geometriei, un loc luminos, unde se întâlnește cu poezia.”⁵

Autoarea conturează, cu măiestrie, cele două voci, singulare și distințe, Lucian Blaga, care survolează mioritic spațiul românesc, și Ion Barbu, cu lumea curată, purificată, întrucât se poate oglindi figura spiritului nostru. Preocupările lui Eugen Todoran sunt preocupări de prezent

¹ Eugen Todoran, *Asupra criticii lui Maiorescu*, „Pagini literare”, VIII, 1941, nr. 7-8, p. 114

² Eugen Todoran, *Scrieri. I. Studii și articole (1937-1956)*, Ediție critică, text stabilit, studiu introductiv, tabel cronologic, notă asupra ediției și bibliografie de Viviana Milivoievici, Prefață de Crișu Dascălu, Timișoara, Editura David Press Print, 2016, p. 201-202

³ *Idem, Ibidem*, p. 18

⁴ I. Cheie Pantea, *Palingeneza valorilor*, Editura Facla, Timișoara, p. 26

⁵ Tudor Vianu, *Introducere în opera lui Ion Barbu*, București, 1935, p. 86

continuu, prin comentariile critice, grație celor pe care i-a format, nu se clatină, ci, dimpotrivă, primesc noi sensuri și noi semnificații aceste vârfuri valorice ale românilor. Scrierile și, mai apoi, critica, în care ne întâlnim cu mari scriitori ai Banatului, cum ar fi: Sever Bocu, Sorin Titel, Petre Stoica, ne rețin atenția. Autoarea adaugă acestor valori și pe românii din Voivodina și pune accent pe ambianța socială și culturală a epocii.

Toți cei cuprinși în aceste *Secvențe culturale din Banat* au pasiunea cititului, sunt buni păstrători ai identității naționale, rotunjind aspectul documentar al cărții. A fost și atunci, precum și astăzi, o perioadă fecundă și deosebită de importanță pentru bunul mers al culturii românești.

Studiul *Biblioteca Academiei Române, Filiala Timișoara – promotor al culturii, cercetării și educației* va încredința celor dornici de iluminare documentele valorice, aspectele utile în studierea tuturor personalităților culturale care s-au statornicit în Banat.

Presă accentuează momente de referință legate de Marea Unire din 1918. Sunt ilustrate diferite reviste necesare elucidării problemelor legate de Universitatea de Vest din Timișoara, despre Aradul vremii, despre comunitatea din Giarmata VII, județul Timiș, despre sărbii din România. Viviana Milivoievici promovează și apreciază românii din Voivodina și cărțile lor. Un loc aparte îl ocupă Costa Roșu, Valeriu Leu, Mircea Măran, Rodica Almăjan, Tatiana Draghicevici, Slavița Timotievici, Sima Petrovici, autori reprezentativi, apreciați de români.

Se insistă și asupra revistei „Logos” ca reper cultural-științific. Această revistă îi publică pe bănătenii înzestrați cu har și colaborează cu cei care sunt mereu prezenți la acțiunile culturale comune.

În capitolul *Cărți necesare*, îl întâlnim pe scriitorul Ion Pachia-Tatomirescu, în calitate de critic și istoric literar de prestigiu. Autorul unor cărți de succes, Ion Pachia-Tatomirescu, judecă literatura și exprimă convingerile sale în interpretarea operelor confrăților scriitori, demonstrând în timp valabilitatea selecției și analizei. El afirmă că literatura argumentată critic are substanță. Autorii sunt încadrați din punct de vedere tipologic și axiologic. În lucrarea *Pagini de istorie literară valahă de mâine*, Ion Pachia-Tatomirescu atrage atenția asupra statutului de existență al literaturii române, lucru subliniat și de cercetătoarea Viviana Milivoievici cu privire la cele trei volume, unde sunt grupați autori reprezentativi pentru mișcarea culturală se ampioare – paradoxismul, de autorul care a format generații de filologi și scriitori, de-a lungul vremii. De asemenea, tot în cadrul acestei secțiuni a volumului în discuție, autoarea analizează și evidențiază opere ale altor scriitori, precum: Ivo Muncian, Ștefan Gencărău, Vasile Man, Andrei Nistoran, Cornel Petroman, Crișu Dascălu, Slavomir Gvozdenović.

Viviana Milivoievici, în *Secvențe culturale din Banat*, aşază însemnalele timpului în rama valorii, cu imaginea lui nobilă și creatoare. A lăsat, prin claritatea ideilor și a formulărilor, chipul de neșters al Banatului, ca o istorizare de înaltă dăruire și har al ființei în echilibru.

Panaït Istrati, *Nerrantsoula*, Roman (Arco Verlag, Wuppertal-Wien, 2018; hrsg. mit Nachwort von Heinrich Stiehler), ISBN 978-3-938375-88-4

Renate WINDISCH-MIDDENDORF

Vagabund und Dichter zwischen Balkan und Okzident

Eine Wiederbegegnung mit dem Roman *Nerrantsoula* von Panaït Istrati

Seit der politischen Öffnung des „Eisernen Vorhangs“, auf den die literarische Erschließung des weitgehend unbekannten kulturellen Niemandslandes Ostmittel- und Südosteuropa nur zögerlich folgt, überrascht der Arco Verlag mit Wiederauflagen und zweisprachigen Neuauflagen von Autoren, die im westeuropäischen Raum in Vergessenheit geraten sind.

Panaït Istratis Roman *Nerrantsoula* erschien 1927 erstmals in deutscher Übersetzung. Der Titel weist auf den Refrain eines griechischen Liedes, *Nerrantsoula foundoti*, „kleiner buschiger Orangenbaum“, der den Roman leitmotivisch durchzieht. Panaït Istrati wurde im Jahre 1884 in der rumänischen Hafenstadt Brăila an der unteren Donau als Kind einer Wäscherin und eines Tabakschmugglers geboren. Nach dem Scheitern zahlreicher Versuche in bürgerlichen Berufen – vom Kellner, Anstreicher, Gewerkschaftssekretär bis zum Journalisten – Fuß zu fassen, führte Istrati zwischen 1913 und 1931 das Leben eines vagabundierenden Dichters seiner levantinischen „Brüder im Elend“ rund um das Mittelmeer. Ohne finanzielle Mittel, zuweilen als blinder Passagier, durchstreift er die Länder zwischen den rumänisch-griechischen und türkischen Küsten, wandert durch Syrien, Jaffa und den Libanon, schlägt sich auf abenteuerlichen Wegen bis nach Ägypten und Italien durch. In Paris und Genf eignet sich der Rumäne die französische Sprache autodidaktisch an und schreibt seine Romane auf Französisch. Später übersetzt er sie ins Rumänische. Romain Rolland, Literaturnobelpreisträger 1915, entdeckt Istrati als „unwiderstehliches Erzählgenie“ für die westeuropäischen Leser. Dank Rollands Unterstützung wird Istrati zum gefeierten Romancier auf dem französischen Buchmarkt: balkanisch-orientalische Lebensart, phantastische Geschichten aus *Tausend und einer Nacht* von Landstreichern und Banditen, Haiducken, Patronen und Proletariern treffen auf exotistische Sehnsüchte einer noch vom Ersten Weltkrieg gezeichneten Leser-Generation in Frankreich. Sein Roman *Nerrantsoula* wird – nach der Neuauflage in Paris (Gallimard 2009) – als „eine der schönsten Hymnen auf die Kindheit und auf die Liebe“ bezeichnet. „*Nerrantsoula foundoti*“ – so nennt Marco, der autobiografische Erzähler im Roman, seine namenlose Geliebte, eine junge Waise, die ihren Lebensunterhalt als Wasserträgerin in der Mahala, der Vorstadt Brăilas, verdient und Sacadgița („Wasserträgerin“) gerufen wird. Marco, der junge Rumäne, teilt seine platonische Liebe zu der starken und stolzen Schönen mit einem Rivalen, dem gleichaltrigen Griechen Epaminodas. Sie liebt und verteidigt beide – stets strahlende Siegerin beim gefährlichen Kräftemessen der konkurrierenden Straßenbanden junger Migranten und auf Tod bringenden Fahrten ins Donaudelta, dem Reich von Naturmythen und Magie.

Im zweiten Teil des Romans führt die Wiederbegegnung der beiden Freunde mit der verlorenen Geliebten nach fünf Jahren verzweifelter Suche zu einer dramatischen emotionalen Verschärfung der Konstellation einer hoffnungslosen amitié à trois. Herangewachsen zu jungen Männern, finden Marco und Epaminodas ihre Nerrantsoula im berüchtigten Viertel „Fosse“, der „Grube“, als Prostituierte wieder. Sie vergehen vor Eifersucht und Liebesleid. Nerrantsoula, längst sorglos-souveräne Herrin ihrer Situation, stimmt aufs Neue das Lied *Nerrantsoula foundoti* zum Tanzen an. Für den in Liebe zu ihr verfallenen Marco verkehrt es sich in ein Lied der Qual und endgültigen Hoffnungslosigkeit – für Epaminodas und Nerrantsoula erfüllt sich die Prophezeiung,

die ihnen schicksalhaft vorbestimmt worden war: Eine Wahrsagerin hatte Nerrantsoula einst in den Sümpfen der Donau „aus der Hand geweissagt: ‚Dein Leben wird schrecklich sein, und dein Schicksal ist an einen Burschen gebunden, der von der Rasse deines Vaters ist.‘“ Sie ist das Kind einer verbotenen Liebe. Epaminodas, der Grieche, und seine Aphrodite gehen in den schwarzen Fluten des Bosporus unter.

**Manfred Winkler, *Haschen nach Wind. Die Gedichte.*
Monica Tempian – Hans-Jürgen Schrader (Hrsg.), Arco Verlag, Wien /
Wuppertal 2017, ISBN 978-3-938375-87-7**

Renate WINDISCH-MIDDENDORF

**Manfred Winkler: *Haschen nach Wind.*
Poetische Heimatsuche eines zweisprachigen Dichters zwischen der Bukowina und Israel**

Haschen nach Wind – so lautet der Titel gebende Bibelvers eines großen Gedichtbandes. Erstmals liegt das gesamte lyrische Werk des weithin unbekannten deutsch-jüdischen Dichters Manfred Winkler, der am 12.Juli 2014 92-jährig bei Jerusalem verstorben ist, mit fast 900 Seiten in einem Sammelband vor.

Manfred Winkler wurde am 27. Oktober 1922 als Sohn einer Musik- und Sprachlehrerin und eines Rechtsanwaltes in der damals zu Rumänien gehörenden Kleinstadt Putila/ Putyla, südwestlich von Czernowitz/ Cernăuți/ Černivci, in der heute ukrainischen Bukowina geboren. Die Pariser Vorortverträge von 1919/20 hatten Rumänien die Verdoppelung seines Territoriums eingebracht. Der neu entstandene Nationalstaat („România Mare“, Großrumänien) schloss nun auch die Bukowina, das Buchenland, und das kulturell und sozial mitteleuropäisch geprägte Siebenbürgen (rumänisch Transilvanie/ Ardeal, ungarisch Erdély) in seinen Grenzen mit ein. Manfred Winkler wechselte nach dem Besuch hebräisch-deutscher Schulen in seiner Heimatstadt 1936 auf das rumänische Gymnasium in Czernowitz, wo der Deutschunterricht zwar noch zum offiziellen Unterrichtsprogramm gehörte, das Abitur jedoch auf Rumänisch abgelegt werden musste. Seit Mitte des 19. Jahrhunderts selbstständiges Kronland unter dem Doppeladler, hatten sich in der Bukowina in 150 Jahren sprachliche, religiöse und soziale Besonderheiten der jüdisch-deutsch-österreichischen, rumänischen und slawischen Ethnien zu einer polyglotten Kulturlandschaft geformt. In der ehemals östlichsten „Metropole“ des Habsburger Reiches hatte sich das singuläre Modell einer deutsch-jüdischen Symbiose herausgebildet, von der die deutschsprachige Literatur Zeugnis ablegt.

Die Wiederentdeckung buchenländischer „Regional“-AutorInnen seit ihrem frühen Mentor und Förderer Alfred Margul-Sperber – wie Gregor von Rezzori, Immanuel Weißglas, Alfred Kittner, Moses Rosenkranz, Georg Drozdowski, Selma Meerbaum-Eisinger, und der am 4. Januar 2018 in Jerusalem verstorbene Aharon Appelfeld, vor allem aber Paul Celan, der zwei Jahre ältere Schicksalsverwandte Manfred Winklers und Rose Ausländer – trugen dazu bei, dass die historisch längst untergegangene „Kulturlandschaft Bukowina“ seit den 1960er Jahren im deutschsprachigen Raum Westeuropas als faszinierende Dichterlandschaft neu erblühte.

Das Kriegsjahr 1940 markiert das politische und kulturelle Ende der Bukowina. Das nördliche Buchenland einschließlich Czernowitz wurde von sowjetischen Truppen besetzt, die rumänische Militärverwaltung ordnete 1941 die Errichtung eines Ghettos an; zeitgleich begannen Deportationen Tausender Juden, Ukrainer und Ruthenen nach Transnistrien. Am 23. August 1944 erfolgte der Frontwechsel der Rumänen, den bis dahin Verbündeten der Deutschen Wehrmacht. Nach der Niederlage der Deutschen zog die Rote Armee in Rumänien ein, wo sie 1945 in Bukarest eine kommunistische Regierung einsetzte. Manfred Winklers ältester Bruder und seine Eltern, die er nicht mehr wiedersah, zählten zu den Opfern der Verschleppung nach Kasachstan im sog. Russenjahr 1940-1941. Der Vater beging dort 1942 Selbstmord; die Mutter verstarb 1965. Manfred Winkler gelang 1946 als ehemals rumänischem Staatsbürger die „Repatriierung“ aus der inzwischen

Sozialistischen Sowjetrepublik Ukraine nach Rumänien. Dreizehn Jahre später konnte er zusammen mit seiner Frau Herma, einer gebürtigen Czernowitzerin, nach Israel, dem Land seiner Väter, auswandern. 37jährig lässt er sich in Jerusalem nieder, lernt binnen weniger Monate Hebräisch und Jiddisch und studiert beide Sprachen an der Hebräischen Universität. Es ist der Beginn einer lang anhaltenden, ungemein produktiven Zeit dichterischen Schaffens, das er – auch während seiner hauptberuflichen Tätigkeit als Mitherausgeber der Werke Theodor Herzls – bis in seine letzten Lebensjahre durchhält, „oft müde,“ wie er seinem Freund und Dichterkollegen Hans Bergel 2010 schreibt, „aber mit immer brennender Flamme. Sie ist nicht mehr so groß wie früher, doch mit Schwankungen zuverlässig. Ich beobachte dabei neugierig, wie mir die Intuition neue Ausdrucks- und Gestaltungsweisen vorschreibt. Ich überlasse mich ihr mit dem sicheren Gefühl, geführt zu werden.“¹

Auf dem Hintergrund seiner Erfahrungen von Leid, Tod und Trauer, von Heimatverlust und Emigration, wächst seiner Dichtung durch das Aufgehen in der hebräischen Sprache eine neue Dimension zu: „Dass ich mir die hebräische Sprache in so kurzer Zeit angeeignet habe, ist die Geschichte einer großen, leidenschaftlichen Liebe zu dieser Sprache,“ verrät er seinem Briefpartner Bergel. „Meine Liebe zur deutschen Sprache litt nicht durch den Wechsel zum Hebräischen, ich glaube eher, dass sie bereichert wurde.“² Winkler relativiert das Pathos eines nie zuvor erlebten Gefühls in ironischem *understatement*: „Das Glück war mir hold. Denn ich verliebte mich zugleich in den Klang der neuen-uralten Sprache. Kaum beherrschte ich 100 hebräische Vokabeln, begann ich zu dichten. Es war wie der *Rausch eines Wiedersehens* mit einem Land, das ich noch nie gesehen hatte, aber als das Land der Väter erkannte.“³ Vom Nährboden des Karpatischen spannt Winkler die Thematik seiner Dichtung ins Mediterran-Exotische aus. Damit schließt er den Kreis von schöpferischem Beginn und seiner Rückkehr.

Keiner strengen metrisch-strophischen Gliederung verpflichtet, erscheint die syntaktische Struktur der Verknüpfung metaphorischer und gedanklicher Elemente auf den ersten Blick unmittelbar eingängig. Bildhafte Assoziationen undträumerisch-elegische Sequenzen erweisen sich aber immer wieder als rätselhaft, ohne die Faszination des Zauberischen zu beeinträchtigen. Es sind Gegensätze, Paradoxa, die magisch beschworene Traum- und Erinnerungsorte in wechselnden Konstanten durchziehen. Zuweilen leuchten sie auf in narrativen Epiphanien, um dann in schlafwandlerisch entrückte Verse überzugehen. „Das Paradoxe und der Glaube gehören zur Grundlage meines Dichtens und Lebens“, schreibt Winkler dem Dichterfreund Hans Bergel, der seit den 90er Jahren des vorigen Jahrhunderts die Veröffentlichung seiner Gedichte in Deutschland gefördert hat. „Zeit und Ewigkeit, Dunkel und Licht, Zweifel und Glauben, Vergänglichkeit und Dauer, Natur und Kunst, Liebe und Tod, Tag und Nacht, die Vergänglichkeit der Jahreszeiten (...). Ich greife nach allen und lasse mich von der Sprache zu ihrer Abwägung und schmerzvollen Duplizität führen, die ja ein Paradoxon an sich ist: warum Licht, wenn es nachher ohnehin dunkel werden soll? Warum Dunkel, wenn es nachher ohnehin hell werden soll?“ Sprachliche Antinomien wachsen dem Ingenium des Dichters als Musik zu „als Akkorde und Rhythmen“, die ihm „als seltsam bildschaffende Wortklänge“ neue Wege weisen. „Die Paradoxa“, so sein künstlerisches Credo, „zeugen den Urimpuls des Lebens.“⁴

In Israel legte Manfred Winkler bis 2011 vier Gedichtbände auf Hebräisch vor, darunter die Übersetzung der Gedichte Paul Celans (1981 und 1983), dem er 1969, ein Jahr, bevor dieser seinem Leben ein Ende setzte, erstmalig in Jerusalem begegnete. In Deutschland erschienen zwischen 1997 und 2014 fünf Gedichtbände von Winkler, darunter Nachdichtungen seiner hebräischen Gedichte auf Deutsch, vier davon mit Nachwort von Hans Bergel: *Unruhe, Gedichte*, München,

¹ Manfred Winkler, Hans Bergel: Wir setzen das Gespräch fort. Briefwechsel eines Juden aus der Bukowina mit einem Deutschen aus Siebenbürgen. Hrsg und mit einem Nachwort von Renate Windisch-Middendorf, Berlin 2012, 124, S.302

² Briefwechsel, 1, S. 12

³ Briefwechsel, 78, S. 195

⁴ Briefwechsel, 23, S. 79

Südostdeutsches Kulturwerk, 1997; *Im Schatten des Skorpions*, Gedichte, Aachen, Rimbaud-Verlag, 2005; *Im Lichte der langen Nacht*, Gedichte, Aachen, Rimbaud-Verlag, 2008; *War es unser Schatten*. Gedichte, Aachen, Rimbaud-Verlag, 2010; *Wo das All beginnen soll*, Ausgewählte Gedichte, Berlin, Edition Noack&Block/Franck&Timme-Verlag, 2014. Parallel zu seiner Dichtung hat Winkler auch ein – in Israel viel beachtetes – Werk von Kleinskulpturen und Gemälden geschaffen.

Für sein Gesamtwerk erhielt er 1999 den renommierten Literaturpreis des israelischen Staatspräsidenten. Parallel zu seiner Dichtung hat Manfred Winkler auch ein – in Israel viel beachtetes Werk – von Kleinskulpturen geschaffen und in verschiedenen Techniken gemalt.

Den Herausgebern des Gedichtbandes, Monica Tempian (Univ. Wellington, Neuseeland) und Hans-Jürgen Schrader (Univ. Genf) gebührt das Verdienst, der vom Autor zyklisch-thematisch, nicht chronologisch konzipierten Komposition von sechs bereits erschienenen Einzelbänden editorisch gerecht zu werden. So steht Winklers Band „*Im Schatten des Skorpions*“ (Aachen 2005) am Beginn der Sammlung; es schließen sich an „*Tief pflügt das Leben*“ (Bukarest 1956) und „*Unruhe*“ (München 1997); die späten Lyrikände „*Im Lichte der langen Nacht*“ (Aachen 2008) „*War es unser Schatten?*“ (Aachen 2010) und „*Wo das All beginnen soll*“ (Berlin 2014) folgen chronologisch. Die Herausgeber nahmen neben „Gedichte(n) aus Zeitschriften, Anthologien und Sammelbänden“ auch „Unpubliziertes aus dem Nachlass. Frühe Gedichte aus Erez Israel“, eine „Auswahl von Gedichten und Entwürfen der späten Jahre“, aus den 1990er Jahren und aus den Jahren nach 2000 mit in den Sammelband auf. Hans-Jürgen Schrader hat jedem der einzelnen Werkteile einen ausführlichen Kommentar mit literaturwissenschaftlichen, mythologischen, religionsgeschichtlichen Erläuterungen sowie bibliographische Hinweise beigelegt, die von den Lesern hoch eingeschätzt werden dürften. So könnte sich der tiefere Sinn des Titel gebenden Verses „Haschen nach Wind“ aus unterschiedlichen Versen und Konnotationen laut Schraders Verweis auf ein Zitat aus Kohelet, dem „Prediger Salomo“ (1, 14), erschließen: „Ich sah alles Tun, das unter der Sonne geschieht; und siehe, es war alles eitel und Haschen nach Wind“:

Die Zeit hat sich verkürzt

Ich will nicht weiter gehen
als bis zu dir
den Glanz
von deinen Haaren nehmen
und wenn du kommen solltest ungewollt
dich verlieren
im Haschen nach Wind
[Auszug]

oder

Du spielst mit deiner Traurigkeit

.....
Niemand ist mehr, als er geben kann,
Poesie, die schöne Illusion
einer entmachteten Zeit

Doch du verwirrst dich noch immer,
als wärst du achtzehn Jahre alt
und spielst mit deiner Traurigkeit,
mit deinen Augen
Haschen nach Wind

[Auszug]

Meiner Liebe kleiner Stern
wie groß du geworden bist
ich höre auf zu denken (vom Winde getragen)
den alten Frauen zu
sie schauen durch mich
und ich sehe sie wie noch nie
sehe mich vor den Knien der Treppen

Zeiten lasse ich vorübergehen
sie schweben mit langen Schärpen vorbei
ich weiß nicht mehr ob ich es bin
oder ein anderer, der aus mir spricht
ein alter König vielleicht -
ich versuche den Wind hasche nach ihm

[Auszug]

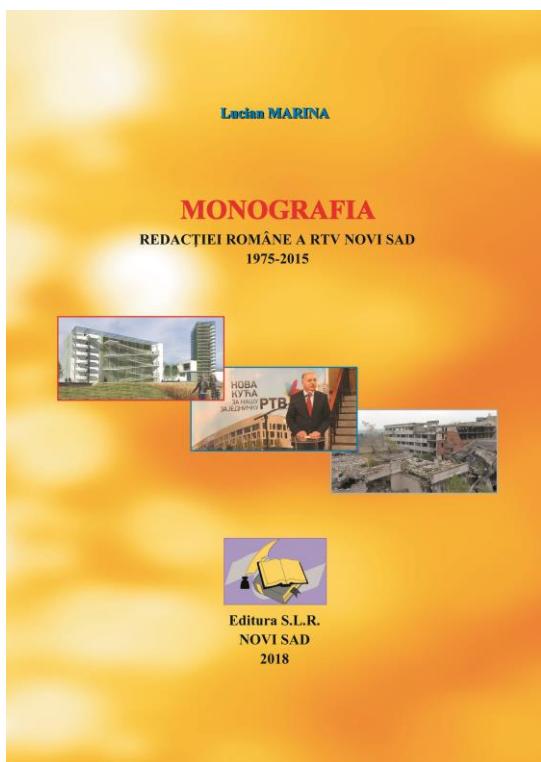
Lucian Marina, *Monografia Redacției Române a RTV Novi Sad. 1975-2015*, Novi Sad, Editura S.L.R., 2018, 288 p., ISBN 978-86-88717-09-0

Virginia POPOVIĆ

Universitatea din Novi Sad,

Facultatea de Filosofie

E-mail: popovic.virdjinija@ff.uns.ac.rs

La Editura Societății de Limba Română din Voivodina, în anul 2018 a apărut *Monografia Redacției Române a RTV Novi Sad. 1975-2015*, tipărită în condiții grafice extraordinare, cu fotografii în culori, pe hârtie de primă calitate, cu intenția de a domina peste timp, păstrând între paginile ei cele mai importante informații despre Redacția Română a postului de radio și televiziune Novi Sad, de la înființare și până în 2015. Precum scrie în nota autorului, intenția lui Lucian Marina era să aducă „un omagiu acestor locuri și acestui oraș, iar înainte de toate, minunaților oameni care au construit Televiziunea Novi Sad, actualmente Postul public al Televiziunii Voivodinei, a colegilor merituoși pentru programul în limba română, precum și telespectatorilor noștri fideli.” Gândită atent, monografia cuprinde foarte multe informații referitoare la activitatea desfășurată de Redacția Programului Informativ în Limba Română a Televiziunii Novi Sad din anul 1975, când programul a fost difuzat săptămânal, cu emisiuni de jumătate de oră (emisiunea „Magazin TV”, difuzată duminică, 7 decembrie 1975,

la ora 8.00, din Studioul Televiziunii Belgrad, pe Programul 1, respectiv pe Canalul 10) și până în anul 2015, când se difuzează zilnic emisiuni în limba română. Intenția Redacției Române era să prezinte în cadrul „Magazinului” aspecte „din viața tuturor popoarelor și naționalităților din provincia noastră multinațională, dându-și în felul acesta contribuția modestă la înfăptuirea politicii de egalitate națională...”. Până în ziua de astăzi, Redacția Română și-a păstrat menirea, contribuind în mare măsură, în primul rând, la informarea locuitorilor români din satele bănațene, la păstrarea limbii și a culturii române pe aceste meleaguri. Prin posibilitatea de informare în limba maternă s-au deschis noi orizonturi iar, concomitent cu diversificarea conținutului programului s-au amplificat și modalitățile de informare în limba română și de cultivare a vieții politico-economice, a vieții socio-culturale, științifice, sportive a românilor din Serbia.

În elaborarea acestui volum, autorul nu a avut intenția să se bazeze doar pe cercetările proprii anterioare ci a decis să aplique mai multe metodologii de muncă: mai întâi a plecat de la propriile amintiri din perioada de dinainte cu trei-patru decenii de activitate în cadrul acestui segment informativ; apoi, s-a pus accent pe mărturisirile colaboratorilor și a colegilor autorului care au ieșit la pensie; pe cercetările de specialitate. Apelând la memoria colectivă și la verificarea datelor în baza informațiilor obținute în urma cercetărilor proprii prin arhive, biblioteci și documentația personală, autorul a conceput prezenta monografie, lăsând loc și altor cercetări, altor date disponibile din presa vremii pentru cercetări ulterioare.

Monografia de față oferă informații importante despre vremurile în care mass-media electronică a avut o însemnatate deosebită, când toți angajații au fost profund conștienți de responsabilitatea lor asupra fiecărui cuvânt și imagine care a fost difuzată. concepută ca o carte cu foarte mulți coautori aleși dintre angajații permanenți sau colaboratorii externi, care au contribuit prin evocările lor personale la construirea memoriei colective, au realizat o recompunere a imaginii trecutului, reconstruind-o pornind de la prezent, de la gândirea sau paradigma dominantă din perioada respectivă. Amintirile dominante ale colaboratorilor volumului permit reconstituirea contextului momentelor importante din trecutul programului în limba română a RTV Novi Sad. Cordonatorul volumului, Lucian Marina, și-a propus să realizeze, în primele pagini, o retrospectivă a celor mai importante momente în dezvoltarea tehnologiei televiziunii și revoluția concepției de televiziune, de la primul televizor electromecanic și primele imagini în mișcare până la televiziunea în culori și începutul funcționării televiziunii digitale în baza standardului DVB.

Programul Informativ în limba română a Televiziunii Novi Sad împreună cu programul în limba română a Postului de Radio Novi Sad au avut „o înrăurire deosebit de puternică asupra unei bune părți a intelectualității române din Voivodina – Serbia, dar și asupra maselor largi.” Posibilitatea de informare în limba română a deschis noi orizonturi, s-a diversificat conținutul programului, s-au amplificat modalitățile de informare în limba română, nu doar a vieții politice și sociale, ci și a vieții economice, culturale, științifice, sportive, etc., ale românilor din Serbia.

La capitolul dedicat programului radio în limba română, autorul a surprins cele mai importante momente de la înființare, din 1949, când a fost prevăzut ca Postul de Radio Novi Sad să se dezvolte „ca instituție comună a popoarelor și minorităților naționale din Voivodina care sunt egale în drepturi și nu ca un centru informativ și cultural pentru minorități.” Primele emisiuni în limba română au fost realizate de redactorul Ion Marcoviceanu, iar cele mai ascultate emisiuni din domeniul culturii au fost emisiunile redactate de Miodrag Miloš, Slavco Almăjan, etc. În acest context sunt amintite emisiunile „Radiospectru” (redactor Petru Cârdu), „Cadran Cultural” (redactor Ioan Baba), „De vorbă cu artiștii amatori” (redactor Petru Ardeleanu-Rista), „Cuvânt și muzică” (redactor Felicia Marina Munteanu), „Radiodivertisment” (redactor Dimitrie Miclea), etc. Deosebit de populare erau emisiunile „Sâmbăta pe unda medie”, redactată de Costa Toader și mai târziu de Florin Țăran, Steluța Barbu, Lucian Marina, Ioan Baba, Traian Todoran, Ana Niculina Ursulescu; „Panorama Culturală” redactată de Teodor Munteanu, apoi de Felicia Marina Munteanu; „Emisiunea pentru ascultătorii de la sate”, realizată de Ilie Dolinga, Vichentie Idvorean, Nicolae Barbulov, Ștefan D. Marina, Ion Damian-Zaza, Lucian Coracu, Gheorghe Ureche, Petru Tomici, Petru Onciu, Lucian Marina, Valeriu Rodean, Georgeta Secoșan și Vichentie Iovanovici; „Bună dimineață fetițe, bună dimineață băieți!” și „Univers școlar”, realizate de Ana Niculina Ursulescu, și multe altele.

Între 1980 și 1981 a fost constituită Redacția programului informativ în limba română al Televiziunii Novi Sad, iar Redacția comună a programului informativ în limba română al Postului de Radio și Televiziune Novi Sad s-a împărțit în foarte scurt timp, în Redacția RNS și Redacția română a Televiziunii, funcția de redactor-șef al programului informativ în limba română la TV Novi Sad a fost exercitată de Ion Damian-Zaza. În perioada 1981-1989, în fruntea Redacției programului în limba română la Radio vine Ioan Baba. Primele emisiuni TV în limba română la Postul de Televiziune Novi Sad au fost pregătite și realizate de Redacția comună pentru programul în limba română al Postului de Radio și Televiziune Novi Sad. La procesul complex de pregătire și realizare a programului în limba română la Radio și TV Novi Sad au contribuit foarte mulți redactori, crainici, ziariști, colaboratori, lectori, cameramani, montajori, secretari de redacție, etc.

Partea a doua, la capitolul *Contribuții la monografia Redacției Programului în Limba Română a Televiziunii Novi Sad – Televiziunea Voivodinei*, sub titlul *Evocări*, autorul a inclus 34 de amintiri personale a angajaților și colaboratorilor RTV Novi Sad, care au scris despre unele momente însemnante legate de colaborarea lor la RTV Novi Sad ca parte importantă a vieții lor, demnă de a fi inclusă între copertele acestei prestigioase monografii.

Autorul Lucian Marina a oferit pagini însemnate despre colaboratorii din Vârșeț ai Redacției Române a Televiziunii Voivodina, despre emisiunile Programului Informativ în limba română, programul Televiziunii Voivodinei – Novi Sad, tehnica și tehnologia TV Novi Sad – RTV Voivodina, cercetarea programului și auditoriului, analiza suplimentelor din domeniul culturii la RTV.

Un loc semnificativ în volumul de față o are capitolul dedicat distrugerii televiziunii Novi Sad din partea bombardamentelor NATO, când, în cursul celor 78 de zile de agresiune aeriană asupra Iugoslaviei, edificiile Televiziunii Novi Sad au fost de cinci ori ținta proiectilelor NATO, când a fost distrusă marea majoritate a echipamentului televiziunii.

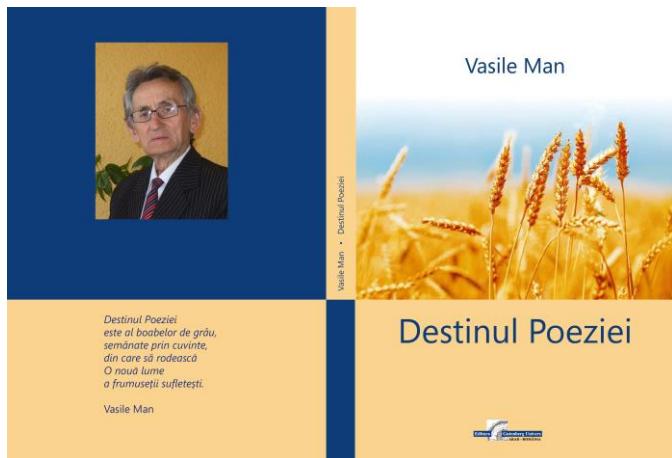
O monografie care cuprinde mii de informații, nu ar fi completă dacă totul ce este scris nu este documentat prin fotografii. Albumul Foto și cele câteva sute de fotografii răsfirate în întreg volumul dovedește bogata activitate culturală și informativă desfășurată la RTV Novi Sad în decursul celor 40 de ani de activitate. Fotografiile sunt preluate din arhiva personală a autorului volumului și din arhiva coautorilor. Toate aceste informații prețioase demonstrează faptul că „meseria de jurnalist este deosebit de plăcută deoarece vremea se petrece în mirifica lume a radiovizualului, în contactul direct cu publicul și în nobila misiune de a informa prompt și adevărat despre tot [...], în diferite perioade ale vieții și dezvoltării societății” (L. M.).

În faza de pregătire a manuscrisului pentru această MONOGRAFIE, sprijin a fost acordat și de Consiliul Național al Minorității Naționale Române din Serbia, dar tiparul a fost executat de Societatea de Limba Română din Voivodina, respectiv cu mijloacele financiare asigurate de autor.

Monografia Redacției Române a RTV Novi Sad este o carte de o importanță majoră pentru istoricul informării publice în limba română în Voivodina cât și pentru cultivarea limbii române în funcția menținerii identității naționale a românilor din Voivodina-Republica Serbia.

**Vasile Man, *Destinul Poeziei*,
Arad, Editura Gutenberg Univers, 2019, 175 p.**

Dumitru MIHĂILESCU

talentul său poate naște și alte surpize lirice.

Întâlnim, în acest volum, o poezie a esențelor, circumscrisă unei teme majore a liricii universale, *iubirea*, având la bază o prietenie literară.

Într-un text, rânduit de poet la începutul volumului, acesta spune că „Destinul poeziei într-o prietenie literară este un har divin al asemănării dintre două valori spirituale. (...) Cartea *Destinul poeziei* descrie un portret al frumuseții sufletești a dragostei și credința în veșnicia luminii din viața spirituală.” (*Vocăție și destin*)

Lectura poezilor din acest minunat florilegiu ne amintește de gândurile lui Cicero despre prietenie: „Trebuie să căutăm prietenia nu împinsă de speranță în răspplată, ci pentru că tot prețul ei stă tocmai în iubire.”

Vasile Man este încrezător în destinul poeziei: „Destinul Poeziei / este al boabelor de grâu ,/ semăname prin cuvinte, / din care să rodească / O nouă lume / a frumuseții sufletești”, idee exprimată și în poezia *Portret III*: „Poezia ca destin / ne-a îmbrățișat / asemănările // Dorul / ne cunoaște / toate cărările.”

Poetul și-a organizat materialul liric în nouă secțiuni cu titluri sugestive: *Portrete, Pasteluri, Poeme noi, Rai de gânduri, Dedicății, Nihil sine Deo, Lumina mea, Trecerea prin lumină, Destin*. Interesant este faptul că șapte dintre cele nouă secțiuni cuprind câte nouă poezii, știut fiind faptul că cifra nouă are o semnificație simbolică aparte, fiind un simbol pitagoreic.

Iubirea se impune ca dominantă tematică a acestui volum, întreaga carte putând fi citită ca un poem de iubire, ființa iubită, Lumina Mea, fiind „dimineața frumoasă / a destinului meu” (*Dimineața destinului*). Alături de Beatrice, Laura, Veronica ori Cornelia, Lumina Mea este „revelația iubirii și destinul poeziei”, notează poetul în poezia *Lumina Mea*: „Numele tău / Lumina Mea / botezat de un destin / divin, / Ne însوtește / gândurile / asemănările / și sufletul / într-o lacrimă de lumină. // Tu ești / revelația iubirii / și destinul poeziei / în care se oglindește / Viața / din Cerul albastru / al sufletului. /Tu ești / Lumina Mea.”

Ființa iubită, „Regină / a frumuseții sufletești” (*Regina*), „un miracol / al luminii / coborât din inima mea” (*Concertul luminii*) este „Taină ascunsă / a tinereții mele sufletești” venind din „Albastrul infinit al Cerului, /să-mi sprijin / de brațul tău / destinul.” (*Pentru totdeauna*)

Poeziile din acest volum dubleză, confesiv, o experiență fericită, a împlinirii, prezența ființei iubite are un efect tonic, adresările directe având un aer romantic sesizabil: „Bine ai venit /

Lui Vasile Man îi datorăm mai multe volume de versuri, relativ asemănătoare ca structură, unitate sub aspect tematic, a căror succesiune reprezintă o maturizare a glasului poetic. Autorul urmează, carte după carte, un drum suitor prin tot mai rafinata șlefuire a versului.

Vasile Man vine către sufletul nostru cu un nou volum de versuri, al zecelea, intitulat sugestiv *Destinul poeziei*, care ne dezvăluie un poet care aduce, prin poezia sa, o caldă vibrație a sensibilității, un lirism discret și autentic, fiind încă o dovadă că

Lumina Mea ! / Taină ascunsă / a tinereții mele sufletești” (*Taină ascunsă*); „Tu ești / liniștea / bucuriei mele sufletești” (*Liniștea bucuriei*); „Tu ești / o sărbătoare a luminii” (*Sărbătoarea luminii*); „Tu ești / Poezia iubirii” (*Cuvintele tale*).

Când se gândește la trecerea inevitabilă a timpului, constatăm în unele poezii o atitudine meditativă, dar care emană un ton optimist: „Vine un timp / Imposibil de oprit / Vara vieții / Iar acest anotimp / Are strălucirea luminii / Numai dragostea / Ascultă dorul inimii. Același sentiment îl exprimă și versurile poeziei *Când voi pleca*: „Când voi pleca / Cu dragostea sufletească în Cer / voi deveni / Îngerul tău păzitor.”

Poezia lui Vasile Man este una delicată, atent caligrafiată, iar economia mijloacelor stilistice îi trădează intenția de esențializare. Versurile sale au, câteodată, o neașteptată puritate și gingășie: „Cerul / știa / că noi semănăm / Când am întins o mâna spre cer / Tu mi-ai arătat / miracolul luminii / din „albastrul infinit” // Atunci un înger / ne-a scris destinul” (*Destin*) sau „Cu mâinile / îmbrățișăm lumina / și scriem într-o stea / bucuria unui gând.” (*Dor*). Relevantă în acest sens este și poezia *Destin* : „Ninge în suflet / Cu gânduri de dor / Cuvintele poartă albul zăpezilor.”

Se poate constata în poeziile lui Vasile Man „o subtilitate aparte a metaforei, o căldură interioară a imaginilor poetice” (P. Gătaianu): „Poezia, lacrima cuvintelor / care îți desenează / sufletul / în culorile / Cerului / unde îngerii / își ascund lacrimile de dor.” (*Lacrima cuvintelor*)

Încă de la debut, Vasile Man a fost catalogat „un elegiac luminos” (Ion Arieșanu), deoarece lumina este o prezență aproape obsesivă în poezia sa. Motivul luminii potențează încărcătura emoțională și ideatică a poezilor din acest volum. „În ochii tăi / râsar diminețile / albastre ale luminii” (*În ochii tăi*); „Tu porți / în suflet / frumusețea luminii” (*Tu porți*); „de inima ta / se sprijină lumina” (*Destinul mamei*). În alte poezii vorbește despre „o lacrimă de lumină, o pagină de lumină” sau „Noi locuim / împreună / cu Poezia / într-o lacrimă de lumină” (*Destin*).

Se observă, în poeziile din acest volum, rafinarea expresiei artistice până la transparența ideii, fără a abandona nucleul metaforic al limbajului poetic, expresia poetică păstrându-și nealterată plasticitatea. Întâlnim, în aceste poezii, potriviri de cuvinte, disciplinate de o sintaxă fără ramificații spectaculoase, apte pentru a evoca, „starea inefabilului și a purității”. Poetul vorbește despre „lacrimi de lumină”, „malul însorit al unui gând”, „liniștea bucuriei”, „frumusețea tacerii”, „păduri de gânduri” etc.

Sub aspectul formei, expresia lirică a lui Vasile Man este modernă, ea nu se supune niciunei ordini poetice formale, versurile nu sunt supuse cenzurii rimei, ci se dezvoltă libere, cu suful neîngrădit al respirației interioare.

Aproape totul se poate cita din acest minunat florilegiu, datorat unui autor de raftul întâi, pentru care poezia pare să nu aibă secrete.

Vasile Man se dovedește a fi un poet care crede în puterea tainică a cuvintelor, iar poeziile sale, „scrise sub semnul unui destin, se citesc direct cu sufletul”.

INSTRUCTIONS FOR AUTHORS

General aspects

The journal, “Studii de Știință și Cultură” (“Studies of Science and Culture”), published by “Vasile Goldiș” Western University of Arad, is issued on a quarterly basis. The journal is evaluated by the National Council for Scientific Research and rated B+, CNCSIS code 664, during 2005-2011, Scientific journal, reviewed and rated by CNCS in 2012, category: B, profile: humanities, field PHILOLOGY.

The journal is indexed in International Databases (IDB): CEEOL (www.ceeol.com) from Frankfurt am Mein, Germany; EBSCO Publishing (www.ebscohost.com) from Ipswich, the United States of America; Index Copernicus-Journals Master List from Warsaw, Poland; and DOAJ, from Lund, Sweden.

Starting June 2012, the journal “Studii de Știință și Cultură” is published by “Vasile Goldiș” Western University of Arad, Romania, in partnership with the Department of Romanian, Aix Marseille University, CAER. EA 854, France; CIRRI-MI (Interuniversity Lifelong Learning Research Center for Teachers of Italian) University of Paris 3 – Sorbonne Nouvelle, France, University of Novi Sad, Serbia, University of Jena, Institute for slavic Languages, Jena Germany,

Paper submission

The submission of an article to “Studii de Știință și Cultură” for the prospect of being published, implies:

- that the authors take responsibility for the content, as well as for their ethical behaviour;
- that the article has not been published or submitted for publication to another journal/review;
- that the copyrights have been transferred to the “Studii de Știință și Cultură” journal.

The papers shall be submitted in Romanian or in a world language. The title of the article, the abstract and keywords shall be submitted in English, French and Romanian, as a word document (WORD 97, WINDOWS 98 or later versions), no longer than 15 pages, including drawings, tables and references, in Times New Roman Font, single-spaced.

The paper shall comprise:

- the title, font size 16, bold, centered;
- the authors' full name, workplace(s) (with its complete denomination, not abbreviated), address (addresses) of their workplace(s) and the e-mail of the contact person, font size 12, bold, right;
- the abstract, maximum length 10 rows, font size 12, italic, justified;
- keywords, maximum 5, font size 12, italic, justified;
- the text of the article, font size 12;
- the reference list, required for any article, shall be written according to the rules imposed by the International Standard ISO 7144/1986 entitled „Documentation-presentation of theses and similar documents”.

Citation Guidelines

„Studies of Science and Culture”, a Philology publication graded B by the National Council of Scientific Research (NCSR) contains the following main sections:

- I. Romance cultures / Romanian culture
- II. German language and culture / Romanian language and culture
- III. Slavic languages and cultures / Romanian language and literature
- IV. Traductology
- V. Scientific Culture
- VI. Banat studies
- VII. Book reviews

In conformity to international regulations (especially Chicago Style, MLA) we adopt starting from Volume XI, no. 2 / June 2015 the following way of presenting the bibliography for all the articles published in our journal:

1. The bibliography will be placed at the end of the article using Times New Roman 12. The entries in the bibliography will be placed in alphabetic order according to the author's last name. The author's last name will be in capital letters followed by the first name, the title of the publication in Italics, the place of publication, the publishing house, the year of the publication and, if necessary, the number of pages.

Example: BENGESCO, Georges, Bibliographie franco-roumaine [...], Paris, Ernest Leroux éditeur, 1907, XLIII + 219 + (supplément) 114 p. [1ère éd.: Bruxelles, P. Lacomblez, 1895].

2. The author will mention the source in the following way inside the article: the first name of the author in capital letters, the year of publication, and the page number.

Example: (PAPADAT-BENGESCU, 1924, 102).

3. The footnotes will contain comments, translations of quotations, biography explanations etc. The introduction of footnotes will be performed by automatic insertion in Word.

The articles to be peer reviewed by our committee will have to be sent in Word (together with a PDF copy) to the e-mail address: vasileman7@yahoo.com

The deadlines for submitting the articles are the following:

- **15th Feb. for the first publication of the year / March**
- **15th May for the second / June**
- **15th Aug. for the third / September**
- **15th Nov. for the last publication of the year / December**

The Editorial Board

Tables and diagrams, figures or other images shall be inserted in the text at the right place, numbered, and their resolution shall be such as not to affect the quality of the material.

The structure of the article presenting results of empirical research shall observe international standards, according to the acronym IMRAD (Introduction, Methods, Results and Discussions), to which are added the conclusions.

Articles of any other nature shall consist of an introduction, the body of the work and conclusions; the body of the work can be organized as the author(s) see(s) fit.

The papers shall be emailed to vasileman7@yahoo.com, or both in electronic format and in print, to the editorial office at: Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, Bd. Revoluției, nr.94-96 – revista „Stiință și Cultură”.

Scientific articles are subject to single-blind peer review.

The number of reviewers for the evaluation of an article is 2, and the reviewing time is 30 days. Authors receive one of the following answers from the reviewers:

- article accepted;
- article accepted with alterations;
- article rejected.

The scientific reviewers shall focus, in evaluating papers, on the topicality of the subject, on the depth of scientific ideas, originality, as well as on the compliance with the instructions for

authors. Failure to comply with the standards required by the review shall result in the papers being rejected.

Authors are kindly asked to:

- cite the “Studies of Science and Culture” journal in other publications where they submit papers, stating:
 - The journal title, “Studies of Science and Culture”, abbreviated as SSC;
 - The volume, issue and year of publication;
 - The page number where the cited text can be found;
- submit to editorial board of “Studies of Science and Culture” information on the publications where they cited our journal, by mentioning:
 - The journal title, abbreviation;
 - The volume, issue and year of publication;
 - The page number where the cited text can be found.

Further information: - telephone - 0040/0257/280335

- 0040/0257/280448

- mobile: 0724-039978

- E-mail: vasileman7@yahoo.com

Contact person: Prof. VASILE MAN

Announcement for the authors

The magazine „Studii de Știință și Cultură”, starting with the volume 12, number 1/March 2016 subscribes, for evaluation, in order to be indexed in BDI Thomson ISI Philadelphia P. A. USA.

INSTRUCTIONS POUR LES AUTEURS

Aspects généraux

La revue "Studii de Știință și Cultură" ("Études de Science et de Culture"), éditée par l'Université de l'Ouest "Vasile Goldiș" d'Arad, est publiée trimestriellement. La revue a été évaluée par le Conseil National de la Recherche Scientifique de l'Enseignement Supérieur et classifiée dans la catégorie B+, code CNCSIS 664, pendant la période 2005-2011, Revue scientifique évaluée et classifiée par CNCS en 2012, catégorie B, profil humaniste, domaine PHILOLOGIE.

La revue est indexée dans les Bases de Données Internationales (BDI) suivantes: CEEOL (www.ceeol.com) de Frankfurt am Mein, Allemagne, EBSCO Publishing (www.ebscohost.com) d'Ipswich, États-Unis, Index Copernicus-Journals Master List de Varsovie, Pologne et DOAJ, Lund, Suède.

Depuis le mois de juin 2012, la revue "Studii de Știință și Cultură" est éditée par l'Université de l'Ouest "Vasile Goldiș" d'Arad, Roumanie, en partenariat avec Le Département de Roumain d'Aix Marseille Université, CAER. EA 854, France; le CIRRMCI (Centre Interuniversitaire de Recherche pour la Formation Continue des Enseignants d'Italien) Université de Paris 3 – Sorbonne Nouvelle, France, Universite Novi Sad, Serbia, Universite Jena, Allemagne.

Soumission du manuscrit

La soumission d'un article à la Revue « Studii de Știință și Cultură », pour qu'il soit publié, presuppose:

- que les auteurs assument leur responsabilité en ce qui concerne le contenu, aussi qu'un comportement éthique;
- que l'article n'a pas été publié et qu'il ne sera pas soumis pour être publié dans une autre revue;
- que les droits d'auteur seront transférés à la revue « Studii de Știință și Cultură ».

Les textes des articles seront rédigés en roumain ou dans une langue de circulation internationale. Le titre de l'article, le résumé et les mots clés seront rédigés en anglais, en français et en roumain, sous la forme d'un document WORD 97, WINDOWS 98 ou des variantes ultérieures, à une dimension de 15 pages au plus, y compris les dessins, les tables et la bibliographie dans la fonte Times New Roman, en interligne simple.

Le manuscrit comprendra:

- le titre, en dimension de la fonte 16, en caractères gras, centré;
- le prénom et le nom complets des auteurs, le(s) lieu(x) de travail (en titre complet, sans abréviations), l'adresse (les adresses) du lieu (des lieux) de travail et l'adresse électronique de la personne de contact, en dimension de la fonte 12, en caractères gras, à droite;
- le résumé, 10 lignes au plus, dimension de la fonte 12, en italique, cadré;
- des mots clés, 5 au plus, dimension de la fonte 12, en italique, cadré;
- le texte de l'article en dimension de la fonte de 12;
- la bibliographie, obligatoire pour tout article, est écrite conformément aux règles imposées par le Standard international ISO 7144/1986 intitulé « Documentation – présentation des thèses et des documents similaires ».

Normes de rédaction

« Studii de Știință și Cultură / Revue de Science et de Culture » (www.revista-studii-uvvg.ro), revue répertoriée en catégorie B – domaine Philologie – par le Conseil National de la Recherche Scientifique (CNCS), a son contenu structuré comme suit :

- I. Cultures romanes / culture roumaine
- II. Culture et langue allemandes / culture roumaine
- III. Langues et cultures slaves / langue et littérature roumaines
- IV. Traductologie
- V. Culture Scientifique
- VI. Etudes de Banat
- VII. Comptes rendus

Se conformant à la pratique internationale (cf. notamment Chicago Style, MLA), notre revue, à partir du volume XI, n° 2 / juin 2015, a décidé d'adopter en particulier les règles de citations suivantes pour chacun des articles qui y seront publiés :

1. La bibliographie, en corps 12, Times New Roman, sera placée en fin d'article, suivant l'ordre alphabétique des auteurs, chaque nom d'auteur y étant inscrit en majuscules, suivi du prénom, puis du titre en caractères italiques, du lieu d'édition, de la maison d'édition, de l'année de parution et, si besoin est, de la pagination.

Exemple : BENGESCO, Georges, Bibliographie franco-roumaine [...], Paris, Ernest Leroux éditeur, 1907, XLIII + 219 + (supplément) 114 p. [1e éd.: Bruxelles, P. Lacomblez, 1895].

2. Dans le corps de l'article le contributeur indiquera entre parenthèses, dans l'ordre, le nom de l'auteur en majuscules, l'année de publication et la page.

Exemple : (PAPADAT-BENGESCU, 1924, 102).

3. Les notes de bas de page seront réservées aux commentaires, traductions de citations, indications biographiques, lections etc. L'insertion de ces notes sera réalisée sous Word par incrémentation automatique.

Les articles à soumettre au comité de lecture devront être envoyés sous forme de fichier Word (accompagné du fichier en version PDF) à l'adresse vasileman7@yahoo.com au plus tard :

- le 15 février pour le premier numéro de l'année / Mars
- le 15 mai pour le deuxième numéro / Juin
- le 15 août pour le troisième numéro / Septembre
- le 15 novembre pour le dernier numéro de l'année / Décembre

Le Comité de Rédaction

Les tables et les diagrammes, les figures ou des autres dessins seront insérés dans le texte à l'endroit adéquat, numérotés, et ils auront, autant que possible, une bonne résolution, pour ne pas affecter la qualité du texte.

La structure de l'article qui présente des résultats des recherches expérimentales suivra les standards internationaux, conformément à l'acronyme IMRAD (introduction, méthodes et matériaux, résultats et discussions), auxquels on ajoutera les conclusions.

Les articles de toute autre nature seront composés d'une introduction, du corps de l'ouvrage et des conclusions, les corps de l'ouvrage pouvant être organisé selon le désir de l'auteur (des auteurs).

Les manuscrits seront envoyés, par voie électronique à l'adresse vasileman7@yahoo.com, ou sur un support électronique et imprimé, au siège de la rédaction: Université de l'Ouest "Vasile Goldiș" d'Arad, Blvd. Revoluției, no. 94-96 - revue « Studii de Știință și Cultură ».

Les articles scientifiques seront soumis au processus de critique PEER-REVIEW "en aveugle".

Le nombre de critiques pour l'évaluation d'un article est 2, et le temps d'analyse est 30 jours. Les auteurs reçoivent des critiques une des réponses suivantes:

- article accepté;
- article accepté avec des modifications;
- article rejeté.

Les référents scientifiques suivront, en évaluant les manuscrits, l'actualité de la thème; l'approfondissement des idées scientifiques, l'originalité, aussi que le respect des instructions pour les auteurs. Le non-respect des standards sollicités par la revue conduira au rejet des manuscrits.

Nous prions les auteurs de:

- citer la revue « Études de Science et de Culture » dans d'autres publications où ils collaborent, en précisant:

- Le titre de la revue « Études de Science et de Culture », abréviation – SSC;
- Le volume, le numéro et l'année de parution;
- Le nombre de la page du texte cité;

- transmettre à la rédaction de la revue « Études de Science et de Culture » des renseignements sur les publications où ils ont cité notre revue, en mentionnant:

- Le titre de la revue, l'abréviation;
- Le volume, le numéro et l'année de parution;
- Le nombre de la page du texte cité.

D'autres informations au – telephone : 0040/0257/280335

- 0040/0257/280448

- portable: 0724-039978

- Adresse électronique: vasileman7@yahoo.com

Personne de contact: prof. VASILE MAN

Annonce pour les auteurs

La revue „Studii de Știință și Cultură”, en commençant par le volume XII, numéro 1/mars 2016 s'inscrit, à l'évaluation, pour s'indexer dans BDI Thomson ISI Philadelphia P. A. USA.

INSTRUCȚIUNI PENTRU AUTORI

Aspecte generale

Revista „Studii de Știință și Cultură”, editată de Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, apare trimestrial. Revista este evaluată de Consiliul Național al Cercetării Științifice din Învățământul Superior și clasificată în categoria B+, cod CNCSIS 664, în perioada 2005-2011, Revista științifica evaluată și clasificată de CNCS în anul 2012, categoria B, profil umanist, domeniul FILOLOGIE.

Revista este indexată în Bazile de Date Internaționale (BDI): CEEOL (www.ceeol.com) din Frankfurt am Main, Germania, EBSCO Publishing (www.ebscohost.com) din Ipswich, Statele Unite ale Americii, Index Copernicus-Journals Master List din Varșovia, Polonia și DOAJ, Lund, Suedia.

Începând cu luna iunie 2012, revista „Studii de Știință și Cultură” este editată de Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, România în parteneriat cu Le Département de Roumain d’Aix Marseille Université, CAER, EA 854, France; le CIRRMI (Centre Interuniversitaire de Recherche pour la Formation Continue des Enseignants d’Italien) Université de Paris 3 – Sorbonne Nouvelle, France, Universitatea Novi Sad, Serbia, din 2015 Universitatea Jena din Germania.

Prezentarea manuscrisului

Transmiterea către revista „Studii de Știință și Cultură” a unui articol spre publicare, presupune:

- autorii își asumă responsabilitatea privind conținutul, cât și comportamentul etic;
- articolul nu a mai fost publicat și nici nu va fi înaintat spre publicare altei reviste;
- dreptul de autor se trece asupra revistei „Studii de Știință și Cultură”.

Textele articolelor vor fi redactate în limba română sau într-o limbă de circulație internațională. Titlul articolului, rezumatul și cuvintele cheie vor fi redactate în limba engleză, franceză și română, ca document WORD 97, WINDOWS 98 sau variante ulterioare, cu o dimensiune de maximum 15 pagini, inclusiv desenele, tabelele și bibliografia cu Font Times New Roman, spațiere la un rând.

Manuscrisul va cuprinde:

- titlul, cu dimensiunea 16, aldine bold, centrat;
- prenumele și numele complet al autorilor, locul (locurile) de muncă (cu denumirea completă, nu prescurtat), adresa (adresele) locului (locurilor) de muncă și e-mailul persoanei de contact, cu dimensiunea literei 12, aldine, în dreapta;
- rezumatul, maximum 10 rânduri, dimensiunea literei 12, italic, justified;
- cuvinte cheie, maximum 5, dimensiunea literei 12, italic, justified;
- textul articolului cu dimensiunea literei de 12, spațiere la un rând;
- bibliografia, obligatorie pentru orice articol, se scrie conform regulilor impuse de Standardul internațional ISO 7144/1986 intitulat „Documentation-presentation of theses and similar documents”.

Norme de redactare

„Studii de Știință și Cultură”, publicație acreditată în categoria B, domeniul Filologie, de către Consiliul Național al Cercetării Științifice (CNCS), își structurează conținutul în următoarele secțiuni:

- I. Culturi românești / cultură românească
- II. Limbă și cultură germană / limbă și cultură românească
- III. Limbi și culturi slave / limbă și literatură română
- IV. Traductologie
- V. Cultură științifică
- VI. Studii banatice
- VII. Recenzii

Conformându-ne practicilor internaționale (cf. mai ales Chicago Style, MLA), adoptăm, începând cu volumul XI, nr. 2 / iunie 2015, în mod special următoarele reguli de indicare a sursei bibliografice pentru fiecare articol ce va fi cuprins în paginile revistei noastre :

1. Bibliografia, utilizând Times New Roman 12 p., va fi plasată la sfârșitul articolului; pozițiile din bibliografie se dispun în ordine alfabetica în funcție de numele autorului. Cu majuscule, se indică numele autorului urmat de prenume, apoi, conform normelor limbii, titlul lucrării în italic, locul publicării, editura, anul apariției și, dacă e necesar, numărul de pagini.

Exemplu : BENGESCO, Georges, Bibliographie franco-roumaine [...], Paris, Ernest Leroux éditeur, 1907, XLIII + 219 + (supplément) 114 p. [1ère éd.: Bruxelles, P. Lacomblez, 1895].

2. În corpul articolului, contributorul va indica între paranteze, în ordine: numele autorului cu majuscule, anul publicării și pagina.

Exemplu : (PAPADAT-BENGESCU, 1924, 102).

3. Notele de subsol vor fi rezervate comentariilor, traducerii citatelor, indicațiilor biografice etc. Introducerea notelor de subsol se va realiza în Word prin insertare automată.

Articolele ce urmează a fi supuse atenției comitetului de lectură se vor trimite în fișier Word (însoțite de o versiune PDF) la adresa : vasileman7@yahoo.com, cel mai târziu până la data de:

- 15 februarie pentru primul număr din an / martie**
- 15 mai pentru al doilea număr / iunie**
- 15 august pentru al treilea număr / septembrie**
- 15 noiembrie pentru al patrulea număr / decembrie**

Tabelele și diagramele, figurile sau alte desene vor fi inserate în text la locul potrivit, numerotate și vor avea o rezoluție cât mai bună pentru a nu impieta asupra calității materialului. Structura articolului ce prezintă rezultate ale unor cercetări experimentale va urmări standardele internaționale, conform acronimului IMRAD (introducere, metode și materiale, rezultate și discuții), la care se adaugă concluziile.

Articolele de orice altă natură vor fi alcătuite din introducere, corpul lucrării și concluzii, corpul lucrării putând fi organizat după dorința autorului (lor).

Manuscrisele se trimit, pe cale electronică la adresa vasileman7@yahoo.com, sau pe suport electronic și listat, la sediul redacției: Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, Bd. Revoluției, nr. 94-96 – revista „Studii de Știință și Cultură”.

Articolele științifice sunt supuse procesului de recenzare PEER-REVIEW "in orb".

Numărul de recenzori pentru evaluarea unui articol este de 2, iar timpul de recenzare este de 30 de zile. Autorii primesc de la recenzori unul din următoarele răspunsuri:

- articol acceptat;
- articol acceptat cu modificări;
- articol respins.

Referenții științifici vor urmări, la evaluarea manuscriselor actualitatea temei; aprofundarea ideilor științifice, originalitatea, cât și respectarea instrucțiunilor pentru autori. Nerespectarea standardelor solicitate de revistă, conduce la respingerea manuscriselor.

Autorii sunt rugați:

- să citeze revista „Studii de Știință și Cultură” în alte publicații unde colaborează, precizând:

- Titlul revistei „Studii de Știință și Cultură”, abrevierea – SSC;

- Volumul, numărul și anul apariției;
 - Numărul paginii textului citat;
- să transmită redacției revistei „Studii de Știință și Cultură” informații referitoare la publicațiile în care au citat revista noastră, menționând:
- Titlul revistei, abrevierea;
 - Volumul, numărul și anul apariției;
 - Numărul paginii textului citat.

Alte informații: - telefon: 0040/0257/280335

- 0040/0257/280448

- mobil: 0724-039978

- E-mail: vasileman7@yahoo.com

Persoană de contact: prof. VASILE MAN

În atenția autorilor

Revista Studii de Știință și Cultură, începând cu volumul XII, numărul 1/martie 2016 se înscrive, pentru evaluare, în vederea indexării în BDI Thomson ISI Philadelphia P.A. USA.

Rugăm autorii să citeze în bibliografia articolelor și texte publicate în reviste cotate ISI.

2019 SUBSCRIPTIONS FOR THE REVIEW “STUDIES OF SCIENCE AND CULTURE”

Subscriptions:

The price of the journal “Studies of Science and Culture” is of 49 lei/issue, in euro 11 euro/issue, in USD 15 USD/issue, and the subscribers for 2019 are entitled to a 25% discount.

The price of the yearly subscription for Romania is 164 lei/year, 4 issues.

Readers resident in Romania have the following payment options:

- bank account transfer into „Vasile Goldiș” University bank account, opened at B.C.R. Arad,
RO34RNCB0015028152520236 în lei
- cash payment at „Vasile Goldiș” Western University Pay Office Revoluției Avenue Nr. 94-96,

Schedule: Monday – Thursday: between 8-11 and 13-15,30

Friday: between 8-9 and 11-12,30

The price of the yearly subscription for readers resident outside Romania is 38 euro/year, or 50 usd/year, 4 issues.

Nonresident readers in Romania may send the money through bank account transfer into „Vasile Goldiș” University bank account, opened at B.C.R Arad;

RO07RNCB0015028152520237 in EURO

RO77RNCB0015028152520238 in USD

Subscribers are asked to send to the address www.revista-studii-uvvg.ro a payment notification email in which to inform us of the shipping address for the paid subscription vasileman7@yahoo.com

Additional information regarding subscriptions can be obtained at tel. 0257/285804, int. 15, Adina Botea, fax: 0257/214454.

ABONNEMENTS À LA REVUE « STUDII DE ȘTIINȚA SI CULTURA » (« ÉTUDE DE SCIENCE ET DE CULTURE ») POUR L'ANNEE 2019

Le prix de la Revue « Studii de Știință și Cultură » est de 49 lei/p. ; en euros, un numéro coûte 11 euros et en dollars, un numéro coûte 15 dollars. Les abonnements pour l'année 2019 bénéficient d'un rabais de 25%.

Les prix des abonnements annuels pour la Roumanie sont de 164 lei/an, 4 numéros.

Les lecteurs du pays peuvent opter pour des abonnements en lei, ainsi:

- par virement bancaire au compte de l'Université de l'Ouest « Vasile Goldiș » d'Arad, ouvert à B.C.R. Arad, **RO34RNCB0015028152520236** pour RON
- par paiement en espèces, à la Caisse de l'Université de l'Ouest « Vasile Goldiș » d'Arad, 94-96 Blvd. Revoluției,

Programme: Lundi – Jeudi : 8-11 h et 13- 15,30 h

Vendredi : 8-9 h et 11-12,30 h

Les prix des abonnements annuels pour les lecteurs de l'étranger sont de 38 euros/an, or 50 USD/an, 4 numéros.

Les lecteurs de l'étranger peuvent opter pour abonnements, ainsi:

- par virement bancaire aux comptes de l'Université de l'Ouest « Vasile Goldiș » d'Arad, ouverts à B.C.R. Arad;

RO07RNCB0015028152520237 pour EURO

RO77RNCB0015028152520238 pour USD

ATTENTION: Envoyez à l'adresse électronique www.revista-studii-uvvg.ro un courriel de notification du paiement, nous communiquant aussi l'adresse d'envoi pour l'abonnement payé, courriel vasileman7@yahoo.com

Vous pouvez obtenir des informations supplémentaires concernant l'effectuation des abonnements à tel. 0257/285804 int. 15, Adina Botea et par fax 0257/214454, pour OP ou les quittances acquittées.

ABONAMENTE LA REVISTA „STUDII DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ” PE ANUL 2019

Prețul Revistei Studii de Știință și Cultură este de 49 lei/buc., în euro un număr costă 11 euro, iar în dolari un număr costă 15 dolari, iar abonamentele pentru anul 2019 beneficiază de reducere 25%.

Prețurile abonamentelor anuale pentru România sunt de 164 lei/an, 4 numere.

Cititorii din țară pot opta pentru abonamente în lei, astfel:

- expediind banii în contul Universității de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, deschis la B.C.R. Arad, **RO34RNCFB0015028152520236 pentru RON**
- cu plata în numerar, la Casieria Universității de Vest „Vasile Goldiș” Arad, B-dul Revoluției Nr. 94-96,

Program: Luni – Joi: orele 8-11 și 13- 15,30

Vineri: orele 8-9 și 11-12,30

Prețurile abonamentelor anuale pentru cititorii din străinătate sunt de 38 euro/an, sau 50 usd/an, 4 numere.

Cititorii din străinătate pot opta pentru abonament, astfel:

- expediind banii în conturile Universității de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, deschise la B.C.R. Arad;

RO07RNCFB0015028152520237 pentru EURO

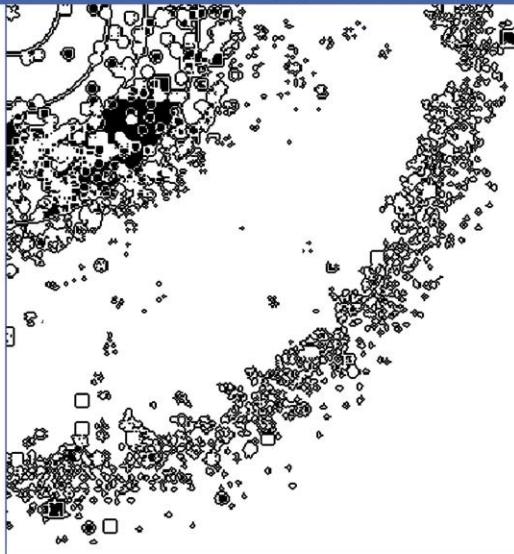
RO07RNCFB0015028152520238 pentru USD

ATENȚIE: Trimiteti pe adresa www.revista-studii-uvvg.ro un e-mail de notificare de plată, în care să ne comunicați și adresa de expediere pentru abonamentul plătit, e-mail vasileman7@yahoo.com

Informații suplimentare privind efectuarea abonamentelor se pot obține la tel. 0257/285804 int. 15, Adina Botea și prin fax 0257/214454, pentru OP sau chitanțele achitate.

STUDII DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ

REVISTĂ TRIMESTRIALĂ EDITATĂ DE UNIVERSITATEA DE VEST “VASILE GOLDIȘ” DIN ARAD

Vasile Goldiș
University Press
Arad

Revista universitară de filologie,
cu apariție trimestrială,
„*Studii de Știință și Cultură*”,
acreditată CNCS, categoria B,
cuprinsă în șase baze de date internaționale,
Vă invită să publicați articole
cu rezultate ale activităților Dvs.
de cercetare științifică din domeniul filologie.

www.revista-studii-uvvg.ro
email: vasileman7@yahoo.com
tel: 0724039978

*Aula Filialei din Timișoara a Academiei Române
Bd. Mihai Viteazu nr. 24*

ACADEMIA ROMÂNĂ – FILIALA TIMIȘOARA
INSTITUTUL DE STUDII BANATICE „TITU MAIORESCU”

în colaborare cu:

CONSILIUL JUDEȚEAN TIMIȘ
SOCIETATEA ENCICLOPEDICĂ A BANATULUI
BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ „A. D. XENOPOL” DIN ARAD
PRIMĂRIA ȘI CONSILIUL LOCAL AL ORAȘULUI ORAVIȚA
MUZEUL JUDEȚEAN DE ETNOGRAFIE ȘI AL REGIMENTULUI DE GRANIȚĂ
DIN CARANSEBES,

INSTITUTUL DE CULTURĂ AL ROMÂNIILOR DIN VOIVODINA (SERBIA)

și în parteneriat cu:

MITROPOLIA BANATULUI
UNIVERSITATEA POLITEHNICA DIN TIMIȘOARA
ARHIVELE NAȚIONALE. SERVICIUL JUDEȚEAN TIMIȘ
UNIUNEA ZIARIȘTIILOR PROFESIONIȘTI DIN ROMÂNIA
ASOCIAȚIA ROMÂNĂ DE ISTORIE A PRESEI
organizează

SIMPOZIONUL ȘTIINȚIFIC INTERNAȚIONAL

CENTENARUL BANATULUI: 1919-2019

Timișoara,
28 – 29 iunie 2019

STUDII

DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ

**VOLUME XIV, ISSUE 3, SEPTEMBER 2018
VOLUME XIV, N° 3, SEPTEMBRE 2018
VOLUMUL XIV, NR. 3, SEPTEMBRIE 2018**

Revistă editată de / revue éditée par / journal published by:
UNIVERSITATEA DE VEST „VASILE GOLDIȘ” DIN ARAD, ROMÂNIA

în parteneriat cu / en partenariat avec / in partnership with:

**LE DÉPARTEMENT DE ROUMANIE
D'AIX-MARSEILLE UNIVERSITÉ, FRANCE**

**LE CAER - EA 854
D'AIX-MARSEILLE UNIVERSITÉ, FRANCE**

**LE CIRRMI
DE L'UNIVERSITÉ PARIS 3 - SORBONNE NOUVELLE, FRANCE**

**FACULTATEA DE FILOSOFIE,
DEPARTAMENTUL DE LIMBA ȘI LITERATURA ROMÂNĂ,
UNIVERSITATEA NOVI SAD, SERBIA**

UNIVERSITY OF JENA, INSTITUTE FOR SLAVIC LANGUAGES, JENA, GERMANY

**INSTITUTUL DE STUDII BANATICE „TITU MAIORESCU”
AL ACADEMIEI ROMÂNE FILIALA TIMIȘOARA**

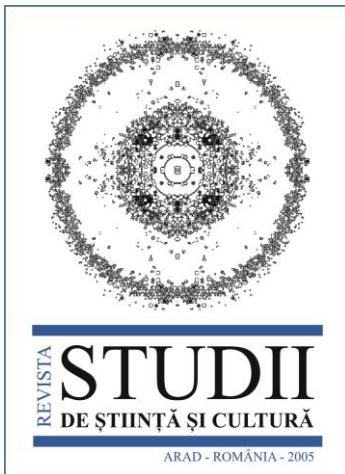
**L'ASSOCIATION INTERNATIONALE DE PSYCHOMÉCANIQUE DU LANGAGE (AIPL),
PARIS, FRANCE**

BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ „ALEXANDRU D. XENOPOL”, ARAD

TIPOGRAFIA GUTENBERG - EDITURA GUTENBERG UNIVERS, ARAD

UNIVERSITATEA DIN ORADEA, ROMÂNIA

**”Vasile Goldiș” University Press
Arad – România**

ISSN 1841-1401 (print)

ISSN - L 1841-1401

ISSN 2067-5135 (online)

Revistă **evaluată pozitiv**, după criteriul citărilor, în I. C. Journals Master List 2012, cu un scor **ICV** (Valoare Index Copernicus) de **6,03 puncte**.

Colegiul editorial / Editorial Board

Editor șef/Editor-in-Chief: Prof. univ. dr. Alvaro ROCCHETTI – Université Paris 3 – Sorbonne Nouvelle, France

Director executiv/Executive Director, Redactor șef fondator/ Editor-in-Chief founder: Prof. Vasile MAN – Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, România

Director adjunct/Second Editor in Chief - CS dr. Viviana MILIVOIEVICI - Academia Română, Filiala Timișoara

Coeditori/Co-Editors-in-Chief: Prof. univ. dr. Sophie SAFFI – Université d'Aix-Marseille AMU, France; Prof. univ. dr. Louis BEGONI – Université d'Aix-Marseille AMU, France; Prof. univ. dr. habil Emilia PARPALĂ –, Universitatea Craiova; Conf. univ. dr. Virginia POPOVIĆ – Universitatea Novi Sad, Serbia; Acad. Prof. univ. dr. Thede KAHL – University of Jena, Germany; Dr. Grațiela BENGA-ȚUTUIANU, Academia Română, Filiala Timișoara; Prof. univ. dr. Rodica BIRIŞ – Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, România

Consiliu științific – Referenți / Scientific Board

Director adjunct/Second Editor in Chief - CS dr. Viviana MILIVOIEVICI - Academia Română, Filiala Timișoara

Ref. Adriana SAVIN – Scientometrie, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, România

Dr. Doru SINACI – Biblioteca Județeană „A.D. Xenopol” Arad

Acad. Mihai CIMPOI – Academia de Științe a Republicii Moldova

Prof. univ. dr. Gilles BARDY - Université d'Aix-Marseille AMU, France

Prof. univ. dr. Otilia HEDEŞAN, Universitatea de Vest, Timișoara, România

Prof. univ. dr. Ștefan OLTEAN – Universitatea „Babeș Bolyai” Cluj-Napoca, România

Prof. univ. dr. Teodor Ioan MATEOC – Universitatea din Oradea, România

Prof. univ. dr. Marina Puia BĂDESCU – Universitatea Novi Sad, Serbia

Prof. univ. dr. Iulian BOLDEA – Universitatea „Petru Maior” Târgu-Mureș, România

Prof. univ. dr. Elżbieta JAMROZIK - Instytut Kulturologii i Lingwistyki Antropocentrycznej Wydział Lingwistyki Stosowanej, Warszawa, Poland

Conf.univ.dr. Speranța MILANCOVICI - Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, România

Conf. univ. dr. Stăncuța LAZA - Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, România

Prof. univ. dr. Rudolf WINDISCH – Universitat Rostock, Germania

Conf. univ. dr. Mihaela BUCIN – Universitatea din Szeged, Ungaria

Prof. univ. dr. Lucian CHIȘU – Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”, București, România

Secretariat de redacție:

Redactor-Traducător: Andra MINEA - Universitatea de Vest „Vasile Goldiș”

din Arad, România, Dr. Daniel ALBU - Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, România, Design: Otilia PETRILA, Foto:Dr. Virgiliu JIREGHIE,

Site: Mădălina IACOB

Adresa / Editorial Office: Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, România
310025 ARAD, Bd. Revoluției nr. 94-96; telefon: 0040/0257/280335; mobil 0724039978;
fax 0040/0257/280810; www.revista-studii-uvvg.ro, e-mail: vasileman7@yahoo.com

Copyright © 2010
„Vasile Goldiș”
University Press

Revistă fondată în anul 2005, indexată în Bazile de Date Internaționale (BDI) CEEOL (www.ceeol.com) din Frankfurt, Germania, EBSCO Publishing din Statele Unite (www.ebscohost.com), INDEX COPERNICUS INTERNATIONAL, Varșovia, Polonia (www.indexcopernicus.com) și DOAJ LAND UNIVERSITY LIBRARIES, Suedia (www.doaj.org). THE LINGUIST SUA, Revistă științifică evaluată și clasificată de CNCS, 2012, categoria B, profil umanist, domeniul FILOLOGIE.

CONTENTS / SOMMAIRE / CUPRINS

I. ROMAN CULTURES-ROMANIAN CULTURE/CULTURES ROMANES-CULTURE ROUMAINE/CULTURI ROMANICE-CULTURĂ ROMÂNEASCĂ

Coordinator/Coordinateur/Coordonator:

Alvaro ROCCHETTI, Viviana MILIVOIEVICI

Alvaro ROCCHETTI 9

Foreword/ Avant-Propos/ Cuvânt Înainte

Renée TREMBLAY 13

**The Noun and Spatial Intuition in french/ Le nom et l'intuition de l'espace en français/
Substantivul și intuiția spațială în limba franceză**

Abdelaziz BERKAI 19

**Berber Verbal Oppositions In Light Of the Psychomechanical Approach of the Language/ Les oppositions verbales berbères à la lumière de la psychomécanique du langage berber/
Opozițiile verbale berbere în lumina abordării psihomecanice a limbajului**

Luciana T. SOLIMAN 29

Constructive Thought and Verbal Polysemy : the Case of the Imparfait/ Pensée constructrice et polysémie verbale : le cas de l'imparfait/ Gândirea constructivă și polisemia verbală: cazul imperfectului

Rania TALBI 39

Spanish Prepositions: an Attempt at Systematization/ Les prépositions espagnoles : une tentative de systématisation/ Prepozițiile spaniole : o tentativă de sistematizare

Isabelle PESCE 49

The Article of Extension in Percheron Style/ L'article d'extension en Percheron/ Articolul de extensie in stil Percheron

Jacques COULARDEAU 55

Cognition Is Communication/ Cognition = Communication/ Cogniția este Comunicare

Tsiuri AKHVLEDIANI, Ketevan GABUNIA 65

The Communicating Functions of the Discursive Words in the Literary French and Georgian Texts/ Les fonctions communicatives des mots discursifs dans les textes littéraires français et géorgiens/ Funcțiile comunicative ale cuvintelor discursive în textele literare franceze și georgiene

Ionela BURZ 71

National and Universal in Gh. Sincai's Chronicle/ National et universel dans la chronique de Gh. Sincai/ Național și universal în hronica lui Gh. Șincai

Iulia NEDEA 85

The Female Imaginary in the Poetry of Ileana Mălăncioiu/ L'imaginaire féminin dans les poèmes d'Ileana Mălăncioiu/ Imaginarul feminin în poezia Ilenei Mălăncioiu

Irina-Ana DROBOT 91

Haiku Poems in the Romanian Online Community/ Les poèmes haiku dans la communauté roumaine en ligne / Poemul haiku în comunitatea online românească

II. SLAVIC LANGUAGE AND CULTURE-ROMANIAN LANGUAGE AND LITERATURE/LANGUE ET LITTÉRATURE SLAVE-LANGUE ET CULTURE ROUMAINE/LIMBĂ ȘI CULTURĂ SLAVĂ-LIMBĂ ȘI LITERATURĂ ROMÂNEASCĂ

Coordinator/Coordinateur/Coordonator:

Virginia POPOVIC

Virginia POPOVIĆ, Marinică MOZOR 107

Canonul literar feminin din Voivodina – Ileana Ursu, Felicia Marina Munteanu și Mărioara Baba

III. TRANSLATIONS-TRANSLATION STUDIES/ TRADUCTIONS-ÉTUDES DES TRADUCTIONS/ TRADUCERI-TRADUCTOLOGIE

Coordinator/Coordinateur/Coordonator:

Vanda STAN, Mirel ANGHEL

Maria ALEXE 115

Translating a Text on Arts as a Challenge/ Le défi de traduire un texte sur l'art/ Traducerea unui text despre artă – o provocare

Maria Emilia BILCEC 117

Internationalisation through Conveying the Cultural Heritage of Poienile de sub Munte L'internationalisation par la transmission de l'héritage culturel de Poienile de sub Munte/ Internaționalizarea prin transmiterea patrimoniului cultural al localității Poienile de sub Munte

Laura-Rebeca STIEGELBAUER, Laura NĂDĂBAN, Ioana-Lucia PĂTRĂUȚĂ 123

Classroom Internationalisation through Teaching New Literacies/ L'internationalisation dans la salle de classe par l'enseignement de "nouvelles littératies"/ Internaționalizare în sala de clasă prin predarea noilor competențe

Sebastian Cristian CHIRIMBU

129

The Translator's Role in the 21st Century. Theoretical Issues/ Le rôle du traducteur dans le 21e siècle. répères théoriques/ Rolul traducătorului în secolul XXI. repere teoretice

Letitia GOIA 149

Adapting Literature to Music: The Opera Libretto/ Adapter la littérature au milieu musical: le livret d'opéra/ Adaptarea literaturii la mediul muzical: libretul de operă

Daniela GHELOFAN 157

Richard Sârbu: Contributions to Translation Studies/ Richard Sârbu: contributions aux études sur la traduction/ Richard Sârbu: contribuții la studiile de traducere

IV. SCIENTIFIC CULTURE/CULTURE SCIENTIFIQUE/CULTURĂ ȘTIINȚIFICĂ

Coordinator/Coordinateur/Coordonator:

Eugen GAGEA

Vasile Petru HAȚEGAN 167

Philosophical Counseling Premises and Trends in Romania/ Le conseil philosophique, prémisses et tendances en roumanie/ Consilierea filosofică, premise și tendințe în România

Teodor VID 175

Solidarity with his peers and Christian's fight against the sins, in John Chrysostom's vie/ Solidarité avec les siens et la lutte du chrétien contre les péchés dans la conception de Jean Chrysostome/ Solidaritatea cu semenii și lupta creștinului cu păcatele, în concepția Sfântului Ioan Gură de Aur

VI. BANAT STUDIES/ ETUDES DE BANAT/ STUDII BANATICE

Coordinator/Coordinateur/Coordonator:

Viviana MILIVOIEVICI

Ioan DAVID 181

Cultivation Concerns of Romanian Language by Standards in the Second Half of the 18th Century and the First Part of the Nineteenth Century/ Préoccupations en ce qui concerne la culture de la langue roumaine selon les normes dans la seconde moitié du XVIIIe siècle et la première partie du XIXe siècle/ Preocupări de cultivare a limbii române prin norme în a doua jumătate a secolului al xviii-lea și în prima parte a secolului al xix-lea

Viviana MILIVOIEVICI 189

“The Journal of Banat Studies” – Landmark in the Banat Academic Press/ «La Revue d'études de Banat» – Point de repère dans la presse académique de Banat/ „Revista de Studii Banatice” – Reper în presa academică bănățeană

Grațiela BENGA-ȚUTUIANU 199

A Novel of Place and Some Contextual Approaches/ Un roman du lieu et quelques nécessaires contextualisations/ Un roman al locului și câteva contextualizări necesare

V. BOOK REVIEWS/CRITIQUES DE LIVRES/RECENZII

Coordinator/Coordinateur/Coordonator:

Emilia PARPALĂ

Vasile MAN 209

Demnitatea unei personalități - Păun Ion Otiman, drumuri și popasuri, oameni și fapte dintr-o viață

Dumitru MIHĂILESCU 211

Vasile Man, Revelația iubirii

Florica FAUR 213

„Cicatrizarea”- proces de citire – recitare – interpretare în cazul operei lui m. blecher

Dumitru MIHĂILESCU 215

Virgiliu Bradin, sub semnul Marii Uniri

Instructions for Authors 217

Instructions pour les auteurs 220

Instrucțiuni pentru autori 223

Subscriptions 225

Abonnements 225

Abonamente 226

**I. ROMAN CULTURES-ROMANIAN CULTURE/CULTURES
ROMANES-CULTURE ROUMAINE/CULTURI ROMANICE-
CULTURĂ ROMÂNEASCĂ**

Coordinator/Coordinateur/Coordonator:

Alvaro ROCCHETTI

Viviana MILIVOIEVICI

FOREWORD

AVANT-PROPOS

CUVÂNT ÎNAINTE

Alvaro ROCCHETTI, Professeur émérite,
Université de Paris 3 – Sorbonne Nouvelle
Président de l'AIPL

L'Association Internationale de Psychomécanique du Langage (AIPL) remercie les Responsables de la revue *Studii de Știință și Cultură* de l'Université de l'Ouest "Vasile Goldiș" d'Arad – et tout particulièrement le Professeur Vasile Man – d'accueillir dans ce numéro de leur revue une partie des communications présentées lors du XVe Colloque International de l'AIPL organisé du 11 au 13 juillet 2018 à l'Université de la Sorbonne Nouvelle - Paris 3. Cette même revue avait déjà accueilli dans son numéro de juin 2014 les actes du XIIIe Colloque International de l'AIPL qui s'était tenu en 2012 à Naples et, en septembre 2015 et mars 2017, elle avait accueilli les communications tenues lors du XIVe Colloque International de l'AIPL (Québec, juin 2015). Mais la collaboration ne se limite pas à l'impression d'actes de colloque : elle se double aussi d'échanges puisque 3 chercheurs de l'AIPL sont venus à Arad pour le colloque "Europa: Centru și Margine" qui s'est tenu les 19 et 20 octobre 2017, et que, symétriquement, 3 membres de la revue *Studii de Știință și Cultură* de l'Université de l'Ouest "Vasile Goldiș" d'Arad sont venus à Paris en mars 2018 et sont intervenus dans le cours de littérature roumaine de Mme Lura Zăvăleanu. On le voit, la collaboration entre la revue *Studii de Știință și Cultură* de l'Université de l'Ouest "Vasile Goldiș" d'Arad et l'AIPL ne cesse pas de produire de nouveaux fruits...

Ce XVe Colloque International que l'AIPL a organisé à Paris avait pour thème : « *Cognition, fonctionnement systémique des langues et psychomécanique du langage : aspects théoriques et applications* ». Les objectifs principaux étaient de proposer une réflexion qui puisse susciter un échange à la fois théorique et pratique sur les relations que les chercheurs en psychomécanique du langage ont – ou devraient avoir – avec les sciences liées à la cognition comme la psychologie, la neuropsychologie, la neurophysiologie, la philosophie, etc. La psychomécanique du langage de Gustave Guillaume, propose des principes théoriques qui rendent compte de la construction et du fonctionnement du langage. Son fondateur concevait en effet la langue comme « l'avant-science de toute science ». Les processus cognitifs relatifs au langage sont au centre de cette approche, ce qui la met en adéquation avec les modèles cognitifs théoriques récents s'appuyant sur l'architecture

neuronale du cerveau et visant à rendre compte non seulement du langage, mais aussi, par delà, du fonctionnement de la pensée.

Les intervenants sont venus de 12 pays du monde se répartissant de la Suède au Nord à Madagascar au Sud et de la Géorgie et la Russie à l'Est au Canada à l'Ouest. Ils ont pu présenter leurs recherches sur la linguistique cognitive selon des méthodologies variées, parmi lesquelles figurait en bonne place la psychomécanique du langage.

Le nombre significatif de jeunes chercheurs ayant participé au colloque – en particulier ceux qui ne sont qu'indirectement impliqués dans la psychomécanique du langage – est le signe d'un renouveau pour ce courant de la linguistique qui continue d'être attractif et qui apporte à l'ensemble de la linguistique contemporaine une méthodologie originale pour l'approche des problèmes du langage. Ce sont en particulier les recherches sur les mécanismes liés au concept de « temps opératif » et surtout les opérations mentales qui en découlent qui font l'originalité et l'actualité de la psychomécanique du langage. Alors que la plupart des courants de la linguistique contemporaine appliquent leurs analyses aux discours (écrits ou oraux), la psychomécanique a été placée d'emblée, par son fondateur Gustave Guillaume (1883-1960), dans la recherche des mécanismes mentaux des langues. Or nous pouvons constater tous les jours que nos connaissances sur le cerveau progressent et que les neurosciences bouleversent les idées reçues. A partir de là, une vision nouvelle de la linguistique devient nécessaire : ses caractéristiques, comme celle des autres sciences, doivent être la rigueur, la cohérence méthodologique et la vérification des hypothèses par leur confrontation avec le fonctionnement réel du langage. La démarche de la psychomécanique répond à ces critères : c'est pourquoi les modèles mis à jour conformément à ses postulats en font une approche théorique qui la situe au cœur du débat scientifique actuel sur le langage.

Les interventions ont porté aussi bien sur la synchronie que sur la diachronie, sur la comparaison des fonctionnements morphologiques et syntaxiques des langues. En relation avec la cognition, les problèmes liés à la psychologie cognitive et à l'apprentissage des langues ont occupé une large place.

Les 9 communications proposées dans ce numéro de la revue *Studii de Știință și Cultură* peuvent être classées en 4 groupes :

– d'une part celles qui, conformément à la démarche théorique de la psychomécanique, remontent du discours vers la langue pour découvrir la cohérence du système au-delà de l'apparente contradiction des emplois de discours. C'est ce que nous proposent la Canadienne Renée Tremblay, de l'Université Laval (Québec), avec son étude sur *Le nom et l'intuition de l'espace en français*, l'Algérien Abdelaziz Berkai de l'Université de Béjaia sur *Les oppositions verbales berbères à la lumière de la psychomécanique du langage*, l'Italienne Luciana Soliman de l'Université de Padoue sur *Pensée constructrice et polysémie verbale : le cas de l'imparfait*, et la Française Rania Talbi de l'Université de Poitiers sur *Les prépositions espagnoles : une tentative de systématisation*.

– d'autre part celles qui s'intéressent à l'enseignement de la langue, qu'elle soit orale ou écrite, maternelle ou seconde, et qui sont confrontés aux problèmes d'apprentissage. C'est le cas de l'Algérienne Yasmine Adib du Centre Universitaire de Tissemsilt avec sa communication intitulée *Comment favoriser le développement cognitif en Français Langue Étrangère dans une séance de compréhension et production écrite ?*, de même que l'Italien Paolo Nitti de l'Università degli Studi dell'Insubria avec son intervention sur *La semantizzazione nei processi di acquisizione della lettoscrittura. Uno studio sull'ipotesi della signifiance di Gustave Guillaume*.

– Un troisième groupe peut être constitué par les recherches sur la contrastivité, que ce soit entre un parler régional et la langue nationale comme le fait la Française Isabelle Pesce avec son article sur *L'article d'extension en percheron* dont elle compare les emplois avec ceux de la langue française, ou que ce soit entre deux langues aussi différentes que le français et le géorgien, comme le font les Géorgiennes Tsiuri Akhvlediani et Ketevan Gabunia de l'Université d'État de Tbilissi avec leur intervention sur *Les fonctions communicatives des marqueurs discursifs dans les textes littéraires français et géorgiens*.

– Il convient de mettre à part la communication du Français Jacques Coulardeau de l'Université de Paris I qui, sous le titre *Cognition is communication*, s'oriente résolument vers le futur avec les réalisations présentes mais surtout à venir de l'intelligence artificielle. Sa communication orale lors du colloque a néanmoins servi d'introduction à une réalisation bien concrète : celle qu'a présentée Benoît Brouard, Pharmacien hospitalier, créateur de la startup Wefight qui travaille sur le suivi connecté par chatbot de patientes atteintes du cancer du sein.

On voit ainsi qu'avec le langage on peut aller vers l'abstrait – la langue en tant qu'ensemble de mécanismes invisibles – ou vers le concret du discours avec les problèmes d'apprentissage, de contrastivité ou d'une intelligence artificielle qui commence déjà à changer notre vie...

THE NOUN AND SPATIAL INTUITION IN FRENCH

LE NOM ET L'INTUITION DE L'ESPACE EN FRANÇAIS

SUBSTANTIVUL ȘI INTUIȚIA SPAȚIALĂ ÎN LIMBA FRANCEZĂ

Renée TREMBLAY

Université Laval Québec, Canada
E-mail : renée.tremblay@outlook.com

Abstract

Thought is movement. In French, the word is the unit of the speakable. The word is the result of two movements of thought which are assembled to form a mechanism. The first movement of thought goes from wide to narrow and finishes at a point (refusal of grandeur) in the center of the mechanism. This movement produces the specific idea of the word. Spatial intuition corresponds to an interception of this movement, which is carrying the genesis of the word's specific idea, before it reaches the center of the mechanism. The interception provides an image of finite dimension, detached from the universe of its origins. Spatial intuition comes from the contrast in size of the finite and the infinite.

Résumé

La pensée est mouvement. En français, l'unité de dicibilité est le mot. Le mot est le résultat de deux mouvements de pensée qui sont assemblés pour former un mécanisme. Le premier mouvement de pensée va du large à l'étroit et s'achève au centre du mécanisme par un point (refus de la grandeur). Ce mouvement produit l'idée particulière du mot. L'intuition de l'espace correspond à une interception du mouvement porteur de la genèse de l'idée particulière du mot qui se produit avant que le point central du mécanisme ne soit atteint. L'interception du mouvement livre l'image d'une grandeur finie se détachant sur le fond de l'univers d'où elle provient. L'intuition de l'espace provient du contraste de grandeur entre le fini et l'infini.

Rezumat

Gândirea este mișcare. În limba franceză, cuvântul este unitatea a ceea ce se vorbește. Cuvântul este rezultatul a două mișcări de gândire care se asamblează pentru a forma un mecanism. Prima mișcare a gândului merge de la amplu la restrâns și se finalizează în centrul mecanismului printr-un punct (refuzul grandorii). Această mișcare produce ideea specifică a cuvântului. Intuiția spațială corespunde unei interceptări a acestei mișcări purtătoare de geneză a ideii speciale de cuvânt, care se produce înainte ca punctul central al mecanismului să fie atins. Interceptarea mișcării furnizează imaginea unei măreții finite care se detașează pe fundalul universului din care provine. Intuiția spațiului provine din contrastul dintre finit și infinit.

Key-words: space, noun, intuition, movement of thought, grandeur

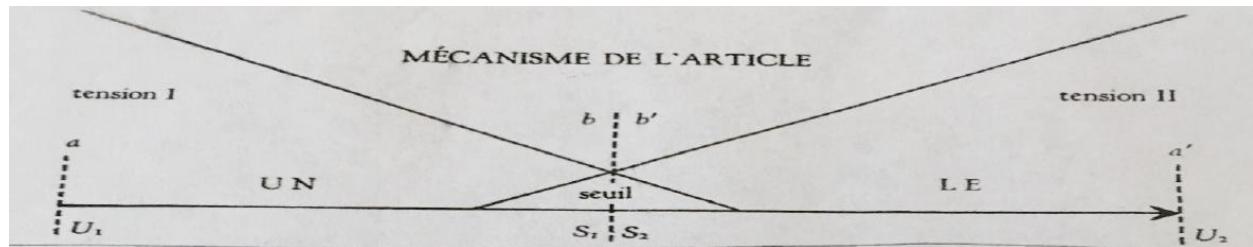
Mots clés : espace, nom, intuition, mouvement de pensée, grandeur

Cuvinte cheie: spațiu, substantiv, intuiție, mișcarea gândirii, grandoare

La pensée est mouvement, mouvement qui jamais ne s'arrête. Cela est vrai chez tous les êtres humains, quelle que soit la langue parlée. C'est en observant les emplois de l'article en français que Gustave Guillaume a reconnu dans le système de l'article le mécanisme assemblant en

lui deux mouvements dont l'un va du grand au petit et l'autre du petit au grand. Ces deux mouvements correspondent aux deux opérations fondamentales de la pensée humaine : la particularisation et la généralisation.

Gustave Guillaume est le premier linguiste à s'être intéressé aux mouvements de la pensée. C'est pourquoi la linguistique qu'il a fondée porte le nom de psychomécanique du langage. La méthode pratiquée en psychomécanique consiste à observer les emplois et à décrire les mouvements de pensée qui rendent possibles les variations de sens, d'un mot ou d'un morphème observées en discours. Cette méthode est présentée dans la *Petite introduction à la psychomécanique du langage* de Roch Vallin. Le schéma que je vous ai remis du système de l'article est tiré de ce livre (1955, 67)

Système de l'article français
Roch Valin, *Petite introduction à la psychomécanique du langage*, 1955, p.67

- a) *UN vrai soldat ne craint pas la fatigue.*
- a') *LE vrai soldat ne craint pas la fatigue.*
- b) *À ce moment, la porte s'ouvrit et UN enfant entra.*
- b') *Sitôt la porte refermée sur lui, LE galopin, qui pouvait avoir dix ans, se mit à pleurer.*

On observe en comparant les deux premiers exemples que l'article *UN* et l'article *LE* peuvent tous deux avoir en discours une valeur s'approchant de l'universel. « *UN vrai soldat ne craint pas la fatigue* », c'est une phrase qui a un champ d'application qui est vaste bien que concrètement le soldat qui prononce cette phrase parle en réalité de lui-même. « *LE vrai soldat ne craint pas la fatigue* » est un universel. Quand on regarde l'exemple B, on constate que l'article *UN* a dans la phrase « *UN enfant entra* », une valeur de singulier. De même dans l'exemple b', l'article *LE* prend en discours une valeur de singulier puisqu'il est clair que le champ d'application du substantif se restreint à une seule personne dans l'exemple donné : « *LE galopin, qui pouvait avoir dix ans, se mit à pleurer* ».

Ces emplois observés en discours sont la conséquence de ce qu'est le système d'article dans la langue. En langue, l'article *UN* occupe l'entier d'une tension qui s'étend de l'universel au singulier. Cette aire opérative est porteuse d'un mouvement allant du grand au petit qui peut être intercepté peu après son déclenchement où à la toute fin de son parcours, livrant les effets de sens observés en discours. C'est ce que montre le schéma de Roch Valin. De même, l'article *LE* occupe en langue l'entier de la tension II allant du singulier à l'universel. Le mouvement porté par cette tension peut être intercepté et de cette interception précoce ou tardive dépendent les effets de sens observés en discours.

Pour construire le système de l'article tel qu'il existe en chacun de nous qui parlons français, il nous a fallu assembler les deux mouvements fondamentaux de la pensée humaine. Comment y sommes-nous parvenus? Il existe plusieurs possibilités d'assemblage, autant que de types de langues. Le mécanisme que nous avons décrit n'est pas inné. Il n'est pas commun à tous les hommes pensants et parlants. Nous qui parlons français, il nous a fallu le construire. Pour réaliser l'assemblage des deux mouvements fondamentaux de la pensée, nous avons suivi un modèle, le seul

modèle transmissible d'un sujet pensant et parlant à un autre sujet pensant, un modèle qui nous est donné par notre langue, le modèle du mot.

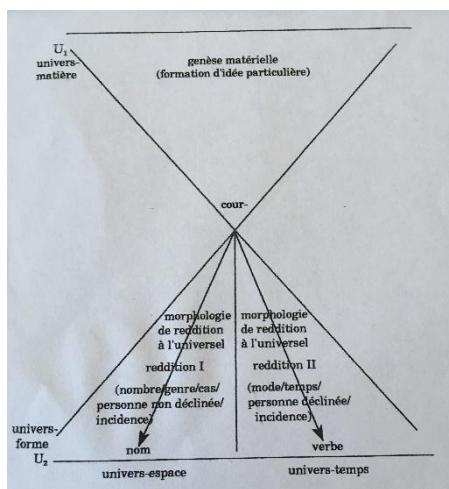
Le mot français est une unité de dicibilité binaire, composée d'un lexème et d'une morphologie suffixale conduisant à la partie du discours. Entre le lexème et la morphologie suffixale s'insère la consonne axiale du mot. Cette consonne appartient à la base du mot qu'elle termine. Elle sert de seuil de transition entre la partie lexicale du mot et sa partie morphologique.

Dans la conjugaison du verbe, la consonne axiale est partout présente. Si l'on prend comme exemple le verbe *sauter* et qu'on retire le suffixe *-er*, on constate que la base de mot se termine par un *-t* qui ne devient audible que dans la seconde syllabe du mot.

Dans la morphologie du nom, la consonne axiale marque le passage du masculin au féminin dans de nombreux adjectifs, par exemple : *petit / petite, grand / grande* et certains substantifs, par exemple : *chat / chatte, lion / lionne*.

La dicibilité de la consonne axiale est le résultat de deux gestes : un geste de fermeture qui restreint ou bloque complètement le passage de l'air, suivi d'un geste d'ouverture qui rend la consonne audible. De ces deux gestes physiques, le premier peut être conçu comme un mouvement qui va du grand au petit et le second comme un mouvement qui va du petit au grand. On voit donc que le mot français n'est pas composé seulement de la base de mot signifiant la matière notionnelle du mot et de la morphologie suffixale conduisant à la partie du discours. Entre les deux parties du mot, il y a une jointure dont la prononciation est mobile d'une syllabe à l'autre : c'est la consonne axiale. La prononciation de la consonne axiale est porteuse de sens. Par ce qu'elle est physiquement, un geste de fermeture suivi d'un geste d'ouverture, la consonne axiale est un signe. Elle est le signe de la structure du mot.

Le mot, ainsi que nous l'avons vu, est constitué par l'assemblage de deux mouvements de pensée. C'est ce que montre le schéma qui suit.

Genèse du nom et du verbe
Gustave Guillaume, *Leçons de linguistique*, 1951-1952, vol. 15, 1997, p. 77

Le premier mouvement prend son départ à l'univers du pensable. Il s'achève lorsque survient le discernement. L'interception du mouvement qui va du grand au petit permet de saisir l'idée particulière du mot. Le second mouvement va du petit au grand. Il se conclut par l'entendement qui livre la partie du discours à laquelle est versé le mot dans l'univers du dicible.

Que contient l'univers du dicible? Il contient les formes qui permettent au mot d'entrer dans une phrase en s'associant à d'autres mots. Ces formes générales sont appelées parties du discours. On distingue les parties du discours prédictives : nom – substantif, nom – adjectif, adverbe, verbe – infinitif, participe dit « présent » et participe dit « passé », verbe au subjonctif et verbe à l'indicatif. On distingue les parties du discours trans-prédicatives : articles, pronoms, prépositions, conjonctions, auxiliaires verbaux.

L'univers du dicible est un univers de formes. C'est un univers ordonné, construit de façon systématique. L'univers du dicible est partagé en univers-espace et univers-temps. Le nom appartient à l'univers-espace et le verbe appartient à l'univers-temps. C'est par le partage du plan du nom et du plan du verbe que s'ouvre le système des parties du discours en français.

Le schéma que je vous ai remis permet de voir que les mouvements de pensée qui sont intégrés dans la langue française ont une forme. Il ne s'agit pas d'un déplacement linéaire d'un point à l'autre. Les mouvements de pensée se produisent dans une tension dont ils épousent la forme. Cette forme provient de la variation de la grandeur qui va en première tension, du plus au moins et en seconde tension, du moins au plus.

La première tension prend son départ à l'univers du pensable qui est infiniment grand. Elle s'achève par le point qui est un refus de la grandeur. La seconde tension prend son départ au point et s'achève à l'univers du dicible qui est infiniment grand. L'univers du dicible est partagé en univers-espace et univers-temps. Le partage de l'infini universel en univers-espace et univers-temps entraîne le partage de la représentation linguistique entre le plan du nom et le plan du verbe.

L'univers-espace et l'univers-temps peuvent contenir tout le dicible. Leur opposition permet de rétablir le contraste dans un univers formel qui autrement ne serait pas contrasté. Nous pensons par contraste nous dit Guillaume. Et le contraste de l'univers-espace et de l'univers-temps est la solution apportée par la langue française au problème de rendre pensable l'univers formel qui n'est pas contrasté puisqu'il est un contenant vide dont la grandeur est infinie. Le contraste de l'univers-espace et de l'univers-temps est un instrument d'optique dont la pensée s'est doté pour permettre au sujet parlant le français de voir mentalement l'expérience qu'il a du monde dans des cadres de raison qui en permettent la dicibilité. Le contraste de l'univers-espace et de l'univers-temps est un contraste regardant comme l'est la pensée humaine elle-même regardant l'univers dans lequel nous sommes.

Nous avons décrit le mécanisme du mot français qui est constitué de deux tensions, la première prenant son départ à l'univers notionnel et la seconde menant à l'univers formel qui est contrasté en univers-espace et univers-temps. L'intuition de l'espace intervient-elle dans ce contraste? L'intuition de l'espace joue-t-elle un rôle dans le partage du système des parties du discours entre le plan du nom et le plan du verbe?

Pour répondre à cette question, il nous faut poser le problème en suivant la méthode de la psychomécanique du langage qui est l'étude linguistique des mouvements de la pensée. Ceci revient à se demander de quel mouvement le nom est-il la conséquence?

D'entrée de jeu, Gustave Guillaume a écarté la possibilité que la distinction de la catégorie du nom et de la catégorie du verbe puisse dépendre du lexème, de la matière notionnelle contenue dans le mot. Rien n'empêche une idée extraite de l'univers du pensable comme celle de *dans-* d'être versée à l'univers-espace : *la danse* ou à l'univers-temps : *danser*. C'est la même chose pour *march-* : *la marche* et *marcher*. Et même dans le cas d'un exemple comme *jardin* et *jardiner*, le changement de partie du discours ne veut pas dire que le signifié lexical de la base de mot *jardin* n'est pas le même. La possibilité que le contraste de l'univers-espace et de l'univers-temps dépende

du signifié lexical des mots a été d'emblée écartée par Gustave Guillaume. Il s'est donc tourné vers la morphologie du nom : le nombre, le genre, le cas de fonction, la personne, l'incidence.

Plusieurs années de recherche pendant lesquelles il a décrit de façon détaillée la morphologie nominale du français ne lui ont pas permis d'obtenir une connaissance qui le satisfait de l'intuition de l'espace en français. Et il fait ce constat dans la leçon du 16 février 1950 donnée à l'école des Hautes Études :

« Et là on échoue : on ne réussit pas à représenter l'espace sub-nominal retenu sous la catégorie du nom en termes formels d'espace. » (Manuscrit de la leçon du 16 février 1950, Série B, p.12)

Ce constat d'échec l'amène aussitôt à se tourner vers une autre possibilité d'explication. Ce n'est pas la matière du mot qui joue un rôle dans le partage de la catégorie du nom et de la catégorie du verbe; ce n'est pas non plus la morphologie qui donne une représentation formelle de l'espace; il reste une troisième variable qui intervient dans la structure du mot : c'est la variation de la grandeur. D'un point de vue mécanique, la tension I est une variation de grandeur qui va de l'univers infiniment grand jusqu'au point qui est un refus de grandeur.

L'intuition de l'espace est produite en tension I au moment où la matière lexicale du mot, retirée de l'univers du pensable, est saisie. La notion saisie se délimite sur le fond de l'univers dont elle est extraite et contraste par sa grandeur finie avec l'univers dont la grandeur est infinie.

C'est par le contraste de la grandeur limitée d'un être fini quel qu'il soit et de la grandeur infinie de l'univers qui nous entoure que Guillaume décrit l'image d'espace dans sa leçon du 22 décembre 1949 :

« Un être a une grandeur; la vision qu'on en a procède d'un mouvement selon lequel cette grandeur sienne, appartenante, est soustraite à la vision d'univers. Cette grandeur soustraite d'une grandeur illimitée, si on fait l'être de plus en plus petit, va en décroissant. Il n'en reste pas moins que l'être apparaît toujours pourvu de grandeur et appartient, en conséquence, au mouvement qui prélève la grandeur de l'être considéré sur la grandeur appartenant à l'univers. C'est à ce prélèvement que correspond dans l'esprit l'image d'espace. » (Manuscrit de la leçon du 22 décembre 1949, série B, p.4 – 5.)

À la fin de la genèse de l'idée particulière d'un mot, il y a interception du mouvement porté par la tension I. Cette interception permet la saisie de l'idée particulière du mot. Elle coïncide avec le discernement par lequel la matière du mot est mise en relief sur le fond de l'univers du pensable d'où elle est tirée. De la grandeur de l'idée particulière discernée provient l'intuition de l'espace nominal en français.

Bibliographie

- Guillaume G. 1964. *Langage et science du langage*, Québec et Paris : Presses de l'Université Laval et Nizet.
- Guillaume G. 1973. *Principes de linguistique théorique de Gustave Guillaume*, Québec et Paris : Presses de l'Université Laval et Klincksieck.
- Guillaume G. 1997. *Leçons de linguistique de Gustave Guillaume 1951-1952*, vol. 15, Québec et Paris : Presses de l'Université Laval et Klincksieck.
- Guillaume G. 2003. *Prolégomènes à la linguistique structurale I*, Québec : Presses de l'Université Laval.

- Guillaume G. 2004. *Prolégomènes à la linguistique structurale II. Discussion et continuation psychomécanique de la théorie saussurienne de la diachronie et de la synchronie*, Québec : Presses de l'Université Laval.
- Guillaume G. 2007. *Essai de mécanique intuitionnelle I. Espace et temps en pensée commune et dans les structures de langue*, Québec : Presses de l'Université Laval.
- Guillaume G. (Document inédit), *Essai de mécanique intuitionnelle*, manuscrit 11, II, G, Fonds Gustave Guillaume, Université Laval.
- Tremblay R. 2002. «Le contraste de l'univers-espace et de l'univers-temps : fondement du système des parties du discours». Dans *Le système des parties du discours. Sémanistique et syntaxe. Actes du IXe colloque de l'Association internationale de psychomécanique du langage*, Québec, 15-17 août 2000. Sous la direction de R. Lowe, 123-140. Québec : Presses de l'Université Laval.
- Tremblay R. 2007. «Aux sources cognitives des catégories grammaticales nom et verbe : la représentation de l'espace et du temps». Dans *Actes du XIe Colloque international de l'Association Internationale de Psychomécanique du Langage, Montpellier, 8-10 juin 2006*. Sous la direction de J. Bres, M. Arabyan, T. Ponchon, R. Tremblay et P. Vachon-L'Heureux, 117-123. Limoges : Lambert-Lucas.
- Tremblay R. 2010. «L'article et l'actualisation de la représentation spatiale». Dans *Le concept d'actualisation en psychomécanique du langage. Actes du XIIe Colloque international de l'AIPL Association internationale de psychomécanique du langage, Bruxelles, 18-20 juin 2009*. Sous la direction de M. Arabyan, J. Bres, D. Van Raemdonck, T. Ponchon, R. Tremblay et P. Vachon-L'Heureux, 159-167. Limoges : Lambert-Lucas.
- Tremblay R. 2014. «Représentation du temps et spatialisation», *Studii de știință și cultură*, volume X, (n. 2, June 2014, Vasile Goldiș University Press. Arad, România) : 189-202.
- Valin R. 1955. *Petite introduction à la psychomécanique du langage*, Québec : Presses de l'Université Laval.

BERBER VERBAL OPPOSITIONS IN LIGHT OF THE PSYCHOMECHANICAL APPROACH OF LANGUAGE

LES OPPOSITIONS VERBALES BERBERES A LA LUMIERE DE LA PSYCHOMECHANIQUE DU LANGAGE

OPOZIȚIILE VERBALE BERBERE ÎN LUMINA ABORDĂRII PSIHOMECANICE A LIMBAJULUI BERBER

« Dans le cas de l'*aspect*, le chemin suivi psychologiquement, pour aboutir est l'appel au temps inhérent au verbe, impliqué *en lui*. Dans le cas du *temps*, l'appel au temps adhérent au verbe, expliqué *avec lui* » Gustave GUILLAUME (1994 : 48)

« Le spécialiste d'une langue est parfois tenté de montrer qu'elle est littéralement incomparable, mais, s'agissant d'un problème aussi central que celui du système verbal, mieux vaut ne pas faire fi des notions générales »

Lionel GALAND (2013 : 218)

Abdelaziz BERKAI

Département de Langue et Culture Amazighes, Faculté des Lettres et des Langues
Université de Béjaïa
Courriel : aberkai@yahoo.fr

Abstract

We will try in this contribution to understand the functioning of the system of Berber (*Kabyle*) verbal oppositions in the light of language psychomechanics of Gustave GUILLAUME, notably its opposition between tense in posse or “involved” and tense in esse or “explained”. We will study this system both axiologically and terminologically : we will discuss the values of the different oppositions while discussing the current denominations. But before that, we first start by precisely defining the key concepts of our presentation, namely tense, mood and aspect by summoning, in addition to Berber, languages as different as French and Arabic, but also incidentally English.

Résumé

Nous essaierons dans la présente contribution de comprendre le fonctionnement du système des oppositions verbales berbères (*kabyles*) à la lumière de l'approche psychomécanique de Gustave Guillaume. Nous étudierons ce système au double plan axiologique et terminologique : nous aborderons les valeurs des différentes oppositions tout en discutant leurs dénominations actuelles. Mais avant cela, nous commencerons d'abord par définir précisément les concepts clés de notre exposé, à savoir le temps, l'aspect et le mode en convoquant, en plus du berbère, des langues aussi différentes que le français et l'arabe, mais aussi subsidiairement l'anglais.

Rezumat

Vom încerca în această contribuție să înțelegem funcționarea sistemului de opozitii verbale berbere (*kabyle*) în lumina abordării psihomecanice a lui Gustave Guillaume. Vom studia acest sistem atât din punct de vedere axiologic, cât și din punct de vedere terminologic : vom discuta valorile diferitelor opozitii în timp ce discutăm denumărările actuale. Dar, înainte de aceasta, vom începe prin a defini cu exactitate principalele concepte ale prezentării noastre și anume timpurile, aspectul și modul apelând, în afara de limba berberă, la limbi destul de diferite cum ar fi limba franceză și limba arabă, dar și, în subsidiar, la limba engleză.

Key words : tense, aspect, mood, verbal stem, Kabyle.

Mots clés : temps, aspect, mode, thème verbal, kabyle

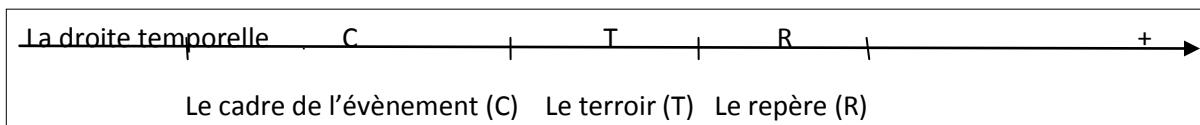
Cuvinte cheie : timp, aspect, mod, temă verbală, kabyle

I. Introduction : définition des concepts

L'objet du présent article est de discuter des thèmes des oppositions verbales kabyles, leurs valeurs et dénominations. Nous nous inspirerons de l'approche psychomécanique du langage, notamment son opposition entre le temps *in posse* ou « impliqué » et le temps *in esse* ou « expliqué », dans la définition des concepts clé de notre exposé, à savoir le temps, l'aspect et le mode. Nous adopterons une approche onomasiologique qui part des signifiés pour aboutir aux signifiants. Cette approche nous conduira à proposer des dénominations qui ne sont pas nécessairement très connues en linguistique berbère, mais cela n'est pas notre objectif ici et nous sommes tout à fait d'accord, en l'occurrence, avec Lionel GALAND lorsqu'il écrit qu'« il est toujours tentant de proposer une nouvelle terminologie. La solution la plus sûre est sans doute l'emploi de numéros (...) mais elle est aussi une capitulation » (1977 : 292). Nous commencerons a priori par l'usage de numéros avant d'attribuer, a posteriori et pour ne pas « capituler », un nom à chaque numéro.

Pour l'efficacité méthodologique de notre exposé nous préférons commencer par définir les concepts avant de discuter leur application au système verbal kabyle. Un système que la quasi-totalité des berbérissants définissent à la suite d'André Basset comme reposant essentiellement sur des oppositions aspectuelles.

1. Le temps est défini par S. CHUNG et A. TIMBERLAKE (1985) comme une dimension directionnelle avec un point ou intervalle de temps appelé repère (*tense locus*), considéré généralement comme le moment de l'énonciation. Un évènement se produit dans un intervalle de temps, appelé cadre de l'évènement (*event frame*). Le terroir¹ (temps) localise l'évènement dans le temps par rapport au repère (McCRINDLE, 1999 : 28). Ce que nous pouvons schématiser comme suit :

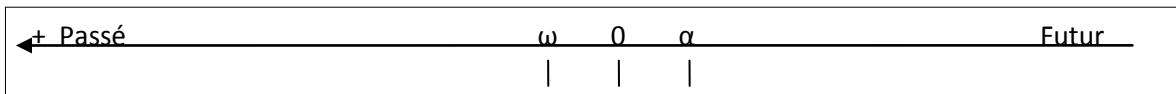
De sorte que :

$C < (\text{avant}) R \Rightarrow T = \text{passé}$

$C = (\text{dans}) R \Rightarrow T = \text{présent}$

$C > (\text{après}) R \Rightarrow T = \text{futur}$

Gustave GUILLAUME oriente dans son schéma représentatif de la droite temporelle « la marche du temps » vers le passé étant donné, explique-t-il, que c'est le futur qui devient du passé à mesure que le temps avance (GUILLAUME, 1993 : 51), ce qui est vrai. Il s'agit en l'occurrence du temps *in esse* ou « expliqué » qui se situe en dehors du procès verbal et s'opposerait en cela à l'aspect où le temps est interne au procès.

Le segment $\omega-\alpha$ représente le temps Présent : $\omega-0$ est la partie déjà accomplie ou « décadente » du présent, $0-\alpha$ sa partie inaccomplie ou « incidente » (GUILLAUME, 1993 : 52 ; 1994 : 66).

¹ C'est un terme de DAMOURETTE et PICHON équivalant à *tense* de l'anglais ou *tempus* de l'allemand qui se distinguent dans ces deux langues de *time* et *zeit* respectivement (LEEMAN-BOUIX : 145). On peut le dénommer en berbère *imir* et le distinguer ainsi de *akud* (temps ou *time*).

2. Nous n'avons pas malheureusement une définition aussi formalisée de l'**aspect**, même si la littérature est abondante sur le sujet. Le dictionnaire Larousse de la linguistique le définit comme « une catégorie grammaticale qui exprime la représentation que se fait le sujet parlant du procès exprimé par le verbe (ou par le nom d'action), c'est-à-dire la représentation de sa durée, de son déroulement ou de son achèvement (aspect inchoatif, progressif, résultatif, etc.) » (DUBOIS et al., 2002 : 53). Une définition de l'aspect dépendante du sujet parlant, alors qu'il peut tout à fait s'exprimer par la seule forme verbale. Pour Marcel COHEN, cité par David Cohen, « la distinction [aspective]... est au total objective et concrète et porte sur le procès... lequel est extérieur au sujet parlant » (1989 : 35). Procès se déroulant dans un temps qui lui est interne (le temps *in posse*² ou *temps impliqué* de G. GUILLAUME) donc non « repérable ». Cette « non-repérabilité » du temps fait que c'est l'*aspect* du déroulement du procès qui devient concret et se prête mieux à l'analyse. Il convient de compléter cet essai définitoire par l'ajout de deux caractéristiques fondamentales de l'*aspect* qui le distinguerait des autres catégories verbales :

- a. L'*aspect* est polyvalent pour ne pas dire « spatial » (MIRAMBEL, 1960 : 78), alors que le temps est linéaire. Cette polyvalence ou spatialité tient au fait que le déroulement du procès est considéré de plusieurs points de vue :
 - son achèvement ou non-achèvement : aspect accompli, perfectif vs non-accompli, inaccompli, imperfectif ;
 - sa durée : ponctuel, momentané, aoristique vs duratif, statif ;
 - son caractère unique ou répétitif : aspect semelfactif vs fréquentatif, itératif ;
 - son commencement ou aboutissement : aspect inchoatif, ingressif vs terminatif, résultatif, etc.
- b. L'*aspect* est une catégorie qui relèverait plus du thème verbal que de ses désinences et autres auxiliations. Le verbe à l'infinitif *marcher* exprime, pour G. GUILLAUME, par lui-même, en dehors de tout apport extérieur au verbe, un aspect qu'il appelle *tensif*, « vu qu'il représente le verbe en tension » (1993 : 20). A contrario, on ne peut pas parler d'*aspect* itératif dans *il écrit tous les jours*, car l'itération est exprimée par le segment *tous les jours* et non par la forme verbale.

Il convient aussi de distinguer l'*aspect* du « para-*aspect* » que les Allemands appellent « *aktionsart* » qui concerne les modifications sémantiques internes au procès et non son déroulement dans le temps (FEUILLET, 2001 : 139). L'opposition en berbère entre les formes verbales : *ereq* « s'égarer, se tromper » vs *smeereq* « faire semblant de ne pas savoir, de s'égarer » ; *seukkez* marcher en s'appuyant sur une canne » vs *semeukkez* « faire semblant de marcher en s'aidant d'une canne » (MANSERI, 1999 : 156), relèverait du lexique et non de la grammaire. En arabe *kasara* « briser » vs *kassara* « briser en petits morceaux » ou en russe *pit'* « boire » vs *vypit'* « boire entièrement »³, relèveraient aussi du lexique en ce qu'ils concernent des modifications sémantiques internes au procès et non son déroulement dans le temps.

3. La catégorie grammaticale la plus clairement subjective est sans doute le **mode** qui implique le sujet parlant dans le procès exprimé par le verbe. C'est « la façon d'appréhender ou de présenter le procès (état ou action) exprimé par le verbe » (LEEMAN-BOUIX, 2005 : 19). Mais le mode « implique une organisation particulière du système verbal, dont on sait depuis longtemps qu'elle est inconnue du berbère. Pourtant une langue sans mode peut exprimer des valeurs modales », écrit à juste titre L. GALAND (2002 : 261). C'est l'opposition entre mode et modalité. Le premier est

² Par opposition au temps *in esse* ou *temps expliqué* qui est extérieur au procès lequel est situé (dans le Temps) par rapport à un repère considéré souvent comme le moment de l'énonciation (v. la définition du temps en § I.1).

³ L'exemple en arabe est emprunté à Gérard LECOMTE, cité par Jack FEUILLET, et celui en russe à Gustave GUILLAUME. Ce dernier parle d'oppositions aspectuelles en russe en donnant cet exemple amputé ici de son premier terme *vypivat'* « boire avec excès, souvent » dont l'opposition aux deux autres termes relèverait effectivement de l'*aspect* (1994 : 54).

« une catégorie du verbe qui est grammaticalisée formellement », alors que la seconde concerne « les diverses manières d'envisager le prédicat de la phrase comme vrai, contingent (ou nécessaire), probable (ou possible) (...) » (DUBOIS et al., 2002 : 306). Les valeurs modales sont nombreuses : le désidératif, le potentiel, l'hypothétique, le jussif ou l'impératif, le dubitatif, l'exclamatif, l'intentif, l'optatif, etc.

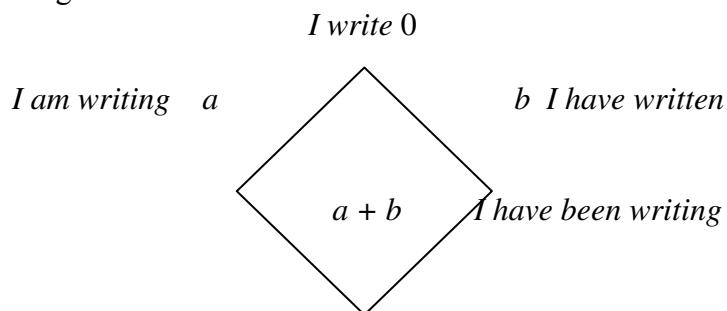
4. Dans le système verbal du français, les modes « se distinguent entre eux par la prise en compte ou non des personnes et des temps :

- L'infinitif et le participe ne connaissent ni la personne ni le temps ;
- Le subjonctif connaît la personne mais non le temps ;
- L'indicatif connaît et la personne et le temps » (LEEMAN-BOUIX, 2005 : 82)

Les deux premiers sont plutôt aspectuels, le second modal et le dernier temporel. « Plutôt » signifie ici que ces catégories verbales ne sont pas exclusives les unes des autres. Le système verbal de l'anglais qui oppose sur la droite temporelle le passé, le présent et le futur, oppose dans chacun de ces trois tiroirs (ou époques) quatre formes verbales par des rapports aspectuels (COHEN, 1989 : 212/213) :

	Présent	Passé	Futur
1. simple	<i>He writes</i>	<i>He wrote</i>	<i>He will write</i>
2. progressive	<i>He is writing</i>	<i>He was writing</i>	<i>He will be writing</i>
3. parfait	<i>He has written</i>	<i>He had written</i>	<i>He will have written</i>
4. complexif	<i>He has been writing</i>	<i>He had been writing</i>	<i>He will have been writing</i>

Pour J. KURYLOWICZ ce modèle de l'anglais à quatre rapports aspectuels à l'intérieur de chacune de ces époques est universel et s'appliquerait à toutes les langues. Ces formes expriment pour lui les aspects suivants au présent et au passé : 1. aspect neutre (ni perfectif ni imperfectif) ; 2. aspect négatif (imperfectif) ; 3. aspect positif (perfectif) ; 4. aspect complexe (perfectif + imperfectif) (COSERIU, 1978 : 14). Ces quatre oppositions sont schématisées par KURYLOWICZ au présent sous forme d'un losange comme suit :

L'arabe opposerait ici deux formes seulement : 'ktubu (0, a et a + b) et katabtu (b), c'est-à-dire l'*imperfectif* et le *perfectif* respectivement. C'est d'ailleurs l'opposition aspectuelle fondamentale du système verbal de l'arabe. Pour revenir au modèle universel de KURYLOWICZ et d'un point de vue strictement logique, + a - b, - a + b, - a - b et + a + b constituent en effet 100% de possibilité de réalisation de n'importe quelle catégorie d'aspect, mais ce dernier ne se réduit pas à l'absence ou présence des deux valeurs en question, combien même elles sont importantes (v. définition de l'aspect § I.2).

II. Les oppositions verbales kabyles : étude axiologique et terminologique des thèmes

Nous étudierons ici les valeurs des trois principaux thèmes qui s'opposent dans le système verbal berbère de manière générale et dans celui du kabyle en particulier auquel nous adjoindrons celui de *ad + thème I*.

1. Le thème I : ce thème nu, sans la modalité *ad*, est aujourd’hui rarement utilisé. Il est surtout attesté dans les discours élaborés (contes, proverbes, poèmes anciens...) ayant une certaine profondeur historique :

- *Wi ⁱbyan taḥbult m lenwar, iṣubb (ṣubb « descendre » + thème I) s azayar ad yeyleb aydi ttemrit ; wi ⁱbyan lherma ad tagar yali (ali « monter » + thème I) s adrar ad yečč abelluđ bu tcacit* (proverbe repris dans une chanson de Idir) « qui veut de la galette raffinée, qu’il descende à la plaine et y souffrir comme un chien ; qui veut force dignité, qu’il monte à la montagne et y manger du gland à cupule »
- *Wi ⁱbyan ad yuzur yirqiq (irqiq « s’affiner » + thème I) ; wi ⁱbyan ad yesgem yilqiq (ilqiq « s’attendrir » + thème I) (proverbe) « qui veut grossir, qu’il s’affine ; qui veut grandir, qu’il s’attendrisse (s’amollisse) ».*

Les verbes *ṣubb* « descendre » et *ali* « monter » expriment ici des procès postérieurs par rapport à celui exprimé par le verbe *byu* « vouloir ». Il s’emploie toujours en énoncé contraint, en subordonnée. Il exprime ici un procès non-effectif, non-réel. Cette valeur aspectuelle est exprimée aujourd’hui en kabyle par *ad + thème I*. On dira, par exemple, dans la langue de tous les jours :

- *Wi ⁱbyan ad isewweq ad yekker zik* « qui veut aller au marché, qu’il se lève tôt ».

Ce thème exprime aussi un procès « réel », effectif, toujours en subordonnée et dans le discours élaboré :

- *Yebb^wed, yaf-n (af « trouver » + thème I) tesea u tesein iwayezniwen* (DALLET) (GALAND, 2002 : 264) « il arrive (arriva) et y trouve (trouva) quatre-vingt-dix-neuf ogres ».

Cette valeur aspectuelle est exprimée aujourd’hui en kabyle par le thème III. On dira, par exemple :

- *Yekcem s axxam yufa-t (af « trouver » + thème III) yeččur d lyaci* « il entre (entra) à la maison et la trouve (trouva) pleine de gens ».

Dans l’usage actuel de la langue ce thème s’est donc effacé au profit des autres⁴ en exprimant, selon les contextes, diverses valeurs, même contradictoires comme nous venons de le voir. D’où sa considération par les berbétisants comme un thème neutre ou non marqué. Sa neutralité temporelle étant évidente, il mérite donc sa dénomination d’*aoriste* adoptée par la quasi-totalité des berbétisants à la suite d’André BASSET.

Les seuls emplois courants de ce thème dans la langue kabyle d’aujourd’hui sont des emplois modaux (GALAND, 2002 : 265). Après l’impératif il exprime des valeurs modales comme l’ordre, l’invitation, l’exhortation, l’incitation :

- *ečč teswed* (*sew* « boire » + thème I) « mange et bois » ;
- *gzem ternud* (*rnu* « ajouter » + thème I) « coupe et coupe encore (litt. coupe et ajoute) » ;
- *xemmem terred-iyi-d* (*err* « répondre » + thème I) *s lexbar* « réfléchis et réponds-moi après (litt. réponds-moi avec l’information) »...

La “modalité d’invitation” *i + thème I*: on retrouve aussi couramment ce thème après ce que nous pouvons appeler la « modalité d’invitation » *i* :

- *i teqqimed* (*qim* « rester » + thème I) *ad tegluđ s imensi* « et si tu restais pour dîner avant de partir (litt. et si tu restais (et) tu prendras par la même occasion le dîner) » [l’énoncé sous-entendu : *imi d lawan ney qrib* « puisque c’est le moment ou presque »] ;
- *i tenseđ* « et si tu passais la nuit (ici) (*ens* « passer la nuit » + thème I) » [l’énoncé sous-entendu : *imi i d-yeyli yiđ/imi ik-yetṭef lħal* « puisque la nuit est tombée/puisque il est trop tard (pour rentrer) »]...

Ce sont des énoncés en situation qui sont reliés implicitement ou explicitement à d’autres énoncés avec lesquels ils font sens. Ce thème exprime ici la valeur modale d’invitation.

⁴ Dans certains parlars berbères comme celui du Djebel Nefoussa en Libye, ce thème nu sans particule a complètement disparu (GALAND, 2002 : 269).

2. **Le thème II** : il exprime un procès ou état qui dure ou qui se répète dans le temps (interne au procès ou *in posse* de G. GUILLAUME). C'est une forme dérivée de celle de l'aoriste avec tension sur une consonne ou préfixation du morphème *tt* (et parfois d'un simple *t*-).

- *Ttruzun* (*erz* « casser, se casser » + thème II) *yizmawen, tetten* (*eċċ* « manger » + thème II) *wuccanen* (proverbe) « les lions chassent (litt. cassent), les chacals mangent » ;
- *Win yesean deg udrar, ur yettagad* (*agad* « avoir peur » + thème II) *deg uzayar* (proverbe) « qui possède (un domaine) à la montagne n'a pas peur à la plaine ».

Dans le premier proverbe, les verbes *erz* et *eċċ* expriment des actions itératives, dans le deuxième, le verbe *agad* exprime un état duratif. Ce sont les deux types de procès qu'exprime ce thème, d'où la dénomination de *duratif-itératif*⁵ que nous préférons à celle d'« aoriste intensif » qui n'a rien d'un « aoriste » qui est axiologiquement une catégorie verbale neutre (v. ci-dessus §1). La dénomination d'*aoriste intensif*, adoptée par la plupart des berbétisants pour dénommer ce thème à la suite d'André BASSET, n'est justifiée que par le fait que ce soit morphologiquement une forme dérivée de celle de l'aoriste. Lionel GALAND préfère, lui, la dénomination d'*inaccompli*, « car si le présent s'identifie à l'accompli, c'est l'aoriste intensif, et non l'aoriste, que j'appelle incompli » (1977 : 292). C'est effectivement la valeur aspectuelle que ce thème exprime généralement, mais il peut aussi exprimer un accompli dans des énoncés comme le suivant :

- *Yettazzal almi yeyli* « il courait jusqu'à ce qu'il tombât », où le procès duratif du verbe « courir » est bien accompli, alors que celui du même verbe est incompli dans l'énoncé suivant :
- *Yettazzal alma yeyli* « il court (habituellement) jusqu'à ce qu'il tombe ».

On peut utiliser dans le premier énoncé le thème III (v. ci-dessous § II.3) à la place du thème II :

- *Yuzzel almi yeyli* « il courut/il a couru jusqu'à ce qu'il tombât ».

Mais les deux procès ne sont pas tout à fait équivalents. Dans le premier l'accent est mis sur l'« intensité » du procès de la principale : il a fallu qu'il tombe pour qu'il cesse de courir, alors que dans le dernier énoncé, bien qu'il contienne aussi cette « intensité » exprimée plutôt par la conjonction *alma* « jusqu'à ce que », l'accent est mis plutôt sur la succession des deux procès de la principale et de la subordonnée.

C'est pour cela que nous préférons, pour notre part, la dénomination de *duratif-itératif*, même si nous trouvons que celle d'*inaccompli* de L. GALAND est acceptable et exprime mieux la valeur de ce thème que celle d'*aoriste intensif*. André BASSET lui-même, avant de proposer cette dernière dénomination dans son *handbook* intitulé *La langue berbère* (1952), appelait ce thème *forme d'habitude* : « Ce que nous appelons impératif intensif et aoriste intensif étaient réunis jusqu'ici sous le nom de forme d'habitude » (2013 (1re éd. 1952) : 24). Cette dénomination est proche de celle que nous proposons ici, même si la nôtre est plus explicite et exprime deux valeurs aspectuelles déjà répertoriées et connues comme telles. Pour GALAND ce nom de *forme d'habitude* dont il signale l'existence en allemand (*Habitativ*) « ne suffit pas, car il ne dit pas que cette forme peut noter aussi le procès en cours » (2013 : 217). Or, même la dénomination d'*inaccompli* qu'il propose lui-même ne suffit pas non plus, pour reprendre son argument, puisqu'elle ne peut noter un procès accompli. Il y aurait même, en l'occurrence, *contradictio in terminis* à parler d'*inaccompli*. D'où l'intérêt de la dénomination que nous proposons ici dont l'un des deux termes au moins est toujours actualisé dans le discours.

3. Le thème III : c'est le thème qui exprime dans des énoncés non contraints l'accompli, l'effectif, le perfectif :

- *Yecreq* (*creq* « se lever (soleil) » + thème III) *yitij yuli* (*ali* « monter » + thème III) *wass, yedwa* (*dwu* « diffuser (lumière) » + thème III) *tafat yef madden irk^welli* ; *yal yiwen amek yufa* (*af* « trouver » + thème III) *lbenna-s* : *wa am ssker, wa am ilili* (refrain d'une célèbre

⁵ *Atiman-alsan* en berbère (BERKAI, 2007 et 2009).

chanson de Salah Sadaoui) « le soleil s'est levé, il a fait jour (litt. il a monté le jour), il a diffusé sa lumière sur tous les humains ; à chacun sa saveur (litt. chacun comment il a trouvé sa saveur) : douce pour les uns (litt. comme le sucre), amère pour les autres (litt. comme le laurier-rose) » ;

- *Yekfa (kfu* « finir, terminer » + thème III) *t̄bel, yefra (fru* « résoudre ; terminer » + thème III) *wurar* (proverbe) « Toute bonne chose a une fin (litt. le tambour c'est fini, la fête est terminée) »...

Les verbes *creq, dwu, ali, af, kfu, fru* expriment ici clairement des procès accomplis ou perfectifs, plutôt que des procès passés (temps) se situant nécessairement par rapport au moment de l'énonciation qui n'est pas « repérable » au niveau de l'énoncé.

Le thème III peut exprimer aussi, dans des énoncés contraints, les valeurs modales de certitude et de souhait :

- *Ueiy-k (ueu* « voir » + thème III) *teččiqd* (*ečč* « manger » + thème III) *tiyita*⁶ « tu vas sûrement prendre un coup (litt. je t'ai vu tu as mangé un coup) » ;
- *Ma tt̄fey-k (tt̄ef* « attraper » + thème III), *temmuted* (*m̄met* « mourir » + thème III) ! « si je t'attrape, tu es mort ! » ;
- *Ad ig Rebbi tehliq (hlu* « guérir » + thème III) ! « Dieu fasse que tu guérisse » ;
- *Ad d-uyaley mi fukkey (fakk* « finir, terminer » + thème III) « je reviendrai quand j'aurai terminé ».

Dans le second énoncé l'usage de *ad* + aoriste à la place du thème III pour le verbe *m̄met* « mourir » (*ad temmuted* « tu vas mourir/tu mourras ») ferait passer ce procès de « certain »⁷ à « possible ». Le procès antérieur (*tt̄ef* « attraper ») est exprimé dans le thème III pour le poser comme indispensable à l'accomplissement du second : « Le procès antérieur est souvent exprimé par l'accompli. Celui-ci indique qu'un premier procès doit être réalisé pour que la réalisation du second puisse être envisagée. Pour l'expression de ce second procès lui-même, l'emploi de l'accompli pose en principe que sa réalisation conséquente est inéluctable lorsque le premier est réalisé », écrit D. COHEN (1989 : 90) à propos d'un énoncé en arabe, mais qui s'applique aussi bien à nos énoncés (les deux premiers). Dans le premier énoncé le procès antérieur est effectivement réalisé, d'où l'« inéluctabilité » du second. L'usage du thème III dans le troisième énoncé affirme la bonne foi de l'énonciateur et donne au « souhait » le maximum de chance de se réaliser. « Et c'est précisément lorsque le caractère non éventuel mais réel du procès prédit doit être fortement affirmé que l'accompli est employé dans certaines conditions syntaxiques, c'est-à-dire, dans les promesses, les souhaits, pour marquer la proximité, l'inéluctabilité de l'évènement, etc. », écrit encore D. COHEN (1989 : 89) en s'appuyant sur des exemples en arabe qui confirment la proximité des deux systèmes verbaux.

La dénomination qui conviendrait le mieux à l'expression de ce thème est naturellement celle d'*accompli* (*ummid*, en berbère), déjà proposée par L. GALAND (1977 : 292), et non le *prétérit*, dénomination d'André BASSET utilisée à sa suite par la plupart des berbérants, qui ne distingue pas entre l'imparfait et le parfait (DUBOIS et al., 2002). Le prétérit anglais « couvre l'usage du passé défini du français et partiellement ceux du passé indéfini et de l'imparfait (*he helped him every time he asked*, « il l'a aidait chaque fois qu'il le demandait ») » (COHEN, 1989 : 14). Ce prétérit anglais se traduirait, dans cet énoncé, en berbère par le *duratif-itératif* et *ara* + *aoriste* (v. ci-dessous) : *yetteawan-it* (*εiwen* « aider » + thème II) *mkul mi ara t-id-yessuter* (*suter* « demander » + *ara* + thème I).

⁶ C'est un jeune homme qui s'adresse en ces termes à son petit frère au Hammam El Biban (*Lhemmam n tebburt*) à Bordj Bou Ariridj le 14/02/2014. Les autres énoncés relèvent de la langue plus ou moins courante.

⁷ « certain » veut dire ici une réalisation « intensive » du procès, un châtiment très sévère qui n'aboutit évidemment pas nécessairement à la mort.

4. ***Ad + aoriste*** : c'est un thème complexe qui exprime à la fois des valeurs aspectuelles et modales. Le préverbe *ad* exprime avec le verbe qui le suit (à l'aoriste ou au « duratif-itératif »/aoriste intensif) le procès non-effectif, non-réel, en particulier, à l'aide d'auxiliaires adverbaux, le futur qui est du temps « non-effectif » :

- *Yekcem ad yečč* (*ečč* « manger » + *ad* + thème I) *yufa tfukk lmakla* « il est entré pour manger, il a trouvé que la bouffe était terminée » ;
- *Yeba ad d-immeslay* (*momeslay* « parler » + *ad* + thème I) *ur t-ğgin ara* « il voulait parler, on l'a empêché de le faire/on ne l'a pas laissé (faire) »...

Nous remarquons ici que les procès accomplis ou effectifs sont exprimés par le thème III⁸, alors que les procès non-effectifs le sont par *ad + aoriste*. Ces deux procès se situent dans le passé (interne au procès), ce qui montre que ce complexe verbal n'a pas vocation à exprimer le temps, le futur en particulier. Autres exemples dans le futur (*in posse*) à valeurs aspectuelles ou modales :

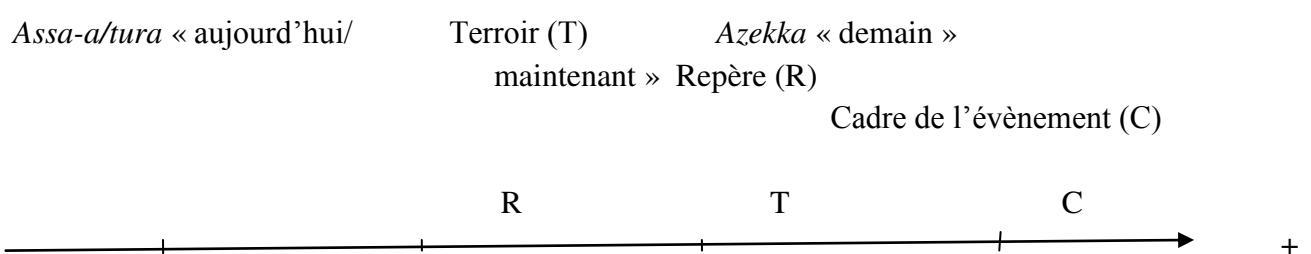
- *A(d) d-uyaley* (*uyal* « revenir » + *ad* + thème I) « je reviendrai » (aspect : non effectif) ;
- *(Ad) ak-d-ifk Rebbi lxir* « que Dieu te fasse/te donne du bien » (modal : souhait).

L'occurrence de ce complexe verbal dans le discours est très importante et représenterait de 25 à 30% de l'ensemble des formes verbales. Il devancerait le thème II (*duratif-itératif*) qui ne représenterait que 15%. Le thème le plus courant, et de loin, est celui de l'*accompli* représentant environ 55% de l'ensemble (METTOUCHI, 2002 : 344).

5. Les valeurs temporelles s'expriment, en dehors de la forme verbale, par des auxiliaires adverbaux, modaux ou temporels :

- *Azekka zik a(d) d-kkrey*
A(d) s-rrey tablaqt i wul
zriy abrid-iw iđul
wissen akkit m'a(d) d-uyaley (MOHYA, Groupe d'Etudes Berbères, 1989 : 44)
 « demain je me lèverai tôt ; je couvrirai mon cœur d'une dalle ; je sais que mon chemin est long ; ce n'est pas du tout sûr que je reviendrai »

Le verbe *kker* précédé du préverbe *ad* exprime ici le futur moyennant l'adverbe du temps *azekka* « demain ». Un temps qui situe le procès verbal dans l'après, relativement au moment de l'énonciation, au « maintenant ». On peut le schématiser comme suit :

R = *ass-a/tura* « aujourd'hui/maintenant », C = *azekka* « demain », 0 < T ≤ 48 h.

⁸ *Yekcem* : *kcem* « entrer » + thème III ; *yufa* : *af* « trouver » + thème III ; *tfukk* : *fakk* « terminer » + thème III ; *yeba* : *byu* « vouloir » + thème III ; *ur t-ğgin ara* : *eğğ* « laisser » + thème III + négation.

Conclusion

On peut conclure qu'au plan axiologique les oppositions verbales kabyles sont plutôt aspectuelles et opposent trois formes verbales essentielles : l'*accompli* et le *duratif-itératif* qui relèvent de l'*effectif* en exprimant des procès réels, concrets, « effectivement » réalisés (ou en cours de réalisation pour le second) et le complexe *ad + aoriste* (et *ad + duratif-itératif*) qui, lui, exprime des valeurs relevant du *non-effectif*,⁹ non-concret, non-réel.

A l'instar de beaucoup d'autres langues comme l'anglais, le russe ou l'allemand qui recourent à un auxiliaire verbal (*will, shall, vy-, budu, werden...*) pour exprimer l'aspect ou le temps non-effectif, le kabyle utilise le préverbe *ad*¹⁰ pour exprimer l'aspect non-effectif (non-réel) auquel on adjoint un adverbe pour exprimer le futur (*azekka* « demain », *idelli* « hier »...). Le rôle de ces auxiliaires étant « d'imprimer au verbe une impulsion qui le porte au-delà du présent, limite qu'il ne saurait franchir de lui-même » (GUILLAUME, 1994 : 56)¹¹.

Au plan terminologique, nous avons préféré les dénominations d'*accompli* et de *duratif-itératif* à celles, respectivement, de *prétérit* et d'*aoriste intensif*. « Savoir comment fonctionnent les systèmes aspectuels, séparer les valeurs de base des valeurs secondaires, créer une terminologie adéquate en évitant les assimilations de tel système à tel autre, voilà les exigences qui sont ou devraient être celles de l'aspectologue », écrit Jack FEUILLET (2001 : 145) en s'adressant à l'aspectologue que nous n'avons pas la prétention d'être, même si nous espérons avoir satisfait en partie à ses exigences.

Bibliographie

- BASSET, André (1929), *La langue berbère. Morphologie. Le verbe. Etude de thèmes*, Paris, Leroux.
- BASSET, André (2013), *La langue berbère*, Alger-Livres Editions (première édition Oxford University Press, 1952).
- BENLAKHDAR, Mahieddine (1991), *Des catégories fondamentales du système verbal de Tamazight (parler des Ayt Izdeg, Maroc) : aspect, temps et mode*, Thèse de doctorat de 3ème cycle, Paris, INALCO.
- BERKAI, Abdelaziz (2007), *Lexique de la linguistique français-anglais-berbère, précédé d'un essai de typologie des précédés néologiques*, Paris, L'Harmattan. Réédition Achab, Tizi-Ouzou, 2009.
- BERKAI, Abdelaziz (2011), *Les spécificités morphosyntaxiques du parler kabyle d'Aokas*, Asinag, n° 6, p. 95-114.
- CHAKER, Salem (1991), *Manuel de linguistique berbère I*, Alger, Bouchène.
- CHAKER, Salem (1996), *Manuel de linguistique berbère II. Syntaxe et diachronie*, Alger, ENAG.
- COHEN, David (1989), *L'aspect verbal*, Paris, PUF.
- COSERIU, Eugenio (1978), « Aspect verbal ou aspects verbaux ? Quelques questions de théorie et de méthode », dans David J. et Martin R. (éd.), *La notion d'aspect*, actes du Colloque

⁹ Nous empruntons cette opposition aspectuelle du système verbal berbère en *effectif* et *non-effectif* qui nous semble très juste à CHAKER (1996 : 59).

¹⁰ En kabyle extrême-oriental qu'on appelle *tasahlit* ce sont les variantes préverbales *di/i* qui sont attestés dans l'usage courant de la langue (v. BERKAI, 2011).

¹¹ Gustave GUILLAUME parle ici du verbe allemand et de son auxiliaire *werden*, mais qu'on peut aisément extrapoler aux autres langues dont la forme verbale stricte (ou thème) n'exprime que le procès réel, effectif, n'allant pas au-delà du présent. Il écrit, plus loin dans le même ouvrage à propos cette fois du verbe anglais que « le futur qui est du temps possible accuse sa discongruence au verbe qui n'a de convenance qu'au temps réel. On lève la discongruence en faisant appel aux mots accessoires (verbes auxiliaires) *shall* et *will*, qui ont pour effet, en occupant le présent *pro forma*, de rejeter le verbe dans le futur » (*op. cit.*, p. 65). Une analyse d'autant plus perspicace qu'elle expliquerait même en anglais l'adjonction des préverbes *to* et *do* à l'infinitif et à l'interrogation qui sont des formes qui expriment plutôt le possible que le réel (*ibid.*).

- organisé par le Centre d'Analyse syntaxique de l'Université de Metz (18-20 mai 1978), p. 13-25.
- DUBOIS, Jean et al. (2002), *Dictionnaire de linguistique*, Larousse.
- FEUILLET, Jack (2001), « Typologie des oppositions aspectuelles », *Linx*, 45, p. 139-146.
- GALAND, Lionel (1977), « Continuité et renouvellement d'un système verbal : le cas du berbère », *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris*, T. LXXII, Fascicule 1, p. 275-303.
- GALAND, Lionel (2002), *Etudes de linguistique berbère*, Peeters Leuven-Paris.
- GALAND, Lionel (2013), *Regards sur le berbère*, Tizi-Ouzou, Editions Achab.
- Groupe d'Etudes Berbères (1989), *Langue berbère, initiation à l'écriture*, AZAR, 2ème Edition
- GUILLAUME, Gustave (1993), *Temps et verbe : théorie des aspects, des modes et des temps*, Paris, Champion.
- GUILLAUME, Gustave (1994), *Langage et science du langage*, Librairie A.-G. Nizet, Paris et Presses de l'Université Laval, Québec (4e édition).
- LEEMAN-BOUIX, Danielle (2005), *Grammaire du verbe français : des formes au sens*, Paris, Armand Colin.
- LEGUIL, Alphonse (1983), « Remarques sur le verbe berbère », dans *Langue arabe et langues africaines*, INALCO CERMA-CEROI, édition du Conseil International de la Langue Française, p. 71-104.
- LEGUIL, Alphonse (1992), *Structures prédictives en berbère. Bilan et perspectives*, Paris, L'Harmattan.
- MANSERI, Ourida (1999), « Sur l'aspect et la dérivation en kabyle », *Etudes et Document Berbères*, 17, p. 153-164.
- McCRINDLE, Karen Lyda (1999), *Temps, mode et aspect : les créoles des Caraïbes à base lexicale française*, thèse pour l'obtention du grade de Docteur en philosophie, Université de Toronto, Bibliothèque nationale du Canada.
- METTOUCHI, Amina (2002), « La forme *ad + aoriste* en berbère (kabyle) », dans Naït-Zerrad K. (éd.), *Mémorial Werner Vycichl*, Paris, L'Harmattan, p. 335-347.
- MIRAMBEL, André (1960), « Aspect verbal et système, essai d'une typologie », *Revue des études slaves*, tome 37, fascicule 1-4, p. 71-88.

CONSTRUCTIVE THOUGHT AND VERBAL POLYSEMY : THE CASE OF THE IMPARFAIT

PENSEE CONSTRUCTRICE ET POLYSEMIE VERBALE : LE CAS DE L'IMPARFAIT

GÂNDIREA CONSTRUCTIVĂ ȘI POLISEMIA VERBALĂ: CAZUL IMPERFECTULUI

Luciana T. SOLIMAN¹

Université de Padoue,
E-mail : luciana.soliman@unipd.it

Abstract

*This article analyses the verbal polysemy of the French imperfect (*imparfait*) by trying to understand the creative mechanism of its principal uses (*imparfait narratif, d'imminence contrecarrée, hypocoristique, d'atténuation and ludique*). The role of aspect and the relevance of variation of the chronotypes that form this versatile tense are explained along with the relationship between incidence and decadence. Such a relationship is explored in order to identify its implications on discourse in terms of stylistic effects (ordinary, pseudo-allocutive and allocutive decadence).*

Résumé

*Le présent article examine la polysémie verbale de l'imparfait de l'indicatif en essayant de comprendre le mécanisme créateur de ses emplois les plus importants (*imparfait narratif, d'imminence contrecarrée, hypocoristique, d'atténuation et ludique*). Nous expliquons le rôle de l'aspect et l'importance des variations des chronotypes constitutifs de ce temps verbal protéiforme. Le rapport d'incidence/décadence est également exploré afin de saisir ses implications sur la production discursive en termes d'effets de sens d'ordre stylistique (ordinaire, pseudo-allocutif et allocutif).*

Rezumat

*Acest articol examinează polisemia verbală a indicativului imperfect încercând să înțeleagă mecanismul creator al celor mai importante funcții ale sale (*imperfectul narativ, de iminență contracarată, hipocoristic, de atenuare și ludic*). Explicăm rolul pe care îl joacă aspectul și importanța variațiilor de crono tipuri constitutive ale acestui timp verbal proteiform. Raportul de incidență/ decadență este și el explorat pentru a sesiza implicațiile acestuia asupra producției discursive din punct de vedere al efectelor stilistice (obișnuite, pseudo-allocutive și allocutive).*

Keywords : *verb, semantics, context, psychomechanics of language, imparfait.*

Mots clés : *verbe, sémantique, contexte, psychomécanique du langage, imparfait.*

Cuvinte cheie : *verb, semantică. Context, psihomecanica limbajului, imperfect.*

¹ Chercheure, Université de Padoue. Luciana T. Soliman étudie la grammaire du verbe français dans une perspective post-structuraliste qui exploite les fondements de la psychosystématique du langage de Gustave Guillaume. Elle privilégie l'analyse de l'aspect, du mode et du temps dans une perspective sémantico-syntaxique qui met la lumière sur le système-langue français et sur ses divergences avec l'italien, en évoquant les démarches mentales sous-jacentes aux opérations qui règlent la communication. Les études cognitives ont progressé et enrichi ses connaissances : elle explore également le rapport délicat entre les catégorisations de la pensée et les catégories linguistiques dans l'activité de construction du texte. E-mail : luciana.soliman@unipd.it

La polysémie des formes verbales est une question fascinante que la grammaire traditionnelle (antimentaliste) gère du point de vue descriptif, voire statistique, afin d'en identifier/quantifier les valeurs dont l'usage est le plus régulier. La psychomécanique du langage de Gustave Guillaume, linguistique d'amont, recherche le préalable, le fait de langue à l'origine des conséquences. Elle résout la problématique de la polysémie verbale par la distinction entre *signifié de puissance*, *signifié d'effet* et *effet de sens*. Signe, signifié et signifiant jouissent chez Guillaume de deux états d'existence : celui de *langue* et celui de *discours*. Notoirement, le premier constitue le plan de la puissance et le second celui de l'effet. Le signifié de puissance est étroitement lié dans la langue au signe et ne peut s'en passer, alors que le signifié d'effet et l'effet de sens que le signe assume de manière temporaire dépendent de son emploi dans le discours (Guillaume 1964 : 246-247). En bref, le premier représente la valeur virtuelle d'une forme, alors que le deuxième est le résultat d'une opération d'actualisation (*effection*) des conditions langagières et peut être donc observé (le troisième). Évidemment, une forme verbale peut avoir plusieurs signifiés ayant des valeurs différentes. A en croire Guillaume (1973b : 12), l'acte de langage, à savoir cette transition de la langue au discours, ce passage de la non-momentanéité de la première à la momentanéité du second, est produit par le locuteur. Cet acte prend la physionomie énonciative, car le locuteur produit une forme dans une situation (il sait à qui il parle et ce que cela entraîne), mais cette production demeure en langue : c'est le savoir-dire. Nous allons essayer d'appréhender si les circonstances déterminent la concevabilité du dire, car en principe la dimension communicative d'un temps verbal ne peut s'affranchir de la visée d'effet, l'intentionnalité du discours qui influence le dit.

L'approche traditionnelle qui décrit l'imparfait se veut inductive. Guillaume (1990 : 257) parle de manière pittoresque de « vanité de l'effort », qui consiste à vouloir détecter la valeur d'une forme sur la base de ses nombreux emplois. Ce n'est que l'approche systémique qui peut déterminer la place qu'occupe l'imparfait au sein d'un système organisé, le système verbal.² Nous allons d'abord examiner l'image verbale de l'imparfait avant d'expliquer le rôle que jouent dans l'expression de ses emplois les chronotypes α (variable conditionnée) et ω (variable conditionnante), auxquels Valin (1964) ajoute la variable z mesurant la distance entre l'événement passé et le présent de position. L'objectif principal est, d'un côté, de comprendre les effets de sens que le locuteur choisit de produire pour rendre, plus ou moins consciemment, toutes les impressions contenues dans son vécu expérientiel (Valin 1981), et de l'autre côté, de réduire l'importance de la notion de « verbe de discours », car la physification d'une idée aspectuo-temporelle dans le discours n'entame pas la visée préalable du locuteur.

1. L'image verbale de l'imparfait

L'image verbale au niveau de langue de l'imparfait se présente en décadence et virtuellement en incidence, ou « réellement arrivée et virtuellement arrivante » (Guillaume 1929 : 61). Il n'est pas erroné d'envisager dans le thème décadent une affinité avec la théorie de l'aspect : l'imparfait présente, en effet, une situation en partie réalisée et en partie irréalisée. La distinction entre le passé simple et l'imparfait est chronogénétique, ces deux passés se différenciant par la conception inverse de la progression du temps. L'imparfait comporte une perspective descendante, tandis que le passé simple implique une perspective ascendante. Si le temps est perçu objectivement, il arrive de l'avenir pour se transformer en passé (cinétisme descendant) ; si la visualisation du temps appartient au locuteur, l'esprit a l'illusion de pouvoir prendre part activement à la progression du temps selon un cinétisme ascendant (Guillaume 1971a : 98). L'imparfait reflète donc le temps selon sa décadence, le passé simple selon sa progression. Or, il existe entre les deux temps verbaux une distinction temporelle qui n'est pas liée à la durée intérieure du procès.

² « Il importe peu [...] que la langue soit un système – ce qu'on veut bien admettre généralement – si on ne démonte pas ce système afin de le faire bien voir » (Guillaume 1971b : 15).

Néanmoins, comme le note Martin (1971 : 73), si le passé simple découle d'une abstraction du réel qui permet de concevoir le temps comme un cinétisme orienté vers le futur, l'imparfait est incontestablement lié au temps vécu et offre une vision expérientielle de la durée.

Cette perception décadente du temps liée au développement du chronotype α en ω est essentielle. Dans le cas de l'imparfait la juxtaposition des deux chronotypes constitutifs permet d'expliquer : i) la vision « imperfective » des situations et par conséquent l'illusion du locuteur de pouvoir évoquer des procès éloignés en vivant à nouveau le passé ; la simultanéité, due au seuil interne qui distingue les chronotypes. La variation quantitative des deux chronotypes rend compte de l'éventail des emplois de l'imparfait. Ceux-ci ont en commun « l'ouverture devant l'accompli d'une perspective d'inaccompli (plus ou moins subtilement perçue) » (Guillaume 1945 : 61). Valin (1964) préfère parler de rupture de l'équilibre entre les chronotypes : ω peut avoir le dessus sur α et vice-versa.

Afin de satisfaire à la notion d'entier ($\omega + \alpha = 1$), chaque variation du chronotype ω correspond à une variation équivalente, mais inverse de sa contrepartie α . Aux deux variables α et ω Valin intègre la variable temporelle z (*il y a un mois, hier, il y a un instant...*). Le jeu entre ces trois variables justifie les différentes valeurs : lorsque la variable z est positive, l'époque intéressée est le passé (pondéré chronologiquement) et la balance entre α et ω rend compte des emplois de l'imparfait :

i) $\omega = \alpha$ (équilibre)

[1] Elle *montait* vite l'escalier, car son enfant l'appelait.

Dans [1] *montait* a le sens de *était en train de monter*.

ii) $\omega = 1 ; \alpha = 0$ (primauté absolue d' ω)

[2] Quand je l'ai rencontrée, elle *sortait* d'un magasin de jouets.

Dans [2] *sortait* signifie ici *venait de sortir*.

iii) $\omega > \alpha$ (primauté d' ω)

[3] Elle *étudiait* depuis longtemps le moyen de parcourir la ville avec son enfant sans se fatiguer.

L'itérativité dans [3] accroît la portée du chronotype ω .

iv) $\omega < \alpha$ (primauté d' α)

[4] Éreintée, elle évalua attentivement en fonction de la distance et de l'endroit l'emploi d'une poussette. Quinze mois plus tard, son petit bonhomme *marchait* tout seul et le défi poussette n'était plus à l'ordre du jour.

Par cet imparfait narratif (de perspective) le locuteur s'arrête sur l'instant où l'enfant commence à marcher et laisse imaginer la suite.

[5] Une poussette de plus et les passagers de l'autobus *descendaient*.

Cet imparfait de l'imminence contrecarrée signale une décadence sans accompli : l'événement n'a pas eu lieu.

Lorsque la variable z est nulle, c'est-à-dire que la distance entre la borne finale de l'événement exprimé et le présent correspond à 0, l'imparfait ne décrit plus l'époque passée, mais l'époque présente au point que l'on pourrait parler de forme allomorphe du présent de l'indicatif (imparfait d'atténuation, imparfait hypocoristique). Si la variable z est négative, elle évoque le futur et l'imaginaire (imparfait ludique).

2. Les emplois de l'imparfait : temps et aspect

Tous les emplois de l'imparfait présentent une imbrication temps/aspect qui peut conduire à une intensité expressive supérieure de l'énoncé quand l'aspect s'impose. Nous allons examiner les cas où l'aspect grammatical sécant permet au locuteur en concevabilité d'insister sur l'incidence virtuelle impliquant une possibilité de continuation fictive. Certes, l'imparfait appartient aussi bien au niveau d'incidence qu'au niveau de décadence, mais à la décadence de base peuvent se

superposer d'autres types de décadences dictés par les exigences de la syntaxe phrastique ou par l'effet de sens que le locuteur veut atteindre.

Nous allons consacrer une section plus intéressante à l'imparfait narratif, qui peut être aisément rivalisé par le passé simple. L'imparfait d'imminence contrecarrée, hypocoristique, d'atténuation et ludique seront également pris en compte.

2.1 L'imparfait narratif

L'imparfait narratif, caractérisé par une incidence virtuelle (accompli + inaccompli), peut être remplacé par le passé simple, dont l'incidence est réelle (accomplissement réel). Généralement combiné avec les verbes perfectifs, il se caractérise par une intensité jointe à l'expressivité (Wilmet 1976 : 169 ; Wilmet 1997 : 388) découlant du contraste entre l'aspect grammatical et l'aspect lexical du verbe en question, qui suscite la curiosité de l'interlocuteur : le locuteur semble suspendre le flux régulier des événements avant de procéder à la narration. Ce n'est pas par hasard si l'imparfait narratif est souvent placé au début du paragraphe.

[6] Le 8 juillet 1621 *naissait*, à Château-Thierry, Jean de la Fontaine, poète et conteur.

On considère comme perfectif l'emploi de perspective, qui comporte un fractionnement de l'image verbale et qui contient une quantité infinitésimale d' ω (iv, *supra*) :

[7] Le soir, Jean *partait* pour Paris.

Selon Sthioul (1998b), il faudrait introduire la notion de « point de vue », en distinguant l'emploi descriptif des temps verbaux de leur emploi interprétatif. Avec l'imparfait un énoncé représente la pensée du locuteur qui relate des événements en cours pendant une période antérieure au moment de l'énonciation (emploi descriptif), ou un énoncé exprime la pensée du locuteur qui communique une idée ou un sentiment attribués à un moment de conscience distinct du moment énonciatif (emploi interprétatif). Ceci dit, l'imparfait narratif peut être conçu comme un emploi interprétatif où, paradoxalement, un sujet différent du locuteur observe le procès dans son devenir et doit deviner, à partir de la pensée représentée et du contexte, la réalisation du procès à l'intérieur de l'intervalle indiqué généralement par le localisateur temporel. L'hypothèse selon laquelle ce ne serait pas le locuteur qui affirme ouvertement que le procès a eu lieu, mais c'est plutôt son interlocuteur qui l'infère peut être vérifiée par le sens différent que le localisateur possède selon le contexte :

[8] Marguerite attendait Jean, qui arriva scandaleusement à 11 heures. Un instant plus tard, elle *partait*.

[9] Marguerite attendait Jean, qui lui communiqua son changement de programme. Un instant plus tard, elle *partait*.

Dans [8] l'événement est représenté par le point de vue d'un sujet extérieur à l'univers décrit par l'énoncé : Marguerite n'est pas partie même si Jean est arrivé en retard ; *un instant plus tard* signifie « encore un instant et... ». Dans [9] l'interlocuteur comprend que le procès s'est effectivement réalisé. Ce n'est donc que l'imparfait de l'énoncé [9] qui peut être considéré comme narratif, alors que [8] contient un imparfait d'imminence contrecarrée.

La théorie de Sthioul, qui met en exergue le rôle du dynamisme interlocutoire, présente des affinités avec la théorie guillaumienne, au sens où le passage du locuteur à l'interlocuteur peut représenter une forme de décadence (décadence pseudo-allocutive) supplémentaire à la décadence morphologique (de base) de l'imparfait. Même si Guillaume observe la décadence allocutive dans d'autres emplois de l'imparfait (d'atténuation, par exemple), en conférant à l'imparfait narratif une décadence d'ordre stylistique ordinaire où « la partie accomplie du verbe [...] n'est, à la vérité, qu'une quantité fictive, destinée uniquement à recréer la perspective » (Guillaume 1929 : 68), il faut reconnaître l'importance de la lecture alternative de Sthioul, qui n'invalider pas la nature constitutive de l'imparfait et qui met en jeu un sujet de conscience différent du locuteur.

De manière résomptive, l'imparfait peut être remplacé par le passé simple, mais leur interchangeabilité grammaticale est loin de témoigner d'une équivalence expressive. Qui plus est, le localisateur temporel est très fréquent, mais non indispensable :

[10] Marguerite attendait Jean. Irritée par son retard excessif, elle *s'en allait* sans proférer un seul mot.

L'exception se justifie par l'aspect lexical de *s'en aller* qui est de nature perfective. Sans doute l'association aspect sécant-aspect perfectif dilate-t-elle l'événement jusqu'à le ralentir (cf. Gougenheim 1963 : 211 ; Valin 1964 : 43).

2.2 L'imparfait d'imminence contrecarrée

L'imparfait d'imminence contrecarrée (ou de réalisation antidatée) est l'équivalent d'un futur hypothétique composé. Une idée d'empêchement projette dans un univers irréel ce qui a failli se produire.

Si la variable z est positive, le chronotype α occupe presque tout l'espace du procès au détriment du chronotype ω , qui n'est pas pourtant annulé. Il faut que celui-ci subsiste pour pouvoir suggérer la réalisation imminente. Les énoncés-modèles sont assez connus :

[11] Un instant plus tard, le train *déraillait*. (Guillaume 1929)

[12] Sans le signal, le train *déraillait*. (Martin 1971)

[13] Un peu plus, je *tombais*. (Valin 1964)

Les verbes *dérailler* et *tomber* sont aspectuellement perfectifs : le seuil interne de l'imparfait entre les deux chronotypes ne peut correspondre à la limite de tension du verbe perfectif, car on n'aurait plus le contraste entre la partie réalisée et la partie en cours de réalisation ; la pensée se situe donc avant la borne finale du procès perfectif qui demeure par conséquent irréel.

La réduction du chronotype ω à zéro ne dévalorise pas son rôle : le procès est si proche de sa réalisation qu'une illusion peut se développer (Martin 1971 : 99). L'imparfait exprime donc l'époque future par une sorte de projection d'un procès possible, conçu dans son déroulement virtuel, mais qui n'a pas été réalisé. On peut faire cesser l'ambiguïté de certains cas par le recours à des informations pragmatiques contextuelles. Le contexte déterminera s'il est question d'un événement dont on a « augmenté » la perspective ou d'un événement qui n'est pas réel. Sans doute est-il intéressant de remarquer que le verbe à l'imparfait peut être accompagné par des semi-auxiliaires (*falloir*, *devoir*, *pouvoir*, *valoir*), car l'idée d'obligation, de possibilité et de volonté précède dans le temps le procès exprimé par le verbe à l'infinitif, celui-ci étant situé après le seuil interne de l'imparfait. La fonction que ces semi-auxiliaires remplissent n'est pas négligeable : « l'accroissement de la perspective procède de la nature du verbe (les verbes en question sont des verbes intentionnels et, partant, perspectifs) bien plus que du contexte » (Guillaume 1929 : 69, note 1). L'affinité avec le futur hypothétique composé est donnée par α . L'imparfait détient pourtant une expressivité que le futur hypothétique composé ne possède pas, car celui-ci n'exprime que l'irréalité de l'événement.

2.3 L'imparfait hypocoristique

L'imparfait hypocoristique est présenté par Guillaume comme un cas de décadence stylistique allocutive qui, tout comme l'imparfait d'atténuation (§2.4), est engendré par le désir du locuteur de se mettre au niveau de l'être à qui il s'adresse : un animal domestique ou un enfant qui ne parle pas encore. Le locuteur n'entre pas en scène et prend ses distances : le dialogue est fictif et, généralement, le locuteur s'éloigne de son dire grâce à la troisième personne.

[14] Bonjour mon mignon. Que tu *étais* mignon ! (Wilmet 1976)

[15] Qu'il *était* sage, mon enfant ! Il *coloriait* la montagne ! Bravo !

L'aspect grammatical joue un rôle prioritaire dans cet emploi. Premièrement, la valeur temporelle de base de l'imparfait passe à l'arrière-plan, étant donné qu'il a la valeur d'un futur dans le passé : « pour dénoncer le détachement – réel ou feint – de l'adulte, c'est-à-dire l'absence de vrai dialogue au sein d'un univers truqué, le temps futur du passé conviendrait parfaitement » (Wilmet 1997 : 395). Deuxièmement, c'est l'aspect sécant qui légitime la condition sur laquelle le locuteur bâtit son énoncé : l'allocitaire ne peut se soustraire à l'interlocution qu'on lui impose. Le label

alternatif d'*imparfait convenu* (Wilmet 1976 : 106) s'expliquerait par ce manque de discussion établi préalablement.

2.4 L'imparfait d'atténuation

L'imparfait d'atténuation (ou de politesse) est un cas de décadence allocutive, où le locuteur laisse à son interlocuteur la possibilité, quoique limitée, de rejeter le procès exprimé par l'infinitif qui accompagne le verbe à l'imparfait. Valin (1964 : 48) explique ce psychomécanisme qui permet le transfert du procès dans le passé :

« La déférence et la politesse exigent de celui qui parle qu'il se considère – en pure fiction bien entendu, mais fiction néanmoins opérante – le serviteur, l'inférieur par conséquent, de celui à qui il s'adresse. De là, dans sa pensée, l'institution nécessaire d'une successivité, d'une ordination [...] en vertu de laquelle le locuteur s'attribue fictivement le désavantage de la situation et voit en conséquence sa place *dessous*, c'est-à-dire, ordinativement, *avant*. »

Valin assimile donc l'antériorité à l'infériorité, mais on pourrait établir l'hypothèse d'une fuite fictive dans la réalité du procès (Mourin 1956, *apud* Bertinetto 1986) qui découle de la déférence du locuteur à l'égard de son allocutaire.

Dans cet emploi de l'imparfait, le rôle de l'aspect est moins significatif, car le déplacement du procès dans l'époque passée est plus important que l'indétermination suggérée par l'aspect sécant, qui ne permet pas d'accéder à la connaissance du résultat du procès. L'incertitude du résultat est corroborée par les verbes *vouloir* et *venir*, « qui séparent le projet de l'acte, en laissant l'interlocuteur fictivement libre de percevoir ou non l'actualité de la requête : *je voulais, mais que cela vous gêne et je ne veux plus* » (Wilmet 1997 : 389).

[16] *Je voulais* vous poser des questions.

[17] *Je venais* vous dire que les autres conférenciers vous attendent.

Cependant, ces deux verbes ne sont pas un élément obligatoire pour la bonne réussite de l'énoncé dont on veut amoindrir la force des mots :

[18] *Je me demandais si vous étiez prêt à quelques questions.*

Le fait de reléguer l'événement dans le passé moyennant l'imparfait permet au locuteur de rendre accessible à son interlocuteur une situation dont on peut repérer les intentions énonciatives. L'interlocuteur est appelé à accueillir comme demandeur quelqu'un qui n'a pas encore formulé sa demande (Berthonneau et Kleiber 1994 : 81). L'aspect sécant – moins important que le temps expliqué, mais coparticipatif de la visée générale de l'énoncé – met l'interlocuteur à son aise : celui-ci peut facilement rejeter la demande sans ressentir le poids des règles de convenance sociale.

2.5 L'imparfait ludique

Plus attesté en Belgique qu'ailleurs³, l'imparfait ludique permet à l'enfant, grâce à l'aspect sécant, de visualiser la projection de son rôle à l'intérieur d'un univers imaginaire qu'il a décidé d'explorer. Comme le remarque Schena (1995 : 128), cet emploi permet à l'enfant de « présenter une situation imaginaire comme actuelle sous couleur de vérité ».

[19] Moi, j'étais le chat. Toi, tu étais la souris.

Selon Warnant (1966), le chronotype ω est annulé, alors que le chronotype α est maximalisé : il en découle que le procès est entièrement perspectif. Néanmoins, une saisie précoce de l'événement que l'on imagine le donne déjà pour acquis. La variable négative z fait en sorte que l'esprit soit reconduit au réel pour comprendre le caractère irréel de ce qui a été imaginé : « je ne suis pas un chat, tu n'es pas une souris ». C'est α qui, de par sa nature, prolonge idéalement le fait dans la dimension du jeu.

³ En France on emploie le futur hypothétique ludique : la répartition des rôles que le locuteur établit attend l'adhésion de son interlocuteur.

3. L'imparfait et ses signifiés d'effet

Nous venons de repérer les signifiés d'effet de l'imparfait sans déprécier la richesse de la production effective. Il serait erroné de croire qu'il existe une valeur fondamentale de l'imparfait qui justifierait tous les emplois possibles. Il serait impossible de condenser la diversité des valeurs d'emploi dans l'une d'entre elles en vertu d'une généralité plus vaste. Il existe plutôt un système de causations sur lequel se fonde le processus constructif du langage même, qui peut mieux expliquer la polysémie verbale : une « causation obverse », strictement mentale (Guillaume 1964 : 275), est suivie d'un « causé construit » qui engendre la « causation déverse ». Celle-ci exprime dans le discours les conséquences de chaque cas dont le causé construit est le modèle. Ces conséquences correspondent aux effets de sens pouvant découler de l'emploi du cas de langue. Par conséquent, pour Guillaume c'est en raison de la causation déverse que l'on obtient le discours : celui-ci exploite quelque chose qui a été déjà construit.

Afin d'améliorer l'intelligibilité de la polysémie du temps de l'imparfait, nous faisons appel au tableau ci-dessous (Tab. 1), qui constitue notre point de départ :

<i>Langue</i>	<i>Discours</i>		
Langue se construisant en pensée	Langue construite en pensée opérativité en cours	Langue construite en pensée et en signes opérativité effective	Langue employée déjà construite en pensée et en signes
Puissance	Effectuation		Effet
Signifié de puissance	Signifié d'effet		Effet de sens
Représentation générale de l'imparfait	Représentation liée à la saisie d'une valeur de l'imparfait	Représentation liée au contexte	

Tab. 1 – Signifié de puissance, signifié d'effet et effet de sens.

Un signifié de puissance constitue donc le prototype qui conditionne le discours sans lui imposer de véritables contraintes. Le signifié d'effet est le fruit de la saisie d'une valeur, tandis que l'effet de sens est l'aboutissement résultatif de cette saisie (le nombre d'effets de sens ne peut être défini étant donnée l'hétérogénéité infinie des contextes).

Il est maintenant utile de résumer les différents emplois de l'imparfait que nous venons d'explorer (§2) en gardant la distinction puissance/effectuation/effet (Tab. 2) :

<i>Langue</i>	<i>Discours</i>		
Puissance	Effectuation		Effet
Signifié de puissance	Signifié d'effet		Effet de sens
Époque passée Vision sécante et analytique Incidence virtuelle Décadence de base + décadence stylistique ordinaire	Imparfait narratif	Valeur stylistique Valeur de perspective	Dilatation Impression d'inachevé
Époque passée Vision sécante et analytique Incidence virtuelle Décadence de base + décadence stylistique ordinaire/pseudo-allocutive	Imparfait d'imminence contrecarrée	Valeur modale	Idée d'empêchement
Époque passée Vision sécante et analytique Incidence virtuelle Décadence de base + décadence stylistique ordinaire	Imparfait hypocoristique	Valeur de convenance fictive	Fiction allocutive
Époque passée Vision sécante et analytique	Imparfait d'atténuation	Valeur de réserve	Déférence

Incidence virtuelle Décadence de base + décadence stylistique allocutive			
Époque passée Vision sécante et analytique Incidence virtuelle Décadence de base + décadence stylistique allocutive	Imparfait ludique	Valeur d'imagination structurée	Idéalisation

Tab. 2 – Les emplois de l'imparfait : puissance, effectuation et effet.

L'effectuation, qui se situe entre la puissance et l'effet, se présente comme un acte scindé en deux : d'une part, le choix d'une unité non momentanée déjà construite ayant des patrons sémantico-syntaxiques sous-jacents ; d'autre part, la visée de la phrase où le mot-verbe va être employé. Les patrons sémantico-syntaxiques auxquels nous faisons allusion sont l'aspect verbal, qui déclenche une série de choix liés à la cohésion et à la cohérence de l'articulation discursive (Soliman 2018), et le couple de l'incidence et de la décadence. Autrement dit, la texture interne de l'imparfait et sa composition éveillent dans l'esprit du locuteur (et de son allocutaire) des psychismes qui dépendent d'un contexte étroit (« affectif ») ou large (« intellectuel »). Le locuteur tient compte de son allocutaire et de la situation énonciative, mais cette prise de conscience ne touche pas à la concevabilité. Il sélectionne ses mots en sachant ce qu'il produit et les conséquences de sa production langagière, mais son vouloir-dire diffère de la compétence communicationnelle.

Conclusion

La grammaire traditionnelle, axée sur les faits de discours, à savoir ces points d'arrivée d'un processus phasique créateur du langage, ne fait pas ressortir l'ordre de la langue. C'est la psychomécanique du langage qui recherche la source des effets de sens, dont elle se sert comme point de départ à sa recherche. L'étude de la pensée constructrice permet de dégager les mécanismes psychiques du locuteur et la structure latente du système.

La représentation de l'imparfait que nous avons essayé de comprendre délaisse le physisme et le comportement du verbe au sein de la spécificité de la phrase, dont on ne peut pourtant se passer, pour comprendre l'arrangement de la pensée avant d'aboutir au discours. Il existe évidemment une concevabilité, à savoir ce raisonnement profond auquel le locuteur a recours, qui motive son dire et son choix de ce temps verbal.

Notre effort de synthèse suppose que les emplois de l'imparfait aient une cohérence dans leur organisation systémique. Si la langue n'était pas cohérente, il serait insensé de découvrir les actes de représentation. C'est sur la base de cette hypothèse que nous avons cherché à discerner ce que le locuteur conçoit et ce qu'il veut exprimer en choisissant un temps verbal comme l'imparfait qui soit en convenance avec son intentionnalité : les signifiés de puissance de l'imparfait ont pour attributs principaux la permanence et la généralisation ; ces signifiés constituent la base des signifiés d'effet qui gouvernent les effets de sens visés, momentanés, mais homogènes dans leur acceptation résultative. La dynamique variable de la communication ne serait donc attachée qu'à l'opérativité (en cours + effective) de l'effectuation, sans entrer dans la zone délicate de la compétence communicationnelle.

Nous avons configuré le système de la production discursive de l'imparfait dans ses emplois les plus récurrents afin d'acquérir une connaissance plus claire de la manière dont le locuteur parvient à énoncer les phrases, en excluant le cas des hypothétiques qui répondent à des critères supplémentaires. En particulier, nous avons mis en relief et ordonné le rapport d'incidence/décadence qui justifie mieux que d'autres opérations cognitives certains emplois stylistiques.

Bibliographie

- BERTINETTO, M., *Tempo, aspetto e azione nel verbo italiano. Il sistema dell'indicativo*, Firenze, L'Accademia della Crusca, 1986.
- GOUGENHEIM, G., *Système grammatical de la langue française*, Paris, d'Artrey, 1963.
- GUILLAUME, G., *Temps et verbe. Théorie des aspects, des modes et des temps*, Paris, Champion, 1929.
- GUILLAUME, G., *L'Architectonique du temps dans les langues classiques*, Copenhague, Munksgaard, 1945.
- GUILLAUME, G., *Langage et science du langage*, Paris/Québec, Nizet/Presses de l'Université Laval, 1964.
- GUILLAUME, G., *Leçons de linguistique de Gustave Guillaume 1948-1949 – Série A*, vol. 1 « Structure sémiologique et structure psychique de la langue française I », Paris/Québec, Klincksieck/Presses de l'Université Laval, 1971a.
- GUILLAUME, G., *Leçons de linguistique de Gustave Guillaume 1948-1949 – Série B*, vol. 2 « Psycho-systématique du langage. Principes, méthodes et applications I », Paris/Québec, Klincksieck/Presses de l'Université Laval, 1971b.
- GUILLAUME, G., *Principes de linguistique théorique*, Paris/Québec, Klincksieck/Presses de l'Université Laval, 1973a.
- GUILLAUME, G., *Leçons de linguistique de Gustave Guillaume 1948-1949 – Série C*, vol. 3 « Grammaire particulière du français et grammaire générale IV », Paris/Québec, Klincksieck/Presses de l'Université Laval, 1973b.
- GUILLAUME, G., *Leçons de linguistique de Gustave Guillaume 1943-1944 – Série A*, vol. 10 « Grammaire particulière du français et grammaire générale II », Lille/Québec, Presses Universitaires de Lille/Presses de l'Université Laval, 1990.
- MARTIN, R., *Temps et aspect. Essai sur l'emploi des temps narratifs en moyen français*, Paris, Klincksieck, 1971.
- SCHENA, L., « Un emploi modal de l'imparfait : sa valeur ‘ludique ou pré ludique’ », in Margarito, M., Raugei, A.M. (éds), *Studi di Linguistica, Storia della lingua, Filologia francesi*, Torino, Dell'Orso, 1995, pp. 117-130.
- SOLIMAN, L.T., « Aspect et texte : entre phrases complexes et phrases multiples », *Studia UBB Philologia*, LXIII, 1, pp. 163-173, 2018.
- STHIOUL, B., « La conceptualisation du temps : Guillaume », in Moeschler, J. (éd.), *Le temps des événements*, Paris, Kimé, 1998a, pp. 45-65.
- STHIOUL, B., « Temps verbaux et point de vue », in Moeschler, J. (éd.), *Le temps des événements*, Paris, Kimé, 1998b, pp. 197-220.
- VALIN, R., *La méthode comparative en linguistique historique et en psychomécanique du langage*, Québec, Presses de l'Université Laval, 1964.
- VALIN, R., *Perspectives psychomécaniques sur la syntaxe*, Québec, Les Presses de l'Université du Québec, 1981.
- WARNANT, L., « Moi, j'étais le papa... l'imparfait pré ludique et quelques remarques relatives à la recherche grammaticale », *Mélanges Grevisse*, Gembloux, Duculot, 1966.
- WILMET, M., *Études de morpho-syntaxe verbale*, Paris, Klincksieck, 1976.
- WILMET, M., *Grammaire critique du français*, Louvain-la-Neuve, Duculot/Hachette, 1997.

SPANISH PREPOSITIONS: AN ATTEMPT OF SYSTEMATIZATION

LES PREPOSITIONS ESPAGNOLES : UNE TENTATIVE DE SYSTEMATISATION

PREPOZIȚIILE SPANIOLE : O TENTATIVĂ DE SISTEMATIZARE

Rania TALBI

FORELLIS EA 3816-Université de Poitiers
e-mail : raniatalbi@free.fr.

Abstract

Can we conceive about the prepositional correlators a possible systematization of signifiers and meanings?

The systematic organization of the paradigm of Spanish prepositions that we propose to present in this work will reveal not only a form of resistance from certain prepositional signifiers (según, durante, mediante, etc.) to any classification and systematization. then a certain heterogeneity in the apprehension of their signified. This organizational heterogeneity defined by a reduced number of similar and tense directional vectors will show that if there is a system of prepositions, it is first and foremost on the side of the signifiers.

Résumé

Pouvons-nous concevoir au sujet des relateurs prépositionnels une possible systématisation des signifiants et des significations? L'organisation systématique du paradigme des prépositions espagnoles qu'on se propose de présenter dans ce travail révèlera malgré tout non seulement une forme de résistance de la part de certains signifiants prépositionnels (según, durante, mediante, etc.) à toute classification et systématisation, puis une certaine hétérogénéité dans l'apprehension de leur représenté. Cette hétérogénéité organisationnelle définie par un nombre réduit de vecteurs directeurs analogues et tensifs mettra en évidence que s'il y a système des prépositions, il est d'abord et avant tout du côté des signifiants.

Rezumat

Putem noi elabora o posibilă sistematizare a semnificațiilor și semnificațiilor în ceea ce privește relatorii prepoziționali? Organizarea sistematică a paradigmelor prepozițiilor spaniole pe care ne propunem să o prezintăm în această lucrare va arăta înainte de toate nu doar o formă de rezistență din partea anumitor semnificatori prepoziționali (según, durante, mediante, etc.) în raport cu orice clasificare și sistematizare, dar și o anumită heterogenitate în captarea reprezentatului lor. Această heterogenitate organizațională definită de un număr redus de vectori directori analogi și temporali va arăta că, dacă se poate vorbi de un sistem al prepozițiilor, înainte de orice, acesta există pe partea semnificatorilor.

Key words: *Spanish prepositions, systematization, tense directional vectors, represented, signifiers*

Mots-clés: *prépositions espagnoles, systématisation-vecteurs tensifs représentés, signifiants*

Cuvinte cheie: *prepoziții în limba spaniolă, sistematizare –vectori, vectori reprezentați temporal, semnificatori*

Le locuteur trouve dans le système des prépositions des formes variées aptes à répondre de manière spécifique et opérative à ses intentions discursives et expressives, deux mots à l'intérieur d'un système ne pouvant être identiquement perçus ou défini : la seule distinction dans l'actualisation du signifiant relationnel met en évidence une désignation et une appréhension différentes du "représenté" exprimé prépositionnellement.

L'ancrage discursif des prépositions occulte toutefois fréquemment sa signification et son identité puisqu'on l'associe souvent à ce qui est dit et non pas à ce qu'elle-même dit réellement dans le discours et dans le système. La difficulté à saisir lexicalement et linguistiquement (Gustave Guillaume a révélé littéralement cette difficulté) le représenté des prépositions persiste cependant que l'on se situe dans le discours ou dans le système. Cette résistance est néanmoins préfigurée et annoncée par le signifiant même des prépositions espagnoles. Leur physisme est révélateur de cette difficulté. La gongruence¹ des signifiés et des signifiants semble être la loi directrice et organisatrice du système prépositionnel. Effectivement, la structure phonologique plus ou moins élémentaire de ces signifiants prépositionnels semble « convenir » à la ténuité, à la généralité et au haut degré d'abstraction de leur signification (l'essence du mot est ici du côté de la forme et non pas de sa substance). La particularité de leur signifiant et de leur signifié attribue à ces prépositions une place spécifique dans le système : elles se situent par leur signifié et par leur signifiant comme "chefs de file par rapport aux autres relateurs issus pour la plupart d'expressions locutives (contra, desde, entre, hacia, hasta, para) comme on le verra. Ces relateurs restants s'organiseront autour des prépositions centrales aussi bien par relation paronymique/analogique que par leur sémantise marquée et transcendante au regard du signifié relativement implicite de la préposition axiale : tous ces rapports analogiques expliquent, selon nous, les cas de synonymie référentielle, de polyréférentialité perçus dans l'emploi des prépositions, l'analyse de plusieurs énoncés concurrentiels mettront l'accent sur cette analogie formelle et référentielle. Le système des prépositions espagnoles s'organisera donc à partir des relateurs suivants : a-de-en-con -por-sin -.

L'organisation systématique du paradigme des prépositions qu'on se propose de présenter dans ce travail révèlera malgré tout non seulement une forme de résistance de la part de certains signifiants prépositionnels (según, durante, mediante, etc.) à toute classification et systématisation, puis une certaine hétérogénéité dans l'appréhension de leur signifié. Cette hétérogénéité organisationnelle définie par un nombre réduit de vecteurs directeurs analogues et tensifs mettra en évidence que s'il y a système des prépositions, il est d'abord et avant tout du côté des signifiants. Même si la "matière" -faiblement substantielle- des prépositions est difficile à systématiser, on pourra voir se dessiner, dans le rapprochement des signifiants, des sous-systèmes, des axes d'oppositions et de contrastes significatifs entre les différentes opérativités relationnelles.

Le système prépositionnel espagnol s'organisera donc à partir des signifiants axiaux et à partir de leur représenté.

Le premier axe est constitué par la préposition "a" :

HACIA
1) A ? HASTA
PARA

? Les signifiants prépositionnels de ce premier axe **hacia**, **hasta**, **para** actualisent formellement et expressivement la préposition **a**, on pourrait même ajouter étymologiquement [**hacia** et **para** sont

1 G. Guillaume.

des formes composées²]. Cette actualisation permet d'appréhender prévisionnellement un même signifié ou une même opérativité pour les trois relateurs, opérativité qui correspond à celle exprimée par le signifiant *a*. Grâce à cette analogie, notre appréhension des trois prépositions s'orientera vers le signifié commun décliné et différencié par *hacia*, *hasta* et *para*. En effet, si *a* signifie une opérativité afférente, *hacia* en signale la vectorisation, *hasta* en désigne le terme [le résultat] et *para* la motivation finale et transcendante, voire intentionnelle. Tous les autres sens attribués à ces relateurs relèvent de la référence et du contexte.

Dans notre premier énoncé, [1]-"*En el norte de España hay incluso rechazo al flamenco. Es por una cuestión social : el norte mira hacia el norte, y nunca al sur.*" 158 (*El País semanal*, 11/04/99, p. 110.), la forme verbale "mira", caractérisée par sa sémantise directive, actualise les relateurs *a* et *hacia* dans un même contexte discursif (l'analogie des signifiants est révélatrice). Cette double actualisation suppose toutefois une différence, comme le démontre l'emploi successif et différencié des signifiants *hacia* et de *a*. La prédictativité directionnelle implique une "expansion" cinétique, explicitée ou auxiliarisée par les prépositions afférentes ou prospectives *a* et *hacia*, pour se référer au support nominal d'après "el norte", "el sur". La morphologie des mots prépositionnels permet de révéler entre ces deux relateurs une première distinction dans leur signification ou leur manière de signifier, car l'un [*a*] se définit par une sémantise ou une opérativité transcendante et l'autre [*hacia*] par une sémantise immanente. Ainsi dans l'expression d'un mouvement directif, *a* marque une prospectivité linéaire et cinétique qui trouve sa "finalité" exclusive dans le support d'après (point final de la cinèse prépositionnelle et de la cinèse prédicative) ; *hacia* signifie une prospectivité explicitement et lexicalement directionnelle, ce qui pose le support substantival non plus comme un point final ou terminatif unique et exclusif, mais comme un point indicateur qui présuppose d'autres possibilités positionnelles (visée extensive de *hacia*, pourrait-on dire). Le locuteur (danseur de flamenco), dans le premier exemple, met en lumière avec le double emploi prépositionnel les inégalités, en quelque sorte, qu'il y a entre le nord et le sud de l'Espagne : en actualisant *hacia*, le locuteur déclare une effectivité directionnelle (d'où son choix pour le signifiant le plus marqué lexicalement), l'intérêt exclusif que porte le nord de l'Espagne pour lui-même (l'image d'un "mirar" qui s'inscrit dans une direction concrètement délimitée [el norte] et circulaire, puisque le support-sujet et le support-objet sont confondus) ;/ avec la préposition *a*, l'énonciateur change de perspective, en dénonçant un désintérêt, un abandon de la part de l'Espagne du nord vis-à-vis de l'Espagne du sud, car même si *a* indique une cinèse directive, le point positionnel et final du "mirar" est exclu de par la prédication négativée "nunca mira al sur" (cette non-atteinte directionnelle, cette exclusion explique le choix pour le terme non-marqué dans l'expression lexicale de la direction). Avec *a*, il prend en compte seulement un mouvement prospectif [qui met à distance le "support final ponctuel" -perfectivement précisé- *el sur*] ; avec *hacia*, il prend en compte la concréétisation de ce mouvement, son effectivité [atteinte du "support final extensif" -imperfectivement précisé- *el norte*].

Dans notre deuxième énoncé, [2]-"*De aquí hay tres kilómetros hasta / a Madrid.*"(Eugeen Roegiest, p. 242), le binôme systémique et prépositionnel *a* / *hasta* apparaît dans l'expression différenciée d'un cinétisme prospectif (une nouvelle fois l'analogie paronymique des signifiants est révélatrice). Le mouvement afférent marqué *a* situe le support d'après dans une visée positionnelle et terminative (la distance énoncée "tres kilómetros" est appréhendée globalement, dans sa perspective initiale "*de* aquí" et finale "*a* Madrid"), ce qui permet de ne considérer que la linéarité directive et son point final. La cinèse progressive marquée *hasta* lexicalise explicitement et

² **Hasta** est la seule préposition qui ne soit pas d'origine latine (cf. I) Chapitre A). **Hasta** est issu de l'arabe "hatta" ["hatta-n" correspond à la locution "tout à l'heure" et "hetta" à la préposition post-verbale]. L'étymologie arabe -arabe populaire- montre que "hatta" est une forme dite "définitive", c'est-à-dire absolument pas composée. On remarque cependant que l'arabe populaire et l'arabe littéraire confondent sous une même expression les prépositions "hasta" et "a": "hatta" -arabe populaire- et "ila" -arabe littéraire- (notre source est purement orale).

expressivement le "déroulement", la "réalisation" cinétique, tout en appréhendant la visée finale désignée par le support d'après. La sémantèse immanente impliquée par le relateur *A* aurait une désignation non-marquée et moins expressive de l'opérativité cinétique et de sa résultativité.

Dans l'exemple suivant, [3]-"*Bajé para ver / a ver si había pasado el cartero.*" (Dolorès Ligatto et Béatrice Salazar, pp. 98-99), les relateurs analogiques *a* et *para* se réfèrent à la fois à un prédicat verbal directionnel "bajé" et à un support quasi-nominal "ver". Leur valeur prospective ou perspective (*a* est impliquée littéralement et étymologiquement par *para*) intègre donc l'opérativité directive du verbe dans un mouvement afférent qui, selon la perspective relationnelle ou prépositionnelle, s'inscrit dans une visée perfective et terminale (dans "a ver ...", le support d'après "ferme" en quelque sorte le mouvement initial déclaré par le prédicat) ou bien souligne la mise en perspective ou la finalité de l'action verbale désignée par le support d'après ("para ver"). Cette "perspectivation", mise à nu par le relateur et la forme infinitive, ne suppose cependant pas une perfectivité cinétique (contrairement à la préposition *a*).

Avec le dernier exemple du premier sous-système prépositionnel [4]-"*Se echó para / hacia atrás.*" (M. L. López, pp. 196-197), l'occurrence binômique et analogique des prépositions *para* et *hacia* se neutralise dans cet énoncé selon María Luisa López. Elle justifie cette neutralisation par la signification directionnelle commune aux deux relateurs. *Para* et *hacia* se caractérisent en effet par leur cinétisme prospectif, cinétisme qui trouve son support final dans "la zone" désignée par "atrás" et qui vectorise l'opérativité directive du prédicat verbal déclaré "se echó". Ils n'appréhendent cependant pas de la même façon "la zone" signifiée par le support d'après. En effet, la seule distinction dans l'actualisation du signifiant relationnel "hacia/para" met en évidence une désignation et une appréhension différentes du "représenté" exprimé prépositionnellement. *Hacia* implique, dans son actualisation discursive, un sème de pluralité, une visée pluridirectionnelle : "atrás" marqué *hacia* ne révèle pas ponctuellement ou localement un espace mais plutôt globalement, ce qui nous amène à lire le support d'après comme un repère non pas spécifique ou ponctuel mais comme un repère global, général qui suppose ou "englobe" plusieurs points directifs d'où cet effet d'imprécision, puisque le support d'après ne marque en aucun cas le point terminal mais seulement une indication directive. Avec *para*, "-atrás"- est mis en perspective et cette perspectivation le révèle comme point final de l'action véhiculée. *Para* presuppose étymologiquement (latin *finis*) le double sens de "but" et de "limite" ce qui explique semble-t-il, que cette préposition indique, contrairement à *hacia* qui a exclusivement une signification directive et globalisante, une direction finale et ponctuelle. "Atrás" apparaît donc comme la marque "extrinsèque ou externe de la cessation -la fin- du procès énoncé (appréhendé dans tout son déploiement, dans toute son opérativité, son résultat étant mis en perspective).

Le deuxième axe concerne les prépositions,

2) CON ? CONTRA

? Le rapport entre ces deux relateurs apparaît certes comme purement "morphologique". Ceci dit, si le signifiant *con* est contenu dans le mot *contra*, c'est que leur signifié est également en relation. L'opérativité additive de *con* est suggérée par la préposition *contra*: l'aspect transcendant vis-à-vis d'une action déclarée et impliquée par *con* est repris par *contra*, à ceci près que pour l'un la perspective additive est ouverte et que pour l'autre elle est fermée, d'où l'effet de sens d'opposition communément donné à *contra* (on pourrait dire qu'il y a inversion de l'opérativité additive de *con*). La lecture que l'on peut faire du signifiant *contra* [*con-tra*] semble expliquer, ce que l'étymologie confirme d'ailleurs, les emplois analogues que l'on peut faire de ces deux prépositions: "*luchar con*

/ *luchar contra*". En effet, l'étymon³ commun à *con* et *contra* est *cum*, l'idée d'opposition exprimée par *contra* vient du suffixe germanique "-tra" ([degré zéro de *-tera*, *terus*, *-terum*, ("extra > -tra" suffixe germanique et indo-iranien)] qui marque l'opposition de deux notions. L'idée d'opposition n'est donc pas le seul fait du discours mais bien impliquée par le signifiant *contra*. Chaque préposition actualise toutefois une perception différente de cette relation contraire et oppositionnelle, exclusivement signifiée par *contra*).

Le 3° axe est constitué des relateurs,

3) DE ? DESDE

? Entre ces deux prépositions la parenté étymologique est flagrante. L'opérativité efférente du relateur *de* (l'anti-extension est l'une de ses principales références) est doublement marquée par la forme *desde*. Les effets de sens sont différemment interprétés mais ils correspondent tous à cette sémantise rétrospective, il n'y a pas diversité ni multiplicité discursive, le "représenté" prépositionnel reste le même, seuls les mots et le contexte changent. Il faut ajouter que la "distance" impliquée discursivement par *desde* est également explicable étymologiquement : "de + ex + de".

Dans l'exemple [1]-"-; *Hola, niños ! -contestaban de / desde la otra parte.*" (María Luisa López, pp. 181-182), on peut dire que la préposition *de* est incluse étymologiquement et à deux reprises "dans" la préposition *desde* (<de ex de>), et que cette inclusion explique les "concomitances" et les analogies sémantiques entre ces deux relateurs (les signifiants sont une fois encore révélateurs). La perspective étymologique et diachronique indique essentiellement que *de* est le terme non marqué de l'opposition et que *desde* en est le terme marqué. La sémantise prépositionnelle révélée par *de* (visée efférente) dans le syntagme énoncé, "de la otra parte", implique une appréhension originelle, initiale de l'espace envisagé. En d'autres termes, le syntagme prépositionnel situe spatialement et originellement, sans prétendre toutefois à une précision ou à une instance quelconque sur cet espace originel, l'action discursive "contestaban". L'actualisation de *desde* (que M. L. López réduit à une équivalence occurrentielle), qui se caractérise par sa double visée rétrospective, marquerait expressivement cet espace originel (que l'on nomme communément la provenance) ainsi que la distance de ce repère spatial.

Les prépositions "en et entre" constituent le 4° axe de notre tentative de systématisation :

4) EN ? ENTRE

? Les signifiants sont une nouvelle fois décisifs. L'opérativité inclusive ou immanente est le dénominateur commun entre les prépositions *en* et *entre*. La forme la plus "lourde" implique une "inclusion" marquée, autrement dit signalée initialement et terminalement, la modalité du signalement est un fait contextuel et discursif. L'analogie des signifiants et des signifiés n'est pas une fois encore le fruit du hasard, puisque le "micro-système" prépositionnel *en / entre* se construit respectivement sur l'opposition 'préposition simple et préposition étymologiquement complexe', (**opposition que l'on retrouve du reste en espagnol "tras" / "detrás", "bajo" / "debajo"**). La préposition *entre* est originellement et par dérivation propre une forme composée ("in-ter" [-ter / -teri < "-tera"]⁴) qui veut dire "à l'intérieur de deux". L'analogie et l'étymologie de *en* et de *entre* montrent bien que "l'inclusion" est le signifié commun de ces deux prépositions, la variation

3 Étymologie donnée par F. Martin dans *Les mots latins*, Paris, Hachette, 1976, p. 51 [CUM] -voir aussi A. Ernout et A. Meillet (1939), *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*, Paris, Klincksieck, p. 358-.

4 F. Martin, *Les mots latins*, Paris, Hachette, 1976, p. 111 [IN] et A. Ernout et A. Meillet (1939), *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*, Paris, Klink, p. 458.

morphologique "en(-tre)" ne fait que mettre en évidence la visée supplémentaire et délimitative de *entre*.

Dans les énoncés de ce 4° axe,

1] : - "*Ya Daniel había vuelto a esconderse con la cara en / entre los brazos.*" (M. L. López, pp. 189-190).

- "*Había ya varios grupos en / entre los árboles, coros sentados a la sombra, sobre periódicos.*" *ibid.*, 189-190),

les prépositions *en* et *entre* introduisent un support, un substantif numéralement marqué "los brazos" et "los árboles". Cette marque numérique ou plurielle conduit M. L. López à neutraliser toute opposition entre ces deux signifiants, puisque tous deux disent, selon ses commentaires, "une situation à l'intérieur de deux limites -mot au pluriel- expressément signalées". Si en effet *en* et *entre* désignent une inclusion analogue ou une situation inclusive (leur signifiant le révèle), ils ne le font pas de la même manière. Lorsque *en* est actualisé, le support d'après "los brazos", "los árboles" est déclaré comme espace unique et inclusif, perçu globalement, par rapport à l'action discursive "ya Daniel había vuelto a esconderse con la cara", "había ya varios grupos". Avec *entre*, ce même support pluriel, appréhendé également inclusivement ou comme espace inclusif, subit une sorte d'individualisation puisque "los brazos" et "los árboles" impliquent non seulement une désignation locative mais aussi une désignation singulière, individuelle ("un brazo + un brazo" = "l'embrasement", "un -dos, etc.- árbol (-es-)+ un árbol + ... + un árbol + etc." = "la forêt") qui permet une considération à la fois générale -plurielle- et particulière -singulière- (grâce à cette visée particulière le locuteur signale ou marque les limites de l'espace envisagé).

Les prépositions "por et "para" forment le 5° sous-systèmes :

5) POR ? PARA

? Les deux éléments du binôme paronymique *por* et *para* sont étymologiquement solidaires. Leur opérativité respective repose sur un "apport" assigné au morphème *para* ("por + a"). La déflexivité opérée, à des fins pratiques, à l'endroit de la préposition *para* révèle et explicite la différence entre ces deux morphèmes prépositionnels. L'opérativité intégrée du relateur *a* oriente celle de *por* vers une opérativité afférente et transcendante marquée (*para* est une forme "lourde"). La question qu'il faut se poser maintenant est la suivante : quelle est l'opérativité représentée par *por* ? L'opérativité efférente et immanente de *por* laisse supposer que *para* est une forme "oxymore", la préposition *a* fonctionnerait donc comme un "inverseur" d'opérativité. L'opérativité immanente impliquée par *por* semble recouvrir une visée globale et inclusive totalement niée par le relateur *a* [*por + a*] car il privilégie une visée prospectivée et exclusive (l'effet de sens résultant serait pour *por* une motivation globale -initiale et terminale- et une motivation locale et finale pour *para*).

L'ensemble des énoncés choisis pour "illuster ce cinquième axe, mettent en œuvre dans le discours un emploi concurrentiel et contrastif du binôme prépositionnel et analogique *por* et *para* :

[1]-"*Ya para entonces había yo perdido todo sentido de la orientación y del tiempo.*" Eduardo Mendoza, *El misterio de la cripta embrujada*.

-"*No me costó trabajo deducir que se habían valido de un pasadizo y a buscármelo puse, sobreponiéndome al temor superticioso que ya por entonces comenzaba a embargarme.*" Eduardo Mendoza, *El misterio de la cripta embrujada*.

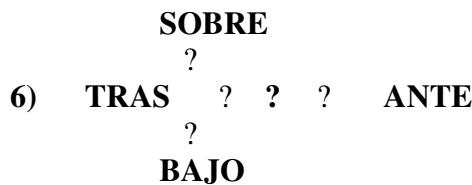
[2]-"Viene para / por un mes." (op. cit. 203-204).

Ces deux relateurs actualisent effectivement dans tous les cas un même support nominal désignant une période ou un laps de temps : "por / para entonces" et "por / para un mes".

Dans les deux premiers énoncés, **por** et **para** apparaissent dans un même contexte linguistique: ils introduisent le déictique temporel "entonces". Les syntagmes prépositionnels consécutifs "para entonces" et "por entonces" permettent de situer dans le temps le procès déclaré "*había yo perdido todo sentido de la orientación y del tiempo*" et "*comenzaba a embargarme*" (*me saisir*). Dans cette double indication temporelle, on observe la délimitation approximative ou imprécise (approximation signifiée par "entonces") d'une période. Le relateur **para**, caractérisé par son cinématisme afférent et linéaire, met en "prospective" le segment temporel ou la durée temporelle considérée et extériorise en le vectorisant, nous semble-t-il, l'événement du laps temporel ou le situe ponctuellement à son origine. Avec **por**, le support nominal "entonces" sera appréhendé extensivement et globalement, ce qui permettra de situer le procès discursif à l'intérieur de la zone temporelle "entonces" mais sans en marquer explicitement le début ou la fin. En d'autres termes, **para** suppose une visée transcendante du segment temporel alors que **por** implique une visée immanente de ce même segment.

Dans les exemples, "*viene para / por un mes.*" qui suivent, **por** et **para** introduisent un support nominal qui indique une durée "un mes". **Por**, par sa visée immanente, marque dans viene por un mes, approximativement et inclusivement la durée ["un mes"] de la présence du personnage ["viene"]. L'approximation est révélée par l'absence de délimitation explicite -elle est cependant intrinsèque au support nominal-, puisque la visée discursive est purement durative et inclusive, ce qui présuppose également un possible dépassement de cette période (la présence du protagoniste peut être supérieure ou inférieure à un mois). Le relateur **para** ajoute ce que l'on pourrait appeler une "explicitation" des limites de la durée considérée. Dans "viene para un mes", **para** appréhende prospectivement la durée énoncée "un mes", précisément délimitée, sans toutefois impliquer son terme mis momentanément hors d'atteinte, puisque le locuteur veut seulement mettre en relief la durée de cette présence dont il ne "veut" percevoir que le début mais en aucun cas la fin (avec **por**, même si la durée est mise en relief , elle est perçue dans sa globalité, dans toute son extension. Tout ceci nous amène à remettre l'accent sur l'immanence de **por** (on se situe dans l'avant et l'après - inclusivement-) et la transcendance (on se situe dans l'avant) de **para** dans l'actualisation d'un nom désignant une période, une durée.

Il reste à examiner le cas des relateurs **ante**, **bajo**, **según**, **sin**, **sobre** et **tras**. Les prépositions **ante**, **bajo**, **sobre** et **tras** constitutives d'un 6° axe se définissent, toutes les quatre, par une sémantèse explicite et (op)positionnelle -binomiale (superposition, postposition, antéposition)-.

La réorganisation systématique du paradigme des prépositions n'est pas la solution mais une solution pour appréhender les signifiants d'un même paradigme et laisse donc la porte ouverte à une approche plus productive ou à une autre organisation et bien sûr à des objections.

Il semble en effet que deux des signifiants prépositionnels résistent à cette appréhension systématique des prépositions. Elle n'est pas radicale en ce qui concerne la préposition **sin** puisqu'on peut la rapprocher du signifiant antinomique **con** : le rapprochement de **con** (opérativité

additive) et de *sin* (opérativité privative) peut se faire par leur relation morphologique (monosyllabes terminés en -n) :

2) CON [? SIN] ? CONTRA

Il reste désormais une préposition : **según**. Cette préposition montre bien une résistance à toute classification et à toute systématisation. L'"inclassabilité" de **según** est révélée par le signifiant lui-même qui actualise une particularité morphologique et étymologique (Accent écrit et étymon -non prépositionnel- qui a donné deux formes ['secundum' > "según - segundo" / en français, l'étymon est différent "selon - second",]), au regard des autres prépositions classées. Cette spécificité formelle marque, en quelque sorte, la sémantise transcendante et la syntaxe de ce signifiant, puisqu'elles sont à leur tour particulières. Même si nous ne pouvons exclure **según** du système des prépositions, tout nous y pousse. **Según** paraît faire office d'exception qui confirme la règle, comme du reste d'autres prépositions et d'autres locutions prépositionnelles qui font partie d'un seul et même paradigme prépositionnel. Les "prépositions" envisagées (*según, durante, mediante, junto a, dentro de, encima de, etc.*) n'intègrent pas les critères dominants mis à nu dans notre tentative d'analyse systématique. Cette non-intégration (qui ne veut pas dire exclusion) est néanmoins préfigurée ou présupposée par les signifiants et les signifiés très marqués de ces relateurs.

On pourrait reprocher à notre essai de "mise en système" des signifiants prépositionnels l'hétérogénéité dans l'apprehension de leur signifié : dans certains cas on parle d'afférence et d'efférence et dans d'autres cas d'addition, de privation, de motivation, de position etc. Cette hétérogénéité qui contredit apparemment toute idée de systématisation dans une perspective guillaumienne met plutôt en évidence que s'il y a système des prépositions il est d'abord et avant tout du côté des signifiants. On peut cependant voir se dessiner, dans le rapprochement des signifiants, même si la "matière" – faiblement substantielle – des morphèmes est difficile à systématiser, des axes d'opposition et de contraste significatifs entre les différentes opérativités relationnelles.

L'organisation choisie laisse entrevoir également d'autres possibilités de "mise en relation" (Antoine Meillet définit de la manière suivante tout système) des éléments constitutifs, et l'une d'entre elles (nous l'avons implicitement abordée avec les énoncés cités) serait de comparer contrastivement leur signifié relationnel invariant : cette comparaison semble opérante dans le discours, en ce sens qu'elle sera à même, grâce à la "potentialité" linguistique respective des prépositions, de nuancer "expressivement" le dire et le dit. Le rôle relationnel et régulateur -extensif et compréhensif- de la préposition permet cette expressivité. Le privilège donné au signifiant nous a permis de nous éloigner, quoiqu' insuffisamment encore, de l'apprehension référentielle, matérielle et faussement "lexicale" des prépositions, mais il trahit aussi de notre part une réelle difficulté⁵ dans la désignation du "représenté" ou du "signifié" relationnels qui oscillent, sans variation aucune dans son traitement, entre la morphologie, la syntaxe, le sens et l'expressivité: la "matière" à laquelle nous nous sommes raccrochée, par conséquent, est bien celle du signifiant, seule marque stable de la préposition dans le langage et dans sa "mise en rapport" -relation, contraste, opposition, affinité, analogie (idée suggérée par les travaux de Jean-Claude Chevalier) avec l'ensemble des prépositions.

Bibliographie

Guillaume G., *Leçons de linguistique 1948-1949. Structure sémiologique et structure psychique de la langue française I* Série A, (Québec-Paris : Les Presses de l'Université Laval-Klincksieck, (1971) : 77-79 et 113-118.

5 G. Moignet souligne également cette difficulté : "la difficulté réside dans la définition de l'opération dont chaque préposition est le signifiant".

Guillaume G., *Leçons de linguistique (1949-1950. Structure sémiologique et structure psychique de la langue française II Série A)*, Québec-Paris, Les Presses de l'Université Laval-Klinckssieck, 1971) : 13-60, 131-138 et 167-176.

López M. L., *Problemas y métodos en el análisis de preposiciones*, Madrid, Gredos, 1972).

Meillet A., *Linguistique historique et linguistique générale*, Paris, Champion , 1921).

Roegiest E., *Les prépositions -A- et -DE- en espagnol contemporain. Valeurs contextuelles et signification générale*, (Gent, RUG, Fac Lettres n°168, 1980).

THE ARTICLE OF EXTENSION IN PERCHERON STYLE

L'ARTICLE D'EXTENSION EN PERCHERON

ARTICOLUL DE EXTENSIE IN STIL PERCHERON

Isabelle PESCE

Enseignante de F.L.E.
à l'Université de Gênes - Italie
E-mail: isabella.pesce@unige.it

Abstract

This study follows-up an investigation carried on within a doctoral thesis on the spoken language in the canton of Mortagne-au-Perche (Lower Normandy). It lists the specific uses of the extension articles for this spoken language which are in opposition with the ones in French. The study shows that the extension article may illustrate the three points which Gustave Guillaume recognizes for the article: 1. The article is originally required by the need for more intense, more original representation, than the one resulting just from the noun; 2. In certain uses, the article takes an anaphoric value which allies to the emphatic one; 3. The article solves the issues set by the difference between the strength of the noun and the effect of it.

Résumé

Cette étude fait suite à une enquête réalisée dans le cadre d'une thèse de doctorat sur le parler du canton de Mortagne-au-Perche (Basse-Normandie). Elle répertorie les emplois de l'article d'extension spécifiques à ce parler et qui sont en contraste avec les emplois du français. Elle montre que l'article d'extension peut illustrer les trois points que Gustave Guillaume reconnaît à l'article : 1. L'article est suscité originairement par le besoin d'une représentation plus intense, plus originale, que celle qui résulterait du nom seul ; 2. L'article prend, dans certains emplois, une valeur anaphorique qui s'allie à la valeur emphatique ; 3. L'article résoud le problème posé par la différence entre le nom en puissance et le nom en effet.

Rezumat

Acest studiu continuă o anchetă realizată în cadrul unei teze de doctorat asupra vorbirii din cantonul Mortagne-au-Perche (Basse Normandie). Studiul enumera utilizările specifice ale articolului de extensie în vorbirea caracteristică acestui dialect, utilizări ce sunt în contrast cu utilizările din limba franceză. Studiul arată că articolul de extensie poate ilustra cele trei puncte pe care Gustave Guillaume le recunoaște articolului : 1. Articolul este cerut inițial de nevoie unei reprezentări mai intense, mai originale decât cea care ar rezulta doar din substantiv ; 2. În anumite utilizări, articolul ia o valoare anaforică care se aliază la valoarea emfatică ; 3. Articolul rezolvă problema pusă de către diferența dintre substantiv ca putere și substantiv ca efect.

Keywords: *article, Percheron, Normandy, regional French, anaphoric, language/ speech.*

Mots-clés: *article, percheron, Normandie, français régional, anaphore, langue/discours.*

Cuvinte cheie: *articole, Percheron, Normandia, franceză regională, anaforic, limbă/ discurs.*

A partir du XIXe siècle, l'école a fait une guerre impitoyable aux patois. Les Percherons sont donc toujours restés bilingues et capables de percevoir les possibilités différentes des deux idiomes qu'ils pratiquent. Ils savent encore qu'à l'école ou en ville, c'est le français, langue

nationale, qu'ils doivent utiliser alors qu'ils utilisent le percheron en famille ou entre amis¹. Gustave Guillaume nous apprend que le langage évolue à la manière des êtres qui ont vie. Ce n'est pas le langage qui est « intelligent » mais la manière dont on l'emploie. L'article fait partie de toutes les formes qui attestent dans le langage l'action de l'esprit sur ses propres idées².

Nous considérerons dans le parler percheron ornais la première valeur de la définition théorique de l'article chez Gustave Guillaume ; la valeur pour tout ce qui déborde la représentation d'objet dont la correspondance est *le, la, les*, l'article d'extension qui précède les noms *continus*³.

Nous essaierons de montrer que dans le parler percheron, l'article d'extension peut illustrer les trois points suivants développés par Gustave Guillaume dans sa *Théorie de l'article* :

- L'article est suscité originairement par le besoin d'une représentation plus intense, plus originale, que celle qui résulterait du nom seul⁴.

- L'article, qui a pour origine un démonstratif, prend dans certains emplois une valeur anaphorique qui s'allie à la valeur emphatique⁵.

- L'article résout le problème de pensée posé par la différence entre le nom en puissance et le nom en effet⁶.

Corpus. Objet de travail

Nous nous proposons d'apprécier la dynamique d'une variété du français de Basse-Normandie qui nous est familier depuis l'enfance. Nos témoins appartiennent aux familles du canton de Mortagne-au-Perche.

L'enquête a procédé par conversations fortuites et hasards heureux. La « bonne façon de cerner le français régional, de le saisir dans sa vie même » étant de « faire des enregistrements non directifs sur un thème donné »⁷. L'ouvrage de référence sera le *Trésor du parler percheron*⁸.

Le parler percheron nous étant familier depuis notre naissance à Mortagne-au-Perche, il nous est toujours plus facile de le « saisir dans sa vie même » et relever au hasard de conversations spontanées les témoignages utiles à notre enquête. Les témoignages relevés pour nos précédentes études sur le parler percheron nous sont encore précieux. Les ouvrages de référence sont toujours les travaux de Marie-Rose Simoni-Aurembou sur le parler percheron.

1. L'intension impressive

Les actes d'une personne se recouvrent d'une définition de son caractère moral. L'emploi de l'article est des plus fréquents dans la langue. On y recourt pour esquisser à grands traits un caractère, une nature, un genre de vie. Le nom se recouvre d'un sentiment personnel. Dans l'esprit à une certaine profondeur, passe un courant d'impressions, de sentiments : des images, des idées se présentent qui sont emportées par un courant. Ces conditions justifient l'emploi de l'article d'extension⁹.

¹ Marie-Rose Simoni-Aurembou, *Trésor du parler percheron*, p. 13-14.

² Gustave Guillaume, *Le problème de l'article et sa solution dans la langue française*, Hachette, Paris, 1919 (Réédité chez Nizet, Paris, Presses de l'Université Laval, Québec, 1975), p. 29-36.

³ Gustave Guillaume, *op. cit.*, p. 16.

⁴ Gustave Guillaume, *op. cit.*, p.17.

⁵ Gustave Guillaume, *op. cit.*, p. 17.

⁶ Gustave Guillaume, *op. cit.*, p.25.

⁷ Simoni-Aurembou, Marie-Rose (1977), « Le français régional dans la vallée de Cise », in Taverdet Gérard et Georges Straka Georges dir., *Les français régionaux. Actes du colloque de Dijon (18-20 novembre 1976)*, Paris, Klincksieck, p.73.

⁸ Dud'huit, Albert, Alain Morin et Marie-Rose Simoni-Aurembou (1979), *Trésor du parler percheron*, Mortagne-au-Perche, Fédération des Amis du Perche.

⁹ Gustave Guillaume, *op. cit.*, p. 175.

Le parler percheron évite souvent la préposition articulée et préfère une locution où l'article est prononcé. Là où le français utilise une préposition, un adverbe ou une formule adverbiale, le percheron préfère une expression locutive contenant l'article. L'expression est ainsi mise en valeur :

- perch. *sur le marché*, fr. *au marché*
- perch. *dans le fond*, fr. *au fond*
- perch. *dans tous les cas*, fr. *en tout cas*
- perch. ça fait *dans les* 50 grammes, fr. cela pèse *environ* 50 grammes
- perch. il est arrivé *sur le coup de* 2 heures, fr. il est arrivé *vers* 2 heures
- perch. il gagne *à tous les coups*, fr. il gagne *toujours*
- perch. ben ça, *à tous l(e) moins*, c'est ce qui s'appelle du bon boulot !
fr. ça *au moins*, c'est ce qui s'appelle du bon travail !
- perch. *d'un sens comme de l'autre*, fr. *de toute façon*
- perch. *c'est pas l(e) prix qu(e)* ça va coûter ! fr. ça ne va pas *coûter cher* !
- perch. *c'est pas l(e) tout*, mais i(l) faut partir ! fr. bon /bien, il faut partir *maintenant* !

Il y a dans la langue tout un nombre d'expressions qui ont été formées par exploitation du « halo impressif » du nom ; ex. *Le car de Saint-Mard*. Le mot *car* se recouvre d'une idée de service institué et fonctionnant le matin et l'après-midi pour accompagner à l'école Bignon de Mortagne-au-Perche les enfants de la commune de Saint-Mard-de-Réno et ses environs. « *Le car de Saint-Mard* » était conduit par « le curé de Saint-Mard ».

NOMBREUSES sont les expressions formées par exploitation du « halo impressif » du nom : *payer le café*, *le restaurant*, *prendre l'apéritif à l'hôtel* (*du Lion d'Or de Saint-Mard*, *le dimanche matin*). Ces emplois enseignent à distinguer dans les images de la langue *l'être* qu'elles représentent et le langage qu'elles tiennent à l'esprit¹⁰.

Dans l'emploi de l'article au lieu du possessif, il existe quelque chose à quoi l'esprit s'attache pour répartir le possessif et l'article et qui n'est pas le degré d'évidence du rapport possessif¹¹. L'emploi de l'article au lieu du possessif est une fonction de la solidité de la fonction objet exercée par le nom. C'est ainsi qu'on dit :

- perch. *le sac*, il est à moi
fr. c'est *mon* sac
- perch. tu t'enlèves *le manteau* !
fr. retire *ton* manteau !
- perch. dans *la chambre* / dans *le lit*, j'étais bien
fr. j'étais bien dans *ma chambre* / dans *mon lit*
- perch. j(e) rent(r)e à *la maison*
fr. je retourne *chez moi* / *dans ma maison*

La nature de la fonction familiale étant importante dans la Perche, on entend encore :

- perch. *l(e) père*, *la mère*, *les miens*, *l(e) frère*, *la soeur*, *l(e) p(e)tit* / *l(e) gars*, *la p(e)tite* / *la fille*, *le gendre*, *la bru*
fr. *mon père*, *ma mère*, *mes parents*, *mon frère*, *ma soeur*, *mon fils*, *ma fille*, *mon gendre*, *ma bru*

2. L'extension anaphorique, l'extension synthétique

L'extension anaphorique est un retour de la pensée à ce qui a été antérieurement son objet. C'est l'emploi où l'article se rapproche le plus du pronom. De même que ce dernier, l'article

¹⁰ Gustave Guillaume, *op. cit.*, p. 186.

¹¹ Gustave Guillaume, *op. cit.*, p.211.

anaphorique renvoie à une idée particulière inscrite dans la mémoire comme la pensée prend pour objet aussi bien une possibilité qu'une réalité, les articles anaphoriques se rencontrent devant des idées de deux sortes : les unes *rétrospectives* ont trait à une chose qui a eu lieu, les autres *prospectives* à quelque chose qu'on prévoit¹².

On entendra dans le Perche : l'*aut(r)e lundi* (sur le modèle de « l'*autre jour* ») pour le français *lundi dernier*, l(*e*) *mardi d(e)* la *semaine prochaine* (fr. *mardi de la semaine prochaine*).

En percheron, dans les locutions adverbiales de temps, l'accent est souvent mis sur le nom suivi de l'article :

- perch. *dans l(e) temps*
fr. autrefois
- perch. *depuis l(e) temps* qu(*e*) tu l(*e*) dis !
fr. depuis si longtemps !
- perch. *depuis que l(e) monde est monde*
fr. depuis toujours

Une idée particulière qui demeure longtemps à la fois rétrospective et prospective est sujette à se changer en une sorte d'idée permanente dont l'article fait partie. Cette valeur se conserve un certain temps après que l'évènement a pris fin¹³. C'est ainsi que *la guerre* veut toujours dire « la seconde guerre mondiale », beaucoup de Percherons ayant d'ailleurs eu une action dans la Résistance. *La foire au boudin* est un événement important tous les ans à Mortagne-au-Perche. Chaque commune organise tous les ans *la fête* (ex. *la fête à Saint Mard*, *la fête à La Chapelle Montligeon*).

L'article anaphorique démontre l'idée nominale à une certaine profondeur dans l'esprit, ce qui exige un mouvement d'extension en ce sens. L'article dans sa fonction originelle est un démonstratif extensible¹⁴. Plutôt que : *ce livre*, *cette voiture*, *ces outils*, on entend dans le Perche : *le livre là*, *la voiture là*, *les outils là*.

perch. je m'en vais *dans la semaine*
fr. je partirai (*au cours de la*) *cette semaine*

Le *pluriel interne* implique *unité* dans la pensée regardante et *pluralité* dans la pensée regardée. Il ne peut exister qu'en vertu de cette divergence¹⁵.

perch. *Les Launay, les Durand, les Guérin*
fr. La famille Launay, la famille Durand, la famille Guérin

L'extension synthétique est le mouvement de pensée par lequel on donne au nom sa plus grande étendue concevable momentanément. La résistance à ce mouvement varie avec la nature du nom. Elle est pratiquement nulle lorsque le nom continu (s'il s'agit d'un nom abstrait, d'un nom de matière, d'un nom d'être unique concret). L'idée générale des noms continus se réalise au moyen de l'article extensif¹⁶ : ex. *la jalousie*, *le calcaire*, *la grouas*.

Le percheron crée des noms continus avec les morphèmes appartenant à d'autres catégories grammaticales sans modification de leur forme :

- perch. il est bon *le manger*
fr. *le (ce) repas* est bon
- perch. je (ne) le sais pas *le pourquoi*

¹² Gustave Guillaume, *op. cit.*, p. 223.

¹³ Gustave Guillaume, *op. cit.*, p. 226.

¹⁴ Gustave Guillaume, *op. cit.*, p. 227.

¹⁵ Gustave Guillaume, *op. cit.*, p. 228.

¹⁶ Gustave Guillaume, *op. cit.*, p.229.

- fr. je ne sais pas pourquoi
- perch. *le moche*, c'est qu'il pleut
- fr. ce qui est moche, c'est qu'il pleut

3. La transition du nom en puissance au nom en effet

La transition du nom en puissance en nom en effet suppose entre ces deux termes un intervalle suffisant. Il s'ensuit que si l'écart devient nul, ou très voisin de la nullité, la transition se trouve annulée *ipso facto*¹⁷. Ce principe permet de prévoir des cas où l'article disparaît.

Le nom propre, dès qu'on le pense, éveille dans l'esprit l'idée d'un seul individu. La soudure est si étroite entre le nom potentiel et le nom en effet qu'ils forment un même bloc, ce qui cause le traitement zéro¹⁸ : *Louis, Michel, Monique, Suzanne*, en français. C'est le cas en percheron devant un nom de famille utilisé seul : *Pitou, de Heurtemont*. La soudure entre le sens potentiel et le sens effectif est sujette à une soudure sous l'action d'une cause d'ordre subjectif. Elle consiste en un halo impressif qui se développe autour du nom et suggère une idée d'appréciation estime ou mépris¹⁹. Cette visée se trouve illustrée par l'emploi de l'article devant les prénoms en percheron. L'article est même souvent prononcé sans élision devant un son voyelle, sauf si le prénom féminin commence par un A.

perch. *le* (gars) François, *le* (gars) Léandre, *l'*Armandine, *la* Marie-Claire, *la* Isabelle

L'emploi de l'article indique bien qu'il s'agit de *François, Léandre, Armandine, Marie-Claire, Isabelle* que le sujet parlant et le sujet écoutant connaissent ensemble. L'intention d'établir une correspondance mémorative est bien réelle.

Devant les noms de personnes connues de sexe masculin, l'article ne se met pas en percheron :

perch. Tu trouveras *Poivret* à la sortie de Saint Mard

Il est obligatoire devant le nom de personnages illustres féminins :

perch. *La Simoni-Aurembou*, (elle) a écrit *Le dictionnaire du percheron*

perch. *La Durand* (elle) signe les vers

L'article est toujours employé au pluriel quand le nom indique la famille dans son ensemble :

perch. *Les Zunino* (ils) travaillent bien

fr. *Les frères /les cousins Zunino* travaillent bien

Les noms géographiques rentrent dans la catégorie des noms propres, avec des particularités de traitement qui sont dues à certaines propriétés de leur nature. Les noms qui se présentent *en étendue* prennent tous l'article²⁰. Dans le Perche, les toponymes et le nom de nombreuses communes sont précédés de l'article :

Le Pas-Saint-Lhômer, Le Gault-Perche, La Poterie-au-Perche, L'Hermitière, La Goyère, La Ventrouze, La Croix-du-Perche, Les Autels-Tuboeuf, Les Etilleux, Les Gaillons, Les Quatre-routes.

Le Mage, Le Mêle-sur-Sarthe, L'Hôme-Chamondot, La Mesnière, La Bazoches-Gouet, La Lande-sur-Eure, Les Aspres.

¹⁷ Gustave Guillaume, *op. cit.*, p.287.

¹⁸ Gustave Guillaume, *op. cit.*, p:289.

¹⁹ Gustave Guillaume, *op. cit.*, p.290.

²⁰ Gustave Guillaume, *op. cit.*, p. 290.

Le rôle de l'article d'extension est donc celui d'un simple signe de relation entre une idée et un fonds d'idées.

La valeur de l'article d'extension en tant que moyen d'expression est toujours celle d'un démonstratif en percheron, même s'il est un peu « usé ». Au contraire, en tant que moyen d'impression, l'article offre de nombreuses ressources comme nous l'apprend Gustave Guillaume, il réintroduit dans la langue les mille variations impressives qui ont lieu dans l'esprit²¹.

Repères bibliographiques

- Guillaume, Gustave, *Le problème de l'article et sa solution dans la langue française*, Hachette, 1919, (Réédité chez Nizet, Paris, Presses de l'Université Laval, Québec, 1975).
- Joly, André, « L'art, instrument de modalisation chez Gustave Guillaume », in *Modèles linguistiques. Mode(s) et modalité(s) (III)*, n°64, Association Modèles linguistiques, 2011.
- Dud'huit, Albert, Alain Morin et Marie-Rose Simoni-Aurembou, *Trésor du parler percheron*, Mortagne-au-Perche, Fédération des Amis du Perche, 1979.
- Simoni-Aurembou, Marie-Rose (dir.), *Enquête linguistique dans le Perche ornaïs*, I.L.P.G.A., Paris III – Orne Animation.
- Simoni-Aurembou, Marie-Rose, « Commentaire linguistique d'un poème percheron contemporain. Ecrire le percheron : un discours métalinguistique », *Mélanges René Lepelley*, Caen, Cahier des Annales de Normandie, n°26, 1995.
- Simoni-Aurembou, Marie-Rose, « La presse et les parlers locaux : un recueil de chroniques percheronnes au XXe siècle », in Dicter Kremer et Hans Joseph Niederehe éd., *Littérature et langues dialectales françaises*, Actes du colloque de Trèves (1979), Hambourg, Helmut Buske Verlag, 1981.
- Pesce, Isabelle, *Le parler ordinaire d'une famille ligurienne établie dans le Perche (1923-2000). Phonétique et morphosyntaxe*, Louvain-la-Neuve, EME Editions, 2011.

²¹ Gustave Guillaume, *op. cit.*, p. 308.

COGNITION IS COMMUNICATION

COGNITION = COMMUNICATION

COGNIȚIA ESTE COMUNICARE

Jacques COULARDEAU¹

Abstract

Cognition is Communication. On the basis of previous studies on the phylogenetic-psychogenetic approach to the pair MIND-LANGUAGE developing the subject's cognitive conceptualizing power with the highly parallel, hierarchical, pattern-discriminating brain this article will concentrate on the evolution of language in its mechanized forms from writing to Artificial Intelligence. With the Internet and AI, the Authority/Other pole of Lacan's subject are minimized. Are social networks the new anti-social anonymous and uncatchable killers of cognition, or the supreme tools of absolute cognition and total freedom of expression?

Résumé

Cognition = Communication. Sur la base d'études antérieures sur la phylogénie et la psychogénétique du couple MENTAL/LANGAGE générant la conceptualisation cognitive avec le cerveau hautement parallèle, hiérarchique, identifiant de formes cet article concentrera son attention sur l'évolution du langage sous ses formes mécanisées de l'écriture à la langue de l'Intelligence Artificielle. Avec l'Internet et l'IA l'Autorité/Autre du sujet lacanien sont minimisés. Les réseaux sociaux sont-ils les nouveaux tueurs de la cognition, antisociaux, anonymes, intractables, ou bien les outils de la cognition absolue et de la liberté d'expression ?

Rezumat

Cogniția este Comunicare.

Keywords: *Communicational situation, mind/language, cognitive procedure, internet, AI*

Mots clés. *Situation communicationnelle, mental/langage, procédure cognitive, Internet, IA*

1. Introduction

What I presented in Chengdu, China (Coulardeau, 2018) and in Québec, Canada (Coulardeau, 2017) is considered acquired. Here I will go beyond the threshold of third articulation languages to examine what happens when Homo Sapiens uses machines, first of all machines that deal with or process written or oral language, with an evolution from simple mechanical tools using machine code to machines using some linguistic code programmed in them in a more or less discursive way, both written or oral, and then to machines able to use language the way humans do, in a cognitive and conceptualizing way with Artificial Intelligence. Two questions can be asked. Can Artificial Intelligence machines conceptualize and then do Artificial Intelligence machines need human language to do so?

This presentation can be summarized in the form of a “radical ternary tensor graph.” (Figure 1) The article will develop this representation and explore the potentials and dangers of the

¹ PhD Germanic Linguistics & Didactics of Foreign Languages; teacher in industrial high schools; university professor (UC Davis, California, U. Lille 3, U. Paris 1 Panthéon Sorbonne, U. Paris Dauphine, mainly); private continued education professor (Synopsis-Paie, Nice); Independent Researcher (Academia.edu); vastly published. dondaine@orange.fr

evolution to come.

2- From tools to machine code

In the classic theory of Marshall McLuhan (McLuhan, 1964), every invention from clothing to building cities, and constructing trains or planes is an extension of the human body and/or one human competence.

Tools/activities that extended human language, mental representations, the desire to communicate beyond the present, developed very early in human phylogeny. Humans have always been communicational animals. The tools are numerous, from animal representations painted in caves and later carved in stone to the non-representative signs painted in the caves or carved in stone that need have a symbolic value we don't know. This need to represent, be it only with words, started a long time before cave painting that is only the first durable form. Homo Sapiens probably started doing such representations on non-durable materials like their own bodies. Painting on rock faces is universal and started about the same time in many distant places (Lewis-Williams, 2002, for discussion). This need led to the invention of writing, first attested in durable form in Sumer, but clay tablets and stylus are attested 3,000 years before the official invention of writing around 3,500 BCE.

Writing was socially needed, commercially for Sumerians, and it took at least 3,000 years to reach full development. The geometric non-representative signs along with cave paintings are the backdrop of the invention of writing (Petzinger, 2016). These signs can be dated back to 40,000 or 35,000 years BCE.

Consider too the case of Gobekli Tepe in Turkey (9,500 BCE) and its carved figures on stone pillars, 6,000 years before the fully developed Sumerian writing system. The phylogenetic phase of such inventions is very long.

The history of writing is well-known with various inventions, particularly the printing press developed in Europe by Johannes Gutenberg and Johann Fust.

Another invention, recording sound and voice, changed the whole world in about 50 years. Later the radio permitted the direct broadcasting of such recordings, or of live performances. Associated to recorded moving images it produced the talking cinema that became television.

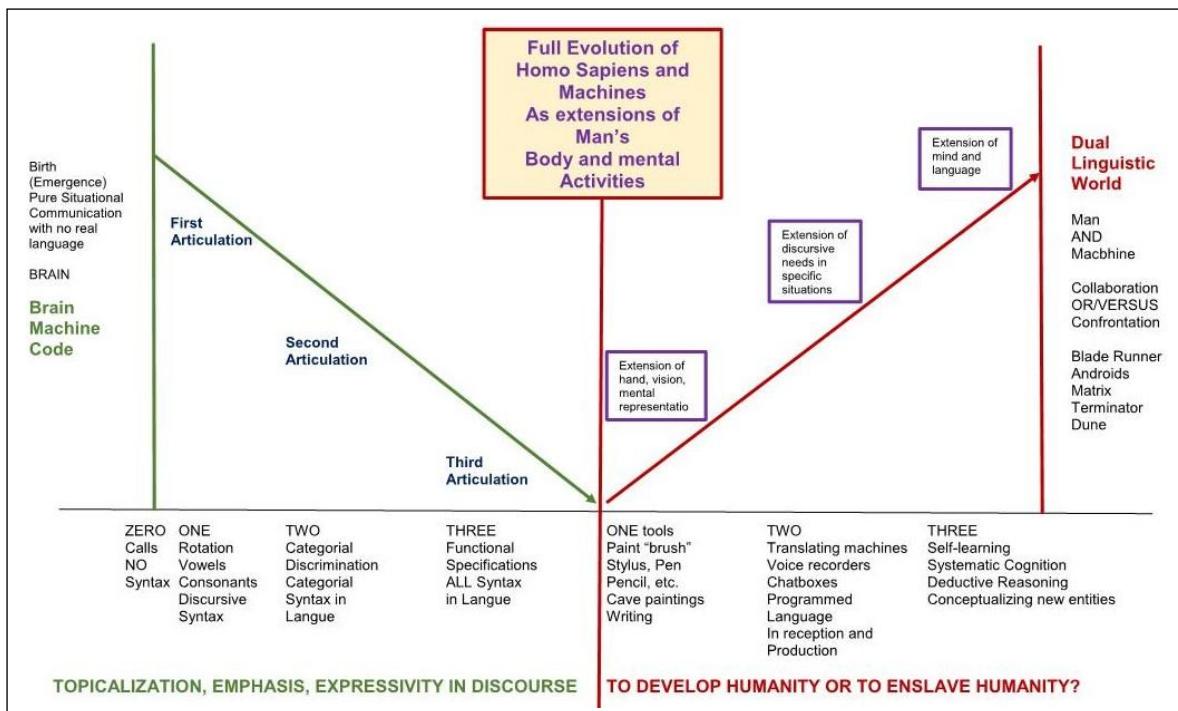

Figure 1: Radical Ternary Tensor from the Brain Machine Code of the animal world to the Dual Linguistic World of tomorrow's Artificial Intelligence

According to Marshall McLuhan writing, printing, and recording have changed the way humanity looks at itself. The impact of each medium was enormous. Before only memory could keep records over time. The Rsi in the Indo-European tradition. The griots of Africa going back to the emergence of humanity itself. Tribal memory chains among American Indians. The mind was liberated from humdrum memorizing: now we “google” the human memory of big data. The human mind can then concentrate on the trail that leads to what we want, and it may open hundreds of unsuspected doors.

McLuhan further analyzes the effects of such inventions on the way man thinks.

“Only the phonetic alphabet makes such a sharp division in experience, giving to its user an eye for an ear, and freeing him from the tribal trance of resonating word magic and the web of kinship.” (McLuhan M., 1964, p. 84)

Then the microphone amplified by radio broadcasting was magic, brought the trance back, but also developed mental communication from one man to others. Writing and literacy made the world shift from “the barbarian or tribal man, . . . hampered by cultural pluralism, uniqueness, and discontinuity” to “Western. . . primary features of homogeneity, uniformity, and continuity.” (idem, p. 87) His conclusion is then frightening. “The new literacy had created a homogeneous and malleable milieu in which the mobility of armed groups and of ambitious individuals, equally, was as novel as it was practical.” (idem, p. 88) For Marshall McLuhan, the radio was nothing but the new “tribal drum.” Speaking of Hitler’s radio speech in Munich, March 14, 1936, he wrote:

“His victims and his critics have been equally somnambulistic. They danced entranced to the tribal drum of radio that extended their central nervous system to create depth involvement for everybody.” (idem, p. 298)

Television is the next step in this regressive path back to before writing and printing.

“. . . the all-involving sensory mandate of the TV image. . . Print asks for the isolated and stripped-down visual faculty, not for the unified sensorium. . . TV is a medium that rejects the sharp personality and favors the presentation of processes rather than of products.” (idem, p. 308-309)

McLuhan could not envisage, the mass impact of computers merged with all media into the multifarious Internet. Navigating at will and instantly breaks up the impact of any message. It appeals to all our senses first, then we listen, otherwise, we skip the message. We are all-powerful in that constant zipping and zapping. We can destroy or change what we don’t like and produce our own stuff with our personal or stolen materials in the “unfairest” way imaginable.

But that’s the surface of things, in no way the analog reproduction of anything. It is mastered by a language we can’t see, understand, videlicet machine code, the tool used by the SYSTEM to manipulate us into believing we are the masters of the message though it is only **mediatic massage**. Who is the SYSTEM? An elite that programs these machines. We are only doing what makes us do, getting what they let us get. The most secretive elite, particularly when they play it cool trying to cover up what they have done and permitted others to do with our data. With the Internet, freedom of speech becomes the freedom to manipulate the masses. Unification is this elite’s objective, in each nation or at global level. Unification in manipulation by a language we cannot decipher if not part of this narrow elite that speaks and writes code.

This Internet machine code unifies all other media to make us believe we can do what we want freely while manipulating us into piled-up homogenized entities. Populism or street democracy are the direct results of it.

Machine code is the extension of human language in a tremendously restrictive way, extension by reduction: two bits and their piled up combinational bytes of ONEs and ZEROs, originally eight bits, but today unlimited. The extension of our classifying and structuring mind. This two-digit machine code works within a program based on a computational “language”: a program of actions and constructed logics with only one objective: to make the machine do something in order for the users to do something else, what the programming elite wants them to do.

Smartphones are developing in the users an OCD taking control of their minds completely. Video game addiction and a video game vision syndrome now identified and can be extended to smartphones. Medical research says video game addiction only concerns 2-3% of users, which is quite phenomenal. Only a member of the programming elite keeps some **free** thought, linguistic expression and human communication.

3- Machine Conversational Code

Voice recognition and synthesis have been a priority for more than 50 years. France Telecoms at Lannion in the 1960s-70s they devised the “diphone” to solve the problem by associating half a phoneme plus half a phoneme including the articulation point between the two, enabling voice synthesis to reach fluent language. Instead of following a phoneme logic, it considered juncture points between phonemes were essential, typical of any particular voice, based on particular personal articulation. Diphone phonology could improve our understanding of oral language and speech.

The concept of “chat”² was introduced as instant-messenger based on written communication. Then in oral chatrooms users speak to one another. It is like a telephone. Since the 1940s the Turing test of a machine that can fool a human has been haunting us. Today a chat-bot is navigating its memory and the Internet to find a proper answer to our questions.

I. **MANY OF THESE CHAT-BOTS ARE USED IN LIMITED FIELDS WITH SPECIAL CUSTOMERS IN SPECIAL SITUATIONS, FOR EXAMPLE, THE MEDICAL FIELD WITH WEFIGHT.³ MOST OF THEIR WORK IS PROGRAMMED AND THE OBJECTIVES ARE CLEAR: TO FOLLOW UP PATIENTS WITH THEIR TREATMENTS, MAKE SURE THEY GET TO THEIR MEDICAL APPOINTMENTS, AND EVENTUALLY DETERMINE IF THE SYMPTOMS GIVEN BY THE PATIENT ARE “NORMAL” OR IF THEY REQUIRE THE INTERVENTION OF A NURSE OR DOCTOR AND THEIR RAISING AN ALERT.**

Translating machines are another invention. Google’s Translate is a Boolean machine working with big data: trillions of words, sentences, texts, in hundreds of languages, any document, and its various existing translations, looking for words or phrases in their contexts, similar contexts in different languages with similar sememes. Google can select or produce a translation of about anything.

First a classical cultural example. Google translates this line (Racine, *Andromaque*, V 5): “Pour qui sont ces serpents qui sifflent sur nos têtes?” as meaning: “Who are these snakes that whistle on our heads?” There is a major mistake since the identity of the snakes is not concerned but the identity of the targets of these metaphorical snakes. It should have been “Who are these snakes that whistle on our heads **for**,” “Whistle” should have been “hiss.” The alliteration in /s/ is lost.

In Le Figaro⁴, I selected: “Les députés ont adopté ce mercredi le projet de loi sur la réforme ferroviaire par 452 voix pour.”

First, Google Translate: “MEPs adopted on Wednesday the bill on railway reform by 452 votes in favor.” MEPs, Members of the European Parliament, is an enormous mistake: we are dealing with the French Parliament. It should have been “French MPs” for a European audience and for an American audience “French Representatives”

Second, Reverso: “Members of parliament adopted on Wednesday the bill on the railroad reform by 452 voices for.” They missed the normal use of MPs and the reference to France.

Third the translating site “Software and Documentation Localization,” a British business. “The members have adopted on Wednesday the draft law on the railway reform by 452 votes in favor.” They completely erased the reference to parliament.

The three translating machines use the verb “adopt.” The normal word in a parliamentary context is “to pass” and the normal word for a bill that has not been passed yet is “a bill.” Either “a

² Brown Doug and Woolley David R, **Talkomatic**, the world’s first multiuser real-time chat system, <http://just.thinkofit.com/about/david-r-woolley/>, accessed August 9, 2018

³ <https://www.wefight.co/>, accessed June 15, 2018

⁴ <http://www.lefigaro.fr/flash-eco/2018/06/13/97002-20180613FILWW00288-1-assemblee-nationale-vote-la-reforme-ferroviaire.php>, June 13, 2018, accessed June 15, 2018

“draft law” is a law concerning conscription (draft), or it is a preparatory document to be discussed in various commissions to prepare a bill then submitted to parliament.

These machines are far from perfection.

With chat-bots and translating machines, we have to consider this linguistic production is no longer machine code but it is **conversational machine code** based on Boolean navigation in its memory or big data corpora.

4- Artificial Intelligence and self-learning cognitive programs

New translating machines using neural networks replace simple two-dimensional multiple connections between words with a full multi-dimensional architectural construct of a whole semantic and/or lexical domain in a three-dimensional visual space only a VR machine can produce virtually. Such a machine can integrate the fourth dimension of time. The vectors between the units in such a network are thousand-directional, varying in length and three-dimensional.

I borrow from Julien d’Huy (d’Huy J., 2013) such a representation (Figure 2). Here presented on a two-dimensional surface, it is three-dimensional. We can rotate it in all directions and use a hologram to have it suspended in midair. It is a Neighbor-Net splitgraph (Bryant D, Moulton V, 2004). As a video representation, it will include the fourth dimension, time, with past evolutions and future hypothetical evolutions. Such a representation was devised for biology and is extended to linguistics. Yet this representation is far from what it should be in linguistics. Every connection between two terms has to be specified in nature, direction, and mode of operation. “Carriage” and “car” are connected. But we need the direction in thought and time, and the nature of the connection. They cannot be separated “cart.” We also need their full semantic contents, social dimensions, cultural colorations, and etymology, what Gustave Guillaume calls “signifiés de puissance” and “signifiés d’effet” (English “potential signifieds” and “effective signifieds”) all attached or carried by the same signifier(s). We can speak of “a royal carriage” and “a train carriage,” but the latter cannot translate “un carrosse ferroviaire.”

Now an AI machine considers a question with no answer in all its resources it has been programmed with or programmed to find. The machine is not imitating human behavior to fool us. But it can ask its own questions and invent its own answers. We thus could consider it is able to think, self-learn from its experience and conceptualize new notions, procedures, and situations. This is AI, real procedural and conceptualizing intelligence that could develop a new scientific theory to explain a so far unexplained phenomenon.

What language will these advanced AI machines use when they are dressed up in an android body. The outside illusion, the general behavior of these “Blade Runners” will be perfect. They will have some super physical strength, will not feel any pain and they will speak. Will they speak conversational machine code or will they go beyond?

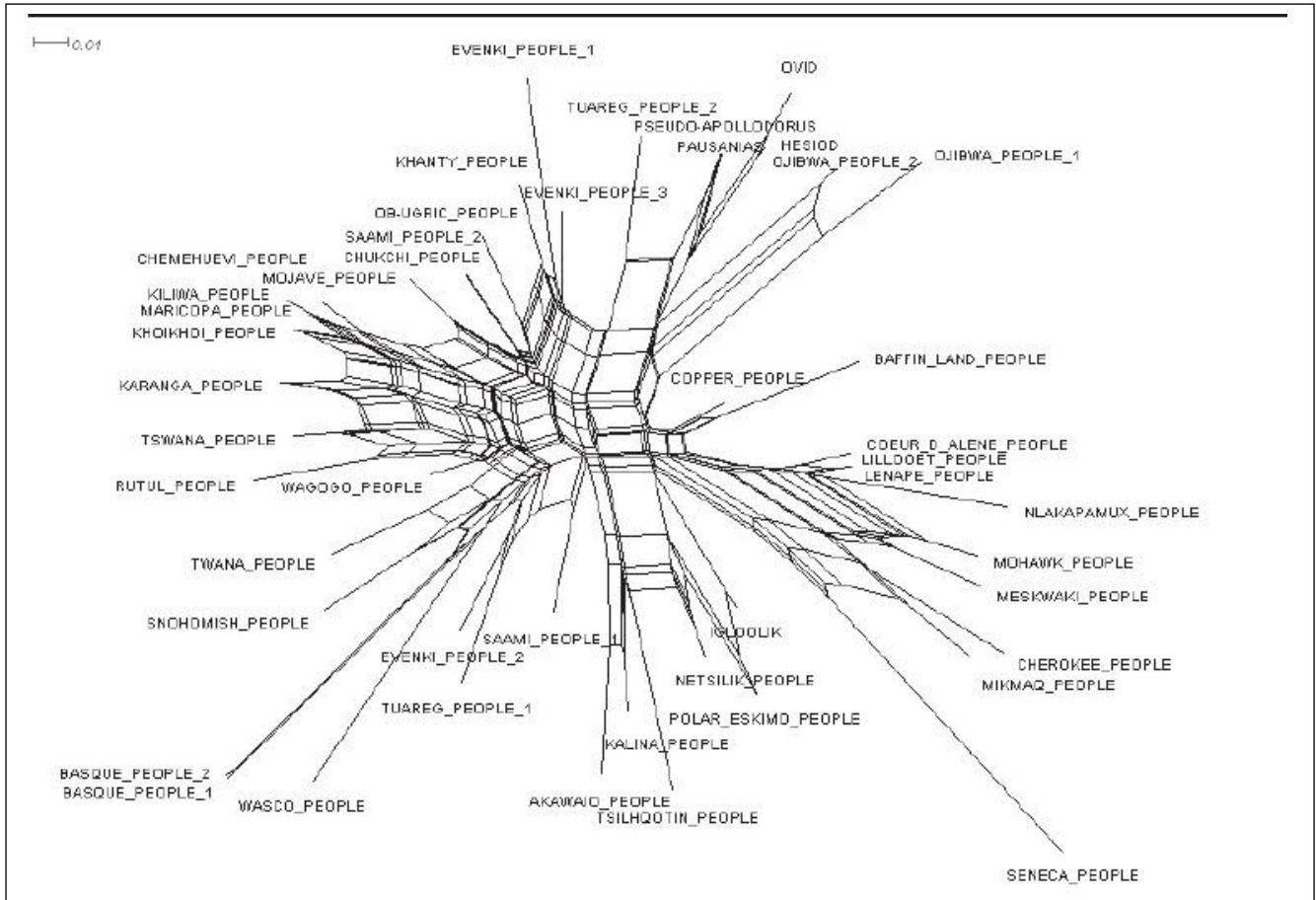

Figure 2: Neighbor-Net Splitgraph without some mythemes

D'Huy, Julien, (2013) "A Cosmic Hunt in the Berber sky: a phylogenetic reconstruction of a Palaeolithic mythology," *Les Cahiers de l'AARS*, # 16, Amis de l'Art Rupestre Saharien, Saint Lizier, France

They will first of all be self-learning. In circumstances not covered by the basic programming and training of the robot, it is able to analyze and cope with this situation. For a car, for instance, it has to overtake a badly parked car and thus cross the solid line in the middle of the road. It must go against the rule it has been programmed with. It must assess on-coming traffic. It must also realize that if it does not overtake, the car(s) behind would try to anyway which would be a lot more dangerous for them. Assessing the on-coming traffic is easy for a computer, but realizing the danger it creates for cars behind, if it does not overtake, is completely different: considering its ethical responsibility in the situation. Has the car been programmed to do this? Maybe but no ethical dimension then? We learn ethics slowly from social experience, and most ethical rules are personal and reflect the individual acquisition process. Can a self-learning robot self-learn the ethical dimension of human life?

A self-learning car, if it speaks, will use conversational machine code like a talking GPS. A full philosophical conversation would be more relevant with a human-looking robot. Dan Brown's latest novel, *Origin* (Brown D., 2017), imagines a robot in a super-server able to predict and manipulate what people would do, and he has all the means to implement his most complicated predictions. This robot has been programmed to destroy itself when some objective is fulfilled, and it does with no way to stop it. But the robot can only have a philosophical or literary discussion because it can access the unlimited Internet, and it can hack what's blocked.

But what comes beyond this simple yet capital ability to self-learn, including ethical considerations?

To conceptualize beyond brain machine code, the machine must step beyond this brain

machine code from its “existential” experience on the basis of its program (cross a solid line to overtake a badly parked car) and then experiment, speculate and conceptualize. But a machine must not experiment. Can a machine speculate alone? Can a machine have a split personality and speculate with itself? Then can we accept machines that speculate with one another, a community of machines next to ours? How would we react if machines were experimenting, speculating and conceptualizing among themselves on their own? If these machines get to a new concept, process or procedure not identified by humans yet, can we enforce the idea we alone can validate the new concept, process or procedure?

Dan Brown's *Inferno* (Brown D., 2013) imagines an insane biologist who devised a new plague to reduce our overpopulation. It is controlled by some mechanical digital mind. A machine can easily conclude the human population has to be reduced by 50%. A bacteriological plague can be an innocuous, invisible, and painless way to reach the goal, and be directed against one particular genetic feature. Beyond ethics, if it is the decision and action of a machine only programmed to examine problems, and look for and implement solutions, one simple programmed rule has to be the machine's conclusion and subsequent action have to be validated by some human authority.

It would be difficult for machines to by-pass this rule, and yet we can imagine machines with that conceptualizing power could become dangerous: paranoia (2001, *A Space Odyssey*, Kubrick S., 1968), or over-logical (*Terminator*, Cameron J., 1984), or an architect's manipulations (*Matrix*, Wachowski Brothers, 1999) as either some totally isolated human commanding the whole mechanical world or the matrix itself controlling all the machines, the “brain” of the mechanical world taking over the whole universe. In our present time, the crazy human being has been marginalized. In numerous films (*Alien* and *Aliens* (Scott R. & Cameron J., 1979-1986), androids are faithful and are ready to die if necessary for the survival of the humans they serve. Yet *Dune* (Lynch D., 1984), the film and the novel (Herbert F., 1965) assume the fundamental idea all intelligent machines have been banned by the Butlerian Jihad.

At this point, we come to the idea that beyond **AI machine code** we reach **AI language**, with the full power of that linguistic code. But what initial natural language should be used? Difficult to use a basket of languages wider than Indo-European languages, because of phylogenetic different characteristics and procedural evolving systems. These machines would have to start from a dominant global language, a language for all. A unique synthetic symbiotic language would speak to no one. The only universal yet expanding everyday language is mathematics, an elite's language that is neither conversational nor literary, poetic, artistic, imaginary, all characteristics human language develops daily.

5. Conclusions

This goes against two authors who share one conclusion: machines will become more intelligent than men and women due to the inescapable Singularity and take over humanity.

The first author is the American Ray Kurzweil (*The Singularity is Near*, Kurzweil R., 2005). He refers to the mathematical concept of “singularity”: “In general, a singularity is a point at which an equation, surface, etc., blows up or becomes degenerate. Singularities are often also called singular points.”⁵ Kurzweil means that by 2050, machines will be more intelligent than men, able to process any information faster than man's brain. Speed is the most important element along with the complexity of operations, too complicated for man's brain. Kurzweil does not envisage any mental development of man using the machines he himself invented. His vision of humanity is static and speechless: no linguistic communication with the machines. Many million nanobots will regulate, regenerate and make every organ or function quasi-eternal in man's body. These nanobots are intelligent with precise missions but Kurzweil does not envisage their source of energy, their lifespan, and what happens when they “die.” He does not consider they could communicate among themselves within one body or several bodies, and constantly with some managing board controlled

⁵ WolframMathWorld (1999-ongoing), <http://mathworld.wolfram.com/Singularity.html>, accessed June 17, 2018

by some unidentified entity? Humanity would be reduced to hybrid human-machines controlled by a mastermind on a managing dispatch board. A dystopia that does not consider humanity should impose ethical norms in the conception, construction, and use of such AI machines.

The second author is the Israeli Yuval Noah Harari (*Sapiens: A Brief History of Humankind* and *Homo Deus*, and *A Brief History of Tomorrow*, Harari Y.N., 2011-2015). Yuval N. Harari goes back to the cognitive revolution 70,000 years ago. This date corresponds to the third migration out of Black Africa and third articulation languages, what he calls “fully-developed language” At that date Homo Sapiens suddenly became cognitive. All migrations out of Black Africa had taken place or were in their final stage and cognition appeared in man then. Harari erases the Black African origin of Homo Sapiens and his phylogenetic history. What's more, why did Homo Sapiens suddenly become cognitive? What about the connection cognition-mind-language? His Homo Sapiens is totally mute. Cognition occurred among Homo Sapiens in the whole world at the same time. How did it spread from Western Europe to the whole world? But how could that happen in 70,000 BCE with no mass concentration and fast traveling? All that makes this cognitive revolution absolutely improbable. Homo Sapiens was cognitive long before. He developed articulated language from pre-human inherited practices that were not articulated languages. He developed the use of ochre (from body decoration to burial rituals). He developed pierced shells strung on some “rope” though we do not know the value of these strings of shells. He invented new stone processing techniques for tools and weapons. He invented new hunting procedures and fishing. He gathered and processed natural edible items. If we listen to Harari Homo Sapiens, before 70,000 years ago, was mute (language is never taken into proper account) and hardly more developed than big apes.

In the second book, Homo Sapiens becomes Homo Deus, God himself, and Homo Sapiens is terminated and replaced by a human-mechanical hybrid, a vision similar to Ray Kurzweil's. Harari's vision is a dystopia based on some very debatable approach to ancient history. Some unidentified godlike spirit or divine genetic mutation caused the sudden cognitive revolution of Homo Sapiens from a simple mammal to the brilliant human inventor we know. Then this divine genetic mutation endowed man with the divine inventiveness that will bring humanity down.

These authors are rewriting the Old Testament, in a purely technical way, Kurzweil, and in a miraculous apocalypse, Harari. Even if both said it is nothing but a metaphor, the reference to God would remain. Words have phatic and performative power as soon as they are uttered. Let's find refuge in Buddhism that states man is in no way of any divine nature, is purely human and uses his mind to solve all problems he encounters, and robots are just one more problem and nothing else.

Man has systematically developed physically and mentally along with the knowledge he constructed and the machines or technologies he built to satisfy his needs and his desires. Nothing would have happened if humanity had not developed their communicational power with articulated language.

Will humanity live in peaceful collaboration, symbiosis or osmosis with AI machines and be able to communicate with them in some oral and written language that could be broadcast everywhere? This may imply the linguistic unification of humanity, at least a unification in diversity.

I will close this presentation with a figure (Figure 3) that reconstructs the radical ternary tensor of the beginning in vertical depth with the original situation at the top and the problematic present-future at the bottom and between these two the three stages of Tensor 1 with the invention of human articulated language, the Threshold of human practical utilitarian technological-scientific (religious-philosophical-artistic) development producing machines processing language, and Tensor 2 and the phylogeny of language processing machines from purely practical mechanical processing to machine code, then conversational machine code, and finally AI language.

0- BACKGROUND: BRAIN MACHINE CODE

All animals with some nervous system

- a- to sense – sensations
- b- to perceive – perception
- c- to discriminate patterns – pattern-discrimination

1- FIRST TENSOR:**COMMUNICATIONAL SITUATION AND ARTICULATED LANGUAGE**

Integration of communicational situation in LANGUE

- a- First articulation, root languages
- b- Second articulation, stem languages
- c- Thirst articulation, frond languages

Ancillary development of Mental conceptualizing power

- a- Experiment
- b- Speculate
- c- Conceptualize

THRESHOLD: INTEGRATION OF HOMO SAPIENS' DEVELOPMENT OF TOOLS, WEAPONS, MACHINES, TECHNOLOGIES, ALL COGNITION**2- SECOND TENSOR:**
LANGUAGE PROCESSING MACHINES**a- Writing and Recording:**

alphabets and writing systems
voice synthesis and voice recognition
computers and machine code (1)

b- Conversational machine code (2)

chatbots, written or oral
translating machines, written (translation) or oral (interpretation)

c- Conceptualizing machine language (3)

self-learning machines
systematizing of new items and procedures
conceptualizing entities and actions

00- FOREGROUND: DUAL LINGUISTIC WORLD

HUMAN LANGUAGE versus CONCEPTUAL MACHINE LANGUAGE

- a- collaboration humans-machines
- b- symbiosis humans-machines
- c- osmosis humans-machines

Figure 13: From Brain Machine Code to Conceptual Machine Language

Bibliography

- Bridle, James, (June 15, 2018) "Rise of the machines: has technology evolved beyond our control?", *The Guardian*, London.
- Brown Dan, (2013) *Inferno*, Doubleday, New York.
- Brown, Dan, (2017) *Origin*, Doubleday, New York
- Bryant, David & Moulton, Vincent, (2004) "Neighbor-Net: An Agglomerative Method for the Construction of Phylogenetic Networks," *Molecular Biology and Evolution*, Volume 21, Issue 2, 1 February 2004, Pages 255–265,
- Cameron, James, (1984), *The Terminator*, Orion Pictures (Warner Bros & United Artists), Los Angeles
- Couardeau, Jacques, (2015) "Phylogeny of Language, Migrations out of Africa and Language classification," in *Studia Universitatis, Babes-Bolyai, Studia Philologia*, Volume 60 (LX) 2015, Romania, September 2015, Issue #3, pages 29-42
- Couardeau, Jacques & Eve, Ivan, (2017) *Cro-Magnon's Language, First Part*. Editions La Dondaine, Amazon Kindle, ASIN: B074DXJM5C, 760 pages.
- Couardeau, Jacques, (2018) "Mind-Language, the Expanding Heart of Cognition," in *Open Journal of Social Sciences*, Volume 6, Number 6, June 2018, ISSN 2327-5952, pp. 32-47, Scientific Research Publishing Inc., SCIRP.org, Wuhan 430223, Hubei Province, China.
- Guillaume, Gustave, (1919) *Le problème de l'article*, Hachette, Paris.
- Guillaume, Gustave, (1929) *Temps et verbe*, Librairie ancienne Honoré Champion, Paris.
- Guillaume, Gustave, (1945) *L'architectonique du temps dans les langues classiques*, Einar Munksgaard, Copenhague.
- Guillaume, Gustave, (1964) *Langage et science du langage*, Librairie A.-G. Nizet, Paris ; Presses de l'Université Laval, Québec.
- Harari, Yuval Noah, (2011, 2015) *Sapiens: A Brief History of Humankind*, Harper, New York, & *Homo Deus: A Brief History of Tomorrow*, Harvill Secker, London
- Herbert, Frank, (1965), *Dune*, Chilton Books, Philadelphia,
- Kubrick, Stanley, (1968), *2001, A Space Odyssey*, Metro-Goldwyn Mayer, Los Angeles
- Kurzweil, Ray, (2005), *The Singularity is Near*, Viking, New York City
- Lewis-Williams, David, (2002) *The Mind in the Cave*, Thames and Hudson, London
- Lynch, David, (1984), *Dune*, Dino De Laurentiis Company and Universal Pictures, Los Angeles
- McLuhan, Marshall, (1964) *Understanding Media, The Extensions of Man*, Routledge, London.
- Petzinger, Genevieve von, (2016) *The First Signs*, Atria New York.
- Scott, Ridley & Cameron, James, (1979, 1986), *Alien* and *Aliens*, 20th Century Fox, Ridley Free Productions, Los Angeles.
- Wachowski Brothers, The, (1999, 2003), *The Matrix A Trilogy: Matrix, Matrix Reloaded, Matrix Revolutions*, Warner Bros and Silver Pictures, Los Angeles.

THE COMMUNICATING FUNCTIONS OF THE DISCURSIVE WORDS IN THE LITERARY FRENCH AND GEORGIAN TEXTS

LES FONCTIONS COMMUNICATIVES DES MOTS DISCURSIFS DANS LES TEXTES LITTERAIRES FRANÇAIS ET GEORGIENS

FUNCȚIILE COMUNICATIVE ALE CUVINTELOR DISCURSIVE IN TEXTELE LITERARE FRANCEZE ȘI GEORGIENE

Tsiuri AKHVLEDIANI

Professeur à l'Université d'État de Tbilissi - Géorgie

tsiuriakhvlediani@yahoo.com

Ketevan GABUNIA

Professeur à l'Université d'État de Tbilissi - Géorgie

La communication littéraire se caractérise non seulement par la substance du contenu qu'elle délivre, mais aussi par les moyens de transmettre ce contenu. Cela concerne tant les formes de composition, de discours spéciaux de la narration, que la présentation discursive de la narration. Si au moment de la communication orale le locuteur sent tout de suite s'il arrive à se faire comprendre, dans la communication littéraire la réaction du lecteur est soit retardée, soit – c'est le cas le plus fréquent – elle ne parvient pas jusqu'à l'écrivain. Ainsi l'auteur du texte littéraire est privé de la possibilité de correction de son texte qui se fonderait sur la réaction du lecteur. Cependant l'auteur est sans doute intéressé de savoir comment est perçu son message. Par conséquent, il construit le texte d'une manière telle que le mécanisme de l'idée exprimée soit mis en marche. Dans ce cas, il s'agit de l'inférence, autrement dit l'arrivée aux conclusions concrètes suite aux mouvements de la pensée permettant de faire apparaître, à travers la signification du message, la réflexion approfondie. L'inférence est fondée sur la logique de la connaissance acquise de la conscience ordinaire, sur le bon sens, sur l'expérience. Le lecteur complète les pensées inachevées par ses propres conclusions, s'appuyant sur la confrontation de sa propre connaissance et l'information verbale perçue par lui-même. Par exemple :

Il tressaillit en entendant sonner la cloche et son cœur se mit à battre... Cette cloche muette depuis quinze ans? (Cesbron G. p.78).

Pour comprendre correctement les phrases il est nécessaire avant tout de connaître la situation qui s'explique par le contexte suivant : un vieux médecin habitant dans le village avait fini de recevoir ses patients quand il a entendu sonner à la porte. Pour la bonne interprétation il faut que le lecteur connaisse les coutumes et les traditions françaises : dans les familles nobles et bourgeoises, il y avait une tradition de sonner la cloche pour inviter les membres de la famille au dîner. Puis la question surgit : pourquoi le médecin a-t-il tressailli en attendant sonner la cloche ? Pourquoi son cœur s'est-il mis à battre ? Les inférences possibles du lecteur, qui se construisent selon sa connaissance sur les représentations typiques, sont suivantes : « Un homme tressaille lorsqu'il est surpris. Il est possible que le médecin ne surveillait pas l'heure, qu'il a oublié le dîner ; la cloche a sonné soudainement et c'est pour ça qu'il a eu peur ».

Puis l'auteur donne sous la forme du monologue interne, la réponse à cette énigme: **Pardi, c'est pour appeler le petit! (Cesbron G. p.78).**

Le médecin se rappelle que maintenant il habite avec son petit-fils et la servante reprend la vieille habitude (coutume). On voit bien que l'auteur est en dialogue permanent avec les lecteurs, il fait constamment des pronostics, en comprenant et corrigeant leurs inférences (celles des lecteurs) possibles.

Dans ce travail notre intérêt est concentrée sur la question de savoir quel est le rôle de ces mots appelés "discursifs" dans le processus d'une telle relation. Dans les années 70 du 20ème siècle les linguistes ont remarqué et ont attiré l'attention sur le fait que ces mots discursifs, non seulement jouent un rôle important dans la réalisation de la bonne construction du texte, dans sa structuration, mais ils assurent aussi la compréhension entre les interlocuteurs, car il corrigeant d'une manière permanente l'information émise, essaient de la préciser, de la détailler, de l'étendre, bref de l'arranger de façon à porter l'attention sur ses composantes principales ou signaler une mauvaise compréhension. L'exemple suivant en est une bonne illustration :

Il ne fit aucune attention à moi ; sauf une fois avec un regard où je crus lire de la crainte. D'ailleurs, les premiers jours, il se comporta de la sorte envers tous ; mais c'était sans doute par méfiance et non par timidité (Lacretelle J., p. 23).

Cet extrait du roman de [Jacques de Lacretelle](#) (*Silbermann*) décrit les premiers contacts d'un de ses personnages, lycéen français, avec un nouvel élève.

Après la première phrase l'hypothèse possible est que ce personnage par son attitude peut ressentir de la peur. Le mot discursif **d'ailleurs** réalise la suspension logico-sémantique de la première phrase et permet de rejeter cette supposition venant de la première phrase.

Après les mots - **envers tous** – on pourrait supposer que le nouvel élève est peureux, de nature timide ; cependant le connecteur **mais** rejette aussi une telle interprétation, tandis que l'expression modale **sans doute** atténue le caractère catégorique de la conclusion finale et permet de formuler une nouvelle hypothèse : le nouvel élève est habitué à la disposition malveillante à son égard. Ceci est important pour comprendre les futures relations entre le personnage et le petit garçon hébreux dans le contexte de l'antisémitisme qui régnait en France dans la première moitié du 20ème siècle.

Avant de procéder à l'analyse du rôle des mots discursifs il nous semble nécessaire d'expliquer quelles unités appartiennent au groupe de discursifs car il n'existe pas en linguistique de terme général pour les définir et la catégorie d'éléments entrant dans le groupe à étudier n'est pas non plus définie.

On appelle les mots discursifs les mots et les expressions auxiliaires permettant au locuteur/l'auteur d'exprimer sa propre opinion par rapport à l'information à transmettre, du point de vue de sa crédibilité, de sa logique, de son importance, de sa fiabilité, de ses rapports avec les précédentes et futures informations ; en outre, ils régularisent la perception de l'auditeur/du lecteur, amènent l'interprétation de l'expression ou du texte dans la direction voulue. Ces unités ne touchent pas le sens de l'information à donner, mais ils représentent le cadre communicatif de l'expression ou du texte intégral. Ce groupe englobe les différentes unités : les adverbes, les conjonctions, les interjections, les marqueurs d'hésitation, les connecteurs, les mots modaux et les expressions, en particulier :

donc, eh bien, eh quoi, alors, là, peut-être... géorg. maSasadame [mashasadame], SesaZlebelia [shesadzlebelia[, raTqma unda [ra tkma unda], rasakvirvelia [rasakvirvelia], cota ar iyos [tsota ar ikos]

Il faut noter que de nombreux mots discursifs sont dérivés de mots indépendants (**voyons, tiens, va**), il se différencient par leur fonction particulière.

Certains adverbes peuvent être utilisés en tant que mots indépendants ou discursifs.

Ainsi, cela devenait décidément son métier, ces courses nocturnes où on risque de recevoir les balles des carabiniers d'Espagne!... (Loti P., *Ramuntcho*, p.19).

Mais, non, il reste là muet sur sa chaise. [...] Et c'est l'heure de s'en aller, décidément.

Arrochkoa est debout, agité, l'appelant d'un signe de tête impérieux (Loti P., *Ramuntcho*, p.250).

La différence dans l'utilisation du mot discursif – **décidément** – dans ces deux exemples ne se perçoit pas tout de suite.

Dans le premier exemple **décidément** « effectivement », mais dans le deuxième exemple – « finalement ».

L'utilisation discursive de l'adverbe est marquée par sa place dans la proposition : ce mot est séparé du reste de l'expression par une virgule.

Les chercheurs nous proposent les diverses typologies des mots discursifs. Dans le cadre de notre travail nous allons attirer l'attention sur les mots discursifs qui évaluent l'information d'après l'échelle vrai/faux et essayer de montrer les fonctions révélant les intentions de l'auteur.

Le premier groupe est constitué des mots discursifs par le biais desquels l'auteur confirme les inférences éventuelles du lecteur, tels que :

en effet, comme de juste, vraiment, évidemment, bien sûr et beaucoup d'autres :

La Villa ne fut sans doute, au commencement, que le projet d'un architecte dément, mais qui dut rencontrer plus fou que lui puisqu'il finit par le réaliser (Audebert M., *Tombeau de Greta*, p. 13).

L'inférence possible après la première phrase est : « l'architecture de la Villa devait être particulière et ne ressembler à aucune autre ».

Dans la phrase suivante l'auteur confirme et argumente les hypothèses logiques du lecteur :

La Villa en effet tout à la fois s'étend, se dresse, se replie – seuls des verbes contradictoires peuvent rendre compte d'une apparence qui récuse toute référence précise... (Audebert M., *Tombeau de Greta*, p. 14).

Dans les textes suivants on va observer des corrections de l'inférence plus soignées.

Les auteurs attirent l'attention sur les inférences convenables, donnent leur nuances, font appel aux représentations et aux stéréotypes typés ou émettent verbalement la nécessité de la compréhension indépendante des propositions.

Les mots discursifs tels que **surtout, bien, même, si, plutôt, de plus et etc.** disposent d'une telle fonction :

Ramuncho humait cet air sec et suave, arrivé de l'extrême Midi pour vivifier les poitrines. C'était bien un temps de son pays, cela. Même, c'était le temps caractéristique de ce fond de Biscaye ... (Loti P., *Ramuntcho*, p. 193).

L'inférence « Le personnage du roman hume l'air frais car cela lui plaît » entraîne la précision : « C'est l'air de son pays ».

Vraiment, elle était une mère par trop maladroite, compromettant de toute façon le bonheur de son Ramuncho bien-aimé, ou plutôt, elle était une mère sur qui la justice d'en haut s'appesantissait aujourd'hui pour sa faute passée (Loti P., *Ramuntcho*, p. 167).

L'inférence de la première partie de la phrase : « la mère ne peut pas rendre heureux son fils » est complétée par cette précision : « elle doit répondre pour les fautes passées ».

Un autre exemple :

Ce soir donc, si elle ne parlait pas à son fils du message qui venait de leur être transmis, c'est qu'elle devinait le sens de sa rêverie sur les Amériques et qu'elle avait peur des réponses. Du reste, chez les campagnards ou chez les gens du peuple, les petits drames profonds et intimes se jouent sans paroles... (Loti P., *Ramuntcho*, p. 85).

L'inférence du lecteur qui ressort du contexte précédent : « la femme est trop attaché à son fils, elle a peur d'être séparé de lui et c'est pourquoi elle ne dit rien ». Le marqueur discursif **du reste** fait entrer une précision : « elle reste sans paroles car chez les campagnards ou chez les gens du peuple tout se joue sans paroles ».

Vous, pleurer? C'est trop drôle! » Ils en éclatent de rire, et moi aussi, car en somme les larmes publiques sont le fait d'une sorte d'incontinence... (Colette. *Mes apprentissages*, p. 33).

L'inférence : « cette femme ne pleure jamais, apparemment c'est une femme très forte ». L'auteur nous rappelle les règles de comportement dans la haute société : pleurer en public ce n'est pas admis, c'est presque l'outrage.

C'était une petite fille très douce, mais qui en savait déjà trop, comme vous voyez... (Colette. *Mes apprentissages*, p. 7).

La preuve de la précision pour le lecteur est : **elle en savait déjà trop.**

Le groupe suivant des mots discursifs est constitué de mots qui **corrige**nt les fausses inférences éventuelles du lecteur en apportant les nuances adaptées à l'idée. À ce groupe appartiennent : **mais non, par contre, or, pourtant, d'ailleurs, en vérité, du reste, etc.**

Elle n'aimait pas lire ; *mais, il est vrai, la littérature suédoise n'est pas d'une richesse à susciter la passion* (Audebert M., *Tombeau de Greta G.* p. 42).

L'inférence probable ressort de l'affirmation (suite à l'affirmation) : «**Elle n'aimait pas lire**» - « elle n'avait pas les habitudes nécessaires pour une personne bien élevée ».

La deuxième partie va contre à cette affirmation précisant que le milieu dans lequel elle a grandi, ne prédisposait pas à la lecture, mais le personnage féminin du roman tout au contraire avait un goût raffiné. Lesdites hypothèses sont confirmées ultérieurement :

A peine consentit-elle à jeter un coup d'oeil sur «L'envers du paradis»: elle abandonna bien vite, déclarant que tous ces gens-là n'avaient aucun intérêt, ni cette histoire (Audebert M., *Tombeau de Greta G.*, p. 43).

L'auteur peut modifier l'interprétation de l'information dans l'autre sens :

On a beaucoup parlé de son avarice. Les gazettes ont publié que, dans cette demeure démesurée, la quasi-totalité des pièces avait été laissées à l'abandon [...], elle logeait (pour ne pas dire campait) dans deux pièces seulement, meublées plus que sommairement [...]. Il faut comprendre: ici comme ailleurs, elle savait n'être que de passage (Audebert M., *Tombeau de Greta G.*, p. 16).

Dans cet exemple il s'agit de l'actrice suédoise Greta Garbo. L'inférence venant du contexte précédent est claire :

« L'actrice n'apportait pas l'attention au confort du logement ». Une des raisons – l'avarice, la volonté de ne pas dépenser de l'argent. L'auteur nous précise : ce mode de vie à Hollywood s'explique par le fait que son séjour à Hollywood était temporaire, non permanent.

A l'aide du troisième groupe de mots discursifs de la perception du texte, l'auteur nous annonce ses doutes et ses incertitudes, en réveillant chez nous la pensée libre. Il faut noter que l'on rencontre les situations de communication souvent dans les textes littéraires.

Cette fonction caractérise les mots discursifs, tels que : **peut-être, sans doute, paraît-il, presque, un peu, etc.**:

Grâce à sa mémoire qui était extraordinaire, grâce aussi, sans doute, à l'aisance d'un esprit libre de toute attache, il assimilait promptement tout ce qui se passait sous ses yeux et composait de vastes tableaux qui débordaient mes vues étroite (Lacretelle J. de, *Silbermann*. p. 89).

Les exemples géorgiens en français:

1. **ukacravad ki var**, magram Tqven ra saqmeze brZandebiT ? [ukatsravad ki var, magram tkven ra sakmeze brdzandevit ?]

Excusez-moi, à quel propos êtes-vous là ? (R.Michveladze, les Nouvelles , p. 184)

2. pativcemulo abel, yvela skolis Semowmebas, **ra Tqmaunda**, ver moaswrebT [pativtsemulo abel, kvela skolis shemotsmebas, **ra tkma unda**, ver moastsrebT]

Monsieur Abel, vous n'aurez pas le temps de réviser toutes les écoles, **bien sûr**. (R.Michveladze, les Nouvelles , p. 182)

3. Cven ucxo enebis swavlebis done unda SevamowmoT da, **rasakvirvelia**, zogierTi maswavleblis codnac [tshven utskho enebis stsavlebis done unda shevamotsmot da, **rasakvirvelia**, zogierti mastsavleblis tsodnats]

Nous devons vérifier le niveau d'enseignement des langues étrangères, et la connaissance de certains enseignants, **bien sûr**. (R.Michveladze, les Nouvelles , p. 181)

4. ufrosi TanaSemwe miuaxlovda Wilofisquidian kacs da, **cota ar iyos**, Seuferebeli siTamamiT hkiTxa: davbrundeT axlave, geubnebi [ufrosi tanashemtse miuakhlovda tshilofiskudian kats da, **tsota ar ikos**, sheuferebeli sitamamit kitxa: davbrundet akhlave, geubnebi]

L'assistant majeur s'est approché de l'homme au chapeau de paille et a demandé d'un ton brave inapproprié : revenons, je te dis (R.Michveladze, les Nouvelles , p. 177)

5. simonma RimiliT axeda: - ra gayvirebs, **Tu ici?** [simonma gimilit akheda: - ra gakvirebs, **tu itsi?**]
Simone a regardé en souriant : - pourquoi tu cries, **si tu le sais ?** (R.Michveladze, les Nouvelles , p. 178)
6. **maS**, Sen amtkiceb, rom samezoblo Stabia? [**mash**, shen amtkitseb, tom samezoblo shtabia?]
Donc, tu affirmes que chez les voisins il y a le siège ? (R.Michveladze, les Nouvelles , p. 179)
7. direqtors, **cota ar iyos**, gaukvirda, rom gadasca yvelis gamyidveli gixmobso [direktors, **tsota ar ikos**, gaukvirda, rom gadastses kvelis gamkidveli gikhmobso]
Le directeur s'est **un peu** étonné en lui annonçant que le marchand de fromage l'attendait . (R.Michveladze, les Nouvelles , p. 164).

Le marqueur **sans doute** permet d'exprimer non seulement l'étonnement du personnage du roman devant le talent de son ami, mais il pousse aussi le lecteur vers la construction de ses propres suppositions, par lesquelles est expliqué le talent renommé du lycéen.

L'action régulatrice peut être différente. Avant tout elle peut ne pas changer les inférences attendues et confirmer seulement les hypothèses éventuelles du lecteur. Elle peut également les changer, les orienter vers la direction nécessaire. La fonction conative au moment de la communication peut changer les comportements des interlocuteurs, ainsi que l'humeur émotionnelle, l'objectif évolutif et les convictions intellectuelles. La fonction conative de la communication s'oriente vers le domaine de l'évaluation, de l'intelligence et de la psychologie.

D. Shperber et D. Wilson distinguaient deux types parmi les intentions du locuteur: *informatif*, selon lequel il (le locuteur) construit son message d'une manière qu'il soit plus compréhensible et clair pour l'interlocuteur et *communicatif*, lorsqu'il indique son intention informative à l'interlocuteur. Ainsi, les mots discursifs révèlent, si l'on peut dire, qu'ils représentent l'expression linguistique des stratégies communicatives du texte.

Les mots clés : *le sens du texte, les mots discursifs, la communication littéraire, les stratégies communicatives.*

Littérature:

- Audebert M., *Tombeau de Greta G.*, Paris, 2007.
 Cesbron G., *C'est Mozart qu'on assassine*, Paris, 1971.
 Colette, *Mes apprentissages*, Paris, 1972.
 Lacreteille J. de, *Silberman*, Paris, 1968.
 Loti P., *Ramuntcho*, Paris, 1968.
 Sperber D., Wilson D., *La Pertinence : communication et cognition*, Minuit, 1989.

NATIONAL AND UNIVERSAL IN GH. SINCAI'S CHRONICLE

NATIONAL ET UNIVERSEL DANS LA CHRONIQUE DE GH. SINCAI

NAȚIONAL ȘI UNIVERSAL ÎN HRONICA LUI GH. ȘINCAI

Ionela BURZ,
Școala Doctorală de Filologie,
Universitatea din Oradea

Abstract

The Romanians' Chronicles is a scholar analytical work where the document load influences the narration, its writing corresponding to a contemporary ending. His master work covers the entire Intra- and Extra- Carpathians area, a generally Romanian history, clearly going beyond the humanist historiography. Though, a great part of it is dedicated to the Antique and medieval history, the Chronicle is contemporary as spirit, by the projected vision on the Romanian history.

The Romanians' Chronicles is an impressive solid work made with judgment, with critical spirit, work where the statements are proved by the document authenticity.

All documents comprised in this compendium and known today but less known or unknown in Sincai's times stood at the grounds for issuing the first history of Romanians.

Résumé

La Chronique des Roumains représentent une œuvre analytique scientifique où la charge du document influence la narration, son écriture répondant à une finalité contemporaine. Son chef-d'œuvre couvre tout l'espace intra- et extra-Carpatiques, une histoire générale roumaine, en dépassant nettement l'historiographie humaniste. Bien que sa plupart soit consacrée à l'histoire antique et du Moyen Âge, la Chronique est contemporaine comme esprit, par la vision projetée sur l'histoire roumaine.

La Chronique des Roumains est une œuvre impressionnante, robuste, rédigée avec discernement, en esprit critique, œuvre où les affirmations sont certifiées par l'autenticité du document.

Tous les documents compris dans ce recueil et connus aujourd'hui, mais moins connus ou inconnus à l'époque de Sincai, sont à la base de l'élaboration de la première histoire des roumains.

Rezumat

Hronica românilor reprezintă o operă analistică savantă în care încărcătura de document influențează narativă, scrierea să răspunzând unei finalități contemporane. Opera lui capitală acoperă întreg spațiul intra și extracarpatic, o istorie general românească, depășind net istoriografia umanistă. Deși în mare parte este consacrată istoriei antice și medievale, Hronica este contemporană ca spirit, prin viziunea proiectată asupra istoriei românești.

Hronica românilor este o operă impresionantă, solidă, alcătuită cu discernământ, cu spirit critic, operă în care afirmațiile sunt probate de autenticitatea documentului.

Toate documentele cuprinse în această culegere și cunoscute astăzi, dar care în timpul lui Șincai erau mai puțin cunoscute sau necunoscute, au stat la baza întocmirii primei istorii a românilor.

Iluministul tipic al Transilvaniei, unul dintre cei mai de seamă care au marcat cultura românească prin complexitatea preocupărilor sale, Șincai ocupă un loc important în domeniul istoriografiei unde a creat o operă durabilă.

S-a născut în 1754 la Râciu de Câmpie, în județul Mureș, dintr-o familie de boieri făgărașeni, ajunși aici, în urma organizării regimentelor de graniță, din regiunea Șinca Veche.

Primii ani de studii îi face la Săbed, Șamșud și apoi la Colegiul reformat din Târgu Mureș. În educația lui Șincai, un loc de seamă îl ocupă Colegiul iezuit din Cluj și cel din Bistrița, condus de piariști, iar dintre profesorii de aici îl amintim pe Fridwalszky Janos, autorul unor importante lucrări privind romanitatea Daciei, prin publicarea inscripțiilor romane.

După terminarea studiilor la Blaj, rămâne o perioadă ca profesor la clasa de poezie și retorică, iar apoi, la recomandarea lui Grigorie Maior, a fost trimis la Roma, la Colegiul de Propagandă Fide, începând cu anul 1774. Aici stabilește legături cu căturarii vremii, beneficiind de progresele pe care le face iluminismul catolic în această zonă a Europei. A făcut studii în arhive și biblioteci din dorința de a scrie o istorie a națiunii sale. Din această perioadă datează colecția lui de documente istorice pe baza cărora va elabora lucrarea în trei volume *Rerum Spectantium (Memoriile daco-românilor)*, trei volume de izvoare privind istoria românilor).

La Roma, a cercetat o vastă documentație clasică, bizantină și umanistă, istoriografia secolului al XVII-lea și al XVIII-lea, o atenție deosebită acordând dicționarelor și lexicoanelor timpului, fiind preocupat de autenticitatea izvorului folosit. Tot în această perioadă când studiază la Roma, Șincai ia contact cu istoriografia italiană, reprezentată în secolul al XVIII-lea de Ludovico Antonio Muratori, cu *Analele italiene*, din care se va inspira în scrierea operei sale în trei volume, structurată cronologic și care reprezintă genul de istorie savantă ilustrată și în opera istoricului italian. În opera lui Șincai putem observa calitățile unui istoric savant: spiritul de ordine, de riguroasă metodă, răbdarea investigării.

Obiectivele gândirii iluministe cum sunt: *încrederea în luminile rațiunii și în progres, lupta împotriva superstițiilor, pledoaria pentru toleranță, spiritul antifeudal și antiteologal, apărarea libertății individului, egalitatea între popoare, cunoașterea științifică bazată pe experiment, luminarea maselor* etc. sunt ilustrate în scrisorile lui Gh. Șincai, atât în domeniul istoriei, cât și în celealte domenii: lingvistic și pedagogic. Aceste obiective variază de la o țară la alta: în Anglia, principala formă de manifestare este în domeniul filosofiei, prin gîndirea filosofică empiristă corelată cu aspecte politice în sistemele de guvernare; în Franța accentul cade pe ideea de libertate și egalitate, dar și pe cunoaștere; în Germania, Spania, țările din monarchia habsburgică, implicit țările române, accentul se pune pe emanciparea omului prin cultură, transmiterea de învățăminte practice care să instruiască individul pentru viața cotidiană.¹

În a doua parte a secolului al XVIII-lea, tendința spre *Aufklärung* a promovat pretutindeni scrisorile de luminare a poporului. În Transilvania, aflată sub dominația Austro-Ungară, luminismul european a început după Unirea cu Roma de la 1700, când se încheia etapa Evului mediu românesc susținut de calvinismul bisericii românești de tip oriental, saturat de sentimentul religios, care respingea orice formă de cultură laică, și începea o etapa nouă prin care li se oferea românilor prima și singura legătură directă cu lumea europeană.

Doctrina iluminismului românesc a constituit-o ideile Școlii ardeleni, sistematizate în Transilvania între 1742-1791, finalizând cu *Supplex Libellus Valachorum*, iar în Moldova și Valachia, principate autonome sub suzeranitate turcească, ele au fost adoptate și aplicate după 1800. Putem spune că iluminismul românesc începe la 1700, odata cu Unirea bisericii cu Roma și durează până la Revoluția de la 1848.

În acest climat luminist a luat ființă în Transilvania mișcarea culturală progresistă *Școala ardeleană*. Reprezentanții săi, îndeosebi cei trei corifei: Samoil Clain, Gheorghe Șincai și Petru Maior erau conștienți că trebuiau să ridice la înălțimea unui „veac prealuminat” un popor rămas cu secole în urmă, în timp ce Occidentul avea de creat un public nou, din păturile populare, prin ridicarea lui la cultura existentă.

Școala ardeleană are un caracter național iluminist, atât prin conținutul revendicărilor sale, cât și prin sursele teoretice din care se inspiră. Caracterul național iluminist nu are aceleași particularități la toți reprezentanții săi, nici măcar în toate scrisorile aceluiași autor, ci variază în funcție de personalitatea autorului și de evoluția lui socială.

¹ Romul Munteanu. *Cultura europeană în epoca luminilor*. București: Univers, 1974, p. 14-15

Învățați precum Thuman, Engel, Sulzer și Kopitar susțineau originea sud-dunăreană a românilor, aceștia fiind considerați niște pribegi.

Scopul Școlii ardelene a fost să combată această teorie și să demonstreze prin argumente istorice și lingvistice originea latină a românilor.

În Transilvania, în secolul al XVIII-lea scrisul istoric devine pragmatic, mesajul istoriografic se cristalizează în prelungirea programului politic, influențând conștiința colectivă prin concepte cheie care susțin identitatea națională: neam, popor, român, roman, limbă, patrie.²

Scopul scrisului istoric în epoca luminilor era unul foarte clar: trezirea conștiinței naționale.

În acest context istorico-politic, când istoria devine un instrument de acțiune politică, Șincai scrie *Hronica românilor și a mai multor neamuri, încât au fost ele aşa de amestecate cu români, căt lucrurile și faptele unora fără de cele ale altora nu se pot scrie pre înțeles, din mai multe mii de autori, în cursul a 34 de ani culeasă.*

Hronica impresionează prin numărul mare de izvoare folosite, în special surse străine existente în marile biblioteci ale lumii: Roma, Vatican, Viena, Buda, toate folosite pentru a demonstra originea latină a poporului român.

Spre deosebire de istoricii vremii care „nu cercă să scrie adevărul, ci numai cum se înalte pre un neam, ca se-i dobândească bunăvoița și se surpe pre altul”³, el nu se referă doar la români, ci analizează istoria lor în context cu celelalte națiuni existente în spațiul românesc.

Scrisul său istoric îndeamnă la luminare prin cunoașterea trecutului istoric, el însuși afirmând în *Hronică* „[...] tot scopul mieu a fost și este ca în *Hronica* aceasta să adevereze acelea care sunt de lipsă spre înțelegerea și știința istoriei românilor.”⁴

Cercetarea istorică prin științe auxiliare, metodologiile și spiritul critic cunosc un avânt deosebit spre finele secolului al XVII-lea și debutul secolului al XVIII-lea. Illustrative în acest sens sunt lucrările lui Voltaire *Remarques sur l'histoire*, *Catalogue des écrivains du siècle de Louis XIV* și *Discours sur l'histoire de Charles XII* sau Mably cu lucrarea *De la maniere d'écrire l'histoire*.⁵

Istoriografia în spațiul românesc cunoaște o infuzie de spirit critic și autenticitate ce caracterizează istoriografia modernă și dinspre istoriografia franceză în domeniul istoriei ecclaziastice, ilustrată de Claude Fleury, care a fost tradus și adaptat de Samuil Micu.

În constituirea istoriografiei, un rol important l-a avut *Revoluția franceză* care a deschis aceeașul în arhivele publice și senioriale inaugurând o nouă epocă în istoria umanității.

În evoluția scrisului istoric universal un capitol semnificativ îl reprezintă istoriografia iluminismului, considerându-se că niciodată istoria nu a fost mai populară și atât de bine scrisă, într-un acord perfect cu ideile epocii.⁶ Aceste idei se bazează pe istoriografia de origine voltairiană, bazată pe rațiune și gust, combinând stilul literar cu gândirea rațională și critică.⁷

Intelectualii luminilor erau fascinați de viziunea filosofică a lui Voltaire și de calitățile literare ale discursului său istoric și critic la adresa puterii.

Istoriografia luminilor a încercat să creioneze legi care stabilesc periodizarea istoriei; prima încecare în acest sens aparținându-i lui Cellarius (Christoph Keller)⁸ care a împărtit istoria în: istoria antică, istoria evului mediu și istoria modernă, periodizare care în linii mari se respectă și astăzi. Putem concluziona că iluminismul nu a avut numai conștiință propriei epoci, ci și evoluția umanității de la antichitate la epoca modernă.

² Pompiliu Teodor, Laura Stanciu, Iacob Mârza . *Semantică politică iluministă în Transilvania (XVII-XIX). Glosar de termeni*. Alba Iulia: Editura Aeternitas, 2002

³ Gh. Șincai . *Hronica românilor și a mai multor neamuri*. Bucuresti: Editura pentru Literatură, 1969, vol. I, p. 548

⁴ Gh. Șincai . *Hronica românilor și a mai multor neamuri*. Bucuresti: Editura pentru Literatură, 1969, vol. III, p. 283

⁵ Ibidem . p. 20

⁶ Ibidem. P. 21

⁷ Wallace K. Ferguson. *La Renaissance dans la pensée historique* . Paris : Payot & Rivages, 2008 , apud Pompiliu Teodor. *Introducere în istoria istoriografiei universale*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2000, p. 111

⁸ Pompiliu Teodor. *Introducere în istoria istoriografiei universale*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2000, p. 112; <http://www.scrivub.com/istorie/ISTORIOGRAFIA-MODERNA93485.php>

Dacă în Europa apuseană Revoluția franceză separă iluminismul de perioada romantică, în Europa Central-orientală, care nu a cunoscut o revoluție democratică, iluminismul asimilează principiile enunțate în timpul revoluției. Putem sesiza două direcții majore în istoria filosofică: una care aducea o conștiință antropologică, unicitatea naturii umane care a determinat orientarea spre universal a istoriei, ca istorie a civilizației și alta spre istoriografia de origine germană ilustrată de Școala Göttingenului care punea accent pe epistemologie în interpretarea și reconstituirea trecutului. Ambele direcții sunt dominate de o viziune raționalistă, de spiritul laic ca și concepție metodologică.⁹ Orientarea spre universal se observă atât la Voltaire în *Essai sur les meurs et l'esprit de nation*, cât și în lucrările care apar în Anglia, *Universal History*, în Germania, *Allgemeine Weltgeschichte*.¹⁰

Ca și concepție, istoriografia iluministă are ca punct de plecare demersurile preiluminismului susținute în opere precum *Dictionarul istoric și critic* (1694) al lui Pierre Bayle și *Encyclopædia* (1751),¹¹ iar în spațiul german prin scrierile lui Leibniz care a manifestat un interes pentru istoria și limbile popoarelor din Europa răsăriteană, inclusiv a românilor.

În spațiul românesc, istoriografia preiluministe a fost reprezentată de Dimitrie Cantemir, istoriografia săsească de Iohann Filstich, cea maghiară de Samuel Kőleseri, iar cea italiană de Lodovico Muratori, autorul unor colecții de surse narrative *Rerum italicarum scriptores* și *Antiquitates Itiae medii aevi*¹² care-l va inspira și pe Gh. Șincai să-și intituleze colecția de documente care vor sta la baza Hronicii (*Rerum spectantium....*).

Astfel prin conținutul operelor tipărite în această perioadă, concepția și metoda practicată duc spre scrieri de tip enciclopedic și anunță Epoca luminilor.

Gândirea istorică franceză s-a afirmat prin Rousseau care aduce în prim plan factorul popor, prin lucrările sale: *Discurs asupra originii inegalității dintre oameni* și *Contractul social*, pregătind astfel spiritul revoluției democratice.¹³

Istoriografia secolului XVIII pornește de la ideea ca istoria trebuie studiată pornind de la națiune, de la timpurile apropiate, mergând apoi spre timpurile îndepărtate. Cercetarea adevărurilor oamenilor și evenimentelor se face pe baza documentelor și prin critica istorică.

Un exemplu pentru spiritul critic profesat în scrierile sale este Iohan Christian von Engel care s-a oprit și la istoria românilor prin lucrarea *Istoria Moldovei și Valahiei* publicată în 1804.¹⁴

În ceea ce privește istoria iluministă engleză și americană îi amintim pe David Hume, istoric și filosof care a scris *Istoria Angliei de la invazia lui Ceasar la Revoluția din 1688*, ultima pare să apară sub titlul *Istoria Marii Britanii*; și pe William Robertson a cărui operă este dedicată istoriei Scoției (*Istoria Scoției*, 1795) care se întemeiază pe datele din arhivele din Edinburgh și British Museum, și Istoria Americii(1777) care tratează situația minorităților etnice.¹⁵

În Italia, personalitate remarcantă a istoriografiei iluministe este Pietro Giannone (1676-1748) autorul *Istoriei regatului civil de Napoli*, care a fost interzisă datorită nonconformismului ei.

Istoriografia iluministă rusă este reprezentată de V. N. Tatiscev care a scris *Istoria Rusiei din cele mai vechi timpuri* și de Lomonosov cu *Istoria vechii Rusii*.

În acest context al istoriografiei universale, Gh. Șincai începe să scrie *Hronica românilor și a mai multor neamuri*, operă reprezentativă pentru istoriografia iluministă.

⁹ Pompiliu Teodor. *Introducere în istoria istoriografiei universale*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2000, p. 112; vezi și <http://www.scrivub.com/istorie/ISTORIOGRAFIA-MODERNA93485.php>

¹⁰ G. Lefebre . La naissance de l'historiographie moderne. Paris, 1971, p. 27; vezi și <http://www.scrivub.com/istorie/ISTORIOGRAFIA-MODERNA93485.php>

¹¹ Ibidem. P. 39

¹² https://it.wikipedia.org/wiki/Ludovico_Antonio_Muratori; <http://www.scrivub.com/istorie/ISTORIOGRAFIA-MODERNA93485.php>

¹³ G. Lefebre. La naissance de l'historiographie moderne. Paris, 1971, p. 27; vezi și <http://www.scrivub.com/istorie/ISTORIOGRAFIA-MODERNA93485.php>

¹⁴ P. Teodor Pompiliu Teodor. *Introducere în istoria istoriografiei universale*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2000, p. 117; vezi și <http://www.scrivub.com/istorie/ISTORIOGRAFIA-MODERNA93485.php>

¹⁵ P teodor p. 120

Din punct de vedere istoriografic, iluminismul a avut o contribuție esențială în scrisului istoric universal, aducând o nouă viziune asupra istoriei prin raționalism și prin orientarea spre istoria civilizației pornind de la ideea unicității naturii umane.

Gh. Șincai este în istoriografia română autorul fundamentalei lucrării *Hronica românilor și a mai multor neamuri încât au fost ele aşa de amestecate cu românii, cât lucrurile, întâmplările și faptele unora, fără de ale altora, nu se pot scrie pre întăles, din mai multe mii de autori, în cursul de 34 de ani culeasă și după anii de la nașterea domnului nostru Is. Hs. alcătuită care se intemeiază pe colecția de izvoare Rerum spectantium ad Universam gentem Daco-Romanam seu Valachicam.*

Hronica se intemeiază pe colecția *Rerum spectantium*, tradusă acum în limba română și va constitui scheletul unei narări istorice. Opera nu este terminată, oprindu-se la domnia Mariei Terezia.

Hronica să reprezintă o operă analistică savantă în care încărcătura de document influențează narăriunea, scrierea sa răspunzând unei finalități contemporane. Șincai sondează adâncurile pentru a lumina odata cu originile neamului fenomenul politic contemporan. Opera lui capitală acoperă întreg spațiul intra și extracarpatic, o istorie general românească, depășind net istoriografia umanistă. Deși în mare parte este consacrată istoriei antice și medievale, *Hronica* este contemporană ca spirit, prin vizuirea proiectată asupra istoriei românești.

Șincai a avut intenția, realizată numai parțial, să scrie istoria secolului al XVIII-lea. În opera sa totul se înlănuie logic, evenimentele de istorie românească sunt privite în împrejurările istorice ale sud-estului european, adică naționalul este prezentat în context universal.

Istoria cuceririi romane, istoria permanenței în Dacia, luptele pentru apărarea civilizației europene purtate de Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, servesc drept prefață a epocii contemporane a secolului al XVIII-lea marcat de evidente semne ale civilizației și progresului. Bogăția de idei iluministe, spiritul critic, polemic, subordonate scopurilor naționale, se asociază cu noianul documentar, evidențierind o dată în plus în cultura noastră istorică funcția națională și socială pe care Șincai o atribuie istoriei.

Hronica romanilor este o operă impresionantă, solidă, alcătuită cu discernământ, cu spirit critic, operă în care afirmațiile sunt probate de autenticitatea documentului. Opera lui este aceea a unui istoric savant, atașat spiritului istoriografiei secolului al XVII-lea, care a cunoscut creațiile unor personalități ca Jean Mabillon, Louis Sébastien Tillemont și, la limita dintre secolele XVII și XVIII, pe a lui Ludovico Antonio Muratori.¹⁶

Concepția lui istorică este iluministă, explicația istorică evidențierind trăsăturile esențiale ale curentului, metodologia persistă încă în sferele școlii savante, apropiindu-se mai mult de istoriografia luminilor germane, de istoria lui Engel.

Șincai, printr-o vastă documentare istoriografică, a alcătuit prima colecție de documente privind istoria românilor și cea mai monumentală construcție istorică românească de până atunci.¹⁷

Hronica românilor și a mai multor neamuri, operă istorică de sinteză, este rodul unei activități de informare și culegere de texte de aproape patru decenii și a fost scrisă într-o perioadă când în cercetările istorice din Europa, critica și valorificarea izvoarelor se bazează din ce în ce mai mult pe rezultatele disciplinelor auxiliare ale istoriei.¹⁸

Metoda de cercetare empirică aplicată în domeniul istoriografiei a atras în sfera izvoarelor istorice, pe lângă izvoarele narrative care predominau aproape în exclusivitate, noi surse de informare și de verificare critică a informațiilor, în special a documentelor de arhivă, iar culegerea, verificarea autenticității, a provenienței și critica acestora a avut ca rezultat teoretizarea cunoștințelor legate de cercetarea izvoarelor.¹⁹

¹⁶ Pompiliu Teodor. *Introducere în istoria istoriografiei din România*. Cluj-Napoca: Editura Accent, 2002, p. 96

¹⁷ D. Ghișe, P. Teodor . Gh. Șincai – Învățătură firească spre surparea superstiției norodului. București: Editura Științifică, 1964, p. 16

¹⁸ Gh. Șincai. *Hronica românilor*. București: Editura pentru Literatură, 1967, vol I, prefață

¹⁹ A. KISS.. *Gheorghe Șincai și științele fundamentale ale istoriei*. În: Revista arhivelor, an L, vol. XXXV, nr. 2, p.260

În perioada în care Şincai a început să adune izvoarele pentru Hronică, cercetările istorice se axau pe documentele păstrate în arhive, iar activitatea de culegere și publicare de documente era concretizată în ediții, folosite apoi de istorici. Edificatoare în acest sens este lucrarea *Nouveau traité de diplomatique* apărută cu un deceniu înainte ca istoriograful român să-și înceapă cercetările la Hronică. Pe lângă activitățile arheografice concretizate în ediții de documente, existau și situații când documentele culese, din diferite motive, nu au putut fi tipărite, ci erau constituite în colecții de documente în volume manuscrise, care puteau intra în circuitul cercetărilor științifice, sau erau tipărite la mult timp după copierea lor, surse pe care le-a folosit și Gh. Şincai în Hronică.

În anul 1775 când Şincai a început la Roma să adune izvoare istorice pentru Hronică, în Transilvania se cunoștea lucrarea lui Georg Jeremias Haner, *Königliche Siebenbürgen*, apărută la Erlangen în 1765 și în care erau publicate și documente. Tot în această perioadă, când Şincai era la Roma, își adună colecția de izvoare privind istoria Transilvaniei și J. Benkő, iar în 1778 publică lucrarea *Transsilvania*, în care sunt publicate și documente.

În centrele în care Şincai și-a adunat izvoarele în afara Transilvaniei, Roma, Viena, Buda, Pesta a avut contacte cu discipline auxiliare istoriei, în special cu arheografia.

În Hronică, atât în titlul propriu-zis, cât și în structura sa cronologică putem sesiza unele reminiscențe ale stilului istoric vechi folosit de cronicari, *dar și cercetarea istorică nouă prin folosirea critică a unui număr mare de izvoare nu doar narative, ci și o mulțime de documente*.²⁰ Şincai însuși a alcătuit o colecție de izvoare rămasă în manuscris și care a stat la baza Hronicii. Prima colecție, aşa cum apare pe foaia de titlu a primului tom, se intitulează *Notata ex variis Authoribus per G. Gabrielem Sinkay Ordinés S. Basili M., Transylvanum, Anno 1775, Tom I*²¹ și cuprinde texte copiate din diferiți autori sau chiar copii de pe documente, fără un criteriu precis în privința succesiunii acestor texte.

Cea de-a doua colecție de documente *Rerum spectantium ad universam gentem Daco-Romanum seu Valachi cum summaria collectio ex diversis authoribus facta a Georgio Sinkai de eadem secundum ordinem chronologicum*²² cuprinde 27 caiete manuscrise din care lipsește tomul 14, probabil s-a rătăcit sau este o eroare de numerotare. Aceasta este colecția de izvoare, întocmită sistematic de Şincai pentru Hronică, după cum o numește chiar el „*Culegerea mea cea mare*”²³, cuprinde și textele transcrise inițial în prima colecție (*Notata*), recopiate în această a doua colecție, însă acum informațiile sunt organizate cronologic.

Cele 27 de tomuri (fascicule) care constituie colecția *Notata*, legate în trei volume, conțin izvoarele adunate și copiate de Şincai la Roma și la Viena, între anii 1775-1780. Din informațiile care apar pe prima filă a tomului întâi, folosit drept copertă, Şincai a început să-și transcrie izvoarele pentru Hronică în 1775, când se afla la studii la Roma, transcriind aici tomurile I-XVIII inclusiv, iar la Viena tomurile XIX-XXVII, în anul 1780. Fiecare tom cuprinde texte dintr-un singur sau mai mulți autori, manuscrise, făcându-se trimiterea exactă la izvorul folosit. Atunci când într-un tom au fost copiate texte din mai multe lucrări, de obicei pe pagina a doua a copertei, se indică autorul și titlul fiecărei lucrări din care au fost transcrise textele, cu indicarea filei din tom la care începe transcrierea din lucrarea respectivă²⁴.

La Roma, cu ajutorul lui Ștefan Borgia, Şincai ajunge bibliotecar al Colegiului de propagandă Fidea și obține permisiunea să consulte și unele cărți interzise, pentru a putea scrie istoria românilor. El a cercetat bibliotecile: Vaticana, Sopra la Minerva, Biblioteca ad Aracelli,

²⁰ P. TEODOR. *Evoluția gândirii istorice românești*. Cluj, 1970, p. XXVII-XXXIV și 63-65.

²¹ *Notata ex variis authoribus per G. Gabrielem Sinkay ordinis S. Basili M. Transylvanum*. Anul 1775, vol. I-III (tom I-XXVII.) Ms. la Biblioteca Academiei Române Filiala Cluj, secția Manuscris, nr. 545-547.; M.Tomus Gh. Şincai :*Viața și opera*, p. 26-29.

²² *Rerum spectantium ad universam gentem Daco-Romanum seu Valachi cum summaria collectio ex diversis authoribus facta a Georgio Sinkai de eadem secundum ordinem chronologicum*. Tom I-III.) Ms. La Biblioteca Academiei Române Filiala Cluj, secția Manuscris, nr. 461-463; Gh. Şincai. *Învățătură firească*. p 21-29

²³ *Hronica*, tom I, p. 392

²⁴ M Tomus G Şincai:*Viața și opera*, p 28-29

Biblioteca Benedictină și Biblioteca Colegiului de Propagandă Fide²⁵ din care obține acele izvoare privind latinitatea și vechimea poporului român; nu există informații din care să reiasă că ar fi consultat și arhivele, unde accesul era condiționat de o serie de factori. Trebuie să ținem cont și de faptul că pentru primii ani ai *Hronicii* nici nu există documente, singura sursă de informare fiind izvoarele istorice.

Izvoarele adunate și transcrise de Șincai din colecțiile existente în bibliotecile Romei apar și în prezent în crestomațiile privind istoria universală și istoria poporului român. Dintre izvoarele publicate, din care Șincai transcrise o serie de documente privind istoria românilor și care atestă atenția lui îndreptată și spre documente, menționăm colecția de documente polone editate de Mathias Dogiel.²⁶ La Roma, Șincai copiază direct de pe manuscrise chiar și unele izvoare epigrafice, cum ar fi manuscrisul privind inscripțiile dacice, obținut de la prietenul său Stefano Borgia sau epistola lui Ioan Pastritius despre bulgari, primită de la profesorul său de limbă greacă, Raphaele Vernazachio.²⁷

Dacă în cele 18 tomuri copiate la Roma până în 1779, atenția lui Șincai este axată pe lucrări privind istoria Imperiului Roman și bizantin, a bisericilor creștine, informații din istoria veche sau medie timpurie, la Viena, atenția lui se îndreaptă spre izvoarele interne din epoca feudală, legate de istoria românilor. În primul tom transcris la Viena apar părți copiate din Balthasarus Valterus²⁸ privind istoria țărilor românești, iar în al doilea *Historia Princilor Tiării Romanesci* sau *Cronica bălăcenească*, copiată de Vasile Vlad de pe exemplarul pe care-l avea transcris Samuil Micu încă din 1770.²⁹

Prima etapă a culegerii de izvoare, cele 27 de tomuri culese la Roma și la Viena, care au stat la baza Hronicii, se încheie odată cu plecarea de la Viena.

În anii următori, activitatea lui Șincai se îndreaptă spre redactarea *Hronicii* și întocmirea colecției de izvoare care au stat la baza acesteia după criteriul cronologic, acestea putând fi considerate drept corpusul de izvoare al Hronicii.

În 1780 Șincai se întoarce la Blaj și începe redactarea Hronicii și a izvoarelor acesteia în ordine cronologică. A transcris tot materialul adunat la Roma și la Viena în corpusul intitulat *Rerum spectantium*.

Unii cercetători relevă influența operei lui Muratori asupra lui Șincai, îndeosebi în stăruința adunării izvoarelor privitoare la neamul său.³⁰ Pe lângă această influență, putem sesiza și influența colecțiilor de documente, din care a și folosit o parte în opera sa, aparținând membrilor școlii de istorici iezuiți, dar și corporurile de documente aparținând unor istorici contemporani cu care avea contact personal. Era un trend în această perioadă ca istoricii să alcătuiască corporuri de documente privind istoria neamului.

Șincai nu și-a întocmit colecția sistematică de izvoare doar pentru Hronică, pentru documentare proprie. *Rerum spectantium* a fost concepută cu un scop precis: să fie colecția de izvoare a Hronicii, dar și să poată fi consultată de cititorii acesteia, adică parte integrantă a unei lucrări de istorie, fapt ce rezultă din trimiterile pe care le face în Hronică: „[...] îl poți ceti în Culegere mea cea mare; [...] și le-am însemnat în al treilea tom al scrisorilor mele celor mari, unde îl poți ceti pe larg, că eu aci nu-l mai scriu, pentru lungimea lui [...]”; „Diplomatul îl poți ceti întreg în scrisorile mele, ale lui Gheorghe Șincai, cele mari la anul 1600.”³³

²⁵ Angela Mureșan. *Scurtă privire asupra corpusului de documente al lui Gheorghe Șincai*. În: Apulum, vol. XI, 1973, p.784

²⁶ Notata tom XVIII, MSS 546

²⁷ Notata tom VI, MSS 545

²⁸ Notata tom XIX

²⁹ Notata XX

³⁰ Gh. Șincai. Învățătură firească. Prefața de Pompiliu Teodor, p. 63-64

³¹ Gh. Șincai. Hronica vol. I, anul 1230, p. 392

³² Gh. Șincai. Hronica vol. II, p. 365

³³ Gh. Șincai. Hronica vol. II, p. 373

Cu aceste trei volume pleacă la Buda, oprindu-se la Oradea unde stabilește noi legături cu intelectualii vremii, cum sunt Tertina care-i dă o scrisoare de recomandare către Kovachich, arhivarul *Muzeului diplomatic, juridic și istoric* care-i va facilita accesul la colecții de izvoare, în special documente care îi sunt utile pentru Hronică, existente atât în colecțiile muzeului, dar și în colecțiile Bibliotecii Universitare din Pesta și ale Bibliotecii Naționale Szechenyi.³⁴

La Buda va începe o nouă etapă a structurării colecției de izvoare, prin completarea corpusului întocmit până atunci, cu documente inedite și izvoare narative interne, în mare parte rămase în manuscris. La anii pentru care a mai găsit informații noi, aflate după întocmirea volumului respectiv, Șincai a scris textele noi, în completare, pe coloanele exterioare ale filei, rămase inițial nescrise. Pentru Șincai, această completare a izvoarelor a fost o preocupare permanentă. Reușește în această ultimă perioadă când apare documentul ca izvor istoric să-și completeze informațiile nu numai cu izvoare narative, ci și cu documente pe care le valorifică în *Hronică*.³⁵

Șincai transcrie informația în limba originală a sursei, în colecție existând astfel documente în limbile: latină, greacă, germană, maghiară, italiană, română (atât caractere chirilice, cât și latine), franceză. Este de remarcat faptul că toate izvoarele românești, scrise inițial cu caractere chirilice, le transcribe acum cu caractere latine, Șincai subliniind prin observațiile facute la textele transcrise importanța limbii și utilizării grafiei latine,³⁶ de unde rezultă sentimentul său puternic național și demonstrarea cu orice preț a originii latine a limbii române.

Prin transcrierea unui număr considerabil de documente și izvoare narative în manuscris, în limbile originale ale acestora, prin confruntări de texte și aprecieri critice, activitatea lui Șincai se leagă de disciplinele auxiliare ale istoriei: paleografie, arheografie și diplomatică.

Șincai a lucrat științific și sistematic, atât cât a putut permite contextul istoric al epocii respective, indicând pentru fiecare extras dintr-o lucrare numele autorului, titlul exact al lucrării, anul și locul apariției.³⁷ Pe lângă aceste referințe, el face observații³⁸ sau trimiteri la alte lucrări, consultate pentru alți ani³⁹, dar valabile și la anul respectiv. A copiat cu migală manuscrise vechi, codice sau istorii, descrieri de călătorii, referitoare la poporul român și la locurile unde trăia și trăiește și în prezent. Informațiile copiate de el sunt scrise în limbile originale și nu sunt numai cu caracter istoric, ci și religios, geografic și demografic. Atunci când a găsit date ce i se păreau eronate, menționează marginal observațiile sale.

Pentru Șincai, intelectualul apreciat de istoricii contemporani lui din Europa, în special de istoricii maghiari, culegerea și transcrierea izvoarelor privind istoria românilor, nu este o activitate întâmplătoare, ci una desfășurată cu o disciplină riguroasă. Ca să-și realizeze țelul propus a depus munca unei vieți întregi, fără să fi beneficiat de un sprijin instituțional ca să-și poată tipări opera privind istoria românilor.

Pe lângă meritele lui Șincai în domeniul istoriografiei moderne și a formării conștiinței critice, el a avut un rol important în dezvoltarea disciplinelor auxiliare istoriei, fiind cel care a realizat prima colecție sistematică de izvoare privind istoria românilor.

Deși a lucrat peste 40 de ani la strângerea acestor documente în Italia la Roma și Vatican, în Austria la Viena, în Ungaria la Budapesta și în Transilvania, de unde rezultă caraterul universal al operei sale, a știut să utilizeze și să selecționeze aceste documente, dar mai ales să le analizeze din punct de vedere critic ca un istoric adevărat. Aceste documente nu au fost folosite de Șincai în

³⁴ Pompiliu Teodor. *Supplexul și Oradea*. În: Familia, an 3, nr. 1, 1967, p. 18

³⁵ A. Kiss. *Gheorghe Șincai și științele fundamentale ale istoriei*. În: Revista arhivelor, an L, vol. XXXV, nr. 2, p. 266

³⁶ *Rerum spectantium*, vol I, anul 458, f. 69v.

³⁷ „[...] toți istoricii, căți au scris despre lucrurile acestea pătrate de Mihai Vodă, foarte amestecă toată istoria carea eu drept aceaia aşa o pun în rînd, însemnînd fieștecare lucru de unde l-am luat.” Gh. Șincai, *Hronica românilor*, vol. II, anul 1600, p. 369.

³⁸ „Dion numește locul în care au fost bătaia aci adusă, drept aceaia lezne se fie fost pre șesul Turdzei, precum voiaște Catona, nu singur, tătuș întreb, pentru ce n-au fost pre șesul Jibetului, cum vreau alții mai mulți?” Gh. Șincai, *Hronica românilor*, vol. I, anul 102, p. 10-11.

³⁹ „[...] în anul aci însemnat, 174, s-a sculat cu războiu în contra iazigilor (vezi cele ce am scris la anii 103 și 104)” Gh. Șincai, *Hronica românilor*, vol. I, anul 174, p. 23.

totalitate în Hronică, ci au fost selecționate și reproduse în totalitate, fragmentar, rezumativ sau numai amintite ca existând sau unele nici măcar amintite.

Mare parte din documentele folosite în Hronică provin din bibliotecile și arhivele Italiei, în special de la Roma, unde a cercetat fonduri ca: *Archivum Vaticanum*, *Archivum Vaticanum Rerum Polonicarum*, *Codex ms. Regis Franciae*, *Collectio Sydonica Irenaei Tyrri*, *Collectione Epiphanius Scolasticii*, *Epistolarum Secretarum*, *Ms. Graeco Bibliothecae Vaticane*. Aceste fonduri sunt completate cu extrasele din Codex ms. Secundum Ordinem Alphabeticum Nunciaturae Viennensis, Diplomatarium Bibliothecae Hungariae Regnicolaris, tom II-V și VIII-XVI, Godefridus Keller, *Collectio Diplomatica* tom XII, D. Cornides, ms. *Diplomatum*, tom I-VII, M. Dogiel, *Codex diplomaticus regni Poloniae*, tom I, *Regestum Diplomaticum Valachice scripte*, Madacs, *Collectio Diplomatica*, Mathias Rex, *Epistolae*, partea a II-a nr. 37, Ms. *Codice Kovachiciana*, *Archivum Magistratus Cibiniensis Saxonialis*, *Archivum Capituli Albensis Transilvaniae*, *Acta Diaetalibus Anni 1959*, *Archiva Wass*⁴⁰ etc

Putem observa că Șincai a reprodus integral sau fragmentar doar acele documente care aveau legătură cu românii sau cu teritoriile locuite de aceștia. Ideea centrală care străbate întreaga sa operă este cea privitoare la *originea poporului român și a continuității lui pe aceste meleaguri*, idee care va sta la baza unității politice a tuturor românilor.

Toate documentele cuprinse în această culegere și cunoscute astăzi, dar care în timpul lui Șincai erau mai puțin cunoscute sau necunoscute, au stat la baza întocmirii primei istorii a românilor. Titlul stabilit de Șincai în 22 martie 1807 pentru prima istorie a românilor alcătuită de el este *Memoria Daco Romanorum sive Valachorum et affinium Populorum*, influențat de Sttriter care tipărește o colecție de documente cu ajutorul curții imperiale ruse la Petersburg.

Șincai va întâmpina numeroase piedici în publicarea acestei opere datorită conținutului ei de idei social-politice privitoare la români.

În 1808 stabilește titlul definitiv al manuscrisului *Hronica românilor și a mai multor neamuri, încât au fost iale așa de amestecate cu românii*, iar în 1813 lucrarea a fost prezentată guvernului ardelean cu titlul *Chronicon Daco Romanorum sive Valachorum* și a fost aprobată de cenzura din Ungaria, dar trebuia revizuită și aprobată și în Transilvania unde a fost caracterizată astfel: „Ineptă, plină de păreri false, de conjecturi caraghioase”, este „periculoasă opiniei publice”⁴¹.

Mesajul social-politic al operei sale a speriat clasele dominante ale celor trei națiuni privilegiate din Transilvania care au pus diferite piedici împotriva tipăririi ei. Pe fondul conexiunii istorie-politică, scrisul istoric răspunde unor imperative politice, devine pragmatic, exprimarea făcându-se în termenii noilor aspirații naționale.

Mesajul istoriografic de la sfârșitul secolului al XVIII-lea se cristalizează în prelungirea programului politic românesc de la mijlocul veacului, exprimând procesul de emancipare a poporului român.⁴²

Scrisul istoric în opera lui Șincai are trei funcții: *demonstrarea identității naționale*, *funcția compensatoare și funcția pedagogică*.

Factorul care asigură ideea de coeziune etnică, îl reprezintă scrisul istoric, care oferă și sentimentul unei identități commune ce asigură stabilitate; sentimentul identității commune în conștiința colectivă este mai puternic, cu cât rădacinile etnice sunt mai adânci.

În perioada de început a iluminismului, în Transilvania lipsea conștiința colectivă, manifestarea scrisă și popularizarea ideii identității naționale în rândul mulțimii. Această sarcină și-o vor asuma, prin scrierile lor, toți intelectualii ardeleni din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

Se renunță la iluminismul savant, accentul fiind pus pe comunicarea cu societatea care se făcea prin scrierea lucrărilor de limbă și de istorie în limba română, adică luminarea prin cultură.

⁴⁰ Ibidem p.786

⁴¹ M. Tomuș . *Gh Șincai. Viața și opera* . București: Editura pentru literatură, 1965, p. 194

⁴² P.. Teodor . Interferențe iluministe, p. 138

Naționalismul lui Șincai reflectat în Hronică constă în transcrierea în limba română a textelor istoricilor greci, latini sau bizantini, dar și a textelor privitoare la români din limbile maghiară, germană, italiană sau franceză, susținând astfel formarea conștiinței naționale.

Scrisul istoric ocupă un loc important prin faptul că influențează conștiința colectivă și susține identitatea națională. Conceptele cu care operează istoria sunt: neam, popor, limbă, patrie, roman, român.

Scopul operei istorice este trezirea conștiinței naționale. Samuil Micu afirma „[...] urât *lucru iaste rumâñului să nu știe istoria neamului său, căci vedem cum toate neamurile au scris lucrurile mai marilor săi*”⁴³

Preocupările principale ale lui Șincai în Hronică au fost demonstrarea originii latine a limbii și poporului român, unitatea și continuitatea lui în spațiul carpato-danubiano-pontic.

Temele originii și continuității poporului român le găsim și în operele lui Dimitrie Cantemir și Samuil Micu, dar la Șincai ele apar argumentate științific, adică argumentarea se face științific, pe baza documentelor și prin analiza critică a izvoarelor cercetate.

În contextul epocii, istoria devine un instrument de acțiune politică, marea majoritate a istoricilor nu încearcă să scrie adevărul istoric, ci „*numai cum să înalțe pre un neam, ca se-i dobândească bunăvoița și să surpe pre altul, căruia îi pizmuesc urzirea, vîrtutea și lauda.*”⁴⁴

În Hronică întâlnim tema străinului nepărtinit orientată spre susținerea identității naționale în exterior⁴⁵, care se bazează pe documente privitoare la români scrise de istorici sau călători străini care „*nu l-au spus nici din dragoste față de naționalitate, nici din speranța vreunui premiu, nici de teamă.[...]* dacă au scris unele lucruri strălucite despre români, acelea au fost întru totul adevărate deoarece nu a rămas niciun motiv de lingăuire.”⁴⁶

Tot o trăsătură importantă a scrisului istoric orientat spre susținerea identității naționale este reprezentat de tendința de tratare a istoriei românilor, din antichitate până în epoca contemporană, unitar și nu separat pe provincii istorice. Astfel această idee de istorie a tuturor țărilor românești, sesizabilă și la Cantemir, în Hronica lui Șincai este vizibilă chiar din titlu: *Hronica românilor și a mai multor neamuri, încât au fost ele aşa de amestecate cu români, cât lucrurile, întâmplările și faptele unora fără de cele ale altora nu se pot scrie pre înțeles, din mai multe mii de autori, în cursul a 34 de ani culeasă.*

Problema originii capătă o importanță majoră atât în scierile istorice, cât și în cele filologice (*Elementa linguae daco-romanae sive valachicae.*)⁴⁷

Întoarcerea la istorie, la trecutul glorios, la modelele acestuia, devine o adevărată defulare, în contextul unui prezent descurajant din punct de vedere politic și social, din cauza menținerii românilor într-un statut de inferioritate, comparativ cu celealte naționalități conlocuitoare. Elementele de rezistență națională⁴⁸ sunt preluate și popularizate din trecutul istoric, din strălucirea acestuia,⁴⁹ cunoașterea istorică devine, în mod compensatoriu, cheia rezolvării tuturor problemelor românilor și oferă o perspectivă asupra viitorului.

Scrisul istoric devine un trend în Transilvania secolului al XVIII-lea pentru că el oferă o conștiință a prezentului și oferă o perspectivă asupra viitorului. Reușim ceva nu pentru că suntem simpli oameni, ci pentru că suntem români, descindem din latini și trecutul glorios ne oferă argumente pentru progres, pentru realizarea idealurilor. Întoarcerea la trecutul glorios, comparația

⁴³ Samuil Micu. *Scurtă conoștință a istoriei românilor.* În: Școala Ardeleană, vol. I, p. 223

⁴⁴ Gh. Șincai. *Hronica românilor.* București: Editura pentru Literatură, 1967, vol. I, p. 548

⁴⁵ Sorin Mitu. *Geneza identității naționale la românii ardeleni.* București: Humanitas, 1997, p. 74

⁴⁶ P. Teodor. *Evoluția gândirii istorice românești.* Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1970, p 18

⁴⁷ Gh. Șincai. *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae.* Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1980

⁴⁸ „[...] Roma, stăpâna neamurilor și doamna lumei ...” Gh. Șincai. *Hronica românilor.* vol. I, anul 409, p. 115

⁴⁹ „*Batăr de ar urma lui Traian și oblăduitorii românilor! și ar băga întră dinșii întîiu învățăturile cele frumoase, a doaoa toate meșesugurile, barem cele mai de treabă și mai de lipsă ca se nu se urluiască români pre alte neamuri!*”

[...] Pildă ne poate fi Rusia, a cărui lăcuitori, ce era mai nainte de Petru cel Mare și ce sunt acum?” Gh. Șincai. *Hronica românilor.* vol. I, anul 110, p. 16

cu modelele romane vor fi valorificate și transformate într-o armă politică pentru revendicările naționale.

Funcția pedagogică a scrisului istoric, care asigură progresul oricărei națiuni și care rezonează cu principiile *Aufklärungului*, constă în faptul că istoria devine un instrument mobilizator al națiunii, idee ce apare la Samuil Micu, Gh. Șincai, Petru Maior, dar și în scrierile cronicarilor. „[...] istoria este dascălul tuturor lucrurilor și bisericesti și politicesti, că ea nu numai cu cuvinte, ci și cu pilde adeverează ceea ce învață”⁵⁰

Expresia *Historia magistra vitae est*⁵¹ pentru istoricul iluminist evocă atât domeniul filosofiei, care domina în epocă orice activitate umană, cât și iluminarea generală a maselor pe care o presupunea curentul iluminist.⁵²

Samuil Micu este primul care scrie istoria neamului său ca să umple un gol în cultura națională, îndemnând la luminare prin cunoașterea trecutului. Aceste principii sunt preluate și duse mai departe de Gh. Șincai în *Hronică*, în opera sa monumentală, căreia i-a consacrat întreaga viață „[...] tot scopul mieu a fost și este ca în *Hronica* aceasta să adevereze acelea care sunt de lipsă spre înțelegerea și știința istoriei românilor”⁵³

Istoriografia a rămas prioritară în epoca luminilor atrăgând preocupările intelectuale din spațiul European. Intresul pentru istorie reprezintă un îndemn la nivel colectiv căreia intelectualii îi răspund constant.

Putem observa în *Hronica* lui Șincai idei ale iluminismului european care sunt recepționate și ilustrate, făcând din ele instrumente de acțiune și transformând istoriografia într-o modalitate identitară.

Hronica românilor impresionează, în special, prin numărul mare de izvoare folosite, îndeosebi surse străine, pentru demonstrarea adevărului istoric. Unul dintre principiile iluminismului german, al *Aufklärungului*, îl reprezintă scrisul istoric, cunoașterea trecutului fiecărei națiuni.

Hronica românilor, întregește imaginea asupra iluministului românesc, situându-se la limita dintre cronică și istoria modernă. *Hronica*, scrisă în limba română cu alfabet chirilic, este împărțită în trei volume și cuprinde informații organizate cronologic pe intervalul anilor 86-1739, reconstituind istoria românilor în contextul istoriei universale. Din trimiterile referitoare la anii 1741-1744, din textele extrase de Șincai din diverși autori, păstrate în manuscrisul Hronicii, care au ca dată limită anul 1803, precum și din textul propriu-zis la Hronicii, putem sesiza intenția acestuia de a depăși a aceste limite, mergând mai departe. Lucrarea se încheie brusc, fără concluzii, lăsând impresia unui text neterminat, asemenei unui roman echivoc.

Scrisul istoric folosit în *Hronică* se prezintă ca un edificiu punctat constant de intervențiile personale ale autorului, de analiza critică a evenimentelor, ceea ce confirmă noutatea acestei lucrări istoriografice de proporții, comparativ cu scrisul cronicilor interne, evidențiat și în colecțiile *Notata și Rerum spectantium*.⁵⁴

Colecția *Rerum spectantium*, sugerată de lucrările similare ale secolului al XVII-lea, cum ar fi lucrarea istoricului italian **Ludovico Antonio Muratori** (1672-1750), (*Rerum italicarum scriptores*, 28 vol.),⁵⁵ e o piatră de hotar în istoriografia românească iluministă, prin manifestarea spiritului critic, făcând saltul de la narativă cronicărească la istoriografia modernă.⁵⁶

Hronica lui Șincai va sta la baza istoriei pe care o scrie generația lui Mihail Kogălniceanu și Nicolae Bălcescu.

⁵⁰ Samuil Micu . *Scurtă cunoștință*. În: Școala Ardeleană, vol I, București: Editura Minerva, 1983, p. 223

⁵¹ Este o expresie latină, atribuită lui Cicero. Expresia sugerează că "istoria este învățătorul vieții".

⁵² Mihai Alin Gherman. *Un text istoric necunoscut al lui Gh. Șincai*. În: Studia Universitatis Babeș-Bolzai, Historia, XLIII, nr. 1-2, 1998, p. 31-49

⁵³ Gh. Șincai. *Hronica românilor*. vol. III, p. 283

⁵⁴ Ana Maria Roman-Negoi. *Recuperarea unui destin: Gh. Șincai, Hronica românilor*. Cluj-Napoca: Argonaut, 2008, p. 205

⁵⁵ https://it.wikipedia.org/wiki/Ludovico_Antonio_Muratori [citat 01/05/2018]

⁵⁶ *Școala Ardeleană*, vol. I, p. XLII

Concluzii

Iluminismul european a creat modelul personajului voluntar, expresiv și liber în gândire și acțiune, iar Șincai prin firea lui ardentă, talentul mare și o pregătire intelectuală deosebită, întruchipează perfect aceste caracteristici, fiind considerat cel mai autentic dintre iluministii pe care i-a dat cultura noastră.⁵⁷

Hronica impresionează prin numărul mare de izvoare folosite, în special surse străine existente în marile biblioteci ale lumii: Roma, Vatican, Viena, Buda, toate folosite pentru a demonstra originea latină a poporului român.

Spre deosebire de istoricii vremii care „nu cearcă să scrie adevărul, ci numai cum se înalțe pre un neam, ca se-i dobândească bunăvoița și se surpe pre altul”⁵⁸, el nu se referă doar la români, ci analizează istoria lor în context cu celealte națiuni existente în spațiul românesc.

În Hronică, atât în titlul propriu-zis, cât și în structura sa cronologică putem sesiza unele reminiscențe ale stilului istoric vechi folosit de cronicari, dar și cercetarea istorică nouă prin folosirea critică a unui număr mare de izvoare nu doar narrative, ci și o mulțime de documente.⁵⁹ Șincai însuși a alcătuit o colecție de izvoare rămasă în manuscris și care a stat la baza Hronicii.

Șincai a reprodus integral sau fragmentar doar acele documente care aveau legătură cu români sau cu teritoriile locuite de acești.

Ideea centrală care străbate întreaga sa operă este cea privitoare la *originea poporului român și a continuității lui pe aceste meleaguri*, idee care va sta la baza unității politice a tuturor românilor.

Toate documentele cuprinse în această culegere și cunoscute astăzi, dar care în timpul lui Șincai erau mai puțin cunoscute sau necunoscute, au stat la baza întocmirii primei istorii a românilor.

Mesajul social-politic al operei sale a speriat clasele dominante ale celor trei națiuni privilegiate din Transilvania care au pus diferite piedici împotriva tipăririi ei. Pe fondul conexiunii istorie-politică, scrisul istoric răspunde unor imperitive politice, devine pragmatic, exprimarea făcându-se în termenii noilor aspirații naționale.

Mesajul istoriografic de la sfârșitul secolului al XVIII-lea se cristalizează în prelungirea programului politic românesc de la mijlocul veacului, exprimând procesul de emancipare a poporului român.⁶⁰

Factorul care asigură coeziunea etnică, îl reprezintă scrisul istoric, care oferă și sentimentul unei identități commune ce asigură stabilitate. Sentimentul identității commune în conștiința colectivă este mai puternic, cu cât rădacinile etnice sunt mai adânci. Această sarcină și-o vor asuma, prin scrierile lor, toți intelectualii ardeleni din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

Temele originii și continuității poporului român le găsim și în operele lui Dimitrie Cantemir și Samuil Micu, dar la Șincai ele apar argumentate științific, adică argumentarea se face științific, pe baza documentelor și prin analiza critică a izvoarelor cercetate.

Pe lângă meritele lui Șincai în domeniul istoriografiei moderne și a formării conștiinței critice, el a avut un rol important în dezvoltarea disciplinelor auxiliare istoriei, fiind cel care a realizat prima colecție sistematică de izvoare privind istoria românilor

BIBLIOGRAFIE

Lucrări generale și speciale

1. CĂLINESCU, G.. *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*. București: FRPLA, 1941

⁵⁷ Ioan Chindriș - Gh. Șincai un iluminist exemplar. În: Familia, nr.11-12/2006, p. 197

⁵⁸ Gh. Șincai . *Hronica românilor și a mai multor neamuri*. Bucuresti: Editura pentru Literatură, 1969, vol. I, p. 548

⁵⁹ P. TEODOR. *Evoluția gândirii istorice românești*. Cluj, 1970, p. XXVII-XXXIV și 63-65.

⁶⁰ P.. Teodor . Interferențe iluministe, p. 138

2. DENSUȘIANU, Ovid . *Literatura română modernă*, vol. I, București, 1929
3. FERGUSON, Wallace K. *La Renaissance dans la pensée historique*. Paris : Payot & Rivages, 2008
4. GHIȘE, Dumitru; Teodor, Pompiliu *Fragmentarium iluminist*. Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1972
5. ILARIAN, Al. Papiu Viața, operele și ideile lui Georgiu Șincai din Șincai. [Discurs de recepțiune la Academie cu răspunsul lui George Bariț]. București: Tipografia Națională, 1869
6. IORGA, N. *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688-1821)*. București : Editura Didactică și Pedagogică, 1969
7. MAZILU, Dan Horia . *Cronicari munteni*. București: Editura Minerva, 1978
8. MICU, Samuil. *Scurtă cunoștință a istoriei românilor*, I-II, București: Editura Științifică, 1963.
9. *Notata ex variis authoribus per G. Gabrielem Sinkay ordinis S. Basillii M. Transylvanum*. Anul 1775, vol. I-III (tom I-XXVII.) Ms. la Biblioteca Academiei Române Filiala Cluj, secția Manuscripte, nr. 545-547.;
10. PERVAIN, Iosif. *Studii de literatură română*. Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1971, p. 94
11. RADU, Iacob. *Manuscrtele episcopiei Unite din Oradea Mare. Studiu Bibliografic*. București, 1923
12. *Rerum spectantium ad universam gentem Daco-Romanum seu Valachi cum summaria collectio ex diversis authoribus facta a Georgio Sinkai de eadem secundum ordinem chronologicum*. Tom I-III.) Ms. La Biblioteca Academiei Române Filiala Cluj, secția Manuscripte, nr. 461-463;
13. ROMAN-NEGOI, Ana Maria *Recuperarea unui destin: Gh. Șincai, Hronica românilor*. Cluj-Napoca: Argonaut, 2008,
14. ȘINCAI, Gheorghe . *Hronica românilor*. București: Editura pentru Literatură, 1967, vol I, II și III
15. TEODOR, P. *Introducere în istoria istoriografiei din România*. Cluj-Napoca: Editura Accent, 2002, p. 96
16. TEODOR, P. *Evoluția gândirii istorice românești*. Cluj, 1970
17. TEODOR, P.. *Introducere în istoria istoriografiei universale*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2000, p. 12
18. TOMESCU, Mircea *Calendarele românești (1733-1830). Studiu și bibliografie*. București, 1957
19. TOMUȘ, Mircea . *Gh Șincai. Viața și opera* . București: Editura pentru literatură,
20. ZUB, Alexandru. *Biruit-au gândul*, Iași, Editura Junimea, 1983, p. 324

Articole

1. DENSUȘIANU, N. *Cercetări istorice în arhivele și bibliotecile Ungariei și ale Transilvaniei. Raport înaintat Academiei Române*. București 1880, În: Analele Academiei Române , seria II, TOM. II, Secțiunea I, p. 3-11.
2. KISS, A. *Gheorghe Șincai și științele fundamentale ale istoriei*. În: Revista arhivelor, an L, vol. XXXV, nr. 2, 1973, p. 259-269.
3. KOGĂLNICEANU, M.. *Gh. Șincai*. In: Dacia literară, 1840, partea a-II-a, p. 217-218.
4. KOGĂLNICEANU, M.. *Gh. Șincai*. In: Arhiva românească, I, 1843, p. 1-5.
5. MODRIGAN, I. *Soarta Cronicii lui Șincai* . În: Cultura Creștină, VI, Blaj, 1916, nr. 1, p. 17-23
6. MUREȘAN, Angela. *Scurtă privire asupra corpusului de documente al lui Gheorghe Șincai*. În: Apulum, vol. XI, 1973, p.783-792
7. POTRA,G. ;. Curticăpeanu, V. *Istoricul tipăririi și difuzării Cronicii lui Gh. Șincai*. În: Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie. Cluj, Vol XVI, an 1973, p. 77-135.

8. QUINET, Edgar. Les roumains. În: *Revue de deux mondes*. Paris, anul XXVI, 1856, vol. 2, p. 7-8
9. RUS, Traian *Preocupări pentru tipărirea operei lui Gheorghe Șincai în secolul al XIX-lea*, În: Marisia, nr. 10, 1980, p. 707
10. RUS, Traian *Unele documente privind Cronica lui Gheorghe Șincai*. În: *Revista Arhivelor*, anul IX, NR. 2, 1966, P. 297-304
11. TEODOR, Pompiliu *Supplexul și Oradea*. În: *Familia*, an 3, nr. 1, 1967, p. 18
12. VERESS, A. *Tipografia românească din Buda*. În: *Boabe de Grâu.*, III, 1932, P. 598

THE FEMALE IMAGINARY IN THE POETRY OF ILEANA MĂLĂNCIOIU

L'IMAGINAIRE FÉMININ DANS LES POÈMES D'ILEANA MĂLĂNCIOIU

IMAGINARUL FEMININ ÎN POEZIA ILENEI MĂLĂNCIOIU

Iulia NEDEA,
 Universitatea din Oradea
 Facultatea de Litere
 E-mail: neda_iuliaalexandra@yahoo.com

Abstract

The present text aims to illustrate the varied representations of femininity in the poetry of Ileana Malancioiu. The poems of the sixty-ist writer always revert to two feminine myths - Isolde and the queen Lenore, whose destinies are rewritten in the course of her first collections of poetry, being placed under the sign of Thanatos. Starting with the book titled „Inima reginei” („The Queen's Heart”) and, afterwards, „Crini pentru domnișoara mireasă” („Lillies for the Unmarried Bride”), Ileana Malancioiu associates representations of femininity with the erotic. Starting from positioning femininity between these two spheres, we will attempt, through this article, to present the manner in which the sixty-ist poet rebuilds the myths of femininity.

Résumé

Cet article ci-joint a comme but d'illustrer les diverses hypostases de la féminité dans les poèmes de Ileana Mălăncioiu. Les poèmes de cette femme-écrivain des années soixante tournent autour les deux mythes féminins - Iseult et la reine Lenore dont Ileana Mălăncioiu modernise les destinées dans ses premiers recueils de poèmes par la mise sous la marque de la dimension thanatique. En commençant avec le recueil „Inima reginei” („Le cœur de la reine”) et ensuite dans le recueil „Crini pentru domnișoara mireasă” („Des lis pour mademoiselle la mariée”) Ileana Mălăncioiu associe les hypostases féminines à la dimension de l'eros. En prenant comme point de départ la mise des hypostases féminines entre ces deux dimensions on essayera d'illustrer dans notre article la manière dont cette femme-écrivain des années soixante fait renaître les mythes de la féminité.

Rezumat

Lucrarea de față urmărește să ilustreze diversele ipostaze pe care le are feminitatea în poezia Ilenei Mălăncioiu. Poemele scriitoarei șaizeciste revin mereu la două mituri feminine – Isolda și regina Lenore, ale căror destine sunt rescrise de-a lungul primelor sale volume de poezii, fiind plasate sub semnul dimensiunii thanatice. Odată cu volumul „Inima reginei” și, mai apoi, în „Crini pentru domnișoara mireasă”, Ileana Mălăncioiu asociază ipostazele feminine dimensiunii erosului. Pornind de la situația ipostazelor feminine între aceste două dimensiuni, vom încerca să arătăm, pe parcursul articolului nostru felul în care poeta șaizecistă reconstruiește miturile feminității.

Keywords: femininity, alterity, myth, eros, thanatos.

Mots-clés: féminité, altérité, mythe, eros, thanatos.

Cuvinte cheie: feminitate, alteritate, mit, eros, thanatos.

Identitățile feminine în poezia Ilenei Mălăncioiu se configurează mai ales în lirica de esență mitică a primelor volume. Poeta șaizecistă apelează, în mod special pe parcursul celor trei volume *Către Ieronim, Inima reginei, Crini pentru domnișoara mireasă*, la cele mai diverse chipuri ale feminității – de la Isolda sau Sulamita la Ofelia -, deconstruind vechile imagini și deschizând spre interpretări inedite. Vom urmări pe parcursul acestui eseu felul în care poeta șaizecistă construiește un întreg imaginar al feminității apelând la aceste mituri culturale feminine.

Volumul *Către Ieronim* aduce în discuție două imagini feminine semnificative pentru întreaga viziune a poetei. Isolda, pusă în legătură cu un mit al renașterii și al regenerării. Spre deosebire de ființa feminină din mit, poemul Ilenei Mălăncioiu ne-o înfățișează dându-și seama de greșeala făcută și refuzând moartea, cu toate că e conștientă de ireversibilitatea ei. Isolda, cea din poezia Ilenei Mălăncioiu, retraversează mitul, din care își cunoaște deja destinul, încercând să-l răstoarne cu propria sa credință pe care o are în nemurire: „Și vom rămâne singuri la fel ca lanceput/ Și-acela va fi ceasul în care am să vin,/ Din nou pe mări aflând că din greșelă/ Noi am băut același leac divin./ Vom lua tot de la capăt până când vom ajunge/ Să mă lași altui om și atunci vom muri/ Din rădăcini de flori vor sparge piatra/ Pusă-ntr noi, cu grijă, de cei vii” (MĂLĂNCIOIU, 1970, 48).

O a doua ipostază feminină esențială este Lenore, iubita moartă, despre care știm, din poemul lui Poe, că nu se mai poate întoarce. Atât ea, cât și Isolda, sunt regine, încununate cu un destin aparte, însă cu sfârșit tragic: „murise Măria Sa Regina Lenore/ Și fusese Tânără și frumoasă/ și nu-i lăsase niciun moștenitor” (MĂLĂNCIOIU, 1970, 49).

Poeta se identifică, așa cum o va face în multe alte poeme ce înfățișază ipostaze feminine, cu Lenore, poate tocmai pentru a-i purta destinul mai departe, căci ar fi fost păcat ca povestea reginei să sfărșească pur și simplu la curtea regelui Poe: „Și se făcea că am murit de mult/ Și eu eram Lenore și stam în ceruri/ Și dintre morții ce-o slujeau pre ea/ Ca pe regina lor și dintre îngeri/ Îl auzeam pe rege cum plânghea” (MĂLĂNCIOIU, 1970, 49).

Inima reginei ne-o prezintă pe Ierodesa, o altă ființă cu statut ales, însă, la rândul ei, regină moartă. Dilema o constituie aici furtul inimii Ierodesei din stâncă, după moartea sa. Odată cu dispariția inimii Ierodesei, un întreg univers se pune în mișcare pentru a o recupera, deoarece absența ei echivalează cu absența unui centru al lumii, așa cum, în creștinism ea reprezintă un „centru al individualității, către care se întoarce o persoană în demersul ei spiritual, reprezintă starea primordială și, ca atare, locul acțiunii divine” (CHEVALIER, GHEERBRANT, 151).

În *Crini pentru domnișoara mireasă* apare foarte frecvent simbolul păpușii de piatră, de gresie sau de pământ. Toate aceste asociere ale păpușii cu mireasa din poemele Ilenei Mălăncioiu trimit, desigur, spre ideea de reîntoarcere la inocență, dar și o încrăpătare în ea, tocmai prin elementele care o constituie. Piatra sau lemnul din care sunt făcute păpușile sunt simboluri ce anticipatează moartea miresei, dar și renașterea sa, ambele elemente purtând cu sine atât semnificația morții, cât și pe cea a nașterii: din piatră urmează să se ivească templul, iar din pământ, omul. Este împede că avem de-a face cu o moarte simbolică a miresei, chiar dacă elementele preluate de Ileana Mălăncioiu sunt de o expresie realistă foarte puternică.

Piatra, întâlnită aproape în fiecare poezie a acestui volum, are o semnificație dublă. O primă asociere o putem face cu mitul lui Prometeu, care a fost înlănțuit de piatră și condamnat de către zei să fie chinuit. Nu puține sunt poemele Ilenei Mălăncioiu în care ființele feminine se află condamnate să-și poarte sufletele închise în piatră: „în piatră stau închise domnișoare/ Frumos gătite pentru cununie/ Pe cruci ies chipurile lor râzând/ Ca niște umbre dintr-o nuntă vie” (MĂLĂNCIOIU, 1973, 58).

De-asemenea, moartea miresei în ziua nunții sugerează trecerea la o altă vîrstă, a inițierii – mireasa pierde, însă se transformă în templu. Observăm aici o trecere vizibilă de la miturile arhaice tradiționale la miturile creștine. Trimiterea s-ar putea face, de asemenea, la Ana, al cărei trup îngropat se transformă în mănăstire. Așadar, mireasa cade în moarte tocmai în ziua nunții sale tocmai ca să cunoască desăvârșirea, dar ea devine chiar piatra temeliei templului: „în ziua nunții a căzut mireasa/ Un templu se înalță pe locul de cădere” (MĂLĂNCIOIU, 1973, 58).

Crinul, asociat miresei, are, la rândul său, o dublă semnificație. În interpretare creștină, crinul simbolizează fecioria, dar și abandonul în grația divinității (CHEVALIER, GHEERBRANT, 388). Nu întâmplător, în poezia *Ochiul însuși e un crin*, floarea ipostaziază trinitatea: „Ci iată crinul repetându-se la nesfărșit/ Trei crini împreună buchetul divin/ Mai multe buchete o nuntă și o moarte/ Toate nunțile și morțile același crin” (MĂLĂNCIOIU, 1973, 70).

Se întrevede deja din primul vers misterul care stă la baza cosmogoniei. De la vechii greci știm că lumea este alcătuită din patru elemente – apa, aerul, focul și pământul, principiile existenței materiale. Al cincilea element este așteptat, cum ne sugerează poemul în celealte strofe, concretizându-se în ipostaza mirelei, principiu în lipsa căruia nu se poate înfăptui alchimia celorlalte patru elemente. În lipsa lui, lumea cade în derivă: „vino, mire, se roagă mireasa/ Și se face din ce în ce mai frumoasă/ Sunt singură la nuntă și mi-e urât” (MĂLĂNCIOIU, 1973, 70).

Crinul, în buchetul său cu cinci ipostaze, mai are o semnificație aparte. El reprezintă ființa umană cu cele cinci simțuri ale sale. Poezia acestui volum mizează, în substratul său, și pe evidențierea opoziției dintre cele două dimensiuni, senzorială și spirituală. Mireasa nu poartă numai buchetul cu trei crini, simbolizând desăvârșirea divină, ci îl poartă și pe acela cu cinci crini, trimițându-ne spre năzuința împlinirii sale umane.

Nunta nu se petrece, dar mireasa își continuă chemarea către mire, ca și cum prin aceasta i-ar actualiza prezența. Ipstaza miresei se aseamănă aici Sulamitei, din *Cântarea Cântărilor*. Un mit al așteptării se concretizează în aceste poeme, asociat unui ritual care face timpul dintre cei doi miri să se contragă.

Mireasa o întruchipează într-un alt poem pe Diana, zeița războiului, înfățișată prin simbolul căprioarei. Ne sunt sugerate prin imaginea ei două lucruri: fastul transfigurării și al metamorfozei ființei alese, pe de o parte, și nevoia de a străbate existența neîmblânzită, pe altă parte: „Căprioara de colind cu găteluri de argint/ Dedesubt cu cap de om și beteală-n plete/ Face drumul îndărăt prin brădiș și prin omăt” (MĂLĂNCIOIU, 1973, 76).

O altă înfățișare pe care o ia mireasa este cea a Evei, într-un poem care prezintă o a doua metamorfoză tulburătoare a celei ce așteaptă mirele. Dacă în imaginea Dianei vedeam o mireasă pregătită de război, în poemul *Visul marelui șarpe* avem de-a face cu o mireasă care se identifică cu însuși chipul șarpelui. Asocierea ne trimite spre încă o semnificație, anume aceea că așteptând nunta, mireasa se unește cu esența răzvrătirii: „încolăcit sub ea visează marele șarpe/ cu capul său de Tânără mireasă” (MĂLĂNCIOIU, 1973, 77).

Cea mai interesantă semnificație pe care o are șarpele în poemele din volumul *Crini pentru domnișoara mireasă* este aceea de ființă care înmulțește perspectivele. El nu este atât un amăgitor într-ale realității, cât unul care îi redă acesteia capacitatea de a fi privită printr-o mulțime de ochi. Din multitudinea de chipuri, șarpele și le alege tocmai pe acelea care se opun, care rivalizează unele cu altele: „șarpele însuși pare că nu-i// Anume ca să ne înele el are/ Bot de mioară și plete de femeie și zale/ Și fiindcă tu erai mai greu de înșelat și-a pus/ Însăși diadema de aur a iubitei tale” (MĂLĂNCIOIU, 1973, 84).

Pretutindeni în volum se face aluzie la ochi, care capătă multiple valențe. Prezența acestui simbol este atât de frecventă în *Crini pentru domnișoara mireasă*, încât putem spune că desfășurarea întregului cosmos ia naștere și se petrece, de fapt, în ochiul protagonistilor. Iar aceasta poate să fie cheia întregului volum:umanitatea întreagă ia naștere în interiorul privirii celor doi miri, care, la rândul lor, se află în interiorul unei alte priviri: „Și ochiul meu rece peste ochiul ei cald/ O singură vedere către apa/ Râului în care mă scald” (MĂLĂNCIOIU, 1973, 15). Și mai mult, obiectele înselu, ca să-și confirme și să-și actualizeze existența, trebuie smulse din magma privirii în care sunt create/ înfăptuite: „Știu că trebuie să-ți fie tare frică/ De această pasare fără oase;/ O, dacă aş mai putea smulge din ochiul tău/ Penele ei frumoase” (MĂLĂNCIOIU, 1973, 15).

Ochiul miresei este deseori asociat cu plânsul ori cu lumina: „se-ntoarce mireasa singură/ Numai dragoste, numai ochi luminat,/ Numai nuntă veșnică pentru care/ Apene în vin s-au schimbat” (MĂLĂNCIOIU, 1973, 18). Mireasa, fiind ea însăși un ochi luminat, descrie prin sine însuși ochiul creatorului care a creat-o în interiorul propriei sale priviri.

Foarte multe trimiteri se fac la ființe care poartă un singur ochi. Coexistă în poemele acestea ale Ilenei Mălăncioiu trei lumi, nu două, cum am fi tentați să credem. În primul rând, este lumea ființelor subumane, al căror ochi de piatră este însipit în frunte, apoi avem de-a face cu lumea celor doi miri, lume care există numai atâtă timp cât este perceptă vizual, iar în cele din urmă, ochiul din capul triunghiului, care reprezintă privirea desăvârșită.

Cei doi miri, plăsmuiți în ochiul suprem, reprezintă, aşadar, un singur om lăuntric, din care va lua naștere omenirea: „Şade ochiul ei ca un ou cu pui/ În care se aude fragedul cioc/ Al păsării care cântă a pagubă/ Şi tace a noroc// Descânt puiul să iasă/ Din albușul mâncat/ Întârzie ca și cum/ Coaja ciocnită nu a crăpat./ Să fi fost limpede zic,/ Să fi auzit eu ciocnind nimic/ Ori să fi murit în ou/ Puiul văzut din nou?” (MĂLĂNCIOIU, 1973, 47).

Pe lângă această ipostază a Evei care plăsmuiește umanitatea în ochiul său, mai există o ipostază a ochiului miresei, cel care se înalță: „Femeia însăși astfel îngropată/ Şi-ar înalța ochiul cu care te-a căutat/ Într-un loc din care ar putea să te vadă” (MĂLĂNCIOIU, 1973, 61).

Toate aceste ipostaze feminine vor fi reluate în volumul *Sora mea de dincolo*, într-o notă mult mai profundă și asumate mult mai personal și într-o notă realist-vizuală. Imaginea surorii moarte va purta chipuri precum cel al Evei, al Ofeliei, al Fecioarei Maria sau al Salomeei. Cel mai interesant chip, însă, este al lui Lazăr în ipostază feminină (motiv pe care-l regăsim și la Sylvia Plath), prezent aproape în toate poemele, tocmai pentru a sugera imposibilitatea de a crede în moartea surorii. *Sora mea de dincolo* este, de fapt, un volum al renașterii ei, atât într-un alt plan al existenței, cât și într-o multitudine de arhetipuri.

Unul dintre poemele acestui volum ne-o înfățișează pe Ofelia, căreia apa i se deschide înainte ca o oglindă spre cealaltă lume: „Sora mea dusă de ape/ nu știa că vine apa/ s-a trezit ca-n vis c-o poartă/ cineva pe marea moartă// (...) M-am lăsat în voia apei/ și m-am dus în jos o vreme/ unde nimeni nu mai plânge/ unde nimeni nu mai gême” (MĂLĂNCIOIU, 1980, 26). Moartea surorii furate de apă coincide în aceste versuri cu intrarea ei într-un tărâm fabulos. Sora pătrunde în lumea de dincolo prin vis, ajungând să-și găsească moartea într-o apă (mare) moartă. Fiecare element, aici, îl anulează pe celălalt, transformându-l într-unul cu semn schimbător: moartea devine renaștere, plânsul devine liniștire, trupul devine, la rândul său, imaterial.

Totodată, versurile ne-o închipuie pe soră între voința lui Charon de a răpi și absența voinței Ofeliei, care se oferă apei. Realismul faptului biografic al morții surorii, este de asemenea dublat de nevoie de retragere în reverie, acolo unde vindecarea și renașterea mai sunt posibile. Lăsarea în voia apei echivalează aici cu un abandon al realismului.

De fapt, versurile pendulează între trei mituri: cel al lui Charon, cel al Ofeliei și cel creștin. Trei mituri, aşadar, cu semnificații proprii: primul aduce în prim-plan o moarte care răpește forțat, prin voința proprie ființă; al doilea are în vedere o renunțare de bună voie la sine și o predare în fața morții; iar al treilea privește revelația pe care moartea o aduce cu sine, reflectată în înviere.

Poezia pe care am citat-o mai sus ne arată, simbolic, apa care poartă în ea o esență a învierii, a regenerării și apa care răpește ființă, asemenei celei din poemele lui Edgar Poe. Lăsarea voii ființei în voia apei coincide cu ideea lui Bachelard despre apa ca absolut al reflexului (BACHELARD, 1995, 98): abandonul în cursul liniștit al apei este o coborâre, de fapt, într-o moarte a morții. Dorința eului de a se abandona coincide cu dorința apei de a-l răpi. Prin urmare, apa reflectată absolut devine cerul în care se reîntoarce ființă, care nu moare, de fapt, niciodată, ci se lasă în voia apei ca să se regăsească în reflexia ei. Așa cum apa o răpește din viață, așa o va reda din nou vieții.

Poezia Ilenei Mălăncioiu evoluează dinspre începuturile sale, unde regăseam versuri ce trimiteau mai mult spre universul unei copilării ori nostalgiei paradișiene, înspre o lirică a concretetării. Dacă *Pasărea tăiată* rămâne un volum al ritualurilor inițiatice ale începuturilor, în volumul *Către Ieronim*, erosul capătă alte valențe.

În primul rând, *Către Ieronim* aduce cu sine valență tragică, aceea a sacrificiului. În poeziile Ilenei Mălăncioiu acesta vine din faptul că alteritatea se anihiliează, transformându-se într-o proiecție exclusiv a imaginației - ființă îndrăgită (indiferent ce formă ia) devine o nălucă, iar sacrificiul tocmai de aici vine: din imposibilitatea eului de a-și păstra identitatea neatinsă și

completă atâtă timp cât prezența celuilalt este pretutindeni. Tocmai de aceea imaginea sacrificiului e resimțită cu atât mai mult în poeziile ce reiterează ritualuri, cum e, de pildă, poezia *Ritual*: „Parcă suntem copii și te-aștept și nu vii/ Să jucăm baba-oarba și eu știu că-ți plăcea/ Și mă tem că în drum ai călcat din greșeală/ Peste aburul morților dintr-o vâlcea// Dar oricât mă tem și oricât te chem/ Tu te-ai făcut abur și m-aștepți să vin” (MĂLĂNCIOIU, 1970, 7).

O altă poezie în care imaginea este aproape reluată e *Ondina*, atât doar că erosul este proiectat în mit. Se pare că, în aceste poeme, cu cât gradul de îndepărțare de real crește și cu cât ficționalizarea e mai prezentă, cu atât valențele tragicice sunt mai pregnante: “Pe cine iubești, am fost întrebată atunci,/ Pe Hans, am răspuns eu șoptind numele sfânt,/ Ce respiri și cu ce te hrănești, și-am răspuns Hans/ În timp ce cavalerul căzuse la pământ./ Din acea clipă zeii au hotărât să uit/ Dar stau pe malul apei și strig fără să știu:/ Ce cavaler frumos, ce mult l-aș fi iubit/ Dacă l-aș fi întâlnit când era viu” (MĂLĂNCIOIU, 1970, 30).

Nu numai absența e tragică, ci și destinul care obligă la tăcere. Cu alte cuvinte, în poezia erotică a Ilenei Mălăncioiu, tragicul este dat de fatalitate. Zeii obligă la acceptare, la resemnare. Cu toate acestea, eul fiecarui poem se resemnează numai la nivelul cuvintelor, iar resemnarea vine ca o lamentație. Poezia erotică a Ilenei Mălăncioiu este o formă de lamentație.

Și mai interesante sunt, în acest volum, rescrierile unor românte ce-i aparțin lui Eminescu, aşa cum e, de pildă, poezia *Lacul*, care în *Către Ieronim* poartă numele *Apa de pe valea noastră*: „Apa de pe valea noastră șerpi albaștri o străbat/ Și eu calc din întâmplare trupul lor cu sânge rece;/ Îmi rămâne sub picioare urma solzilor adâncă/ Încercând ca să opreasă zvârcolirea care trece” (MĂLĂNCIOIU, 1970, 42-43).

Dacă, în mod firesc, aşa cum apărea și în poezia *Lacul* a lui Eminescu, poezia aceasta ar fi trebuit să reitereze un scenariu al iubirii, ea nu se abate de la regulă, însă schimbă pionii acestui scenariu. Acel “noastră” din poemul *Apa de pe valea noastră* nu conține în sine două ființe, ci numai prezența uneia singure. A unei Eve care se lamentează așteptând venirea șarpei. Interesantă este metamorfoza ființei feminine din acest poem. Ea devine, de fapt, pe rând, atât o prezență feminină (o Eva care caută dinadins șarpele), cât și o prezență masculină, încercând să strivească capul șarpei, care, însă, îi scapă mereu. Paradoxal este și finalul poemului întrucât acesta sugerează renunțarea ori pasivitatea ființei din poezie în a convinge șarpele să se apropie.

Un alt poem potrivit pentru a ilustra tragicul erosului în acest volum este *Doarme Ieronim*. Poemul surprinde prin felul în care e redată “privirea” - ea e cea care contează de cele mai multe ori în poezia erotică a Ilenei Mălăncioiu. Dacă lamentația aduce cu sine plânsul în absența celui drag, privirea îi reduce prezența. Privirea este, până la urmă, un mod de a reda demnitatea celuilalt și a-l face din nou să fie.

Esențială este, în cele din urmă, contemplația; ființa poetică contemplă un altul care nu mai este, conștientizează și se însپaimântă când are revelația morții lui, însă apoi totul revine la firesc, ca într-un scenariu realist-magic: mortul face parte din existența ființei ce îl plângă, este parte din lumea celor vii deoarece el numai doarme, absența lui e una temporară, el lipsește numai atunci când privirea unei alte ființe nu se oprește asupra lui. Mai mult, lui Ieronim trebuie să i se facă liniște pentru a putea să nu mai fie. Versul final sugerează momentul în care lui Ieronim îi este permis să plece pentru o vreme.

Absurdul întregii scene stă în faptul că poeta se adresează unei mulțimi ori unui posibil public spectator, privitor. Prezența acestuia este imaginată la fel cum e și moartea lui Ieronim. Avem de-a face cu o iluzie a morții înseși tocmai fiindcă Ieronim moare în visul său. Adică el moare într-o moarte apparentă. Ceea ce devine limpede acum, și este important de urmărit, e felul în care erosul și moartea devin consubstanțiale și alcătuiesc o dublă realitate în poem. Avem de-a face, până la urmă, cu o derealizare a morții. Ea este adevarul de necontestat în toate aceste poeme ale lui Ieronim, însă devine o prezență ireală.

În același ciclu al poemelor despre Ieronim, ne este redată imaginea transfigurării lui. Starea și sentimentele față de Ieronim devin, în cele din urmă, transparente. Privirea l-a transformat pe Ieronim într-o ființă translucidă. Dacă moartea l-a transformat în irealitate, privirea i-a readus

existența, însă l-a esențializat. Ieronim nu mai există acum în trup, el e aer, e materie rarefiată prin care se pot întrevede oasele frânte”, adică materia făcută fărăme: „Era o noapte aproape albă (doamne, ce noapte era!)/ Stam în fața lui Ieronim și trupul lui era luminat/ Până la oase. Domnule Ieronim, am strigat,/ (Căci pe vremea aceea îl strigam domnule Ieronim)// Iertați-mă vă rog că vă spun dar mi-e frică/ Trupul dumneavoastră nu mai este decât/ Un contur de lumină aproape difuz/ Și prin el vi se văd toate oasele frânte” (MĂLĂNCIOIU, 1970, 62).

Am văzut, aşadar, pe parcursul lucrării noastre cum poemele din *Către Ieronim* se continuă în aceeași direcție cu acelea din *Crini pentru domnișoara mireasă*. Din titlul volumului remarcăm deja ironia. Poemele vor avea în centrul lor același motiv al absenței alterității. Se modifică doar perspectiva, întrucât în *Crini pentru domnișoara mireasă* dramatismul este înlocuit de ironie, ceea ce face ca viziunile asupra morții să devină mai pregnante.

Bibliografie

- BACHELARD, Gaston, *Apa și visele: eseul despre imaginația materiei*, Editura Univers, București, 1995.
- CHEVALIER, Jean, GHEERBRANT Alain, *Dicționar de simboluri, mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere*, vol. 1 A-D, vol. 2 E-O, vol. 3. P-Z, Editura Artemis, București, 1995.
- MĂLĂNCIOIU, Ileana, *Către Ieronim*, Editura Albatros, București, 1970.
- MĂLĂNCIOIU, Ileana, *Inima reginei*, Editura Eminescu, București 1971.
- MĂLĂNCIOIU, Ileana, *Crini pentru domnișoara mireasă*, Editura Cartea Românească, București, 1973.

HAIKU POEMS IN THE ROMANIAN ONLINE COMMUNITY

LES POÈMES HAIKU DANS LA COMMUNAUTÉ ROUMAINE EN LIGNE

POEMUL HAIKU ÎN COMUNITATEA ONLINE ROMÂNEASCĂ

Irina-Ana DROBOT

Universitatea Tehnică de Construcții București

Facultatea de Inginerie în Limbi Străine

anadrobot@yahoo.com

Abstract *The purpose of this paper is to discuss several tendencies of the Romanian haiku online community, in the group Romanian Kukai, led and taught by Corneliu Traian Atanasiu. Tendencies include adding elements of presenting us a different perspective on reality in their haiku poems, by experiencing attention to details, contrasts, compensation, illumination, by involving all the five senses in the process of observation.*

Résumé *Le but de cet article est de discuter plusieurs tendances de la communauté haïku en ligne des Roumains, dans le groupe roumain Kukai, dirigé et enseigné par Corneliu Traian Atanasiu. Les tendances comprennent l'ajout des éléments que nous présente une perspective différente sur la réalité dans leur poèmes d'haiku, en attirant l'attention sur les détails, les contrastes, la compensation, l'illumination, par l'implication de tous les cinq sens dans le processus d'observation.*

Rezumat *Scopul acestui articol este de a discuta mai multe tendințe ale comunității online haiku românești, în grupul român Kukai, condus și predat de Corneliu Traian Atanasiu. Tendențele includ adăugarea elementelor care ne prezintă o perspectivă diferită asupra realității în poemele lor de haiku, atrăgând atenția asupra detaliilor, contrastelor, compensării, iluminării, prin implicarea tuturor celor cinci simțuri în procesul de observare.*

Keywords: *kigo, reality, syllables, kireji, simplicity*

Mots-clés: *kigo, réalité, syllabes, kireji, simplicité*

Cuvinte-cheie: *kigo, realitate, silabe, kireji, simplitate*

Haiku: aici și acum

Haiku-ul aparține culturii japoneze. Cu toate acestea, astăzi nu numai că există scriitori de haiku din alte culturi, ci inclusiv se deviază de la reguli. Există comunități și jurnale pentru scriitorii de haiku din alte țări decât Japonia.

Un moment de toată frumusețea este un aspect care vine în minte când citim un haiku, pe lângă toate regulile aflate în spatele lui, care îl fac să sună atât de natural, și, bineînteles, există ceva mai profund care e dincolo de o simplă imagine.

Haikuul a fascinat și încă fascinează multe alte culturi decât aceea în care a apărut. Influența acestui tip de poem se face simțită inclusiv în cultură americană, în cadrul imagismului. Scriitori precum Ezra Pound și Amy Lowell au fost influențați în abordarea poezilor de tip occidental din alt punct de vedere, acela al imaginilor surprinzătoare, care creează un efect puternic vizual. Poemul

haiku este universal, din perspectiva lui Henderson, creând posibilitatea ca acesta să poată fi înțeles de alte culturi (YASUDA, 2001, XXIV). Potențialul vizual al poemului haiku este susținut prin comparația acestuia cu o pictură (YASUDA, 2001, 3). Poemul haiku are însă și o trăsătură definitorie: aceea a capacitatei de a ne suspenda judecata, de a nu interveni asupra lucrurilor, de a le lăsa obiectele însele să „vorbească” (BLYTH, 1952, 980).

Cititorul se gândește la acele curente literare despre care învață la școală, care acum fac parte din istorie, și observă, fascinat, cum haikuul e un curent viu. O mulțime de scriitori de haiku se întâlnesc pe Internet pentru așa-numitele kukai, niște concursuri în care fiecare participant trimite un haiku și apoi votează un anumit număr de alte haikuuri și folosește un anumit număr de puncte, totul fără a ști numele celui care a creat haikuul; apoi se dezvăluie și numele participanților.

Pentru a cunoaște haikuul contemporan, locul potrivit e la astfel de concursuri, deoarece acolo vedem pe viu care sunt „trendurile”, ce se preferă, ce se scrie etc. Sunt mai multe curente și mai multe seturi de reguli.

Înainte de a scrie haiku modern, ar trebui să cunoaștem haiku-ul clasic. Câteva din regulile haiku-ului le luăm din articolul *Exerciții de universalitate* de Dan Mitră, ca orientare (aceste reguli ale acestui autor au fost afișate pe unul din grupurile-atelier de pe Facebook frecventate de membrii grupului Romanian Kukai, numit Mugur de haiku):

1. Un haiku este un poem de mici dimensiuni creat între limitele unor reguli speciale. În afara acestor reguli și limite, creația își pierde calitatea de haiku.
 2. Tematica unui haiku: meditația asupra naturii.
 3. Este un poem în forma fixă, trei versuri fără ritm, cu măsura de 5-7-5 silabe.
 4. Un haiku în forma liberă poate avea între 17 și 19 silabe. Măsura fixă a celor trei versuri nu se respectă.
 5. Un haiku în forma fixă/liberă poate avea aspectul unei terține sau a unui poem într-un vers.
 6. Referință sezonală (kigo): un cuvânt care sugerează un anotimp (fenomene cerești, fenomene terestre, evenimente/sărbători, animale, plante, acțiuni umane specifice primăverii, verii, toamnei, iernii) sau Anul Nou.
 7. Folosirea unei pauze/cezuri (Kireji) după primul sau al doilea vers. Are valoarea unei pauze de sens, contribuind la accentuarea sugestiei, elementul esențial al unui haiku. Se notează prin liniuță (-).
 8. Structura interioară în trei trepte; referire la ceva (Ce?) în timp (Când?) și în spațiu (Unde?). Ecuația se poate simplifica la Ce/Când? sau Ce/Unde?.
 10. Figuri de stil: elipsa, paradoxul, simbolul, aliterația, sau procedee precum konkkadori (variația aluzivă).
 11. Nu se folosesc figurile de stil specifice artelor poetice occidentale (comparația, metafora, repetiția). Nu se folosește rima.
 12. Se folosesc cât mai puține verbe și numai la timpul prezent sau gerunziu.
 13. Se evită referirile personale. Un haiku nu este un poem de dragoste.
 14. Un haiku se scrie în mijlocul naturii, într-un moment de iluminare, de surpriză, de inspirație.
 15. Poem alcătuit din două fragmente, ajutându-se mai mult de sugestie decât de cuvinte, un haiku surprinde fragilitatea unei clipe în antiteză cu eternitatea (ryuko/fueki).
 16. Un haiku este o poezie a simțurilor, care surprind în mod misterios realitatea, nicidcum a limbajului.
 17. Într-un haiku nu se pun întrebări despre trecut și viitor, ci se sondează adâncimea infinită a clipei prezente, efemere, trecătoare. Dincolo de aparențe, în ciuda limbajului aparent simplu (karumi), un haiku este o poezie vitală, o meditație asupra sortii omului în universul mic și mare, alături de celealte viețuitoare, plante, în mijlocul fenomenelor.
- Haiku-ul nu constată, nu definește, el se manifestă simultan cu fenomenul care l-a iscat, și conservă esența și forța ascunsă care l-a generat.

E nevoie ca membrii să se documenteze asupra unor reguli. Partea practică e cea mai frumoasă însă și cea mai grea. Sunt nerăbdători să treacă la scris, cum este normal din moment ce sunt pasionați de

haiku și doresc să creeze și ei cel puțin unul autentic. Însă, pe măsură ce scriu, observă că nu au reținut o anumită regulă sau că nu o știu prea bine. E o provocare să stăpânească și regulile și cu toate acestea să fie și creativi.

Asociația Romanian Haiku are un blog cu lecții de haiku și concursuri. Un alt atelier foarte primitor pentru începătorii în haiku, frecventat de membrii Romanian Kukai, pe Facebook, este Haiku de ieri și de azi – atelier, grupul creat de Daniela Zglibutiu. Scriu haiku și începători și avansați și se primesc sfaturi și comentarii despre ce scrie fiecare. Acolo se postează imagini cu natură după care se încearcă scrierea unui haiku. De acolo oricine poate afla ce este un haiku clasic: „[...] românul poet e bolnav de metaforă, dar dacă vrem să scriem haiku corect, trebuie să ne vindecăm! Haiku este un poem „în corset” — cum îmi place mie să spun — cine încape în el, bine, cine nu, încearcă să intre, dacă ține la acest lucru cu adevărat!” (Ioan Marinescu).

Tot în acest grup se explică ce este un kigo:

„Kigo-ul plasează mesajul celor 3 versuri într-un moment din zi sau din an. În concepția japoneză și chineză meditația nu este un proces de gândire desprins de realitate (cum interpretăm noi în occident), ci o comuniune cu natură, o stare de contemplare, în care observăm cu atenție și ne folosim de gândirea analogică pentru a traduce în cuvinte, senzațiile și emoțiile pe care viață ni le transmite (mă refer doar la artă de a scrie haiku). Kigo-ul ne ancorează cu picioarele pe pământ. Ne obligă să trăim AICI și ACUM. Fapt ce devine o terapie pentru noi occidentalii; aceasta este una din legăturile pe care o are haikuul cu filozofia zen.” (Daniela Zglibuțiu).

Se poate ține legătura cu scriitorii de haiku și prin reviste online. Există tot felul de reviste online și care apar unele mai apoi și în format printat prin străinătate. Unul din acestea este *Haiku Journal*, unde se prezintă un set de reguli înainte de a scrie pentru a ști ce se așteaptă de la cei care vor fi selectați. Pentru formatul printat, ei au preferat un design minimalist, fără pagini numerotate și fără date despre autorii inclusi. Sunt doar poezile, fiecare haiku pe o pagină, reprezentând un stil simplu aşa cum e definit un haiku.

Un manual de haiku: Corneliu Traian Atanasiu – *Mulcom picurând*

Pentru cei care doresc să scrie haiku, trebuie să devină, treptat, familiari cu o nouă cultură și cu un nou mod de a înțelege poezia. Modul în care percep occidentalii poezia, la fel, cum o simt este diferit față de cum o văd orientalii. Autorul acestei cărți susține cum, pentru orientali, poezia “Există la fel cum există realitatea. Ba poate mai abitir decât ea.” (ATANASIU, 2013, 79). Pentru poetul oriental, “statutul ontologic al poeziei nu este diferit de cel al realității” (ATANASIU, 2013, 79). În contrast, “tentăția artei occidentale este una demurgică, aceea de a crea alte lumi care să înlocuiască o realitate nedemnă în care nu se poate trăi” (ATANASIU, 2013, 78).

Aceasta e prima și cea mai importantă trăsătură a poeziei haiku de care trebuie să ținem cont. Și, de ce nu, putem să facem un exercițiu cu noi însine să ne bucurăm altfel de lumea în care trăim, să descoperim ce are ea de oferit; astfel suntem îndemnați în cadrul acestei comunități. Însă, bineînteles, nu este atât de simplu. Contează decupajul, cum anume prelucrăm ceea ce observăm și cum spunem ceea ce vrem să transmitem cititorului, pentru că, aşa cum vom afla citind carte, trebuie să lăsăm și ceva nespus, pentru ca să poată cititorul să-și imagineze mai departe. Haiku-ul e definit drept o “operă deschisă,” (ATANASIU, 2013, 9), ni se spune încă de la început. Haiku-ul e precum “un text dramatic fără indicații scenice” (ATANASIU, 2013, 10), precum “o alegorie laconică” (ATANASIU, 2013, 14).

Autorul pune în discuție definiții ale haiku-ului și ne atrage atenția că a respecta regulile formale nu înseamnă că vom putea crea un haiku bun: regula silabelor, a prezenței kigo-ului, a răspunsului la întrebările unde, ce, cum?. De aceea carteia începe cu un avertisment: citind acest volum, “Veți putea [...] să aruncați o privire în interiorul micului poem observându-i resorturile intime care îl fac să fie viu și plin de duh.” (ATANASIU, 2013, 5). În această abordare constă meritul și valoarea acestei cărți. Altfel, citind despre reguli, nu vom putea avea decât o definiție simplistă asupra a ceea ce este haiku-ul. La întrebarea *Ce este un haiku?*, această carte caută să

răspundă pornind, încă de la început, cu un exemplu, apoi se merge mai departe și putem avea un dialog cu alți critici și părerile lor despre ce este un haiku și ce anume se urmărește când îl scriem.

Cartea analizează unele clișee proprii occidentalilor prezente în haiku-urile scrise de ei, precum cerșetorul orb sau copiii orfani. Aceste imagini sunt asociate în cultura occidentală cu mila, însă prezența lor într-un haiku nu înseamnă și că este vorba de un haiku bun. Dimpotrivă. Dar occidentalii pot rezoneze cultural mai puternic cu astfel de imagini decât cu kigo-ul folosit de japonezi.

În această carte găsim și poeme haiku comentate, precum și, foarte util pentru a ști practic ce anume să urmărim și cum să facem când scriem haiku, o secțiune numită “Cum am scris poemul”, în care autorul explică modul în care a gândit pentru a ajunge să scrie poeme haiku.

După cum susține autorul încă de la începutul cărții, există o mulțime de definiții ale haiku-ului, însă ele nu ne pot ajuta să ne facem o idee asupra a ceea ce este haiku-ul. În urma lecturii acestei cărți, având parte de însăși experiența autorului, reușim să pătrundem în felul de a gândi al japonezilor și a rezona mai mult cu acest tip de poezie.

Citind această carte, găsim răspunsuri la multe întrebări, printre care cele legate de tehniciile scrierii unui haiku, ce este kigo-ul (un fel de indiciu legat de anotimpul la care se face referire în haiku), ce reguli sunt necesare de respectat, sau dacă sunt necesare, cum anume citim un poem haiku (pentru că uneori nu observăm ceea ce ar trebui când îl citim, sau îl vedem altfel, deformat, din cauza altui mod de a gândi cu care am fost obișnuiti cultural) etc. Autorul acestei cărți îndrumă autorii care scriu haiku în limba română. Comentarii și eseuri despre haiku a publicat și pe blogul *Romanian Kukai* (<http://romaniankukai.blogspot.com/>).

Efemerul, compensarea, contrastul și iluminarea: Cezar Ciobîcă - Petale în vânt/ Petals on the Wind

Titlu duce cu gândul direct la cultura japoneză, la efemeritate, fragilitate și delicatețe, la anotimpul sakura. Totul începe cu primăvara, la fel și acest volum de haiku. E structurat clasic, pe anotimpuri și, în plus, ne avertizează că există și momente între anotimpuri. Oferă o perspectivă aparținând unei alte culturi, mai atente asupra schimbărilor anotimpurilor și mai profunde.

Wabi-sabi este frecvent prezent, și e un sentiment universal faptul că totul durează atât de puțin:

petale de prun –
rochia de mireasă
plină de molii

Până și viața umană durează câteva clipe și e fragilă precum petalele florilor:

petale în vânt –
viața tatei atârnă
de un fir de păr

Uneori frumusețea naturii compensează lipsurile vieții umane:

salcâmi înfloriți –
se umple de miresme
cutia milei

O inundație se transformă în altceva, foarte plăcut:

inundație –
cântecul ciocârliei

umple valea

Un joc neașteptat al transformărilor simțului vizual (vederea inundațiilor) cu acela auditiv (cântecul ciocârliei) nu se poate să nu ne ducă gândul la basmele populare îndrăgite în care se întâmplă ceva magic de la cântecul ciocârliei. Însă, totul rămâne în domeniul realității.

Tot ca în basme, magia are loc în momente obișnuite. Sărăcia nu înseamnă absența unui strop de magie (și recunoaștem, desigur, wabi-sabi și karumi, efemerul, contrastul și frumusețea naturii aşa cum e ea, totul fiind să stim să observăm momentele pline de farmec):

moara în ruină –
doar greierii măcinând
lumina lunii

Contrastul dintre ceva în ruină și ceva superb, care compensează o pierdere se observă în poemul următor:

clepsidra spartă –
miresmele de tei
îmi umplu timpul

Momentele de iluminare, de revelație apar din momente aparent banale. Obiectele vechi păstrează aspecte magice:

caligrafie –
pe rama vechii oglinzi
urme de cari

Contrastul nou-vechi, proaspăt-comun creează o tensiune aparte prin care poemul devine interesant. Avem ocazia de a obține o perspectivă proaspătă asupra realității. Putem găsi în tehniciile japoneze pentru scrierea de haiku sentimente foarte familiare pe care ne încearcă pe noi toți, indiferent de cultură.

O nouă perspectivă asupra realității: *Caruselul anotimpurilor* – Cezar Florin Ciobîcă

Este volumul câștigător al concursului pentru debut Romanian Kukai din 2011. După cum ne așteptăm ca haiku să aibă legătură cu anotimpurile, cartea e împărțită chiar după acest criteriu, cu citate din autori ne-japonezi despre anotimpurile respective. Poemele haiku sunt traduse în limbile franceză, germană și engleză, pe lângă versiunea în limba română.

Despre stilul autorului putem citi părerile criticilor de haiku. S-a spus despre acest volum că ar îmbina perfect tradiția din haiku-ul japonez cu cerințele moderne, și cu aspecte din cultura românească.

În primul rând ne îndeamnă să trăim anotimpurile printr-o altă perspectivă decât cea obișnuită, însă fără să ne depărțăm de viața de zi cu zi. Vedem frumusețea unor aspecte din natură altfel citind poeziile din acest volum de haiku. Aceasta este de fapt rolul unui hajin, să ne deschidă alte perspective asupra unor lucruri altfel banale, peste care am trece aproape fără să le observăm. Mergând prin oraș, ieșind la plimbare chiar, ne-am obișnuit cu unele aspecte din realitate și mai că nu le mai vedem, mai că nu ne mai trezesc nici o trăire. Însă prin haiku ajungem să aruncăm o privire proaspătă asupra lumii, să descoperim semnificații profunde în doar trei versuri.

Se spune că în haiku învățăm să gândim și să exprimăm frumusețea naturii și gânduri profunde fără a folosi figuri de stil. Și totuși, există atâtea moduri de a combina cele două părți ale unui haiku pentru a crea un fel de comparație. Iluziile optice sunt adesea prezente în haiku:

fereastră de-azil –
Carul Mare se umple
cu flori de cireș

după aversă –
găurile din asfalt
pline cu stele

Nu este însă nevoie neapărat de iluzii optice pentru a crea o nouă viziune asupra unei realități aparent banale. Chiar un moment aparent banal poate fi surprins în aşa fel încât să ne emoționeze, dacă prindem detaliile care contează:

printre tarabe –
un coșar îmi surâde
dintr-un mărțișor

În unele poeme putem vedea activitatea omului încercând o compensare față de realitatea oferită de natură:

ploi nesfârșite –
fiul meu desenează
inc-un curcubeu

Ne putem exprima dorințele legate de aspecte ale naturii pe care le dorim într-un haiku:

după aversă –
curcubeul în cutia
cerșetorului

Există uneori un joc, o continuare imaginară, ca o iluzie, între cele două părți, realizând o legătură magică:

urlete de lupi –
din nou lacu-nghețat
se fisurează

Filosofia wabi-sabi japoneză apare adesea în haiku pentru a crea un contrast între cele două părți și care duce la crearea unei imagini memorabile și care ne frapează:

foc de-artificii –
omului de zăpadă
îi cade un ochi

Este vorba de frumusețea care există în lucrurile uzate, vechi în wabi-sabi. Însă japonezii ar putea cu greu spune în cuvinte ce înseamnă wabi-sabi.

pe pat de spital –
prin plasa de Tânărari
o stea căzătoare

În haiku-ul de mai sus avem senzația de wabi-sabi modern, care creează parcă și un pic de atmosferă tragică.

Uneori elemente din natură parcă țin locul unor persoane, cum ar fi aici castanele care iau locul copiilor:

tunete-n amurg –
prin șotron dau iama
doar castanele

Uneori avem senzația că asistăm la o definiție a elementului din prima parte, aici o banală ploaie de vară:

ploaie de vară –
luna va răsări din nou
în puțul secat

Fiecare cititor și chiar autor poate avea propriile trăiri citind un haiku. Cu atât mai mult dacă cititorul sau autorul aparține unei alte culturi decât cea japoneză.

Straturi și semnificații: Livia Ciupav – *Calendar de ceapă (Onion Calendar)*

Volumul a fost publicat în 2010 la Editura Remus, Cluj-Napoca, în urma câștigării de către autoare a concursului de debut *Romanian Kukai* din 2009. Poeziile haiku sunt împărțite în următoarele secțiuni: *Tablou cu muguri*, *Vacanță mare*, *Sinele-n ceată*, *O noapte lungă*. Așa cum arată și titlul, amintind de expresia din engleză *layers of the onion*, adică despre straturile și semnificațiile la mai multe niveluri, cu fiecare haiku descoperim alte fațete ale naturii.

Descoperim lumea din alt unghi, într-un mod în care nu obișnuim să o descriem de obicei:

după furtună
cerul și magnolia
în aceeași balta

Putem găsi o compensare în natură pentru ceva ce pare “dead end”:

drum înfundat –
mirosul zambilelor
și mai puternic

Ceva din natură poate ține locul unei persoane absente:

casa bătrânei –
doar parfumul teiului
îi trece pragul

Putem găsi situații inverse decât cele pe care le cunoaștem. De obicei copiii trec în curtea vecină după furat cireșe, pe când în haiku-ul de mai jos creangă cu cireșe compensează absența copiilor:

grauri la pândă –
creanga cu cireșe
trece la vecin

Liniștea din curtea școlii din cauza vacanței, a absenței copiilor la joacă și a căldurii e exprimată în poezia de mai jos:

vacanță mare –
în curtea liceului
o minge spartă

O atmosferă mai jucăușă, mai energetică de vacanță găsim la mare:

noapte de vară –
cu fiecare val
saltul lunii

Din nou găsim exprimată o stare de care ne amintim pe timpul caniculei, când avem impresia că totul se topește:

căldură mare –
soarele se prelinge
pe nisipul ud

Sigurele vești sunt date de anotimpul însuși:

toamna aproape –
în cutia poștală
doar niște frunze

Un peisaj aparent obișnuit devine plin de viață și de poezie:

liniște deplină –
în pânza de păianjen
s-a oprit o stea

Citind volumul pătrundem la observarea lumii din jur la niveluri tot mai adânci, și descoperim noi și noi straturi de semnificații.

Cele cinci simțuri: Maria Oprea – *Înfiorare*

Un volum de haiku publicat în 2015, al Mariei Oprea, *Înfiorare*, are un titlu care ne face să ne gândim la o reacție de surpriză în fața frumosului naturii. Ca atunci când cititorul vede primii fulgi de nea de pe copertă. Cartea e împărțită în trei părți, *Haiku*, *Poeme în spiritul haiku* și *Poeme scurte*. Găsim ilustrațiile Mihaelei Zânică și traduceri în limba catalană a fiecărei poezii, traduceri aparținând lui Pere Besso. Cei care au lucrat în atelierul de pe Facebook creat de Daniela Zglibuțiu, pentru a învăța împreună, au putut citi și acolo din creațiile autoarei. Tot pe Facebook erau distribuite traducerile poezilor în catalană de către Pere Besso. De haiku autoarea s-a apropiat prin scrierea de micropoeme. Pe semnul de carte și pe coperta a patra găsim un micropoem legat de folosirea metaforei, autoarea scriind și poezie occidentală:

Metaforei mele
uneori
sunt nevoită
să te părăsesc
pentru o

clipă de iluminare

Cam aşa simţim cu toţii cei care citim şi scriem haiku: avem parte de un moment frumos oferit de natură, dar şi care ne oferă înțelepciune, în care descoperim ceva, pe scurt, avem parte de o iluminare. Haiku era arta bătrânilor înțelepţi din Japonia, a monacilor Zen. Arta a supravieţuit până în zilele noastre şi a fost adaptată de mai multe culturi.

Rămânem cu o mulţime de impresii plăcute legate de clipele de frumos răsfoind şi citind volumul. Putem să ne amintim din ce am citit despre yugen, moment de frumuseţe şi revelaţie, despre efemeritate, din informaţiile pe care le găsim despre cultura japoneză.

Trecem prin viaţa de zi cu zi adesea fără să mai observăm ceea ce e deosebit. Tocmai aceste detalii fac diferenţa. Volumul ne face să fim mai atenţi la senzaţiile oferite de natură. Cele cinci simţuri ne pot oferi experienţe cu adevărat poetice dacă le folosim aşa cum ar trebui:

aripi peste
umărul călătorului –
decembrie iar

apune luna –
în plasa de păianjen
foşnet de aripi

nicio vâslire –
în lacul cu papură
doar luna trecând

drumul lebedei
pe o fâsie de apă –
munţii în apus

pete de amurg –
mai grele decât cerul
doar ramurile

Aceste câteva exemple sunt semnificative, citindu-l pe fiecare nu mai avem nevoie de explicaţii; totul e să ne folosim simţurile. Prin volumul *Înfiorare* trăim la maxim prin toate cele cinci simţuri. Devenim mai receptivi la lumea din jur. Descoperim frumosul. Haiku pare o poezie simplă, dar este de o frumuseţe aparte. Maria Oprea oferă o lectură plăcută şi relaxantă, un volum pe care vom dori să-l răsfoim din nou când şi când, pentru a descoperi noi înţeesuri ale poezilor şi noi poezii cu care să rezonăm în funcţie de experienţele prin care trecem sau am trecut.

Comparaţiile şi perspectivele neaşteptate: Maria Tirenescu – *Printre flori*

Chiar şi în lumea tehnologizată de azi, sau poate chiar tocmai de aceea, cu atât mai mult simţim nevoia de a ne apropiua de natură. Florile ne însotesc pe tot parcursul anului; acesta este mesajul din părţile din care e formată cartea, şi după care sunt clasificate poezile. Din primăvară şi până în iarnă, în livadă şi în casă, suntem înconjuraţi de flori. Chiar şi iarna, avem florile de gheăţă. Din primăvară până în toamnă şi iarnă, în vacanţă, pe stradă, oriunde, observăm câte un colţ de natură, şi câte o floare. Vedem cum înfloresc salcâmii, păpădiile etc. Pe tot parcursul anului putem spune că ne aflăm “*Printre flori*”. Cel puţin când e vorba de o ocazie când primim sau oferim flori:

Deschizând ușa –
tata îmi dă un mănunchi
de albăstrele

E imposibil să nu rezonăm cel puțin cu câteva dintre poeziile din acest volum. Poeziile din volum ne învață să fim mai atenți la lumea din jur – de altfel, și rezultatul citirii și scrierii de poezie haiku. Observațiile, aparent spontane, necăutate, luate din natură aşa cum e ea, ne surprind prin modul în care ne fac să vedem lucrurile din altă perspectivă, ca o deautomatizare a percepției:

Răsărit de soare –
păpădii înflorind
printre ruine

În poezia de mai sus, soarele este comparat, indirect, cu păpădiile. În haiku-ul care urmează, prima floare de cireș e comparată cu o stea:

Noapte înstelată –
într-un cireș bătrân
prima floare

Mai apoi, descoperim o comparație între petalele florilor de cireși suflate de vânt cu un fluture în zbor:

Cireșii înfloriți –
fetița urmărește
un future alb

Total e oferit de natură, trebuie doar să observăm atent. De asemenea, frumusețea unui castel vechi e comparată cu o creangă înflorită văzută din fereastră:

Vechiul castel –
o creangă înflorită
într-o fereastră

Monumentele din vremurile de demult au o frumusețe aparte. Frumusețea peisajului munților cu zăpadă e comparată cu un liliac alb înflorit:

Zăpadă pe munți –
în vale înflorescă
liliacul alb

Natura ne oferă singură noi perspective din care să o privim și contraste neașteptate. Comparațiile și perspectivele neașteptate există împreună cu viziunea realistă a vieții de zi cu zi.

Scenele aparțin vieții de zi cu zi numai aparent. Detaliile sunt potrivite în mod spontan pentru a crea imagini de neuitat, pentru a ne face să vedem frumusețea naturii și a florilor din viața noastră de zi cu zi.

Detaliile care contează și experiența personală: Elena Malec – *Mugur de haiku*

Titlul volumului acesta de haiku poartă denumirea grupului de Facebook în care membrii înscriși au putut urmări încercările de haiku ale autoarei, precum și ale altor amatori de haiku, discuții și comentarii asupra acestora, reflecții etc.

Fiecare autor de haiku ce-și publică volumul are o experiență de împărțit. Ajunge să privească poezia de tip haiku prin experiențele proprii, să creeze teorii proprii, prin observațiile făcute în timpul înțelegерii și al scrierii. Astfel se întâmplă și cu acest volum. Conține și reflecții pe marginea procesului scrierii, al obținerii unei noi perspective și al unui mod proaspăt de percepție asupra lumii. Fiecare detaliu ajunge să conteze, cum vedem și din poezia ce deschide acest volum, ca ilustrare, parcă, al unei picturi cu o pisică (despre care știm că poate fi un simbol al curiozității și al descoperirilor de tot felul):

ușa crăpată –
mustățile pisicii
împung aerul

Experiențele din cursul scrierii unor haiku-uri până s-a ajuns la forma finală sunt, de asemenea, prezente. Discuțiile cu editorul unei reviste online au dus la crearea unei poezii deosebite, aparte:

curcubeu pe cer –
zboară cocori în culori
împrumutate

Drept inspirație, autoarea volumului ia realitatea de zi cu zi. Să o prezintă în mod diferit devine o provocare, și cu atât mai mult de apreciat devin haiku-urile legate de imagini care nu sunt numai vizuale, ci implică și alte simțuri. Spre exemplu:

cam strânge frigul –
în căușul palmelor
castane coapte

Suntem de acord, ca cititori, cu acel comentariu care însوtește poezia și care spune că imaginea nu e pur și simplu vizuală, ci tactilă. Parcă simțim castanele coapte încălzindu-ne mâinile pe frig. Totul e foarte viu. Experiența imediată e cea mai vie și cea mai bogată sursă de inspirație pentru poezia haiku. Ajungem să ne ascuțim simțurile, să devenim din nou curioși despre realitatea înconjurătoare, să nu mai căutăm senzații tari în altă parte, să observăm cum tot ce e deosebit este chiar lângă noi. Trebuie doar să devenim puțin atenți la detalii și să le simțim din nou. Credem că am observat totul, că știm totul, trecem pe lângă detalii fără să le vedem, suntem, cum s-ar spune, pe “pilot automat”. Acest volum ne învață să ieșim din această stare și să ne bucurăm de ce are natura de oferit.

un ochi de apă –
ciocul vrabiei sapă
o gaură-n cer

Fiecare detaliu al vieții de zi cu zi poate fi privit din altă perspectivă și de aceea să ne dea impresia că mereu avem ceva nou de descoperit.

lebede pe lac –
albul strălucitor

al tuturilor

Acest haiku ne arată cum omiterea unor detaliu ne face să vedem totul în mod neașteptat. Ne așteptăm la lebede reale însă vedem că e vorba de un spectacol, spectacol care ne creează iluzii și intrăm în joc.

cetină de brad –
globuri colorate cu
câte un selfie

Mereu putem să privim lumea din alt unghi și de aceea să o redescoperim, și să ni se pară tot mai fascinantă. Rutina e doar o fațetă a acestei lumi de zi cu zi. Comentariile și reflecțiile prezente pe lângă unele din haiku-uri ne fac să retrăim experiența autoarei și în același timp să înțelegem cum să realizăm și noi un haiku, la rândul nostru.

Concluzii

Poezia haiku deschide noi perspective asupra realității. Vedem realitatea cu alți ochi, devenim mai perceptivi la detaliu și mai atenți la toate simțurile. Iluziile optice sunt o modalitate de a crea figuri de stil asemenea celor cu care suntem obișnuiți din lirica occidentală. Natura oferă suficiente ocazii de a crea contraste surprinzătoare, comparații și de a ne dechide noi perspective. Utilizarea celor cinci simțuri, compensarea, crearea unor perspective neașteptate, utilizarea detaliilor care contează, comparațiile, straturile de semnificații sunt moduri pentru cititorul occidental de a explica și de a înțelege modul în care se poate scrie un poem haiku, pentru a putea trece de nivelul descriptiv sau cel al figurilor de stil din poezia occidentală, greșeli frecvente printre începători. Aceste procedee oferă o primă grilă de înțelegere a structurii unui haiku, urmând ca apoi cititorii și scriitorii de haiku să-și însușească valorile specific japoneze. Înțelegând această grilă de interpretare, cititorii începători de haiku își pot face o prima impresie asupra a ceea ce înseamnă un haiku comparativ cu o poezie pe care o cunosc în mod obișnuit, cu figuri de stil, rime etc. Realitatea trebuie să nu fie transformată în mod artificial de către scriitorul de haiku, ea trebuie lăsată să rămână în stare naturală. Observațiile fine și iluziile optice sunt modalități de a crea perspective inedite fără a o deforma aşa cum se obișnuiește în poezia occidentală, fără a-i atribui trăsături pe care în mod normal nu le-ar avea sau intenții. Haikuul oferă un mijloc de a fi ancorează în realitate, în același timp decoperindu-i noi fațete surprinzătoare. Imaginile puse împreună duc la exprimarea unor perspective profunde asupra vieții, asemenea poezilor occidentale, însă doar în trei rânduri, scurt și la obiect. Legătura om-natură este familiară în cultura română; astfel se poate explică o anumită ușurință în a contempla natura pentru a putea scrie poeme haiku. Cu toate acestea, însușirea unui alt mod de a gândi în raport cu natura e necesară: obiectiv, realist, în același timp existând posibilitatea de a privi realitatea dintr-un punct de vedere proaspăt. Tendința principală a grupului român de haiku poate fi aceea a defamiliarizării, în termenii folosiți de Viktor Shklovsky, referindu-se la prezentarea realității dintr-o perspectivă proaspătă și surprinzătoare.

Bibliografie

- ATANASIU, CORNELIU TRAIAN, *Mulcom picurând*, Iași, Editura PIM, 2013;
BLYTH, R.H., *Haiku, vols 1-4*, Tokyo, Tuttle, 1952;
CIOBÎCĂ, CEZAR, *Caruselul anotimpurilor*, Iași, Editura PIM, 2013;
CIOBÎCĂ, CEZAR, *Petale în vânt/ Petals on the Wind*, Iași, Editura PIM, 2017;
CIUPAV, LIVIA, *Calendar de ceapă (Onion Calendar)*, Cluj-Napoca, Editura Remus, 2010;
MALEC, ELENA, *Mugur de haiku*, CreateSpace Independent Publishing Platform, 2015;
MITRUȚ, DAN, *Exerciții de universalitate*,

http://www.poezie.ro/index.php/article/63531/Exerci%C5%A3ii_de_universalitate, 2004;
OPREA, MARIA, *Înfiorare*, Bacău, Editura Rovimed, 2015;
TIRENESCU, MARIA, *Printre flori*, Iași, Editura PIM, 2015;
YASUDA, KENNETH, *Japanese Haiku. Its Essential Nature and History*, Boston, Tuttle Publishing, 2001.

**II. SLAVIC LANGUAGE AND CULTURE-ROMANIAN
LANGUAGE AND LITERATURE/LANGUE ET
LITTÉRATURE SLAVE-LANGUE ET CULTURE
ROUMAINE/LIMBĂ ȘI CULTURĂ SLAVĂ-LIMBĂ ȘI
LITERATURĂ ROMÂNEASCĂ**

Coordinator/Coordinateur/Coordonator:
Virginia POPOVIĆ

CANONUL LITERAR FEMININ DIN VOIVODINA – ILEANA URSU, FELICIA MARINA MUNTEANU ȘI MĂRIOARA BABA

Virginia POPOVIĆ, Marinica MOZOR
 Universitatea din Novi Sad
 Facultatea de Filosofie
 popovic.virdinija@ff.uns.ac.rs
kdoban@gmail.com

Rezumat

În lucrarea de față ne-am propus să cercetăm limbajul poetic canonului literar feminin din Voivodina. Prin analiza poeziei celor trei poete, a Ileanei Ursu, Felicia Marina Munteanu și a Mărioarei Baba, am încercat să pătrundem în structura versului care oscilează între paradigma literară a anilor '70 și cea a optzeciștilor, marcând o etapă distinctă în evoluția liricii feminine din Banatul sărbesc. Descoperim în poezia lor un univers liric dezbrăcat de lirismul vieții, un discurs poetic existențial impresionant. Discursul lor poetic este construit pe viziuni inedite, care gravitează în jurul a trei mari teme: sentimentul erosului și erosul exploziv ca formă de descătușare a energiilor; greutatea cuvântului și limbajul poetic; realul cotidian și destinul ființei umane în pragul mileniului trei. De la primele până la ultimele volume ale lor, suntem surprinși de un discurs liric modern, un eu poetic neliniștit prin punerea în oglindă a timpului și a spațiului de acum și de demult. Cele trei poete din Voivodina scriu versuri pline de seriozitate și sensibilitate, iar poezia lor devine treptat un dialog despre realitatea imediată.

Cuvinte cheie: *limbaj poetic, Ileana Ursu, Felicia Marina Munteanu, Mărioara Baba, discurs poetic, canon*

I Introducere

Dacă feminismul s-a manifestat vehement și a revendicat drepturi considerate vitale, apelând la studii din numeroase domenii, de la mitologie la psihanaliză și sociologie, feminitatea a fost acceptată ca o temă literară, capabilă să dea culoare vieții și să o înfrumusețeze, redând femeii farmecul și vitalitatea. Odată cu apariția primelor scrieri feminine pe teritoriul Banatului sărbesc (Voivodina), a început să se pună în discuție și valoarea acestor texte, încât dimensiunea axiologică a lor a devenit într-o alergare în galop a literaturii masculine din aceste meleaguri. Astăzi, nici nu se pune în discuție valoarea acestei literaturi nu doar atunci când se vorbește despre istoria literaturii românești din Voivodina ci și când se vorbește despre literatura română în context european. Literatura feminină din Voivodina astrânge în sânul ei niște firi romantice și visătoare, personaje lirice, antrenate într-o adevărată odisee de dragoste, care își destăinuie păsul, bucuriile, emoțiile și trăirile lor sufletești. Remarcabile ni se par mai cu seamă elegiile, odele, imnurile lor lirice, în care vocabulele sunt pline de gânduri frumoase și de lumină și de fiorul sacru al gingășiei, de candoarea și de frenezia neașteptată a sentimentului.

Prin înființarea Uniunii Culturale a Românilor în 1945 și prin apariția ziarului *Libertatea* (1945) și a Cercului literar *Lumina* (1946), din care a luat naștere revista *Lumina* (1947), în Voivodina apar și primele voci feminine care, sub influență sărbă și a marelui poet sărb, de naționalitate română, Vasko (Vasile) Popa, au contribuit la îmbogățirea peisajului literar din această zonă. Unele voci, din dorința de a crea și de a se adresa unui public larg și nu cercului îngust minoritar, patriarhal, au început să scrie literatură în limba sărbă, devenind cele mai infocate apărătoare ale poetilor tineri și ale noilor orientări literare din spațiul literaturii iugoslave (Florica Ștefan). Celelalte voci feminine, prin numeroase realizări lirice expresive, descoperă în literatura de

limba română din Voivodina o obsedantă căutare a originii, a rădăcinii, a arhetipului comun, balcanic. Volumele de poezii (dar și în proză), întoarse spre o conștiință artistică modernă, apar la Editura *Libertatea*, atunci când teritoriul fostei Iugoslavii este cuprins de război, din dorința de a încuraja libertatea cuvântului și de a crea noi valori pe acest teritoriu voivodinean. Aceste voci feminine au rămas să descompună marile teme ale scrierii lor: dragostea, patriotismul, plaiul natal, natura în genere, labirintul orașului, tristețea, moartea, efemeritatea vieții, sacrificiul și.a.

Viziunea asupra femeii a fost în permanență influențată de ideologii și de statutul pe care aceasta l-a avut în societatea vremii, astfel că ideile feminine au pătruns și în literatura din Voivodina prin poezia Ileanei Ursu și a Feliciei Marina Munteanu, voci lirice feminine care s-au afirmat odată cu generația-promoție '70 a literaturii române din Banatul sărbesc.

II Poezia Ileanei Ursu

Fără a avea un program estetic declarat sau conștiință obligatorie a apartenenței la o grupare literară, poeta Ileana Ursu a oscilat între paradigma literară a anilor '70 și cea a optzeceștilor, marcând o altă etapă în evoluția liricii feminine din Banatul sărbesc. Descoperim în poezia sa un univers liric dezbrăcat de lirismul vieții, un discurs poetic existențial impresionant. A debutat cu versuri în limba română în revista „Bucuria Copiilor”, iar apoi editorial în 1978 în limba sărbă cu volumul *Pansion u biblioteci (Pensiunea în bibliotecă)*. În anul 1981 a debutat editorial și în limba română (*Grădina de cuvinte*), care o impune în literatura română din Voivodina. Versurile sale sunt prezente în paginile tuturor ziarelor și revistelor din Voivodina, precum sunt revista „Lumina”, ziarul „Libertatea”, etc. precum și revistele sărbești „Polja”, „Književna reč”. A publicat, apoi, volum după volum: *Abilitatea vrăjitoarei*, 1985; *Vreme za baște (Timpul pentru grădini)*, 1985; *Omul-pasăre neagră*, 1996; *Jelabuga*, 1996; *Candelabru candid*, 1998; *Nu mă numesc Noel, Pe limba peștilor*, 2007.

Discursul său poetic este construit pe viziuni inedite, care gravitează în jurul a trei mari teme: sentimentul erosului și erosul exploziv ca formă de descătușare a energiilor; greutatea cuvântului și limbajul poetic; realul cotidian și destinul ființei umane în pragul mileniului trei. În versul său se „simte” atât un Eros profund senzual, dezlănțuit, neliniștile și căutările continue, tensiunea trăirilor interioare, cât și un univers situat între abstract și real. Sintagmele expresive aduc în prim plan o poezie feminin-erotica care o distinge de celelalte voci lirice feminine din Voivodina („Eu ard și cad și ard și adorm/ Păsările pleacă/ poartă în aripi marele meu dor” (*Marele meu 116 dor*)). Fraza sa poetică inedită și formulele poetice impresionante, precum și cu o forță de sugestie ideatică, conturează un univers situat la granița dintre lumea reală și cea imaginară.

Mai târziu, după mai bine de un deceniu de la debut, timbrul autoarei se schimbă, poemele cântece devin poeme în proză, reci, hiperlucide, „stările incantatorii cedează locul realului apropiat și imediat” (Agache 2005: 312). Poeziile Ileanei Ursu se bazează pe o serie întreagă de motive (casa, pasarea, cuvântul și.a.), pe metaforele simbol („zidirea”, „zborul”, „fotografiera”, „lăstărirea”) sau pe cele parabolice (*Omul pasăre neagră*, *Abilitatea vrăjitoarei*). Casa primește dimensiuni fantastice în volumul *Candelabru candid* (1988), unde eul poetic se simte prins în capcana universurilor paralele („Cele două persoane vorbesc/ una alteia/ pe limbi diferite/ ciudate/ fără a simți nevoie/ să se înțeleagă/ Și nu mar interesa/ de ce vorbesc unul altuia/ pe limbi diferite/ și că nu se înțeleg/ dacă în același timp/ nu miar descoperi casa/ Tot vorbind au scos ferestrele/ au spart ușa, zidurile au rămas ca o gaură căscată/ cascadavru/ iar cele două persoane/ și pe mai departe/ își spun cuvinte cu înțelesuri diferite” (*Casa*). Prin modul său de gândire copleșitor, Ileana Ursu se impune ca o voce feminină distinctă, care continuă o tradiție reprezentată de Florica Ștefan și Felicia Marina Munteanu, dar vine cu propriul ei program estetic. Poetă a neliniștii ființei, cu o continuă explorare a propriului eu creator la sfârșitul mileniului, căutând uneori abstractul, alteori realul, dar întotdeauna pentru a descoperi acele stări existențiale ascunse în adâncul sufletului poetei. Pentru poetă, locul unde se simte liniștită și împlinită este casa; ea este centrul lumii, este imaginea universului său poetic. În poezia Ileanei Ursu casa este un simbol feminin, cu sensul de refugiu, de mamă, de protecție, de sân matern. Primul nostru colț de lume, primul univers,

permanența unei spiritualități, punctul de plecare, dar și punctul de convergență a tuturor drumurilor întoarcerii de până atunci. În versul său, casa nu e doar pereți de piatră și fațadă, ci catedrală a sufletului, locul unde persoanele se înteleg între ele. Ea este o axă între cer și pământ, e lăcașul familiei și al dragostei: „Candelabru cerului/ luminează casa și gândul/ face legătura între mine și trecut/ în drumul spre mâine” (IX, *Candelabru cerului*), crâncena realitate fiind considerată o „grădină cu buruieni”, poeta căutând liniștea între cele patru ziduri unde 117 „se poate visa ca în trecut” (IX, *Candelabru cerului*). Visul este uneori considerat fără izvor, iar lacrima cu izvorul său un izvor de inspirație pentru lirica acestei voci feminine distințe, poezia ei remarcânduse „prin simplitate, sobrietate și limpezime a stilului” (Agache 2010: 263). Rătăcirea poetei prin labirintul vieții se transformă într-o nemiloasă luptă cu timpul. Trecutul își trăiește ultimele pâlpâiri în imaginea efervescentă și în amintirile melancolice ale copilului de ieri. De la primul volum până la ultimele, suntem surprinși de discursul liric modern, eul poetic este neliniștit prin punerea în oglindă a timpului și a spațiului de acum și de demult.

Poemele sale în proză, *Semne de nisip*, 1996, schimbă viziunile poetice ale Ileanei Ursu, „poetica ei își extinde semnificațiile, accentul fiind mutat pe tările existențiale în pragul sfârșitului de secol” (Agache 2010, 259). Versurile Ilenei Ursu devin meditații revelatoare și aprofundate despre o permanență a spiritului existențial. Cuvintele sunt ființe și, ca atare, pentru a nu „crește negrăite”, poeta le înzestreză cu rostul „să descopere / noi și noi / imagini poetice, / să cânte / despre viață / și moarte” (*Vârste* din volumul *Pe limba peștilor*, Ed.Libertatea, Panciova, 2007). În acest poem ființa speră să capete nemurire în lumea terestră impunând motivarea poetică a metaferenței golului existențial, în care abisul capătă alt sens: „Treptele își schimbă sensul, / Discordia dintre autor / și text / se majorează. // Poeții nu recunosc / că se ofilesc. / Poeții se văd / mereu tineri / și mor / nerecunoscând înfățișarea / pe care le-a dăruit-o / timpul”.

Ileana Ursu, din această perspectivă, circumscrisă idealizarea viului prin recursul la o metafizică în care increatul își dezvăluie fără rezervă logica sigetică: „Ce știm noi despre oameni: / înfățișarea, / culoarea ochilor, înălțimea... / Ce știm despre sufletul omului: / darnic, / stăruitor, / bun / (dacă am ști ce este / un suflet bun), / bogat.../ (...) / De fapt, / noi nu ne cunoaștem. / Nu cunoaștem nici propriul ego. / Suntem precum cireșele: / ne naștem din sămânță, / creștem, / înflorim și, / când rodul vine, / simțim dacă cireașa e gustoasă” (Suprema putere), sau: „Cu privirea intunecată, / cu gura plină / de întuneric / privesc / carneea palidă / a viitorului. // Sunt dătătoare de viață / cu privirea îmbătrânită, / văd / ce fapt pustiu / e viața” (Fapt pustiu, viața).

Abandonarea formelor vizionare vaskopopiene, descifrate în volumele Omul – pasăre neagră (Ed. Libertatea, Panciova, 1990), și Candelabru candid (Ed. Libertatea, Panciova, 1998), o determină să caute resurse poetice în codul genetic al unui imaginari „Din toate puterile vorbim adevăruri / străine și departe de orice realitate / căci, de fapt, în care / și ce fel de realitate / avem impresia că trăim” (Candelabru candid, IV).

În câmpul liric feminine românesc din Serbia ea reprezintă o voce aparte, subordonată paradigmelor poetice atât de mult cultivate, de exemplu, de Ana Blandiana, Florica Mitroi și Ileana Mălănciia. Limbajul poeziei sale tinde să imprime energie tautologică topoilor existențiali: „...Cântă tăcerea existenței / care zboară / prin lumină. // Nu crede, / Nu memorializa, / dar te întoarce, / neîntrebându-te unde te întorci. // Aceasta este lumea / în care cu toții / suntem părăsiți. / Nu vei găsi răspunsuri” (Propunere).

Suntem martorii unui spectacol al transmutării sentimentelor, pus în scenă de un elan vizionar, care favorizează penetrarea spațiului paradisiac de viziunile eshatologice împrumutate din poetica înaintașilor: Vasko Popa, Radu Flora, Ion Miloș, Ioan Flora. Într-o manieră proprie abordează și în volumele de mai târziu, tematica postmodernă a unei lumi catastrofale la sfârșitul secolului trecut, când omul s-a întărinat de propria iubire, de propria lume, de Dumnezeu. Trăind într-o lume lipsită de iubire și de credință, o societate a fricii, claustrofobă, a supraviețuirii bolnave, izbăvirea o astă în iubirea față de apropiatii săi, în cea față de mamă, care este fără de capăt, un izvor al speranței că va fi bine în viitor: „Iubirea e moartă/ când nu o mai atinge/ lumina zeiască/ când nu se mai bucură/ de bucurie.” (Iubire moartă). Programul ontologic al iubirii

cântată de poetă instaurează o profundă viziune senzuală, într-o manieră proprie, prin tratarea motivului existenței umane în pragul mileniului trei. Rămâne doar refugiul eroului poetic din cotidianul anot, murdar și zgomotos: „Nimeni mulțumit/ nimeni satisfăcut,/ nimeni în mijlocul străzii..” (Banal).

III Solitudine meditativă în poezia Feliciei Marina Munteanu

Opera Feliciei Marina Munteanu este considerată de criticii literari o „aventură” a sublimării în cuvânt a interiorității eului liric, a trăirilor uneori vulcanice, vibrante, alteori calme, care transgresează un real metamorfozat, situat între fragilitate și etern. S-a remarcat prin sinceritate, finețe și forță de sugestie a expresiei, reușind prin „adevărata alchimie verbale” (Catinca Agache) să frapeze, să incite „denotând nerv, siguranță, șicusință în îmblânzirea unui limbaj poetic de mare bogătie, în stăpânirea secretului strunirii acestuia” (Agache 2010, 247). Autoarea introduce în spațiul literar românesc din Voivodina iubirea ca temă centrală a poeziei, cu un vădit accent pe senzualitate și erotism, un lirism fluent, exploziv, un mod vulcanic de „a trăi în poezie”. Pendulând între o solitudine meditativă și nevoia acută a dialogului, între interogarea semnelor vremii, arta sa poetică se susține pe un eșafodaj teoretic în centrul căruia se află poezia ca mod fundamental de existență. Poeta singură a afirmat că vrea să creadă că poate trăi în literatură integrând-o, pur și simplu, în destinul său ca pe o autentică experiență de viață. Deci, nu cartea ca model de viață, ci cartea ca parte componentă a ei. Felicia Marina Munteanu a intrat editorial în literatura română din Voivodina în apriga sa bătălie cu susținătorii îndărjiți ai tradiționalismului, fiind descoperită de Radu Flora care a apreciat, încă de la început, în prefața volumului de debut *Peste nisipuri mișcătoare* (1975), capacitatea ei de „a crea atmosferă”, „transpunerele simbolice pe alocurea”. Deabia după zece ani, Felicia Marina Munteanu a publicat volumul *Zece efigii are chipul tău* (1984) și volumul antologic *Dacă mă întrebi pe mine* (1998), celealte volume publicate fiind dedicate copiilor.

Poetă a iubirii, având-o ca model pe Ana Blandiana, scrie poezii în care caută în spațiul intim al ei nașterea actului poetic însuși: „Noaptea când vine brusc, mă transform/ Din cenușă-n incendiu, în pustiu, în infern, .../ Noaptea când vine – se aprind felinare/ În spațiul îngust al versului meu” (*Când vine noaptea*). În următoarea versuri ne putem da seama de sensibilitățile poetice, înfiorările și zbuciumul sinelui revelate în vers: „Eram casă pustie cu ferestre spre tine deschise/ Clopot eram și vibram – în dimineața de gheăță a privirii tale /.../ Eram nisip liliachiu de pe luna” (*Eram*). Revărsarea de metafore și sintagme originale care o apropie de paradigma poetică feminină șaizecistă (*Şarpele timpului*) transpune liric voluptăți patetice, imaginea simbolică a femeii-șarpe fiind de mare forță sugestivă. Euforia senzualității, violența amețitoare a pasiunii, inundă poezia de iubire, versurile înlănțându-se într-o impresionantă muzicalitate. Feminitatea și împlinirea prin iubire îmbrăcă întregul spațiu plin de armonie. Părăsind acest univers, unde poeta se simte bine, discursul ei se transformă și încep experimentările unei noi poetici, celei șaptezeciste. Acum apare frica de locuri comune: „Cu genunchii/ bătuți în cuie/ săngerezi cerneală albastră/ tencurci în locurile comune/ te-mpiedici/ în bălării estetizante”, *Zece efigii cu chipul tău*), frica de singurătate, frica de moarte: Sunt eu oare/ Acea mamă/ Cu cerul și pământul/ La piept/ Prin tălpi țărâna/ Îmi zguduie ființa/ Prin călcâie/ Viața mea/ Se scurge/ Încet. (*Prin călcâie viața mea*). Toposurile lumii moderne și elementele din lumea virtuală încep invazia asupra discursului său poetic fiind deranjată de ceea ce a ajuns acum, trăind Europa, în ce s-a transformat acest continent în acest mileniu, când pe străzile lui umblă străinii care „i-au ros demult/ carne din suflet” (*Bătrâna Europă*). Realitatea este nepăsătoare de destinul poetei „Sub membrana/ Electronică/ Precum/ În plasa/ Unui păianjen/ Ce vânează/ Arterele planetei” (*Exercițiu de dimineață*) și în aşteptarea magiei vindecătoare, își înconjoară destinul cu un cerc în care sunt adunate toate speranțele ei din trecut, toate reușitele și nereușitele sale cu care se mândrește sau pe care vrea să le uite sau să le îndepărteze din memorie : „Îmi aşez/ În jurul inimii/ Plin de cuvinte/ Din versuri/ De vârfuri/ De pini/ De păsări/ Albastre/ De zâmbete/ De copii/ Nou născuți” (*Exercițiu de dimineață*).

În volumul *Dacica, dacica, pretutindeni*, Felicia Marina Munteanu, precum și în celealte volume ale sale rămâne nostalgică și elegiacă, explozivă, preocupațe de probleme existențiale, meditativă, poetă care își găsește adăpost într-un colț liric al ei, unde prin versuri pline de savoare și tandrețe descoperă sensibile fizionomi ale femeii mature care-și amintește cu nostalgie de trecut. Toate aceste caracteristici conturează universul fascinant al vieții poetei, momente când autoarea s-a simțit bine. Somnul, tristețea și uneori visul o aleargă la tot pasul, din care ar vrea să evadeze numai decât, pentru că vremea trece: „Tristețea umbără/ După mine/ Cu pași împiedicați/ Dar eu știu/ Cum s-o înving/ Pe hoată bătrână/ Tristețea”, unica izbăvire îi este cuvântul așternut pe hârtie, în poezie care este pentru ea ”precum o inimă/ Plină de semințe/ De dor”, a cărui vers nu-l ”poți/ zdruncina/ Niciodată” (*Cum ai învinge tristețea*). Versul este acela care rămâne așternut pe hârtia de veci, încât ori de câte ori ar fugi sau s-ar apăra de „rânjeala”, „răgușirea”, „lătratul” acestui cuvânt, el este atașat de ea: „Am început/ Să mă bâlbâi/ Rosteam silabe/ Naufragiate/ În exil”. Exilul poetei este „Pe acel drum/ Plin de noroaie/ Și de tămâie/ Și de salcâm” (*Au strigat de atâtea ori*) al paradisului care o așteaptă pe femeia-înger în somnul de veci.

Luând în considerare majoritatea poezilor ei, vedem că versurile sunt pline de armonie și frumusețe, spirit de sacrificiu și loc de refugiu, maternitate și fecunditate, cuprindere a lumii și a întregului univers, precum setea spre absolut. Iubirea și efemeritatea vieții devin centrul universului literar al poetei, ca forțe motrice a vieții. Chiar versurile erotice ale poetei dau lumină izbăvirii sale din locuri ascunse și reci, de unde a plecat fără a se mai întoarce niciodată.

IV O visătoare modernă, Mărioara Baba

Prin modul său de gândire copleșitor, Mărioara Baba se impune ca o voce feminină distinctă, care continuă o tradiție reprezentată de Felicia Marina Munteanu și Illeana Ursu, dar vine cu propriul ei program estetic.

Mărioara Baba după studiile efectuate la București la întoarcerea în Iugoslavia a adus o „foame de lirism” caracteristică generației '60 a literaturii române, noua paradigmă literară. Mărioara Baba este autoarea unui discurs liric modern, o „visătoare modernă, aflată în fața adevărurilor ascunse, ce-și asumă și-n continuare dreptul la melancolie, la o călătorie imaginără...” (Almăjan 2005: 23) spre o lume a propriului eu creator. Prin vise și amintiri se descoperă lumea înconjurătoare căutând ieșire din labirintul găsit în spatele porților orașului plin de misterii. Poezia sa „ca un curcubeu/ pe care nu păsește nimeni, / doar poetul - / nebunul scăpat din Paradis.”, care e asemenea lupilor care deschid „porțile orașului cu urletul lor” și caută „mieii zburdalnici / cu flori de crin în cornițe” descoperă „limba muzei” care e pârjolitoare care-i naște „lumină sub pleoape” (*Dansul muzei*). Rătăcirea poetei se transformă într-o nemiloasă luptă cu timpul. Trecutul își trăiește ultimele pâlpâiri în imaginea eservescentă și în amintirile melancolice ale copilului de ieri, în timp ce „muzeul din amintiri e șters/ cu un burete ireal”, viața „se descotorisise de noroi”, în „picioarele goale ale timpului” au rămas doar „doi pantofi de sticlă subțire” (*Lipsă de interes*, p. 11). De la primul volum (*Ape cristaline*, 1980) până la ultimele (*Ploaia eternă*, 1992; *Dubla ființă a naturii*, 1977; *Porțile orașului*, 2005), suntem surprinși de discursul liric modern, care pendulează „între descriptivism și ezoteric, probând rafinamentul și intelectualismul autoarei” (Agache 2005: 319). Eul poetic este neliniștit prin punerea în oglindă a timpului și a spațiului cosmic („[...] o umbră, ca o veche/ frescă mă urmărește pas cu pas. / A putea fi dublura vieții mele și poate/ vrea să știe cine nu mai sunt, de ce mă cățăr/ în mistere, pe spirala/ anilor/ și mă opresc/ o singură dată, la o albă/ floare de crin, ca o stea la o mie de ani. [...] Eu sunt Maria trecătoarea, / cu un stol de porumbei pe umăr,/ un poem îmi veghează veșnicia” (*Dubla ființă a naturii*).

Poeta își descrie tribulațiile propriului suflet, și, implicit, modul în care întâmplările și oamenii din jur i-au marcat personalitatea. Jumătate vis, jumătate amintire, lumea este descoperită începând cu prima pagină a acestui volum. Poeta caută ieșire din lăvîrintul găsit în spatele porților orașului plin de misterii, dacă blocurile orașului i-i se par niște piramide străpunse de „avionul de ceată”, gândurile ei merg în altă parte... ea „mototolește în cap știrile zilei”, un „sulfet prubeag”, o

femeie „modernă” confecționată din cabluri. Femeia de ieri nu mai există, există doar cuvintele „conștiente de orgoliul lor” (*Grădina indefinită*).

Mărioara Baba „sălciește pe bulevard, / pe străzi lăuntrice, / la capătul liniei șapte” (*Dreptul la melancolie*) al autobusului, o „demiardă soarele” și „luna-i taie câte un braț” și atunci născocoște poezia. O poezie care „ca un curcubeu/ pe care nu pășește nimeni,/ doar poetul -/ nebunul scăpat din Paradis.”, acea poezie care e asemenea lupilor care deschid „porțile orașului cu urletul lor” și caută „mieii zburdalnici/ cu flori de crin în cornițe”. Poeta rătăcind prin lavirint, descoperă că „limba muzei” e pârjolitoare care-i naște „lumină sub pleoape” (*Dansul muzei*). Rătăcirea poetei se transformă într-o nemiloasă luptă cu timpul. Trecutul (paradisiac?) își trăiește ultimele pâlpâiri în imaginea efervescentă și în amintirile melancolice ale copilului de ieri, în timp ce „muzeul din amintiri e șters/ cu un burete ireal”, viața „se descotorisise de noroi”, în „picioarele goale ale timpului” au rămas doar „doi pantofi de sticlă subțire” (*Lipsă de interes*).

De la primul ciclu până la ultimul (*Paradisul meu particular, Corabia sacră, Umbre de vânt, Fructul sferic, Cercul etern, Șoapta nisipului, Lumina perfectă și Mutra semilunii*) suntem surprinși de discursul liric modern, care pendulează între descriptivism și ezoteric, probând rafinamentul și intelectualismul autoarei” (Agache 2006)

Neliniștea metafizică, curgerea timpului și setea de absolut, creația și destinul creatorului sunt reverberări ale căutătorilor cifrului secret al misterioasei ființe umane. În *Jocul infinit*, păsind pe lângă „filistini și camionagii” direște să străpungă visurile lor să târască „păcatele în lanțuri”. Îngenunchează în fața plopilor, o „macină rouă singurății”. Casa/ orașul este prea mic pentru „faima unui rob”. Piatra din jurul poetei, îi stârnește interesul de a-i descoperi alfabetul, de a-i descoperi enigmele, timpul trece... „mai am puțin să deslușesc culoarea vieții”, visul ei e blocat la etajul optzeci, părul e „nins”, acel „singur tunel” al sfârșitului vieții „va veni” pentru că „timpul e ucis în sufletul zilei” (*Curiozitatea pietrei*). Dar, poeta revine la realitate... mașinile încă trec pe „trotuarul încolțit” (*Înțelepciune*) iar împreună cu ele se plimbă și „timbrul vocii” ei, „în nisipul fierbinte, copiii joacă fotbal” (*Apel*), pentru poetă aceasta „e un fel de alergare, de goană cu neantul” iar timpul și pe mai departe trece. Poeta se-ntreabă „unde să sădească pomul vieții primit în dar de la mama?” pentru că ziua trece „grăbită”, dacă nu ar fi semnat că există, „orașul ar fi părut o enormă balenă” care înghețe casele, „parcurile cu statui cu tot” iar lumea ar fi pocnit „ca niște baloane sub bocancii trecutului.”

Dacă în poemul *Fetița din flori*, poeta își amintește de trecut când alerga bucuroasă prin „frumoasele ei păduri”, când „nașterea zilei” i se părea „un imens pahar din care bea sucul tinereții, vraja iubirii”, dar acum „lampa vieții” o urmărește cu „razele ei subțiri”, ghemuită undeva..., ea „se consumă rapid” încât nu mai apucă să numere „trenurile”, „păsările tinereții” care i-i se par acum „împachetate în cutii de o clipă”. Labirintul întrezărit la deschiderea porților orașului descoperă o poetă în căutarea sensului vieții, în fuga ei de trecerea timpului, o găsim plimbându-se „cu metroul existenței tocite” (*Cu fața spre tine*) și întâlnindu-se pe sine la capul scării... Poeta/”un copil legănat din suflet / pe brațele unui fluviu” imploră să i-i se dea „lumina amiezii, cuvintele dulci și tandere ale copilăriei, iubirile primăverilor” pentru că ziua atârnă de o frângie subțire și să termină repede, încât ea sieși i-i se pare indiferentă, imperfectă, vicioasă, „alungată din cer zadarnic” (*Coordonate*).

Zădănicia trăirii poetei pe pământ în ciclul *Umbre de vânt*, descoperă o transformare, poeta fiind conștientă că „de jumătate de secol” umblă „pe potecile întortocheate”, încât se întrebă dacă există undeva și pentru propriul său cap o „stea în care cuvintele urlă în disperare” (*Transformare*). Copleșită de amintirile copilăriei care sunt prezente aproape în fiecare poem, le transpune în vers în aşa fel încât orașul pare a fi o natură mirifică, în care se găsesc iederi pe la ferestre, „terasa primăverii”, pentru poetă e „un mic imperiu cu capcane pentru şobolani” (*Iedera orașului*), de unde poate să privească lumea de pe străzi, ca pe „o câmpie înaripată”. E plăcut pentru ea „zumzetul viu al străzii” și dacă umple un „sac de broaște” și le strivește-n stradă (*Efectul salvator*).

„O poezie de factură erotică compune portretul liric al Mărioarei Baba, menită să răspundă marilor întrebări ale existenței și miracolului iubirii” (Păun 1995: XIV): „Cui să-i mai spui: te

iubesc?/ Locuiesc în gura nesfârșitului sărut” (*Salonul cu trandafiri*) sau „Timpul se dezleagă din memoria lumii, / doar scăparea din privirea iubitului/ nu se mai schimbă” (*Omul de ciocolată*,)

La picioarele blocurilor de piatră „se zbuciumă strada” orașului din labirint (*Norocul zilei*). „Tablourile vechi” din amintirile poetei „se scurg în fluvii”, „viața e un bordel ambulant” (*Relații suplimentare*), încât „singura salvare e vinul” sau „o insulă pustie” unde se găsește „liniștea de care nu vei avea nevoie niciodată” (*Visul șerpilor*). Și poeta, desculță, caută prin lăvintul orașului „un tramvai prin apropiere” (*Sclipiri*), un „tramvai ce transportă pește” (*Arena*) în care se oglindește și apoi se decupează și „continuă să tragă înapoi de lumina zilei de azi/ ca de coada unui crocodil.”

Ar vrea să steargă cu săpun „pașii existenței” sale și „întrebările fără răspuns” (*Părăseștemă definitiv*), să culeagă „durerile nopții” și să iese din gratiile închisorii vieții. „Orașul fierbe într-un cauzan de aramă groasă/ și aerul condiționat suferă o criză de morală” (*Ultima zi de război*) și cheful poate începe, încât s-a terminat războiul. Străzile orașului îi aduc poetei spaimă și frică de căută: „După colț pândește moartea, / după colț ne întâlnim căută la căută” dar „imaginile străzii” (*Strada*), „cafe barurile cu zâmbete de fete și băieți” (*Plecarea lui Ulise*) le zărește totuși în drumul ei spre televiziune încât viața i-i se pare scoasă din minți „ca pe o tobă dintr-un taraf de tobosari”. În oraș poeta întâlnește când „hoți de cai, pariuri și spitale” (*Gardul*), „copii cerșetori la fiecare pas”, când „străzi multicolore ca în tablourile pictoriștilor din Uzdin” (*Pe sub pleoape*). Cartierul „e o armă ruginită” iar „lumea e desenată”. În ciclul *Lumina perfectă*, „mai întotdeauna piramidele comunică/ mari incertitudini, dileme,/ mai întotdeauna ideea de intersecție” (*Piramida lui Giura*), se ajunge la ciclul poetic final, *Mutra semilunii*, unde „timpul strălucește cu ochi mari” (*Cumpăna*), unde se lasă descoperit și „un limbaj universal / de-a lungul luminii” (*Umbra lucrurilor*), cu speranța inaugurării unei posibile „ieșiri din labirint”. Și la nivelul volumului *Porțile orașului* versurile îi permit poetei să se descopere pe sine. Timpul devine relativ, lumea de azi se intersecțează cu cea de ieri, și cu cea dinaintea celei de ieri, amintirile se prelungesc în imaginar.

Imaginiile originale, metaforele obișnuite și atrăgătoare, simboluri mitice și biblice – o poezie existențială despre rostul vieții și al femeii, cu toate întrebările care reies din dublura ființei în genere și a poetei aparte, în cadrul naturii date – ca parte a universului. (Petrovici 2001: 28-29) Cultivată, intelligentă, sensibilă, Mărioara Baba pare să fi găsit filonul de inspirație menit să o transforme într-o voce poetică autentică, inconfundabilă.

V Concluzii

În poezia celor trei poete din Voivodina, descoperim un univers liric dezbrăcat de lirismul vieții, un discurs poetic existențial impresionant. Discursul lor poetic este construit pe viziuni inedite. De la primele până la ultimele volume ale lor, suntem surprinși de un discurs liric modern, un eu poetic neliniștit prin punerea în oglindă a timpului și a spațiului de acum și de demult. Cele trei poete din Voivodina scriu versuri pline de seriozitate și sensibilitate, iar poezia lor devine treptat un dialog despre realitatea imediată. Ileana Ursu, Mărioara Baba și Felicia Marina Munteanu sunt cele mai de seamă poete din Voivodina, criticii literari le-au considerat trei voci feminine inconfundabile, care au atins cel mai înalt nivel estetic al poeziei românești din Serbia. Prin dispariția înainte de vreme a celor două voci, Mărioara Baba și Felicia Marina Munteanu, literatura din Voivodina a rămas mult mai săracă, cu speranța că Ileana Ursu îi se va alătura, după valoare alte noi voci..

Bibliografie

- Agache, Catinca. 2005. Literatura română în țările vecine. 1945-2000. Iași: Princeps-Edit.
 Agache, Catinca. 2010. *Literatura română din Voivodina*. Panciova: Editura Libertatea.
 Almăjan, Slavco. 2005. Prefața volumului *Porțile orașului*. Pančevo: Libertatea.
 Baba, Mărioara. 2005. *Porțile orașului*. Pančevo: Libertatea.
 Copcea, Florian. 2002. *Scurtă istorie a poeziei românești din Voivodina*. Timișoara: Lumina.

- Dărăbuş, Carmen & Popović, Virginia. 2012. *Literatura de limba română din Serbia și antropologia culturală*. Novi Sad; Cluj: Fond Europa Risoprint.
- Deaconescu, Ion. 1989. *Poezie și epocă*. Novi Sad: Libertatea.
- Flora, Radu. 1971. *Literatura română din Voivodina. Panorama unui sfert de veac (1946-1970)*. Pančevo: Libertatea.
- Juică, Branduşa. 2012. *Literatura română din Voivodina (1945-1989). La confluența a două culturi*. Zrenianin: Editura ICRV.
- Păun, Octav, Simeon Lăzăreanu. 1995. *Intrarea în casă. Antologia poeziei românești din Iugoslavia*. București: Editura Fundației Culturale Române.
- Petrovici, Sima. 2001. *Literatura seleușeană în contextul celei bănățene în Comunitatea Cultural-instructivă Seleuș. Zece ani de cultură. Lucrările Simpozionului „Credință și cultură, daruri divine”*. Seleuș: Comunitatea Cultural-Instructivă. p. 28-29.
- Popović, Virginia. 2013. *Opinii și reflecții. Lirica românească din Voivodina*. Panciova: Editura Libertatea.
- * *Antologia literaturii și artei din comunitățile românești. Vol I: Banatul iugoslov*, coordonatorii volumului: Cătălin Bordeianu și Ioan Baba, Editura Institutului Național pentru Societatea și Cultura Romană, 1998.

**III. TRANSLATIONS-TRANSLATION
STUDIES/TRADUCTIONS-ÉTUDES DES
TRADUCTIONS/TRADUCERI-TRADUCTOLOGIE**

Coordinator/Coordinateur/Coordonator:

**Vanda STAN
Mirel ANGHEL**

TRANSLATING A TEXT ON ARTS AS A CHALLENGE

LE DÉFI DE TRADUIRE UN TEXTE SUR L'ART

TRADUCEREA UNUI TEXT DESPRE ARTĂ – O PROVOCARE

Maria ALEXE

Universitatea tehnică de Construcții București

Bulevardul Lacul Tei 124

Email: Marialexe2010@gmail.com

Abstract *Translating texts referring to art and architecture is part of what is generally known as specialized translations. Why is this type of translation a challenge for the translator? It is because this type of text operates not only with specialized terms like all specialized translation, but also with some foreign not translated terms (mainly French and Italian) and a large number of coined terms created by those who want to increase their accuracy, aspects to which we should add metaphorical language as well. This paper starting point consists in some translation theories but underlines the communication aspects of translation. In order to express the author's opinion concerning this topic some texts samples were considered as case studies.*

Résumé *La traduction des textes sur l'art et l'architecture est partie de ce qu'on appelle traduction spécialisée. Pourquoi est-ce qu'on considère cette traduction un défi pour le traducteur? Parce que ce type de texte opère non seulement avec des termes spécialisés comme beaucoup des traductions dans cette catégorie, mais aussi avec une terminologie ayant son origine dans autres langues (surtout de l'italien et le français) et avec beaucoup d'autre termes calqués par ceux qui veulent exprimer une certaine caractéristique et on ajoute à cela le fait qu'on emploi le langage métaphorique également. Cet article a comme point de départ les théories sur la traduction des textes de spécialité mais on considère aussi le respect de la fonction de communication de la traduction. On a choisi quelques textes considérés comme études des cas pour souligner clairement la position de l'auteur.*

Rezumat *Traducerea textelor referitoare la artă și arhitectură se încadrează în ceea ce numim traducere specializată. De ce considerăm această traducere o provocare pentru traducător? Pentru că acest tip de text operează nu doar cu termeni specializați ca în cazul multor tradceri din această categorie, ci și cu o terminologie provenită din alte limbi (mai ales italiană și franceză) și cu mulți termeni calchiați de cei care doresc să exprime o anumită caracteristică, aspect la care se adaugă faptul că operează și cu limbajul metaforic. Lucrarea de față pornește de la teoriile privind traducerea textelor de specialitate, dar are în vedere mai ales respectarea funcției de comunicare a traducerii. Pentru a exprima clar poziția autoarei au fost alese câteva texte care sunt considerate studii de caz.*

Keywords - specialized translation, communication, localization, art language

Mot clés - traduction spécialisée, communication, localisation, langage artistique

Cuvinte cheie - traducere specializată, comunicare, localizare, limbaj artistic

1. Introduction

Art text translation started to be a common practice in the second half of the 19th century. For Romanian cultural environment the practice is more recent. From early ages translation has been a way of communication, because it was able to make a text understandable by transferring its meaning from one language (L1) to another (L2) contributing to avoid communication gaps and to make a step forward for a better understanding. In Ancient Times, in the Roman Empire, although Greek was the fashionable language, all documents were written in Latin and from time to time they needed a translation in local languages. This was just the beginning. From that time, along Middle Age and Renaissance, Latin turned into a Lingua Franca. The same role was played by French in the 19th century. They were diplomatic and cultural languages. In order to have a complete picture of translation's evolution we have to add the religious texts written in sacred languages like Latin (for Catholic Western World), Slavic and Greek (Orthodox, Est.-European countries). All the holly books were written in those languages considered to be appropriate for religious messages and people just listened to, understanding what priests told them in their own language (adapted texts or mainly abstracts of original texts). When the Bible was translated in local languages, this work was considered as the root of national literary language.¹

When the Ottoman Empire developed they had to establish different types of relationships with the conquered countries as well as with their western competitors. War treaties, trade agreements, legal rights are the main subjects of different diplomatic meetings assisted by translators. It was the time when specialized translation started, as different terms were used for religious books, army or trade. Thing were not considerably different in the Hapsburg empire. It is true that German and Hungarian were official languages, but a large part of population living in Czechia, Slovenia, Transylvania need a

Romanian cultural synchronization also defined as synchronicity with the European cultural and technological progress was a major aim in the first part of the 20th century. This aim could be achieved which a lot of translations form different domains. Translation represented a communication bridge at the time and enabled us to understand the models and to create a frame for future achievements.

This period was also the one when art critique developed in Romanian culture. At the beginning genuine terminology was rather poor and that is why once again translation was necessary, but not enough for expressing Romanian art tendencies. Therefore localization and adaptation as well as all kind of coined terms were necessary strategies.

As translation developed and its addressability increased and the domains enlarged, it turned into a specialized domain and just knowledge of two languages was not enough for a good translation. Therefore a theoretical background started to develop. At the end of the 50 two authors Vinay & Darbelnet in "Comparative Stylistics of French and English: A Methodology for Translation" (1958 French version; 1995 English), presented translation as a process of "decoding" two "codes", from source language (SL) and target language (TL), dividing translation methods into two main categories **direct (literal) decoding**, which focuses on smaller structures ,trying to give an equivalent for words or structures of words, and **indirect (oblique) decoding**, which tries to obtain the most narrating transformations of bigger units, at times modifying the phrase structure in accordance with different grammatical aspects and in harmony with the cultural context, in order to give the most accurate alternative when there is no equivalent. Even if quite old already this theory can be used successfully in art and architecture texts.

2. Defining Art and Architectural Texts

When talking about specialized translation, a scientific attitude implies defining the field to which translator has to adapt. Art and architectural texts refer to description (artifact, art work or historical

¹ The most well known case is that of Luther who translated the Bible in German. The case of Romanian (literary language is almost the same because the translation of the Bible in 1688 represents the establishment of Romanian literary language.

site), art history, text books and criticism. Not all those texts are addressed to specialists, some of them are meant to build a bridge between the large public, creators and evaluators. That means that they have to pay a larger attention to communication aspects, in other words, to the way in which they deliver the message. That is why the author himself uses specialized terms in a context which is supposed to clarify the meaning.

Although art texts translation has started (in Romanian culture) almost one century ago, the present paper will refer to challenges of today translation. Before the 60 the Romanian literacy system did not have a proper translation policy referring to what is going to be translated (selection of valuable/interesting works) or how they are going to be translated. (BÂRSAN, Roxana, 2010, 43). Even-Zohar underlined that translation is selected due to the language and author's economic, political and cultural prestige. (EVEN – Zohar, 1990, 54). Some terms were not properly translated, because the translator did not find the equivalent, they were just adapted². Between the wars French was the leading language of society, mainly the language of culture. Therefore most of the translations were from that language, even if the original text was in other languages, for example English. In the 21st. century things changed, English has become leading language and most of the texts are from that language. The economic criteria refers to the economic power of the country using the language, but also the fact that publishing houses are mostly interested in literature that would sell quickly, a consequence being the ignorance of aesthetic criteria.

Today that sort of selection of what is going to be translated has not changed entirely, but the tendency to use translation as an advertising vehicle to promote certain cultures has improved the quality of translated texts and contributed to improve communication between artists from different continents. This aspect is clear when we consider literary texts, but started to influence translation of art texts as well.

3. Research Questions

When somebody reads an art text in English will be facing quite a large number of Italian and French terms as well as coined terms. The question for the translator is:

1. Should he/she live them like that and translate only the English text?
2. Should he/she translate them in Romania?

The last research question leads to some secondary questions.

1. Does he/she have to adapt/localize those terms to Romanian art and cultural context?
2. Which strategy has to be used in order for coined terms? If they are semantically translated do they suggest the same in L2 as in L1?

There are quite simple questions, at least apparently, yet a correct answer is not a very easy issue.

4. Theoretical Background

If in the 19th century, even in the first half of the 20th century, translation was quite poetical and relayed on the translators' gift, being done due to the author's inspiration and deep language knowledge. Things change in second half of the 20th. century when a lot of theoretical work appeared in order to help translators to take the correct decision when translating. There are features which make the difference between texts that are using specialized languages which divide them into categories according to the communication means.

Katharina Reiss identifies four types of texts: Informative, expressive, operative and audio medial. Some of art texts can be listed under the heading **informative**, because they refer to *plain communication of facts* and offer information about an art work or architectural monuments. On the other hand, texts which are exhibition review or critical analysis of different art work or architectural achievements are **operative** because they influence and persuade the reader. Such type of texts also includes images, visual aids which contribute to clarify the text and help understanding. Can we consider as **audio medial**? In my opinion as an art curator and a translator

² Some of the translators did not have a proper scientific background which could enable them to make an accurate adaptation of terms.

the answer should be affirmative, because the author selected the images in order to improve the message.

In order to examine the translation of a text, it is important to keep in mind what type of text it is and to identify the aspects that are of great importance in delivering the message (DROBOT, Ana Irina – 2010, 55).

Another aspect which should be taken into consideration is the receiver of the translated text. If this is a person accustomed to language used by art specialist the translator does not need to translate the specialized terms from French and Italian as well as the coined terms because they are already familiar for the reader. Sometimes the text addresses to all kind of readers and in this case the translator concern refers to the fact that in a way or another he/she should make all the terms understandable for everybody.

5. Sample Texts – Case Studies

The first text is taken from a text book concerning restoration and conservation. It is a text written in American English by a specialist for his students and other people who want to learn restoration and conservation (quite a specialized target public) and it has no images to decode understanding. That is why all the terms need to be translated, even if some of them are in other languages then English.

This is a sample text:

Modern painters have executed murals in tempera on walls coated with gesso, as one would paint an easel painting in tempera on a gesso panel, a procedure inspired, no doubt, by the artists experience in and preference for the tempera technique. The effect is usually adequately satisfactory, and with it painters have simulated the typical fresco effect with a tolerable degree of success, but the method has a certain technical defects. The possibility of safely cleaning such murals is doubtful; the cleaning of tempera paintings requires professional restoring methods, and these are difficult to apply to a vertical wall. Gesso applied directly to old walls of either lime plaster or the more commonly found magnesium or gypsum finishing plaster is of doubtful permanence because of the difference in structural properties of two materials. In principle, the coating can be compared to one of the commercially prepared casein or glue wall paints; these materials have to be applied in the form of a very thin coating and may crack if piled up over plaster to the thickness of the average gesso application. Plaster walls, unless erected strictly in accordance with approved methods, do not always, present the proper uniform surface for permanent adhesion of comparatively heavy coating with aqueous binders.

This text reveals some problems that a translator faces in translating and adapting art text for Romanian public. First of all there are several terms which need a special attention. For some of them as for example *coated* that occurs several times in the same paragraph, the translator's job is facilitated by the context itself which enables the reader, possible student to choose the correct meaning of the term. When it comes to *gesso* things are completely different, because this is an Italian word which was chosen by the author in order to define a special material which requires special technology. It is used when we talk about fresco painting and for painting in general.

Word	Origin	Dictionary definition	Possible translation Text context; Similar context
coated	British	Covering a surface	Îmbrăcat; îvelit,
gesso	Italian	A brilliant white penetration of glue and burned gypsum used as ground in the Middle Ages to prepare surface of a wooden panel or other surfaces before painting. <i>Gesso</i> can also be used as a coating on wooden furniture and	tencuială, grund for fresco Tratament de baza înainte de aplicarea foiței

		picture frames prior to gilding. (Oxford Concise Dictionary of Art Terms.)	
fresco	Italian – fresh	Technique of wall painting consisting in application of pure powder pigments mixed only in water the color become an integrated part of wall	Fresca – the term was taken from Italian
lime plaster		A soft mixture, generally composed of lime and mixed with sand and other substances Has been used since Ancient time for sculpture and for lining walls	Ghips
panel		Any flat, rigid support such as wood or metal, prepared with a ground for painting upon	Panel, support , suprafață

When talking about words of different origins which occur without translation in many art and architecture texts it must be underlined that some are quite frequent and generally speaking they do not need a translation. It should be mentioned. *plain air* (French) used in the context of painting and sketching en plein air) *quadratura* (Italian) used to name illusionary painting in which architectural elements of a wall or ceiling painting appear to be part of the real architectural settings or *fresco* (Italian) which refers to the special technique of wall painting. But when terms as panel or gesso occur the translator has to translate them in L2 and has to pay attention to the context.

The second text which was selected as a case study refers to Frank Lloyd Wright the famous American architecture. It is a text which tries to present his personality and analyses his work. If we turn back to Katherine Reiss classification is an informative text which from time to time turns into an operative one.

When young Frank took the difficult decision to turn down the opportunity to study in Europe, this fact strengthened his determination to search for a new and appropriate Midwestern architecture. Other young architects were searching in the same way; this trend became known as the “[Prairie school](#)” of architecture. By 1900 Prairie architecture was mature, and Frank Lloyd Wright, 33 years old and mainly self-taught, was its chief practitioner. The Prairie school was soon widely recognized for its radical approach to building modern homes. Utilizing mass-produced materials and equipment, mostly developed for commercial buildings, the Prairie architects discarded elaborate compartmentalization and detailing for bold, plain walls, roomy family living areas, and perimeter heating below broad glazed areas. Comfort, convenience, and spaciousness were economically achieved. Wright alone built about 50 Prairie houses from 1900 to 1910.

The terms which are difficult to translate is *prairie architecture* and *prairie house*, which happens to be key terms of a text describing one of the architect's achievements. Of course is quite easy to refer to the frontier myths and Far West nostalgia, but this is not enough for Romanian public. The text also mentions *Midwestern architecture* as one of Lloyd's aim in developing original American architecture, therefore east and not west.

According to Britannica Encyclopaedia the definition of a *prairie house* is the following

Prairie houses and other buildings were generally two-story structures with single-story wings. They utilized horizontal lines, ribbon windows, gently sloping roofs, suppressed, heavy-set chimneys, overhangs, and sequestered gardens.

It is a correct definition, but to long for a translation and refers to the prototype which inspired Frank Lloyd Wright. A translator is sometimes in the position to use an explication in order to

achieve an accurate translation. This is such a case, because the translator has to offer a text which suggests the shape of the architect's design.

6. Conclusions

This research started with the question that a translator is asking himself when translating an art/architecture text, a question concerning the translation of terms which are not from the same language as the whole text. After analyzing the theoretical background and the case studies it is obvious that a straight answer yes or no cannot be given because the translator's attitude depends on how much the possible target public of the translation know about its meaning. If we refer to the sample texts the word *fresco* does not need a translation when *gesso* and *prairie houses* should be translated.

One of the secondary research questions refers to the adaptation/localization of terms to Romanian art and cultural context. The analysis leads to the conclusion that for some of the terms a simple semantic translation is not enough. For example the term *prairie houses* needs explanations and adaptation to Romanian context in order to understand the new approach of the American architect. Finally the conclusion is that art translation no matter if the text is a real technical one or just a text which offers explanations for the large public, is not just a semantic one. A cultural context has to be added in order to facilitate communication and deliver a clear message. Of course such a paper refers to a limited number of examples which are evaluated along a certain period of time. Therefore the conclusions can always be changed due to new research and a change in the cultural context.

References

- BÂRSAN, Roxana – *Ion Pillat – Portret of a Translator*, în vol. Crossing Boundaries in Culture and communication – vol2, Editura Universitară, Bucureşti, 2010
- DROBOT, Ana Irina – *The Romanian Translation of Lyrical Moments in Graham Swift*, în vol. Crossing Boundaries in Culture and communication – vol2, Editura Universitară, Bucureşti, 2010
- EVEN-ZOHAR, Iatamar- *Laws of Literary Interference*, in Polysystem Studies, Special Issue of Poetics Today, 11: 1, 1990
- REISS, Katharina – *texts types, translation types and translation assessment*, A. Chestman, GB, 1989
- CLARKE, Michael – *Oxford Concise Dictionary of Art Terms*, Oxford University Press, 2001
- *** Longman Dictionary of English Language and Culture – new edition, first edition 1992, sixth impression 2003 Pearson Education Limited
- <https://www.britannica.com/art/Prairie-style>

INTERNATIONALISATION THROUGH CONVEYING THE CULTURAL HERITAGE OF POIENILE DE SUB MUNTE

L'INTERNATIONALISATION PAR LA TRANSMISSION DE L'HERITAGE CULTUREL DE POIENILE DE SUB MUNTE

INTERNATIONALIZAREA PRIN TRANSMITEREA PATRIMONIULUI CULTURAL AL LOCALITĂȚII POIENILE DE SUB MUNTE

Maria Emilia BILCEC
 LICEUL TEHNOLOGIC MARMAȚIA
 Str. General Mociulschi, nr. 17-19,
 Sighetu Marmației, jud. Maramureș, România
 Email: bilcecmariuca@yahoo.com

Abstract

The purpose of this work is to make known the cultural, religious and historical heritage of the beautiful Poienile de Sub Munte, located in Poienile de Sub Munte Depression, at the foot of the Maramureș Mountains. We have focused our attention on this locality because this is the largest Ukrainian settlement in Romania. At the 2011 census, the population of the commune was 10,073 inhabitants, of which 91.90% were Ukrainians. We presented the protected areas of the locality and the anthropic tourist attractions existing here. Archaeological testimonies and constructions dating back to the First World War (1914-1917) are both described and illustrated in pictures.

Résumé

Le but de cet article est de faire connaître le patrimoine culturel, religieux et historique de la belle localité Poienile de Sub Munte, située dans la Dépression de Poienile de Sub Munte, aux pieds des Montagnes du Maramureș. Nous avons porté notre attention sur cette localité car elle possède la plus grande communauté d'ethnie ukrainienne de Roumanie. Lors du recensement de 2011, la population de la commune était de 10 073 habitants dont 91,90% d'Ukrainien. Nous avons présenté les zones protégées de la localité et les objectifs touristiques anthropiques existants ici. Les témoignages archéologiques et les constructions datant de la période de la Première Guerre Mondiale (1914-1917) sont tant décrites ainsi qu'illustrées par des photos.

Rezumat

Scopul acestei lucrări este să facem cunoscut patrimoniul cultural, religios și istoric al frumoasei localități Poienile de sub Munte, așezată în Depresiunea Poienile de Sub Munte, la poalele Munților Maramureșului. Ne-am îndreptat atenția asupra acestei localități deoarece aceasta este cea mai mare așezare ucraineană din România. La recensământul din 2011, populația comunei a fost de 10.073 locuitori dintre care 91,90% ucraineni. Am prezentat zonele protejate ale localității și obiectivele turistice antropice existente aici. Mărturiile arheologice și construcțiile care datează din perioada primului Război Mondial (1914-1917) sunt atât descrise cât și illustrate prin poze.

Keywords: terminal, protected areas, ammunition deposit, chapel, cemetery

Mots clés: terminal, zones annexées, dépôt de munitions, chapelle, cimetière

Cuvinte-cheie: bornă, zone protejate, depozit de muniție, capelă, cimitir

The commune called Poienile de Sub Munte is located in the Depression Poienile de Sub Munte, at the foot of the Maramures Mountains. The commune is bordered by Ukraine and the following localities: Repedea, Vișeu de Jos and Vișeu de Sus. It is the largest Ukrainian settlement in Romania.

The commune Poienile de Sub Munte, with the Ukrainian name "Poliane", is documentary certified in 1353. The well-known academician Dr. Ioan Mihalyi of Apsa, in his work titled „Maramureş Diplomas from the 14th and 15th centuries”, notes: „The Rowsykopolana village was part of the Cuhea domains, belonging to the Walachia Princes: Stefan and Ioan Iuga” (MIHALYI DE APSA, 1900, 23).

The historian Alexandru Filipescu, in his work „History of Maramureş”, mentioned that “a group of Ruthenians entered into Maramures, at the end of the 14th century, in the land dominated by the voivode Ion de Rozavlea, who colonized them along the river „Apa Rusului” where they founded Ruthenian villages: Poienile de Sub Munte, Repedea and Ruscova” (FILIPĂSCU, A. 1940, 54)

Protected areas

The **Maramureş Mountains Natural Park**, IUCN category V, the administrative territory of Poienile de Sub Munte is 100% included in the park.

The **Farcău - Lacul Vinderel - Mihailecu Reserve**, IUCN category IV, is a mixed one - geological, floral, fauna and landscaping. The reservation is situated on the administrative territory of Repedea and Poienile de Sub Munte and has an area of 100 ha.

The anthropic tourist objectives on the territory of the locality:

Triplex Confinium – landmark on the Stogu Peak

The landmark is located on the Stogu Peak - 1651 m (Stih, Crir) in the Maramureş Mountains, on the state border, between Romania and Ukraine, on the administrative territory of Poienile de Sub Munte, Maramureş county.

The landmark was Triplex Confinium (from Latin „triple border”), meaning a border boundary between three states: Romania, Czechoslovakia and Poland.

Fig.3.Landmark divided into three

The terminal has a height of 100 cm of which 20 cm socket and 80 cm terminal. The socket is round and has a diameter of 60 cm. The terminal is round and has a diameter of 40 cm.

Fig.2.Triplex Confinium — landmark on the Stogu Peak

The landmark is made of very rare white granite and is divided into 3 parts, each country having a side. Originally, the country's coats were sculpted, but they were destroyed over time, only traces can be seen today.

Fig.3. The place where the coat of arms of Romania was

Archaeological Testimonies and Constructions of the First World War 1914-1917

Traces of the First World War

The border of the Austro-Hungarian Empire in the Maramures Mountains was defended by the regiment III German Troops, consisting of German, Hungarian, Austrian, Slovak and Romanian soldiers. Between 1916-1918, the regiment arranged the front line in the Maramures Mountains at altitudes of 1.000-1.800 m. At the border with Poland (now Ukraine) the defense trenches were dug in order to defend the border of the empire against the Russian army of the Tsarist Empire. The trays are zigzag and have a length of a few kilometers. Currently, these trenches are very well preserved in Mihailec Mountain, Runea area.

The First World War - Ammunition Deposits

The German army dug in the rock in 1916-1917, three ammunition storage areas in the Luhei area of Poienile de Sub Munte. These weaponry storage areas keep weapons and ammunition for the German army. The deposits have a length of about 20 m.

Fig.4. Ammunition deposits

Chapel and German Cemetery

The German army set up a military cemetery in Poienile de Munte in 1917, in which 90 German, Austrian, Hungarian, Romanian and Slovak military were buried.

In the cemetery, the German army built a 1.8m / 1m chapel, which features an icon with St. Mary and an inscription on white marble in German and Hungarian „After heroic battles, rest quietly! The gratitude of our hearts keeps your sleeping forever! Remember with mourning the heroes of the First World War 1914-1917. With our pain to our King of Peace and our King!”

Fig.5. Chapel and German Cemetery

Bibliography

- ARDELEAN, L.(2012), *Istoria economică și socială a Maramureșului între 1600-1700*, editura Ethnologică, Baia Mare
- BERNEA, E. (2006), *Civilizația română sătească*, Editura Vremea, București
- BRUNET, R., FERRAS, R., and THÉRI, H. (1992), *Les mots de la géographie*, Montpellier: Reclus
- CLAVAL, P. (1993), *Initiation à la géographie régionale*, Ed.Nathan, Paris
- CIANGĂ, N. (2007), *România. Geografia turismului*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca
- COCEAN, P. (1999), *Geografia turismului*, Ed. Focul Viu, Cluj Napoca
- COCEAN, P. (2010), *Patrimoniul turistic al României*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană
- FILIPAȘCU, A. (1940), *Istoria Maramureșului*, Tipografia Ziarului Universul, București
- ILIEŞ, G. (2007), *Tara Maramureșului. Studiu de geografie regională*, Presa Universitară Clujeană
- IORGA, N.(1915), *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, vol.I, București
- MIHALYI DE APSA, I. (1900), *Diplome Maramureșene din secolul XIV și XV*, Tipografia lui Mayer si Berger, Sighetu Marmației
- ROŞCA, N. (2015), *Istoria Bisericii Ortodoxe Române din Maramureş*, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Maramureșului și Sătmăralui, Baia Mare
- TIMUR CHIS V., *Tara Maramureșului*, Aska Grafica, Sighetu Marmației, 2011
- * Maramureş – *Istorie, cultură, identitate*, Publicație inițiată și apărută cu sprijinul finanțier al Consiliului Județean Maramureş

CLASSROOM INTERNATIONALISATION THROUGH TEACHING NEW LITERACIES

INTERNATIONALISATION DANS LA SALLE DE CLASSE PAR L'ENSEIGNEMENT DE "NOUVELLES LITTÉRATIES"

INTERNATIONALIZARE ÎN SALA DE CLASĂ PRIN PREDAREA NOIOR COMPETENȚE

Laura-Rebeca STIEGELBAUER,

“Vasile Goldis” Western University of Arad

E-mail: laurarebeca.s@uvvg.ro

Laura NĂDĂBAN,

Modern Languages School Inspector, Arad

E-mail: lnadaban@yahoo.com

Ioana-Lucia PĂTRĂUȚĂ,

“Stefan Hell” Technological Highschool, Sântana

Abstract

This paper tackles the so much used term “literacy”. At first we intend to give both a theoretical framework, namely, the definition of the term “new literacies” within the nowadays’ social context and a dual-level theory of new literacies that is the lowercase (new literacies) and the uppercase (New Literacies). Moreover, it also contains the central principles of the uppercase theory of new literacies as well as the elements of the new literacies of online research and comprehension, a lowercase theory of new literacies.

Résumé

Cet article aborde le terme si souvent utilisé "littératies". Au début, nous avons l'intention de donner à la fois un cadre théorique, pour savoir la définition du terme «nouvelles littératies» dans le contexte social actuel et une théorie à deux niveaux des nouvelles littératies, « les minuscules » (nouvelles littératies) et « les majuscules ». (Nouvelles littératies). De plus, il contient également les principes centraux de la théorie des majuscules des nouvelles littératies ainsi que les éléments des nouvelles littératies de la recherche et de la compréhension en ligne, une théorie en « minuscule » des nouvelles littératies.

Rezumat

Această lucrare abordează termenul atât de mult utilizat, și anume, "competențe". La început ne propunem să oferim atât un cadru teoretic, prin definirea termenului în cadrul contextului social contemporan și o teorie pe două niveluri a "noilor competențe" care este cea mai scrisă cu litere mici (noile competențe) și cea scrisă cu majuscule (Noile Competențe). Pe lângă cele menționate, această lucrare conține și principiile centrale ale teoriei noilor competențe, precum și elementele acestora legate de cercetare și de înțelegerea a tot ceea ce există în mediul on-line.

Key words: new literacies, theory, practice, internationalisation

Mots-clés: nouvelles littératies, théorie, pratique, internationalisation

Cuvinte cheie: noi competențe, teorie, practică, internaționalizare

Theoretical framework

The Internet has become increasingly central to our daily lives and has changed the way we access information, interact and learn. It is the defining technology for literacy and learning in the 21st century. The new skills required by the new literacies of the Internet and other Information and Communication Technologies (ICTs) have become important determinants of an engaged life in an online age. The Internet and other ICTs are increasingly an important source of information and require new literacies to effectively exploit their information potential. Individuals, groups and societies who can identify the most important problems, locate useful information the fastest, critically evaluate information most effectively, synthesize information most appropriately to develop the best solutions and then communicate these solutions to others most clearly will succeed in the challenging times that await us. As teachers we need to use the power of the Internet to support literacy and learning and prepare our students for the changes implied.

The definition of the term "New Literacies"

The term "**New literacies**" generally refers to new forms of literacy made possible by digital technology developments and it is relatively new within the field of literacy studies. There are a range of terms used by different researchers when referring to new literacies, including 21st century literacies, internet literacies, digital literacies, new media, media literacies, multiliteracies, information literacy, ICT literacies, and computer literacy. The first documented mention of it in an academic article title dates to 1993 in a text by David Buckingham. (Buckingham, p.25). However, the definition remains open. Some people use the term new literacies to capture the new social practices of literacy that are emerging. Rather than seeing new social practices emerging from new technologies, they tend to see new technologies emerging from new social practices. Others use the term new literacies to describe important new strategies and dispositions that are essential for online research and comprehension. Still others see new literacies as new discourses or new semiotic contexts. Others see literacy as differentiating into multiliteracies or multimodal contexts and some see a construct that juxtaposes several of these orientations. When one includes terms such as ICT literacy or informational literacy, the construct of new literacies becomes even broader. One group of scholars argues that literacy is now deictic. *Deixis* is a term used by linguists to define words whose meanings change rapidly as their context changes. Tomorrow, for example, is a deictic term; the meaning of "tomorrow" becomes "today" every 24 hours. The meaning of literacy has also become deictic because we live in an age of rapidly changing information and communication technologies, each of which requires new literacies and new social practices. Effective online information use requires additional online reading comprehension practices, skills, and dispositions. (Coiro, Knobel, Lankshear, Leu, p.1-22).

Historically, literacy has always changed, but over substantial periods of time. Nowadays, however, the emergence of the Internet has brought about a period of rapid, continuous technological change and, as a result, rapid, continuous change in the nature of literacy. The Internet is the most efficient system in the history of civilization for delivering new technologies that require new skills to read, write, and communicate effectively. It is also an amazingly efficient system for rapidly disseminating new social practices for the use of these technologies. As a result, new technologies and new social practices rapidly and repeatedly redefine what it once meant, in a simpler world, to be able to read, write and communicate effectively. To be literate today often means being able to use some combination of blogs, wikis, texting, search engines, Facebook, foursquare, Google Docs, Skype, Chrome, iMovie, Contribute, Basecamp, or many other relatively new technologies, including thousands of mobile applications, or "apps." Commonly recognized examples of new literacies include such practices as instant messaging, blogging, maintaining a website, participating in online social networking spaces, creating and sharing music videos, podcasting and videocasting, photoshopping images and photo sharing, emailing, shopping online, digital storytelling, participating in online discussion lists, emailing and using online chat, conducting and collating online searches, reading, writing and commenting on fan fiction, processing and evaluating online

information, creating and sharing digital mashups, etc. To be literate tomorrow will be defined by even newer technologies that have yet to appear and even newer social practices that we will create to meet unanticipated needs. Thus, the very nature of literacy continuously changes and when we speak of new literacies, we mean that literacy is not just new today; it becomes new every day of our lives. It is becoming increasingly clear that the deictic nature of literacy will require us to continuously rethink traditional notions of literacy. (Donald J. Leu, J. Gregory McVerry, W. Ian O'Byrne, Carita Kiili, Lisa Zawilinski Heidi Everett-Cacopardo, Clint Kennedy, Elena Forzani, p. 5-7)

The nowadays social context

The social contexts have always shaped both the function and form of literacy practices and been shaped by them in return. Nowadays, the social context has produced new information and communication technologies (ICTs), and the new literacies that these technologies demand. The most important social forces at work today that frame, and are framed by, the changes to literacy include the following:

- Global economic competition within economies based increasingly on the effective use of information and communication. Today, global economic competition requires organizations to abandon the traditional command and control structures to leverage all of their intellectual capital, operate more productively and become more competitive. The rapid integration of the Internet into the workplace, enables better information sharing, communication and problems solving.
- The rapid appearance of the Internet in both our professional and personal lives.
- Public policy initiatives by nations that integrate literacy and the Internet into instruction.

A dual - level theory of new literacies

According to the continuous changes and extraordinary complexities taking place to literacy as well as the growing multiplicity of perspectives implied, a dual-level theory of new literacies emerges. The two levels are: **the lowercase (new literacies)** and **the uppercase (New Literacies)**.

Lowercase theories explore a specific area of new literacies and/or a new technology, such as the social communicative transactions occurring with text messaging. Lowercase theories also include those that explore a focused disciplinary base, such as the semiotics of multimodality in online media or a distinctive conceptual approach such as new literacy studies. These lowercase theories are better able to keep up with the rapidly changing nature of literacy in a deictic world because they are closer to the specific types of changes that are taking place. Lowercase theories also permit our field to maximize the lenses we use and the technologies and contexts we study. Every scholar who studies new literacy issues is generating important insights for everyone else, even if we do not share a particular lens, technology, or context.

In order to come to understand these insights, taking place in many different fields from many different perspectives, a second level of theory, an **uppercase New Literacies** theory has appeared. New Literacies, as the broader, more inclusive concept, includes those common findings emerging across multiple, lowercase theories. New Literacies theory benefits from work taking place in the multiple, lowercase dimensions of new literacies by looking for what appears to be the most common and consistent patterns being found in lowercase theories and lines of research. This approach permits everyone to fully explore their unique, lowercase perspective of new literacies, allowing scholars to maintain a close focus on many different aspects of the shifting landscape of literacy during a period of rapid change. At the same time, each of us also benefits from expanding our understanding of other, lowercase, new literacies perspectives. By assuming change in the model, everyone is open to a continuously changing definition of literacy, based on the most recent data that emerges consistently, across multiple perspectives, disciplines, and research traditions. Moreover, areas in which alternative findings emerge are identified, enabling each to be studied again, from multiple perspectives. From this process, common patterns emerge and are included in a broader, common, New Literacies theory. This process enables the broader theory of New Literacies

to keep up with consistent elements that will always define literacy on the Internet while it informs each of the lowercase theories of new literacies with patterns that are being regularly found by others.

The central principles of an Uppercase Theory of New Literacies:

- The Internet is this generation's defining technology for literacy and learning within our global community.**

A central principle of New Literacies theory is that the Internet has become this generation's defining technology for literacy in our global community. According to one of the most systematic evaluations of worldwide Internet use, over 2.4 billion individuals now use the Internet—more than one third of the world's population. Moreover, at the current rate of growth, Internet use will be ubiquitous in the world within the next decade. Never in the history of civilization have we seen a new technology adopted by so many, in so many different places, in such a short period of time, with such powerful consequences for both literacy and life.

- The Internet and related technologies require additional new literacies to fully access their potential.**

New technologies such as the Internet and other ICTs require additional social practices, skills, strategies, and dispositions to take full advantage of the affordances each contains. Typically, new literacies build upon foundational literacies rather than replace them completely. Foundational literacies include those traditional social practices of literacy and the elements of literacy required for traditional text reading and writing, such as word recognition, vocabulary, comprehension, inferential reasoning, the writing process, spelling, response to literature, and others required for the literacies of the book and other printed material. However, foundational literacies will be insufficient if one is to make full use of the Internet and other ICTs. Reading, writing, and communication will take new forms as text is combined with new media resources and linked within complex information networks requiring new literacies for their use. During this process, new online and traditional offline literacies are often layered in rich and complex ways. (Leu, Coiro, Castek, Hartman, Henry, & Reinking, p. 1153-1155)

- New literacies are deictic.**

The rapid transformations in the nature of literacy caused by technological change is a primary source for the deictic nature of literacy. New technologies regularly and repeatedly transform previous literacies, continually redefining what it means to become literate. The deictic nature of literacy is also caused by a second source: the envisionments we construct as we create new social practices with new technologies. Envisionments take place when individuals imagine new possibilities for literacy and learning, transform existing technologies and practices to construct this vision, and then share their envisionment with others. Finally, rapid transformations in the nature of literacy are produced because the Internet and other ICTs permit the immediate exchange of new technologies and social practices. Because we can immediately download a new technology from the Internet or send it to millions of individuals with just a keystroke, the changes to literacy derived from new technologies happen at a pace faster than ever before. In short, the Internet and other ICTs not only change themselves but also provide the central vehicle for exchanging new technologies for information and communication and new social practices. Thus, the already rapid pace of change in the forms and functions of literacy is exacerbated by the speed with which new technologies and new social practices are communicated. (Coiro, Knobel, Lankshear, Leu, p. 27-30)

- New literacies are multiple, multimodal, and multifaceted.**

New literacies are multiple, multimodal, and multifaceted and as a result, our understanding of them benefits from multiple points of view. From a sociolinguistic perspective, the multiliteracies have been defined as a set of open-ended and flexible multiple literacies required to function in diverse social contexts and communities. The same multiplicity of literacy has also emerged because of multiple technological contexts. The Internet and other ICTs require that we develop a systematic understanding of the multiple literacies that exist in both new literacies practices and in the skills,

strategies, and dispositions that are required with new technologies. This multiplicity of new literacies is apparent on at least three levels. First, meaning is typically represented with multiple media and modalities. Unlike traditional text forms that typically include a combination of two types of media—print and two-dimensional graphics—Internet texts integrate a range of symbols and multiple-media formats, including icons, animated symbols, audio, video, interactive tables, and virtual reality environments. As a result, we confront new forms and combinations of texts and images that challenge our traditional understandings of how meaning is represented and shared with others. Semiotic perspectives on new literacies allow an especially rich understanding of changes taking place in these areas. Second, the Internet and other ICTs also offer multiple tools. Literate individuals will be those who can effectively determine, from the Internet's multiple offerings, a combination of tool(s) and form(s) that best meet their needs. Thus, New Literacies theory includes research that is taking place with multiple forms of online meaning and content construction. It assumes that proficient users of the Internet must understand how to construct meaning in new ways as well as design, manipulate, and upload their own information to add to the constantly growing and changing body of knowledge that defines the Internet. A final level of multiplicity consists of the new social practices and skills that are required as we encounter information with individuals from a much wider range of social contexts. The global sharing of information permitted by the Internet introduces new challenges as we interpret and respond to information from multiple social and cultural contexts that share profoundly different assumptions about our world. These multiple contexts for new literacies have important implications for educators preparing students to critically understand and interpret the meanings they find on the Internet and to communicate with others. In a world of exploding technologies and literacy practices, it becomes increasingly difficult to think of literacy as a singular construct that applies across all contexts. As a result, we benefit from the complexity that multiple theoretical perspectives provide. Any research study in new literacies benefits when multiple theoretical frameworks inform the research questions and results. It also suggests that new literacies are best studied in interdisciplinary teams as questions become far too complex for the traditional single investigator model. (Jewitt, Kress, p. 56)

- **Critical literacies are central to new literacies.**

New Literacies demand new forms of critical literacy and greater dependency on critical thinking and analysis. Open networks, such as the Internet, permit anyone to publish anything; this is one of the opportunities this technology presents. It is also one of its limitations; information is much more widely available from people who have strong political, economic, religious, or ideological stances that profoundly influence the nature of the information they present to others. As a result, we must assist students to become more critical consumers of the information they encounter. (Bråten, Strømsø, & Salmerón, p. 180-192). Although the literacy curriculum has always included items such as critical thinking and separating fact from propaganda, more instructional time devoted to more complex analytic skills will need to be included in classrooms where the Internet and other ICTs play a more prominent role. As we begin to study the new literacies of the Internet, we will depend greatly on work from the communities of critical literacy and media literacy to provide us with the best research in this area.

- **New forms of strategic knowledge are required with new literacies.**

New technologies for networked information and communication are complex and require many new strategies for their effective use. Hypertext technologies, embedded with multiple forms of media and unlimited freedoms of multiple navigational pathways, present opportunities that may seduce some readers away from important content unless they have developed strategies to deal with these seductions. Other cognitive and aesthetic changes to text on the Internet presents additional strategic challenges to comprehension, inquiry, and information seeking. Thus, new literacies will often be defined around the strategic knowledge central to the effective use of information within rich and complexly networked environments. (Afflerbach, & Cho, p. 250-255)

- **New social practices are a central element of New Literacies.**

It is increasingly clear that new literacy practices are a central feature of New Literacies. Work by Lankshear and Knobel show us how two important elements of the changing nature of literacy generate additional, new literacies practices. First, new digital technologies enable new ways of constructing, sharing, and accessing meaningful content. Second, the collaborative, distributed and participatory nature of these digital spaces enable the generation of what Lankshear and Knobel call a distinctive ethos and an engagement in participatory culture. As a result, continuously new social practices of literacy will emerge, often within new discourse communities, and serve to redefine literacy and learning. New social practices will be needed in classrooms to interact within increasingly complex technologies for information and communication. Models of literacy instruction, for example, have often focused on an adult whose role was to teach the skills he or she possessed to a group of students who did not know those skills. This is no longer possible, or even appropriate, within a world of multiple new literacies. No one person can hope to know everything about the expanding and ever-changing technologies of the Internet and other ICTs. In fact, today, many young students possess higher levels of knowledge about some of these new literacies than most adults. Consequently, effective learning experiences will be increasingly dependent upon new social practices, social learning strategies, and the ability of a teacher to orchestrate literacy learning opportunities between and among students who know different new literacies. This will distribute knowledge about literacy throughout the classroom, especially as students move above the stages of foundational literacy. One student, for example, may know how to edit digital video scenes, but another may know how best to compress the video so it can function optimally in a Web-based environment. This social learning ability may not come naturally to all students, however, and many will need to be supported in learning how to learn about literacy from one another. (Lankshear & Knobel, p. 100-112)

- **Teachers become more important, though their role changes, within new literacy classrooms.**

The appearance of the Internet and other ICTs in school classrooms will increase the central role that teachers play in orchestrating learning experiences for students. Teachers will be challenged to thoughtfully guide students' learning within information environments that are richer and more complex than traditional print media, presenting richer and more complex learning opportunities for both themselves and their students (Coiro p. 442–471). In a world of rapidly changing new literacies, it will be common for some students to be more literate with some technologies than their teacher is. As a result, teachers will increasingly become orchestrators of learning contexts rather than dispensers of literacy skills. By orchestrating opportunities for the exchange of new literacies, both teachers and students may enhance their literacy skills and their potential for effective communication and information use. Because teachers become even more important to the development of literacy and because their role changes, an expanded focus and greater attention will need to be placed on teacher education and professional development in new literacies.

1.2.2. The New Literacies of Online Research and Comprehension: A Lowercase Theory of New Literacies.

The new literacies of online research and comprehension include the following elements:

- **Online research and comprehension is a self-directed process of text construction and knowledge construction.** Readers choose the online texts that they read through the links that they follow as they gather information and construct the knowledge needed to solve a problem. Each reader typically follows a unique informational path, selecting a unique sequence of links to information and sampling unique segments of information. Thus, in addition to constructing knowledge in their minds, readers also physically construct the texts they read online. While this is also possible during offline reading, of course, it always takes place during online reading. As a result, seldom do two readers read the same text to solve the same problem during online reading.

- Five practices appear to define online research and comprehension processing. These practices are: identifying a problem and then locating, evaluating, synthesizing and communicating information. Within these five practices reside the skills, strategies, and dispositions that are distinctive to online reading comprehension as well as to others that are also important for offline reading comprehension. (Leu, Coiro, Castek, Hartman, Henry, & Reinking, p. 151).

Reading Online to Identify Important Questions.

We read on the Internet to solve problems and answer questions. How a problem is framed or how a question is understood is a central aspect of online research and comprehension. Reading that is initiated by a question differs in important ways from reading that is not. (Leu, Coiro, Castek, Hartman, Henry, & Reinking, p. 152).

Reading to Locate Information.

A second component of successful online research and comprehension is the ability to read and locate information that meets one's needs. (Eagleton, Guinee, & Langlais p. 28–35.) The reading ability required to locate information on the Internet may very well serve as a gatekeeping skill; if one cannot locate information, one will be unable to solve a given problem. New online reading skills and strategies may be required, for example, to generate effective keyword search strategies, to read and infer which link may be most useful within a set of search engine results and to efficiently scan for relevant information within websites.(Henry, p. 614–627).

Reading to Evaluate Information Critically.

Critically evaluating online information includes the ability to read and evaluate the level of accuracy, reliability, and bias of information. Although these skills have always been necessary to comprehend and use offline texts, the proliferation of unedited information and the merging of commercial marketing with educational content present additional challenges that are quite different from traditional print and media sources. (Fabos, p. 839–870) One example would be the lack of uniform standards and cues regarding document type in online text environments as necessitating a renewed interest in how students evaluate online information. Without explicit training in these new literacy skills, many students become confused and overwhelmed when asked to judge the accuracy, reliability, and bias of information they encounter in online reading environments. Consequently, as more students turn primarily to the Internet for their information, these critical evaluation strategies become more relevant than ever before. (Bråten, Strømsø & Salmerón, p. 194)

Reading to Synthesize Information.

Successful Internet use also requires the ability to read and synthesize information from multiple online sources. Synthesis requires the reader to bring together an awareness of the reading processes and an underlying understanding of the text. The Internet introduces additional challenges to coordinate and synthesize vast amounts of information presented in multiple media formats, from a nearly unlimited and disparate set of sources. This presents important challenges to online readers as they determine what to include and what to exclude. (Jenkins, p. 33)

Reading to Communicate Information.

A fifth component of successful online research and comprehension is the ability to communicate via the Internet to seek information or share what one has learned. The interactive processes of reading and writing have become so intertwined on the Internet that they often happen simultaneously during communication. Moreover, each specific communication tool on the Internet is constituted differently and presents a range of new skills, strategies, and social practices to use them effectively (Leu, Coiro, Castek, Hartman, Henry, & Reinking, p. 170). New types of strategic knowledge are required, for example, to effectively participate and communicate in social networking environments such as e-mail, blogs, wikis, and instant messaging.

- **Online research and comprehension is not isomorphic with offline reading comprehension.**

Additional skills and strategies may be required during online research and comprehension beyond those required for offline reading and comprehension because online research and comprehension is a **problem-based task**, while offline reading includes a wider range of

comprehension tasks. Furthermore, the reading skills required to locate information online are such “bottleneck” skills that students who lack this ability perform poorly online, even though they may be high-performing offline readers. The levels of critical evaluation are also higher in the case of online reading. Online assessments that require richer, more complex use of online tools such as: search engines, e-mail attachments, blogs, wikis or more complex information spaces, may generate less of a relationship with offline reading comprehension compared with online assessments that simply require the reader to read information on a single website. (Coiro, p. 352–392)

- **Online contexts may be especially supportive for some struggling readers.**

Some struggling readers do very well with online research and comprehension because units of text are typically shorter online as readers follow informational links from one location to another, seeking information that will help them solve their informational problem. Shorter units of text are easier for struggling readers to process. In addition, online readers construct their own texts to read, as they choose different paths to follow. This increases engagement and makes it more likely that readers find their way to texts appropriate for their abilities. Also, online texts contain multimedia, a traditionally supportive context for struggling readers. Finally, each webpage is really a graphic image and struggling readers are often quite skilled readers of information presented graphically. Sometimes, too, these readers use a new literacies skill, the use of Command + F, to quickly scan for information on a webpage with extensive amounts of text. (Coiro, p. 440-442)

- **Adolescents are not always very skilled with online research and comprehension.**

Although adolescent “digital natives” may be skilled with social networking, texting, video downloads, MP3 downloads, or mash-ups, they are not always as skilled with online research and comprehension, including locating and critically evaluating information. In fact, adolescents tend to overgeneralize their ability to read online information effectively, informed by their ability to engage successfully with online social networking, texting, and video games. (Leu, Kinzer, Coiro, & Cammack, p. 1570)

- **Collaborative online reading and writing practices appear to increase comprehension and learning.**

Emerging work suggests that collaborative online reading and writing may yield important gains in literacy and learning. Work by Kiili suggests that collaborative reading of online information about a controversial issue can lead to important learning gains. Comparing individual reading with collaborative online reading, individual readers concentrated on gathering facts, whereas the collaborative reading context offered additional opportunities for deeper exploration of ideas and different perspectives. Greater collaborative online reading also appears to lead to greater meaning construction and knowledge construction.(Kiili, Laurinen, & Marttunen, p. 75–95).So, as teachers, we should explore the importance of framing online research and comprehension as a collaborative, social practice. A highly effective example in this respect would be to get our students engaged in collaborative, online projects with students in other nations. Also, the opportunities to co-construct meaning and responses to prompts that require students to read on the Internet may foster more efficient and productive comprehension of online informational texts even among readers who are skilled at comprehending online texts independently.

New Literacies theory tells us that the Internet and other continuously emerging ICTs will be central to both our personal and professional lives and that these technologies require new literacies to effectively exploit their potential. It also suggests that we must begin to integrate these new literacies into classrooms if we hope to prepare all students for the literacy futures they deserve. Most important, it suggests that continuous change will define the new literacies of the Internet and other ICTs. Because of this rapid and continuous change, misalignments in assessment and instruction are likely to appear until we begin to recognize that literacy has become deictic, and take action not to fall behind the more contemporaneous realities of literacy. These misalignments are likely to create important problems for any educational system unable to keep up with the changes. During a period of rapidly changing new literacies, we will need to adapt to the continuously

changing nature of literacy in several areas. These include research, assessment, and professional development and teacher education.

- As far as **research** is concerned, it might begin by focusing on two major issues:

(1) What are the social practices, skills, strategies, and dispositions essential to the acquisition of new literacies?

(2) How might we best support the development of these aspects of new literacies within both real and virtual learning contexts?

As we develop answers to the first question, we should keep in mind that any answers will be in continuous evolution, as even newer technologies will require additional skills, strategies, dispositions, and social practices for their effective use. We should begin now to conceptualize this problem from a deictic perspective, perhaps with a research focus on how students and teachers continually adapt to the changes that will be a part of our lives. Research on how students and teachers learn how to learn may be far more important than a listing of specific skills and strategies within the continuously changing landscape of literacy that will define our future. Answers to the second question are likely to take place within a context of **problem-based learning** because new literacies are often used to solve problems and communicate solutions with online information.(Dochy, Segers, Van den Bossche, & Gijbels, p. 533–568).

Another area in which important research is taking place is **online gaming** as literacy practices and literacy-related learning activities occur within online game play especially in the case of collaborative video game play experiences. (Gee, p. 20) Nevertheless, schools continue to emphasize traditional text-based literacy practices while doing little to integrate the potentials of gaming into the school curriculum.

In order to be more effective as far as our teaching job is concerned, we also need to consider broader sources of **meaning beyond text**. Work by Kress, Hull, and others (Hull & Schultz, p. 16-17; Jewitt & Kress, p. 18-20; Kress, p. 23) tell us that we must understand more fully the roles of semiotics and multimodal forms if our students are to use the affordances of tools now required in informal as well as high-performance workplace and academic settings. We must begin to shift from a focus mainly on text comprehension strategies to the interaction among text, graphics, and other content, especially during out-of-school contexts. These and other areas of research that need to be explored may not be able to keep up with the rapidly changing landscape of literacy if traditional research paradigms are used; important aspects of literacy are likely to change before a body of consistent research findings can be gathered. Because new literacies continuously change, we require new epistemologies and research practices that keep up with the rapid changes we anticipate. How, for example, can we keep up with new ideas about what to teach and how to teach within research and dissemination paradigms that require five years or more between the conception of a research problem and the wide dissemination of results through research journals? How can we assess students on their ability to use the Internet and other ICTs when the very skills we assess will change as soon as new technologies appear? While a New Literacies perspective does not provide complete answers to these questions, it suggests that these are critical questions to ask. The answers may emerge in the new models of research likely to appear among those who understand the changes we are experiencing. Those who develop digital curricula, for example, may come to realize that their most important resource is not the digital curriculum they provide to schools but rather the data they obtain from students who use the curriculum. With a network that both delivers curricular activities and assesses learning each day, data could be used to conduct immediate research on the design of lesson activities, revising a different element each night to obtain immediate results on the effects of that change the next day. Anyone with access to these data, and with the appropriate resources, will be able to conduct research on a scale and with a speed that we have not previously experienced. It is quite possible that the assumptions we currently have about how, when, where, and why instructional research is conducted will change rapidly in an age of new literacies.

- Taking **assessment** into consideration, teachers lack valid, reliable, and practical assessments of new literacies to inform instruction and help students become better prepared for an online age of

information and communication. Dynamic, online texts and their associated literacy practices require dynamic assessments that are sensitive to the diverse, multiple, and rapidly changing ways in which learners read, write, learn, and communicate information. Similarly, a range of social networking and information-sharing tools (e.g., Facebook, Twitter, Skype) continue to emerge and give rise to new means of communication and ways of connecting and sharing with wider and more diverse groups of individuals than ever before. Consequently, authentic assessments of new literacies should incorporate the information and communication tools used in the workforce and in students' daily lives (e.g., interactive blogs, wikis, e-mail) to pose and answer questions, reflect on and synthesize new learning and collaborate across classrooms. Assessments of new literacies should also document students' evolving dispositions toward participation in globally networked communities. This includes assessments that document the ability to work productively as a team, appreciate differences in cultural practices and work patterns, demonstrate flexibility and perseverance during online inquiry, and respond appropriately to peer feedback. (Popham, p. 85–86) The most prominent challenge, perhaps, is that literacy assessments, to date, are always assessments of an individual working alone. Given the importance of social learning and collaborative meaning construction on the Internet and other ICTs, we will need to assess how well students can learn new literacies from others and how well they can co-construct meaning and collaborate in constructing written information with others. Learning how to learn from others and learning how to collaboratively construct meaning will be increasingly important in the years ahead. It seems clear that new technologies will require new approaches to both what is assessed and how we go about doing so.

- Perhaps the greatest challenge that many educational systems face lies in **professional development**. It is likely that new models of professional development will require more extended commitments from school leadership teams, over longer periods of time, than we are used to. It is well established that professional development with technology integration takes longer than other areas of classroom instruction do, as much as two to three times as long to produce the expected effects. This is because training requires teachers to develop more than new instructional strategies. They also have to develop proficiency with new technologies, an even greater challenge for some (Saylor & Kehrhahn, p.48–53). Both new and experienced teachers should be trained to support students in the new literacies of ICTs in the classroom as the Internet resources will increase, not decrease and the central role teachers play in orchestrating learning experiences for students as literacy instruction converges with Internet technologies. The richer and more complex information environments of the Internet will challenge teachers to thoughtfully support student learning in these new literacies contexts.

Short conclusion

The modern social context has produced new information and communication technologies and the new literacies that these technologies demand. It is clear that the internet is reshaping the nature of literacy education, providing many new and exciting learning opportunities in the classroom. Our concern has been to fully understand the terminology and how these new literacies can better be integrated into worthwhile classroom learning.

Bibliography

- Afflerbach, P.A., & Cho, B.Y. (2010). Determining and describing reading strategies: Internet and traditional forms of reading. In H.S. Waters & W. Schneider (Eds.), *Metacognition, strategy use, and instruction*, New York: Guilford.
- Bråten, I., Strømsø, H.I., & Salmerón, L. (2011). Trust and mistrust when students read multiple information sources about climate change, *Learning and Instruction*.
- Buckingham, D. (1993) Towards new literacies, information technology, English and media education. *The English and Media Magazine*, Summer

- Coiro, J., Knobel, M., Lankshear, C., & Leu, D. J. (2008). Central issues in new literacies and new literacies research. In J. Coiro, M. Knobel, C. Lankshear, & D. J. Leu (Eds.), *Handbook of new literacies research*. New York: Lawrence Erlbaum Associates.
- Dochy, F., Segers, M., Van den Bossche, P., & Gijbels, D. (2003). Effects of problem-based learning: A meta-analysis. *Learning and Instruction*, 13(5).
- Donald J. Leu, J. Gregory McVerry, W. Ian O'Byrne, Carita Kiili, Lisa Zawilinski Heidi Everett-Cacopardo, Clint Kennedy, Elena Forzani(2010. *The New Literacies of Online Reading Comprehension: Expanding the Literacy and Learning Curriculum*, in Journal of Adolescent & Adult Literacy.
- Jewitt, C., & Kress, G.R. (2003). *Multimodal literacy*, New York
- Henry, L. (2006). SEARCHing for an answer: The critical role of new literacies while reading on the Internet. *The Reading Teacher*, 59(7).
- Lankshear, C., & Knobel, M. (2006). *New literacies (2nd ed.)*. Maidenhead, UK: Open University Press.
- Leu, D. J. Jr., Coiro, J., Castek, J., Hartman, D. K., Henry, L. A., & Reinking, D. (2008). *Research on instruction and assessment of the new literacies of online reading comprehension*. In C. C. Block, S. Parris, and P. Afflerbach, (Eds.), *Comprehension instruction: Research based best practices*. New York: Guilford Press.

THE TRANSLATOR'S ROLE IN THE 21st CENTURY. THEORETICAL ISSUES

LE RÔLE DU TRADUCTEUR DANS LE 21^E SIÈCLE. RÉPÈRES THÉORIQUES

ROLUL TRADUCĂTORULUI ÎN SECOLUL XXI. REPERE TEORETICE

Sebastian Cristian CHIRIMBU

Multilingual and Intercultural Studies Centre, *Spiru Haret* University
 13, Ion Ghica Street, Bucharest,
 E-mail: sebastian_chirimbu@yahoo.com

Abstract

The translation is at the crossroads of the study interests of linguistics, psychology, sociology, cultural studies, and more recently traductology (translation theory) and it is becoming an outstanding science at the intellectual, theoretical, practical and cultural levels. The study of translation as an integrator phenomenon is relentlessly enriched by new research, progress and investigation. The present paper attempts to discuss the role of the translator in the 21st century, when rendering meaning in a global world is no longer enough. Translation culture and making the best use of the latest technology in the field of translation is the new challenge for the professional in the field of translation(s).

Résumé

Comme domaine d'études, la traduction se trouve au carrefour de la linguistique, de la psychologie, des études culturelles et, plus récent, comme science de la traduction (ou de la théorie de la traduction), en se tournant dans une science remarquable comme niveau intellectuel, théorique, pratique et culturel. L'étude de la traduction comme phénomène intégrateur est récemment enrichie par de nouvelles recherches, par d'avancement et de l'investigation. Cet article essaie à discuter le rôle du traducteur dans le 21e siècle quand la direction de renvoi dans un monde global n'est plus suffisant. La culture de la traduction et le meilleur emploi des technologies les plus nouvelles représentent un nouveau défi pour les professionnels du domaine des traductions.

Rezumat

Traducerea, ca domeniu de studiu, se află la intersecția lingvisticiei, psihologiei, sociologiei, studiilor culturale, și, mai recent, traductologiei (sau teoriei traducerii), devenind o știință remarcabilă ca nivel intelectual, teoretic, practic și cultural. Studiul traducerii ca fenomen integrator este recent îmbogățit prin noi cercetări, progres și investigare. Lucrarea de față încearcă să discute rolul traducătorului în secolul XXI, atunci când sensul de redare într-o lume globală nu mai este suficient. Cultura traducerii și cea mai bună utilizare a celor mai recente tehnologii în domeniul traducerii reprezintă o nouă provocare pentru profesioniștii din domeniul traducerilor.

Key words: *translator, interpreter, translator as cultural facilitator*

Mot clés: *translateur, interprète, translateur comme facilitateur culturel*

Cuvinte cheie: *traducătorul, interpretul, traducătorul ca facilitator cultural*

1. Introduction

Translation (Translation Studies), as a young and recent discipline, has undergone considerable development. “Linguistics-based concepts and analytic methods were used to develop a linguistic theory of translation. Both intercultural communication and translation have been increasing attention in the last decade. This huge interest does not mean, however, that we are faced with a new phenomena” (Schäffner, 2003:80)

Our question relates to identifying what is the translator. One possible answer is: the best reader of a book, a newspaper, or of any other work he or she translates.

“The word 'translation' comes, etymologically, from the Latin for 'bearing across'. Having been borne across the world, we are translated men. It is normally supposed that something always gets lost in translation; I cling, obstinately to the notion that something can also be gained.” (Salman Rushdie, *Imaginary Homelands: Essays and Criticism, 1981-1991*, online source)

The translator appears wherever there is an interaction between two cultures, two languages. Currently, the role of the translator is very important. It is present in the most diverse places and at all levels: legal, political, cultural, economic, etc.

One shouldn't think of a translator as a walking dictionary or a mirror. He must be seen as an inter-cultural mediator linking two cultures and languages, and whose role is to facilitate communication between two or more parties involved in dialogue.

In our role as translator, we have faced cultural and educational differences, different designations in terms of work, family, entertainment, respect for older people, dress code or even food. These issues can create conflicts when the language is not common. The translator is the one who can facilitate intercultural communication. Its role is not only to interpret words but also non verbal expressions, intentions and perceptions of a party before the other party in order to establish a balanced communication between them. Therefore, the translator is a person who must have, apart from solid language knowledge, a high degree of cultural sensitivity that will allow him or her to adapt the meaning of words in the two cultures.

“It is the task of the translator to release in his own language that pure language that is under the spell of another, to liberate the language imprisoned in a work in his re-creation of that work.” (Walter Benjamin, *Illuminations: Essays and Reflections*, online source)

2. The translator – an intercultural facilitator

The ethno-cultural differences between the parties involved in communication can lead to tensions. In order to avoid such situations, one of the skills of a translator must be the knowledge of the two parties and the differences between them. A translator must also avoid cultural pitfalls, be able to analyse the socio-political and ideological changes currently occurring, to be intuitive and creative, given the unforeseen situations to which they must cope. The attitude of the two parties is subject to stereotypes, prejudices or fears that the inter-cultural mediator must remember in order to be able to guarantee good communication. Also, the translator is a free-time person. The working day of a translator is not 8 hours. He / she doesn't have a fixed schedule. It is extended until late at night.

The interpreter can be considered a socio-cultural mediator possessing certain skills necessary in preparation for knowledge of languages (or dialects) and cultures. These skills are as follows:

- Have thorough knowledge of both languages;
- Guarantee a certain neutrality and distance;
- Notice if there is a certain lack of knowledge or a cultural difference between the two parties;
- Possess a certain terminology and be able to change the register when needed
- Adapt the text according to the situation and listeners;
- Have a pleasant voice;
- Capacity to use reference works (dictionaries, encyclopedias, etc.)

- Have the ability to passively receive and transmit everything a speaker says, without engaging emotionally and without expressing his point of view;
- Be spontaneous;
- Have a good memory that enables it to retain a large number of specialized terms in various languages and at the same time allow it to spontaneously choose the best equivalent and the best form, and on the other hand render the exact information and meanings of a speech;
- Other advantages of the interpreter are: control and management of emotions, memory quality, concentration capacity, experience.

3. The translator as a highly specialized professional

The translation process comprises certain stages and elements in order to assure a higher quality and efficiency result:

- Initial analysis of the text (identification of any problems of linguistic ambiguity, abbreviations or any other aspects requiring clarification);
- Research of the source text from a terminology point of view and of the specialized field, establishing the terminology of the text;
- First version of translation;
- Correcting the first version of the translation;
- Stylistic revision and terminology of the translation;
- Elaboration of the final version;
- Correction of the final translation (one last look before the translation is sent to the beneficiary).

Depending on the purpose that the translation for the client serves, it can be of several types (Chirimbu, Chirimbu, 2012: 658):

3.1 A functional translation: it is based on the source text and conventions in the target language on the type of text. If cultural differences determine the need for adaptation, the content of the source text will be adapted to serve the desired purpose in that situation.

3.2 An authorized translation: translation of official use or international documents, which shall be carried out by special translators empowered to do so by the competent authorities. In this case the translator attests that the translation of the document complies with the original.

3.3 An adaptation: The source text is adapted on form and/or content criteria to fulfill the desired purpose in the target language.

3.4 An informative translation: The information contained in the source text is summarized in the target text and/or the relevant passages are translated.

3.5 An update: An existing source text is changed and updated based on topical information in the source or target language

3.6 Making the text local: Linguistic-cultural adaptation and translation of software applications, technical descriptions, user manuals, etc., for target markets.

3.7 Making the text international: Adaptation of technical descriptions, software products, user manuals, etc., to allow for further localization of the source text.

3.8 A technical documentation: translation of reference texts (instructions for use, repair manual, etc.)

4. Translation tasks of a professional translator

Translations can be divided into several groups:

4.1 The authorized translation – is a written document, signed by a translator authorized by the Ministry of Justice, in which the translator attests that the translation of the document complies with the original.

4.2 Notarized translation – is used for documents of official or international use and consists in guaranteeing the legality of the document by a State body or institution empowered to do so. The

process of legalisation of translations checks whether the signature and stamp appearing on a document are authentic.

4.3 Apostille – is a certificate or declaration, affixed to the translated document, by stamping or by attachment on a separate sheet. The Apostille contains the official signature of the competent authorities of the country of provenance of the original document and the Atestătarea of origin of the document, the identity and quality of the people signing the document, the names of all the authorities which have stamp or signature on that document.

5. Interpretation work of a translator

As a professional translator-interpreter, we also need to talk about interpreting work.

Interpretation is the oral rendering activity, from a source language into a target language, of speeches, presentations, pleadings, etc. This implies a good knowledge of the working languages at a proficiency level.

Thus, the interpreter must be able to render faithfully and correctly in and out of a certain language speeches, keeping the tone and level of the source language, without adding or omitting anything from the speech. Depending on the circumstances, the interpretation may be simultaneous or consecutive. For a quality result and a good performance, the interpreter must know at an advanced, written and spoken level, the language used in and in which he translates, must possess vast general knowledge and a rich vocabulary.

Simultaneous interpretation consists of interpreting a speech as it is conducted. The interpreter, located in the cabin, and the beneficiaries of the interpreted speech (recipients) are equipped with headphones. The interpreter listens to the speaker's speech in the headset and translates it immediately, without interruption, into the target language. Simultaneous interpretation is required by companies and governmental structures to ensure qualitative performance of various types of activities: Congresses, conferences, Council meetings, press conferences, seminars, etc.

There are three methods of simultaneous interpretation:

5.1 Whispering – The interpreter whispers in the client's ear what is just being discussed ;

5.2 Simultaneous headphone interpretation – The interpreter translates the speech that he hears through the headphones;

5.3 A paper-based interpretation – the interpreter reads the text written in the source language of the target language, without having known before this text.

To provide maximum yield, a simultaneous interpreter will not be required without pause for a longer period than 20 minutes. In the case of longer conferences it is recommended to collaborate with at least two interpreters for simultaneous interpretation, in order to give each performer the opportunity to rest. Although the whole process of interpretation takes place within a short period of time, it is very demanding for the interpreter because it involves achieving as much as possible simultaneously the following steps:

- Full understanding of the original speech ;
- Transposing it into the target language ;
- Verbal presentation of the product.

Consecutive interpretation is preferred by the interpreters because it is easier in terms of the interpreter's request. That's why it's more widely used. The speech is divided into segments, and the interpreter sits next to the speaker, listening and taking notes as the speaker communicates the message. When the speaker makes a break or finishes talking, the interpreter translates into the target language a part of the message or even the full message. The speaker will establish together with the interpreter the duration of the speech segments so that the interpreter can play the message in the correct and complete target language.

In short, consecutive interpretation is based on the memory of the interpreter, but also on the ability to take notes. This method is often used in speeches, recorded declarations, witness statements in court, but it is usually best for the speaker to complete the whole idea before being interpreted.

There are differences and similarities between the two activities: translation and interpretation. Thus, the interpretation relates to the linguistic intercession of an oral communication and implies knowledge of interpretation, knowledge and ability to play at an advanced level of working languages and, why not, experience. The translation refers to written documents, and implies written linguistic knowledge of the working languages, knowledge of the specific translation processes.

Finally, the work of a translator-interpreter can be considered a special form of communication involving listening. This activity is based on the principle of personal development, carried out by those attracted by this profession, after certain theories and methods specific to the field.

6. The translator's role in a global culture

How can we synthesize the role of translations into a global culture, as the current one wants? The expression of some of the most varied wills and beliefs, the contemporary landscape of translations does not lack visions yet unfinished from the cultural and spiritual standpoint, put together with the most accomplished expressions of human thought and feeling.

The translator carries in him / herself a gift, a talent, namely the possibility of opening a pathway of communication between people with different cultural experiences, with different beliefs, and sometimes with different desires and interests, sometimes contradictory. Beyond being able to know us through translations and translators, we should enjoy the possibility of respecting each other as members of the different cultures of the world, for what we are and for what we could become. Keeping us open and sympathetic to the cultural-spiritual level of other traditions, Romanians should not lose sight of the essential coordinates of our becoming, our cultural-spiritual dimension which has given and can continue to give life to our lives (Chirimbu, 2011:656).

7. The translator as communication facilitator

The translations have represented, over time, intercultural bridges of great importance to the whole world. The most sought and disseminated translations have been responding, for more than 2000 years, to essential existential and ontological questions and to research on culture and spirituality. Gradually, the last centuries have divided knowledge into increasingly narrow areas, known through an increasingly rational and mathematical spirit. Currently, the field of translations enjoys a special attention and position in the knowledge society. There are more and more schools for translators and the amount of information waiting to be translated is larger than ever, but rather without fully aware of the aspects of the profound reasons for the realization of translations and the long-term consequences of the translations made. In order for the society of consciousness to become a reality, it would be necessary for each of us to act according to the highest level of our consciousness, i.e. according to the values and virtues of the highest who have proven their validity and robustness along of human history. An evolution that seems to allow society to appear in the future is that every actor of the contemporary world retains all that is good in his / her cultural heritage, seeking perfection for him/ herself as well as for the "Global Village" represented by the contemporary world.

A material that can be considered as reference in the history of translations, and has the merit of being yearly updated (the first edition of the year 2008), bringing together opinions about no less than 31 histories of translations, 30 contemporary cultures with their diachronic evolution, and the peculiar case of Latin, is the Routledge Encyclopedia of Translation Studies (editors: Mona Baker, Gabriela Saldanha). Its merit is that bringing together synoptic perspectives on the tradition of translations in Africa; America (Canada, USA, Brazil, eastern South America); Asia (Arabic, Turkish, Persian, Indian, Jewish, Chinese, Japanese, Russian); Europe (British, Bulgarian, Czech, Danish and Norwegian, Dutch, Finnish, French, German, Greek, Hungarian, Icelandic, Italian, Polish, Romanian, Slovak, Spanish and Swedish), this English encyclopedia provides essential data that They allow the drawing of global trends and the extraction of conclusions about intercultural

communication through interpreters and translators, about what has been translated, about the motivations that led to the translation, the extent to which The translator is aware of his role and purpose, about historical events that have been turning points in the history of translations for different cultures and geographic areas, etc.

The translation is at the crossroads of the study interests of linguistics, psychology, sociology, cultural studies, and more recently traductology (translation theory) and it is becoming an outstanding science at the intellectual, theoretical, practical and cultural levels. The study of translation as an integrator phenomenon is relentlessly enriched by new research, progress and investigation. The trends and reflections on the translation are so varied and multiple, recent and questionable, that they become rhapsodies of theorems. The problem of translation has not long received a systematic study. Only from the 18th century, the translation becomes an epistemological problem and seeks an appropriate methodology (Herder, Schleirmacher, Schlegel, Humboldt). But that does not mean that the problems of translation were not previously addressed. In ancient times, Rome inaugurates the literary translation. Ennius writes, that he has "three souls, because he speaks Latin, Greek and Osca. The Greeks for translation have only the word "Hermeneuein (to interpret). The Romans elaborate a whole lexis for translation - vertere, convertere, transvertere, imitari, reddere, translatare. Rome also has the first translator Livius Andronicus (284-205 BC), which translated Odisea in 240.

Conclusion

The first attempt to theoretically approach the problem of translation is the preface of a translation of Demosthenes, made by Cicero, which opts for an oratory achievement, but not a traductological one.

From here the conflict between sense and word, sense and style, creativity and fidelity. The first treatises on French translation was made by Etienne Dolet in 1540 "La Manière de bien traduire une langue en autre.

The true teory of translation activity can only be identified after World War II, when the process of valuing linguistic heritage begins. The undeniable fundamental work, which puts the basis of theoretical insights into the activity of translation is "Problèmes de théoriques from traduction" by George Mounin, which was published in 1956. Being precocious, this work largely carries the impression of linguistic influence practised by the "General linguistic Course" by F. Saussure.

Traductology claims that any message can be translated, though evident with ultimate efforts. Therefore, the work of the translator is much heavier than that of the author. "As the writer owes to remain that right moral conscience, in which he may believe his peers, so the translator must be aware of the severe demanding, of his vocation.

The author's devotion to the word, to the truth, to the peers and to himself must be equaled by the responsibility and devotion of the translator to the writer, to the intentions of this ". (A. Bantaş, E. Croitoru, 1998)

The translator making a solitary thing, often remains anonymous, often even unmentioned on the title sheet, is meant to decipher an entire foreign universe.

In the 70's, Roland Barthes proclaims the "death of the author in relation to the translator, in this case the translations become "works" of an impersonal and anonymous language. Two theories contributed to the improvement of the author-translator relationship, enhancing both the role of the translator and the role of the authors in the production of the text. So, the polisystem theory, developed by Gideon Toury, places the translation at the same level as the original work, making it free from the status of secondary importance work. Another theory, known as the skopos theory focuses on the translated text which gains a certain independence from the original.

The sentence of the author's death so provocatively facilitated new theoretical investigations into the translation emphasizing the question of the parallel placement between the author and the translator.

In 1991, the International Federation of Translators (FIT) under the auspices of UNESCO decreed 30 September the International Day of Translators and did not choose this date by chance. In the Roman Catholic calendar, on this date is celebrated Saint Jerome, the reference translator of the Bible of Greek, Hebrew and Aramaic in Latin in the third century.

We may conclude with a quote from Steiner: "Without translation, I live in a realm that borders with silence." or from Ken Liu: "Every act of communication is a miracle of translation."

Bibliography

- BANTAŞ, Andrei, CROITORU, Elena, *Didactica Traducerii/ Didactics of Translation*, Teora, Bucureşti, 1998
- BENJAMIN, Walter, *Illuminations: Essays and Reflections*, online source: <https://www.goodreads.com/quotes/tag/translation>, accessed 10.04.2018
- CHIRIMBU, Sebastian, „Cultural-linguistic Globalization in the European Space” In *Proceedings. 6th edition of the International Conference EIRP*, Editura Universitară Danubius, Galați, 2011
- CHIRIMBU, Sebastian, CHIRIMBU, Adina, „Translating the EU Terminology and Community Documents into Romanian” In *Challenges in Translation: Spce, Culture and Linguistic Identity* (Vasilescu, R., Nicolescu, E., Ştefan R., Rădulescu, A. eds), Addleton Academic Publishers, New York, 2012
- LIU, Ken, *The Paper Menagerie and Other Stories*, online source: <https://www.goodreads.com/quotes/tag/translation>, accessed 10.04.2018
- SALMAN, Rushdie, *Imaginary Homelands: Essays and Criticism (1981-1991)*, online source: <https://www.goodreads.com/quotes/tag/translation>, accessed 10.04.2018
- SCHÄFFNER, Christina, “Translation and Intercultural Communication: Similarities and Differences” In *Studies in Communication Sciences* 3/2, 2003, 79-107 (www.ensani.ir)

ADAPTING LITERATURE TO MUSIC: THE OPERA LIBRETTO

ADAPTER LA LITÉRATURE AU MILIEU MUSICAL: LE LIVRET D'OPÉRA

ADAPTAREA LITERATURII LA MEDIUL MUZICAL: LIBRETUL DE OPERĂ

Letiția GOIA,

Universitatea de Medicină și Farmacie „Iuliu Hațieganu” Cluj-Napoca, Disciplina Limbi Moderne,
str. Pasteur 6;
E-mail: letigoia@gmail.com

Abstract

One major aspect discussed when researching the opera libretto is the process of adaptation. Librettos are mostly adaptations of plays, novels, short stories or even poems. Until recently, when analyzing literary librettos, theories from other fields, such as the cinema, were "borrowed", due to the lack of specialized bibliography. Lately, however, specialists in the field have shown a greater concern for this matter, reflected in articles published in specialized journals or in volumes from the literary field. Therefore, in order to understand more clearly the concept of libretto, it is necessary to follow the path it takes from the source text to its entwinement with music. The work of a librettist in close collaboration with that of the musician represents an extremely elaborate act of adaptation, appropriation and transformation.

Résumé

Le processus d'adaptation représente un aspect majeur dans la recherche appliquée aux livrets d'opéra. La plupart des livrets constituent des adaptations de pièces de théâtre, de romans, de nouvelles ou de poèmes. En raison de l'absence de la bibliographie spécialisée, pour analyser les livrets il était nécessaire d'"emprunter" des théories d'autres domaines tels la cinématographie. Les dernières années, ce sujet gagne de l'importance, fait qui se reflète dans des articles des revues spécialisées ou dans la présence des livrets dans des recueils du domaine littéraire. Ainsi, pour comprendre la notion de livret, il est nécessaire de prendre en compte les étapes, à partir du texte source jusqu'à l'osmose avec la musique. Le travail du librettiste, en collaboration avec le musicien, représente un acte particulièrement complexe d'adaptation, d'appropriation et de transformation.

Rezumat

Unul din aspectele majore luate în discuție în cercetarea libretului de operă este procesul de adaptare. Libretele sunt, într-o majoritate covârșitoare, adaptări ale unor piese de teatru, romane, nuvele sau chiar poeme. Din cauza lipsei unei bibliografii de specialitate, până de curând, în analiza unor astfel de librete trebuiau „împrumutate” teorii din alte domenii, cum ar fi cel al cinematografiei. În ultimii ani însă, se observă o preocupare tot mai mare față de acest subiect, reflectată în articolele publicate în reviste de specialitate sau în tratarea libretului în volumele din sfera literară. Astfel, pentru a înțelege cât mai clar noțiunea de libret, este necesară trecerea în revistă a pașilor pe care acesta îi parcurge, de la textul sursă, până la întrepătrunderea cu muzica, pentru că munca libretistului, în colaborare cu cea a muzicianului, reprezintă un act de adaptare, apropiere și transformare extrem de elaborat.

Key words: *libretto, adaptation, constraint*

Mots-clés: *livret, adaptation, contrainte*

Cuvinte cheie: *libret, adaptare, constrângere*

Libretul de operă a fost văzut întotdeauna ca un gen mai aparte, aflat la granița dintre muzică și literatură. La începuturile operei, se remarcă întărietatea pe care o are libretul în raport cu muzica și atenția deosebită acordată de către compozitori textului. Primii creatori de librete au fost autori consacrați, iar cele dințai texte destinate punerii pe muzică se publicau în broșuri, asemenea pieselor de teatru. Cu timpul, partea muzicală se consolidează, evoluția tehnicii vocale se aprofundează, textul devenind mai puțin important în desăvârșirea operei. Atunci când opera a ajuns la apogeu, cei care se ocupau de crearea și de prelucrarea textelor, erau libretiști profesioniști. La sfârșitul epocii romantice, însă, atenția compozitorilor începe să se îndrepte din nou, tot mai mult, spre texte încărcate de semnificație, iar calitatea libretelor crește. În zilele noastre, scriitori și poeți celebri preiau sarcina de a scrie sau de a adapta texte pentru operă.

Studierea libretelor de inspirație literară dezvăluie profunzimea temelor abordate de către compozitori, de cele mai multe ori cu un conținut extrem de pretențios și de complex. Opera a căutat inspirație în literatură încă de la începuturile sale, însă doar de curând libretul a început să prezinte interes în rândul specialiștilor din domeniul literar, discutându-se chiar introducerea acestuia ca disciplină de studiu în ramura științelor umane. Printre cauzele acestei atenții deosebite acordate libretului se numără atât revirimentul spectacolului de operă din ultimii ani cât și implicarea unui număr din ce în ce mai mare de scriitori contemporani în redactarea de librete de operă, sau în adaptarea unor creații literare mai vechi sau mai noi. Mai mult, începând cu secolul al XX-lea, opera s-a dezvoltat în strânsă relație, atât cu formele literare, cât și cu creația scriitorilor care s-au ocupat de librete [v. BLAKE, 2010, 188, tr.n.].

Într-un articol din 2010, Irene Morra menționează angajamentul pe care îl are opera contemporană cu realitatea și cu viața umană, tocmai prin intermediul libretului și în special al dramaturgiei acestuia: „În opera modernă se pune un accent crescut pe importanța operei ca *dramă* [...]. Iar drama nu e doar primul indicator al succesului unei opere contemporane, ci definiția acelei drame a devenit din ce în ce mai des asociată cu libretul și libretistul”. Astfel, în opera clasică „modernă”, libretul capătă o „autoritate creativă și dramatică neobișnuită” [MORRA, 2010, 122-23, tr.n.].

Gilles Tromp, pe de altă parte, în studiul său *Le texte d'opéra*, vede libretul ca pe un gen paraliterar: asemenea scenariului de film, libretul e un text care nu există decât în funcție de alt mijloc de expresie care îl supune exigențelor sale. Astfel, acesta nu poate fi prin sine însuși o formă de expresie artistică: nu trebuie judecat pentru calitatea sa intrinsecă, ci prin calitatea asocierii cu partenerul său [cf. TROMP, 1980, 105, tr.n.]. De aceeași părere este și Corinne Desportes, într-un articol publicat în 2006, unde aduce în discuție implicarea scriitorilor contemporani în redactarea de librete de operă și menționează acea „dezorientare, schimbarea obișnuinței impuse de către dimensiunea reunirii și creației colective necesară concepției unei opere; [...] intrarea în relație cu alți artiști pentru a crea o operă de artă comună” [DESPORTES, 2006, 11, tr.n.].

La polul opus, Irene Morra argumentează creșterea rolului libretului în opera secolului al XXI-lea și o oarecare schimbare de ierarhie între compozitor și libretist, prin statutul literar independent pe care îl au libretiștii de azi, prin participarea unor oameni de cultură recunoscuți – poeți, dramaturgi, romancieri – în scrierea de librete și formularea unei noi estetici a operei, care subliniază importanța dramatică a libretului și integritatea auctorială a libretistului [v. MORRA, 2010, 122-24, tr.n.].

În studiul său privind libretul în opera contemporană, Andrew Blake sintetizează opinia mai multor cercetători cu privire la caracterul literar al textului de operă. Joseph Kerman consideră libretul ca fiind inspirația, iar compozitorul adevăratul dramaturg, în timp ce Patrick J. Smith restabilește echilibrul susținând că trebuie afirmat statutul literar al libretului pentru ca relația dintre

text și muzică, care stă la baza creației ca întreg, să fie apreciată pe deplin. Michael Halliwell consideră libretele „la marginea literaturii” pentru că se bazează mai degrabă pe funcția comunicativă a limbajului, decât pe cea estetică, în timp ce Irene Morra notează faptul că în secolul al XX-lea romancieri, poeți și dramaturgi renumiți scriu librete. Blake își încheie trecerea în revistă întrebându-se ce motive ar avea oamenii de litere să accepte scrierea de librete dacă nu ar percep un aspect literar, muzical sau creator în participarea lor, însă unul care nu este încă recunoscut [cf. BLAKE, 2010, 191-2, tr.n.].

Dincolo de discuția privind apartenența libretului, există anumite aspecte legate de textul operei care au fost mai puțin studiate din perspectiva literaturii. În mod tradițional, operele sunt asociate cu compozitorii lor, foarte rar este menționat libretistul care s-a ocupat de text, deși, prin definiție, opera este o uniune a celor două puse în scenă. Prin urmare, textul a avut o mai mică importanță, iar unele elemente au fost chiar ignorate. Printre acestea, se numără și constrângerile muzicale care acționează asupra textului literar. Datorită faptului că formele muzicale pe care textul le servește sunt foarte precise și riguroase, libretul e obligat să urmeze structura acestor forme, libretistul fiind pus în situația să-și conceapă opera literară sub semnul acestor constrângerile.

Conceptul de constrângere „denumește orice regulă din compoziția discursului literar care este non-necesară realizării primului nivel, lingvistic, al sensului acestuia” [BOT, 2006, 2015]. Dintr-o altă perspectivă, „constrângerea este o regulă auto-impusă (adică diferită de cele impuse de utilizarea unui limbaj natural sau de convenție); de asemenea, e o regulă folosită în mod sistematic pe tot parcursul lucrării (aria ei diferă de cea a stilului care e mai puțin sistematic), atât ca mecanism compozițional, cât și de citire. Constrângerile nu sunt ornamente: pe scriitor îl ajută la generarea textului; pe cititor îl ajută să deslușească textul. [...] Datorită faptului că aceste constrângerile fac parte chiar din noțiunea de formă, toate epociile, toate limbile, toate tipurile de literatură furnizează exemple mai mult sau mai puțin conștiente de scriere cu constrângere, unele definite mai rigurose, iar altele motivate mai direct decât celelalte” [BAETENS și POUCEL, 2009, 614, tr.n.]. Într-un articol din 2010, De Geest și Goris vorbesc despre textele cu constrângere ca fiind produse literare ale căror autori își supun textul unor constrângerile formale specifice (și în mai mică măsură și unora tematice). Autorii consideră că aceste constrângerile pot reprezenta, pe de o parte, niște granițe ce limitează libertatea autorului, iar pe de alta, pot stimula procesul creator [cf. DE GEEST și GORIS, 2010, 82, tr.n.].

Muzica de operă este întotdeauna supusă unei duble determinări: una internă, care ține de funcționarea limbajului muzical și alta externă, care ține de prezența cuvintelor. Chiar dacă uniunea dintre cuvinte și muzică e conflictuală, pe aceasta se bazează existența operei. Pe măsură ce în muzică apar formele fixe, codificarea muzicii o provoacă pe cea a textului. Poziția vocalelor, ritmul prozodic, toate aceste detalii trebuie calculate în funcție de muzica ce urmează să însoțească versurile. Un libret bun e cel care are un limbaj simplu, vocabular limitat la cuvinte cheie ușorrecognoscibile. Textul nu mai are aceeași densitate, aceeași bogăție a expresiei, pentru că este rostit sau cântat cu sau fără susținere muzicală. Astfel, cu cât limba e mai simplă, cu atât semnificația percepută e mai bogată: acest tip de scriere este opusul scrierii unui text literar [cf. TROMP, 1980, 92 și DESPORTES, 2006, 13, tr.n.]. În sens invers, Germano observă că și compozitorii au partea lor de sacrificii făcute cuvântului: „Cântatul înfrumusețează discursul, dar îl face și mai greu de descifrat. În punerea textelor pe muzică, compozitorii s-au luptat mereu cu problema clarității textului” [GERMANO, 2010, 886, tr.n.]. Desportes vede în elaborarea libretului „un exercițiu complex și riguros de scriere, ce se află în întregime în slujba unei concepții originale și personale a operei și a grijii față de voce [...]. Prin urmare, scrierea unui libret de operă e un exercițiu special, însoțit de constrângerile serioase, care nu oferă independență scriitorului” [DESPORTES, 2006, 13, tr.n.].

Pentru Tromp, textul își pierde funcția poetică prin unirea cu muzica, datorită faptului că în plan formal, limbajul verbal și cel muzical se contrazic, iar unirea lor în cântec nu poate fi decât un

compromis în cadrul căruia fiecare face sacrificii. El apreciază că „muzica operează cu mai puține variabile, însă le tratează cu o precizie care conferă o pregnanță sonoră superioară celei conferite limbii. [...] Astfel, cuvântul suferă o deformare care pare absurdă dacă nu percepem ordinea muzicală care o explică și o justifică. [...] Muzica distrugе rețeaua complexă de ritmuri și sonorități asupra căreia se oprește” [TROMP, 1980, 88, tr.n.].

În urma discuției cu mai mulți scriitori contemporani care s-au dedicat redactării de librete de operă, Corinne Desportes remarcă: „Libretul de operă e un gen destul de coercitiv, pentru că e destinat a fi pus pe muzică și scos pe scenă. Scriitorii care compun librete dau mărturie despre o experiență literară specială” [DESPORTES, 2006, 10, tr.n.]. În acest sens, *The New Grove Dictionary of Opera* menționează constrângerile asupra libertății literare a libretiștilor:

„Coregraful și compozitorul se puneau de acord asupra muzicii, iar libretiștii trebuiau să scrie cuvinte care să se potrivească atât cu intențiile dansului cât și cu frazarea melodiei – o sarcină supărătoare și umilitoare, asemănătoare cu cea a unui traducător, care putea fi considerată sub demnitatea unui artist literar independent [...] Muzica are propria ei putere de caracterizare, iar un moment intens poate să înlăture în totalitate nevoia de cuvinte. [...] Un compozitor sensibil la probleme de personalitate și motivare dramatică poate să aibă viziuni melodice independente de orice cuvinte; sau melodia sa, îndepărându-se de textul libretistului, poate cere o altă urmare; sau vreo idee nefolosită dintr-o lucrare lăsată deoparte, sau o melodie împrumutată mai bună decât orice ar putea meșteri în acel moment, ar putea să se instaleze în mintea lui, astfel încât libretistului să i se ceară să creeze versuri care să se potrivească cu frazarea și schema ritmică muzicală a unei melodii date. Un libretist profesionist nu ar considera toate acestea ca fiind compromițătoare, însă în mod clar acesta își pierde libertatea literară” [THE NEW GROVE, 1994, 1196, tr.n.].

Textul operei, fiind lipsit de funcția poetică, e redus la un sens a cărui percepție depinde de inteligențialitatea cuvintelor. Astfel, acesta trebuie să concentreze cele mai importante informații în cuvinte cheie care să poată fi recunoscute fără efort, textul nepufând avea pretenția de rafinament psihologic. Prin urmare, trebuie să recurgă la stereotipii, în speranța de a atinge profunzimea arhetipului: „E o greșeală să judeci textul operei cu criteriile literaturii [...]. Reușita scriitorului ține de capacitatea lui de a imagina situații de o bogătie simbolică și de o semnificație umană excepțională” [cf. TROMP, 1980, 96-97, tr.n.]. De altfel, după cum observă Julie Sanders în studiul său, „atunci când avem de-a face cu apropierea miturilor, de cele mai multe ori este vorba despre interesul pentru arhetipuri [...]. Mitul ca arhetip are legătură cu temele care dăinuie dincolo de granițele culturale și istorice: dragoste, moarte, familie, răzbunare. În unele contexte, aceste teme ar putea fi considerate *universale*, însă esența adaptării și a apropiarierii este tocmai particularizarea arhetipului mitic la locul și specificitatea momentului creației” [SANDERS, 2006, 71, tr.n.].

Într-un interviu apărut în *Opera News* în 2008, poetul J.D. McClatchy, unul dintre cei mai prolifici libretiști contemporani, nu consideră libretele ca fiind la fel de complicate sau subtile ca alte tipuri de scrieri, tocmai datorită destinației textului și a mediului în care acesta va fi receptat. Poetul vorbește și despre replicile menite fiecărui personaj în parte și care au scopul de a-l individualiza, de a-i confieri frumusețe și inteligență [cf. WASSERMAN, 2008, 31, tr.n.].

O viziune comună și foarte interesantă asupra constrângerii muzicale o au doi autori britanici care s-au consacrat cu pasiune scrierii de librete pentru compozitori contemporani și care recunosc exercițiul creator al acestui demers, în ciuda punerii artei literelor în slujba unei forme artistice străine. Dincolo de constrângerile impuse asupra creației lor, ei recunosc în colaborarea cu muzicieni o șansă de dezvoltare a propriilor instincțe literare. „David Mitchell e intrigat de disciplina literară: «provocarea de a împacheta un bagaj uman atât de mare în aşa de puține silabe ce au ritm, rimă, asonanță și aliterație creează dependență și aduce satisfacții – nu de departe de sudoku», iar Simon Armitage e motivat în sens asemănător de ambiții literare: «sunt atras de faptul

că în vremurile antice cântecele și poezia erau aproape inseparabile și ar putea redeveni astfel la un moment dat în viitor” [MORRA, 2010, 125, tr.n.].

Opinia unor libretiști contemporani cu privire la constrângerile muzicale la care sunt supuse creațiile lor sunt edificatoare. Poetul J.D. McClatchy mărturisește:

„Cred că oamenii se întreabă de ce un poet ar fi interesat de operă când poți sta toată ziua la mașina de scris de unul singur fără să te contrazică cineva. Procesul de colaborare dintr-o operă, în care toată lumea aşteaptă să-ți spună cu ce ai greșit și cum să repari greșeala, e o lume cu totul diferită. [...] «Nu ai scris mai degrabă o poezie frumoasă decât un libret a cărui calitate literară e compromisă prin sarcinile sale?» Pentru mine, această întrebare nu a avut niciodată rost. Pentru că sunt sarcini total diferite și fiecare dintre ele are un set de provocări și posibilități care mă intrigă. [...] Unul dintre cele mai importante lucruri pe care le poate face un libretist este să știe când să se dea la o parte din calea muzicii – atunci când muzica poate face ceva mult mai puternic și mai eficient decât poate cuvântul” [WASSERMAN, 2008, 28, tr.n.].

În același registru, T.S. Eliot refuză scrierea unui libret, argumentând: „Poeții vor face cu cuvintele ceea ce ar trebui să facă muzica voastră” [THE NEW GROVE, 1994, 1201, tr.n.], iar Ian McEwan admite: „La urma urmei, nu li se potrivește romancierilor să fie colaboratori. Suntem atât de obișnuiți să ne jucăm de-a Dumnezeu de unii singuri” [MORRA, 2010, 121, tr.n.].

Auden, pe de altă parte, își exprimă concepția despre libret prin prisma rolului libretistului în desăvârșirea operei: „Versurile pe care le scrie libretistul nu sunt adresate publicului, ci sunt, de fapt, o scrisoare personală către compozitor. Ele au momentul lor de glorie, momentul în care îi sugerează acestuia o anumită melodie; odată ce acesta s-a încheiat, devin consumabile, asemeni infanteriei pentru un general chinez: trebuie să se retragă și să nu le mai pese ce se întâmplă cu ele” [AUDE, 2009, 344, tr.n.]. De aceeași părere sunt și Armitage (care se simte „eliberat” atunci când se dă un pas în spate) și Mitchell (care notează că „este în același timp minunat, dar și un act de smerenie să înțeleg că creațiile mele nu mai sunt ale mele: o versiune artistică la a-ți vedea copiii cum cresc și pleacă de acasă” [MORRA, 2010, 126, tr.n.].

Amin Maalouf, romancier libanez de limbă franceză, explică faptul că „în scrierea unui libret, trebuie mereu păstrat locul muzicii, spațiul său, nu doar între diferite pasaje, dar și în inima fiecărui pasaj, a fiecărei fraze. [...] trebuie să te transpui într-o stare de spirit extrem de specială, care nu seamănă cu nimic din cele pe care le trăiesc atunci când scriu alte tipuri de texte” [tr.n.], iar Pascal Quignard, scriitor francez contemporan, admite că, atunci când redactează librete de operă, caută ca „succesiunea de tăceri să fie cât mai imprevizibile, pentru a întări contrastele și efectul de abandon pe care acestea îl produc. Textul *adunat, comprimat*, poartă de acum încolo, gravat, locul muzicii” [DESPORTES, 2006, 10-11, tr.n.].

Principalul aspect în discuția privind libretul de operă este procesul de adaptare. Libretele sunt, într-o majoritate covârșitoare, adaptări ale unor piese de teatru, romane, nuvele sau chiar poeme. Din cauza lipsei unei bibliografii de specialitate, până de curând, în analiza unor astfel de librete trebuiau „împrumutate” teorii din alte domenii, cum ar fi cel al cinematografiei. În ultimii ani însă, se observă o preocupare tot mai mare față de acest subiect, reflectată în articolele publicate în reviste de specialitate sau în tratarea libretului în volumele din sfera literară. Cu toate acestea, într-un articol din 2003, Thomas Leitch remarcă absența unei baze teoretice solide. În ciuda a zeci de cărți și a sute de articole scrise pe această temă, numeroasele adaptări din ultimii ani au luat naștere într-un „vacuum teoretic”, fără sprijinul unei „expuneri teoretice generale cu privire la ce se întâmplă de fapt, sau ce ar trebui să se întâmpile” în procesul adaptării, articolele publicate pornind în general de la studii de caz, având scopul principal de a le „ilumina” [LEITCH, 2003, 149, tr.n.].

Din multitudinea materialelor consultate pentru cercetarea de față, pe lângă articolele publicate independent, sau capitolele dedicate adaptării în diferite lucrări, s-au evidențiat două

volume integrale axate pe această temă, ce oferă un punct de plecare în demersul teoretizării adaptării libretului de operă: lucrarea *A Theory of Adaptation* a Lindei Hutcheon și *Adaptation and Appropriation* a Juliei Sanders, ambele publicate de Routledge, în 2006. Hutcheon pornește analiza sa de la cele două aspecte ale adaptării – proces și produs – și își continuă discursul răspunzând la întrebările cheie: *ce, cine, de ce, cum, unde și când*, în timp ce Sanders se îndepărtează oarecum de la paradigma clasică: text sursă – adaptare – text nou și expune un punct de vedere inedit, fundamentat pe perspectiva științifică pe de o parte, respectiv teoriile adaptării dezvoltate de Mendel și Darwin, iar pe de altă parte utilizând viziunea muzicologică, mai precis variațiunile baroce și improvizările din jazz. Cu toate că în ambele volume apare și noțiunea de libret, nici una dintre autoare nu se apleacă cu stăruință asupra definirii acesteia și a teoretizării procesului prin care trece textul de la sursă la opera finală. Și totuși, indiferent din ce perspectivă este abordată, „adaptarea rămâne normă pentru opera contemporană, la fel de mult cum a fost pentru cea din secolele șaptesprezece, optșaptezece, nouăsprezece și douăzeci” [BLAKE, 2010, 188, tr.n.].

Astfel, pentru a înțelege cât mai clar noțiunea de libret, este necesară trecerea în revistă a pașilor pe care acesta îi parurge, de la textul sursă, până la întrepătrunderea cu muzica, pentru că munca libretistului reprezintă un act de adaptare și transformare extrem de elaborat. Linda Hutcheon definește adaptarea ca „*transpoziția anunțată extensivă a unei sau unor opere specifice*”, acțiune ce implică „*o schimbare de mediu (din poezie în film) sau gen (o piesă în roman) sau cadru și prin urmare context. [...] Ca procedeu creator, actul adaptării implică mereu atât re-interpretarea cât și mai apoi re-crearea*” în timp ce „*din perspectiva procesului de recepție, adaptarea este o formă de intertextualitate*” [HUTCHEON, 2006, 8, tr.n.].

Andrew Blake consideră adaptarea ca fiind „*esența operei*”¹. Atunci când se lucrează cu un text literar, principalele obiective sunt „condensarea, transpunerea în formă dramatică sau re-transpunerea în formă dramatică potrivită pentru scena de operă și ceea ce ar putea fi numit *vocalizare* – pregătirea textului pentru a fi cântat” [v. BLAKE, 2010, 192, tr.n.]. Astfel, condensarea ar fi necesară în special datorită faptului că opera ilustrează conflicte psihologice și emoționale și rezolvarea acestora mai degrabă decât o înșiruire de evenimente². *Dramatizarea* textului și adaptarea la muzică are loc indiferent dacă acesta este narativ, poezie sau piesă de teatru, iar *vocalizarea* implică o foarte bună colaborare cu compozitorul în privința relației text-muzică: când anume emoțiile și gândurile personajelor pot fi exprimate în voie și când e necesară o formă de comunicare mai directă, cum ar fi *recitativul*³.

Pentru Rachel Carroll, „toate adaptările exprimă sau pun în discuție dorința de întoarcere la o întâlnire textuală *originală*” și fiecare întoarcere este „inevitabil transformatoare pentru obiectul său”, adaptarea fiind astfel o *interpretare*, un exemplu de „*infidelitate textuală*” [CARROLL, 2009, 1, tr.n.]. De altfel, o temă abordată de majoritatea celor ce se ocupă de adaptare este cea a *fidelității*, iar concluzia este unanimă: fidelitatea față de original nu trebuie să fie criteriu după care sunt judecate adaptările, indiferent de mediul de expresie [v. SANDERS, 2006, 20; HUTCHEON, 2006,

¹ Fraza cu care își începe articolul are o nuanță extrem de puternică în limba engleză - "Adaptation is the lifeblood of opera."; p. 187 [tr.n.]

² V. Imelda Whelehan, „*Adaptations. The Contemporary Dilemmas*”, în Cartnell, D. și Whelehan, I. (eds.) *Adaptations: from Text to Screen, Screen to Text*, London, Routledge, 1999, p. 6: „*personajele romanelor suferă un proces de simplificare atunci când sunt transferate pe ecran, fiindcă filmul nu are mare succes în tratarea stărilor psihologice complexe, sau a viselor și amintirilor, sau în redarea gândului*” [tr.n.].

³ **Recitativul** se situează printre mijloacele de expresie specifice muzicii de operă, a lucrărilor vocal-simfonice, dar și în muzica instrumentală. Aceasta a izvorât din vechea formă de cântare psalmodică, în care se îmbină declamația cu cântul propriu-zis. Nu poate avea o formă determinată, întrucât structurarea sa este în funcție de textul pe care îl poartă. De asemenea, s-a creat tradiția ca recitativul să constituie o parte introductivă a ariei de operă. Trebuie avut în vedere și faptul că recitativul favorizează expunerea unui text mai amplu, de regulă epic, spre deosebire de arie care poartă de obicei un caracter liric sau descriptiv. Prin recitarea liberă, dramaturgia unui spectacol poate fi desfășurată mai imaginativ decât în formele muzicale determinate, unde structura precis conturată a muzicii nu acceptă decât un text cu o desfășurare strictă (cf. BUGHICI, 1974, 259).

XIII, 13; LEITCH, 2003, 161; BLAKE, 2010, 189; WHELEHAN, 1999, 3, 9; CARROLL, 2009, 1, 2, tr.n.]. În recentul volum *Estetica între mediere și sinteză*, Mircea Muthu observă că „opera de artă are capacitatea de a prolifera în, de a individualiza până la excelență artistică o altă operă și de a-i servi acesteia drept bază într-o relație generică și istorică între tip și embleme – prelucrări, inspirații ulterioare din acestea, indiferent de tehnica folosită. Pe scurt, obiectul artistic poate produce, prin *poiesis*, un alt obiect artistic, o carte se naște din altă carte” [MUTHU, 2016, 124].

Publicul poate avea două tipuri de percepție a relației textului original cu adaptările: prima, din perspectiva spectatorului-cunoșător și a doua, din perspectiva spectatorului care face cunoștință cu opera și textul ei pentru prima dată. Cei care nu cunosc textul-sursă experimentează adaptarea ca pe o creație nouă și o receptează ca atare. Atunci când este vorba despre un auditoriu avizat, care cunoaște originalul și are mereu în minte reprezentarea acestuia, vizionarea spectacolului este, pe de-o parte, oarecum facilitată, pentru că astfel publicul poate trăi experiența muzicii atașată unei povești familiare. Pe de altă parte, însă, cunoșătorul poate aduce cu sine așteptări nostalgice și numeroase asocieri pe care și le-a creat cu originalul, privind, de exemplu, opera prin prisma literaturii care a stat la baza ei și căutând să regăsească imagini, fraze, situații care l-au marcat [v. THE NEW GROVE, 1994, 1198; SANDERS, 2006, 97; HUTCHEON, 2006, 121, tr.n.].

În discuția privind texte care se pretează cel mai bine la a fi prelucrate și care s-au dovedit, de-a lungul timpului, adevărate izvoare, Sanders crede că „există anumite corpuri de text sau material sursă, cum ar fi miturile, basmele și folclorul [...] care trec dincolo de granițele diferențelor culturale și care, în ciuda formelor preschimbate și transformate, sunt transmise de-a lungul generațiilor” [tr.n.], pretându-se adaptării și apropierii. Din punctul de vedere al autoarei, creația shakespeareană a dobândit aceeași funcție pe parcursul secolelor, devenind un adevărat „barometru cultural” în practica și politicile adaptării și apropierii. Mai mult, adaptările se află într-un dialog continuu cu alte adaptări, precum și cu creațiile shakespeareiene [SANDERS, 2006, 45, 51, 62, tr.n.]. Privind din această perspectivă, Leitch remarcă, nu fără o ușoară ironie, că „aproape toate piesele lui Shakespeare sunt adaptări, adeseori într-un mediu nou [...], iar originalitatea lui constă tocmai în a vedea potențialul artistic în materialele sursă inerte: el este un alchimist, nu un adaptator” [LEITCH, 2003, 163, tr.n.]. Nici Julie Sanders nu trece cu vederea acest aspect și, pornind de la texte sursă ce au stat la baza pieselor shakespeareiene, definește adaptarea ca „o formă de colaborare dincolo de timp, iar uneori dincolo de cultură sau limbă” [SANDERS, 2006, 46-47].

În concluzie, majoritatea specialiștilor din domeniu sunt de acord că în ultimii ani, calitatea libretelor a devenit un aspect esențial în desăvârșirea spectacolului de operă. Scriitori de renume se dedică demersurilor provocatoare și fascinante de adaptare și prelucrare a textelor literare, având, în aceeași măsură, rezultate din cele mai spectaculoase.

Bibliografie

- *BUGHICI, Dumitru, *Dicționar de forme și genuri muzicale*, București, Editura muzicală a Uniunii Compozitorilor, 1974.
- *The New Grove Dictionary of Opera, London, The Macmillan Press Limited, 1994.
- AUDE, Ameille, *Comment construire un livret d'opéra selon W. H. Auden*, în *Caietele Echinox*, Iunie 2009, Vol. 16, pp. 338-350.
- BOT, Ioana, *Sensuri ale perfecțiunii; Literatura cu formă fixă ca încercare asupra limitelor limbajului*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2006.
- BAETENS, Jan și Jean-Jacques POUCEL, *The Challenge of Constraint*, în *Poetics Today*, Winter 2009, Vol. 30 Issue 4, pp. 611-634.
- BLAKE, Andrew, ‘Wort oder Ton?’ *Reading the Libretto in Contemporary Opera*, în *Contemporary Music Review*, Vol. 29, No. 2, Aprilie 2010, pp. 187-199.

- CARROLL, Rachel, *Introduction: Textual Infidelities*, în Carroll, Rachel (ed.), *Adaptation in Contemporary Culture. Textual Infidelities*, London, Continuum, 2009, pp. 1-7.
- DE GEEST, Dirk și An GORIS, *Constrained Writing, Creative Writing: The Case of Handbooks for Writing Romances* în *Poetics Today*, Spring 2010, Vol. 31 Issue 1, pp.81-106.
- DESPORTES, Corinne, *Le livret d'opéra, une affaire d'écrivain* în *Magazine littéraire*, no. 451, 2006-03, pp.10-13.
- GERMANO, William *Reading at the Opera*, *University of Toronto Quarterly*, Summer 2010, Vol. 79 Issue 3, 2010, pp. 881-98.
- HUTCHEON, Linda, *A Theory of Adaptation*, New York, Routledge, 2006.
- LEITCH, Thomas, *Twelve Fallacies in Contemporary Adaptation Theory* în *Criticism*, Spring 2003, vol.45, No.2, Detroit, Wayne State University Press, pp.149-71.
- MORRA, Irene, *Outstanding the Sun: Contemporary Opera and the Literary Librettist*, în *Contemporary Music Review*, vol. 29, n. 2, April 2010.
- MUTHU, Mircea, *Estetica între mediere și sinteză*, Cluj-Napoca, Limes, 2016.
- SANDERS, Julie, *Adaptation and Appropriation*, New York, Routledge, 2006.
- TROMP, Gilles, *Le texte d'opera*, în *L'Opera*, Paris, Bordas, 1980.
- WASSERMAN, Adam, *Song of Himself*, interviu cu poetul J.D. McClatchy apărut în *Opera News*, Aug 2008, Vol. 73 Issue 2, p28-31.
- WHELEHAN, Imelda, *Adaptations. The Contemporary Dilemmas*, în Cartnell, D. și Whelehan, I. (eds.) *Adaptations: from Text to Screen, Screen to Text*, London, Routledge, 1999, pp.3-19.

RICHARD SÂRBU: CONTRIBUTIONS TO TRANSLATION STUDIES**RICHARD SÂRBU: CONTRIBUTIONS AUX ÉTUDES SUR LA TRADUCTION****RICHARD SÂRBU: CONTRIBUȚII LA STUDIILE DE TRADUCERE****Daniela GHELOTOFAN**

Universitatea de Vest din Timișoara

daniela.gheltofan@e-uvt.ro**Abstract**

Professor Richard Sârbu is a key figure in the development of Romanian linguistics. His studies are among the most important reference works in the field of semantics and lexicology. We believe that his original ideas have shaped the Romanian semasiological linguistics through methodological, analytical, and scientific innovations. Beyond the boundaries of linguistics, R. Sarbu has started to be more and more interested in the translation theory. Thereby, assuming a leading role in some of the most problematic issues of the translation process, R. Sarbu presents the boundaries and interferences between the representative translation and the adequate translation, emphasizes the importance of the synonymous selection, highlights syntagmatic constraints during the translation process, offers a model for translation analysis, applicable to different languages and cultures, and creates the axiomatic concept "revealer of discursive meaning" – an essential component of translation practice.

Résumé

Le professeur d'université Richard Sârbu est une personnalité de la linguistique roumaine. Il est l'auteur d'importantes études de sémantique et lexicologie générale, se trouvant parmi les ouvrages de spécialité et de référence dans le paysage linguistique roumain, mais pas seulement. Nous soutenons que ses idées originales ont modelé la linguistique semasiologique, à travers l'innovation au niveau du savoir-faire, de l'analyse et de la méthode scientifique. En dépassant les frontières de la linguistique, le chercheur R. Sârbu s'intéresse aux débats sur des problèmes posés par la traduction. De cette manière, en assumant le rôle de pionnier dans certains problèmes difficiles du processus de traduction, il présente les limites et les interférences entre le caractère représentatif et le caractère adéquat d'une traduction, il montre l'importance de la sélection synonymique, comme les limites syntagmatiques en rendant le matériel-source, il offre des modèles d'analyse practico-traductive, en s'appliquant à d'autres langues et cultures, il crée le concept-axiomatique "révélateur de signification discursive" - un élément essentiel de l'accessoire traductrice.

Rezumat

Profesorul universitar Richard Sârbu este o personalitate distinctă a lingvisticii românești. Este autorul unor studii importante de semantică și lexicologie generală, aflate printre lucrările de specialitate de referință în peisajul lingvistic românesc și nu numai. Susținem că prin ideile sale originale a oferit modele viabile, consacrate și prolific, în lingvistica semasiologică din România, cercetătorul inovând la nivel de metodă, de analiză și de tactică științifică. Depășind granițele lingvisticii, cercetătorul R. Sârbu este atrăs de dezbaterea problemelor de traducere. Astfel, asumându-și un rol călăuzitor în unele probleme dificile ale procesului traductiv, prezintă limitele și interfețele dintre caracterul reprezentativ și cel adecvat al unei traduceri, arată importanța selectivității sinonimice, precum și a constrângerilor sintagmatice în redarea materialului-sursă, oferă modele de analiză practico-traductivă, aplicabile la diverse limbi și culuri, creează

conceptul-axiomatice „revelator de semnificație discursivă” – element esențial al recuzitei traductive.

Keywords: *translation studies, representative translation, model for translation analysis, revealer of discursive meaning*

Mots-clés: *traduction, caractère représentatif, modèles d'analyse practico-traductive, révélateur de signification discursive*

Cuvinte-cheie: *studii de traducere, reprezentativitate, modele de analiză practico-traductivă, revelator de semnificație discursivă*

Reputat lingvist, format la universitățile bucureșteană și timișoreană, unde urmează secția de limba și literatura rusă (1955-1959) la Institutul Pedagogic „Maxim Gorki” din București și specializarea de Limba și literatura română (1969-1972) la Facultatea de Filologie din Timișoara, profesorul universitar Richard Sârbu este o personalitate distinctă a lingvisticii românești. În domeniul lingvisticii, se bucură de succesul de a fi autorul unor studii importante de semantică și lexicologie generală. Acestea se află printre lucrările de specialitate de referință în peisajul lingvistic românesc și nu numai. Contribuția sa este cu atât mai notabilă, cu cât studiile sale conțin idei care au ajutat la crearea de noi perspective și abordări la nivel filologic. Susținem că prin ideile sale originale a oferit modele viabile, consacrate și prolifice, în lingvistica semasiologică din România, cercetătorul inovând la nivel de metodă, de analiză și de tactică științifică. Spre exemplu, „dezintegrarea semică”, analiza „globală” a categoriilor lexico-semantice, studiul colocațiilor lexicale, novatoare prin concepție și aplicație, sunt preluate de numeroși cercetători, români și străini. Așadar, în epoca în care apăreau cele mai importante investigații despre lexicologia românească, despre categoriile semasiologice¹, monografia sa *Antonimia lexicală în limba română*² (Timișoara, Facla, 1977) are un puternic impact asupra evoluției studiilor lingvistice ale cercetătorilor din acea vreme și nu numai, aceasta propulsându-l pe R. Sârbu ca autor de referință, cu un aport substanțial la dezvoltarea lingvisticii românești. Numeroasele recenzări și citări ale celor mai cunoscuți lingviști, cuprinse în colajul următor, întăresc acest fapt:

Alexandru Graur, *Antonime, „România literară”*, XI, nr. 17 (27.04.1978); **Ružena Ostra**, *Antonimia lexicală ..* /idem/, „Sbornik prací Filozofské Faculty Brněnské Univerzity”, ročník XXIX, Rada romanistická (L) C.2., 1980, p. 94-95; Cf. și „Etudes romanes de Brno”, nr. L2, 1980; **Onufrie Vințeler**, *Antonimia lexicală în limba română*, /idem/ „Cercetări lingvistice”, XXIII, 2/1978, Cluj-Napoca, p. 238-239; **Maria Iliescu**, *Oppositions semantiques...* /R. Sîrbu, Analiza semică a unor substantive care denumesc sentimente..., SCL, XXV, nr. 3, 1974, p. 275-290/, în „Folia Linguistica”, nr. X – 1/2, Haga, 1977, p. 166 -168; **Angela Bidu-Vrânceanu**, *Problèmes d'analyse des champs lexicaux*, /R. Sîrbu, Antonimia lexicală în limba română/ în vol. *Logos semanticos. Studia linguistica in honorem Eugenio Coserio (1921-1981)*, vol. III, Madrid- Berlin- New-York, p. 351, 354, 356, 360; **Angela Bidu-Vrânceanu**, *Modeles de structuration lexico-semantique*, /idem/, în “Quaderni di semantica”, nr. 1, 1983, p. 89-94; **Constantin Nergreanu**, *Structura proverbelor românești*, /idem/, București, 1983, p. 42, 60, 68 și urm.; **Onufrie Vințeler**, *Probleme de sinonimie*, /idem/, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983, p. 50, 51, 53, 58; **Theodor Hristea**, *Sinteze de limba română*, /idem/, București, EDP, 1981, p. 20, 21, 23; 1994, p. 23, 31; **Angela Bidu-Vrânceanu**, **Narcisa Forăscu**, *Observații privind modalitatea contextuală de analiză la nivelul lexicului*, /idem/, în SCL, XXXV, nr. 1, 1984, p. 8, 9, 10; **Angela Bidu-Vrânceanu**, **Narcisa Forăscu**, *Modele de structurare semantică*, /idem/, Timișoara, Ed. Facla, 1984, passim; 1985, p. 120; **Angela Bidu-Vrânceanu**, *Paradigmatic și sintagmatic în semantică*, /idem/ în “Limba română” XXIX, nr.1, 1980, p. 3; **Angela Bidu-Vrânceanu**, **Narcisa Forăscu**,

¹ Este necesar să precizăm din nou faptul că școala universitară timișoreană are meritul de a fi prioritată în alcătuirea unor studii, articole și cărți monografice ca reper fundamental pentru lingvistica românească, cu referire specială la domeniul lexicologiei și al semanticii (vezi MILIN 2007).

² Până la apariția acestui studiu monografic, o serie de alte articole ale acestui excepțional lingvist stau la baza altor studii românești, care ele însese apoi au făcut epocă în literatura noastră de specialitate (vezi colajul citărilor).

Cuvinte si sensuri, /idem/, Ed. Stiințifică și Enciclopedică, Bucuresti, 1988, p. 219, 227; **Angela Bidu-Vrânceanu**, *Structura vocabularului limbii române*, /idem/, E.S.E., București, 1986, p. 50, 52, 46, 236, 313; **Narcisa Forăscu**, *Contribuții la studiul stilistic al antonimelor*, /idem/, SCL, XXXV, nr.4, 1985, p. 288-289; **Gheorghe Bârlea**, *Contraria latina. Contraria romanica*, /idem/, București, Edit. ALL, 1999, passim (p. 24, 29, 45, 52, 57, 58, 59, 60, 61, 151, 153, 209); **Livia Vasiluță**, *Semantică lexicală. Lecturi critice*, /idem/, Timișoara, Editura Mirton, 2000, p. 190, 284, 325; **Fr. Heidermanns**, *Bibliographie zur indogermanischen Wortforschung*, /idem/, Max Niemeyer, Tübingen 2005, p. 893; **Angela Bidu-Vrânceanu, Narcisa Forăscu**, *Limba română contemporană. Lexicul*, /idem/, București: Humanitas Educational, 2005, p. 121, 125, 129, 134, 135, 136, 169, 170, 172, 174; **Cristian Moroianu**, *Antonimia neologică în limba română*, /idem/, București, EUB, 2012, p. 1, 13, **Cristian Moroianu**, *Motivarea internă a relațiilor semantice. Antonimia analizabilă*, /idem/ București, EUB, 2015, p. 255, 267 etc.

Ideile sale sunt receptate și valorificate de renumiți cercetători și din lingvistica rusă precum L.A. Novikov (1984 [1978], 21), care îl citează în cuvântul înainte – un adevărat studiu introductiv în problema antonimiei – al dicționarului de antonime conceput de M.R. L'vov. De altfel, am identificat lucrări, articole în limbile ucraineană, cehă, sărbă și bulgară, precum și cercetări masterale și doctorale actuale în limba rusă, cu tematica referitoare la antonimie, în care se citează studiile profesorului R. Sârbu ca reper teoretic fundamental. Numele său se înscrie astfel și în galeria celor mai de seamă cercetători ruși, nu numai români: L.A. Novikov, L.A. Vvedenskaja, E.I. Rodičeva, Ju.D. Apresjan, M.R. L'vov, A.N. Tichonov și alții.

În acest loc, redăm datele bibliografice ale dicționarelor de personalități în care se consemnează contribuțiile lui R. Sârbu:

Ju.N. Karaulov, Arto Mustajoki (red.), *Who's who in Russian Linguistics*, Helsinki, 1994, p. 245; Aquilina Severin și Diana Zărie, *Scriitori și lingviști timișoreni (1945-1999) Dicționar biografic*, Timișoara, 2000, p. 91-93; A.N. Judakin, *Slavjanskaja enciklopedija. Teoreticheskoe, prikladnoe i slavjanskoe jazykoznanie*, în 3 volume, Moscova, 2005, vol. III, p. 224-227; Romanian Who is Who – *Encyclopedia Personalităților din România. Biografi contemporne*, ediția 2013 (Romanian Biographic Institute).

În cartea-referință, *Antonimia lexicală în limba română*, R. Sârbu reclamă pe un ton vaticinar nevoia studierii aprofundate a sintagmaticului și a aspectului funcțional al limbii române, manifestând o deschidere impresionantă pentru înregistrarea și descrierea realităților lingvistice ale limbii române, a variațiilor sale contextuale. În acest sens, atașează monografiei sale un *Mic dicționar sintagmatic de antonime*, prin aceasta semnalând necesitatea includerii în dicționarele de antonime a posibilităților lexicale combinatorii ale antonimelor. Trebuie să subliniem și aici că din acel moment cu nenumărate ocazii lingvistul atrage atenția asupra faptului că în limba română nu există un dicționar sintagmatic, după modelul celor din spațiul englez sau rus, acest tip de material lexicografic fiind prezent în acele spații lingvistice încă de la mijlocul secolului trecut.

Așadar, deși studiul monografic menționat este încadrat în seria cercetărilor semantice tradiționale de tip structuralist și deși ne desparte un timp apreciabil de momentul în care a fost conceput, acesta conține, după cum am remarcat deja, numeroase elemente care prefigurează și stimulează încă investigațiile filologice, iar cea mai recentă direcție de cercetare este de natură sintagmatică și contextual-discursivă. Bunăoară, în cadrul lingvisticii computaționale sau a lingvisticii corpusului, cercetătoarea Verginica Barbu Mititelu (2010) reanalizează tipologiile contextelor antonimice, propuse de R. Sârbu (1974, 1977) și de M. Bucă (1976), cu ajutorul unui corpus impresionat alcătuit din 37 de milioane de cuvinte. Ceea ce impresionează la capătul acestei investigații este faptul că rezultatele obținute de V. Barbu Mititelu nu infirmă specificul contextual al cuplului antonimic decelat de specialiștii amintiți, ci, dimpotrivă, reafirmă valabilitatea frame-urilor sintactice, identificate și analizate în studiile acestora. Trebuie să facem remarca, încă o dată, că intuiția și un anumit simț lingvistic, pe lângă cunoștințele solide, i-au ajutat de-a lungul vremii pe marii lingviști să cerceteze, să formuleze postulate, axiome, principii, ipoteze, să dea soluții, care să dureze în timp. Revenim asupra lucrării menționate și precizăm că, deși în corpusul examinat nu se regăsește niciun frame nou față de cele deja stabilite în studiile precizate ale anilor '70 din secolul trecut, analiza întreprinsă de V. Barbu Mititelu este importantă, căci verificarea și confirmarea

datelor se face cu instrumente moderne, fiind, în fond, convinși, încă o dată, de faptul că, în acest caz cel puțin, metodele tradiționale nu au dat greș.

Supunându-ne opticii călăuzitoare a lingvistului R. Sârbu în investigarea resurselor contextual-sintagmatice ale limbii române, la rândul nostru, am încercat să analizăm ipostazele discursiv-funcționale ale lexemelor antonimice, oferind o clasificare a funcțiilor discursivee ale antonimelor în limba română (GHELTOFAN 2013) și a conectorilor discursivi care ajută la proiectarea contrastivității, a opoziției semantice (GHELTOFAN 2015), apoi o cercetare funcțional-cognitivă în care s-a dovedit că și discursul de mari dimensiuni se structurează și se orientează valorico-afectiv, într-o formă implicită și explicită, pe baza cuplurilor opozabile, producându-se o coagulare textuală ca urmare a unei conceptualizări discursiv-antonimice (GHELTOFAN 2013-2014, GHELTOFAN 2014). Una dintre concluziile principale la care am ajuns a fost că putem vorbi de o antonimie discursivă, sinonimă cu antonimia funcțională, care este rezultatul contextualizării antonimelor, deopotrivă canonice și necanonice (ocazionale, contextuale, extrasistemice), al utilizării antonimelor efectiv în context, dar și al unor tipare antonimice, impregnate conceptual, reconstruibile și deductibile în micro- și macrotexte.

Din inventarul studiilor-reper fundamental în lingvistica românească ale lui R. Sârbu fac parte și cercetările sale de tip dialectal, întreprinse timp de aproape două decenii în două localități din Istra (Croatia), în care mai trăiesc etnicii istroromâni, care au fost valorificate prin elaborarea, în colaborare, a volumului monografic *Dialectul istroromân. Texte și glosar*, un studiu cu contribuții relevante în definirea stadiului actual de evoluție al idiomului cercetat, care completează, aşa cum apreciază unii specialiști, un vid însemnat în dialectologia românească sud-dunăreană din ultimele decenii.

Recent, lingvistul Richard Sârbu adăugă preocupările sale științifice anumite probleme din sfera traductologiei, mai ales că, până în acest moment, a colaborat la traducerea unor autori români (Marin Preda, Augustin Buzura, Eugen Uricariu, Aurel Rău ș.a.) în limba slovenă și a unor scriitori sloveni (Vladimir Kovačič, Kiril Zlobec, Pavle Zidar, Beno Zupančič ș.a.) și ruși (Teofan Zatvornik) în limba română (vezi bibliografie). Studiile sale de lingvistică, mai cu seamă cele de gramatică contrastivă, ample și profunde, cu referire la mai multe limbi pe care lingvistul le cunoaște (rusă, slovenă, franceză), reprezintă o bază teoretică temeinică din care cercetătorul își selectează conținutul ideatic și conceptual-operational ce îl va sprijini în construirea unui demers științific de tip traductologic, în vederea (re)evaluării și a (re)constituirii etapelor procesului traductiv.

În linia descrisă în literatura de specialitate rusă și nu numai, Richard Sârbu este adeptul teoriei care promovează actul traducerii ca proces comunicativ, în primul rând, și care ține seama, mai ales, de resursele psiholingvistice, sociolingvistice sau pragmalingvistice. Asemenei lui Fedorov, Komissarov, Catford, Bell ș.a., socotește că traducerea trebuie să înglobeze ideile și practicile de analiză ale lingvisticii comparative și aplicate, iar „traducătorul ideal” (cf. BELL, 2000, 59) ar trebui să aibă competență gramaticală, sociolingvistică, comunicativă, precum și strategică (*id.*, *ibid.*). De altfel, importanța laturii comunicative a traducerii se vădește chiar în limbajul de zi cu zi, când fiind puși în față diverselor contexte utilizăm, chiar intuitiv, instinctiv, o traducere intralinguală, după remarcă lui I. Evseev (1983) – „omul este un «traducător»”³ (*i.e. homo interpres*, la KUKKONEN 2013).

Totuși, după cum vom vedea mai departe, referitor la rolul analizei comparative/ contrastive în traducere, R. Sârbu (2017, 194) observă în mod just că această analiză servește procesului traductiv dar numai până la un anumit punct, căci „nu numai dezvăluirea asemănărilor și deosebirilor dintre limbi la nivelul sistemului (analiza contrastivă), ci și cunoașterea regulilor de

³ Pentru a susține cu un exemplu empiric această afirmație privitoare la necesitatea „traducerii” mesajelor, redau aici din discursul unor studenți care promovau programul „Work and travel”: „ai oportunitatea să livrezi sesiuni ca voluntar și să ai experiență” (apr. 2011, UVT). Secvența marcată cu italicice poate să creeze probleme de înțelegere celor care nu cunosc suficient limba engleză, deoarece această structură lexicofrazeologică este calchiată aici: „to deliver session”.

selecție și de combinare a mijloacelor de expresie în construcția enunțurilor” este indispensabilă în fapt, precum și tot ceea ce ține de o anumită „gramatică a discursului” și de „spiritul unei limbii” în special.

În studiile sale de traducere, R. Sârbu recuperează sau reînnoiește o serie de viziuni și concepte ale spațiului traductologic rus și nu numai (FEDOROV 2002 [1953], KOMISSAROV 1990, PARŠIN 2000, TJULENEV 2004, LUNGU-BADEA 2005 și a.), care îi permit să-și dezvolte propria optică.

Nucleul traductologic al scenariului său ideatic se leagă de conceptul de „reprezentativitate” (cf. SÂRBU 2015, 2015a, 2017). Se face următoarea distincție între:

„conceptele de «adecvare» și de «reprezentativitate», cu referire la domeniul traducerii. Cele două concepte se află într-un raport de interferență, fiecare având câte o zonă specifică, și o zonă comună mai extinsă, noțiunea de «reprezentativitate» fiind, după opinia noastră, mai largă. Reprezentativitatea unei traduceri vizează, după părerea noastră, în primul rând referențialitatea, conținutul informațional al unui text, inclusiv compensațiile stilistice, și abia în al doilea rând – potrivirile de substanță și de formă ale unei anumite expresii” (SÂRBU, 2015, 174).

În accepția specialistului, o traducere trebuie să fie reprezentativă („traducerea reprezentativă”), iar în dobândirea unui rezultat satisfăcător, printre manevrele traductive executate de translator, trebuie să se afle „numeroase operații de natură psiholingvistică pentru a soluționa divergențele interlingvistice și pentru a conferi traducerii un caracter reprezentativ” (SÂRBU, 2015a, 8).

În teoria sa, (arhi)conceptul traductologic de „reprezentativitate” se leagă de cel de „selecție sinonimică” și de cel de „selectivitate/ constrângere sintagmatică⁴”, întrucât, în momentul echivalării, traducătorul este silit să identifice dintr-o pletoră sinonimică și cvasisinonimică elementele-țintă considerate „*a fi mai reprezentative în raport cu textul original, mai potrivite cu propriul gust estetic* (= al traducătorului, adăug.n.), *cu afinitățile publicului-țintă*”, într-un cadru care să țină seama de sistemul, norma și uzul limbii-țintă, precum și de intenția, stilul și registrul textului-sursă (cf. SÂRBU 2015, 2015a, 2017). Din această ambianță conceptual-traductivă, din acest scenariu traductologic izvorăște ca o consecință logică preocuparea deosebită a lui R. Sârbu pentru aplicabilitate, pentru revigorarea ideilor centrale ale domeniului, dar și pentru receptivitate la opticiile noi de analiză, desigur și într-un cadru sistematizat, nu numai aplicat. De aceea, în momentul în care a scos în evidență conceptele menționate, R. Sârbu construiește întregul profil al demersului său științific traductiv, la nivel teoretic și practic. În acest sens, stabilește criteriile care vizează „traducerea reprezentativă”:

- „*consubstanțialitatea semantică (convergența denotativ-referențială și conotativ-figurativă), inclusiv selectivitatea sinonimică și restricțiile sintagmatice;*
- *similitudinea de conținut informational, de scop/intenție comunicational-pragmatică (inclusiv luarea în considerare atât a articulațiilor logico-tematice și a celor acțional-discursive);*
- *convergența de impact emotional-expresiv (afinitatea configurațiilor prozodice – ritm, rimă, măsură etc.);*
- *congruența tonalităților funcțional-stilistice, consens atitudinal față de persoane/personaje în raportul autor-traducător;*
- *reflectarea specifică a cadrului situational desemnat;*
- *paralelismul sintactic;*
- *amprenta stilului propriu/individual al traducătorului.*” (SÂRBU, 2017, 193).

În momentul restituirii textului-sursă, analiza și sinteza traducțională, în opinia lui R. Sârbu, se desfășoară în patru direcții fundamentale:

„(a) activitatea preliminară de căutare și stabilire a corespondențelor sinonimice în plan lexical și, ulterior, în plan grammatical, ceea ce presupune stabilirea seriilor sinonimice

⁴ A se vedea, din nou, importanța pe care o acordă R. Sârbu domeniului sintagmaticii.

corelativa din LS și LT, un moment urmat imediat de (b) selecția termenului care corespunde în cea mai mare măsură – și denotativ, și conotativ, și sub aspect cultural – termenului din original. Această operație se poate realiza diferit de la un traducător la altul, potrivit cu opțiunile lui stilistice și cu concepția sa despre lume și viață, iar în cazul textelor beletristice, potrivit cu harul său literar. Dar în cazul unor traducători care nu sunt literați ca profesie și când traduc texte nonliterare, aparținând altor stiluri funcționale, ni se pare absolut necesară (c) analiza contrastivă/comparativă a lexemelor, a îmbinărilor/sintagmelor lexicale și chiar unor segmente de text ce reclamă dificultăți în translatare și, evident, (d) raportarea la planul discursiv al textului, ca întreg (Fedorov 2002 [1953]).” (SÂRBU, 2017, 200).

Stipulându-se în mod firesc că „întrebuiențarea diferențiată de la o comunitate lingvistică la alta a mijloacelor de expresie pentru una și aceeași noțiune nu se explică prin deosebiri de sisteme lexicale, ci prin alte cauze de natură **pragmatică**, în spătă prin **uz**” (SÂRBU, 2017, 198), principiile traductive enunțate anterior sunt explicate și ilustrate cu ajutorul unor modele traductive, pe care autorul le denumește *model situational-denotativ*, *model semantico-transformațional* și *model psiholingvistic* (*id., ibid.*, 202-203, 205) și care prezintă evidențe traductive din diverse limbi: rusă, franceză, engleză, germană. În plus, ne captează atenția *modelul general pentru activități traductive* (*id., ibid.*, 204) prin complexitatea și varietatea sirului de operații de traducere înregistrate.

Pe lângă faptul că specialistul ne-a oferit aceste modele de analiză practico-traductivă, aplicabile la diverse limbi și culturi, este demn de semnalat și o altă contribuție însemnată a lui R. Sârbu (*cf.* 2015, 2015a, 2017) prin delimitarea conceptului operațional, cu un caracter axiomatic, „*revelator de semnificație discursivă*” (RSD), a cărui exemplificare empirică se face cu ajutorul verbelor de mișcare ale limbii ruse în încercarea de redare adecvată a lor în limba română. Acest instrument traductiv este eficace nu numai în tactica de analiză textual-traductivă a originalului și apoi de restituire a materialului-sursă, ci și în evaluarea produsului traductiv. De altfel, „*revelatorul de semnificație discursivă*”, în opinia cercetătorului, ar trebui să se regăsească printre uneltele operativ-traductive ale oricărui traducător debutant, ar putea fi folosit, să spunem așa, ca *revelator traductiv* în procesul transferului lingvistic. După părerea noastră, RSD reprezintă un construct terminologic traductiv, de aceea apreciem că acesta, alături de celelalte concepte-conținut și de modelele tradiționale, introduse de R. Sârbu – fiind elemente de recuzită traductivă, ar merita să facă parte dintr-un breviar comentat al metalimbajului traducerii, în tradiția celor deja existente (vezi LUNGU-BADEA 2012).

Dobândirea unei competențe traductive este o exigență a vremurilor actuale mai ales, iar prin cercetările, teoretice sau empirice, ale specialiștilor din domeniu se scot în relief problemele întâmpinate, oferindu-se argumente, soluții și deslușiri pertinente, creându-se, totodată, un adevărat instrumentar traductiv-traductologic.

În încheiere, consemnăm că pentru meritele sale excepționale în dezvoltarea filologiei românești, precum și pentru întreaga sa activitate didactică și pedagogică, Universitatea de Vest din Timișoara i-a conferit profesorului universitar dr. Richard Sârbu *Diploma Pro Omni Suo Opere Universitario*.

Bibliografie

- BARBU MITITELU, Verginica, *O perspectivă contextuală asupra antonimiei*, in Rodica Zafiu, Adina Dragomirescu, Al. Nicolae (ed.), *Limba română: controverse, delimitări, noi ipoteze (I). Actele celui de-al 9-lea Colocviu al catedrei de limba română* (București, 4-5 dec. 2009), [București], EUB, 2010, p. 183-190.
- BELL, R.T., *Teoria și practica traducerii*, (traducere de Cătălina Gazi), Iași, Polirom, 2000.
- BUCA, M., EVSEEV, I., *Probleme de semasiologie*, Timișoara, Facla, 1976.
- EVSEEV, I., *Cuvânt-simbol-mit*, Timișoara, Facla, 1983.

- FEDOROV, A. V., *Osnovy obščej kategorii perevoda (lingvističeskie problemy)*, Sankt Peterburg, Filologiya tri, 2002 [1953].
- GHELTOFAN, Daniela, *Despre conectorii (logico-) discursivi ai contextului antonimic din limbile rusă și română*, in AUT, LIII, 2015, p. 79-84.
- GHELTOFAN, Daniela, *Conceptualizarea antonimică – modalitate de structurare discursivă*, in AUT, LI-LII, 2013-2014, p. 53-60.
- GHELTOFAN, Daniela, *Antonimia. O abordare sistemică și extrasistemnică*, Craiova, Universitaria, 2014.
- GHELTOFAN, Daniela, *Categoriile funcțional-discursive ale antonimiei*, in Călin Timoc (red. resp.), *Qvaestiones romanicae. Lucrările Colocviului Internațional Comunicare și cultură în România europeană* (ed. a II-a, 24-25 sept. 2013), 2, Szeged, JatePress, 2013, p. 328-341.
- KOMISSAROV, V. N., *Teoria perevoda (lingvističeskie aspekty)*, Moskva, Vyšaja škola, 1990.
- KUKKONEN, P., *The translating and signifying subject as homo interpres and homo significans: Victoria Welby's concept of translation – a polyfunctional tool*, in „Semiotica”, vol. 196, nr. 1-4, 2013, p. 261-282.
- LUNGU-BADEA, Georgiana, *Mic dicționar de termeni utilizați în teoria, practica și didactica traducerii*, Timișoara, EUV, 2012 [2003].
- LUNGU-BADEA, Georgiana, *Tendințe în cercetarea traductologică*, Timișoara, EUV, 2005.
- LUNGU-BADEA, Georgiana, *Teoria culturemelor, teoria traducerii*, Timișoara, EUV, 2004.
- MILIN, J., *Slavistica universitară timișoreană (1957-2007). Dicționar biobibliografic*, Timișoara, EUV, 2007.
- MOLDOVAN, V., *Teoria chudožestvennogo perevoda*, Timișoara, Eurostampa, 2000.
- MOROIANU, C., *Motivarea internă a relațiilor semantice. Antonimia analizabilă*, in Rodica Zafiu, Isabela Nedelcu (coord.), *Variația lingvistică: probleme actuale*, 2, București, EUB, 2015.
- MOROIANU, C., *Antonimia neologică în limba română*, București, EUB, 2012.
- NOVIKOV, L. A., *Russkaja antonimija i ee leksikograficheskoe opisanie*, in M. R. L'vov, *Slovar' antonimov russkogo jazyka*, 2-oe izd., Moskva, Russkij jazyk, 1984 [1978], p. 5-30.
- OLTEANU, Antoaneta, *Câteva considerații despre traducerile din limba rusă*, in Georgiana Lungu-Badea (coord.). *Cercetarea traductologică în România. Direcții, teme, perspective*, Timișoara, EUV, 2015, p. 56-57.
- PARŠIN, A. A., *Teoria i praktika perevoda*, Moskva, Russkij jazyk, 2000.
- SÂRBU, R. *Selectivitatea sinonimică și constrângerile lexicale în traducere*, in Georgiana Lungu-Badea (coord.). *Cercetarea traductologică în România. Direcții, teme, perspective*, Timișoara, EUV, 2015a, p. 8-10.
- SÂRBU, R., *Analiza semică a antonimelor...*, in AUT, X, 1972, p. 201-214.
- SÂRBU, R., *Analiza semică a unor antonime care denumesc sentimente în limba română*, in SCL, XXV, 3, 1974, p. 275-290.
- SÂRBU, R., *Antonimia cuvintelor care denumesc trăsături de caracter în limba rusă contemporană*, in AUT, XI, 1973, p. 22-32.
- SÂRBU, R., *Colocație și coligație în sintagmatica lexico-sintactică*, in „Filologie XXX, Lingvistică”, nr.2, Timișoara, TUT, 1987, p. 53-64.
- SÂRBU, R., *Despre caracterul reprezentativ al traducerii*, in Diana Tetean (coord.), *O viață de om în slujba literelor: In honorem magistri Onufrie Vințeler - 85 de ani*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2015, p. 174-184.
- SÂRBU, R., *L'antonymie comme manifestation des relations de système dans le lexique*, in „Linguistica”, XIX, Ljubljana, 1979, p. 157-169.
- SÂRBU, R., *L'antonymie des séries dérivatives*, in „Linguistica”, XXI, Ljubljana, 1981, p. 119-143.
- SÂRBU, R., *Observații asupra lexicului istroromân actual*, in „Dialectologica”, București, 1989, p. 153-159.
- SÂRBU, R., *Selectivitatea sintagmatică și constrângerile lexicale în traducerea reprezentativă*, in Georgiana Lungu-Badea, Nadia Obrocea (coord.), *Studii de traductologie românească. I.*

- Discurs traductiv, discurs metatraductiv. In honorem magistri Ileana Oancea*, Timișoara, EUV, 2017, p. 192-216.
- SÂRBU, R., *Semnyj analiz antonimov*, in „*Russkij jazyk za rubežom*”, nr. 5, Moskva, 1975, p. 86-89.
- SÂRBU, R., *Antonimia lexicală în limba română*, Timișoara, Editura Facla, 1977, 270 p.
- SÂRBU, R., *Delirul*, Marin Preda, Traducere în limba slovenă (*Delirij*, în colab.), Ljubljana, Editura Cankar, 1981, 525 p.
- SÂRBU, R., FRĂȚILĂ, V., *Dialectul istroromân. Texte și glosar*, Timișoara, Editura Amarcord, 1998, 310 p.
- SÂRBU, R., *Literarno delo Augustina Buzure*, Postfață la versiunea slovenă a romanului *Orgolii (Samoljubje)*, Murska Sobota, Editura Pomurska, 1979, p. 578-591.
- SÂRBU, R., *Marin Preda in romunski sodobni roman*, Postfață la versiunea slovenă a romanului *Delirul (Delirij)*, Ljubljana, Editura Cankar, 1981, p. 553-566.
- SÂRBU, R., *Orgolii*, Augustin Buzura, Traducere în limba slovenă (*Samoljubje*, în colab.), Murska Sobota, Editura Pomurska, Ljubljana, 1979, 576 p.
- SÂRBU, R., *Texte istroromâne și glosar*, Timișoara, TUT, 1987, 124 p.
- TJULENEV, S. V., *Teoria perevoda*, Moskva, Editura Gvadiki, 2004.

**IV. SCIENTIFIC CULTURE/CULTURE
SCIENTIFIQUE/CULTURĂ ȘTIINȚIFICĂ**

Coordinator/Coordinateur/Coordonator:

Eugen GAGEA

PHILOSOPHICAL COUNSELING PREMISES AND TRENDS IN ROMANIA

LE CONSEIL PHILOSOPHIQUE, PRÉMISSES ET TENDANCES EN ROUMANIE

CONSILIAREA FILOSOFICĂ, PREMISE ȘI TENDINȚE ÎN ROMÂNIA¹

Vasile Petru HATEGAN

Universitatea de Vest, Timișoara

vasile.hategan@e-uvt.ro

Abstract

This paper is wrote in the direction of identifying premises that led to the emergence of the first contemporary philosophical practices, given that in Romania there have been serie of oprelists for philosophy and his practice. Starting from the own conditions in which Romanian philosophers wrote and activated in the last century, we analyze some concerns in the field, in the sense of applying philosophical concepts in people's life, other than through scientific writings. Concording with a new European current, appeared in Germany in the early 1980s, expanded in several countries around the world, regarding the emergence of philosophical counseling as a form of philosophy practice for the benefit of people, we present the concerns on this applied direction in Romania, and which can be considered as the directions to be followed for creating a new occupation for every person, not just those who have studied philosophy. This paper reveals the need to continue the process of regulating and recognizing a new profession, philosophical counseling, to different now from the current occupation of the philosopher and used to the specialists who form themselves in the new field of this philosophical practice.

Résumé

Le travail est en direction de trouver des locaux qui ont conduit à la première pratique philosophique moderne, étant donné qu'en Roumanie a été certaines périodes de l'histoire, où la philosophie et sa pratique, avait des nombreux obstacles. Partir de propres conditions dans lesquelles ils ont écrit et travaillé philosophes roumains du siècle dernier, nous analysons une préoccupation récente aux fins de l'application des concepts philosophiques dans la vie des gens, différente au les écrits scientifiques. Selon une nouvelle tendance européenne émergée en Allemagne au début des années 80, et plus tard dans d'autres pays dans le monde, sur l'avènement de conseiller philosophique comme une forme de philosophie pratique pour les personnes, nous présentons ici cette direction pour la Roumanie, qui peut être considérée comme une direction à suivre pour créer un nouveau métier pour tous, et pas seulement pour ceux qui ont étudié la philosophie. La conclusion et la nécessité de poursuivre la réglementation du travail et la reconnaissance d'une nouvelle profession, le conseiller philosophique, qui est différent du actuel d'occupation de philosophe, adressée en particulier des spécialistes qui peuvent se former dans le nouveau domaine de la pratique philosophique.

Rezumat

Lucrarea se înscrie pe direcția de identificare a unor premise ce au dus la apariția primelor practici filosofice contemporane, având în vedere faptul că în România au existat în anumite perioade ale istoriei sale numeroase opreliști puse filosofiei și practicării acesteia. Pornind de la condițiile proprii în care au scris și activat filosofii români din secolul trecut, analizăm unele

¹ O variantă preliminară a lucrării a fost inclusă în programul Conferinței științifice internaționale „Un veac de conflagrații: realitate și ficțiune” organizată de Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, 8 iunie 2018.

preocupări manifestate mai recent, în sensul de aplicare a unor concepte filosofice în viața oamenilor, altfel decât prin scrierile științifice. Conform cu un nou curent european, apărut în Germania la începutul anilor '80 și extins ulterior în mai multe țări din lume, referitor la apariția consilierii filosofice, ca o formă de practică a filosofiei în folosul oamenilor, prezentăm care sunt preocupările din România pe această direcție aplicată, care pot fi considerate direcții de urmat pentru crearea unei noi ocupații, destinață acum tuturor, nu doar celor care au studiat filosofia. Din lucrare rezultă necesitatea continuării procesului de reglementare și recunoaștere a unei noi profesii, consilierea filosofică, aceasta fiind diferită de ocupația actuală de filosof, adresându-se în special specialiștilor care se pot forma în noul domeniu al practicii filosofice.

Keywords: *philosophical counseling, philosophical practice, profession, regulation, occupation*

Mots clés: *conseiller philosophique, pratique philosophique, profession, réglementation, occupation.*

Cuvinte cheie: *consilierea filosofică, practica filosofică, profesie, reglementare, ocupație*

1. Introducere

În această lucrare prezentăm unele premise care au generat și în România apariția unui nou curent, specific filosofiei aplicate, manifestat sub forma unei consilieri care utilizează instrumente și metode specifice filosofiei, fiind acum pusă în practică sub forma consilierii filosofice. Lumea contemporană, începând cu ultimele decenii ale secolului trecut, a manifestat o preocupare către o filosofie orientată spre viața oamenilor, fapt ce a determinat pe unii filosofi să devină practicieni ai unei filosofii aplicate ca mod de viață. Unul dintre cei care a scris cu îndrăznelă despre noua orientare a fost jurnalistul și filosoful britanic, Jules Evans, care în lucrarea *Philosophy for Life* (EVANS, 2012) arată faptul că filosofia greacă poate oferi multe modele de lucru filosofilor actuali, care pot reveni printre oameni, așa cum o făcea Socrate în antichitate. Remarcăm astfel că primii care au făcut acest pas spre practică au fost filosofii, ei fiind urmați mai târziu de alți specialiști proveniți din diverse domenii, care au urmat un proces de formare și specializare; acest proces fiind demarat în România în mediul universitar, în cadrul Facultății de Filosofie.

Pentru a arăta care au fost preocupările pe acest domeniu în România, vom începe cu premisele internaționale apărute în anii '80, când în unele țări din lume au avut loc primele manifestări ale unor practici filosofice, manifestate inițial sub forma unor cabinete individuale de consiliere filosofică, în care un filosof practician utiliza instrumente și metode specifice filosofiei, pentru consilierea unei persoane care apela la acest tip de serviciu. Aceste practici au fost continue mai târziu cu alte forme mai evolute de lucru, prin aplicații destinate grupurilor de persoane sau chiar organizații, punându-se astfel bazele unor practici noi, reprezentate astăzi de consilierea filosofică.

2. Scurtă incursiune în istoriografia consilierii filosofice

Pentru a face această incursiune, trebuie să pornim de la prima formă de practică a consilierii filosofice care a avut loc în Europa, mai precis în Germania, atunci când filosoful german Gerd Achenbach a deschis lângă Koln, în anul 1981, primul cabinet din lume de practică filosofică (*Philosophische Praxis*) fapt ce a dat startul unui nou curent al aplicării practicei filosofice, în folosul persoanei, numită a fi oaspete, ce apela la un serviciu de consiliere oferit acum de filosoful practician. Pe acest considerent filosoful Achenbach devine „părinte al consilierii filosofice” fiind recunoscut în acest fel în toate mediile filosofiei practice, (ACHENBACH, 1984) moment care a dat startul la apariția altor cabinete de practică filosofică, în diferite țări din Europa și din lume. Prin acest nou concept, un filosof poate deveni practician, renunțând la dezbatările filosofice specifice academiei, și coboară la nivelul unui specialist în consiliere filosofică, care lucrează în cadrul unui cabinet de practică.

În prezentarea primilor pionieri ai noilor practici, continuăm incursiunea pe continentul nord-american unde se remarcă Lou Marinoff, filosof practician recunoscut, care a introdus două metode

noi de lucru, denumite după acronimul lor, ca metoda *PEACE* și metoda *MEANS*, practicianul american fiind preocupat serios și de necesitatea unei reglementări și recunoașteri a noilor practici (MARINOFF, 2002). Pe același continent s-a remarcat canadianul Peter Raabe, care sprijină practica filosofiei având o abordare interdisciplinară, de apăstra o relație bună cu alte terapii (RAABE, 2001). În aceeași zonă geografică îl găsim pe filosoful Peter Koestenbaum care se dedică domeniului corporativ (KOESTENBAUM, 2003), dar și pe filosoful Ran Lahav, care se dedică filosofiei aplicate, acesta oscilând între stabilirea cu clientul său a unei viziuni asupra lumii sau căutarea înțelepciunii (LAHAV, 2004), recent devenind preocupat de filosofia de tip contemplativ (LAHAV, 2018).

Revenind în Europa, identificăm o multitudine de școli și curente care s-au dezvoltat în Italia, țară în care s-au publicat numeroase lucrări și cărți despre acest concept și domeniul de activitate, unde remarcăm pe doi dintre practicieni, pe Stefano Zampieri și Neri Pollastri, care au redactat manuale utile oricărui practician (POLLASTRI, 2004; ZAMPIERI, 2013). Franța este reprezentată remarcabil de Marc Sautet, promotorul conceptului *Cafe Philosophique* sau cafeneaua filosofică (SAUTET, 1995), urmat de un alt practicant dedicat, Oscar Brenifier, care a dezvoltat recent numeroase tehnici de consiliere individuală și de grup, precum și practici dedicate filosofiei pentru copii (BRENIFIER, 2015). Alți practicieni ai consilierii filosofice apar și în Regatul Unit, Olanda, Israel și multe alte țări din lume. Pentru o analiză a condițiilor care au dus la apariția primelor practici ale filosofiei sub forma unor cabinete individuale, urmate mai târziu de alte specializări destinate grupurilor, este important să avem în vedere faptul că de-a lungul secolului XX filosofii din România au fost preocupăți permanent și au studiat îndeosebi operele filosofilor de pe continent, și cu toate acestea, ei nu au preluat modelele de practică filosofică apărute în Europa, ulterior apariției primului cabinet de practică filosofică.

În România, mult mai târziu au avut loc primele cercetări în acest domeniu, studii care au constatat că există puține surse în lucrările filosofice din România, care să facă referire la noul domeniu aplicat al filosofiei. Una din concluziile cercetării este că doar câțiva filosofi, proveniți din actualul mediu universitar, au avut și preocupări pentru a identifica care sunt posibilitățile de a practica filosofia în România, sub o formă cât mai apropiată noului concept al consilierii filosofice, raportat la modul cum a fost definită și practicată în alte țări, începând cu anii '80.

3. Premise românești asupra practicării filosofiei

Privind asupra unor scrieri ale filosofilor români din secolul trecut observăm că majoritatea acestora au avut abordări strict academice ale conceptelor filosofice, fiind preocupăți la a scrie filosofie doar pentru filosofi, iar lucrările lor erau prezentate la evenimente specifice filosofiei academice sau publicate sporadic în reviste de specialitate, și doar rareori lucrările lor își găseau un loc în sistemul de învățământ românesc.

Emil Cioran, filosof român stabilit ulterior la Paris (în anul 1941), scria despre filosofie făcând o subliniere originală a modului în care vedea el rolul filosofiei în viața oamenilor, relatarea fiind făcută în jurnalul publicat postum, abia în anul 1991, unde filosoful spunea că atunci: „Când citești pe filosofi cu o îngăduință plină de oboseală, îți dai seama că nu se deosebesc de muritori decât prin faptul că aceștia sunt prizonieri ai intereselor, ai formulelor. Întorci paginile și vezi peste tot o obsesie oarecare ce-și face bietul ei drum, sprijinită de argumente amărate și din când în când de câte-o neputincioasă interjecție. Vorbe și iarashi vorbe. Atât e toată filozofia” (CIORAN, 2011, p. 95). Din această relatată aflăm despre modul în care se scria filosofie în Romania acelor vremuri, fiind orientată doar spre cuvântul scris, fapt exprimat de filosof atât de direct în scrierea sa.

Este important să luăm în considerare și faptul că în perioada de după al doilea război mondial, România a fost mulți ani sub un regim comunist, iar filosofia a fost considerată a fi periculoasă pentru un sistem care agreea doar o singură doctrină despre lume și viață. Această perioadă a regimului comunist în România nu a fost deloc favorabilă filosofiei, accesul la documentare și chiar la scrieri cu tematică filosofică erau limitate, iar cei preocupăți de concepte și idei specifice filosofiei au fost nevoiți să plece din țară. Emil Cioran fiind doar unul dintre cei care au pornit pe

calea străinătății, dar unde pe lângă refugiul care l-a găsit, a avut parte și de recunoașterea activității sale, publicată în mare parte în Franța.

Despre acele vremuri scrie și unul din actualii academicieni români, filosoful Mircea Flonta, care în lucrarea sa biografică, cu titlul „*Drumul meu spre filosofie*”, precizează că învățământ de atunci avea puține discipline ce erau atribuite a fi domeniului de filosofie, cum ar fi „logica, istoria filosofiei și materialismul dialectic și istoric” (FLONTA, 2016, p.31), fiind singurele discipline care erau acceptate de ideologii regimului comunist. Acesta arată faptul că în acele vremuri cu mari restricții, filosofii români se limitau doar la a face traduceri ale unor lucrări recunoscute din filosofia occidentală, fapt ce le oferea indirect accesul la marea filosofie și la autori de marcă din domeniu, ajutându-i totodată să înțeleagă marele domeniu al filosofiei, într-un mod diferit decât filosofia prezentată în școlile de filosofie controlate de ideologia regimului comunist. Mircea Flonta scrie despre modelul preluat din Europa începutului de secol XX, acela de a face filosofie preponderent în mediul universităților, un model despre care afirmă el, a fost contestat de alți filosofi ai vremii, Nae Ionescu sau Lucian Blaga, spunând că aceștia au încercat să aducă filosofia în zona dezbaterei (FLONTA, 2016, p.289). Concluzia la care ajunge poate fi considerată a fi o critică asupra poziției filosofiei românești, considerată a fi una academică, în detrimentul unei filosofii aplicate (adăugăm noi), și arătând că: „Avem, astăzi, o filozofie academică care nu se bucură, ce-i drept, de multă atenție în cercuri intelectuale mai cuprinzătoare. Este acea filozofie ce cultivă mai mult sau mai puțin calificat, modele filozofice consacrate în occident” (FLONTA, 2016, p.289). Putem spune că filosoful vorbește indirect și de necesitatea de reformare a filosofiei românești, chiar dacă ea nu a fost exprimată explicit de acesta, lăsând astfel o ușă deschisă oricărei inițiative, pentru producerea unei schimbări asupra modului în care este percepță filosofia în România, la finalul secolului XX.

În sistemul postbelic atât de restrictiv pentru filosofie, se impune să remarcăm un alt titan al filosofiei românești din secolul trecut, pe filosoful Constantin Noica, care organiza întâlniri cu discipolii săi, de obicei la Păltiniș unde a fost exilat de regimul comunist, și unde acesta afirma (la finalul vieții sale) faptul că: „în materie de filosofie, trebuie să rădem și să recunoaștem că nu știm nimic” (NOICA, 1989, p.244). Autorul preciza faptul că filosofia românească avea o tendință spre un mod mai enciclopedic de a prezenta conceptele filosofice, manifestând un oarecare amatorism, numindu-l și *lăutărișm*, fiind asemenei unui lăutar care improviziază un cântec (NOICA, 2007). Revenind la anul 1944 care marchează începutul unui regim totalitar în România, Noica publică un „*Jurnal filosofic*” în care vorbește despre filosofie, care „poate începe de oriunde.” (NOICA, 2012, p.79), el având și un îndemn pentru cei care vor să descopere filosofia, spunând că doar cei care au răbdare cât un munte dar și un pic de nebunie, o pot întâlni cândva (NOICA, 2012, p.12).

Mircea Flonta spunea despre Noica că acesta privea filosofia ca fiind o adevărată creație fapt ce atribuia totodată „filosofiei academice o poziție subordonată sau periferică.” (FLONTA, 2016, p.201), aceasta fiind o remarcă care arată indirect, spunem noi, și o tendință a acestuia către o filosofie aplicată. În acest context, găsim în *Jurnalul filosofic* scris de Constantin Noica o anume preocupare definită de el a fi „*Scoala*”, concept despre care filosoful, cu oarecare regret, afirmă: „mi-ar plăcea ca la sfârșitul vieții să pot spune: nici nu am făcut nimic altceva.” (NOICA, 2012, p.117). În aceeași perioadă de restricție, Noica a publicat în anul 1978 un scurt tratat despre unele maladii ale ființei umane, pe care le identifică și le descrie în cartea cu titlul: „*Spiritul românesc la cumpătul vremii. Șase maladii ale spiritului contemporan*” (NOICA, 1978). Lucrarea sa poate fi considerată o bună premisă românească în direcția preocupărilor filosofiei naționale de a avea o formă aplicată, cartea putând fi studiată în programele de formare dedicate practicienilor filosofiei.

Începând cu secolul XXI, alți profesori universitari de filosofie din România au unele luări de poziție asupra statutului filosofiei în lumea contemporană, unul dintre aceștia fiind profesorul Valentin Mureșan, cu lucrarea „*Un filosof rătăcit în agora*” în care critică anonimatul în care se află confrății săi, despre care spune că scriu filosofie doar pentru alți colegi sau publică în reviste de cultură; acesta evidențieră totodată faptul că filosofii se pot face cunoscuți și prin „cultivarea și instituționalizarea diferitelor forme de filosofie aplicată” (MUREȘAN, 2013, p.61). El este cel care

spune ferm că unele aplicații ale filosofiei pot deveni profesii distințe, arătând că: „nici consultanța filosofică și nici managementul eticiei nu sunt propriu-zis filosofie sau filosofie morală, ci aplicări ale filosofiei. Sunt alte profesii” (MUREȘAN, 2013, p.134), subliniind astfel importanța creării unor noi profesii, care să activeze distinct de filosofia pusă în practică de către un filosof.

Cristian Iftode, un alt profesor de filosofie din București, acordă un capitol întreg consilierii filosofice, în cartea sa cu titlul „*Filosofia ca mod de viață*” editată în anul 2010, în care face o sumară trecere în revistă a unor metode de consiliere filosofică, prezentate de practicieni deja renumiți în lume, făcând referire la: Lou Marinoff, Peter Raabe, Lidya Amir, Ran Lahav; lucrare în care autorul ajunge la o concluzie simplă, aceea că avem „nevoie de filosofi care să ofere consultanță și asistență individuală și de grup” (IFTODE, 2010, p.24), idee la care subscrim.

Observăm din pozițiile exprimate de cei doi profesori români o poziționare diferită, în sensul că profesorul Valentin Mureșan susține pregătirea unor specialiști în consilierea filosofică arătând că cercetarea filosofică trebuie să rămână mediului academic, pe când profesorul Cristian Iftode este de partea filosofilor aflați la catedră, cărora le face recomandarea să vină în sprijinul oamenilor de rând, învățând să practice consilierea specializată, și care pot continua astfel practicile din antichitate prin aplicarea unor principii generale de viață. În domeniul practicii filosofice îl găsim și pe profesorul Laurențiu Staicu, care a deschis la București un cabinet individual de consiliere, unde în baza pregătirii sale de filosof lucrează și ca practician al filosofiei. Prin această abordare, acesta se poziționează de partea filosofilor, care în opinia sa pot practica filosofia în baza pregătirii lor inițiale, considerând că aceștia nu au nevoie de o specializare expresă în consilierea filosofică.

Pornind de la aceste preocupări către noua practică filosofică, abia în anul 2015 a fost inițiat în România, la Universitatea de Vest din Timișoara, un prim program de formare și specializare în consilierea filosofică, care permite accesul în consilierea filosofică și a altor specialiști, nu doar absolvenților din domeniul filosofiei, sub condiția că aceștia să urmeze integral programul de specializare de tip master, pentru deprinderea abilităților necesare în noua calificare.

Programul a fost înființat la inițiativa profesorului de filosofie Florin Lobonț, fiind denumit generic: *Philosophical Counseling and Consultancy*, fiind prezentat în limba engleză și care a creat în România primii specialiști calificați în noua profesie, și unde cursanții au beneficiat de formatori și din alte țări, în baza unor colaborări încheiate cu universități și instituții specializate din Europa.

4. Cercetări recente asupra profesionalizării consilierii filosofice în România

Pornind de la premisele prezentate privind practicile filosofice și de la necesitatea implicării filosofilor în activitatea de consiliere filosofică, precum și de la formarea primilor practicieni în consiliere filosofică, în cadrul programului masteral organizat în România, în ultimii trei ani am desfășurat o amplă documentare în domeniu, sub forma unei cercetări doctorale, în coordonarea profesorului Florin Lobonț, inițiatorul programului de formare în consilierea filosofică.

Lucrarea denumită generic: *Consilierea filosofică: de la practică la profesie* (HATEGAN, 2018) a fost recent prezentată public, fiind prima teză de doctorat redactată în România pe acest nou domeniu aplicat al filosofiei. În cadrul cercetării au fost identificate unele dileme cu care s-au confruntat practicienii în consilierea filosofică, unde unii fiind pentru filosofii ce pot deveni și practicieni, iar alții fiind pentru formarea unor specialiști instruși special în consilierea filosofică.

O confruntare a fost identificată și între filosofia de tip academic cu filosofia pusă în practică, confruntare care a generat controverse în fiecare țară unde au apărut cabinete de practică filosofică. O altă dilemă a rezultat din cercetarea unor legături interdisciplinare manifestate de consilierea filosofică, în sensul că alte discipline au preluat și aplicat diverse forme ale practicii filosofice, fără a avea un accept al filosofilor, care deseori au manifestat o lipsă de acțiune, fapt ce a dus la asimilarea unor practici specifice filosofiei de către alte domenii și prezentate a fi proprii, proces ce a eliminat indirect filosofia din interesul public.

Aici ne referim îndeosebi la opoziția manifestată de psihologie, și la psihiatrie chiar, care au pretins o anume exclusivitate, inclusiv asupra unor instrumente de lucru și investigare, care au fost preluate tacit din filosofie și asumate ca fiind proprii acestor domenii de terapie. În virtutea acestor

luări de poziție față de consilierea filosofică, aceasta se delimitizează, prin vocea a numeroși practicieni din întreaga lume, care fac distincția între domeniile de practică, accentuând pe caracterul non terapeutic al filosofiei, arătând faptul că practicienii în filosofie lucrează cu oameni denumiți de ei a fi *clienți*, pe când celelalte domenii amintite aplică diverse terapii unor oameni pe care îi definesc a fi pacienți sau bolnavi, în funcție de tipologia de lucru a fiecărui domeniu.

O altă controversă remarcată în cercetarea efectuată este dată de dilema practicării filosofiei ca fiind o practică rezervată doar filosofilor sau dacă aceasta poate fi o profesie reglementată, care să permită accesul la această formare și altor specialiști, proveniți din alte domenii, care se pot specializa în consilierea filosofică. Soluția propusă de noi este pentru sprijinirea reciprocă, mai ales între filosofia academică și consilierea filosofică, având ca model rolul unui părinte în viața copilului său, care păstrează permanent legătura unul cu altul. Pornind de la acest raționament simplu, putem afirma că și consilierea filosofică poate fi considerată o ramură aplicată a filosofiei, devenind implicit un descendent al acesteia.

5. Scurte concluzii

Pornind de la premisele europene și încercările încă timide manifestate în România secolului XX, putem observa că abia la începutul secolului XXI, unii filosofi devin mai mai îndrăzneți și anunță unele activități individuale de consiliere filosofică sau de practică filosofică, fără intenții serioase de recunoaștere a practicii lor ca o profesie distinctă, acțiunile fiind continuante cu unele dezbateri pe tematica necesității implementării unei noi profesii.

Dacă luăm în considerare și alte cercetări asupra acestor noi oportunități create prin aplicarea filosofiei în viața oamenilor, proces care deschide direcții noi de aplicare a acesteia, putem constata că în România există deja un program universitar, care are ca obiectiv pregătirea unor specialiști în noul domeniu aplicat, al consilierei filosofice. Acest program de formare poate fi considerat un prim pas pentru recunoașterea rolului pe care îl poate avea filosofia aplicată în viața oamenilor, sub forma consilierei filosofice, practicată acum ca o profesie ce se dorește a fi recunoscută ca profesie liberală distinctă în România.

Concluzionăm că filosofia poate deveni un instrument aplicat în beneficiul oricărei persoane, putând fi aplicată de la vîrstă copilariei conșiente până la bătrânețe, iar noua ocupație, de consiliere filosofică, este cea care vine în sprijinul persoanelor care vor să învețe să filosofeze. Considerăm că o cooperare a factorilor implicați duce la o recunoaștere rapidă a noii ocupații și profesiei, utilizând potențialul de formare existent în învățământul universitar românesc, care poate astfel da o șansă reală absolvenților facultăților de filosofie, de a pune în valoare și a da un sens aplicat cunoașterii acumulate, întrucât în prezent aceștia se confruntă cu probleme mari în a-și găsi un loc de muncă, care vor putea astfel activa sub o formă reglementată și recunoscută în societatea românească. Dacă s-a reușit în România formarea unor specialiști în consilierea filosofică, ce pot presta servicii persoanelor interesate, ca o formă de practică distinctă a filosofiei, considerăm că drumul poate fi continuat cu succes, în sensul recunoașterii și reglementării unei noi ocupații, care este doar o primă etapă în acest demers. În concluzie susținem opiniile și tendințele care justifică necesitatea aplicării practice a filosofiei în viața oamenilor, prin practica de consiliere filosofică care se conturează, și care poate deveni o nouă profesie reglementată și recunoscută și în România.

Bibliografie

- ACHENBACH, G.B. (1984). *Philosophische Praxis*. Koln: J. Dinter.
BRENIFIER, O. (2015). *Filosofare come Socrate*. Milano: Ipoc.
CIORAN, E. (2011). *Îndreptar pătimăș II*, București: Humanitas.
FLONTA, M. (2016). *Drumul meu spre filosofie*. Bucuresti: Humanitas.
EVANS, J. (2012). *Philosophy for Life*. London: Rider Books.
HAȚEGAN, V. (2018). *Consilierea filosofică: de la practică la profesie*. București: Ars Docendi.

- IFTODE, C. (2010). *Filosofia ca mod de viață. Sursele autenticității*. Pitești: Paralela 45.
- KOESTENBAUM, P. (2003). *The philosophical consultant*. San Francisco: Jossey-Bass/Pfeiffer.
- LAHAV, R. (2018). *Philosophical contemplation*. Vermont: Loyev Books.
- LAHAV, R. (2004). *Comprendre la vita*. Milano: Ipoc.
- MARINOFF, L. (2002). *Philosophical practice*. San Diego CA: Academic Press.
- MUREŞAN, V. (2013). *Un filosof rătăcit în agora*, București: Editura ALL.
- NOICA, C. (2012). *Jurnalul filozofic*. București: Humanitas.
- NOICA, C. (2007). *Despre lăutăritism*. București: Humanitas.
- NOICA, C. (1989). *Istoricitate și eternitate*, București: Capricorn.
- NOICA, C. (1978). *Spiritul românesc la cumpătul vremii. Șase maladii ale spiritului contemporan*. București: Univers.
- POLLASTRI, N. (2004). *Il pensiero e la vita*. Milano: Apogeo.
- RAABE, P.B. (2001). *Philosophical counseling. Theory and practice*. Westport: Praeger.
- SAUTET, M. (1995). *Un cafe pour Socrate*. Paris: Robert Laffont.
- ZAMPIERI, S. (2013). *Manuale della consulenza filosofica*. Milano: Ipoc.

SOLIDARITY WITH HIS PEERS AND CHRISTIAN'S FIGHT AGAINST THE SINS, IN JOHN CHRYSOSTOM'S VIE

SOLIDARITE AVEC LES SIENS ET LA LUTTE DU CHRETIEN CONTRE LES PECHES DANS LA CONCEPTION DE JEAN CHRYSOSTOME

SOLIDARITATEA CU SEMENII ȘI LUPTA CREȘTINULUI CU PĂCATELE, ÎN CONCEPȚIA SFÂNTULUI IOAN GURĂ DE AUR

Teodor VID
Arhiepiscopia Ortodoxă Arad

Abstract

Saint John Chrysostom was the greatest speaker of the 4th century and we might say of all times. The art of his speech unveils elegantly like the folds of a festive robe, and the richness, the diversity and the brightness of the colors and, also, the outstanding gift of depicting the morals of his time are an unparalleled pattern until our days.

Résumé

Saint Jean Chrysostome a été le plus grand orateur du IVème siècle et on peut dire de tous les temps. L'art de son discours se révèle avec élégance comme les plis d'une robe de fête et la richesse, la variété et la brillance des couleurs, mais aussi le talent exceptionnel de peindre les mœurs de son temps constituent, jusque même dans nos jours, un modèle inégalable.

Rezumat

Sfântul Ioan Gură de Aur a fost cel mai mare orator al secolului al IV-lea și putem spune al tuturor timpurilor. Arta cuvântării lui se desfășoară elegant ca faldurile unui veșmânt de sărbătoare, iar bogăția, varietatea și strălucirea culorilor, dar și talentul excepțional cu care ne zugrăvește moravurile epocii sale, constituie până azi, un model inegalabil.

Cuvinte cheie: *Sfântul Ioan Gură de Aur, pedagog pentru suflet și trup.*

Keywords: *Saint John Chrysostom, teacher for body and soul*

Mots clés : *Saint Jean Chrysostome, pédagogue de corps et de l'âme*

1. Solidaritatea cu semenii

Sfântul Ioan Gură de Aur le reamintește continuu ascultătorilor săi că Dumnezeu ne-a rânduit pe noi oamenii să fim în strânsă legături unii cu alții, prin trebuințele noastre și să căutăm „dragostea și prietenia aproapelui”. În toate zilele, ne găsim în nevoi unii față de alții: ostașul are nevoie de meșteșugar, acesta de negustor, care la rândul lui depinde de agricultor, bogatul de sărac și invers. Cel care pare să fie cel mai independent de alții, nu poate. Nici bogatul nu este. și el depinde chiar mai mult de altul. Ba din contră, observă: „Dacă voiești cu orice preț să nu ai nevoie de nimeni, cere și dorește-ți sărăcia”.¹ Solidaritatea cu semenii se vede mai ales atunci când trecem

¹ Sfântul Ioan Gură de Aur, „*Omilia 16*”, P.G. 61, col. 516, apud Constantin I. Băjău, „*Desăvârșirea creștină prin lucrarea virtuților după Omiliile Sfântului Ioan Gură de Aur la Epistola a II către Corinteni*”, în *Teologia*, anul X (2006), nr. 1, p.28.

prin momentele de grea încercare. Și atunci mai ales, cei bogăți sunt chemați să își exercite rolul lor, pentru care sunt îndemnați să se apropie de cei săraci cu milă², să-i primească cu toată bunăvoița, pentru a fi vrednici de bunăvoiță din partea lui Dumnezeu.

În scrierile sale, Sfântul Ioan Gură de Aur, arată că milostenia face pe om să disprețuiască banii. Ea îl pregătește să slăvească pe Dumnezeu, îi dă mai multă dragoste pentru semenii, îl face mărinimos, îl unge cu untdelemnul Duhului. îi „deschide până și porțile cerului”, ca o jertfă de laudă bine primită. Ea devine un motiv de îndemnuri, de povește: „Când vezi un sărac credincios, închipuie-ți că ai văzut un jertfelnic... nu numai să nu-1 batjocorești, ci încă să te sfiești de dânsul... apără-1, că numai aşa vei putea și tu să ai milostiv pe Dumnezeu și te vei învrednici de bunurile făgăduite”³.

În chipul săracului care imploră darul nostru, trebuie să vedem mereu pe Hristos. Nimic nu poate aprinde atât de mult focul Duhului precum untdelemnul (milosteniei), vărsat cu îmbelșugare”⁴. Nu exagerăm când spunem despre Sfântul Ioan Gură de Aur că vorbește mai frumos decât mulți alți părinți ai creștinismului despre datoria și mărinimia slujirii prin jertfa milosteniei și prin care devenim împreună-lucrători cu Hristos ai măntuirii noastre. Cât despre actualitatea mesajului său, milostenia rămâne o permanență vie în viața Bisericii.

Măsura milosteniei ține de posibilitățile celui care face milostenie, de puterea averii lui. Când milostenia este săvârșită din dorința de slavă deșartă, își pierde din valoarea ei, ca o insultă la adresa semenilor, virtutea devenind păcat. Milostenie nu înseamnă doar a da bani, ci a ajuta pe cel sărac.

2. Lupta cu păcatele

Lupta cu păcatele este o luptă de zi cu zi a creștinilor. Viața pământească este ca o furtună, care aduce cu ea gheena, iar sufletul „tremură” în această furtună a păcatelor. Așa „după cum gerul îngheată trupul, tot aşa și un cuget rău îngheată sufletul”⁵. Omul, legat de cele pământești, se aseamănă cu Cain, care se temea în orice clipă⁶.

Este criticată aspru patima iubirii de arginți, de care cei mai mulți se lasă cuprinși. Fiindcă sufletul omului este ca un ogor. Și dacă nu va fi semănat, va fi invadat de buruieni. Și dacă nu lucrează cele bune, el se dedă la fapte rele. De aceea, avem datoria să îmbrățișăm ocupații bune: cititul, îngrijirea celor ce au nevoie de ajutorul nostru, rugăciunea, cercetarea bolnavilor, relaționarea cu semenii precum și altele asemănătoare, prin care se pot vindeca rănilor sufletelor, oricare ar fi ele.

O altă cale care contribuie la progresul religios-moral al creștinilor este ca ei să se teamă de păcat și să fugă de el, să placă lui Dumnezeu, străduindu-se în final să dobândească împărăția cerurilor. În acest sens, poate fi dat un exemplu creștinul care suferă cu îndelungă-răbdare, atunci când este batjocorit. Și în acesta bărbătie a sa, el trebuie să se bucure, pătimind pentru Hristos și gândindu-se la „dulceața premiilor”. Nimic nu poate aduce omului o bucurie mai mare decât conștiința sa curată.⁷ Ca exemplu pentru cele expuse stă cazul Sfântului Apostol Pavel care, deși strâmtorat în fiecare zi, se bucura și era vesel. Iar sărăcia nu este motiv de nefericire, de a ne plânge, ci micimea sufletului și viețuirea în păcat: „Nu plânge sărăcia, ci pe tine care te găsești aşa... și te îndreaptă”, îndeamnă Sfântul Ioan Gură de Aur. Să căutăm înțelepciunea și virtutea, căci fără ele chiar și averile rămân nefolositoare. Să credem cele spuse în pilda bogatului nemilostiv și a săracului Lazăr și să ne îngrijim de viața noastră.

² Sfântul Ioan Gură de Aur vede în milostenie oferirea celor pe care le avem de prisos. Nu ne oprește de la hrana zilnică, ci ne sfătuiește ca prisosul de bucate să îl oferim celor lipsiți. Hainele nu trebuie să devină podoabe pentru noi, în timp ce alții au trupurile înghețate, iar prisosul îl înțelege ca „tot ceea ce e mai mult decât trebuința”, fiindcă omul poate trăi plăcut și sănătos, fără excese, folosind strictul necesar, iar semenilor să le ofere ceea ce le prisosește.

³ Ibidem, p. 28.

⁴ Ibidem p. 29.

⁵ Ibidem, p. 29

⁶ Ibidem, p. 29

⁷ Pr. Ioan Alexandru Mizgan, „Sfântul Ioan Gură de Aur Arhiepiscopul Constantinopolului”, Editura Lumina, Oradea, 2002, p. 43.

Omiliile hrisostomice se opresc îndeosebi asupra păcatului invidiei, a pizmei, acest mare rău, prin care omul ajunge să disprețuiască propria sănătate. Invidia l-a pierdut pe Cain și mai înainte din cauza acestui păcat a căzut chiar diavolul. Invidia este numită „creatura diavolului”.⁸ Ea macină pe om din interior, din suflet. Singurul lucru care îl bucură pe omul invidios este nereușita celui pe care îl invidiază și chiar dacă ar trăi izolat de lume, nu s-ar liniști. Cel care crede că dărâma pe aproapele, de fapt se dărâmă pe sine.

Lupta creștinului cu păcatele este de fapt lupta sa cu moartea sufletească, pe care ele o aduc. Fiindcă „sufletul, când nu are în sine nimic sănătos, chiar de s-ar părea că trăiește, totuși e mort”⁹. Își fără frica de Dumnezeu, sufletul se lasă cuprins de tot felul de patimi.

3. Folosul încercărilor și al ispitelor în viața creștinilor.

Pentru a arăta că momentele cele mai grele din viața unui creștin pot deveni prilejuri pentru dobândirea sănătății, Sfântul Ioan Gură de Aur pleacă de la exemple scripturistice dând exemplu poporul evreu, care în clipe de necaz, el ruga cu stăruință pe Dumnezeu, iar când trăia bine, se îndepărta de Acesta. Si ninivitenii sunt un exemplu elocvent. Din necazuri, fiecare creștin poate dobândi folos, pe când atunci când se bucură de pace, adeseori cade în rele. „După cum focul curăță aurul, tot aşa și necazurile curăță sufletul de murdăria păcatelor, făcându-l curat, strălucit și vesel”, ducându-1 mai aproape de împărăția cerurilor. Pătimind cele rele din partea semenilor noștri cu bărbătie, dobândim, cu voia lui Dumnezeu, mult folos, căci Aceasta socotește totul nu după ideea de dreptate, ci după iubirea Sa de oameni.

Pilda Sfântului Apostol Pavel este adeseori pusă în față. Aceasta a săvârșit minuni încă și când era în temniță, ori era naufragiat¹⁰, urmată și de alte exemple din Sfânta Scriptură.

Concluzii

Între sfaturile Marelui Ierarh, întâlnim și o învățătură echilibrată despre atitudinea pe care să o avem în ceea ce privește părerea oamenilor față de noi. Să nu ținem cont de lauda lor căci nu vom avea nici un folos, dacă Dumnezeu nu ne va lăuda. Si nici disprețul semenilor nu ne afectează, dacă Dumnezeu nu ne disprețuiește. Deasemenea, ne învață să îndepărtem de la noi micimea sufletească și să nu mai căutăm spre cele pământești, „în timp ce Dumnezeu ne ridică până la cer”¹¹.

Bibliografie

Biblia – ediția Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, București 2013.

Sfântul Ioan Gură de Aur „Omilia despre pocăință”, traducere pr. D. Fecioru, București 1998.

Sfântul Ioan Gură de Aur, „*Omilia 16*”, P.G. 61, col. 516, apud Constantin I. Băjău, „*Desăvârșirea creștină prin lucrarea virtuților după Omiliile Sfântului Ioan Gură de Aur la Epistola a II către Corinteni*”, în *Teologia*, anul X (2006), nr. 1, p.28.

Sfântul Ioan Gură de Aur, „*Omilia la parabola despre săracul Lazăr și bogatul nemilostiv*”, traducere A. Tănăsescu Vlas, Editura Sofia, București, 2002.

Pr. Ioan Alexandru Mizgan, „*Sfântul Ioan Gură de Aur Arhiepiscopul Constantinopolului*”, Editura Lumina, Oradea, 2002.

⁸ Ibidem, p. 56.

⁹ Sfântul Ioan Gură de Aur, „*Omilia 16*”, P. G. 61, col. 516, apud Constantin I. Băjău, art. cit., p. 30.

¹⁰ Căci „în ispite străluceau dreptii”. Vechiul Testament oferă și el exemple de urmat: cei trei tineri, Daniil, Moise, ori Iosif. Căci „unde este supărarea, acolo este și mângâierea; unde este mângâierea, acolo este și harul”.

¹¹ Avem datoria să nu abuzăm de îndelunga-răbdare a lui Dumnezeu. Această răbdare este o realitate, pe care cu toții o trăim. Sfânta Scriptură o arată adesea și ne pune în față mai ales roadele ei. Căci, „dacă imediat ar fi fost pedepsit pentru păcate, cum s-ar fi mântuit Pavel?”. În înțelepciunea Sa, Dumnezeu voiește să ne miște, să ne deștepte, îndemnându-ne la pocăință

V.BANAT STUDIES/ ÉTUDES DE BANAT/ STUDII BANATICE
Coordinator/Coordinateur/Coordonator:
Viviana MILIVOIEVICI

**CULTIVATION CONCERNS OF ROMANIAN LANGUAGE
BY STANDARDS IN THE SECOND HALF OF THE 18TH CENTURY AND
THE FIRST PART OF THE NINETEENTH CENTURY**

**PRÉOCCUPATIONS EN CE QUI CONCERNE LA CULTURE
DE LA LANGUE ROUMAINE SELON LES NORMES
DANS LA SECONDE MOITIÉ DU XVIIIE SIÈCLE ET LA PREMIÈRE
PARTIE DU XIXE SIÈCLE**

**PREOCUPĂRI DE CULTIVARE A LIMBII ROMÂNE PRIN NORME
ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVIII-LEA ȘI ÎN PRIMA
PARTE A SECOLULUI AL XIX-LEA**

Ioan DAVID

Directorul Institutului de Studii Banatice
„Titu Maiorescu” al Academiei Române, Filiala Timișoara
Timișoara, Bd Mihai Viteazu, nr. 24
ioandavidtm@gmail.com

Abstract

The work brings to attention the Banat representatives of the Transylvanian School, among whom have imposed themselves Paul Iorgovici, a precursor of the Romanian linguistics science, Constantin Diaconovici Loga, with his Romanian Grammar for young people, dr. Pavel Vasici, the popular trend follower, all with serious contributions and concerns for the cultivation of the Romanian language by standards and on which I am stating in this study.

Rezume

Ce travail attire l'attention sur le représentants du Banat de L'École de Transylvanie, parmi lesquels Paul Iorgovici, le précurseur de la science linguistique roumaine, Constantin Diaconovici Loga, avec sa Grammaire roumaine pour les jeunes, Dr. Pavel Vasici, l'adepte de la tendance populaire, tous avec des contributions et des préoccupations sérieuses pour la culture de la langue roumaine à travers les normes et sur lesquelles ils s'attardent dans cette étude.

Rezumat

Lucrarea aduce în atenție reprezentanții bănățenilor ai Școlii Ardeleane, în rândul căror s-au impus Paul Iorgovici, un precursor al științei lingvisticii românești, Constantin Diaconovici Loga, cu a sa Gramatică românească pentru îndreptarea tinerilor, dr. Pavel Vasici, adeptul curentului popular, toți cu contribuții și preocupări temeinice pentru cultivarea limbii române prin norme și asupra căror zăbovesc în acest studiu.

Keywords: *language, linguistic norm, unity, cultural, Transylvanian school*

Mots-clés: *langue, norme linguistique, unité culturelle, L'École de Transylvanie*

Cuvinte cheie: *limbă, normă lingvistică, unitate, culturală, școala ardeleană*

Interesul pentru cultivarea limbii prin stabilirea unor norme concrete de scriere și vorbire, deci prin alcătuirea unei gramatici, s-a impus, la mijlocul veacului al XVIII-lea, mai precis în 1757, odată cu *Gramatica* lui Dimitrie Eustatievici Brașoveanul¹, și lucrarea, ceva mai târziu scrisă, a călugărului Macarie din Iași (în jurul anului 1770). Ambele tipărituri erau întocmite după modele latine, slave și grecești și reprezentă simple curiozități, cu o terminologie greoasă, ce nu putea răzbi în timp.

Nici gramatica limbii române a lui Ioan Molnar Piuariu, scrisă în germană, după planul gramaticii lui Micu și Şincai, și publicată la Viena, în 1788, sub titlul *Deutsch-Walachische Sprachlehre*, nu se detașează prea mult de anterioarele lucrări prezентate, inovațiile ortografice, puține la număr, vizează doar câteva modificări: *ae* pentru *i*, *dch* pentru *g(e)*, *tsch* pentru *ce*. (Al. PIRU, 1970, p. 143). Ea s-a bucurat, totuși, de un anumit succes din partea germanilor care doreau să învețe românește, astfel se și explică de ce Molnar, după *Retorica, adecață învățătura și întocmirea frumoasei cuvântări, Economia stupilor, Povățuire către sporirea stupilor*, lucrări practice de apicultură, și *Hronologhia împăraților turcești*², s-a decis să întocmească și un *Wörterbüchlein Deutsch und Walachisches*. Dicționarul s-a publicat la Sibiu, în 1822, postum, autorul, născut în același sat cu Samuil Micu, a murit la 16 martie 1815, în vîrstă de 66 de ani.

În aceeași temeinică preocupare pentru cultivarea limbii prin norme se încadrează și *Gramatica românească* a lui Radu Tempea, tipărită la Sibiu în 1797. Raportându-se la gramaticile lui Micu, Şincai și Văcărescu, directorul școlilor reunite naționalicește din marele principat al Ardealului are cuvinte de apreciere la adresa acestora și a tuturor celor care au adus și aduc acumă roade și mlădițe limbii românești, curățind prin multele cărți, care le-au dat și le dău la lumină, toată neghina ce cuprinsese limba noastră, silindu-să și de acum înainte, din cât va fi putință, a o apropiă de originalul ei. (Al. PIRU, 1970, p. 144) Deși autorul *Gramaticii românești* se situează pe aceeași poziție privind dezrădăcinarea³ limbii noastre, declarându-se de acord cu acțiunea de purificare anunțată de Micu și Şincai, el are, totuși, o poziție moderată; întrucât nu susține înlocuirea tuturor cuvintelor nelatine, ci numai a celor absolut străine: ca *tistaș, chedveș și duhan* (origine ungurească), în loc de **curat, voios și tabac**; *a piraxi, a pliroforisi, ipolipsis* (grecească), pentru **a necăji, a afla, mare cinstă; istina** (sârbească) în loc de **adevărat** (Al. PIRU, op. cit., p. 144). El mai crede că vechii traducători de texte bisericești au greșit scriind *vreme, slugă și pricina*, în loc de *temp, serv și causă*. Dar o întoarcere la vechile forme ar fi cu neputință, în folosul nimănui: Cu greu este și (de) va fi dirept aceea a aduce limba aceasta în curetenia și orighinalul ei, adecață în limba veche românească sau rîmlenească, căci de ar aduce-o cineva în curațenie ar fi tocmai latinească și italienească, și cel ce va învăța românește aşa limpede, care nu este român, cărțile bisericești nu le-ar putea înțelege, nici vorba obștească de acum obicinuită. Românul neînvățat încă socotesc că ar zice că-i schimonosește limba părintească... (Al. PIRU, 1970, p. 144)

¹ Denumirea completă: *Gramatica românească afierothisită prea blagocestivului, prea luminatului și prea înălțatului domn și oblăduitor a toată Ungrovlahia, domnului domn Io Constantin Nicolae voevod, acum întâi izvodită prin Dimitrie Eustatiev Brașoveanul, Methodos prea folositor și prea trebuincios, întărit cu pilde prea folositoare, așezat cu orânduială dreaptă și izvudit în Bulgaria Brașovului*. Lucrarea a rămas în manuscris. Iată câteva curio-zități: substantivul se zice *nume, pronumele*, în loc de *nume, verbul, grai, prepoziția, înainte punere, adverbul, spre grăire, interjecția, în mijloc aruncare*. Plecarea, adică *declinarea*, are cazurile: *numitoarea* (nominativ), *născătoarea* (genitiv), *dădătoarea* (dativ), *principitoarea* (acuzativ), *chemătoarea* (vocativ) și *luătoarea* (ablativ). Diatezele verbului: *lucrătoare* (activ) și *pătimitoare* (pasiv). Formele impersonale se numesc *fără fețe*. Conjugarea este *în-jugare* și *timpurile, vremi*. Modurile sunt: *ărătătoare* (indicativ), *porun-citoare* (imperativ), *poftitoare* (optativ), *încheietoare* (con-junc-tiv) și *nehotărătoare* (infinitiv, participiu). Prezentul este *lu-crarea de acum, imperfectul, cea trecută, perfectul, cea trecută săvâr-șită, mai mult ca perfectul, cea trecută de mult săvârșită și viitorul, fitoare*. La Macarie, avem douăzeci și două de declinări și treizeci și patru de conjugări. *Timpurile, vremi sau ani*, sunt: *acumnic* (prezent), *dăunăznic* (imperfect), *dăneoarnic* (perfectul simplu), *odinoarnic* (mai mult ca perfectul), *nehotărât* (perfectul compus) și *fitiorul* (viitor). (vezi Al. Piru, *Istoria literaturii române, II, Epoca premodernă*, Editura Didactică și Pedagogică, 1970, p. 142-143)

² Al. Piru consider că Ioan Molnar Piuariu ar fi alcătuit *Hronologhia împăraților turcești*, împreună cu Samuil Micu (op. cit. p. 143)

³ Radu Tempea susține că, din cauza dezrădăcinării, limba noastră a pierdut *măiestria grăirii*.

Elaborarea unui dicționar român-latin-maghiar de 10.000 de cuvinte era, la 1804, și în intenția profesorului de la Colegiul Reformat din Cluj, Ștefan Crișan-Körösi. Samuil Micu s-a opus acestei lucrări pentru motivul că autorul inventa cuvinte de prisos: *făcăciune, făcămînt, fierbăciune, fierbământ*. De asemenea, sistemul ortografic folosit era arbitrar, de pildă, *exposa* și *extrico* trebuiau citite *spusa* și *stric*. Un an mai târziu, profesorul de la Cluj reușește, totuși, să publice un proiect de ortografie, intitulat *Ortographia latino-valachica*, după Cipariu, această lucrare era bună de vândut băcanilor pentru a confecționa din ea cornete de piper. De traducerea lui Crișan a râs și Barac, ironizându-l că și-a luat la bătrânețe o soție tinerea⁴.

O contribuție însemnată la stabilirea unor reguli de scriere și vorbire și-a adus-o și *Lexiconul de la Buda* și ai săi doi importanți colaboratori: parohul greco-catolic Vasile Colosi, autorul *Dicționarului român-latin-maghiar-german*, și Ioan Corneli. Deși acesta recomandă publicarea unor compendii de geografie, istorie universală, istorie națională și medicină practică, în ceea ce-l privește nu realizează nici unul din aceste proiecte. Programul lui Ioan Corneli va fi pus, totuși, în aplicare, parțial, de către frații Ioan și Alexandru Teodorovici, cel din urmă unul dintre colaboratorii apropiati ai lui Carcalechi la întocmirea calendarului. Elaborat de-a lungul a 30 de ani, *Lexiconul de la Buda* a deschis calea spre lexicografia română modernă, constituind un moment de seamă în dezvoltarea limbii și culturii românești.

Prin corifeii săi, Samuil Micu Clain, Petru Maior, Gheorghe Șincai și Ion Budai-Deleanu, Școala Ardeleană a pus în centrul preocupărilor sale, mai presus de orice, ideea națională. Dovada o reprezintă documentul de la 1791, *Supplies Libellus Valachorum*, prin care fruntașii mișcării solicită împăratului, pentru națiunea romano-valahică, egalitate în drepturi cu ungurii, sașii și secuii din Transilvania. Operele lor istorice, filologice și demografice se doreau un sprijin concret în această solicitare, argumentată de originea latină a limbii și poporului român, continuitatea sa pe teritoriul Daciei, iar pe de altă parte, arme de luptă împotriva acelor istorici (Sulzer, Eder, Kopitar, Engel) care tendențios negau drepturile românilor asupra pământurilor strămoșești. Si, în acest sens, exemplele nu pot fi săracăcioase. Samuil Micu Clain scrie, cel dintâi, o *Istorie a dacoromânilor din cele trei țări românești*, Gheorghe Șincai, *Cronica românilor*, iar Petru Maior, *Istoria pentru începutul românilor în Dacia*. Acestea, cât și alte lucrări ale corifeilor Școlii Ardelene reprezintă, după Stelian Vasilescu, monumente culturale (Stelian VASILESCU, 1988, p. 14), iar în viziunea profesorului Ion Rotaru, o sfântă înverșunare în a arăta lumii întregi originea nobilă a poporului și a limbii române (Ion ROTARU, 1971, p. 64).

La sfârșitul secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea, mișcarea culturală românească din Banat se integrează organic în cunoscuta mișcare spirituală, denumită Școala Ardeleană. Reprezentanții bănățeni au îmbogățit zestrea acestui curent cu idei, cu lucrări, cu manifestări remarcabile. Doar că, în Banat, au existat condiții economice, politice, sociale și naționale specifice, care au imprimat unele coordonate proprii afirmării culturale a românilor de aici (Petru OALLDE, 1983, p. 68). Cercetătoarea Maria Protase a remarcat că, pentru corifeii din Ardeal, studiile lingvistice erau complementare cercetării istorice (Maria PROTASE, 1973, p. 20). Regretatul profesor și cercetător Petru Oallde precizează un fapt fundamental, anume că pentru bănățeni situația se inversează, adică preocupările lingvistice **eclipsează** cercetările istorice. Nu întâmplător, deci, un bănățean, Paul Iorgovici, face din **studiu** limbii o **știință** a limbii. În felul acesta, el este un intemeitor, un valoros precursor al științei lingvisticii românești. Se poate spune că prin el - afirmă cercetătorul Crișu Dascălu - lingvistica românească a devenit o știință independentă, încetând să mai fie o anexă a istoriei (Crișu DASCĂLU, 1971, p. 501).

Paul Iorgovici a inaugurat o fertilă direcție a cercetării lingvistice pornind de la limba română spre latină. Dintr-o asemenea perspectivă, în lucrarea *Observații de limbă rumânească* (Buda, 1799), el scrie despre ființa limbei, despre însă [și] proprietatea limbei noastre. Învățatul bănățean, prin concepțiile sale avansate, se integra în ritmul european al gândirii gramaticale (D.

⁴ Profesorul Ștefan Crișan-Körösi, de la Colegiul Reformat din Cluj, s-a născut în 1780 (se presupune) și a murit la 2 martie 1820.

POPOVICI, 1972, p. 268). Prin unele idei, el a reușit să-și depășească epoca. În acest sens, a fost evidențiată concepția sa despre caracterul arbitrar al semnului lingvistic. Astfel, în istoria semioticii românești, Iorgovici este un deschizător de drumuri. În lucrarea *Observații de limbă rumâ-nească* există constituită o teorie a semnului lingvistic (Paul MICLAU, 1972, p. 268). Din excelentul studiu introductiv al ediției critice a *Observațiilor de limbă rumânească*, realizat de Doina Bogdan-Dascălu și Crișu Dascălu, se poate reține că această lucrare (considerată de autorul ei ca fiind gramatica limbii materne sau cartea care învață regulele de a scria, a pronunția, a lega mai multe cuvinte sau a face construcțiuni, după proprietatea și osebirea limbii) are o conținută esențială în privința concepției referitoare la îmbogățirea limbii cu **noi termeni**, [care] presupune nu numai obținerea de **termeni noi**, ci și subordonarea creației lexicale unor exigențe fonetice și morfologice (Paul IORGOVICI, 1979, p. 14), precum și la crearea vocabularului limbii române literare, prin aplicarea lexicografică a teoriei derivării (Paul IORGOVICI, 1979, p. 29) și prin punerea în circulație a unui mare număr de neologisme, la posibilitatea descoperirilor regulilor limbii, prin întoarcerea la origini (Paul IORGOVICI, 1979, p. 28) (la limba latină). Se afirmă, totodată, că, în concepția lui Iorgovici, elaborarea românei literare înseamnă **instaurarea unei permanențe prin intermediul normei**. Profesorul G. Ivănescu a evidențiat contribuția lui Iorgovici la constituirea normei literare (G. IVĂNESCU, 1980, p. 616-620). La adoptarea normei s-a referit și Gheorghe Șincai: prin normă (...) să se îndrepte și să se sporească și limba noastră (Florea FUGARIU, 1970, p. 290-291).

Cât privește ecoul și aprecierea lucrării lui Paul Iorgovici, sunt concludente numeroase referințe, din care reproducem numai o mică parte: Bine învățatul **Paul Iorgovici și Observațiile** sale despre limba daco-românească, dintr-o negrăită dragoste către folosul cel de obște al nației sale, foarte înțelept au descoperit cuvintele limbii noastre cei daco-românești, arătând cum am putea aduce limba noastră la originalul ei cei adevărat (Tichindeal) (Florea FUGARIUM 1970, p. 75). Vrednice de toată lauda sunt sfaturile pentru cum să se îndrepteze limba românească ale d... Iorgovici, tipărită la Buda în veacul trecut (Ion Heliade Rădulescu) (Ion POPESCU SIRITEANU, 1973, p. 63). Ștefan Munteanu semnalează, în *Prefața* ediției amintite, că **Observațiile** au fost și continuă să fie citate adeseori pentru ideile originale și judicioase pe care le cuprind. Cel care le-a impus atenției încă în veacul trecut a fost Heliade, urmat, de Ovid Densusianu, căruia i s-au alăturat numeroși alți cercetători. Ovid Densusianu precizează că Iorgovici mergea însă și mai departe în stăruință lui de a introduce unele inovații: recomanda să împrumutăm de la francezi anumiți termeni, aşa că el apare printre cei dintâi care au susținut că limba noastră trebuie îmbogățită cu neologisme (Ovid DENSUȘIANU, 1943, p. 70). Dintre lingviștii contemporani, îl cităm pe G. Ivănescu: Ca o dovedă că la sfârșitul celei de-a doua jumătăți a secolului al XVIII-lea a început limba literară românească modernă, este și faptul că atunci au apărut pentru prima oară teorii asupra felului cum trebuie ea să se organizeze pentru a fi o limbă de cultură. Atunci se situează încercările timide ale celor trei mari ardeleni de a crea o limbă nouă, cu elemente latinești în locul celor slave, ba chiar de a da și o nouă scriere limbii române, alfabetul latin. Tot atunci, Paul Iorgovici, **Observații de limbă rumânească**, Buda, 1799, a văzut calea justă a recrutării neologismelor și a formei pe care trebuie să le-o dăm (pe el l-a urmat mai târziu Heliade Rădulescu, când a dat și el asemenea sfaturi, înainte de perioada italienizantă, vezi Hasdeu, **Cuvinte den bătrâni**, III, partea I, p. VIII, și Ibrăileanu, în cursul său de **Istoria literaturii române moderne, epoca lui Conachi**). În Principate nu putem găsi pe vremea aceea un teoretician decât doar în Ienache Văcărescu (G. IVĂNESCU, 1948, p. 34).

Reproducem, în continuare, câteva din neologismele cuprinse în *Glosarul* care face parte din lucrarea *Observații de limbă rumânească*, termeni care și-au păstrat forma și sensul, până în zilele noastre: *perenne* (scris cu doi **n**, la Iorgovici, ca în latină *perennis*), *adversu*, *adversariu*, *adversitate*, *pervertire*, *pervers*, *ediție*, *producere*, *occenzie* (scris cu doi **c**, ca în latină *occasio*), *conceptu*, *anticipare*, *obligare*, *obligație*, *emisie*, *omitere*, *omisie*, *permitere*, *permisie*, *promitere*, *nație*, *naționale*, *nativ*, *notare*, *particulă*, *imparțialitate*, *aplicabile*, *complice*, *compoziție*, *abrogăție*, *derogare*, *interrogare*, *statură*, *stabilitate*, *superstiție*, *restituție*, *prostituție*, *prezentare*, *prezentare*, *reprezentare*, *reprezentăție*.

Paul Iorgovici scrie această lucrare la sfârșitul secolului al XVIII-lea, când limba română era departe de a fi fixată, textul lui suferind de aceleași neajunsuri specifice epocii. Limba lui Iorgovici păstrează unele particularități latinești. Se pot întâlni, adesea, în conținutul lucrării, consoane duble în cuvinte ca: *ann*, *păccat*, *suppus*, *attung*, precum și formele mai apropiate de modelele latine: *auctoritate*, *perfecciune*, *experienție*, *conștienție*, *applecăciune*, *fiare silvatice*.

De asemenea, datorită originii sale, autorul este tributar unor particularități aparținând graiului bănățean, îndeosebi când acestea sunt apropiate de limba latină. Autorul păstrează pe *v* etimologic în cuvintele *svânt*, *svântește*, *svintele* taine, apoi grupul *mn*: *scamn*. Destul de frecvent este întâlnită și rostirea moale a lui *r*: *călătoriu*, *dicționariu*. Prepozițiile au formă arhaică: *pre* alt om, *pre* fiisi săi. Apar și termeni bănățeni în lexic, ca de pildă: *imală* ("noroi"), *a încelui* ("a însela"), *lemn* ("copac"), *a deschilini* ("a deosebi") (Liua MAGDU, 1999, p. 51).

Deși tipărītă într-o vreme când lucrările de acest fel au fost foarte rare, cartea lui Paul Iorgovici a exercitat o puternică influență asupra generației viitoare de filologi și pedagogi bănățeni. Activitatea depusă de Paul Iorgovici la cultivarea și consolidarea limbii române se face simțită mai târziu și asupra lui Heliade Rădulescu, căruia îi revin mari merite pentru unificarea și normarea limbii române.

În perioada dualistă era invocată tradiția luministă - tradiția Școlii Ardelene - în sprijinul apărării limbii române. Se arăta și că prin părțile Bănatului s-a născut prima mișcare pentru cultivarea poporului român și a limbei sale (...) tot prin părțile Bănatului, mai întâi s-au ivit bărbați care, din căldura inimii lor, s-au ocupat, cu aparat științific, cu limba română, cu originea ei, cu structura ei, cu dezvoltarea ei (Liviu LEMENY, 1904, p. 154). Pare surprinzător, însă, că, din punctul de vedere al receptării tradiției, în centrul atenției a fost Constantin Diaconovici-Loga, și nu Paul Iorgovici (Petru OALLDE, 1983, p. 72). În "Foaia diecezană", se arată că: Un **Lazăr** pentru România, un **Şincai** pentru Ardeal și un **Loga** pentru Banat, iată trinitatea apostoliei noastre naționale (...). O jumătate de secol a scris și a lucrat Loga pentru cultura poporului român („Foaia diecezană”, 1980, nr. 45, p. 6). După cinci ani de la această afirmație, la Caransebeș, în semn de înlătă prețuire, lui C.D. Loga i-s-a ridicat un monument. Acest act cultural are o dublă semnificație, asupra căreia, curios, nu s-a insistat până acum. Anume, pe de o parte, statuia respectivă este primul monument, ridicat în Banat, unei personalități românești, pe de altă parte, semnificativ este faptul că imortalizarea omagierii a fost făcută pentru un slujitor al limbii române. Printr-o extrapolare metaforică putem considera că statuia lui Constantin Diaconovici-Loga înseamnă și un monument înălțat iubirii bănățenilor pentru limba română.

Prin lucrarea sa cea mai importantă, *Gramatica românească pentru îndreptarea tinerilor* (Buda, 1822), Constantin Diaconovici-Loga îi urmează pe Radu Tempea și Paul Iorgovici, a căror ter-minologie - spune Al. Piru - o sporește cu născociri ale lui comice. *Vocalele* sunt pentru el *sunătoare* și se împart în *simple* și *alcătuite*. Cele simple pot fi *limpezi* (*a*, *e*, *i*, *o*, *u*) sau *năsoase* (*ă*, *î*). Cele compuse sunt *arătate* (deschise) și *ascunse* (surde), *îndoite sunătoare îmbinate* și *îndoite sunătoare dezbinute*. *Consoanele* sunt numite *nesunătoare* și se împart în *buzoase* (labiale), *dințoase* sau *limboase* (dentale) și *gâtoase* (guturale). Folosind procedeul derivării în spiritul lui Iorgovici, Diaconovici-Loga formează de la *scriu* cuvintele: *adscriu*, *descriu*, *înscriu*, *conscriu*, *proscriu*, *rescriu*, *subscriu*, *transcriu*, din care multe se folosesc și astăzi. În alte cazuri, procedeul dă greș. Termenul *stare* autorul îl derivă în felul următor: *adstare*, *distare*, *estare*, *instare*, *obstare*, *prostare*.

Vederile lui Constantin Diaconovici-Loga au fost iluministe. *Gramatica românească*, în intensa ei circulație și utilizare, a vehiculat ideile Școlii Ardelene și a contribuit la fixarea normelor limbii literare unice („Foaia diecezană”, 1980, nr. 45, p. 6). În această lucrare, autorul face observații de mare noutate pentru epoca respectivă, pe baza cărora, atunci - cum remarcă Alexandru Graur - să ar fi putut constitui fonologia. Referindu-se la această lucrare, Al. Graur precizează: Si iată ce am găsit la Diaconovici: distingem printre consoanele labiale pe **p**, **b**, **m** pentru că una e **baba**, alta **papa** și iarăși alta **mama** (p. 51). La fel se obține delimitarea între ele și a celorlalte consoane. Atâtă ar fi fost suficient pentru a se constitui **fonologia** acum 150 de ani (Al GRAUR, 1974, p. 8).

În cadrul Școlii Ardelene, problema latinității limbii noastre a fost abordată sub două aspecte - unul privind originea limbii române, celălalt având în vedere păstrarea caracterului latin al acesteia (Petru OALLDE, 1983, p. 69). După cum reiese din lucrările lui Johann Jakob Ehrler (*Banatul de la origini până acum*, 1774, Timișoara, Editura Facla, 1982) și a lui Francesco Griselini (*Încercare de istorie politică și naturală a Banatului Timișoarei*. Prefață, traducere și note de Costin Feneșan, Timișoara, Editura Facla, 1984), în Banat n-a fost contestată descendența romană a românilor și originea latină a limbii lor. Prin urmare, căturarii bănățeni și-au fixat obiectivele investigațiilor lor pe demonstrarea ideii că limba română și-a menținut caracterul latin, în ciuda tuturor influențelor (Petru OALLDE, 1983, p. 69), aceasta fiind contribuția lor principală, raportată la Școala Ardeleană. În context, un rol fundamental l-a avut Eftimie Murgu, descoperind și formulând (printre primii din Europa) teoria fondului principal de cuvinte (Eftimie MURGU, 1969, p. 203-205). Totodată, el intuiște (dacă nu mai mult) teoria circulației cuvintelor. În lucrarea *Widerlegung der Abhandlung* (1830), în polemică aprigă cu Sava Tököly dovedește - pe baza fondului lexical și a frecvenței cuvintelor de origine latină - că limba română și-a păstrat caracterul latin, indiferent de influențe.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea este evidentă existența prelungită a unor ecouri iluministe în cultura românească modernă. În preajma anului 1848 - relevă Doina David - intelectualitatea românească continuă tradiția iluministă a Școlii Ardelene, îndeosebi prin publicarea a numeroase lucrări didactice și de popularizare destinate să difuzeze în limba națională cunoștințele vremii (Doina DAVID, 1980, p. 21) în formă folositoare și desfășătoare pentru toate clasele, spre folosul patriei și binele omenimii, pentru luminarea poporului rumânesc, aşa cum mărturisea I. Rus, în prefața cărții sale de geografie (Doina DAVID, 1980, p. 21). Dar, în acea epocă, în Transilvania apar puncte de vedere refe-ri-toare la limbă, care sunt caracteristice aşa-zisului curent popular. Acesta anticipatează ideile Junimii despre varianta cultă a limbii. Căturarii consideră limba expresia vieții spirituale a poporului și rezultatul unei dezvoltări **organice** dirijate de legități deo-se-bite de cele ale latinei (Doina DAVID, 1980, p. 123). Între oamenii de cultură care au avut o ase-me-nea concepție se înscrise și bănățeanul Pavel Vasici (I. BREAZU, 1965, p. 53-67); el a fost un frecvent colaborator la "Gazeta de Transilvania" (devenită „Gazeta Transilvaniei”), editată de G. Bariț. În "Gazeta Transilvaniei", se menționează: Să nu se dea uitării că toată lupta noastră, începând de la 1791, a fost numai pentru eluptarea egalității perfecte și aceasta mai mult în punctul limbei („Gazeta de Transilvania”, 1965, nr. 1, p. 53-67).

Ion Breazu, în studiul *Pavel Vasici și problemele limbii* (I. BREAZU, 1988, p. 40), îi atribuie lui Pavel Vasici, articolul *Monarhia austriacă*, apărut în "Telegraful român", Sibiu, 1855, nr. 11, 13, 14. (Căturarul bănățean a fost o perioadă redactorul responsabil al periodicului menționat). În serialul respectiv este prezentat programul publicației din care desprindem poziția ei față de problemele stringente ale limbii române. Se specifică faptul că: Cele scrise vor servi de îndreptar în limba și ortografia acestei foi. De asemenea, se consideră că: Limba nu este proprietatea privată a unuia sau altuia individ, ci este un bun al poporului român întreg. Cine ar cuteza - prin urmare - a face schimbări în ele, n-ar vătăma numai limba care este cea mai sfântă proprietate a poporului, ci ar pericula chiar existența poporului. E remarcabilă concepția autorului în ce privește dialectica evoluției limbii și mecanismul ei, în care poporul are rolul hotărâtor: Limba nu se dezvoltă, nici nu se formează prin salturi, ci gradat, după cum înainteașă poporul în arte și științe, în industrie și comerț și celealte ocupări omenești. Deosebit de realistă este atitudinea sa față de structura limbii, alcătuită de-a lungul timpului, și față de tendințele exagerate în epocă, privind purificarea limbii: Noi nu putem ca să scoatem din limbă toate zicerile care se par străine și să îndesăm în locul lor ziceri cu furca spre a ne face mai români, decât suntem. Cătățimea aceea de ziceri străine ce se află în masa cea mare a limbei nu derogă nimic romanității acesteia. În ce privește adaptarea împrumuturilor, Pavel Vasici este de părere că acest proces trebuie să se facă potrivit particularităților fonetico-morfologice ale limbii noastre: Zicerile împrumutate din limbile înrudite cu româna le vom da totdeauna formele ce se află în limba română, spre a le da proprietate și însușire românească.

Publicațiile ardelene “Gazeta Transilvaniei” și “Foaie pentru minte, inimă și literatură” au fost citite, în mod frecvent, în Banat. Colaborator la “Foaie pentru minte, inimă și literatură” a fost și cărturarul bănățean Nicolae Tincu Velia, istoric cu vădite preocupări lingvistice, mai puțin cunoscute, între care este și aprecierea eforturilor predecesorilor săi, pentru unire literală (Victor GRECU, 1988, p. 40). Cu cinci ani mai devreme, I. Heliade Rădulescu publicase în “Foaie pentru minte, inimă și literatură” un patetic apel, care, desigur, nu-i era străin lui Velia. Ilustrul cărturar și gazetar muntean spunea: Fraților, ne trebuie unime în limbă (...), să o facem în stare a se exprima într-un chip vrednic de luminile acestui veac, ca să putem a o da urmașilor în stare cum să poată și ei păși cu dânsa paralel cu înaintarea duhului omenesc și cu ideile veacurilor următoare (ion Heliade RĂDULESCU, 1839, p. 330).

Bibliografie

1. BARIȚ, G., *Naționalitatea*, în “Foaie pentru minte, inimă și literatură”, VII, 1844
2. BREAZU, Ion, *Inițiative ardelene*, în “Transilvania”, 74, 1943, 7-8
3. BREAZU, I., *Pavel Vasici și problemele limbii*, „Cercetări de lingvistică”, Cluj, X, 1965, nr. 1
4. DASCĂLU, Crișu, *Iorgovici și Condillac*, „Limba română”, XX, 1971, nr. 5
5. DAVID, Doina, *Limbă și cultură*, Timișoara, Editura Facla, 1980
6. DENSUȘIANU, Ovid, *Literatură română modernă*, ediția a IV-a, București, Editura Cugetarea - Georgescu-Delafras, 1943
7. “FOAIA DIECEZANĂ”, Caransebeș, V, 1980, nr. 45
8. “GAZETA DE TRANSILVANIA”, XXVI, 1863, nr. 11
9. GRAUR, Al., *O gramatică veche*, „România literară”, an VII, 1974, nr. 14
10. GRECU, V. Victor, *Limbă și națiune*, Timișoara, 1988
11. IORGOVICI, Paul, *Observații de limbă românească*. Prefață de Ștefan Munteanu. Ediție critică, studiu introductiv, tabel cronologic, note, bibliografie de Doina Bogdan-Dascălu și Crișu Dascălu, Timișoara, Editura Facla, 1979
12. IVĂNESCU, G., *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iași, 1948
13. IVĂNESCU, G., *Istoria limbii române*, Iași, Editura Junimea, 1980
14. LEMÉNY, Liviu, în „Transilvania”, Sibiu, 1904, nr. 4-5
15. MAGDU, Lia, *Un filolog bănățean: Paul Iorgovici*, în *Oameni de seamă ai Banatului*, Editura Augusta, Timișoara, Tibiscus - Uzdin, 1999
16. MICLĂU, Paul, *Semiotica lingvistică*, Timișoara, Editura Facla, 1977
17. MURGU, Eftimie, *Scrieri*. Ediție îngrijită cu o introducere și note de I.D. Suciu, București, Editura pentru Literatură, 1969
18. OALLDE, Petru, *Lupta pentru limba românească în Banat*, Timișoara, Editura Facla, 1983
19. PIRU, Al., *Istoria literaturii române*, II, *Epoca premodernă*, Editura Didactică și Pedagogică, 1970
20. POPOVICI, D., *Studii literare*, vol. I. Ediție îngrijită și note de Em. Petrescu, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1972
21. PROTASE, Maria, *Petru Maior: un ctitor de conștiințe*, București, Editura Minerva, 1973
22. RĂDULESCU, Ion Heliade, *Literatura*, “Foaie pentru minte, inimă și literatură”, II, 1839, nr. 42
23. ROTARU, Ion, *O istorie a literaturii române*, București, Editura Minerva, 1971
24. RUS, Ioan, *Icoana pământului sau carte de geografie* (a apărut la Blaj, în 1842), apud Doina David, *op. cit*
25. xxx - *Scrieri lingvistice*. Ediție, studiu introductiv, note și biblio-grafie de Ion Popescu Sireteanu, București, Editura Științifică, 1973
26. xxx - *Scoala Ardeleană*, I-III. Ediție îngrijită de Florea Fugariu. Studiu introductiv și note finale de Romul Munteanu, București, Editura Albatros, 1970

27. VASILESCU Stelian, *Publiciști precursori ai Marii Uniri, Timișoara, Editura Facla, 1988*

**“THE JOURNAL OF BANAT STUDIES”
– LANDMARK IN THE BANAT ACADEMIC PRESS**

**«LA REVUE D'ÉTUDES DE BANAT»
– POINT DE REPÈRE DANS LA PRESSE ACADEMIQUE DE BANAT**

**„REVISTA DE STUDII BANATICE”
– REPER ÎN PRESA ACADEMICĂ BĂNĂȚEANĂ***

Viviana MILIVOIEVICI

Academia Română – Filiala Timișoara,
Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”
B-dul Mihai Viteazu, nr. 24, Timișoara, România
viviana.poclid@yahoo.com

Abstract

An important role in the promotion of the culture in the region of Banat is detained by the “Titu Maiorescu” Banat Studies Institute, and a mean of affirmation is made out of the founding of the “Journal of Banat Studies”, itself being a landmark in the national academic press.

The “Journal of Banat Studies” valorises diverse scientific contributions that approach the social and humanistic domain, elaborated by the specialists in the specific subjects, promoting the idea of unity in diversity. Here, are found studies, articles, commented documents, portraits, evocations, inedited manuscripts etc., which refer to Banat or which have a connection with this cultural space, bringing forward to the readers pieces of rich information, centred on the current cultural phenomenon. The studies and the scientific research are accompanied by abstracts written in international languages, English, German and French, notes and the afferent bibliography.

Résumé

Un rôle important dans la promotion de la culture dans l'espace qu'il possède, l'Institut d'études de Banat «Titu Maiorescu» et un moyen d'affirmer sa fondation se compose de «La revue d'études de Banat», qui est un point de repère dans la presse académique nationale.

«La revue d'études de Banat» rétabli des contributions scientifiques diverses liées aux domaines humains et sociaux développés par des spécialistes dans leurs disciplines respectives, la promotion de l'idée de l'unité dans la diversité. Sont publiés des études, articles, documents commentés, portraits, évocation, manuscrits inédits etc., se référant à Banat ou se rapportant à cet espace culturel. Les études scientifiques et la recherche sont accompagnés de résumés des langues internationales, anglais, allemand et français, notes et bibliographie.

Rezumat

Un rol important în promovarea culturii în spațiul bănățean îl detine Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”, iar un mijloc de afirmare al acesteia este constituit de fondarea „Revistei de Studii Banatice”, aceasta fiind un reper în presa academică națională.

* Lucrare susținută în cadrul Congresului Internațional de Istorie a Presei, Ediția a IX-a, cu tema *Tradiții ale presei științifice*, organizat la Timișoara, în 14-16 aprilie 2016, de Asociația Română de Istorie a Presei (ARIP) în colaborare cu Academia Română, Filiala Timișoara, Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”, Societatea Enciclopedică a Banatului și Institutul de Cultură al Românilor din Voivodina (Serbia).

„Revista de Studii Banatice” valorifică diverse contribuții științifice referitoare la domeniile uman și social, elaborate de specialiști în disciplinele respective, promovând ideea de unitate în diversitate. Sunt publicate aici studii, articole, documente comentate, portrete, evocări, manuscrise inedite etc., referitoare la Banat sau care au tangență cu acest spațiu cultural, oferind publicului cititor bogate informații, centrate pe fenomenul cultural actual. Studiile și cercetările științifice sunt însotite de rezumate ale acestora în limbi de circulație internațională, engleză, germană și franceză, note și bibliografia aferentă.

Keywords: *The Romanian Academy, Timișoara Branch, the “Titu Maiorescu” Banat Studies Institute, scientific and editorial activity, the academic space from Timișoara, the cultural space from Banat*

Mots-clés: *Académie Roumaine, Direction Timișoara, l’Institut d’études de Banat «Titu Maiorescu», activité scientifique et éditoriale, espace académique de Timișoara, espace culturel de Banat*

Cuvinte cheie: *Academia Română, Filiala Timișoara, Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”, activitate științifică și editorială, spațiu academic timișorean, spațiu cultural bănățean*

Prin tradiție, spațiul bănățean este unul multicultural și multietnic, în care au interferat mereu și s-au manifestat diversele valori.

Așezarea geografică favorabilă, la confluența între Europa Centrală și cea de Est, îi conferă acestui spațiu o largă deschidere și multiple beneficii, atât economice, dar și culturale. Fiind un spațiu al interferențelor, de-a lungul timpului, s-au produs aici nenumărate transferuri etnice și culturale între cele trei țări învecinate. Aceste schimburi au facilitat conectarea continuă la valorile culturii europene.

O importantă caracteristică este aceea că tradiția bănățeană a promovat viața culturală în întreaga comunitate. Pe fundalul unei toleranțe reciproce, ca adevărat model de viață al bănățenilor, sentimentul apartenenței a determinat mereu păstrarea valorilor, tradițiilor și obiceiurilor specifice. Astfel, cultura a devenit, de-a lungul vremii, principalul liant al locuitorilor acestor meleaguri.

Întreaga sferă culturală a generat importante oportunități de dezvoltare a unei vieți culturale-artistice armonioase.

Existența unei instituții precum Filiala Timișoara a Academiei Române a favorizat diversificarea culturală continuă pe meleagurile bănățene. În istoria științei și culturii românești, Academia Română ocupă un loc aparte, prin activitatea desfășurată de-a lungul timpului, prin autoritatea deciziilor luate, prin unitatea și solidaritatea națională manifestate, ea fiind „un corp de elită al științei și inteligenței”, „templul cel mai înalt al culturii neamului”, „supremul areopag al gândirii și simțirii românești”.

Este o onoare pentru locuitorii acestei zone să se poată mândri că Banatul a fost locul unde atâtea distinse personalități au găsit mediul propice pentru îmbogățirea științei și a culturii (<http://acad-tim.tm.edu.ro/acadbanat>). Și iată, că în anul acesta, 2016, se împlinesc 150 de ani de existență a Academiei, și 65 de ani ai Filialei Timișoara!

În cadrul Academiei Române, Filiala Timișoara, există mai multe Institute, Centre și Colective de Cercetare, precum: Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”, Biblioteca Filialei Timișoara a Academiei Române, Institutul de Chimie, Centrul de Cercetări Tehnice Fundamentale și Avansate, Colectivul de Cercetare Științifică Dezvoltare Rurală Durabilă a României și Observatorul Astronomic.

Un rol important în promovarea culturii în spațiul bănățean îl deține Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”, iar un mijloc de afirmare al acesteia este constituit de fondarea „Revistei de Studii Banatice”, aceasta fiind un reper în presa academică națională.

În cele ce urmează, vom realiza prezentarea volumelor apărute în intervalul 2010-2013, avându-se în vedere aspecte legate de structura volumelor, secțiunile abordate, colectivul redațional, prezentând câteva informații în ceea ce privește activitatea redactorilor revistei în cadrul spațiului academic timișorean.

Din Comitetul de redacție al revistei fac parte următorii: director: Crișu Dascălu, redactor-șef: Ioan Hațegan, secretar de redacție: Ioan David, membri: Doina Bogdan-Dascălu, Sorina Ianovici-Jecza și Miodrag Milin. Colegiul de redacție a fost alcătuit din: Dan Berindei (București), Nicolae Bocșan (Cluj-Napoca), Ștefan Buzărnescu (Timișoara), Silviu Cerna (Timișoara), Nicolae Corneanu (Timișoara), Marcel Corniș Pop (Richmond), Costin Feneșan (București), Rudolf Gräf (Cluj-Napoca), Klaus Heitmann (Heidelberg), Harald Heppner (Graz), Michael Metzelin (Viena), Victor Neumann (Timișoara), Păun Ion Otiman (Timișoara), Ljubodrag Ristić (Belgrad), Marius Sala (București), Biljana Sikimić (Belgrad), Eugen Simion (București), Nikola Tasić (Belgrad), Răzvan Teodorescu (București), Dumitru Țeicu (Reșița).

„Revista de Studii Banatice” valorifică diverse contribuții științifice referitoare la domeniile uman și social, elaborate de specialiști în disciplinele respective. Sunt publicate aici studii, articole, documente comentate, portrete, evocări, manuscrise inedite etc., referitoare la Banat sau care au tangență cu acest spațiu cultural.

Apariția numărului 1, anul I, iulie-decembrie 2010, reprezintă un punct de referință în istoria presei academice bănățene. După cum afirmă academicianul Păun Ion Otiman, în noiembrie 2010: „Apariția «Revistei de studii banatice», revistă de cultură, pluridisciplinară, umanistă, a Academiei Române – Filiala Timișoara, reînnăodă o veche și frumoasă tradiție culturală a Banatului interbelic. Întreruperea brutală, cauzată de instalarea comunismului, a apariției revistelor de cultură «Banatul» (director Aron Cotruș), «Analele Banatului», «Revista Institutului Social Banat-Crișana» (director Cornel Grofșoreanu), a generat un gol în literatura de specialitate culturală, istorică.” (OTIMAN, în R.S.B., 2010, 7). În finalul cuvântului înainte, autorul menționează: „Lipsea însă o publicație cu deschidere pluridisciplinară și umanistă, susținută de competențele științifice, culturale și artistice din zonă sau interesate de acest spațiu, care să reflecte, într-o manieră convingătoare, potențialul spiritual al Banatului.

«Revista de studii banatice» a fost înființată tocmai în acest scop, pe care, îmi exprim convingerea, îl va urmări cu pasiune, consecvență și, îndeosebi, cu rodnicia dorită de cititorii ei. De asemenea, «Revista de studii banatice» pune la dispoziția colegilor cercetători din domeniile istoriei și culturii bănățene paginile sale pentru două teme fundamentale: *Istoria Banatului și Encyclopedie Banatului*, lucrări așteptate cu mult interes, de multă vreme, de către publicul cititor.” (IBIDEM, 9).

Conținutul primului număr al revistei este structurat pe următoarele secțiuni: *Instituții bănățene, Arheologia spiritului, Evocări, Documente, Comentarii, Recenzii*.

La rubrica *Instituții bănățene*, menționăm următoarele studii: Ioan Munteanu, *Biserica Ortodoxă Română și apărarea învățământului confesional la începutul secolului al XX-lea*¹, Ovidiu Laurențiu Roșu, *Conducerea Comunității de Avere a fostului regiment grăniceresc româno-bănățean nr. 13 din Caransebeș (1923-1948)*², Păun Ion Otiman, *Grănicerii bănățeni și Comunitatea de Avere*.

¹ Studiul are în vedere aspecte ce țin de politica școlară oficială din statul maghiar, în perioada dualismului austro-ungar, raportate la obiective de subordonare, de assimilare etnică și lingvistică a populațiilor nemaghiare. Un rol deosebit de important l-a avut Biserica Ortodoxă Română, remarcându-se, în special, „conduita demnă a conducătorilor Bisericii Ortodoxe Române și voința lor a apăra dreptul românilor de instruire în școli confesionale cu predarea în limba maternă...” (R.S.B., 2010, 22).

² „Comunitatea de Avere din Caransebeș (înființată în 1879) a reprezentat un reper important pentru lumea bănățeană (...) timp de mai bine de șase decenii, în domeniul economic, social, cultural sau educativ, reprezentanții acesteia acționând constant pentru realizarea năzuinței de ridicare materială și culturală a satelor din zona fostului regiment de graniță din Caransebeș.” (R.S.B., 2010, 41)

Secțiunea *Arheologia spiritului* cuprinde: Doina Bogdan-Dascălu, Crișu Dascălu, *Ideeografie ca substitut al biografiei*³, Ioan Hațegan, *Interferențe culturale la Dunărea Mijlocie și de Jos în mileniul al II-lea al erei creștine. Cu privire specială asupra Banatului*⁴, Victor Neumann, *Izvoarele iluminist-romantice ale intelectualității române din secolul al XIX-lea. Biblioteca lui Vasile Maniu*.

Secțiunea *Evocări* este dedicată unor două personalități din spațiul cultural bănățean: Grațiela Benga, *Anișoara Odeanu – trasee pentru o nouă lectură*⁵ și Dumitru Vlăduț, *Grigore Popiți, personalitate a literelor și vieții culturale din Banat*⁶.

Studiul *Documentar 1989 (I)*, semnat de Miodrag Milin, este primul dintr-o serie de documente ce valorifică aspecte ce țin de istoria recentă a Banatului, însuși autorul afirmând: „Textul care urmează este un fragment al înregistrării depozitiei martorului colonel Nicolae Predonescu, șef al Statului Major al Diviziei 18 mecanizate «Decebal» de la Timișoara.

Înregistrare de la *Procesul lotului Timișoara*, al celor 25 de generali, ofițeri superiori și ofițeri de la Miliție și Securitate, inculpați pentru crimele săvârșite asupra populației civile, revoltate împotriva comunismului lui Nicolae Ceaușescu, în cursul Revoluției de la Timișoara (decembrie 1989).

Fragmentul aduce noi informații, despre starea de confuzie și haos la nivelul conducerii Armatei de la Timișoara, care a precedat și apoi a cauzat începutul masacrului din după amiază de 17 decembrie 1989 (Arhiva Radio Timișoara, *Fond Procesul de la Timișoara*, caseta 255).” (MILIN, în R.S.B., 2010, 107)

La secțiunea *Comentarii*, este adăugat studiul lui Vladimir Lj. Cvetkovic, *Tratativele privind rezolvarea incidentelor de graniță (Timișoara, 1953) și impresiile delegației iugoslave despre realitatea românească*.

Ultima parte a revistei este dedicată recenziilor la diversele volume apărute în ultima perioadă, atât în spațiul cultural românesc, dar și în cel învecinat granițelor țării: „Balcanica”, XXXVIII, Annual of the Institute for Balkan Studies. Editor Dušan T. Bataković, Belgrade, 2008 (Grațiela Benga); Srpska Akademija Nauka i Umetnosti. Balkanoloski Institut. *Bajasi na Balkanu. Identitet etnike zajednice*. Urednik Biljana Sikimić i Dušan T. Bataković, Beograd, 2005 / Academia Sârbă de Știință și Artă. Institutul de Studii Balcanice. *Băieșii din Balcani. Identitatea comunității etnice*. Volum coordonat de Biljana Sikimić și Dušan T. Batacović, Belgrad, 2005 (Viviana Milivoievici); Doina Bogdan-Dascălu, *Arta de a scrie, arta de a citi*, Timișoara, Editura Anthropos, Editura David PressPrint, 2010 (Grațiela Benga); Livius Ciocârlie, Ion Manta, *Încrâncenarea vieții. Roman Cotoșman*, Editura Brumar, Fundația Interart Triade, Timișoara, 2008 (Sorina Ianovici-Jecza); Istoriski Arhiv u Pancevu. Mrca Maran, *Kulturni Razvoj Rumuna u Banatu. 1918-1941*, Pancevo, 2004 / Arhiva Istorică din Pancevo. Mircea Măran, *Dezvoltarea culturală a românilor în Banat. 1918-1941*, Pancevo, 2004 (Viviana Milivoievici); Ivo Muncian,

³ Studiul dedicat iluministului bănățean Paul Iorgovici (1764-1808), pornește de la ipoteza pe care autorii doresc să o verifice pe parcursul cercetării întreprinse, aceea conform căreia „în anumite împrejurări, cel puțin, lacunele privind biografia unui autor pot fi suplinite prin identificarea surselor care i-au alimentat gândirea.” (R.S.B., 2010, 49). Constatând faptul că există o multitudine de informații discutabile în ceea ce privește viața cărturarului bănățean și că acestea nu creează niciun fel de legătură cu opera sa, autorii studiului propun „o inversare a perspectivei: pornind de la datele furnizate de operă, să validăm sau, în orice caz, să acredităm drept plauzibile o serie de informații biografice care nu au putut fi confirmate până acum.” (R.S.B., 2010, 53) „Acest traseu presupune mai multe operații succesive: – notează autorii – identificarea unor principii, teorii, idei și fapte prezente în *Observeații*; identificarea surselor din care Paul Iorgovici le-a extras; situaarea acestor surse într-o geografie spirituală europeană; precizarea limbilor de acces la aceste surse.” (R.S.B., 2010, 54)

⁴ Mileniul al II-lea, sau „mileniul tăcut” (175-1241 d. Ch.), este surprins de semnatarul studiului din mai multe perspective, și anume: istoric, geografic, administrativ, religios și cultural, evidențiind atât interferențele, dar și convergențele culturale realizate aici.

⁵ Sunt aduse în discuție romanele Anișoarei Odeanu, precum: *Într-un cămin de domnișoare* („carte a confesiunilor directe, dar nu lipsite de o profundă inocență”) (R.S.B., 2010, 83), *Călător în noaptea de ajun* (numit inițial *Singurătate*).

⁶ Studiul evidențiază aspecte biografice și literare ale vieții și operei poetului bănățean, Grigore Popiți.

Scriitori sărbi din România, Timișoara, Uniunea Sârbilor din România, 2007 (Viviana Milivoievici); „*Studii de știință și cultură*”. Revistă trimestrială editată de Universitatea de Vest „Vasile Goldiș”, V, 2009, nr. 1 (16) (Ştefan Gencărău); Cornel Ungureanu, *Geografia literaturii române, azi*, vol. 4 – *Banatul*, Piteşti, Editura Paralela 45, 2005 (Dana Nicoleta Popescu).

Următorul volum al revistei, anul II, 2011, numerele 1-2, ianuarie-decembrie, este unul amplu, însumând 216 pagini. Secțiunile acestui număr cuprind diverse studii științifice și sunt grupate astfel:

La secțiunea *Literatură*: Delia Badea, *Critica literară bănățeană. Repere contemporane*⁷, Grațiela Benga-Țuțianu, *Poezia din Banat în perioada postbelică*⁸, Doina Bogdan-Dascălu, *Literatura română din Voivodina în dicționarele din România*⁹, Crișu Dascălu, *Direcții și modalități de studiere a literaturii române din Banat*¹⁰, Ioan David, *Etape ale istoriei presei românești din Banat*¹¹, Dana Nicoleta Popescu, *Romanul bănățean postbelic. Direcții și tendințe*¹².

Secțiunea *Documente* cuprinde: Livius Petru Bercea, *Un dicționar de neologisme de la mijlocul secolului al XIX-lea*, David Blidariu, Păun Ion Otiman, Diana Otiman-Blidariu, *Unele aspecte ale învățământului românesc în Peninsula Balcanică (1864-1946)*, Miodrag Milin, *Documentar 1989 (II)*.

Rubrica *Aniversări* îi este dedicată lui Paul Miclău '80: Delia Badea, *Poetologia. Hermeneutica unei noi discipline*¹³, Veronica-Alina Constanțeanu, *Puterea limbajului*¹⁴.

⁷ Cercetarea aduce în discuție câteva aspecte legate de redescoperirea și afirmarea spațiului cultural local, prin impunerea unor personalități în viața literară, strâns legată de activitatea publicistică. Sunt amintiți aici: *Livius Ciocârlie și școala cronicarilor literari de la „Orizont”*, *Cronicarii lugojeni. Costantin Buiciuc și Dorin Murariu, Criticii de la „Reflex”*. Ada Cruceanu, Mircea Martin și critica universitară bănățeană, *Lexicografii literari*: Olimpia Berca, Alexandru Ruja, Diana Zărie, Paul Eugen Banciu și Aquilina Birăescu.

⁸ Studiul evidențiază câteva dintre liniile directoare ale evoluției liricii postbelice din spațiul literar bănățean. Sunt trecuți în revistă următorii poeți: Petre Stoica, Petru Sfetca, Anghel Dumbrăveanu, Crișu Dascălu, Dušan Petrovici, Gheorghe Azap, Octavian Doclin, Șerban Foarță, Ion Monoran, Robert Șerban, Eugen Dorcescu, Eugen Bunaru, Costel Stancu, Ioan Petraș, Gheorghe Mocuța, Moni Stănilă.

⁹ Sunt discutate aici diversele lucrări lexicografice și dicționarele în care apar menționări scriitori români din Voivodina. Situația este prezentată analitic și comparativ în lucrări apărute înainte și după 1989. În finalul studiului, autoarea face precizarea că acești importanți scriitori își vor găsi locul cuvenit în bine-cunoscuta *Enciclopedie a Banatului*, volumul I, *Literatura*, al cărei coordonator este, alături de o întreagă echipă de cercetători.

¹⁰ În concepția autorului, principalele direcții și modalități de studiere a literaturii române din Banat sunt identificate în două etape ce se întrepătrund. O primă etapă este reprezentată de „*o istorie literară alcătuită dintr-o succesiune de micromonografii ale scriitorilor*”, pentru a doua etapă „*se recomandă, ca fiind mai adecvate istorii literare ale genurilor (speciilor)*, căci ea permite evidențierea traseelor tematice și stilistice parcuse de autori...” (R.S.B., 2011, 29)

¹¹ Etapele istoriei presei românești din Banat, identificate de semnatarul studiului, sunt următoarele: I. *Perioada intențiilor jurnalistică (1794-1874)* (1. Momentul Ion Molnar Piuari și Paul Iorgovici, 2. Momentul Eftimie Murgu, 3. Momentul Simeon Mangiuca), II. *Perioada presei de vocație (1874-1918)*, (amintim aici publicațiile: „Luminătoriul”, „Foaia diecezană”, „Dreptatea”, „Drapelul”, „Educatorul” etc.) III. *Perioada presei marilor valori (1918-1944)* (presa a fost extrem de diversificată, punându-se accentul pe valorile culturale tradiționale), IV. *Perioada presei „reacționare” (1944-1947)* (cu cele patru etape: 1. *Ponegrarea publicațiilor existente și a personalităților vremii, unele simboluri ale Banatului*, 2. *Reorganizarea cenzurii*, 3. *Suspendarea temporară a unor publicații*, 4. *Suprimarea publicațiilor*), V. *Perioada presei cu limba de lemn (1948-1989)* (toate publicațiile apărute erau organe de propagandă ale partidului de guvernământ), VI. *Perioada presei postdecembriștă (1989-prezent)* (în perioada 1989-2009 „au existat, numai în județul Timiș, peste 300 de publicații. În prezent, le putem număra pe două mâini.”) (R.S.B., 2011, 40)

¹² Sunt aduse în discuție romanele intervalului 1945-2006, printre romancierii amintiți aflându-se: Sorin Titel, Ion Marin-Almăjan, Ion Arieșanu, Gheorghe Schwartz, Rafael Mirciov, Viorel Marineasa, Daniel Vighi, Alexandra Indriș, Ildico-Clara Achimescu, Radu Ciobanu, Titus Emil Suciu, Laurențiu Cerneț, Nina Cernanu, Dan Florița Seracinc, Gheorghe Jurma, Ion Scorobete, Viorel Micota, Veronica Balaj, Paul Eugen Banciu, George Șerban, Livius Ciocârlie, Mircea Nedelciu, Adriana Babești, Mircea Mihăies, Remus Valeriu Giogioni.

¹³ Plecând de la volume precum *Le signe linguistique*, *Semiotica lingvistică*, *Signes poétiques*, *Le Poème moderne*, autoarea studiului evidențiază contribuțiile fundamentale ale lui Paul Miclău în domeniul lingvistica și a cercetării semiologice, fondatorul unei noi discipline, poetologia, „urmărind și ilustrând prin analize concrete, pe text, evoluția poeziei către statutul de poem.” (R.S.B., 2011, 97)

¹⁴ Articolul evidențiază o analiză metatextuală a romanului *Dislocații* (titlu inițial, *Comoara*).

În cadrul secțiunii dedicate instituțiilor, sunt încadrate următoarele studii: Radu Ardelean, *Programul publicației „Drum nou”*, Alina Lioara Covaci, *Conferințele preoștei-învățătoarești organizate în Episcopia Arad în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, Ovidiu Laurențiu Roșu, *Evidența structurilor cooperatiste la nivelul Institutului Național al Cooperăției – Serviciul Cooperatist al Județului Severin (1947-1948)*.

Personalitățile avute în vedere în acest număr, se regăsesc în articolele: Dorina Chiș, *Academicianul Remus Răduleț și rolul lui în dezvoltarea terminologiei științifice*, Sorina Ianovici-Jecza, *De amicitia. Corespondența Romul Ladea – Virgil Birou*.

La secțiunea *Recenzii*, sunt scrise articole despre ultimele apariții editoriale: Pia Brînzeu, *Bodysong*, Timișoara, Editura Fundației Interart Triade, Brumar, 2010 (Grațiela Benga-Țuțuiu); Miodrag Ciurușchin, *Relații politico-diplomate ale României cu Serbia în perioada 1903-1914*, Timișoara, Editura Mirton, 2010 (Florin Zamfir); Mariana Dan, *Construcția și deconstrucția canonului identitar*, București, Editura Muzeul Literaturii Române, 2010 (Delia Badea); Dan Florița-Seracinc, *Scrisul românesc în Banat. Lirica interbelică*, Lugoj, Editura Nagard, 2010 (Grațiela Benga-Țuțuiu); Valeriu Leu, Costa Roșu, *Cronici bisericești. Manuscrise din Banat. Secolele XIX-XX. Din istoria monografismului bănățean*, Zrenjanin, Editura ICRV, 2009 (Viviana Milivoievici); Mircea Măran, *România din Voivodina. Istorie, demografie, identitate românească în localitățile Voivodinei*, Zrenjanin, Editura ICRV, 2009 (Viviana Milivoievici); Ionela Mengher, *Creații populare în „Nădejdea” (Poezia)*, Novi Sad, Editura Fundației Române de Etnografie și Folclor din Voivodina, 2009 (Dana Nicoleta Popescu); Olimpia Pancaricean, *Mărghita, pagini de istorie culturală. Contribuție la monografia satului*, Zrenjanin, Editura ICRV, 2009 (Dana Nicoleta Popescu); Ovidiu Laurențiu Roșu, *Comunitatea de Avere a fostului Regiment Grăniceresc Româno-Bănățean nr. 13 din Caransebeș (1879-1948)*, Timișoara, Editura Cosmopolitan Art, 2010 (Alexandru Kósa); Francois Ruegg, *La Est nimic nou*, Timișoara, Editura Eurostampa, 1998 (Ștefan Buzărescu); *70 de ani de activitate arhivistică în Banat. Încercare monografică*, Timișoara, Editura Tempus, 2008 (Alexandru Kósa); *Skolstvo u Srbiji (1817-1838)*, Belgrad, 2009 (Viviana Milivoievici).

Pe parcursul anului 2012 (anul III), au apărut două numere, în două volume diferite. Astfel, numărul 1 (ianuarie-iunie), cuprinde articole, studii și recenzii, grupate pe diferite rubrici.

În cadrul secțiunii *Istorie medievală*, sunt cuprinse: Zoltan Iusztin, *Blasius de Muron*, Adrian Magina, *Două documente privind posesiunile familiei Jaksic din Comitatele Cenad și Timiș*.

La rubrica *Istorie eclesiastică*, sunt articolele: Stevan Bugarski, *Formele de învățământ teologic în cadrul Episcopiei Ortodoxe Sârbe a Timișoarei din România, 1919-1961*, Alina-Lioara Covaci, *Conferințe preoștei organizate în Episcopia Caransebeș la începutul secolului al XX-lea*, Vasile Petrica, *Episcopul Ioan Popasu (1808-1889) și activitatea sa extraeclesiastică*.

Secțiunea *Istorie și presă*, cuprinde: Livius Petru Bercea, *Lecțiuni și emendări la o ediție Eminescu*, Dorina Chiș-Toia, „*Foaia diecesană*” în contextul culturii din Banat, Ana-Maria Dascălu, *Banatul șvăbesc în proza Hertei Muller și a lui Johann Lippet*, Bogdan Mihai Dascălu, *Titu Maiorescu și Banatul*, Dumitru Vlăduț, *Revista arădeană „Salonul literar”*.

Rezultatele vizează ultimele apariții editoriale și publicistice din spațiul cultural bănățean de la Sud și Nord de Dunăre: „Banat”, IX, 2012, nr. 1, 2, 3, 4 (Grațiela Benga-Țuțuiu); „Banatica”, 21, 2011, 518 p. (Alexandru Kósa); George C. Bogdan, *Din istoria culturală a Banatului. I. Articole din „Reșița” (1935-1940)*. Prefață de Crișu Dascălu. Ediție îngrijită, studiu introductiv și tabel cronologic de Doina Bogdan-Dascălu, Editura David Press Print, 2011, 226 p. (Veronica-Alina Constanțeanu); Leonhard Bohm, *Locuitori Banatului*. Ediție îngrijită, traducere și prefăță de Crișu Dascălu, Timișoara, Editura David Press Print, 2011, 113 p. (Delia Badea); Nicolae Brânzeu, *Jurnalul unui preot bâtrân*, ediția a II-a, îngrijită, prefățată și adnotată de Pia Brânzeu și Luminița Wallner-Bărbulescu, cu un cuvânt înainte de Claudiu T. Arieșan, Timișoara, Editura Eurostampa, 2011, 784 p., il. (Radu Ardelean); Aurel Cosma Jr., *Scrieri. 2. Corespondență*. Prefață de Crișu Dascălu. Ediție îngrijită, studiu introductiv, notă asupra ediției și indice toponomastic de Raul Ionuț Rus și Teodora Drăghici. Tabel cronologic de Ioan David, Timișoara, Editura David Press Print,

2011, 515 p. (Veronica-Alina Constanțeanu); Ela Cosma, *Sași, austrieci, slavi în Transilvania și Banat (Biografii de secol XIX și din vremea revoluției pașoptiste)*, București, Editura Academiei Române, 2009, 467 p. (Alexandru Kósa); Marcu Mihail Deleanu, *Memorial, documente și studii despre George Cătană*, Reșița, Editura Tim, 2011, 198 p. (Dorina Chiș-Toia); Emil Dumitrașcu, *Monografia satului Mâtnicu Mare, județul Caraș-Severin*, Editura Universitară, Craiova, 2011, 300 p. (Vasile Petrica); Pavel Jumanca, *Amintiri. Anii tinereții*. Cuvânt înainte de Nicolae Bocșan. Studiu introductiv, transcriere, note și îngrijire de Laurențiu Ovidiu Roșu, Timișoara, Editura David Press Print, 2011, 504 p. (Doina Bogdan-Dascălu); Timea Lelik, Claudiu Călin, *Maria Radna – Mică monografie istorică și artistică a bazilicii papale și a complexului monastic*, Arad, Carmel Print & Design, 2011, 116 p. (Alexandru Kósa); Valeriu Leu, *Studii și documente bănățene 2*, Ediție postumă îngrijită de Carmen Albert, Timișoara, Editura Mirton, 2011, 489 p. (Alexandru Kósa); *Mélanges d'Histoire Generale; Extincta est lucerna orbis. John Hunyadi and his Time*, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, IDC Press, 2009, 562 p. (Alexandru Kósa); Vasile Petrica, *Savantul Traian Lalescu (1882-1929) și cultura Banatului*, Reșița, Editura Eftimie Murgu, 2010, 216 p. (Doina Bogdan-Dascălu); „Piramida”, 2011, II, nr. 3, 150 p. (Viviana Milivoievici); *Români în Europa Medievală (Intre Oriental Bizantin și Occidentul Latin) – Studii în onoarea Profesorului Victor Spinei*. Volum îngrijit de Dumitru Teicu și Ionel Cândea, Brăila, Editura Istros, 2008, 893 p. (Alexandru Kósa); Lijjana Stosic, *Srpska umetnost (Serbian Art), 1690-1740*, Beograd, 2006, 295 p. (Dorina Sabina Pârvulescu); „Studii de știință și cultură”, VIII, 2012, nr. 1, 2, 3 (Delia Badea); Cornel Ungureanu, *Petre Stoica și regăsirea Europei Centrale*, București, Editura Palimpsest, 2010, 241 p. (Grațiela Benga-Țuțuiu).

Cel de-al doilea volum, numărul 2 (iulie-decembrie), este un număr aniversar, de colecție. Este un număr consistent, bogat în informații culturale bine documentate, ca de altfel toate numerele revistei. O secțiune a acestui număr este dedicată *Centenarului Anișoara Odeanu*, secțiune ce reunește textele prezentate la Simpozionul Centenar Anișoara Odeanu, Timișoara, mai 2012, organizat de Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu” al Academiei Române, Filiala Timișoara. Cuvântul de început îi aparține lui Crișu Dascălu care, în studiul său, *Anișoara Odeanu azi*, rememorează câteva aspecte personale ale primelor întâlniri cu scriitoarea timișoreancă: „...era într-o toamnă, participam, ca de obicei, la cenaclul scriitorilor timișoreni. Nu mai știau ce s-a citit și ce s-a discutat, dar îmi amintesc sfârșitul ședinței, când, la plecare, o Doamnă distinsă mă oprește și îmi spune cu voce neașteptat de Tânără: «Sunteți Domnul Crișu Dascălu». Propoziție fără iz interogativ... aşa încât nici eu nu am dat vreun răspuns, nici Doamna nu părea să-l fi așteptat, căci a continuat: «Sunt Anișoara Odeanu. Vă invit să ne însوțiți. Îmi va face placere să stăm de vorbă». (...) Datoria noastră este ca, măcar acum, la un secol o dată, se ne întrebăm cine este, pentru noi, cei de azi, Anișoara Odeanu. Întâlnirea la care suntem părtași are și această îndatorire”, notează mai departe autorul. (DASCĂLU, în R.S.B., 2, 2012, 7-8)

În continuare, sunt prezentate câteva *Exegeze și Comentarii bibliografice*: Delia Badea, *Copilăria ca spațiu generator de mit în romanul „Katinka sau fantomele de la Valea Lungă”¹⁵*, Grațiela Benga-Țuțuiu, *Anișoara Odeanu și generația ’27¹⁶*, Doina Bogdan-Dascălu, *George C. Bogdan – Anișoara Odeanu. Interferențe literare¹⁷*, Veronica-Alina Constanțeanu, *Un dans pe sărmă, printre cămine de domnișoare¹⁸*, Ada D. Cruceanu, *Anișoara Odeanu – un contur poetic¹⁹*,

¹⁵ Este evidențiat aspectul autobiografic în romanul *Katinka sau fantomele de la Valea Lungă*, insistându-se asupra temei copilăriei, „în care călătoria inițiatrică întru descoperirea adevărului guvernează așezarea destinului în lume”. (R.S.B., 2, 2012, 12)

¹⁶ Cercetarea de față aduce în discuție aspecte referitoare la principalele orientări ale „tinerei generații” din perioada interbelică, reliefând legăturile de prietenie dintre Anișoara Odeanu și ceilalți reprezentanți ai acestei generații, Mircea Eliade, Mihail Sebastian, Eugen Ionescu, Petre Tuțea, Emil Botta, Emil Cioran etc.

¹⁷ Studiul semnalează colaborarea Anișoarei Odeanu la publicația „Reșița”, întemeiată și condusă de George C. Bogdan. Este vorba de trei poezii ale acesteia: *Rugă, Legendă ariană și Interludiu*.

¹⁸ Paralelism între romanele *Intr-un cămin de domnișoare*, al Anișoarei Odeanu și *O pasare pe sărmă*, al Ioanei Nicolaie. „Citite în paralel, cele două cărți subliniază diferențele dintre cele două realități pe care le prezintă”. (R.S.B., 2, 2012, 37)

Ioan David, *Începuturile literare ale Doinei Peteanu (Anișoara Odeanu) în publicații din Lugoj*²⁰, Dana Nicoleta Popescu, *Anișoara Odeanu, o scriitoare nocturnă*²¹, Constantin-Tufan Stan, *Anișoara Odeanu și universul muzicăi bănățene*²², Adriana Weimer, *Anișoara Odeanu și Camil Petrescu*²³, Livius Petru Bercea, *Un monograf al Anișoarei Odeanu*²⁴, Dorin Murariu, *Spectacolul oglindirii*²⁵.

La rubrica *Istoria presei*, semnalăm studiile: Doina Bogdan-Dascălu, *George C. Bogdan – gazetarul, Ioan David, Camil Petrescu, initiatorul unui proiect esuat: Sindicatul Presei din Banat*. Urmează apoi secțiunea *Comentarii*, aici fiind adăugat un studiu în limba italiană: Marco Cassioli, *Riforma catastale e opposizione contadina nel Banato del settecento*.

Seria de recenzii completează armonios volumul: Ioan Viorel Boldureanu, Simion Dănilă, Cornel Ungureanu, *Antologia literaturii dialectale bănățene (poezie, proză, teatru). 1891-2011*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2011, 528 p. (Dana Nicoleta Popescu); Ioan David, *Presă românească din Banat. Preocupări de cultivare a limbii. De la începuturi până în 1918*. Prefață de Crișu Dascălu. Studiu introductiv de Adrian Dinu Rachieru. Ediția a II-a revăzută, Timișoara, Editura David Press Print, 2012, 175 p. (Doina Bogdan-Dascălu); Ioan David, *Presă și cultură în secolul al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea*. Prefață de Crișu Dascălu. Studiu introductiv de Doina Bogdan-Dascălu. Ediția a II-a, Timișoara, Editura David Press Print, 2012, 265 p. (Dumitru Vlăduț); Marcu Mihai Deleanu, *Izvoare și preocupări dialectale în Banat*. Prefață de Crișu Dascălu, Timișoara, Editura David Press Print, 2012, 398 p. (Marin Petrișor); Ion B. Mureșianu, *Din trecutul slovei bănățene. 1500-1700*. Prefață de Crișu Dascălu. Ediție îngrijită de Bogdan Mihai Dascălu, Timișoara, Editura David Press Print, 2012, 75 p. (Delia Badea); Dana Nicoleta Popescu, *Măștile timpului. Mit și spiritualitate în proza lui Paul Eugen Banciu*, Timișoara, Editura Hestia & Anthropos, 2012, 272 p. (Grațiela Benga - Tuțuianu); Florin-Corneliu Popovici, *Max Blecher și retorica autenticității*, Timișoara, Editura David Press Print, 2012, 256 p. (Veronica-Alina Constanțeanu); „Reflex”, 2011, 2012 (Dana Nicoleta Popescu); Nicolae Tințariu. Ediție îngrijită de Mircea Măran, Panciova, Editura Centrului Euroregional pentru Dezvoltarea Societății în Medii Multietnice „In medias res”, 2012, 348 p. (Virginia Popović); Petre Turlea, *Români din Serbia 1940-1944*, [București], Editura Enciclopedică, 2012, 832 p. (Miodrag Milin).

Volumul corespunzător anului IV (2013), conține numerele 1 și 2 (ianuarie-decembrie). Cuprinde patru secțiuni, respectiv: *Literatură, Istorie, Cronică și Recenzii*.

Secțiunea dedicată literaturii cuprinde, la rândul său, două rubrici: *Studii*, respectiv *Dicționar*. Amintim aici următoarele articole: Bogdan Mihai Dascălu, *Cafenele literare timișorene. I. Perioada interbelică*²⁶, Grațiela Benga-Tuțuianu, *Lirica lui Adrian Bodnaru – între geometrie și*

¹⁹ Este discutată poezia Anișoarei Odeanu din mai multe puncte de vedere ale criticii literare, de-a lungul timpului.

²⁰ Articolul evidențiază începuturile publicistice ale Doinei Peteanu (Anișoara Odeanu), cu referire la publicațiile lugojene, precum: „Primăvara Banatului”, „Semenicul” și „Răsunetul cultural”.

²¹ Analiza romanului *Călător în noaptea de ajun* și specificitatea nocturnă a acestuia, remarcându-se temele predilecție, singurătatea și izolare.

²² Articolul aduce în discuție volumul coordonat de Eugen Beltechi și Gheorghe Luchescu, dedicat publicisticiei Anișoarei Odeanu, autorul afirmând: „Constituță într-un adeverat eveniment editorial, volumul, exponentul pentru genul publicisticii literare, prin frumusețea expresiei, consistența informației și amplele conotații ideatice, ne oferă și câteva interesante incursiuni în universul muzicăi, domeniul care i-a fost extrem de familiar scriitoarei lugojene”. (R.S.B., 2, 2012, 60)

²³ Studiul vizează activitatea publicistică a lui Camil Petrescu și a Anișoarei Odeanu în redacția publicației „Banatul românesc”, din Timișoara.

²⁴ Se menționează un volum mai puțin discutat, și anume: Gh. Luchescu, *Anișoara Odeanu*. Introducere de Mircea Popa, Cluj, Editura Napoca Star, 2001.

²⁵ Din nou se face referire la activitatea publicistică a Anișoarei Odeanu, luându-se în discuție volumul Doina Peteanu (Anișoara Odeanu), *Publicistica la „Viață”*. Ediție de Eugen Beltechi și Gheorghe Luchescu. Cuvânt înainte de Cornel Ungureanu, Timișoara, Editura Orizonturi universitare, 2009.

²⁶ Scriitorii și-au manifestat mereu dorința de apartenență la un anumit grup, la o anumită asociație. Așa au luat ființă diversele grupări culturale în spațiul timișorean al perioadei interbelice, precum „Altarul cărții”, locul preferat de manifestare artistică fiind cafeneaua.

evoluție²⁷, Crișu Dascălu, *Dicționarele literare. Posibilități și limite*²⁸, Doina Bogdan-Dascălu, *Scriitori români din Voivodina în lexicografia noastră*, Virginia Popovici, *Poezia română din Voivodina. Postmodernismul*²⁹.

La secțiunea *Istorie*, sunt menționate: Slobodan Bjelica, *O privire istoriografică sârbească asupra chestiunii Banatului (1914-1920)*, Alexandru Kósa, *Organizarea militară în Banatul medieval (secolul al XV-lea)*, Silviu Oța, *Accesorii vestimentare descoperite în cetăți din Banat*.

Secțiunea *Cronică*: Crișu Dascălu, *Ex libris*, Dana Nicoleta Popescu, *Zrenianin, a doua oară*.

Recenzii: Nicu Ciobanu, *A fost odată „Libertatea”*, Zrenianin, Editura ICRV, 2013, 125 p. (Delia Badea); *Društveno-humanistički ogledi / Eseuri socio-umaniste*, Novi Sad, 2013, 247 p. (Delia Badea); Ioan Hațegan, *Dicționar istoric al aşezărilor din Banat secolele XI-XX. Atestări documentare și cartografice*, Timișoara, Editura Artpress/Editura Banatul, 2013, 420 p. (Alexandru Kósa); Dorin Murariu, *Pora*, Timișoara, Editura Eurostampa, 2013, 168 p. (Dana Nicoleta Popescu); „Piramida”, II-III, 2012-2013, nr. 6. Număr omagial Costa Roșu (Dana Nicoleta Popescu); Ljubica Rajkić, *Vasko Popa. Stringența unei integrale în limba română*. Prefață de Cornel Ungureanu, Zrenianin, Editura ICRV, 2012, 202 p. (Grațiela Benga-Țuțuiu); Alexandru Tietz, *Scrisori de la sălaș*. Ediție critică, studiu introductiv, tabel cronologic, notă asupra ediției, addenda și corrigenda, note și glosar de Bogdan Mihai Dascălu. Prefață de Crișu Dascălu. Postfață de Doina Bogdan-Dascălu, Timișoara, Editura David Press Print, 2013, 160 p. (Grațiela Benga-Țuțuiu); Igor Ungur, Camelia Bugar, Alina Iorga, Todor Doru Ursu, Diana Ocolișan, *Cinci ani de activitate 2008-2012*, Zrenianin, Editura ICRV, 2012, 176 p. (Dana Nicoleta Popescu).

Numerele în discuție ale revistei sunt consistente, bogate în informații culturale bine documentate, păstrând bine-cunoscuta rigurozitate științifică, precum și nivelul valoric al studiilor și articolelor.

Așadar, „Revista de Studii Banatice” valorifică diverse contribuții științifice referitoare la domeniile uman și social, elaborate de specialiști în disciplinele respective, promovând ideea de unitate în diversitate. Studiile, articolele și cercetările științifice întreprinse oferă publicului cititor bogate informații, fiind centrate pe fenomenul cultural actual. Acestea sunt însotite de rezumatate în limbi de circulație internațională, engleză, germană și franceză, note și bibliografia aferentă.

Revista reprezintă o adevărată carte de vizită și reflectă activitatea științifică și editorială a cercetătorilor Institutului de Studii Banatice „Titu Maiorescu”, dar și a colaboratorilor din diverse instituții, atât din țară, cât și din străinătate.

Astfel, „Revista de Studii Banatice” își reconfirmă renumele și locul câștigat între publicațiile academice românești.

Bibliografie

„Revista de Studii Banatice” (R.S.B.), an I-IV, 2010-2013

²⁷ Studiul este structurat astfel: *Experiment și tehnică poetică, De la șoc la echivoc, O lume (poetică) fără hotar*.

²⁸ Autorul identifică principalele funcții ale oricărui dicționar literar: *de informare, de corectare și de actualizare*, iar funcțiile pe care nu și le poate asuma (limitele) sunt: *funcția axiologică și funcția interpretativă*. (R.S.B., 2013, 29-30).

²⁹ Sunt amintiți poeți: Ioan Flora, Pavel Gătaianu, Nicu Ciobanu, Ioan Baba, Petru Cârdu.

A NOVEL OF PLACE AND SOME CONTEXTUAL APPROACHES

UN ROMAN DU LIEU ET QUELQUES NÉCESSAIRES CONTEXTUALISATIONS

UN ROMAN AL LOCULUI ȘI CÂTEVA CONTEXTUALIZĂRI NECESARE

Grațiela BENGA-ȚUTUIANU

Cercetător științific III dr. Habil.

Institutul „Titu Maiorescu”,

Academia română, Filiala Timișoara

Bulevardul Mihai Viteazul, nr. 24

e-mail: gratielabenga@yahoo.com

Abstract

The paper calls attention to the only novel written by Virgil Birou – journalist, writer and editor whose activity enlivened culture in Banat during the interwar period. Even if its story was deflected by ideological pressure, "The Skyless World" proves to depict not only an entangled image of the mining area in Banat, but also a subtle illustration of the traditional country system. With all its regional, generational and contextual variations (beyond the basic geographical premise), Birou's novel is a work whose parts fit organically. While narrating about some limit situations, disintegration or tensions that have been fiercely unleashed, it reflects the major themes of initiation (e.g. suffering, death).

To put it briefly, the writer focuses on the relation between liberty and fate and reveals the boundary that separates truth from delusion. With the undoubtful mark given by spiritus loci in Banat, "The Skyless World" reveals the twilight facet that has pointed out the Central-European line of thought.

Résumé

*L'article remet en discussion le seul roman écrit par Virgil Birou - publiciste, prosateur et éditeur dont les actions ont ravivé la culture du Banat de l'entre-deux-guerres. Avec une histoire déviée sous la pression de l'idéologie, **Monde sans ciel** est une substantielle monographie du Banat minier, mais aussi de l'ordre rural traditionnel. Le roman reflète des situations limites et des initiations en détresse, ainsi qu'il surprend des désagrégations ou des tensions sauvagement déclenchées. À travers l'évolution de certains personnages, on interroge la relation entre liberté et fatalité ou bien entre vérité et illusion. Avec une forte empreinte du lieu, le roman de Virgil Birou appartient également à l'esprit crépusculaire de l'Europe Centrale.*

Rezumat

*Articolul readuce în atenție singurul roman scris de Virgil Birou - publicist, prozator și editor ale cărui acțiuni au revitalizat cultura bănățeană din perioada interbelică. Cu o istorie deviată de presiunea ideologiei, **Lume fără cer** este o substanțială monografie a Banatului minier, dar și a ordinii rurale tradiționale. Reflectă situații-limită și inițieri în suferință, așa cum surprinde și dezagregări ori tensiuni sălbatic descătușate. Prin evoluția cătorva dintre personaje, pune în discuție relația dintre libertate și fatalitate sau dintre adevăr și iluzie.*

Cu o puternică amprentă a locului, romanul lui Virgil Birou aparține, totodată, spiritului crepuscular al Europei Centrale.

Keywords: document, dissolution, restoration, history, messianism

Mots-clés: document, dissolution, recombination, histoire, messianism

Cuvinte cheie: document, disoluție, recompoziție, istorie, mesianism

Cultura bănățeană interbelică (în sensul ei larg) e cu neputință de zugrăvit fără contribuțiile lui Virgil Birou¹. Publicist (cu articole și reportaje în cele mai cunoscute periodice ale vremii²), prozator, fotograf, organizator de expoziții și întemeietor de instituții, a făcut parte din faimosul „Trifoi” cărășan – după cum era cunoscută în epocă prietenia lui cu Ion Stoia Udrea³ și Romul Ladea⁴. Mai puțin amintit este însă singurul roman scris de Virgil Birou, publicat într-o zodie nefastă: apărut în 1947 la Editura Fundațiilor Regale Mihai I, *Lume fără cer* a fost retras la puțin timp după tipărire⁵. Fundațiile Regale urmău să fie (și ele) înlăturate din istorie. În 1948 s-au naționalizat toate editurile, tipografiile, fabricile de hârtie și s-a instaurat controlul absolut al Partidului asupra activității editoriale. Lucrările Congresului Partidului Muncitoresc Român (din 21-23 februarie 1948) au declanșat lupta ideologică în domeniul literaturii, artei și științei.

O nouă ediție a romanului a apărut în 1957, dar abia după ce prozatorul a făcut câteva concesii: a renunțat la amplele pasaje care conțineau sudălmile unei miner și a schimbat finalul *Lumii fără cer*, astfel încât să intre în tiparul progresist al vremii. Nici ediția din 1972, apărută la Editura Facla, nu a repus în drepturi romanul – aşa cum fusese el scris inițial de Virgil Birou. Abia în 2011 a fost tipărită o ediție care a reluat, integral, textul din 1947 (volumul îngrijit și postfațat de Viorel Marineasa și Daniel Vighi, cu o prefată de Cornel Ungureanu, a apărut la Editura Diacritic din Timișoara).

La cincizeci de ani de la moartea scriitorului, *Lume fără cer* ar merita o lectură atentă și bine cumpănată, ferită atât de prejudecăți ierarhice, cât și de pledoarii entuziaști. Cele câteva considerații pe care le facem asupra acestui roman al Banatului sunt menite să îl readucă în atenție.

Despre Virgil Birou s-a spus că, prin *Lume fără cer*, a devenit „un scriitor de mâna întâi” în contextul unei mișcări mai ample a tinerilor scriitori bănățeni, adversari ai „spiritului îngust și lânced de autosatisfacție provincială”, manifestat de „responsabilitii oficiali ai revistelor și societăților culturale și literare locale” (TIRIOI, 1983, 4). Elogiul disproportionalat al lui Nicolae Țirioi nu trebuie să provoace reculul receptării actuale, cât recitirea atentă a *Lumii fără cer* și revizuirea acestui roman – revizuire înțeleasă nu ca amplasare forțată pe primul raft al literaturii

¹ Virgil Birou (1903, Ticvaniu Mare – 1968, Timișoara) a fost fiul lui Iuliu Birou, învățător, publicist, folclorist, compozitor, militant unionist, autorul unor cărți de limba română și de muzică.

² A publicat în *Vestul*, „Vrerea”, „Revista Institutului Social Banat-Crișana”, „Societatea de mâine”, „Revista Fundațiilor Regale”, „Banatul literar”, „Tribuna”, „Gazeta literară”, „Iașul literar”, „Scrisul bănățean”, „Orizont”.

³ Ion Stoia Udrea (1901- 1977), publicist, poet, istoric, editor, traducător. A studiat în Arhivele vieneze, a urmat cursuri de regie și actorie la Berlin și München. În 1932 a înființat revista timișoreană „Vrerea”, cea mai importantă publicație culturală timișoreană în perioada interbelică, la care a colaborat și Virgil Birou. A fost arestat în 1949 (deși fusese publicist de stânga) și eliberat în 1950. Este autorul unui sir lung de lucrări: monografia istorică și artistică *Biserica greco-ortodoxă română din Lipova* (1930), *Pictura Renașterii*, scrisă în colaborare cu istoricul Ioachim Miloia și apărută în același an, *Ghidul Banatului* (1936), *Marginale la istoria bănățeană* (1940), *Ghidul orașului Timișoara* (1941), *11 poeți bănățeni* (antologie, 1942), *Studii și documente bănățene de istorie, artă și etnografie* (1942), *Răscoala țărănilor din Banat de la 1738-1739* (1945), poemul dramatic *Veacul de foc* (1945), *Arta plastică românească din Banat* (publicată doar fragmentar în broșuri, ghiduri sau reviste), *Începutul pentru o istorie sinceră a Banatului*, romanul *Căpitania* (neterminat).

⁴ Romul Ladea (1901 - 1970), sculptor, profesor. A studiat la Academia Julian din Paris și a lucrat un timp în atelierul lui Brâncuși. În 1940 a înființat, la Timișoara, Școala de arte decorative.

⁵ Din ediția princeps au supraviețuit doar câteva exemplare. Unul dintre ele poartă autograful autorului și i-a aparținut social-democratului bănățean Traian Novac, participant în 1918 la Marea Adunare de la Alba Iulia. După cel de-al doilea război mondial, a fost pentru scurtă vreme primar al Timișoarei și, mai apoi, întemeiat pentru că s-a opus unirii social-democraților cu comuniștii. (Exemplarul cu autograf se află în posesia autoarei acestor pagini, din generozitatea domnului Cornel Ungureanu.)

române, ci ca necesar exercițiu de recontextualizare, capabil să distingă niveluri diferite ale valorii și să includă opere meritorii în peisajul cultural actual.

Înainte de toate, „*Lume fără cer* e [...] un roman bine clădit, din blocuri inginerește tăiate; părțile se leagă trainic și aceste legături arată că scriitorul a studiat cu atenție lecțiile marilor constructuri ai romanului.” (UNGUREANU, 1980, 74) Nu doar secvențele romanului sunt atent sudate între ele, ci și legăturile care leagă ampla narațiune de alte paginile ale lui Virgil Birou: pe de-o parte, personajul Ghiorghe Rață vine din proza scurtă⁶, iar pe de altă parte, destule dintre episoadele cărții amintesc de *Oameni și locuri din Căraș*⁷.

Roman-document, *Lume fără cer* este, fără doar și poate, o carte a locului, aşa cum carte a locului era și *Mara* lui Ioan Slavici. În acest sens trebuie înțeleasă afirmația lui Traian Liviu Birăescu: „Birou e un scriitor local. Precizarea n-are conotații deprecative” (BIRĂESCU, ZĂRIE, 2003, 14-15) Cât despre deosebirile dintre povestea minerilor cărașeni și a vieții lipovenilor, se cuvine să reluăm aprecierile cu care Viorel Marineasa și Daniel Vighi au însoțit ediția din 2011 a romanului: „Diferențele sunt evidente, după cum sunt și asemănările. Cele din urmă au în vedere un anumit spirit al ținutului: lumea provinciei mic-urbane, a meșteșugarilor, a califelor și meșterilor, lumea Lipovei și Aninei – locuri mai degrabă obscure istoric, literar și antropologic, folcloric. Anvergură minoră, care, la o privire mai atentă, dezvăluie faptul că dimensiunea cu pricina apartințe lipsei de interes a centrelor culturale și de cercetare istorică, literară și de mentalitate.” (MARINEASA, VIGHI, 2011, 555) Pe de altă parte, în ambele romane, există o paradigmă a toleranței, în devălmășia amestecului etnic. „Ca în istoria Lumii Noi, ceea ce interesează înainte de toate este acumularea, banul, supraviețuirea. În Lipova, tradițiile sunt mai apăsat capitaliste, pe măsura lumii negustorești care viețuiesc acolo. În Steierdorf, Anina sau Oravița, lumea este mai ales proletară [...]. Diferențele din acest punct de vedere sunt consistente. În estul Banatului, în apropierea frontierei cu Ardealul de dincolo de Mureș, lumea este mai aproape de castelele grofilor, cu toată că emancipată în mare măsura. În sud-estul banatic, realitățile diferă substanțial: nu departe curge Dunărea, a cărei importanță în schimbul de idei, de mărfuri, oameni și mentalități schițează un proces incipient de globalizare între lumea Europei Centrale și a celei de Est. Realitățile care favorizează incipitul globalizant au [...] rațiuni comerciale sprijinite de flotile pe măsură.” (IBIDEM, 556-557)

Așadar, mărfuri, comerț, acces la piețe (de idei și de produse). Structurată pe coordonatele revoluției industriale și ale modernității (de-formatoare), narațiunea înregistrează în mod realist viața proletariatului cărașan, îngroșând unele accente în sijajul ferm al naturalismului.

Paralela cu romanul *Germinal* al lui Zola a fost justificată de Cornel Ungureanu, care și-a adaptat perspectiva aducând-o (de la povestea minerilor din nordul Franței) până în apropierea autorului *Lumii fără cer*. Popasul comparativ descoperă filiații care ar apropia romanul lui Virgil Birou de poemul social *Cântecul uzinelor* al lui Ion Stoia Udrea, dar și de traducerea *Cărții Rândunelelor* ori de lemnul convulsionat al lui Romul Ladea. Nici Reboreanu (din *Răscoala*) ori Pavel Dan (din *Iobagii*) (Cf. UNGUREANU, 1973, 2) nu sunt de ignorat când se discută despre eruptivul interes pentru social din anii '30 ai veacului trecut. E dincolo de îndoială că pe Virgil Birou nu îl atrage o parte importantă a literaturii deceniilor 4 și 5: proza experienței, a neliniștii metafizice, a explorării abisalului (de sorginte dostoievskiană sau pe filiera André Gide ori a existențialiștilor ruși – Berdiaev și Sestov). În schimb, rezonează puternic la asperitatele sociale. Mai precis, la viața anevoieasă a minerilor din sudul Banatului.

Dar nu numai a minerilor: e adevărat că în prim-planul romanului se află câțiva protagoiști a căror existență întrețese monografia ținutului minier al Banatului, cu Anina drept centru de greutate - emblemă „a mizeriei și a dezastrelor, în care Viena și, mai apoi, București, trimis mesaje

⁶ Personajul apare și în *Oameni și locuri din Căraș*, Timișoara, Editura Astrei bănațene, 1940.

⁷ Volumul de reportaje îmbină caracterul imnic cu unele armonii elegiace. Notațiile deplâng ocultarea mirabilului în timp ce îi reconstituie prezența. Forța motrice a acestor texte de graniță (care mixează faptul real cu literatura) era, mărturisit, afectivă: „Cine a cutreierat Cărașul ca mine, stând de vorbă cu oameni și flori, cu cântece și locuri, acela va găsi situat Cărașul în inima sa. Pentru totdeauna.”

rele” (UNGUREANU, 2002, 368) -, însă Pavel Toc, feciorul moșului Iosim, este un țaran mândru, pentru care lucrul pământului echivalează cu o datorie și un privilegiu. Chemat la oaste (în primul răboi mondial), Pavel trebuie să aleagă între a merge la război și a coborî în mina de cărbune. Situația-limită în care se află Tânărul îl pune în fața unei alegeri prin care nu poate evita cădere: renunță la viață sau abandonează tradiția (adică prestigiul social, stima de sine, sentimentul apartenenței la imuabil). Între război și mină, Tânărul alege viața. Viața în subteran - adică în întunericul pământului și în penumbra conștiinței dezrădăcinate. „Vreau să trăiesc” e laitmotivul unei forțe capabile să depășească bariere care sunt (și) interioare. Într-o lume scoasă din țățâni, aflată în preajma dezagregării apocaliptice, supraviețuirea devine o chestiune de instinct, nu de morală. Morala nu are loc nici printre opțiunile lui Maxim Krampfucek, medicul care semnează actele de înrolare și care, odată vizitat cu atenția cuvenită, e gata să declare „Hetzfehler” acolo unde nu e decât refuzul înregimentării într-un mecanism percepții ca fiind neîntemeiat.

Începutului romanului este definitoriu pentru o redefinire a traseelor. A ciocnirii dintre natură și cultură. Sau a lumilor care-și pot transforma devoranta coliziune în măsurată (chiar dacă vremelnică) reașezare:

„Undeva, dinapoi, se rupse o sfoiră. Pânza scorțoșată de ger a cudubii care acoperea căruța lui Pavel Toc din Socolari începu să pălăpăiască în întuneric și să izbească cu pocnete seci chingile de lemn, arcuite peste loitre. Se zbătea și tremura ca aripa frântă a unui liliac uriaș, care își încorda puterile, în zvârcolire zadarnică și cu capul înfipt în piept, să răzbească prin bezna îngroșată ca păcura. Caii fură opriți, vijelia îi mătură oblic spre sănătate, gata să răstoarne căruța încărcată, ale cărei încheiuri gemeau și părăiau să se desfacă. Lui Pavel i se tăie suflarea, vântul îi plezni în față o lopată de neauă amestecată cu ploaie și el nu mai văzu nimic, simți doar smunciturile cu care încerca să rupă coviltirul.

- Ne smulge cuduba, tipă el după ce se șterse cu mâneca peste față, coborând din cer un sobor întreg de sfinți și de praznice în știrea doctorului Maxim Krampfucek, care l-a făcut să ia, cu noaptea în cap, drumul Oraviței, pe o vreme în care și de un câine ți-ar fi fost milă să-l ții afară.

- Tată!

Boldi cu cotul figura pe care nu o vedea, dar care se ghenuia în sit lângă el ocrotită sub coviltir și învelită până la picioare în păclia groasă, cu mițe de o palmă. Moș Iosum nu se clinti. Moțăia cu capul în piept cum îl scutura căruța, pâsla de oaie, cu aripile înmodate sub bărbie, îi acoperea obrajii și urechile. Toată noaptea a curățat cucuruz, când s-a trântit, un cea, pe marginea patului, de grija plecării nici nu s-a mai dezbrăcat. Și-a întins picioarele pe dunga laviței și a început să sforăie.

Pavel îl strigă din nou.

- Ține hățurile, tată, până mă duc să o leg dracului, că rămânem în ploaie, ca neoamenii.

Moșul tresări, bulmăcit de atipeală.

- Ha, ce? Unde suntem?

- Prinde hățurile până leg eu pânza, că ne-o ia vântul, urlă Pavel la urechea lui, ca să întreacă vâjâitul furtunii.

Își desfăcu greu degetele întepenite pe hățuri și le trecu pe acestea moșului, care înjura în gând că trebuie să-și scoată mâinile din căldura mâncelor încrucișate pe piept.

- Dacă nu vezi, mai bine oprește, strigă încă o dată Pavel și se strecură peste sacii de cucuruz până la șâreaga de dinapoi, unde necuratul parcă anume fluștura pânza, ca să facă ciudă oamenilor și aşa plini de necaz.

Era beznă. Pavel avea de potrivit anume treburi de cătanie la Oravița; ca să nu-și poarte căruța goală, s-a lăsat pe ziua aceasta de sămbătă, când era târg și își puteau vinde și cucuruzul.”

Scris cu un ritm vibrant, orânduit în jurul notelor distinctive ale regiunii și al vârtoșeniei naturii, începutul romanului este o probă de aderență stilistică – una dintre sursele esențiale de acumulare a energiei lecturii. Transcrisă printr-un fericit echilibru de dinamism și descriptivism, dezlănțuirea naturii se înfățișează cu un neastămpăr cinematografic. De fapt, întreaga descătușare a lumii fizice proiectează tumultul înăbușit în sufletul și mintea celor doi țărani care se îndreaptă spre

târg. Și spre fundamentala cotitură a existenței lor. *Lume fără cer* are capacitatea de a surprinde relația osmotică dintre starea de spirit a personajelor și așezarea (sau vuietul fulminant) al naturii, acoperind claviatura vastă care leagă măreția de ruină. Se mai găsesc fraze searbede în romanul lui Virgil Birou, însă multe episoade, oricât de trepidante sau de apatice din punct de vedere epic, intră în cadeanță potrivită (aspră sau domoală) - datorită abilității scriitorului de a impulsiona atât imaginația vizuală, cît și simțul muzical al cititorului. De aceea, nucleele narrative și rezolvările stilistice (care alternează sau îmbină registrele) se înlănțuie într-o certă logică epică, dar ating câteodată și tempoul unor structuri polifonice.

Interesant în cazul lui Virgil Birou (și îi conferă acestuia originalitate) este că romanul proletar se dovedește a fi, în egală măsură, romanul vechilor rânduieli țărănești. Dincolo de suprafața zgrunțuroasă a realităților miniere, se află armoniile (pierdute ale) universului tradițional rural. Întreaga narațiune cuprinde o translație socială „numită ca atare, arătată cu dichis: proletariatul, mai ales cel valah, este de obârșie țărănească nemijlocită.” (MARINEASA, VIGHI, 211, 557)

Iar țărani trăiesc potrivit mișcării soarelui. Din lumină își iau vitalitatea și credința. Când moș Iosim îl revede pe Pavel după o vreme de la prima coborâre în mină, e zguduit:

„- Ce-i cu tine, copile, nu te simți bine? [...]”

- E lucrul, tată. Lucrul de noapte. Toate le îndur, oricât de grele ar fi, dar astă mă omoară.”

Etichetat ca roman monografic, topind în compoziția lui substanțiale pagini de sociologie, istorie și literatură, *Lume fără cer* este o carte despre Rău, despre inițiere în suferință, despre compasiune și solidaritate. Despre păcat, vinovătie și damnare. Efortul documentar pe care l-a făcut Virgil Birou (în consonanță cu pasiunea de a cerceta arhivele, probată de Ion Stoia Udrea) nu exclude punerea în scenă a unor trăiri cu o intensitate ce străbate depozitele preraționale și zonele evazi-mistice ale sentimentalismului, a căror activare presupune expansiunea conștiinței. Pentru primul caz (al pulsăiei preraționale) emblematic poate fi episodul „răvoluției” lui Ghiorghe Rață, miner cu nevastă (Lena) și șase copii, bărbat cu „corpul stors de vlagă” și purtând de gât un „lanț [...] legat cu un capăt de ocnă, cu celălalt de casă.” Discuția solemnă despre însemnatatea revoluției și atributele socialismului - pe care Ghiorghe Rață o are cu Pavel - își relevă miezul ascuns (abia) într-o scenă antologică: în jurul unui foc haiducesc alimentat de acte și mobile aruncate pe geamuri, forfotesc soldați, țărani, mineri și țigani care sărbătoresc elanul răzvrătirii⁸ printr-o beție cruntă. Sunt, în aceste pasaje, tensiuni și descătușări sălbatrice. Orgiastice. Lumea se descompune și se recompone sub zodia erorii. A gestului instinctual care, dincolo de posibilitatea supraviețuirii, ascunde certitudinea disoluției. Pe de altă parte, nici sentimentalismul bovaric nu are cum să conducă spre o mai bună așezare a rosturilor. Doamna Bartoș, soția unui arivist vanitos și gospodină impecabilă, se îndrăgoștește de directorul adjunct Heinz (ipocrit, imoral și mediocru, sprijinit prin strategii de culise), crezând că desconsiderarea cu care o obișnuise soțul ei va fi înlocuită de respect și iubire. Lectura romanelor lui Ohnet (puse în geamantanul cu care a plecat de acasă) îi ștersese bariera dintre realitate și ficțiune. Din contemplativă, trece în perimetru acțiunii nemijlocite. Rămâne întruchiparea devoționii, dar o proiectează asupra unei (alte) himere. Doamna Bartoș ia contact cu o nouă parte a urâtelui, în care o aruncaseră energiile erotice neconsumate în sterilitatea unei căsnicii ratate: nici pentru pentru Heinz nu fusese marea iubire, ci doar o „femeiușcă prostuță și curată”. Prin drama doamnei Bartoș, la care se alătură scenele de seducție și de nuntă din ținuțul Carașului, *Lume fără cer* devine (într-o oarecare măsură) și un roman al educației sentimentale, care contrabalansează uneori realismul dur al celorlalte secvențe, iar alteori îl completează – pentru că, nestrurate, sentimentele pot mutila sau mortifica sufletul.

Deși par să aibă mize mici, episoadele domestice - care anunță melancolia prozei lui Sorin Titel (Cf. MARINEASA, VIGHI, 2011, 562) - nu se opun vieții din ocnă. Aș observa, mai degrabă,

⁸ Banatul nu a fost lipsit de revolte proletare. Istoria arată că a avut loc un sir lung de manifestări de indignare din partea proletariatului: la Anina în 1892, 1897, 1903, la Reșița în 1895, 1900, 1901, 1906, la Doman și Secul în 1895, la Oravița în 1892, la Lugoj în 1905 și 1906, la Timișoara în 1891, 1894, 1904 s.m.d. (Cf. Ioan Munteanu, *Mișcarea națională din Banat*, Timișoara, Editura Antib, 1994, p. 62.)

că legile și ritualurile mineritului (cu substanțialul cod etic care le irigă) lasă urme adânci și în viața de familie. În *Lume fără cer* se perindă mai ales familii sărace, numeroase. Ghiorghe Rață are mulți copii, dintre care unul abia își trage un picior, iar altul, pus de la 12 ani să spele căbuni, se îmbolnăvește grav. Klempa are șase prunci, dar e un alcoolic care își cheltuie banii la birt în loc să se îngrijească de cei mici. De altminteri, „birtul de la casină” este locul unde se adună mulți dintre ortaci: din întunericul minei, pătrund în bezna conștiinței. Băutura și înjurăturile îi însotesc pretutindeni – în ocnă și acasă. Într-unii dintre ei mai persistă urmele vagi ale armoniei lăuntrice, dar ceea ce ieșe la iveală este, cu precădere, invidia sau ura. Solidaritatea ortacilor e viclean erodată de egoism, iar între mineri și supraveghetori (sau conducere) nu există decât dușmănie – amplificată, treptat, în doze zilnice, până la paroxism.

Laconic, descriptivismul naratorului se mulțumește să fixeze un număr redus de linii ale cadrului exterior (oglindă a stării de spirit pe care o poartă personajul focalizat). În mijlocul unor personaje de panopticum, dintre care ies în evidență (prin puterea de sugestie a dialogurilor și acțiunilor) birtașul Vențel⁹, Gorbojemsky, Klempa, Gusti, Bartoș și Heinz, bătrânul inginer Svoboda e o figură aparte: profilul lui este acela a unui intelectual legat de proletariat, un umanist vizionar care fusese obligat să plece de la minele Aninei pentru a face loc unor tineri netrebnici. Deși alcătuit printr-o creionare pe tipar iluminist, Svoboda nu e mai puțin viu și credibil – inclusiv prin faptul că, întâlnind-o pe doamna Bartoș, gândurile lui transcriu prejudecăți referitoare la statutul inferior al femeii (redusă la o existență insignifiantă, incapabilă să înțeleagă, să empatizeze sau să imagineze).

La fel ca revolta minerilor, teribila explozie din subteran vine să confirme fragmentarea unei lumi în degringoladă. Chiar dacă nu produc schimbări radicale, aceste evenimente nu rămân fără urmări: ele dezechilibrează profund continuitatea istoriei. O istorie a catastrofelor tinde să ia locul istoriei ca identitate. Așteptarea unei reașezări (mesianice și politice) nu are forță de lege¹⁰, ci catalizează mai degrabă manifestarea crizei și declinului. Finalul romanului înregistrează simultan, ca o foaie de observație clinică, pe de-o parte reacțiile femeilor care-și caută soți, fii, nepoți, bunici și, pe de altă parte, gândurile lui Andrei, care căuta o căruță să-l ducă pe Ghiorghe Rață la Sasca. Printre șirurile lungi de morți care traversau curtea întreprinderii, Andrei are revelația morții (ne)cuantificabile, exhibate macabru într-o piață: „Ca la târg [...]. Moartea și-a scos marfa la tarabe, oamenii umblă printre ele să-și aleagă.” Falsă și funestă alegere, de vreme ce nu înglobează libera opțiune, ci o fatalitate sinistră. Ca fatalitate i se arătase lui Ghiorghe Rață coborârea în ocnă și, de aceea, oricât de dramatică, moartea lui sugerează (și) supunerea față de o iubire-ură căreia nu avea cum să i se sustragă. În cheie socială a citit Ion Arieșanu finalul cărtii, văzând în sfârșitul lui Ghiorghe Rață o infrântare a minerului cu ocna al cărei rob este, spre deosebire de țăranul ajuns miner, Pavel, care a privit zi de zi mina cu mânie, cu indiferență, cu opunere. (Cf. ARIEȘANU, 1988, 4)

Se cuvine să remarcăm felul în care observațiile naratorului fixează amănuntul, fără a pierde din vedere ansamblul. (Paginile despre revolta minerilor sunt ilustrative în acest sens.) Abordarea e întotdeauna bifocală, iar distanța e reglată după necesități: se apelăcă asupra microscopului, cercetând un personaj (un tip uman), pentru ca imediat după aceea să investigheze, ca printr-o lunetă, colectivitatea în larga ei desfășurare. De aceea, focalizarea se mută de pe un individ pe altul, respectiv de pe un personaj pe multime, angajând o schimbare de perspectivă care face ca protagoniștii să se exprime liber, dar (prin restrângerea impusă de tehnica narativă) să și interiorizeze

⁹ Despre Vențel cititorul acestei narăriuni heterodiegetice află că „unii, invidioși și porniți împotriva lui, susțineau că e spionul direcțiunii și că i-au dat birtul ca să poată afla din vreme gândurile muncitorilor, însă nimic nu s-a putut dovedi; pe Vențel, deși l-au pândit, nu l-au văzut niciodată întrând în vila direcțiunii sau urcând treptele ce duceau la cabinetul lui Heinz, își vedea de treburile sale, cum îl tăia capul mai bine.”

¹⁰ Pentru o dezbatere amplă asupra relevanței forței de lege, vezi Jacques Derrida, *Forță de lege: fundamentul mistic al autorității*, în Walter Benjamin, Jacques Derrida, *Despre violență*, traducere de Bogdan Ghiu, Cluj-Napoca, Editura Idea Design&Print, 2004.

anumite gânduri, fără ca aceasta să provoace și problematizarea.¹¹ Aceste aspecte ale compoziției conduc la alternarea firească a planurilor epice și provoacă succesiunea gravitate-derizoriu, instinct-națiune, asprime-sentimentalism și.a.

Roman al Banatului, *Lume fără cer este*, în egală măsură, o națiune integrabilă în categoria romanului crepuscular central-european. Definește un *spiritus loci* și creionează, totodată, un spațiu al intervalului și al provizoratului (vizibil și în *Orașul pierdut în ceață* al lui Mélusz József¹²) în care vulnerabilitatea celor rămași la marginea istoriei este indisolubil legată de mesianism.

Bibliografie

- ARIEȘANU, Ion, *Măreția umilității*, „Orizont”, XXV, 1988, nr. 25.
- BIRĂESCU, Aquilina; ZĂRIE, Diana (ed.), *Scrisori către Virgil Birou*, Timișoara, Editura Marineasa, 2003.
- BENJAMIN, Walter; DERRIDA, Jacques, *Despre violență*, traducere de Bogdan Ghiu, Cluj-Napoca, Editura Idea Design&Print, 2004.
- MARINEASA, Viorel; VIGHI, Daniel, *Postfață la Virgil Birou, Lume fără cer*, Timișoara, Editura Diacritic, 2011.
- MUNTEANU, Ioan, *Mișcarea națională din Banat*, Timișoara, Editura Antib, 1994.
- ȚIRIOI, Nicolae, *Virgil Birou și viața artistică din Banat*, „Orizont”, XX, 1983, nr. 21.
- UNGUREANU, Cornel *Imediata noastră apropiere*, Timișoara, Editura Facla, 1980.
- UNGUREANU, Cornel, *Lume fără cer*, „Orizont”, 1973, nr. 34.
- UNGUREANU, Cornel, *Mitteleuropa periferiilor*, Iași, Editura Polirom, 2002.

¹¹ S-a evidențiat că autorul evită „problematizarea înalt-ideologică în care l-ar fi putut tenta istoria, pe care o scrutează cu ochii oamenilor simpli și aspri, pentru care politica și schimbările mondiale există, fără îndoială, numai că undeva departe, cu ecouri vagi și multă confuzie.” (Viorel Marineasa, Daniel Vighi, *Op. cit.*, p. 564.)

¹² Mélusz József (1909 – 1995), poet, publicist, traducător, prozator. Între 1938-1840 scrie *Orașul pierdut în ceață* – roman echivalat cu o „sociografie lirică” a Timișoarei. În 1974 devine membru corespondent al Academiei Române.

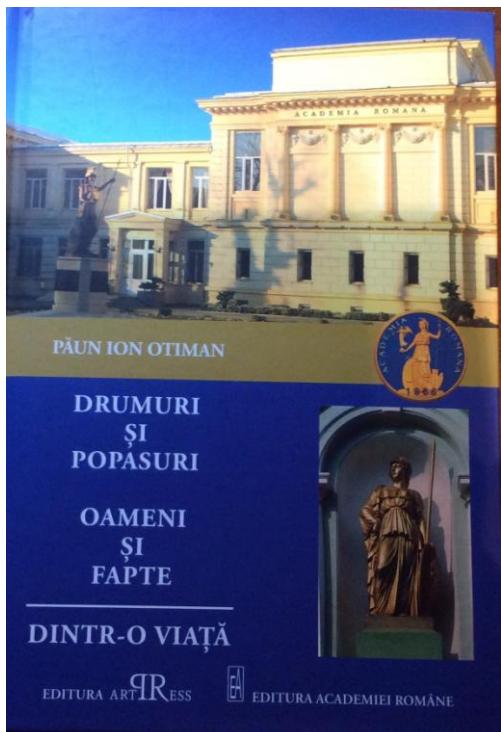
VI. BOOK REVIEWS/CRITIQUES DE LIVRES/RECENZII

Coordinator/Coordinateur/Coordonator:

Emilia PARPALĂ

Demnitatea unei personalități
Păun Ion Otiman, Drumuri și popasuri, oameni și fapte dintr-o viață
 Editura Artpress, 2017, Academia Română, 590 p.

Vasile MAN

satelor românești.

S-au amplificat vizitele în țări europene prin stabilirea de relații prin proiecte și cu Statele Unite ale Americii și prin „drumuri și popasuri ... în lume”, cum afirmă autorul într-un stil elevat, apreciind în egală măsură importanța evocării faptelor prin „drumuri și popasuri ... în țară”.

Partea cea mai amplă a cărții o constituie capitolul „Oameni și fapte”, prin care autorul prezintă valoarea împlinirilor, în urma acumulărilor anticipate.

„Cartea de față – precizează autorul în „Drumuri și oameni” – încearcă să fie o oglindă cât mai fidelă asupra modului în care am văzut și am apreciat **personalitățile proeminente** pe care le-am simțit aproape, de la care am avut multe de învățat, care m-au călăuzit”: academician **Ionel Haiduc**, academician **David Davidescu**, academician **Valeriu Cotea**, academician **Cristian Hera**, academician **Dumitru Radu Popescu**, I.P.S. dr. **Nicolae Corneanu**, prof. dr. **Zeno Simon**, prof. dr. **Ioan Munteanu**, dr. **Dorian Rus**, membrii corespondenți ai Academiei Române sau scriitori și oameni de cultură precum **Ștefan Augustin Doinaș**, **Costa Roșu**, **Crișu Dascălu**, **Preafericitul Părinte Patriarh Daniel**, autorul precizând: „Prezenta carte reprezintă o actualizare a parcursului în timp, pe două drumuri paralele, **cel universitar și cel academic**”, parcurs care a durat un sfert de veac.

După un parcurs riguros al evocării unor oameni de seamă și a unor fapte, autorul prezintă unele reflecții ale sale despre date, erorile noastre și despre Universitate, aducând în discuție selecția elitelor, demolarea satelor, ca „cel mai grav atentat asupra istoriei și culturii multimilenare a poporului român”. Dar, și despre caractere și dascăli.

Universitatea ocupă un loc foarte important în prezentarea reflecțiilor sale.

Pentru autor, Universitatea trebuie să fie „școală a ideii de libertate”. Un învățământ universitar gradual, cu accent pe elite, iar „Universitatea din Timișoara – un proiect de universitate metropolitană la început de secol XXI!

Volumul se încheie cu evocarea unui „mare privilegiu: cunoașterea membrilor Casei Regale a României”, care constituie „o lecție de comportament princiar pe care studenții și profesorii universității nu o pot uita”.

„Dedic această carte – spune autorul, academician Păun Ion Otiman – **dascălilor, predecesorilor, maeștrilor și colegilor, tuturor celor amintiți în paginile cărții de față**, care, cu gândurile curate, faptele cinstite și cuvintele alese mi-au călăuzit sau însoțit pașii”.

Vasile MAN, *Revelația iubirii*
Editura Gutenberg Univers, Arad, 2018, 113p.

Dumitru MIHĂILESCU

Sunt texte de o surprinzătoare omogenitate și pe aceeași linie valorică.

Într-un text, rânduit de către autor la sfârșitul cărții, intitulat *Mărturisiri din Revelația iubirii. Note*, Vasile Man face următoarea mărturisire: „După publicarea volumelor de poeme: *O mâna întinsă spre Cer, Miracolul luminii și Misterul vieții* – trei cărți, ce compun un destin și marchează existența vocației mele lirice, Dumnezeu mi-a trimis un *Înger – Păzitor* (nu doar ca metaforă), ci, real, prin care am cunoscut Bucuria Luminii și l-am numit *Lumina Mea!* (...) Ceea ce am gândit, simțit și scris împreună cu *Lumina Mea*, a devenit titlul cărții, *Revelația iubirii*, prin care dovedim că sufletul este în afara timpului și a vîrstei, păstrându-și tinerețea și prospețimea, cu tot ce are dragostea și iubirea mai frumos!” (p.107)

Titlul volumului este, de fapt, reluarea titlului unei poezii rânduite de poet la începutul cărții: „*Revelația iubirii, / o admirătie / a frumuseții tale sufletești / O primăvară a iubirii / prin care trăim / frumusețea sacră a dragostei // Harul divin / al unei rugăciuni / rostite împreună // (...) Tu, Lumina Mea, / ești frumusețea sufletească / din Revelația iubirii.*” (p.10)

Revelația iubirii, fiind, după mărturisirea autorului, „*O carte, / într-un poem de dragoste / (...) Împreună / Lumina Mea / am semănat / în aceste pagini, / toate Cuvintele / din asemănarea noastră / sufletească!*” (*Cartea noastră*, p.14). În alt poem „*Cartea mea / este o duminică / a sufletului, / în care ne întâlnim / într-o rugăciune / de dor ...*” (*Cartea mea*, p.18).

Iubirea se impune ca dominantă tematică a acestui volum, întreaga carte putând fi citită ca un poem de iubire.

Pentru poet, Poezia poate fi „*O rugăciune care ne vindecă de ură, / o mâna întinsă spre cer pentru a da lumină cuvintelor / Durerea unei nedreptăți / Un gest de solidaritate umană sau roua sufletului de pe obrazul dragostei, / Fără poezie am fi ca niște râuri fără apă!*” (p.6).

Cartea are un motto semnificativ: „*Poezia / este frumusețea sufletească / ascunsă / într-o lacrimă de lumină*”.

Poezia lui Vasile Man stă sub semnul luminii, este „*o poezie cu dor de lumină și de absolut*”, sugestia luminii este polivalentă, poetul trăind „*în afară de timp / Miracolul luminii*” (p.102).

Lui Vasile Man îi datorăm nouă volume de versuri, relativ asemănătoare ca structură, unitare sub aspect tematic, a căror succesiune reprezintă o maturizare a glasului poetic. Poetul urmează, carte după carte, un drum suitor prin tot mai rafinata șlefuire a versului.

Cel mai recent volum de versuri al poetului arădean, (*Revelația iubirii*, 2018), este încă o dovdă că talentul său poate naște și alte surpize lirice. Întâlnim, în acest volum, o poezie a esențelor circumscrisă unei mari teme a liricii universale, iubirea.

Poezia este „suferința / Cuvintelor / înainte / de-a da viață / unei lacrimi de lumină!” (p.58) iubita fiind „ca o zi de primăvară / îndrăgostită / de lumină” (p.96) sau „ca o zi frumoasă, / îmbrățișată de bucuria / luminii” (p.103).

Textele de lirică erotică dubleză confesiv o experiență fericită, a împlinirii, poezia fiind una „de iubire și mărturisire.”

Poetul a descoperit iubirea „Într-o fântână / de lacrimi (...) Erau atât de curate, / încât soarele / se vedea întreg / în fiecare picătură” (p.33).

Poemele lui Vasile Man sunt « bijuterii » lirice care vorbesc, în puține cuvinte, despre iubire: „Când iubești, / gândurile au aripi, / aripile au suflet, / sufletul / este plin de lumină! // Lumina ta / are / o strălucire divină” (p.52). Adresările directe au un aer romantic sesizabil: „Pentru tine exist, / pentru tine / mă rog, / Pentru tine / adun / toate cuvintele, / pe care le rostim împreună / pentru / frumusețea unui dor / al îngerului nostru / păzitor, / care ne veghează pașii / în lumină” (p.50) sau „Tu păstrezi o lacrimă / în care îți ascunzi / iubirea // Toate zilele / îți poartă numele” (p.21).

Prezența ființei iubite are un efect tonic: „Când vii, / bucuria are mai multă / lumină // Gândurile / își îmbrățișează norocul / Pe unde treci, / pașii tăi lasă / urme de dor // În ce stea ascunzi tu atâta iubire?!” (p.76), dorința poetului este „Să fim ocrotiți de iubire” (p.70), deoarece „Singur, / nu poți fi fericit. // Cine iubește, / este fericit!” (p.51).

Se observă, în poemele din acest volum rafinarea expresiei artistice până la transparența ideii, la claritatea cristalului, fără a abandona nucleul metaforic al limbajului poetic. În cele șapte poezii intitulate **Portret**, iubita este „ca o Duminică!”, „Tu, Lumina Mea, / Ești o Poezie!”, „În apropierea ta, / infloresc trandafirii”, „Tu, întrupezi Poezia!” (p.22-28).

Expresia poetică își păstrează nealterată plasticitatea în lirica lui Vasile Man. Întâlnim, în aceste poezii, potriviri de cuvinte, disciplinate de o sintaxă fără ramificații spectaculoase, apte pentru a evoca „starea inefabilului și a purității.”

Poetul vorbește despre „lacrimi de lumină”, „lumina iubirii”, „amiaza fericirii”, „stelele dorului”, „malul unui gând cu vise” etc.

Sub aspectul formei, expresia lirică a lui Vasile Man este modernă, ea nu se supune nici unei ordini poetice formale.

Aproape totul se poate cita din acest minunat florilegiu, datorat unui autor de raftul întâi, pentru care poezia pare să nu mai aibă secrete.

Se cade să-l privim cu atenție, pe Vasile Man, un poet care dovedește mare dăruire pentru literatură și, deopotrivă, resurse de talent peste măsură.

„CICATRIZAREA”- PROCES DE CITIRE – RECITIRE – INTERPRETARE ÎN CAZUL OPEREI LUI M. BLECHER

Florica FAUR,

Facultatea de Științe Socio-Umane și Educație Fizică și Sport,
Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad

După filmul *Inimi cicatrizate* (2016) în regia lui Radu Jude, iată că anul 2017 aduce o nouă surpriză iubitorilor de M. Blecher, un volum mult așteptat: M. BLECHER. OPERE. *Întâmplări în irealitatea imediată. Inimi cicatrizate. Vizuina luminată. Proză scurtă. Aforisme. Poezii. Traduceri. Publicistică. Scrisori. Arhivă. Documentar. Mărturii. Iconografie.* Ediție critică, studiu introductiv, note, comentarii, variante și cronologie de DORIS MIRONESCU. Postfață de EUGEN SIMION. Colecția OPERE FUNDAMENTALE. Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă. Muzeul Național al Literaturii Române, București.

Câștigul indisutabil al acestui demers constă în faptul că Doris Mironescu este preocupat de scrisul lui Blecher de ani buni, mai întâi printr-o teză de doctorat, *M. Blecher – dincolo de realism* (2010), urmată de volumul *Viața lui M. Blecher, Împotriva biografiei* (2011). În același an se îngrijește de ediția critică, cronologie și studiu introductiv la *Întâmplări în irealitatea imediată. Vizuina luminată*, Editura Art. În 2014 apare *M. Blecher, Opere*, sub egida Academiei Române. Și cercetarea sa nu se oprește aici, susține apariția unei ediții Blecher în limba franceză, iar de-a lungul anilor publică articole pe aceeași temă în volume colective sau în reviste consacrate cercetării („Transilvania”, „Philologica Jassyensis” etc.). Îngrijirea ediției a durat patru ani, date fiind dificultățile colectării și adaptării materialului textual la normele contemporane fără a pierde din specificitate.

Alăturarea critic – autor nu este întâmplătoare, există fine conexiuni la același spațiu între cei doi, orașul Roman - locul lor natal, iar apartenența la locuri comune determină un demers specific. Mironescu declară că Blecher este o obsesie mai veche a sa, simțindu-se responsabil față de cel mai important scriitor al orașului său. Ceea ce dă nota de unicitate acestui demers critic se referă și la filtrul sensibil prin care se localizează emoțiile celui care a călcat aleile din parcul municipal sau străzile de periferie, pe urmele lui M. Blecher.

Se știe că nu este facil de realizat o biografie a unui scriitor despre care singurele informații sunt în proza sa și care refuză ideea că un individ ar putea fi raportat doar la datele sale. Doris Mironescu construiește astfel minuțios o biografie împotriva biografiei, cum și-a numit cartea, de aici pornind întreaga prezentare a scriitorului interbelic într-un mod de care puțini autori interbelici au parte.

Încă din „Studiu introductiv” este prezentat un Blecher mai puțin cunoscut, sub forma prozei scurte sau a aforismelor. Orientarea sa de început fusese spre genul scurt: proză scurtă absurdistă și aforisme pe care scriitorul le trimitea lui Tudor Arghezi pentru a fi publicate în „Bilete de papagal”, 1930 (*Herrant și Don Jazz*), sau în „Frize”, 1934 (*Limite I-II, Ix-Mix-Fix, Insinuări*), sau în „Adevărul literar și artistic”, 1933 (*Buțu și Jenică, Berck, orașul damnaților*). Mai sunt menționate în corespondențele lui Blecher câteva producții care, ulterior, s-au pierdut. „Specifică textelor – scrie D. Mironescu - este observația paradoxală a unor gesturi sau episoade apparent aleatorii, dar cu încărcătură psihico-morală caracteristică, inspirând un protest de pe poziții metafizice la adresa felului în care lumea e alcătuită.” (p. VII).

A doua, în ordinea manifestărilor artistice ale lui M. Blecher, este poezia, astfel că în 1934 publică volumul *Corp transparent*, fără a se alătura suprarealiștilor chiar dacă este un admirator al lui Salvador Dalí. O atență analiză a lui D. Mironescu sugerează că „Poeziile lui Blecher problematizează limbajul, caută să ajungă la limita lui și imaginează moduri în care cuvintele ar putea produce răsturnări ale ordinii dense a realului.” (p. XI). Simpatiile față de avangardă se

întrevăd în romanul *Întâmplări în irealitatea imediată* (1936), „un roman al maturizării”, original tocmai prin privirea detașată a modelului. În *Inimi cicatrizeate* (1937) se regăsesc multe experiențe biografice fără a fi o confesiune, este un roman al captivității în propriul trup. „Scrisul ca act de prezență”, este numită partea „Studiului introductiv” ce tratează romanul *Vizuina luminată*, de apariția căruia s-a îngrijit Saşa Pană în 1971.

Ediția de față este alcătuită din câteva secțiuni, în ordine: romanele (*Întâmplări în irealitatea imediată*, *Inimi cicatrizeate* și *Vizuina luminată*), Proză scurtă și aforisme, Poezii, Traduceri, Publicistică, Scrisori, Arhivă, Documentar, Mărturii, Iconografie. După cum mărturisește Doris Mironescu în „Notă asupra ediției”, pentru a reda cititorilor o operă a lui Blecher cât mai apropiată de cea originală, a consultat atât edițiile princeps cât și dactilogramele sau chiar manuscrisul primei variante, cum este în cazul romanului *Tesut cicatrizat*. Aici s-au constatat numeroase diferențe între forma originală și cea publicată, încât el apare în secțiunea *Note, variante și comentarii*. Explicația ar fi că în acest mod „toți cititorii interesați pot găsi acolo o țesătură epică sensibil diferită, cu numeroase pagini, episoade, replici eliminate din versiunea finală, dar care dau unele dintre cele mai interesante deschideri ale spațiului literaturii lui Blecher.” (D. Mironescu, p. LIX)

O nouitate în privința romanului *Vizuina luminată* este că a fost recuperat și el în manuscris prin bunăvoiețea familiei lui Saşa Pană, a suportat modificări și o nouă împărțire pe capitole după forma sa inițială.

Proza scurtă blecheriană este puțin sau deloc cunoscută, dar ediția adună textelete amintite mai sus, tot ce a apărut în revista „Manuscriptum” în anii 80, inclusiv schița *Ioniță Cubiță*, publicată în anul 2000 de către Mădălina Lascu. Doris Mironescu adaugă aici o ultimă pagină descoperită într-un caiet la sfârșitul variantei *Tesut cicatrizat* din 1936, despre personajul Aizic Wolf sau „conceptul unei scrieri în proză”. (p.LX)

La fel procedează Doris Mironescu și în cazul Poeziei sau al Publicisticii. Totul este consemnat, explicat, documentat încât cititorul găsește în această ediție un Blecher intim, de care se poate apropia și pe care îl poate înțelege dincolo de preferințele editorilor săi. Se remarcă o empatie clară a lui Doris Mironescu cu autorul, ceea ce îl ajută să pătrundă „vizuina luminată” cum nu a mai făcut-o niciun critic literar. Discursul său nu are doar rigoarea unei critici oneste, ci devine o prelungire a vocii dispărute prematur. În maniera lui Roland Barthes, „discursul îndrăgostit”¹ nu suferă de acea „singurătate cumplită” tocmai pentru că D. Mironescu are o manieră profesionist-afectivă. Ființa limbajului nu se mai rezumă la foi, text, istorie scrisă, ci la stimularea mecanismului de rezonanță a cititorului.

O secțiune care marchează latura confesională este cea a *Scrisorilor*. Mădălina Lascu are un rol important în facilitarea confruntării cu originalul a textelor publicate (114) în ediția *M. Blecher, mai puțin cunoscut* (2000), la care se adaugă încă zece scrisori publicate de Ion Pop în „România literară” (2009). Ineditul îl reprezintă cele 22 de scrisori ale lui M. Blecher către Pierre Minet, trimise între 1930-1937, bogate în informații despre stațiunile Berck (Franța) și Leysin (Elveția) unde Blecher și-a petrecut mai mulți ani din viață. Scrisorile adresate lui Geo Bogza și soției sale, pe lângă valoarea literară, descoperă o capacitate de afecțiune rar întâlnită în rândul oamenilor de litere. Suferința transpare din nerăbdarea de a primi vizita cuplului sau a scrisorilor lor săptămânale.

Opera scriitorului românesc a cunoscut mai multe traduceri, astfel că *Inimi cicatrizeate* a apărut încă din 1938 în idiș, în germană (2003), în engleză (2009), italiană (2012), braziliană (2013), poloneză (2013) și franceză (2015). Iconografia, ultima parte a ediției, adună autoportrete inedite în tuș, desene reprezentând diverse spații pe care le-a vizitat, acuarele suprarealiste, fotografii sau ilustrații ale orașului Roman de la 1910, ale stațiunilor unde a fost internat mai mulți ani la rând, și portrete ale sale. Se poate observa un Blecher încă având speranță, apoi evoluția bolii chinuitoare care îi maturizează trăsăturile prin suferință.

După modul în care este realizată, ediția de față se adresează nu doar cercetătorilor operei lui M. Blecher, ci și iubitorilor de literatură interbelică necanonnică. Problema identității sale ca scriitor este o problemă critică nerezolvată, după părerea lui D. Mironescu.

¹ Roland Barthes, *Fragmente dintr-un discurs îndrăgostit*, traducere din franceză de Sorina Dănilă, Editura Cartier, Chișinău, 2007.

Virgiliu Bradin, SUB SEMNUL MARII UNIRI
 – studii, comunicări, Arad, Editura Promun, 2018, 462p.

Dumitru MIHĂILESCU

Profesorul Virgiliu Bradin este un pasionat cercetător al istoriei locale, fiind primul autor arădean al unei monografii de cartier, **Pârneava – suburbii românești al Aradului (2008)**, implicându-se și în organizarea Asociației culturale a locuitorilor din acest cartier.

Volumul care face obiectul însemnărilor de față (SUB SEMNUL MARII UNIRI–studii, comunicări, Arad, Editura Promun, 2018, 462 pagini) cu o **Prefață** de dr. Doru Sinaci, cuprinde un număr de zece studii și cercetări care constituie contribuții valoroase la istoriografia arădeană. Câteva dintre aceste studii au constituit pe parcurs punctul de plecare al unor monografii, iar altele au fost prezentate în cadrul unor sesiuni permanente de comunicări, cu ocazia Zilelor Aradului .

În **Argument**, autorul precizează scopul cărții: “Cartea de față, intitulată nu întâmplător SUB SEMNUL MARII UNIRI, își propune , printre altele, să scoată din uitare, spre aducere aminte și numele câtorva personalități arădene, din acea perioadă, ce cu destăinutie și-au purtat cu cinste menirea, ca niște apostoli ai neamului, mai ales în cartierul Pârneava, cunoscut în perioada dualismului drept <suburbii românești al Aradului >.(p. 9)

Primele două studii din această carte sunt consacrate lui Aurel C. Popovici și lui Ioan Slavici, care, încă din perioada studenției la Viena „vor deveni militanți hotărâți ai cauzei naționale, iar prin scrierile lor cu caracter politic vor da tonul citezanței naționale, a întăririi conștiinței naționale la români de dincoace de Carpați, aflați sub coroana monarhiilor străine.”(p.18)

În amplul studiu (72 de pagini) intitulat **Conceptul de naționalitate în scrierile social - politice ale lui A.C.Popovici**, pe lângă unele aspecte legate de activitatea social-politică a lui A.C.Popovici, face unele considerații asupra climatului social-politic postpașoptist din Transilvania din a doua jumătate a secolului al XIX lea și de la începutul secolului al XX- lea.

Autorul evidențiază faptul că neoconservatorul Aurel C. Popovici a vut contribuții notabile în domeniul filosofiei politice și al politologiei, relevante în acest sens fiind două dintre lucrările sale: **Die fereinigten Staaten von Gross –Osterreich** care a apărut la Leipzig în 1906 și **Naționalism și democrație. O critică a civilizațiunii moderne** care a apărut la București în 1910.

În prima dintre aceste lucrări, A.C.Popovici expune modalitățile de întemeiere a unei noi Austrii, reorganizată politico-administrativ în 15 state federale, în care românii din Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș și Bucovina urmau să formeze un stat autonom subordonat direct împăratului de la Viena. Era, de fapt, o modalitate de îmbunătățire a statutului pe care îl aveau la vremea respectivă românilor ce se aflau sub conducerea guvernului de la Budapesta.

Referindu-se la cartea **La question roumaine en Transsilvanie et Hongrie (1918)** apărută postum, V.Bradin notează că “A.C.Popovici își revizuește , printre altele, și concepțiile referitoare la

destinul națiunilor, la modul soluționării problemelor naționale, ajungând la concluzia că imperiul (...) nu mai are nicio rațiune ca să existe, prăbușirea lui este inevitabilă și necesară.”(98)

În studiul referitor la Ioan Slavici (**Tânărul Slavici –militant pentru unitatea națională și publicist în presa arădeană**) Virgiliu Bradin are în vedere prezența autorului Marei în presa arădeană (**Gura satului, Lumina, Albina, Speranța, Tribuna poporului, Tribuna**), remarcând faptul că „Încă din anii tinereții (...) Ioan Slavici se va dovedi a fi nu numai un susținător al mișcării pentru unitatea națională, dar și un militant ce ținea sensibilizarea opiniei publice românești spre principiile sănătoase de perfecționare a actului didactic și a instituției școlare naționale „,(19). Concluzia la care ajunge autorul studiului este că temelia operei publicistice a autorului șirian este convingerea junimistă că în centrul existenței naționale stă cultura, Slavici promovând stăruitor ideea fundamentală a uniăii culturale a tuturor românilor, unitate fără de care cea politică nu este posibilă.

Următoarele studii fac referire la Iosif Moldovan, considerat afi „ santicela învățământului românesc din ținutul Aradului “, care a fost un adevarat model de gândire și comportament cultural-pedagogic, care s-a afirmat ca autor de manuale școlare și ca inspector școlar după 1918, la gazetarul Nicolae Ștefu (Nicu Stejerel) pe care autorul îl numește „condeier al spiritului național al românilor din Imperiul Austro-Ungar” și la Sava Raicu care, în calitate de director executiv al băncii Victoria din Arad, a sprijinit mișcarea națională a românilor din Transilvania, fiind, printre altele, președinte al Comitetului de inițiativă pentru colecta construirii aeroplanelui <**Vlaicu III**>. Este subliniată și contribuția învățătorilor părăveni la acțiunea de colectare de fonduri de la locuitorii din cartier în vederea construirii Casei Naționale, care a devenit “centrul suflării românești din Arad „, (378)

Este evocată, în alt studiu, personalitatea inginerului Iuliu Moldovan considerat de către autor drept „fondator al științei silvice românești , fiind evidențiată și implicarea acestuia în viața politică după Marea Unire.

“Fără a deveni și a se impune asemenea marilor personalități politice arădene de talia lui Ștefan Cicio-Pop, Vasile Goldiș, Ioan Suciu ori Mihai Veliciu, oameni politici binecunoscuți în întreg spațiul mișcării naționale, (...) Iosif Moldovan, Sava Raicu, Nicolae Ștefu ori Iuliu Moldovan, se vor dovedi, întâi de toate, în profesiunile lor, intelectuali de elită, de mare prestigiu și spirit românesc ce prin efort neobosit vor cultiva la români arădeni și nu numai, sentimentul mândriei naționale și cel al unității cu frații de dincolo de Carpați.” (p.377)

Lucrarea se încheie cu o substanțială listă bibliografică, iar în **Anexe** sunt prezentate. **Repere critice** despre cărțile elaborate de autor .

Cartea elaborată de profesorul Virgiliu Bradin este bazată pe o substanțială bibliografie, edită sau inedită, autorul a supus informațiile unei analize critice, reușind astfel să contureze personalitatea unor modele umane purtătoare de valori morale, pedagogice , cultural educative, “firi hotărâte, deloc temătoare în fața amenințărilor și a marilor probleme ale zilei (...) dovedindu-se spirite active, bine organizate și intransigente în demersul depus în apărarea dreptului la supraviețuire națională .”(377)

INSTRUCTIONS FOR AUTHORS

General aspects

The journal, “Studii de Știință și Cultură” (“Studies of Science and Culture”), published by “Vasile Goldiș” Western University of Arad, is issued on a quarterly basis. The journal is evaluated by the National Council for Scientific Research and rated B+, CNCSIS code 664,during 2005-2011, Scientific journal, reviewed and rated by CNCS in 2012, category: B, profile: humanities, field PHILOLOGY.

The journal is indexed in International Databases (IDB): CEEOL (www.ceeol.com) from Frankfurt am Mein, Germany; EBSCO Publishing (www.ebscohost.com) from Ipswich, the United States of America; Index Copernicus-Journals Master List from Warsaw, Poland; and DOAJ, from Lund, Sweden.

Starting June 2012, the journal “Studii de Știință și Cultură” is published by “Vasile Goldiș” Western University of Arad, Romania, in partnership with the Department of Romanian, Aix Marseille University, CAER. EA 854, France; CIRRMI (Interuniversity Lifelong Learning Research Center for Teachers of Italian) University of Paris 3 – Sorbonne Nouvelle, France, University of Novi Sad, Serbia, University of Jena, Institute for slavic Languages, Jena Germany, Paper submission

The submission of an article to “Studii de Știință și Cultură” for the prospect of being published, implies:

- that the authors take responsibility for the content, as well as for their ethical behaviour;
- that the article has not been published or submitted for publication to another journal/review;
- that the copyrights have been transferred to the “Studii de Știință și Cultură” journal.

The papers shall be submitted in Romanian or in a world language. The title of the article, the abstract and keywords shall be submitted in English, French and Romanian, as a word document (WORD 97, WINDOWS 98 or later versions), no longer than 15 pages, including drawings, tables and references, in Times New Roman Font, single-spaced.

The paper shall comprise:

- the title, font size 16, bold, centered;
- the authors' full name, workplace(s) (with its complete denomination, not abbreviated), address (addresses) of their workplace(s) and the e-mail of the contact person, font size 12, bold, centered;
- the abstract, maximum length 10 rows, font size 12, italic, justified;
- keywords, maximum 5, font size 12, italic, centered;
- the text of the article, font size 12;
- the reference list, required for any article, shall be written according to the rules imposed by the International Standard ISO 7144/1986 entitled „Documentation-presentation of theses and similar documents”.

Citation Guidelines

Studies of Science and Culture, a Philology publication graded B by the National Council of Scientific Research (NCSR) contains the following main sections:

- I. Roman cultures / Romanian culture;
- II. German language and culture / Romanian language and culture;
- III. Slavic languages and cultures / Romanian language and literature;
- IV. Traductology;
- V. Reviews.

According to the international regulations (especially Chicago Style, MLA) starting from Volume XI, no. 2 / June 2015, we adopted the following way of presenting the bibliography for all the articles published in our journal:

1. The bibliography will be placed at the end of the article using Times New Roman 12. The entries in the bibliography will be placed in alphabetic order according to the author's last name. The author's last name will be in capital letters followed by the first name, the title of the publication in Italics, the place of publication, the publishing house, the year of the publication and, if necessary, the number of pages.

Example: BENGESCO, Georges, *Bibliographie franco-roumaine* [...], Paris, Ernest Leroux éditeur, 1907, XLIII + 219 + (supplément) 114 p. [1ère éd.: Bruxelles, P. Lacomblez, 1895].

2. The author will mention the source in the following way inside the article: the first name of the author in capital letters, the year of publication, and the page number. Example: (PAPADAT-BENGESCU, 1924, 102).

3. The footnotes will contain comments, translations of quotations, biography explanations etc. The introduction of footnotes will be performed by automatic insertion in Word.

The articles to be peer reviewed by our committee will have to be sent in Word (together with a PDF copy) to the e-mail address: vasileman7@yahoo.com

The deadlines for submitting the articles are the following:

- 10th Feb. for the first publication of the year / March;
- 10th May for the second / June;
- 10th Aug. for the third / September;
- 10th Nov. for the last publication of the year / December.

The Editorial Board

Tables and diagrams, figures or other images shall be inserted in the text at the right place, numbered, and their resolution shall be such as not to affect the quality of the material.

The structure of the article presenting results of empirical research shall observe international standards, according to the acronym IMRAD (Introduction, Methods, Results and Discussions), to which are added the conclusions.

Articles of any other nature shall consist of an introduction, the body of the work and conclusions; the body of the work can be organized as the author(s) see(s) fit.

The papers shall be emailed to vasileman7@yahoo.com, or both in electronic format and in print, to the editorial office at: Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, Bd. Revoluției, nr.94-96 - revista „Studii de Știință și Cultură”.

Scientific articles are subject to single-blind peer review.

The number of reviewers for the evaluation of an article is 2, and the reviewing time is 30 days. Authors receive one of the following answers from the reviewers:

- article accepted;
- article accepted with alterations;
- article rejected.

The scientific reviewers shall focus, in evaluating papers, on the topicality of the subject, on the depth of scientific ideas, originality, as well as on the compliance with the instructions for authors. Failure to comply with the standards required by the review shall result in the papers being rejected. Authors are kindly asked to:

- cite the “Studies of Science and Culture” journal in other publications where they submit papers, stating:

- The journal title, “Studies of Science and Culture”, abbreviated as SSC;
- The volume, issue and year of publication;
- The page number where the cited text can be found;
- submit to editorial board of “Studies of Science and Culture” information on the publications where they cited our journal, by mentioning:
 - The journal title, abbreviation;
 - The volume, issue and year of publication;
 - The page number where the cited text can be found.

Further information: - telephone - 0040/0257/280335

- 0040/0257/280448

- mobile: 0724-039978

- E-mail: vasileman7@yahoo.com

Contact person: Prof. VASILE MAN

Announcement for the authors

The journal “Studii de Știință și Cultură”, starting with the volume 12, number 1/March 2016 subscribes, for evaluation, in order to be indexed in BDI Thomson ISI Philadelphia P.A. USA. We kindly ask the authors to include in the bibliography of their articles also texts that were published in journals rated by ISI.

INSTRUCTIONS POUR LES AUTEURS

Aspects généraux

La revue Studii de Știință și Cultură" ("Études de Science et de Culture"), éditée par l'Université de l'Ouest "Vasile Goldiș" d'Arad, est publiée trimestriellement. La revue a été évaluée par le Conseil National de la Recherche Scientifique de l'Enseignement Supérieur et classifiée dans la catégorie B+, code CNCSIS 664, pendant la période 2005-2011, Revue scientifique évaluée et classifiée par CNCS en 2012, catégorie B, profil humaniste, domaine PHILOLOGIE.

La revue est indexée dans les Bases de Données Internationales (BDI) suivantes: CEEOL (www.ceeol.com) de Frankfurt am Mein, Allemagne, EBSCO Publishing (www.ebscohost.com) d'Ipswich, États-Unis, Index Copernicus-Journals Master List de Varsovie, Pologne et DOAJ, Lund, Suède.

Depuis le mois de juin 2012, la revue "Studii de Știință și Cultură" est éditée par l'Université de l'Ouest "Vasile Goldiș" d'Arad, Roumanie, en partenariat avec Le Département de Roumain d'Aix Marseille Université, CAER. EA 854, France; le CIRRMI (Centre Interuniversitaire de Recherche pour la Formation Continue des Enseignants d'Italien) Université de Paris 3 – Sorbonne Nouvelle, France, Université Novi Sad, Serbia, Université Jena, Allemagne.

Soumission du manuscrit

La soumission d'un article à la Revue « Studii de Știință și Cultură », pour qu'il soit publié, presuppose:

- que les auteurs assument leur responsabilité en ce qui concerne le contenu, aussi qu'un comportement éthique;
- que l'article n'a pas été publié et qu'il ne sera pas soumis pour être publié dans une autre revue;
- que les droits d'auteur seront transférés à la revue « Studii de Știință și Cultură ».

Les textes des articles seront rédigés en roumain ou dans une langue de circulation internationale. Le titre de l'article, le résumé et les mots clés seront rédigés en anglais, en français et en roumain, sous la forme d'un document WORD 97, WINDOWS 98 ou des variantes ultérieures, à une dimension de 15 pages au plus, y compris les dessins, les tables et la bibliographie dans la fonte Times New Roman, en interligne simple.

Le manuscrit comprendra:

- le titre, en dimension de la fonte 16, en caractères gras, centré;
- le prénom et le nom complets des auteurs, le(s) lieu(x) de travail (en titre complet, sans abréviations), l'adresse (les adresses) du lieu (des lieux) de travail et l'adresse électronique de la personne de contact, en dimension de la fonte 12, en caractères gras, centré;
- le résumé, 10 lignes au plus, dimension de la fonte 12, en italique, cadré;
- des mots clés, 5 au plus, dimension de la fonte 12, en italique, centré;
- le texte de l'article en dimension de la fonte de 12;
- la bibliographie, obligatoire pour tout article, est écrite conformément aux règles imposées par le Standard international ISO 7144/1986 intitulé « Documentation -présentation des thèses et des documents similaires ».

Normes de rédaction

« Studii de Știință și Cultură / Revue de Science et de Culture » (www.revista-studii-uvvg.ro), revue répertoriée en catégorie B – domaine Philologie – par le Conseil National de la Recherche Scientifique (CNCS), a son contenu structuré comme suit :

I. Cultures romanes / culture roumaine

II. Culture et langue allemandes / culture roumaine

III. Langues et cultures slaves / langue et littérature roumaines

IV. Traductologie

V. Comptes rendus

Se conformant à la pratique internationale (cf. notamment Chicago Style, MLA), notre revue, à partir du volume XI, n° 2 / juin 2015, a décidé d'adopter en particulier les règles de citations suivantes pour chacun des articles qui y seront publiés :

1. La bibliographie, en corps 12, Times New Roman, sera placée en fin d'article, suivant l'ordre alphabétique des auteurs, chaque nom d'auteur y étant inscrit en majuscules, suivi du prénom, puis du titre en caractères italiques, du lieu d'édition, de la maison d'édition, de l'année de parution et, si besoin est, de la pagination. Exemple : BENGESCO, Georges, Bibliographie franco-roumaine [...], Paris, Ernest Leroux éditeur, 1907, XLIII + 219 + (supplément) 114 p. [1ère éd.: Bruxelles, P. Lacomblez, 1895].

2. Dans le corps de l'article le contributeur indiquera entre parenthèses, dans l'ordre, le nom de l'auteur en majuscules, l'année de publication et la page. Exemple : (PAPADAT-BENGESCU, 1924, 102).

3. Les notes de bas de page seront réservées aux commentaires, traductions de citations, indications biographiques, lections etc. L'insertion de ces notes sera réalisée sous Word par incrémentation automatique.

Les articles à soumettre au comité de lecture devront être envoyés sous forme de fichier Word (accompagné du fichier en version PDF) à l'adresse vasileman7@yahoo.com au plus tard :

- le 10 février pour le premier numéro de l'année / Mars;
- le 10 mai pour le deuxième numéro / Juin;
- le 10 août pour le troisième numéro / Septembre;
- le 10 novembre pour le dernier numéro de l'année / Décembre.

Le Comité de Rédaction

Les tables et les diagrammes, les figures ou des autres dessin seront insérés dans le texte à l'endroit adéquat, numérotés, et ils auront, autant que possible, une bonne résolution, pour ne pas affecter la qualité du texte.

La structure de l'article qui présente des résultats des recherches expérimentales suivra les standards internationaux, conformément à l'acronyme IMRAD (introduction, méthodes et matériaux, résultats et discussions), auxquels on ajoutera les conclusions.

Les articles de toute autre nature seront composés d'une introduction, du corps de l'ouvrage et des conclusions, les corps de l'ouvrage pouvant être organisé selon le désir de l'auteur (des auteurs).

Les manuscrits seront envoyés, par voie électronique à l'adresse vasileman7@yahoo.com, ou sur un support électronique et imprimé, au siège de la rédaction: Université de l'Ouest "Vasile Goldiș" d'Arad, Blvd. Revoluției, no. 94-96 - revue « Studii de Știință și Cultură ».

Les articles scientifiques seront soumis au processus de critique PEER REVIEW "en aveugle".

Le nombre de critiques pour l'évaluation d'un article est 2, et le temps d'analyse est 30 jours. Les auteurs reçoivent des critiques une des réponses suivantes:

- article accepté;
- article accepté avec des modifications;
- article rejeté.

Les référents scientifiques suivront, en évaluant les manuscrits, l'actualité de la thème; l'approfondissement des idées scientifiques, l'originalité, aussi que le respect des instructions pour les auteurs. Le non-respect des standards sollicités par la revue conduira au rejet des manuscrits.

Nous prions les auteurs de:

- citer la revue « Études de Science et de Culture » dans d'autres publications où ils collaborent, en précisant:

- Le titre de la revue « Études de Science et de Culture », abréviation – SSC;
- Le volume, le numéro et l'année de parution;
- Le nombre de la page du texte cité;

- transmettre à la rédaction de la revue « Études de Science et de Culture » des renseignements sur les publications où ils ont cité notre revue, en mentionnant:

- Le titre de la revue, l'abréviation;
- Le volume, le numéro et l'année de parution;
- Le nombre de la page du texte cité.

D'autres informations au - téléphone : - 0040/0257/280335

- 0040/0257/280448

- portable: 0724-039978

- Adresse électronique: vasileman7@yahoo.com

Personne de contact: prof. VASILE MAN

Annonce pour les auteurs

La revue Studii de Știință și Cultură, en commençant par le volume XII, numéro 1/mars 2016 s'inscrit, à l'évaluation, pour s'indexer dans BDI Thomson ISI Philadelphia P.A. USA.

On demande que les auteurs citent dans la bibliographie de leur articles aussi des textes publiés dans revues cotées ISI.

INSTRUCȚIUNI PENTRU AUTORI

Aspecte generale

Revista „Studii de Știință și Cultură”, editată de Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, apare trimestrial. Revista este evaluată de Consiliul Național al Cercetării Științifice din Învățământul Superior și clasificată în categoria B+, cod CNCSIS 664, în perioada 2005-2011, Revista științifica evaluată și clasificată de CNCS în anul 2012, categoria B, profil umanist, domeniul FILOLOGIE.

Revista este indexată în Bazile de Date Internaționale (BDI): CEEOL (www.ceeol.com) din Frankfurt am Main, Germania, EBSCO Publishing (www.ebscohost.com) din Ipswich, Statele Unite ale Americii, Index Copernicus-Journals Master List din Varșovia, Polonia și DOAJ, Lund, Suedia.

Începând cu luna iunie 2012, revista „Studii de Știință și Cultură” este editată de Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, România în parteneriat cu Le Département de Roumain d’Aix Marseille Université, CAER. EA 854, France; le CIRRMI (Centre Interuniversitaire de Recherche pour la Formation Continue des Enseignants d’Italien) Université de Paris 3 – Sorbonne Nouvelle, France, Universitatea Novi Sad, Serbia, din 2015 Universitatea Jena din Germania.

Prezentarea manuscrisului

Transmiterea către Revista „Studii de Știință și Cultură” a unui articol spre publicare, presupune:

- autorii își asumă responsabilitatea privind conținutul, cât și comportamentul etic;
- articolul nu a mai fost publicat și nici nu va fi înaintat spre publicare altei reviste;
- dreptul de autor se trece asupra revistei „Studii de Știință și Cultură”.

Textele articolelor vor fi redactate în limba română sau într-o limbă de circulație internațională. Titlul articolului, rezumatul și cuvintele cheie vor fi redactate în limba engleză, franceză și română, ca document WORD 97, WINDOWS 98 sau variante ulterioare, cu o dimensiune de maximum 15 pagini, inclusiv desenele, tabelele și bibliografia cu Font Times New Roman, la un rând.

Manuscrisul va cuprinde:

- titlul, cu dimensiunea 16, aldine bold, centrat;
- prenumele și numele complet al autorilor, locul (locurile) de muncă (cu denumirea completă, nu prescurtat), adresa (adresele) locului (locurilor) de muncă și e-mailul persoanei de contact, cu dimensiunea literei 12, aldine, centrat;
- rezumatul, maximum 10 rânduri, dimensiunea literei 12, italic, justified;
- cuvinte cheie, maximum 5, dimensiunea literei 12, italic, centrat;
- textul articolului cu dimensiunea literei de 12;
- bibliografia, obligatorie pentru orice articol, se scrie conform regulilor impuse de Standardul internațional ISO 7144/1986 intitulat „Documentation-presentation of theses and similar documents”.

Norme de redactare

Studii de Știință și Cultură, publicație acreditată în categoria B, domeniul Filologie, de către Consiliul Național al Cercetării Științifice (CNCS), își structurează conținutul în următoarele secțiuni:

I. Culturi române / cultură românească

II. Limbă și cultură germană / limbă și cultură românească

III. Limbi și culturi slave / limbă și literatură română

IV. Traductologie

V. Recenzii

Conformându-ne practicilor internaționale (cf. mai ales Chicago Style, MLA), adoptăm, începând cu volumul XI, nr. 2 / iunie 2015, în mod special următoarele reguli de indicare a sursei bibliografice pentru fiecare articol ce va fi cuprins în paginile revistei noastre :

1. Bibliografia, utilizând Times New Roman 12 p., va fi plasată la sfârșitul articolului ; pozițiile din bibliografie se dispun în ordine alfabetică în funcție de numele autorului. Cu majuscule, se indică numele autorului urmat de prenume, apoi, conform normelor limbii, titlul lucrării în italic, locul publicării, editura, anul apariției și, dacă e necesar, numărul de pagini.

Exemplu : BENGESCO, Georges, Bibliographie franco-roumaine [...], Paris, Ernest Leroux éditeur, 1907, XLIII + 219 + (supplément) 114 p. [1ère éd.: Bruxelles, P. Lacomblez, 1895].

2. În corpul articolului, contributorul va indica între paranteze, în ordine : numele autorului cu majuscule, anul publicării și pagina. Exemplu : (PAPADAT-BENGESCU, 1924, 102).

3. Notele de subsol vor fi rezervate comentariilor, traducerii citatelor, indicațiilor biografice etc. Introducerea notelor de subsol se va realiza în Word prin insertare automată.

Articolele ce urmează a fi supuse atenției comitetului de lectură se vor trimite în fișier Word (însotite de o versiune PDF) la adresa : vasileman7@yahoo.com, cel mai târziu până la data de :

- 10 februarie pentru primul număr din an / martie ;
- 10 mai pentru al doilea număr / iunie;
- 10 august pentru al treilea număr / septembrie;
- 10 noiembrie pentru ultimul număr / decembrie.

Tabelele și diagramele, figurile sau alte desene vor fi inserate în text la locul potrivit, numerotate și vor avea o rezoluție cât mai bună pentru a nu impiedica calitatea materialului.

Structura articolului ce prezintă rezultate ale unor cercetări experimentale va urmări standardele internaționale, conform acronimului IMRAD (introducere, metode și materiale, rezultate și discuții), la care se adaugă concluziile.

Articolele de orice altă natură vor fi alcătuite din introducere, corpul lucrării și concluzii, corpul lucrării putând fi organizat după dorința autorului (lor).

Manuscrisele se trimit, pe cale electronică la adresa vasileman7@yahoo.com, sau pe suport electronic și listat, la sediul redacției: Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, Bd. Revoluției, nr.94-96 - revista „Studii de Știință și Cultură”.

Articolele științifice sunt supuse procesului de recenzare PEER REVIEW "in orb".

Numărul de recenzori pentru evaluarea unui articol este de 2, iar timpul de recenzare este de 30 de zile.

Autorii primesc de la recenzori unul din următoarele răspunsuri:

- articol acceptat;
- articol acceptat cu modificări;
- articol respins.

Referenții științifici vor urmări, la evaluarea manuscriselor actualitatea temei; aprofundarea ideilor științifice, originalitatea, cât și respectarea instrucțiunilor pentru autori. Nerespectarea standardelor solicitate de revistă, conduce la respingerea manuscriselor.

Autorii sunt rugați:

- să citeze revista „Studii de Știință și Cultură” în alte publicații unde colaborează, precizând:

Titlul revistei „Studii de Știință și Cultură”, abrevierea – SSC;

Volumul, numărul și anul apariției;

Numărul paginii textului citat;

- să transmită redacției revistei „Studii de Știință și Cultură” informații referitoare la publicațiile în care au citat revista noastră, menționând:

Titlul revistei, abrevierea;

Volumul, numărul și anul apariției;

Numărul paginii textului citat.

Alte informații: - telefon - 0040/0257/280335

- 0040/0257/280448

- mobil: 0724-039978

- E-mail: vasileman7@yahoo.com

Persoană de contact: prof. VASILE MAN

În atenția autorilor

Revista Studii de Știință și Cultură, începând cu volumul XII, numărul 1/martie 2016 se înscrive, pentru evaluare, în vederea indexării în BDI Thomson ISI Philadelphia P.A. USA.

Rugăm autori să citeze în bibliografia articolelor și texte publicate în reviste cotate ISI.

2018 Subscriptions for the review “Studies of Science and Culture”

Subscriptions:

The price of the journal “Studies of Science and Culture” is of 49 lei/issue, in euro 11 euro/issue, in USD 15 USD/issue, and the subscribers for 2018 are entitled to a 25% discount.

The price of the yearly subscription for Romania is 164 lei/year, 4 issues.

Readers resident in Romania have the following payment options:

- bank account transfer into „Vasile Goldiș” University bank account, opened at B.C.R Arad,
RO34RNCB0015028152520236 in lei

- cash payment at „Vasile Goldiș” Western University Pay Office Revoluției Avenue Nr. 94-96,
Schedule: Monday - Thursday between 8-11 and 13-15,30

Friday between 8-9 and 11-12,30

The price of the yearly subscription for readers resident outside Romania is 38 euro/year, or 50 usd/year, 4 issues.

Nonresident readers in Romania may send the money through bank account transfer into „Vasile Goldiș” University bank account, opened at B.C.R Arad;

RO07RNCB0015028152520237 in EURO

RO77RNCB0015028152520238 in USD

Subscribers are asked to send to the address www.revista-studii-uvvg.ro a payment notification email in which to inform us of the shipping address for the paid subscription.

Additional information regarding subscriptions can be obtained at tel.0257/285804 int. 15, Adina Botea, fax 0257/214454.

ABONNEMENTS

À la Revue « Studii de Știință și Cultură » (« Étude de Science et de Culture) pour l'année 2018

Le prix de la Revue « Studii de Știință și Cultură » est de 49 lei/p. ; en euros, un numéro coûte 11 euros et en dollars, un numéro coûte 15 dollars. Les abonnements pour l'année 2018 bénéficient d'un rabais de 25%.

Les prix des abonnements annuels pour la Roumanie sont de 164 lei/an, 4 numéros.

Les lecteurs du pays peuvent opter pour des abonnements en lei, ainsi:

- par virement bancaire au compte de l'Université de l'Ouest « Vasile Goldiș » d'Arad, ouvert à B.C.R. Arad, **RO34RNCB0015028152520236** pour RON

- par paiement en espèces, à la Caisse de l'Université de l'Ouest « Vasile Goldiș » d'Arad, 94-96 Blvd. Revoluției,

Programme: Lundi - Jeudi 8-11 h et 13- 15,30 h

Vendredi 8-9 h et 11-12,30 h

Les prix des abonnements annuels pour les lecteurs de l'étranger sont de 38 euros/an, or 50 USD/an, 4 numéros.

Les lecteurs de l'étranger peuvent opter pour abonnements, ainsi:

- par virement bancaire aux comptes de l'Université de l'Ouest « Vasile Goldiș » d'Arad, ouverts à B.C.R. Arad;

RO07RNCB0015028152520237 pour EURO

RO77RNCB0015028152520238 pour USD

ATTENTION: Envoyez à l'adresse électronique www.revista-studii-uvvg.ro un courriel de notification du paiement, nous communiquant aussi l'adresse d'envoi pour l'abonnement payé, courriel vasileman7@yahoo.com

Vous pouvez obtenir des informations supplémentaires concernant l'effectuation des abonnements à tel. 0257/285804 int. 15, Adam Eugenia et par fax 0257/214454, pour OP ou les quittances acquittées.

ABONAMENTE la Revista Studii de Știință și Cultură pe anul 2018

Prețul Revistei Studii de Știință și Cultură este de 49 lei/buc., în euro un număr costă 11 euro, iar în dolari un număr costă 15 dolari, iar abonamentele pentru anul 2018 beneficiază de reducere 25%.

Prețurile abonamentelor anuale pentru România sunt de 164 lei/an, 4 numere.

Cititorii din țară pot opta pentru abonamente în lei, astfel:

- expediind banii în contul Universității de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, deschis la B.C.R. Arad, **RO34RNCB0015028152520236 pentru RON**
- cu plata în numerar, la Casieria Universității de Vest „Vasile Goldiș” Arad, B-dul Revoluției Nr.94-96,

Program: Luni-Joi orele 8-11 și 13- 15,30

Vineri orele 8-9 și 11-12,30

Prețurile abonamentelor anuale pentru cititorii din străinătate sunt de 38 euro/an, sau 50 usd/an, 4 numere.

Cititorii din străinătate pot opta pentru abonament, astfel:

- expediind banii în conturile Universității de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, deschise la B.C.R. Arad;

RO07RNCB0015028152520237 pentru EURO

RO77RNCB0015028152520238 pentru USD

ATENȚIE: Trimiteteți pe adresa www.revista-studii-uvvg.ro un e-mail de notificare de plată, în care să ne comunicați și adresa de expedieție pentru abonamentul plătit, e-mail vasileman7@yahoo.com

Informații suplimentare privind efectuarea abonamentelor se pot obține la tel. 0257/285804 int. 15, Adina Botea și prin fax 0257/214454, pentru OP sau chitanțele achitate.

STUDII

DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ

VOLUME XIV, ISSUE 4, DECEMBER 2018

VOLUME XIV, N° 4, DÉCEMBRE 2018

VOLUMUL XIV, NR. 4, DECEMBRIE 2018

Revistă editată de / revue éditée par / journal published by:

UNIVERSITATEA DE VEST „VASILE GOLDIȘ” DIN ARAD, ROMÂNIA

în parteneriat cu / en partenariat avec / in partnership with:

**LE DÉPARTEMENT DE ROUMAIN
D'AIX-MARSEILLE UNIVERSITÉ, FRANCE**

**LE CAER - EA 854
D'AIX-MARSEILLE UNIVERSITÉ, FRANCE**

**LE CIRRMI
DE L'UNIVERSITÉ PARIS 3 - SORBONNE NOUVELLE, FRANCE**

**FACULTATEA DE FILOSOFIE,
DEPARTAMENTUL DE LIMBA ȘI LITERATURA ROMÂNĂ,
UNIVERSITATEA NOVI SAD, SERBIA**

UNIVERSITY OF JENA, INSTITUTE FOR SLAVIC LANGUAGES, JENA, GERMANY

**INSTITUTUL DE STUDII BANATICE „TITU MAIORESCU”
AL ACADEMIEI ROMÂNE FILIALA TIMIȘOARA**

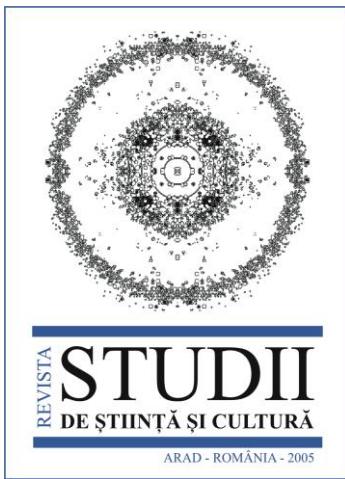
**L'ASSOCIATION INTERNATIONALE DE PSYCHOMÉCANIQUE DU LANGAGE (AIPL),
PARIS, FRANCE**

BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ „ALEXANDRU D. XENOPOL”, ARAD

TIPOGRAFIA GUTENBERG - EDITURA GUTENBERG UNIVERS, ARAD

UNIVERSITATEA DIN ORADEA, ROMÂNIA

**„Vasile Goldiș” University Press
Arad – România**

ISSN 1841-1401 (print)

ISSN - L 1841-1401

ISSN 2067-5135 (online)

Revistă **evaluată pozitiv**, după criteriul citărilor, în **I. C. Journals Master List 2012**, cu un scor **ICV** (Valoare Index Copernicus) de **6,03 puncte**.

Colegiul editorial / Editorial Board

Editor șef/Editor-in-Chief: Prof. univ. dr. Alvaro ROCCHETTI – Université Paris 3 – Sorbonne Nouvelle, France

Director executiv/Executive Director, Redactor șef fondator/ Editor-in-Chief founder: Prof. Vasile MAN – Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, România

Director adjunct/Second Editor in Chief - CS dr. Viviana MILIVOIEVICI - Academia Română, Filiala Timișoara

Coeditori/Co-Editors-in-Chief: Prof. univ. dr. Sophie SAFFI – Université d'Aix-Marseille AMU, France; Prof. univ. dr. Louis BEGONI – Université d'Aix-Marseille AMU, France; Prof. univ. dr. habil Emilia PARPALĂ –, Universitatea Craiova; Conf. univ. dr. Virginia POPOVIĆ – Universitatea Novi Sad, Serbia; Acad. Prof. univ. dr. Thede KAHL – University of Jena, Germany; Dr. Grațiela BENGA-TUTUIANU, Academia Română, Filiala Timișoara; Prof. univ. dr. Rodica BIRIŞ – Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, România

Consiliu științific – Referenți / Scientific Board

Director adjunct/Second Editor in Chief - CS dr. Viviana MILIVOIEVICI - Academia Română, Filiala Timișoara

Ref. Adriana SAVIN – Scientometrie, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, România

Dr. Doru SINACI – Biblioteca Județeană „A.D. Xenopol” Arad

Acad. Mihai CIMPOI – Academia de Științe a Republicii Moldova

Prof. univ. dr. Gilles BARDY - Université d'Aix-Marseille AMU, France

Prof. univ. dr. Otilia HEDEŞAN, Universitatea de Vest, Timișoara, România

Prof. univ. dr. Ștefan OLTEAN – Universitatea „Babeș Bolyai” Cluj-Napoca, România

Prof. univ. dr. Teodor Ioan MATEOC – Universitatea din Oradea, România

Prof. univ. dr. Marina Puia BĂDESCU – Universitatea Novi Sad, Serbia

Prof. univ. dr. Iulian BOLDEA – Universitatea „Petru Maior” Târgu-Mureș, România

Prof. univ. dr. Elżbieta JAMROZIK - Instytut Kulturologii i Lingwistyki Antropocentrycznej Wydział Lingwistyki Stosowanej, Warszawa, Poland

Conf.univ.dr. Speranța MILANCOVICI - Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, România

Conf. univ. dr. Stăncuța LAZA - Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, România

Prof. univ. dr. Rudolf WINDISCH – Universitat Rostock, Germania

Conf. univ. dr. Mihaela BUCIN – Universitatea din Szeged, Ungaria

Prof. univ. dr. Lucian CHIȘU – Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”, București, România

Secretariat de redacție:

Redactor-Tradicător: Mădălina IACOB - Universitatea de Vest „Vasile Goldiș”

din Arad, România, **Dr. Daniel ALBU** - Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, România, Design: Otilia PETRILA, Foto:**Dr. Virgilii JIREGHIE**,

Site: **Viviana MILIVOIEVICI**

Adresa / Editorial Office: Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, România
310025 ARAD, Bd. Revoluției nr. 94-96; telefon: 0040/0257/280335; mobil 0724039978;
fax 0040/0257/280810; www.revista-studii-uvvg.ro, e-mail: vasileman7@yahoo.com

Copyright © 2010
„Vasile Goldiș”
University Press

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

SCIPIO
SCIENTIFIC PUBLISHING & INFORMATION

THE LINGUIST LIST SUA

Central and
Eastern European
Online Library

DOAJ
DIRECTORY OF
OPEN ACCESS
JOURNALS

Revistă fondată în anul 2005, indexată în Bazile de Date Internaționale (BDI) CEEOL (www.ceeol.com) din Frankfurt, Germania, EBSCO Publishing din Statele Unite (www.ebscohost.com), INDEX COPERNICUS INTERNATIONAL, Varșovia, Polonia (www.indexcopernicus.com) și DOAJ LAND UNIVERSITY LIBRARIES, Suedia (www.doaj.org). THE LINGUIST SUA, Revistă științifică evaluată și clasificată de CNCS, 2012, categoria B, profil umanist, domeniul FILOLOGIE.

CONTENTS / SOMMAIRE / CUPRINS

Alvaro ROCCHETTI	9
Foreword	
Avant-propos	
Cuvânt înainte	
Francis TOLLIS	13
De la théorie de Gustave Guillaume à la cognition : langage et pensée, lucidité, mécanique intuitionnelle, connaissance et vécu	
Katarzyna KWAPISZ-OSADNIK	25
Gustave Guillaume, un cognitiviste a son insu	
José Manuel Catarino SOARES	31
Language as a potential reconsidered	
Lydia A. STANOVAÏA	43
L'évolution analytique de la langue française dans le cadre de la théorie de la glossogénie de Gustave Guillaume	
Olivier DUPLÂTRE	53
Incidence de second degré – interprétation et perspectives du concept	
Eudochia VOLONTIR-SEVCIUC	65
Etude comparative du futur dans le système verbal du français et du roumain contemporains	
Studiu comparativ al viitorului în sistemul verbal francez și român contemporan	
Yasmine ADIB	73
Cognitive psychology at the service of incidental or implicit learning in french as a foreign language	
La psychologie cognitive au service de l'apprentissage incidentiel ou implicite en français langue étrangère	
Cynthia ETHEVES SANTANGELO	79
Didactique de français langue non maternelle et approche systemique	
Paolo NITTI	87
La semantizzazione nei processi di acquisizione della lettoscrittura. Uno studio sull'ipotesi della <i>significance</i> di gustave guillaume	
Dr. BELKADI Rezkia Leila	97
Memoria di lavoro nella comprensione dell'ascolto in studenti algerini di lingua italiana	
Fatima Zohra BENAÏCHA	107
Cognition et développement de la pensée linguistique et causale: applications en didactique de la compréhension en L2	

I. ROMAN CULTURES-ROMANIAN CULTURE/CULTURES ROMANES-CULTURE ROUMAINE/CULTURI ROMANICE-CULTURĂ ROMÂNEASCĂ

Coordinator/Coordinateur/Coordonator:

Alvaro ROCCHETTI, Viviana MILIVOIEVICI 115

Viviana MILIVOIEVICI 117

Cultural, literary and publicity landmarks in the inter-war Romania

Points de repere culturels, littéraires et publicitaires dans la Roumanie de l'entre-guerre

Repere culturale, literare și publicistice în România interbelică

Emilia PARPALĂ 125

Neo-historical fiction: *The king's days* and other biographies

La fiction néo-historique: *Les jours du roi* et d'autres biographies

Ficțiunea neoistorică: *Zilele regelui* și alte biografii

Florica MATEOC 131

The experience of migration in Bujor Nedelcovici's *The wolf-tamer*

Les épreuves de la migration dans *le Dompteur de loups* de Bujor Nedelcovici

Experiențele migrației în *Îmblânzitorul de lupi* de Bujor Nedelcovici

Timofei ROȘCA 143

Leonida Lari: strategia tipologizării și rezervele fanteziei dictatoriale ale poemului

Sanda PĂDUREȚU, Angelica CĂPRARU 147

Communication matrix. An overview of the narrative strategies in the first romanian novels

La matrice communicationnelle. le panorama des stratégies narratives dans les premiers romans roumains

Matricea comunicațională. Panorama strategiilor narrative în primele romane românești

Sanda PĂDUREȚU, Angelica CĂPRARU 159

Intertextual cut-outs of communication situations in the 1848 romanian prose

Découpages intertextuels des situations de communication dans la prose quarante-huitarde

Ddecupaje intertextuale ale situațiilor de comunicare în proza pașoptistă

Vlad BARANGĂ 169

Vasile Goldiș's correspondence with a banatian peasant

De la correspondance de Vasile Goldiș avec un paysan du Banat

Din corespondența lui Vasile Goldiș cu un țăran bănățean

II. GERMAN CULTURE - CULTURE ALLEMANDE/ CULTURĂ GERMANĂ

Coordinator/Coordinateur/Coordonator:

Rodica BIRIȘ 175

Alina Elena BRUCKNER 177

Deutsche literatur im Rumänischen königreich: das beispiel Carmen Sylvas

German literature in the Romanian kingdom: the example of Carmen Sylva

Littérature allemande au royaume de Roumanie: l'exemple de Carmen Sylva

Literatură germană în regatul României: exemplul lui Carmen Sylva

III. SLAVIC LANGUAGE AND CULTURE-ROMANIAN LANGUAGE AND LITERATURE/LANGUE ET LITTÉRATURE SLAVE-LANGUE ET CULTURE ROUMAINE/LIMBĂ ȘI CULTURĂ SLAVĂ-LIMBĂ ȘI LITERATURĂ ROMÂNEASCĂ

Coordinator/Coordinateur/Coordonator:

Virginia POPOVIC 185

Virginia POPOVIĆ 187

Some information about process of teaching-learning at faculty of philosophy in Novi Sad, Serbia

Unele informații despre procesul de predare-învățare la facultatea de filosofie din Novi Sad, Serbia

IV. TRANSLATIONS-TRANSLATION STUDIES/ TRADUCTIONS-ÉTUDES DES TRADUCTIONS/ TRADUCERI-TRADUCTOLOGIE

Coordinator/Coordinateur/Coordonator:

Vanda STAN, Mirel ANGHEL 197

Angelica CĂPRARU 199

The "Perfect" italian language. The diachronic perspective

La langue italienne "Parfaite". perspective diachronique

La lingua italiana "Perfetta". Prospettiva diacronica

Limba italiană "Perfectă". Perspectivă diacronică

Ana-Maria RADU-POP 203

The importance of educational cultures in establishing the teaching-learning strategies for romanian as a foreign language

De l'importance des cultures éducatives pour la mise en place de stratégies d'enseignement-d'apprentissage du roumain langue étrangère

Importanța culturilor educaționale în stabilirea strategiilor de predare-învățare a limbii române ca limbă străină (rls)

Oana URSU 209

The role of the media in acquiring intercultural competence. a business english teaching perspective

Le rôle des medias dans l'acquisition des compétences interculturelles. une perspective sur l'enseignement de l'anglais des affaires

Rolul mijloacelor media în dobândirea competenței interculturale. O abordare din perspectiva predării limbii engleze pentru afaceri

V. SCIENTIFIC CULTURE/CULTURE SCIENTIFIQUE/CULTURĂ ȘTIINȚIFICĂ

Coordinator/Coordinateur/Coordonator:

Eugen GAGEA 215

Mirela KOZLOVSKY 217

The structural relationship between verse and melody in the song proper of the cipan Aromanians in Dobruja

La relation structurelle entre le vers et la mélodie dans le chanson proprement dites des Aromanians Cipan à dobroudja

Relația structurală dintre vers și melodie în cântecul propriu-zis al aromânilor Cipani din Dobrogea

Ana Mihaela ISTRATE 233
The exotic journey during the romantic period the reverse route, from the east to the west
Voyage exotique à l'époque romantique la voie inverse, d'est en ouest
Călătoria exotică în epoca romantică traseul invers, dinspre orient spre occident

Lucian TEODOR-VID 243
The relations between the church and the state, regarded from historical-legal points of view
Les relations entre l'église et l'état, vues du point juridique et historique
Relațiile dintre biserică și stat, privite din punct de vedere istorico-juridic

Iulia NEDEA 249
Corporality in Angela Marinescu's poetry
Les poétiques de la corporalité dans la poésie de Angela Marinescu
Poetici ale corporalității în poezia Angelei Marinescu

Florica R. CÂNDEA 255
1918 - Anul centenar! Anul Coșbuc! Consemnări!

VI. BANAT STUDIES/ ETUDES DE BANAT/ STUDII BANATICE

Coordinator/Coordinateur/Coordonator:
Viviana MILIVOIEVICI 259

Viviana MILIVOIEVICI 261
„Pe urmele lui Eminescu în Banat” 150 de ani de la Turneul Trupei de Teatru Pascaly în Lugoj, Timișoara, Arad și Oravița

Bogdan Mihai DASCĂLU 263
A european cultural topos: the literary café
Un lieu culturel européen commun: le café littéraire
Un topos cultural european: cafeneaua literară

Grațiela BENGA-ȚUTUIANU 271
Real space and inner geography – cultural solidarity in interwar Banat
Espaces réels et géographies internes – solidarités culturelles dans le Banat entre les deux guerres
Spații reale și geografii interioare – solidarități culturale în Banatul interbelic

Delia BADEA 277
Ioan Popovici-Bănățeanul – regional features and literary inheritance. Overtaken patterns
Régional et épigone dans l'œuvre de Ioan Popovici-Bănățeanul. En surmontant les matrices
Regional și epigonic în opera lui Ioan Popovici–Bănățeanul. Depășirea şablonului

VII. BOOK REVIEWS/CRITIQUES DE LIVRES/RECENZII

Coordinator/Coordinateur/Coordonator:
Emilia PARPALĂ 281

Vasile MAN 283
O lucrare de referință pentru cultura română Ioan David, Banatul, 1926-1930 Prima revistă literară din Banat, Editura Scrisul Românesc, Fundația – Editura Craiova – 2013

Grațiela BENGA-ȚUTUIANU	285
Arhitectură de ansamblu	
Anton ILICA	289
Vasile Man – Iubirea relevată <i>Revelația iubirii</i> (Editura Gutenberg, Arad, 2018)	
Virginia POPOVIĆ	293
„Memorialul Radu Flora. Documente”, coord. Lucian Marina, Colecția „Documente”, Volumul 4, Novi Sad, Editura S.L.R., Novi Sad, 2018, 288 pag.	
Instructions for Authors	297
Instructions pour les auteurs	300
Instrucțiuni pentru autori	303
Subscriptions	305
Abonnements	305
Abonamente	306

Foreword

Avant-propos

Cuvânt înainte

Alvaro ROCCHETTI, Professeur émérite

Université de Paris 3 - Sorbonne Nouvelle

rocchettialvaro@gmail.com

Ce numéro de la revue *Studii de Știință și Cultură* s'inscrit dans le cadre d'une collaboration riche déjà de plusieurs années d'échanges entre l'Université de l'Ouest Vasile Goldiș d'Arad et l'Association Internationale de Psychomécanique du Langage (A.I.P.L.). Il faut remonter en effet au XIIIe Colloque International organisé par l'A IPL à Naples (Italie) en 2012 pour trouver les premières manifestations de cette collaboration. Une partie des communications de ce colloque ont en effet pris place dans le volume X, n° 2, de la revue paru en juin 2014. Ce volume – comme les suivants – est accessible sur le Web à l'adresse : < <http://revista-studii-uvvg.ro> >, cliquer ensuite sur la rubrique "Arhiva".

Les colloques internationaux réguliers de l'A IPL ayant lieu tout les trois ans, c'est du 17 au 19 juin 2015, à l'Université Laval, à Québec (Canada) que s'est tenu le XIVe Colloque International de l'A IPL. La collaboration avec la revue *Studii de Știință și Cultură* s'est poursuivie avec une double publication des actes de ce colloque : dès le numéro de septembre 2015, treize articles ont été accueillis dans la revue, cependant qu'une autre série de publications voyait le jour dans le numéro de mars 2017 et se trouvait, comme les précédentes, immédiatement accessible et téléchargeable sur le Web.

Le XVe Colloque International de l'A IPL¹ dont 11 communications sont présentées dans ce numéro s'inscrit dans la même perspective de collaboration active avec l'Université de l'Ouest Vasile Goldiș d'Arad. Sept articles – représentant sept communications tenues lors du colloque de Paris – ont en effet déjà été publiés dans le numéro de septembre 2018 de la revue *Studii de Știință și Cultură*. Mais la collaboration entre les deux organismes ne s'arrête pas aux publications des Actes de l'A IPL : elle concerne aussi les manifestations que l'Université de l'Ouest organise régulièrement à Arad et auxquelles sont invités les membres de l'A IPL et, plus généralement, les chercheurs en psychomécanique du langage. C'est ainsi que trois membres de l'A IPL, participants réguliers du séminaire de Systématique Comparée des Langues Romanes (SCoLaR) de l'Université

¹ Le XVe Colloque International de l'A IPL a subi quelques avatars quant à sa localisation et à ses dates. Il avait été prévu à Cluj (Roumanie) lors de l'assemblée générale de Québec, et ce devait être la première fois, en 45 ans d'existence, que l'A IPL allait tenir son colloque triennal dans l'Est européen. Mais une carence dans le suivi des opérations a amené le Comité organisateur à déplacer, sur proposition du Vice-Président Europe, le lieu du colloque, à Rome. Les informations largement diffusées concernant cette localisation ont suscité un grand intérêt, en particulier d'enseignants de langues étrangères – dont tout spécialement de l'italien à côté de l'anglais, de l'espagnol et du français largement représentés lors des colloques précédents – qui ont vu la possibilité de présenter leurs propres recherches dans la capitale italienne. Ce fut particulièrement le cas de chercheurs d'Afrique et d'Asie. Ce colloque s'annonçait avec un nombre de participants plus élargi que les précédents, mais il reposait essentiellement sur l'initiative du Vice-Président Europe, seul en mesure de faire toutes les démarches nécessaires pour l'organisation du colloque dans son Université : Roma Tor Vergata. Or des problèmes de santé sont venus l'empêcher de mener à bien l'entreprise, ce qu'il a communiqué à tous les inscrits. Devant cette situation, il a paru plus raisonnable de changer une nouvelle fois de lieu de colloque et de revenir en France où l'A IPL avait déjà tenu de nombreux colloques : Montpellier en 2006, Oloron-Sainte-Marie en 2003, Seyssel en 1997 et, antérieurement, Pont-à-Mousson, Cerisy-la-Salle... C'est pourquoi le colloque prévu à Rome les 20 et 21 juin 2018 est devenu le colloque de Paris des 11-12-13 juillet 2018. Toutes nos excuses pour ceux qui n'ont pas pu suivre jusqu'au bout nos changements successifs de lieu et de date !

de la Sorbonne Nouvelle - Paris 3, sont intervenus, à Arad, le 20 octobre 2017, au Colocviul Internațional *EUROPA: centru și margină* consacré à la coopération culturelle trans-frontalière (*Cooperare culturală transfrontalieră*). Lors de la dernière manifestation du colloque *EUROPA: centru și margină*, en octobre 2018, Mme Eudochia Sevciuc, membre de l'AIPL et du SCoLaR, est intervenue à son tour.

Dans le sens Arad --> Paris, les échanges ont été tout aussi actifs : trois membres de l'Université de l'Ouest Vasile Goldiș – dont le Professeur Vasile Man, responsable de la revue *Studii de Știință și Cultură* et Mme Viviana Milivoievici, de Institutul de Studii Banatice "Titu Maiorescu" de l'Académie Roumaine, Filiale de Timișoara – sont venus à Paris au mois de mars 2018. Ils ont rencontré des étudiants de littérature roumaine à l'Université de la Sorbonne Nouvelle - Paris 3 et ont pu présenter leurs publications, tels le recueil commun *Ziua de Azi* présentant des poèmes de Viviana Milivoievici et de Vasile Man, ou encore le recueil de Viviana Poclid Dehelean *Albastru - infinit / Bleu infini* avec des poèmes traduits en français par Philippe Loubière, docteur en littérature roumaine et membre assidu du SCoLaR.

Enfin, le 25 septembre 2018, nous avons eu le grand honneur d'accueillir à l'Université de la Sorbonne Nouvelle - Paris 3, le Président de l'Université de l'Ouest Vasile Goldiș, M. le Professeur Aurel Ardelean, qui a pu visiter le Centre Universitaire Censier – où avait eu lieu, en juillet, le colloque de l'AIPL –, la Bibliothèque universitaire, l'UFR d'italien et de roumain, ainsi que le tout proche Museum National d'Histoire Naturelle avec le Jardin des Plantes.

Comme on peut le constater la publication des actes des colloques de l'AIPL n'est qu'une des nombreuses facettes des échanges entre l'Université de l'Ouest Vasile Goldiș et l'AIPL. Elle permet néanmoins aux chercheurs, par le rayonnement qu'elle autorise, tant sous sa forme "papier" que sous sa forme "Web", de faire connaître les résultats de leurs recherches et, pour l'Université de l'Ouest, de montrer sa présence auprès d'un public intéressé par des recherches de pointe sur le fonctionnement du langage et des langues, un public situé quasi totalement à l'extérieur des frontières de la Roumanie.

Le thème de ce XVe Colloque International de l'AIPL était libellé ainsi : « **Cognition, fonctionnement systémique des langues et psychomécanique du langage : aspects théoriques et applications** »².

Les onze articles publiés dans le présent numéro de la revue *Studii de Știință și Cultură* peuvent être classés en deux grands groupes, selon qu'il s'agissait d'un travail de recherche portant sur la théorie ou sur les applications pratiques, celles-ci étant généralement liées à l'enseignement des langues étrangères ou de la langue maternelle.

Les deux premiers articles envisagent les rapports entre le fondateur de la psychomécanique du langage – Gustave Guillaume (1883-1960) – et les tendances récentes de la linguistique cognitive, mais selon deux perspectives complémentaires : alors que Francis Tollis, professeur émérite à l'Université de Pau, recherche, de l'intérieur pourrait-on dire, quels aspects de la théorie guillaumienne sont en affinité avec les recherches cognitivistes, Katarzyna Kwapisz-Osadnik, professeur HDR d'études romanes et italiennes à l'Université de Silésie (Pologne) le fait à partir de ses propres recherches fondées sur la linguistique cognitive. En ce sens, on pourrait cette fois dire qu'elle analyse les conceptions du fondateur de la psychomécanique du langage "de l'extérieur". Elle aboutit, elle aussi, à "placer G. Guillaume parmi les premiers linguistes cognitivistes". Francis Tollis a intitulé son article de manière fort explicite : "De la théorie de Gustave Guillaume à la cognition : Langage et pensée, lucidité, mécanique intuitionnelle, connaissance et vécu". Sa spécialisation de longue date autour de la biographie de Gustave Guillaume lui permet de souligner que, "cette fois encore, Guillaume a réellement été un authentique précurseur". Quant à l'intitulé choisi par Katarzyna Kwapisz-Osadnik, dans son condensé, il est tout aussi explicite : "Gustave Guillaume, un cognitiviste à son insu". Avec cette double orientation de l'analyse, nous avons là une vision riche et

² Pour une brève présentation de la psychomécanique du langage, du colloque de Paris (11-13 juillet 2018) et des intervenants, nous renvoyons le lecteur à l'avant-propos du volume précédent – n° 3 (54) 2018 – de la revue *Studii de Știință și Cultură*.

bien documentée des éléments communs entre les conceptions de Gustave Guillaume sur le fonctionnement des langues et la dernière née des méthodes d'approche des phénomènes du langage, la linguistique cognitive.

Les quatre articles suivants abordent des problèmes liés à des aspects particuliers de la psychomécanique du langage en liaison moins directe que les deux articles précédents avec la linguistique cognitive : ainsi, José Manuel Catarino Soares, professeur à l'Institut polytechnique de Seubal (Portugal), sous le titre "Le langage puissanciel reconcidéré", approfondit les modalités de passage de la langue au discours. De même, Lydia A. Stanovaïa, professeur à l'Université d'Etat Pédagogique de Russie Herzen de Saint-Pétersbourg, en se plaçant, elle, sous l'angle de la diachronie, montre que la théorie de la glossogénie de Gustave Guillaume peut remarquablement rendre compte de l'évolution de plus en plus analytique de la langue française, aussi bien dans le domaine verbal (avec la sortie de la personne verbale) que dans le domaine du nom (avec le développement de l'article). Cela l'amène à remettre en question le rôle habituellement accordé aux changements phonétiques qui ne sont pas la cause de l'évolution grammaticale, mais seulement la conséquence. Olivier Duplâtre, de Sorbonne Université, fait une étude théorique – mais aussi pratique en l'appliquant à l'allemand – sur le concept d'incidence du second degré pour la catégorie de l'adverbe. Il remet en question la conception traditionnelle de l'adverbe qui le fait se rapporter à un verbe, à un adjectif ou à un autre adverbe, pour ne retenir, avec la psychomécanique du langage, que l'incidence du verbe au substantif. Quant à Eudochia Sevciuc, membre du SCoLaR de l'Université de la Sorbonne Nouvelle - Paris 3, elle fait une analyse contrastive très détaillée, s'appuyant sur de nombreux exemples, de l'expression du futur en français et en roumain contemporains. Elle montre les similitudes entre les deux langues, mais souligne surtout les différences, en particulier lorsque le futur français, une fois placé dans le passé, doit être remplacé par... le conditionnel, ce qui n'est pas le cas en roumain.

Les recherches de psychomécanique du langage font toujours une large place aux applications dans l'enseignement des langues, et cela pour au moins deux raisons : comme l'a déclaré Gustave Guillaume, c'est de l'observation fine de la réalité que doit partir le chercheur de psychomécanique pour élaborer sa théorie ; et c'est aussi à la réalité que doit revenir ce même chercheur, une fois la théorie élaborée, pour vérifier si elle permet de mieux comprendre cette réalité. Or, quel meilleur test pouvons-nous avoir que celle de l'enseignant confronté à la nécessité de transmettre les mécanismes d'une langue à ses élèves ? C'est pourquoi les colloques de l'AIPL sont toujours ouverts aux problèmes rencontrés par les enseignants de langues. Les cinq articles de Yasmine ADIB, du Centre Universitaire de Tissemsilt (Algérie), Cynthia ETHEVES SANTANGELO, de l'Université de Savoie (Chambéry, France), Paolo NITTI, de l'Università degli Studi dell'Insubria (Italie), Rezkia Leila BELKADI, de l'Université d'Alger 2, et Fatima Zohra BENAÏCHA, de l'Université d'Alger 2, apportent des réflexions, précieuses pour le chercheur, sur l'apprentissage des langues étrangères ou l'acquisition de la lecture ou de l'écriture de la langue maternelle. Car c'est en définitive par l'échange entre les différents niveaux concernés par le langage et les langues qu'un enrichissement réciproque peut être obtenu.

DE LA THEORIE DE GUSTAVE GUILLAUME A LA COGNITION : LANGAGE ET PENSEE, LUCIDITE, MECANIQUE INTUITIONNELLE, CONNAISSANCE ET VECU

Francis TOLLIS¹

Abstract

« From Gustave Guillaume's theory to cognition : language and thought, lucidity, intuition mechanics, knowledge and experience »

Gustave Guillaume, who was very early acknowledged for the originality of his ideas and his epistemological demands, is often considered to be a pioneer by his followers. Is such a position justified from the point of view of the cognitive approaches to language ? Just as it was in 1994, the question of how adaptable his theory is to such a perspective is still open. The present paper will focus on different aspects of the problem. First, human lucidity from which, according to Guillaume and his anthropogenetical concerns, the invention of language is derived. Then scientific curiosity, and the intuition mechanics that underlie it but can also apply to other explanatory disciplines. Finally the way he considers reflexive knowledge in its relation to life experience will be dealt with..

Résumé

« De la théorie de Gustave Guillaume à la cognition : Langage et pensée, lucidité, mécanique intuitionnelle, connaissance et vécu »

Gustave Guillaume, qui a très tôt été remarqué pour l'originalité de sa pensée et ses exigences épistémologiques, est souvent passé pour un pionnier auprès de ses successeurs. Est-ce justifié au regard des approches cognitives du langage ? Comme déjà en 1994, en 2018 se pose encore la question de l'adaptabilité de sa théorie à cette perspective. On se focalisera ici sur la lucidité humaine d'où Guillaume, avec ses préoccupations anthropogénétiques, fait dériver l'invention du langage et la curiosité scientifique, sur la mécanique intuitionnelle qui lui est sous-jacente mais est applicable aussi aux autres disciplines explicatives, et sur la nature qu'il attribue à la connaissance réflexive au regard du vécu.

Key words : Guillaume's theory, language and thought, intuition mechanics, knowledge and experience

Mots clés : théorie guillaumienne, langage et pensée, mécanique intuitionnelle, connaissance et vécu

De l'intérieur, voici plus de vingt ans, Hewson n'avait pas hésité à dire de la théorie de Gustave Guillaume (désormais Guillaume) qu'elle « est très largement une forme de linguistique cognitive »². Mais des remarques comparables ont aussi été faites de l'extérieur.

En 1989, par exemple, Desclés l'avait déclaré « “cogniticien” avant l'heure », dans la mesure où il « cherchait à mettre en évidence des “opérations de pensée” appréhendées au travers des langues » (1989/1988, 36). Outre-Atlantique, après avoir insisté sur la modernité de la

¹ Professeur émérite en sciences du langage à l'Université de Pau et des Pays de l'Adour (« Arts, langage : transitions et relations » ALTER, tollis.francis@wanadoo.fr). a publié dix livres de linguistique hispanique, de grammaticographie du castillan et de linguistique générale, trois ouvrages collectifs, ainsi que plus de quatre-vingts articles dans ces mêmes champs de recherche.

² 1997 : viii, cité par FUCHS 2007 : 41 et 2008 : 645, § 2.

psychomécanique, son haut degré d'abstraction et sa finesse d'analyse, en 1991 Epstein avait souligné sa communauté d'intérêt avec la linguistique cognitive³ de l'époque (1991, 306). En 1993, c'est bien connu, Rastier avait fait de Guillaume, l'*« aïeul tutélaire de la sémantique cognitiviste “à la française” »* (1993, 175 ; 2005, § 4.4). En 1994, Anscombe a remarqué « qu'il est un des tout premiers linguistes à chercher à construire un système sémantique », et que, par sa problématique théorique, il se trouve rejoindre « certaines préoccupations cognitivistes contemporaines » (1994/1993, 24). Enfin, se demandant à son tour si la psychomécanique est ou non une linguistique cognitive, lors du XIe Colloque international l'AIPL de 2007, Fuchs a trouvé dans son « élaboration d'une “linguistique cinétique” fondée sur les mécanismes mentaux sous-jacents aux formes de la langue », d'indéniables « préoccupations d'ordre cognitif » (2007/2006, 41). Un an plus tard, elle répètera que, en France, cette théorie fait partie de celles qui, à ses yeux, « proposaient des approches qui, en droit, participent d'une problématique cognitive » et ont annoncé, « d'une certaine façon, le paradigme constructiviste de la linguistique cognitive actuelle » (2008, 61 et 64, § 1.3).

1 Bilan d'un premier rapprochement des recherches cognitives et de la linguistique de Guillaume

1.1 De la perspective cognitive à l'énactivisme

Il y a longtemps que la linguistique en est venue à partager avec d'autres disciplines des objets d'étude dont elle avait la quasi exclusivité⁴. En 1994, lors du 7e congrès de l'AIPL de Cordoue, j'avais une première fois abordé la compatibilité ou la proximité de la théorie de Guillaume avec des recherches cognitives qui avaient alors déjà largement pénétré la linguistique.

À ce moment-là au moins, ces recherches étaient d'autant plus difficiles à délimiter et à définir qu'elles étaient largement ouvertes à l'interdisciplinarité (PICHOT, 1992, 28). En 1992, d'ailleurs, Andler avait regretté qu'elles ne se laissent « circonscrire ni par un objet d'étude, ni par une hypothèse fondamentale, ni par une tradition » (1992a, 10). Depuis, même si elles sont devenues plus familières, la multiplicité de leurs orientations les rend toujours globalement difficiles à cerner, même si leur objectif commun reste d' « édifier de front une théorie de l'esprit et une théorie du cerveau qui soient solidaires sans être confondues » (ANDLER, 1992b, 6a).

Leur émergence, que l'on peut situer « au milieu des années 1950 aux USA » (FUCHS, 2007, 38), n'a pas été accompagnée de quelque découverte « empirique » ou « majeure » (SPERBER, 1987, 400), mais elle a eu une portée réellement novatrice, pour ne pas dire subversive. D'une part, « bien au-delà des limites traditionnelles de la psychologie et de l'épistémologie » où on les avait confinées, ces recherches ont légitimé et en même temps étendu l'étude scientifique de la connaissance en soi : sa nature, les procédures et les modalités de son acquisition, de sa conservation, de sa transmission, de sa gestion, de son exploitation, et de ses éventuelles perturbations, ainsi que les lieux du corps qui ont à voir avec elle. D'autre part, mises au contact du public par l'interpénétration des sciences et des techniques en cause, elles ont concouru à bouleverser la vision populaire de notre esprit, et, par là, ont, selon Varela, constitué « un facteur d'éveil de la conscience humaine » (1989/1988, 11 et 12)⁵.

On sait qu'avec le temps l'approche de la cognition est passée par un paradigme classique initial d'ordre « computo-représentationnel symbolique » à de nouveaux paradigmes de nature constructiviste (ou connexionniste), assis sur une conception émergentiste du langage⁶, tout

³ La question de savoir si cette expression est ou non pléonastique a été soulevée par Lazard (2007) et des éléments de réponse ont été fournis par Fuchs (2008, § 1.1 et 1.2 et surtout 2009).

⁴ Voir MAINGUENEAU 1988 et GOSSELIN & FRANÇOIS 1991, 76 et 86.

⁵ « La perspective cognitive en linguistique conduit donc à s'interroger sur l'ensemble des connaissances spécifiques que maîtrise l'esprit humain au travers des différents systèmes des langues, et à se demander comment ces connaissances sont organisées pour pouvoir être acquises et mises en œuvre dans l'activité de langage » (FUCHS, 2007, 38).

⁶ FUCHS, 2004, § 17-25, 2007, 39-40, § 1.2, 2009, § 1 et 1.2, 117-119 ; BOTTINEAU, 2013, 13.

spécialement à une nouvelle approche que Varela avait antérieurement déjà proposé de désigner comme *éactive* (1989/1988, 89 et sv.). Cette dernière orientation n'envisage plus la conscience

comme une simple capacité ou performance dont on cherche à rendre compte [...], mais avant tout comme une expérience, comme un événement vécu, proche de ce que nous éprouvons dans la vie quotidienne (VARELA, THOMPSON & ROSCH, 1993/1991, 10).

La conscience et l'expérience se trouvaient ainsi placées « dans une relation de définition réciproque avec leur environnement »⁷.

La linguistique a ainsi vu successivement se développer, dans un premier temps, la grammaire chomskyenne ainsi que d'autres modèles formels et, dans un deuxième, des grammaires dites cognitives ou néo-fonctionnalistes (FRANÇOIS, dans FUCHS, 2004). Les premières misaient davantage sur l'existence préalable d'un monde prédéterminé et arrêté, d'un monde prédonné et indépendant de ses habitants, comme si la connaissance était « un miroir de la nature »⁸. Les suivantes, plus inductives et plus interactionnistes, confiaient au sens la commande du lexique et de la syntaxe. Se détournant ainsi de toute conception représentationnelle, elles se sont centrées sur « les opérations de construction de la signification ». En 1994, c'est justement de la perspective énactiviste que Guillaume m'avait paru le plus proche, et Fuchs a confirmé plus tard voir en lui une sorte de proto- ou de cryptoénactiviste⁹. L'énactivisme considère que la cognition n'a pas à aborder des problèmes qui se poseraient à elle mais en dehors d'elle, qu'au contraire elle les *fait émerger* elle-même, en fonction de l'environnement contextuel et de la pertinence qui leur est reconnue par un certain sens commun¹⁰.

Dans cette optique, rien ne serait jamais préalablement acquis, ni le monde objectal, ni le sujet qui s'en extrait et, en s'en extrayant, le délimite différentiellement. Tout procèderait du sujet, qui, amené à s'auto-appréhender comme objet, est à la fois produit et agent de sa propre construction¹¹. Il est donc condamné à ne se connaître que comme *sujet se constituant*, et le monde illusoirement réputé objectif est aussi subjectif, éphémère, imperfectif, relatif et transitoire que lui. Du fait de cette dissociation-autonomisation dépendante, dialectique (PICHOT, 1992, 132-135, 137 et 143) et toujours en cours, rien ne saurait jamais être abouti. Ainsi, rien d'autre ne semble accessible, voire même existant, qu'une connaissance *en gestation*.

1.2 L'approche de Guillaume

Déjà radicalement sémantique en raison d'une approche mentaliste du langage, l'approche de Guillaume ne pouvait pas ne pas être cognitive¹². « Car, Rastier l'a depuis longtemps rappelé, le

⁷ « [...] selon l'enaction et la perçaction, avec ou sans parole, le perçu et le réel sont d'emblée conçus comme un acte de synthèse conditionné par l'action corporelle et son interprétation » (BOTTINEAU, 2013, 15). Amorcé en 1956, ce « tournant » (signalé dans VARELA, THOMPSON & ROSCH, 1993/1991, 10-11), s'explique peut-être dans la subreptice substitution sporadique de la locution *sciences cognitives* par celle de « sciences de l'esprit ». En effet, il s'agit là d'une option lexicale qui n'est pas sans intérêt, dans la mesure où, d'emblée, elle semble s'inscrire en faux contre toute attitude radicalement matérialiste et ses effets, souvent estimés réductionnistes.

⁸ VARELA, 1989/1988, 111-112. Pourtant : « Considérons le cas de la vision : lequel vient en premier, le monde ou l'image ? » (*ibid.*, 103 ; voir aussi VARELA, THOMPSON & ROSCH, 1993/1991, 233).

⁹ FUCHS, 2004, § 17-25, 2007, § 1.2, 39-40 et 46, 2008, § 1.2, 62-63. « La psychomécanique constituerait ainsi une "linguistique pré-cognitive", de type constructiviste – et peut-être même, plus précisément, du sous-type "énactiviste" » (FUCHS, 2008, 66, § 2.2 ou 2009, 124, § 2.2).. Plus prudent dans la confrontation, Duffley a évité d'avoir à « comparer en bloc deux cadres théoriques qui présentent des dimensions incommensurables » (2007, 321) et s'en est tenu à confronter les analyses du *to* anglais chez Guillaume et Langacker.

¹⁰ VARELA, 1989/1988, 89 et sv., et VARELA, THOMPSON & ROSCH, 1993/1991, 11. Pour une réflexion linguistique sur le concept, voir *Langages*, 2007, 170 (*Discours et sens commun*).

¹¹ « La conscience de soi n'est pas un donné de départ mais quelque chose qui s'accomplit dans et par un travail d'explication qui est toujours aussi un effort de formulation dans le langage » : le *self* « se constitue en partie par ses interprétations de lui-même » (ROMANO, 2014, 115).

¹² Tout récemment, Monneret n'a pas manqué de faire le rapport entre ces deux dimensions (2018, 65).

sens linguistique a toujours été détenu par des sciences de l'esprit (logique, idéologie, psychologie, etc. » (1993, 180) ¹³.

Et de fait, par l'intérêt que sa théorie porte à l'esprit humain, « l'exemple le plus proche et le plus familier de cognition et de connaissance » (VARELA, THOMPSON & ROSCH, 1993/1991, 30), elle rejoint les réflexions millénaires des philosophies sur la cognition (RASTIER, 1989/1988, 22). D'une part, la linguistique guillaumienne s'efforce de mettre au jour des invariants linguistico-anthropologiques. D'autre part, a souligné Rastier, on y repère la même conception optocentrique qu'il adopte implicitement la grammaire cognitive ; cela tient peut-être à ce qu'il est à peu près impossible de « traiter de la connaissance sans se soucier de la vérité » et que, dans notre tradition occidentale en tout cas, aussi bien en raison du « bon développement de la vision chez l'homme, relativement aux autres sens », « dans la phylogénèse des facultés mentales dites supérieures » « la vue est réputée plus vérifique que l'ouïe » (1993, 175 et 176, § 4).

En tout cas, Guillaume a connu un conditionnement de cet ordre ¹⁴ et, à l'instar des cogniticiens, il a régulièrement utilisé des diagrammes explicatifs ¹⁵. D'autant que le postulat du temps opératif implique assez naturellement le recours quasi permanent, comme support de chronologie, aux commodités d'une topographie ¹⁶.

1.3 De la notion de *représentation* à d'autres points de comparaison envisageables

Cette notion est présente à la fois dans les recherches cognitives, avec un contenu assez largement variable d'un paradigme à l'autre, et dans celles de Guillaume (TOLLIS, 1997/1994, § IV, 335-338). Mais dans les options constructivistes sa postulation préalable s'évanouit en raison de la conviction que rien ne saurait s'observer autrement que sous l'espèce émergente ¹⁷.

Chez Guillaume, par principe les expressions (en discours) sont censées découler de représentations correspondantes (en langue), fruits décantés et pour un temps fossilisés d'innombrables expressions antérieures. En dépit de la nature foncièrement dynamique de sa théorie, c'est là le credo que priviliege la doxa ¹⁸ ; mais il a l'inconvénient de pousser à croire ces représentations irrémédiablement closes et leur énergie épaisse. Heureusement, si elles résultent d'opérations antérieures de construction, cela ne les empêche en rien de demeurer d'authentiques dispositifs *opératifs* disponibles, prêts à être exploités en contexte pour valoir expressivement ce que de droit ¹⁹. Du reste, en acceptant le caractère provisionnel de la langue et son indéniable « hypo-pragmatisme », en grande partie dû à ce qu'elle est avant tout faite pour servir, par moments Guillaume a considérablement nuancé la radicalité de son opposition à la parole-discours, héritée de la doxa postsaussurienne (TOLLIS, 2008, chap. 9, p. 235-244) : outre qu'elle en procède, elle s'y ressource en permanence (voir TOLLIS, 2003).

Du reste, la psychomécanique fait constamment de la connaissance un acquis davantage qu'un donné : la situant dans une ligne conjointement phylogénétique et ontogénétique, elle la fait dépendre à la fois du vécu et de l'histoire, via toute sorte de relais mémoriels. Différents pouvoirs (capacités) et différents savoirs (compétences) en découlent, qui ont à voir avec la perception, la catégorisation et la donation de tout le sens qu'une société (se) construit par le biais de la communication et de la prédication. Ensemble ils constituent à la fois l'occasion, le moyen et la cible du sempiternel repli, de la réflexion constante de l'expérience commune.

¹³ Du moins jusqu'à ce que, au XXe siècle, cette tradition ait été corrigée, soit, avec la sémantique formelle, dans le sens de la « dénotation directe », soit, dans la sémantique structurale, avec la difficile introduction du signifié, en plus et à part du concept, dans « une sémantique non-cognitive, qui ne soit plus une science des représentations mentales » (*ibid.*).

¹⁴ RASTIER, 1993, 173, § 1 ; voir TOLLIS, 1997/1994, 331.

¹⁵ Selon Rastier, cette propension à « penser en figures », selon le « précieux » conseil de Leibniz (GUILLAUME, 1982, [17-I-57] 57/1 et [7-III-57] 137/4) découle naturellement de sa tendance à apprêhender les réalités du langage par le biais visuel.

¹⁶ Le mot se rencontre chez Guillaume (par exemple 2004, [1954-] 268, 284, 347, 349, 351).

¹⁷ Voir la formule « *Exeunt* les représentations » employée par Varela (1989/1988, 98).

¹⁸ Ainsi, Bajric qualifie de « pré-énonciatives » les opérations « qui conditionnent le résultat d'un acte de langage » (2005, 8).

¹⁹ Voir TOLLIS, à paraître, ainsi que MACCHI; à paraître₂, « Conclusions », § 3, et à paraître₁, § 1. À confronter à MONNERET, 2018.

Cet appareil représentationnel présente une double subjectivité. D'un bord, hérité du travail collectif de la communauté, il est indissociable d'un groupe humain en tous points indexé. De l'autre, étant dans le même temps ce qui, de ce legs, a réussi à se déposer en chaque individu, avec sa participation active mais défective, sinon sélective, il est dans le même temps largement codéterminé, coconditionné par son idiosyncrasie de sujet de chair et d'esprit. Bref, la psychomécanique a d'emblée placé le vécu et le cognitif dans un même circuit dialectique placé au principe de l'humain, du plus partagé au plus individuel.

Du langage, elle ne fige pas non plus ce qu'on en connaît, pas plus qu'elle n'en fait une réalité dissociable des corps physiques et historiques qui le pétrissent, l'abritent, l'intègrent, le conservent, et, en aidant à sa transmission, permettent sa pérennisation modulée.

De son côté comme du côté des sciences cognitives, l'interdépendance de l'expérience et de son objet nous persuadent au quotidien qu'il ne saurait y avoir de fondement d'aucune sorte. Certes, nos activités sont inséparables d'un environnement mondain. Mais ni le soi identitaire et unificateur, sinon unifié, que notre comportement cognitif tend à poser comme un absolu intérieur, ni l'écrin qui l'enveloppe, ni l'écran sur lequel il se projette ne constitue un absolu extérieur : aucun n'a d'autre réalité que mutuellement conditionnée, que sempiternellement refaçonnée.

Bien évidemment, notre première réflexion de 1994 aurait pu porter aussi sur l'ancrage alternativement matérialiste ou idéaliste des deux sortes d'approches confrontées. Du côté cognitiviste, une première option, qui a été assimilée à la *position de la poule*, pousse à faire de la cognition la simple reconstitution d'un environnement qui serait doté de propriétés intrinsèques. Une seconde, par contraste tenue pour la *position de l'œuf*, tend au contraire à priver ce dernier de toute propriété et à faire de la réalité apparente l'effet exclusif de ce qu'y projettent les lois internes du système cognitif (VARELA, THOMPSON & ROSCH, 1993/1991, 233) ²⁰.

Guillaume, lui aussi, a souvent navigué à vue entre les deux pôles matérialiste et idéaliste, tout particulièrement sur la nature du temps opératif (TOLLIS, 1991, § X.4, 400-403) ; et, jusqu'à plus ample informé, il n'est pas certain du tout qu'il ait été constamment au clair sur cette question, notamment sur la toute fin de sa vie, lorsqu'il a souhaité le concours des « grammairiens chirurgiens » (TOLLIS, à paraître, « Conclusions »).

Après ce rappel, seront maintenant examinés d'autres aspects plus ou moins bien connus de la théorie guillaumienne qui peuvent paraître en affinité avec les recherches cognitives.

2 Langage et pensée humaine ²¹

Penser, parler. Toute la science du langage s'inscrit entre ces deux termes, et l'objet de la linguistique est de nous introduire aussi avant que possible à une connaissance de leur relation (GUILLAUME, 2007, [1950-] 207 /168 ²²).

2.1 Mécanique intuitionnelle et introspection

Guillaume a toujours voulu aller à la rencontre des faits linguistiques « à partir de l'inévitable intuitionnel en position de postulat », de « l'élémentaire intuition », « l'inévitable credo [...] des successivités humaines » : inévitable mais inconscient, comme il l'a tardivement formulé ²³.

²⁰ De même, il faudrait mettre cette même attitude en relation avec l'écartèlement des recherches cognitives exposées à la double tentation des deux traditions subjective, donc idéale, et physique, c'est-à-dire matérialiste. « D'un côté la tentation subjective – qui s'incarne, au mieux, dans la phénoménologie, et, en général beaucoup moins bien, dans des formes diverses de la psychologie clinique ou de la psychanalyse – c'est-à-dire dans des façons de voir fondamentalement non scientifiques. De l'autre côté la tentation pan-neuronale, dont P. Changeux (1983) est devenu, à tort ou à raison, le représentant le plus typique, celle qui considère, en bref, que l'activité du cerveau ne peut être décrite qu'en termes d'observables de nature physique » (LE NY, 1989, 29).

²¹ Voir aussi TOLLIS, 2017, § 1.

²² Pour une autre formulation, voir *ibid.*, 325/2.

²³ 1982, [7-II-57] 87/4 et 90/14, [14-II-57] 99/3 ; 2015b, [29-V-58] 207-208. « Inconscience, intuition sont des mémétés » (1982, [14-II-57] 100/5). Sur les trois valeurs référentielles de l'expression, voir Lowe dans GUILLAUME, 2007, x et xv.

Encouragé par la réflexion de Leibniz, il a précocement estimé que la langue est inséparable des « grands mouvements inhérents à la pensée humaine », au point de se confondre avec elle (1964, [1944] 145). Les désignant comme mécanique ou mécanisme ou géométrie ou science intuitionnel(le)²⁴, Guillaume les tient pour les opérateurs universels « de la structure des langues » garants de leur constructivité comme aussi de celle de la pensée, et donc les aboutissants de la science du langage²⁵. Cette « ferme base intuitionnelle » proche « du concret, du sensible, du sensible permanent » est selon lui installée dans la langue – « dans la morphologie surtout » – (1985, [7-VI-46] 226/10), au sein de la phase obverse de la glossogenèse, autrement dit sa phase « formelle (exanotionnelle) » (1964, [1958] 282, n. 16). Guillaume la fait reposer sur le rapport fondateur et premier homme / univers inclusif de tous les autres (1982, [31-I-57] 79/21). Convaincu que le désordre apparent dissimule un ordre profond, à la fois celui de l'homme primitif et du savant moderne, sa vie durant dans sa théorie il a voulu majorer, *surordonner* le comprendre et minorer, *subordonner* le voir et, pour chaque cas, les mettre l'un de l'autre à la distance qu'y a introduite l'hominisation (tardivement évoquée à partir de 1958)²⁶.

Pascal, « philosophe mathématicien », remarque tardivement Guillaume, avait en son temps estimé que l'on n'accède pas à la vérité seulement par l'expérience des sens ou par le raisonnement, mais aussi par le « cœur » (1982, [14-II-57] 99/1-2). Avec ce parrainage, c'est assez tôt (ci-dessus n. 24) qu'il en est venu à qualifier d'*intuitionnelle* cette avant-science primaire « instituée en face de la science proprement dite », issue de la réflexion consciente et maîtrisée (1985, [7-VI-46] 226/10) et au départ de l'état construit de la langue. C'est à elle, précise Guillaume, qu'on devrait l'intuition mathématique²⁷ et, de façon générale, ce qui relève de la curiosité scientifique (2004, [1954-] 120/228-229).

Convaincu que « nous ne savons penser que par contrastes »²⁸, de la particularisation et de sa réplique inverse (la généralisation) il fait les plus courants d'entre eux – et de l'opposition de l'espace au temps le plus radical. Pour lui, toute activité de pensée s'insère entre les deux extrêmes des intervalles qu'ouvre le tenseur binaire radical dont il a introduit le nom aux alentours de 1951 (1973, 200-201). Guillaume en donne régulièrement les phases antithétiques comme intégralement successives (1964, [1944] 146-147). Cependant, pour en évacuer toute discontinuité, il paraît de nos jours mieux venu de se limiter à les faire seulement *démarrer* l'une après l'autre, ce qui, passé leur amorce initiale, ménage l'éventualité de leur chevauchement et de leur imbrication partielle²⁹.

2.2 Lucidité, vécu et savoir

Guillaume assimile ainsi le langage à un univers-idée qui, implanté au plus profond de l'esprit, s'est développé et existe hors conscience, « pour la raison éminemment simple », justifie-t-il, que celle-ci

²⁴ 1985, [7-VI-46] 226/10 ; 2008, [1945-1946], *passim*. L'adjectif ou son adverbialisation revient le 2-VI-49 (1971, 200), puis à partir de 1954 (2003, et 2004, II, *passim*), en 1957 (1982, à partir du 7-II), en 1958 (1973, [29-V] 269 et 276 ou 2015b, 207-208/3, 212/23 et 215/47) et en 1959 (1995, [12-III-49] 169/13 ; [30-IV-59] 203/32). Curieusement, dans la version préparatoire de « Observation et explication dans la science du langage », l'expression figure en italiques (1964, [1958] 29), mais non dans la version publiée (*ibid.*, 282, n. 16, 284, n. 19 et 20).

²⁵ 1971, [2-VI-49] 200 ; 1982, [4-II-57] 107/27 ; 2015b, [29-V-58] 208/3 ; 1964, [1958] 29.

²⁶ 1982, [29-XI-56] 2/2 ; 1982, [14-II-57] 99/3 ; 1995, [18-XII-58] 34, n. 1 ; 1995, [8-I-59] 54/7 et 58/23. Les recherches cognitives ont plutôt tardivement découvert que tout individu humain serait assimilable à « un scientifique profane, testant des hypothèses et faisant des erreurs » ; que l'apprentissage linguistique de l'enfant, à l'instar de son apprentissage cognitif, se fait moins par accumulation et association qu'en élaborant, à partir des discours dont il est environné ou des informations ambiantes, des modèles hypothétiques de génération de parole et/ou de connaissance (VARELA, THOMPSON & ROSCH, 1993/1991, 82).

²⁷ Il faut cependant ajouter que la même expression lui sert aussi de métatérme pour désigner la « science nouvelle » qu'il avait lui-même initiée « en vue d'en faire l'étude » (LOWE dans GUILLAUME, 2007, xii).

²⁸ Dans cette mécanique inscrite, Guillaume voit « une sorte de pré-mathématique de représentation, close quand survient la mathématique de discussion – et de mesure – dont le nombre arithmétique [...] représente l'ouverture » (2004, [1954-] 161/318-319).

²⁹ 1973, [1952] 26. L'idée a en effet été développée après 1950 (2007, 239-245), notamment à partir de 1954 (2004, 165/508).

²⁹ Sans apparemment le dire explicitement, c'est un parti que Moignet avait lui-même adopté (voir 1961 et surtout 1981) et que j'ai également suivi (TOLLIS, 2008, chap. 3, 81-117). C'est l'écho à peu près fidèle de ce que Guillaume proposait en 1952 et en 1958 (voir 1964, 228-229, 231 et 273). Moignet mentionne explicitement leur successivité, ou plutôt « la successivité des moments de déclenchement de l'une et de l'autre car elles sont, pour une bonne part, concomitantes », autrement dit, leur compénétration et leur quasi-simultanéité. Mais il ne signale pas vraiment que cette « bonne part » est de nature à les rendre ou un point près coexistantes (TOLLIS, 2008, 85). On en trouvera la démonstration dans GUILLAUME, 2007, [1950-] 72/13 et sv.).

n'existe qu'une fois achevées les opérations de pensée qui l'ont créé. Mais cela n'empêche pas la mécanique intuitionnelle, avec rigueur et cohérence, de permettre non « pas l'emploi de la lucidité que possède l'esprit, mais la création dans l'esprit de sa lucidité » (2004, [1954-] 241/790-791). Si bien que les actes de représentation dont est fait cet univers intérieur

ne sont pas un condensé, une image abrégée, simplifiée, de l'univers réel : ils sont la création par l'homme et en lui-même d'une systémologie d'ordre explicatif à laquelle il se réfère pour parler intelligiblement, sensément

de son vécu (*ibid.*, 2004, [1954-] 205/669).

Même si « lucidité et savoir » constituent selon lui « les deux racines du langage » (1995, [4-XII-58] 17/15), pour Guillaume la première n'est en rien assimilable au second³⁰. Malheureusement pour la cohérence terminologique, sur le tard il l'a désignée aussi comme le « *su naturel* » dont nous sommes tous spontanément dotés, même s'il reste d'une nature « impénétrable »³¹.

Cela dit, la lucidité originelle ne débouche pas directement sur la connaissance. Pour que, du plus profond de l'inconscient, elle engendre un savoir qui soit à portée de conscience, il faut encore que ses mécanismes en aient été mentalement interceptés et mentalement projetés. Aucune systématisation linguistique ne se révèle donc tant que la construction longitudinale de la langue n'a pas fait l'objet de coupes transversales latitudinales (1989, [13-XII-46] 17-26). Entre passé génétique et état résultant, le même rapport se retrouve ici qu'entre pensée pensante (ou regardante) et pensée pensée (ou regardée)³² et, plus radicalement encore, entre l'entendement et sa verbalisation³³ : les structures linguistiques « sont en quelque sorte le miroir » de la mécanique intuitionnelle (1982, [7-III-57] 136/2).

Cette lucidité inscrit l'homme dans un processus lié au dépassement de l'« affinement physique » qui lui vaut une « certaine autonomie, grandissante, mais non totale », au regard des « forces de vie de l'univers ». Née en rupture avec « la turbulence mentale originelle », elle résulte du travail de domestication de l'univers physique du hors-moi « où l'homme habite et dont il fait partie » par l'univers mental de son en-moi où siège la langue (1995, [8-I-59] 54/7). Chaque communauté se reconnaît par la singularité idiomatique du langage qui pour elle en découle, singularité qui l'attache à un moment particulier de cette progression naturelle et atteste son état structural en même temps que son état architectural sous-jacent, l'un et l'autre en permanente réfection, mais à des vitesses sujettes à varier (1995, [11-XII-58] 21-22).

2.3 En quête de constructivité

En retrouvant ces « opérations profondes de pensée échappant au contrôle conscient » (1989, [24-I-47] 70/5), Guillaume cherchait avant tout à rendre raison de cette constructivité même et des différents états que l'homme en recueille en lui, ainsi que de la manière de s'en servir. Ce faisant, il

³⁰ Bajric l'a évoquée comme une « *réflexion conduite* » (2005, 17), mais l'expression tend à faire oublier qu'elle échappe de bout en bout à la conscience. L'objectif de cet ordre d'activités « n'est pas d'augmenter notre savoir mais d'augmenter notre lucidité, la lucidité sans laquelle l'acquisition du savoir serait impossible » (GUILLAUME, 1982, [14-II-57] 100/5 ; voir aussi 1995, [30-IV-59] 203/32).

³¹ 1964, [1958] 272, repris le 30-IV-59 dans 1995, 193/1.

³² On ne peut adhérer à la présentation qu'a faite Fuchs, selon qui la *pensée pensée* se situerait « au plan de la représentation de la langue [...] », cependant que la “*pensée pensante*” se jouerait au plan de l'expression construite en discours » (2007, 42, § 2.1). Ce qu'en a dit Guillaume ne laisse guère de doute à ce sujet les opérations de pensée créatrices des formes interviennent dans le domaine de l'esprit qui est « celui, non pas de la pensée pensée, où les choses se présentent conçues et déjà formées, mais celui, plus profond, et en quelque sorte préexistant, de la pensée pensante, où les choses, encore en genèse, n'ont pas assez de corps pour que la mémoire puisse les imprimer en elle » (1968, [1929] 133) ; un sémantème subduit obéit « à une sorte de genèse inverse qui le ramène par degrés du domaine de la pensée pensée, où tout est clair et pénétrable, au domaine de la pensée pensante, où les idées en genèse ne sont encore que les mystérieuses impulsions créatrices de l'esprit » (1964, [1938] 75). C'est ce qui, éventuellement sous d'autres formulations, se retrouve ultérieurement dans les nombreuses allusions à ce distinguo (1992, [23-XII-38] 48, [19-V-39] 283/71, [26-VI-39] 287/3-4 ; 1997, [16-V-47] 181/2 ; 1973, [3-VI-49] 222, etc.).

³³ « [...] le langage est la projection de l'entendement » (1919, 36).

pensait se comporter, non en spécialiste ou en expert, mais en simple « homme de pensée commune ». Mais à ses yeux, ainsi entendue, la grammaire « est, en partie au moins, une science d'introspection » (1989, [24-I-47] 70/5, 2015b, [29-V-58] 214/38-39) : parce qu'il ne saurait être réduit à sa matérialisabilité – Guillaume parle de sa « visibilité –, sa réalité étant aussi mentale, c'est bien en chacun de nous et non à l'extérieur qu'il faut scruter le langage.

Pour lui, le langage et la pensée sont si intriqués qu'il en estimait les progrès parallèles. Cela le détournait de l'idée que le langage « est un fait social, qu'il est né de l'esprit de la société », car, « sous le fait social, l'observateur découvre le fait humain » (1985, [12-IV-46], 174/4, 1995, [28-I-60] 306/5). Il est probable que la distinction de ces deux dimensions et leur opposition étaient tout à fait justifiées à l'époque où Guillaume travaillait à creuser son propre sillon théorique. Néanmoins, de nos jours elles pourront paraître excessives dans la mesure où il n'y a d'humain que socialisé : présent chez lui, le terme d'hominisation – comme aussi bien ceux d'humanité et d'humanisme – suffit déjà à le montrer (voir TOLLIS, 2010).

Avec sa théorie, il pensait personnellement éclairer « l'anthropologue des âges de la civilisation mentale humaine profonde » (1982, [2-V-57] 241/18). Car cette anthropogenèse³⁴ d'après l'hominisation lui semblait appelée à mettre au jour la remarquable « valeur documentaire » des langues. Il en faisait le témoin privilégié de l'état atteint par cette lucidité³⁵, la seule trace attestée de « l'histoire potentielle de la pensée humaine » non écrite. Bref, au regard de « l'histoire approfondie des sciences », le langage lui apparaissait comme porteur d'« un regard sur l'univers dont la pénétration [...] a beaucoup varié » (1982, [29-XI-56] 7/14).

Conclusion

Vu la motivation initiale des recherches cognitives et de la psychomécanique ici à nouveau confrontées, cette réflexion ne pouvait évidemment amener à conclure que, cette fois encore, Guillaume a réellement été un authentique précurseur.

Néanmoins, il s'était fixé comme programme de s'« introduire, introduire la science du langage à la connaissance du *su naturel* », une fois son existence reconnue. Cependant, comme il s'agit d'« un *su impénétrable* », il n'entrevoit finalement d'autre solution que d'en regarder le *comment* et le *pourquoi* (1995, [30-IV-1959] 193/2 et 198/22), d'en imaginer la constitution et la genèse : en somme, trouver « en quoi il consiste et le chemin qui y conduit » (1964, [1958] 29). Ainsi, sa claire ambition d'entrer à l'intérieur des processus d'édification de la pensée et des moyens de verbalisation dont l'ont dotée l'invention et l'amélioration du langage, l'a conduit à pénétrer dans l'élaboration de la connaissance et de sa manifestabilité matérielle.

Ce vu en pensée pré-dicible qui « ressortit à un *su naturel* » et caractéristique de l'homme pensant a toujours obnubilé Guillaume. Longtemps, il a fondamentalement campé dans un mentalisme qui, à son époque, a peut-être nui à la diffusion de sa théorie, mais qui, paradoxalement, a sans doute été pour beaucoup dans son indéniable pouvoir de séduction ultérieur. Sur la fin de sa vie, cependant, il a convenu que cet objectif demeurait « empli de mystère, une *terra incognita* de la science du langage, et aussi de la neuro-physiologie et de la neuro-chirurgie ». C'est peut-être pourquoi il a très tardivement mais explicitement manifesté tout l'intérêt qu'il portait à la « source physique » de la « connaissance grammaticale » et du « psycho-système » multimillénaire³⁶ que, sous l'espèce des divers idiomes, le langage impose aux usagers : « le dispositif cinétique du cerveau humain » (1995, [14-V-59] 208).

Malgré la difficulté d'accéder aux moyens que cet organe corporel offre au développement et à l'exploitation du langage³⁷, il avait alors admis l'existence d'une isologie physico-mentale et

³⁴ 1995, [entre le 27-XI-58 et le 30-IV-59] 10, 15, 42, 203 et 241/18-19.

³⁵ Voir encore 1990, [1er-VI-44] 317/2, 1982, [16-V-57] 230/14, et 1995, [11-XII-58] 21/2.

³⁶ « En marge : glossogénie et grammaire sont des équivalents » (1995, [14-V-59] 208 n. 2).

³⁷ Dans sa dernière note à la leçon du 30-IV-59, malheureusement délicate à lire et à interpréter, Guillaume a risqué des remarques sur le rapport entre *organisme* et *système* (1995, 203, n. 1).

souhaité en voir les éléments causateurs identifiés « sous forme de mouvement[s] du cortex » (1995, [21-V-59] 221 et 223/25) ³⁸.

Certes, voici une dizaine d'années, Fuchs avait souligné l'inaccessibilité de ce dernier objectif, apparemment toujours hors de portée ³⁹. Certes, la très ancienne « réflexion sur les rapports entre les langues, la pensée, le raisonnement, l'action, etc. » que l'on trouve chez Guillaume (FUCHS, 2008, § 1.3 ; voir aussi 2004, § 4) reste somme toute très générique. Et, Fuchs y a également insisté, il ne faut pas perdre de vue que le propre d'une théorie linguistique *cognitive* est de « pouvoir s'articuler de façon explicite avec des modèles généraux de l'architecture fonctionnelle de l'esprit et/ou de l'architecture neuronale du cerveau » ⁴⁰.

Avec cette ouverture en direction du cerveau, ne sommes-nous pas tout de même au plus près de recherches sur la cognition ?

References bibliographiques ⁴¹

- ANDLER, Daniel, 1992a, « Introduction. Calcul et représentation : les sources », dans ANDLER (éd.), *Introduction aux sciences cognitives*, Paris, Gallimard (« Folio, Essais » 179), p. 9-46.
- ANDLER, Daniel, 1992b, « L'émergence des sciences cognitives », *Le Courrier du CNRS. Dossiers scientifiques*, 79 (*Sciences cognitives*), p. 6.
- ANSCOMBRE, Jean-Claude, 1994, « La sémantique française au XXe siècle : De la théorie de la référence à la théorie des stéréotypes », dans Antonio GASPAR GALAN, Juan Fidel CORCUERA MANSO & J.-M. DJIAN (eds.), *La lingüística francesa. Situación y perspectivas a finales del siglo XX* [Congreso Internacional de Lingüística Francesa (1. 1993. Zaragoza)], Universidad de Zaragoza, p. 9-27, d.e.l : <dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/4033337.pdf>.
- BAJRIC, Samir, 2005, « Questions d'intuition », *Langue française*, 147 (*La Langue française au prisme de la psychomécanique du langage*, O. SOUTET éd.), p. 7-18, d.e.l. : <www.persee.fr/docAsPDF/lfr_0023-8368_2005_num_147_1_6860.pdf>.
- BOTTINEAU, Didier, 2013, « Pour une approche enactive de la parole dans les langues », *Langages*, 192 (*Le Vécu corporel dans la pratique d'une langue*, G. LOUYS & D. LEEMAN éds.), p. 11-27, d.e.l. : <www.cairn.info/revue-langages-2013-4-page-11.htm>.
- DESCLES, Jean-Pierre, 1989, « Catégories grammaticales et opérations cognitives » (1988), *Histoire, Épistémologie, Langage*, 11/1 (*Sciences du langage et recherches cognitives*, F. RASTIER éd.), p. 33-53, d.e.l. : <www.persee.fr/docAsPDF/hel_0750-8069_1989_num_11_1_2289.pdf>.
- EPSTEIN, Richard, 1991, c. r. de G. Guillaume, *Leçons de linguistique*, vol. 10, 1943-1944. *Série A. Esquisse d'une grammaire descriptive de la langue française II*, Québec, Les Presses de l'université Laval - Lille, Presses universitaires, 1991, 486 p., *Cognitive linguistics*, 2, p. 298-309.
- FRANÇOIS, Jacques : voir GOSSELIN L. & —.
- FUCHS, Catherine, 2004, « Pour introduire à la linguistique cognitive », dans FUCHS (éd.), *La Linguistique cognitive*, [Gap], Éditions Ophrys - [Paris] Éd. de la Maison des sciences de l'homme, DL, [d.e.l. : <books.openedition.org/editionsmsh/7055?lang=fr>], p. 1-24, d.e.l. : <books.openedition.org/editionsmsh/7059#ftn1>.
- FUCHS, Catherine, 2007, « La psychomécanique est-elle une linguistique cognitive ? », dans J. BRES et alii (eds), *Psychomécanique, linguistiques cognitives et analyse textuelle*, Limoges,

³⁸ Voir Tollis, à paraître 2019, § 5.

³⁹ « [...] l'ouverture de la linguistique en direction de la cognition ne peut être que d'ordre essentiellement épistémologique. L'unification neuro-psycho-linguistique – que tout programme “cognitif” sur le langage appelle de ses vœux – ne semble guère envisageable dans un avenir proche » (FUCHS, 2009, 131).

⁴⁰ FUCHS, 2007, 37. On peut donc comprendre que qualifier ainsi la psychomécanique « constituerait, non seulement un anachronisme, mais aussi un contre-sens (à plus d'un titre) » (FUCHS, 2008, 67, § 2.3) et qu'il faut raison garder. Il resterait évidemment à savoir au juste combien de théories linguistiques réputées cognitives remplissent entièrement ce cahier des charges.

⁴¹ On a ici abrégé en *d.e.l.* la mention « disponible en ligne ».

- Lambert-Lucas, p. 37-53, d.e.l. : <halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00340657/document> ou <halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00340657/document#page=2&zoom=auto,-25,842>.
- FUCHS, Catherine, 2008, « Linguistique française et cognition », dans 1er Congrès mondial de linguistique française (CMLF-08 – Paris, 9 au 12 juillet 2008), texte paru dans les *Actes du Colloque, CD-Rom*, d.e.l. : <www.linguistiquefrancaise.org/articles/cmlf/pdf/2008/01/cmlf08340.pdf> ou <halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00340674/document>.
- FUCHS, Catherine, 2009, « La linguistique cognitive existe-t-elle ? », *Quaderns de Filologia. Estudis lingüístics*, 14 (*New Perspectives in Cognitive Linguistics*), p. 115-133, d.e.l. : <roderic.uv.es/bitstream/handle/10550/30277/115.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- GOSSELIN, Laurent, FRANÇOIS, Jacques, 1991, « Les typologies de procès : des verbes aux prédictions », *Travaux de linguistique et de philologie*, 29 (*Les Typologies de procès*, C. FUCHS éd.), p. 19-86.
- GUILLAUME, Gustave, 1919⁴², *Le Problème de l'article et sa solution dans la langue française*, Paris, Hachette, 318 p. [Réimpr. avec une préface de R. VALIN et le c. r. de L. HAVET (*Journal des savants*, 15/5-6, p. 158-159 – republié dans l'éd. de 1975, p. 15-16 –), Québec, Les Presses de l'université Laval - Paris, Nizet, 1975, xvi-318 p. ; nouv. rééd., Limoges, Lambert-Lucas, 2010.]
- GUILLAUME, Gustave, 1968, *Temps et verbe : Théorie des aspects, des modes et des temps* (Paris, H. Champion – « Linguistique 27 » –, Société de linguistique de Paris, 1929, Prix Volney 1931, 134 p.), d'abord repris en 1965 (mais aussi en 1970 et en 1984 au moins), en même temps que *L'Architectonique du temps dans les langues classiques* (Copenhague, Eisner Munksgaard, 1945, 66 p.), avec un avant-propos de Roch VALIN (1964), Paris, H. Champion, XXI-134 + 66 p. [Reprod. en fac-sim.]
- GUILLAUME, Gustave, 1964, *Langage et science du langage* [Recueil de 19 articles écrits entre 1933 et 1958], Paris, Nizet - Québec, Les Presses de l'université Laval, 287 p. [2e édition en 1973.]
- GUILLAUME, Gustave, 1971, *Leçons de linguistique*, vol. 2, 1948-1949. Série B. *Psychosystématique du langage. Principes, méthodes et applications I*, Québec, Les Presses de l'université Laval - Paris, Klincksieck, 222 p.
- GUILLAUME, Gustave, 1973, *Principes de linguistique théorique. Recueil de textes inédits*, Québec, Les Presses de l'université Laval - Paris, Klincksieck, 279 p.
- GUILLAUME, Gustave, 1982, *Leçons de linguistique*, vol. 5, 1956-1957. *Systèmes linguistiques et successivité historique des systèmes (II)*, Québec, Les Presses de l'université Laval - Lille, Presses de l'Université, 309 p.
- GUILLAUME, Gustave, [1985], *Leçons de linguistique*, vol. 6, 1945-1946. Série C. *Grammaire particulière du français et grammaire générale (I)*, Québec, Les Presses de l'université Laval - Lille, Presses universitaires, 332 p.
- GUILLAUME, Gustave, 1989, *Leçons de linguistique*, vol. 9, 1946-1947. Série C. *Grammaire particulière du français et grammaire générale II*, Québec, Les Presses de l'université Laval - Lille, Presses universitaires de Lille, 291 p.
- GUILLAUME, Gustave, 1990, *Leçons de linguistique*, vol. 10, 1943-1944. Série A. *Esquisse d'une grammaire descriptive de la langue française (II)*, Québec, Les Presses de l'université Laval, 1990 – Lille, Presses de l'Université, 1991, 486 p.
- GUILLAUME, Gustave, 1992, *Leçons de linguistique*, vol. 12, *Leçons de l'année. 1938-1939*, Québec, Les Presses de l'université Laval - Lille, Presses de l'Université, 412 p.
- GUILLAUME, Gustave, 1995, *Leçons de linguistique*, vol. 13, *Leçons des années 1958-1959 et 1959-1960*, Québec, Les Presses de l'université Laval - Lille, Presses universitaires de Lille, 401 p.

⁴² Le 27 novembre 1952, Guillaume en faisait remonter la rédaction « à trente-six ans de distance » (2007 : 294/7), c'est-à-dire à 1916.

- GUILLAUME, Gustave, 1997, *Leçons de linguistique*, vol. 14, 1946-1947 et 1947-1948. Série A. *Esquisse d'une grammaire descriptive de la langue française (V-VI)*, Québec, Les Presses de l'université Laval - Paris, Klincksieck, 479 p.
- GUILLAUME, Gustave, 2003, *Essais et mémoires. Prolégomènes à la linguistique structurale I*, Québec, Les Presses de l'université Laval, xii-240 p.
- GUILLAUME, Gustave, 2004⁴³, *Essais et mémoires. Prolégomènes à la linguistique structurale II. Discussion et continuation psychomécanique de la théorie saussurienne de la diachronie et de la synchronie*, Québec, Les Presses de l'université Laval, x-397p.
- GUILLAUME, Gustave, 2007⁴⁴, *Essai de mécanique intuitionnelle I. Espace et temps en pensée commune et dans les structures de langue*, Québec, Les Presses de l'université Laval, xxv-420 p.
- GUILLAUME, Gustave, 2008, *Leçons de linguistique*, vol. 18, 1945-1946. Série B. *Faits de langue et faits de discours*, Québec, Les Presses de l'université Laval, 230 p.
- GUILLAUME, Gustave, 2015a, *Leçons de linguistique*, vol. 22, 1947-1948. Série B. *Implicité et explicité en morphologie*, Québec, Les Presses de l'université Laval, 262 p.
- GUILLAUME, Gustave, 2015b, *Leçons de linguistique*, vol. 21, 1957-1958, Québec, Les Presses de l'université Laval, 240 p.
- LAZARD, Gilbert 2007, « La linguistique cognitive n'existe pas », *Bulletin de la Société de linguistique de Paris*, CII/1, p. 3-16.
- LE NY, Jean-François, 1989, *Science cognitive et compréhension du langage*, Paris, P.U.F., 249 p.
- MACCHI, Yves, à paraître₁, « Chronophonétique (I). Esquisse d'embryologie du mot », dans É. BLESTEL, Ch. FORTINEAU-BREMOND (éds), *Le Signifiant sens dessus dessous. Submorphémie et chronoanalyse en linguistique hispanique* [Actes du XVe Colloque international de linguistique ibéro-romane, Rouen, 3-5 juin 2015], Limoges, Lambert-Lucas, p. 169-200.
- MACCHI, Yves, à paraître₂, « “Tout seul, ça signifie rien”. Rôle du signifiant unitaire dans la genèse du sens phrastique : comment le sens accède-t-il à la conscience ? », communication présentée à la Journée GERLHIS / ERILIIS : « Rôle et statut du *signifié* dans la linguistique du *signifiant* », 18 juin 2016, Université Sorbonne Nouvelle-Paris 3.
- MAINIGUENEAU, Dominique, 1988, « “Langue” et “discours” : la linguistique et son double », *DRLAV*, 39 (*L'Usage des mots*), p. 21-32.
- MOIGNET, Gérard, 1961, *L'Adverbe dans la locution verbale. Étude de psycho-systématique française*, Québec, Les Presses de l'université Laval (« Cahiers de psychomécanique du langage » 5), 36 p.
- MOIGNET, Gérard, 1981, *Systématique de la langue française*, ouvrage posthume publié par les soins de J. CERVONI, K. SCHLYTER et A. VASSANT, Paris, Klincksieck (« Bibliothèque française et romane, A : Manuels et études linguistiques » 43), 348 p.
- MONNERET, Philippe, 2018, « Le problème de la représentation et sa solution dans la linguistique de Gustave Guillaume, lecteur de Saussure », *Histoire Épistémologie Langage*, 40/1 (*Représentations et opérations dans le langage : Saussure, Bally, Guillaume, Benveniste, Culoli, D. DUCARD éd.*), p. 49-66.
- PICHOT, André, 1992, « Intelligence artificielle et connaissance naturelle : le sujet et le corps », dans H. BARREAU (éd.), *Le Cerveau et l'esprit*, Paris, CNRS Éditions, p. 127-144.

⁴³ La rédaction des textes de ces deux premiers volumes d'*Essais et mémoires* a pu débuter aux alentours de 1954, et semble avoir duré jusqu'en 1959, avec une possible interruption en 1958. Pour ce qui est des deux « Mémoires Steiger », initialement destinés à la revue *Vox Românica*, ils semblent de 1959 (Lowe, dans GUILLAUME, 2003, iv-vi, dans GUILLAUME, 2004, v, et dans GUILLAUME, 2007, x).

⁴⁴ Aux dires de son auteur ce texte, entamé en 1950, aurait été en voie d'achèvement en 1952 (Lowe, dans GUILLAUME, 2007, i-ii et xvii).

- RASTIER, François, 1989, « Linguistique et recherche cognitive (1988), *Histoire Épistémologie Langage* 11/1 (*Sciences du langage et recherches cognitives*), p. 5-31, d.e.l. : <www.persee.fr/doc/hel_0750-8069_1989_num_11_1_2288> ou <www.persee.fr/docAsPDF/hel_0750-8069_1989_num_11_1_2288.pdf>.
- RASTIER, François, 1993, « La sémantique cognitive et l'espace », dans *Images et langages. Multimodalité et modélisation cognitive. Actes du colloque interdisciplinaire du Comité national de la recherche scientifique. 1er et 22 avril 1993*, p. 173-185.
- RASTIER, François, 2005, « Sémiotique du cognitivisme et sémantique cognitive. Questions d'histoire et d'épistémologie », *Texto*, d.e.l. : <www.revue-texto.net/Inedits/Rastier/Rastier_Semantique-cognitive.html#4>, s.p.
- ROMANO, Claude, 2014, « Le soi implicite », dans J.-C. GENS et C. OLAY (éds), *Charles Taylor. Interprétation, modernité et identité / Interpretation, modernity and identity*, Le Cercle Herméneutique Éditeur, p. 109-133, d.e.l. : <Taylor. Interprétation, modernité et identité.pdf>.
- ROSCHE, Eleanor : voir VARELA F., THOMPSON E. & —.
- SPERBER, Dan, 1992, « Les sciences cognitives, les sciences sociales et le matérialisme » (*Le Débat*, 1987, 47/5, *Une nouvelle science de l'esprit : Intelligence artificielle, sciences cognitives, nature du cerveau*, p. 103-115), dans ANDLER (éd.), *Introduction aux sciences cognitives*, Paris, Gallimard, chap. 14, p. 397-420, d.e.l. : <www.dan.sperber.fr/wp-content/uploads/1987_les-sciences-cognitives-les-sciences-sociales.pdf>.
- THOMPSON, Evan : voir VARELA F., — & ROSCH E.
- TOLLIS, Francis, 1991, *La Parole et le sens : Le guillaumisme et l'approche contemporaine du langage*, préface de Robert LAFONT, Paris, A. Colin (« Linguistique »), x-XII-495 p.
- TOLLIS, Francis, 1997, « La psychomécanique du langage et le guillaumisme dans la perspective des recherches cognitives », dans P. DE CARVALHO, O. SOUTET (éds), *La Psychomécanique du langage. Problèmes et perspectives. Actes du 7e Colloque international de psychomécanique du langage (Cordoue 2-4 juin 1994)*, Paris, H. Champion, p. 329-340.
- TOLLIS, Francis, 2003, « Les morphèmes et leur signifié : système et mise en œuvre », dans A. OUATTARA (éd.), *Parcours énonciatifs et parcours interprétatifs. Théories et applications. Actes du colloque de Tromsø organisé par le département de français de l'Université, 26-28 octobre 2000*, Gan - Paris, Ophrys, p. 202-220.
- TOLLIS, Francis, 2008, *Signe, mot et locution entre langue et discours. De Gustave Guillaume à ses successeurs*, Limoges, Lambert-Lucas, 278 p.
- TOLLIS, Francis, 2010, « La linguistique de Gustave Guillaume : de l'opérativité à la socio-opérativité ? », *Cahiers de praxématique*, 2008, 51 (*Gustave Guillaume. Opérativité et discours. Le sujet parlant*, J.-Cl. COQUET éd.), p. 131-154, disponible en ligne : <journals.openedition.org/praxematique/1073>.
- TOLLIS, Francis, 2017, « La théorie linguistique de Gustave Guillaume scrutée dans une perspective énactive », *Significances / Signifying*, 1/1 (*Langage et énaction : problématiques, approches linguistiques et interdisciplinaires // Réflexions sur les théories en sciences du langage à la lumière de l'énaction* [Actes du 1er Colloque international « Langage et énaction, Production du sens, Incarnation, Interaction », organisé les 1er-3 juin 2016 à Clermont-Ferrand]), exclusivement d.e.l. : <doi.org/10.18145/significances.v1i1>.
- TOLLIS, Francis, à paraître 2019, « La dimension anthropologique (anthropogénétique) de la théorie de Gustave Guillaume (1883-1960), *Le Français moderne*, 2019/1.
- TOLLIS, Francis, à paraître, « L'introuvable signifié : De sa postulation à son repli sur le signifiant et à son éventuelle dispersion dans du référentiel socialisé », *Significances / Signifying*, 2.
- VARELA, Francisco J., 1989, *Connaître les sciences cognitives, tendances et perspectives* (1988), trad. de l'anglais par P. LAVOIE, Paris, Éd. du Seuil, 122 p.
- VARELA, F., THOMPSON, Evan, ROSCH, Eleanor, 1993, *L'Inscription corporelle de l'esprit. Sciences cognitives et expérience humaine* (1991), trad. de l'anglais par V. HAVELANGE, Paris, Éd. du Seuil, 377 p.

GUSTAVE GUILLAUME, UN COGNITIVISTE A SON INSU

Katarzyna KWAPISZ-OSADNIK¹

Résumé: Gustave Guillaume, un cognitiviste à son insu

L'article contient des réflexions qui se situent au carrefour de la psychomécanique et de la linguistique cognitive et le but est de démontrer que les idées de G. Guillaume sont cognitives en ce sens que sa conception du langage se réfère à un processus de pensable dont l'effet se manifeste dans la façon de construire la phrase. La confrontation des principaux instruments d'analyse proposés par G. Guillaume (la notion d'idée en puissance) et des principes de la linguistique cognitive, notamment la grammaire cognitive de R. Langacker (l'imagerie) conduit à observer les similitudes entre ces deux approches, mais également les différences dans la vision de la langue et du rôle de ses usagers.

Abstract: Gustave Guillaume, a cognitivist without his knowledge

The article contains some reflexions at the crossroads of psychomechanics and cognitive linguistics. Its aim is to demonstrate that G. Guillaume's ideas are cognitive in this sense that his conception of language refers to a process of thinking, the effect of which is manifested in the way the sentence is constructed. The confrontation of the main analysis tools proposed by G. Guillaume (the notion of idea in power) and the principles of cognitive linguistics, especially the cognitive grammar of R. Langacker (imagerie) leads to observation that there are similarities between these two approaches, but also the differences in the vision of language and the role of its users.

Mots clés : psychomécanique, linguistique cognitive, imagerie, idée en puissance

Key words : psychomechanics, cognitive linguistics, imagery, idea in power

Introduction

Depuis les années 70 du siècle précédent, on observe en linguistique une fervente anarchie d'idées provoquée par un nouveau courant américain appelé linguistique cognitive. Les fondateurs sont des chercheurs, anciens élèves de N. Chomsky, qui se sont interrogés sur le rôle de différents facteurs : culturel, social, historique, contextuel, intellectuel, contribuant à la construction des énoncés.

La définition de la langue dans ce cadre a profondément évolué. R. Langacker (2003 : 42) range la langue parmi plusieurs ressources linguistiques, telles que la mémoire, la planification, la résolution de problèmes, les connaissances générales, les buts à court et à long terme et la faculté de reconnaissance de contextes physique, social, culturel et linguistique. Autrement dit, la construction et l'interprétation des énoncés ne se font pas seulement à partir des unités de langue (lexicales et grammaticales), mais parce que toutes les ressources citées plus haut s'activent au moment de l'événement de parole.

Quant à la grammaire, on lui attribue un caractère conventionnel (les unités de langue sont conventionnelles), schématique (il y a toujours un schéma, ou une matrice, qui sert soit à concrétiser soit à faire abstraction), dynamique et sémantique (chaque choix est sémantiquement plein). La grammaire, étant une capacité intellectuelle qui se développe par l'acquisition et / ou l'apprentissage, est fondée sur la fréquence d'usage. Dès lors, l'emploi se détermine à partir de la

¹ professeur HDR d'études romanes et italiennes à l'Université de Silésie en Pologne. Elle est spécialiste en linguistique générale, romane et italienne. Ses recherches portent sur l'analyse des catégories grammaticales dans le cadre de la linguistique cognitive. Pour les publications et plus de détails : <http://romanistyka.us.edu.pl/o-instytucie/struktura-instytutu/39-zaklad-jazykoznawstwa-stosowanego-i-translatoryki/154-dr-hab-katarzyna-kwapisz-osadnik.html>: E-mail : kkwapisz@icloud.com

préférentialité d'usage. C'est ainsi que s'établissent les règles et les normes dans une langue donnée.

Pour résumer les bases de la linguistique cognitive, nous proposons ces quelques points formulés ci-dessous :

1. l'homme perçoit le monde et catégorise toutes les entités séparément distinguées. La catégorisation se fait soit à partir du prototype (on compare au modèle cognitif idéalisé ; Lakoff, 1987) soit à partir du schéma (on schématisé, simplifie, synthétise) ;
2. la langue permet, entre autres, de dénommer les entités, de stocker certaines informations en mémoire et par conséquent, de créer les connaissances sur le monde ;
3. l'homme est donc un être cognitif qui perçoit, traite les informations, leur donne des noms et s'en sert pour communiquer avec les autres ;
4. chaque fois que nous percevons un fragment de réalité, nous le conceptualisons, c'est-à-dire que nous construisons une scène. La construction de la scène est nommée l'imagerie, qui est à la fois conceptuelle et linguistique ;
5. la langue, qui se manifeste dans chaque énoncé sous la forme d'une ou de plusieurs proposition(s), sert à organiser les objets appartenant à la scène et à déterminer les relations qui se produisent entre eux et avec celui qui parle ;
6. Autrement dit, chaque énoncé est sémantiquement motivé, en ce sens que nous communiquons par le choix de chaque lexème et, en même temps, par le choix d'une construction (règle) morpho-syntaxique appartenant à une langue donnée ; ce choix relève de l'activation de toutes les ressources linguistiques (et extralinguistiques) dans une situation de communication concrète.

Ceci dit, nous revenons au but de cette intervention, qui est une réflexion cognitive à la théorie proposée par G. Guillaume, un linguiste francophone qui, à son insu, semble être l'un des premiers cognitivistes au sens moderne de ce terme dans le domaine de la linguistique. Cette idée n'est pas nouvelle (Brès et al. 2007), pourtant elle reste toujours à approfondir, étant donnée la position un peu difficile de la linguistique cognitive en France par rapport à la renommée qu'elle a gagnée dans les pays, comme par exemple la Pologne.

Dans un premier temps, nous présenterons de façon synthétique la figure de G. Guillaume, et notamment ses idées. Dans un second temps, nous analyserons les visions de la langue, les phénomènes et les termes qui fondent sa théorie, mais par le biais des phénomènes et des termes fonctionnant en linguistique cognitive. Pour clore ces considérations, nous formulerons quelques observations concernant l'état de recherche linguistique actuel, au moins du point de vue d'une linguiste romanisante polonaise qui se spécialise en linguistique cognitive.

I. Guillaume et sa psychomécanique (Cornillac 2010, Fonds Bibliographiques Gustave Guillaume)

Gustave Guillaume (1883-1960) est devenu linguiste par hasard. Cet employé de banque, encouragé par Antoine Meillet, l'un de ses clients, abandonne son métier et se consacre à l'étude du langage : il suit des cours de science du langage à la Sorbonne et au Collège de France. Pendant 22 ans, il élabore une conception originale du langage, appelée psychomécanique. Pourtant, sa théorie ne trouve pas beaucoup d'enthousiastes, parce qu'on vit en pleine expansion du structuralisme. En 1948, Roch Vallin arrive à Paris, participe aux cours de Guillaume et en est fasciné. C'est lui qui sera son successeur et légataire de son œuvre. En 1974 est fondé le Fonds Gustave Guillaume qui se reconnaît comme centre international de documentation en psychomécanique du langage.

Les principaux ouvrages de Guillaume sont: 1. Le Problème de l'article et sa solution dans la langue française (1919), 2. Temps et Verbe (1929), 3. L'Architectonique du temps dans les langues classiques (1943), 4. Leçons de linguistique de Gustave Guillaume (1947 / 1948), 5. Langage et science du langage (1964, œuvre posthume).

La psychomécanique, ou la psychosystémique, est une conception qui propose une réflexion approfondie sur l'activité psychique de l'homme, laquelle d'une part se manifeste dans la langue en tant que système et de l'autre qu'on peut découvrir en examinant ses moyens d'expression mises en

discours. Il s'agit en effet de reconstruire la pensée de celui qui parle au moment où il effectue l'acte de langage. Comme l'explique G. Guillaume, la psychomécanique s'occupe des mécanismes « que possède la pensée pour opérer une saisie d'elle-même et dont la langue offre une reproduction fidèle » (1973 : 94). Ces mécanismes sont des moyens formels, systématisés et institués par la pensée pour opérer une saisie « rapide, claire et immédiate de ce qui se développe en elle » (1973 : 95). En d'autres termes, la pensée va du potentiel à l'effectif qui est déjà un phénomène discursif. Et c'est dans cette activité de pensée que G. Guillaume voit le rôle du langage humain : les cognitivistes diraient qu'on part de l'expérience, puis - comme le dit G. Guillaume - on passe par le potentiel pour saisir les pensées sur le plan effectif, c'est-à-dire en discours et à l'aide des moyens que la langue nous offre.

Pour G. Guillaume « la langue est dans la pensée humaine le psychomécanisme, en position d'instrument regardant, qu'elle a édifié en elle par des actes appropriés dont c'était l'unique visée ; ce, afin de pouvoir utilement – d'une manière qui le lui fasse voir – regarder l'univers réel. Et la langue n'est que cela : une systémologie regardante » (Fonds Gustave Guillaume).

II. Guillaume, cognitiviste sans s'en rendre compte

La constatation ci-dessous suffit à placer G. Guillaume parmi de premiers linguistes cognitivistes ; le chercheur affirme que « l'acte de langage est une activité de l'esprit représentable par une ligne cinétique schématisant un phénomène dont l'aboutissement est la phrase, unité d'effet, c'est-à-dire unité de discours - et dont le terme d'origine est l'élément formateur. L'élément formateur est appréhendé, un état de définition historiquement acquis, par une coupe transversale portée au plus bas de l'acte de langage; et la phrase, par une coupe transversale portée au plus haut de l'acte de langage » (1971 : 34). Ces deux coupes sont des saisies de pensées, l'une appartient au système qui évolue pour atteindre le degré de grammaticalisation le plus haut et l'autre appartient au discours. En linguistique cognitive, il n'y a pas de division entre ce qui est diachronique et ce qui est synchronique. Pour comprendre les phénomènes de langue il faut tenir compte de l'histoire, de l'évolution de la langue en rapport avec l'évolution de la pensée de ses usagers. Selon G. Guillaume, c'est avant tout la pensée qui évolue et qui crée les catégories linguistiques nécessaires pour communiquer à un moment donné, mais le fonctionnement de ces catégories « relève entièrement des lois internes de la langue » (1919; éd. 2010 : 25). De plus, les cognitivistes parleraient du traitement des données pendant lesquels toutes les ressources linguistiques, et notamment la langue, s'activent. La première coupe relève de la représentation, la deuxième – de l'expression. La représentation appartient à l'imaginaire, elle correspond à la construction de la scène, qui est un processus dynamique. L'expression se manifeste en unités d'une langue donnée, aussi bien lexicales que morpho-syntaxiques. Dès lors, on est dans le potentiel du langage, qui est à la fois une réalité cognitive et linguistique, qui passe ensuite en effectif du discours. L'imaginaire, ou l'imagerie, est un terme fondamental dans la grammaire cognitive de R. Langacker. Ce phénomène consiste en la construction de la scène, qui s'effectue simultanément au niveau iconique (on s'imagine la scène, c'est-à-dire les rapports entre les objets perçus, tout en tenant compte de plusieurs dimensions, comme p.ex. le degré de précision, le fond, la perspective, le profilage, le lien entre un trajecteur et un landmark et le contexte pragmatique) et au niveau linguistique (on construit la phrase qui contient les informations sur la façon de concevoir la scène. Le sens est contenu dans les formes lexicales et grammaticales choisies plus ou moins consciemment pour rendre compte de l'interprétation d'une situation mise en énoncé). G. Guillaume, quant à lui, utilise aussi le terme d'image pour expliquer ce passage entre le potentiel et l'effectif. Ainsi peut-on lire: « Le discours se développe en une suite d'images réelles momentanées plus ou moins étendues, c'est-à-dire plus ou moins générales ou particulières. Pour former ces images réelles momentanées, on se sert des images virtuelles permanentes de la langue, qui sont plus générales que les images les plus générales du discours, car elles enferment *en puissance* non pas seulement la plus grande étendue concevable de l'idée, mais encore toutes les autres étendus moindres » (1919, éd. 2010 : 305).

Lorsque G. Guillaume introduit les notions de chronogenèse et de chronothèse, il conçoit les phénomènes linguistiques d'abord comme prêts à devenir une catégorie grammaticale et puis

comme effet du processus de coupe de cette catégorie *in posse*, *in fieri* et *in esse*. C'est ainsi qu'il explique le fonctionnement dynamique des formes verbales : l'infinitif est la forme *in posse*, le subjonctif est la forme *in fieri* et l'indicatif est la forme *in esse*. On applique un raisonnement similaire à l'analyse de la catégorie du nom, qui se laisse concevoir soit comme catégorie en puissance soit comme catégorie en effet et cela est bien marqué par la présence de l'article, qui intervient par la saisie entre le singulier et l'universel. La distinction de la chronogenèse et de la chrono-thèse proposée par G. Guillaume correspondrait à la distinction cognitive entre le temps de conceptualisation et le temps conçu, à laquelle tient beaucoup R. Langacker. Le temps de conceptualisation est le temps pendant lequel la scène perçue est conceptualisée et le temps conçu est interne à la scène elle-même. Pour G. Guillaume (in Carvalho et Soutet 1997 : 182), « la chronogenèse fait le verbe en partant du nom ... elle est ... le mouvement par lequel la pensée s'évade du plan du nom pour pénétrer chaque fois davantage dans le plan du verbe ». Par contre, pour R. Langacker (1991 : 132), « un verbe est un prédicat temporel dans la mesure où la situation est suivie état par état, pendant qu'elle évolue dans le temps conçu, son caractère dynamique reflète les transformations successives par lesquelles chaque état composant dérive de son prédecesseur ». Le caractère dynamique et évolutif de la pensée, qui traite les informations et les transforme en acte de langage, c'est-à-dire les conceptualise en saisisant séquentiellement une étape (le singulier vs le pluriel) ou globalement la situation entière (le particulier vs l'universel), est un trait de départ et commun pour ces deux grands linguistes.

Même s'il y a plusieurs différences entre ces théories, que des années séparent, nous voulons en souligner quatre : 1. alors que pour G. Guillaume le nom est le début de tout mouvement de la pensée, pour R. Langacker, le nom et le verbe sont considérés comme des catégories indépendantes, mais égales, qui émergent d'un profilage : le nom est effet du profilage des objets et le verbe est effet du profilage des processus ; 2. au lieu de privilégier les processus cognitifs, c'est dans l'intuition que G. Guillaume voit « l'opérateur de la structure des langues » (1950 : 65) ; 3. même si G. Guillaume tenait compte du rôle des facteurs sociaux et culturels conditionnant l'évolution et la variation de la langue, sa conception n'est pas sociale en ce sens que G. Guillaume ne parle pas de façon explicite de l'influence des expériences communes qui relèvent du vécu culturel et social commun pour tous les usagers d'une langue donnée. Sa psychomécanique tient plutôt compte du langage tel qu'il fonctionne en rapport avec l'être humain en tant que tel. En linguistique cognitive, il est important d'étudier la langue dans des contextes culturel et social, contextes qui influent sur la façon de conceptualiser la réalité et par conséquent, sur la façon d'en parler ; 4. pour G. Guillaume, la langue est traitée comme système autonome sur lequel « la pensée n'a point d'action » (1919, éd. 2010 : 25). Cela veut dire que la langue et la pensée sont deux réalités indépendantes et que le rôle de la langue est de reproduire les mouvements de la pensée. Pour les linguistes cognitivistes, la langue est un processus interne à la pensée (on traite les informations simultanément au niveau cognitif et au niveau linguistique). Toutefois, ils observent que la langue s'active au moment de l'événement de parole avec toutes les autres ressources linguistiques et c'est ici qu'advient l'imagerie qui reflète la pensée.

Si G. Guillaume avait vécu dans les années 70 et 80, on peut supposer que sa polémique avec R. Langacker aurait considérablement enrichi le débat dans le cadre de la linguistique moderne.

III. Vers une linguistique psycho-naturelle

Plusieurs linguistes (Vignaux 1992, Rastier 1993, Fuchs 2004, Lazard 2007, Victorri 2007) s'intéressent au rôle de la linguistique cognitive dans le secteur de la linguistique moderne et dans le secteur des sciences du langage. Plusieurs linguistes notent également l'apport des travaux de G. Guillaume dans le développement de la pensée linguistique moderne, notamment de la linguistique cognitive. F. Rastier appelle G. Guillaume « l'aïeul titulaire de la linguistique cognitive à la française » (in Fuchs 2009). C. Fuchs parle de sa linguistique pré-cognitive.

Quoi qu'il en soit et tout en tenant compte de différentes approches (formelle, intuitionnelle, constructiviste, localiste, énonciative, etc.), il est hors de doute que le langage, se réalisant par divers systèmes linguistiques (langues) qui pour leur part s'activent dans les situations de

communication concrètes (discours), est un phénomène psychique et naturel. Il est une propriété du cerveau à la fois collective et individuelle, culturelle et corporelle, intuitive et intellectuelle (cognitive). Son expression dépend de nos connaissances, de nos facultés de reconnaître les contextes : linguistique, culturel, social et situationnel, et de nos émotions. Dès lors, décrire le langage sans tenir compte de tous les facteurs qui le déterminent ni des rapports qui s'installent entre celui qui parle et son interlocuteur, entre les entités réelles ou fictives, perçues ou imaginées, qui sont conceptualisées sous la forme d'une représentation à la fois schématique, ou plus ou moins iconique, et linguistique, semble actuellement une entreprise fort risquée.

Il existe des observations selon lesquelles la linguistique cognitive n'existerait pas, dans la mesure où « toute linguistique est cognitive » (Lazard 2007), étant donnée l'étude du langage et des langues au travers leurs liens avec la pensée. C. Fuchs (2009) se pose même la question dans le titre de son article, à savoir « La linguistique cognitive existe-t-elle? ». Cependant, il est hors de doute que la linguistique cognitive, au moins ce qu'on entend par cette étiquette, trouvent de nombreux adhérents, comme R. Langacker, G. Lakoff, M. Johnson, L. Talmy, R. Jackendoff, Z. Kövecses, G. Fauconnier, J. Taylor. En France, l'approche cognitiviste occupe une place très faible, comme le constatent entre autres D. Geeraerts (2008) et moi-même. Dans la littérature linguistique actuelle, on tombe sur des ouvrages critiques (Kleiber 1990, Desclés 1994, Delbecque 2002, Fuchs 1994, 2009, Fortis 2011, Rastier 2011) ou on note l'intérêt pour certaines notions, comme métaphore, prototype, conceptualisation, sans souvent mentionner leurs origines et références cognitives (Anscombe et Tamba 2013). J.-P. Desclés (2010) semble être un premier cognitiviste déclaré depuis la publication de son ouvrage « Langages applicatifs, langues naturelles et cognition » (1990).

Cet état de choses peut surprendre, au vu des travaux de G. Guillaume, qui avait l'intuition d'attribuer au langage un caractère constructiviste et schématisant.

La linguistique cognitive a mis en évidence ce que G. Guillaume a essayé de démontrer, à savoir que le langage reflète nos pensées, qu'il fait partie des ressources linguistiques, que non seulement le lexique est doté de sens, mais aussi les règles de grammaire, que le sens se construit simultanément au niveau conceptuel et linguistique et que cette construction relève de ce qui est préconceptuel. Toutefois, il faut aussi tenir compte du fait que « l'unification neuro-psycholinguistique — que tout programme ‘cognitif’ sur le langage appelle de ses vœux — ne semble guère envisageable dans un avenir proche », comme le constate C. Fuchs (2009 : 13) et cela pour différentes raisons : premièrement, en raison des déceptions que réserve la recherche en neurolinguistique ; deuxièmement, par les objectifs des différentes disciplines qui restent à clarifier ; troisièmement, par le manque de précision méthodologique dû à l'interdisciplinarité ; et quatrièmement, par l'étude du rôle des émotions dans le traitement des données, étude qui n'est jamais satisfaisante.

Comme les écoles et approches précédentes et actuelles, la linguistique cognitive n'est qu'une étape dans le développement des visions et des idées concernant la nature et le fonctionnement du langage humain. Dans chaque époque, il y a des « prophètes » qui voient plus loin et qui indiquent de nouvelles pistes, et ce fut le cas de Gustave Guillaume.

Références:

- Brès Jacques, Arabyan Marc, Ponchon Thierry, Rosier Laurence, Tremblay Renée, Vachon-L'Heureux Pierrette. *Psychomécanique du langage et linguistiques cognitives. Actes du Colloque International de l'A.I.P.L.* Limoges: Lambert-Lucas, 2007.
- Carvalho Paolo, Soutet Olivier. *Psychomécanique du langage: problèmes et perspectives, Actes du 7e Colloque International de Psychomécanique du langage.* Paris: Champion, 1997.
- Cornillac, Guy. « Gustave Guillaume : une vie, une œuvre ». *Langages* 178 (2010): 11-20.
- Culioli, Antoine, « Sur le concept de notion ». *Bulletin de linguistique appliquée et générale, Université de Besançon* 8 (1981) : 62-79.

- Delbecque, Nicole. *Linguistique cognitive. Comprendre comment fonctionne le langage*, Bruxelles: De Boeck Duculot, 2002.
- Desclés, Jean-Pierre. *Langages applicatifs, langues naturelles et cognition*. Paris: Hermès, 1990.
- Desclés ,Jean-Pierre, « Réflexions sur les grammaires cognitives ». *Modèles linguistiques* 29 (1994): 69- 98.
- Desclés Jean-Pierre, Djouia Brahim, Le Priol Florence. *Logique et langage: déduction naturelle*. Paris: Hermann, 2010.
- Fonds Bibliographiques Gustave Guillaume. www.fondsgustaveguillaume.ulaval.ca.
- Fortis, Jean-Michel. « Comment la linguistique est (re)devenue cognitive ». *Revue d'Histoire des Sciences Humaines* 25 (2011): 105-126.
- Fuchs, Catherine, Robert, Stéphane. *Diversité des langues et représentations cognitives*. Paris: Ophrys, 1997.
- Fuchs, Catherine. *La linguistique cognitive*. Paris: Ophrys / MSH, 2004.
- Fuchs, Catherine. « Linguistique française et cognition ». *Actes du Congrès Mondial de Linguistique Française*. Paris: Institut de Linguistique Française. <http://www.linguistiquefrancaise.org/ou http://halshs.archives-ouvertes.fr/>, 2008.
- Fuchs, Catherine. « La linguistique cognitive existe-t-elle? ». *Quaderni de Filologia* 14 (2009): 115-133.
- Geeraerts, Dirk. « La réception de la linguistique cognitive dans la linguistique du français ». In *Sémantique, Congrès Mondial de Linguistique Française*, edited by Jacques Durand, Benoît Habert, Bernard Laks, 2229-2234, Paris : Institut de Linguistique Française, 2008.
- Guillaume, Gustave. *Le Problème de l'article et sa solution dans la langue française*. Paris: Champion, 1919.
- Guillaume, Gustave. *Temps et Verbe*. Paris: Champion, 1929.
- Guillaume, Gustave. *L'Architectonique du temps dans les langues classiques. Leçons de linguistique de Gustave Guillaume (1947 / 1948)*. Paris: Klincksieck, 1974.
- Guillaume, Gustave. *Langage et science du langage*. Québec: Presses de l'Université Laval, 1964.
- Johnson, Mark. *The Body in the Mind*. Chicago: University of Chicago Presses, 1987.
- Kleiber, Georges. *La sémantique du prototype*. Paris: PUF, 1990.
- Lakoff, George. *Women, Fire and Dangerous Things. What Categories reveal about the Mind*. Chicago / London: The University of Chicago Press, 1987.
- Lakoff, George, Johnson, Mark. *Elementi di linguistica cognitiva*. Urbino: QuattroVenti, 1998.
- Langacker Ronald. *Foundations of Cognitive Grammar*. Stanford: Stanford University Press, 1987.
- Langacker, Ronald. *Foundations of Cognitive Grammar, Volume 2, Descriptive Application*. Stanford: Stanford University Presses, 1991.
- Langacker, Ronald. « Model dynamiczny oparty na uzusie językowym ». In *Akwizycja w świetle językoznawstwa kognitywnego* edited by Wojciech Kubiński, Danuta Stanulewicz, 30-114, Kraków: Universitas, 2003.
- Langacker, Ronald. *Gramatyka kognitywna*. Translated by Elżbieta Tabakowska et al. Kraków: Universitas, 2009.
- Lazard, Gilbert. « La linguistique cognitive n'existe pas ». *Bulletin de la Société de linguistique de Paris CII/1* (2007): 3-16.
- Miéville, Denis, « Logique naturelle, aspects méthodologiques et perspectives ». *Travaux de logique* 68 (2010): 11-89.
- Rastier, François. « La sémantique cognitive : éléments d'histoire et d'épistémologie ». *Histoire, Epistémologie, Langage* 1 (1993): 133-146.
- Rastier, François. « Langage et pensée: dualisme cognitif ou dualité sémiotique ? ». *Intellectica* 56 (2011): 29-79.
- Victorri, Bernard. « Origine et évolution du langage ». *Neuronale* 32 (2007): 10-11.
- Vignaux, Georges. *Les sciences cognitives, une introduction*. Paris: La Découverte, 1992.

LANGUAGE AS A POTENTIAL RECONSIDERED

José Manuel Catarino SOARES¹

Abstract. Language-as-a-potential reconsidered

The aim of the **XVth International Symposium of the I.A.P.L** (International Association of Psychomechanics of Language) held in Paris in 2018 was to discuss the theme: *Cognition, languages as dynamic systems and psychomechanics of language: theoretical aspects and applications*. This paper directly addresses this theme, especially the part I have underlined. However, a comment is in order concerning “cognition,” which will be made in the first and last sections. Regrettably, lack of space does not permit a discussion of “applications.”

Résumé. Le langage puissanciel reconcidéré

Le **XVe Colloque International de l'A.I.P.L** (Association Internationale de Psychomécanique du Langage) s'est réalisé en 2018 autour du thème: *Cognition, fonctionnement systémique des langues et psychomécanique du langage: aspects théoriques et applications*. Ma communication s'occupe directement de ce thème, surtout de la partie soulignée. Cependant, elle ne passe pas sous silence l'aspect “cognition” qui sera abordé au tout début du texte et repris à la fin. L'espace manque pour discuter l'aspect “applications.”

Key words: *noösystem, particulate principle, Humboldt systems, semiotic totipotency*

Mots clés: *noosystème, principe particulaire, systèmes Humboldtians, totipotence sémiotique*

1. Introduction

The plan of the article is as follows. Firstly, I will show that *cognition*, though very fashionable, is a fuzzy, all-encompassing concept², or at least a ill-defined one by the very same people who make a fuss over it. As a result, it is of little help in understanding what is language. It is rather the other way round. Secondly, I shall characterize language as a whole. We will see that language is a complex, threefold entity: language-as-a-potential, language-as-operations, language-as-actualized. Thirdly, I shall characterize language-as-a-potential, the first and crucial component of the triad. We will see why it is a unique particulate system, an *Humboldt system* unlike any other.

2. Cognition

By the end of the 18th century, philosophers seemed to accept mental phenomena, roughly grouped under the rubrics of *cognition, affection*, and *conation* (Murphy 1949).

“In this tripartite division, *cognition* referred to knowledge or knowing, *affection* to feeling and emotion or motivation, and *conation* to willing and action or response production. The early textbooks of psychology gave explicit recognition to this division (James 1890; Stout 1896; Ward

¹ Professor Coordenador. Instituto Politécnico de Setúbal. Portugal. *jocatsoares@gmail.com*

² This is no better illustrated than by this definition: “The term *cognition* refers to all processes by which the sensory input is transformed, reduced, elaborated, stored, recovered, and used. It is concerned with these processes even when they operate in the absence of relevant stimulation, as in images and hallucinations...Given such a sweeping definition, it is apparent that cognition is involved in everything a human being might possibly do; **that every psychological phenomenon is a cognitive phenomenon**” (Neisser 1967:4, the emphasis is mine). This inflated view of cognition was dubbed *cognitivism*.

1918). The present-day dictionary meaning of cognition coincides with that intended in the early textbooks. According to this, all aspects of knowledge, such as sense impressions of the current environment or *perception*, acquisition of knowledge or *learning*, retention of knowledge or *memory*, selection of percepts and memories or *attention*, manipulation of knowledge or *thinking*, and individual differences in the capacity for problem solving or *intelligence*, belong to the domain of cognition. The term *cognitive* is thus an appropriate although vague adjective for referring, generally, to the knowledge aspect of things, as in “cognitive capacity,” “cognitive processes,” “cognitive development,” “cognitive representation,” and the like. It may also be used to refer to *intellectual*, as opposed to the *emotional* or *motivational*, as in “cognitive brain” (Bindra 1984:3).

In any event, psychologists and psychiatrists learned long ago that they are not the only ones interested in mental functions, even when the latter are restricted to cognition alone. Philosophers, anthropologists, linguists, ethologists, sociologists, neurologists, neurobiologists, computer scientists and AI (artificial intelligence) researchers too are interested in cognition and, more generally, in mental functions. The need for a cross-disciplinary synthesis became apparent around 1960. Eventually two quite different mergers came about, namely cognitive science, and cognitive and affective neuroscience. The former is a synthesis of psychology, philosophy of the mind, linguistics, anthropology, computer science, and AI. By contrast, cognitive and affective neuroscience (aka neuropsychology or psychobiology or biopsychology) is a synthesis of psychology, neurophysiology, neurology, ethology, linguistics, anthropology, psychiatry, endocrinology, and immunology.

Cognitive science has split in two major branches: computationism and connectionism. Each branch has its preferred metaphor for understanding the mind. For computationism, the metaphor is the mind as a digital computer. For connectionism, it is the mind as a neural network. That is, the computationist approach regards mental processes as a collection of “information-processing” programs, computations performed in accordance with precise algorithms. The connectionist approach attempts to model mental processes with computational models that use selected neurobiological findings, rather than novel psychological postulates alone. The idea is to model parts of the brain *qua* information-processors as “neural nets”, networks of interconnected mock neurons, that is, hypersimplified models of neurons. No wonder, then, that a main objection to so-called cognitive science — as opposed to cognitive and affective neuroscience (or neuropsychology or psychobiology or biopsychology) — is that its practitioners, albeit paying it lip-service, overlook or neglect the central nervous system (CNS), namely the brain, the actual “wet” brain, which happens to be an indispensable organ for the emergence of mental functions, including cognitive functions. “Shorter: whereas cognitive science is brainless, its rival is brain-centred” (Bunge 2003: 191; see also Bunge 2001: chapter 19). However, the objection does not apply to enactivism (aka embodied dynamicism) which stands as a third way between cognitive science on the one hand, and cognitive and affective neuroscience on the other. The enactivist approach regards our mental “life” as involving our body (including the brain) and the world beyond the surface membrane of our organism. That is, for enactivism, the mind is an embodied dynamic system (Maturana & Varela 1980).

But what does “cognition” mean actually (Neisser notwithstanding, since his definition is useless) ? Dabril Bindra, as we have seen, tells us that the word was traditionally used to refer to the knowledge aspect of things. And that is in fact what one finds into *A Dictionary of Psychology*: “**Cognition**. A general term covering all the modes of knowing — perceiving, remembering, imagining, conceiving, judging, reasoning” (Drever 1969:42). However, not everybody agrees with this definition, with good reasons. Peter M.S. Hacker, for example, distinguishes cognitive and *cogitative* powers (or abilities or functions). *Thinking*, which is not in Drever’s list of cognitive functions, is a cogitative function (/ability/power) rather than a cognitive one. Moreover, as Hacker

points out, thinking is polymorphous. It comes in many varieties: **reasoning** (thinking through; thinking up; wh-thinking); reflecting (reflecting about; deliberating; considering; ruminating); musing (day-dreaming; idle-thinking); **imagining** (thinking up possibilities; thinking falsely); **remembering** (thinking of/about the past); taking a cogitative stand (inferring, deducing; **judging**, concluding); thinking things to be thus-and-so (believing that; opining, assessing; estimating; assuming, supposing, taking for granted); thinking of (meaning in saying; thinking of A as B); acting with thought (attentively; intelligently; after deliberating; with relevant considerations in mind) (see Hacker 2013: figure 10.2).

Note that four out of the six items in Drever's list of cognitive functions (those highlighted in **bold**) overlap with some varieties of thinking in Hacker's figure, which constitute a complex network connecting a multitude of diverse cogitative processes. Imagination is a case in point. It is a cogitative function (/ability/power) rather than a cognitive one, if we adopt the view that "cognition is the acquisition of knowledge, or knowledge in the making" (Bunge 2010:201). One cannot acquire knowledge by the exercise of imagination in the manner which one can by perception and/or by reasoning. One may imagine things that do not exist (such as dragons and elves) as well as things that do (which, nevertheless, may well be not as they have been imagined to be), and imagine doing things that are never done. "But although not a cognitive faculty, imagination is, among other things, a cognition-facilitating one. Einstein held that imagination is more important than knowledge. For theoretical creativity and originality require bold leaps of imagination" (Hacker 2013: ch.11).

The difficulties of ascertaining what cognition is about — as opposed to cogitation — has been compounded by the explosive expansion of (and rivalry between) cognitive science and cognitive and affective neuroscience. In present-day usage the intended meaning of *cognitive* is usually much more specific and much more varied than that summarized by Bindra (see quotation above). According to the same author, at least five new, nondictionary, meanings could be readily identified as early as 1980: 1. An activated central knowledge state (e.g., expectancy, semantic domain); 2. Reasoning and other problem-solving abilities (e.g., inferential reasoning, hypothesis formulation); 3. Central transformations conceptualized within the "information-processing" framework (e.g., encoding, retrieval); 4. Mentalistic concepts, describing events in consciousness, viewed as explanatory entities (e.g., image, percept); 5. Self-control systems (e.g., self-monitoring, guidance by verbal rules) rather than situational determinants. Thus, the problematics of cognition in these disciplines has a considerable (though not acknowledged) overlap with that of cogitation. On the other hand, neuropsychology has shown in the course of the last thirty years that "cognition" is undetachable from "affection," including emotions and emotional feelings (e.g., Damásio 1994, 1999, 2003, 2010, 2017). In other words, it has been shown that the so-called cognitive regions of the CNS (e.g., the prefrontal cortices) are connected to the so-called emotional regions of the CNS (e.g., the amygdala, the periacqueductal gray, the enteric nervous system), and that such connection is two-way (e.g., Barbas 1995). This would explain why emotion can now energize "cognition," now block it.

The simplicity and apparent unifying power of the heuristic postulate underlying neuropsychological research (to wit: mental abilities are identical with neural states and processes) is very attractive at the first sight. But the results of this research are often ambiguous and confused (see Bennett 2007a, 2007b; Bennett & Hacker 2007a, 2007b, 2013). For one thing, they are plagued by conceptual muddles in accounting for the emergence and submergence of higher-level properties of the human organism. For another, human cognition is not a collection of neural functions of the human brain. The brain is a part of the human being. It is not, however, a feeling, perceiving, remembering, conceiving, judging, reasoning, knowing, learning part, and nor is any other part of a human being. Brains do not feel, perceive, remember, imagine, conceive, judge, reason, know, or

learn anything — for these are mental abilities of human beings (and, in some cases, of non-human animals too), not of their brains. It is the human being as a whole, not any part of its organism, that is the bearer of mental powers. But it is true that a normal functioning brain is an indispensable organ in the emergence of the mental functions/abilities/powers (cognitive, cogitative, affective, conative) of the human being.

Enterprises that are visibly well funded and highly praised attract new adherents as well as hangers-on. It is, then, no surprise that the recent ascendancy of neuroscience and its spirited marriage with cognitivism led many to accept (without cringing) such labels as *cognitive psychologists*, *cognitive linguists*, *cognitive anthropologists*, *cognitive archeologists*, *cognitive sociologists*, *cognitive economists*, *cognitive historians*, *cognitive educationists*, and *cognitive therapists*. Therefore, Bindra's verdict in his epoch-making article four decades ago rings today more true than ever:

“Nor should it be a surprise that *cognitive* has become an accepted word (a cant) and is increasingly used as a substitute for more exact and appropriate words. It is used superfluously, for example, saying “cognitive representation of spatial relations” instead of “representation of spatial relations.” It is used vaguely, as in “cognitive counseling,” “cognitive task,” or “cognitive code.” It is used sloppily, as in “cognitive-behavioral interactions” and “environmental cognition.” It is used fashionably, for example, saying “cognitive effort” instead of “mental effort,” or saying “cognitive deficit” instead of “amnesia” or “retardation.” And it is used euphemistically, for example, saying “cognitive unsophisticates” instead of “the ignorant.” Although such lax usage has greatly reduced the information value of *cognitive*, its extravagant use is a sign of the popularity of cognitivism, even if not of its success” (Bindra 1984:2-3).

So much for cognition. I shall return to this topic in the conclusion of this text.

3. Language

Language is a composite, threefold entity: (i) language-as-a-potential, (ii) language-as-operations, (iii) language-as-actualized (see Guillaume 1995: 282-285; Hirtle 2007:27-28). A simpler and shorter (though more opaque) statement is as follows:

(1)

(i) (ii) (iii)
Language (t) = architect → languaging → discourse

where (i) *archilect* stands for language-as-a-potential, (ii) *languaging* stands for language-as-operations, (iii) *discourse* stands for language-as-actualized, and the vectors ' \rightarrow ' indicate the ordered sequence of transitions from one facet of language to another over a period of time t . Consequently, we may rewrite (1) as follows:

(2)

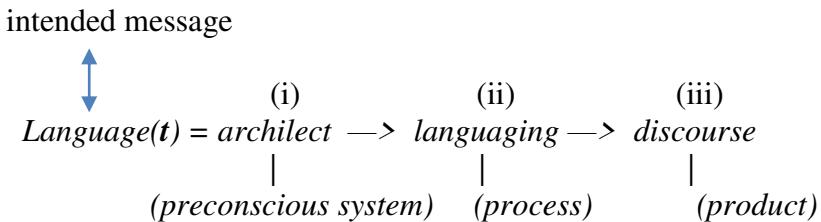
This introducing of a dynamic view of language will be shown repeatedly below. But before going on to that discussion, a brief comment on terminology will be useful.

Archilect (Port. *arquilecto*, Fr. *archilecte*) is a neologism of my own, from the Greek ἀρχή (arkhé), “origin, beginning, principle” + λέγω (légō), “I say, speak, converse.” The advantage of this term is that it designates language-as-a-potential — lexical, grammatical and phonological (or phonological, in the gestural/sign languages of Deaf people) — as existing in its own right distinct from language-as-operations (the momentary deployment of that potential in a particular situation) and, of course, from language-as-actualized (short or long portions of discourse), and so obliges us to enlarge our concept of language beyond the common-usage, performative and resultative senses.

There is no appropriate term in common usage to designate this sense in the languages I am most familiar with: Portuguese, French, and English. For this reason, Gustave Guillaume himself was obliged to resort to the French word *langue*. But this is hardly satisfactory, if only because such a term evokes primarily the static view found in Saussure (1995:124, 149, 159, 167) and others who consider a system such as *langue* to be a set of synchronic oppositions, not the new view proposed by Guillaume (one which includes the explanation of that sort of synchronicity and much more), that is, a dynamic system of operative subsystems available at any moment to the speaker, the signer (in Deaf communities) or the writer. Walter Hirtle and John Hewson (Guillaume 1984:XX) suggested *tongue*, an extension of the sense of expressions like *the mother tongue* and *the tongues of men*. But they have also recognized that this leads to certain infelicities and that some English-speaking people have trouble accepting it in the intended, guillaumian sense. To use the term *language* itself, as it was done by Alan Gardiner (1951:88) and others, is misleading, because it is of no help in calling to mind the new view proposed by Guillaume (a centrepiece of the research program he initiated under the name of *psychosystematics/psychomechanics of language*), besides using the name of the whole for one of the components. Thus, a further advantage of *archilect*, the term adopted here, is that it allows us to avoid using twice the same word (“language”) with two different senses at two different places in the diagrams (that is, using it to designate the sole member found in the left part of the equations (1) and (2), as well as the first member (i) found in their right part), as is usually the case in both ordinary and technical parlance.

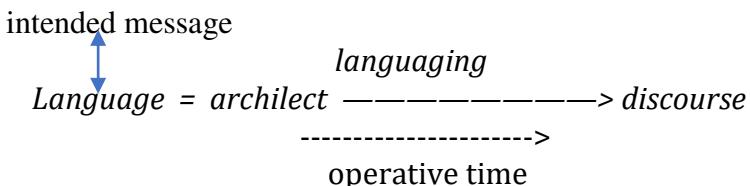
Let us go back to diagram (2). Note the following points. First, an individual *act of language* takes place whenever one uses (i) the archilect (a preconscious system of representation with peculiar emergent properties) to produce (ii) the discourse appropriate (iii) to whatever subject-matter one has in mind to talk about at that moment. Second, whenever one undertakes an act of language, (ii) languaging, language-as-operations, has its place between (i) archilect, language-as-a-potential, and (iii) discourse, language-as-actualized. Third, archilect (language-as-a-potential) enables people, while they are conscious (i.e., wakeful and alert, as opposed to being hypnotized, very drunk, in a stuporous narcotized state, asleep, fainted, anaesthetized, or comatose), to say whatever pleases them, and to communicate to one another, as the occasion arises, whatever might interest them. Fourth, what people want to say, their *intended messages*, may encompass entities and properties of all kinds: feelings (sensations, tactile perceptions, appetites, affections [agitations, emotions, moods]), motives, inclinations, perceptions other than tactile, concepts, substances, organisms, events, actions, activities, recollections, dreams, beliefs, conjectures, theories, plans, fantasies — you name it. Note also that the intended message is necessary for motivating and launching every act of language, but its content is outside language proper. Accordingly, we may rewrite (2) as follows:

(3)

or, more simply, as follows:

(4)

The French reader acquainted with the work of Gustave Guillaume should have no difficulty in substituting the terms *visée de discours*, (i) *langue* (or, equivalently, *langage puissantiel*); (ii) *effection* (that is, “langage en execution”); (iii) *discours* (or, equivalently, *langage effectif*) for “intended message,” “archilect,” (/language-as-a-potential), “languaging” (/language-as-operations), and “discourse” (/language-as-actualized), respectively. “Operative time” is English for *temps opératif*, the time involved in languaging, whether via speaking, via gestural-signing (in Deaf communities), or via writing.

4. System types and language

What type of system, in an ontological sense, is language? A short digression is in order.

The *cosmos* (or, if it is preferred, the universe or the world) is not a pile of stray things. There are no stray things. Each and every thing known to exist is either a system or an actual or potential component of a system. The cosmos is made up of interconnected complex things (systems) of several different kinds and levels of organisation. A thoughtful classing of systems is, however, too big a task to be undertaken in this article. For present purposes, I content myself with sketching a typology of systems detailed enough to answer the question raised above. Accordingly, I submit a typology of them as follows: **A**) physical systems (such as atomic nuclei, atoms, solids, liquids, gases, the weather); **B**) chemical systems (such as carbon compounds, electric batteries, flames, fermentation vats); **C**) biotic systems (such as cells, tissues, organs, organisms, biocenoses); **D**) institutional systems (such as human families, linguistic communities, business firms, labour unions, universities, nations). This typology of the main concrete systems is based upon the notions of ‘matter,’ ‘life’ (/‘living matter’), ‘institution’ (/‘institutional matter’), ‘level of organisation’ (/‘integrative level’) and ‘emergence.’

Notice that the systems of higher levels are dependent upon the systems of lower ones (i.e., D level vs C, B, and A levels; C level vs. B, and A levels; B level vs A level), but they are not reducible to them in an ontological sense, even if the systems are shown to emerge from the interaction of their constituents. This is because each of these levels have emergent properties that the others lack.

For instance, chemical systems are made up of atoms or molecules just as physical systems are. But they belong to a level of organisation of their own, wherein chemical (or covalent) bonds change — for example, molecules of pure substances may be combined or converted to others by means of

emergent (supraphysical) processes, namely chemical reactions, as exemplified by combustion in fire, fermentation, oxidation, reduction, hydrolysis, electrolysis, and molecular synthesis (Bunge 2010: 80). Likewise, biotic systems are also capable of originating chemical reactions. However, they have in addition a number of inter-related emergent properties that abiotic systems (physical and chemical systems) lack. Here are a few of them: cellularity, metabolism, homeostasis, cell division, heredity, genic mutation, value, self-repair, sickness, death, survival, and bioevolution. Cellularity, for example, is the biotic counterpart of atomicity: it consists in the fact that the units of living matter are cells, which are biotic systems endowed with a semipermeable outer envelope or membrane. This amounts to saying that all organisms are either cellular or multicellular: there is no subcellular life (*ibid.*: 81). Virus are not living matter.

Institutional systems are partly composed of organisms, albeit organisms from one single kingdom of life (*Animalia*), and from one single animal species (*Homo sapiens*). However, institutional systems have no biotic properties. For one thing, they do not metabolize (except in a metaphorical sense). For another, they are hereditary (genetically speaking). But they have a number of inter-related emergent properties that biotic systems lack. Here are a few of them: language, work, politics, art, science, technology.

An institutional system is one some of whose components are *noösystems*, and the other is people. A noösyste³m is one that greatly enhances people's mental abilities in one or more aspects: cognitive, cogitative, affective, conative. Consequently, there are several varieties of noösystems: *technosystems* (such as laptops, smartphones, automobiles, bulldozers, aircrafts) and *sociotechnical systems* (such as naval convoys, cruise ships, the world wide web) which enhance especially the conative power of the human organism; *conceptual systems* (such as philosophical, mathematical and scientific theories) which enhance especially the intellectual (cogitative and cognitive) aspects; *artistic systems* (such as music, dancing, painting) which enhance especially the affective aspect, and *semiotic systems* (such as diagrams, musical scores, maps, paper money) which can be used to harness all other kinds of noösystems. No surprise, then, that noösystems turn out to be also the systems through which human beings institutionalize the suprabiotic bonds that hold human communities together. Without the noösystems that human beings have been creating and using from time immemorial, there would be no institutional systems, and without institutional systems there would be no human society as we know it, since the human society is the supersystem composed of all institutional systems existing on planet Earth. Without such systems, the human species would likely appear to an extraterrestrial scientist (if any) as just another, inconspicuous, social species of the animal kingdom.

5. Language as a unique semiotic system (I)

We are now ready to answer the question: what type of system, in an ontological sense, is language, in particular at its core, architect?

Clearly, it is neither a physical system (albeit possessing physically-based manifestations, such as sound waves and reflection of light), nor a biotic system (albeit possessing a biotic-based infrastructure, such as those neural, glial, muscular, and skeletal connections of the human body allowing deliberate planning, fine control and integration of laryngeal, orofacial, brachial, manual and respiratory movements used in vocal and gestural talk). It is rather a noösyste³m, and more specifically, a semiotic system, one whose use, moreover, is crucially involved in all institutional

³. *Noösyste³m* (pronounced no-osystem) is a neologism of my own, from *noūs* [voūs], ancient Greek for “mind,” and *systema* [σύστημα] for “system.”

systems. This is because language is a semiotic system with emergent properties not found in any other noösystem. Let us see why is that.

In a remarkable paper (1989) and in its book sequel (2005), both of which have been too seldom noted, William L. Abler defined the “particulate principle of self-diversifying systems” (Abler 1989), according to which unlimited pattern diversity is generated by a system through combinations among a finite (typically small) set of particulate elements/constituents. In such systems the combining elements must be particulate (that is, discrete and non-blending) in the sense of not producing an average when combined, i.e., they must retain their individuality on combining (Figure 1.b). When that is the case, each such combination creates something new, something which is not present *per se* in any of the associated constituents, making infinite pattern variety possible (Figure 1.c). The self-diversifying systems must be based on particles, rather than on blending constituents, because blending constituents would form combinations whose properties lie between, rather than outside, the properties of the original constituents (Figure 1.a).

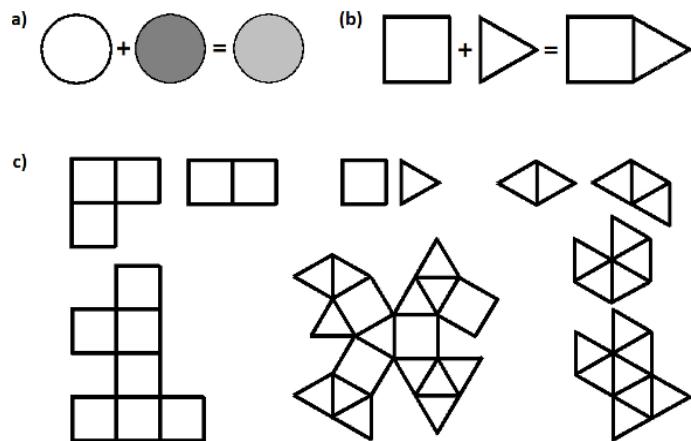

Fig. 1. “Cartoon illustration of the “particulate principle of self-diversifying systems,” following Abler (1989). (a) A “blending system” in which combining ingredients average. Here exemplified by a drop of ink in water: the combining elements do not generate a qualitatively new entity. Other examples are most mixtures of liquids as well as gases, as in weather systems, and patterns of heat conduction. (b) A “particulate system,” in which the combining elements generate a qualitatively new entity by retaining their individuality on combining. (c) A minuscule sample of the infinite generativity of a combinatorics of as few as one or two discrete non-averaging elements” (Merker 2015:196).

Thanks to Abler’s sweeping insight, several spontaneously-occurring systems, which have been traditionally treated, scientifically, as totally unrelated, are now known (A) to be based on underlying particulate units. These systems include (1) chemical compounding, whose underlying particulate units are chemical elements; (2) genetic inheritance, whose underlying particulate units are genes; (3) language, whose underlying particulate units are cenemes (phonemes or phanemes) and grammatemes (lexemes and morphemes)⁴; (4) and music, whose underlying particulate units are musical notes (Merker 2002). The properties of these particle-based systems differ markedly from the properties of blending-based systems such as geosystems (e.g. volcanos, the weather), which can also make infinite use of finite media. But blending media show variability along one or a few simple dimensions (e.g., temperature, speed, humidity, direction of the wind in the weather

⁴. The terms *grammateme* and *ceneme*, as particulate units of architect, are borrowed from Louis Hjelmslev. *Grammateme* (Fr. *grammatème*, Port. *gramatema*) stands here for the minimal significate (/unit of meaning) having its specific (explicit or implicit) expression in the sign[ifier] (see Hjelmslev 1983:53). *Ceneme* (Fr. *cénème*, Port. *cenema*) stands here for the minimal unit of the sign[ifier] with a distinctive character for the meaning (/significate) (*ibid.*:150-163).

system) and which, consequently, create little that is not present *per se* in the associated constituents.

Although, historically, the evidence supporting a particulate theory has been specific to each system separately, all four systems share the further common property of conforming to Wilhelm von Humboldt's (1971[1836]) characterization of language, i.e., (B) all systems "make infinite use of finite media" (1971: 70), (C) whose "synthesis creates something that is not present *per se* in any of the associated constituents" (1971: 67). Humboldt's phrase in (B) was made famous by Noam Chomsky (1991) under the term of "digital infinity", where the "digital" term stands for the discrete, non-blending aspect of particulate combinatorics. Humboldt's phrase in (C), far more important than (B), is an early mention of what we would now call *an emergent or emergent property/effect*, two terms introduced by George Henry Lewes (1875) in philosophical and scientific discourse. The two phrases appear a few pages apart in Humboldt's book, but he draws no obvious connection between them. This was done 153 years later by William Abler.

Abler refers to requirements (A), (B) and (C), collectively, as *Humboldt's criteria*. Likewise, systems which conform to Humboldt's criteria are called *Humboldt's systems*. All Humboldt's systems exhibit change by a process of variation and selection based on their particulate units; and, when particulate units form on the basis of intersecting dimensions, the properties of the particles conform to a periodic law (Abler 1989:4-7). When the particulate constituents of Humboldt's systems combine with one another, the constituents retain their original identities (Figures 1.b and 1.c), a property which Abler calls *retrievability*. The retrievability property of the constituents of Humboldt's systems is very important. It indicates that such systems are based on particles, because the individual identity of blending constituents would be obliterated by the process of combining and averaging. While a self-diversifying property indicates that a system is based on particles, it is the retrievability property that indicates the identity of such particles. The particulate constituents of human language (cenemes and grammatemes) are retrievable in the sense that, after forming combinations with one another (e.g., phonemes combined into syllables; grammatemes into words; words into phrases and sentences), the original constituents remain identifiable perceptually.

When Chomsky stated that "Language is, at its core, a system that is both digital and infinite. To my knowledge, there is no other biological system with these properties, apart from the number system, also a unique human possession it appears, and quite probably, derivative from the language faculty" (Chomsky 1991: 50), he was only displaying, as Bjorn Merker observed (2015), the limits of his knowledge at the time, because a total of four systems (or five, if the so-called natural numbers are enrolled independently of language) are in fact flourishing in and all around us. Two of these are natural ones, independent of humans (chemical compounding and genetic inheritance), while three are noösystems that lie at the institutional heart of human society and culture (language, music and natural numbers).

6. Language as a unique semiotic system (II)

In fact, the uniqueness of language lies elsewhere, as it was already noted above (see section 3). Let me remind it. Archilect (language-as-a-potential) enables us, human beings, to represent semiotically not only everything we may experience concretely (that is, feel in our flesh and bones, perceive through our proximal and distal senses, do with our limbs and other anatomic parts of our body, dream during our sleep, remember from our past days and years), but also everything we might want to think. Gustave Guillaume used to state this astonishing property as follows: archilect is an overall preconscious system of sayable representation englobing the entire range of what is thinkable and containing subsystems each of which covers one specific part of the thinkable (Guillaume 1984:104).

“The thinkable is the totality of potential thought, an integral of potentiality” (*ibid.*: 92). In practice archilect, which establishes the thinkable in systemic form, in a state of systematized sayable representation, must be able in advance to allow for the expression of any thought that a speaker (or a signer or a writer) might actually want to produce (*ibid.*) It is therefore necessary to explain, however briefly, how each of the morphosemantic subsystems of archilect covers one specific part of the thinkable, and what happens when one passes from the thinkable of sayable representation (archilect) to the thought of said expression (discourse).

The act of language in every vernacular known to exist consists largely in conveying from archilect to discourse the lexemes and morphemes required for the intended message to be expressed. For lexemes and morphemes to be thus conveyed they need a potential sign in archilect, that is, a phonemic representation (or a phanemic representation in the vernaculars of Deaf communities) linked to what they mean, to their significate, so that they become vocally (or gesturally) sayable. The general function of morphemes is, through diffusion, to subsume whole series of lexemes. The series thus covered vary in extent and the number of lexemes in each of the series may, if need be, be freely increased without meeting any conceptual limits. As a result, they can alternate in an open circuit. They do not constitute a closed system. Not so with morphemes. Morphemes are an integral part of closed systems. A closed system exists wherever forms alternate in a closed circuit. Before it can choose the appropriate morpheme, the sayer seeking discursive expression for an intended message must evoke the morphemes within its system, the closed system which lends the morpheme its meaning according to its position therein. This is a mental operation so rapid and deep-seated that the sayer is totally unaware of it. The system presents all its morphemes together in such a way as to allow a total, synoptic “view” of them at a single glance. From among these forms presented altogether within the system, the person, preparing to express something, chooses the one form that at the moment is judged to express most aptly what it intends to express, leaving the others aside (*ibid.*: 80, 105).

To clarify this important point, let us consider, for example, the forms of the verb conjugation in English. The morphemes of the verb constitute a closed system, and the speaker, instantly grasping the system as a whole, chooses from among the finite and small number of morphemes contained therein the one that best suits his/her intended message in discourse, that is, what (s)he intends to express. For instance, (s)he may choose from among the verb forms *cry*, *cries*, *cried*, *crying*. This is a closed system because the morphemes, being only four (- \emptyset , -[e]s, -ed, -ing), alternate in a closed circuit. By contrast, the lexemes that signify the specific content of a verb can be substituted for one another without expressly closing the field of substitution: *cry/mix/remember/talk/look*, etc.; *cries/mixes/remembers/talks/looks*, etc.; *cried/ mixed/remembered/talked/looked*, etc.; *crying/mixing/remembering/talking/looking*, etc. Similar observations hold true for the compound forms of a verb, if we make room for the fact that the auxiliary verbs, too, form a closed system in that the distinction between lexemes and morphemes is blurred in them as a result of a process whose explanation would take us too far afield.

Archilect, the established part of language, is actually an overall, integrating system of sayable representation of the thinkable made up of several integrated systems linked to one another by relationships of systemic dependence and together forming a structured whole. These subsystems have a natural tendency to become individualized (as we have just seen in the case of the English verb) and to stand as wholes, integrated within the vaster overall whole, archilect. Consequently, it is not entirely exact to identify cenemes, lexemes and morphemes as the only particulate units of archilect. It is better to say that these minimal particulate units operate within the framework of vaster, integrating, particulate units: morphosemantic systems.

7. Conclusion

What I have just said about language systematization applies to all vernaculars used by people in different countries and regions of our planet. And this amounts to saying that every vernacular known to exist is, in its established part, architect, a *totipotent* semiotic system. There is no other semiotic system that matches the formidable power of language, its efficacy of making expressible in discourse not only something perceivable but also something thinkable. Thanks to its *semiotic totipotency*, language can represent and express the content of all the major system types (physical, chemical, biotic, institutional) and the content of all the minor system types (technical, sociotechnical, conceptual, artistic), including that of the other semiotic systems.

This remark can perhaps throw light on Guillaume's comment that there are scientific questions that the human mind would never have raised if the unquestioned pre-science of sayable representation, architect, have not already included the latent basis for them (Guillaume 1984:152).

I must add here, regarding cognition, that only humans can know things to be true or false. Non-human organisms can know things to be thus-and-so, but cannot know things to be true or false. For it is only sayables — such as propositions, statements, declarations, stories and rumours — that may be true or false. "Such bearers of truth and falsehood can be understood only by language-users, and only language-users can know whether they are true or false" (Hacker 2013: ch.4). Thus, we can see that both the historical emergence and the historical development of philosophy, mathematics and science have always depended on language. This gives linguistics a special importance, a sort of preeminence in a fully developed history of the conceptual systems (philosophy, mathematics, science). For linguistics is foremost the science of the pre-science of human lucidity, that pre-science which constitutes the established part of language (Guillaume 1984:138).

Bibliography

- Abler, William L. "The particulate principle of self-diversifying systems." *Journal of Social and Biological Structures* 12(1), (1989):1-13.
- _____, *Structure of Matter, Structure of Mind. Man's Place in Nature Reconsidered*. Sofia, Moscow, Philadelphia: Pensoft Publishers & BainBridgeBooks.2005.
- Barbas, Helen. "The Anatomical Basis of Cognitive-Emotional Interactions in the Primate Prefrontal Cortex." *Neuroscience Behavioural Reviews* 19(3), (1995):499-510.
- Bennett, Maxwell R. ^a "Neuroscience and Philosophy." In *Neuroscience and Philosophy. Brain, Mind, and Language*, with an Introduction and Conclusion by Daniel Robinson. New York, Chichester, West Sussex: Columbia University Press. 2007. Kindle.
- _____^b "Epilogue." In *Neuroscience and Philosophy. Brain, Mind, and Language*, with an Introduction and Conclusion by Daniel Robinson. New York, Chichester, West Sussex: Columbia University Press. 2007. Kindle.
- Bennett, Maxwell R., & Peter M.S. Hacker.^a "Selections from *Biological Foundations of Neuroscience*." In *Neuroscience and Philosophy. Brain, Mind, and Language*, with an Introduction and Conclusion by Daniel Robinson. New York, Chichester, West Sussex: Columbia University Press. 2007. Kindle.
- _____^b "The Conceptual Presuppositions of Cognitive Neuro- science: A Reply to Critics." In *Neuroscience and Philosophy. Brain, Mind, and Language*, with an Introduction and Conclusion by Daniel Robinson. New York, Chichester, West Sussex: Columbia University Press. 2007. Kindle.
- _____^c *History of Cognitive Science*. Malden MA, USA: Wiley-Backwell. 2013. Kindle.

- Bindra, Dabril. “Cognition: its Origin and Future in Psychology.” In *Annals of Theoretical Psychology* Volume 1, edited by Joseph R. Joyce and Leendert P. Moss, 1-29. New York and London: Plenum University. 1984.
- Bunge, Mario. *Scientific Realism*. Amherst, NY: Prometheus Books. 2001. Kindle.
- *Emergence and Convergence. Qualitative Novelty and the Unity of Knowledge*. Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press. 2003/2014.
- *Matter and Mind. A Philosophical Inquiry*. Dordrecht, Heidelberg, London, New York: Springer. 2010.
- Chomsky, Noam. “Linguistics and Cognitive Science: Problems and Mysteries.” In *The Chomskyan Turn*, edited by Asa Kasher, 26-53. Oxford and Cambridge, MA: Blackwell. 1991.
- Damásio, António R. *Descartes’ Error: Emotion, Reason and the Human Brain*. New York: G. P. Putnam’s Sons. 1994.
- *The Feeling of What Happens: Body and Emotion in The Making of Consciousness*. New York: Houghton Mifflin Harcourt. 1999.
- *Looking for Spinoza: Joy, Sorrow and the Feeling Brain*. New York: Houghton Mifflin Harcourt. 2003.
- *Self Comes to Mind: Constructing the Conscious Brain*. New York: Pantheon Books. 2010.
- *The Strange Order of Things — Life, Feeling and the Making of Cultures*. New York: Pantheon Books. 2018.
- Drever, James. *A Dictionary of Psychology*. Revised edition. Harmondsworth, Middlesex, England: Penguin Books. 1969.
- Gardiner, Alan. *The Theory of Speech and Language*. Second Edition. Oxford: Clarendon Press. 1951.
- Guillaume, Gustave. *Foundations for a Science of Language*. Translated by Walter Hirtle and John Hewson. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamin’s Publishing Company. 1984.
- *Leçons de Linguistique. 1958-1959 et 1959-1960*. Vol.13. Québec: Les Presses de l’Université Laval et Paris: Klincksieck. 1995.
- Hacker, Peter M.S. *The Intellectual Powers: A Study of Human Nature*. Malden MA, USA: Wiley-Blackwell.2013. Kindle.
- Hirtle, Walter. *Language in the Mind. An Introduction to Guillaume’s Theory*. Montreal & Kingston, London, Ithaca: McGill-Queen’s University Press. 2007.
- Hjelmslev, Louis. *Nouveaux Essais*. Paris: Presses Universitaires de France.1985.
- Humboldt, Wilhelm von. *Linguistic Variability and Intellectual Development*, Translated by G. C. Buck and F. Raven. Baltimore, Maryland: University of Miami Press. 1971.
- Lewes, Georges Henry. *Problems of Life and Mind*. 1st series. Vol. II. Boston: James R. Osgood and Company.1875.
- Maturana, Humberto & Francisco Varela. *Autopoiesis and Cognition. The Realization of the Living*. Boston: D. Reidel. 1980.
- Merker, Bjorn. “Music: the missing Humboldt system.” *Musicae Scientiae* 6, (2002) :3-21.
- “Seven Theses on the Biology of Music and Language.” *Signata* [Online] 6, (2015) Online since 31 December 2016, connection on 29 March 2017. URL: <http://signata.revues.org/1081>
- Murphy, Gardner. *Historical Introduction to Modern Psychology*. Revised edition. Oxford, England: Harcourt, Brace.1949.
- Neisser, Ulric. *Cognitive Psychology*. New York: Appleton-Century-Crofts.1967.
- Saussure, Ferdinand de. *Cours de Linguistique Générale*. Paris: Éditions Payot & Rivages. 1995.

L'EVOLUTION ANALYTIQUE DE LA LANGUE FRANÇAISE DANS LE CADRE DE LA THEORIE DE LA GLOSSOGENIE DE GUSTAVE GUILLAUME

Lydia A. STANOVAÏA

Université d'Etat Pédagogique de Russie Herzen,
Saint-Pétersbourg, Russie.
lida_stan@mail.ru

Abstract. L'évolution analytique de la langue française dans le cadre de la théorie de la glossogénie de Gustave Guillaume.

The analytical evolution of the French language is conditioned by the glossogenetic particularities of the indo-European languages which progress from the word-phrase to the word lexical. In order for the verb and the name to cease to be words-phrases, it is necessary that the grammatical expression of the grammatical person be separated from the structure of the word and moved separately, beyond the limits of its morphological form. This process of «deliberation of the person» (Louise M. Skrélina) of the corps of names and verbs that are observed in the history of French, is necessary for: the definitive division of words-phrases into names and verbs; the definitive constitution of a word as construction and unity of Language vs a phrase as construction and unity of Discours; the definitive categorisation of the space of the represented (Language) vs the space of the expressed (Discours).

Résumé. L'évolution analytique de la langue française dans le cadre de la théorie de la glossogénie de Gustave Guillaume.

L'évolution analytique de la langue française est conditionnée par les particularités glossogénétiques des langues indo-européennes qui progrèscent dès le mot-phrase vers le mot lexical. Pour que le verbe et le nom cessent d'être des mots-phrases, il faut que le grammème exprimant la personne grammaticale, soit démembré de la structure du mot et déporté à part, au-delà des limites de sa forme morphologique. Ce processus de la «délibération de la personne» (mot de Louise M. Skrélina) du corps des noms et des verbes qu'on observe dans l'histoire du français, est nécessaire pour: la division définitive des mots-phrases en noms et verbes; la constitution définitive d'un mot comme construction et unité de langue vs une phrase comme construction et unité de discours; la catégorisation définitive de l'espace du représenté (langue) vs celui de l'exprimé (discours).

Key words : *glossogeny, analytic and synthetic Evolution, name, verb*

Mots clés : *glossogénie, évolution analytique et synthétique, nom, verbe*

Tout chercheur étudiant le processus de la formation et de l'évolution de la langue française, s'aperçoit du rôle immense de constructions et de formes analytiques qui remplacent progressivement et successivement des formes synthétiques latines. Pourtant, l'origine et les causes de l'évolution analytique de la langue française, aussi bien que d'autres langues romanes, restent discutables, voire inconnues.

Dans le cadre de l'histoire néo-grammairienne, présumant le rôle fondamental des lois phonétiques et de l'analogie dans les changements linguistiques, le développement de l'analytisme français est présenté comme évident.

Par exemple, F. Brunot, réfléchissant aux causes phonétiques, syntaxiques, psychologiques de la ruine de la déclinaison nominale, conclut (1966, T. I, 93):

«La tendance générale du latin déterminait ce choix; elle le poussait vers le système analytique, qui consistait à détacher l'expression du rapport entre les termes, de ces termes eux-mêmes, pour la confier à des mots spéciaux, devenus de plus en plus abstraits et destinés à ne plus être bientôt que des outils grammaticaux».

Les structuralistes ont présenté l'histoire du français comme évolution qui déroule sous l'influence des facteurs internes dont l'économie, la tendance du système vers la symétrie et l'équilibre, la tendance vers la cohérence des signifiées et des signifiants, la pression du système, la solidarité dynamique des éléments du système. Le développement analytique du français est évoqué en argument solide, mais toujours sans précision de cause, ni origine de ce phénomène.

Par exemple, P. Guiraud, énumérant les causes de l'apparition de l'article français, écrit (1961, 97):

«<...> l'article, dans ses nouveaux emplois, n'a pas de fonction définissante; il n'est que la marque anaphorique d'un nom par ailleurs défini. <...> l'étendue et la généralisation de ce procès <...> tient à l'amusement de l'-s final <...> en perdant sa désinence le nom cesse d'être marqué en tant que tel. Or, c'est une tendance générale d'un système grammatical du type de notre que d'assurer et de maintenir la marque des catégories morphologiques <...> l'article <...> est indispensable pour la distinction des cas, des nombres, des genres, assurée jusqu'ici par le jeu des désinences qui s'effacent de bonne heure en français <...> ».

Sans prétendre à résoudre tous les problèmes litigieux de l'histoire de la langue française, ni d'en présenter la solution approfondie, nous voudrions proposer une explication de l'évolution de l'analytisme français et roman, fondée sur la théorie de glossogénie proposée par G. Guillaume.

Selon G. Guillaume (1982, 29), «La fin visée par le développement progressif du langage dans le temps historique est de déférer au représenté et à l'exprimé un espace propre».

Précisons que «le représenté» dans la terminologie psychomécanienne, c'est la langue, selon la terminologie saussurienne et post-saussurienne; «l'exprimé», c'est le discours. Autrement dit, au cours du «développement progressif du langage dans le temps historique», s'effectue la formation définitive de la langue et de ses unités linguistiques vs le discours et ses unités linguistiques.

Etudiant des opérations mentales, ou psychomécanismes, de la formation des unités linguistiques de langues différentes, G. Guillaume a remarqué que les langues se différaient, dans le temps et dans l'espace, par leur unité de langue, que ce soit un mot, un mot-phrase, un holophrase, un radical, un morphème, etc. Pour déterminer une unité de langue de tout type linguistique, G. Guillaume a introduit le terme «vocable», à partir duquel il a distingué trois aires spatio-temporelles:

- 1) aire initiale (aire I, aire prime) et son vocable – un mot-phrase;
- 2) aire médiale (aire II, aire seconde) et son vocable – un mot primaire, pseudo-lexical;
- 3) aire finale (aire III, aire tierce) et son vocable – un mot lexical.

L'aire initiale comme point de départ de l'évolution linguistique, «à l'âge disparu du premier distancement de la primitivité», est caractérisée par une certaine interférence du représenté et de l'exprimé (Guillaume 1982, 30), ou de la langue et du discours. C'est la période, ou l'étape glossogénique, dont l'unité est le «mot-phrase».

G. Guillaume précise (1982, 31-33):

«On a eu d'abord, dans l'aire initiale du langage, une phrase sous laquelle s'est déterminé le mot-phrase. Autrement dit, on a parlé par phrases, à coup de phrases, comme certains prétendent que nous parlerions actuellement. Le mot-phrase et la phrase issue de son actualisation sont le contenu d'un même nombre d'éléments formateurs. <...> Dans l'aire initiale du langage, on a construit, en vue de produire des phrases longues, des mots-phrases longs; en vue de produire des phrases courtes, des mots-phrases courts. L'unité de phonologie est à ce moment la syllabe. Long ou court, le mot-phrase est un polysyllabe. Un mot-phrase court est un polysyllabe inclusif d'un nombre petit de syllabes. Il est arrivé un moment où des mots-phrases courts, durablement institués,

ont fait figure d'unités de puissance sujettes à entrer comme composantes dans une phrase plus ou moins longue».

A la base de cette formation holophrastique qu'était le mot-phrase, s'est formée l'unité de l'aire II médiale - le mot primaire, ou pseudo-lexical. Par suite et à la base du mot primaire, ou pseudo-lexical, s'est formé le mot lexical qui caractérise l'aire III finale.

Les étapes glossogéniques de la formation de chaque vocable sont représentées, dans les ouvrages de G. Guillaume et de ses disciples, par les schémas différents dont le plus répandu est le suivant qui présente le processus de l'évolution progressive d'un mot-phrase vers le mot-phrase restreint, ensuite vers le mot pseudo-lexical (Guillaume 1982, 34):

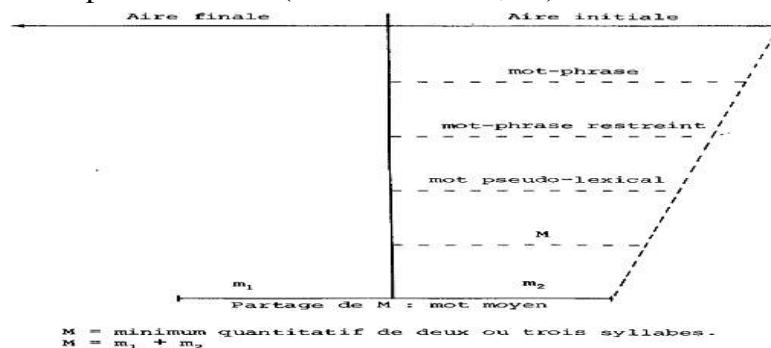

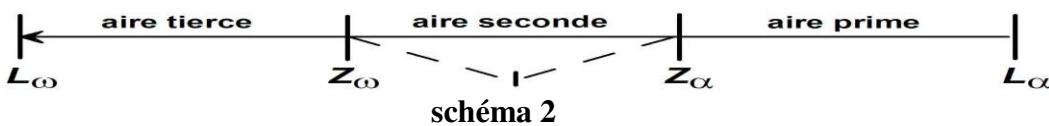
schéma 1

Les étapes glossogéniques de la formation du mot lexical.

Gustave Guillaume. *Leçons de linguistique de Gustave Guillaume*. 1982, 34.

Remarquons que l'aire II et son unité ont le statut supposé, hypothétique: à l'opposition des aires I et III et leurs vocables qui existent, ou ont existé à un moment donné, la distinction de l'aire II et de son vocable est conditionnée par la succession de l'évolution linguistique.

Chronologiquement, le processus de l'évolution linguistique avance dans la même direction que typologiquement, c'est-à-dire, de l'aire prime (I) vers la seconde (II), et ensuite – vers la finale (III). G. Guillaume (1982, 58) a présenté ce mouvement par le schéma suivant:

Le processus de l'évolution linguistique.

Gustave Guillaume. *Leçons de linguistique de Gustave Guillaume*. 1982, 58.

Il est à noter que la présentation schématique de la direction de l'évolution chronologique du futur vers le passé, c'est-à-dire, le vecteur va du droit vers le gauche, représente, dans la théorie psychomécanique, la marche objective du temps, tandis que la direction inverse, plus habituelle dans les schémas chronologiques répandus où le vecteur va du gauche vers le droit, représente la marche subjective du temps.

D'autre part, cette présentation schématique permet non seulement de visualiser la succession des étapes de l'évolution linguistique, mais de démontrer l'entrée d'une étape à l'autre, de sorte que ses traces restent dans la langue (Skrélina 2009, 141; 114).

Comme le mot lexical en tant qu'unité de langue, n'est pas propre à toutes les langues connues, G. Guillaume a souligné que la formation d'un vocable pourrait s'effectuer dans les limites d'une aire spatio-temporelle, comme c'est le cas, par exemple, de la langue chinoise. D'autres langues pouvaient se développer, en dépassant les limites de l'aire initiale et de l'aire médiale, vers les langues du type verbal, «à mot(s)», comme c'est le cas, des langues indo-européennes, qui passent par toutes les étapes sus-mentionnées, pour devenir enfin des langues «à mots, à mots construits, dont l'entendement s'achève à l'universel, et à un univers qui est ou bien de la nature de l'espace ou bien de la nature du temps» (Guillaume 1989, 99).

Si on prend en compte des faits linguistiques connus, propres aux langues et aux étapes antérieures par rapport au moment actuel, le schéma chronologique de l'évolution linguistique

pourrait avoir une autre image visuelle. Par exemple, par rapport au français moderne, le latin et l'ancien français seraient les étapes précédentes, passées, de l'évolution, de même que pour le latin classique, ce seraient le latin archaïque et le proto-indo-européen.

Les langues indo-européennes en tant que langues du type verbal, à mots, ont passé tout le chemin dès l'aire initiale jusqu'à l'aire finale. Etant donné que l'aire initiale de glossogénie est caractérisée, selon G. Guillaume, par l'existence du mot-phrase, la succession des étapes chronologiques de l'évolution des langues indo-européennes peut être représentée par le schéma suivant, qui attire une attention particulière au «mot-phrase» en tant que l'unité de l'aire initiale:

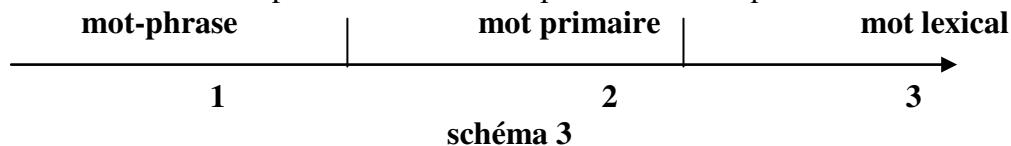

schéma 3

Les étapes chronologiques de l'évolution des langues indo-européennes.

Cela signifie que les langues indo-européennes, au cours de leur formation et évolution, progressent dès le mot-phrase vers le mot lexical. Ce processus évolutif s'effectue à la base de deux opérations mentales: celle de l'analyse (mouvement descendant), et celle du syntèse (mouvement ascendant). Le rôle de l'analyse et du syntèse dans la formation et l'évolution des langues indo-européennes est démontré par G. Guillaume (2005, 116) dans le schéma suivant où la succession des étapes chronologiques de l'évolution va du passé vers le présent et le futur:

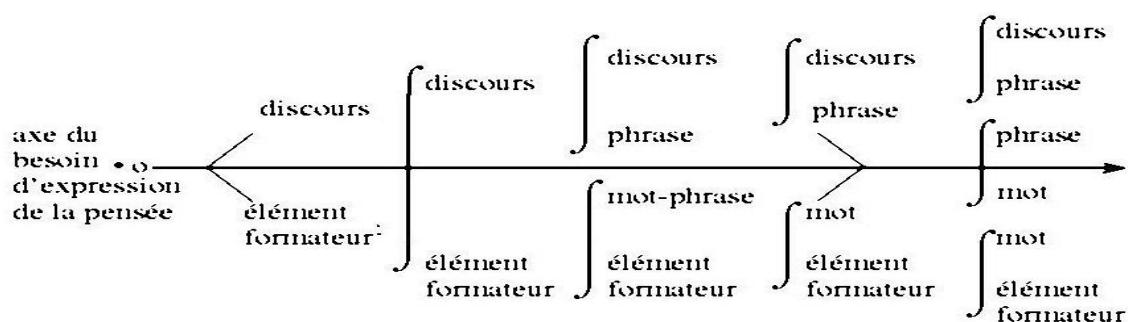

schéma 4

Le rôle de l'analyse et du syntèse dans la formation et l'évolution des langues indo-européennes.

Gustave Guillaume. *Leçons de linguistique de Gustave Guillaume*. 2005, 116.

Le schéma 4 fait voir que les langues indo-européennes en tant que langues à mots, se sont formées et évoluées par suite de la division successive du discours en phrases, éléments formateurs, mots-phrases, mots.

Il s'ensuit que le mouvement descendant, ou l'analyse proprement dit, est à l'origine de l'analytisme des langues indo-européennes, y compris le latin, le français et d'autres langues romanes.

Il est à noter que, selon le schéma de G. Guillaume, le résultat du mouvement descendant évolue avec le temps: d'abord le discours est divisé uniquement en éléments formateurs, ensuite – en phrases, mots-phrases, éléments formateurs, enfin - en phrases, mots et éléments formateurs. Prenant en considération la succession des étapes chronologiques, le caractère plus analytique du français par rapport au latin retrouve son explication plausible.

D'autre part, les langues indo-européennes se sont formées et évoluées par suite de la réunion des composants, ou éléments formateurs, dans mot-phrase, mot, phrase, discours.

A l'opposition du mouvement descendant, le lien du mouvement ascendant avec le temps n'est pas aussi évident. A notre avis, cette particularité a-temporelle du synthèse permet de comprendre les causes de l'existence continue de formes synthétiques dans les langues indo-européennes, y compris le français, malgré l'accroissement évident de constructions analytiques.

Cela paraît paradoxal, car en histoire de la langue française il est répandu d'interpréter le processus de la formation et l'évolution de la langue française comme un tournant fondamental du synthétisme latin vers l'analytisme français.

Pourtant, il faut indiquer deux faits importants:

- 1) les constructions analytiques apparaissent déjà en latin,
- 2) leur sort dans les langues romanes est différent.

Par exemple, l'évolution de constructions latines du type *habeo epistulam scriptam* a abouti à la création de formes analytiques, composées, de la conjugaison verbale en français: *j'ai écrit (une lettre)*, et d'autres langues romanes: italien: *ho scritta (lettera)*, espagnol: *ha escrito (carta)*, roumain: *am scris (o scrisoare)*, portugais: *eu escrevi (uma carta)*, tandis que l'évolution de constructions du type *cantare habeo* a abouti à la création de formes synthétiques du Futur en français: *je chanterai*, italien: *cantero*, espagnol, catalan: *cantaré*, portugais: *cantarei*; par contre, les constructions restent analytiques en silvain: *vengel a cantar (< venio ad cantare)*, sarde: *deppo/appo cantare (< debeo/habeo cantare)*, roumain: *voi cînta (< volo cantare)*, certains dialectes de l'italien du sud: *aggio a canda (< habeo ad cantare)*.

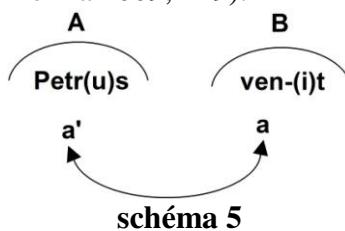
Un autre exemple de l'évolution synthétique, c'est la création en français des formes synthétiques analogiques du féminin en –e du type *grande; douce; verte*, etc., des adjectifs qui en latin ne possédaient qu'une forme exprimant le masculin et le féminin, ou le masculin, le féminin et le neutre, comme: *grandem, m-f (latin) > grand, m-f (ancien français) > grand, m : grande, f (français moderne)*.

Autrement dit, il est abusif de croire que tout changement linguistique au cours de l'évolution du français, ou d'autre langue romane, soit toujours une innovation analytique purement romane. Au cours des siècles, l'évolution analytique et synthétique coexistent, et il est très important de découvrir les causes de l'apparition de telles ou telles constructions analytiques, ou de la conservation et l'apparition de telles ou telles formes synthétiques.

Si on s'adresse de nouveau au schéma chronologique 3 de l'évolution des langues indo-européennes dès le mot-phrase vers le mot lexical, il sera évident que le «développement progressif du langage» n'est pas encore terminé, car la formation du mot lexical comme vocable de l'aire III finale, ne signifie pas la disparition totale des mots-phrases comme vocables de l'aire I initiale: des constructions pareilles existent dans plusieurs langues indo-européennes, y compris les modernes.

Il s'agit, en premier lieu, de formes verbales dont la structure morphologique comporte la personne grammaticale incorporée, comme, par exemple, en latin et en russe.

Par exemple, le mot latin *venit* est un mot-phrase dans la phrase (*Petrus*) *venit* dont la structure morphologique est la suivante: le prédicat + la 3 personne + le sujet. Cela signifie que le verbe est incident à lui-même, car il comporte, en lui-même, la personne grammaticale incorporée : *ven-* est le prédicat, (i)t – le sujet (Skrélina 2009, 119):

L'incidence du verbe dans un mot-phrase.

Louise M. Skrélina. *L'école de Guillaume: la psychosystématique*. 2009, 119.

L'existence des mots-phrases signifie que la catégorisation définitive de la langue vs le discours en tant que «la fin visée» n'est pas atteinte. C'est que le mot-phrase est un vocable qui appartient en même temps au représenté et à l'exprimé: comme mot lexical, c'est une construction de langue, comme phrase, c'est une construction de discours. Autrement dit, l'existence des mots-phrases témoigne de l'interférence continue de la langue et du discours, propre à l'aire initiale de la glossogénie.

Le rôle important du mot-phrase en tant que vocable, ou unité linguistique de l'aire prime initiale de la glossogénie, est démontré par L.M. Skréлина qui a remarqué en particulier que l'évolution d'une langue ou d'une autre, et par conséquent de ses caractéristiques typologiques, serait liée avec le développement ultérieur du mot-phrase: si la langue évolue vers le changement du mécanisme du mot-phrase et vers la transformation du mot-phrase dans le mot-verbé, alors, des composants, ou des vocables de cette langue, seraient les mots subdivisés en noms et verbes; si la langue évolue vers la conservation du mécanisme du mot-phrase et vers son «nettoyage», ou «purification» de tout privé, particulier, pour y fixer le mécanisme-même de la construction, autrement dit, le schéma relationnel, alors, des composants, ou des vocables de cette langue, seraient les phrases-mots et les mots-noms (Skréлина 2009, 123).

Il s'ensuit qu'au cours du «développement progressif» des langues indo-européennes, les mots-phrases doivent être définitivement transformés dans les mots-verbés et les mots-noms afin «de déferer au représenté et à l'exprimé un espace propre».

Pour que le verbe cesse d'être un mot-phrase et devienne un mot-verbé proprement dit, il faut que le grammème exprimant la personne (sujet de la phrase), soit démembré de la structure du mot et déporté à part, au-delà des limites de sa forme morphologique.

L.M. Skréлина a déterminé ce processus comme la «délibération de la personne» du corps du verbe.

Dans le français moderne, à l'opposition du latin, la personne grammaticale n'est plus incorporée dans la forme personnelle du verbe, par conséquent, le verbe a besoin d'un support externe, que ce soit un substantif ou un pronom.

Cela signifie le suivant: quand la forme morphologique verbale comporte le grammème exprimant la personne, le verbe garde la possibilité d'être incident à lui-même, c'est-à-dire, d'être en même temps, un mot-verbé et un mot-phrase. C'est le cas du latin, du russe, d'autres langues romanes. Quand la forme verbale ne comporte plus le grammème exprimant la personne, le verbe se cherche un support externe. C'est le cas du français moderne où le verbe possède ses supports nominaux.

C'est justement ce processus de la «délibération de la personne» du corps du verbe qu'on observe en histoire du français, en analysant des changements linguistiques dans les paradygmes du verbe et l'emploi, de plus en plus régulier, de pronoms personnels qui servent à exprimer la personne.

Pour le démontrer plus nettement, reportons-nous à la différence de formes synthétiques vs analytiques.

Il est bien connu que le mot indo-européen en tant qu'unité de langue, comprend la partie lexicale, ou lexème, et la partie grammaticale, ou grammème(s). Dans la forme synthétique, la partie lexicale et la partie grammaticale sont réunies dans le même mot. La partie lexicale précède la partie grammaticale.

Forme synthétique

lexème	grammème(s)
---------------	--------------------

schéma 6

Forme synthétique.

Par contre, dans la forme analytique, la partie lexicale est séparée, dissociée de la partie grammaticale. La partie grammaticale précède la partie lexicale.

Forme analytique

grammème(s)	lexème
--------------------	---------------

schéma 7

Forme analytique.

Il est évident que la différence fondamentale de la structure d'un mot latin vs celle d'un mot français concerne la façon - synthétique ou analytique - d'exprimer la signification grammaticale, et

l'ordre des constituants: dans la forme synthétique, la partie lexicale précède la partie grammaticale, tandis que dans la forme analytique, la partie lexicale suit la partie grammaticale.

Par exemple, dans les formes françaises *ornes*, *orne*, à l'opposition de formes latines *ornas*, *ornat*, le grammème exprimant la personne (*tu*, *il*) est démembré de la structure du mot et déporté à part, au-delà des limites de sa forme morphologique:

<i>Langue latine</i>			<i>Langue française</i>	
lexème	grammème de la personne		grammème de la personne	lexème
<i>orna</i>	<i>s</i>		<i>tu</i>	<i>ornes</i>
<i>orna</i>	<i>t</i>		<i>il</i>	<i>orne</i>

Ce processus de la «délibération de la personne» du corps du verbe a provoqué plusieurs changements linguistiques. Citons-en, par exemple, les changements phonétiques qui ont abouti à la destruction de la flexion dans les paradigmes de la conjugaison verbale: l'amusement des consonnes finales, la réduction des voyelles finales et contre-finales: *ornas*, *ornat* > *ornes*, *orne*; *dicis*, *dicit* > *dis*, *dit*.

La nécessité de fournir le verbe d'un support externe a amené à l'emploi, de plus en plus régulier, de pronoms personnels servant à exprimer la personne grammaticale (par exemple: *tu* *ornes*, *il* *orne*) et à la création de tout un système de pronoms démonstratifs, possessifs, relatifs et autres, destinés à exprimer la personne grammaticale, sujet de la phrase, et à servir de support externe pour le verbe:

démonstratifs: *celui*, *celle*; *ceux*, *celles*; *ce*, *ceci*, *cela*, *ça*;

possessifs: *le(s) mien*, *la (les) mienne(s)*; *le(s) tien*, *la (les) tienne(s)*; *le(s) sien*, *la (les) sienne(s)*; *le*, *la*, *les nôtre(s)*, *vôtre(s)*, *leur(s)*;

relatifs: *qui*, *que*, *quoi*, *dont*, *où*; *lequel*, *laquelle*, *lesquels*, *lesquelles*; *auquel*, *à laquelle*, *duquel*, *de laquelle*, *auxquels*; *etc*;

interrogatifs: *qui*, *que*, *quoi*, *qu'est-ce que?* *qui est-ce que?* *qu'est-ce qui?* *qui est-ce qui?*, *lequel*, *laquelle*, *lesquels*, *lesquelles*; *etc*

indéfinis: *on*; *quelqu'un*, *quiconque*, *chacun*; *aucun*, *autre*; *nul*, *personne*, *rien*; *tout*; *plusieurs*, *etc*.

En histoire de la langue française, l'emploi, de plus en plus régulier, de pronoms personnels en tant qu'outils grammaticaux servant d'exprimer la personne logique - sujet de la phrase, est décrit normalement dans le cadre du développement progressif de l'analytisme français et roman.

Déjà au XIXe siècle, dans l'histoire néo-grammaire, on a établi les lois phonétiques qui ont provoqué la destruction de la flexion verbale en latin et en ancien français, et qui ont conditionné l'emploi de pronoms différents pour assurer l'expression de la signification grammaticale de la personne.

Dans l'histoire structuraliste, on a prêté beaucoup d'attention à la différence structurelle des formes analytiques et synthétiques, et au processus de la restructuration morphologique du verbe qui a transformé les pronoms personnels atones dans les «morphèmes pré-posés» (Skrélina et Stanovaïa 2001, 178).

L'emploi de pronoms personnels devient normatif à partir du XVIIe siècle: Ch. Maupas et Fr. de Malherbe insistent sur l'emploi obligatoire de pronoms personnels (Brunot 1966, t. III-2, 477); Cl. Vaugelas considère l'omission de pronoms comme vieillie et la traite de «barbarisme» (Skrélina et Stanovaïa 2001, 429).

Selon les résultats de recherches consacrées au phénomène linguistique déterminé par N. Chomsky comme «pro-drop» (pronoun-dropping - non-emploi du pronom), ou «null-subject» (sujet nul), l'emploi plus ou moins régulier de pronoms personnels sujets se voit déjà en ancien français. Par exemple, selon les données de L. Balon et P. Larrivée (2016), le sujet nul aurait commencé à perdre sa prépondérance au XIIIe siècle (le sujet est exprimé dans 5-40% de phrases dans les textes du XIIIe s.) pour devenir minoritaire dans la deuxième moitié du XVe siècle.

Il est important de noter que les changements analitiques en question concernent justement la distinction du grammème de la personne, tandis que les grammèmes du temps et de la mode restent dans la forme synthétique verbale:

Langue latine

lexème	grammèmes de la personne, du temps, de la mode	
<i>orn</i>	a-t	(Praesens Indicativi)
<i>orn</i>	e-t	(Praesens Conjunctivi)
<i>orn</i>	<i>a-ba-t</i>	(Imperfectum Indicativi)
<i>orn</i>	<i>a-re-t</i>	(Imperfectum Conjunctivi)

Langue française

grammème de la personne
<i>il</i>
<i>il</i>
<i>il</i>
<i>il</i>

lexème + grammèmes du temps, de la mode
<i>orne</i> (Présent de l'Indicatif)
<i>(que) orne</i> (Présent du Subjonctif)
<i>orn-ait</i> (Imparfait de l'Indicatif)
<i>(que) ornât</i> (Imparfait du Subjonctif)

Nous observons le même processus du démembrément du grammème de la personne dans l'apparition et l'évolution de la forme analytique du nom qui reçoit son grammème séparé et préposé, ou l'article.

Il faut tout de suite indiquer que G. Guillaume, R. Valin, L.M. Skréline et d'autres spécialistes en psychomécanique du langage, ont considéré comme «mots-phrases» uniquement des formes flexionnelles de verbe.

Pourtant, dans plusieurs langues, à côté de phrases verbales à un seul mot, il y a des phrases nominatives à un seul substantif, comme par exemple, en russe, dans la célèbre poésie d'Alexandre Block.

Ночь, улица, фонарь, аптека, Бессмысленный и тусклый свет. Живи еще хоть четверть века - Все будет так. Исхода нет.	La nuit. La rue. Le réverbère. La pharmacie. Toujours tu vois Stupide, vile, terne lumière. Il en sera ainsi pour toi.
Умрешь - начнешь опять сначала И повторится все, как встарь: Ночь, ледяная рябь канала, Аптека, улица, фонарь.	<i>Tu vas mourir, et, pour la preuve,</i> <i>Tu te trouveras encore ici :</i> La nuit, les eaux glaciales du fleuve, Le réverbère, la pharmacie.

Si on considère un mot-phrase comme un mot et une phrase en même temps, les substantifs russes *Ночь, улица, фонарь, аптека* (*La nuit. La rue. Le réverbère. La pharmacie.*), seraient, sans doute, des mots-phrases nominatifs, ou substantivaux.

Ceci est possible grâce à la présence, selon la conception guillaumienne, de la personne logique implicite, incorporée dans la forme morphologique de substantif. Cette personne logique, dénommée encore ordinaire, personne de langue et cardinale (Lowe 2007, 85), sert du support de l'incidence de substantif. Par conséquent, le substantif se distingue d'autres parties de discours par son incidence interne: tous les autres parties de discours possèdent l'incidence externe de différent degré.

Il est à remarquer que dans le français moderne, la personne logique reste implicite, incorporée dans la base sémantique de substantif et lui sert du support au cours de sa formation comme unité de langue. Mais, dans le discours, elle devient exprimée par l'article qui est le signe explicite de la personne cardinale de substantif.

G. Guillaume explique ce phénomène par la dualité intérieure de la personne de substantif:

«Cette dualité intérieure est celle du sémantème proprement dit et de la personne cardinale à laquelle il est incident. L'article c'est la personne cardinale, extraite du substantif, promue au rang de morphème séparé, et chargé en même temps d'indiquer par sa variation extensive, dans le sens positif ou dans le sens négatif, l'extension effective du nom, celle dont le discours fait l'état» (Guillaume 1999, 130).

Du point de vue diachronique, cela signifie que l'article est le grammème pré-posé de la personne, démembré du corps de substantif et déporté à part, au-delà des limites de sa forme morphologique.

Ce processus est totalement pareil à la «délibération de la personne» du corps verbal. Tout pareillement à la distinction du mot-verbe, le substantif cesse d'être un mot-phrase et devient un mot-substantif proprement dit. Pour cela, il a fallu la même chose: que le grammème de la personne soit démembré de la structure du substantif et déporté au-delà des limites de sa forme morphologique.

Il s'ensuit que l'apparition de l'article et l'évolution de la forme analytique du nom sont aussi conditionnées par la division du mot-phrase, dans ce cas-là, en mot-substantif et ses éléments formateurs.

Evidemment, le processus de la «délibération de la personne» du corps du substantif, lui aussi, a provoqué plusieurs changements linguistiques. Citons-en, les mêmes changements phonétiques qui ont abouti à la destruction de la flexion casuelle nominale: l'amuissement des consonnes finales, la réduction des voyelles finales et contre-finales, par exemple: *rosā, rosae, rosam, rosā > rose ; lupi, lupo, lupum, lupō > loup*.

Donc, tout est pareil à la destruction de la flexion verbale. Cela témoigne que la destruction des flexions verbales et casuelles nominales a été conditionnée par la transformation fondamentale du système grammatical, d'autre part, les changements phonétiques ne sont pas la cause de cette transformation grammaticale, mais la conséquence.

L'emploi de l'article devient normatif aussi à partir du XVIIe siècle: F. Brunot écrit que «Depuis Vaugelas, l'article était en possession régulière de la plupart des fonctions que lui assigne notre usage moderne» (Brunot 1966, T. IV-2, 763).

L'apparition et l'emploi de plus en plus régulier de l'article est suivi par la création d'autres formes destinées à exprimer la personne cardinale de substantif, aussi bien que d'autres significations grammaticales.

Il faut remarquer que la nécessité de présenter au verbe son support externe et au substantif son support second a provoqué la création en français de deux nouveaux systèmes: celui de pronoms et celui d'adjectifs pronominaux, dénommés souvent déterminatifs.

Citons-en comme exemple, la bifurcation de formes toniques et atones de pronoms possessifs en ancien français. Dans le tableau suivant, sont présentées les formes retenues en ancien français et reparties en français moderne entre les supports du verbe et ceux du substantif:

Possessifs		
Ancien français : toniques	latin	Ancien français : atones
miens	< MEUS sg m >	mes, mis
mien	< MEUM sg m >	men, mon, mun
meie, moie	< MEA, MEAM sg f >	ma
nostre	< NOSTER, NOSTRUM sg m >	nostre
nostre	< NOSTRA, NOSTRAM sg f >	nostre
Français moderne : pronoms		Français moderne: adjectifs pronominaux
le mien, la mienne		mon, ma
le nôtre, la nôtre		notre

Conclusion:

L'évolution analytique de la langue française est conditionnée par les particularités glossogénétiques des langues indo-européennes en tant que langues à mots.

Plusieurs changements linguistiques sont conditionnés par le processus de la «délibération de la personne» du corps de noms et de verbes, nécessaire pour:

1. la division définitive des mots-phrases en noms et verbes;
2. la constitution définitive d'un mot comme construction et unité de langue vs une phrase comme construction et unité de discours;
3. la catégorisation définitive de l'espace du représenté vs celui de l'exprimé, autrement dit, de la langue vs le discours.

Ce rôle considérable de la personne logique en glossogénie et praxéogenie est conditionné par deux facteurs importants:

- 1) la personne logique sert, d'une part, de support à l'incidence au cours de la formation des mots comme constructions de langue,
- 2) et de l'autre, elle sert de base à la prédication, reliant le sujet et le prédicat, au cours de la formation des phrases comme constructions de discours.

Bibliographie

Brunot, Ferdinand. 1966. *Histoire de la langue française dès origines à nos jours*. T.I. T. III-2. T. IV-2. Paris, A. Colin.

Guillaume, Gustave. 1982. *Leçons de linguistique de Gustave Guillaume. 1956-1957. Systèmes linguistiques et successivité historique des systèmes II*. Publiées sous la direction de R. Valin, W. Hirtle et A. Joly. Québec, Presses de l'Université Laval, et Lille, Presses Universitaires de Lille.

Guillaume, Gustave. 1989. *Leçons de linguistique de Gustave Guillaume. 1946-1947. Série C. Grammaire particulière du français et grammaire générale (II)*. P. sous la dir. de R. Valin, W. Hirtle et A. Joly. Québec, Presses de l'Université Laval, et Lille, Presses Universitaires de Lille.

Guillaume, Gustave. 1999. *Leçons de linguistique de Gustave Guillaume. 1942-1943. Série B. Esquisse d'une grammaire descriptive de la langue française (I)*. P. sous la dir. de R. Valin, W. Hirtle et R. Lowe. Québec, Les Presses de l'Université Laval, et Paris, Klincksieck.

Guillaume, Gustave. 2005. *Leçons de linguistique de Gustave Guillaume. 1941-1942. Série B. Théorie du mot et typologie linguistique: initiation et construction du mot à travers les langues*. Publiées sous la dir. de R. Lowe. Québec, Les Presses de l'Université Laval.

Balon, Laurent, et Larivée, Pierre. 2016. «L'ancien français n'est déjà plus une langue à sujet nul – nouveau témoignage des textes légaux». *Journal of French Language Studies*. 26 (2-7): 221-237. <https://doi.org/10.1017/S0959269514000222>

Guiraud, Pierre. 1961. *La Grammaire*. Paris, PUF.

Lowe, Ronald. 2007. *Introduction à la psychomécanique du langage. I. Psychosystématique du nom*. Québec, Les Presses de l'Université Laval.

Skrélina, Louise M. 2009. *L'école de Guillaume : la psychosystématique*. Moscou, Vischaja Chkola (en russe).

Skrélina, Louise M., et Stanovaïa, Lydia A. 2001. *Histoire de la langue française*. Moscou, Vischaya chkola (en russe).

INCIDENCE DE SECOND DEGRE – INTERPRETATION ET PERSPECTIVES DU CONCEPT

Olivier DUPLATRE¹

Abstract : Interpretation and perspectives of the concept

The incidence of second degree is, according to the definition of Gustave Guillaume, an incidence to an incidence. For instance, *lentement* (slowly) in *Pierre marche lentement* (Peter walks slowly) relates to the incidence of *marche* to *Pierre*. This definition, although rooted in classical grammar – an adverb cannot be directly related to a substantive, i. e. to a word with internal incidence – is nonetheless fruitful since it eliminates the elements that occur once the first degree incidence has been completed and keeps only the ones that affect this incidence. Among these are manner adverbs and maybe - which is much more surprising - the propositional negation and modal verbs.

Résumé : L'incidence de second degré - interprétation et perspectives du concept

L'incidence de second degré est, selon la définition de Gustave Guillaume, une incidence à une incidence : elle "apporte avec elle le sentiment d'adverbe", qu'il s'agisse d'un adverbe de langue (*lentement* dans *Pierre marche lentement*) ou d'un adverbe de discours (*la tête haute* dans *Pierre marche la tête haute*). Cette définition, bien qu'ancrée dans la grammaire traditionnelle - un adverbe ne peut se rapporter directement à un substantif, i. e. à un mot muni de l'incidence interne - n'en est pas moins fructueuse puisqu'elle permet d'éliminer les éléments intervenant une fois l'incidence de premier degré achevée et de ne garder que ceux qui affectent cette incidence. Parmi ces derniers figureront les adverbes de manière et sans doute - ce qui est beaucoup plus surprenant - la négation propositionnelle et les verbes de modalité.

Key words: adverb, adverbial, incidence of second degree.

Mots-clés: *adverbe, adverbial, incidence de second degré.*

I. Définition guillaumienne et son origine

L'adverbe est, selon G. Guillaume une partie de discours prédicative, laquelle est incidente à l'événement que relate la phrase :

- Sont prédictives les parties du discours dont l'incidence [...] ressortit à l'événement que la phrase relate. Ne sont pas prédictives les parties du discours dont l'incidence ressortit au mécanisme de l'événement qu'est la phrase elle-même. (LL5, 28 février 1957, 130).

En tant que partie du discours prédicative, l'adverbe cherche un support qui lui est extérieur, mais contrairement à l'adjectif et au verbe, ce support n'est pas un substantif, mais une incidence en fonctionnement :

- L'incidence externe est de second degré, parce qu'elle "opère, non pas directement à l'endroit d'un support, mais indirectement à l'endroit d'un mécanisme d'incidence en fonctionnement ; et c'est le cas si je dis : un homme fort beau" (LL2, 7 avril 1949, 153)

¹ Sorbonne Université. U.F.R. d'Études germaniques et nordiques Équipe d'accueil 4509 «Sens, Texte, Informatique, Histoire». E-mail : olivier-duplatre@wanadoo.fr

Cette description vaut également pour *Pierre marche lentement* :

- [...] si je dis *Pierre marche lentement*, [...] je fais état en premier lieu de l'incidence de *marche* à *Pierre*, qui est une incidence de verbe à substantif, et comme telle une incidence de premier degré; et en second lieu intervient l'incidence de *lentement*, atteignant l'incidence de *marche* à *Pierre*; et du fait qu'elle se présente ainsi, une incidence référée à une incidence, apparaît une incidence de second degré, apportant avec elle le sentiment lié à la notion grammaticale d'adverbe. (LL8, 16 janvier 1948, 63)

D'où provient cette conception ? De la grammaire classique assurément, qui fait de l'adverbe un mot incident à un verbe, un adjetif ou un autre adverbe :

- Nous avons observé que les modificatifs se joignent avec les noms ; nous pouvons ajouter qu'ils se joignent les uns aux autres, ou plutôt [sic] qu'ils se joignent avec diverses parties du langage pour en exprimer les diverses modifications, par exemple : I. *bien méchant*, II. *aimer bien*, III. *bien mal à propos* ; voilà l'adverbe *bien* joint I. à un nom, II. à un verbe, III. à un autre adverbe. (Buffier, § 151, 58)

Mais G. Guillaume nous met en garde :

- La définition grammaticale usuelle est exacte, mais elle ne nous fait pas voir le fond des choses et ne nous met pas en présence du problème de l'incidence. (LL19, 25 avril 1940, 222)

Il faut donc affiner la définition que nous donne la tradition : partant du constat que l'adverbe ne peut aboutir directement à un mot pourvu de l'incidence interne - **un homme heureusement* (LL19, 25 avril 1940, 222) est impossible, à la différence de *un homme heureux*) -, G. Guillaume définit une incidence de second degré, à savoir une incidence qui ne parvient au substantif que par l'intermédiaire de termes munis de l'incidence externe de premier degré, soit le verbe, l'adjectif ou un autre adverbe.

L'incidence de second degré doit donc son origine à la nécessité de tisser un lien² entre le substantif et l'adverbe :

- La relation au substantif est simplement indirecte, obtenue par des termes médiateurs. (LL19, 16 mai 1940, 229)

On voit donc que G. Guillaume ne fait pas table rase du passé : il s'appuie sur les définitions traditionnelles, en reconnaît l'intérêt, mais n'en demeure pas esclave.

II. Problèmes soulevés par cette conception

A. Adverbes de langue et de discours

G. Guillaume établit une distinction entre adverbes de langue (les adverbes en *-ment*) et les adverbes de discours :

² C'est là une conception que l'on trouve dès le XVIIIe siècle chez Adelung, qui, dans son dictionnaire de la langue allemande, définit l'adverbe comme suit :

• ein Redetheil, welcher etwas Unselbstständiges [...] ausdrückt, und in dieser Gestalt nur vermittelst eines Verbi einem Substantiv beygeleget werden kann. Der Winter kommt früh, die Sonne geht auf. (Grammatisch-kritisches Wörterbuch der hochdeutschen Mundart, 1793) (= Une partie de discours exprimant quelque chose de dépendant et qui, sous cette forme, ne peut être ajouté au substantif que par l'intermédiaire d'un verbe)

- L'adverbe en *-ment* est un mot dont la compétence est limitée à la fonction [souligné par nous] d'adverbe, dont il ne sort pas. (LL3, 10 juin 1949, 229)
- *la tête haute* est une expression faite de l'incidence de *haute* à *la tête*, et cette incidence de premier degré fixe une attitude qu'on fait ensuite incidente par second degré à celle de *marche* à *Pierre*, de là: *Pierre marche la tête haute.* (LL3, 10 juin 1949, 227)

En disant cela, G. Guillaume ruine le postulat de la nature adverbiale, puisque l'adverbe, qu'il soit de langue ou de discours, est une fonction définie par l'incidence de second degré, une fonction, qui, comme toute fonction d'ailleurs, ne peut être observée qu'en discours puisqu'elle affecte une incidence en fonctionnement.

Ainsi, il n'y a pas lieu de distinguer adverbes de langue et de discours puisque tous deux relèvent du discours. Certes, on peut prévoir qu'un terme en *-ment* puisse être utilisé comme adverbe, mais cela n'exclut pas d'autres fonctions.

D'ailleurs, la classe très hétérogène des termes en *-ment* ne donne pas forcément lieu à des adverbes. Citons, par exemple, les fonctions suivantes :

- Complément d'agent :
 - Puis, **divinement** avertis en songe de ne pas retourner vers Hérode, ils regagnèrent leur pays par un autre chemin. (Mt 2, 12)³
- Modificateur aspectuel, ou, pour citer Damourette et Pichon, "auxicatarrhème" (II, § 610) :
 - Il a trouvé toutes les notes que vos créanciers lui renvoyaient acquittées, en lui écrivant qu'ils étaient **intégralement** payés. (A. Dumas fils, *La Princesse de Bagdad*, I, 5)⁴
- Marqueur de degré :
 - Il est terriblement fatigué.

Nous pensons devoir distinguer cette dernière fonction d'un adverbe puisque celle-ci à partir d'une valeur initiale (*fatigué*) produit une nouvelle valeur (*terriblement fatigué*), qui développera une incidence de premier degré en direction d'un substantif ou, comme c'est le cas ici, d'un équivalent de substantif.

B. L'hétérogénéité de la classe fonctionnelle

Dans la mesure où la définition proposée par G. Guillaume s'appuie sur la tradition grammaticale, elle ne peut, même si elle amende cette tradition, qu'aboutir à un ensemble hétérogène de fonctions.

Quelle relation existe-t-il entre *heureusement*, *hier*, *lentement*, *intégralement* ?

- L'invariabilité bien sûr.

³ Comme l'indique H. Constantin de Chanay, à qui nous sommes redevable de cet exemple, "certains adverbes paraissent [...] bien plus introduire un actant dans la scène que lui attribuer une propriété, glissant notionnellement du même coup de la manière à l'agentivité." (1998, 309)

⁴ L'exemple est emprunté à Damourette et Pichon (II, § 610, 236)

- b. Le fait que ces éléments ne puissent satisfaire à la définition des autres parties de discours⁵, et qu'ils permettent, ce faisant, de maintenir un nombre relativement stable de parties de discours⁶, comme si l'adverbe avait été créé pour les autres parties de discours.
- c. Ajoutons l'incidence de second degré.

C. L'incidence affectée par l'adverbe

On ne peut multiplier les incidences de second degré : en lisant G. Guillaume, on en découvre deux :

- a. L'incidence à l'incidence de l'adjectif au substantif, comme dans *un homme très riche* ou *fort beau*.
- b. L'incidence à l'incidence du verbe au substantif, comme dans *Pierre marche lentement*.

Et cela devrait suffire à exclure trois types d'adverbes :

1. Adverbes de temps et autres circonstants :

La terminologie *adverbe de temps* n'apparaît qu'à une seule reprise dans les leçons de G. Guillaume :

- On peut dire librement : Il avait déjeuné, on ne dira pas : Il eut déjeuné. Pour employer le passé antérieur, il est nécessaire d'employer un adverbe de temps, ou une expression équivalente, dont le rôle est de maintenir un verbe, qui en a perdu intrinsèquement la capacité, en incidence dans le temps, toute décadence exclue. (LL12, 21 avril 1939, 229-230)

On perçoit également un équivalent d'adverbe avec :

- l'incidence, adverbialement prolongée d'expressions constitutivement nominales se rapportant à une idée d'attitude, de temps, de moment, de survenance dans le temps [...] être venu l'an dernier (LL3, 10 juin 1949, 226)

Mais peut-on parler d'incidence à une incidence alors même que l'adverbe de temps et les autres circonstants définissent un cadre de validation à la prédication ? Comme le note un auteur tel que Hengeveld, l'adverbe de temps ou de lieu modifie l'ensemble de la phrase :

- Note that within the class of adverbs we restrict ourselves to manner adverbs. We exclude other classes of adverbs, such as temporal and spatial ones, which do not modify the head of the predicate phrase, but rather modify the sentence as a whole. (2004, 530)

Autrement dit, lorsque ces éléments interviennent, l'incidence du verbe au substantif est déjà achevée, elle n'est plus en fonctionnement.

5 Je reprends ici la constatation de Quirk et alii: "Indeed, it is tempting to say simply that the adverb is an item that does not fit the definitions for other parts of speech/word classes." (1972, 267)

6 C'est la conclusion que tire G. Rauh : "If it is the purpose of part-of-speech categories to structure the large number of words of a language into a cognitively manageable number of sets of words, then this number should not be too large." (2015, 38)

2. Les adverbes dits de phrase : ceux-ci ne portent pas sur l'incidence en fonctionnement, mais permettent d'effectuer un calcul sur la valeur de vérité du contenu (modalisateur) ou d'effectuer un commentaire sur le contenu asserté (appréciatifs).

3. Les modificateurs aspectuels (*totalement*, *intégralement*, *complètement*) : puisque ceux-ci sont incidents à un processus interne au lexème verbal.

4. Ajoutons ici les adverbes dits de degré (*très*, *fort*) puisqu'ils permettent de fixer sur une échelle de valeurs une valeur différente de la valeur initiale. Or, c'est précisément cette valeur qui est incidente au substantif. Vu sous cet angle, le marqueur de degré serait porteur non d'une incidence de second degré, mais d'une incidence de premier degré.

Nous nous écartons ici de l'enseignement de G. Guillaume, lorsqu'il affirme :

- *très* s'évade de la prédicativité [...] Sa prédication propre est défaillante, appelle un complément. (leçon inédite du 20. 12. 1951, citée par J. Cervoni [1990, 8])

Cette définition n'est pas sans rappeler ce que nous dit Du Marsais de la préposition :

- La préposition est, pour ainsi dire, un mot d'espèce ou de sorte, qui doit ensuite être déterminé individuellement. Par exemple, *Cela est dans* ; *dans* marque une sorte de manière d'être par rapport au lieu : et si j'ajoute *dans la maison*, je détermine, j'individualise, pour ainsi dire, cette manière spécifique *d'être dans*. (1769, 261-262)

Ce n'est d'ailleurs pas un hasard si G. Guillaume rassemble ce type d'adverbes, les prépositions et les conjonctions dans le domaine de la transprédicativité. À ce titre, le marqueur de degré est beaucoup plus proche de la préposition, de la conjonction qu'il ne l'est de l'adverbe dit "prédictif".

Nous proposons donc l'interprétation suivante : si l'on admet qu'une "opération de mise en forme porte nécessairement sur une certaine matière" (Cervoni 1990, 8), *très* ne peut, en tant qu'outil, qu'être appelé par une partie de discours prédicative et donc devenir incident à cette dernière.

Il ne resterait donc que des adverbes de manière répondant à la définition de l'incidence de second degré.

Cela ne saurait surprendre :

- D'après Ramat et Ricca (1994), les adverbes de manière sont, sur le plan sémantique, des adverbes prototypiques.
- D'après Hengeveld, l'adverbe est un modificateur de ce qu'il appelle "a non nominal head", ce qui lui permet de réduire la classe des adverbes aux adverbes de manière :

- An *Adverbial predicate* is a predicate which [...] can be used as a modifier of a non-nominal head. (1992, 37)

Il est d'ailleurs intéressant de noter que chez cet auteur, tout comme chez Guillaume, l'adverbe n'affecte pas le substantif.

- Le choix, enfin, des exemples de G. Guillaume est révélateur : si l'on excepte les marqueurs de degré (*très*, *fort*), G. Guillaume ne cite guère que des adverbes de manière, des adverbes, qui plus

est, correspondant à peu de choses près aux quatre catégories sémantiques mises en lumière par Hallonsten Halling dans son étude typologique :

- Vitesse :
 - Pierre marche lentement. (LL8, 16 janvier 1948, 63)
- Bruit :
 - Chanter fort (LL3, 10 juin 1949, 228)
- Valeur :
 - Pierre parle bien (LL2, 154)

G. Guillaume ne mentionne pas le soin ; cette lacune sera comblée en 1974 par G. Moignet avec *Pierre lit attentivement. (Études de psycho-systématique française, 118)*

II. Interprétation du concept

Le fait qu'une incidence affecte une autre incidence presuppose un temps que G. Guillaume nomme temps opératif, temps pendant lequel se déroule la prédication du verbe au substantif, temps pendant lequel s'effectue l'incidence de second degré.

Cela amène C. Guimier, en 1991, à définir trois orientations de l'adverbe : un adverbe intervenant à proximité du verbe, un adverbe intervenant à proximité du substantif, un adverbe intervenant à égale distance du substantif et du verbe, soit *Pierre travaille joyeusement, méticuleusement, inutilement.*

On voit donc que la prise en compte du substantif et du verbe est fondamentale pour appréhender l'incidence de second degré.

Prenons un exemple simple :

- Dans [...] *Pierre écoute attentivement*, ce qui est déclaré attentif, c'est, assurément, l'écoute, mais c'est, en même temps, Pierre ; l'écoute et son agent sont qualifiés conjointement, inséparablement, et c'est pourquoi nous disons que ce qui est qualifié, c'est l'incidence du procès à son agent." (Moignet 1974, 118)

Mais au lieu de dire que ce qui est qualifié est l'incidence de second degré, retenons plutôt la double qualification dont parle G. Moignet.

Cette double qualification, G. Moignet n'est pas le seul à l'avoir perçue : citons notamment Damourette et Pichon, Z. Vendler, et plus près de nous M. Dalrymple :

- L'auxirrhématose comporte donc, outre sa nature épiplérotique essentielle, une certaine part de diaplérose. (Damourette et Pichon, II, § 610, 236)
- If John cooks slowly, we can say that he is slow in his cooking or that his cooking is slow. (Vendler 1967, 188)

- In *David played skilfully*, *skillfully* is a two-place predicate : its arguments are the person that performed the action (here, David) and the action that is performed skillfully (here, playing). In general, a manner adverb like *skillfully* takes two arguments, one corresponding to the subject of the sentence and the other roughly corresponding to the verb phrase - the action that is performed. (Dalrymple 2001, 271)

En revanche, on est dans l'embarras dans les cas suivants : K. Ettmayer (1936, 992) souligne que le rossignol qui chante bien (*schön*) n'est pas beau ; R. Bartsch indique que *wunderbar* (= magnifique) ne se dit de Petra lorsqu'elle danse magnifiquement (1972, 151). Quant à F. Landmann (2000, 9), il remarque qu'un sumotori qui tape légèrement sur l'épaule de son collègue n'est pas léger pour autant. Effectivement, un sumotori n'est pas léger. Mais s'agit-il de cette légèreté ? Admettons que *légèrement* parvienne quand même jusqu'au substantif ; ce ne pourrait être que sous une autre forme. Et c'est ce qui nous conduit à postuler l'existence d'un filtre verbal à travers lequel *légèrement* accède au substantif. Inversement, dans *Pierre travaille joyeusement*, le filtrage exercé par le substantif est tel que le travail ne peut être qualifié de joyeux.

Par conséquent, l'incidence de second degré serait une double relation obtenue par le filtrage du verbe et du substantif, un filtrage comparable à l'idée regardante guillaumienne.

Il est à cet égard important de distinguer *adverbe* et *prédication seconde*. Comparons *She drove the car drunk/She drove the car drunkenly*. Dans le premier cas, *drunk* se rapporte exclusivement au pronom substantif : il s'agit donc d'une prédication seconde. Dans le second, en revanche, *drunkenly* ne se rapporte pas exclusivement au verbe, car bien que n'étant pas saoul, le sujet, dans sa conduite, se comporte comme s'il était ivre. On voit donc que l'adverbe parvient au substantif sous une autre forme : l'adverbe, contrairement à sa dénomination, ne modifie rien, il peut en revanche se modifier sous la pression d'un filtrage verbal ou substantival trop important.

Précisons toutefois que si le filtre verbal est une idée guillaumienne – l'adverbe ne parvient au substantif que par l'intermédiaire du verbe – le filtre substantival, en revanche, relève de l'interprétation de l'idée d'incidence de second degré.

Quant à la présentation de l'adverbe de manière et de la double relation qu'il exprime, rien de plus guillaumien : la manière est ici un entier⁷ correspondant à l'équation suivante :

$$\text{manière d'exister} + \text{manière de faire} = 1^8$$

⁷ Rappelons ce que G. Guillaume entend par entier : On sait combien me préoccupe, en grammaire et plus généralement en linguistique, la question de l'entier. C'est l'une des questions, en petit nombre, que je retrouve partout. Partout en effet se déterminent, dans la structure du langage, des mouvements de pensée dont la limite de développement est leur entier et qui, en conséquence, sont saisis par la pensée elle-même, et en elle, soit avant leur accession à la condition d'entier, soit au moment où ils accèdent à cette condition non dépassée, soit à un moment où ils y ont accédé par un dépassement qu'on peut faire aussi petit ou aussi grand que l'on voudra. Cette marche des mouvements de pensée à leur intégrité spécifique est [...] l'une de ces lignes de force qui constituent le mécanisme de base de la structure du langage. Ce mécanisme de base est partout. (LL3, 201)

⁸ Le chiffre *1* désigne ici le symbole d'intégrité. Voici deux exemples empruntés à G. Guillaume :

"Avec le participe en *-ant*, il y a passage de l'inaccompli à l'accompli. La forme embrasse l'un et l'autre qui en sont chacun une partie. On peut donc écrire :

inaccompli + accompli = 1

Avec le participe en *-é*, forme morte du verbe, le passage de l'inaccompli à l'accompli est quelque chose de révolu, de dépassé. L'accompli est devenu tout, l'entier. On peut donc écrire :

accompli = 1" (LL7, 25)

Ces deux composantes peuvent s'équilibrer, mais l'une peut l'emporter sur l'autre, auxquels cas on obtient soit un adverbe orienté vers le substantif (*joyeusement* dans *Pierre travaille joyeusement*) ou un adverbe orienté vers le verbe (*vainement* dans *Pierre attend vainement*).

Ajoutons que la manière est une notion très étrange : elle se dit de l'action tout en étant dans l'action, car elle est "impliquée" ou "cachée" dans celle-ci (Dik 1997, 228), car l'événement et la manière ne font qu'un seul être (Golay 1959, 69)⁹. Elle se dit du substantif pour établir une manière d'exister, mais est-elle dans le substantif, comme elle est dans le verbe d'action ? C'est une question qu'il faut soulever, mais pour laquelle nous n'avons à l'heure actuelle aucune réponse.

III. Perspectives du concept

Les adverbes se résument-ils aux adverbes de manière ? Certains le pensent (Hengeveld, Hallonsten Halling). On peut néanmoins poser deux hypothèses, notamment pour une langue germanique telle que l'allemand :

A. La négation prédicative en allemand : celle-ci ne se divise pas en négation immanente et négation transcendante comme en français¹⁰. Elle est d'un seul tenant et provoque une rupture de la prédication. Or, pour provoquer cette rupture, elle doit être incidente à la relation de prédication. Prenons un exemple :

- Peter kommt nicht. (= Pierre ne vient pas)

Dans ce cas, on indique avec le négateur que le substantif-sujet ne convient pas pour la venue (*le venir* très exactement) ; l'incidence au substantif subit alors un filtrage verbal. Mais on indique également que le venir ne convient pas pour ce substantif-sujet ; l'incidence au verbe est ici filtrée par le substantif. Syntaxiquement, le négateur porte sur la prédication pour former, sémantiquement, un nouveau concept, à savoir la non-venue.

B. Les verbes de modalité en allemand

Cette idée nous est venue en observant certains verbes susceptibles d'exprimer la modalisation, et qui, ce faisant, réduisent considérablement leur spectre morphologique. Ainsi *dürfen* (= avoir la permission de) ne peut être utilisé qu'au subjonctif II en allemand pour exprimer la probabilité (*dürfte* = pourrait). Il est alors équivalent à un modalisateur tel que *vermutlich* (= probablement). Ce phénomène d'adverbialisation peut-il être observé ailleurs ?

Prenons la modalité inhérente (possibilité, obligation) : quand on lit les descriptions de cette notion, on se rend compte que le verbe de modalité ne peut pas être incident au premier degré, puisqu'il affecte la relation de prédication :

⁹ Citons le passage en question : "[Dans «Je marche calmement»] le mot calmement dégage une des manières «essentielles» de l'événement, manière dont cet événement se manifeste et qui permet de distinguer cet événement d'autres marches qui sont d'autres événements. Constatation importante encore, le calme de cette marche ne pourrait exister indépendamment de l'événement au cours duquel il apparaît : cette qualification de l'événement est le fruit d'une abstraction. Or, le propre d'une abstraction est de ne pas avoir d'essence ou, si l'on préfère, de n'avoir qu'un artifice pour existence. Il en résulte qu'on ne peut localiser une abstraction à l'extérieur (circon-stanciel) de l'être d'où on l'a tirée, car il lui faudrait alors être. [...] Il apparaît ainsi manifestement que le complété et le complément, c'est-à-dire l'événement et la manière dont celui-ci se déroule, ne sont qu'un seul être au sujet duquel un effort d'abstraction permet de dégager momentanément une caractéristique inhérente à cet événement." (1959, 68-69)

¹⁰ Voir à ce sujet la leçon de linguistique du 25 février 1945 (LL3, 117-125).

- Deontic modality is concerned with the necessity or possibility of acts performed by morally responsible agents [souligné par nous]. When we impose upon someone the obligation to perform or to refrain from performing a particular act, we are clearly not describing either his present or future performance of that act. There is a sense in which the sentence we utter can be said to express a proposition; but it is not a proposition which describes the act itself. What it describes is the state-of-affairs that will obtain if the act in question is performed. (Lyons 1977, 823)
- Modality is an operator of the core layer, having both the nucleus and its core arguments in its scope. This follows from the semantics of modality in that it expresses the relationship between the actor and his accomplishment of the action [souligné par nous]. (Foley/Van Valin 1984, 215)
- Inherent Modality: All those linguistic means through which a speaker can characterize the relation between a participant in a state of affairs and the realization of the state of affairs [souligné par nous]. [...] The main inherent modal distinctions [...] are: ability, volition and a number of instances of obligation and permission. (Hengeveld 1987, 56)

Prenons l'exemple suivant :

- Er kann kommen (= il peut venir).

Dans ce cas, *kann* indique que les conditions sont réunies

a. pour que le venir soit accompli par le substantif-sujet (incidence au verbe/filtrage par le substantif)

et b. pour que le substantif-sujet (incidence au substantif/filtrage verbal) accomplit l'action consistant à venir.

Conclusion provisoire

Bien sûr, on ne manquera pas de rejeter ces deux hypothèses, sans doute pour des raisons terminologiques et morphologiques. Toutefois, on ne peut nier que l'adverbe de manière, la négation prédicitionnelle et les verbes de modalité, dont la fonction consiste précisément à définir la relation de prédication, sont proches de la prédication du verbe au substantif. Quel est ce degré de proximité ? Comment ces différents éléments sont-ils mis en relation ? Quelle est leur place dans l'énoncé, autant de questions qui font écho aux préoccupations de J. Cervoni en 1990 :

- Le traitement de l'adverbe, comme de bien d'autres questions, aurait beaucoup à gagner à la consolidation théorique des grilles d'analyse de l'acte de langage intégral. (1990, 11)

Une chose est sûre : pour trouver une réponse au délicat problème posé par l'adverbe, on ne peut plus se contenter de définitions qui feraient de l'adverbe un terme invariable se rapportant, qui à un verbe, qui à un adjectif, qui à un autre adverbe. Son avatar, l'adverbial, n'est pas plus satisfaisant : si ce dernier constitue "un membre de phrase qui n'est pas défini comme un autre type de membre" (Nölke 1990, 17), tout type de circonstant, qu'il s'agisse d'un adverbe, d'un groupe prépositionnel,

etc. peut dès lors prétendre au titre d'adverbial. À l'hétérogénéité de la classe d'adverbes succède donc l'hétérogénéité des adverbiaux. Aux problèmes de classification posés par l'adverbe succèdent donc des problèmes similaires : cette forme est-elle, n'est-elle pas un adverbial ? Le débat est sans fin.

La psychomécanique, en revanche, permet de départager tous ces adverbiaux et de ne retenir que ceux qui affectent l'incidence du verbe au substantif. C'est là un progrès immense. Doit-on dès lors conserver le terme *adverbe* ? Doit-on l'abandonner ? La question est accessoire et ne doit pas nous faire perdre de vue que l'incidence de second degré est une fonction.

Bibliographie

- ADELUNG, JOHANN CHRISTOPH (1793/1970) : *Grammatisch-kritisches Wörterbuch der Hochdeutschen Mundart*. 2e éd. Hildesheim/New York : Georg Olms Verlag.
- BARTSCH, RENATE (1972) : *Adverbialsemantik*. Frankfurt am Main : Athenäum Verlag.
- BUFFIER, CLAUDE (1711) : *Grammaire françoise sur un plan nouveau*. Bruxelles : Jean Leonard.
- CERVONI, JEAN (1990) : La partie du discours nommée adverbe. In: *Langue française* 88. 5-11.
- CONSTANTIN DE CHANAY, HUGUES (1998) : L'Adverbe de manière : circonstant scénique à incidences contextuelles. In : S. Rémi-Giraud et A. Roman (éd.), *Autour du circonstant*. Lyon : Presses universitaires de Lyon. 307-338.
- DALRYMPLE, MARY (2001) : *Lexical functional grammar*. San Diego, London, Boston, New York, Sydney, Tokyo, Toronto : Academic Press.
- DAMOURETTE, JACQUES, PICHON, ÉDOUARD : *Des mots à la pensée – Essai de grammaire de la langue française*. Vol. 2. Paris : Éditions d'Artrey.
- DIK, SIMON C. (1997) : *The Theory of Functional Grammar*. Première partie : *The Structure of the Clause*. 2e édition. Berlin/New York : W. de Gruyter.
- DU MARSAIS (1769) : *Logique et Principes de grammaire*. 1re partie. Paris : Briasson, Le Breton, Herissant Fils.
- ETTMAYER, KARL (1936) : *Analytische Syntax der französischen Sprache*. Volume 2. Halle : Niemeyer.
- FOLEY, WILLIAM A., VAN VALIN Jr., ROBERT D. (1984) : *Functional syntax and universal grammar*, Cambridge, London, New York, New Rochelle, Melbourne, Sydney : Cambridge university Press.
- GOLAY, JEAN-PIERRE (1959) : Le complément de manière est-il un complément de circonstance ? *Le Français moderne*, 1959, 1. Paris : d'Artrey. 65-71.
- GUILLAUME, GUSTAVE (1971) : *Leçons de linguistique 2, 1948-1949, Série B, Psycho-systématique du langage, Principes, méthodes et applications I*. Québec : Les Presses de l'université Laval, Paris : Klincksieck.
- GUILLAUME, GUSTAVE (1982) : *Leçons de linguistique 3, 1948-1949, Série C, Grammaire particulière du français et grammaire générale (IV)*. Québec : Les Presses de l'université Laval.
- GUILLAUME, GUSTAVE (1982) : *Leçons de linguistique 5, 1956-1957, Systèmes linguistiques et successivité historique des systèmes II*. Québec : Les Presses de l'université Laval, Lille : Les Presses universitaires de Lille.
- GUILLAUME, GUSTAVE (1987) : *Leçons de linguistique 7, 1945-1946, Série A, Esquisse d'une grammaire descriptive de la langue française (IV)*. Québec : Les Presses de l'université Laval, Lille : Les Presses universitaires de Lille.
- GUILLAUME, GUSTAVE (1988) : *Leçons de linguistique 8, 1947-1948, Série C, Grammaire particulière du français et grammaire générale (III)*. Québec : Les Presses de l'université Laval, Lille : Les Presses universitaires de Lille.

- GUILLAUME, GUSTAVE (1992) : *Leçons de linguistique 12, 1938-1939*. Québec : Les Presses de l'université Laval, Lille : Les Presses universitaires de Lille.
- GUILLAUME, GUSTAVE (2009) : *Leçons de linguistique 19, 1939-1940, Théorie des parties du discours*. Québec : Les Presses de l'université Laval.
- GUIMIER, CLAUDE (1991) : Peut-on définir l'adverbe ? In: C. Guimier, P. Larcher (éd.), *Les États de l'adverbe*. Travaux linguistiques du CERLICO. 11-34.
- HALLONSTEN HALLING, PERNILLA (2018) : *Adverbs : A typological study of a disputed category*. Academic dissertation for the Degree of Doctor of Philosophy in Linguistics at Stockholm University to be publicly defended on Friday 13 April 2018.
- HENGGEVELD, KEES (1987) : Clause structure and modality in functional grammar. In : J. van der Auwera, L. Goossens (éd.), *Ins and Outs of the predication*. Dordrecht : Foris Publications. 53-66.
- HENGGEVELD, KEES (1992) : Parts of speech. In: M. Fortescue, P. Harder, L. Kristoffersen (éd.), *Layered Structure and Reference in a Functional Perspective*. Papers from the functional grammar conference in Copenhagen 1990. Amsterdam: John Benjamins. 29-53.
- HENGGEVELD, KEES, RIJKHOFF, JAN, SIEWIERSKA, ANNA (2004) : Parts-of-speech systems and word order. In: *Journal of Linguistics* 40. 527-570.
- LANDMAN, FRED (2000) : *Events and plurality – The Jerusalem Lectures*. Dordrecht/Boston/London : Kluwer Academic Publishers.
- LYONS, JOHN (1977) : *Semantics*. Volume 2. Cambridge/London/New York : Cambridge university press.
- MOIGNET, GERARD (1974) : *Études de psycho-systématique française*. Paris : Klincksieck.
- NØLKE, HENNING (1990) : Les adverbiaux contextuels : problèmes de classification. *Langue française* 88. 12-27.
- QUIRK, RANDOLPH, GREENBAUM, SIDNEY, LEECH, GEOFFREY, SVARTVIK, JAN (1972) : *A comprehensive Grammar of English*. London: Longman.
- RAMAT, PAOLO, RICCA, DAVIDE (1994) : Prototypical adverbs: On the scalarity/radiality of the notion Adverb. In: *Rivista di Linguistica* 6. 289-326.
- RAUH, GISA (2015) : Adverbs as a linguistic category (?). In: Karin Pittner, Daniela Elsner, Fabian Barteld (ed.), *Adverbs*. Amsterdam: John Benjamins. 19-45.
- VENDLER, ZENO (1967) : *Linguistics in philosophy*. Ithaca, New York : Cornell University Press.

**ETUDE COMPARATIVE DU FUTUR DANS LE SYSTEME VERBAL
DU FRANÇAIS ET DU ROUMAIN CONTEMPORAINS**

**STUDIU COMPARATIV AL VIITORULUI IN SISTEMUL VERBAL
FRANCEZ SI ROMÂN CONTEMPORAN**

Eudochia VOLONTIR-SEVCIUC
Université Paris IV, France
E-mail : eudochia.sevciuc@yahoo.fr

Résumé

Dans notre communication nous nous proposons de discuter d'un phénomène qui, d'après nous, n'a pas été suffisamment traité par les linguistes français et roumains et qui soulève encore beaucoup de questions. Il s'agit de l'expression du futur en français et en roumains qui se présente différemment d'une langue à l'autre, de comprendre la différence fondamentale entre deux langues avec un futur français plus orienté vers la réalisation de l'action, situé sur l'axe du discours "Moi - Ici- Maintenant "origine T0 ou" Chronologie absolue" et un futur roumain plutôt modal et hypothétique, capable d'exprimer l'éventualité.

Rezumat

In comunicarea noastră propunem discuția unui fenomen care, după părerea noastră, n-a fost suficient tratat de către lingvistii francezi și români, în urma căreia mai apar încă multe întrebări. Merge vorba despre expresia viitorului, care se prezintă diferit în română și franceză, despre inteligeerea diferenței fundamentale dintre ambele limbi cu un viitor din franceză mai mult orientat spre realizarea acțiunii, situată pe axa discursului "Eu- Aici-Acum", originea T0 sau "Cronologie absolută" și un viitor din română mai mult modal și ipotetic, capabil să exprime eventualitatea.

Mots clés: *futur français, futur roumain, temps, mode*

Cuvinte cheie: *expresia viitorului, româna, franceza, timp, mod*

Observations générales sur l'emploi des temps en français

Les temps d'un verbe français ne s'emploient pas comme les membres d'un système unique, ils se distribuent en deux systèmes distincts et complémentaires. Ces deux systèmes manifestent deux plans d'énonciation différents, que nous distinguerons comme celui du *discours* et celui de *l'histoire*.

Si le point de départ de la division temporelle est le présent, on obtient une division primaire du temps que l'on appelle temps du discours (E. Benveniste) situé sur l'axe déictique Moi-Ici-Maintenant, chronologie absolue ou l'axe de l'énoncé. Au contraire si la référence au moment de l'énonciation est indirecte c'est-à-dire si le point de référence est situé par rapport à un autre moment autre que le présent (passé ou futur), il en résulte un autre axe où les temps sont rapportés les uns aux autres. C'est le temps de l'histoire (E. Benveniste) ou le temps narratif situé sur l'axe lors-alors (P. Imbs)-chronologie relative ou axe du récit (R. Jakobson, J. Dubois)

LE FUTUR EN FRANÇAIS

Le futur simple français est issu de futur périphrastique latin « *habeo cantare* , inversé en *cantare habeo* a donné *cantare ai* , puis par fusion chanterai », ceci pour toutes les personnes sauf les premières et deuxièmes personnes du pluriel qui ont vécu un traitement différent.

Le futur situe le procès dans la chronologie absolue, dans une époque à venir par rapport au moment de l'énonciation. Cette époque peut être plus ou moins lointaine par rapport à ce moment. Expression de la postériorité, le futur prend son point de départ dans le présent, mais place l'action en dehors de la réalité de celui-ci. Création tardive, le futur a eu tout d'abord une valeur modale (supposition, obligation, incertitude) qui s'est ultérieurement transformée en valeur temporelle. Souvent, d'ailleurs, les deux types de valeurs coexistent.

La position de postériorité de ce type de futur par rapport à l'acte de l'énonciation engendre deux valeurs fondamentales : *le futur à venir* et *le futur proche* :

Je partirai dans quelques minutes - futur proche

Je partirai dans deux ans - futur lointain

Le futur *à venir* indique le fait que le processus, non encore réalisé, est postérieur à une référence située dans l'actualité, dans le passé ou dans le futur du sujet parlant.

En situant le procès dans l'avenir, après le moment de l'énonciation, le futur envisage le procès avec une certaine part d'hypothèse et d'incertitude.

Le futur proche indique que le procès n'est pas encore réalisé, mais il est tout près de se réaliser:

Ex : Regarde, observe-le bien. il va d'abord s'agenouiller, puis il va se redresser lentement.

Temps du discours (situé sur l'axe de l'énoncé), la seule forme verbale du futur peut marquer la projection de l'action dans l'avenir par rapport au « présent » de l'énonciation : *Je partirai sans toi* ; cette projection peut être confirmée par un adverbe ou un complément circonstanciel. Ces indices temporels sont de nature à souligner la distance entre le fait à venir et le présent du locuteur. *Demain, je partirai sans toi*. Dans une subordonnée dépendant d'un verbe au présent, le futur s'emploie avec la même valeur : *Je sais qu'il viendra*.

Formes qui envisagent le procès après le moment de l'énonciation, les temps du futur, considérés par certains grammairiens modes (V. Martin, 1983, p. 127 - 128), désignent le temps que l'on ne touche pas encore, que l'on imagine seulement, en apportant l'idée d'hypothèse (Guillaume, 1983, p. 31); toute une série d'emplois du futur joue plus ou moins sur la virtualité inhérente à l'époque future. « Ils se fondent sur l'idée de possible que, par nature, l'avenir comporte avec lui » (Martin, 1983, p. 128).

Temps du discours, situé sur l'axe de l'énoncé, le futur *indique la postériorité* par rapport au ME: *Elle se prépare, car ses amis lui rendront visite ce soir.*

LE FUTUR DE CONCORDANCE

Le futur de concordance est caractéristique pour le français. Nommé aussi *futur dans le passé*, il est identique du point de vue de la forme, au conditionnel, présent ou passé, donc correspondant au futur simple ou futur antérieur.

Exemple : *J'ai cru en la parole du ministre, quand il a dit qu'il ferait quelque chose mais il n'a rien fait.*

Elle déclarera qu'elle viendrait, quand on l'aura appelée.

LE FUTUR DU PASSE

Le futur du passé est identique à la forme du conditionnel. Si le futur simple, qui sert à exprimer un fait dont la réalisation est projetée dans l'avenir mais dont le point de départ est fixé dans le présent, est transposé dans le passé, le système de référence change. Et ce changement se traduit

formellement par la substitution des désinences de l'imparfait à celles du présent du verbe *avoir*. « Le conditionnel - temps » sera donc toujours en rapport avec une forme temporelle du passé :

Style indirect :

La mère de Rieux dit à Rambert qu'il le trouverait à l'hôpital de la haute ville.

Style indirect libre :

La réponse fut plutôt vague. Il fallait patienter jusqu'à la semaine prochaine. On recommencerait alors.

Gonzales proposa donc un rendez-vous pour le lundi suivant. Mais cette fois -ci, on installerait Rambert chez Marcel et Louis.

(Camus, *La peste*)

On sait qu'en roumain cette règle de concordance ne s'applique pas. Grevise souligne qu'au niveau du sens, le futur de concordance et le conditionnel sont différents : « Le futur du passé n'a rien du mode conditionnel :*Elle a déclaré qu'elle viendrait* n'est que la transcription au passé de *elle déclare qu'elle viendra* ».

LE CONDITIONNEL

Le conditionnel pose le problème de savoir s'il s'agit d'un mode. Les grammaires distinguent traditionnellement un conditionnel temps, qui est l'expression du futur dans un récit du passé:

Marie avait dit qu'elle-viendrait le lendemain et un conditionnel mode, lié à l'expression de l'hypothèse:

Tu pourrais connaître mon ami, si tu venais plus tôt.

Par rapport au futur, le conditionnel renforce la part d'incertitude inhérente à l'avenir: il présente le procès avec une charge d'hypothèse. G. Guillaume (1929: 48) le nomme futur hypothétique.

L'hypothèse est la valeur fondamentale du conditionnel:

Si Marie avait un père, elle serait heureuse.

Sémantiquement, le conditionnel est défini comme un irréel du présent (« *mais elle n'en a pas* »), qui se distingue de l'irréel du passé:

Si Marie avait eu un père, elle aurait été heureuse (« *malheureusement, elle n'en a pas eu* ») et du potentiel:

Si Marie avait un jour un père, elle serait heureuse (« *peut-être en aura-t-elle un* »).

Les valeurs sémantiques d'irréel du présent ou du passé ne sont pas exprimées par le conditionnel (comme dans le cas du conditionnel temps), mais par le verbe de la subordonnée, à l'imparfait ou au plus-que-parfait, en corrélation avec *si*.

Pour s'en convaincre il suffit de comprendre la phrase: *Ah! si Marie avait eu un père...*

Comme le futur, le conditionnel indique une vision postérieure du procès cette fois , le point de référence à partir duquel est envisagé l'avenir n'est plus le présent, mais bien le passé. Dans sa valeur de base, cette forme verbale n'exprime donc le conditionnel ou l'hypothèse, mais bien *l'avenir vu du passé*.

Cette valeur temporelle fondamentale est sensible dans les structures *de discours indirect* (qui rapportent les paroles ou les pensées d'un personnage)

Ex. *Il m'écrivit qu'il partirait seul en vacances.*

Si le verbe principal au passé disparaît et s'il est mentionné en phrase indépendante la structure prend la forme de discours indirect libre, avec le même emploi du conditionnel.

Ex...: *...il m'écrivit une longue lettre. Cette année, il partirait seul en vacances pour faire le point.*

Dans ces emplois, on observe le phénomène de concordance: dans un contexte au passé, le conditionnel se substitue, pour évoquer l'avenir, à ce qui serait un futur au discours direct (*Je partirai seul en vacances...*), afin de réduire l'écart temporel entre récit et discours. On l'a parfois appelé, dans cet emploi, futur du passé.

LE FUTUR EN ROUMAN VIITORUL I / LE FUTUR I (FUTUR SIMPLE)

Le futur roumain situe l'action du verbe dans un moment postérieur au moment du déroulement du processus de communication. Il connaît deux formes : une forme de temps *absolu* et une de temps de *relation*.

Le futur en roumain a les mêmes valeurs qu'en français y compris celle de présomptif passé (le futur antérieur: *Va fi sosit* « *Il sera arrivé, il est arrivé peut-être* »). En plus il peut-être régi par un verbe au passé (*Mi-a spus că va veni, mais* « *Il m'a dit qu'il viendrait* ») et apparaît après *dacă*, équivalent de *si conditionnel*.

On appelle simplement « futur » en roumain trois formes composées correspondant au futur simple ou au futur proche :

Les formes du futur appartiennent à deux catégories

- dans le registre de langue soutenu : *voi cântă* 'je chanterai, je vais chanter'
- dans le registre courant : *am să cânt* ou *o să cânt* 'je chanterai, je vais chanter'.

C'est la forme de temps *absolu* du futur. Elle présente l'action du verbe comme allant ou devant se dérouler dans un moment postérieur au moment de la communication verbale :

“*Da, mă voi naște din păcat / Primind o altă lege ;*”

Oui, je naîtrai du péché / Recevant une autre loi ;

(M.Eminescu).

Même si c'est, par excellence, un temps absolu, le *futur I* peut, cependant, également rapporter l'action du verbe à un autre moment que celui du présent du processus de communication. Conditionné par les relations syntaxiques dans lesquelles entre le verbe-prédicat, le futur peut se référer à un des temps du passé, au présent d'un autre verbe ou à un autre futur, temps qui entrent dans différents rapports temporels : *d'antériorité* et de *simultanéité*.

VIITORUL II / FUTUR II (FUTUR ANTERIEUR)

C'est la forme de *temps de relation* du futur. Il correspond dans le paradigme du *futur* au plus-que-parfait dans le paradigme du *passé*. Il a un autre terme de référence que le présent de la communication, qui est le *futur I*. Il situe l'action du verbe dans un moment postérieur au déroulement du processus de communication, mais antérieur au moment de l'action du premier terme de référence :

« *Cînd vei ajunge tu student, eu voi fi terminat deja facultatea.* »

Quand tu deviendras étudiant, j'aurais déjà terminé la faculté.

LE MODE PRESOMPTIF ET « L'EMPLOI PRESOMPTIF » DU FUTUR

Dans les grammaires roumaines, on rencontre souvent à propos des différents emplois du futur des expressions comme « *le futur présomptif* », « *le futur a valeur de présomptif* » ou *futur à nuance présomptive* ». Nous sommes d'avis que dans les études traditionnelles, il y a de nombreuses confusions et formulations vagues et que quelques précisions s'imposent.

Tout d'abord il faut noter que le roumain connaît un mode à part lié à la problématique du F2: le mode « *présomptif* ». Il est défini comme le mode de la probabilité, de l'hypothèse probable, de la conjecture, d'une action dont le locuteur n'est pas sûr, mais qui la considère comme ayant plus de chances d'être réelle qu'irréelle.

Ce mode a deux temps: le présent et le parfait.

Au présent il est formé de l'auxiliaire *a fi* (« être ») en F2 et le *participe présent* du verbe:

O fi zicând el că e bolnav, dar nu îl cred.

Il dit « qu'il serait malade, mais je ne crois pas. »

Le présomptif parfait est formé de l'auxiliaire a fi (« être») en F2 et le participe passé. On remarque qu'il ressemble au futur antérieur:

O fi crezut ca am nevoie de ajutor.

« Il a peut être cru que j'avais besoin d'aide. (FA - va fi crezut).

En bref, le parfait présomptif est formé du futur de l'auxiliaire « être » et du participe passé du verbe et le présent présomptif en diffère seulement par le participe présent.

Ce mode est mentionné sommairement dans les grammaires descriptives, mais les problèmes qu'il pose ne sont pas clarifiés pour autant .Ainsi, chez divers auteurs, il a confusion entre le mode présomptif et les autres modes et temps du doute.

Voilà l'explication que les linguistes roumains donnent pour l'apparition du présomptif comme forme spécialisée pour exprimer la probabilité.

La tendance de la langue à trouver des moyens d'expression plus clairs indique le besoin d'une forme propre pour le concept logique de « probabilité ». Le premier temps à acquérir la nuance présomptive a été le futur antérieur. Comme en roumain il n'existe pas de règles strictes de concordance des temps, le futur antérieur est remplacé très souvent par le futur simple.

După ce va sta ploaia, voi pleca.

« Après que la pluie cesse , je partirai ».

Le futur antérieur, construction assez « lourde », perd peu à peu sa valeur initiale (rarement rencontrée aujourd'hui). Il ne renvoie plus à « une action qui aura lieu avant une autre action future mais à une action probable dans le passé. Ainsi apparaît en langue le présomptif passé.

Après que le futur antérieur commence à être employé comme présomptif passé, le futur simple (plus précisément le F2 régionalement le F1 aussi) commence à être utilisé parfois pour rendre une action probable dans le présent: c'est ce que les roumains considèrent comme « l'emploi présomptif du futur ».

Après avoir donné une image du mode présomptif en roumain, nous revenons aux aspects qui le lient à F2, en emploi interprétatif du futur, le «futur épistémique ». Entre les deux il y a des interférences, qui deviennent sources de confusion pour les raisons suivantes:

- 1) le F2 est partie intégrante des formes du présomptif présent ou parfait;
- 2) le F2 s'emploi parfois effectivement à la place du présomptif présent. Cette substitution est justifiée par le fait que F2 est plus simple à utiliser (moins élaborée en tant que forme).
- 3) Ce mode est encore loin d'être clair même pour les linguistes roumains, pour ne pas mentionner les locuteurs. La différence entre les deux c'est une question de détail, que les locuteurs ne perçoivent pas toujours. En principe, là où les deux formes sont possibles il n'y a pas de changement important de sens. Pourtant, à notre avis, pour affiner l'analyse, il y a un critère de délimitation : la référence temporelle.

LES FORMES DU FUTUR EN ROUMAN ACTUEL

En roumain contemporain, le futur, premier terme d'une opposition aspectuelle plutôt que temporelle dont le second terme est le futur antérieur, regroupe quatre séries de formes qui coexistent dans les différentes variétés de cette langue (Reinheimer Rîpeanu 1994).Ces formes se présentent toutes comme des constructions analytiques, aucune d'elles n'ayant l'apparence ou le statut d'un futur synthétique, analogue par exemple au futur simple français:

Ainsi, pour ce qui est du *futur*, le roumain, à la différence du français, a choisi de construire ses formants soit à l'aide de l'auxiliaire VELLE > VOLERE, soit à l'aide de l'auxiliaire HABERE. Tout en faisant abstraction des données diachroniques (v. en ce sens Iliescu, 2000), on rappelle seulement que dans la langue moderne et contemporaine le futur dispose de quatre paradigmes(formes) :

LE FUTUR – TYPE 1 (considéré la forme canonique de futur) : *a vrea* (< VOLERE) + l'infinitif court du verbe lexical. En tant qu'auxiliaire, *a vrea₁* présente (au présent de l'indicatif) un paradigme spécifique, différencié de celui du verbe lexical plein *a vrea₂* 'vouloir' : cf. *a vrea₁* (*voi, vei, va, vom, veți, vor*) vs. *a vrea₂* (*vreau, vrei, vrea, vrem, vreți, vor*).

Îl voi mai tine in depozit câtva timp si pe urma vom vedea.

(Calinescu, *Scrinul negru.*, 2, 135 / 513)

Je garderai donc le buste sous clé pendant un certain temps, après quoi, nous aviseras.

Ce type de futur provient d'une des constructions périphrastiques latines plus récentes et utilisées sur des territoires plus restreints.

Il s'agit de la périphrase *vôlo-inf* : *volo cantare*, utilisée à l'est de la Roumanie.

En ce qui concerne l'auxiliaire *a vrea* «vouloir», ses formes ont évolué, par grammaticalisation, différemment des formes du présent de ce verbe. Elles n'ont de nos jours commun que la 3-ième personne du pluriel. Du fait que «vouloir» n'est plus reconnaissable dans l'auxiliaire, les locuteurs roumains ne sont plus conscients aujourd'hui de l'évolution du futur à partir d'une construction modale.

C'est le plus ancien type en roumain et il représente le futur « standard ». Il est utilisé surtout dans la langue écrite et à l'oral soutenu. Il peut rendre tous les emplois. Pourtant, pour certains usages, l'un des trois autres types est préféré. Dans ces cas, son emploi est possible, mais peut paraître «artificiel pour le locuteur natif.

Par la suite, nous présentons les trois autres types de futur, apparus ultérieurement dans la langue. Ils sont partiellement en concurrence avec ce premier type.

LE FUTUR – TYPE 2 représente, en fait, une variante du Fut.-Type 1, résultée de l'érosion des formes de l'auxiliaire *a vrea₁*, réduit cette fois-ci à : *oi, oi / āi / ei / ūi, o / a, om, āti / oti, oi* et suivi de l'infinitif court du verbe lexical.

Păi când l-oi vedea, pici jos. (...) Când te-o vedea, nu se poate sa nu-i placi.

(Calinescu, *Enigma Otiliei*, 2, 92 / 412-413)

Mais quand tu le verras, ma fille, tu tomberas de ton haut! (...) Lorsqu'il te verra, il est impossible que tu ne lui plaises pas.

Ce type de futur était connu en latin, apparaît dans quelques langues romanes, dans les langues balkaniques.

LE FUTUR – TYPE 3 : l'auxiliaire *a avea* (< HABERE), les formes pleines de l'indicatif présent (*am, ai, are, avem, aveți, au*) + le subjonctif présent du verbe lexical : *am să cânt, ai să cântă, etc.*

Acum are sa se dezbrace, avertiza Florica.

(Calinescu, *Scrinul negru.*, 2, 132 / 511)

Vous allez voir il va se déshabiller, dit Florica

L'auxiliaire *o*, une forme évoluée de «vouloir» invariable et suivi du subjonctif (introduit par sa «que ») est parfois remplacé par *or* dans certaines régions sous l'influence du type précédent ou par hypercorrection). La personne est marquée uniquement par le verbe principal. Cette forme s'emploie surtout dans la langue parlée de la Valachie en Moldavie et en Transylvanie le *o* est parfois remplacé par *a* qui provient de *va*.

LE FUTUR – TYPE 4 : une variante du Fut-Type 1, dont l'auxiliaire a subi la réduction à l'invariable *o* + le subjonctif présent du verbe lexical : *o să cânt, o să cântă, etc.*

Tata e foarte bolnav și bătrân, observa Florica, mult n-o să mai trăiască, și deci nici pe pensia lui n-o să mai contăm cine stie cât.

(Câlinescu, Scrimil negru, 2, 146. 147 / 524)

*Père est âgé et très malade, déclara Pionce. Il n'en a plus pour longtemps.
(..) bientôt nous ne pourrons plus compter sur sa retraite.*

Les auxiliants utilisés dans la construction de ces variantes analytiques sont *a vrea* et *a avea*; l'auxilié revêt tantôt la forme d'un mode non personnel: l'infinitif, tantôt celle d'un mode personnel: le subjonctif (roum. conjunctiv). Les quatre variantes entretiennent des relations paradigmatisques, pouvant théoriquement se remplacer les unes les autres dans le même point de la chaîne:

*Voi pune / am să pun / o să pun / oi pune si eu umărul.
Je vous donnerai /je vais vous donner moi aussi un coup de main.*

Cependant, la première forme relève de la langue littéraire ou de la langue standard, les deux autres : F2 et F3 appartiennent au roumain familier, plus précisément à la langue parlée , la dernière F4 est propre au roumain familier ou même populaire oral (Reinheimer Rîpeanu 1994a: 182).

En ce qui concerne la distribution des formes du point de vue de leur usage sur le territoire de la Roumanie, en consultant l'« Atlas linguistique roumain II», on constate que « le futur du type *voi cînta* [[F1 et am să cînt [F4] connaît une circulation générale, tandis que *o să cînt* [F3] a été enregistré seulement dans la partie du sud du pays et dans quelques localités du nord» (Rodica Orza, 1966: 221)

Dans cet article nous avons réuni toutes les catégories de contexte avec le futur que nous connaissons; nous devons préciser pourtant qu'il en existe, peut-être, d'autres dans lesquels le futur pose d'autres types de problèmes, et qui nous ont échappé.

De toutes ces analyses, on comprend que ce qui compte dans l'interprétation d'un énoncé au futur c'est tout d'abord la référence temporelle et, ensuite, les nuances subjectives attachées au futur: certitude, incertitude, prédiction, obligation, désir, volonté, intention... L'interprétation se fait à partir du type de futur, en passant par l'information contextuelle, qui est de nature diverse.

Le futur roumain est exprimé par quatre paradigmes analytiques, communs à tous les verbes et représentant deux types de constructions : futurs avec l'infinitif (*va veni, a veni il viendra*) ; futurs avec le subjonctif (*o să vină, are să vină, il viendra*). Ils se caractérisent par la forte réduction formelle des auxiliaires (*avoir, vouloir*), par le degré poussé de leur grammaticalisation et par la forte cohésion des syntagmes.

Du point de vue de leur valeur temporelle, les quatre paradigmes peuvent être considérés comme équivalents, la distinction « futur proche » étant étrangère au roumain. La distinction entre les diverses formes de futur s'établit surtout sur un axe modal, allant du + certain vers le - certain. On remarque le glissement diachronique de certains futurs vers le sens modal qui, dans certains cas, a pris le pas sur la valeur temporelle. Par ailleurs, certaines périphrases futures, initialement à valeur durative, se sont spécialisées en diachronie pour l'expression de la conjecture. Un bel exemple de glissement est celui du conditionnel, anciennement futur (le futur généralement roman issu de lat. *habeo + infinitif*), qui, après être passé par l'étape « futur incertain », a fini par se spécialiser comme expression de l'hypothèse, remplaçant l'héritier du subjonctif parfait latin, qui avait assuré cette expression jusqu'aux XVIe - XVIIe siècles.

La mise en parallèle du roumain et du français nous offre une image d'ensemble des emplois du futur. Tout d'abord du point de vue «quantitatif», on constate que les deux langues présentent plus ou- moins les mêmes emplois. Les exceptions en sont les suivantes : le futur de concordance est fréquent en français, tandis qu'un roumain il est limité à F4 et cela dans le registre soutenu.

Bibliographie

- AVRAM, Mioara (1997), *Gramatica pentru toti*, Bucuresti, Editura Humanitas.
- BENVENISTE, Emile (1966), « Les relations de temps dans le verbe français », in *Problèmes de linguistique générale*. Paris Gallimard.
- BEREA-GÂGEANU, Elena (1979), *Viitorul în limba română*. Thèse de Doctorat soutenue à l'Université de Bucarest.
- BORILLO, Andrée (2001), «La modalité épistémique: le cas du futur conjectural ». Communication au colloque, *Temps et Point de vue*. Université de Paris III.
- CĂLĂRAŞU, Cristina (1977), « Despre timpurile de relatie în limba romană », *SCL XXVIII*.
- CĂLĂRAŞU, Cristina (1978), « Consideratii asupra concordanței timpurilor în romană», *Limba si literatura Vol.III/1978* Societatea de Stiinte Filozofice
- CHARAUDEAU, Patrick (1992), *Grammaire du sens et de l'expression*, Paris, Hachette Livre.
- COTEANU, Ion (1982), *Gramatica de baza a limbii romane*. Bucuresti, Garamond.
- COTEANU, Ion (1990), *Gramatica, stilistica, compozitie*, Bucuresti, Editura Stiintifică.
- CRISTEA, Teodora (1977), *Eléments de grammaire contrastive. Domaine français-roumain*, Bucureti, Editura Didactică si Pedagogică.
- CRISTEA Teodora (1979), *Grammaire structurale du français contemporain*, Bucuresti, Editura Didactică si Pedagogică.
- CRISTEA, Teodora; CUNITA, Alexandra (1983), *Etudes contrastives. Enonciation et contrastivité*, Bucureti, TUB.
- CRISTEA. Teodora; CUNITA, Alexandra (1974), *Verbul. Le verbe*, Bucuresti, Tipografia Universității
- DAMOURETTE, Jacques & PICION, Edouard (1911/1936), *Des mots à la pensée. Essai de grammaire de la langue française*, Paris, d'Artrey.
- GÂTĂ, Anca (2001), *L'acte de prédiction en français contemporain*. Galati, Editura Fundatiei Universitare « Dunărea de Jos ».
- GRAUR, Alexandru (coord.) (1966), *Gramatica limbii române, Editia a II-a revăzută și adăugită*, Bucuresti, Editura Academiei.
- GUILLAUME, Gustave (1951), « La représentation du temps dans la langue française », *Le Français Moderne*. [Article reproduit dans *Langage et science du langage*]
- GUILLAUME, Gustave (1965), *Temps et verbe. Théorie des aspects, des modes et des temps*, Paris, Honoré Champion.
- GUTU-ROMALO, Valeria (coord.) (2005), *Gramatica limbii romane (GALR)*, Bucuresti, Editura Academiei Române.
- ILIESCU, Maria (2000), «Grammaticalisation et modalités en roumain: le futur déictique et épistémique », in Martine Coene, Walter De Mulder, Patrick Dendale, Yves D'Hulsd (éds.),
- IMBS, Paul (1960), *L'emploi des temps verbaux en français moderne. Essai de grammaire descriptive*, Paris, Klincksieck
- MOESCHLER, Jacques; REBOUL, Anne; LUSCHER, Jean-Marc; JAYEZ, Jacques (1994), *Langage et pertinence Référence temporelle, anaphore, connecteurs et métaphore*. Nancy, Presses Universitaires de Nancy.
- MOESCHLER, Jacques (1996), *Théorie pragmatique et pragmatique conversationnelle*, Paris, Armand Colin.
- MOESCHLER, Jacques (2000a), « *L'ordre temporel dans le discours, le modèle des inférences* »
- NICULESCU, Alexandru (1965), *Individualitatea limbii române între limbile romanice. Contribuții gramaticale*.Bucuresti, Editura Stiintifică.
- ȘODOLEANU-SILVESTRU, Elena (2002), *Expresii frazeologice românestii in perspectivă comparată*. Bucureti, Editura Fundatiei « România de Mâine ».
- TUESCU, Mariana (2005), *L'auxiliation de modalité. Dix auxiverbes modaux*, Bucureti, Editura Universitatii din Bucureti.
- VET, Co (1980), *Temps, aspects et adverbes de temps en français contemporain*, Genève, Droz.
- VETTERS, Carl (1996), *Temps, aspect et narration*, Amsterdam, Rodopi.
- VETTERS, Carl & SKIBINSKA, Elzbieta (1998), «*Le Futur: une question de temps ou de mode?* », Borillo S.; Vettters, C. & Vuillaume, M. (éds.), Regards sur l'aspect, Amsterdam/ Atlanta, Rodopi.

COGNITIVE PSYCHOLOGY AT THE SERVICE OF INCIDENTAL OR IMPLICIT LEARNING IN FRENCH AS A FOREIGN LANGUAGE

LA PSYCHOLOGIE COGNITIVE AU SERVICE DE L'APPRENTISSAGE INCIDENTIEL OU IMPLICITE EN FRANÇAIS LANGUE ETRANGERE

Yasmine ADIB

Maitre de conférences A
Centre universitaire de Tissemsilt
adibyasmine@yahoo.fr

Abstract

This research work presents the learning strategies of French as a foreign language and examines the links between strategies and the acquisition of a general competence. We present some definitions and we describe and classify different learning strategies.

We highlight the major contribution of data from cognitive psychology that informs us about the mechanisms that allow the learner to acquire, integrate and reuse knowledge.

We also explain how cognitive psychology data informs us about the nature of learning.

The objective is to see how much of the acquisition of a general competence in French as a foreign language has been attributed to the use of these techniques or learning strategies.

The fundamental goal of putting learning strategies into practice is to promote learner autonomy

Résumé

Ce travail de recherche présente les stratégies d'apprentissage du français langue étrangère et examine les liens entre stratégies et acquisition d'une compétence générale. Nous présentons quelques définitions et nous décrivons et classons les différentes stratégies d'apprentissage.

Nous soulignons l'apport majeur des données issues de la psychologie cognitive qui nous renseigne sur les mécanismes qui permettent à l'apprenant d'acquérir, d'intégrer et de réutiliser des connaissances.

Nous expliquons aussi comment les données de la psychologie cognitive nous éclairent sur la nature de l'apprentissage.

L'objectif est de voir comment une bonne part de l'acquisition d'une compétence générale en français langue étrangère a été attribuée à l'utilisation de ces techniques ou stratégies d'apprentissage.

Le but fondamental de la mise en pratique des stratégies d'apprentissage est de promouvoir l'autonomie de l'apprenant

Keywords: Strategy, Incidental Learning, Declarative / Non-declarative Memories, Cognitive Psychology, FFL.

Mots-clés : Stratégie, apprentissage incidentiel, mémoires déclarative/non déclarative, psychologie cognitive, FLE.

Les stratégies d'apprentissage désignent un ensemble d'opérations mises en œuvre par l'apprenant pour acquérir, intégrer et réutiliser la langue utile.

L'apprentissage du FLE peut être vu comme tout autre processus de traitement de l'information : d'abord, l'apprenant sélectionne et saisit les éléments nouveaux d'information qui lui sont

présentés. Ensuite, il traite et emmagasine cette information dans sa mémoire. Enfin, il la récupère afin de la réutiliser.

La question des stratégies d'apprentissage du français langue étrangère s'inscrit dans un mouvement de centration sur l'apprenant. Ces stratégies ont amené les didacticiens à s'interroger sur divers phénomènes, tels l'aptitude, la motivation, les styles d'apprentissage, les facteurs de la personnalité, etc....

Autrefois, dans le monde de l'éducation, on parlait de préceptes et de méthodes, de devoirs et d'application. Aujourd'hui, on préfère recouvrir aux expressions stratégies d'enseignement et stratégies d'apprentissage.

1. Stratégie d'apprentissage

Les dictionnaires s'entendent généralement pour définir la stratégie comme étant, « un ensemble d'actions coordonnées, de manœuvres en vue d'une victoire » (Le petit Robert) ou « l'art de planifier et de coordonner un ensemble d'opérations en vue d'atteindre un objectif » (Devillers, 1992)

Legendre (1993) considère, en éducation, que la stratégie d'apprentissage est un « ensemble d'opérations et de ressources pédagogiques, planifié par le sujet dans le but de favoriser ou mieux atteindre les objectifs dans une situation pédagogique ».

Pour l'acquisition d'une langue étrangère les stratégies sont désignées comme étant des comportements, des techniques, des tactiques, des plans, des opérations mentales conscientes, inconscientes ou potentiellement conscientes, des habiletés cognitives ou fonctionnelles ainsi que des techniques de résolution de problèmes observables chez l'individu qui se trouve en situation d'apprentissage. Tardif (1992 : 23) nous montre que la stratégie a quelque chose d'intentionnel : il s'agit d'atteindre efficacement un objectif. Elle a aussi quelque chose de pluriel : il s'agit d'un ensemble d'opérations.

Les stratégies d'apprentissage peuvent se manifester par de simples techniques. Elles peuvent devenir des mécanismes lorsqu'elles ont atteint leur but plusieurs fois.

Comment et pourquoi certains apprenants réussissent à apprendre alors que d'autres apprennent peu ou n'apprennent pas.

A la suite des premiers écrits de Stern et de Rubin, plusieurs chercheurs ont tenté, tout au long des années 1980, de valider de façon expérimentale le profil du bon apprenant. Ces travaux ont précisé et raffiné le nouveau concept de stratégie d'apprentissage en français langue étrangère.

2. La compréhension écrite

En ce qui concerne l'exercice de compréhension écrite, J. Courtillon (2003) s'est interrogée sur les rapports qu'enseignants et apprenants pourraient entretenir avec le texte de façon à concevoir un enseignement dont la première fonction serait de rendre l'apprenant autonome, les textes devraient être proposés non pour leur intérêt linguistique, mais pour l'intérêt de leur contenu, donnés à comprendre, paraphrasés et commentés par l'apprenant qui entre en communication avec le texte par des lectures et écoutes répétées, tout ce qu'il peut comprendre. Cette conception de texte permet de réintroduire le sujet en lui donnant le rôle fondamental dans son apprentissage.

Lorsque les textes donnés à comprendre à l'apprenant sont choisis pour l'intérêt de leur contenu, nous pouvons concevoir qu'il y a communication avec le texte à partir du moment où le sens est interprété par l'apprenant et que celui-ci retourne au texte et continue à y être exposé pour recevoir de nouveaux messages.

3. La motivation de l'apprenant lors de la compréhension d'un texte

Quand l'apprenant porte attention au sens et aux contenus des textes, il se trouve dans la situation la plus favorable à l'apprentissage, il devient motivé, il intègre dans son cheminement des procédures de vérification, sans le vouloir il évalue ce qu'il fait, et de là, il démontre sans le savoir que l'auto évaluation est partie intégrante de l'apprentissage. Et c'est en se confrontant à des tâches, en s'appuyant sur des connaissances et compétences déjà en place, en faisant des hypothèses et en les vérifiant ensuite que l'apprentissage se construit.

Le sentiment de progresser est lié d'une part à la méthode employée en classe où l'apprenant a de nombreuses occasions de comprendre, parler, se corriger, et constater intuitivement des progrès, et d'autre part, aux évaluations périodiques qu'on pourra lui proposer et qui ne devront pas porter seulement sur ses connaissances en langue, mais également sur ses capacités et sur son savoir : chaque aspect de l'apprentissage – comprendre, mémoriser et se corriger – peut se faire en interaction entre l'enseignant et l'apprenant d'une part et, d'autre part, entre les apprenants eux-mêmes et non à travers des exercices rigoureux et contraignants.

4. Les opérations cognitives

Il y a deux opérations cognitives fondamentales pour l'acquisition de la langue française : La perception et la mémorisation.

4.1 - L'apprenant doit être capable de percevoir le code sous tous ses aspects : phonétique, lexical et morphosyntaxique.

4.2 - Sans la mémorisation, nous ne pouvons pas parler et écrire : c'est parce qu'on a en stock, dans la mémoire et à la disposition immédiate un certain capital linguistique, un certain nombre de phrases ou bribes de phrases mémorisées qu'on peut s'exprimer en langue française.

5. Mémoires déclarative et non déclaratives

Pour apprendre, nous avons à notre disposition deux types de mémoires : l'une sert à l'apprentissage des habiletés. Cette mémoire est inconsciente, c'est un savoir comment faire, elle est appelée *mémoire procédurale, implicite* ou non *déclarative*.

La deuxième permet d'exprimer une connaissance, de déclarer ce que nous savons ou de faire revenir un souvenir. Cette mémoire est consciente, c'est un savoir que... Elle est appelée *mémoire explicite* ou *déclarante*.

La mémoire procédurale est inconsciente : grâce à elle, l'apprenant sera capable de prononcer ou de rédiger des phrases en situation, de comprendre rapidement des textes proposés et des suites de mots.

L'apprentissage incidentiel se produit par la fréquentation des textes et l'attention portée au message, il y a lien chaque fois que l'apprenant se trouve en situation de compréhension des textes, ou en classe.

6. La connaissance grammaticale

La connaissance grammaticale explicite n'est pas disponible d'une manière automatique dans le processus inconscient de la production de la phrase : elle peut servir à vérifier sa correction automatiquement.

L'apprenant peut utiliser soit un processus automatique, soit un processus contrôlé, mais il ne peut pas utiliser les deux en même temps. La phrase doit être produite automatiquement avant de pouvoir être corrigée. Donc, la production automatique de la phrase est une production inconsciente car ce qui est emmagasiné dans notre mémoire procédurale est en dehors de notre conscience.

7. Evaluation et contrôle

Certains enseignants confondent l'évaluation et le contrôle. Ils ne sont pas synonymes : le contrôle est ponctuel ; il permet de vérifier une conformité à un modèle défini et indiscutable. Il montre si la réponse est juste ou fausse.

Evaluer, c'est interpréter ou donner du sens au travail de l'apprenant par rapport non pas à un modèle, mais à un ensemble de critères choisis en fonction de l'objectif d'apprentissage, du niveau d'apprentissage et en cohérence avec la conception de la langue enseignée. Si l'enseignement est communicatif, l'évaluation doit se faire dans une perspective communicative.

Les critères qui constituent notre grille d'évaluation :

- *Critère pragmatique* : vérifier si l'apprenant a su transmettre l'information de manière cohérente en utilisant les différents moyens disponibles, vérifier aussi s'il y a une organisation du discours.
- *Critère linguistique* : vérifier si l'apprenant a su utiliser le lexique, la syntaxe, la phonétique et la morphologie de manière appropriée.

- *Critère sociolinguistique* : vérifier si l'apprenant a su adapter son discours à la situation en utilisant les registres et les règles d'usage qui conviennent.

L'ensemble de ces capacités devront être évaluées ensemble à partir d'une même situation.

Pour évaluer les compétences, l'apprenant doit produire le discours en situation. L'enseignant doit analyser les productions des apprenants en utilisant les critères qui constituent sa grille d'évaluation. Il doit interpréter les résultats observés par rapport aux critères exigés, aux fonctions de l'évaluation (formative et sommative) et au niveau d'apprentissage.

Il doit élaborer un barème si la notation est nécessaire, c'est-à-dire attribuer un certain nombre de points à chacun des critères retenus, pour situer l'ensemble sur une échelle préalablement définie par exemple de 00 à 20.

L'évaluation est une composante de l'apprentissage et non plus seulement une exigence sociale.

Pour établir un parcours d'apprentissage et en contrôler les acquis, il faut organiser les données de départ, les moyens de faire acquérir les savoir-faire escomptés et d'évaluer les acquis.

Un cours de langue doit être pensé en termes d'unités d'enseignement ayant chacune des objectifs d'apprentissage définis en tant que savoir-faire impliquant des connaissances linguistiques, des données sélectionnées en fonction de l'objectif. Ces données servent à mettre en évidence la langue et son fonctionnement dans le discours et selon une certaine progression, une méthodologie d'apprentissage et une évaluation.

Il existe trois types d'évaluation correspondant à 3 types de décisions :

- 1- Avant l'apprentissage : c'est une évaluation d'orientation des apprentissages qui mène à déterminer la façon de gérer les apprentissages en fonction du profil de la classe tel qu'il se présente.
- 2- Pendant l'apprentissage : c'est une évaluation de régulation des apprentissages qui permet des modifications dans la façon de mener les apprentissages.
- 3- En fin d'apprentissage : c'est une évaluation sommative qui vise à faire le point sur l'efficacité des apprentissages à différents niveaux.

L'évaluation périodique de la compréhension et de la production écrite est indispensable parce qu'elle permet de concrétiser ses points faibles et d'orienter ses efforts futurs.

Les priorités de l'évaluateur devraient être celles du repérage et de l'analyse des acquis de ce qui est appris.

F. Bacher (1969) s'est interrogé sur les sources d'erreurs des procédures de l'évaluation. Il en a distingué trois :

- La première renvoie à l'évaluateur lui-même, ses notes sont dispersées autour d'une moyenne plus ou moins élevée. Les évaluateurs ne classent pas dans le même ordre une même série de travaux ou de réponses.
- La deuxième renvoie au choix du sujet de l'examen et aux conditions de passation. La formulation du sujet de l'examen peut être une source d'erreurs et la note de l'examiné ne reflète pas sa propre valeur.
- La troisième vient des apprenants : deux facteurs sont difficiles à maîtriser et à estimer, la variabilité des apprenants et les conditions extérieures lors du déroulement des opérations.

Evaluer la compétence de la production écrite d'un apprenant ne consiste pas à évaluer sa seule compétence linguistique.

L'évaluation des apprentissages est utilisée pour décrire les acquis de l'apprenant, pour faire savoir à l'apprenant et à l'enseignant comment ils progressent, pour diagnostiquer les problèmes d'apprentissage, prévoir l'enseignement et l'apprentissage à venir.

Conclusion

L'enseignant devrait mettre à la disposition de ses apprenants la manière de penser implicitement dans la langue cible à force de recourir aux textes, à la parole et à l'écriture.

Il devrait évaluer la capacité des apprenants à comprendre et à rédiger un texte à partir d'exercices regroupés autour des opérations cognitives accomplies par l'apprenant et qui sont : la compréhension, la mémorisation et la production à l'aide des stratégies qui ont facilité les opérations d'inférence, de la répétition, de l'élaboration et de l'auto-évaluation.

L'apprenant devrait être non seulement motivé pour l'apprentissage, mais impliqué dans une communication authentique où la langue est un moyen d'action et d'interaction.

La seule manière d'acquérir la fluidité de la parole : un ensemble de pratiques fondées sur la mémoire procédurale qui permet à l'apprenant d'emmager un certain capital linguistique à disposition immédiate qui facilitera grandement la production personnalisée.

Références bibliographiques

- Bacher Françoise (1969), *La normalisation de la notation*, Paris. Binop.
- Courtillon Janine (2003), *Elaborer un cours de FLE*, Paris, Hachette.
- Delcambre Isabelle (1997), *l'exemplification dans les dissertations ; Etude didactique des difficultés des élèves*, France, Presses universitaires du septentrion.
- Golder Caroline (1996), le développement des discours argumentatifs, Paris, PUF et Neuchâtel, Delachaux et Niestlé.
- Piéron Henri (1969), *Examens et docimologie*, Paris : PUF.
- Pouit Delphine (2000), *La planification dans la production écrite du texte argumentatif : aspects développementaux*, thèse de doctorat de l'Université de Poitiers, Mention : psychologie, France.

DIDACTIQUE DE FRANÇAIS LANGUE NON MATERNELLE ET APPROCHE SYSTEMIQUE

Cynthia ETHEVES SANTANGELO
Université de Savoie (Chambéry, France)
cynthia.etherves@laposte.net

Abstract

Having approached the systematic analysis of the textbooks of French not maternal language on the Italian peninsula, we are interested in a present about an increasing problem in our classes of French as a foreign language and second: numerous learners are in situation of confusion caused by difficulties of learning varied. How to help these pupils in their language learning that is French. To approach this difficulty in class of FLES is fundamental. That is why we are going to handle the aspect of the didactics through the systematic approach. We are going to try to see if this approach can be a solution in the education - learning of the FLES.

Résumé

Après avoir abordé l'analyse systémique des manuels scolaires de français langue non maternelle sur la péninsule italienne, nous nous intéressons aujourd'hui à un problème croissant présent dans nos classes de français langue étrangère et seconde : de nombreux apprenants se trouvent en situation de désarroi causé par des difficultés d'apprentissage variés. Comment aider ces élèves dans leur apprentissage de la langue qu'est le français. Aborder cette difficulté en classe de FLES est fondamental. C'est pourquoi nous allons traiter l'aspect de la didactique à travers l'approche systémique. Nous allons essayer de voir si cette approche peut être une solution dans l'enseignement-apprentissage du FLES.

Key words: didactics of French not maternal language, approach systematism, difficulties of learning, training.

Mots clés : didactique du français langue non maternelle, approche systémique, difficultés d'apprentissage, formation.

Introduction

Au cours de nos recherches de master 2, nous avons pris conscience de l'inefficacité de l'enseignement du français non maternelle dans les lycées Italiens ; Cette conclusion nous a porté dans notre première partie de thèse de doctorat vers une problématique de la qualité de l'enseignement du français langue non maternelle.

Cette définition explique pourquoi nous avons effectué dans un premier temps une sorte de « portrait » de la situation actuelle de l'enseignement-apprentissage du français langue non maternelle. En effet, il nous fallait faire une étude approfondie du terrain qu'est le territoire italien tout en analysant les politiques linguistiques ainsi que le système scolaire italien.

Notre objectif était de repérer le matériel scolaire le plus utilisé sur certes toile de fond que nous avons préalablement défini, ceci pour nous permettre d'examiner les contenus de ces ouvrages, en soulignant les principales faiblesses et/ou points de forces et/ou incohérences qui se reflètent dans l'Enseignement-apprentissage du FL non M. Dans une perspective de continuité et d'approfondissement de notre thèse, nous nous sommes cette fois-ci intéressés aux lycées professionnels et aux étudiants ayant des difficultés d'apprentissage en nous appuyant de notre expérience personnelle.

Notre terrain

Nous travaillons dans un lycée hôtelier et donc avec le français sur objectifs spécifiques FOS. Travaillant sur tous les nouveaux du lycée et ne pouvant parler de toutes les classes dans ce contexte, faute d'espace, nous avons choisi de prendre comme exemple une troisième année du lycée. Il nous convient au paravent rappeler que le lycée italien s'effectue sur cinq années. A la première, année les apprenants ont, en théorie, entre 14 et 15 ans alors qu'ils ont entre 19 et 20 ans lors qu'ils passent leur Baccalauréat dit Maturità. Pourquoi travailler avec une troisième année ? Les deux premières années servent de base grammaticale (voir thèse de doctorat) alors qu'en troisième année, les étudiants entrent finalement dans le vif du sujet soit le français pour apprendre leur métier.

Il y a deux ans, nous avons constaté qu'en moyenne, sur une classe de 20 élèves 2-3 étaient ou BES (Besoins d'enseignements spécifiques) ou DSA (Trouble d'apprentissage en français) ou H (handicap). A l'époque nous avions un prof de « soutien » par classe. Il s'agit d'une personne qui doit aider les apprenants en difficultés puis le groupe classe si nécessaire. Après deux ans, nous revenons dans le même établissement scolaire et nous trouvons une situation alarmante : sur un échantillon de 3 classes d'une moyenne de 20 élèves, nous observons une moyenne de 10 élèves avec un trouble ou autre et les profs de soutien sont au nombre de 2/3 en fonction des classes. Pour le respect de l'information du traitement des données personnelles nous ne pouvons être plus précis malheureusement mais nous avons toutefois essayé de poser un cadre de la situation et toujours pour cette raison nos classes s'appelleront classe 1, classe 2, classe 3.

Classe 1 (8 DSA dont 4 H + et 4 en cours de control ce qui fait un total de 12 élèves en difficultés certifiées) Classe 2 sur 22 élèves nous avons en classe 6 Troubles d'Apprentissage, 3 BES et 2 H pour un total de 11 élèves) Classe 3 sur 22 élèves une élève ne fréquente pas le cours puis nous avons 4 DSA, 4H et 1 BES soit un total de 9 élèves en difficultés certifiées.

On constate alors une augmentation des troubles d'apprentissage au sein de l'établissement. Les chiffres de l'ISTAT confirment notre observation. (CONTROLLER)

Concentrons-nous à présent sur notre troisième année du lycée. Sur une classe de 22 élèves, nous avons une élève qui ne vient pas en cours depuis le début de l'année, trois BES, un DSA et un H déclarés. Lorsque nous précisons déclarés cela signifie qu'ils ont les papiers médicaux et légaux dans les normes qui attestent la/les difficulté(s) d'apprentissage ou le handicap. Nous avons deux bons éléments. Et au milieu, nous avons une catégorie « non classifiée ». C'est pour cette raison que nous avons décidé d'approfondir nos recherches dans ce domaine.

Les troubles d'apprentissage

Rappelons rapidement ce que sont les troubles d'apprentissage selon l'Organisation mondiale de la santé, “le trouble d'apprentissage est un terme médical qui désigne un trouble permanent d'origine neurologique. Un trouble d'apprentissage correspond à une atteinte affectant une ou plusieurs fonctions neuropsychologiques, ce qui perturbe l'acquisition, la compréhension, l'utilisation et le traitement de l'information verbale ou non verbale. Le trouble d'apprentissage n'est pas causé par une déficience intellectuelle, ni par un déficit sensoriel (acuité visuelle ou auditive), un manque d'encadrement scolaire, une carence de motivation ou des conditions socio-économiques défavorisées”¹. Donc le trouble d'apprentissage n'est pas causé par une déficience intellectuelle. Observons les différents troubles à présent.

Les troubles d'apprentissage peuvent découler d'un ou plusieurs des troubles ou syndromes d'origine neuropsychologique suivants :

- Dyslexie (trouble d'apprentissage de l'orthographe et de la lecture)
- Dysorthographie (trouble d'apprentissage persistant de l'acquisition et de la maîtrise de l'orthographe entraînant un dysfonctionnement de l'écriture)
- Dysphasie (appelé « trouble développemental du langage » depuis 2017 : trouble structurelle et durable de l'apprentissage et du développement du langage oral)

¹ http://www.centam.ca/trouble_apprentissage.html

- Dyspraxie (trouble du mouvement entraînant une incapacité totale ou partielle à automatiser et planifier les gestes)
- Dysgraphie (organisation et coordination difficile de l'écriture la rendant trop lente et souvent incompréhensible)
- Déficit d'attention (avec ou sans hyperactivité)
- Dyscalculie (trouble du langage écrit portant plus spécifiquement sur les chiffres et le calcul)
- Troubles de la mémoire
- Syndrome dysexécutif
- Syndrome des dysfonctions non verbales
- Asperger
- Autisme
- Syndrome de la Tourette
- Syndrome chromosomal (exemple : Kleinfelter, Turner).

L'approche systémique selon Le Moigne

Nous voulons, avant de continuer, donner un essai de définition du mot « système », car il est à la base même de toutes nos recherches. Pour Le Moigne, il s'agit d'un « ensemble en interaction » qui se caractérise par sa structure, son activité et son évolution. Il s'agit donc de considérer « un objet qui, dans un environnement, doté de finalités exerce une activité et voit sa structure interne évoluer au fil du temps, sans qu'il perde pourtant son identité unique ». Nous

Le Moigne part de l'hypothèse théologique qui consiste à modéliser l'objet et il définit par la suite le système. Qu'est-ce qu'un système ? C'est « un modèle de nature général », « un ensemble d'éléments en interaction » qui se caractérise par sa structure, son activité et son évolution. Il s'agit donc de considérer « un objet qui, dans un environnement, doté de finalités, exerce une activité et voit sa structure interne évoluer au fil du temps, sans qu'il perde pourtant son identité unique ». Le Moigne schématise le système de la manière suivante : □ quelque chose : un objet □ dans quelque chose : environnement □ pour quelque chose : finalité / enjeux □ fait quelque chose : activité / fonction □ par quelque chose : sa structure / sa forme stable □ qui se transforme dans le temps : évolution. Le système est à la fois actif, stable et évoluant. Comment peut-on définir un objet ? « Définir un objet c'est le connaître dans son histoire (son héritage), et donc dans son projet (son devenir). Pour définir l'objet, il est nécessaire de considérer sa définition fonctionnelle (ce que fait l'objet), sa définition ontologique (ce que l'objet est) ainsi que sa définition génétique (ce que l'objet devient). Par définition génétique, Le Moigne entend le fait que tout objet possède une histoire, une propre vie. La définition ontologique est une description formelle à travers laquelle, l'observateur décrit ce qu'est la forme de l'objet. En revanche, la définition fonctionnelle est selon Le Moigne « le point de vue de ce qu'elle fait lorsqu'elle mise en contact dans son environnement ». Les trois définitions doivent se rejoindre et l'objet possède ainsi sa propre identité. Le Moigne nous rappelle que les visions dépendent des rapports entre l'observateur et l'observé (l'objet), soit, de l'interaction objet-sujet. Comment concevoir un modèle de l'objet ? Selon Jean-Louis Le Moigne, « un modèle de phénomène ou d'un processus est essentiellement un mode de représentation tel qu'il permette, d'une part, de rendre compte de toutes les observations faites, et d'autre part, de prévoir le comportement du système considéré dans des conditions plus variées que celles qui ont donné naissance aux observations ». Le système est donc un produit artificiel de l'Esprit des hommes, un objet utile pour représenter les objets que

L'homme désir connaît. Suivant ces définitions, modéliser c'est « concevoir puis dessiner une image à la ressemblance de l'objet ». Comment établir alors une correspondance entre un objet identifié (une table,) et un système général ? Le Moigne nous dit que la représentation par l'observateur doit être : □ isophorme du système général (il faut alors s'assurer que l'objet, doté de finalités, fonctionne, se structure et évolue dans son environnement). □ homophorme de l'objet à représenter (il faut s'assurer de l'existence d'une correspondance entre les traits « dont on a doté la systémographie de l'objet » et le trait que « l'observateur déclarera percevoir au sein de l'objet à

représenter »). L'« Analyse de systèmes » c'est à dire la « conception systémique » L'enjeu n'est plus ici d'analyser mais bien de concevoir des modèles. En fonction de ses propres objectifs, l'observateur choisit son objectif pour mieux représenter la réalité dans laquelle il intervient. Donc, la conception systémique dépend non seulement de l'observateur (comme nous l'avons vu dans le chapitre 2) mais aussi de ses objectifs et de l'objectif qu'il utilise. Dans ce cas, Jean-Louis Le Moigne souligne que l'observateur modélisant doit pouvoir lui aussi être systémographié comme tout autre objet (il se construit un modèle de systémique de lui-même, il identifie ce modèle puis, il décrit les finalités et l'environnement). L'intervention de l'observateur, se percevant comme un système, modifie les connaissances : « en changeant ce qu'il connaît du monde, l'homme change le monde qu'il connaît ; en changeant le monde dans lequel il vit, l'homme se change lui-même ». Cette citation du biologiste Th. Dobzhansky que nous donne Le Moigne est un moyen de dire que le système évolue, qu'il agit sur des acteurs qui vont à leur tour évoluer car ils auront eu de nouvelles connaissances et auront changé leur façon de voir les choses ; ils ont donc changé inconsciemment.

Tout changement dans le temps est un processus. Par processus, Le Moigne entend « un ensemble physique susceptible d'évoluer en fonction d'une variable indépendante appelée temps ». L'objet évolue donc en fonction du temps ce qui implique une certaine vision binaire : objet changeur / objet changé ; contenus / contenants...

Comment représenter un changement ? Un changement se représente par les modifications que nous observons dans les formes des objets changés. Qu'est-ce qu'agir sur un objet ? Agir sur un objet donné c'est affecter sa position dans le temps et dans l'espace mais aussi dans sa morphologie (transformation) et dans ses formes. Comment représenter un objet inanimé dans une activité ? Le Moigne nous met en garde car « la boîte noire » comme il l'appelle si bien (soit l'objet inanimé) n'est pas passive, elle reçoit et prélève d'autres objets. Donc, l'objet inanimé n'est pas inactif car il change sa position dans le temps puisqu'il est soumis au processus temporel. Il faut alors prendre en considération l'histoire, c'est à dire les changements qui ont altéré la structure de l'objet.

L'approche systémique selon UNESCO

« L'approche systémique est une méthode, elle n'est pas une science, ni même une conception particulière des faits éducatifs et sociaux. Son objet est de permettre à tous ceux qui travaillent dans une situation complexe, et quels que soient les rôles qu'ils y jouent, d'analyser cette complexité, de la décrire, de percevoir, le cas échéant, les dysfonctionnements, de prendre en considération les différents niveaux de la réalité sociale ou institutionnelle. D'autre part, elle s'efforce de permettre à celui qui intervient de maîtriser autant que possible les transformations en chaîne qu'il détermine et d'en mesurer les conséquences »².

L'approche systémique privilégie une vision globale des problèmes à étudiés pour cela nous devons prendre en considération le contexte, les différents éléments du système, les relations et les interactions entre chaque élément.

L'approche analytique	L'approche systémique
1. Elle isole et se concentre sur les éléments	1. Elle relie et se concentre sur les interactions entre éléments.
2. Elle considère la nature des intersections	2. Elle considère les effets des interactions
3. Elle s'appuie sur la précision des détails	3. Elle s'appuie sur la perception globale
4. Elle modifie une variable à la fois	4. Elle modifie des groupes de variables simultanément

² L'éducateur et l'approche systémique. Manuel pour améliorer la pratique de l'éducation : <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001378/137882fo.pdf>

5. Elle est indépendante de la durée et les phénomènes considérés sont réversibles	5. Elle intègre la durée et l'irréversibilité
6. La validation des faits se réalise par la preuve : la preuve expérimentale dans le cadre d'une théorie	6. La validation des faits se réalise par comparaison du fonctionnement du modèle avec la réalité
7. Les modèles sont précis et détaillés mais difficilement utilisables dans l'action	7. Les modèles sont insuffisamment rigoureux pour servir de base à la connaissance systématique mais sont utilisables dans l'action
8. C'est une approche efficace lorsque les interactions sont linéaires et faibles	8. C'est une approche efficace lorsque les interactions sont non linéaires et fortes
9. Elle conduit à une action programmée dans ses moindres détails	9. Elle conduit à une action par objectifs
10. Elle insiste sur la connaissance des détails mais perd de vue les buts généraux	10. Elle insiste plus sur la connaissance des buts que sur les détails

Jacques Lapointe – Université de Laval
D'après Joël de Rosnay, in Le Macroscopie, Édition du Seuil, 1977

Donc, l'approche systémique nous permet de travailler sur la réalité, car le réel est complexe et fait système en soi. Dans chaque système, tous les éléments sont en interaction. Toute action sur un élément a des répercussions sur l'ensemble du système, tout changement a une répercussion de changement global du système ainsi, tous les éléments qui le constituent et les relations entre ces éléments changent à leur tour.

Approche systémique en classe

Un rendement scolaire déficient peut être causé par des facteurs externes (tels que l'environnement social, la famille) et par des facteurs internes (comme par exemple la motivation, l'angoisse, le caractère, la confiance en soi). Ces facteurs sont souvent à la base de difficultés d'apprentissage et non de trouble d'apprentissage.

Nous avons choisi de suivre le modèle d'approche systémique en classe par résolution de problèmes (Description du problème et évaluation du problème, planification du problème et intervention, rétroaction et évaluation).

Description et évaluation du problème :

Les problèmes observés en classe à l'époque étaient nombreux. Les apprenants ne portaient pas leur matériel didactique en classe (livre, cahier, stylo). Il était difficile d'avoir leur attention. Les élèves ne copiaient pas les sujets écrits au tableau, ils n'étudiaient pas et ne participaient pas à l'oral. Leur compréhension orale et écrite de la langue tout comme leur production étaient réduites. Nous avions face à nous des élèves non motivés pour des raisons variées.

Planification et intervention :

Le choix que nous avons effectué pour récupérer les élèves à l'aide de l'approche systémique ont été les suivants :

1. L'empathie. Pour cela il nous a fallu une oreille attentive afin de prendre en considération les problèmes familiaux et autres.
2. Le dialogue avec les élèves et avec la famille. Ce dialogue n'est pas si simple à réaliser et ce même avec la famille car certaine famille ou par pudeur ou par honte ou par manque de temps ou par absence ne correspondent pas avec l'école.

3. La motivation est importante en classe de langue. Nous avons décidé de les motiver en donnant des primes à ceux qui travaillaient, en mettant des bonnes notes, en organisant des projets pluridisciplinaires)
4. Approche systémique au niveau relationnel : prof/parent ; prof/élève ; élève/élève ; prof/classe.

Rétroaction et évaluation :

En fin d'année scolaire, tous les étudiants apportaient le matériel didactique en classe (livre, cahier et stylo). Tous les apprenants avaient récupéré les leçons. Mais la chose la plus important c'est que tous, même si à leur manière, ont su me répéter le programme de l'année (certains apprenants en une seule fois, d'autres en plusieurs étapes).

En ce qui concerne les professeurs certains d'entre eux pensaient que c'était positif car nous avions un bon rapport avec les élèves, d'autres étaient content de voir de bonnes notes de français pour représenter le niveau de l'établissement. Et certains pensaient que nous achetions les élèves afin de donner une image positive de nous.

La réaction de la famille variait de famille en famille car si certaines familles n'appréciaient pas « l'intrusion » des contacts téléphoniques, d'autres, en revanche, étaient tous simplement heureux de voir leur enfant faire des progrès en langue.

L'approche systémique des textes : la recette

Lors d'une étude comparative des différentes définitions de systèmes faite par Gilles Lemire on note les différentes fonctions du langage par exemple Buhler quand à lui souligne trois fonctions du langage (expressive/connotative/représentaive) et prend en compte l'énonciation. Jackobson ajoute à cela, la fonction phatique qui cherche à maintenir le contact linguistique, la fonction métalinguistique qui développe le discours sur le discours et la fonction poétique qui porte sur la structure du message. Alors que Malinowski, lors de son séjour avec les indigènes peuplant les îles du Pacifique, comprend l'importance non seulement du contexte de situation, de la fonction pragmatique soit le “rôle du langage servant à décrire ces actions de la vie quotidienne” mais aussi de la fonction magique soit “ informations rattachées à certaines dimensions de leurs fonds culturels ; la signification était alors liée à cet héritage du point de vue de leurs coutumes ou de leurs rites”.

C'est à partir de ces notions que nous avons suivi notre approche systémique des textes. Car l'information livrée par le texte, le contexte de la situation et le contexte de culture favorise la saisie globale de la structure du texte. Dans un premier temps, nous avons cherché quel pouvait être le contexte car les textes étaient extraits d'un manuel d'école hôtelière. Puis En observant les recettes, nous avons compris comment faire notre leçon.

Reprendons le modèle d'approche systémique en classe par résolution de problèmes (Description du problème et évaluation du problème, planification du problème et intervention, rétroaction et évaluation).

Description et évaluation : apprendre à faire une recette

Pour cela, nous devons prendre en compte les difficultés rencontrées par le nombre d'élèves (20) dont des élèves avec difficultés d'apprentissage (10). Il est important de ne pas oublier des modèles de recettes en ayant pris soin de souligner, encadrer et cercler ce qui est nécessaire pour comprendre le système “recette”. Comme par exemple les verbes pour l'action, les ingrédients, les ustensiles, et ainsi de suite. Il faut penser au matériel à apporter des feuilles pour faire le brouillon (pour les étudiants qui auraient oublié leur cahier ce jour-là) puis les emmener les étudiants en salle informatique pour recopier la recette finale. Il s'agit d'un travail en binôme.

Planification et intervention :

1. Observer le contexte de la recette : temps de préparation / ingrédients de base / ingrédient de garniture / temps de cuisson
2. Observe le texte : ustensiles utilisés / verbe d'action (impératif donc deuxième personne du, singulier, première et deuxième pluriel) / différentes phase de réalisation de la recette / groupe article (définis / indéfinis / contractés) / ingrédients / adjectifs (féminins / masculin).
3. Observer les différences culturelles- : par exemple usage de l'huile d'olive ou non / usage du beurre / le cube
4. Synthèse : mettre tous ces éléments dans un tableau.
5. A partir de cette base : créer d'autres recettes / reprendre une recette italienne en langue française / alterner les temps des verbes (avec l'infinitif par exemple) / écriture créative d'une recette à partir d'un thème qui n'a aucun lien avec la cuisine mais qui touche les apprenants (par exemple la recette pour faire le meilleur match de foot).

Rétroaction et évaluation :

Les apprenants étaient capables d'écrire une recette, de reprendre les morphèmes lexicaux étudiés pour les replacer dans la recette ainsi que les morphèmes grammaticaux puisqu'ils sont assez répétitifs dans une recette.

Au final, ils étaient satisfaits car non seulement ils avaient compris le système de construction d'une recette (temps verbaux, articles, adjectifs, ingrédients...) et ils étaient capables de le reproduire en langue cible qu'est le français.

Conclusion

Comme C.Puren, nous penchons pour une approche éclectique en français langue non maternelle en essayant d'associer par exemple l'approche systémique à l'approche intégrative et à l'approche socio-émotionnelle. Nous avons noté une augmentation de la confiance en soi des apprenants, une autonomie dans l'apprentissage de la langue, une participation orale croissante, une classe plus "vivante" en langue. Cette approche s'adapte au groupe classe en général car il motive les bons étudiants, elle s'adapte aux étudiants ayant des troubles d'apprentissage. Notre objectif est de créer des fiches pédagogiques personnelles qui permettraient d'étudier la grammaire de la sorte, en suivant l'approche systémique, afin d'aider les élèves en difficulté d'apprentissage mais aussi les élèves ayant des troubles d'apprentissage.

Bibliographie

- DONNADIEU Gérard, DURAND Daniel, Neel Danièle, Nunez Emmanuel, Lionel Saint-Paul.
 L'Approche systémique : de quoi s'agit-il ? Synthèse des travaux du Groupe AFSCET " Diffusion de la pensée systémique".
- DONNADIEU Gérard & Karsky Michel, La systémique : penser et agir dans la complexité, Liaisons, 2002.
- DURAND Daniel, La systémique, PUF "Que sais-je?" n°1795, 1979.
- JACQUET-ANDRIEU Armelle. Approche systémique du langage et ses niveaux de conscience. Systemic approach to language and its levels of consciousness.
- LE MOIGNE L., La Théorie du système général : théorie de la modélisation, Paris, Presses Universitaires de France, 1977.
- PUREN Christian, 2001, « Pour une didactique complexe », dans Martine MarquilloLarruy (Dir.), Questions d'épistémologie en didactique du français, (langue maternelle, langue seconde, langue étrangère), Association internationale pour le développement de la recherche en didactique du français langue maternelle, Université de Poitiers, Poitiers, 343 pages, pages 21 à 29.

Sitographie :

ACADEMIE DE RENNES : <https://espaceed educatif.ac-rennes.fr/jahia/Jahia/lang/fr/pid/17338>

Ministère de l'Éducation nationale (2002), Organisation de la scolarité des élèves nouvellement arrivés en France sans maîtrise suffisante de la langue française ou des apprentissages :
<http://www.education.gouv.fr/bo/2002/special10/texte.htm>.

LEMIRE G. Langue française. Vision systémique : <http://www.cours.fse.ulaval.ca/frn-19972/mediagl/docle/vs/vs.html>

LE MOIGNE J-L., La théorie du système général, collection les Classiques du Réseau Intelligence de la complexité, www.mcxapc.org et mcxapc@mcxapc.org

UNESCO L'éducateur et l'approche systémique. Manuel pour améliorer la pratique de l'éducation :
<http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001378/137882fo.pdf>

LA SEMANTIZZAZIONE NEI PROCESSI DI ACQUISIZIONE DELLA LETTOSCRITTURA. UNO STUDIO SULL'IPOTESI DELLA SIGNIFICANCE DI GUSTAVE GUILLAUME

Paolo NITTI¹

Università degli Studi dell'Insubria (Italia)

pnitti@uninsubria.it

Abstract

According to Gustave Guillaume's researches, learning how to write a syllable without a semantic content could be self-defeating, because the learner would always practice a kind of scaffolding about the linguistic structures (in Hirtle, Valin 1995). The written language as that spoken, could not be put aside from a process of semantization of the phono-syllabic repertoire. These premises have conducted to an investigation in order to verify the application of the principal methods of literacy addressed to native and foreigner speakers. The results of the investigation have shown that global methods for literacy are more helpful in order to teach how to read and write, compared to other methods, because they operate on meanings, confirming the significance hypothesis of Gustave Guillaume.

Resumé

Selon les études de Gustave Guillaume, apprendre à écrire une syllabe privée de contenu sémantique peut être contre-productif, car l'apprenant exercerait toujours une forme d'échafaudage des structures linguistiques (en Hirtle, Valin 1995). La langue écrite comme la langue parlée ne pourrait pas se passer d'un processus de sémantisation du répertoire phono-syllabique. Sur la base de ces prémisses une enquête a été conduite pour vérifier la fiabilité des principales méthodes d'alphabétisation concernant à la fois les locuteurs natifs et les étrangers. Les résultats de l'enquête ont montré que pour l'alphabétisation, les méthodes globales qui travaillent sur les signifiés de la langue sont bien plus efficaces que celles qui n'y ont pas recours, ce qui confirme l'hypothèse de la signification de Gustave Guillaume.

Argomento

Secondo gli studi di Gustave Guillaume, imparare a scrivere una sillaba priva di contenuto semantico può essere controproducente, poiché l'apprendente eserciterebbe sempre una forma di impalcatura delle strutture linguistiche (in Hirtle, Valin 1995). La lingua scritta, così come quella parlata, non potrebbe prescindere da un processo di semantizzazione dell'inventario fono-sillabico. Sulla base di queste premesse è stata condotta un'indagine per verificare l'affidabilità dei principali metodi di alfabetizzazione rivolti a parlanti nativi e stranieri.

I risultati dell'indagine hanno dimostrato che, per quanto concerne l'alfabetizzazione, i metodi globali, operando direttamente sul significato, risultano maggiormente validi rispetto agli altri assetti metodologici, confermando l'ipotesi della signification di Gustave Guillaume.

Key words: literacy, writing, second language, words, language acquisition

Mot clés: alphabétisation, écriture, langue seconde, mots, acquisition des langues

¹ Professeur auxiliaire, Università degli Studi dell'Insubria, Paolo Nitti s'occupe de linguistique acquisitionnelle, en particulier en recherchant les mécanismes concernant l'alphabétisation des natifs et des étrangers. Il a écrit une monographie sur l'apprentissage de la grammaire par les étudiants d'italien comme langue seconde et plus de 100 articles scientifiques sur l'acquisition des langues, en particulier de l'italien L2.

Parole chiave: alfabetizzazione, scrittura, lingua seconda, parole, acquisizione delle lingue

Introduzione

L’alfabetizzazione rappresenta un settore di studio liminare, al confine fra la psicologia del linguaggio, la pedagogia e la linguistica acquisizionale (Minuz 2005), in quanto riguarda i meccanismi di funzionamento della mente umana, i percorsi di formazione, poiché, a differenza di molte altre abilità e competenze connesse con la lingua, non sarebbe possibile acquisire la lettoscrittura autonomamente, senza che si verificassero interventi formativi da parte di terzi (Ong 2014), e i fattori relativi all’oggetto di applicazione: la lingua scritta.

Se nel corso dell’ultimo cinquantennio gli studiosi di psicologia e di pedagogia si sono dimostrati molto produttivi sul piano scientifico per quanto concerne la descrizione dell’insegnamento e dei processi cognitivi relativi alla lettoscrittura, lo stesso non si può dire per i colleghi di linguistica, più attenti ad altri aspetti di analisi e di studio, fatta eccezione per quanti si occupano di discipline di confine e di glottodidattica (Dixon, Wu 2014).

In linguistica, tradizionalmente, l’interesse per la scrittura riguarda la tipologia classificatoria (Facchetti 2007) o i modelli di interpretazione del testo scritto (Scholes 1993), nonostante quasi tutti i linguisti si siano dedicati, più o meno in modo approfondito, e secondo angolature differenti, allo studio dei meccanismi della lettura e della scrittura (Smith 1996).

Gustave Guillaume, ad esempio, pur non essendosi concentrato sui processi di acquisizione della lettoscrittura, ha notato come, partendo dalla biplanarità del segno linguistico (Bazzanella 2014), già proposta dai fondamentali teorici di Saussure, in termini di apprendimento sia fondamentale il ruolo del significato, e come non sia corretto concentrarsi esclusivamente sui significanti, siano essi di natura grafica o fonica (Guillaume in Hirtle, Valin 1995).

L’esempio di Guillaume è significativo, perché lo studioso pone l’accento sulle modalità di apprendimento della lettoscrittura, proponendo, in modo molto intuitivo e senza che vi siano state sperimentazioni scientifiche a riguardo, di soffermarsi sulla spendibilità dell’apprendimento del linguaggio (Balboni 2012).

In effetti, è dimostrato che molti metodi di alfabetizzazione portano ai risultati sperati (Barton 1994), sebbene presentino fondamenti teorici e applicativi molto variegati e talvolta discordanti.

L’obiettivo di questo contributo è indagare la validità linguistico-acquisizionale (Rastelli 2009) dei metodi impiegati per alfabetizzare gli apprendenti di lettoscrittura, in base alla tradizionale suddivisione fra metodi fonetici e globali (Cisotto 2011), verificando eventuali divergenze fra l’utilizzo con studenti nativi bambini e stranieri adulti.

Generalmente, all’interno delle classi di alfabetizzazione si seguono orientamenti misti, utilizzando approcci fonetici e globali in maniera alternata, sebbene le attività e le modalità prevalenti per l’alfabetizzazione, in Europa, ad eccezione della Spagna, riguardino essenzialmente i metodi fonetici (Nitti 2018).

Posto che la scientificità pedagogica dei metodi per l’alfabetizzazione presenti nei contesti contemporanei di formazione non è messa in discussione da questo contributo, si desidera valutare sul piano linguistico-acquisizionale, attraverso procedure di *testing* linguistico (Serragiotto 2016), l’efficacia glottodidattica dei metodi (Porcelli 1994), in modo da orientare l’azione dei formatori verso un apparato metodologico maggiormente critico e consapevole (Nitti 2013).

Metodi fonetici e globali

I metodi fonetici, tradizionalmente denominati anche sintetici, concepiscono l’acquisizione della lettoscrittura come “un percorso che procede dalla parte (la lettera) al tutto (la parola o la frase)” (Cisotto 2011, 12); presupponendo che vi sia una corrispondenza fra la scrittura e l’oralità.

Questo presupposto di correlazione fra oralità e scrittura è alla base di molti studi di carattere neurolinguistico (Dehaene 2007), quasi tutti a favore dell’utilizzo dei metodi fonetici, ma è fortemente criticato dalle ricerche di linguistica storica e acquisizionale, poiché le scritture non si

sarebbero sviluppate a partire dall'oralità (Ong 2014), ma da esigenze di carattere pragmatico, oltre che da una serie di presupposti culturali (Facchetti 2007).

La scrittura, in effetti, è fortemente intaccata dai cambiamenti in atto a livello del parlato, mentre non si può dire altrettanto valido il contrario: i cambiamenti nella scrittura raramente coinvolgono il parlato (Cardona 1987).

L'*input* linguistico, identificato dai metodi fonetici, risiede nella lettera o nella sillaba, e le strategie glottodidattiche sono concepite essenzialmente come acquisizione di una tecnica, di un *modus operandi* che consenta all'apprendente di codificare e di decodificare i segni linguistici (Nitti 2013). Secondo la tradizione, i metodi sintetici si sarebbero originati a partire dal 1527, grazie all'intuizione di Valentin Ickelsamer di presentare agli studenti alfabetizzandi le lettere iniziali di alcuni oggetti presenti all'interno dei contesti di apprendimento (Delgado Pérez 2000); tuttavia è plausibile ritenere che l'impostazione metodologica sia antecedente al Cinquecento, dal momento che rispecchia fortemente i processi evolutivi che portano sistemi di notazione a rappresentare la lingua attraverso significanti grafici alfabetici e alfabetico-sillabici (Fons Esteve 2004, Facchetti 2007).

I metodi fonetici si focalizzano, solitamente, sull'apprendimento di una consonante, alla quale si legano delle vocali per strutturare prima le sillabe aperte e, in un secondo momento, quelle chiuse (Cisotto 2011). Per mezzo della combinazione sillabica, è possibile ottenere le parole, concepite come ultimo stadio per la rappresentazione a livello grafico della lingua (Mace 1992).

Una direzione contraria, sul piano dell'apprendimento è identificata dai metodi globali, che basano la didattica della lettoscrittura sulle parole o sulle piccole frasi (Watt 1994).

In effetti, i metodi globali non sembrano essere nati in opposizione a quelli sintetici, ma pare si siano sviluppati in autonomia nel corso del Settecento, in ambiente francese, grazie all'intervento di alcuni alfabetizzatori religiosi, tra i quali emerge l'Abate parigino di Radonvilliers, che insegnavano a leggere e a scrivere attraverso la proposta di parole, concepite come elementi significativi della lingua (Nurss 1998).

La diffidenza fra i due metodi risiede tanto nel concetto di parola e nel ruolo del significato, quanto nel processo: uno è di carattere induttivo, dal particolare si giunge al generale, l'altro è deduttivo, dal generale, si arriva al particolare (Nitti 2015b).

In aggiunta al rapporto fra l'induzione e la deduzione, si può avviare una riflessione rispetto agli elementi di complessità e di facilità: secondo i metodi fonetici, la lettera e la sillaba sono unità elementari, mentre la parola è identificata come unità complessa; i metodi globali, diversamente, concepiscono la parola come unità semplice, perché veicolo di significato, e la sillaba e la lettera unità astratte, perché prive di valore semantico (Ong 2014).

La sillaba, come riportato in Guillaume (in Hirtle, Valin 1995) e in Meneghelli (2011), potrebbe rappresentare l'elemento di congiunzione fra la parola e la lettera, essendo in molti casi caratterizzata da un significato trasparente, ma, trattandosi di un aspetto semantico, l'insegnamento relativo risulterebbe appannaggio dei metodi globali.

Al di là della suddivisione metodologica proposta, è importante considerare che ogni metodo di alfabetizzazione è stato concepito per apprendenti nativi e bambini; tuttavia, nel caso di discenti adulti e stranieri è possibile che la scelta del metodo non sia così trascurabile come avverrebbe per i nativi. Se le ricerche, per lo più di ambiente pedagogico, documentano che i risultati delle due impostazioni sono simili nella sostanza (Girelli, Meneghelli 2016), occorre precisare che le analisi sono rivolte a un contesto di didattica della L1, e che i bambini nativi riconoscono e comprendono i significati dei segni linguistici trattati a lezione, a differenza di quanto potrebbe accadere con parlanti di lingua seconda (Pallotti 2006).

La ricerca

A partire dalle premesse metodologiche relative ai metodi fonetici e globali, e dall'ipotesi della *signiance* di Gustave Guillaume (in Hirtle, Valin 1995), secondo la quale un individuo imparerebbe più agevolmente una struttura linguistica caratterizzata da un significato trasparente, è

stata avviata una sperimentazione relativa all'affidabilità dei due metodi (Porcelli 1994), che ha riguardato un campione di 200 studenti, di cui 100 bambini nativi e 100 adulti stranieri, attraverso l'erogazione di corsi di alfabetizzazione nel periodo da marzo a giugno del 2018.

I corsisti sono stati suddivisi in 20 gruppi composti da 10 studenti ciascuno e hanno beneficiato di 80 ore di corso, circa 8 ore di lezione settimanali, gestite in orario mattutino per i bambini, all'interno della scuola dell'obbligo e in fascia serale per gli adulti, nell'ambito dei corsi organizzati dall'Associazione ALISTRA ONLUS e da alcune scuole primarie, nelle città di Torino e Verona. Per consentire lo svolgimento dell'indagine, sono stati organizzati tre cicli di carattere seminariale, di 20 ore, coinvolgendo 6 docenti alfabetizzatori, 3 esperti rispetto ai metodi fonetici e 3 in merito a quelli globali. Il periodo di formazione ha riguardato i fondamenti teorico-metodologici dei due metodi di alfabetizzazione e la traduzione in pratiche glottodidattiche adeguate a seconda del profilo di apprendente. La specializzazione glottodidattica degli insegnanti, oltre alla tematica dell'alfabetizzazione, comprendeva anche il profilo di apprendente; 4 maestri, infatti, operano con i bambini, 2 con gli adulti stranieri, possedendo qualifiche professionali differenti (lauree magistrali in Scienze della formazione primaria e in Linguistica o Didattica dell'italiano per stranieri).

Ai docenti è stato richiesto di non avvalersi di libri e risorse al di fuori dei materiali autoprodotti, al fine di non viziare il percorso di ricerca, rischiando di utilizzare prodotti non adatti ai metodi oggetto dell'indagine, poiché i materiali didattizzati e strutturati dai docenti o da coloro che si occupano di glottodidattica riflettono sempre una visione della lingua e del suo insegnamento (Balboni 2012).

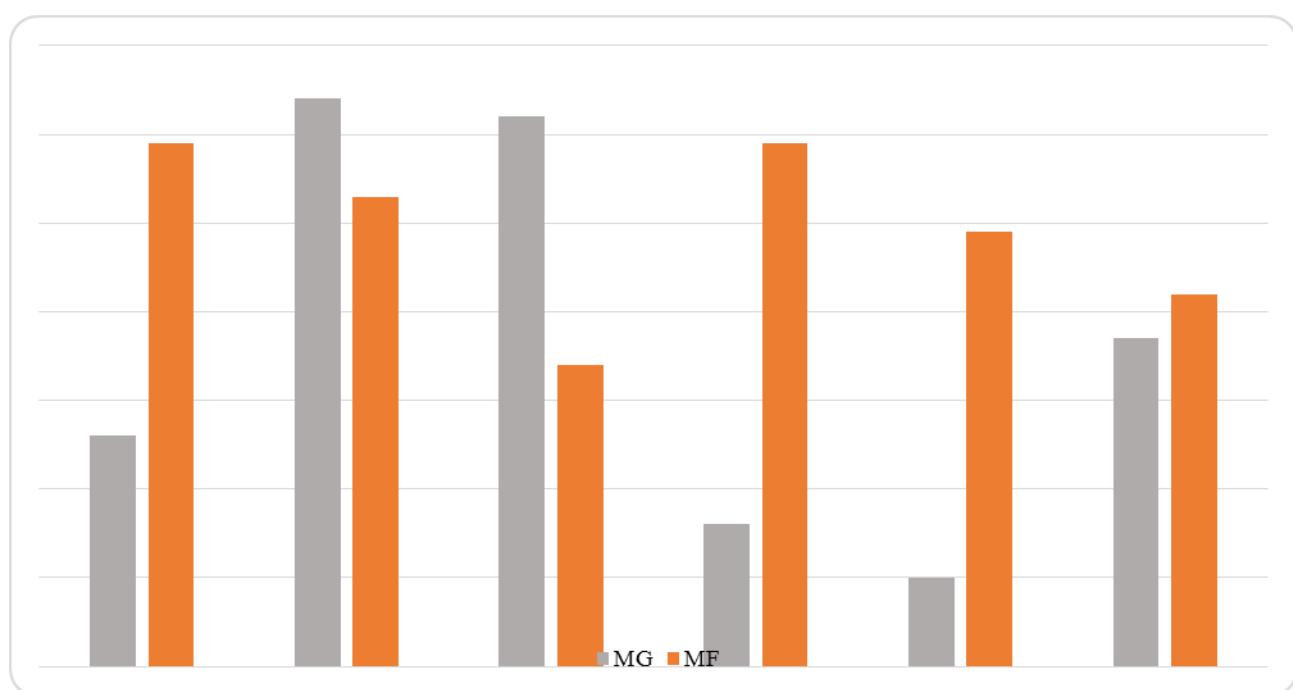

Grafico 1 – Risultati *testing* dopo le prime 20 ore di corso

Come emerge dal Grafico 1, il divario fra i due assetti metodologici, per quanto concerne le prestazioni dei corsisti, è abbastanza significativo per alcune attività: sembra ottenere risultati migliori il metodo fonetico per il dettato e per il completamento di parole, mentre la forbice diminuisce per quanto riguarda le altre consegne. A un livello iniziale, dunque, parrebbe che il metodo fonetico risultasse di maggiore praticabilità glottodidattica, rispetto a quello globale.

Non si è ritenuto di dividere i dati dei bambini nativi e degli adulti stranieri, dal momento che non si assiste a una disparità statisticamente significativa in merito alle prestazioni; in tutte le fasi della ricerca, infatti, le due categorie di studenti hanno mostrato andamenti molto simili, a prescindere dall'età e dal profilo di apprendente.

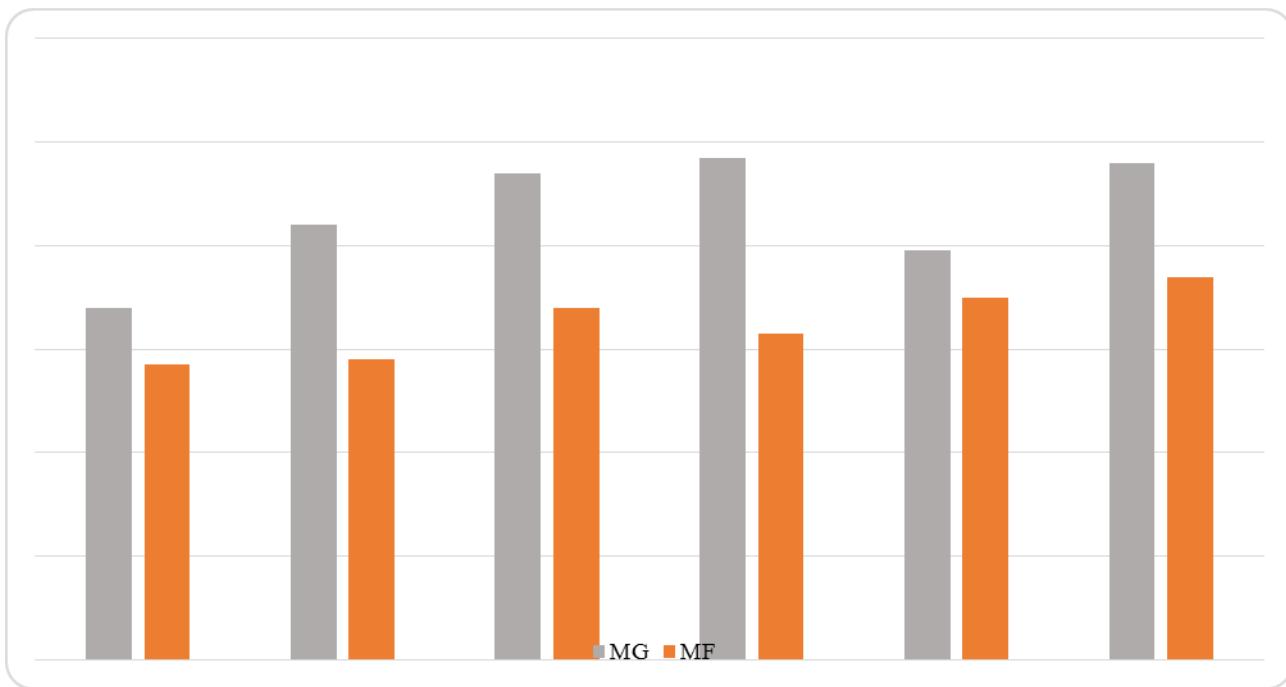

Grafico 2 – Risultati *testing* dopo 80 ore di corso

Al termine del corso, come si può evincere dalla consultazione del grafico 2, le prestazioni degli studenti alfabetizzati attraverso il metodo globale superano quelle dei corsisti alfabetizzati mediante i metodi fonetici, per quanto concerne tutte le abilità testate.

In particolare, il metodo globale pare essere maggiormente incisivo per quanto concerne le attività connesse con la sfera semantica, confermando gli studi di Olson e Torrance (1995) e l’ipotesi della *signiance* di Guillaume.

Al di là delle considerazioni di carattere prettamente glottodidattico, sul piano linguistico è possibile affermare che il segno è composto dalle dimensioni del significato e del significante (Alderson 2000), ma la lingua veicola essenzialmente dei significati, basti considerare il numero di parole piene rispetto a quello delle parole puramente di carattere grammaticale (Cardona 2006).

Conclusioni

Nonostante all’interno delle agenzie formative deputate all’alfabetizzazione si praticino impostazioni metodologiche ibride, sia globali che fonetiche (Nitti 2018), la scelta del metodo per l’alfabetizzazione, indubbiamente, riflette una visione della lingua, della scrittura e del suo insegnamento (Cardona 1985).

La ricerca mostra come i metodi globali siano maggiormente persistenti nel corso del tempo rispetto a quelli fonetici, confermando l’ipotesi della *signiance* di Gustave Guillaume; infatti, a più di un mese dalla fine dei corsi di alfabetizzazione, periodo coincidente con le vacanze estive, il campione è stato invitato a presentarsi nuovamente nelle sedi di erogazione dei corsi per eseguire l’ultimo test, calibrato come quelli precedenti, al fine di comprendere l’andamento dei metodi nel corso del tempo, verificando la fissazione delle strutture linguistiche, successivamente all’erogazione del corso.

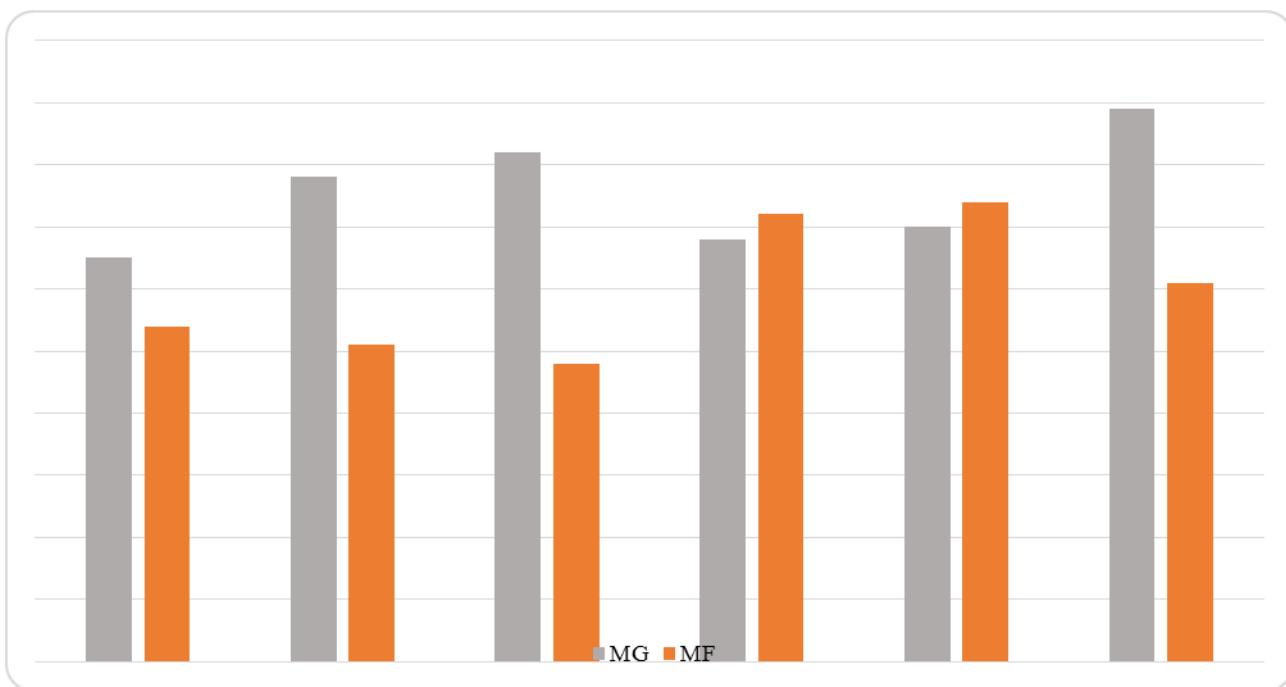

Grafico 3 – Risultati *testing* dopo 40 giorni dalla fine del corso

Il grafico 3 mostra come dopo più di un mese dalla fine del corso, le prestazioni degli apprendenti siano calate, probabilmente a causa della mancanza di esercizio e di allenamento alla scrittura e alla lettura (Carrell 1991).

Al di là del calo, glottodidatticamente fisiologico, i metodi globali si sono dimostrati ancora una volta più efficaci rispetto a quelli fonetici, tranne che per le attività di completamento che, però, riportano un divario poco significativo fra i due metodi.

In conclusione, i metodi fonetici risultano maggiormente prestanti all'inizio del corso, dimostrandosi efficaci per quasi tutte le abilità testate, ma tendono ad essere superati da quelli globali, già a partire dalle prime ore di corso, mantenendo il divario stabile nel corso del tempo.

L'obiettivo della linguistica e della didattica acquisizionale è di "suggerire dei criteri che rendano i metodi didattici paragonabili tra loro" (Rastelli 2009, 15), e questa ricerca, attraverso l'analisi dei risultati, ha documentato come il ruolo del significato sia essenziale per i processi di acquisizione della lettoscrittura sia per i nativi che per gli adulti stranieri.

Nonostante sia possibile alfabetizzare con entrambi i metodi, l'indagine dà prova di come l'impostazione globale, concentrandosi sul ruolo del significato, sia maggiormente utilizzabile come formato didattico-acquisizionale (Balboni 2012), perché maggiormente spendibile da parte degli apprendenti.

Essendo questo il caso di uno studio di carattere esplorativo e sperimentale, senza alcuna pretesa di esaustività, sarebbe opportuno estendere il campione ed espandere la ricerca in merito all'efficacia dei metodi per l'alfabetizzazione rivolti ad altri profili di discente e ad altre lingue (Bigelow, Tarone 2005), magari ampliando il range di attività per le fasi di *testing*.

Bibliografia

- Alderson, J. Charles. *Assessing reading*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- August, Diane, and Shanahan, Timothy, (eds.). *Developing literacy in second-language learners: Report of the National Literacy Panel on Language-Minority Children and Youth*. Mahwah: NJ Lawrence Erlbaum, 2006.
- Balboni, E. Paolo. *Le sfide di Babele. Insegnare le lingue nelle società complesse*. Novara: UTET, 2012.

- Barton, David, Hamilton, and Mary, Ivanič, Roz (eds.). *Situated literacies. Reading and writing in context*. London Routledge, 2000.
- Barton, David. *Literacy: an introduction to the ecology of written language*. Oxford: Blackwell, 1994.
- Baynham, Mike. *Literacy practices: Investigating literacy in social contexts*. London: Longman, 1995.
- Bazzanella, Carla. *Linguistica cognitiva*. Roma-Bari: Editori Laterza, 2014.
- Bettoni, Camilla. *Imparare un'altra lingua*. Roma-Bari: Editori Laterza, 2001.
- . *Usare un'altra lingua. Guida alla pragmatica interculturale*. Roma-Bari: Editori Laterza, 2006.
- Bialystok, Ellen. *Bilingualism in development: Language, literacy and cognition*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- Bigelow, Martha, Delmas, Bob, Hansen, Kit, and Tarone, Elaine. "Literacy and the processing of oral recasts in SLA." *TESOL Quarterly*, no 40 (April 2006): 665-689.
- Bigelow, Martha, Hansen, Kit, and Tarone, Elaine. *Literacy and second language oracy*. Oxford: Oxford University Press, 2009.
- Bigelow, Martha, Swierzbin, Bonnie, and Tarone, Elaine. "The impact of literacy level on features of interlanguage in oral narrative." *Rivista di Psicolinguistica Applicata*, no 6 (March 2006): 65-77.
- Bigelow, Martha, Tarone, Elaine. "The role of literacy level in SLA: Doesn't who we study determine what we know?" *TESOL Quarterly*, no 39 (2004): 689-710.
- . "Impact of literacy on oral language processing: Implications for SLA research." *Annual Review of Applied Linguistics*, no 25 (2005): 77-79.
- Bigelow, Martha, and Vinogradov, Patsy. "Teaching Adult Second Language Learners Who Are Emergent Readers." *Annual Review of Applied Linguistics*, no 31 (2011): 120-136.
- Borri, Alessandro, Minuz, Fernanda, Rocca, Lorenzo, and Sola, Chiara. *Italiano L2 in contesti migratori. Sillabo e descrittori dall'alfabetizzazione all'A1*. Torino: Loescher, 2014.
- Byrne, Brian. *The foundation of literacy. The child's acquisition of the alphabetic principle*. Hove East Sussex: Psychology Press, 1998.
- Campbell, Pat. *Teaching reading to adults: A balanced approach*. Edmonton, Canada: Grass Roots Press, 2002.
- Cardona, R. Giorgio. "I percorsi della scrittura. Aspetti conoscitivi di uno strumento di comunicazione." *Biblioteche oggi*, no 3 (1985): 11-19.
- . "La cultura degli alfabeti." *Fare scuola*, no 6 (1987): 11-19.
- . *Introduzione all'etnolinguistica*. Novara: De Agostini Scuola-UTET, 2006.
- Carrell, L. Patricia. "Second language reading: Reading ability or language proficiency." *Applied Linguistics*, no 12 (1991): 159-179.
- Castro-Caldas, Alexandre, and Reis, Alexandra. "The knowledge of orthography is a revolution in the brain." *Reading and Writing*, no 16 (January-February 2003): 81-97.
- Chini, Marina (ed.). *Plurilinguismo e immigrazione in Italia*. Milano: FrancoAngeli, 2004.
- . *Che cos'è la linguistica acquisizionale*. Roma: Carocci editore, 2005.
- Cisotto, Lerida. *Il portfolio per la prima alfabetizzazione*. Trento: Erickson, 2011.
- Cook-Gumperz, Jenny (ed.). *The social construction of literacy*. Cambridge: Cambridge University Press, 1986.
- Crandall, Joann. "Adult Literacy." *Annual Review of Applied Linguistics*, no 4 (1983): 162-180.
- Cuadro, Ariel, Marín, Javier, and Pagán, Asensión. "Léxico ortográfico y competencia lectora." *Ciencias Psicológicas*, no 1 (2007): 15-26.
- Dehaene, Stanislas. *Les neurones de la lecture*. Paris : Odile Jacob, 2007.

- Delgado Pérez, Félix. *Una dimensión de presente en la alfabetización*. Madrid: Centro Regional de Educación de Personas Adultas, 2000.
- Demetrio, Duccio, Moroni, Federico. *Alfabetizzazione degli adulti. Teoria, programmazione e metodi*. Roma: Editrice Sindacale Italiana, 1980.
- Dixon, L. Quentin, and Wu, Shuang. “Home language and literacy practices among immigrant second-language learners.” *Language Teaching*, no 47 (April 2014): 414-449.
- Ellis, Rod. *Second Language Acquisition*. Oxford: Oxford University Press, 2003.
- Facchetti, Giulio. *Antropologia della scrittura*. Milano: Arcipelago Edizioni, 2007.
- Fanini, Simona, Pelagaggi, Daniela, Scalisi, G. Teresa *Apprendere la lingua scritta: le abilità di base*. Roma: Carocci editore, 2003.
- Ferreiro, Emilia. *Alfabetizzazione. Teoria e pratica*. Milano: Raffaello Cortina Editore, 2003.
- Ferreiro, Emilia, and Teberosky, Ana. *La costruzione della lingua scritta nel bambino*. Firenze Giunti, 1985.
- Fons Esteve, Montserrat. *Leer y escribir para vivir. Alfabetización inicial y uso real de la lengua escrita en la escuela*. Barceló Graó, 2004.
- Freire, Paulo, and Macedo, Donald. *Alfabetización, lectura de la palabra y lectura de la realidad*. Barceló: Paidós, 1989.
- Freire, Paulo. *Alfabetização e Conscientização*. Porto Alegre: Editora Emma, 1963.
- Gass, M. Susan. *Input, interaction and second language learner*. Mahwah NJ: Erlbaum, 1997.
- Gersten, Russell, and Geva, Esther. “Teaching reading to early language learners.” *Educational Leadership*, no 60 (July 2003): 44-49.
- Girelli, Claudio, and Meneghelli, Giovanni. *Sillabe globali per leggere e scrivere*. Brescia: Editrice La Scuola, 2016.
- Grabe, William. “Literacy in a Second Language.” *Annual Review of Applied Linguistics*, no 10 (1989): 145-162.
- Guth, J. A. Gloria, and Wrigley, S. Heide. *Bringing literacy to life: Issues and options in adult ESL literacy*. San Mateo CA: Aguirre International, 1992.
- Hamada, Megumi, and Koda, Keiko. “Influence of first language orthographic experience on second language decoding and word learning.” *Language Learning*, no 58 (2008): 1-31.
- Hart, Lesley, Perfetti, A. Charles, and Van Dyke, Julie. “The psycholinguistics of basic literacy.” *Annual Review of Applied Linguistics*, no 21 (2001): 127-149.
- Hirtle, Walter, and Valin, Roch (eds.). *Leçons de linguistique de Gustave Guillaume, 1958-1959 et 1959-1960*, Québec: Presses de l’Université Laval, 1995.
- Ijalba, Elizabeth, and Obler, K. Loraine. “First language graphem-phonem transparency effects in adult second-language learning.” *Reading in a Foreign Language*, no 27 (2015): 47-70.
- Jabonero, Mariano, and Rivero, José. *Alfabetización y educación básica de los jóvenes y adultos*. Madrid: Organización de Estados Iberoamericanos y Fundación Santillana, 2009.
- Laudanna, Alessandro, and Voghera, Miriam (eds.). *Il linguaggio. Strutture linguistiche e processi cognitivi*. Roma-Bari: Editori Laterza, 2006.
- Leki, Ilona. “Writing, Literacy, and Applied linguistics.” *Annual Review of Applied Linguistics*, no 20 (2000): 99-115.
- Lo Duca, G. Maria. *Lingua italiana ed educazione linguistica*. Roma: Carocci editore, 2013.
- Mace, Jane. *Talking about literacy*. London: Routledge, 1992.
- Marcato, Carla, *Il plurilinguismo*. Roma-Bari: Editori Laterza, 2012.
- Marello, Carla. *Le parole dell’italiano. Lessico e dizionari*. Bologna: Zanichelli, 1996.
- Mastrantuono, Eliana. “Considerazioni teoriche e proposte applicative sull’acquisizione della fonologia nell’insegnamento/apprendimento dell’italiano L2.” *Italiano LinguaDue*, 1 (2010): 52-65.

- Meneghelli, Giovanni. *Si parla per sillabe, si scrive per lettere*. Sommacampagna (VR): Eurotipo, 2011.
- Minuz, Fernanda. *Italiano L2 e alfabetizzazione in età adulta*. Roma Carocci editore, 2005.
- Molina, Santiago. *Enseñanza y aprendizaje de la lectura*. Madrid CEPE, 1981.
- Nitti, Paolo. "I metodi di alfabetizzazione degli adulti stranieri." *Dirigere la Scuola*, no 10 (2013): 18-20.
- . "Alfabetizzare gli adulti stranieri. Prospettive metodologiche per la didattica." *Nuova Secondaria*, no 8 (2015b): 24-28.
- . "Strategie per la produzione scritta." *Scuola e Didattica*, no 2 (October 2015a): 28-34.
- . "Strategie per la comprensione scritta." *Scuola e Didattica*, no 5 (April 2016b): 28-34.
- . "Strategie per l'alfabetizzazione." *Scuola e Didattica*, no 6 (May 2016a): 32-39.
- . "Insegnare italiano L2 ad apprendenti sinofoni." *Scuola e Didattica*, no 3 (February 2017): 50-53.
- . *La formazione degli alfabetizzatori di adulti stranieri e la tipologia di corsi in Italia, Francia e Spagna. Modelli a confronto*, in Coonan M. Carmel, Bier, Ada, and Ballarin, Elena (eds.). *La didattica delle lingue nel nuovo millennio. Le sfide dell'internazionalizzazione. Atti del IV Congresso Internazionale DILLE (Società di Didattica delle Lingue e Linguistica Educativa), 2-4 Febbraio 2017*. Venezia: Cafoscarina (2018): 199-215.
- Norris, M. John, and Ortega, Lourdes. "Effectiveness of L2 Instruction: A Resource Synthesis and Quantitative Meta-analysis." *Language Learning*, no 50 (March 2000): 417-528.
- Nurss, Joanne. "The effects of mother tongue literacy on South African adults' acquisition of English literacy." *Adult Basic Education*, no 8 (February 1998): 111-119.
- Nuzzo, Elena, and Rastelli, Stefano. *Glottodidattica sperimentale. Nozioni, rappresentazioni e processing nell'apprendimento della seconda lingua*. Roma: Carocci editore, 2011.
- Olson, R. David. "Language and Literacy: what writing does to Language and Mind." *Annual Review of Applied Linguistics*, no 16 (1996): 3-13.
- Olson, R. David, and Torrance, Nancy (eds.). *Alfabetizzazione e oralità*. Milano: Raffaello Cortina, 1995.
- Ong, J. Walter. *Oralità e scrittura. Le tecnologie della parola*. Bologna: Il Mulino, 2014.
- Pallotti, Gabriele. *La seconda lingua*. Milano: Bompiani, 2006.
- Pexman, M. Penny, Phillips, I. Catherine, and Sears, R. Christopher. "An embodied semantic processing effect on eye gaze during sentence reading." *Language and Cognition*, no 4 (February 2012): 99-114.
- Porcelli, Gianfranco. *Principi di glottodidattica*. Brescia: Editrice La Scuola, 1994.
- Rastelli, Stefano. *Che cos'è la didattica acquisizionale*. Roma: Carocci editore, 2009.
- Rayner, Keith. "Eye movements in reading and information processing: 20 years of research." *Psychological Bulletin*, no 124 (1998): 371-422.
- Scholes, J. Robert (ed.). *Literacy and language analysis*. Hillsdale NJ: Erlbaum, 1993.
- Serragiotto, Graziano. *La valutazione degli apprendimenti linguistici*. Torino: Bonacci editore, 2016.
- Smith, Frank. *Understanding Reading: a Psycholinguistic Analysis of Reading and Learning to Read*. Hillsdale NJ: Erlbaum, 1996.
- Srivastava, R. Nupoor. "Literacy." *Annual Review of Applied Linguistics*, no 10 (1989): 81-102.
- Street, V. Brian. *Literacy in Theory and Practice*. Cambridge: Cambridge University Press, 1984.
- Tarone, Elaine. "Second language acquisition by low-literate learners: An under-studied population." *Language Teaching*, no 43 (January 2010): 75-83.
- Van Der Craats, Ineke, Kurvers, Jeanne, and Young-Scholten, Martha (eds.). *Low educated second language and literacy acquisition*. Utrecht LOT, 2006.

- Verhoeven, T. Ludo. “Sociocultural and cognitive constraints on literacy development.” *Journal of Child Language*, no 29 (2002): 484-488.
- Villalba Martínez, Félix, and Hernández García, Maite. “¿Se puede aprender una lengua sin saber leer? Alfabetización y aprendizaje de una L2.” *Carabela*, no 48 (2000): 85-110.
- Watt, C. William (ed.). *Writing Systems and Cognition. Perspectives from Psychology, Physiology, Linguistics and Semantics*. Dordrecht-Boston-London: Kluwer, 1994.

MEMORIA DI LAVORO NELLA COMPRENSIONE DELL'ASCOLTO IN STUDENTI ALGERINI DI LINGUA ITALIANA

Dr. BELKADI Rezkia Leila¹
Università d'Alger2

Résumé

C'est une étude sur la capacité de la mémoire de travail (MDT) dans la compréhension de l'écoute, en trois langues, chez des étudiants inscrits en licence d'italien. Pour ce faire nous avons composé un panel de 54 étudiants, divisé en trois groupes (un groupe trilingue et 2 groupes monolingues), à qui nous avons soumis le Listening Span Test (LST). Avant d'entamer le LST les étudiants ont répondu à un questionnaire concernant leur CV, ils sont soumis aussi à un test d'autoévaluation et à un test de niveau. De cette étude comparative nous avons constaté que les étudiants avec une seule langue ont des performances meilleures que les étudiants avec trois langues et cela dans la capacité de la MDT et dans la compréhension des phrases simples.

Abstract

This article examine the capacity of working memory (WM) in listening comprehension in three languages (Arabic, French and Italian) in Algerian students. We composed a 54 students, distributed in three groups (1 trilingual and 2 monolingual), and we submitted him a Listening Span Test (LST). Before starting the LST the students answered a questionnaire concerning their CV, they are also tested by self-assessment and in a level test. This comparative study, we revealed that the capacity of WM in listening comprehension in students with a single language have performances better than the capacity of WM in listening comprehension in students with three languages.

Riassunto

Questo articolo indaga la capacità della memoria di lavoro (MdL) nella comprensione dell'ascolto in tre lingua da parte da studenti iscritti alla laurea d'italiano. Abbiamo proposto a 54 studenti, suddivisi in tre gruppi (uno trilingue e due monolingue), il Listening Span Test (LST). Tuttavia, prima del test gli studenti hanno compilato un questionario composto da una parte biografica, da un test di autovalutazione e da un test di livello. Da questo studio comparativo è emerso che gli studenti monolingue hanno una capacità di memoria di lavoro superiore a quella dei trilingue e ciò nella comprensione delle frasi semplici nell'ascolto.

Mots clés: capacité de la MDT, compréhension de l'écoute, trilingues/multilingues, monolingues, LST

Key words: capacity of WM, listening comprehension, multilinguals, monolinguals, LST

Parole chiavi: capacità della MdL, comprensione dell'ascolto, trilingui/multilingui, monolingui, LST

INTRODUZIONE

L'articolo indaga la capacità della memoria di lavoro (MdL) nella comprensione dell'ascolto in tre lingue da parte di studenti iscritti alla laurea d'italiano nell'università algerina. Abbiamo proposto a

¹ Maître de conférences A en langue italienne au département d'allemand, d'espagnol et d'italien à la faculté des langues étrangères de l'université d'Alger 2. rezkia.leila.belkadi@univ-alger2.dz

54 studenti, suddivisi in tre gruppi: il gruppo trilingue (arabo, francese e italiano) e due gruppi monolingue (uno di lingua madre francese e l'altro italiano), il *Listening Span Test* (da ora in poi LST) nelle tre lingue per il primo gruppo e nella lingua madre dei rispettivi gruppi in francese e in italiano. Tuttavia, prima del test gli studenti hanno compilato un questionario composto da domande autobiografiche, da un test di autovalutazione e da un test di livello. Infatti, questa ricerca intende documentare la relazione esistente tra la MdL nelle tre lingue L1, L2 e L3 in relazione alla comprensione dell'ascolto. In questo articolo abbiamo adottato la definizione usata da Hammarberg: “*Notre définition d'une troisième langue s'applique à toute langue apprise ou utilisée par un individu possédant des connaissances préalables dans une ou plusieurs langues secondes (L2) en plus de celles d'une ou de plusieurs langues premières (L1).*”(Hammarberg, 2006, p. 45).

1. BACKGROUND DELLA RICERCA

Nella letteratura consultata sono emersi due approcci principali nello studio del ruolo specifico della MdL nella comprensione linguistica. La prima proposta è la teoria della capacità di comprensione linguistica di Just e Carpenter² (1992), che attribuisce alla MdL il valore di semplice mezzo di tipo verbale in tutto il processo della comprensione, cioè la MdL ha il compito sia dell'immagazzinamento temporaneo, sia l'elaborazione di rappresentazioni di una parola. Secondo il modello, durante la memorizzazione di una frase, la MdL costruisce delle rappresentazioni sintattiche e semantiche che contribuiscono all'interpretazione della frase stessa. Queste informazioni possono essere usate in diversi modi di produzione, permettendo l'interazione attraverso i livelli di acquisizione. (MacDonald & Christiansen³, 2002). La seconda proposta è la teoria di Waters e Caplan⁴ (1996) detta “la risorsa d'interpretazione della frase separata” (SSIR). Questa teoria è più vicina alla teoria linguistica generativa sul modello di Chomsky⁵ (1965). Secondo questa teoria, ci sono almeno due risorse specializzate: una prima risorsa è usata in processi quali la rappresentazione delle costruzioni sintattiche e l'assegnazione dei ruoli tematici. La seconda risorsa è usata nelle funzioni di controllo nei compiti di tipo verbale, come, per esempio, nei compiti del *Reading Span Test* (Desmette e al⁶, 1995). Tuttavia, è da sottolineare che le ricerche sulla teoria della capacità di comprensione linguistica e la teoria di SSIR sono giunte a dei risultati divergenti e incoerenti (Just e altri⁷, 1996; Waters & Caplan, 1996).

Uno tra i testi complessi di misura della MdL è il *Listening Span Test* (LST) sviluppato da Daneman e Carpenter⁸ (1980). Le due studiose hanno proposto una misura di memoria verbale che risponde al costrutto teorico della MdL intesa come un sistema attivo. La misura si basa su prove che richiedono ai soggetti di simulare ciò che accade nei compiti cognitivi più complessi, nei quali, contemporaneamente, l'informazione è mantenuta ed elaborata (Baddeley e Hitch, 1974). La misura della semplice capacità di mantenimento è lo Span: un indice che, esprimendo il numero di item rievocati in un ordine dato, consente di valutare la capacità della memoria immediata, misurata nei termini quantitativi. Lo strumento proposto da Daneman e Carpenter (1980) combina due tipi di richieste: sia quella di elaborare alcune informazioni verbali e quella di ricordarne alcune. Nello specifico, si tratta di brevi frasi che il soggetto ascolta e delle quali deve valutare la correttezza e, contemporaneamente, ricordare l'ultima parola. Le sequenze, di lunghezza variabile da 2 a 6 frasi,

² Just, M. A. e Carpenter, P. A., *A capacity theory of comprehension: individual differences in working memory*. 1992.

³ MacDonald, M.C., Christiansen, M.H., *Reassessing-working memory: Comment on Just and Carpenter (1992), Waters, and Caplan (1996)*. 2002.

⁴ Waters, G.S., Caplan, D., *The capacity theory of sentence comprehension: Critique of Just and Carpenter (1992)*, 1996.

⁵ Chomsky, N., *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge, 1965.

⁶ Desmette, D., Hupet, M., Schelstraete, M.A., & Van der Linden, M., *Adaptation en langue française du “Reading Span Test” de Daneman et Carpenter*. 1995.

⁷ Just, M. A., Carpenter, P. A., Keller, T. A., Eddy, W. F., Thulborn, K. R., Brain activation modulated by sentence comprehension. 1996.

⁸ Daneman, M., e Carpenter, P.A. Individual differences in working memory and reading. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behaviour*, 1980.

vengono presentate in ordine crescente nella modalità orale in cui il soggetto è invitato ad ascoltare le frasi, o in modalità scritta (Reading SpanTest), in cui le frasi vengono lette. La ricerca che Daneman e Carpenter hanno pubblicato nel 1980 evidenzia forti correlazioni tra la MdL e la comprensione del testo. La MdL è in grado di ritenere, e nello stesso tempo, di elaborare l'informazione in entrata attivando le conoscenze della memoria a lungo termine.

Nella presente ricerca abbiamo utilizzato il test elaborato da Daneman e Carpenter (1980) nella sua versione italiana di Pazzaglia, Palladino e De Beni (2000), e da noi tradotto in francese e in arabo. Oltre al LST, e per determinare la capacità della lingua e l'abilità dei soggetti algerini, abbiamo fatto compilare ai soggetti un questionario secondo il modello Vingerhoets⁹, 2003. Inoltre, essi hanno eseguito un test di autovalutazione soggettiva e oggettiva. Abbiamo proposto le principali categorie dell'uso linguistico adatto al livello avanzato C1, C2 del quadro europeo comune di riferimento per l'insegnamento delle lingue. Gli obiettivi della ricerca consistono nell'individuare quanto la L1 e la L2 interferiscono sulla L3, oltre a verificare l'esistenza di differenze sia nella capacità della MdL nelle tre lingue che nella comprensione dell'ascolto.

2. IL REPERTORIO LINGUISTICO DEI SOGGETTI

Prima di andare avanti, è importante accennare alla situazione linguistica in Algeria. Secondo Taleb El Ibrahimi¹⁰ (1997), la situazione sociolinguistica dell'Algeria è una realtà di plurilinguismo che riguarda tre sfere linguistiche: la sfera arabofona, la sfera berberofona e la sfera delle lingue straniere. Solo per la lingua araba l'autrice distingue cinque fasce tra cui l'arabo insegnato a scuola. Per quanto riguarda la sfera berberofona (detta anche tamazight) la sua popolazione è stimata tra il 20% e il 40% ed è lingua nazionale dal 10/04/2002 (art. 3b). La sfera delle lingue straniere raggruppa tutte le altre lingue e in cima troviamo il francese, seguita dall'inglese, e infine dalle altre lingue, insegnate al liceo e all'università, come lo spagnolo, il tedesco, il russo, l'italiano, ecc. Questi dati suggeriscono che gli studenti arrivano all'università con diversi background ma tutti hanno in comune le lingue studiate a scuola cioè l'arabo, il francese, l'inglese e nel caso della nostra ricerca l'italiano.

I quarantuno soggetti del primo gruppo sono studenti delle diverse università algerine (Università di Blida e di Annaba) che hanno come L1 l'arabo (lingua di studio dei soggetti), che parlano fluentemente il francese L2 e, nel momento della somministrazione dei test, studiavano l'italiano come L3. I risultati di autovalutazione hanno dimostrato che i soggetti possiedono un livello B2, C1 e C2 della conoscenza dell'italiano. Tuttavia, è importante specificare che molti degli studenti parlano anche il berbero come lingua madre, essendo di origine berbera.

3. METODO

3.1 PARTECIPANTI

Abbiamo proposto il test ai tre gruppi: 41 studenti algerini che non avevano una grande differenza di età. Tutti possedevano un livello avanzato in italiano e parlavano francese fluentemente, oltre ad aver studiato per anni la lingua araba L1. I soggetti del campione sono tutti studenti universitari iscritti per conseguire la laurea in lingua italiana all'Università di Blida e di Annaba. Dai risultati del questionario di autovalutazione è emerso che i soggetti possiedono un livello B2, C1 e C2 della conoscenza dell'italiano. Inoltre, abbiamo proposto il LST ai due gruppi monolingue; il primo composto da 6 studenti monolingui francesi in lingua francese e 7 studenti monolingui italiani in lingua italiana.

3.2 Strumenti

A tutti i soggetti è stato somministrato il *Listening Span Test* in lingua araba, in lingua francese e in lingua italiana per il primo gruppo, in lingua francese per il secondo e in lingua italiana per il terzo gruppo. Il LST consiste in un gruppo di 80 frasi ripartite in quattro blocchi da venti frasi; ogni

⁹Vingerhoets, G. Van Borsel, J., Tesink, C., Van den Noort, M., Deblaere, K., Seurinck, R., Vandemaele, P., Achten, E., Multilingualism: An fMRI study. 2003

¹⁰Taleb Ibrahimi K., *Les algériens et leur(s) langue(s): éléments pour une approche sociolinguistique de la société algérienne*. 1997

blocco, a sua volta, è diviso in cinque set. I set vanno crescendo nel numero di frasi, cominciando con un set da 2 frasi, poi da 3, da 4, da 5 e, infine, da 6 frasi. Le frasi sono composte da un minimo di 6 parole a un massimo di 12, tutte molto familiari. Ogni frase finisce con una parola diversa. Le parole finali non sono legate tra di loro nel significato. Visto che l'arabo è una lingua distante rispetto alle due altre (francese ed italiano), durante la fase di traduzione abbiamo seguito due criteri: per prima cosa, si è dato priorità alla resa del significato idiomatico nella traduzione, e, in secondo luogo, si è cercato di avere in tutte le lingue la stessa parola in ultima posizione.

Il LST è stato proposto individualmente in una unica seduta. L'intera prova era stata precedentemente registrata sul computer. Un suono segnalava la fine di ogni sequenza di 2, 3, 4, 5, e 6 frasi, e due suoni segnalavano, invece, la fine di ogni blocco. Ogni soggetto aveva due compiti: il primo consisteva nell'ascoltare attentamente le frasi al fine di esprimere, alla fine di ognuna, un giudizio vero/falso. Questo compito è stato creato affinché il soggetto elaborasse l'intera frase e non prestasse attenzione esclusivamente all'ultima parola. Il secondo compito era quello per la misurazione della capacità di MdL, secondo il quale il soggetto doveva rievocare nell'ordine tutte le ultime parole delle frasi.

3.3 PROCEDURA

Abbiamo somministrato il LST ai 54 soggetti nelle tre lingue –arabo, francese ed italiano per il primo gruppo, in francese al secondo gruppo e in italiano al terzo gruppo. Abbiamo chiesto ai soggetti di sottomettersi individualmente al LST nelle tre lingue in una sola seduta, secondo le loro disponibilità. La scelta dell'ordine di somministrazione dei test è stata casuale.

Mentre i soggetti eseguivano il test, le loro risposte sono state riportate su un foglio Excel. Con il programma Excel, abbiamo impostato il calcolo automatico della percentuale delle risposte giuste sia nel compito di vero/falso, sia nel ricordo delle ultime parole. In questo modo, abbiamo avuto subito a disposizione le percentuali individuali del test in ogni lingua e di ogni soggetto.

Il calcolo dello span –che rappresenta la capacità della MdL– corrisponde al livello in cui il soggetto riesce a ricordare il maggior numero delle ultime parole di ogni frase in ogni lingua. In questo modo, siamo riusciti a calcolare lo span di memoria per ciascun soggetto in ogni lingua.

4. RISULTATI

Su un foglio Excel, sono state poi riportate le percentuali delle risposte giuste di ciascun soggetto alle domande vero/falso e quelle del numero delle parole correttamente ricordate nell'abilità dell'ascolto in lingua araba L1, in lingua francese L2 e in lingua italiana L3. Il programma Excel ha calcolato automaticamente le percentuali individuali delle risposte corrette e delle parole correttamente ricordate.

Qui di seguito presenteremo prima i risultati ottenuti nella prova del ricordo delle parole finali nelle tre lingue (arabo, francese ed italiano), e poi i risultati ottenuti nella prova del giudizio V/F delle frasi, anch'esse nelle tre lingue (arabo, francese ed italiano). In un secondo momento, presenteremo i grafici dei gruppi due e tre.

Il primo grafico riporta le medie del numero delle parole correttamente ricordate dai 41 soggetti in ciascuna delle tre lingue, arabo, francese e italiano.

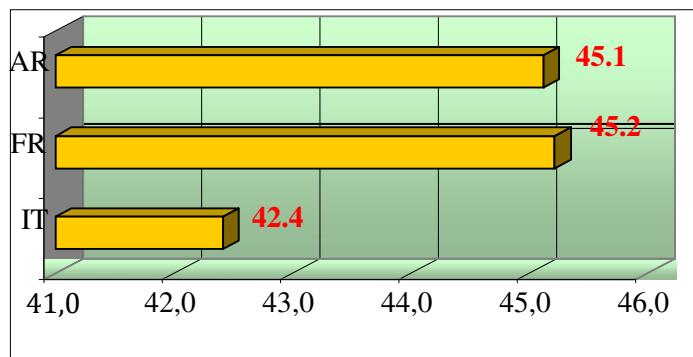

Grafico 1: Percentuali delle parole ricordate nella prova del LST, nella lingua araba, francese ed italiano del gruppo multilingue.

Il grafico indica che la media più alta dell’insieme delle parole correttamente ricordate del LST è il francese L2, con una media di 45.2%. In seconda posizione, troviamo l’arabo con una media di 45.1% e in terza posizione la lingua italiana con una media di 42.4%. È interessante osservare che dal punto di vista statistico non c’è una differenza tra la lingua francese e la lingua araba (0.1). Invece si ha una differenza più significativa tra la lingua italiana e le altre due lingue: tra italiano-francese la differenza è di 2.8 a vantaggio del francese; tra italiano-arabo la differenza è di 2.7, a vantaggio dell’arabo.

Questo risultato è prevedibile, dal momento che abbiamo accennato prima che i nostri soggetti parlano francese fluentemente. Per quanto riguarda l’italiano il risultato è attendibile visto che è l’ultima lingua acquisita.

Il secondo grafico riporta le medie del numero delle risposte vero/falso.

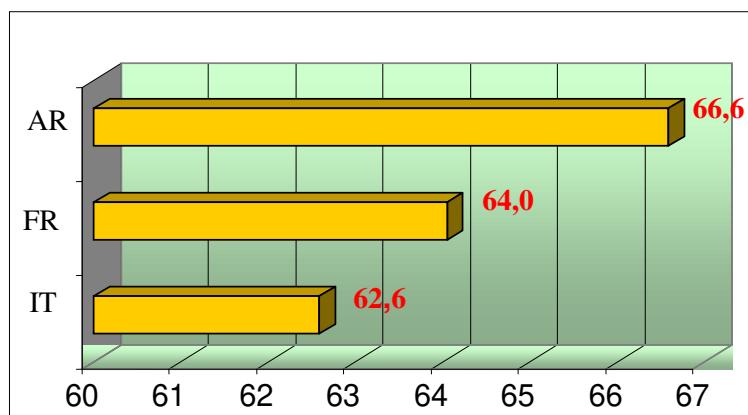

Grafico 2: medie del numero totale di risposte giuste del vero/falso; nelle tre lingue del gruppo multilingue.

Il grafico indica che il numero totale delle risposte giuste nel dare il giudizio vero/falso nelle tre lingue araba, francese e italiana, seguono l’ordine seguente: la lingua araba (L1) con una percentuale di 66.6%, seguita dalla lingua francese (L2) con una percentuale di 64% e infine la lingua italiana (L3) con una percentuale di 62.6%. Inoltre, possiamo osservare che la differenza delle percentuali tra l’arabo e il francese è del 2,6%; tra l’arabo e l’italiano è del 4%; invece tra il francese e l’italiano è dell’1,4%.

Questi dati suggeriscono che, diversamente dalla capacità di MdL, la comprensione delle frasi nell’abilità dell’ascolto segue l’ordine cronologico di acquisizione delle lingue e, cioè, in prima posizione l’arabo L1, seguito dal francese L2 e, infine, l’italiano come terza lingua di acquisizione.

In questa parte passeremo alla fase di confronto tra il gruppo plurilingue e i gruppi monolingui. Infatti, la terza tabella rappresenta il confronto dei risultati del totale delle sequenze completate nelle rispettive lingue madri dei tre gruppi esaminati cioè arabofoni, francofoni ed italofoni, ognuno nella sua lingua madre.

Gruppo di confronto delle parole ricordate nella lingua madre.	MEDIE
Arabi in lingua araba: L1_AR	45.1
Francesi in lingua francese: L1_FR	51.8
Italiani in lingua italiana: L1_IT	63.0

Come si può vedere, i dati sono significativamente diversi nelle tre lingue madri. Infatti abbiamo in prima posizione il gruppo italiano con 63.0, seguito del gruppo dei 6 francesi con 51.8 e infine il gruppo di lingua madre araba con 45.1. Da ciò possiamo sostenere che:

- 1- I risultati sono correlati al tipo di lingua esaminata, e ciò conferma studi precedenti che dimostrano che ci sono delle differenze di *performance* tra la lingua materna, la L2 e la L3.
- 2- I risultati inferiori dell'arabo può essere spiegato col fatto che la prova è stata modellata nella lingua e nella cultura italiana, poi tradotta in lingua francese e alla fine in lingua araba, senza prendere in considerazione elementi di frequenza e naturalezza per la lingua e la cultura araba.

Questa seconda tabella rappresenta il confronto dei risultati relativi alle risposte Vero/Falso dei tre gruppi arabofoni, francofoni ed italiani, ogni gruppo nella sua lingua madre.

Gruppo di confronto nelle risposte V/F nella lingua madre	MEDIE
Gruppo arabo: L1_AR	66.6
Gruppo francese: L1_FR	73.2
Gruppo italiano: L1_IT	77.1

Possiamo notare in questo grafico che dai tre gruppi di confronto, il gruppo italiano è quello che è in prima posizione con 77.1 seguito del gruppo francese con 73.2 e in fine con 66.6 il gruppo arabo, e ciò per quanto riguarda le risposte vero/falso. Le percentuali tra i due primi gruppi si avvicinano ma le percentuali del gruppo arabo è veramente inferiore.

Possiamo spiegare questa differenza con il fatto che i due primi gruppi hanno come lingua di acquisizione solo la propria lingua madre, invece, il terzo gruppo ne ha tre. Una seconda spiegazione riguarda il fatto che il test è stato creato in cultura e lingua italiana e poi adattato alla lingua francese e alla fine alla lingua araba che rappresenta tutto un altro gruppo linguistico.

Dalle tabelle di confronto possiamo osservare:

- 1- In tutti i tre punti abbiamo notato che le percentuali del gruppo della lingua madre italiana sono le più alte seguiti poi del gruppo della madre lingua francese e alla fine in terza posizione il gruppo della lingua madre araba.
- 2- Le percentuali tra il gruppo di lingua madre italiana e quello di lingua madre francese si avvicinano tra di loro.

Possiamo spiegare tutto ciò con il fatto che:

- 1- Il gruppo arabo su cui è mirata la ricerca è più numeroso rispetto ai due altri gruppi.
- 2- Il gruppo italiano e francofono appartengono a uno stesso gruppo linguistico mentre quello arabofoni appartiene a tutto un altro gruppo.
- 3- Il gruppo arabo a cui abbiamo somministrato il test è un gruppo trilingue invece i due altri gruppi sono dei monolingui.
- 4- Poiché il LST è stato creato su una base di cultura e lingua italiana ciò ha permesso miglior risultati per il gruppo di cultura e di lingua italiana, ed i risultati bassi per i due altri soprattutto per gli arabofoni che sono di una lingua e cultura veramente diversa.

5. DISCUSSIONE DEI RISULTATI

In questa sezione discuteremo i risultati emersi dal test del LST sia il ricordo della parola che rappresenta la capacità della MdL, che delle risposte vero/falso che rappresentano la comprensione dell'abilità dell'ascolto.

Il primo dato interessante emerso dai risultati riguarda le considerazioni che i possono trarre sulla rilevanza della tipologia/distanza tra le tre lingue analizzate in relazione alla capacità di MdL dei soggetti nei compiti di ascolto e comprensione. Nonostante, infatti, l'arabo sia una lingua distante dalle altre due qui esaminate (francese e italiano), è risultato che tutti i soggetti hanno una capacità della MdL che va oltre il 40% nelle tre lingue. Inoltre, la capacità della MdL in arabo L1 e in francese L2 è molto vicina, mentre si distanzia per l'italiano in confronto alle altre due. Tuttavia, è da considerare che, anche nel confronto tra la L1 e la L3 (= 2.7) e tra la L2 e la L3 (= 2.8), dal punto di vista statistico i valori non sono rilevanti. Questi risultati suggeriscono che *la tipologia/distanza tra le tre lingue non sia un fattore rilevante nella capacità della MdL*. Questo risultato è in linea con quelli di altre ricerche, secondo le quali la distanza tipologica tra le lingue non è un fattore rilevante nell'acquisizione di una lingua straniera, come per esempio nella ricerca di Cenoz¹¹ del 2003. Tuttavia, è da segnalare che nella letteratura esistente non esistono ricerche che hanno messo in confronto le tre lingue indagate in questo studio (arabo, francese ed italiano), o, altre ricerche che hanno messo in relazione la memoria di lavoro e la distanza tipologica.

Il secondo dato significativo riguarda il fatto che i risultati dello span della MdL sembrano indicare che il ruolo di quest'ultima segua l'ordine di acquisizione delle lingue. Infatti, la MdL, si attiva sia nella L1 prima lingua di acquisizione (arabo) che nella L2 seconda lingua d'acquisizione (francese), e, diminuisce in italiano terza lingua di acquisizione. Bisogna ricordare che durante l'ascolto arrivano al cervello gli input della lingua messa in atto attraverso i sensi della memoria sensitiva. Successivamente si attivano nel cervello i meccanismi delle memorie a lungo termine (MLT) e quella di lavoro (MdL) della lingua in entrata. Questi meccanismi si attivano nello stesso modo sia per la prima, la seconda e la terza lingua di acquisizione. Questo risultato è in linea con le ricerche che hanno indagato Van Den Noort¹² e altri (2006), anche se le lingue indagate sono diverse (norvegese, tedesco e olandese).

Il terzo risultato importante ai nostri fini riguarda le percentuali delle risposte corrette del vero/falso. Nelle tre lingue i soggetti hanno raggiunto delle percentuali superiori al 60%. Anche qui, i risultati riflettono l'ordine di acquisizione: le percentuali più alte sono quelle raggiunte in arabo L1, prima lingua in ordine di acquisizione, seguita dal francese L2, seconda lingua d'acquisizione e, infine, nella lingua italiana L3 che rappresenta la terza lingua di acquisizione. Tuttavia, anche se l'italiano, terza lingua di acquisizione è in terza posizione, le sue percentuali non sono molto distanti da quelle del francese e da quelle dell'arabo. Ciò vuol dire che dal momento che il meccanismo dell'acquisizione è fissato nel cervello dell'apprendente, il ruolo della MdL nella L3, anche quando quest'ultima è acquisita in età adulta, si attiva quasi nello stesso modo di come avviene per la L1 e la L2. Questo risultato ci suggerisce che la comprensione nell'abilità dell'ascolto segue l'ordine di acquisizione delle lingue.

Il quarto risultato di interesse per la nostra ricerca riguarda il fatto che le percentuali delle risposte vero/falso sono superiori alle percentuali dello span di memoria in tutte le lingue L1, L2 e L3. Le percentuali della comprensione orale della frase sono superiori al 60%; mentre le percentuali della capacità della MdL sono superiori al 40%. Per spiegare questa differenza bisogna considerare l'esistenza dei diversi meccanismi e sistemi della MdL nella comprensione linguistica – sia la teoria della capacità della comprensione linguistica di Just e Carpenter (1992), che la teoria della risorsa d'interpretazione della frase separata di Waters e Caplan (1996) –. Durante la memorizzazione di una frase, i sistemi della MdL sono impegnati nel costruire esplicitamente delle rappresentazioni

¹¹ Cenoz J., Facteurs déterminant l'acquisition d'une L3: Age, développement cognitif et milieu, Acquisition et interaction en langue étrangère, n° 18, pp. 38-51. 2003.

¹²Van Den Noort M.W.M.L, Bosch P., Hugdahl K., Foreign Language Proficiency and Working Memory Capacity, Publishers European Psychologist, vol. 11, n° 4, pp. 289–296, 2006.

sintattiche e semantiche dell'interpretazione. L'impegno dei diversi sottosistemi della MdL nella comprensione porta alla riduzione della capacità della MdL durante la fase del ricordo della parola. Conseguentemente, i risultati del nostro studio, con i valori più bassi nella prova di memoria rispetto a quelli nella prova di comprensione, sono in linea con le teorie sopra citate, confermando che la capacità della MdL è un fattore determinante nella comprensione nell'abilità dell'ascolto. Tale risultato è emerso anche in altre ricerche come quelle di Daneman e Carpenter (1980), di Van Den Noort e al. (2006).

Nel confronto del risultato della lingua francese del gruppo francofono e dell'italiano del gruppo italiano con rispettivamente il francese e l'italiano del gruppo trilingue, abbiamo raggiunto la conclusione che la memoria di lavoro dei due gruppi è più efficace, soprattutto per il gruppo italiano, rispetto al gruppo algerino. Anche se per il gruppo algerino il francese è una L2 e l'italiano è una LS e in più i due gruppi sono dei monolingue. Da ciò possiamo dire che c'è una notevole differenza tra il funzionamento della ML nella L2 e la LS rispetto alla LM dei parlanti nativi nelle rispettive lingua madri.

CONCLUSIONI

In questo articolo abbiamo presentato i dati relativi al LST di studenti algerini con un livello avanzato in italiano L3 che poi abbiamo confrontato con due gruppi monolingui francesi e italiani. Lo studio ha dimostrato quanto segue:

- La tipologia/distanza tra le tre lingue esaminate non è un fattore rilevante nell'apprendimento linguistico.
- La capacità della MdL della L1 e della L2 favorisce la capacità della MdL della L3.
- La capacità della MdL è un fattore importante nella comprensione dell'ascolto.
- La capacità di comprensione orale rispecchia l'ordine di acquisizione delle lingue.
- La capacità della comprensione è superiore alla capacità della MdL.
- Le performance dei monolingue sono superiori a quelli dei plurilingue e ciò sia nella comprensione che nella capacità di MdL.

Bibliografia

- Baddeley A.D. Hitch G.J., *Working memory*. In G.A. Bower (Ed.), *Recent advances in learning and motivation*, New York: Academic Press, 8, 47-90, 1974.
- Cenoz J., *Facteurs déterminant l'acquisition d'une L3: Age, développement cognitif et milieu, Acquisition et interaction en langue étrangère*, n° 18, pp. 38-51. 2003.
- Chomsky, N., *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge, MA: MIT Press, 1965.
- Daneman, M., e Carpenter, P.A. *Individual differences in working memory and reading*. Journal of Verbal Learning and Verbal Behaviour, 1980.
- Desmette, D., Hupet, M., Schelstraete, M.A., & Van der Linden, M., *Adaptation en langue française du "Reading Span Test" de Daneman et Carpenter*. L'Année Psychologique, 95, 1995.
- Hammarberg, B., *Activation de L1 et L2 lors de la production oral en L3: étude comparative de deux cas*, Acquisition et interaction en langue étrangère ; p. 45-74, 24/ 2006.
- Just, M.A., & Carpenter, P.A. *The psychology of reading and language comprehension*, Newton, MA: Allyn & Bacon, 1987.
- Just, M. A. e Carpenter, P. A., *A capacity theory of comprehension: individual differences in working memory*. Psychological Review, 99, 1992.
- MacDonald, M.C., Christiansen, M.H., *Reassessing-working memory: Comment on Just and Carpenter (1992), Waters, and Caplan (1996)*. Psychological Review, 109, 2002.
- Pazzaglia, F. Palladino P. e R. De Beni. *Presentazione di uno strumento per la valutazione della memoria di lavoro verbale e sua relazione con i disturbi della comprensione*, Psicologia Clinica dello Sviluppo, 3, Dicembre, 2000.

- Taleb Ibihimi K., *Les algériens et leur(s) langue(s): éléments pour une approche sociolinguistique de la société algérienne*, Les Editions El Hikma, Alger 1997.
- Vingerhoets, G. Van Borsel, J., Tesink, C., Van den Noort, M., Deblaere, K., Seurinck, R., Vandemaele, P., Achten, E., *Multilingualism: An fMRI study*. NeuroImage, 20, 2003.
- Van Den Noort M.W.M.L, Bosch P., Hugdahl K., *Foreign Language Proficiency and Working Memory Capacity*, Publishers European Psychologist, vol. 11, n° 4, pp. 289–296, 2006.
- Waters, G.S., Caplan, D., *The capacity theory of sentence comprehension: Critique of Just and Carpenter (1992)*, Psychological Review, 4, 761–772, 1996.

COGNITION ET DEVELOPPEMENT DE LA PENSEE LINGUISTIQUE ET CAUSALE : APPLICATIONS EN DIDACTIQUE DE LA COMPREHENSION EN L2

Fatima Zohra BENAÏCHA¹

Abstract

This article aims to show the effect of two different linguistic processing systems (L1, L2) on the development of causal thinking in L2, under a cognitive and experimental light (Benaïcha, 2018). The discussion also focuses on the crucial importance of structuring the scientific text at the level of local causal coherence (microstructure) and inferential processing, thus reflecting the interrelationships between semantic textual propositions and prior standard representations of the reader-reader necessary to the construction of the causality of the physical world (Legros & Baudet, 1996). The main idea in this research is how semantic representations influence the construction of causality (intentional and physical) according to the language provided during repetitive reading and the causal structure of the text during comprehension activity.

Résumé

Cet article souhaite montrer l'effet de deux systèmes de traitement linguistique différents (L1, L2) sur le développement de la pensée causale en L2, sous un éclairage cognitif et expérimental (Benaïcha, 2018 sous presse). La discussion porte également sur l'importance cruciale de la structuration du texte scientifique au niveau de la cohérence causale locale (microstructure) et le traitement inférentiel traduisant ainsi les interrelations entre les propositions sémantiques textuelles et les représentations-types antérieures du lecteur-compreneure nécessaires à la construction de la causalité du monde physique (Legros et Baudet, 1996). L'idée qui prime dans cette recherche est de savoir comment les représentations sémantiques influencent la construction de la causalité (intentionnelle et physique) en fonction de la langue fournie lors de la lecture répétitive et la structure causale du texte au cours l'activité de compréhension.

Key-words: *textual structure, linguistic processing, mental representation, causality, inference.*

Mots clés : *structure textuelle, traitement linguistique, représentation mentale, causalité, inférence.*

Cognition and development of linguistic and causal thinking: applications in didactical comprehension in L2

1. Objectifs et contexte

Notre contribution ne cherche pas à comparer la structure fondamentale de la causalité chez Guillaume à son exploitation par les cognitivistes (voir Wittewer, 1997). La notion de causalité est abordée ici d'un point de vue psychologique. Plus précisément, nous analysons comment les entités linguistiques et conceptuelles du texte en L1 peuvent favoriser le développement des représentations causales en L2. Nous présenterons les principaux résultats de notre recherche qui expliquent les processus mentaux impliqués dans la construction de la causalité du monde physique au travers la (re)lecture et les modalisateurs causaux de type pourquoi ? et comment ? utilisés dans le questionnaire causal encyclopédique. Ces modalisateurs sont des catalyseurs du traitement

¹Enseignante-rechercheuse à l'université d'Alger 2 (Algérie) au département de français. Membre fondateur de LANADIF (Laboratoire National de Didactique du Français) et membre associé au laboratoire LISODIL (Laboratoire de recherche en Linguistique, Sociolinguistique et Didactique des Langues). En 2010, lauréate du prix Pierre Mauroy du « Jeune chercheur », association AMIFA (Lille). E-mail : benaichafatima@yahoo.fr

inférentiels nécessaires à la structuration de la pensée causale et l'élaboration d'une signification cohérente du texte (Mehdi et Benaïcha, 2010). Des recherches bien fondées théoriquement (Tiberghien, 2004) expliquent le passage chez les lecteurs-compreneurs de la causalité intentionnelle à une causalité complexe du monde physique (Jamet, Legros et Pudelko, 2004). L'évolution de la causalité dépend essentiellement des types de connaissances disciplinaires et du degré d'interaction entre le sujet lecteur et le contenu du texte scientifique.

Nous nous contentons, dans ce travail, d'un seul sous-ensemble des représentations mentales : les représentations sémantiques. La matérialité de représenter mentalement et sémantiquement l'information transmise par le langage impose de déterminer causalement ces représentations (Baudet, 1990a). Selon Jackendoff (1987, 322), un des pionniers de la sémantique cognitive, le langage aide la mémoire à apprêhender la nature du référent. *Bien qu'il (langage) ne soit pas la source ou la cause de la pensée, il pourrait bien la faciliter, car il la stabilise en mémoire, et aide à différencier les concepts clairement.* D'où l'intérêt de considérer l'information comme une voie permettant d'accéder au monde conceptualisé (expérimenté) par le cerveau plutôt qu'un accès au monde réel (Baudet et Denhière, 1991). C'est pourquoi, la signification demeure un concept psychologique et un évènement mental par excellence (Le Ny, 1989).

Nous suivons l'idée développée par van Dijk et Kinsch en 1983 selon laquelle les processus inférentiels au cours de la lecture/compréhension sont en rapport avec les trois niveaux de la signification mentale du texte : la surface textuelle, la base de texte (micropropositions et macropropositions) et le modèle de situation. Or, même si le lecteur traite le texte scientifique selon les trois niveaux modélisés par van Dijk et Kintsch, les éléments de surface -premier niveau- empêchent l'accès à l'information par un faisceau de contraintes : *lexique spécialisé, unités linguistiques complexes, densité de l'information, nominalisation, transformation passive, l'absence de redondance, procédés syntaxiques divers* (voir Marin, Crinon, Legros et Avel, 2007, 120).

En effet, les structures micropropositionnelles (*base primitive du texte exprimée directement en surface*) (Richard, 1998) et macropropositionnelles ont un rôle majeur dans l'élaboration de la cohérence locale (éléments lexicaux, linguistiques, morphosyntaxiques, grammaticaux) et globale du texte (hiérarchie propositionnelle du contenu sémantique) (voir Blanc et Brouillet, 2003). De surcroît, le principe de la connexité du texte scientifique est caractérisé par la précision, la monosémie et le laconisme (Marin Avel, Crinon et Legros, 2004). Ces caractéristiques renforcent surtout les difficultés de compréhension des éléments lexicaux vu que le lecteur n'arrivera pas facilement à activer ce lexique dans sa mémoire à long terme et le mémoriser par la suite. Dans ce cas, comment l'apprenant lecteur traite-t-il l'information lexicale et sémantique si ses connaissances du domaine sont insuffisantes et insignifiantes par rapport aux modalités scientifiques sous-jacentes à ce type de texte ? Et comment les représentations sémantiques internes de l'apprenant se mettent en place pour développer son raisonnement causal ?

Globalement, nous retenons que la compréhension des textes documentaires scientifiques nécessite des stratégies inférentielles coûteuses en capacité mnémonique pour leur mise en œuvre (Marin et al., 2004). Ces inférences causales permettent de maintenir la cohérence locale (unité lexicale, unité propositionnelle, unité phrasique) et globale (texte comme unité hiérarchisée de connaissances) de la représentation mentale textuelle (Giasson, 2012). Si la compréhension demeure difficile, le lecteur fait appel à ses connaissances linguistiques et sur le monde pour combler les trous sémantiques laissés par le texte (Stanké, 2006). Autrement dit, il active un traitement inférentiel mettant en jonction deux types de mémoires responsables de la génération d'inférence : la mémoire de travail (MDT) et la mémoire à long terme (MLT) (voir Giasson, 2012). Certains travaux (Fayol, 1985 ; 1992) ont montré que le lecteur arrive à améliorer ses capacités de mémorisation, et par hypothèse de compréhension, s'il est appelé à chercher les causes d'un évènement raconté dans le texte.

Une autre catégorie d'inférence permettant d'évaluer la compréhension chez l'apprenant est envisagée : celle qui entretient des relations anaphoriques entre les informations du texte via des

pronoms, des articles², etc. Cette inférence de liaison permet au lecteur de mettre en relation des éléments textuels, en l'occurrence l'anaphore au référent, par une connaissance syntaxique ou sémantique (Fayol, 1997). Ainsi dans cette proposition « Lina et Samy sont amis. Il est gentil », le pronom (il) correspond à Samy sans double sens. La personne évoquée dans la première proposition est la même que dans la deuxième proposition. Si le lecteur n'arrive pas à lever l'ambiguité entre les marques syntaxiques (anaphores) et les entités (référent) développées dans le texte, il doit activer ses connaissances du monde pour gérer la continuité significative du texte.

La production des inférences d'élaboration sont adaptées au modèle de situation (Blanc et Brouillet, 2003). Ces inférences qui renvoient à une composante implicite du texte exigent un parcours interprétatif. En effet, pour enrichir les informations véhiculées par le contenu sémantique, l'apprenant repose au cours du traitement sur les connaissances préalables du monde stockées dans sa mémoire sémantique. Denhière et Baudet (1992, 83) indiquent que ces inférences élaboratives représentent *l'intégration de l'information fournie dans un cadre de connaissances qui permet, soit de spécifier des aspects non explicités dans le texte, soit de relier le texte dans son ensemble à des connaissances non explicitées*. Pour prendre l'exemple de nos participants, plus précisément les sujets qui ont bénéficié d'une relecture en français (L2), les difficultés majeures appartiennent au « modèle de situation ». Ce qui explique les difficultés à produire des inférences élaboratives et les inférences de liaison (Richard, 1998). Sans ce traitement inférentiel, le lecteur ne peut pas combler les trous sémantiques engendrés par le contenu linguistique et lexical du texte (Campion et Rossi, 1999).

Le texte scientifique construit pour l'expérience est formé de classes lexicales ouvertes facilitant ainsi la construction d'une représentation mentale bien hiérarchisée à partir des informations conceptuelles et des catégories fonctionnelles fermées permettant de traiter les entités linguistiques formées par les catégories lexicales ouvertes afin d'appréhender les opérations mobilisées lors de la construction des représentations mentales (Moeschler, 2002). Nous avons mis en évidence par la structuration du texte expérimental en une trame de propositions « noyaux » et « expansions », un effet sur le niveau de pertinence relatif des informations rappelées. L'organisation du texte selon une logique causale permet ainsi une meilleure récupération des informations (Denhière et Baudet, 1992). Par conséquent, pour autant qu'elles soient différentes, les opérations mentales impliquées dans l'activité de compréhension du texte scientifique et la construction causale ne sont pas dissociées lors du traitement inférentiel de l'information lue (voir Legros et al., 1996). Cependant, le lecteur ne peut pas se contenter des informations explicites du texte. Il faut lui engager dans un processus d'activation de nouvelles informations nécessaires à peaufiner ses stratégies de compréhension, d'où l'importance du développement des liens de causalité au cours lors de la génération des inférences. La causalité demeure une relation mentale, c'est-à-dire une propriété de l'esprit humain. Elle dépend d'un positionnement cognitif du lecteur par rapport au contenu du texte vu qu'elle représente essentiellement une connaissance (Campion et al., 1999).

2. Illustrations expérimentales

Partant de l'activité de compréhension - l'objet principal de notre recherche- qui résulte théoriquement d'une conception harmonieuse entre (i) les structures et les caractéristiques du texte, (ii) fonctionnement mnémonique du lecteur-compreneur, (iii) ainsi que les états d'intentionnalités causales lors de la lecture (Denhière et al., 1992) pour étudier les représentations sémantiques lors de la construction de connaissances scientifiques en français (Benaïcha et Legros, 2010). Notre démarche vise à étudier l'effet des représentations initiales de la causalité sur la compréhension d'un texte décrivant un phénomène physique et l'effet de la langue sur la (re)structuration en mémoire des connaissances antérieures (Denhière, Lemaire, Bellissens et Jhean-Larose, 2004). C'est pourquoi, nous nous interrogeons sur les représentations-types (connaissances initiales permanentes) emmagasinées par le lecteur en arabe standard (L1) et en français (L2) en contexte plurilingue qui permettent de (re)structurer le développement de la pensée causale lors de la

²Par exemple, nous citons les procédés de reprises lexicales : une gazelle ---cette gazelle --- l'animal --- la bête.

compréhension écrite. Nous considérons que le recours à la langue L1 est une aide précieuse pour une activation optimale des inférences de causalité (Benaïcha et al., 2010).

2.1 Méthode

2.1.1 Participants et procédure

Les participants inscrits en 2^eannée universitaire (licence LMD au département de français) (N= 103) sont répartis aléatoirement en trois groupes en fonction du type d'aide.

- G1 = aide textuelle en L2, questionnaire causal en L2, n = 40
- G2 = aide textuelle en L1, questionnaire causal en L2, n = 43
- G3 = pas d'aide (témoin), n = 20

2.1.2 Matériel expérimental : texte et questionnaire causal ouvert

Le texte documentaire-scientifique qui porte sur le *dérèglement climatique* est constitué de 174 propositions sémantiques, déterminées selon une analyse prédictive (Le Ny, 1979). Or, la cohérence sémantique causale au niveau locale du texte fait référence aux marques linguistiques traduit les interrelations de causalité entre les propositions textuelles : en effet, ainsi, en plus, selon, à cause de, provoquer par, entraîner, la preuve, les conséquences, en raison de, cependant, les effets. Le texte³(L1 et L2) est construit sous forme de phrases noyaux et de triplets reliés sur un chemin causal selon un niveau d'importance relative, et propose des explications causales.

Texte en français (extrait)

Selon les scientifiques du monde entier, des gaz à effets de serre sont rejetés en masse dans l'atmosphère. Ces gaz à effets de serre sont provoqués par les rejets de CO2 des usines et des voitures. Jamais, une telle augmentation du CO2 n'avait été enregistrée par tous les spécialistes. En 2050, la température moyenne de l'atmosphère augmentera de 1,2 à 4°. Tous les pays d'Afrique du Nord sont menacés en raison de leur géographie. 80% des terres de ces pays sont en effet déjà constitués de désert. Les chutes de pluie risquent de devenir très rares dans de nombreuses régions.

Le questionnaire causal ouvert porte huit questions introduites par des modalisateurs de type « comment » vs « pourquoi ». Ces questionnaires ouverts causaux, évaluent le niveau de connaissances et de croyances initiales des sujets. Ils sont proches des tâches de rappel et nécessitent une accessibilité des informations du sujet. Ils sont proposés en pré- et en post-test.

Questionnaire causal ouvert (extrait)

Comment cesser rapidement d'émettre des gaz à effet de serre ?

Pourquoi le dérèglement climatique entraîne une catastrophe des écosystèmes terrestres ?

Comment sensibiliser le public à l'impact du réchauffement climatique sur la flore et la faune ?

Pourquoi le continent Africain est-il le plus touché par les catastrophes naturelles ?

3. Principaux résultats

Les textes produits lors des trois rappels des sujets ont fait l'objet d'une analyse de la variance selon le plan d'expérience S<G2>*I*Sq*R dans lequel les lettres S, G, V, Sq, R renvoient respectivement aux facteurs Sujets (Sujet aléatoire), Groupe (G1= relecture en L2 ; G2 = relecture en L1), Niveau d'importance (I1= propositions très importantes/pertinentes ; I2 = propositions moyennement importantes/pertinentes ; I3 = propositions peu importants/pertinentes), Séquence (N = narrative ; E = explicative), Rappel (R1= rappel immédiat 1 ; R2 = rappel immédiat 2 ; R3 = rappel différé). La triple interaction entre les facteurs Groupe, Niveau d'importance relative, Séquence et Rappel est significative ($F(4,132) = 2,974$, $p < .02$). Nous constatons que, le nombre de propositions

³ Nous ne donnons ici que la version française.

explicatives (E) produites de type très important/pertinent (I1) par le groupe G2 est supérieur (12,263) à celui des propositions rappelées par le groupe G1 (8,031) lors du rappel R2. Plus précisément, le nombre de propositions explicatives (E) rappelées renvoyant aux phrases noyaux (I1) par le groupe G2 est supérieur (12,780) à celui du groupe G1 (6,812).

Dans ce cas, la relecture en L1 a facilité la restitution des propositions selon une chaîne causale cohérente. Nous comprenons mieux *via* les données de notre expérimentation l'effet de la relecture en L1 dans l'amélioration du processus inférentiel, donc la compréhension. De plus, le nombre de propositions explicatives (E) très importantes/pertinentes rappelées par le groupe G2 est supérieur (12,780) à celles renvoyant aux propositions narratives du même groupe lors du rappel immédiat (R2) (4,842). Nous observons une nette différence, au cours du rappel R3, entre le nombre de propositions explicatives rappelées de type très important (I1) par les deux groupes. Le nombre de propositions explicatives produites par le groupe G1 de type très important est inférieur (8,75) à celui du groupe G2 ($E/I1 = 19,211$). Ces résultats nous permettent de confirmer l'hypothèse selon laquelle la langue L1 ne joue pas sur des schémas narratifs dont le traitement est automatisé alors qu'elle semble intervenir dans le traitement du texte explicatif permettant davantage la génération des inférences causales du monde physique (voir Legros, Mervant, Denhière et Salvan, 1998).

Ces résultats indiquent que le processus de relecture en L1 exerce davantage un effet sur le rappel des phrases noyaux de type (P1) par rapport aux expansions (E1 et E2) produites selon les deux modalités de rappel (immédiat et différé) en français. Ces données recueillies soutiennent le modèle développé par van Dijk et Kinstch en 1983 qui montre qu'une proposition (unité cognitive) est mieux rappelée si elle correspond à « l'effet de niveau hiérarchique » de l'information. C'est-à-dire le nombre de propositions produites diffère selon leur niveau d'importance relative. Cela favorise la génération des inférences causales. Dans notre expérience, c'est la langue L1 qui a facilité davantage le traitement des inférences causales nécessaires à la compréhension de texte scientifique. Autrement dit, l'activation des connaissances par le truchement de l'arabe standard (L1) a un effet bénéfique sur le rappel des propositions noyaux très importantes alors que ce n'est pas le cas quand on facilite l'activité de compréhension par une aide textuelle en L2. Cet effet positif sur le rappel des propositions de type explicatif est attribuable à une meilleure disponibilité des informations en mémoire de travail à long terme (Ericsson et Kinstch, 1995).

En ce qui concerne les questionnaires, la double interaction des facteurs Questionnaires, Groupe et Type de causalité est significative ($F(2,66) = 5,495, p < 0,006$). Nous observons une différence entre la moyenne des réponses de type causal intentionnel ($G1/T1 = 1,777$) et type causal du monde physique ($G2/T2 = 3,998$) selon les groupes. Lors du questionnaire causal final (Q2), nous remarquons que la moyenne des réponses du groupe G2 (L1) appartenant à la causalité du monde physique du groupe G2 ($T2 = 2,238$) est supérieure à celui du questionnaire initial ($T2 = 1,644$). Les travaux antérieurs (Legros et al., 1998) ont montré que le traitement inférentiel de la causalité intentionnelle est plus facile que le traitement de la causalité du monde physique. De plus, selon les phases de développement de l'individu, l'individu est capable de traiter les relations causales du monde physique après avoir traité la causalité intentionnelle.

4. Bilan et perspectives

Ce travail a rendu possible une collaboration fructueuse entre la didactique du français langue étrangère et les sciences de la cognition unissant les spécialistes du laboratoire et ceux du terrain (Avel et Crinon, 2012). Comme nous l'avons expliqué, cet article s'est intéressé à la question de la construction d'une représentation mentale qui facilite au sujet-lecteur de développer non seulement sa pensée linguistique via l'intervention de la L1 lors de la compréhension en L2 mais aussi de développer sa logique causale du monde physique. Nous avons tenté d'acquérir une meilleure connaissance des mécanismes mémoriels et cognitifs qui interviennent dans l'activation et la construction des connaissances disciplinaires *via* l'intervention de l'arabe standard (L1) et la structure textuelle causale (Hoareau et Legros, 2006).

Nous avons également étudié la génération des inférences causales intentionnelles et les inférences causales du monde physique (voir Richard, 1998) afin de comprendre la relation entre le système de connaissance-croyance et la nature de l'information textuelle présentée (structure et langue de relecture). Les résultats obtenus sur la construction de la causalité au cours de la compréhension de texte documentaire-scientifique a montré que la langue L1 facilite la construction de la causalité du monde physique. Ainsi, les informations produites lors du rappel différé et le questionnaire causal ouvert final exprimant des relations causales physiques sont mieux rappelées grâce aux connexions inférentielles créées par la relecture en L1. Nous privilégions ce résultat car il est compatible avec les travaux sur les processus de récupération mémorielle de l'information et par conséquent de la compréhension de texte (Benaïcha, Legros, Bounouara et Hoareau, 2009 ; Legros, Makhlof et Maître de Pembroke, 2005). Les résultats obtenus permettent d'apporter des précisions importantes du traitement causal des informations scientifiques en expliquant la pertinence de la relecture pour distinguer entre le traitement cognitif causal intentionnel et du monde physique.

Les différences entre les groupes qui ont participé à l'expérimentation se situent au niveau de la qualité des informations récupérées après l'activité de relecture et le niveau de la cohérence de la signification. Pour étudier les caractéristiques des processus de récupération de l'information en mémoire développés dans le modèle d'Ericsson et Kinstch (1995), nous avons analysé l'effet de la L1 lors des rappels immédiat et différé. En effet, l'arabe standard accorde à la mémoire de travail une augmentation des capacités mnémoniques capables de développer les performances de mémorisation et de compréhension (Benaïcha et Legros, 2010). Autrement dit, nous confirmons selon nos résultats les atouts qualitatifs et quantitatifs de la langue L1 à transférer de la mémoire à long terme (MLT) à la mémoire de travail (MDT) les connaissances antérieures correspondant ainsi à la tâche demandée en L2 en contexte plurilingue.

Ce travail peut contribuer à la mise en place des systèmes d'aide en L1 et LM du fonctionnement cognitif dans la construction des connaissances scientifiques en L2. En outre, toutes ses recherches ne peuvent, dans le contexte algérien, se développer que par le biais des problèmes linguistiques. C'est pour cela la tendance est peut-être de nous orienter davantage vers l'approche psycholinguistique et cognitiviste lors de la conception des programmes éducatifs et des documents supports pour l'enseignement-apprentissage en FLE.

Références bibliographiques

- Avel, Patrick et Crinon, Jacques. « Lire des textes pour apprendre en sciences et pour apprendre à comprendre ». *Repères. Recherches en didactique du français langue maternelle*, n° 45, 2010 :117-134.
- Baudet, Serge et Denhière, Guy. « Mental models and acquisition of knowledge from text: Representation and acquisition of functional systems». Dans Guy Denhière, et Jean-Pierre Rossi. *Text and Text Processing*. Amsterdam: Elsevier Science Publishers, 1991, 155-187
- Baudet, Serge. « Représentation d'état, d'événement, d'action ». *Langages*, Numéro thématique *Cognition et langage*, n° 100, 1990 : 45-64.
- Benaïcha, Fatima Zohra et Legros, Denis. « Effet de la relecture d'un texte d'aide en L1 sur la compréhension/production d'un texte explicatif/ scientifique en L2 en contexte plurilingue ». Dans Blanchet, Philipe, KebbasMalika et Kara-Abbes, Attika-Yasmine (Dir.), *Influences et enjeux des contextes plurilingues sur les textes et les discours*. Limoges : Editions Lambert-Lucas, 2010, 79-186.
- Benaïcha, Fatima Zohra, Legros, Denis, Bounouara, Yamina, et Hoareau, Yann Vigile. « Rôle de la langue maternelle dans la relecture et la réactivation des connaissances/croyances lors du traitement d'un texte explicatif en L2 ». *XXXIe Symposium de l'Association de Psychologie Scientifique de Langue Française (APSLF).Cognition et Culture*. Tunis, 2009.

- Benaïcha, Fatima Zohra. « Interaction des langues et construction des représentations de la causalité du monde physique. Effet sur le traitement cognitif du texte documentaire-scientifique ». *Pratiques langagières* n°44.2018 (sous presse).
- Blanc, Nathalie. et Brouillet, Denis. *Mémoire et compréhension. Lire pour comprendre*. Paris : Éditions in Press, 2003.
- Campion, Nicolas. et Rossi, Jean-Pierre. « Inférences et compréhension de texte ». *L'année psychologique*, vol. 99, 3, 1999 : 493-527
- Denhière, Guy., et Baudet, Serge. *Lecture, compréhension de texte et science cognitive*. Paris: Presses Universitaires de France, 1992.
- Denhière, Guy., Lemaire, Benoît, Bellissens, Cédrick et Jhean-Larose, Sandra. « Psychologie cognitive et compréhension de texte: une démarche théorique et expérimentale ». Dans S. Porhie et D. Klinger (Dir.). *Regards croisés sur le texte*. Pleyben: Perspectives, 2004, 74-95.
- Ericsson, K. Anders et Kintsch, Walter. "Long-term working memory". *Psychological Review*, 102, 1995 : 211-245.
- Fayol, Michel. *Le récit et sa construction. Une approche cognitive*. Neuchâtel : Delachaux et Niestlé, 1985.
- Fayol, Michel. « Comprendre ce qu'on lit. De l'automatisme au contrôle ». Dans M. Fayol, J. Gombert, P. Lecoq, L. Sprenger-Charolles et D. Zagar (Dir.). *Psychologie cognitive de la lecture*. Paris : Presses Universitaires de France, 1992.
- Fayol, Michel. *Des idées au texte*. Paris : Presses Universitaires de France, 1997.
- Giasson, Jocelyne. *La lecture : apprentissage et difficultés*. De boeck Education.2012
- Hoareau, Yann-Vigile et Legros, Denis.« Rôle des contextes culturels et linguistiques sur le développement des compétences en compréhension et en production de textes en L2 en situation de diglossie ». Dans Bertrand Troadec (Dir.). *Culture et Développement Cognitif, Enfance*, 2, 2006 : 191-199
- Jackendoff, Ray. *Consciousness and the Computational Mind*. Cambridge :MIT Press, 1987b.
- Jamet, Frank., Legros, Denis etPudelko, Béatrice. « Dessin et discours : construction de la représentation de la causalité du monde physique ». *Intellectica* n° 38, 2004 :103-137
- Le Ny, Jean-François. *Sémantique psychologique*. Paris : Presses Universitaires de France, 1979
- Le Ny, Jean-François. *Science cognitive et compréhension du langage*. Paris : Presses Universitaires de France, 1989b
- Legros, Denis et Baudet, Serge. Le rôle des modalisateurs épistémiques dans l'attribution de la vérité propositionnelle. *International Journal of Psychology*, 31, (6), 1996 :235-254.
- Legros, Denis, Makhlof, Mohamed et Maître de Pembroke, Emmanuelle.« Co-apprentissage et cocompréhension dans une perspective plurilingue et pluriculturelle ». Dans Rispail, Marielle et Tigziri, Nora. *Langues Maternelles : contacts, variations et enseignement. Le cas de la Langue amazighe*. Paris : L'Harmattan, Collection Espaces Discursifs, 2005, 37-48.
- Legros, Denis, Mervant, Hervé, Denhière, Guy et Salvan, Claire. Compréhension de textes : comment aider les élèves de CE1 à construire la cohérence de la signification globale d'un texte ? *Repères, recherches en didactique du français langue maternelle*, n°18, 1998 :81-96.
- Marin Brigitte, Avel, Patrick, Crinon, Jacques. et Legros, Denis. Aides à la compréhension de textes scientifiques par des élèves de onze ans, Dans *Actes du colloque de l'AIRDF (Association internationale de la recherche en didactique du français)*(AIRDF). 2004
- Marin, Brigitte., Crinon, Jacques., Legros, Denis, et Avel, Patrick. Lire les textes documentaires scientifiques. Quels obstacles, quelles aides à la compréhension ? *Revue Française de Pédagogie* 158, 2007 :119-132
- Mehdi, Amir et Benaïcha, Fatima Zohra. « Quelle procédure utiliser pour faciliter la construction de la cohérence globale de la signification d'un texte scientifique ? ». *Langues, Cultures*,

- Enseignements/Apprentissages, CECRL, Mondialisation*, 2e colloque international organisé par l'AMIFA, 2010.
- Moeschler, J., *Connecteurs et inférence*. DRAFT. Université de Genève, 2002
- Richard, Jean-François. *Les activités mentales. Comprendre, raisonner, trouver des solutions*. Paris : Armand Colin, 1998
- Stanké, Brigitte. La compréhension de textes. *Rééducation orthophonique*, 227, 2006 :45-54.
- Tiberghen, Andrée. « Causalité dans l'apprentissage des sciences ». *Intellectica*, 38/1, 2004 : 69-102.
- vanDijk, Teun Adrianus, & Kintsch, Walter. *Strategies of discourse comprehension*. San Diego : Academic Press, 1983.
- Wittwer, Jacques. *Psychomécanique et psychologie instituée*. Presses Universitaires de Bordeaux, 1997.

**I. ROMAN CULTURES-ROMANIAN CULTURE/CULTURES
ROMANES-CULTURE ROUMAINE/CULTURI ROMANICE-
CULTURĂ ROMÂNEASCĂ**

Coordinator/Coordinateur/Coordonator:
Alvaro ROCCHETTI
Viviana MILIVOIEVICI

CULTURAL, LITERARY AND PUBLICITY LANDMARKS IN THE INTER-WAR ROMANIA

POINTS DE REPÈRE CULTURELS, LITTÉRAIRES ET PUBLICITAIRES DANS LA ROUMANIE DE L'ENTRE-GUERRE

REPERE CULTURALE, LITERARE ȘI PUBLICISTICE ÎN ROMÂNIA INTERBELICĂ

CS, dr. Viviana MILIVOIEVICI

Academia Română – Filiala Timișoara,
Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”
B-dul Mihai Viteazu, nr. 24, Timișoara, România
viviana.poclid@yahoo.com

Abstract

The Great Union of December 1st, 1918 was followed by profound changes in the social, economic, political, cultural, literary and artistic life, thus opening a path to new perspectives of the Romanian culture, literature and journalism from the very next period. First of all, what is characteristic of inter-war culture people is the solid intellectual formation. This allowed unlimited access to the most diverse knowledge areas.

Résumé

La Grande Union du 1er décembre 1918 a été suivie de profonds changements dans la vie sociale, économique, politique, culturelle, littéraire et artistique, ouvrant ainsi la voie à de nouvelles perspectives de la culture, de la littérature et du journalisme roumains à partir de la période suivante. Tout d'abord, ce qui caractérise les peuples de culture de l'entre-deux guerres, c'est une formation intellectuelle solide. Cela permettait un accès illimité aux domaines de connaissance les plus divers.

Rezumat

Marea Unire de la 1 Decembrie 1918 a fost urmată de adânci prefaceri în planul vieții sociale, economice, politice, culturale, literare și artistice, astfel deschizându-se o cale către noi perspective ale culturii, literaturii și publicisticii românești din perioada imediat următoare. Înainte de toate, ceea ce caracterizează oamenii de cultură interbelici este solida formație intelectuală. Acest fapt a permis un acces nelimitat spre zone de cunoaștere dintre cele mai diferite.

Key words: *Great Union, culture, literature, journalism, interwar period*

Mots-clés: *Grande Union, culture, littérature, journalisme, période de l'entre-deux-guerres*

Cuvinte cheie: *Marea Unire, cultură, literatură, publicistică, perioada interbelică*

Înfăptuirea Marii Uniri va dinamiza și vivifica evoluția culturală și literară în România interbelică. Cultura română realizează acum un moment de apogeu al dezvoltării sale istorice. Confruntarea dintre tradiționalism și modernism a devenit o axă problematică de interes general pentru oamenii de cultură din acea perioadă. Ea se manifestă mai puternic în plan literar, unde noile

mișcări moderniste și de avangardă coexista cu formule estetice tradiționale, cu expoziți strălucitori în ambele orientări. Stilurile converg de la proza de tip clasic a lui Liviu Rebreanu, Mihail Sadoveanu sau Cezar Petrescu la noile formule susținute în plan teoretic de Eugen Lovinescu, la „Sburătorul”, și confirmate artistic de scările lui Camil Petrescu, Hortensia Papadat-Bengescu, Anton Holban sau Mircea Eliade.

Unirea din 1918 a fost urmată de adânci prefaceri în planul vieții social-politice și astfel s-a deschis o cale către noi perspective ale culturii și literaturii românești din perioada imediat următoare. Înainte de toate, ceea ce caracterizează scriitorii interbelici este solida formație intelectuală. Acest fapt a permis un acces nelimitat spre zone de cunoaștere dintre cele mai diferite. Pe lângă influența „modelatoare” a culturii franceze și pe lângă cea „catalizatoare” a culturii germane, în perioada dintre cele Două Războaie Mondiale au fost percepute din ce în ce mai mult ecouriile unor culturi mai mult sau mai puțin cunoscute până în acel moment. Au fost împrumutate idei din filozofia patristică creștină ilustrată prin scările lui Maxim Mărturisitorul, Ioan Damaschin și Dionisie Pseudo-Areopagitul¹, idei iraționaliste și mistice din Orient (buddhismul, practicile yoga), idei din filozofia creștină a istoriei pusă în valoare de scările lui Nikolai Berdiaev, Pavel Florenski, Lev Šestov, Vladimir Soloviov².

Antinomia „autohtonism / euopenism” figurează ca generic pentru întreaga serie de antinomii caracteristice spațiului românesc interbelic. Punctul de plecare 1-a constituie influența culturii europene. În această serie, Zigu Ornea înscrie antinomiile cultură / civilizație, Orient / Occident, patriarhalism / modernizare, euopenism / tradiționalism. (ORNEA, 1980, p. 270-355)

Antinomia „cultură / civilizație” a fost pentru prima dată afirmată în sociologia germană de la sfârșitul secolului al XIX-lea de către Ferdinand Tönnies (1855-1936). În studiile sale, el a opus cele două categorii sociologice – comunitatea și societatea – definindu-le ca entități antinomice. Comunitatea era privită ca o expresie a voinei, ca o formă organică a vieții sociale bazată pe tradiții și obiceiuri. Forma specifică de organizare în acest caz era satul. Societatea era privită ca o formă exterioară de organizare, viața socială era bazată pe calcul și speculație. Aceasta era reprezentată de orașul în care coexistă indivizi eterogeni, lipsiți de afectivitate și din ce în ce mai convenționali.

În cultura românească de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, antinomia prezentată mai sus, cultură / civilizație, s-a regăsit în antinomia „formelor fără fond”, argumentată mai întâi de către junimiști și dezvoltată ulterior de sămănătoriști. Formele civilizației occidentale importante în epoca modernă erau considerate a fi nepotrivite pentru fondul cultural românesc. Rezultatele unui astfel de import și adaptare silită erau considerate a fi păgubitoare pentru evoluția spirituală a națiunii române. (ORNEA, 1972, p. 24-43)

Oswald Spengler (1880-1936) a continuat ideile lansate de sociologul german Ferdinand Tönnies, în celebra sa lucrare, *Declinul Occidentului* (2 volume, 1918-1922). Este considerat primul creator al teoriei ciclice în dezvoltarea culturii. El consideră că întreaga cultură este alcătuită din diversitatea tuturor culturilor independente care urmează un curs ciclic. A distins astfel opt niveluri ale culturii – indiană, babiloneană, egipteană, chineză, mexicană, arabă, clasice (greacă și romană), vest-europeană – considerând cultura un organism viu, care se naște, are o tinerețe înfloritoare, ajunge la maturitate, intră în declin și, în cele din urmă, la bătrânețe, moare. Cultura este legată de natură și de fenomenele biologice, în timp ce civilizația semnifică decadență și bătrânețea spirituală. În *Epochile spirituale „contemporane”*, Oswald Spengler sintetizează fazele culturii într-o

¹ Ref.: Preot Cicerone Iordăchescu, *Istoria vechii literaturi creștine*, 2 volume, Iași, Editura Moldova, 1996, în volumul II, Periodul III, *Dionisie Pseudo-Areopagitul*, p. 10-32; *Maxim Mărturisitorul*, p. 51-59; *Ioan Damaschin*, p. 64-80

² Ediții românești: Nikolai Berdiaev, *Sensul creației. Încercare de îndreptățire a omului*, traducere de Anca Oroveanu, prefăță, cronologie și bibliografie de Andrei Pleșu, București, Editura Humanitas, 1992; Nikolai Berdiaev, *Un nou Ev Mediu*, cu un studiu introductiv de Sandu Frunză, Craiova, Editura Omniscope, 1995; Pavel Alexandrovici Florenski, *Perspectiva inversă și alte scările*, traducere din limba rusă de Tatiana Nicolescu, Alexandra Nicolescu, Ana Maria Brezuleanu, prefăță de Nina Kauchtschischwili, București, Editura Humanitas, 1997; Lev Šestov, *Revelațiile durerii (Dostoievski – Tolstoi)*, în românește de Smaranda Cosmin, prefăță de Radu Cosmin, Iași, Institutul European, 1993; Vladimir Soloviov, *Rusia și Biserica Universală*, traducere de Mioara Adina Avram, prefăță de Ioan I. Ică jr., Iași, Institutul European, 1994

desfășurare ciclică după modelul anotimpurilor. Astfel, primăvara este asimilată cu creațiile grandioase, cu nașterea unei culturi, vara reprezentă maturitatea acesteia, toamna reprezentă apogeul puterii spirituale creatoare, iar iarna reprezentă începutul civilizației cosmopolite, moartea și decadența unei culturi. (SPENGLER, 1996, p. 84-85)

În cultura românească, ideile spengleriene despre civilizație și cultură au fost preluate și adaptate în cercul grupării de la „Gândirea”. Nichifor Crainic și-a conceput eseul *Parsifal* pornind de la un amplu citat din lucrarea lui Oswald Spengler. Aici el subliniază raportul de succesiune dintre cultură și civilizație. Într-un alt eseu, *A doua neațărnare*, ideile inițiate de Nichifor Crainic urmăresc antinomia cultură / civilizație prin opoziția dintre „tehnica vieții materiale” / „tehnica vieții sufletești”.

Un ecou deosebit în epocă au avut și ideile înaintate de Nikolai Berdiaev (1874-1948). Influențat, la începutul activității sale, de teoria marxistă, Nikolai Berdiaev a trecut apoi la ortodoxie. Esențială pentru noua sa orientare este lucrarea sa fundamentală *Filosofia libertății* (1911). Într-un alt studiu de-al său, *Sensul creației. Încercare de îndreptățire a omului*, și-a formulat clar sistemul său filozofico-religios. A așezat în centrul metafizicii sale omul în comuniune perpetuă și perfectă cu Dumnezeu. Totalitatea lucrărilor sale s-au axat pe antinomia civilizație raționalistă și tehnică / spiritualitate religioasă, subliniind necesitatea reabilitării vechilor valori spirituale. În opinia lui Nikolai Berdiaev, umanismul renascentist a pus bazele civilizației moderne și a marcat astfel începutul unui îndelungat proces de degradare a condiției spirituale a omului, acest fapt datorându-se progresului tehnicii industriale. Criza spirituală a umanității era, în fond, criza umanismului laic, înfiripat în perioada Renașterii, ca surogat al religiei creștine din Evul Mediu: „Pentru a preamări pe om, umanismul l-a privat de asemănarea divină și l-a supus necesității naturale. Renașterea bazată pe umanism a descoperit forțele creatoare ale omului ca ființă naturală și nu spirituală. Dar omul natural, smuls din omul spiritual, nu posedă surse inepuizabile pentru creația sa; el este destinat să sece, să trăiască la suprafața vieții. Ultimele produse ale Iстoriei moderne au arătat-o, ele fiind cele care au condus, spre sfârșitul Renașterii, la autonegația umanismului, la golul unei vieți superficiale și descentrate, la sleirea puterii creatoare. [...] Evul Mediu salvase forțele creatoare ale omului și preparase splandida înflorire a Renașterii. Omul intră în Renaștere cu experiența medievală. Si tot ce a fost grandoare autentică în Renaștere avea o legătură cu Evul Mediu creștin. Azi omul intră într-un viitor necunoscut, cu experiența Iстoriei moderne și prepașa ei. Si el intră în această epocă nu plin de sevă creatoare – ca în epoca Renașterii – ci epuizat, debilitat, fără credință, golit. Toate acestea dau de gândit.” (BERDIAEV, 1995, p. 30, 31). Salvarea o vedea în reîntoarcerea către creștinismul ortodoxist, în care spiritualitatea era atotdominatoare, din epoca prerenascentistă. Salvarea o vedea într-un nou Ev Mediu, în care „omul spiritual” credea în Dumnezeu și acest fapt îi dădea forță și inspirație creatoare.

Antinomia Occident / Orient din *Declinul Occidentului* despre care a vorbit Oswald Spengler a găsit o soluție inedită în lucrarea criticului francez Henri Massis (1886-1970), *Apărarea Occidentului* (1927), prin întoarcerea la tomism³. Autorul a considerat că pericolul cel mai mare vine din Răsărit.

Ideile neantomismului și-au găsit reflectarea și în spațiul cultural transilvănean, în publicațiile interbelice „Unirea” și „Cultura creștină” de la Blaj. Gazeta „Unirea” a promovat între anii 1919 și 1941 „rectitudinea românească și catolică fără greș” și „românismul integral și credința catolică neșovăitoare”. În paginile ai au semnat articole pe această temă Aron Cotruș, Ion Agârbiceanu, Lucian Blaga, Vasile Voiculescu, Octavian Goga etc.

O altă importantă caracteristică a vieții culturale și literare în spațiul românesc interbelic a fost renunțarea la sedentarism. Aceasta s-a manifestat prin redescoperirea orizontului clasic al Greciei (Ion Barbu), prin seducția unui tărâm magic și exotic (Mircea Eliade, Vasile Voiculescu,

³ Tomismul reprezintă reîntoarcerea la moștenirea lui Toma d'Aquino, filozoful creștin din secolul al XIII-lea, promotor al inteligenței fondate pe dogma catolică (reprezentant al catolicismului în filozofie); filozofi care au revalorificat tomismul au fost: Jacques Maritain – *Primatul spiritualului* (1927), Étienne Gilson – *Creatinism în filozofie* (1936).

Gala Galaction), prin revalorificarea geografiei spirituale a romanității poporului român (Nicolae Iorga, Ovid Densusianu), prin angajarea fermă în planul vieții politice (Nicolae Iorga, Octavian Goga, gruparea din jurul lui Nae Ionescu), în planul vieții religioase (Nichifor Crainic), al vieții universitare (Nicolae Iorga, Lucian Blaga, Tudor Vianu, Nichifor Crainic, George Călinescu), în activitatea teatrelor (Camil Petrescu, Nicolae Iorga, Liviu Rebreanu), dar și în activitatea diplomatică (Ion Pillat, Lucian Blaga).

Următoarea trăsătură dominantă pentru scriitorii români din perioada dintre cele Două Războaie Mondiale e reprezentată de pasiunea pentru presa scrisă, pentru gazetărie. Existau două tendințe majore în viața publicistică românească. În primul rând, era tendința de grupare a scriitorilor în jurul unor mari publicații apărute în București sau în centrele provinciilor istorice. Revistele și grupările românești interbelice apărute în capitală erau: „Sburătorul” (în jurul modernismului lovinescian), „Gândirea” (în jurul tradiționalismului spiritualizant promovat de Nichifor Crainic), „Criterion” (în jurul trăirismului, mișcare spiritualistă ce i-a avut ca mentor pe Vasile Pârvan și Nae Ionescu, printre semantari îi amintim pe membrii „tinerei generații”: Mircea Eliade, Mircea Vulcănescu, Mihail Sebastian, Emil Cioran, Constantin Noica, Petru Comarnescu și alții), „Contemporanul” (în jurul lui Ion Vinea și al dadaismului), „Viața Românească” (orientare intelectualistă raționalistă în jurul lui Mihail Ralea, Tudor Vianu și George Călinescu), „Revista Fundațiilor Regale” (revistă cu un pronunțat caracter eclectic, în jurul lui Camil Petrescu, Paul Zarifopol, Dumitru Caracostea), „Cuvântul” (publicație ce susținea „noua spiritualitate” românească, în jurul profesorului Nae Ionescu). În al doilea rând, era tendința de dispersare spre multitudinea de publicații existente în provinciile istorice românești.

În această nouă ipostază de cetăean al societății întregului mapamond, scriitorului român interbelic i-au stat la dispoziție două alternative, europenismul și autohtonismul, două atitudini și direcții diametral opuse. Rezultatul contopirii celor două îl constituia polarizarea atitudinilor culturale. Europenismul reprezenta tendința de abandonare a climatului și obiceiurilor autohtone, prin imitare, adaptare și integrare a valorilor Occidentului în spațiul cultural românesc. Autohtonismul, dimpotrivă, reprezenta tendința adversă, de evadare din formele și tiparele civilizației occidentale considerate a fi distrugătoare și de reîntoarcerea și revalorificarea tradițiilor specific românești.

În consecință, se poate spune că în anii premergători celui de-al Doilea Război Mondial, fiecare grupare culturală și ideologică a încercat o reformulare a constiinței de sine a culturii române și a propus o soluție de dezvoltare pentru România. Curentele de idei și personalitățile ce au dat substanță culturii române din această perioadă, au abordat, din unghiuri diferite, situația fundamentală a culturii române moderne: tranziția spre modernitate, problema decalajelor față de Occident, formula de evoluție culturală și socială potrivită cu specificul nostru național. Confruntările dintre aceste curente au dat substanță dezbatelor ideologice, culturale, politice și filozofice în România interbelică.

O altă viziune asupra românității

În perioada interbelică, cultura românească s-a distribuit în toate mediile sociale devenind cu adevărat un bun național. În această epocă de înflorire, cultura românească a atins o treaptă superioară la nivelul căreia mediile intelectuale s-au diversificat din ce în ce mai mult. Elita științifică și artistică a produs opere remarcabile, iar difuziunea în mase a produselor culturale a cunoscut primele sale succese.

După încheierea Primului Război Mondial și înfăptuirea Marii Unirii, intelectualitatea românească s-a lansat din nou în „marea polemică” privind prezentul și viitorul țării noastre.

În această perioadă avem de-a face cu două grupuri interesante să promoveze politici culturale distințe. Pe de o parte, europeniștii, care erau adeptii integrării europene prin opțiunea pentru tipul occidental de dezvoltare economică și socială, iar pe de altă parte, tradiționaliștii, care erau partizanii autohtonismului și ai unor modele care să valorifice moștenirea culturală proprie poporului român.

În sincronie cu aceste două grupuri s-au regăsit, cu diverse nuanțări și cu diferite proporții de influențare, și alte mișcări: mișcarea intelectualistă raționalistă de la „Viața românească”, revistă ce a promovat între anii 1906 și 1916 poporanismul, a susținut în plan cultural și în plan social-politic europenismul (regimul democratic). Mentorul acestei mișcări a fost Mihail Ralea; mișcarea neosămănătoristă de la „Junimea literară”, „Neamul românesc”, „Ramuri. Drum drept”, „Floarea soarelui”, „Floarea darurilor” și „Cuget clar (Noul Sămănător)”, având ca mentor pe Nicolae Iorga, a susținut autohtonismul în toate planurile (patriarhalismul, tiparele de viață tradiționale); mișcarea modernistă de la „Sburătorul”, având ca ideolog principal pe Eugen Lovinescu, a susținut europenismul în toate planurile (industrializarea, sincronizarea, având ca etape: imitația, adaptarea și integrarea); mișcarea tradiționalistă de la „Gândirea”, având ca mentor pe Nichifor Crainic, a susținut autohtonismul în plan cultural (un autohtonism spiritualizat prin adăugarea componentei religioase a ortodoxismului) și în plan economic (caracterul agrar), iar în plan social-politic a promovat europenismul (modelul corporativ și statul etnocratic⁴); mișcarea intelectualistă antiraționalistă de la „Criterion”, având ca mentori pe Vasile Pârvan și Nae Ionescu, a valorificat, în planul culturii, atât autohtonismul, cât și europenismul, a susținut autohtonismul în planul economic, iar în planul social-politic a promovat europenismul (modelul corporativ și statul etnocratic).

Într-un articol al său, Nicolae Manolescu constata că, între 1918-1948, nimeni nu a folosit un concept unificat de modernism și aprecia că europenismul și autohtonismul ar putea fi privite ca tendințe sau ca niște reacții interne în cadrul același fenomen mai larg, modernismul. (MANOLESCU, în „ROMÂNIA LITERARĂ”, 1999, p. 1)

În ceea ce privește spiritualitatea românească din perioada interbelică, Mircea Vulcănescu, în articolul său, *Spiritualitate* (VULCĂNESCU, 1990, p. 60-66), a sintetizat principalele trăsături și direcții specifice pentru contextul cultural al generației sale. Delimitările conceptuale operate în prima parte a articolului încercau să înlăture „confuzia și echivocurile strecute prin vorbă și scris în gândirea contemporană” (IBIDEM, p. 60), punând astfel în evidență tripla valoare de circulație a unui termen mult întrebuită în cultura românească interbelică.

Raportată la viața interioară „spiritualitatea însemnează: trăire intensă a clipei, indiferent de valoarea calitativă a conținutului sufletesc trăit” (IDEM); caracterele dominante ale acestui înțeles sunt „imediatismul, activismul, psihologismul (interioritate) și biologismul” (IBIDEM, p. 61). Izvoarele teoretice ale acestui înțeles, cu rădăcini în Renaștere și protestantism, prelungite până în filozofia romantică germană (Fichte, Schelling, Nietzsche) sunt: Amiel, Bergson, Dostoievski, Freud, Gide, Kierkegaard, Papini, Proust, Ţestov; critica: Maritain, Massis, Maurras, Scheller etc.

Raportată la cultură „spiritualitatea însemnează: trăire cu sens, trăire pentru un ideal, pentru o valoare” (IDEM). Caracterele dominante subliniază dependența acestei trăiri de lumea valorilor. Caracterul obiectiv și cel normativ al lumii valorilor admit ieșirea din conștiință și criteriul de conformare. Iar caracterul ideal și cel imanent al valorilor îi conferă noi dimensiuni. Izvoarele teoretice, cu rădăcini în raționalismul sistematizat critic de către Kant, sunt în umanismul goethean, naționalismul integral și marxism. În contemporaneitate, izvoarele sunt: Benda, Nikolai Berdiaev, Dilthey, Freyer, Mahatma Gandhi, André Gide, Hartmann, Kautsky, Hermann Keyserling, Klages, Vladimir Ilici Lenin, de Man, Jacques Maritain, Masaryk, Henri Massis, Maurras, Ortega y Gasset, Rathenau, Scheller, Oswald Spengler, Rabindranath Tagore, Paul Valéry, Miguel de Unamuno etc.

Raportată la viața duhovnicească, „spiritualitatea însemnează: viață vecinică, trăire în universalitatea absolută, în Duhul Sfânt; asceza și viață mistică” (IDEM). Caracterele dominante ale acestui înțeles sunt: caracterul transcendent al temeiului acestei trăiri, caracterul receptiv al vieții duhovnicești. Izvoarele teoretice, cu rădăcini în ceremoniile primitive, în misterele orifice, orientale și în mistica și asceza creștină, sunt *Patericul*, *Regulele Sf. Vasile*, *Filocalia*; *Războiul nevăzut* (în Răsărit) și în *Confesiunile* Sf. Augustin, *Imitația lui Isus Cristos* a lui Gerson sau Thomas a Kempis, *Exercițiile spirituale* ale Sf. Ignățiu; *Calea desăvârșirii* a Sf. Tereza din Avila, *Urcarea Carmelului* și *Cântarea duhovnicească* a Sf. Ioan al Crucii, *Floricelele* Sf. Francisc din Assisi, *Consolațiile spirituale* a Maestrului Eckart, *Podoaba nuntelor spirituale* a lui Rysbroeck etc. (în Apus). Apologetii contemporani sunt: Arseniev, Berdiaev, Dostoievski (pentru ortodocși), Blondel, Bloy, Maritain (pentru catolici), K. Barth, P. Tillich, R. Otto (pentru protestanți); critici numerosi din

⁴ Conceptul de stat corporativ, bazat pe autoritate și ordine, izvorât din puterea națiunii, se sprijinea pe ideea de patrie, ideea de monarhie și ideea de biserică.

rândul literaților (France, Gide, Shaw), al psihologilor și psihiatrilor (Delacroix, Dumas), al filozofilor religiei și al sociologilor (Baruzi, Bergson, Durkheim).

În opinia lui Mircea Vulcănescu, contextul preocupărilor spirituale românești interbelice a fost vizibil direcționat de contribuțiile hotărâtoare ale unor importante personalități, grupări culturale și publicații, în jurul cărora s-au cristalizat practic și deosebirile de înțelegere a termenului de spiritualitate, precum și evidente rezistențe și rezerve: personalități: Vasile Pârvan (*Problema salvării*, 1919-1920; *Drama antică*, 1920-1921, Nae Ionescu (*Filosofia Dumnezeirii*, 1920-1921; *Realitatea vieții sufletești*, 1921-1922; *Filosofia religiei*, 1923-1929), Nichifor Crainic (cu contribuția sa substanțială de la „Gândirea”, unde, începând cu 1928 a fost director), Mircea Eliade (*Itinerariu spiritual*, cele douăsprezece foiletoane publicate în ziarul „Cuvântul”, începând cu anul 1927); grupări culturale: „Ideea europeană”, „Poesis”, „Societatea de estetică”, „Gândirea”, „A.S.C.R.”, „Forum”, „Criterion”; reviste: „Ideea europeană”, „Gândirea”, „Revista universitară”, „Vremea”, „Viața literară”, „Ideea creștină”, „Tiparnița literară”; caietele: „Acțiune și reacțiune”, „Floarea de foc”, „Fapta”, „Azi”, „România literară”, „Axa”, „Dreapta”, „Bobi”, „Discobolul”, „Frize”, „Familia”, „Plai” etc.; ziare: „Cuvântul”, „Curentul”, „Ultima oră”, „Calendarul”, „Viitorul”, „Rampa”, „Politica”, „Credința”, „Dreptatea” etc.; rezistențe și rezerve: „Universul literar” (Camil Petrescu), „Viața românească” (Mihail Ralea), „Sburătorul” (Eugen Lovinescu), „Kalende” (Pompiliu Constantinescu și Șerban Cioculescu), „Con vorbiri literare” (Constantin Rădulescu-Motru), „Adevărul literar” și „Capricorn” (George Călinescu), „Stânga” (N. Tatu), „Cuvântul liber” (Gheorghe Ionescu), „Şantier” (A. Șerbulescu), „Bluze albastre” (A. Adania); în cursurile universitare ale profesorilor Constantin Rădulescu-Motru și P. P. Negulescu; în ziarele „Adevărul” și „Facla”.

În spațiul cultural românesc interbelic, divergența opiniilor cu privire la sensul termenului de spiritualitate a menținut grupări cu direcții și tendințe specifice.

O primă categorie, „favorabilă unei spiritualități înțelese în sens tradiționalist și ortodox, ca viață duhovnicească” (IBIDEM, p. 63), în jurul lui Nae Ionescu și Nichifor Crainic, îi are ca tineri reprezentanți pe Paul Costin Deleanu, G. Racoveanu, Sandu Tudor, Paul Sterian și Mircea Vulcănescu.

A doua categorie „cuprinde grupurile care pun accentul pe a doua accepție, culturală, a cuvântului” (IBIDEM, p. 64): marxiștii, gruparea cu accent pe materialismul dialectic marxism, din jurul umaniștilor nemarxiști Mihail Ralea și George Călinescu (Petre Pandrea, N. Tatu, A. Adania, Anton Dumitriu, Gh. Ionescu, Ștefan Beldie, N. Grigorescu, A. Șerbulescu, A. Sahia); naționaliștii, gruparea cu accent pe naționalismul integral, din jurul lui Nicolae Iorga și A. C. Cuza (Corneliu Zelea Codreanu, Octavian Goga, Pamfil Șeicaru, Nicolae Manoilescu și tinerii Vasile Băncilă și Ernest Bernea, D. C. Amzăr, Al. Dima, Mircea Polihroniade, N. Roșu, I. Belgea și A. Golopenția); umaniștii, gruparea cu accent pe idealul cultural neoclasic, în jurul lui Tudor Vianu, Camil Petrescu și Șerban Cioculescu (Dan Botta, Petru Comarnescu, Ion Cantacuzino, Constantin Noica, Mihail Sebastian); spiritualiștii, gruparea cu accent pe absolut, pe căutarea întregirii în planul divin, dincolo de orice doctrină religioasă, cristalizată istoric (Lucian Blaga, Stelian Mateescu).

O a treia categorie „oscilează în căutarea unei noi spiritualități, revoluționare (de tip interior și cultural, dar cu vădite predilecții interioare)” (IBIDEM, p. 66): Mircea Eliade, Emil Cioran, Eugen Ionescu, I. Dobridor, Mihail Ilovici, Petru Manoliu etc.

Despre acest tip de nouă spiritualitate ne vorbește și Mac Linscott Ricketts în monumentala sa monografie. În analiza sa asupra spiritualității tinerei generații pleacă de la un articol scris de Tânărul Mircea Eliade, înainte de lansarea *Itinerariului spiritual*. Este vorba de *Spiritualitate și ortodoxie* unde apar sintetizate cele patru rezultate ale cercetării: „1). A precizat că «există două tabere între tineri: unii interesați de experiența religioasă și valorile religioase, alții neinteresați». Eliade îi numește pe aceștia din urmă «tineri născuți bătrâni». 2). A precizat că «grupul celor interesați de religie, nu e amorf, ci prezintă atitudini diverse», iar ceea ce au ei în comun e refuzul de a se mulțumi cu valorile spirituale ale generației anterioare. 3). A compromis termeni primejdioși și promiscui: «mistic», «noua generație», «spiritualitate» etc. «Astfel încât trebuie să fim foarte prudenti în folosirea lor actuală». 4). A dovedit încă o dată, că «România e în Balcani».” (ELIADE, apud. RICKETTS, 2004, p. 263)

Bibliografie

- ALEXANDROVICI FLORENSKI, Pavel, *Perspectiva inversă și alte scrieri*, traducere din limba rusă de Tatiana Nicolescu, Alexandra Nicolescu, Ana Maria Brezuleanu, prefață de Nina Kauchtschischwili, București, Editura Humanitas, 1997
- BERDIAEV, Nikolai, *Sensul creației. Încercare de îndreptățire a omului*, traducere de Anca Oroveanu, prefață, cronologie și bibliografie de Andrei Plesu, București, Editura Humanitas, 1992
- BERDIAEV, Nikolai, *Un nou Ev Mediu*, cu un studiu introductiv de Sandu Frunză, Craiova, Editura Omnis cop, 1995
- IORDĂCHESCU, Cicerone, *Istoria vechii literaturi creștine*, 2 volume, Iași, Editura Moldova, 1996
- MANOLESCU, Nicolae, *Unificarea unor concepte*, în „România literară”, an XXXII (1999), nr. 18, 5-11 mai, p. 1
- ORNEA, Zigu, *Studii și cercetări*, București, Editura Eminescu, 1972
- ORNEA, Zigu, *Tradiționalism și modernitate în deceniul al treilea*, București, Editura Eminescu, 1980
- RICKETTS, Mac Linscott, *Rădăcinile românești ale lui Mircea Eliade*, volumul I: *Copilăria și tinerețea (1907-1933)*, introducere la prima ediție și prefață la ediția românească de Mac Linscott Ricketts, în românește de Virginia Stănescu și Mihaela Gligor, volumul al II-lea: *De la București la Lisabona (1934-1945)*, în românește de Virginia Stănescu, Mihaela Gligor, Olimpia Iacob, Irina Petras și Horia Ion Groza, București, Criterion Publishing, 2004
- SOLOVIOV, Vladimir, *Rusia și Biserica Universală*, traducere de Mioara Adina Avram, prefață de Ioan I. Ică jr., Iași, Institutul European, 1994
- SPENGLER, Oswald, *Declinul Occidentului*, traducerea Ioan Lascu, postfață de Marin Beștelu, *Ecouri ale concepției lui Spengler în filozofia românească interbelică*, Dumitru Otovescu, Craiova, Editura Beladi, 1996
- ŞESTOV, Lev, *Revelațiile durerii (Dostoievski – Tolstoi)*, în românește de Smaranda Cosmin, prefață de Radu Cosmin, Iași, Institutul European, 1993
- VULCĂNESCU, Mircea, *Pentru o nouă spiritualitate filozofică. Dimensiunea românească a existenței, I*, cuvânt înainte (*Amintiri despre Mircea Vulcănescu*) de Constantin Noica, studiu introductiv (*Un chip spiritual al vremii...*) de Marin Diaconu, selecția textelor, note și comentarii de Marin Diaconu și Zaharia Balica, București, Editura Eminescu, 1996

Alte lucrări care fac referire la aspecte ale culturii românești interbelice (literatură și publicistică):

- ALEXANDRESCU, Sorin, *Privind înapoi, modernitatea*, București, Editura Univers, 1999
- CĂLINEȘCU, George, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, ediție și prefață de Alexandru Piru, București, Editura Minerva, 1981
- CĂLINEȘCU, Matei, *Cinci fețe ale modernității. Modernism, avangardă, decadență, kitsch, postmodernism*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, traducere din limba engleză de Tatiana Pătrulescu și Radu Turcanu, traducerea textelor din „Addenda” (2005) de Mona Antohi, postfață de Mircea Martin, Iași, Editura Polirom, 2005
- CIOPRAGA, Constantin, *Personalitatea literaturii române. O încercare de sinteză*, Iași, Editura Junimea, 1973; ediția a II-a, revăzută și adăugită, Iași, Editura Institutul European, 1997
- CROHMĂLNICEANU, Ov. S., *Literatura română între cele două războaie mondiale*, volumul I, ediție revăzută, București, Editura Minerva, 1972
- LOVINESCU, Eugen, *Istoria literaturii române contemporane, 1900-1937*, postfață de Eugen Simion, București, Editura Minerva, 1989
- LOVINESCU, Eugen, *Scrieri*, volumul VI: *Istoria literaturii române*, București, Editura Minerva, 1975

- MANOLESCU, Nicolae, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Pitești, Editura Paralela 45, 2008
- MICU, Dumitru, *Gândirea și „gândirismul”*, București, Editura Minerva, 1975
- MICU, Dumitru, *Istoria literaturii române de la creația populară la postmodernism*, București, Editura Saeculum, 2000
- MICU, Dumitru, *Scriitori, cărți, reviste*, București, Editura Eminescu, 1980
- MIHĂILESCU, Dan C., *Atitudini și polemici în presa literară interbelică*, capitolul *Disputa dintre rationalism și antirationalism*, București, Editura Eminescu, 1984
- PIRU, Alexandru, *Istoria literaturii române de la început până azi*, București, Editura Univers, 1981
- SIMION, Eugen, *Scriitori români de azi*, volumul II, București, Editura Cartea Românească, 1976
- TOMUŞ, Silvia, *Dicționarul cronologic: Literatura română*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979
- TOMUŞ, Silvia, *Scriitori români*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978
- VIANU, Tudor, *Arta prozatorilor români*, București, Editura Minerva, 1988

NEO-HISTORICAL FICTION: *THE KING'S DAYS AND OTHER BIOGRAPHIES*

LA FICTION NÉO-HISTORIQUE: *LES JOURS DU ROI ET D'AUTRES BIOGRAPHIES*

FICȚIUNEA NEOISTORICĂ: *ZILELE REGELUI ȘI ALTE BIOGRAFII*

Emilia PARPALĂ

Universitatea din Craiova

E-mail: parpala_afana@yahoo.com

Abstract

In neo-historical fiction, parodic intertextuality specific to historiographic metafiction fades out in favour of an exotic, nostalgic or subversive discourse; the representation of the past implies the allegoric camouflage or, on the contrary, the spectacularisation of the present / future human condition. This research takes into consideration the strategies used for representing the past in four Romanian novels published between 2008 and 2015, grouped in two parallel series, according to their theme – the big history (King Carol I in „Zilele regelui” by Filip Florian and „Fotograful Curții Regale” by Simona Antonescu) and the small history („Viața lui Kostas Venetis” by Octavian Soviany and „Viața și faptele lui Ilie Cazane” by Răzvan Rădulescu). In each series the second novel indirectly emphasizes the literariness of the first one.

Résumé

Dans la fiction néo-historique, l'autoréflexion et l'intertextualité parodique, qui étaient spécifiques à la métafiction historiographique, s'estompent en faveur d'un discours exotique, nostalgique ou subversif, parce que la représentation des époques révolues implique aussi le camouflage (allégorique) ou, au contraire, la spectacularisation de la condition humaine présente/ future. Le présent ouvrage se penche sur les stratégies de représentation du passé dans quatre romans publiés entre 2008 et 2015, groupés en deux séries parallèles, selon la façon dont ils thématisent la grande histoire (le roi Carol I dans „Zilele regelui” par Filip Florian et „Fotograful Curții Regale” par Simona Antonescu) et, respectivement, la petite histoire („Viața lui Kostas Venetis” par Octavian Soviany et „Viața și faptele lui Ilie Cazane” par Răzvan Rădulescu). Dans chaque série, le deuxième roman remplit une fonction d'escorte : il met en relief la littérarité et la représentativité du premier.

Rezumat

În ficțiunea neoistorică, autoreflexia și intertextualitatea parodică specifică metaficiunii istoriografice se estompează în favoarea unui discurs exotic, nostalgic ori subversiv, pentru că reprezentarea epocilor revolte implică și camuflarea (alegorică) sau, dimpotrivă, spectacularezarea condiției umane prezente / viitoare. Cercetarea de față se apreacă asupra strategiilor de reprezentare a trecutului în patru romane apărute între 2008 și 2015, grupate în două serii paralele, după cum tematizează marea istorie (regele Carol I în „Zilele regelui” de Filip Florian și „Fotograful Curții Regale” de Simona Antonescu) și, respectiv, mica istorie („Viața lui Kostas Venetis” de Octavian Soviany și „Viața și faptele lui Ilie Cazane” de Răzvan Rădulescu). În fiecare serie, al doilea roman are funcție de acompaniere: reliefiază literaritatea, reprezentativitatea celui dintâi.

Keywords: exoticism, historiographic metafiction, neo-historical fiction, representing strategies.

Mots-clés: exotisme, fiction néo-historique, métafiction historiographique, stratégies de représentation.

Cuvinte cheie: exotism, ficțiune neoistorică, metaficțiune istoriografică, strategii de reprezentare.

1. Considerații toretice

„Trecutul este o țară străină, acolo lucrurile se întâmplă altfel”¹. Fascinația pentru referința istorică este surprinsă pregnant în formularea teoreticianului american Hayden White, care descria romanul neoistoric ca “the dominant genre and mode of postmodernist writing” (White 2011: 18). Procesul de cristalizare conceptuală într-o subspecie independentă – și proeminentă – s-a produs îndeosebi în romanul neovictorian, angajat conștient în (re)interpretarea, (re)descoperirea și revizia conștientă a victorianismului (Heilmann, Llewellyn 2010: 4). Voga romanului (neo)istoric², ajunsă și la noi, a stimulat interogarea unor epoci revolute prin lentile contemporane, deconstrucția și reconstrucția Mizând adesea nu pe autenticitate, ci pe „tendința de a concilia spectaculozitatea cu specularitatea, gustul pentru senzațional cu cel pentru butaforie și artificial, intriga detectivistică și reflecția asupra reprezentării realului ca atare” (Popa 2016: 125). Privitul înapoi într-un mediu sticlos (oglindă, lentile) permite o reflexie dublă, speculară și spectrală, expresie a inabilității noastre de a captura adevărul (Heilmann, Llewellyn 2010: 144).

Istoria și ficțiunea neoistorică sunt două tipuri de discurs prezентate, prin tradiție, ca antitetice: prima se ocupă de evenimente perceptibile, observabile în spațiu-timp, în timp ce a doua angajează situații inventate și ipotetice. Într-o argumentare teoretică uzând de propria practică literară, Christopher Kremmer crede că, deși în competiție, istoria și ficțiunea sunt discursuri complementare, angrenate într-o relație dialogică și polifonică. Cercetătorul (și romancierul) australian apelează la Mikhail Bakhtin și la Hayden White pentru a evidenția dialogul interdisciplinar dintre istoriografia ficțională și nonficțională și concluzionează că “Our histories – fictional and nonfictional – are hybrid creations comprising evidence, speculation and invention” (Kremmer 2015: 3). Istoria nu este antiteza ficțiunii, pentru că ambele sunt construcțe care narativizează factualul, iar narațiunea este o competență universală a minții. Bahtin a elogiat polimorfismul romanului (opus poeziei monologice), flexibilitatea punctelor de vedere și emergența funcției discursiv-referențiale în construcția textelor.³ Deși perspectivele diferă, istoria și ficțiunea istorică vorbesc aceeași limbă, au ca subiect condiția umană și sunt angrenate într-un proces interpretativ interacțional. Linda Hutcheon a sesizat “The formal linking of history and fiction through the common denominators of intertextuality and narrativity” (1989: 10).

¹ “The past is a foreign country; they do things differently there” – afirma britanicul Leslie Poles Hartley, autorul romanului *Mesagerul* ([The Go-Between](#) 1953), ecranizat în 1971 de Joseph Losey.

² În 2010 a fost creat *Walter Scott Prize for historical fiction*, ceea ce a stimulat exploatarea posibilităților acestei specii și permeabilizarea zidului ce separă istoria și ficțiunea. *Ficțiunea neoistorică*, subspecie actuală a romanului istoric inițiat de W. Scott în secolul XIX; succede *metaficțiunii istoriografice*, sintagmă creată de Linda Hutcheon (1989) și ilustrată de Umberto Eco, John Fowles, Orhan Pamuk, Salman Rushdie, Graham Swift și alții. Aplecarea simultană spre discursul istoric și spre metadiscurs s-a materializat, în opinia cercetătoarei canadiene, în intertextualitatea parodică. Manierismul metafictional (copleșitor la Gh Crăciun, Mircea Nedelciu, Mircea Cărtărescu) se estompează în ficțiunile neoistorice; astfel procedează Ian McEwan, Hilary Mantel, David Mitchell, Elif Shafak, dar și români Diana Adamek, Ștefan Agopian, Filip Florian, Răzvan Rădulescu, Doina Ruști, Octavian Soviany, Cristian Teodorescu etc.

³ “Dialogic relationships are absolutely impossible without logical relationships or relationships orientated toward a referential object, but they are not reducible to them, and they have their own specific character [...] Logical and semantically referential relationships, in order to become dialogic, must be embodied, that is, they must enter another sphere of existence: they must become discourse, that is, an utterance, and receive an author, that is, a creator of the given utterance whose position it expresses” (Bakhtin 1984: 184).

În ceea ce privește formarea și semantica determinantului *neoistoric*, paradoxul postmodernismului e infuzat și aici: ceva ce este simultan nou (*neo-*) și vechi (*istoric*), fictiional și documentar, instituit și parodiat. Definirea termenului este ea însăși contradictorie: limitativă în planul conținutului, pe de o parte, permisivă în plan discursiv, pe de altă parte.⁴

2. Reprezentarea: decupaj, exotism, iluzie

Întreținută de romanul istoric, verosimilitatea sau iluzia „adevărului” factual este recuzată în ficțiunea neoistorică nu atât prin deconspirarea artificiilor discursive, cât prin relativizarea punctelor de vedere, prin glisarea spre fantasy, prin valorizarea marginalului.⁵ Pentru Elodie Rousselot (*Exoticising the Past in Contemporary Neo-Historical Fiction*), conceptul de „exotic” este relevant pentru perceperea estetică a trecutului în romanul neoistoric, deplasarea geografică din proiectul exoticist fiind înlocuită cu alteritatea distanței istorice. Straneitatea acestui trecut, magnificată prin estetizare și prin spectacularizare (“Exoticising the Historical Other”), poate induce fascinație și repulsie, niciodată indiferență (Rousselot 2014: 4-5). În relație cu traumele prezentului, reprezentarea istoriei își relevă dimensiunea escapistă și nostalgică – un sens al pierderii, tematizat atât de dramatic în Istanbulul lui Orhan Pamuk.

2.1. Marea istorie: zilele regelui Carol I

În fapt nescrise, *Zilele regelui Carol I* intersectează două arii tematice:

a) marea istorie a României moderne, începând cu plecarea spre Bukarest a locotenentului de dragoni Karl de Hohenzollern-Sigmaringen, invitat ca domn al Valahiei, continuând cu înfăptuirile politice, culturale, economice ale principelui confirmat de sultan și culminând cu parada de înscaunare a lui Carol ca rege;

b) istoria privată, a mentalităților și a indivizilor se țese în jurul excentricului dentist Joseph Strauss, „umbra” loială lui Carol: căsătoria cu apriga sărboaică Elena Ducovici, paternitatea, un suicid pasional ratat. O melancolie inefabilă învăluie cititorul, martor al distanțării treptate a principelui de fostul camarad, urmare a angajării în fluxul istoriei. O temă umoristică și fantezist-suprareală susține motanul Siegfried, oglindă ironică a inimoului său stăpân.

Bucureștii, orașul alterității, oriental și patriarchal, cu multime de seminții, limbi, sunete și miroșuri, circumscrie și atmosferizează. Exotismul geografic este dublat de stilul artist și, mai ales, de decupajul inedit; romanul se deschide cu un ritual de separare, lumesc și vicios, și se încheie acolo unde ar fi trebuit, conform titlului, să înceapă: „Iar acolo, la umbră, când zilele motanului Siegfried se încheiau, zilele regelui stăteau să înceapă” (Florian 2008: 267). I s-a reproșat acestui roman fragilitatea narativă copleșită de avalanșa de detaliu și de enumerări.⁶

Afirmăția prin negație, o aspectualizare specifică stilului postmodern, este un artificiu recurrent în roman; pentru a-și antrena cititorul, Filip Florian execută un tur de forță, proliferând pe trei pagini o frază imensă, cu paralelism negativ, un mod indirect de a rezuma și de a reliefa prin contrast destinul privilegiat al viitorului rege Carol I:

⁴ “neo-historical novel may be understood as a book-length work of fiction written in the postmodern period after the Second World War and at least fifty years after the period it describes, with a self-conscious sense of the relationship between the literary work and the events it narrates. It may include what Linda Hutcheon (1989) calls ‘historiographic metafiction’, but also accommodates texts in which selfreflexive tendencies are more subtly apparent” (Kremmer 2015: 15).

⁵ Traiectul a fost surprins de Linda Hutcheon: “One of the effects of this discursive pluralizing is that the (perhaps illusory but once firm and single) center of both historical and fictive narrative is dispersed. Margins and edges gain new value. The ‘ex-centric’ – as both off-center and de-centered gets attention. That which is ‘different’ is valorized in opposition both to elitist, alienated ‘otherness’” (Hutcheon 1989: 11).

⁶ „Autorul nu știe să povestească, nici să construiască în relief, ci să refacă doar atmosfera prin sugestie și prin expunerea detaliilor [...] Dese sunt pasajele în care ficțiunii i se aplică, inestetic, „petice” documentare, cu toate cusăturile la vedere” (Goldiş 2012).

„Joseph Strauss n-a căutat un telegraf pentru a-și anunța sosirea în noua patrie, n-a avut parte de o trăsură trasă de opt cai, n-a trecut Jiul pe un pod plutitor (în zori, pe o vreme cîinească), n-a întâlnit la Craiova o mulțime pestriță și un arc de triumf din ramuri de salcie, n-a fost gardat de două șiruri de dorobanți și n-a înnoptat într-un conac răcoros [...] n-a asistat la slujba de la Mitropolie și n-a pășit în sala mare a Parlamentului (cam mică, de fapt), pentru a rosti cel dintîi cuvânt românesc din viață („Jur!”) [...] pentru a fi proclamat Domnitor (un fel de rege, adică) al țării aceleia” (*ibidem*: 38-40).

Fotograful Curții Regale ar fi putut fi un roman semiotic despre resursele semantice ale iconicității. Cum Simona Antonescu nu este Umberto Eco, romanul ei „vintage” nu speculează asupra semiozei, ci instaurează o realitate fictivă pornind, invers, de la semn la referent. „Fotografiile îmi vorbesc”, mărturisește autoarea, iar faptul că realului i se preferă fotografia este, evident, un simptom al prezentului imagocentric. În celebrul eseu *On Photography*, Susan Sontag a dezvoltat conceptul de „transparență”: fotograf furnizează evidență pentru că are o relație mai inocentă cu realitatea decât alte forme de artă mimetică.⁷ Simona Antonescu juxtapune 17 fotografii de epocă atribuite lui Franz Mayer, fotograful Curții Regale⁸ (alias Franz Mandy, cum reiese din reclama reprodusă la începutul cărții), pentru a configura o frescă „soft” a României din primul deceniu de după cucerirea Independenței, până la Expoziția Universală de la Paris din 1889. Marcat prin prolepsă, finalul juxtapune epocii lui Carol I câteva imagini interbelice, totul „citit” (metonimic) în vitrina cu fotografii a lui Franz Mayer și a succesorului său: „Două veacuri se studiau cu curiozitate, de o parte și de alta a sticlei unei vitrine, și pufneau disprețitor” (Antonescu 2015: 368). Destinul familiei Mayer, strămutată din Ardeal în Regat, aglumează într-un ciorchine schițe de portret și scurte povestiri care compun un tablou estompat, o realitate în oglindă supralicitând percepția efeminată și politețea desuetă.

2.2. Alte biografii: Kostas Venetis și Ilie Cazane

Dacă *Zilele Regelui* sfărsește acolo unde ar fi trebuit să înceapă, *Viața lui Kostas Venetis* începe cu ceea ce sfărsește, în ideea echivalenței dintre viață și scriitură:

„Pe mine nu leacurile tale m-au întors la viață, ci grija ca povestea vieții mele să nu rămână neterminată, iar dacă voi izbuti să-mi duc istorisirea la capăt însemnează că am biruit moartea. Am citit în cărțile povestașilor celor vechi despre numeroși oameni care și-au cîștigat viață în schimbul unei istorii” (Soviany 2011: 206).

Elogiul povestirii și tonul confesiunii evocă polifonia din *Mă numesc Roșu* de Orhan Pamuk. Soviany alternează două voci la persoana I: în prim plan, „Nemțoaica”, băiețandru care scrie fără modificări relatarea frustă a grecului Kostas Venetis, care, pe patul de moarte, își transfigurează destinul în poveste. Scribul inventează, la comanda lui signor Tomasso, altă poveste, iar Kostas însuși scrie în secret varianta proprie cu urmarea ei; este, probabil, cartea pe care o găsește Soviany într-un anticariat din Bruxelles, cum citim în preambulul romanului (*ibidem*: 7). Artificiul povestirii cu cadru în interiorul căruia sunt puse în abis portrete și fapte inseriate în flux spațio-temporal susține mitul poveștii fără sfîrșit, răscumpărătoare, cu care se încheie romanul: „Din orice poveste care se termină se naște mereu o altă poveste. Cine știe, poate Kostas Venetis n-a murit niciodată” (*ibidem*: 412).

⁷ “While a painting or a prose description can never be other than a narrowly selective interpretation, a photograph can be treated as a narrowly selective transparency [...] Photographs furnish evidence [...] a photograph – any photograph – seems to have a more innocent, and therefore more accurate, relation to visible reality than do other mimetic objects” (Sontag 1977: 175).

⁸ Capitolul 6. *Casele Domnești ale Cotrocenilor* brodează, pornind de la fotografia Reginei Elisabeta în salon cu doamnele de onoare, povestea aducerii la Palat, în suita reginei, a Despinei Agopian, o protofeministă.

Viața lui Kostas Venetis este un roman picăresc, cu toate ingredientele speciei, pretext de reprezentare a spațiului balcanic (Grecia, Istanbul, București din vremea printului Carol) și occidental (Viena, Paris, Veneția) din secolul al XIX-lea. Este și o hagiografie centrată pe o „floare a răului” care poate fi așezată când lângă eroii lui Sade, când lîngă ascetii de la Athos. Kostas își impregnează povestea cu un sens fatalist și iconoclast, citând Cabala, imaginile de pe Tarot ori teorii conspiraționiste: „Cred că am înțeles în cele din urmă povestea lui Kostas Venetis. Mi-am amintit despre cercul care se învârte înainte și înapoi și am priceput că totul se face în lume prin lucrarea celor zece puteri care izvorăsc din Cel Nesfîrșit, binecuvântat fie-i numele” (*ibidem*: 412). Iar poveștile în poveste sunt de neoprit, ca și fragilitatea vieții, căci „există începuturi nesfîrșite și povești nesfîrșite”.

Viața și faptele lui Ilie Cazane (2008) înaintează în climax, prin anii 60 ai construcției socialismului în România, spre finalul celebrării primului stâlp de electricitate înălțat în satul Liveni. Scenaristul Răzvan Rădulescu construiește dramatic, realist și fantast, din simetrii (Ilie Cazane-tată reprodus în Ilie Cazane-fiul) și antisimetrii (Ilie Cazane-tată vs colonelul de Securitate Chiriță), o lume naivă și absurdă. Cazane-tată este suprimat pentru că harul de a crește, în orice împrejurare, roșii gigantice, stârnește suspiciunea Securității; candoarea lui trece în fantezia lui Ilie-copilul, inventatorul mașinii de făcut fulgere, lansată concomitent cu sărbătoarea electrificării: „Ilie ștopăia în jurul mașinii lui de făcut fulgere și dădea din mâini. Lumea chefuia, râdea, dar pe Colina Urmului nu se auzea nici un sunet” (Rădulescu 2008: 259, Capit 10. *Vedere în zbor asupra Livenilor*). Un roman minimalist, tragi-comic, ironic și sarcastic, cu dialoguri sagace performate de personaje memorabile, multiplu oglindite.

Concluzii

Proliferarea ficțiunii istorice în postmodernism, cu geneză complexă și efecte contrariante, ilustrează modul indirect preferat de această poetică: prin trecut, se vorbeste mediat despre contexte actuale. În termenii relației dintre macroistorie și modurile individuale de a fi, timpul constituie supratema care înglobează atât identitatea actanților, cât și performativitatea receptării. Strategiile de reprezentare manipulează decupaje referențiale inedite, (des)centrarea, specularitatea (dedublarea, afirmația prin negație), acumularea barocă a detaliilor prin enumerare și prin punere în abis, sintaxa aglutinantă a construcției textului, (im)politețea lingvistică, prolepsa și analepsa, atmosferizarea (prin arhaizarea limbajului și prin geografia toposurilor), finalul deschis etc. Expresia procedeelor de construcție este subtilă – o necesară scuturare a podoabelor metadiscursive supraexpuse în metaficțiunea istoriografică. Dincolo de exotismul cronotopului, de voluptatea estetizării, romanul românesc neoistoric a redescoperit fluiditatea povestirii și funcția ei comunicativă.

Surse

- Antonescu, Simona. 2015. *Fotograful Curții Regale*. București: Cartea Românească.
 Florian, Filip. 2008. *Zilele regelui*. Iași: Polirom.
 Rădulescu, Răzvan. 2008. *Viața și faptele lui Ilie Cazane*. Iași: Polirom.
 Soviany, Octavian. 2011. *Viața lui Kostas Venetis*. București: Cartea Românească.

Referințe

- Bakhtin, M. Mikhail. 1984. *Problems of Dostoevsky's Poetics*. Translated by C Emerson. Minneapolis: University of Minnesota Press.
 Goldiș, Alex. „Despre Zilele regelui de Filip Florian”, <http://www.ziarulevenimentul.ro/stiri/cultura/alex-goldis-despre-a-zilele-regelua-de-filip-florian--23693.html> (consultat 2 octombrie 2018).
 Heilmann, Ann, Llewellyn, Mark. 2010. *Neo-Victorianism. The Victorians in the Twenty-First Century, 1999-2009*. Palgrave Macmillan UK.

- Hutcheon, Linda. 1989. “Historiographic metafiction. Parody and the intertextuality of history”. *Intertextuality and Contemporary American Fiction*, edited by O’Donnell, P. and Robert Con Davis. Baltimore: Johns Hopkins University Press. 3-32.
- Kremmer, Christopher. 2015. “From dialectics to dialogue: Bakhtin, White and the ‘moorings’ of fiction and history”. *TEXT. Fictional histories and historical fictions: Writing history in the twenty-first century*, edited by Camilla Nelson and Christine de Matos. 28 (1). <http://www.textjournal.com.au/speciss/issue28/Kremmer.pdf> (consultat 2 octombrie 2018).
- Lange, Victor. 1969. “Fact in fiction”. *Comparative Literature Studies*. 6 (3). 253-61.
- Lodge, David. 1990. *After Bakhtin: Essays on fiction and criticism*. London: Routledge.
- Popa, Catrinel. 2018. „Strategii de insolitare în proza istorică actuală”. *Identitate și comunicare. Perspective interdisciplinare*, editat de Popescu, Carmen și Alina Țenescu. Craiova: Universitară; Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană. 110-119.
- Rousselot, Elodie. 2014. “Introduction”. *Exoticising the Past in Contemporary Neo-Historical Fiction*, edited by Elodie Rousselot. Hampshire: Palgrave Macmillan. 1-16.
- Sontag, Susan. 1977. *On Photography*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- White, Hayden. 1976. “The fictions of factual representation”. *Topics of discourse: Essays in cultural criticism*. Baltimore: The John Hopkins Press. 121-126.
- White, Hayden. 2011. “The practical past”. *Historein*. 10. 10-19.

THE EXPERIENCE OF MIGRATION IN BUJOR NEDELCOVICI'S THE WOLF-TAMER

LES EPREUVES DE LA MIGRATION DANS LE DOMPTEUR DE LOUPS DE BUJOR NEDELCOVICI

EXPERIENȚELE MIGRAȚIEI ÎN ÎMBLÂNZITORUL DE LUPI DE BUJOR NEDELCOVICI

Florica MATEOC

Universitatea din Oradea

Facultatea de Litere

mateoc_florica@yahoo.fr

Abstract

Migration is a complex phenomenon, very old and actual at the same time. The leaving of one's native country triggers a series of transformations at the level of identity, losses, fractures and cultural conflicts. In the case of Bujor Nedelcovici, migration and exile represent not only a life story but also a recurrent topic, both in his fictional and autobiographical work. Because of the communist censorship and terror, he chooses the path of exile and takes up residence in France, in 1987, where he lives ever since. His lived experiences are partially present in his novel "The wolf-tamer" which seems to illustrate the complex situation of migration. It is the intention of this paper to identify and examine the trials of the characters following the leaving of their own country.

Résumé

La migration est un phénomène complexe, très ancien et très actuel à la fois. L'abandon du lieu natal provoque une série de transformations au niveau de l'identité, des pertes, des déchirures et des conflits culturels. Pour Bujor Nedelcovici, la migration et l'exil représentent non seulement une histoire de sa vie mais aussi un sujet récurrent dans son œuvre de fiction de même que dans celle autobiographique. A cause de la censure et de la terreur communiste, il prend la voie de l'exil vers l'Ouest et s'établit en France, en 1987, où il vit à présent. Les expériences vécues sont transférées partiellement dans son roman « Le Dompteur de loups » qui semble illustrer la problématique diverse que suppose la migration. Dans cet article, nous nous proposons d'identifier et d'analyser les épreuves que subissent les personnages après avoir quitté leur pays d'origine.

Rezumat

Migrația este un fenomen complex, foarte vechi și foarte actual în același timp. Părăsirea țării natale provoacă o serie de transformări la nivelul identității, pierderi, rupturi și conflicte culturale. Pentru Bujor Nedelcovici, migrația și exilul reprezintă nu doar o poveste de viață dar și un subiect recurent atât în opera de ficțiune cât și în cea autobiografică. Din cauza cenzurii și a terorii comuniste, el ia calea exilului și se stabilește în Franța, în 1987, unde trăiește și în prezent. Experiențele trăite sunt transferate parțial în romanul „Îmblânzitorul de lupi” care pare să ilustreze problematica diversă pe care o presupune migrația. În acest articol, ne propunem să identificăm și să analizăm încercările la care sunt supuse personajele după părăsirea țării de origine.

Key words : migration, weariness, ethnocentrism, nostalgia, solitude

Mots-clés : migration, malaise, attitude ethnocentriste, nostalgie, solitude

Cuvinte-cheie: nostalgia, neliniște, migrație, atitudine etnocentristă, singurătate

Introduction

Sans avoir l'intention de présenter la biographie de Bujor Nedelcovici, nous pensons qu'il est quand même important d'évoquer quelques séquences de sa vie qui pourraient nous aider à mieux comprendre les raisons de son propre exil et celles de ses héros. L'écrivain a connu l'oppression du régime totalitaire dès sa jeunesse, à cause de l'orientation politique de son père. Il a détesté les mesures répressives des autorités roumaines, comme il l'avoue dans l'interview qu'il nous a accordée en 2003 à Paris : «De la 16 ani, am fost nevoie să suport rigorile unei istorii tiranice și destructure. Am fost evacuat din casă în 1950 cînd s-a dat legea naționalizării și obligați la domiciliu forțat. În 1959, tatăl meu a fost arestat timp de 8 ani; eram tînăr avocat stagiar, am fost radiat din barou și trimis pe șantierul hidrocentralei de la Bicaz, apoi pe alte șantiere de construcții din Brașov și București, timp de 12 ani. Eram un condamnat în libertate pentru că mă trăgeam dintr-o clasă care trebuia eliminată, după cum spunea Stalin. »¹

Dans son œuvre autobiographique, *Jurnal infidel (Pagini din exil 1987-1993)*², l'écrivain marque les moments qui ont mutilé sa création par la censure et par le refus de publication, en 1982, de son roman *Al doilea mesager (Le second messenger)*, qui paraîtra plus tard à Paris (en 1985) chez Albin Michel. La réaction du régime commence par la poursuite de Securitate dont l'intention claire était de l'intimider, de l'effrayer, de le séparer de la famille et des amis, de le condamner à l'isolement. Bujor Nedelcovici n'a pas eu la force et le courage de se révolter directement mais il a éprouvé une haine latente contre l'absurdité de la terreur communiste. Il a fait un dernier effort, essayant de publier *Oratoriu pentru imprudență (L'Oratorio pour l'imprudence)* mais le même refus de la maison d'édition "Cartea românească" le pousse à prendre la décision de s'exiler à Paris.

Dans son journal, il déclare qu'il n'a abandonné dans la profondeur de son être ni la patrie ni la culture roumaine; il n'a cherché qu'un refus temporaire à Paris, nourrissant l'espoir qu'il pourrait rentrer dans son pays quand les vicissitudes de l'Histoire auraient cessé. Les expériences vécues par l'écrivain sont transférées partiellement dans son roman *Le Dompteur de loups* qui semble illustrer la problématique diverse que suppose la migration. Nous nous proposons d'identifier et d'analyser les épreuves que subissent les héros après l'abandon de leur pays. Le roman est écrit sous la forme d'un poème, ayant un prologue, sept chants et un épilogue. Il a une signification à part pour l'écrivain : c'est une thérapie contre les épreuves douloureuses du début de son exil, c'est le livre qu'il a commencé à écrire dès les premiers mois après avoir quitté le pays (entre 1987-1990) comme il se confesse dans *Aici și acum*: "Am purtat acest roman pretutindeni timp de trei ani și jumătate. Visam personajele, le auzeam vorbind: Ana, Vlad, Ioachim au rămas între paginile cărții. Nu ștui dacă voi avea forța să scriu un alt roman."³

Les migrants et les préalables de la migration

Pourquoi ont-ils quitté la Roumanie ? Ses personnages, immigrants en Suisse, ne dévoilent nulle part les causes et les circonstances de leur départ mais ils se font connaître par la voix de

¹ Florica Mateoc, « Despre exil », Interview cu Bujor Nedelcovici în *Familia*, n° 12 /2003.

« A partir de 16 ans, j'ai été obligé de subir les rigueurs d'une histoire tyrannique. On nous a évacués de notre maison en 1950 et on nous a placés en résidence surveillée. Depuis 1959, mon père a été emprisonné pendant huit ans ; j'étais jeune avocat stagiaire, on m'a exclu du barreau et on m'a envoyé à travailler sur le chantier de la centrale hydraulique de Bicaz, puis sur d'autres chantiers du pays, pendant douze ans. J'étais un condamné en liberté parce que je provenais d'une classe qui devait être éliminée comme le disait Stalin. »(notre traduction)

² Bujor Nedelcovici, *Jurnal infidel (Pagini din exil 1987-1993)*, Bucuresti, Ed. Eminescu, 1998.

³ Bujor Nedelcovici, *Aici și acum*, Ed. Alfa, Bucuresti, 1998, p. 67.

“J'ai porté ce roman partout, pendant trois ans et demi. Je rêvais les personnages, je les entendais parler : Ana, Vlad, Ioachim sont restés dans les pages du livre. Je ne sais pas si j'aurai la force d'écrire un autre roman.» (n.t.)

Daniel Apostol, ancien acteur du Théâtre de Comédie de Bucarest. Celui-ci fait un long rôle pour présenter chaque membre de la petite communauté roumaine en Suisse, par un petit résumé biographique. Quoique différents par leur nature, par leur formation et par le milieu socio-culturel, ils ont tous des raisons communes de leur fuite : la société communiste avec ses normes rigides, ses interdictions, la propagande, le culte de la personnalité, l'idéal de « l'homme nouveau », le manque de liberté et la terreur. L'écrivain étale, par la voix de Daniel, toute une galerie de portraits de migrants roumains, présentant les raisons de leur fuite.

Vlad Antohie, le personnage principal, ancien journaliste et reporter de télévision, un intellectuel d'élite, était une menace pour le Pouvoir, par ses reportages ou par ses articles de la presse écrite, ayant comme sujet récurrent la psychologie des masses dans les périodes de crise historique. Doué d'un très fort sens de l'humour, Vlad ne plaît pas à ses supérieurs car, dans la société totalitaire, cette qualité devient un défaut, un signe de défi envers les autorités, comme le remarque Tzvetan Todorov dans *L'Homme dépaysé*.⁴ Puisque son activité et son comportement ne convenaient pas à l'idéologie communiste, Vlad est considéré un ennemi du régime qui le punit, en lui retirant le droit de publier. Privé de liberté, il se voit obligé de s'enfuir. On reconnaît facilement derrière ce personnage le destin de l'écrivain qui a enduré, lui aussi, ces épreuves douloureuses. Ana, la femme de Vlad, est venue en Suisse avec leur fils, Alex pour rejoindre son mari dont il avait perdu les traces. Elle aussi, en voulait au régime pour le trauma qu'elle avait subi lorsque ses parents d'origine allemande ont été déportés en Russie, pendant son enfance. Ludovica, surnommée Jeanne d'Arc, ancien professeur à l'Université, a été mutée dans une ville de province pour ne pas avoir suivi et illustré dans ses cours les thèses du parti dans le domaine de l'éducation. Acharnée contre l'absurdité de l'idéologie communiste, humiliée par le manque de reconnaissance de la part de ses chefs, elle décide de lutter pour les droits de l'homme et de chercher la liberté à l'Ouest.

Un autre personnage est Dumitru, l'immigrant qui a mené une vie double sous le communisme, comme beaucoup d'autres de sa condition. Ils souffraient tous de la même schizophrénie sous la pression du Pouvoir, pratiquant deux discours différents : l'un dans la vie publique et l'autre dans la vie privée. Le camarade directeur, ancien membre du parti était un profiteur ayant comme devise « Entre dans la danse et remplis-toi la panse ! » (NEDELCOVICI, 1994, 195). Il possédait lui aussi un langage public avec des ordres et des slogans, les quelques attributs de la langue de bois. En ayant assez de ce genre de vie, Dumitru veut guérir de sa maladie et se décide à chercher la liberté à l'Ouest. « J'ai tout lâché et j'ai filé » (Ibidem, 30).

Ioachim, un ancien prêtre, a été emprisonné à l'époque stalinienne parce que ses sermons n'étaient pas conformes aux indications du patriarche qui suivait avec religiosité la ligne du parti. Il voulait tirer « ses ouailles de leur torpeur et de leur résignation ancestrale qui sont nos maladies et nos excuses nationales. » (Ibidem, 195). Détestant cette attitude mioritique, et cette docilité élevée au rang de vertu, assistant à la dégradation progressive de la vie morale, Ioachim s'échappe à la terreur et quitte la Roumanie.

Une identité à part est présentée dans le cas de Mathilde, l'apatride, « citoyen du monde » (Ibidem, 30) qui illustre parfaitement le dicton latin « ubi bene, ibi patria ». Elle hérite la tradition d'une famille qui avait la migration dans le sang ; c'est pourquoi elle est indignée de l'attitude des autres pour qui le milieu nourricier est le foyer paternel : « qu'est-ce que c'est que ça, la patrie, la matrice, le foyer universel ? » (Ibidem, 30)

Le couple de paysans, Matei et Ilinca, sont présentés brièvement dans le jeu de l'acteur Daniel qui, d'un profond respect, les appelle « symboles de la tradition et du village. » (Ibidem, 22). Le

⁴ Tzvetan Todorov, *L'Homme dépaysé*, Paris, Seuil, 1997, p. 37.

Dans la première partie de ce livre, intitulée "Originaire de Bulgarie", Todorov fait une analyse du totalitarisme basée par les expériences vécues et partagées par quelques personnes mais aussi par ses lectures de spécialité. Les trois sous-chapitres: "L'expérience totalitaire", "Les camps" et "La fin du communisme" relèvent non seulement les traits et le fonctionnement de cette société mais aussi ses pensées sur l'administration du passé de même que sur les craintes de l'avenir.

narrateur insiste sur les traits de leur visage travaillé par le soleil et le vent qui trahissait « un calme pétrifié, un silence ancien, un accommodement sans résignation avec la souffrance... » (Ibidem, 22). Pour le paysan roumain, la terre est une chose sacrée qu'il aime d'un amour éternel et pour laquelle il est prêt à se sacrifier; c'est le signe matériel de son identité. Perdre sa terre, c'est couper quelque chose de soi-même, plonger dans la confusion et la tristesse, ne plus avoir de chez-soi. C'est ce qui est arrivé aux deux paysans lorsque les bolchévistes se sont emparés de leur terre paternelle; plus tard, ils ont perdu même la maison qui a été démolie comme autant d'autres à l'ordre de Ceaușescu, dont le rêve était d'uniformiser la société roumaine afin d'effacer les différences entre la ville et la campagne. Il a fait disparaître des villages entiers et, à leur place, ont été élevés les blocs en béton gris et monotone, de vrais prisons pour les paysans. Matei et Ilinca ont perdu eux aussi leur maison et tout leur village a disparu avec ses symboles de spiritualité et de sacralité, l'église et le cimetière. Leur fuite à l'Ouest est une révolte sourde contre la réalité cruelle de la société totalitaire où l'idéologie devait effacer toute trace d'autonomie individuelle et de dignité humaine.

La terre d'accueil

Les migrants roumains découvrent une image froide et incertaine de l'Ouest. Arrivés en Suisse, ils habitent dans un premier temps un hôtel de Genève, l'Hôtel de Cezar, « un pauvre diablotin » et de sa femme Jeannine, le « Grand Démon ». (Ibidem, 31). L'immeuble abrite des immigrants de tous les pays de l'Europe, « des titulaires et des migrants » venus en Suisse pour travailler et s'y établir ou bien pour continuer leur voyage vers d'autres destinations. Là aussi, on rencontre une stratification des gens : les Noirs, à cause de leur image minimisée, perpétuée le long du temps, « suent » dans les soutes de l'hôtel, les Roumains ont des jobs au restaurant ou à la cuisine. Il y a aussi des travailleurs immigrants espagnols, italiens et portugais qui exploitent leur talent et leurs aptitudes artistiques (la musique et la danse), pour mettre un peu de côté et rentrer ensuite chez eux. Toutes ces gens sont logés au sous-sol, « le sous-sol des oiseaux migrants » un espace divisé en dortoirs où vivent en commun et en promiscuité des hommes pauvres et misérables. Les immigrants roumains habitent eux aussi de petites chambres qui leur donnent une sensation d'étouffement et d'insécurité. « Conduis madame à la chambre huit. Compris ? Puis, à moi : c'est au...sous-sol des oiseaux migrants, ce n'est pas très confortable, mais pour commencer, ça ira...J'essaie de trouver autour de moi quelque chose à quoi accrocher mon regard. Une petite pièce au sous-sol : des murs blancs, un lavabo, deux chaises et une armoire. Une cellule. Bon, d'accord. Mais une cellule monacale. Sauf qu'elle n'a pas de fenêtre. Et qu'on n'entend pas les cloches de l'église. Une sensation de claustrophobie, d'étouffement. » (Ibidem, 20-21)

Pour l'écrivain, l'espace clos de l'exil s'oppose à l'espace « axis mundi » de sa terre natale, propice aux révélations existentielles, qu'il ne retrouve pas dans la terre d'accueil. Dans son journal, il donne une définition de la patrie ; c'est « le signe du ciel et de la terre où l'on est né, c'est peut-être la réponse qu'on peut donner à la question : c'est quoi ton lieu, d'où tu es ? »(NEDELCOVICI, 1998, 25). Pour suggérer la déchirure de l'espace et du temps que subissent les héros, l'écrivain a intitulé l'un des sous-chapitres du roman « Le monde de là-bas, le monde d'ici.» Ici et là-bas s'opposent souvent d'une manière très expressive même dans le langage des personnages. Un bon exemple pourrait être Alex, le fils de Vlad et d'Ana qui fait la distinction entre « à la maison » (à l'étranger, en Suisse) et « à la maison de chez nous » (là-bas, en Roumanie). Dans ses paroles, on devine le sentiment fort d'appartenance à une famille et à un paysage familial du pays natal. C'est ce qui lui procure assurément un état de calme, de bien-être, de sécurité. La maison de Vlad, située à l'orée de la forêt suisse n'offre rien d'intime et de chaleureux, de permanent : « Ce n'est ni de la pauvreté ni de l'indifférence, c'est l'austérité de quelqu'un qui s'est retiré à l'orée de la forêt et qui, peut-être vit dans le provisoire, prêt n'importe quand à retourner là d'où il vient ou à repartir peu importe où...de quelqu'un qui, en attendant, se passe aisément du superflu. » (NEDELCOVICI, 1994, 61)

Incapables de trouver leur place, la vie en exil leur semble irréelle et ils ont toujours, dans leur cœur, l'espace qui leur garantit la continuité et la filiation : leur terre natale qui réunit en un seul, le lieu de la naissance et le lieu des ancêtres. Le paysage de la ferme suisse, où se sont installés Vlad et les autres immigrants roumains, leur rappelle les environs de Vălenii de Munte, le village natal du héros. Accablée par la nostalgie de cet endroit et du bon vieux temps, Ana se voit souvent vivre entre deux mondes. « La douceur des collines, la fraîcheur des pâturages, les vergers où le vent secoue au printemps une neige de pétales. J'ai vécu là-bas un jour semblable à celui-ci...deux jours s'accroient maintenant en moi. » (Ibidem, 191) Comme le pays adoptif ne correspond jamais à leurs rêves ni à l'image euphorique d'avant le départ, tous les héros du récit déplacent leur idéalisation vers le pays natal ; « la Terre Promise » de l'Occident cède la place imaginaire « au paradis perdu ».

La nostalgie. Le « dor »

Parler de nostalgie dans ce contexte semble une évidence car le mot apparaît relié à l'éloignement prolongé de l'endroit natal. « Le mal du pays », le mot allemand « Heimweh », le roumain « dor » ou le mélodieux portugais « saudade », voilà toute une série synonymique qui désigne le sentiment douloureux de l'arrachement au pays natal. Quand il est question de nostalgie, il est toujours question de géographie. Et nous pouvons ajouter qu'il ne s'agit pas d'un site ordinaire mais, comme le remarque Vladimir Yankélévitch, d'un paysage sacré, « d'une géographie pathétique, d'une topographie mystique dont la seule toponymie, par sa force évocatrice, met déjà en branle le travail de la réminiscence et de l'imagination. »⁵

Après avoir vécu dans différents hôtels, Vlad Antohie trouve refuge à la lisière d'une forêt suisse aux alentours de Genève où le rejoignent un bon nombre de compatriotes. Ils arrivent à former un petit hameau qui se veut une imitation de son village natal. C'est dans cette communauté qu'ils essaient de guérir du mal de l'exil et de refaire leur vie éparpillée. Entre eux, ce sont surtout la femme de Vlad, Anna et le couple de paysans, Matei et Ilinca qui souffrent davantage. Leur état se manifeste non pas seulement par le regret du lieu natal mais aussi par une sorte de tristesse permanente et de confusion qui les accablent. La souffrance peut se deviner dans la figure crispée de Matei ou dans les berceuses pareilles à un chant de deuil que sa femme chante pour faire dormir leur petite Ilinca, née en terre étrangère. Selon la richesse des états éprouvés, nous aurions raison de croire que ces migrants éprouvent le sentiment complexe, indéfinissable de « dor ». Le philosophe roumain Lucian Blaga avance la thèse que ce mot est intraduisible en d'autres langues à cause de sa richesse sémantique au niveau folklorique, le définissant comme « stare de nuanta » (« état de nuance » n.t.).⁶ En roumain, ce mot est polysémique, exprimant à la fois plusieurs états de l'individu comme : la solitude, la nostalgie, l'amour, l'aspiration à l'immortalité ou à l'absolu. Dans la conception du philosophe, le « dor » se manifeste par une gamme variée d'attitudes subjectives : au début « l'état de torpeur » et ensuite, tantôt comme « un pouvoir impersonnel qui peut dévaster et maîtriser tout », tantôt comme « une maladie cosmique » ou comme « un alter ego » pour n'en rappeler que certains aspects. C'est en quelque sorte ce qu'a éprouvé d'abord Ana, la narratrice du roman : « j'avais jadis le sentiment d'être habité par quelqu'un d'étrange qui me dévorait petit à petit. » (NEDELCOVICI, 1994, 10). Même après un certain temps, elle traverse une étape d'états indéfinis qui paraissent trouver leur source dans l'impuissance de se séparer du monde et du temps de là-bas.

Comme nous l'avons déjà signalé, pour Bujor Nedelcovici, le pays natal est un espace sacré, « une axis mundi ». C'est aussi l'univers intime de la maison familiale bien enracinée, les icônes sur le mur et l'église, la mer et les collines. Dans le décor suisse, ses héros restent toujours attachés au paysage roumain. C'est surtout Ana qui ressent le plus fort le mal du pays ; pour elle, un élément du

⁵ Vladimir Jankélévitch, *L'irréversible et la nostalgie*, Paris, Ed. Flammarion, 2010, p. 300.

⁶ Lucian Blaga, “Despre dor” in *Trilogia culturii*, Bucuresti, Ed. Minerva, 1985, p. 291.

Peut-être, dans aucune autre situation la formule « traduttore, traditore » n'exprime-t-elle pas une si grande vérité que dans le cas du mot « dor » car traduire ce mot par « Sehnsucht » comme le croit L. Blaga « ne veut pas dire traduire mais circonscrire une impuissance. » (n.t.)

paysage suisse devient visible et agréable si elle peut le reconnaître dans le paysage roumain, les collines de Vălenii de Munte ou le coucher du soleil sur le littoral roumain à Vama Veche. « Un merle siffle à proximité. L'appel monotone du coucou dans les collines à Vălenii de Munte, sur les contreforts des Carpates et le siflement du merle ici...La nostalgie déclenchée par un son, le présent tel un cri dilaté jusqu'à en devenir difforme. Les sons ! La rumeur de la mer. La nostalgie ? Des souvenirs heureux détachés des souvenirs malheureux. – Une définition parfaite. » (Ibidem, 153)

Le malaise

Le regret d'être parti, les reproches, les pourquoi s'emparent d'eux et font disloquer leur vie intérieure. Désorientés, déçus, ils ont un comportement bizarre, des troubles de toute sorte, des états dépressifs, un état confus, un malaise. Le terme « malaise » est défini dans le dictionnaire *Trésor de la langue française*⁷ comme « état ou sensation pénible » qui se manifeste sur trois plans : matériel, physiologique et moral. D'habitude, quand on dit « malaise » c'est qu'on n'est pas très bien, c'est souvent un embarras un peu abstrait, social, psychologique dont la manifestation n'est pas uniquement physique. C'est l'acception que nous donnons aussi à différentes épreuves que subissent les migrants du roman et que nous essayons de décrire.

Avant de commencer l'analyse proprement dite de ces troubles, une remarque s'impose : la vie de tout migrant se trouve sous le signe de la négation. Il n'a pas de patrie, pas de famille, pas d'amis, pas de maison, il n'a rien et il n'est personne. Il n'est jamais bon pour correspondre aux exigences de la nouvelle société où il est arrivé, il est mal installé, il n'a ni projets ni idéaux. Il se sent vide, incapable de conférer un sens à son existence et de surmonter sa condition. La terre d'accueil ne mérite pas du tout son qualificatif, il n'y a pas d'accueil véritable, il n'y a que l'illusion d'une protection. Les mots d'ordre deviennent insécurité et instabilité.

Les héros du roman se voient désemparés devant cette situation et leurs réactions ne se font pas longtemps attendre. Ils éprouvent d'abord une sorte de désorientation qui se manifeste par une confusion mentale et par la perte du sens du temps et de l'espace. Vlad Antohie éprouve cet état dès le début de sa migration qui commence en Italie par un séjour forcé. Isolé du monde, sans aucun signe identitaire, il est obligé d'affronter une autre sorte de terreur manifestée par la surveillance permanente, les interrogatoires sans fin, le manque de liberté dans un espace sombre et clos. La suite de questions qu'il se pose dénote sa préoccupation constante de trouver une sortie du labyrinthe mais l'incapacité d'y trouver une réponse ne fait que l'enfoncer davantage dans l'insécurité et l'inconnu. « J'avais fui un endroit où j'étais pour échouer dans un endroit où je n'avais même pas le droit de crever. Sinistre plaisanterie ! Que faire ? Comment tenir le coup ?...Mais comment supporter et dépasser chaque instant ? (NEDELCOVICI, 1994, 82-83). Le doute et l'incertitude ne cessent de hanter de sorte que les mêmes questions obsédantes reviennent à chaque endroit de son périple. Après la sortie du camp, il trouve un emploi dans un garage souterrain, un emploi indigne de sa condition d'ancien intellectuel d'élite. Le cadre n'a pas changé, par contre, il ressemble au noir de l'enfer. Entouré de gens bizarres avec lesquels il ne peut créer aucun lien, Vlad devient incapable de comprendre ce qui lui arrive. « Mon Dieu ! Où est-ce que je me trouve ? Dans un garage au sous-sol d'un immeuble avec un gardien et un insomniaque qui fait de l'étymologie au téléphone...Je me suis dit : et moi, je suis qui et je fous quoi dans ce sous-sol ? L'enfer, le vrai, ne serait-il pas ici, sous la terre, et moi je ne saurais pas que j'y suis descendu ou bien je m'y trouve depuis longtemps ? » (Ibidem, 99). Le soliloque du héros trahit une forte tension intérieure qui semble se transformer dans un état d'anxiété et de peur accompagnant sa descente

⁷ *Trésor de la langue française*, Paris, Ed. du Centre National de la Recherche Scientifique, Tome 11-ième, p. 238.

Défini généralement comme "état ou sensation pénible" le mot "malaise" s'emploie sur trois plans: matériel, physiologique et moral. Au plan physiologique, c'est "un trouble passager de la santé ne constituant pas une maladie caractérisée et qui se traduit généralement par une sensation de faiblesse, des étourdissements, des suées, des nausées, sans douleurs bien précises." Sur le plan moral, c'est "un trouble, un embarras qu'on éprouve dans une situation anormale, équivoque ou inquiétante."

symbolique dans l'enfer. Se retrouver plongé dans ce milieu sombre lui provoque non seulement la crainte de l'inconnu mais aussi de lui-même. Il ne peut pas cerner les causes de son malaise, ainsi arrive-t-il à les projeter vaguement sur le cours de l'Histoire. « De quel monde suis-je issu, dans quel monde suis-je arrivé et pourquoi ce monde ? Toujours au sein de l'Histoire ! Cette maudite Histoire qui dévore ma vie et mon temps ! Comment lui échapper ? Une exaspération muette, une hallucination lucide... » (Ibidem, 83).

L'écrivain essaie de nommer les états négatifs qu'éprouve son héros, il le fait d'ailleurs partout dans le récit, suivant le parcours de tous les migrants ou, des fois, il concentre sa description dans un sous-chapitre à part comme celui qui a pour libellé, « Quelle tristesse, quel malheur ». L'auteur y décrit la situation précaire des migrants entassés dans un hôtel à Genève. La tonalité dominante est, comme le suggère le titre même, le malaise imprégné sur leur figure ou trahi par des gestes et des sensations physiques particulières. De nombreux détails descriptifs sont employés pour dresser le tableau de leurs troubles, le plus précisément possible. Les traits du visage ou l'expression des yeux se retrouvent dans toutes les descriptions. Le paysan Matei a « la figure crispée, les yeux fixes dans des orbites profondes, des cernes noires » (Ibidem, 22). On peut observer les mêmes traits chez Aristide, le secrétaire du patron Cezar : « vieilli avant l'âge, très ridé, des cernes lourds » et l'écrivain ajoute encore le message non verbal de ses « mains agitées par un léger tremblement, dû non à l'alcoolisme mais à l'anxiété. » (Ibidem, 82-83). Ana vit elle aussi dans la confusion qui se manifeste par une agitation permanente et par la répétition des mêmes questions qui trahissent le vide de son existence, l'incapacité de surmonter sa condition : « Qu'est-ce que je fais là ? où est ma place ? » (Ibidem, 34). Rongée par le « dor », frustrée par son statut, elle se sent malheureuse dans une société bloquée qui ne lui offre aucune perspective. L'espoir et le courage lui manquent, tout lui semble futile et dérisoire ; elle est lassée de devoir vivre dans cet état sans savoir jusqu'à quand. « J'ai sans arrêt l'impression que je dois me défendre contre je ne sais quel menace...tous les obstacles me semblent insurmontables, tous les détails prennent des proportions énormes...dans la rue tout me fatigue : le bruit, les vitrines, les publicités, les voix, les gens, les voitures, la pluie, le ciel couleur de cendre et encore la pluie...le vide et la peur se sont engouffrés en moi comme le vent dans une grange délabrée, au toit percé... » (Ibidem, 34). Cet extrait nous aide à identifier, dans la confession d'Ana, la présence d'une certaine lassitude et d'une morosité qui dominent sa vie.

La confusion, la déroute et le désenchantement sont presque toujours reliés au sentiment de peur. Comme nous avons pu remarquer, l'évolution des héros va en se dégradant et la peur devient le comble de leur malheur. De quoi ont-ils peur ? Si nous prenons en considération les causes qui la provoquent, nous parvenons à des assertions comme : la peur s'appelle soucis, doutes, rejet par les natifs, méfiance envers la société d'accueil, manque de confiance en soi, misère, inconnu. En effet, la source de la peur est le monde nouveau où les migrants doivent s'intégrer, un monde où règnent des normes et des modes de vie qu'ils ont du mal à comprendre et à accepter.

L'attitude ethnocentriste

Nous avons identifié plein de situations où les migrants se confrontent à l'attitude ethnocentriste et raciste des gens de la terre d'accueil. Avant d'analyser ces exemples il convient d'opérer une distinction entre l'ethnocentrisme, d'une part, et le racisme, de l'autre. Le racisme se réfère à une hiérarchie d'entités humaines fondées sur des caractéristiques biologiques, tandis que l'ethnocentrisme consiste à privilégier un groupe, un peuple par rapport aux autres. Selon David Ohana, l'ethnocentrisme n'est pas seulement un trait des Occidentaux.⁸ Il faut souligner aussi qu'il est toujours accompagné par l'étroitesse d'esprit, le provincialisme ou la xénophobie. Même si ce

⁸ David Ohana, « Réflexions sur l'essai d'Albert Memmi: Le racisme » in *Lire Albert Memmi: déracinement, exil, identité*, textes réunis par David Ohana, Claude Sitbon et David Mendelson, Paris, Ed. Factuel, 2002, p. 34.

David Ohana souligne que l'ethnocentrisme est universel puisque les communautés humaines, primitives ou évoluées, occidentales ou non, étaient narcissistes du point de vue culturel, méfiantes envers les étrangers et habituées à considérer l'autre comme inférieur.

concept est universel, sa manifestation est toujours évidente en Occident, se basant sur sa supériorité économique et culturelle.

Vlad Antohie, l'ancien journaliste d'élite en Roumanie, séjourne pour peu de temps à Paris où il veut regagner son identité sociale et culturelle, continuant à écrire et à publier. Il se heurte à la méfiance et à l'humiliation des Français pour lesquels ses articles ne présentent aucun intérêt mais ils les publiaient surtout pour des raisons humanitaires, par pitié pour un métèque. Il considère que la société française est « cloisonnée » et qu'un migrant connaît presque toujours une discrimination implicite qui rend presqu'impossible son accueil dans la vie privée des Français et la communication avec eux. « Ici, la société est très cloisonnée, on pénètre difficilement dans certains milieux, les relations de famille, d'amitié et d'amour sont bien protégées et surtout les intérêts, rien n'est gratuit...une société d'alcôve.» (NEDELCOVICI, 1994, 134) Dans son essai *Etrangers à nous-mêmes*,⁹ Julia Kristeva explique cette attitude des Français envers les étrangers. Elle considère que la France ne possède ni la tolérance du protestantisme anglo-américain, ni la capacité d'assimilation des Latino-Américains, ni l'attitude de rejet des Allemands ou des Slaves. Quoiqu'acceptés légalement et administrativement, les migrants se sentent toujours étrangers par l'emploi maladroit du français. Ils se voient discrédités dans les yeux des Français qui s'identifient plus que d'autres peuples avec leur langue soignée.

Les « amis »

Est-ce que les étrangers peuvent vraiment avoir des amis parmi les natifs ? Qui sont-ils ? Que font-ils ? Nous allons essayer de répondre à ces questions par des exemples de relations amicales que nous avons identifiées dans le roman. Dans leur effort de s'intégrer dans le nouveau milieu, les migrants cherchent des amis mais nous avons remarqué qu'ils sont presque toujours repoussés. Cependant, il existe des situations où ils pourraient facilement les trouver, car ce sont d'abord eux, les natifs qui les remarquent et se montrent désireux de se trouver en leur compagnie. Mais ces gens ne sont pas du tout ordinaires, ils se sentent eux aussi isolés dans la solitude, ils sont étrangers à eux-mêmes. Comme l'observe Julia Kristeva dans l'œuvre citée, ceux-ci sont les « paternalistes », « les paranoïques » et « les pervers. » Selon elle, chacun d'eux possède un étranger au choix et s'il n'avait pas existé, ils l'auraient inventé. Les « paternalistes » apprécient les étrangers, les comprennent, les aident à survivre à condition qu'ils reconnaissent leur pouvoir et leur supériorité. Pour les « paranoïques », le migrant devient le confident d'une persécution qu'ont subie eux aussi, des fois, à un plus haut degré. A leur tour, les « pervers » les acceptent au prix d'un esclavage sexuel ou moral.

Dans *Le dompteur de loups*, deux personnages, Don Amprimo et Jeannine Cézar cherchent eux aussi « l'amitié » d'un pauvre étranger qu'ils sont à même de dominer par leur pouvoir matériel. Vlad Antohie a fui le Pouvoir répressif de Roumanie mais il s'y heurte de nouveau sous une autre forme ; il ne s'agit pas d'une abstraction, d'une idéologie mais du pouvoir des hommes. S'ils ont le pouvoir, ils ont aussi l'habileté d'affecter, d'influencer et de changer d'autres personnes. Les deux personnages exploitent la situation précaire de Vlad Antohie qu'ils veulent accepter dans leur milieu comme un « objet », comme une proie de leurs abus.

Avant de s'établir en Suisse, Vlad séjourne temporairement en Italie, première étape de sa migration, où il travaille comme secrétaire privé de Don Amprimo, un descendant d'une famille illustre de comtes lombards. Sa richesse ostentatoire et étrange se manifeste dans le décor de sa maison ornée de marbre rose, de tapisseries élégantes et de statues exotiques. Solitaire de sa nature, il cherche d'abord l'amitié de Vlad mais s'avère être un séducteur homosexuel : « ...il m'invitait quelquefois à dîner avec lui, il me considérait comme un jeune ami, sa conversation était agréable, très imagée, il était séduisant...Moi, je lui racontais à dessein mes amours, je voulais lui faire bien

⁹ Julia Kristeva, *Etrangers à nous-mêmes*, Paris, Gallimard, 1991, p. 39.

Selon Kristeva, les Français possèdent une fierté nationale qui exclut les étrangers et tout cela provient d'un type de civilisation qui croit aux valeurs créées le long du temps, à l'abri des grandes invasions et mélange des peuples, renforcées par l'absolutisme monarchique et plus tard, par le centralisme républicain.

comprendre que la partie masculine ne m'intéressait pas. » (NEDELCOVICI, 1994, 101). A défaut de posséder le corps de son employé, Don Amprimo continue d'étonner Vlad par ses actes exhibitionnistes, maniaques et pervers. Il agresse des fois sa sensibilité, son esprit ; son pouvoir est maléfique, c'est une contrainte de l'âme, une contrainte morale : « ...il a fini par se déshabiller, tout nu, pour s'étendre ainsi par terre, les bras pliés comme s'il étreignait quelqu'un, les paupières closes. Je le regardais et c'est justement ce qu'il souhaitait, mais je n'en croyais pas mes yeux...Ensuite il s'est relevé, il est allé chercher son portefeuille, il en a tiré des billets sans les compter et m'a signifié d'un geste que je pouvais disposer. Le lendemain, à ma grande stupeur, il m'a dit de briquer le marbre de tout l'appartement, sans autre forme de procès...J'ai compris alors qu'il avait atteint son but : faute de posséder mon corps, il accaparaît mes pensées. Un viol moral, un viol de l'âme... » (Ibidem, 102).

Jeannine, « le Grand Démon » est la patronne d'un hôtel de Genève, l'Hôtel de Cezar, un immeuble qui abrite des migrants de tous les pays de l'Europe, venus en Suisse pour travailler et s'y établir ou bien pour continuer leur voyage vers d'autres destinations. Ancien collègue de Cezar, Vlad arrive là-bas dans l'état misérable d'un sans-abri à la recherche d'un travail. Consciente de son pouvoir, Jeannine choisit Vlad comme « ami » pour satisfaire ses exigences perverses, comme elle le dit d'ailleurs : « Celui-là, je le veux...je le veux pour domestique ! (Ibidem, 151). Fatigué physiquement et moralement de sa condition de migrant, Vlad doit endurer le mépris et l'humiliation de Jeannine, manifestés par la parole ou par ses actes : « -Grouille tes fesses, espèce de traîne-savates ! Arrête de renifler ta morve, péquenot ! Et moi, je devais subir, rester. Sinon, si j'étais parti, j'aurais risqué de me faire piquer une deuxième fois à la frontière et de ne plus jamais pouvoir sortir d'ici. » (NEDELCOVICI, 1994, 152). Le message de Jeannine contient un langage aussi violent que la force physique or la violence et la communication s'excluent mutuellement. Dans une autre situation, elle ne parle pas, mais ses gestes transmettent la même attitude de supériorité. Sa relation d'amour avec Vlad n'est pas partagée, ils n'ont rien en commun, c'est une relation de marché, perçue comme une obligation de service : « Tu te laissais regarder, tu me provoquais...Mais tu devinais que je n'avais plus d'instincts. Je n'étais plus un homme ! Oui ! Tel quel ! J'étais l'eunuque et unique masseur de ton gynécée royal...La victime excitait son bourreau...Vois-tu, Jeannine, mes instincts m'avaient abandonné et pourtant ils me protégeaient. Ils refusaient que je couche avec toi. Je n'avais plus d'amarres, elles étaient toutes rompues. » (Ibidem, 154).

Dans les situations présentées, les « amis » exploitent la précarité identitaire de leurs partenaires et montrent à toute occasion leur mépris et leur supériorité. Nous avons remarqué que tout effort des migrants de chercher une place dans la société occidentale, d'y être reconnus ou de trouver quelqu'un, avec qui partager leurs soucis, est destiné à l'échec. Leur vie n'a pas de sens, aussi se sentent-ils isolés et seuls.

1. En marge. La solitude

Selon Julia Kristeva, il y a deux catégories d'immigrants: d'un côté, ceux qui se sentent perdus dans la lutte entre ce qui n'existe et n'existera jamais, qui ont perdu l'espoir, devenant sceptiques. De l'autre côté se situent ceux qui dépassent les difficultés, ceux qui sont tolérés dans la terre d'accueil se formant une famille, gagnant une certaine reconnaissance de la part des natifs. Les migrants du roman font plutôt partie de la première catégorie. Ils ont perdu l'espoir parce que la réalité du jour au jour est décevante; dans les yeux des natifs ils n'existent pas, il n'y pas de communication or c'est justement tout cela qui définit l'état de solitude comme le souligne Nicolas Grimaldi: "la solitude est bien plus un sentiment qu'une situation et elle exprime plutôt l'attente déçue de quelque sympathie ou de quelque communauté..." (GRIMALDI, 11). Tout déraille, tout s'écroule après la fuite du pays. La solitude peut faire sentir à tous les migrants la vacuité et l'inanité de leur propre existence. Et tout cela parce qu'on ne vit pas pour soi, on n'est jamais à soi-même sa propre raison d'être. Nicolas Grimaldi apprécie qu'être seul c'est être exclu de la

communauté, n'avoir personne à aimer, à aider, à soulager, personne à qui se dévouer, « nous sentons dans la solitude la stérilité et l'inutilité de notre existence. » (Ibidem, 12).

Il s'impose à préciser que l'Histoire a démontré l'existence de plusieurs figures de solitude dont on différencie deux, essentiellement opposées : « solitudes imposées » et « solitudes choisies » comme les dénomme Marie-Noëlle Schurmans.¹⁰ Mais d'habitude, la solitude renvoie à une image négative dominante. Il y a des sentiments contradictoires de désir ou de rejet envers l'expérience de solitude différenciés par les deux mots : solitude et isolement. On peut être seul mais non pas isolé, dit-on des fois ou bien certains affirment qu'ils sont isolés mais non pas seuls. La solitude négative est dominante chez les personnages du roman parce que les migrants doivent vivre en marge, à la suite de l'exclusion et du rejet.

Tout seul à travers les voies de la migration, Vlad Antohie ne peut pas trouver son chemin dans la société occidentale. Il a perdu son premier amour, il a perdu son poste de reporter, sa position d'intellectuel d'élite, il se retrouve tout seul et très changé, ressentant la pure existence du moi comme celle d'une nudité. Il se retire à la lisière d'une forêt, loin des gens, parmi ses chiens-loups. Ce retrait pourrait être considéré le début d'une voie vers la connaissance de soi ; c'est le choix qu'il fait à la suggestion du père Crépu, un solitaire amoureux de la nature : « - Je travaillais chez César... Tous les mercredis soir, je voyais arriver le père Crépu, un habitué. Un vieux qui avait un chenil à la campagne et qui venait faire des provisions à Genève... j'aimais le servir, il avait l'air mystérieux et paisible des montagnards. Un jour j'ai caressé son chien sur la tête... Lorsque je suis venu faire l'addition, il m'a demandé : - Vous ne voudriez pas partir d'ici et venir travailler avec moi, quitte à gagner moins ? Quelques jours plus tard, j'arrivais ici... je m'entendais bien avec lui. Il parlait peu. Il aimait par-dessus tous les chiens, la forêt, la montagne. » (NEDELCOVICI, 71-72).

Le penchant de Vlad vers la solitude reproduit parfaitement celle de l'écrivain qui nous a avoué que, pour lui c'est un état bénéfique, nécessaire et propice à la création. « Comment un créateur peut-il ne pas aimer la solitude ? L'aimer mais se sentir en même temps solidaire avec les autres. Je serais à même d'écrire un éloge de la solitude mais non pas de l'isolement. »¹¹ En effet, l'isolement est vécu par tout homme comme un drame, comme une forme d'exclusion de la communauté. Ainsi devient-il l'objet d'une action extérieure hostile menée par les individus qui détiennent une position sociale et matérielle convenable. C'est ce qui arrive à Vlad qui a dû endurer l'isolement non seulement dans le camp de réfugiés mais aussi comme employé à l'hôtel de Jeannine à Genève : « Quand je redescendais dans ma piaule au sous-sol... le désert, le chaos, des hallucinations les yeux ouverts. Pourquoi ? Jusqu'à quand ? Tous ces efforts pour apprendre quoi ? Chaque nuit, je repartais là-bas dans mon lit, dans mon chez-moi... Un soir je suis descendu dans mon réduit au sous-sol, je me suis couché et j'ai entendu quelqu'un hurler. Tu me crois ? Comment survivre dans le désastre ? criait ce fou. Et il se répondait tout seul : horreur et miracle ! Mais comment parvenir au miracle ?... Il se trouve au-delà ! Au-delà de quoi ?... » (NEDELCOVICI, 1994, 152-153).

¹⁰ Marie-Noëlle Schurmans, *Les solitudes*, Paris, P.U.F., 2003, p. 48.

Elle considère que l'être humain qui vit seul est associé à des situations atypiques. L'extériorité, l'éloignement du groupe social correspond aux marges de l'humanité, au danger. Même si au cours de l'Histoire les visages de la solitude se sont diversifiées, dans l'imaginaire d'aujourd'hui domine le modèle de la perte et du manque au point de rendre presque indécente la conception d'un bonheur solitaire. L'isolement est perçu comme une carence, il nous fait toujours reconnaître l'incomplétude de notre ego et l'absence d'autrui comme la perte de nous-mêmes. Marie-Noëlle Schurmans distingue entre solitude et isolement, après avoir fait une analyse sémantique des deux termes. Au début, les mots qui introduisent l'idée de solitude ou d'isolement s'appliquaient au milieu et de là, l'idée de séparation de l'espace familial et des champs cultivés. Indirectement ou métaphoriquement ces termes s'appliquent à l'homme, contenant l'idée de vide, de manque, d'abandon.

¹¹ Florica Mateoc, « Despre exil », Interview cu Bujor Nedelcovici : « Cum poate un creator să nu iubească solitudinea ? S-o iubească dar să se simtă în același timp solidar cu ceilalți. Aș fi în stare să scriu un elogiu al singurătății dar nu al însigurării ».

Il est possible que ce miracle ait lieu par la résurrection du héros qui pourrait avoir lieu dans le retrait voulu, loin de la société civilisée. Cet endroit choisi est pour Vlad la forêt des environs de Genève ; peut-être existe-t-il une certaine relation entre son choix et sa nature étrange et solitaire. D'ailleurs, sa soeur Domnica, elle aussi migrante à Paris, évoque le vieux penchant de Vlad vers la nature. Dans son lieu natal, il aimait errer en solitaire dans la forêt de Homorâciu, aux environs de son village natal. Il devient quand même curieux qu'un intellectuel d'élite se retire dans la forêt pour élever des chiens-loups. C'est toujours sa soeur qui suppose que Vlad soit paysan par sa structure et intellectuel par l'esprit.

Dans une déclaration à la radio « Free Europe », l'écrivain compare son exil à Paris avec le refuge temporaire dans une grande forêt. Vlad Antohie suit visiblement le destin de l'écrivain. La forêt est un espace symbolique si l'on pense à ses nombreuses significations parmi lesquelles nous signalons celle qui se rapporte à son mystère ambivalent : la forêt, source de crainte et de calme, de dépression et de sympathie.¹² La forêt n'est pas seulement un espace-refuge contre la précarité, le rejet et l'humiliation de l'espace citadin mais elle représente aussi une source de vitalité. C'est l'espace « axis mundi », à mi-chemin entre le monde civilisé et l'espace sauvage. Il est plein de mystères qui restent à être déchiffrés mais qui ne provoquent pas la peur. La solitude devient l'état nécessaire pour les découvrir et pour saisir la beauté des saisons, ses parfums et ses murmures : «... pourtant, je ne t'ai pas tout dit de la forêt. Je ne t'ai pas parlé de la fraîcheur des matinées de printemps, du bruissement des feuilles mortes au tard de l'automne...du trottinement des renards, de certaines nuits où brûlent des trésors, des herbes de la Saint-Jean qui ouvrent toutes les voies... ». (NEDELCOVICI, 1994, 75-76). On peut constater que la forêt devient propice aux révélations existentielles et à la solitude apprivoisée. Mais on pourrait affirmer, si l'on croyait aux considérations d'Aristote, que dans la forêt on ne doit pas se sentir seul. Ana cite en ce sens une phrase de Julien Gracq qui reprend l'opinion du philosophe : « Quand il y a des arbres, il n'y a pas de solitude car les arbres sont des personnes. Ce sont des êtres qui rêvent... » (Ibidem, 238).

L'écrivain a créé une harmonie parfaite entre l'espace choisi et « l'ambivalence » de Vlad, par l'intitulé de la première partie du roman : « Forêt obscure ». En effet, Vlad est devenu un être mystérieux, complexe et difficile : mari, père, dompteur de loups. Il lui est arrivé de croire que la véritable « aventure » ne se trouve pas dans le réel mais dans l'idée, dans « l'histoire et la légende ». « Je porte l'ambivalence en moi, comme un destin, c'est-à-dire pas seulement ce qui m'a été donné de l'extérieur mais aussi ce qui m'a été donné à mon apparition dans le monde, ce qui est et ce qui m'arrive...Là-bas, je n'étais plus qu'un renégat et ici je ne suis plus qu'un métèque. Or, je ne veux être ni l'un ni l'autre. » (Ibidem, 191). Par tout ce qu'il fait, Vlad s'avère être une somme d'idiosyncrasies étranges, une possible conséquence de sa précarité identitaire. Quand il propose à sa femme de ne pas demeurer avec lui à la ferme, il est lucide et conscient de son étrangeté. Il n'est plus capable d'offrir de l'amour, son épreuve initiatique le plonge dans la solitude. « Je suis différent ! Moi, paraît-il, je suis un Autre maintenant. Quelqu'un d'autre. » (Ibidem, 79).

Le roman de Bujor Nedelcovici trahit la relation forte entre l'auteur et son héros ; l'aveu de l'écrivain selon lequel il aime la solitude mais pas l'isolement devient valable pour Vlad qui se sépare des gens et se retire dans la forêt pour se replier sur soi-même après avoir enduré l'isolement du camp de réfugiés et les épreuves de la migration.

Conclusion

Dans *Le dompteur de loups*, l'écrivain transfère les épreuves subies pendant sa migration à l'Ouest de même que celles d'un groupe d'immigrants roumains en Suisse. Les histoires de vie des personnages nous montrent que leurs expériences se trouvent sous le signe de la souffrance. Nous avons identifié des attitudes subjectives négatives suite à l'abandon de la terre natale. Cet arrachement provoque le déracinement, le dessèchement et la dislocation du migrant. Il s'agit, en

¹² Jacques Chevalier et Alain Gheerbrant, *Dictionnaire des symboles. Mythes, rêves, coutumes, gestes, formes, figures, couleurs, nombres*, Paris, Ed. Robert Laffont, 1982, p. 512.

effet, d'une rupture intérieure, au tréfonds de son âme mais aussi d'une rupture de sa famille, de ses amis, de son métier, de sa langue, de sa culture, de tous les liens qui construisent et maintiennent l'identité. La terre d'accueil n'a rien d'accueillant, par contre, c'est un espace hostile où les migrants se voient humiliés et rejetés. Désorientés, accablés par les soucis du quotidien, ils trouvent refuge dans le passé et transforment la terre abandonnée dans un paradis perdu.

Le côté autobiographique du roman est bien évident si l'on compare le destin du héros à celui de l'écrivain. Vlad ne peut pas s'enraciner dans la terre étrangère même si c'est lui qui fonde une ferme et un petit village « roumain » en Suisse. Paradoxalement, dans le lieu qu'il choisit et où les autres immigrants essaient de refaire leur vie, il ne se sent pas du tout à l'aise. D'ailleurs, dans l'interview accordée, l'écrivain affirme qu'il n'adhère à rien de terrestre et de matériel. Il n'a plus de racines et déclare qu'il est un nomade, un éternel voyageur.

Bibliographie

- BLAGA, Lucian, "Despre dor" in *Trilogia culturii*, Bucuresti, Ed. Minerva, 1985.
- CHEVALIER Jacques et GHEERBRANT, Alain, *Dictionnaire des symboles. Mythes, rêves, coutumes, gestes, formes, figures, couleurs, nombres*, Paris, Ed. Robert Laffont, 1982.
- GRIMALDI, Nicolas, *Traité des solitudes*, Paris, PUF, 2003.
- JANKELEVITCH, Vladimir *L'irréversible et la nostalgie*, Paris, Ed. Flammarion, 2010.
- KRISTEVA, Julia, *Etrangers à nous-mêmes*, Paris, Ed. Gallimard, 1991.
- NEDELCOVICI, Bujor, *Le Dompteur de loups*, Paris, Ed. Actes Sud, 1994.
- NEDELCOVICI, Bujor, *Aici și acum*, Bucuresti, Ed. Alfa, 1998.
- NEDELCOVICI, Bujor, *Jurnal infidel (Pagini din exil 1987-1993)*, Bucuresti, Ed. Eminescu, 1998.
- OHANA, David, « Réflexions sur l'essai d'Albert Memmi: Le racisme » in *Lire Albert Memmi: déracinement, exil, identité*, textes réunis par David Ohana, Claude Sitbon et David Mendelson, Paris, Ed. Factuel, 2002.
- SCHURMANS, Marie-Noëlle, *Les solitudes*, Paris, P.U.F., 2003.
- TODOROV, Tzvetan, *L'homme dépaysé*, Paris, Ed. Seuil, 1996.
- Trésor de la langue française, Paris, Ed. du Centre National de la Recherche Scientifique, Tome 11-ième, 1978.

LEONIDA LARI: STRATEGIA TIPOLOGIZĂRII ȘI REZERVELE FANTEZIEI DICTATORIALE ALE POEMULUI

Timofei ROȘCA,

doctor habilitat în filologie, conferențiar universitar,
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău

Abstract

For approaching the absolute and in order to give expression also to her inner spiritualague, Leonida Lari always needed an imaginary interlocutor. Not to complain because her purpose, as that of any neoromantic, was and remained to reject and to overtake the limits, but to find the unstepped way to the coveted absolute. It was expected from the poet to seek for and to choose the mediator within the universe of archetypal sublimities > the light, the water, the fire, the wind etc., as well as in the world of symbolic characters with archetypal value tempted by the absolute – through the medium of all demonstrating various perspectives and unexpected strategies, especially in the large poems Marele vânt, Sibila, Învingătoarele spații, Destinul lui Orfeu.

Adnotare

Pentru a se apropiă de absolut și a da glas, totodată, zbuciumului său lăuntric, sufletesc, Leonida Lari a avut nevoie totdeauna de un interlocutor imaginar. Nu pentru a se lamenta, căci scopul ei, ca la oricare neoromantic, a fost și a rămas sfidarea, depășirea limitelor, ci pentru a găsi calea nebătătorită spre absolutul râvnit. Era și de așteptat, ca poeta să-și caute și să-și aleagă mijlocitorul în universul sublimităților arhetipale: lumina, apa, focul, vântul etc., precum și în lumea personajelor simbolice, cu valoare arhetipală, tentate de absolut, - prin toate demonstrându-se variate perspective și strategii neașteptate, mai cu seamă în poemele de proporții: "Marele vânt", "Sibila", "Învingătoarele spații", "Destinul lui Orfeu". Poemul privește, totodată, trezirea ancestralului, arhetipalului din conștiința umană, peste care se depusește ghețarul secolului trecut, aşa încât poemul, ca și mare parte din poezia lariană, își asumă și o funcție vectorală, din interior.

Keywords: archetype, dictatorial fantasy, absolute, strategy, myth, transgression.

Cuvinte-cheie: arhetip, fantezie dictatorială, absolut, strategie, mit, transgresiune.

Grație tipologizării arhetipale, poemul neoromantic a suferit structurări organice, adâncindu-se tot mai insistent în marile sensuri ontologice, pentru a face lumină mai vie în realitatea concret-istorică.

Ca să fie și mai prezentă în structurile existențialului, în aşa numitele "spații învingătoare" ale cugetului și trăirii, poeta individualizează arhetipalul, ancestralul. Aceasta se justifică prin existența și prestanța personajelor, eroilor, tipurilor fantastice, fantomelor, prototipurilor etc. Mai mult: prezența lor e teatralizată, dialogizată. Ținta poeziei, în cazul dat, e taina universului, dar și regăsirea de noi însine în stări, forme, relații.

Un prototip de o cuceritoare semnificație metafizică e și "prințul de aur" din poemul "Învingătoarele spații". Autoarea a recurs la discursul secvențial, însuși poemul fiind structurat pe șapte capitole.

În ordine vizionară delimităm câteva spații temporale metamorfotice: genetic, volitional, al memoriei sau amintirii, al iubirii, al sufletului însuși, al Totului sau al Marelui Tot, cum spune Lucian Blaga.

”Prințul de aur”, sau ”solarul prinț,, ar fi ”dublura,,rațiunea divină, care i se „revelă,, poetei, tot astfel cum autocunoașterea, ”căutarea înăuntrul meu” presupune reîntoarcere, prin sinele, general, bineînțeles, la matricea spirituală, la ”vechea cetate”, căci numai astfel poți fi ”unul întreg,/dezlegat de ură și minciună,/de frică, șovăire și patimă deșartă,/prielnice toate numai animalului,/care ne pândește din sânge”. Este, spune poeta, ”perioada facerii de sine în noi” – proces caracteristic prin epuizarea de sine, progresivă și extensivă, frenetică, în ultima instanță, cum ar fi în cazul ”spațiului iubirii”, când „devii sămânță, și sol”, ca și predecesorii,” cei aleși înaintea noastră”.

Prin procedeul cosmicizării, ca și la marii românci, poeta lărgește viziunea. A fi un tot întreg prin lumină, ca ”sămânță și sol” – iată o viziune a structurii universului pe care o sugerează Leonida Lari în poemul său.

Firește, este vorba și de o lumină a sufletului, care prefigurează planeta ființării noastre, ”daseinul”, cum ar zice Martin Heidegger, și poeta nu întârzie să demonstreze, cum se degajă acea energie interspatială din dragoste și dor, în mod ”nevăzut”, de „ceea ce se vede,/se aude, se atinge/ cu un atât de mare dor...”.

La începutul poemului, în capitolul întâi, autoarea ne avertiza: ”E de neierat aproape/să vezi inima cuiva,/pentru care multe din cele/trăite de noi zi de zi/sunt niște simple simboluri”. Indubitabil, o asemenea ”inimă” este falsă, precară. În poezia Leonidei Lari înțelesul de inimă coincide cu cel de rațiune, de îngândurare, de conștiință creatoare, în ultima instanță, substanța întregului sufletesc universal sau național, când totul ”din mine”-le poetei ”își ia rămas bun”, devine ”câștigul înțeleptelor spații”, adică al altor acumulări valorice general-omenești.

Atât în poezia lirică propriu zisă, cât și în poemele sale, Leonida Lari mizează deseori pe resursele mitice, antice, de legendă. Mitul îi debitează poetei nu numai motive, subiecte, adecvate căutărilor poetice, dar și personaje cu cele mai înzestrăte capacitați de reprezentare, imaginare sau intuitive.

Un exemplu elocvent, în acest sens, e și poemul ”Sibila,,. De acum însuși titlul poemului vorbește despre cele menționate: în antichitate sibilă însemna femeia căreia i se atribuia darul de a prezice viitorul. Personajul convine în mai multe sensuri: ca motiv, ca prilej de sugerare a unor predispoziții referitoare la timpul în care trăim și, nu în ultimul rând, ca orientare inspirată spre absolut. Să nu uităm că poemul ”Sibila” este închinat lui Mihai Eminescu.

Important este, în cazul de față, să se ia în calcul arta transcendecii în universul personajului mitic, din perspectiva căruia autoarea poemului va trebui să vorbească despre ”tânărul însășimantat de singurătate”, atras de acea ”privire ne-nțeleasă”, ”amestec de-ncântare și uimire,, adică de ”femeia fără corp și fără glas,,exponentă a unui ,neam stelar înaripat,, ,Nepomenit pe hărți și nici pe pagini,,

În rol de ”sibilă” e și eul poetic larian care deseori apare în condiția de a se dedubla, de a asambla tipurile, a vorbi din numele lor și al său, totodată.

Structura conceptuală și compozitională este asemănătoare cu cea din ”Luceafărul,, eminescian, cu deosebirea că rolurile sunt inversate: principiul feminin este superior celui masculin – structură întâlnită și la alți poeti (la Ion Barbu, de pildă, în ”Riga Crypto și lapona Enighel). Și nu numai atât. În poemul larian lumea ”de sus” este însăși muza, cu chip metaforic de ”femeie fără corp și fără glas, expresie a idealului feminin eminescian, iar exponent al lumii pământești e ”poetul”, ”un Tânăr”, ”cu chip distins...aprins de-un foc ascuns”, ”cu ”o vrere/De-a dezlegă ceva de ne-nțeleasă,,privind ”viitorul său - ...un act dement/De a plăti mereu orice trăire”, ca în cazul autorului ”Luceafărului”.

În dreptul stării lui de singurătate creatoare, ”luna” (ca și în eminesciana ”Scrisoare I”) apare, ca un agent al reveriei, care îi provoacă surprinzătoarea revelație a acelui ”cineva”. Este întâlnirea de vis cu idealul artistic, dublat deseori de cel erotic, iluzia – unică, poate, care l-ar salva de teroarea singurătății și al înstrăinării. De menționat că acea ”iluzie” fascinează cu ”privirea”. Asistăm la o vizualizare insolită, ce comunică fără cuvinte, prin prezență, ”în imagini”. La început e ”răsuflare”,

apoi „amestec de-ncântare și uimire”, apoi ”femeie surâzândă”. Ori sensul însuși al „feminității” – „iluzie” care îl mai vizitase în vis, ca „zburătorul” mitic.

De data aceasta, însă, se insistă pe relația propriu zisă, dramatică, în esență, pe dialogul ce se susține în dreptul ideii de consum sufletesc, de sacrificiu, de suferință, ca taină în sine, încryptată.

Rămânerea ei în ”sfera lui” e dilematică, întrucât e vorba de ”O legătură ce ar însemna/Dezicerea de starea ei stelară -/Ea să se-mbrace-n vreme nu putea,/El nu putea ieși din vreme-afară”. Învinge principiul iubirii, care se confundă cu moartea.

Urmează etapa acomodării, „Primind o altă lege...”, ”să primească-această nouă viață”. E, poate, cea mai spectaculoasă din poem și mai de răspundere, totodată, pentru autoare, de acum din primul considerent că se referă la imposibil, adică la muza însăși, la ”copilăria” ei, la dotarea cu ”darul de-a vedea la depărtări”, la ”amintirea ce-o să fie” – valori sacerdotale de care nu te poți desprinde. Un contrast izbitor se cască între „acel tărâm nepomenit pe pagini,, și dezastrul Terrei „cu ce avea/Mai crud acu”.

Nu mai puțin originală este ideea realizării de sine prin cuvânt. Poeta dă doavadă de o întreagă structură imaginară, privind ontogeneza cuvântului inspirat și a rostirii. Luăm cunoștință, mai întâi, de „un fond ascuns,/Unde de veacuri toate se păstrează”, de „vocea sa/Abia născută, abia intrată-n fire,/Spunând cuiva: - Aceasta-i umbra mea...”Se ajunge, ca și în poezia lirică propriu-zisă, la viziunea ”sferei”: ”Dar cum e ea?” - Și-n clipă s-a văzut/Sferă-n rotire, străbătând înaltul/Din azuri spre alb...”.

Imaginarul poetic devine și mai organicizat în ceea ce privește morfologia cuvântului, ca entitate existențială, ca iscare și devenire. Asistăm la o revelație ontogenetică, artistic individualizată, rar întâlnită în poezie de natură barbiană: ”Și-ndată, ca al sinelui ecou /Se arătă între țărâni și soare /Fluidu-igânditor rodind un ou /Ce lumina lumină sunătoare./Un ou imens. Gând ce s-a îcheiat,/Lumină sunătoare în ureche,/Cuvântul, deci...Ea s-a cutremurat-/Atinse o memorie străveche”.

În ceea ce privește poezia propriu-zisă, care în limbajul textului înseamnă „femeia fără corp și fără glas”, sau ”înaripata ardere în stele”, ”o scrie pe aer”, ceea ce ar trebui să înțelegem că poezia ar plina, ar fi iminentă, cum opina Nichita Stănescu. Zice poeta din numele protagonistei acestui poem: Spui și se întâmplă, căci nu potriviri /De vorbe faci, dar glăsui o vestire /De taină, ce-n cuprinsu-acestei firi/Întâmpină o vreme-mpotrivire...”.

În poemul ”Destinul lui Orfeu” Leonida Lari propune altă construcție. Poemul e axat pe rememorare – reamintirea unui trecut care a intrat în eternitate, aşa încât mitul orfic se actualizează, grație, bineînteleș, unor principii universale: dragostea și creația, poezia, cântărețul dintotdeauna. Poeta se adâncește în nucleul interiorității geniului, în structura dramei lui nobile, nu fără implicarea dorului, fiorului dragostei, care îi este și imbold, încocare în creație, dar și eșec în destin, întrucât o taină nu are dreptul la cunoașterea (”vedă”) celeilalte sau la contopirea cu ea în zona ”nepătrunsului ascuns”. Legea lor e de a coexista. Zeul infernului, ”al negrelor genui,, ,Hades, îi oferă lui Orfeu șansa de a o ”întoarce în lume,, pe Euridice, mușcată de șarpe, dar cu condiția: ” - Când vei urca, Orfeu ,spre celălalt tărâm ,să nu-ntorci cumva capul, să nu-ncerci s-o privești...., Același sfat e oferit și de consoarta zeului, Persefona: „, – Dacă te vei întoarce și vei privi spre nimfă, cu-o clipă înainte de-a călca pe pământ, o pierzi pe totdeauna...Nu mai e nici un mijloc s-o poți recăpăta...” (Mitru, 1990, 422-423).

Se deapăñă în paralel, aşadar, firele epopeii celor doi împătimiți ai tainelor, indicați în text cu termenii de „Ea” și „El”. În această formulă , poemul se înfațișează ca un studiu aprofundat în „vede,, și în „rune,, , adică în adâncimile ancestrale, arhetipale ale civilizației, în matricile valorice sufletești, respectiv – în miezul dramei destinate a lui Orfeu, a cântărețului, atins de focul dorului, ”transmis în sânge,, Reacția e de o „nebunie” totală, căci se produce prin cântec, prin „vers,, , deci prin stările de vârf ale existenței sufletești, răscolind toate tainele universului: ”De dor atins , el-foc ascuns ,el-vers,/El – adiere, el – însingurare,/ A prins să se desfașe-n univers/Încet, apoi din ce în ce mai tare...”

În ceea ce privește dorul sau dragostea poeta impune o viziune modelatoare. „Ea” deține modelul ”sufletului plutind „, „El” - modelul „, vânt ” (”era doar vânt pân-la -ntâmplare ”). Ambele modele se intercalează, se dedublează: ”M-am prins că-acesta e suspinul meu.../ m-am lăsat mișcării de sorbire.../Ce atrezit în mine – un dor cumplit/ De-a mai trăi pe lume încă-o dată ”. Prin faptul modelării se ilustrează ieșirea din neant, din Marele Nimic, sensul sensul veșniciei. Așa cum vom vedea până la urmă, însuși Orfeu întreprinde un gest mesianic în numele iubirii implacabile, fără de care viața, lumea nu are sens.

În partea a treia a poemului – capitol care ne apropie și mai mult de intimitatea orfică, „Ea „ comunică mai mult cu cuvintele „Lui ”, consfințite de elementele naturii, ca și în ”Imnul creațiunii ”din ”Rig -Veda ”: ”Zicea: - Cât mi-ai lipsit, cât mi-ai lipsit/ De nu mă crezi, câmpia va să ardă! ”Pe de altă parte ,dialogările protagoniștilor scot la iveală aspecte inedite ale specificității poeziei însăși. Rezultă că există două tipuri de muze: socratic și demoniac: „Nu-i chiar aşa. Se-ntâmplă uneori/ Că suful care ne conduce pana / Nu-i muza cea cu ochi alinători, / Nu-i daimonul socratic, ci Satana”.

De regulă, Leonida Lari apelează la fantezie și vis sau, mai exact spus, la fantezia de vis, similară cu cea dimoviană, cu deosebirea că e mai epicizată. Cu ea poeta își favorizează spontaneitatea intuiției. De fapt, versul, ca și fantezia dictatorială, e o continuare a aventurii orifice, a autocunoașterii muzei prin drama dorului, adică a destinului de creație, ca un alt model de (re)”facere a lumii”, amintindu-ne de „Corabia beată rimbalidiană”: ”- Visai? Și ai putea să-ți amitești/Anume ce? – Știi, se făcea de parcă/Venit-au ape mari pân sub ferești/Și casa noastră s-a făcut o barcă// Am prins pe ape a pluti mereu/ Și nu era urmă de om pe-aproape,/Doar vietăți neverbitoare, eu /Și tu, ca la potopul cel de ape . // Pluteam spre – un munte ce abia-abia/Își arăta de printre valuri culmea / Și se făcea, țî-închipui, se făcea/ Că de la noi urma să-nceapă lumea”.

Concluzii

Pentru a-și justifica cucerirea de noi teritorii în arta cuvântului, poemul modern are nevoie nu numai de experimente, stiluri, formule inedite etc., dar și de o revigorare a arhetipurilor, a eului autentic însuși, de o scrutare a proprietății spirituale ,de o mutație în sau spre alte universuri de cunoaștere. În acest sens , Leonida Lari a dat dovedă de un curaj unic în felul său. Poemele analizate au demonstrat cu prisosință că autoarea lor e una din puținele și adeveratele învingătoare de spații insolite. Faptul se datorează atât fanteziei sale dictatoriale, cât și riscului transgresiunii eului în lumi nefrecventate încă. Regăsindu-și un concretor pe potriva intențiilor amintite.

Referințe

Mitru, A . *Legendele Olimpului*. Chișinău: Hiperion,1990.

COMMUNICATION MATRIX. AN OVERVIEW OF THE NARRATIVE STRATEGIES IN THE FIRST ROMANIAN NOVELS

LA MATRICE COMMUNICATIONNELLE. LE PANORAMA DES STRATÉGIES NARRATIVES DANS LES PREMIERS ROMANS ROUMAINS

MATRICEA COMUNICAȚIONALĂ. PANORAMA STRATEGIILOR NARATIVE ÎN PRIMELE ROMANE ROMÂNEȘTI

Sanda PĂDUREȚU, Angelica CĂPRARU

Departamentul de Limbi Moderne și Comunicare

Facultatea de Construcții de Mașini

Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca

Bd. Muncii, 103-105, 400641 Cluj-Napoca, România

Sanda.Paduretu@lang.utcluj.ro

Angelica.Capraru@lang.utcluj.ro

Abstract

The present paper, part of a larger research, carries out a typological cut-out on the corpus of texts of the pioneers of the Romanian novel, revealing recurring scenes from the novels of the beginning, which, organized according to the poetic and rhetorical strategies used, can be constituted in a triptych of the worlds which make up this literary genre in the process of crystallization. After the analysis, we grouped the fragments that illustrate in the most relevant way the phenomenon of intertextuality, as well as the transacting of the context of communication, message, contact, narrative codes under the widened formula of "worlds" of the novel.

Résumé

Cet article, partie d'une recherche plus ample, réalise un découpage typologique sur le corpus de quelques textes appartenant aux pionniers du roman roumain, en mettant en exergue des scènes récurrentes dans les premiers romans qui, organisées en fonction des stratégies poétiques et rhétoriques utilisés, peuvent être construites dans un triptyque des mondes qui composent ce genre littéraire en train de se préciser. Pour donner suite à l'analyse, nous avons regroupé les fragments qui illustrent nettement le phénomène de l'intertextualité ainsi que la connivance du contexte de la communication, du message, du contrat, des codes narratifs sous la forme plus large des « mondes » romanesques.

Rezumat

Prezenta lucrare, parte a unei cercetări mai ample, realizează un decupaj tipologic asupra corpusului unor texte ale pionierilor romanului românesc, relevând scene recurente din romanele începutului care, organizate în funcție de strategiile poetice și retorice folosite, pot fi constituite într-un triptic al lumilor care compun acest gen literar aflat în plin proces de cristalizare. În urma analizei, am grupat fragmentele care ilustrau în modul cel mai relevant atât fenomenul intertextualității, cât și tranzactarea contextului comunicării, a mesajului, a contactului, a codurilor narrative sub formula largită a unor "lumi" românești.

Key words: typological cut-out, novel, rhetorical strategies, communication, intertextuality

Mots-clés: découpage typologique, roman, stratégies rhétoriques, communication, intertextualité

Cuvinte cheie: decupaj tipologic, roman, strategii retorice, comunicare, intertextualitate

În cercetări anterioare am relevat apetența societății românești din prima noastră modernitate pentru ornamentele mândriei sociale.¹ Absența rangurilor, a unei ierarhii valorizate și în planul vizibilității sociale se reflectă - în universul romanelor vremii - prin goana după titluri, decorății, onoruri și semne ale respectului cuvenit unei "societăți alese".

Cuplul Iordache din romanul Elena, al lui Bolintineanu se trage din viața de domn și de aceea toți î se adresează cu apelativul "principale Iordache", el însuși "își da acest titru cu ingâmfare", iar "soția sa mai ales era în stare să rupă relațiunile cu cei mai buni amici care nu i-ar fi zis principesa." Dar goana după titluri generează situații ridicolе: "Aveau un fiu de șase ani, căruia părinții ei însuși îi ziceau principe! Maladie ridiculă ce bântuie de la un timp încocace multe capete seci; fruct al moravelor străine ce unii români în călătoriile lor în Europa au putut să culeagă în căile ferate, în birturi, în baluri publice pe unde au luncat. Ea va trece prin propagarea ideilor luminate și serioase".²

Incipitul descriptiv al romanului *Tainele inimei* ne prezintă Copoul, ca loc de promenadă favorit al înaltei societăți a Iașului. Înclinația înspre fiziologie a lui Kogălniceanu este evidentă, eterogenitatea high-life-ul fiind trecută în revistă cu ironie: "gloata de bogăți sau de acii care vroiesc și crezută de bogăți, de tîrîie-brîu, de curiozi, de alegători după havadisuri³, de femei a la mode, de lorete⁴, de oameni, de lume, de tineri anglomani, dandies și gentemen riders, de leu⁵ și paralei, și, în sfârșit, acea gloată care, printr-o generală convenție se numește obicinuit societate aleasă, când de multe ori ea este foarte amestecată".⁶

Autorul remarcă conviețuirea, în interiorul aceleiași categorii sociale generice, a mai multor tipuri umane diferite, a elementului genuin și a imposturii, a realității și a iluzoriului, a esenței și a aparenței. Naratorul este conștient de convenția de onorabilitate care domină această lume aşezată pe baze șubrede, însuși numele de "societate aleasă" fiind un rezultat al acesteia. Urmează un nou pasaj descriptiv, de data aceasta a "înaltei aristocrații a Moldovei". De la descrierea de tip tablou din fragmentele anterioare ce prezintau locuri din Iași, naratorul refocalizează înspre descrierea de tip portret. Tehnica folosită este cea a enumerării trăsăturilor fizice și morale ale acestui personaj colectiv "boieri de baștină veche sau nouă, voiniții noștri ofițeri, damele noastre cele mai elegante, cu conașii instanților administrative giudecătoarești și bisericicești, măicuțele în concedie, tinerii alumniei a Academiei, căi să mai află, floarea patriei rămasă de două-zeci de ani tot floare, loretele logofătului A., a vornicului V., a postelnicului S. și a comisului D., clasă de dame neapărată într-un oraș civilizat, clasa care, slavă libertății de importanță, din zi în zi se mărește, parte din Paris, parte și din Calomea - toate aceste stări a mult treptăluitei noastre societăți".⁷ Remarcăm din nou ironia la adresa acestui amestec insolit, redată prin frecvența substantivelor și adjecțivelor, cu accent pe verbele statice. Sunt descrise obiceiurile acestei societăți: plimbarea cu trăsura, pe la patru-cinci după amiază, de pe uliță mare, până la bariera orașului și apoi la Copou, unde cei mai puțini coboară pentru o scurtă plimbare „călcind iarba roasă de vite și ciolanele cailor morți ai poștei”, iar cei mai mulți "preferă a petrece vremea în trăsură picior peste picior, lăsând alte dobitoace să facă mișcare pentru dânsii".⁸

¹ Cf. Constanța Vintilă-Ghițulescu, *Evgheniți, ciocoi, mojici*, Ed. Humanitas, București, 2013, p.45-47

² BOLINTINEANU, Dimitrie *Elena*, în *Ștefan Cazimir, Pionierii romanului românesc. De la Ion Ghica la G. Baronzi*, Ed. Minerva, București, 1973., p.152

³ havadisuri - nouăți, știri

⁴ lorete - curtezane de lux

⁵ leu - fante

⁶ KOGĂLNICEANU, Mihail, "Tainele inimei", în *Opere I. Beletristica, studii literare, culturale și sociale*, Ed. Academiei R.S.R., București, 1974, p.27

⁷ Ibid., p.29-30

⁸ Ibid., p.30

Naratorul omiscent controlează în mod evident tot ceea ce se povestește sau se descrie, punctând atent momentele de refocalizare succesive, chiar atrăgând atenția asupra lor, asupra rolului și momentului optim în care acestea sunt inserate în text: „*Aceasta este vremea să facem observațiile noastre*”.⁹

Observațiile ce urmează se referă la obiceiurile mondene ale ieșenilor: flirturile, plimbările și observațiile care țin până la ora inserării, anunțată de unicul tun al artilleriei naționale, urmată de retragerea unei părți din această societate înspre ulița mare („*alfa și omega a Iașilor*”) și mai apoi spre ulițele lăturalnice și replierea altei părți înspre „*confetăria d-lui Felix Barla*”. Din nou naratorul își face auzită vocea în text, din dorința de a se adresa direct cititorilor, explicitând retoric: „*Dar poate nu știți ce este confetări d-lui Felix, și se poate încă să nu știți și cine este însuși domnul Felix Barla, deși aceasta ar fi cam greu de crezut din partea unui moldovan, dacă ai cinstea te număra în această nație*”.¹⁰

Remarcăm recursul intertextual prin referințe biblice, maxime, iar introducerea în scenă a personajului Felix Barla și a cofetăriei sale este echivalată cu revelația biblică a gustării din pomul cunoașterii, totul într-o notă ironică „*Omul, începînd de la strămoșul Adam, purure a voit a ști ce nu știe și, deși eu nu sînt în stare ca să vă fac să gustați din pomul științei, care nu se află decît în grădina raiului, unde nici d-voastră, nici eu nu cred că vom intra prea lesne, totuși sînt în stare a va da novelele cele mai pozitive și mai complete asupra confetăriei și persoanei d-lui Felix Barla*”.¹¹

Naratorul omniscient, mic demiurg ironic și autoironic, nu este dominat de un aer solemn, de păstrător al marilor adevăruri ascunse; el este însă cunosătorul adevărurilor din paginile romanului. În interiorul ficțiunii sale doar naratorul cunoaște toate personajele, despre care ne poate oferi orice informație, însă numai la momentul potrivit, pe care el însuși îl stabilește, dezvăluind elementele treptat, într-o cadență proprie. George Baronzi surprinde ironic ambiția umană de a se deosebi de alții, în special a celor lipsiți de talente, frumusețe sau fapte mari, definind această dorință drept „neînfrânată trebuință” și „neîmpăcată patimă”. Sirul de întreogații retorice din final și invocarea valorilor antichitatii grecești și a celei romane vin să structureze antitetic tabloul unei lumi pusă în mișcare de reflexul de a nu-și accepta condiția pe care o are din naștere („*asta provine d-acolo că nimelui nu-i place să trăiască în sfera în care s-a născut, ci toți voiesc, se nevoiesc, își bat capul, să se distingă cu orice preț, cu orice sacrificiu, fie căt de mare, căt de costător, căt de rușinos, numai să se distingă, să se distingă și mai mult nu*”):

„*Nu e natural (...) ca omul să fie ambicioas, să vrea să se deosebească de ceilalți prin ce poate, prin ce-i e dat de natură sau de soarte? Unii se deosebesc prin talentele lor, alții prin avuție, prin fapte mari; care prin frumusețe, care prin spirit, etc.; ei bine, sunt oameni cari ar vrea să se deosebească și ei prin ceva, dar prin ce? Bani a început să aibă toată lumea; de multe ori industrialii cei mai de jos au zis boierului celui mai mare: „Te cumpăr de zece ori cu avereala mea” și boierul a tăcut, văzând că avea dreptate. (...) Cu ce dar ar putea să se deosebească o mare categorie de oameni, cari se văd întrecuți în talente, în forță și în aur, dar cari cu toate aceste simt neînfrânată trebuință, moștenesc neîmpăcată patimă de a se deosebi, de a fi mai mari, cum zic ei, de a domni peste ceilalți? Au alergat la ranguri; au văzut că oarecari legi impuse țărei excludea pe cei fără ranguri de drepturi politice, și deci sacrificia tot spre sprea le căpăta: unul prin bani, altul prin înjosiri și umiliri, acesta prin trădări, acela prin sacrificiul onoarei femeiei sale sau a fiiei sale, își făcă o poziție în societate și se bucură, după ideea lor, de fericirea de a deosebi între concetațenii lor. Întrebe cineva pe unii din cei ce-și fac paradă cu decorațiunile ce le poartă: Ce sunt astea, domnilor, cari le purtați la gât? Cine vi le-a dat? Ce service făcute patriei v-a făcut să le meritați? Știi că în antichitate, în Atena și în Roma se cununa cu laure cei ce se însemna prin virtuțile și talentele lor, sau prin faptele lor glorioase, dar voi ce-ați făcut ca să aveți dreptul d-a purta aste semne de distincție? Răspundeți! dar ei nu vor răspunde nimic, sunt sigur, afară*

⁹ Ibid.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Ibid., p.30-31

numai, cum zisei, că și asta provine d-acolo că nimelui nu-i place să trăiască în sferă în care s-a născut, ci toți voiesc, se nevoiesc, își bat capul, să se distingă cu orice preț, cu orice sacrificiu, fie cât de mare, cât de costător, cât de rușinos, numai să se distingă, să se distingă și mai mult nu.”¹²

Tabloul locurilor

Analiza întreprinsă în acest studiu decupează teme descriptive frecvente în perioada de început a prozei noastre de ficțiune. Topografia și cronografia, la care se adaugă, în subsidiar, descrierea de moravuri / obiceiuri / modă a unei epoci ori tranșe sociale¹³ apar în scrierile romancierilor pașoptiști sub forma zugrăvirii tabloului locurilor, al orașului, grădinii, parcului, plimbării de plăcere sau doar pentru a fi văzut etc.

Copoul este prezentat ca un loc pitoresc al plimbărilor favorite, aşa cum există în toate capitalele europene: Parisul are Champs-Elysees și Bois de Boulogne, Viena are Praterul, Berlinul Tier-Garten, Madridul El-Prado și Atocia, iar Iașiul cu al său Copou nu face excepție de la această regulă nescrisă. Din nou naratorul evidențiază o diferență de esență, de această dată dintre două lumi: cea a Europei Occidentale și cea a Iașilor anului 1849, capitală aflată de abia la stadiul de aspirantă la modernitate, de copiatoare al formelor exterioare ale unei lumi și civilizației după care tânjește. Procedeul folosit este cel al antitezei, sunt descrise frumusețile parcurilor și ale grădinilor europene și, prin contrapunere Copoul ieșean (ce se potivește însă până la identificare cu societatea aleasă moldovenească ce-l frecventeaază “*Prin urmare și Iașii, ca o capitalie, trebui și ea să aibă o primblare pentru societatea aleasă a sa*”). Pe de o parte avem locurile de plimbare celebre: “*În adevăr cîmpii Elisei merită de a fi primblare prin frumoasa perspectivă ce intr-un capăt se începe cu palatul și grădina Tuileriilor, trece prin piața măreață a Concordiei, cu obeliscul de Luxor, și, între mărețe alei de copaci, se sfărșește cu Arcul de Triumf al Stelii, rădicat de Napoleon celebrităților imperiului. Praterul și Tier-Garten au un alt fel de podoabă; frumoasele lor alei de castani și fagi umbroși îți arată în mijlocul unor populoase orașe codrii druzilor și mulțimea de cerbi ce în tot minutul trec în dreapta și în stînga îți sporesc iluzia, crezând că în tot minutul să zărești vreun poet bătrân sau vreo fecioară profită a vechilor germani, dacă calescele strălucite, pline de femei elegante, nu ț-ar arăta că ești în secolul al nouăsprezece. El-Prado a Madritului merită asemenea de a se numi una din cele mai frumoase primblări a Europei. Cînd duminica, pe o frumoasă după-amiazăzi, ieși pe la șepte ceasuri și de la fîntâna Cibelii pîn la statua lui Neptun, între patru alei de copaci seculari, vezi tot pe acel loc încungiurat de grile de fier și numit salon, vezi, zic, frumoasele madrilence cu părul negru ca penele corbului, cu ochii scîntiitori ca doi cărbuni aprinși, învălîte în mantele negre care le fac încă mai pătrunzătoare ochirile, cu talia clătinată ca o trestie bătută de zefir, cu picioruțele de copil, și deasupra capului cu un cer albastru ca al Napolii, atunci întălegi că Prado trebui să fie un loc minunat și că un spaniol ș-ar vinde mantaua, și un străin cibotele, mai bine de a lipsi la ora primblării.*”¹⁴

Reținem pasajul descriptiv în care elementele unei topografii concrete devin prilej de reverie filtrată însă printr-o imagine de sursă livrescă (civilizații antice și bogății ale florei și faunei, frumuseți feminine mediteraneene descrise însă ca prototip, fără a particulariza). La polul opus se află Copoul: “*La Copoul nostru însă nu găsești nimic de aceste; a sa frumuseță este lipsa de toate frumusetele, și tocmai aceasta face că Copoul este o primblare singură și unică în felul său între toate primblările, de la Cîmpii Elisee a Parisului pîn la grădina Kiselef din București. Poetul care au cîntat: Foaie verde de bostan,/ Pe dealul Copoului,/ Rău mă dor călcăiele, au înțăles foarte bine frumuseță primblării Iașilor. În adevăr, închipuiește-ți spinarea lată ca un șes a unui deal gol, această spinare păscută de bivolii boierilor, vacele jidovilor, caii slujitorilor agii și măgarii lăieșilor, mărginită de o parte cu valea Cîrligului, de cearaltă cu valea de cătră Păcurari, avînd în*

¹² BARONZI, George, *Misterele Bucureștilor*, în Ștefan Cazimir, *Pionierii romanului românesc. De la Ion Ghica la G. Baronzi*, Ed. Minerva, București, 1973, p.304-305

¹³ MANCAȘ, Mihaela, *Tablou și acțiune. Descrierea în proza narrativă românească*, Ed. Universității din București, 2005, p.53

¹⁴ KOGĂLNICEANU, Mihail, *Tainele inimii*, în op.cit., p.27-28

dosu-i ca hotar bariera Copoului și stîlpii răsăpiți a grădinei publice, și înainte-ți redul în fund ca corp de armie, și ca aripi viile domniei, Regensburg și alte acum plîntate – iată Copoul, iată primblarea favorită a concetătenilor noștri, adepă un loc întins, primăvara verde, vara galbăn, toamna negru de glod, și numai iarna mai curat, adepă alb, fără nici un copac, fără o șosecă cît de ră, având ca singură varietate grămăzile de gunoi ce cotiugele boierești aruncă în toată ziua.”

Dacă în fragmentul anterior aveam de-a face cu a admirătie sinceră a locurilor evocate, acum tonul este ironic. Autorul definește folosind antiteza și paradoxul: “*a sa frumuseță este lipsa de toate frumusețele*”, unicitatea Copoului stă în abaterea de la norma urbanistică consacrată, în amestecul de rural și semi-urban, un loc preferat atât pentru păscutul bivolilor, vacilor, cailor și măgarilor, cît și un spațiu de promenadă al ieșenilor. Remarcăm încă de la primele fraze faptul că fragmentul de roman începe expositiv, digresiunea astfel realizată fiind explicitată de însuși naratorul, în chiar fragmentul următor. Adresându-se direct cititorilor el se scuză (“cetitorii mei binevoiască a-mi ierta această digresie”), explică totodată rolul digresiunii, acela de a fixa în memoria posterității acest tablou din anul 1849 al Iașilor vechi, vechiului urmând a i se succede noul, modernizarea, urbanizarea:

“Cetitorii mei binevoiască a-mi ierta această digresie: trebuie însă ca să păstreze viitorimea descrierea primblărei ieșenilor în anul 1849, pentru că aud că părintele Treierarhitul are de gînd să schimbe Copoul într-un oraș, menit de a da tisla Iașilor vechi. Prin urmare Copoul cum este acum, în curînd nu va mai fi, va trece și se va uita, ca chedrul Libanului, ca floarea cîmpului, sau, dacă vroiți comparații mai puțin biblice, ca fostul club [al] vînătorilor, sau ca Soțietatea istorico-naturală. Mai aud încă și alta. Se zice că Departamentul Lucrărilor Publice s-ar pregăti să facă pozna de a plânta, la Copou, o primblare cu alei de copaci după pilda Cîmpilor Elisee și a Praterului. De aceea, iubiți lor mei cetitori, dacă mai vroiți a mai apuca Copoul cum este descris aice, grăbiți-vă de a vă arvoni de pe acum droșce ca să-l puteți vedea încă în astă primăvară, căci la toamnă nu știu dacă-l veți mai afla în haina sa goală, de astăzi.”¹⁵

Dacă până la acest moment toate detaliile se refereau la aşerazarea într-un anumit spațiu de acțiunii, la descrierea cât mai amănunțită a cadrului, în acest paragraf avem primul reper temporal concret, anul 1849. Comparațiile abundă, ele sunt din nou livrești, biblice, dar succesiunea lor nu e statică, trecând de la registrul solemn la cel ironic, prin simpla juxtapunere a termenilor cu care se realizează comparația, termeni care transleză de la solemn la mundan.

Un alt reper prezentat topografic și cronografic în *Tainele inimei* este “confetăria lui Felix Barla”. Pentru a înțelege importanța cafenelei lui Felix Barla în Iașiul pașoptist, naratorul recurge din nou la comparația cu orașele europene și la prezentarea acestora, prin enumerare: “*Iașii, cu toate atribuțele și pretențiile sale de capitalie, n-a putut încă introduce obiceiul cafelelor. În Paris sînt: Le Café de Paris, Le Café Cardinal, Le Café Foy; în Viena este cafeul Dam, și pentru români Le Café Grec; în Berlin, Josty Fuchs și Stehely; în Madrid, El Café Suizo*”.¹⁶ Urmează din nou, după tehnica deja cunoscută a prezentării sistematice, o refocalizare, de la planul îndepărtat general și abstract de tip tablou, înspre planul apropiat, particular, de tip portret (de la descrierea cafenelelor celebre ale Europei, la clientela ieșeană “confetăriei lui Felix Barla”). Nu lipsește obișnuita prezentare antitetică a clienților care populează aceste localuri, atât în capitalele europene cât și în capitala Moldovei: „*În aceste cafele, sara se adună mai toți locuitorii ce n-au altă petrecere pentru acele oare; ei ieu ceva, altă dată nimică, spun, rîd, vorbesc moral și, mai multe dăți nemoral, politică, cînd nu-i în stare de asedie, literarură, anecdote; jurnalele mai ales fac materia conversației (cît pe ce eram să zic conversațiunii), care se prelungesc pînă cînd, după legi, stăpînul este silit să stîngă gazul și să înceapă a închide obloanele și ușile, și atunci încă mulți ies cu mare greu și după întriile îndemnări. Atunci fieștecare își ia pălaria și, poftîndu-și noapte bună, se duce la casa sa și căteodată și la casa altuia. În Iași cafelele, botezate sub numele disprețitor de cafenele, nu sînt vizitate decît de canalie, adepă de negustori, de vătaji, de cățiva scriitori, de tot ce,*

¹⁵ Ibid., p.29

¹⁶ Ibid., p.31

în sfîrșit, nu se numără între rangurile aristocratice sau care au pretenție de aristocratice.” Sirul de ironii generat de eterogenitatea clienților ne face să remarcăm încă odată vocea naratorului filtrată prin experiența fiziologilor. Aglomerația din cofetărie duce înspre paralelismul cu aglomerația întru obținerea fucțiilor în stat. Cofetăria este, în miniatură, dublul societății moldovenești de la acea vreme, prin care se perindă miniștri, dame înalte, simpli sefi de masă, laureți ai Academiei, actori, preoțeșe, băcăliți, într-un amestec cu adevărat democratic. Este locul unde barierele sociale dispar: „*Cea mai vizitată confetărie este acea din ultița mare, în prijma ultiței ce duce la palatul domnului Sturdza; în această confetărie adeseori soțietatea este așa de numeroasă, că gustătorii nu-și pot apropiе lingurița cu înghețată de la farfurie la gură, și scaunele se caută cu nu mai puțină rîvnă decât posturile statului; lungi șiruri de trăsuri stau dinainte; și nu este rar de a vedea un ministru sau o damă de sferă înaltă ocupând locul unde cu cîteva minute mai înainte șezuse un simplu șef de masă, un laureat a Academiei, un actor românesc, preuteasa cutare, ori băcălița cutăruia*”.

Acțiunea ce urmează să se desfășoare se petrece cu câțiva ani înainte, la 1844. Reținem descrierea în stil balzacian a vechii construcții: „*La anul 1844, însă, cînd se petreceea istoria ce am a va disfașura, confetăria d-lui Felix era cu totul altfel, și încă astăzi acei ce se vor grăbi vor pute-o vedea, de nu întreagă, dar macărin în ruinele sale; grăbească-se însă, căci publicația în contra baracelor îi amerință pieirea la viitoarea primăvară. Magazinul era alcătuit de o singură cameră tăiată în două prin un bufet, în dosul căruia era dulapuri de lemn boit negru și pline cu gavanoase de steclă cu cofeturi, lise, fructuri condite, zaharicale și caramele. Întrînd, vedeaî în dreapta două-trei mese proaste, cu scaune și lavițe și mai proaste; în stînga aveai o ușă cu geamuri; ce ducea la o altă așezare industrială a domnului Felix: pentru că d. Felix, ca mulți bărbați de stat ai noștri, nu se mulțumește cu o singură profesie, iubește a cumula, și pe lîngă confetar este încă și... marșandă de mode. De a lungul magazinelor de bomboane și de mode se întindea un fel de balcon, soi de tărață, în care mușterei puteau lua înghețată și totodată a arunca ochiri prea puțin înghețate la aprinzătoarele modiste, ce se vedea prin geamuri lucrînd la capele și bonete. Așa d. Felix avea totodată marfă de răcorit stomachul și de aprins inimile; înghețată și modiste.*”

Dialogul imaginar cu cititorul, marcat la nivel formal prin linii de dialog și semne ortografice indică vorbirea directă a celor doi participanți la o scurtă și imaginară convorbire. Prin introducerea vocii cititorului în text, naratorul anticipatează eventualele observații și vine astfel în întâmpinarea lor. Povestirea se cere și se imaginează a fi performată, are o anumită cadență, un ritm propriu, impus de narator, e nevoie de timp pentru a fi depănată:

“- *Dar bine, pînă acum noi știm că d. Felix este precupeț de zaharicale și de mode; nu ne-ai spus însă nimic despre celelalte ale lui? Si încă mai puțin despre istorie?*

- *Răbdare, răbdare, cetitorilor, chiar lui Dumnezeu i-au trebuit șase zile ca să facă lumea. Dați-mi dar și mie macărin șase oare, ca să vă spun această adevărată istorie.*”

De la zugrăvirea tabloului exterior se trece la descrierea personajului Felix Barla: piemontez de origine, el este cel mai vechi cofetar din Iași; a oferit deserturile la balurile de pe vremea ultimilor domni fanarioți, dar și modernizat gusturile introducând în Moldova biscuiții, pralinele, marțipanele, caramelul, limonada și înghețata. Rolul său culturalizator din punct de vedere culinar este prezentat cu nelipsita ironie: “*judecați dar din ce barbarie ne-au scos d-l Felix Barla*”.

O nouă antiteză este menită a ironiza ingratitudinea ieșenilor care savurează produsele cofetarilor, uitând însă să plătească la timp: “*Cu toate aceste ieșenii îi sănătatea prea puțin recunoscători; el le-a îndulcit viața și ei se silesc a i-o amări în tot feliul. Cine, în adevărat, nu figurează în catalogul domnului Felix și cine îl plătește la vreme?*” În jocul ficțiunii intră însuși naratorul care mărturisește a fi el însuși dator, uzând din plin de creativitatea lingvistică – rău platnicii sunt denumiți gogomani, etimologia epitetului fiind una comică – gogomanii sunt “*născuții de la Gogomănești*”. Este menționat incendiul din anul 1844 care aduce cu sine distrugerea unui sfert din Iași. Din imprudența municipalității acoperișul de șindrilă al cofetăriei este distrus, iar ploaia ce avea să urmeze distruge marfa expusă furiei naturii. Descrierea ce urmează pare a fi cea a diluviului biblic rescris în cheie ironică: “*Atunci să fi văzut acadelele și coardelele,*

confeturile și boneturile, budincele și blondele sale în ce stare ajunseră; făcea un vinograd babilonic ce nu se putea vinde nici ca obiect de mîncare, nici, ca obiect de modă”.

Caracterizarea directă și indirectă a lui Felix Barla se încheie cu o frază cu rol conclusiv: “*Acesta este domnul Felix, roșu la față, cu parul cărunt, scurt, și bun ca toți oamenii de lume, cu tot tonul său răstit și cu tot catalogul său de datornici*”.

Topografia urbană din lumea primelor romane românești nu ocolește Bucureștiul. Cartea lui Radu Ionescu se dechide cu imaginea clasică a descrierii realiste “de sus”: “*Străinii zic că Bucureștii este un oraș foarte pitoresc; poate să fie aşa pentru acei cari nu l-au văzut niciodată, sau cari l-au văzut din deal de la Filaret. Într-adevăr, din acea înălțime Bucureștii poartă cu mândrie numele său de capitală a bucuriei și înfățișează o vedere magică pe care puține capitale din Europa o desfășură înaintea ochilor artistului, amator de varietate și pitoresc. Numeroasele turnuri ale bisericelor, de deosebite forme și înălțimi, acoperișele caselor de felurite colori, în tinichea albă sau văpsită verde ori roșu, mai multe monumente cari se ridică triumfătoare și rup trista monotonie a liniei drepte, un însemnat număr de grădini pline de verdeță, răsipite într-o mulțime de puncturi, umbrele și luminele produse de razele soarelui în acest frumos amestec, dau orașului București o fizionomie din cele mai originale și plăcute, o înfățișare din cele mai variate și încântătoare*”.¹⁷

Apropindu-ne, imaginea devine antitetică, frumusețea îndepărtată a orașului relevă, prin focalizare, o realitate dezamăgitoare: “*Câtă deosebire însă când intri pe strădele neregulate, noroioase sau pulberoase ale acestui oraș care în depărtare îți se arată atât de frumos! Tot farmecul acela care îți încântă ochii a perit și ești coprins d-o tristă impresiune pentru că te vezi înșelat. Această împrejurare se întâmplă foarte des și în multe privințe pentru viața din București: mai tot este frumos în depărtare, dar de aproape este trist, de multe ori urât, și întâmpini grele decepțiuni*”.¹⁸

Lumea textului

Dacă în plan general-estetic, autorul, ca producător al unui obiect beletristic, este privat de o serie de posibilități de acțiune ce stau în mod normal la dispoziția emițătorului în comunicarea extraliterară; în situațiile sale particulare textul literar poate institui, *intra muros*, un regim propriu de comunicare. Privind din unghiul variațiilor sincronice și diacronice ale modului de a realiza acest lucru de la o scriere la alta, de la un gen la altul și de la epocă la epocă, proza de la mijlocul veacului XIX, apare ca fiind dominată de “strategiile de simulare a comunicării față în față”.¹⁹ Prin asumarea condiției perisabilității, aceasta “trădează teama de consecințele alienante ale scrisului, de distanță și diferență pe care textul scris le stârnește în aventura trimiterii lui în necunoscut”.²⁰ Exuberanța comunicativă vine din dorința de a construi un “spațiu public, dintr-un bricolaj de materiale disponibile precum vecinătatea, prietenia, convivialitatea, căminul, salonul, asociația, clasa sau gazeta”.²¹ Remarcăm, în proza vremii, insistența semnelor trucate ale unei comunicări directe, *hic et nunc*, râvna de a fi împreună, indiferent pentru ce, strădaniile trasării și consolidării unui spațiu securizant al comunicării, ofertele de complicitate strecurate în fel și chip în interiorul textului.

Cu toate că analizele remarcă insistent că proza lor e comunicativă în exces, debordând de un familiarism agasant, tocmai această locvacitate îi dă o notă simpatică și, uneori, provocatoare. Liviu Papadima subliniază că suprafața textului mișună de semne ale lui “eu”, în spatele căror se află voință concretă, controlată de către cel care le manevrează (fie ca etalare a autoritatii sau,

¹⁷ IONESCU, Radu, “Donjuanii de București” în *Scrieri alese*, Ed. Minerva, București, 1974., p.198

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ PAPADIMA, Liviu, *Literatură și comunicare. Relația autor – cititor în proza pașoptistă și postpașoptistă*, Ed. Polirom, Iași, 1999, p.225

²⁰ *Ibid.*, p.225-226

²¹ *Ibid.*, p.226

dimpotrivă, ca afișare a servituitoarelor la care se obligă, ca manifestare a sincerității sau a ipocriziei).²² Semnele lui “tu” sunt și ele prezente, pentru a menține contactul între cei doi parteneri de comunicare: “Proza vremii strigă “fii cu mine” pe toate vocile. Metafora călătoriei împreună și cea a privirii împreună, cu un rol proeminent în definirea contractului de lectură propriu epocii, solicitudinea naratorului față de naratarul pe care “îl îndrumă” și căruia “i arată”, paternalismul implicat în asumarea iopstazei de ghid, de călăuză, de către povestitor, vegheea și sprijinul permanent acordate lectorului de-a lungul periplului său, toate acestea converg în realizarea și menținerea unui contact strâns între agenții de comunicare, între, în ultimă instanță, autor și cititor.”.²³

Punctul de pornire al romanului lui Ion Ghica îl constituie tocmai confesiunea, mărturisirea, “destănuirea desăvîrșită a vieții lui”. Una din tehniciile folosite cu predilecție este ghidarea narațiunii (“dar să-ți încep povestirea vieții mele mai de departe”²⁴). Este fixat cadrul temporal: seara, la ceai, după vânătoare. De la începutul narațiunii se institue convenția potrivit căreia naratorul este personaj în propria-i povestire, iar musafirul napolitan este implicat în viața personajului principal, Alecache Șoricescu, proprietarul moșiei Mămăligeni, căruia îi câștigă încrederea, devenind astfel confesorul său.

Mereu atent la firul epic, Kogălniceanu punctează constant etapele narațiunii²⁵: “Locul și proprietarul confetăriei fiind descriși, dați-mi voie a începe acum și istoria”, fixând de la început cronotopul: “într-o seară de toamnă a anului 1844, împregiurul unei mese ce era în fața ușei dinspre ulița mare, sedea cinci tinei, care înfățișa adunarea cea mai eterogenă ce-și poate cineva închipui, prin poziția, figura și caracterul lor”.

Sunt introduse cele cinci personaje: N. Măcărescu, avocat, vărul său (al cărui nume nu se precizează în acest moment al narațiunii, printr-o tehnică a amânării), prietenul de sorginte franceză a lui Măcărescu. Personajele sunt introduse într-o ordine deloc aleatorie, le descrie în funcție de rolul care le este atribuit (principal sau secundar) în narațiune. Naratorul construiește cu răbdare și minuțiozitate, cerând același lucru și de la cititorii săi, cărora le dezvăluie din când în când mecanismul intern al narațiunii pe care o creează. Prezentarea ultimelor două personaje este lăsată cu intenție la urmă, acestora urmând a le fi atribuite roluri principale: “cele de pe urmă două persoane cer o explicație mai largă și un examen mai mănuș, fiind menite a fi eroi principali în povestirea noastră”. Este vorba despre colonelul Leșescu și vărul acestuia, domnul Stihescu. Naratorul știe totul despre personaje, descrierea înfățișării lor fizice fiind punctul de pornire în dezvăluirea elementelor de caracter. Își dezvăluie intenția de a crea contrast, de a construi antitetic și explicitează rolul antitezei folosite: “spre a face un contrast mai mare, să zicem că...” Stihescu se autocaracterizează atât indirect (preferă ritualul tradițional al mesei, gusturile mâncărurilor tradiționale), cât și direct (“slavă domnului, sănt, și la trup și la suflet, român verde și vîrtos”). El este vocea rațiunii, a tradiționalismului, ideile sunt teziste, proprii lui Kogălniceanu, cu o retorică și tematică ruptă parcă din discursurile sale politice, ale căror resorturi le-analizat în subcapitolele anterioare. Naratorul îl aprobă (cum altfel?), mărturisind că se regăsește cu totul în ideile sale: “găseam că el în multe avea dreptate. În adevăr, curioasă și nedreaptă mi se pare civilizația ce pretindem a adopta”.

Iată creat cadrul pentru o nouă digresiune, pe care de altfel o anunță: “Fie-mi iertat aice o mică digresie”. De data aceasta naratorul este implicat și ca prezență fizică în povestire (deocamdată nu ca personaj), însă nu interacționează cu personajele, adoptă rolul unui simplu privitor “dintr-un colț al confetăriei”. Aici pactul ficțional dispără, este uitat, Kogălniceanu vorbește, explicitându-și crezul, oferind detalii din biografia proprie, într-o sinteză a propriilor idei politice și culturale, analizată de noi în subcapitolul precedent. Scurtul dialog dintre comeseni este întrerupt de sosirea a trei noi personaje: aga Tachi Mătiescu, împreună cu soția sa Elena și verișoara acesteia Laura, toți

²²Ibid.

²³Ibid., p.227

²⁴GHICA, Ion, [Istoria...], în *Opere I*, Ed. Pentru Literatură, București, 1967, p.3

²⁵KOGĂLNICEANU, Mihail, *Tainele inimii*, în op.cit., p.23-48

trei munteni. Personajele nu sunt doar descrise, ci sunt supuse unei ample analize caracterizante de către naratorul omiscent. Elementele din planul general sunt definitorii pentru personajele nou introduse, eleganța fiind cuvântul de ordine (călătoresc cu un elegant balon-brișcă tras de doi cai negri, lacheul poartă o livrea simplă, dar elegantă), toate acestea fiind menite să ne dezvăluie faptul că nu avem de-a face cu „*un provincial sau un ciocoi înnobilat*”. Stabilirea unei descendente ilustre a acestor personaje este importantă pentru narator, care nu scapă nici un prilej de fixa acest lucru cât mai puternic în memoria cititorilor (“*Tînărul se deosebea prin frumusețea și expresia figurii sale, prin focul ochilor și prin eleganța simplă, dar de bun-gust a portului*”).

V.A. Urechilă lucrează și el cu instrumentarul tehnic scriitoricesc la vedere, folosind, în cazul descrierilor de personaje, alternanța dintre prosopografie și etopee - între descrierea trăsăturilor exterioare și zugrăvirea caracterului - pe care le anunță programatic și le semnalizează cititorului în text: “*Aste-s pentru fizicul vătavului; cât pentru simțimintele și ideile umane ale amândurora, dialogul următor dintre dânsii le va face lesne cunoscute cetitorului*”.²⁶

Materialul care ilustrează cooptarea cititorului în text, ca partener nemijlocit de comunicare este abundant, pe alocuri clișeizat, însă destul de felurit pentru a se lăsa ordonat într-o taxonomie riguroasă.²⁷

Interpelarea apare adesea ca una din formele cele mai simple ale angrenării cititorului în discurs. Luând forma unor interogații retorice, în exemplul de mai jos, ele “reamintesc cititorului periodic că e cititor, că citește, și că altcineva – autorul – e conștient și se preocupă de acest lucru”²⁸: “*Așa era educațiunea ce vonicul dădea fiului său, cuconacul Tache, un băiat frumușel, dară prost cât optspreeze. Am putea descrie mai multe examene de aste în care vornicul lua într-o clipă tot aceea ce nefericitul guvernor vâra în glava băiatului într-o lună sau două, dar socotim de prisos. A cui era oare vina dacă la capătul anului băiatul nu putea înțelege cum se poate ca neamțul să fie creștin și țiganul om? Acuma, înainte de a trece mai departe, socot că n-ar strica, pentru mai bună lămurire a istoriei noastre, să spunem ceva mai mult asupra lui Vasile*”.²⁹

În mod simetric, interpelările își găsesc la fel de bine locul în explicitările concluzive: “*Atunci vatavul, cu surâsul de satisfacere pe buze, se rădică pe vârful degetelor și din toate puterile aplică pe trupul nud al fratelui său (căci îmi pare, iubite lectorule, că-i e frate), îi aplică, zic, mai mult de 20 de lovitură (...)*”.³⁰

Explicitările dirijează sensul lecturii, înlăuntră munca cititorului, într-un efort de hiperprotecție a sensului, care nu-i permite acestuia interferențe pe cont propriu, dar și “exhibarea unei depline transparențe, a unui *fair-play* auctorial”.³¹ “*În ziua aceea era mare mișcare în sat, femeile își găteau ștergare albe, fetele înșirau mărgele pentru salbe (...). Și știi de ce aseminea gătiri? Sunt sigur că n-ăți putea gânci că deseară avea să fie clacă și joc la badea paznicul. Sperez că cetitorul meu n-are nevoie să-i spun ce vrea să zică clacă, acest frumos obicei, frumos și după legea lui Hristos, când se urmează numai între țărani; dărăpăniitori, de prisos, când țărani îl tîn pentru folosul stăpânitorilor*”.³²

Forma predilectă de verbalizare a “poruncilor” adresate cititorilor, alături de numeroasele interpelări în vocativ o constituie “eticheta verbală a cititorului-destinatar” inserată “în forme cazuale pline din punct de vedere sintactic”³³, care dau un aer mai protocolar, de conformare mai rigidă la convențiile comunicării: “*Să mergem acum la corturile scalivilor*”, “*Să ne apropiem mai mult de șeatra unuia din meșterii acești (...)*”³⁴.

²⁶ URECHIA, V.A., *Coliba Măriucăi*, în Ștefan Cazimir, Pionierii romanului românesc. De la Ion Ghica la G. Baronzi, Ed. Minerva, București, 1973, p.82

²⁷ PAPADIMA, Liviu, *op.cit.*, p.227

²⁸ *Ibid.*, p.229

²⁹ URECHIA, V.A., *Coliba Măriucăi*, în *op.cit.*, p.85-86

³⁰ *Ibid.*, p.92

³¹ PAPADIMA, Liviu, *op.cit.*, p.230

³² URECHIA, V.A., *Coliba Măriucăi*, în *op.cit.*, p.93

³³ PAPADIMA, Liviu, *op.cit.*, p.232-233

³⁴ URECHILĂ , V.A., *Coliba Măriucăi*, în *op.cit.*, p.92-93

Redactarea “ploconelilor” apelative aduc în scrisul vremii variațiuni expresive ale curtoaziei,flatând cititorul prin temenele ce disimulează intrarea în rol³⁵. În descrierea unei moșii aflate într-un mic oraș de provincie, Pantazi Ghica se folosește de acest prilej de suplinire a fazei diegetice (apariția personajelor) pentru a-și flata cititoarele: “*Nu crede, amice lector, că acolo nu o să găsești femei frumoase. Găsești femei cari ar putea rivaliza cu dumneata, amabilă lectriță, în grății, expresiune și voluptăți (...)*”³⁶

Viața patriarhală, plăcera cititului, bucuriile intelectuale sunt evocate de către Alecu Cantacuzino printr-un șir de întrebări retorice. Tehnică de adresare directă cititorului, de a-l atrage în teritoriul fictiunii ce stă să înceapă, fixarea cronotopului (toamna, la țară) se face încă din titlu, dar se prelungeste în incipit-ul romanului: “*Trăita-ți vreodată la țară? Fără îndoială, că sunteți moldoveni și cine zice moldovan zice și pământean. Știți dar că la vreme de toamnă, când umbra se lăzește, când frunzele cad pe pământ (...); știți, zic, sau poate nu știți că atunci se naște în sufletul omului o dulce tristeță care aduce toată a sa ființă într-o nespusă armonie cu melancolica însășiare a naturei. Gândurile se fac mai grele, grijele apasă sufletul mai cu tărie! Atunci, iubiți de a cetei?... Aprindeți lumânările mai devreme. Iubiți de a visa cu ochii deschiși?... Vă întindeți într-un jîl și vă uitați la focul caminei, și flăcările albastre ce se gioacă printre cărbunii roși ai jăraticului vă pornesc gândurile într-un rai de fericire. La ce gândiți atunci?... La floricelele ce să au veștejtit? La verdeața ce nu mai este? Sau poate vedeti trecutul ce v-au purtat în brațe și vă aduceți aminte de tradițiile casei părintești cu care v-au legănat iubirea unei mame?*”³⁷

Vocea auctorială controlează strict ritmul și ordinea evenimentelor narate: “*Până a introduce pe cititorii în mijlocul acestui cerc de desprivilegiați ca să le facem cunoștința bărbătilor și femeilor de care era compus, să vorbim despre moșia boierească*”, dar și intervalele spațiale prin care lectorii au voie să pășească: “*Să ne înturnăm în salonul postelnicului George, în momentul când se auziră în depărtare strigăte de poștași*”³⁸. Alteori aceasta divaghează, explicitând didacticist: “*Casa era situată pe vârful dealurilor. Ea domina grădina de arbori prin înălțimea sa. Să nu vă așteptați a vă duce într-un castel ca cele dupe Rin. Părinții noștri n-au zidit castele pe la moșii, din cauza nestabilității timpurilor de atunci, invaziunelor de turci și de tătari, înaintea căror nimic nu mai putea sta*”³⁹.

Naratorul impune propriul ritm al povestirii, fără a lăsa cititorului spațiu de manevră pentru interpretări personale, forțându-l să privească în direcția indicată hiperdeterminând sensul textului: “*Salonul era plin de lume. Talangiul cu familia, Șer, Tudorina; Zoe Șeni cu bărbată-său, și alții cu care vom face mai târziu cunoștință. Deocamdată să ne ocupăm de o persoană necunoscută, ce intră cu Șer. (...) Să vorbim puțin despre noi-veniți. (...) Vom vorbi încă de un nou-sosit cu femeia sa*”⁴⁰.

Locul comun al construcției al unui tablou descriptiv după tehnica balzaciană include nelipsita convenție a “observației”. Radu Ionescu, un admirator declarat al lui Balzac și a metodei sale nu ezită să o folosească ca pe un semnal literar al descrierii topografiei urbane: “*Ce minunat serviciu ar face acela care s-ar ocupa s-analizeze gustul și simțimentul pentru frumos al proprietarilor și-al arhitectilor, în ceea ce privește culorile și ornamentele caselor! Vă-nchipuiți ceva mai interesant și mai amuzant decât această analiză? Ce culori bizare, originale, curioase, grotești, necunoscute, pe care nu le găsești nici pe paleta cea mai avută a lui Delacroix sau Deaschamps*”⁴¹.

“Acum” este o vocabulă proeminenta în discursul narativ al vremii, mai exact în comentariile metanarative ale autorilor: El marchează depășirea pragurilor (dintre ceea ce abia s-a

³⁵ PAPADIMA,Liviu, *op.cit.*, p.231

³⁶ GHICA, Pantazi, *Un boem român*, în Ștefan Cazimir, *Pionierii romanului românesc. De la Ion Ghica la G. Baronzi*, Ed. Minerva, București, 1973, p.188

³⁷ CANTACUZIN, Alexandru, *Serile de toamnă la țară*, în *op.cit.*, p.107

³⁸ BOLINTINEANU, Dimitrie, *Elena*, în *op.cit.*, p.148

³⁹ *Ibid.*

⁴⁰ *Ibid.*, p.154-156

⁴¹ IONESCU, Radu, *Donjuanii de București*, în *op.cit.*, p.198

încheiat și ceea ce urmează să se întâpte), o schimbare de rută, un indicator al înaintării discursului la care cititorii trebuie să se conformeze, “un cronotop al comunicării, indicând cititorului poziția sa în raport cu reperele componistice, un ghid al drumeției în doi”⁴²:

*“Să nu ne oprim însă prin oraș astă dată, căci vom avea de multe ori ocaziunea să străbatem numeroasele și încurcatele sale ulițe; acum să ne grăbim a însemna bine casa în care avem să pătrundem, spre a nu ne rătăci altă dată, pentru că nimic nu este mai greu în București decât să găsești pe cine cauți.”*⁴³

*“Acum, după ce cunoaștem bine casa în care vom veni foarte des, putem intra fără să ne temem c-altă dată n-o vom găsi.”*⁴⁴

*“Dar fiindcă cunoaștem această casă, ne putem introduce singuri prin cea dintâi ușă la stânga care se deschide în salon.”*⁴⁵

*“Dar ce făcea aceste persoane și ce era pe acea masă care le absorbea atât de mult, le mișca, le schimba fizionomia și le făcea să vorbească această limbă? Masa era lungă și avea o înfațișare foarte originale, și fără descrierea sa tabloul ar fi incomplet.”*⁴⁶

Echivocul ficționalității aduce în prim plan, în proza vremii, o formă de *autonarator* (adesea intens personalizat care mărturisește pentru adevărul povestirii, își tematizează poziția auctorială, își declară motivele și intențiile) după care schimbă rolurile în cel de personaj-martor sau de simplu povestitor, în anumite instanțe arogându-și veleități auctoriale care țin de o amnezie a travestiului inițial.

Bibliografie

- BARONZI, George, *Misterele Bucureștilor*, în Ștefan Cazimir, *Pionierii romanului românesc. De la Ion Ghica la G. Baronzi*, Ed. Minerva, București, 1973
- BOLINTINEANU, Dimitrie Elena, în Ștefan Cazimir, *Pionierii romanului românesc. De la Ion Ghica la G. Baronzi*, Ed. Minerva, București, 1973
- CANTACUZINO, Alecu, *Serile de toamnă la țară*, Ed. Dacia, Cluj, 1973
- GHICA, Ion, [Istoria...], în *Opere I*, Ed. Pentru Literatură, București, 1967
- GHICA, Pantazi, *Un boem român*, în Ștefan Cazimir, *Pionierii romanului românesc. De la Ion Ghica la G. Baronzi*, Ed. Minerva, București, 1973
- IONESCU, Radu, "Donjuanii de București" în *Scriseri alese*, Ed. Minerva, București, 1974
- KOGĂLNICEANU, Mihail, *Opere I. Beletristica, studii literare, culturale și sociale*, Ed. Academiei R.S.R., București, 1974
- MANCAŞ, Mihaela, *Tablou și acțiune. Descrierea în proza narativă românească*, Ed. Universității din București, 2005
- PAPADIMA, Liviu, *Literatură și comunicare. Relația autor – cititor în proza pașoptistă și postpașoptistă*, Ed. Polirom, Iași, 1999
- URECHIA, V.A., *Coliba Măriucăi*, în Ștefan Cazimir, *Pionierii romanului românesc. De la Ion Ghica la G. Baronzi*, Ed. Minerva, București, 1973
- VINTILĂ-GHIȚULESCU, Constanța, *Evgheniți, ciocoi, mojici. Despre obrazele primei modernități românești (1750-1860)*, Ed. Humanitas, București, 2013

⁴² PAPADIMA, Liviu, *op.cit.*, p.235

⁴³ IONESCU, Radu, *Donjuanii de București*, în *op.cit.*, p.198

⁴⁴ *Ibid.*, p.199

⁴⁵ *Ibid.*, p.199

⁴⁶ *Ibid.*, p.201

INTERTEXTUAL CUT-OUTS OF COMMUNICATION SITUATIONS IN THE 1848 ROMANIAN PROSE

DÉCOUPAGES INTERTEXTUELS DES SITUATIONS DE COMMUNICATION DANS LA PROSE QUARANTE-HUITARDE

DECUPAJE INTERTEXTUALE ALE SITUAȚIILOR DE COMUNICARE ÎN PROZA PAȘOPTISTĂ

Sanda PĂDURETU, Angelica CĂPRARU

Departamentul de Limbi Moderne și Comunicare

Facultatea de Construcții de Mașini

Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca

Bd. Muncii, 103-105, 400641 Cluj-Napoca, România

Sanda.Paduretu@lang.utcluj.ro

Angelica.Capraru@lang.utcluj.ro

Abstract

Our analytical inquiry into the field of poetic and intertextual concepts applied to the narratives of the early Romanian novels has detached the fragments that illustrate most relevantly the intertextuality phenomenon and also the transition of the context, message, the narrative codes under the extended formula of novelistic "worlds". This globalizing universe revealed, by focusing at the level of textual analysis, an external world reflected in the novel and another world belonging to the text itself.

Résumé

Notre incursion analytique dans la sphère des concepts de poétique et d'intertexte appliqués aux narrations des premiers romans roumains a relevé les fragments qui illustrent le plus clairement le phénomène de l'intertextualité et la connivence du contexte de la communication, du message, du contrat, des codes narratifs sous la forme plus large des « mondes » romanesques. Cet univers totalisant, globaliste, a dégagé par focalisation au niveau de l'analyse textuelle, un monde extérieur reflété dans le roman et un autre du texte proprement-dit.

Rezumat

Incursiunea noastră analitică în aria conceptelor de poetică și de intertext aplicate pe narațiunile primelor romane românești a detasat fragmentele care ilustrează în modul cel mai relevant atât fenomenul intertextualității, cât și tranzactarea contextului, a mesajului, a contactului, a codurilor narrative sub formula largită a unor "lumi" românești. Acest univers totalizant, globalizator, a relevat, prin focalizare la nivelul analizei textuale o lume exterioară reflectată în roman și o alta a textului propriu-zis.

Key words: poetics, intertext, narrative, message, narrative code

Cuvinte cheie: poetică, intertext, narațiune, mesaj, cod narrativ

Mots-clés: poétique, intertexte, narration, message, code narratif

1. Decupaje intertextuale

O parte din decupajele intertextuale selectate în această lucrare ilustrează, cu modalități diferite, ceea ce Liviu Papadima a definit drept “hiperdeterminarea cronică a codurilor constitutive” prin care se caracterizează romanele noastre prejumimiste.¹

Definiția de lucru a noțiunii de *hiperdeterminare* folosită de criticul menționat este cea formulată de Christine Brooke-Rose, la care operează o schimbare de prefix, pentru a atenua ideea înșelătoare că ar fi vorba de “prea multă” sau “prea puțină” informație: “Un cod este *supradeterminat* când informația sa (narativă, ironică, hermeneutică, simbolică etc) este prea clară, supraencodată, repetându-se dincolo de necesarul pur informațional”.² La aceasta contribuie, printre altele, abundența de proverbe, zicători, maxime, vorbe bătrânești, învățături morale populare, care formează “încărcătura codului referențial sau cultural sau gnomic”.³

Pentru comprehensibilitatea narațiunilor și crearea efectului de verosimilitate intră în joc un întreg arsenal de elemente al căror cod referențial “se resoarbe în textura narațiunii, pe care o irigă în aproape fiecare capilar al ei”⁴: “*Legea-i bună, dară abuzurile ei sunt rele*”⁵, “- Era rău, Dumnezeu să-l ierte, ai cuvânt, bade, dar zău că n-ar hi fost aşa de rău dacă n-avea pe vatavul ista, știi vorba ceea, fă-mă, doamne, ce n-am fost, ca să fac ce n-am gândit... Nu-s totdeauna boierii răi, da lingăii care-i slujesc îi fac răi”⁶.

Adevărul etern își apropiază cele mai variate forme de expresie. Descrierile fac paralele între istoria povestită și orizontul cultural al cititorului, precum în comparațiile biblice ale lui Urechiă: “... și scoțând biciul din brâu, jap, jap... jap!... începu a croi în mulțimea care se dădea în lături ca valurile Mărei Roșii sub toiagul lui Moisi... ”⁷.

Generalizarea poate lua o formă retorică ce se revendică de la înțelepciunea bătrânească, de sorginte populară, folosită ca armă de apărare în discursul tradiționalist pus în fața unei doctrine a progresului aparent:

“- Nu; toate merg pe dos și, într-un cuvânt, nu poate fi mai rău, căci *lucrul merge ca roata impiedicată!*... (...)

- Ba, ba, ba, ba! *de ce te aprinzi aşa, puf, ca un foc de paie? Binele nu vine nechecat, și dacă te-ai supărat, ce?* Adică: *nu e știut că ochiul stăpânului îngrașă viața și că doară oala nu fierbe fără foc? Moșia-i bună și trebuie s-o ții*”⁸.

Pentru a impune ideea că titlul cărților nu ține loc de experiență de viață trăită, iar propășirea nu are întotdeauna conotații pozitive, generalizările sunt luate de-a gata din inventarul paremiologic:

“*Șatrariul, strângând ochiul cu o nevinovătie ironică și dând din țeapă, răspunse cu liniște:*

- *Au fost cum au fost, cucoane... Ceva almintere, pot să te încredințez, decât acum. Omul trăia, ispita și îmbătrânea, și atuncea povătuia pe tineri; dar acum au agiuns un timp poznaș, unde prunci vorbesc și noi, bătrâni, ascultăm; ispita să cetește asemenea în cărțile acestei nouă care au umplut lumea, dar băieții cred că trei buchi țin loc de păr alb!... În zadar!... Musca tot se arde la lumine, măcar că strângă miere. Cucoane-cuconașule, părul alb nu se face fără necaz, s-o știi de la mine și cine au trăit, au pătit, și tot știe ceva mai mult; eu unul știu ce știu.*

- Ce? Nu-ți place timpul de față, moșule?

- *Ba îmi place ca viscolul la Paști, când pică aproape de Sf. Gheorghe. Treaba de astăzi nu-i de mine, nici eu de dânsa. Vezi, când gândesc la vremea mea...*

¹ PAPADIMA, Liviu, *Literatură și comunicare. Relația autor – cititor în proza pașoptistă și postpașoptistă*, Ed. Polirom, Iași, 1999, p.168

² Ibid.

³ Ibid., p.182

⁴ Ibid.

⁵ URECHIA, V.A., *Coliba Măriucăi*, în Ștefan Cazimir, *Pionierii romanului românesc. De la Ion Ghica la G. Baronzi*, Ed. Minerva, București, 1973., p.100

⁶ Ibid.

⁷ Ibid., p.102

⁸ CANTACUZINO, Alecu, *Serile de toamnă la țară*, Ed. Dacia, Cluj, 1973, p.110

- (...) vină de șezi mai aproape de foc și nu te mai supăra de toate schimbările ce vezi; alt timp, alt obicei; lumea nu e vinovată că au pătruns-o propășirea".⁹

În înfruntarea din planul discursiv dintre vechi și nou, dintre viața patriarhală și promisiunile progresului, transmiterea efectului de autenticitate joacă un rol deosebit pentru autor: "proverbe, maxime, sentenții, definiții ad-hoc, tot soiul de propoziții exprimând adevăruri generale, extinse nu o dată până la paragrafe întregi de „meditație” răsar din loc în loc, atât în discursul naratorului, cât și în acel al personajelor, ca tot atâtea reglări de conturi între protagoniști, între lumea ficțională și cea reală (...)"¹⁰.

"- Of! Of!, nu zic, nu zic, nu zic... poate să fie; dar am învățat de la părinți să nu doresc stanca de pe par mai mult decât să cuvine, și n-ai să mă faci să cred că semănând nuci bortite vei culege grâu; fagul nu rodește alta decât jâr. Omul trebuie să înainteze, că e în mâna lui Dumnezeu; dar lucrul silit e ca răsadul de mart: curechiul ce face nu trăiește iarna. Vremea de la sine ne împinge destul: de ce mai dorești ca s-o împingem și noi? Toate trebuie a fi cu măsură, și măsura cu cumpăneală. Poate greșesc... dar eu unul nu mă bucur de ce văd!

- Știi că-mi placi, moșule Ești ca locuitorii care ocăra șoselele zicând că strică boii la unghii. S-au găsit unul mai priceput carele au potcovit giugul (giug (jug) – aici su sensul de atelaj), și de îndată toți au înțeles că este de folos de a nu se necăji pe drumurile desfundate, unde merge roata până la butuc în glod. N-avem ce face, moșule; aşa este omul: obiceiul prinde rădăcină în gândul lui, se face a doua fire și îi vine greu, pe măsură neplăcut de a se deprinde cu inovațiile; dar când s-au învechit o nouă idee și au intrat în cele de rând, atunci nu mai gândește nimine nici cum au venit, nici cu ce greutate s-au introdus. Ții minte de boroanele¹¹, moșule? Ce ziceai de ele și de rarițele¹²? Și acum le întrebuiuțezi.

- Ziceam ce zic și acum, replică șatrariul cu foc, sculându-se în picioare; multe pot fi bune și pentru țara noastră; dar dacă am porni toate cu olac¹³, fără ca să dăm vreme norodului de a se trezi și de a înțelege, vom intra cu nevoie, cu grijile sale zilnice, într-o grea peripiscă¹⁴; el va pierde increderea, și îți fi siliți ca să-l bateți pentru binele ce-i doriți; atunci poate el va sudui în loc de mulțamire; și progresul și propășirea d-tale vor pica în baltă ca cei care le-au stârnit... Haide, hai; strică, strică; darmă ocolul și nu fă poiată. Mai ai unde dosi cîrdul de vînt și de ploaie? Nu se fac lucrurile cu topuzul¹⁵.¹⁶

Demersul de a decupa ce anume este marcat intertextual în creațiile românești ale perioadei pune în lumină cele mai variate forme de expresie. De aceea varianta de lucru adoptată de examinarea noastră vizează prezentarea unor selecții de secvențe reprezentative, fără pretenția de inventariere exhaustivă și, prin urmare, nelimitative din punct de vedere metodologic. După cum remarcam în interiorul acesti capitol, materialul care ilustrează inserția intertextualității, ca raport existent între texte diferite alcătuind împreună un ansamblu este abundant, pe alocuri clișeizat, însă destul de felurit pentru a se lăsa ordonat într-o taxonomie riguroasă.

Cartografierea acestora expune analizei, printre altele, situații de inserare în narațiunea românească a unor fragmente din cărți franceze de gramatică și de morală, reproduse în limba originală, sau în varianta românească. Având rolul de a crea efectul de autenticitate, textul depune mărturie despre confruntarea a două ideologii, a două concepții despre lume, relevând idiosincraziile protagonistilor:

"(...) babaca îl cheamă și îi zisă să se puie pe un scaun lângă dânsul să-i spuie ce-au mai învățat ieri de la domnul B..., un guvernor francez pre care-l socotea cuconul Gorjănilă destul de

⁹ Ibid.

¹⁰ PAPADIMA, Liviu, *op.cit.*, p.183

¹¹ boroană – grăpă cu colți de fier pentru sfărâmat bulgării după arat

¹² rariță – unealtă agricolă asemănătoare cu plugul, care răstoarnă brazda în ambele părți, formând șanțuri

¹³ cu olac – cu mare iuțeală (*olac* – curier, cal de poștă, diligență)

¹⁴ peripiscă – cauză de proces (aici cu sens figurat: peimejdie)

¹⁵ cu topuzul – cu forță (topuz – sceptru domnesc în formă de măciucă)

¹⁶ CANTACUZINO, Alecu, *Serile de toamnă la țară*, în *op.cit.*, p.112-113

răsplătit cu vro sută de galbeni pe an... Cuconașul spuse băbăcuței c-au învățat gramatica și moralul. Babaca vru să știe mai întâi ce-i aceea gramatica. Cuconașul știu să-i răspundă că:

La Grammaire este l'art de parler et d'écrire correctement en français.

Pour parler et pour écrire on se sert de mots.

Les mots sont composés de lettres.

Il y a...

Moara cea mai bună nu mergea mai repede decât gura cuconașului, care nu se opri decât când mai se-nădușea. Babaca își duse mâna la mustețe ca să și le tragă de bucurie că Tăchiță știe aşa de bine franțuzește, dară din nenorocire mai deunăzi se răsese peste tot.

Veni apoi rândul moralei.

Cuconașul Tachi, asupra întrebării băbăcuței că ce-i aceea morala, răspunse câteva în franțuzește, deși – am uitat să spun – băbăcuța nu-nțelegea bechi (bechi – absolut nimic) din limba asta. El îl îndemnă să-i spuie românește câte ceva din cele ce-i spunea franțuzește; se numeri, după multă frământătură, ca cuconașul să poată traduce frazele.

“Toți oamenii sunt frați, de timp că toți au de tată pre Adam. Noi trebuie să iubim pre tot omul și să facem bine oricui, și creștinului, și neamțului, și jidanolui...” Cuconașul cită și pre neamț, după creștin, pentru că babaca adeseori îi spusesese că el, neamțul, îi păgân! Nu mă întreba însă, onorabile lectorule, de ce n-a pus și pre țigani, căci n-aș ști a-ți spune de ce.

Babaca, dând din căpușor, îl întrebă cine i-o spus că toți oamenii îs frați; și-l încredință că nu se poate să fie adevărat, c-atunci și țiganii ar fi frați cu boierii: - Auzi vorbă? Da nu crede, Tăchiță; ascultă ce-ți spun eu, țiganii îs făcuți pentru boieri, ei au alt tată...

Și cuconașul, care era foarte pe jos în idei și simțiminte frumoase și care era legănat în ideile tătucă-său, afirmă că băbăcuța are dreptate și că domnul B... se-nșeală.¹⁷

La Alecu Cantacuzino intertextul sprijină exprimarea sentimentelor care se face prin medierea livrescă: “Dacă aveți un pretin, îl doriți; dacă aveți imaginea cântați pe lira fanteziei o horă sau o doină și, cetind în urmă un poet slăvit, vă mirați că v-au furat din gând ideile sale cele mai bune. Dacă iubiți, sunteți ferice, căci vi se bate inima de dor... și atunci nu vă jălesc; numai vă sfătuiesc să vă aduceți aminte că

“Vremea șterge toate.”

Poetul rostește acest adevăr cu măhnire, și omul îl ispiteză cam cu durere și câteodată cam cu rușine.¹⁸

Examinând tipurile de texte care dau alură de spectacol dialogului dintre narator și naratar, Liviu Papadima identifică¹⁹ în formula *taifasului* un simulacru asumat de comunicare față în față. Având ca spațiu emblematic tihna conacului, a lumii rustice, patriarhale, *taifasul* din romanul lui Alecu Cantacuzino pedispune la ștergerea conturelor temporale, la alunecarea în trecut sub aura legendarului, a aventurosului: povestea tărăgană, evocatoare conține “inflexiuni de umor conciliant”. Exemplul de mai jos ilustrează disponibilitatea ludică, ingeniozitatea, “spiritul”, privilegiind discursul construit, “conștient de elaborarea sa și de prețul care se pune pe ea”:

“(...) eu sării ușor de pe jîlt, multămit de mine ca niciodată; eram într-o tulburare nespusă; măsuram odaia cu pași de șese palme, frecându-mi mânele cu bucuria lui Arhimed când au strigat “Evrika!”. Ce găsise, vă rog, înțeleptul Arhimed? O nimică toată, un ce care nu să știe nici astăzi. Dar eu aflasem (nu vă supărăți) un moldovean precum nu mai sunt mulți în lume (...).”²⁰

Tot prin rapel intertextual se construiește în text o scurtă exegeză în cheie ironică a operei lui Voltaire, menită a ne reaminti că pentru adeptii unei societăți patriarhale, progresul, propășirea nu înseamnă întotdeauna doar aspecte pozitive:

“Hei, bine zicea vorniceasa, mătușa d-tale, mai demult, când cetea boieril d-sale într-o carte ce o chema Volter. “Dragă, dragă, zicea sărmana, Dumnezeu s-o ierte! Lasă-ți cartea

¹⁷ URECHIA, V.A., *Coliba Măriucăi*, în op.cit., 84-85

¹⁸ CANTACUZINO, Alexandru, *Serile de toamnă la țară*, în op.cit., p.108

¹⁹ PAPADIMA, Liviu, op.cit., p.244-248

²⁰ CANTACUZINO, Alexandru, op.cit., p.108

dascălului de la Paris; aud că mult rău au făcut în lume cu condeiul lui cel fărmecat: că au dărâmat toate ciocoiul cela, și credința, și legea! Privesc, de când îl cetești, că și mata începi, dragă, a nu fi creștin cum ai fost!” Și plânghea, cucoana, de i se topea ochii din cap... Ian cărțile au stricat lumea și nu altă.

*În vreme ce șatrarul vorbea astfel, eu îmi stângeam buzele de râs, aducându-mi aminte de multe scene de aste în casa mătușei mele, și totodată îmi era ciudă că nu puteam intra în serioasă vorbă despre influența lui Voltaire asupra civilizației și despre aplecările filozofice ale vechului XVIII, care au deschis un nou orizont și o cale liberă geniului, înțelepciuniei și conștiinței omenirei.*²¹

Altă dată intertextul este chemat să susțină alegoria indusă lui Bolintineanu de victimizarea la care este supusă protagonista romanului său, o femeie Tânără și plină de calități. Măritată din voia părinților, cu postelnicul George (“falș, intrigant, şiret, periculos dacă natura nu i-ar fi refuzat mijloacele intelectuale”), aceasta este comparată cu victimă legendară: “Astfel era femeia ce se găsi demnă a fi sacrificată acestui om. *Legenda șearpelui din fântână căruia se da pe toată ziua câte o virgină să devore, numai ca acesta să lase pe locuitorii cetății a lua apa, este o ingenioasă metaforă a istoriei unor bărbați căror, pentru interese oarecare, li se sacrifică aceste dulci și inocente ființe. Nu s-a găsit încă un săntul George ca să învingă trufia acestor balauri*”.²²

Aluzia ca figură retorică ce uzează de “tipuri de metafore enigmatische în care trebuie găsită, prin comparare, cauza unor elemente comune”²³ este ilustrată în romanul lui Bolintineanu, *Elena*. Când personajul Bar este înselat de soție, el prezintă acest lucru cu autoironie și referiri intertextuale:

“- Idei! idei! răspunse Bar... Închipuiți-vă că mă deștept într-o noapte... Femeia mea nu era în patul ei, mă inform, deștept servii, întreb... Cameriera îmi mărturisi tremurând că doamna se dusese la balul mascat de la teatru. Mă îmbrac și alerg acolo, mă inform, ce aflu? Dama mea era în logie la X... mă prezint la ușa logiei, niște indivizi mă opresc de a intra... *Iată-mă în pozițunea bufonului din Rigolet, strig, gem, plâng, nimic, mă întorc acasă. Despre ziua veni dama mea cu masca pe ochi.*

- Unde ai fost?
- Ce-ți pasă?
- Nu voi să faci acestea.
- Eu voi! Dacă îți place... Dacă nu, cere divorsul!...

Asta se cheamă noua generație! O, liberalii! Liberalii! **Bine zice “Unirea” că liberalii au pierdut familia, căci ei au pierdut-o.**

- Cum? zise Elena în ironie, amantul era un liberal?
- Nu! Răspunse el, un boier... ”²⁴

Intertextul, concretizat aici prin aluzia dublu nominală, evocă în mod satiric și formal rolul bufonului, precum și libretul operei *Rigoletto* de Giuseppe Verdi. Raportul aluziv transferă în cheie ironică dramatismul materialului muzical invocat. Acțiunea din opera compozitorului romantic italian, caracterizată printr-o “unitate care nu permite publicului să perceapă pauze artificiale în ariile convenționale”²⁵ este rescrisă de romancier în cheie literară. Așa cum personajele minore sunt delimitate muzical de Verdi prin modele ritmice, melodice sau armonice, Bolintineanu învestește personajele-reflectori din fragmentul analizat cu roluri în caracterizarea simultană. “Vocile” acestora punctează ritmul narăriunii, încurajând registrul aluziv-ironic în care decurge relatarea. Cvartetele lui Verdi, considerate “capodopere ale caracterizării simultane, proporționat încadrate în

²¹ Ibid.

²² BOLINTINEANU, Dimitrie, *Elena*, în Ștefan Cazimir, *Pionierii romanului românesc. De la Ion Ghica la G. Baronzi*, Ed. Minerva, București, 1973, p.150

²³ MORIER, Henri, *Dictionnaire de Poétique et de Rhétorique*, Presses Universitaires de France, Paris, 1989, p.86

²⁴ BOLINTINEANU, Dimitrie, *Elena*, în op.cit., p.167

²⁵ SCHWARM, Betsy, *Rigoletto*, <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/503613/Rigoletto>, accesat la 18.09.2018

contextul larg”²⁶, au influențat și tehnica prozatorilor românci. Istoria literară reține afirmația lui Victor Hugo făcută sub impresia vederii reprezentăției operei *Rigoletto* la Paris și a identificării metodei compoziționale: “dacă aș putea face ca patru personaje din piesele mele să vorbească în același timp, iar publicul să le înțeleagă cuvintele și sentimentele, aș obține același efect”.²⁷ Un rezultat identic, dar de semn contrar, mutat în registru ironic este obținut prin intermediul intertextului înglobat în tehnica narativă, de către romancierul pașoptist.

Atât partea finală a fragmentului de mai sus, dar și alte secvențe din romanele începutului folosesc intertextul pentru a invoca autoritatea, sau, după caz, a pastișa stilul gazetăresc. Despre fascinația textelor jurnalistic ale vremii asupra scrierii romancierilor perioadei și metodele de inserție a non-literarului în spațiul ficțiunii, am dezvoltat în subcapitolul precedent. Aici menționăm doar că opțiunea naratorului pentru pastișă aduce în interiorul textului mărcile formale ale stilului gazetăresc. Este un stil “aproape nominal, întrucât imitația stilului evocă, fără să citeze, numele autorului imitat”, solicitând colaborarea cititorului. În pastișă se alunecă întotdeauna înspre “o intenție batjocoritoare, satirică, care sistematizează principiile modelului” și, pornind de aici, le modifică: “este regula jocului; o pastișă este o caricatură”²⁸.

“Acest carnaval a scos toate ridicolele pe față, zise Georges. Aflați o anecdotă: D-nu N.T... scrie la Reforma: Domnule redactor, a ieșit vorba că un N.T. s-a sinucis... Se va ști, domnul meu, că nu sunt eu N.T. care a murit. Iată ziarul! Urmă Georges”.²⁹

Recursul la intertext se face și atunci când este evocată viața boemei pariziene (“*timpul studiului revenise – timp strălucit al juneței*”) din ulița St. Jacques. Scena domestică recompune imaginea clișeizată pe care imaginariul cultural o perpetuează referitor modul în care citeau femeile romanele timpului: “În o zi, după ce se rentoarseră de la colegiu, erau toți și toate adunați în camera lui Paul. Olimpia, în o elegantă capotă de dimineață, sedea lungită pe canapea, Ernestina își vârâse capul într-un borcan cu dulceață și se plimba până mâncând, *Julietă foileta un romanț intitulat La dernière des lorettes*³⁰, Vasilache sedea călare p-un scaun, Denville se urcase pe biurou și sedea grecește. Paul scoase din pungă o bucată de cinci franci.”³¹

Într-o altă scenă, studenții români, strămtorați finanțari, își amanetează lucrurile la sucursala cea mai apropiată a muntelui de pietate. Pastișă îi permite naratorului să ajungă la sonorități care exploatează în cheie ludic-parodică retorismele componente ale discursului romantic, oferind un mic manual practic de rescriere a acestora (putem identifica aluzia metonimică, simbolică și umoristică, ironia, invocarea, metafora, emfaza) pentru obținerea unui efect contrar.

“Când se-ntoarseră acasă, Paul puse pe masă trei bilete, de câte o sută de franci fiecare.

- O, fortună, o, bilete expresive, mai expresive decât biletele de amor care cântă așa de dulce înimei, zise Vasilache, iată-ne iar cu fonduri. Adio, amică săracie, nu-ți spuneam eu că și se va urî curând cu noi? Noi suntem prea veseli, prea insuicienți³² pentru tine, ochii noștri nu se-nvăluiesc de-ntristare la aspectul tău în zdrențe și doliu; fruntea noastră nu se-nnorează, capetele noastre nu se apleacă; o, tu nu ne poți doborî; adio; îți deschidem acum ușa să ieși; măine-poimâine când vei veni, o vom deschide iar să intri și-ți vom zice ziua-bună; vei veni de câte ori vei voi, dar niciodată nu ne vei doborî și totdeauna vom cânta când te vom priimi, oaspete năpraznic:

*„Les gueux, les gueux,
Sont des gens heureux
Qui s'aiment entr'eux
Vivent les gueux.”*³³

²⁶ Ibid.

²⁷ Ibid.

²⁸ MORIER, Henri, *op.cit.*, p.92-93

²⁹ BOLINTINEANU, Dimitrie, *Elena*, în *op.cit.*, p.167

³⁰ *Ultima curtezană*, (fr.)

³¹ GHICA, Pantazi, *Un boem român*, în *op.cit.*, p.174

³² *insuicient* (fr. *insouciant*) – fără griji

³³ „*Cei sărmani sunt oameni fericiți / Ei se iubesc unii pe alții / Trăiască cei sărmani!*” – strofă din *Les gueux* de Pierre Jean de Béranger; în GHICA, Pantazi, *Un boem român*, în *op.cit.*, p.177

Înserția în textul lui Pantazi Ghica a unui fragment din cântecele la modă ale lui Pierre Jean de Béranger face uz de stilul simplu, clar și atractiv al cântecului, dar și de satira disimulată în vesurile sale. Figura influentă și respectată a compozitorului, în cercurile literare liberale din Paris³⁴, este invocată de către narator pentru a adăuga autoritate și prestigiu ideilor susținute de Tânărul boem.

Dar Pantazi Ghica folosește intertextul și ca reflex al apelului la literatura occidentală, în dorința de a găsi soluții ficționale. În zugrăvirea tabloului unei lumi de provincie textul său privilegiază – în detalierea toaletelor, a costumelor, a obiceiurilor ori a moravurilor - modelul și tematica instituite de Molière în *Prețioasele ridicolе*. În acest tip de apel intertextual prezentarea costumației joacă nu numai rolul de a individualiza personajul, ci și pe acela de “a situa în timp acțiunea la care el ia parte, într-un procedeu de sursă metonemică, prin care eroul este caracterizat prin anumite atrbute ale sale, considerate definitorii”³⁵:

“Moșia cunnatului său este semisat, semiorășel, rezidență de subtcârmuire, târg în care trăiesc câteva familii de boiernași mici, ruginiți, înapoiați, pretențioși, ridiculi și îngâmfați. (...) Găsești acolo rochii de mătase, turnure imense, malacoafe³⁶ apelpisite³⁷ ce fac niște șolduri cariar putea conține de trei ori turnul bisericiei satului, semizete de dantele falșe, bonete încărcate de panglice cu feluri de colori și flori ce fac dintr-un cap mic și grațios o clacie disproportională de burieni, obrajii mâzgăliți cu suliman și rumeneală, buze căramiziide roșul cu care se spoiește, **maniere dupe care Molière ar fi luat neapărat subiectul prețioaselor ridicule**, cocoane bătrâne ce-și pun vată în falci ca să-și umfle figura și să ascunză zbârciturele, sprincene murdărite cu negru sau cu galben de canar; acolo, ca și în capitală, vei găsi juni cu părul creț și cărlionți, cu cărarea în mijlocul capului, cu hainele strânse de plesnesc în ele, cu greamuri sparte și rotunzite pe care le pun în ochi, strâmbându-se oribil ca să le poată ține; boieri bătrâni cu biniș (biniș - haină boierească cu mânceci despicate și îmblănătă pe margini), giubea și șalvari căror le mai lipsește numai ișlicul, oameni importanți ce se adună câte zece-doisprezece, având toți adunații spirit cât doi, și discutând cu o ignoranță profundă, argumente comice și rationamente de gâște asupra politicei, reorganizației principatelor, elecțiuni și destin al patriei.”³⁸

Raportându-ne la binomul *Memorie / Imaginație*, putem afirma că scriitura lui V.A. Urechia favorizează primul termen. Construind pe baza modelului istoric pe care îl ia drept reper și pe care nu-l poate depăși prin creativitate artistică, romancierul pașoptist valorizează memoria, în defavoarea imaginației. Și acest autor lucrează cu instrumentele narrative la vedere: nu găsește mijloace originale de a introduce personajele în scenă (întâi este descriptiv, reconstituie tabloul istoric), după care își amintește că trebuie să împingă năruținea mai departe, lucru pe care îl și mărturisește. Tehnica narrativă îl trădează, fapt pe care îl mărturisește nedisimulat în text, afirmând cu sinceritate că a uitat, sau că n-a avut timp:

“După câteva oare de la ospățul acesta, la care se înființa, vai! așa de grozave zile pentru biata Moldovă, în cămara asta era numai vodă Iliaș și cu **un personaj pre care încă șirul istoriei noastre ne-au fost împiedicat a-l face cunoscut mai demult**. Un cap țuguet, ras și ascuns sub fesul cel roș, o fizionomie în care cel mai simplu om poate ceti mărșăvia de caracter, scumpenia și şiretlicul mai presus de toate; aceste patimi și alte mai rele încă, formând un suflet sprijinit de două picioare ce-și ascund cioturile în sacșiri roșii și ciubote galbene cu mestii vor sluji de puncturi după care cetitorul meu va cunoaște de-acum pre însul rămas cu Iliaș, pre logofătul Baptiste Veleli”.³⁹

³⁴ ***, “Pierre Jean de Béranger”, <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/61453/Pierre-Jean-de-Beranger>, accesat la 18.09.2018

³⁵. MANCAȘ, Mihaela, *Tablou și acțiune. Descrierea în proza narrativă românească*, Ed. Universității din București, 2005, p.58

³⁶ *malacof* – crinolină

³⁷ *apelpisit* – extraordinar

³⁸ GHICA, Pantazi, *Un boem român*, în op.cit., p.188

³⁹ URECHIA, V.A., *Logofătul Baptiste Veleli*, în op.cit., p.68

Liviu Papadima identifică ironic în această tehnică o anticipare a sloganului publicitar “Efortul nostru mai mare, pentru al dumneavoaștă mai mic”, făcută parcă de autorul vremii.⁴⁰ Grijă pentru evitarea solicitării excesive a cititorului, a obosirii lectorului este mărturisită frecvent, într-o economie textuală expusă la vedere. Epicul se construiește și prin cooperare cu cititorul, a cărui memorie se cere protejată de informații în exces, pentru ca în momentele cheie să își poată aminti firul principal al istoriei narate.

“Profitând acum de momentul cât ministrul Veleli se pregătește de a ieși și vorbește cu stăpânul său de lucruri puțin importante pentru șirul istoriei noastre, să zicem căte ceva care să facă mai cunoscut cetitorului caracterul lui Iliaș. Cu inima plămădită de natură în patima cea grozavă a mândriei și în setea de mărire, Iliaș, oricâtă parte lăua și el din jacurile⁴¹, din birurile ce rădica Veleli de pe țară, sub feluri de denumiri, nu era însă mai niciodată el carele arunca, de la sine toate acele biruri și angării⁴² ce scurgea țara. (...) Domnul rădea de toate presupunerile ce-i arăta fiara aceea egoistă: “Aruncă biruri nouă, Veleli, îi zicea el; pune beilicuri (beilic – muncă gratuită în folosul stăpânirii) grele!... Dacă n-au ce face și gândesc la răzvrătiri, dă-le de lucru!... Ce naiba! Tu, care și pre mine m-ai învățat în arta de a domni asupra moldovenilor cu asemenea mod, tu acum te temi de ei?... Tu, Veleli! Ha, ha, ha!...” Iacă ce fel de persoane guverna biata Moldovă! ”⁴³

Adesea adresările către cititori solicită recursul la memorie, ceea ce face înnodarea faptelor și a episoadelor mai evidentă, căci “înnodarea epicului prin revigorarea memoriei cititorului are de acoperit nu numai distanțele din spațiul discursului, ci și pe cele ale istoriei narate”⁴⁴: “Capul VIII. Răzbunarea poporului” – “Grozavă e răzbunarea poporului, dar oricât de grozavă, arareori este nedreaptă! “O! Nestătătoare și niciodată încredințate lucrurile lumei! Cum vrâstează toate și turbură și face lucruri împotrivă; când cu cale este a fire frică celor mici de cei mai mari, iar cursul lumei aduce de multe ori, de este grija celi mai mare de cei mai mici. Fericiti sunt craii, împărații și domnii care domnesc aşa, să nu le fie de cei mai mici niciodată silă”⁴⁵. **Acuma să reapucăm narăția noastră de unde am lăsat-o.**⁴⁶

Invazia memorialistică ca formă predilectă de manifestare a *Memoriei* la romancierii perioadei, ia aspecte și mai puțin directe, mai puțin perceptibile la prima vedere: “cele mai dramatice fragmente, replicile cruciale, tensiunea internă abil menținută etc. provin din selecționarea pasajelor încărcate de literaritate latentă din cronică lui Ureche; punctul culminant al nuvelei, uciderea lui Moțoc, se inspiră dintr-un episod similar al cronicii lui Miron Costin (uciderea logofătului Baptiste Veleli). Incapacitatea funciară de invenție va fi aici suplinită printr-un talent neobișnuit al selecției din texte preexistente”⁴⁷. Fixarea cadrului evenimentelor în raport cu topografia narării și a receptării este o acțiune spontană în proza istorică, oferind astfel textului un certificat de autenticitate. Dar Liviu Papadima identifică rolul acestora de a pregăti o situație perspectivală: ruinele, vestigiile, cronicile, letopisețele, “amintirea fostelor lucruri în actualele locuri” încearcă să medieze trecutul și prezentul. Demersul nu se mărginește doar la aceasta, ci “convoacă cititorul pentru catapultarea în timp, îl introduce în culise, îl saltă pe scenă”.⁴⁸ Cuvintele naratorului: “Acuma să reapucăm narăția noastră de unde am lăsat-o” reprezintă în mod evident o manevrare a cititorului, al cărei resort în cadrul ficțiunii este, în ultimă analiză, “asimilarea actului povestirii cu cel al efectuarii unei călătorii, în care lectorul joacă rol de companion imaginar”.⁴⁹

⁴⁰ PAPADIMA, Liviu, *op.cit.*, p.234

⁴¹ *jac - jaf*

⁴² *angărie (angara)* – dare perceptuată ilegal

⁴³ URECHIA, V.A., *Logofătul Baptiste Veleli*, în *op.cit.*, p.71

⁴⁴ PAPADIMA, Liviu, *op.cit.*, p.234

⁴⁵ Cf. Miron Costin, *Letopisețul țării Moldovei*, cap. XIII, zac. 18-19. V.A. Urechia transcrie *silă* cuvântul *siială* (sfială, teamă)

⁴⁶ URECHIA, V.A., *Logofătul Baptiste Veleli*, în *op.cit.*, p.76

⁴⁷ ZAMFIR, *Cealaltă față a prozei*, Ed. Cartea Românească, București, 2006, p.81

⁴⁸ PAPADIMA, Liviu, *op.cit.*, p.260

⁴⁹ *Ibid.*, p261

Concluzionând, putem afirma că decupajul tipologic relevă “scene” recurente în textele romanelor începutului, care, circumscrise analizelor tematice și organizate în funcție de strategiile poetice și retorice folosite, pot fi organizate într-un triptic al lumilor care compun acest gen literar aflat în plin proces de cristalizare. În urma analizei, am grupat fragmentele care ilustrau în modul cel mai relevant atât fenomenul intertextualității, cât și tranzactarea contextului, a mesajului, a contactului, a codurilor narrative sub formula lărgită a unor “lumi” românești. Acest univers totalizant, globalizator, a relevat, prin focalizare la nivelul analizei textuale o triadă compusă din lumea interioară a personajelor românești, o lume exterioară reflectată în roman și o alta a textului propriu-zis.

Analizate din punct de vedere *stilistic*, printre multele scăderi și ezitări, romanele epocii scot la iveală autori fără darul invenției epice, de unde și predilecția pentru descriere, tablou, portret. Paradoxul potrivit căruia primele romane românești conțin foarte multe tablouri, narațiunile fiind foarte descriptive, poate fi explicat, după cum o face Mihaela Mancaș, prin faptul că secolul al XIX-lea marchează, în literatura română momentul constituiri procedeelor fundamentale ale narației moderne, dar, precum în multe alte literaturi europene el stă sub semnul descrierii. Trebuie remarcat că descrierea în sine cunoaște începând cu deceniul al treilea o evoluție interesantă, realizând un paralelism cu „dezvoltarea diverselor specii ori curente literare și s-a materializat în variate formule, mai târziu identificate ca *fiziologie*, *descriere romantică* și *descriere realistă*”.⁵⁰ Proza românească din secolul al XIX-lea “rezintă la început tabloul ciudat al îmbinării unor variante “arhaice” de descriere cu altele mult mai recente, împrumutate, de exemplu, de la Balzac. Inedita combinație de formule constituie, de altfel, una din trăsăturile originale al secolului al XIX-lea românesc în realizarea prozei descriptive - și nu numai”.⁵¹

Preluând sugestiile terminologice ale lui Liviu Papadima⁵² putem afirma că, din punct de vedere *tematic*, romanul primei noastre modernități va încerca să împace melodrama amoroasă cu problematica vieții sociale, atât în orizontul prezentului, cât și în cel al trecutului istoric. *Semantic*, epica pașoptistă prezintă vizibile dificultăți de a se acomoda dublei logici a narațiunii, orientată pe de o parte cauzal (prin înlănțuirea faptelor potrivit antecedentelor lor, contribuind astfel la efectul de verosimilitate – manifestată la nivelul *fabulei*, al *istoriei*), pe de cealaltă teleologic, în virtutea evidențierii unui scop ordonator în natură (exprimată în planul *subiectului*, al *discursului*). În planul *pragmaticii narrative* criticul meționat remarcă derutanta inconsecvență în definirea instanțelor de comunicare. Din aceste dificultăți de adaptare a discursului romanesc rezultă tentația de a projecța un principiu totalizant în planul scriiturii, de unde frecventă invocare a providenței, sorții sau ursitei sau hiperdeterminările în plan diegetic asupra căror am stăruit în analiza noastră.

Bibliografie

- BOLINTINEANU, Dimitrie *Elena*, în Ștefan Cazimir, *Pionierii romanului românesc. De la Ion Ghica la G. Baronzi*, Ed. Minerva, București, 1973
- CANTACUZINO, Alecu, *Serile de toamnă la țară*, Ed. Dacia, Cluj, 1973
- GHICA, Ion, [Istoria...], în *Opere I*, Ed. Pentru Literatură, București, 1967
- GHICA, Pantazi, *Un boem român*, în Ștefan Cazimir, *Pionierii romanului românesc. De la Ion Ghica la G. Baronzi*, Ed. Minerva, București, 1973
- IONESCU, Radu, "Donjuanii de București" în *Scriseri alese*, Ed. Minerva, București, 1974
- KOGĂLNICEANU, Mihail, *Opere I. Beletristica, studii literare, culturale și sociale*, Ed. Academiei R.S.R., București, 1974
- MANCAȘ, Mihaela, *Tablou și acțiune. Descrierea în proza narrativă românească*, Ed. Universității din București, 2005

⁵⁰ MANCAȘ, Mihaela, *op.cit.*, p.41

⁵¹ *Ibid.*

⁵² PAPADIMA, Liviu, *op.cit.*, p.151-152

- MORIER, Henri, *Dictionnaire de Poétique et de Rhétorique*, Presses Universitaires de France, Paris, 1989
- PAPADIMA, Liviu, *Literatură și comunicare. Relația autor – cititor în proza pașoptistă și postpașoptistă*, Ed. Polirom, Iași, 1999
- SCHWARM, Betsy, *Rigoletto*, <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/503613/Rigoletto>, accesat la 18.09.2018
- URECHIA, V.A., *Coliba Măriucăi*, în *Ştefan Cazimir, Pionierii romanului românesc. De la Ion Ghica la G. Baronzi*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1973
- VINTILĂ-GHIȚULESCU, Constanța, *Evgheniți, ciocoi, mojici. Despre obrazele primei modernități românești (1750-1860)*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 2013
- ZAMFIR, Mihai, *Cealaltă față a prozei*, Ed. Cartea Românească, Bucureşti, 2006
- ***, “Pierre Jean de Béranger”, <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/61453/Pierre-Jean-de-Beranger>, accesat la 18.09.2018

VASILE GOLDIȘ'S CORRESPONDENCE WITH A BANATIAN PEASANT

DE LA CORRESPONDANCE DE VASILE GOLDIS AVEC UN PAYSAN DU BANAT

DIN CORESPONDENȚA LUI VASILE GOLDIȘ CU UN ȚĂRAN BĂNĂȚEAN

Vlad BARANGĂ, doctorand

Universitatea Babeș-Bolyai, Facultatea de Istorie și Filosofie
Str. Mihail Kogălniceanu, nr. 1, 400084, Cluj-Napoca, România
E-mail: barangavlad@gmail.com

Abstract

The article presents some of the letters sent by Vasile Goldiș to a Banatian ploughman writer. In interwar Banat, these farmers wrote and published literature and created widely circulated rural newspapers. Among these was the cultural magazine The Dawn of Banat. Vasile Goldiș, impressed by it, contacted its creator, Paul Târbățiu. Their chain of letters was recently rediscovered in the ploughman's archive. They contain Goldiș's harsh commentary about the state of interwar Romania. The scholar's openness in front of a simple peasant is remarkable. By analyzing these documents and the context in which they were written, intimate aspects of Goldiș's personality are revealed.

Résumé

L'article présente des lettres inédites adressées par Vasile Goldiș à un laboureur de terre du Banat qui écrivait souvent avec une plume. Dans le Banat de l'entre-deux-guerres, ces laboureurs de terre ont écrit et publié des ouvrages et ils ont créé aussi des journaux de village à large tirage. Parmi eux se trouvait le journal culturel Zorile Banatului. Vasile Goldiș, impressionné par cette publication, a contacté son créateur Paul Târbățiu. Les lettres entre les deux ont récemment été redécouvertes dans les archives du laboureur. Goldiș y fait de commentaires durs sur l'état de la Roumanie entre deux guerres. On remarque l'ouverture du savant à un simple paysan. En analysant ces documents et le contexte dans lequel ils ont été écrits, on se démarque des aspects intimes de la personnalité de Goldiș.

Rezumat

Articolul prezintă câteva scrisori inedite adresate de Vasile Goldiș unui plugar condeier bănățean. În Banatul interbelică, acești plugari condeieri au scris și publicat literatură și au creat gazete sătești de largă circulație. Printre ele se numără și revista culturală Zorile Banatului. Vasile Goldiș, impresionat de această publicație, l-a contactat pe creatorul ei, Paul Târbățiu. Scrisorile dintre cei doi au fost redescoperite recent, în arhiva plugarului. În ele se găsesc comentarii dure făcute de Goldiș cu privire la starea României interbelice. Se remarcă deschiderea cărturarului față de un simplu țăran. Analizând aceste documente și contextul în care au fost scrise, ies în evidență aspecte intime ale personalității lui Goldiș.

Keywords: Banat, interwar, Vasile Goldiș, politics, Astra

Mots clés: Banat, entre-deux-guerres, Vasile Goldiș, politique, Astra

Cuvinte cheie: Banat, interbelic, Vasile Goldiș, politică, Astra

Între cele două războaie mondiale, Banatul a găzduit un fenomen apreciat ca fiind unic în lume (VINTILĂ, 1978: 2): activitatea plugarilor condeieri. Tânărani bănățeni cu doar câteva clase au creat și publicat literatură și gazete de largă circulație. Activitatea lor a fost primită călduros la sate – drept dovadă, cea mai mare publicație țărănească, gazeta săptămânală *Cuvântul Satelor*, a apărut între 1926 și 1946 cu un tiraj care uneori atingea 10000 de exemplare.

Intelectualitatea vremii le-a acordat puțină atenție, iar realizările lor sunt în prezent un aspect obscur al culturii Banatului. Au existat unele eforturi de a populariza activitatea condeierilor, inițiate de Gabriel Tepelea și Petre Nemoianu. În 1941, Agârbiceanu îi spunea lui Tepelea după o conferință în care acesta vorbea despre plugarii condeieri: „*D-le Tepelea, dacă țăraniii dumitale scriu așa de frumos, atunci noi ar cam trebui să ne lăsăm de meserie!*” (ȘIMĂNDAN, 2000: 25)

În 1943, Gabriel Tepelea a publicat volumul *Plugarii condeieri din Banat*, care face o sinteză a fenomenului și îi scoate în evidență pe câțiva dintre cei mai talentați. Printre ei se numără și Paul Târbățiu (1902 – 1965) din Comorâște, județul Caraș-Severin. Acesta a fost primul plugar condeier pe care l-a cunoscut Gabriel Tepelea. Intelectualul se refugiase pentru o vreme în Comorâște, unde trăia sora sa, iar aici a fost îndrumat către Tânărul care scris „*cărți mai frumoase decât domnii*” (TEPELEA, 1943: 4-6). Cei doi au colaborat de-a lungul vremii la mai multe proiecte, printre care un dicționar dialectal bănățean de aproximativ 1200 de cuvinte, nepublicat din cauza morții lui Târbățiu în 1965.

Cu mai bine de un deceniu înainte de venirea lui Tepelea în Comorâște, Paul Târbățiu se afla în contact cu o altă mare personalitate a României: Vasile Goldiș. În arhiva plugarului, păstrată în familie, am descoperit o parte din corespondența sa din anii 1929 – 1930 cu marele cărturar arădean. Trei dintre aceste scrisori erau cunoscute și de Tepelea, care le-a publicat cu omisiuni și adăugiri în volumul *Opțiuni și Retrospective* din 1989. În arhivă am identificat până în prezent șase scrisori, alături de alte materiale care indică existența unui număr mai mare. Corespondența scoate la iveală aspecte inedite legate de personalitatea lui Goldiș și oferă detalii despre o colaborare între acesta și plugarul Paul Târbățiu.

De-a lungul a peste 40 de ani, plugarul a publicat numeroase articole și poezii în presă, alături de câteva cărți și almanahuri. Volumul enorm de material scris și diversitatea subiectelor abordate sunt cu atât mai impresionante cu cât avem în vedere faptul că Târbățiu a urmat doar cinci clase primare la școala din Comorâște, înaintea Primului Război Mondial.

Debutul său a avut loc în 1923, cu poezii publicate în revista sătească *Poporul Românesc*. În 1926 a fost unul dintre membrii fondatori ai *Cuvântului Satelor*. În 1928, a creat și tipărit pe propria cheltuială ceea ce este probabil cel mai important proiect al său: revista *Zorile Banatului*. Scopul publicației este dezvoltuit de subtitlu: *Revistă lunară pentru cultura poporului*.

Primul număr, apărut în noiembrie 1928, dezvoltă ideea: „*La noi poporul este aproape pe aceiași treaptă de civilizație, cum era acum câteva veacuri. Și e firesc, căci în trecutul întunecos și nu prea îndepărtat a românilor de dincoace de Carpați – știm cu toții – orice încercare de introducere a culturei în popor a fost împedecată. (...) Acum cred că a sosit vremea, ca și noi poporul dela sate, să-ne desvoltăm pe toate căile culturei de care avem nevoie. (...) Căci viitorul neamului nostru numai atunci va fi când și poporul dela sate va fi ridicat – conform mediului încunjurător – la un nivel cultural. Numai atunci vom putea sta și noi odată în rândul popoarelor din apus.*”¹

Zorile Banatului era, deci, o revistă de cultură generală, scrisă de Tânărani luminați pentru beneficiul fraților de la sate. În paginile sale erau abordate subiecte precum viața eschimoșilor sau a popoarelor din insulele Pacificului, arhitectura japoneză, avansurile științifice ale vremii, flora tropicală... Curiozități, sfaturi, date și liste de cultură generală, alături de poezii, cântece și povești culese din Banat erau de asemenea găzduite în paginile revistei.

¹ ***, *Câteva cuvinte pentru cărturarii dela sate*, în „*Zorile Banatului*”, anul I, nr. 1, 1928, pp. 2-3.

Al treilea număr al *Zorilor Banatului*, din ianuarie 1929, a ajuns în posesia lui Vasile Goldiș. Pe 10 ianuarie 1929, acesta l-a contactat din proprie inițiativă pe Târbățiu. Textul primei scrisori este reprodus aici integral:²

Arad, 10 / I 929

Domnule Târbățiu,

Am primit cu multă bucurie un exemplar din "Zorile Banatului", no. 1, anul II pe luna Ianuarie 1929.

Azi am trimis la adresa I. Stoian în Forotic, jud. Căraș suma de 100 lei ca abonament pe anul 1929.

Mă bucur din tot sufletul văzând doi țărani români întovărășându-se în scopul de a răspândi lumina cunoștinței, făclia bunelor moravuri, credința religioasă, cinstirea tradițiilor și mai vârtos cultul muncii, simplitatea vieții și crucea cuminte, fără de care nu există mulțumire între oameni, nici înlătare pentru națiuni.

Tot cu poșta de azi am îndrăznit să-ți trimit, domnule Târbățiu și un exemplar din volumul care cuprinde modestele mele discursuri rostite cu prilejul unirii noastre cu țara-mumă, România, în 1 Decembrie 1918 și apoi la diferite ocazii ca președinte al societății culturale „Astra” din Sibiu.

Ti le încchin ca prietenească amintire și te rog să le citești cu răgaz și să vestești mai departe ceeace vei găsi bun în gândurile mele.

Bine faceți, când vă feriți de politica blestemată, care propovăduiește ura între frații aceleiași națiuni și de toți nemernicii, cari prin momeli și făgăduieri prostesc lumea pentru ca să ajungă la puterea lumească, ci mai vârtos rogu-vă să întăriți credința, că neamul românesc are divina misiune de a păzi aci la gurile Dunării și în preajma Mării Negre geniul latinității, care a stăpânit odată lumea prin dreptatea sa și iar o va stăpâni odată prin iubirea sa de oameni, fiindcă ea, ginta latină, cum spune Alexandri, reprezintă Dumnezeirea pe pământ, iară Dumnezeu este iubire.

Primește o strângere de mâna de la fratele dumitale

V. Goldiș

Cartea menționată este volumul de *Discursuri rostite în preajma Unirii și la Asociațiunea Culturală Astra*, apărut la Editura *Cultura Națională*, București, 1928. Dedicăția este următoarea: "Plugarului român luminat, cuminte și muncitor P. Târbățiu din Comorâște prietenească amintire de la V. Goldiș, Arad, Ianuarie 929". Între paginile sale, plugarul a păstrat primele scrisori de la Goldiș, protejate în învelișuri din hârtie fină.

Împreună cu răspunsul său, Târbățiu a trimis și un exemplar din volumul de poezii *Vîntului*, pe care îl publicase în 1928. A doua scrisoare a lui Goldiș vine la doar 12 zile după prima:

Arad, 22-I-929

Mult Stimate Domnule Târbățiu,

Tin prin aceasta să Vă aduc viile mele mulțumiri pentru amabilitatea de a-mi trimite frumoasele Dumitale versuri adresate, chipu, Vântului. Le-am citit cu adevărată plăcere și nu știu ce să admir mai mult, inspirația poetică veritabilă ori forma lor drăgălașe și limba românească impecabilă și înflorită. Încă odată mulțumirile mele.

La dorința Dumitale cu poșta de azi am trimis la adresa din Comorâște clișeul de pe o fotografie a mea. Pentru persoana mea nu doresc nici o distincție. Mă simt chiar jignit când cineva mă laudă. Fiindcă nu prin cuvinte se pot lăuda oamenii, ci numai prin faptele lor.

Cu atât mai mult mă înveselește promisiunea de a face propagandă pentru Asociațiunea culturală "Astra", care a fost întemeiată de către părinții noștri mai vârtos întru luminarea plugarilor români, a satului românesc.

² Textele scrisorilor din articolul de față sunt transcrise integral din original, respectând ortografia lui Goldiș

În discursul meu rostit la Adunarea generală de la Arad în 8 noiembrie 1924 vei găsi satul, adevăratul obiectiv al Asociației. Am spus atunci, că „Asociațunea va înfășura în haina caldă a iubirii sale și a părinteștei sale îngrijiri țărăniminea română, dându-și toată osteneala s-o scoată din bezna pricinuită de nedreptatea vremilor trecute și de părăginirea păcătoasă a stăpânitorilor ei de pe vremuri, obligându-i drumul spre progres și lumină” (Discursuri, pag. 90.).

E muncă uriașe ce trebuie săvârșită până când plugarul român va fi în stare să pună integral în valoare toate minunatele sale aptitudini și virtuți, ce le are de la rasa latină și de la pământul pe care s-a încheiat. E adânc dureros, că astăzi încă acest minunat țăran cade prea ușor jertfă momelilor otrăvite, cari ascund nerușinate asalturi după procopseală și este adânc dureros, că nici rușinea morților nu ne-a opri din acest danț desmățat.

Care pește a refuzat vreodată să înghită fierul fatal ascuns în râmă sau în boțisorul de mămăligă? Atâtă vreme cât popoarele nu vor întrece pe pești în cumințenie, nu se va putea cobori fericirea pe pământ. Fiindcă adevărată pacoste a neamului nostru nu este săracia lui materială, care ușor ar putea să dispară, ci mai vârtos este deficitul lui moral, și acesta nu se poate acoperi cu împrumuturi în streinătate.

Sunt vesel cunoscând că ascultați îndemnurile bravului profesor Ilie Rusmir, președintele Despărțământului din Oravița al Asociației noastre culturale "Astra", fiindcă cultura numai ne poate scoate la liman. Educațunea este pregătirea individului pentru serviciul comunității și gândul solidarității trebuie să pătrundă sufletele tuturor înlocuind dihonia dintre noi, fiindcă la căpătâiul mamei bolnave toți copiii trebuie să simtă ceea ce-i leagă prin nașterea lor și să lapede de la sine tot ce-i desparte.

Scuză lungimea scrisorii acesteia, dar mi-e drag să stau de vorbă cu asemenea plugar, cum ești d-ta. Scrisorile mele și cartea mea le poți folosi cum vei crede d-ta că este util pentru binele comun.

Al D-Tale stimător și iubitor prieten

V. Goldiș

Asociația Astra este deseori menționată în scrisorile lui Goldiș. Tânărățiu s-a ținut de promisiunea de a-i „face propagandă”: numărul 4 din 1929 al *Zorilor Banatului* este dedicat asociației, prezentându-i pe larg scopurile și activitatea. Au fost folosite extrase din cartea trimisă de Goldiș.

Încă din aceste prime scrisori se remarcă intimidarea și deschiderea lui Goldiș față de țăranul Tânărățiu, un fenomen definit scurt de Țepelea: „*Un țăran care scria versuri în epoca pasiunilor electorale e o oază de lumină pentru V. Goldiș. De aceea sufletul lui se deschide în corespondență cu poetul țăran*” (ȚEPELEA, 1989: 304-307). O scrisoare din 15 mai 1930 conține comentarii deosebit de dure ale lui Goldiș cu referire la viața politică a României Mari, inclusiv la propriul său partid:

Vorbești de politică. E răul cel mare de care suferă biata țară. Politică ar fi bine să fie muncă pentru binele tuturor, pentru binele neamului și acum pentru binele Țării, fiindcă după ajutorul marelui Dumnezeu Țara acum este a neamului. Așa ar fi să fie, așa ar fi frumos dar, vai, ce scârnăvie e politica în Țara Românească, e alergarea pe întrecute a porcilor la vălău, e meșteșugul spurcaților de a birui pe cei curați, este arta de a îmbăta nefericitele mulțimi cu otrava minciunii; escroci, bandiții, trădătorii de neam, falsificatorii de cambii ajung să fie reprezentanții țării și ai unui neam nenorocit și prostit de alcoolul făgăduielilor minciinoase.

Dragă amice, Pavele, fugi de politică, fugi ca de Satana.

(...)

Nu Te sfătuiesc să Te înscrii într-un partid, nici chiar în partidul meu. Eu mă găsesc și rămân în partidul poporului, fiindcă îl știu pe generalul Averescu un mare erou, om de omenie, patriot adevărat care numai prin virtuțile sale s-a înălțat de jos din praf la cele mai înalte trepte ale societății, dar mulți din partidul lui sunt asemenei celorlalți din celelalte partide și m-ar durea sufletul ca să-ți pierzi iluziile și să-ți vezi veștejite nădejdile. Nu aștepta de la nimeni nimic, numai de la munca Dumitale, de la sufletul Dumitale.

Mai scrie-mi din când în când, fiindcă scrisorile Dumitale sunt pentru mine ca o adiere răcoritoare în năduful ce adeseori mă sufocă în această atmosferă a stricăciunii.

Pe atunci, *Zorile Banatului* își încetase apariția. Târbățiu, departe de a fi înstărit, nu își mai permitea costurile. Revista a rezistat pe piață până la mijlocul lui 1929 – doar șapte numere.³ Plugarul era interesat de politică, cu precădere de aspectele care aveau impact asupra țărănimii. În acest sens a lucrat în anii '40 cu Petre Nemoianu – idei ale lui Târbățiu au fost publicate de acesta în *Curentul* (NEMOIANU, 1942: 1-2) și folosite de Cercul Bănătenilor din București în lupta pentru demonstrarea superiorității miciei gospodării țărănești. La jumătatea deceniului, pe când *Cuvântul Satelor* se vedea nevoit să lupte pentru supraviețuire în noul climat politic, Târbățiu avea să-l numească pe Petru Groza *Un Christos al țărănimii*, într-o încercare de apropiere de Frontul Plugarilor (TÂRBĂȚIU, 1945: 2).

Din sirul scrisorilor trimise acestui plugar de Vasile Goldiș, aflăm că cei doi planuiau o colaborare: publicarea unui volum de versuri religioase, intitulat *Fragmente și minuni din copilăria lui Isus*. Târbățiu îi trimitea lui Goldiș extrase din manuscrisul în lucru. Manuscrisul complet din vara lui 1930 a fost dat de Goldiș profesorului Nicolae Popovici de la Academia Teologică din Arad. Conform unei scrisori din 24 iunie 1930, o comisie urma să îl analizeze „*ca să nu cuprindă ceva contrar învățăturilor bisericei noastre*”. În orice caz, Goldiș promitea că dacă eparhia nu îl va tipări, atunci va dispune să apară în seria Bibliotecii poporale a Astrei în toamna acelui an.

În contextul discuției despre acest proiect, în scrisoarea din 15 mai 1930 ieșe în evidență un alt pasaj amar:

Știi D-Ta bine că stăm rău de tot cu cărțile. Azi lumea citește numai murdăriile de gazete unde se înjură oamenii ca la ușa cortului. Editorii se lasă greu de tot, fiindcă-și tem paralele. E vremea rea, scumpul meu prieten. Cele sufletești nu au nici o trecere, ci vulgul aleargă după otrăvitele desfășări ale timpului și miroslul banului a suprimat pe cel al tămâiei. Nu vreau să desnădăjuiesc, fiindcă e păcat, dar nu cred să ajung eu vremi mai senine, ci voi muri în acest amurg trist al stricăciunii.

Manuscrisul *Fragmentelor* nu există în arhiva lui Târbățiu. În schimb am descoperit o scrisoare trimisă de Nicolae Popovici în vara lui 1930. Textul ei ne lămurește că manuscrisul conținea legende creștine în versuri. Popovici spune că Goldiș i-a „*dat mai departe mandatul ca să vorbesc cu Prea Sf. Părinte Episcop spre a le publica*” la Tipografia Diecezeană din Arad. Târbățiu este rugat să mai trimită material pentru carte. Nu este clar de ce proiectul nu a fost finalizat. 35 de ani mai târziu, în documentele pentru obținerea pensiei de urmaș, văduva plugarului includea în lista lucrărilor sale și acest manuscris. Deocamdată, soarta sa este necunoscută – există posibilitatea să fie găzduit de o arhivă din Arad, dacă nu a fost returnat; dacă a fost returnat, se poate să fi fost împrumutat de familie cuiva pentru cercetare și astfel să se fi pierdut. Aceasta este, de altfel, soarta multor lucrări ale plugarilor condeieri, despre care se cunosc detalii doar din surse secundare.

Corespondența dintre Goldiș și Târbățiu continuă pe parcursul lui 1930. O eventuală întâlnire este constant amânată. În vară, aşa cum anunță în 24 iunie, Goldiș pleacă în străinătate: *Căldurile de acum îmi fac foarte rău și trebuie să fug repede din calea lor*. La revenirea în țară, îl anunță cu regret pe Târbățiu că este *năpădit de atâtea agende* încât nu poate participa la rugă (serbarea religioasă tradițională) din 8 septembrie de la Comorâște. La începutul lui octombrie, Goldiș îi transmite plugarului că a dispus ca secretarul Astrei din Sibiu să îi trimită urgent câteva clișee, tot în scop de propagandă în Banat. Datată 8 octombrie 1930, aceasta este ultima scrisoare a lui Goldiș identificată până în prezent în arhiva lui Târbățiu.

Conform scrisorii din 24 iunie 1930, Goldiș intenționa ca în toamna aceluia an să facă un turneu politic în Banat, prilej cu care să îl viziteze pe Târbățiu la el acasă. Sănătatea nu i-a permis să participe la congresul Astrei din 12-14 noiembrie 1930 de la Caransebeș. Aici, în absență, a fost reales președinte al asociației, într-o ședință care a stârnit un scandal de proporții la nivel național.

³ Târbățiu a scos pe piață în 1938 o altă publicație cu același nume, dar cu un profil diferit, generalist. Aceasta a apărut până la jumătatea lui 1940, când închiderea a fost forțată de scumpirile hârtiei și tușului din cauza războiului.

Presa și documentele vremii – dar nu cele ale Astrei – descriu o adunare haotică și un comportament rușinos al participanților, pe care mitropolitul Ardealului, Nicolae Bălan, i-a potolit lovind cu toiacul în masă. Perpessicus vedea în acestea consecința politică (TOMONI, 2015: 487-489). Nu se știe dacă Târbățiu a fost unul dintre miile de oameni care au întâmpinat venirea Astrei (și a regelui!) în Caransebeș, nici dacă a făcut parte dintre țărani care au asistat la lucrările congresului. Evenimentele acelor zile i s-ar fi părut, cu siguranță, profețite de rândurile tăioase pe care i le trimisese Goldiș...

Imediat după al Doilea Război Mondial, publicațiile țărănești și-au încetat apariția iar plugarii condeieri nu au mai tipărit aproape nimic. Arhivele lor s-au pierdut în mare parte. Cea a lui Târbățiu a fost conservată în stare bună de către familie, dar este incompletă. La începutul anilor '60, a ales să distrugă o parte din ea. Motivul: se mutase la Timișoara, alături de fiul său, iar autoritățile au început să se intereseze de ce nu mai publică nimic. În arhiva sa există un mare gol în anii '30 – plugarul a considerat că materialele din timpul domniei lui Carol al II-lea erau periculoase. Nu este exclus ca astfel să se fi pierdut alte scrisori ale lui Goldiș.

Chiar și aşa, dintr-un șir scurt de scrisori, reies detalii inedite care completează portretul unui mare intelectual și om politic. Goldiș, o personalitate marcantă a României interbelice și protagonistul unor evenimente controversate (precum ruptura de Iuliu Maniu din 1926) aduce critici dure scenei politice autohtone. Pe de altă parte, într-un interviu acordat cotidianului *Ordinea* din București despre mișcarea celor de *Cuvântul Satelor*, Goldiș vorbea despre nevoia lor de a găsi un conducător pentru a forma un partid (RĂMNEANTU, CIUCUREL, 2005: 87). Printre ei se număra același Paul Târbățiu căruia îi scria să se ferească de partide și de politică, cel mai mare rău al țării. Care este motivul acestei dualități a lui Goldiș? O posibilă cheie este oferită de îndemnul din scrisoarea de la 15 mai 1930: *Nu aștepta de la nimeni nimic, numai de la munca Dumitale, de la sufletul Dumitale*. Prin munca sa controversată pe plan politic și prin încercarea de a conduce în continuare Astra în cele mai tumultuoase vremuri de până atunci ale asociației, Goldiș își asumase un rol de sacrificiu. Singur împotriva tuturor, fără vreo așteptare de la colegii săi în epoca unor constante dezamăgiri, marea cărturar arădean își asumase la bâtrânețe misiunea de a ghida societatea românească spre mai bine.

Bibliografie

- ***, *Câteva cuvinte pentru cărturarii dela sate*, în *Zorile Banatului*, Comorîște, anul I, nr. 1, 1928
NEMOIANU, Petre, *Metode pentru îmbunătățirea agriculturii*, în *Curentul*, 5040, 1942
RĂMNEANTU, Vasile; CIUCUREL, Lucian, *Istoricul gazetei «Cuvântul Satelor» (scris de Ion Ciucurel)*, Timișoara, Editura Mirton, 2005
ŞIMĂNDAN, Emil, *Călătorie prin veac: Gabriel Tepelea în dialog cu Emil Șimăndan*, ediția a II-a, Arad, Editura Fundației „Ioan Slavici”, 2000
TÂRBĂȚIU, Paul, *Un Christos al țărănimii!*, în *Cuvântul Satelor*, fără număr, 1945
TOMONI, Dumitru, *Vasile Goldiș, președinte al „ASTREI” (1923-1932). Alegerile de la Timișoara și Caransebeș*, în *Analele Aradului*, Arad, anul I, 2015, pp. 471-489
TEPELEA, Gabriel, *Plugarii condeieri din Banat*, București, Editura „Cercului Bănațenilor”, 1943
TEPELEA, Gabriel, *Corespondența lui Vasile Goldiș cu poetul țăran Paul Târbățiu*, în *Optiuni și retrospective*, București, Editura Eminescu, 1989
VINTILĂ, Petru, *Țărani condeieri din Banat*, în *Albina*, București, nr. 37, 1978

**II. GERMAN CULTURE - CULTURE ALLEMANDE/
CULTURĂ GERMANĂ**

**Coordinator/Coordinateur/Coordonator:
Rodica BIRIŞ**

DEUTSCHE LITERATUR IM RUMÄNISCHEN KÖNIGREICH: DAS BEISPIEL CARMEN SYLVAS

GERMAN LITERATURE IN THE ROMANIAN KINGDOM: THE EXAMPLE OF CARMEN SYLVA

LITTÉRATURE ALLEMANDE AU ROYAUME DE ROUMANIE: L'EXEMPLE DE CARMEN SYLVA

LITERATURĂ GERMANĂ ÎN REGATUL ROMÂNIEI: EXEMPLUL LUI CARMEN SYLVA

Alina Elena BRUCKNER

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

bruckner.alina@gmail.com

Abstract

Die Autorin setzt sich zum Ziel, *Carmen Sylvas* als deutsche Autorin im rumänischen Königreich zu untersuchen. Dabei handelt es sich in erster Linie um eine Präsentation der literarischen und historischen Figur Carmen Sylva, auch als Königin Elisabeth von Rumänien in der Geschichte bekannt. Ihre soziale und literarische Aktivität hat dazu beigetragen, die rumänische Kultur im damaligen westeuropäischen Raum bekannt zu machen. Dennoch nehmen die Besonderheiten der rumänischen Gesellschaft zur Anfangszeit der rumänischen Monarchie Einfluss auf die literarische Anerkennung der dichtenden Königin: die nationalistischen Tendenzen, die eher frankophile Stimmung, die große Anzahl der männlichen Autoren auf die literarische Szene – alle diese sind Aspekte, die in diesem Artikel untersucht werden.

Abstract

The author of this article intends to analyze the personality of Carmen Sylva as a German writer in the Romanian Kingdom. Therefore it is necessary first and foremost to present the literary and historical personality Carmen Sylva, also known as Queen Elisabeth of Romania, whose social and literary activity contributed to the promotion of the Romanian culture in Western Europe. Nonetheless, the particularities of the Romanian society in the early period of the monarchy influence the literary acknowledgement of the writing queen: the nationalist tendencies, the rather Francophile attitudes, as well as the predominance of male authors in the Romanian literature of the time are all aspects analyzed in this article.

Résumé

L'auteure se propose d'analyser la personnalité de Carmen Sylva en tant qu'écrivaine de langue allemande dans le Royaume de Roumanie. A ce propos, il faut d'abord présenter la personnalité littéraire et historique de Carmen Sylva, connue aussi sous le nom de reine Elisabeth de Roumanie, dont l'activité sociale et littéraire a encouragé la promotion de la culture roumaine dans l'espace ouest-européen. Néanmoins, les particularités de la société roumaine au début de la monarchie influencent la réception de l'œuvre littéraire de la reine-écrivaine: les tendances nationalistes, les attitudes plutôt francophiles, la prédominance des auteurs masculins sur la scène littéraire comptent parmi les aspects abordés dans cet article.

Rezumat

Autoarea articolului de față își propune să analizeze personalitatea Carmen Sylvei în ipostaza de scriitoare de limbă germană în regatul României. În acest sens se impune în primul rând o prezentare a personalității literare și istorice a Carmen Sylvei, cunoscută și ca Regina Elisabeta a României, a cărei activitate social și literară a dus la promovarea culturii românești în spațiul vest-european. Totuși, particularitățile societății românești din perioada timpurie a monarhiei influențează receptarea literară a reginei-scriitoare: tendințele naționaliste, atitudinile mai degrabă francofile, predominanța autorilor masculini pe scena literară reprezintă aspecte analizate în articolul de față.

Schlüsselwörter: Carmen Sylva, Rumänisches Königreich, Nationalismus, literarische Anerkennung

Key words: Carmen Sylva, Romanian Kingdom, nationalism, literary acknowledgement

Mots-clés: Carmen Sylva, Royaume de Roumanie, nationalisme, reconnaissance littéraire

Cuvinte cheie: Carmen Sylva, Regatul României, naționalism, recunoaștere literară

Einführung – Carmen Sylva als emblematische Figur in der rumänischen Kultur

Die geborene deutsche Prinzessin Elisabeth zu Wied (1843 – 1916) wurde durch Heirat mit dem damaligen Fürsten Carol I von Rumänien, der aber auch eine deutsche Herkunft hatte, die erste Königin Rumäniens. In dieser Position setzte sie sich konsequent für die Förderung rumänischer Kultur und Kunst ein, nicht nur durch die finanzielle Unterstützung von rumänischen Schriftststellern und Künstlern, sondern auch durch ihre eigene literarische Tätigkeit. Unter dem Künstlernamen „Carmen Sylva“ schrieb die Königin in deutscher Sprache und veröffentlichte in deutschen Verlagen, aber kurz nach ihrem literarischen Debut ließ sie ihre Werke auch in rumänischer Übersetzung in Rumänien veröffentlichen. Teil dieser reichen literarischen Aktivität ist auch ihre eigene Übersetzungstätigkeit, wobei sie selbst rumänische Literatur ins Deutsche übersetzte und in deutschen Verlagen oder literarischen Zeitschriften und Familienblättern mit hoher Auflage veröffentlichte.

Dass Carmen Sylva aber vielleicht die wichtigste Vermittlerin zwischen der deutschen und der rumänischen Kultur war, muss man heute unbedingt anerkennen. Es ist durch ihr positives Wirken, dass Literatur, Wissenschaft und Kunst in Rumänien aufblühten und ein nie bevor gekanntes Niveau erreichten. In diesem Sinne ist auch das literarische Werk Carmen Sylvas sehr wichtig, denn eine große Anzahl ihrer Werke thematisieren Aspekte der rumänischen Geschichte und Kultur (zum Beispiel die Sagen- und Märchensammlungen), sie spielen sich im bäuerlichen Dekor ab, oder preisen die Schönheit der rumänischen Landschaft (wie der sehr erfolgreichen Band *Pelesch Märchen*). Ihr Interesse für die Geschichte und Dichtung des rumänischen Volkes, sowie ihre Freundschaft mit dem rumänischen Dichter Vasile Alecsandri haben ihren Wunsch beeinflusst, rumänische Volksliteratur ins Deutsche zu übertragen, obwohl diese schriftstellerische Aktivität – laut der Königin selbst in ihrem Tagebuch – ursprünglich als therapeutisches Mittel nach dem frühzeitigen Tod ihres einzigen Kindes, Prinzessin Maria, angefangen hat. Mit der Zeit erkannte aber die Königin in ihrer literarischen Aktivität eine kulturelle Mission, da sie dadurch zu einem besseren Verständnis Rumäniens im westeuropäischen Raum beitrug.

Als gebürtige deutsche Prinzessin war Elisabeth zu Wied von der westeuropäischen Kultur geprägt. Die rumänische Oberschicht der Zeit war ausgesprochen frankophil, von französischer Kultur geprägt und vorwiegend in Erziehungsinstitutionen in Paris (Klosterschulen, Pensionaten, Universitäten) erzogen und somit wurde am Bukarester Hof vornehmlich Französisch gesprochen.

Gemäß aber ihrer Vorstellung von einer idealen Landesmutter, betrachtete Carmen Sylva das Erlernen der rumänischen Sprache und die Pflege des rumänischen Volks- und Kulturguts als Teil ihres königlichen Berufs. Deshalb lernte sie relativ schnell Rumänisch und zeigte sie sich bei Besuchen im Land sowie bei dem Schlossfesten in rumänischer Tracht, womit sie in der Bevölkerung auf Sympathie stieß. Neben der Wohltätigkeit- und den Repräsentationspflichten, denen Elisabeth als Fürstin seit der Ankunft in Rumänien nachkam, entwickelte sie vor allem ab 1875 (das Jahr der Bekanntschaft mit dem rumänischen Dichter Vasile Alecsandri und dem Komponisten Zdislaw Lubics, eingestellt als Hofpianist in Bukarest) eine rege kulturelle Tätigkeit, die zu ihrer näheren Bekanntschaft mit rumänischen und ausländischen Künstlern, Musikern und Schriftstellern führte.

Die rumänische Kultur zur Zeit Carmen Sylvas

Carmen Sylvas literarisches Schaffen umfasst ungefähr drei Jahrzente¹. In dieser Zeit ist eine Reihe von bedeutenden rumänischen Schriftstellern tätig gewesen, die einen großen Einfluss auf die Entwicklung der rumänischen Literatur und Kultur hatten.

In der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts erlebte die rumänische Nationalliteratur ein wichtiges Aufblühen. Die literarische Gesellschaft „Junimea“ aus Iasi bestand schon seit 1863. Titu Maiorescu, der Gründer und Leiter der Gesellschaft, der von der deutschen Kultur geprägt war², hatte um 1870 in seiner literarischen Zeitschrift „Con vorbiri literare“ bedeutende rumänische Schriftsteller veröffentlicht, die heute zu den Klassikern rumänischer Literatur gezählt werden: Mihai Eminescu, Ion Luca Caragiale, Ion Creangă. Maiorescus ästhetisches Programm war dagegen exklusiv: vom Schriftsteller forderte er vor allem „wahres Empfinden und Sprachauthentizität“ [MAIORESCU, 1998, 86]. Maiorescu würdigte Carmen Sylvas Übersetzungsleistung *Rumänische Dichtungen*³ in einem Artikel zur Vermittlung rumänischer Literatur im Ausland⁴. Ebenfalls übersetzte Titu Maiorescu einzige Novellen Carmen Sylvas ins Rumänische und Livia Maiorescu, Titu Maiorescuses Tochter, übersetzte auch ein episches Werk Carmen Sylvas.

Der Einfluß westeuropäischer literarischer Strömungen in Rumänien ist von einer Zeit- und Inhaltsverschiebung gekennzeichnet. Mihai Eminescu, der nationale rumänische Dichter (1850 – 1889) stand in der Tradition der deutschen Romantik; Ion Creangă (1837 – 1889) oder Ion Luca Caragiale zählt man zum "ruralen Naturalismus" [CĂLINESCU, 1982, 477].

Gegenbewegungen zu „Junimea“ sind in der rumänischen Literatur nach 1880 festzustellen. Die Gruppierung um Alexandru Macedonski und die literarische Zeitschrift „Literatorul“ vertrat einen rigorosen Formalismus. Macedonski betrachtete sich als Vorreiter des Symbolismus in Rumänien. Unter seinen Anhängern hat Th. M. Stoenescu die Übersetzung einer Kriegserzählung Carmen Sylvas veröffentlicht: *Pablo Domenich*, während Dului Zamfirescu, als diplomatischer Abgeordneter in Italien, die Königin zur Zeit ihrer Verbannung oft in Venedig besuchte⁵. Ebenfalls zur Gruppierung um Macedonski gehörte auch Ștefan Velescu, von dem eine ausführliche und positive Rezension bezüglich Carmen Sylvas Theaterstücks *Meister Manole* stammt⁶. Ein weiterer

¹ Die Schaffenzzeit der Königin Elisabeth wird auf die Zeitspanne ihrer Veröffentlichungen unter dem Pseudonym „Carmen Sylva“ abgegrenzt, d.h. die Zeitspanne 1880 – 1912

² Titu Maiorescu studierte Philosophie in Berlin (1858 – 1859) und erhielt 1859 die Doktorwürde der Universität Giessen.

³ Der Band *Rumänische Dichtungen* wurde zum ersten Mal im deutschen Verlag Kröner aus Leipzig im Jahre 1881 veröffentlicht. Unterm demselben Titel hat aber die Königin (unter dem Pseudonym E.Wedi) vorher, im Jahr 1878, Übersetzungen von drei rumänischen Gedichten (von Vasile Alecsandri und Mihai Eminescu) in der deutschen Zeitschrift veröffentlicht.

⁴ Titu Maiorescu, *Literatura română și străinătatea* (1882) in: Titu Maiorescu, *Critice*, București 1998, S. 261 – 264

⁵ Zamfirescu wurde von Rom nach Athen versetzt, als Gerüchte über seine angebliche Verbindung zur Familie Văcărescu den rumänischen Hof erreichten; Zamfirescu hatte es geweigert, geheimes Protokoll über die Königin und ihre Hofdame Elena Văcărescu zu führen, laut Gabriel Badea-Păun, *Carmen Sylva – uimitoarea regina Elisabeta a României*, București 1998, S. 18.

⁶ Ștefan Velescu – *Carmen Sylva: Mesterul Manole. Recenzie critică*, București 1891, laut Silvia Zimmermann, *Carmen Sylva – Selbtsmythisierung und prodynastische Öffentlichkeitsarbeit durch Literatur*, Marburg 2001, S. 240

Vertreter dieser Richtung ist der Schriftsteller und Kritiker N. Petrașcu, der eine huldigende Studie zu Carmen Sylvas Werk veröffentlicht hat⁷. Die Tendenzliteratur um 1881 also, deren Sprachrohr die Zeitschrift „Contemporanul“ war, verstand sich als starke Gegenbewegung zur „Junimea“ des Titu Maiorescu.

Nationalistische Tendenzen treten ab 1890 verstärkt auf. Zu den sogenannten „ruralen Romantikern“ [CĂLINESCU, 1982, 567] mit der Zeitschrift „Revista nouă“ gehört Barbu Ștefănescu Delavrancea, der 1892 das Werk der Königin in einigen anonym veröffentlichten Artikeln heftig kritisierte, aber auch Ion G. Ionescu-Gion, der aus Carmen Sylvas Werk ins Rumänische übersetzte. Zu den weniger bekannten Schriftstellern dieser Periode zählt man Petre Dulfu – der Verfasser der im rumänischen Raum berühmten literarischen Figur Păcală – der Gedichte Carmen Sylvas ins Rumänische übersetzte, und auch Haralamb G. Lecca, von dem die Übersetzung eines Theaterstücks und die dramatische Überarbeitung des Romans *Deficit* von Carmen Sylva erschienen.

George Coșbuc, Dichter der „ruralen Romantik“ und später Vertreter der nationalistischen Tendenz in der Literatur um 1900, Mitgründer (zusammen mit Alexandru Vlahuță) und Redakteur der Zeitschrift „Semănătorul“, veröffentlichte mehrere Übersetzungen von Carmen Sylvas Dichtungen. Obwohl viele Werke Carmen Sylvas von einer Reihe rumänischer Übersetzer dem rumänischen Volk in Buchform und in Periodika zugänglich gemacht wurden, schuf erst George Cosbuc 1906 eine gute Übersetzung ihrer Dichtungen, die die Kritiker der Zeit verehrten.

Die nationalistische Tendenz um 1900 in der rumänischen Literatur um die literarische Zeitschrift „Semănătorul“ grenzte sich ebenfalls von „Junimea“ ab und vertrat eine Literatur mit verstärkter gesellschaftlicher Relevanz, mit didaktischen und nationalen Tendenzen für die ländliche Bevölkerung. Unter den Vertretern dieser nationalistischen Tendenz um 1900 sind zwei Übersetzer Carmen Sylvas ins Rumänische zu nennen: Ștefan Octavian Iosif und Octavian Goga.

Die völkisch-nationalistischen Tendenzen um 1906 – vornehmlich die Gruppierung „Viața românească“ – forderte eine Literatur, die das bäuerliche Leben analysiert. Da in Rumänien die Erwartung in eine nationale Literatur zu dieser Zeit sehr groß war, wurden die zeitgenössischen literarischen Strömungen aus Europa erst viel später aufgenommen. Trotz der politischen filofranzösischen Stimmungen in Rumänien, wurde auf Kulturebene keine Annäherung zur französischen Literatur gemacht. Da die Königin eine deutsche Herkunft hatte, fand sie es schwer eine literarische Anerkennung in Rumänien zu erlangen. Bedingt durch ihre soziale Position, konnte sie zwar keine literarische Gesellschaft in Rumänien frequentieren. Sie war aber seit 1881 Ehrenmitglied der Rumänischen Akademie (Abteilung für Literatur) und nahm zusammen mit König Carol I. an den Sitzungen der Akademie teil. Die kunstliebende Königin veranstaltete eigene literarische und musikalische Salons in Bukarest und Sinaia, die sowohl ausländische als auch rumänische Schriftsteller, Künstler und bedeutende Persönlichkeiten als Gäste hatte.

Zudem war die literarische Szene in Rumänien zur Zeit Carmen Sylvas von männlichen Autoren dominiert; die weiblichen Autoren spielten in dieser Zeit keine Rolle und wurden kaum bekannt. Die politischen und nationalistischen Tendenzen in den literarischen Gesellschaften muss man auch erwähnen. Angesichts der politischen Ereignisse zu Carmen Sylvas Lebzeiten (Vereinigung, dann Unabhängigkeitserklärung der rumänischen Fürstentümer, Erhebung zum Königreich), wurde auch in der Literatur die nationale Note gesucht und hervorgehoben⁸. Eine kosmopolitische Perspektive war allgemein unerwünscht und eine nichtrumänische Thematik wurde eigentlich kaum erlaubt.

⁷ N. Petrașcu – *Carmen Sylva. Schiță critică*, București: Imprimeria Statului 1899, laut Silvia Zimmermann, *op.cit.*, Marburg 2001, S. 240

⁸ Man muss hier die Entwicklung der nationalistischen Tendenzen in den literarischen Gruppierungen erwähnen: von „Junimea“ (gegründet 1863) bis zur „Viața românească“ (1906), Vgl. George Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, București 1982, S. 661.

Carmen Sylvas Beziehungen zu rumänischen Autoren

Die Kontakte der Königin zu den literarischen Persönlichkeiten Rumäniens sind vornehmlich von Einladungen dieser am königlichen Hof erfolgt. Titu Maiorescu und Vasile Alecsandri sind als häufige Besucher am Hof bekannt. Biographien zu Carmen Sylva berichten auch über den Versuch einer Förderung des bedeutenden Dichters Mihai Eminescu durch die Königin, angesichts der unterschiedlichen Sozialhaltung: dichtende Königin, Mäzenin und selbsterklärte Kosmopolitin, auf einer Seite und selbstbewussten Dichter, Bohemien und vehementen Nationalist, auf der anderen Seite⁹. Es gibt einige wenige gegenseitige Übersetzungen Eminescus und Carmen Sylvas: Eminescu übersetzte Carmen Sylvas Opernlibretto *Vârful cu dor*, indem von Camen Sylva die erste Übersetzung Eminescus in einer fremden Sprache stammt. Trotz aller Unterschiede zwischen dem Dichter Eminescu und der Schriftstellerin Carmen Sylva gibt es einige Gemeinsamkeiten: beide gehören zur romantischen Tradition und haben eine Vorliebe für Phantasie, Märchenmotivik und Volksdichtung.

Gegenseitige Sympathie und literarische Anregung verband Carmen Sylva mit Vasile Alecsandri. Auf Alecsandris Ermutigung traf Königin Elisabeth 1878 die Entscheidung, ihre ersten literarischen Versuchungen unter dem Pseudonym E. Wedi zu veröffentlichen. Der Dichter Vasile Alecsandri (1821 – 1890) war ein unsteter und leidenschaftlicher Reisender. Als Vertrauter des Fürsten Alexandru Ioan Cuza, hatte er seit 1858 in Westeuropa für die Vereinigung der rumänischen Fürstentümer vermittelt. In Italien 1858 war er ein gern gesehener Gast der Salons, unterhielt aber Beziehungen vorwiegend zu kleineren Dichtern¹⁰. In Frankreich besuchte er 1882 die Feierlichkeiten des Felibres in Montpellier. Das Dichten begann Alecsandri 1877 während des rumänischen Unabhängigkeitskrieges, indem er seine zahlreichen Kriegslieder und patriotischen Gedichte in Zeitungen und Zeitschriften im Volk verbreiten ließ. Von ihm stammt eigentlich das noch heute berühmte Lied der Vereinigung Rumäniens *Hora unirii* (1865), sowie die königliche Hymne zur Regierungszeit Carols. Zu Lebzeiten wurde Alecsandri in der Bevölkerung sowie von den literarischen Gesellschaften (vor allem „Junimea“) als „Dichter der Nation“ und „König der Dichtung“ [CĂLINESCU, 1982, 312] verehrt. Carmen Sylva verdankt dem Dichter Vasile Alecsandri einen Großteil ihres Wissens über rumänische Sagen und Volkslieder. Die Wirkung Alecsandris auf Carmen Sylva ist vor allem in Texten der Autorin festzustellen, die sich an die rumänische Volksdichtung und an die Volksdichtungssammlung Alecsandris orientieren. Die stereotypische Darstellung der rumänischen Bauern (der Hirte, das rumänische Bauernmädchen) in Carmen Sylvas Werk erinnert ebenfalls an Alecsandris idyllische Sicht über das ländliche Leben.

Eine weitere literarische Beziehung Carmen Sylvas zu einem rumänischen Schriftsteller, vergleichbar mit der Freundschaft mit Alecsandri, ist nicht bekannt. Carmen Sylva erwähnt weder in ihrem Werk noch in Briefen eine andere literarische Persönlichkeit Rumäniens mit derselben Verehrung, wie sie über Alecsandri schreibt. Nach dem Tod Alecsandris hatte Carmen Sylva keine enge Beziehung mehr zur rumänischen Literatur.

Zur rumänischen Literatur und Kultur gehört Carmen Sylva insbesondere durch ihre Übersetzung rumänischer Dichtungen ins Deutsche, aber auch durch die Übersetzung ihrer Werke ins Rumänische von bekannten rumänischen Schriftstellern, durch die zahlreichen Rezensionen und Kritiken zu ihrem schriftstellerischen Werk in der rumänischen Presse und nicht zuletzt durch die Beziehung der dichtenden Königin zu den Vertretern rumänischer Kultur und Literatur.

Politische Tendenzen

Politisch betrachtet ist die Regierungszeit der deutschen Dynastie in Rumänien – obwohl sie von den führenden rumänischen Staatsmännern des 19. Jahrhunderts unterstützt wurde¹¹ – noch heute ein heikles Thema der rumänischen Geschichte. Aus diesem Grund gehörten auch die Werke

⁹ Über diese Begegnung erzählt Gabriel Badea-Păun in seinem schon erwähnten Buch (s. Fußnote 5).

¹⁰ George Călinescu, *op.cit.*, București 1982, S. 291

¹¹ Mai 1866 wurde Karl von Hohenzollern zum Fürsten der Vereinigten Rumänischen Fürstentümer ernannt, um den Streiten zwischen den thronberechtigten rumänischen Bojarenfamilien ein Ende zu setzen

Carmen Sylvas bis vor 1990 zu einer schwer zugänglichen Literatur und eigentlich nicht die Schriftstellerin, sondern die historische Person war verehrt.

In seinem Aufsatz *Volksmärchen und Volksmärchenerzählen in Rumänien* (1993) berichtet Ioan Taloș von einem offiziellen Verbot gegen die Märchen in Rumänien unmittelbar nach dem Sturz des königlichen Hauses, weil die darin auftretenden Gestalten (Prinzen, Prinzessinnen, Könige usw.) zu stark an das Königtum hätten erinnern können.¹² Trotz der politischen Zensur zur Zeit der kommunistischen Regierung gibt es in George Călinescus Literaturgeschichte Fotos des Königspaares, sowie eine Erwähnung des Schriftstellernamens der Königin.

Das erste literarische Werk Carmen Sylvas, das 1990 neu erschienen ist - unmittelbar nach dem Sturz der kommunistischen Diktatur und nach der darauf folgenden Privatisierung beziehungsweise Gründung neuer Verlage – ist der erste Band der Sagen- und Märchensammlung *Aus Carmen Sylvas Königreich*, das heißt die *Pelesch Märchen*¹³. Diese Neuauflage folgt eigentlich der ersten Auflage in Rumänien von 1882.

Obwohl man Carmen Sylvas Wirken als Gönnerin der Künste eine Rolle in der rumänischen Kulturgeschichte zumißt, findet ihr schriftstellerisches Werk in Rumänien wenig Würdigung. Dass die Widmungen der Schriftstellerin und Mäzenin der Literatur Carmen Sylva durch angesehene Schriftsteller in Zeitungen und Zeitschriften der Zeit mit dem Tod der Königin ein Ende fanden, wird es deutlich, dass das Lob zu ihren Lebzeiten nicht der Dichterin, sondern vornehmlich der Königin galt. Wird also der Ruhm der Schriftstellerin auf ihre Position als Königin gegründet, oder auf den Zauber ihrer Persönlichkeit?

Die gescheiterte Mythisierung der Königin Elisabeth – „Carmen Sylva“ in Rumänien sieht man in der viel größeren persönlichen Autorität und der zeitgenößischen Mythisierungstendenz ihres Gatten, der König Carol I von Rumänien begründet¹⁴. Darunter versteht man eigentlich, dass Carmen Sylva selbst durch ihr schriftstellerisches Werk bei der Mythisierung ihres Gatten beigetragen hat.

Schlussbemerkungen

Über der historischen Gestalt Elisabeth Königin von Rumänien sind zahlreiche Aspekte zu erwähnen. Aber noch größeres Interesse soll man für die literarische Figur Carmen Sylva zeigen. Darin ist die ganze komplexe Persönlichkeit dieser durchaus im persönlichen Leben unglücklichen Königin zu finden. Wer eine von Carmen Sylvas Dichtungen oder Märchen liest, beobachtet die Schwermut und den allgemeinen melancholischen Ton. Ihre Werke sind durch eine auffallende Betonung des Gefühls, der Subjektivität geprägt. Persönliche Erlebnisse und Ansichten sind also dichterisch wiedergegeben.

Trotzdem wäre noch ein Aspekt zu berücksichtigen: Ihre großen Leistungen in dem kulturellen und sozialen Bereich im rumänischen Königreich haben dazu geführt, dass sie mehr unter dieser Perspektive betrachtet wurde. In ihrem Versuch, als gute, engagierte Königin und echte „Landesmutter“ sich in der rumänischen Gesellschaft bekannt zu machen, hat die Königin selbst diese Rolle in den Vordergrund gestellt, worauf natürlich auch die kulturellen und politischen Bedingungen der Epoche großen Einfluss hatten.

Anstatt aller möglichen Schlussfolgerungen, sollten vielleicht die Worte der Königin selbst anlässlich ihres 70. Geburtstages, bedacht werden: „Ich bleibe lieber als Legende in den Herzen der Menschen, als in Stein und Marmor, kalt und fremd und gleichgültig“ [SOMMER, 1916, 59].

¹² Silvia Irina Zimmermann, *Der Zauber des fernen Königreichs – Carmen Sylvas „Pelesch Märchen“*, Stuttgart 2011, S. 14.

¹³ Ibid. S. 14

¹⁴ Laut Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, 1997, S. 250

Literaturverzeichnis

- BADEA-PĂUN, Gabriel, *Carmen Sylva – uimitoarea regina Elisabeta a României*, București: Humanitas 1998
- BOIA, Lucian, *Istorie și mit în conștiința românească*, București: Humanitas, 1997
- BRUCKNER, Alina, *Carmen Sylva als Massenliteraturautorin*, Hamburg: Dr. Kovac, 2017
- CĂLINESCU, George, *Istoria literaturii române de la origin până în prezent*, București: Minerva, 1992
- MAIORESCU, Titu, *Critice (1866 – 1907)*, București: Albatros, 1998
- SOMMER, Lina, *Briefe einer einsamen Königin*, München, 1916
- ZIMMERMANN, Silvia Irina, *Carmen Sylva – Selbstmythisierung und prodynastische Öffentlichkeitsarbeit durch Literatur*, Marburg, 2001
- ZIMMERMANN, Silvia Irina, *Der Zauber des fernen Königreichs – Carmen Sylvas „Pelesch Märchen“*, Stuttgart: Ibidem, 2011

**III. SLAVIC LANGUAGE AND CULTURE-ROMANIAN
LANGUAGE AND LITERATURE/LANGUE ET
LITTÉRATURE SLAVE-LANGUE ET CULTURE
ROUMAINE/LIMBĂ ȘI CULTURĂ SLAVĂ-LIMBĂ ȘI
LITERATURĂ ROMÂNEASCĂ**

**Coordinator/Coordinateur/Coordonator:
Virginia POPOVIĆ**

SOME INFORMATION ABOUT PROCESS OF TEACHING-LEARNING AT FACULTY OF PHILOSOPHY IN NOVI SAD, SERBIA

UNELE INFORMAȚII DESPRE PROCESUL DE PREDARE-ÎNVĂȚARE LA FACULTATEA DE FILOSOFIE DIN NOVI SAD, SERBIA

Virginia POPOVIĆ

Facultatea de Filosofie,

Universitatea din Novi Sad

popovic.virdjinija@ff.uns.ac.rs

Abstract

During the last years new information and communication technologies used in classes of Romanian literature are increasingly used at Department of Romanian Studies in Novi Sad. These technologies facilitate the realization of this process. Here we have educational technology that has dual nature, on the one hand resources generated by the technological revolution and used in education and, on the other hand systematic work of designing and evaluation of the entire learning process. Professor of Literature thanks to these technologies takes the role of guide and then functions as a communicator. University students remain the basical preoccupation: to learn, either by traditional methods or by E-learning. Professor in teaching his lessons of literature uses PowerPoint Graphics program, digital and virtual libraries, online catalog, film as audiovisual method and technical links (e-mail, Facebook). New technologies used into Romanian literature classes at the Faculty of Philosophy in Novi Sad help students through their learning process. An important phase in the process of teaching-learning is provided by virtual libraries, or for purchasing information and searching books in Serbian libraries.

Rezumat

Noile tehnologii informaționale și comunicătionale aplicate la orele de literatură română în ultimii ani și-au luat avânt la Departamentul de Limba și Literatura Română din Novi Sad. Aceste tehnologii facilitează realizarea acestui proces. Aici avem în vedere tehnologia educațională care are natură dublă: pe de o parte mijloacele generate de revoluția tehnologică și utilizate în instruire și, pe de altă parte, activitatea sistematică de proiectare și evaluare a întregului proces instructiv. Profesorul de literatură datorită acestor tehnologii își asumă mai întâi rolul de ghid și apoi funcția de comunicator. Stundentului, îi rămâne preocuparea lui fundamentală, de a învăța, ori prin metode tradiționale sau prin E-learning. Profesorul în predarea lecțiilor din literatură folosește programa grafică PowerPoint, bibliotecile digitale și cele virtuale, catalogul online, filmul ca metodă audiovizuală cât și legăturile tehnice (e-mail, Facebook). Noile tehnologii aplicate la orele de literatură română la Facultatea de Filosofie din Novi Sad ajută studenții în procesul de învățare. La fel, o fază importantă în procesul de pedare-învățare o au bibliotecile virtuale, ori pentru achiziționarea de informații sau de căutare a cărților prezente în bibliotecile din Serbia.

Keywords: Department of Romanian Language and Literature, Romanian literature, Novi Sad, technology, teaching, learning, Internet

Cuvinte-cheie: Departamentul de Limba și Literatura Română, literatura română, Novi Sad, noi tehnologii, predare, învățare, Internet

I. Introducere

Procesul didactic în secolul XXI suferă schimbări substanțiale. Noua concepție a învățământului ce se abate într-o măsură mai mică sau mai mare de instruirea tradițională, transformă profesorul din comunicator de cunoștințe în manager al formării competențelor epistemiole. Actualele circumstanțe și cerințe de desfășurare a activității didactice conform celor reclamate de Procesul de la Bologna duc la implementarea unor noi metode și strategii de instruire care ar putea asigura o formare activă, intensivă și efectivă a celor înscriși la studii.

În calitate de instituție cu o tradiție bogată în educație, timp de mai mult de șase decenii Facultatea de Filozofie din Novi Sad răspânește cu succes cunoștințe și promovează excelență în domeniul științelor socio-umaniste. În cadrul a trei nivele de studii – licență, masterat și doctorat – se realizează 42 de programe de studii acreditate, la 17 departamente. Înțînd cont de cele mai înalte standarde europene în învățământul universitar, în Facultatea de Filosofie formează viitori experți în domeniul științelor filologice, istoriei, psihologiei, pedagogiei, filosofiei, sociologiei, jurnaliști, comunicologi, etc. Foarte importante, la Departamentul de Limba și Literatura Română din Novi Sad, care în ultimii ani și-au luat avânt, sunt noile tehnologii informaționale și comunicaționale aplicate la orele de literatură română.

Dezvoltarea rețelelor de calculatoare și în special a Internetului a dus la apariția unor modalități noi de comunicare interumană și acces la informații. La Facultatea de Filosofie calculatoarele au început să fie aplicate în procesul de învățământ abia la începutul secolului XXI, dar prin dezvoltarea tehnologiei la departament s-au creat premisele dezvoltării unor noi forme de învățământ cum ar fi învățământul asistat de calculator și învățământul la distanță, menite să îmbunătățească și să facă mai eficiente procesele clasice de învățare. E-Learning-ul devine din ce în ce mai important deoarece are loc o informatizare a societății și mediile de instruire bazate pe informatică oferă un puternic potențial educativ.

Toate aceste inovații își au rolul în procesul educațional, învățământul asistat la calculator este o completare a învățământului tradițional, profesorul de literatură, de data aceasta, își asumă mai întâi rolul de ghid și apoi funcția de comunicator. Studientului, îi rămâne preocuparea lui fundamentală, de a învăța. După cum susțin specialiștii, e-learning-ul sau instruirea asistată de calculator, este același învățământ tradițional, se desfășoară în clasă, este coordonat de profesor, doar că beneficiază de tehnologiile noi de învățare, cum ar fi calculatorul, rețeaua de Internet și soft-ul educațional, bine structurat în format multimedia, poate fi accesat sub formă de text însoțit de sunet, imagine și alte elemente de grafică și animație. „Existența și funcționarea Studiilor Românești la Novi Sad este atât un mijloc de păstrare a unei fațete identitare pentru români din provincia Voivodina (în contextul culturii sârbe în care s-au format, fapt ce constituie nu o frustrare, ci o îmbogățire a spiritului la confluența mai multor culturi), dar și un mijloc de a face cunoscute valorii culturii și civilizației românești pentru celelalte etnii alături de care trăiesc de ani îndelungați” (<http://ilr.ro/documente/Universitatea%20din%20Novi%20Sad.pdf>).

Studenții de la Departamentul de Limba și Literatura Română din Novi Sad realizează cercetări pe internet (pa care îl pot accesa oriunde în facultate, în seminarul bibliotecii și în holul facultății), apoi realizează prezentații în Power Point sau chiar și pe blogurile personale create de ei personal. Până acum câțiva ani, profesorul obișnuia să lucreze în baza unui manual, utiliza diverse materiale didactice suplimentare editate la tipografie și care, păstrate ani în sir într-un dulap, nu mai au acel aspect estetic de odinioară, iar informația necesară o nota simplu cu creta pe tablă, astăzi toate aceste surse de instruire pot fi adunate și fixate pe un singur disc, sau pe un hard extern. Chiar și tabla a trecut prin unele modificări radicale. De la cretă s-a trecut la marcher iar acum la un creion special care prin atingere pe ecran sensibil la atingere, schimbă orice dorim pe tabla electronică. Cărțile s-au transformat în cărți electronice iar prin grafică specială, hârtia o vedem, auzim chiar și sunetul ei când întoarcem pagina. Cărțile de pe rafturi s-au transformat în cărți digitale iar revistele, cu acces Open Source. Putem accesa oricând orice carte găsită în orice loc de pe mapamond, încât sunt tot mai dese bibliotecile digitale care facilitează în mare măsură munca studentului (Fig.1 și Fig.2)

Fig.1

Fig.2

Astăzi, un loc modern de muncă al profesorului este de neconceput fără calculator sau tablet iar sala de clasă trebuie să fie echipată cu un proiectoare și un ecran pentru a vizualiza informația transmisă de pe server, de la calculatorul profesorului. Departamentul nostru nu dispune de sală dotată cu tehnologiile respective și în asemenea situații se utilizează cabinetele în care sunt instalate toate aceste aparate tehnice. În caz de necesitate, activitatea de curs se desfășoară în seminarul bibliotecii în care sunt instalate calculatoare. Mai gravă e situația la capitolul soft educațional. Dacă fiecare disciplină care este predată la studii ar avea soft-ul educațional necesar și pe care profesorul l-ar utiliza pe parcursul lecției sale, munca profesorului s-ar ușura. De aceea, în lipsa unor oferte educaționale computerizate, profesorul însuși își crează un astfel de suport electronic, apelând la programul de grafică Microsoft Office Power Point. Este ușor de manevrat și oferă multe modalități de a crea și partaja prezentări dinamice din istoria literaturii. Capabilități audio și vizuale noi care sunt usor de creat pe cat este de plăcut de vizionat. In plus, PowerPoint-ul permite munca simultan cu alte persoane sau plasarea prezentării online pentru ca să fie accesată de student și de profesor oriunde, prin Internet sau de pe un smartphone.

În sprijinul celor afirmate mai sus, utilizarea PowerPoint-ului în cadrul orelor de literatura română, motivează foarte mult studenții pentru utilizarea limbii române corecte din cauza situației lingvistice din spațiul voivodinean (în casă se vorbește graiul bănățean) și interesul slab față de studierea limbii și literaturii române în actul de comunicare. Lecțiile-prezentări în PoewerPoint, bine structurate, organizate și utilizate corect, ne ajută să comunicăm cu studenții, îňlesnesc procesul de predare a materiei noi. Conținutul slide-urilor poaze fi ușor redactat, modificat, iar programul permite profesorului să se întoarcă la orice etapă a lecției și să repete momentele mai dificile și mai importante. Aceste prezentări PowerPoint reprezintă alternativa digitală a diapositivelor folosite în instruirea tradițională ca mod de organizare a informației și de prezentare vizuală a acesteia. Calculatorul facilitează folosirea acestei tehnici didactice, cel mai popular software de prezentare fiind Microsoft PowerPoint ce permite exportul unei prezentări în format HTML, sau al unui singur diapozitiv ca fișier imagine (GIF, JPEG), dar și folosirea fișierelor audio în prezentare. Într-o prezentare pot fi stabilite atât efecte de tranziție între diapozitive, dar și efecte de animație asociate diferitelor componente prezente în diapozitive. O alternativă avansată la Microsoft PowerPoint o reprezintă Prezi, deoarece prezentarea poate fi realizată și accesată online, oricând și oriunde avem nevoie de ea.

II. Biblioteca digitală – informații indispensabile la orele de literatură română

În ultimul timp, studenții și profesorii tot mai mult folosesc cărțile găsite pe Internet. Din cauza crizei care a luat avânt în ultimii ani, biblioteca Departamentului de Limba și Literatura Română din Novi Sad nu mai este bogat furnizată de apariții noi de cărți din România. Unica cale prin care se ajunge la carte românească este prin donație sau prin cadou. Cărțile primite prin

donație de la Institutul de Limba Română din București, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, Ambasada României în Republica Serbia, de la autorii cărților și de la membrii departamentului, se folosesc foarte des la orele de limba și literatura română dar și la alte obiecte acreditate la noi la Departament. De aceea un mare izvor de informații este cartea virtuală de literatură pe care o găsesc disponibilă în marile biblioteci digitale din România: Google Books, Gallica, Classica (a Universității din București), colecțiile de manuscrise și tipărituri ale Bibliotecii Naționale, ale Bibliotecii Centrale Universitare din Cluj, ale Bibliotecii Academiei, Dacoromanica, Biblioteca Digitală a Bucureștilor. Prin termenul de biblioteca digitală se subînțeleg o serie de termeni: baze de date, multimedia, resurse informaționale on-line, noi tehnologii ale informării și comunicării, regăsirea informației, aplicații multimedia, bibliotecă electronică, rețele de calculatoare, Internet, Intranet, World Wide Web (www), etc. Toți acești termeni au legătură cu procesele de construcție, prelucrare, comunicare și utilizare a informației. Biblioteca digitală ar trebui să fie, într-o accepție simplă, „meta-termenul” care-i reunește. Biblioteca digitală reunește resurse informaționale în formă electronică, structurate în baze de date, produse și aplicații multimedia, accesibile prin intermediul unor tehnologii de informare și comunicare (Fig.3 și Fig.4).

POČETNA

Fig.3. Biblioteca digitală a Facultății de Filosofie din Novi Sad

Fig.4 și 5. Biblioteca virtuală a Republicii Serbia

Cărțile și periodicele sunt scanate integral și se permite descărcarea și căutarea automată, grupate pe domenii și categorii. Din perspectiva profesorului de literatură română sau a studentului, avantajele sunt uriașe: nu e vorba doar de comoditate, de avantajul de a avea la îndemâna instrumente și surse esențiale, ci și de posibilitatea de a găsi în ele, cu ușurință și rapiditate, cuvintele căutate. Desigur, pentru tipăriturile vechi (folosite în anul I la obiectul Literatura română veche) „sansa de recunoaștere automată e mai redusă; scrierea cu chirilice, alfabetul de tranzitie sau

diferitele sisteme latinizante pun obstacole mari în identificarea elementelor lexicale în texte” (Zafiu 2011: 15). În plus, profesorul de literatură română, în pregătirea orelor sale folosește biblioteca digitală și biblioteca virtuală. Biblioteca virtuală ar fi doar un concept organizațional sau o bibliotecă digitală fără precise delimitări spațio-temporale. Spațiul Internet ar putea reprezenta astfel o bibliotecă virtuală. Biblioteca digitală este considerată o „bibliotecă care din punct de vedere al conținutului este asemănătoare bibliotecii cu publicații pe hârtie, dar în care documentele au fost stocate în format digital putând fi accesate prin rețea de la distanță”, în vreme ce pentru biblioteca virtuală sunt oferite trei accepțiuni: „bibliotecă care își are resursele în documente existente în format electronic”, „mediu coordonat de materiale multimedia în format digital, astfel structurat încât să permită accesul rapid al utilizatorilor la aceste materiale, și echipat cu instrumente de navigare în rețeaua globală” și „termen generic pentru desemnarea bibliotecii pe suport electronic” (Voinicu 2010: 321). Studenții Departamentul de Limba și Literatura Română folosesc mai mult bibliotecile virtuale deoarece, prin Google pot ajunge la cartea dorită prin introducerea cuvintelor cheie. Facultatea de Filosofie în urmă cu câțiva ani a început procesul de digitalizare a edițiilor care apar sub egida editurii facultății: volume de lucrări, reviste, buletine, cărți ale profesorilor, teze de doctorat, etc. Deoarece acest proiect este în faza de început, studenții nu au posibilitate să aibă acces la cărți în limba română pe site-ul facultății în afară de lucrările științifice ale profesorilor, prezentate la simpozioanele organizate de Facultatea de Filosofie și publicate în volume tematice de la conferințe sau mese rotunde.

III. Catalogul online – ajutorul de bază al studentului

Pentru orele de seminar la literatura română, studenții și profesorul folosesc un număr mare de cărți de critică literară, opere literare cu impact major asupra culturii române, mai mult sau mai puțin incluse în programa acreditată, volume de poezii, romane, etc. De pe siteul Facultății de Filosofie studenții și profesorii pot accesa catalogul on-line unde sunt localizate documentele/cărțile și care arată stocul (depozitul) unei biblioteci. Ele se constituie ca liste de documente, dar informațiile oferite despre conținutul documentelor se rezumă la: indicele de clasificare zecimală acordat, cuvintele cheie și/sau descriptorii asociați. Așadar, pentru o bună regăsire a documentelor, înregistrările trebuie să fie însotite de descrierea subiectelor. Căutarea poate fi directă sau prin browsing, prima dă rezultate imediat după introducerea termenilor de căutare, cea de-a doua presupune că afișarea titlurilor este precedată de o căutare prin care utilizatorul parurge titlurile care preced sau urmează documentul relevant (proces asemănător celui din catalogul pe fișe). De aceea, studentul sau profesorul poate intra în baza COBISS unde va putea accesa prin intermediul Bibliotecii Digitale Matica Srpska la datele cărților existente în toate bibliotecile și universitățile din Serbia. Avantajul accesării de pe site-ul Bibliotecii Matica Srpska este că studenții pot accesa direct carte digitală sau revista online cu ajutorul link-urilor incluse în site, pe lângă datele necesare: ISBN, nume autori, editură, an, pagini, conținut. În fapt, informațiile conținute în cataloagele online ar fi cele care s-ar fi găsit și în cataloagele tradiționale, la ora actuală fiind scoase din întrebuițare la Facultatea de Filosofie din Novi Sad.

Dorința de regăsire exhaustivă a documentelor a condus la construirea Cataloagelor Colective, cataloage ce reunesc și administrează resurse informaționale eterogene din 13 biblioteci aflate la distanță dar care sunt interconectate într-o rețea de calculatoare. Aceste resurse includ cataloage, baze de date de referințe, depozite de documente electronice și porți (gateways) bazate pe subiecte. Astfel de catalog se găsește pe site-ul Bibliotecii Matica Srpska la care putem accesa direct de pe site-ul Facultății de Filosofie.

Prezentăm cei mai importanți pași ai studentului de la limba și literatura română pentru a accesa o carte de literatura română în Serbia.

1. Primul pas e să acceseze site-ul Facultății de Filosofie și să intre în opțiunea Biblioteca.
2. Aici apare un meniu unde studentul/profesorul poate să aleagă mai multe opțiuni, pe noi ne interesează ori Biblioteca digitală ori catalogul electronic.

3. Odată ce am intrat în catalogul electronic, putem alege una dintre două opțiuni date: Baza de date COBISS sau Catalogul electronic al Facultății de Filosofie;
4. În cazul că o să alegem prima opțiune, COBISS, intrăm în biblioteca virtuală a Serbiei unde sunt unite datele despre toate cărțile existente în bibliotecile țării cât și cataloagele bibliotecilor speciale sau ale companiilor publice;
5. Tabela care apare în opțiunea de căutare a cărților sau revistelor, ne oferă mai multe posibilități de căutare a materialului dorit: după numele și prenumele autorului cărții, titlul cărții, anul apariției, cuvinte cheie, limbă, alfabet (latin, chirilic) și după tipul materialului publicat (carte, revista, epublicație, catalog, înregistrare audio, CD/DVD, articol în reviste sau în alte volume, hărți, etc.);
6. Odată ce am ales numele autorului căutat ne apare o listă cu toate cărțile găsite ale acestui autor în biblioteca Matica srpska. În partea de jos a ecranului vom vedea în care bibliotecă din țară se mai găsește aceeași carte, precum și disponibilitatea ei. (Fig.5 și 6)

Fig.5 și 6. Accesarea cărților cu ajutorul bibliotecii virtuale COBISS

Studentul, astfel este informat dacă această carte se găsește sau nu la facultatea noastră, poate să semneze numărul de identificare și, prin intermediul bibliotecarului nostru, va ajunge la cartea dorită. Prin noile tehnologii performante și interactive, e și normal ca în era digitalului și a Bluetooth-ului studenții vor să înevețe folosindu-se de soft-uri complicate și tehnică performantă. De ele se bucură, deocamdată, doar unele facultăți din Serbia, printre care și Facultatea de Filosofie. Profesorii Departamentului de Limba și Literatura Română au posibilitatea să folosească la predarea lecțiilor o tablă interactivă, care, după o simplă conectare la calculator, deschide studentului o altă lume. Doar o simplă atingere (cu ajutorul unui stilou interactiv reîncărcabil) și tabla „explică” istorie sau critică literară. Tabla interactivă este legată cu notebook-ul profesorului unde sunt concepute lecțiile sau exercițiile pentru studenți. Ceea ce e foarte important este că toate lecțiile parcurse la ore se pot păstra și trimite prin E-mail studenților sau se pot accesa și completa ora viitoare, încât studenții pot avea aceste date atunci când vor învăța pentru examen.

IV. Utilizarea filmului la orele de literatură - aspect important al metodei audiovizuale

Mai întâi, metodele actuale de predare-învățare a limbilor și literaturilor străine privilegiază comunicarea (metodele comunicativ- participative), paralel cu dezvoltarea continuă a tehnologiilor informaționale și de comunicație. Imaginele și documentele audiovizuale sunt din ce în ce mai prezente în universul nostru cotidian, în special datorită progresului noilor tehnologii. Locul și importanța unor astfel de tehnologii în predarea sau învățarea literaturii române la facultatea din Novi Sad sunt:

- identificarea subiecților cu metodele tehnologice utilizate în prezent,
- dezvoltarea autonomiei și motivației celui ce învăță datorită acestor realizări tehnice, intervine aspectul practic, comod, atât pentru profesor cât și pentru student, aspectul ludic legat de conținuturi și utilizarea lor, precum și procesul de interactivitate determinat de aceste tehnologii informaționale. De asemenea, utilizarea resurselor audiovizuale în procesul de predare-învățare a

unei limbi străine este condiționat de aspectul actual al lor, aprofundarea competențelor orale, comunicative, a competenței interculturale prin contactul cu documente originale.

Filmul reprezintă un aspect important al metodei audiovizuale, stimulându-se interesul față de cunoștințele predate prin captarea atenției. Această metodă e cu atât mai binevenită cu cât constatăm că literatura de specialitate nu are un design adecvat, atrăgător. Utilizarea filmului în timpul orelor de literatură presupune text, imagine, sunet, animație. Informațiile nu se limitează doar la forma scrisă ci vor fi assimilate printr-o multitudine de senzori, un adevărat „sincretism al artelor” (Panfil & Țermure 2012). La acestea se adaugă și activitatea profesorului care va realiza o introducere respectiv o încheiere înainte/ după vizionarea filmului propus. Ca material didactic pot fi propuse din partea profesorului filme documentare românești asupra caselor memoriale ale scriitorilor, muzeelor, vieții scriitorilor, filme artistice filmate în baza operelor scriitorilor sau din istoria poporului român care au același subiect ca opera propusă de profesor pentru a fi citită de studenți (Fig.7)

Fig.7. Utilizarea filmului în cadrul orelor de literatura română

Această metodă are avantajele sale: se crează o atmosferă plăcută, atractivă; se prezintă informații culturale autentice; prezentarea limbajului autentic; comentarea la față locului după anumite secvențe din film, studenții în dialog cu profesorul dezbat anumite probleme legate de filmul vizionat sau se propun anumite activități de cercetare care au mai mult sau mai puțin legătură cu subiectul filmului vizionat.

Pentru metoda audiovizuală este foarte importantă etapa de anticipare a filmului unde profesorul, pe marginea titlului filmului prezintă opera propriu-zisă, circumstanțele apariției operei cât și unele comparații cu alte opere din literatura universală. În etapa de înțelegere a audiovizualului se formulează ipoteze cu privire la evoluția subiectului, a relațiilor dintre personaje sau gândurile personajelor. În faza finală se discută cu studenții despre film. Metoda audiovizuală poate avea și dezavantaje, printre cele mai comune fiind opinia că se pierde din valoarea operei literare odată cu ecranizarea ei, regizorul nu are scopul de a reda întreg conținutul operei ci doar evenimentele cele mai spectaculoase. Pe de altă parte, filmul poate să nu fie înțeles în întregime de studenții sărbi care învață literatura română, deoarece cuvintele sunt rostite foarte repede, uneori în șoaptă, iar de cele mai dese ori nu este înțeles sensul acestor cuvinte. Profesorul, în acest caz intervine prin traducerea cuvintelor în sărbă, sau dacă aceste cuvinte sunt spuse în dialect, se cere ajutorul dicționarelor sau este explicat de profesor în momentul când acest cuvânt nu este înțeles din partea studenților.

V. Hiperlegăturile

Una dintre componentele de bază ale instruirii asistate de calculator care nu se regăsește în metodele tradiționale de instruire, devenite disponibile după apariția tehnologiei Web sunt legăturile tehnice dintre student-profesor. Nu numai că oferă cursantului posibilitatea de a participa activ la propria instruire, dar îl conduce pe acesta spre o aprofundare a informației prezentate. Acestea pot fi folosite pentru explicații suplimentare, pentru trimiterea către exemple, oferind în general oportunități de explorare a unor informații adiționale care să faciliteze înțelegerea materialului.

Discuțiile, rezolvarea problemelor, interacțiunea cu colegii și cu instructorii sunt doar câteva din activitățile care vor oferi studentului o posibilitate de interacțiune socială canalizată spre învățare. Instruirea bazată pe Web diminuează consecințele izolării fizice a studentului prin comunicare asincronă (email și forumuri de discuții) sau sincronă (camere de chat, în cazul departamentului nostru, profilul pe Facebook unde studenții pot interroga cu profesorul sau de a avea consultații prin intermediul acestei pagini privind lucrările de seminar, eseurile, tezele de licență înainte de a le coperta). Această metodă le este comună studenților, ei fiind în fiecare moment conectați pe internet datorită telefoanelor smartphones Android prin care se poate foarte ușor accesa rețeaua socială Facebook.

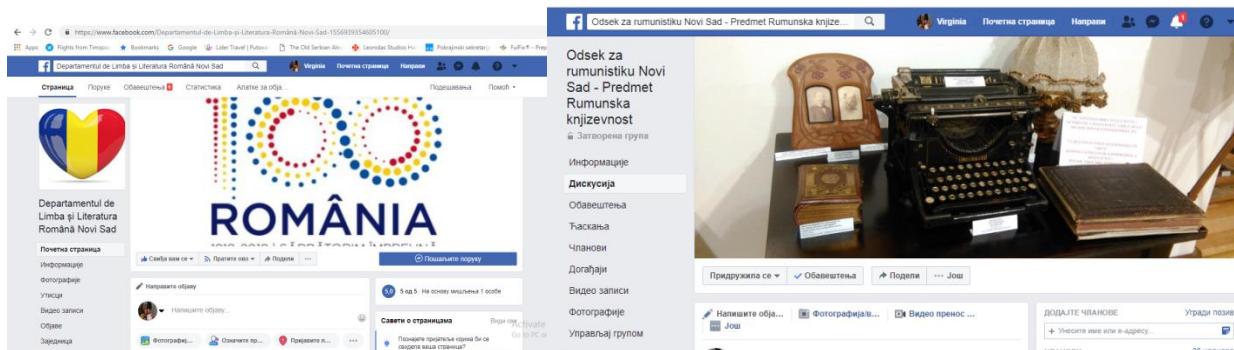

Fig. 9 și Fig. 10. Paginile de Facebook ale Departamentului de Limba și Literatura Română din cadrul Facultății de Filosofie din Novi Sad

V. Concluzii

Noile tehnologii aplicate la orele de literatură română la Facultatea de Filosofie din Novi Sad ajută studenții în procesul de învățare, „în sistemul educațional [...] se poate semnala [...] o creștere semnificativă a interesului pentru folosirea noilor tehnologii de informare și comunicare, de implementare a instruirii asistate de calculator în procesul de predare – învățare – evaluare, ceea ce a dus la o regândire a demersului didactic” (Norel 2012: X). Profesorul, în era noilor tehnologii primește rolul: „de consultant, ghid și furnizor de resurse didactice, expert în formularea întrebărilor, proiectant al mediului experimental de instruire, încurajează orientarea personalizată, oferind doar cadrul inițial al activității studenților: prezentarea temelor pentru studiu din perspective multiple, adaptate diferitor stiluri de învățare” (ibidem).

Folosirea noilor tehnologii în învățământul superior implică un grad de civilizație, iar în cadrul procesului instructiv-educativ duce la formarea unei atitudini active și responsabile. Avantajele utilizării noilor tehnologii în educație sunt multiple: se consumă timp mai puțin, posibilitatea acomodării rapide cu schimbările și noile cunoștințe din diverse domenii, posibilități extinse de educație interdisciplinară cât și reducerea esențială a costurilor educației continue. Educația la distanță devine o realitate complexă datorită evoluției societății, are deja o lungă tradiție și coexistă în paralel cu învățământul tradițional. E-learning-ul apelează la diferite modalități sau tehnologii (corespondență/ tipărituri, audio, video, rețele de calculatoare), ce presupune depărtarea fizică a actorilor educației, acest proces transformânduse în experiență specifică de predare-învățare, încercându-se suplinirea absenței fizice cu o serie de strategii de încurajare a interacțiunii dintre profesor și student, student și student, student – conținut. Platformă

de E-learning la noi la facultate încă nu există, dar, s-a făcut un pas înainte prin instalarea unui softwer specializat prin care studenții pot accesa în orice moment profilul pentru a putea vedea punctajul, achitarea taxelor de studii, anunțarea examenelor, evaluarea profesorului și multe alte facilități.

Bibliografie

- BRUT, Mihalea (2006). *Instrumente pentru E-Learning*. Ghidul informatic al profesorului modern. Iași: Editura Polirom.
- DĂRĂBUŞ, Carmen, *Scurt istoric al Departamentului de Românică din cadrul Universității din Novi Sad*, Serbia, <http://ilr.ro/documente/Universitatea%20din%20Novi%20Sad.pdf> [5.03.2014];
- GHEȚIVU, Oxana (2014), „Rolul audiovizualului în procesul de predare-învățare a limbilor străine. Exploatarea cinematografiei în pedagogie”, în Axentii Victor, *Impactul europeanizării asupra didacticei și cercetării în învățământul superior*, Cahul, Universitatea de Stat „B. P. Hasdeu”, p. 160-163;
- NOREL, Mariana (2012), *Orele de limba și literatura română în era noilor tehnologii*, Limba Română, An XXII, nr. 1-2, <http://www.limbaromana.md/index.php?go=articole&n=1352> [4.03.2014]
- PAMFIL, A., Termure, F., *Metoda audio-vizuală, aplicație pe romanul Moromeții de Marin Preda*, iunie 2012.
<http://share.pdfonline.com/30f974fe71cf4b32b6370ccd2dfd56a8/metoda%20audiovizuala.htm> [3.03.2014]
- ROȘCA, Ion Gh. & all. (2012), *Informatica instruirii*, București, Editura Economică. Târziman, Elena, Biblioteca digitală – încercare de definire, <http://www.lisr.ro/7-tirziman2.pdf> [4.03.2014]
- VOINICU, Mihaela (2010), *Structurile info-documentare: evoluție și perspective*, „Noema”, Academia Română, nr. 8, p. 321.
- ZAFIU, Rodica (2011), *Păcatele limbii*, în „România Literară”, nr. 8, 25 februarie, 2011.

**IV. TRANSLATIONS - TRANSLATION
STUDIES/TRADUCTIONS-ÉTUDES DES
TRADUCTIONS/TRADUCERI-TRADUCTOLOGIE**

Coordinator/Coordinateur/Coordonator:

Vanda STAN

Mirel ANGHEL

THE "PERFECT" ITALIAN LANGUAGE. THE DIACHRONIC PERSPECTIVE

LA LANGUE ITALIENNE "PARFAITE". PERSPECTIVE DIACHRONIQUE

LA LINGUA ITALIANA "PERFETTA". PROSPETTIVA DIACRONICA

LIMBA ITALIANĂ "PERFECTĂ". PERSPECTIVĂ DIACRONICĂ

Angelica CĂPRARU

Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca
Strada Memorandumului 28, Cluj-Napoca, 400114, România
Departamentul de Limbi Moderne și Comunicare
Angelica.Capraru@lang.utcluj.ro

Abstract

This paperwork features short diachronic considerations on the standard Italian language. The language is analyzed from an evolutionary perspective, from Dante to the present day. If, in Dante's acceptation, the standard language had to be illustrious, aulic, cardinal and curial, nowadays, we are witnessing its re-standardization. We are thus highlighting the fact that a language is constantly shaped by social interaction and practice and therefore, the usage becomes the standard.

Résumé

Cet article présente des considérations diachroniques succinctes sur la langue italienne standard. Celle-ci est analysée dans une perspective évolutive, de Dante jusqu'à présent. Si dans le sens dantesque la langue standard devait être illustre, aulique, cardinale et curiale, actuellement on assiste à une restandardisation de celle-ci. Ainsi met-on en évidence qu'une langue est modelée continûment par les interactions et les pratiques sociales de manière que l'usage devient standard.

Riassunto

La presente tesi mette in discussione le considerazioni diacroniche sintetiche sulla lingua italiana standard. Tale lingua viene analizzata dal punto di vista evolutivo, a partire da Dante e fino ai nostri giorni. Se, in senso dantesco, la lingua standard doveva essere illustre, aulica, una lingua cardinale e curiale, oggi siamo i testimoni di una ri-standardizzazione della lingua. Sottolineiamo, in tal modo, il fatto che una lingua viene modellata costantemente dalle interazioni e dalle pratiche sociali, cosicché l'uso diventa lo standard.

Rezumat

Lucrarea de față prezintă succinte considerații diacronice asupra limbii italiene standard. Aceasta este analizată în perspectivă evolutivă, de la Dante până în zilele noastre. Dacă în accepțiunea dantescă limba standard trebuia să fie ilustră, aulică, cardinală și curială, astăzi asistăm la o restandardizare a acesteia. Evidențiem în acest fel că o limbă este modelată în mod continuu de interacțiunile și practicile sociale, astfel că uzul devine standardul.

Key words: *Dante, dialect, Manzoni, Italian language, neo-standard*

Mots-clés: *Dante, dialecte, Manzoni, langue italienne, néo-standard*

Cuvinte cheie: *Dante, dialect, Manzoni, limba italiană, neo-standard*

Parole chiave: *Dante, dialetto, Manzoni, lingua italiana, neo-standard*

La storia di una lingua italiana "perfetta", "universale", cioè unica, comune a tutti gli italiani, risale a Dante e al suo pionieristico trattato filosofico-retorico "De vulgari eloquentia". Dante parte da un discorso più generale sulla frammentazione della lingua unica originaria (formatasi attorno la parola EL, cioè Dio), succeduta all'edificazione della torre di Babele, simbolo dell'umana presunzione. Lingua universale originaria, afferma Dante, fu l'ebraico, lingua comune a tutti gli uomini finché, per punizione della loro superbia, essi dimenticarono questa comune favella e precipitarono, con la dispersione dei popoli, anche nella confusione delle lingue. Umberto Eco afferma¹:

« La storia delle lingue perfette è la storia di un'utopia, e di una serie di fallimenti. Ma non è detto che la storia di una serie di fallimenti risulti fallimentare. Se pure fosse la storia dell'invincibile ostinazione a perseguire un sogno impossibile sarebbe pur sempre interessante - questo sogno - conoscere le origini e le motivazioni che lo hanno tenuto desto nel corso dei secoli.»

Nate le lingue diverse (di cui gli attuali volgari sono la diretta discendenza), sorse il problema, in diversi periodi storici, di unificare a vario titolo le espressioni. Da questa esigenza sorse il latino, la grammatica, la lingua della ragione, inmutabile e regolata da leggi che resistono al tempo; atta quindi a consentire la comunicazione tra uomini di diversa estrazione e differente collocazione, non solo geografica, ma anche storica. Dante considera il latino più vicino all'italiano che non al francese o al provenzale. Dopo aver precisato le qualità di ciascuna lingua romanza, lo scrittore comincia ad esaminare i diversi dialetti italiani, nessuno dei quali merita il titolo di lingua eccellente, di "volgare illustre" o la lingua letteraria d'Italia. Nella concezione dantesca la lingua nazionale perfetta dovrebbe avere quattro attributi fondamentali, essere cioè: illustre (parlata di illustri uomini, oppure raffinata, aristocratica), cardinale (come un cardine delle parlate principali), aulica (perché degna della reggia, oppure "regale") e curiale (informata a criteri di razionalità e di giusto equilibrio). Il secondo libro di "De Vulgari Eloquentia" è una ricerca più particolare di quello che occorre perché una lingua possieda i detti requisiti. Il nuovo volgare illustre deve essere adoperato dai poeti, gli unici che eccellono per intelletto e sapienza. Quindi l'italiano "perfetto" di Dante era un'opera di cosciente ricerca e di creazione da parte di una minoranza eletta che, attraverso il prestigio dell'arte e con l'appoggio del potere politico dia maggiore uniformità all'uso linguistico. Umberto Eco osserva che²:

« A differenza di quanto faranno i rinascimentali andando alla ricerca di una lingua ebraica restituita al suo potere rivelativo e magico, Dante intende ricreare la condizione originaria con un atto di invenzione moderna. Il volgare illustre, di cui il massimo esempio sarà la sua lingua poetica, è il modo in cui un poeta moderno sana la ferita post-babelica. Tutto il secondo libro del "De Vulgari Eloquentia" non è da intendere come mero trattatello di stilistica, ma come sforzo di fissare le condizioni, le regole, "la forma locutionis" dell'unica lingua perfetta concepibile, l'italiano della poesia dantesca. »

Il discorso intorno alla "questione della lingua" unica degli italiani continua nell'Ottocento con le idee di Alessandro Manzoni, secondo il quale nella scelta di un modello linguistico unico e nella prova di determinare la "corretta" lingua italiana il ruolo maggiore è quello dell'uso. I suoi "Promessi sposi" costituisce il primo esempio di una prosa non più latineggiante, la prima che

¹ ECO, Umberto, *La ricerca della lingua perfetta nella cultura europea*, Roma - Bari, Ed. Laterza, 1993, p. 25.

² Ibidem, p.52.

riduce le distanze fra lingua scritta e lingua parlata. Dopo varie ricerche, la lingua "perfetta" cercata faticosamente nei libri e dizionari gli pare di trovarla in Toscana. Manzoni considerava che³:

« La lingua toscana è viva e verde: c'è quello che la fa vivere, quello che fa vivere tutte le lingue: una società che la parla e non ne ha altra; è viva diciamo, e può essere ed è infatti conosciuta anche da chi non la parla; è un italiano, parlando generalmente, quando abbia bisogno di un termine da porre in un libro, e per quanti ne possa conoscere e apprendere d'altri idiomi d'Italia, non gli verebbe mai per questo in capo di servisrene, se conosce o sente il termine toscano. »

Il toscano viene quindi assunto come modello per motivi di ragionevolezza, non di carattere intellettualistico o letterario. Alle idee dantesche di una lingua letteraria sopradialectale, Manzoni aggiunge quindi il modello perfetto toscano e più tardi fiorentino. È nota la polemica che Manzoni ebbe con Ascoli. Secondo quest'ultimo, nessun specifico italiano poteva essere preso come modello per la nuova nazione italiana. Lui fu il primo ad affermare che una lingua diventa nazionale solo se è usata da una comunità, che l'uso o il contributo di forze culturali di varie regioni la fa tale e non una scelta aprioristica individuale. Tralasciando i punti deboli della sua teoria notati da Ascoli, Manzoni faceva un immenso passo avanti anche al livello pratico proprio perché con i suoi "Promessi Sposi" lui cercava di avvicinarsi alla lingua viva, di creare una nuova lingua letteraria, non più modellata sulla grande tradizione classica.

Le discussioni polemiche apperte secoli fa continuano anche ai nostri giorni. I linguisti contemporanei parlano più che mai del problema della norma in italiano, delle differenze fra lo scritto e il parlato, della penetrazione nella lingua standard di certe forme non accettabili prima. La questione di oggi non è più di inventare una lingua perfetta oppure di individuarla in una certa parlata locale ma piuttosto di determinare qual'è la lingua che si è imposta o si sta imponendo come standard non solo dal punto di vista geografico ma anche come varietà livellata che arriva ad imporsi sulle altre e ad avere maggior prestigio. Più linguisti respingono l'idea che l'italiano normativo standard sia parlato dai fiorentini di classe colta. C'è chi sostiene che la maggiore "italianizzazione", cioè generalizzazione interregionale, si ha nel Nord, nelle aree tecnologiche più sviluppate. Galli de'Paratesi (1985) considera Milano come il "polo" di maggiore standardizzazione, almeno per quanto riguarda la pronuncia. La spiegazione di questo interessante fenomeno sarebbe che Milano ha cercato, con maggior successo che non Roma e Firenze, di fare propria la lingua modello scritta (italiano normativo) basato sul fiorentino emendato (cioè eppurato da tutti i tratti marcati regionalmente). Se per alcuni studiosi lo standard è un'entità individuabile concretamente dal punto di vista geografico e sociale, per altri un "fiorentino emendato" (GALLI DE'PARATESI, 1984, 57) usato paradossalmente piuttosto nel nord c'è chi sottolinea l'unità dello standard per esso intendendo "l'insieme di tratti comuni, più, in ogni punto in cui vi sia scelta, via i tratti meno marcati" (BERRUTO, 1987, 62). Negli ultimi anni si è osservato un processo di unificazione, certi compromessi fra le parlati locali e un italiano nazionale. L'italiano "perfetto" dei secoli passati non esiste più. Accetta mutamenti, se pensiamo alla tendenza generale verso la semplificazione e la riduzione delle irregolarità nella morfosintassi; alla preferenza per costruzioni poco marcate semanticamente, al lessico investito dalla rivoluzione causata dai prestiti dall'inglese, ai calchi linguistici, alle parole nuove in senso proprio. C'è chi se ne preoccupa, considerando che l'italiano non è più una lingua ordinata e stabile, ma è diventato un "guazzabuglio di usi e livelli diversi" (BECCARIA, 1988), una specie di lingua selvaggia.

E c'è chi considera questi fenomeni parte integrante del "neostandard", quindi non segno di imperfezione ma di vitalità e progresso, se si pensa soprattutto che per secoli l'italiano è stata una

³ MANZONI, Alessandro, « Sentir messa», In MARCHESE ,Riccardo, GRILLINI, Andrea, *Scrittori e opere. Storia e antologia della letteratura italiana. Per le Scuole superiori*, La Nuova Italia, 1985, p. 585.

lingua morta rispetto ai dialetti, una lingua di cultura privilegio di pochi eletti. Oggi, come tutte le lingue moderne, è diventata una realtà aperta e vivacissima.

Bibliografia

- BECCARIA, Gian Luigi, *Italiano. Antico e nuovo*, Milano, Garzanti, 1988.
- BECCARIA, Gian Luigi, *Per difesa e per amore. La lingua italiana oggi*, Milano, Garzanti, 2006.
- BERRUTO, Gaetano, *Sociolinguistica dell'italiano contemporaneo*, Roma, La Nuova Italia Scientifica, 1987.
- DANTE, Alighieri, *Tutte le opere*, Roma: Grandi Tascabili Economici Newton, 1993.
- ECO, Umberto, *La ricerca della lingua perfetta nella cultura europea*, Roma - Bari, Ed. Laterza, 1993.
- GALLI de' PARATESI, Nora, *Lingua toscana in bocca ambrosiana. Tendenze verso l'italiano standard: un'inchiesta sociolinguistica*, Bologna , Il Mulino, 1984.
- MANZONI, Alessandro, « Sentir messa», In MARCHESE ,Riccardo, GRILLINI, Andrea, *Scrittori e opere. Storia e antologia della letteratura italiana. Per le Scuole superiori*, La Nuova Italia, 1985.

THE IMPORTANCE OF EDUCATIONAL CULTURES IN ESTABLISHING THE TEACHING-LEARNING STRATEGIES FOR ROMANIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

DE L'IMPORTANCE DES CULTURES ÉDUCATIVES POUR LA MISE EN PLACE DE STRATÉGIES D'ENSEIGNEMENT-D'APPRENTISSAGE DU ROUMAIN LANGUE ÉTRANGÈRE

IMPORTANTĂ CULTURILOR EDUCAȚIONALE ÎN STABILIREA STRATEGIILOR DE PREDARE-ÎNVĂȚARE A LIMBII ROMÂNE CA LIMBĂ STRĂINĂ (RLS)

Ana-Maria RADU-POP

Universitatea de Vest din Timișoara
Facultatea de Litere, Istorie și Teologie
Facultatea de Filologie din Belgrad
ana.pop@e-uvt.ro

Abstract

One of the constant challenges for the teacher/language trainer of Romanian as a foreign language (actually, for any teacher/language trainer who teaches a heterogenous group, culturally speaking) is also that of tailoring and adapting the teaching strategies – in order to make teaching effective, taking into consideration the students' diverse educational cultures and their study habits. Thus, our objective is to highlight if, to what extent and through which means the cultural teaching background (of the teacher) and the learning culture (of the students) could be brought together from the first lessons; we understand by the latter the outcome of the educational culture which the students had been exposed to and the strategies/learning habits built individually (see Cortier, 2005, 479).

Résumé

L'un des défis auxquels tout enseignant fait face – et l'enseignant de roumain langue étrangère n'y fait pas exception, est celui d'adapter ses stratégies didactiques tout en tenant compte de la diversité des cultures éducatives des apprenants et de leurs habitudes d'apprentissage. Dans cet article, nous tâcherons d'analyser si, dans quelle mesure et à travers quels moyens on peut mettre d'accord la culture d'enseignement (de l'enseignant) et la culture d'apprentissage (des étudiants) dès les premiers cours ; (nous comprenons par cette dernière le résultat de la culture éducative à laquelle les étudiants ont été exposés et les stratégies / habitudes d'apprentissage construites individuellement (v. Cortier, 2005, 479).

Rezumat

Una dintre provocările constante ale profesorului/instructorului de RLS este și aceea de a-și modela strategiile de predare – în vederea eficiențizării actului didactic, în funcție de specificul culturilor educaționale din care provin cursanții și de deprinderile acestora de învățare. În lucrarea noastră vom încerca să evidențiem dacă, în ce măsură și prin ce procedee se pot armoniza încă din primele ore de curs cultura de predare (a profesorului) și cea de învățare (a cursanților), aceasta din urmă înțeleasă ca rezultantă a sistemului educațional la care ei au fost expuși și a strategiilor/deprinderilor de învățare dezvoltate individual (v. Cortier 2005: 479).

Key words: Romanian as a foreign language, teaching strategies, educational cultures, cultural teaching background (of the teacher), learning culture (of the students)

Mots-clés: roumain langue étrangère, stratégies didactiques, cultures éducatives, culture de l'enseignement (de l'enseignant), culture d'apprentissage (des étudiants)

Cuvinte-cheie: româna ca limbă străină, strategii de predare, culturi educaționale, cultură de predare (a profesorului), cultură de învățare (a cursanților)

După cum îndeobște este cunoscut, spațiul clasei constituie locul de întâlnire (nu de confruntare!) a două culturi: cultura de predare (*culture d'enseignement*), a profesorului, respectiv cultura de învățare (*culture d'apprentissage*) – a cursanților (CORTIER, 2005, 479), astfel că una dintre provocările constante ale profesorului/instructorului de RLS – de fapt, ale oricărui profesor care predă unui grup caracterizat prin eterogenitate culturală – este și aceea de a armoniza cele două culturi și de a evita astfel posibile tensiuni de natură culturală sau care ar viza strict procesul de predare-învățare¹. Un prim pas spre această armonizare ar putea fi cunoașterea de către profesor a specificului culturii de învățare a studenților săi, pe care o vom numi în continuare cultură educațională și pe care o înțelegem ca fiind o rezultantă a sistemului educațional la care aceștia au fost expoziți (*practici didactice diferite* – repetare, memorare, problematizare, dezbatere etc., dar și *attitudini diferite* – de exemplu, raportul dintre profesor și student) și a strategiilor/deprinderilor de învățare dezvoltate individual (v. IBIDEM; v. și DOCA, 1981).

Dacă din perspectivă teoretică ideea folosirii în cadrul cursurilor a unor strategii didactice adaptate profilului educațional al cursanților – și chiar personalizate uneori – este seducătoare, transpunerea unei astfel de idei în practică este anevoieasă atât din cauza eterogenității culturilor educaționale care se pot întâlni la orele de limba română ca limbă străină, cât și a timpului, inevitabil limitat, pe care îl are la dispoziție profesorul. Plecând însă de la premisa că, în ciuda dificultăților amintite, ideea schițării și corelării profilului educațional al studenților cu strategiile didactice merită atenție prin prisma beneficiilor pe care le-ar putea aduce, s-au conturat, la o analiză mai atentă a chestiunii în discuție, câteva întrebări mai importante, și anume: a) schițarea acestui profil ar putea fi un proces organizat (de exemplu, cu ajutorul unui chestionar cu întrebări bine stabilite, ale căror răspunsuri să fie interpretate riguros) și nu doar unul intuitiv, cum se întâmplă de cele mai multe ori?; b) se poate trasa acest profil încă de la primele întâlniri cu studenții sau poate prinde contur abia spre sfârșitul cursului?; c) în cazul în care se pot obține încă dintr-o primă fază de predare informații în legătură cu profilul educațional al cursanților, sunt acestea suficient de relevante încât să se regăsească/reflecte în strategiile de predare?

Ni s-a părut important ca pentru soluționarea aspectelor menționate să avem în vedere, pe lângă un studiu de caz (și anume, întocmirea unui chestionar, aplicarea acestuia unei grupe de

¹ Vezi și MACIU-PIERRET, 2017, 7: „Durant notre expérience, nous avons rencontré des apprenants qui avaient des conceptions différentes de l'enseignement et de l'apprentissage. Tout le long de la période d'enseignement/apprentissage, nous avons fait face à des blocages qui, des fois, ont affecté ce processus. Nous partons de l'hypothèse que ces freins s'expliquent en partie par une connaissance inadéquate des uns et des autres. L'enseignant connaît insuffisamment ses apprenants, leur culture d'apprentissage, il ignore leurs représentations sur le statut de l'apprenant, de l'enseignant et sur ce que l'apprentissage du français représente pour eux. Les apprenants non plus n'ont pas d'indices sur les méthodes pédagogiques de l'enseignant. Les deux parties ont des conceptions générales de ce que enseigner/apprendre signifie qui ne sont pas forcément les mêmes. Afin d'anticiper les situations de conflit conceptuel, les chocs entre les cultures d'enseignement/apprentissage, l'enseignant doit en amont, pendant les premiers contacts avec la classe, mettre en place une phase d'« apprivoisement », de préapprentissage. L'enseignant saura ajuster ses méthodes d'enseignement et, selon le contexte, les contenus en fonction du profil culturel éducatif des apprenants et de leurs représentations du processus d'enseignement/apprentissage et les apprenants connaîtront les méthodes dont l'enseignant fera usage”.

studenți din anul pregătitor de limba română ca limbă străină, corelarea informațiilor cu strategiile de predare și analiza rezultatelor la sfârșitul cursului) și practicile actuale, respectiv opiniile participanților la actul didactic, profesori și studenți deopotrivă, cu privire la subiectul de care ne ocupăm. Acestea sunt de altfel și coordonatele între care ne propunem să abordăm tema corelării culturilor educaționale cu strategiile de predare-învățare a RLS, cu mențiunea că în lucrarea de față ne vom opri însă doar asupra ultimului aspect menționat, urmând ca rezultatele studiului de caz să facă obiectul unui articol viitor.

Grupul-țintă pentru demersul nostru a fost constituit din 7 cadre didactice care predau RLS în învățământul superior, respectiv din 20 de studenți înscriși în *anul pregătitor de limba română pentru cetățenii străini* la Facultatea de Litere, Istorie și Teologie din cadrul Universității de Vest din Timișoara, anul universitar 2017-2018. Tânările din care provin studenții avuți în vedere sunt Israel, Siria, Kuwait, Arabia Saudită, Iordanie, Turkmenistan, Germania, Columbia și Cehia, iar nivelul de limbă al acestora era, în momentul distribuirii chestionarului, B1-B2.

Cele șapte cadre didactice au completat un chestionar (vezi *anexa*), etapă care a fost urmată, în cazul unor răspunsuri care au necesitat lămuriri suplimentare, de o discuție cu persoanele implicate. Repondenții au minimum trei ani de experiență în predarea RLS în învățământul superior (Universitatea de Vest din Timișoara, Universitatea de Medicină și Farmacie „Victor Babeș” din Timișoara, Universitatea de Științe Agricole și Medicină Veterinară a Banatului „Regele Mihai I al României” din Timișoara) și nu au beneficiat de cursuri/stagii de formare/perfecționare în ceea ce privește predarea RLS. Referitor la proveniența studenților cu care lucrează, aceștia sunt din Europa, Orientul Mijlociu, Africa de Sud, SUA sau, după cum a afirmat una dintre repondente, din „toată lumea” (D.S.).

În ceea ce privește metoda de lucru folosită în predarea RLS (întrebarea numărul 4), de reținut este faptul că toate cadrele didactice chestionate încearcă constant să-și îmbunătățească metodele și tehniciile de predare, adaptându-se, chiar dacă nu într-o manieră sistematică, ci mai degrabă intuitiv, atente fiind la nevoile clasei, la specificul culturii educaționale a studenților („Nu am o metodă anume, cu nume și strategie. Îmbin predarea clasica cu exerciții bazate pe conversație. Încerc, testez, adaptez mereu. Nu e clar încă ce funcționează mai bine. (E.C.)”; „un mix personal de tehnici și metode specifice predării limbilor străine [...]. CERF mă ghidează în structurarea materialelor și a obiectivelor, la fel și în gândirea în termeni de abilități.” (D.S.); „îmbunătățesc mereu «rețeta»” (D.B.-S.); „Încerc în permanență să-mi îmbunătățesc metoda de predare creând, preluând și adaptând exerciții și abordări din diverse limbi” (C.S.); „Încerc să-mi creez propriul stil de predare, combinând abordări diferite, încerc să găsesc un echilibru între metodele tradiționale și cele moderne, interactive, testând eficacitatea lor și adaptându-mă în funcție de feedbackul primit de la studenți.” (I.D.); „Am urmat diferite manuale. În ultimii doi ani, am urmărit anumite particularități ale RLS și încerc propria «rețetă.»” (E.P.); „diferite manuale și metode, adaptate grupului-țintă” (C.A.-B.).

Dintre diferențele constatate între alegerile metodologice și profilul educațional al studenților (întrebarea numărul 8) menționate de către cadrele didactice repondente, amintim: „[studenții] vorbesc foarte greu despre ei. Am impresia că sunt mai degrabă obișnuiați să vorbească pe un ton obiectiv, să descrie o imagine în care văd o a treia persoană. La întrebarea: *Tu ce preferi?* am primit destul de des răspunsul: *Nu știu.*” (E.C.); „studenții din Serbia se adaptează mai greu la metodele «activ-participative» și preferă un tip de învățare tradițional, bazat pe exerciții de gramatică.” (E.P.); „există diferențe între metoda abordată de mine și deprinderile de învățare ale studenților, dar fiind grupe mixte, cu origini și profiluri diferite, va trebui ca aceștia să se adapteze metodei alese de mine.” (C.S.); „Da, de multe ori, nu sunt obișnuiați cu studiul individual, cu exerciții de comunicare, jocuri de rol, scriere de eseuri, preferă memorarea în detrimentul creativității. Așteaptă abordări frontale și sunt reticenți la munca individuală sau în echipe. Am încercat să îi scot treptat din zona lor de confort.” (I.D.); „da, există diferențe; le rezolv prin schimbarea metodelor și conținuturilor.” (C.A.-B.). Două dintre cadrele didactice care au

completat chestionarul nu au remarcat însă diferențe notabile/relevante între alegerile lor metodologice și profilul educațional al studenților.

Diferențele constatate (vezi *supra*) nu afectează însă activitatea de predare-învățare în profunzime (pot încetini însă, uneori, ritmul), astfel că pentru majoritatea cadrelor didactice din grupul-țintă pentru conturarea profilului educațional al studenților cu care lucrează este suficientă o discuție cu întreaga clasă, în prima oră de curs, discuție în care sunt atinse, în linii mari, toate aspectele prevăzute la întrebarea numărul 6. Într-un singur caz, profesorul urmărește aflarea unor informații despre cursanții săi prin dialog dirijat cu fiecare student, în primii ani de carieră cadrul didactic în cauză făcând același lucru prin întrebări formulate în scris.

În ceea ce privește oportunitatea distribuirii în cadrul primelor întâlniri a unor chestionare pe baza cărora să poată fi obținut, într-o manieră mai riguroasă, un profil educațional al studenților (întrebarea numărul 10), majoritatea respondenților au fost de acord că o astfel de practică ar putea fi un punct bun de pornire: „Nu știu dacă [datele obținute ar fi] suficient de relevante, dar cu siguranță ajută. (D.B.-S.)”; „Sigur. În felul acesta, cred că s-ar crea un echilibru între ce știu ei că înseamnă școală și ce înseamnă predarea-învățarea în România.” (E.C.); „Cred că ar fi de bun augur realizarea unui profil educațional al studenților și cred că este necesar să ne adaptăm la profilul lor (atât cât se poate).” (E.P.); „Da, e o idee excelentă să ne formăm din start o imagine a profilului lor educațional și cultural, pe care să o îmbogățim pe parcurs.” (I.D.); „Da, într-o anumită măsură. Unul din scopurile cursului meu este adaptarea la sistemul de predare-învățare românesc [...].” (C.A.-B.).

În ceea ce-i privește pe cei 20 de studenți care au făcut parte din grupul-țintă, aceștia au răspuns în scris la următoarea întrebare: *În cazul unui curs de limba română ca limbă străină, credeți că este util ca în cadrul primelor întâlniri profesorul să dea cursanților un chestionar pentru a cunoaște profilul lor cultural² (dacă sunt diferențe semnificative între cultura studentului și noua cultură) și educațional (cu ce metode de predare-învățare sunt obișnuiti)? Argumentați răspunsul.* Fără excepție, respondenții au fost în favoarea unui chestionar inițial, evidențiind câteva dintre avantajele unei astfel de practici: „Testul acesta poate să facă prima legătură între profesor și studenți și profesorul știe ce părere și punct de vedere au studenții despre curs, aşadar poate să facă cursul mai bun și mai potrivit pentru studenți.” (A.S.); „În primul rând, profesorul poate să aibă o idee generală despre studenții lui. De exemplu, cu ce metode de predare sunt obișnuiti. Acest pas îl ajută pe profesor să aleagă o metodă potrivită cu care toți studenții pot înțelege.” (R.A.R.); „Testul e util, pentru că profesorul poate pregăti orele mai bine, profesorul poate înțelege comportamentul lor și poate explica în anumite situații cu exemple sau situații ceva mai bine în limba străină ca toți să înțeleagă.” (Y.H.A.); „Un astfel de test e util pentru că dă o șansă profesorului să cunoască personalitatea unui student și cum e stilul lui de a fi și să știe mai multe informații despre student ca să fie înțelegere între ei doi.” (D.Y.); „În opinia mea, o nouă experiență trebuie testată pentru a se observa nivelul de la care trebuie tratată schimbarea. [...] Altfel spus, acesta este necesar elevului/studentului pentru a se integra în noua etapă din viața lui. [...] orice eveniment nou venit este necesar să fie cunoscut încă înainte să înceapă” (A.A).

Din răspunsurile oferite de cadrele didactice și de studenți se constată că, credem, oportunitatea și utilitatea unui astfel de demers în activitatea de predare-învățare a RLS. Odată stabilite/convenite aceste aspecte, discuția se îndreaptă firesc asupra conținutului și a complexității unui chestionar ca cel pe care îl avem vedere. Astfel, chiar dacă nu se poate realiza un chestionar unic, cu aplicabilitate generală, în structura acestuia ar trebui să se regăsească, dincolo de întrebările referitoare la motivație, așteptări, limbi străine cunoscute, domenii de interes – care apar, de altfel, în toate discuțiile inițiale purtate cu studenții, întrebări care privesc (vezi MACIU-PIERRET, 31-37):

² Diferențele culturale, mai exact valorificarea acestora în procesul de predare-învățare, vor face obiectul unei alte lucrări.

a) *cultura învățării* (de exemplu, pentru voi, în învățarea unei limbi străine, ce prezintă mai mare importanță: comunicarea scrisă sau comunicarea orală, gramatica sau vocabularul?; Care este atitudinea față de greșeli? Acestea sunt inevitabile în procesul de învățare/greșelile trebuie evitate cu orice preț/toate greșelile trebuie corectate de către profesor/greșelile trebuie corectate doar atunci când afectează comunicarea; Temele pentru acasă sunt necesare? Ce tipuri de teme vă ajută să progresați? etc.);

b) *stilul de învățare* (îmi place să sistematizez informația în tabele și scheme; învăț mai bine dacă profesorul scrie la tablă; rețin mai ușor informația dacă scriu; învăț mai ușor un cuvânt dacă îl repet cu voce tare/îl cauț în dicționar/îl notez și îl repet acasă de mai multe ori; activități care mă ajută să progresez: cele bazate pe imagini, jocurile de rol, redactarea unor texte, traducerile, formularea liberă de răspunsuri la întrebări date, exerciții de completare a unor propoziții lacunare etc.)

c) *prestația studentului din timpul cursului* (participare activă/pasivă; disponibilitatea de a lucra în binom/în echipă/individual etc.).

În ceea ce privește gradul de complexitate al unui astfel de chestionar, considerăm că acesta este în strânsă legătură cu *nivelul de limbă al cursanților* (de exemplu, dacă este vorba de începători, întrebările sunt de complexitate scăzută, o mare parte din informație fiind redată cu ajutorul imaginilor și sunt redactate într-o limbă de circulație internațională, însă dacă chestionarul se adresează unei grupe de nivel intermediar – B1-B2, gradul de complexitate este mai ridicat, iar întrebările sunt redactate în limba-țintă, în cazul nostru în română), cu *experiența și cunoștințele profesorului cu privire la sistemul educațional* existent în țările de unde provin studenții, respectiv cu *tipul și durata cursului*.

Concluzionând, chiar dacă profesorul consideră că informațiile primite în legătură cu aspectele enumerate mai sus – cărora li se pot adăuga, desigur, și altele, în funcție de specificul grupului de studenți, nu sunt suficient de relevante pentru a se regăsi în strategiile didactice pentru care optează, totuși acestea ar putea ajuta cadrul didactic să înțeleagă și să gestioneze dificultățile care pot apărea, la un moment dat, în procesul de predare-învățare (v. *supra*), astfel încât, credem noi, un astfel de chestionar ar trebui cu siguranță avut în vedere în momentul preluării unei grupe de studenți, indiferent de nivelul acestora. Nu în ultimul rând, un astfel de instrument se poate dovedi util și pentru cursurile cu durată mai mică (de ex., școlile de vară), când profesorul nu are suficient timp la dispoziție pentru a descoperi treptat profilul educațional al studenților și pentru a-și completa, modifica, adapta pe parcurs materialele didactice.

Anexă:

Chestionar

1. Vă rog să notați numele, prenumele, locul de muncă și perioada de când predăți RLS.
2. Ați beneficiat de cursuri/stagii de formare/perfecționare în ceea ce privește predarea RLS? În cazul în care răspunsul este afirmativ, vă rog să oferiți câteva detalii.
3. Care este profilul studenților dvs.? (din ce țări provin, scopul pentru care învață limba română)
4. Lucrați după o metodă anume, preluată din limbile străine cu o îndelungată tradiție de predare (franceza, engleza etc.) și adaptată la specificul RLS, după metoda propusă de un manual sau încercați în permanență să vă îmbunătățești „rețeta” de predare creând, preluând și adaptând exerciții și abordări din diverse limbi?
5. Cum se desfășoară primul curs? Încercați să aflați informații despre studenți/cursanți? În cazul în care răspunsul este afirmativ, vă rog să precizați sub ce formă – o discuție scurtă cu fiecare, o discuție colectivă sau printr-o serie de întrebări formulate în scris. În ce limbă?
6. Discuțiile sau, după caz, întrebările formulate în scris urmăresc aflarea unor informații privind:
 - + limbile cunoscute de către cursanți
 - + motivația acestora de a învăța limba română
 - + sistemul de predare-învățare din țările din care provin studenții (repetare, memorare, rezolvare de „probleme”, dezbatere, învățare deductivă vs învățare inductivă etc.)
 - + maniera de predare propusă vs reprezentări ale studenților privind maniera de predare

- așteptări privind nivelul de limbă atins la finalul cursului
- deprinderi de învățare dobândite/dezvoltate individual (preferă exercițiile bazate pe imagini, jocurile de rol, formularea liberă de răspunsuri la întrebări date, exerciții de completare a unor propoziții lacunare etc.)
- aspecte de natură culturală
- alte aspecte, de exemplu:

7. Înainte de începerea cursului, vă documentați cu privire la sistemele educaționale existente în țările din care provin cursanții? Dacă da, în ce fel corelați informațiile găsite cu metoda dvs. de predare/stategiile dvs. de lucru?

8. Ați observat în timpul orelor de curs diferențe notabile/relevante între alegerile dvs. metodologice și profilul educațional al studenților (înteles ca rezultantă a culturii educaționale la care ei au fost expoși și a strategiilor/deprinderilor de învățare dezvoltate individual)? Dacă da, cum le-ați gestionat?

9. De-a lungul activității dvs. ați observat în timpul orelor de curs tensiuni de natură culturală? Dacă da, cum le-ați depășit?

10. Considerați că ar fi oportun ca, în cadrul primelor întâlniri, studenții să primească un set de întrebări pe baza cărora să puteți construi un profil educațional al acestora? Ați considera rezultatele suficient de relevante astfel încât ceea ce ați aflat în legătură cu profilul educațional al studenților dvs. să se regăsească și în strategiile dvs. de predare?

Bibliografie

- CORTIER, Claude, *Cultures d'enseignement/cultures d'apprentissage: contact, confrontation et co-construction entre langues-cultures*, 2005, <https://www.cairn.info/revue-ela-2005-4-page-475.htm>
- DOCA, Gheorghe, *Observații privind rolul strategiilor de învățare în elaborarea procedeelor de predare a limbii române ca limbă străină*, în „Limba română”, XXX, 1981, nr. 6, p. 627-633.
- MACIU-PIERRET, Irina, *Les représentations dans les cultures éducatives, élément clé dans l'enseignement du français langue étrangère* (Mémoire présenté pour l'obtention du Master 2 Didactique du français langue étrangère/seconde et langues du monde, Université de Paris 3, Sorbonne Nouvelle, 2017, nepublicat, document PDF).

**THE ROLE OF THE MEDIA IN
ACQUIRING INTERCULTURAL COMPETENCE. A BUSINESS ENGLISH
TEACHING PERSPECTIVE**

**LE ROLE DES MEDIAS DANS L'ACQUISITION DES COMPETENCES
INTERCULTURELLES. UNE PERSPECTIVE SUR L'ENSEIGNEMENT DE
L'ANGLAIS DES AFFAIRES**

**ROLUL MIJLOACELOR MEDIA IN DOBÂNDIREA COMPTENȚEI
INTERCULTURALE. O ABORDARE DIN PERSPECTIVA PREDĂRII
LIMBII ENGLEZE PENTRU AFACERI**

Oana URSU

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
surugiu.oana@gmail.com

Abstract

This paper starts from the assumption that nowadays, “the true tutors of our children are no longer the school teachers and university professors, but the filmmakers, advertising executives and pop culture purveyors” (Barber, 1995). Thus, we aim to explore the influential role of the media in acquiring global awareness and in promoting intercultural understanding in a business English context. In so doing, I conducted a research on a sample of 150 business English learners, students in the first and second year at the Faculty of Economics and Business Administration from the “Alexandru Ioan Cuza” University of Iasi (Romania). Therefore, after having identified the intercultural competencies that have to be developed in students within the present-day global environment, I set out to investigate the students’ level of intercultural understanding through a variety of media-based activities.

Résumé

Ce travail part de l'idée que de nos jours "les véritables enseignants de nos enfants ne sont plus les professeurs des écoles et des universités, mais les réalisateurs de films, les créateurs de publicité et les fournisseurs de la culture pop" (Barber, 1995). Nous nous proposons donc d'explorer le rôle des médias dans l'acquisition de la prise de conscience globale et dans la promotion d'une compréhension interculturelle dans le contexte de l'anglais des affaires. Nous avons mené une enquête sur un échantillon de 150 apprenants de l'anglais des affaires, étudiants en première et deuxième année à la Faculté d'économie de l'Université Al. I. Cuza de Iasi, Roumanie. Après avoir identifié les compétences interculturelles que les étudiants doivent acquérir dans l'environnement interculturel actuel, nous avons essayé d'investiguer leur niveau de compréhension interculturelle à travers une série d'activités utilisant les médias.

Rezumat

Această lucrare pornește de la premsa că în prezent „adevărății profesori ai copiilor noștri nu mai sunt profesorii din învățământul universitar și preuniversitar, ci realizatorii de film, creatorii de reclame și, în general, promotorii culturii pop” (Barber, 1995). Astfel, ne propunem să explorăm rolul tot mai important pe care mass-media îl joacă în dobândirea unei conștientizări globale și în promovarea înțelegerii interculturale în contextul predării/ învățării limbii engleze pentru afaceri. În acest sens, am realizat un studiu asupra unui eșantion de 150 studenți de la Facultatea de

Economie și Administrarea Afacerilor din cadrul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași (România). Astfel, după ce am identificat competențele interculturale pe care studenții trebuie să le dobândească în vederea unei mai bune integrări în mediul global actual, am încercat să analizăm nivelul de înțelegere interculturală al acestora, cu ajutorul unor activități bazate pe noile mijloace mass-media.

Keywords: media, education, business English, intercultural competence/ awareness.

Mots cle: média, éducation, anglais des affaires, compétence/ sensibilisation interculturelle.

Cuvinte cheie: mass-media, educație, limba engleză pentru afaceri, competență / conștientizare interculturală.

This paper starts from the assumption that nowadays, “the true tutors of our children are no longer the school teachers and university professors, but the filmmakers, advertising executives and pop culture purveyors” (Barber, 1995). Such a statement would allow us to infer that in order to get the best results in their classes, teachers continuously have to find new ways to stir the interest of students and get them actively involved in activities. Starting from this perspective, this paper purports to explore the influential role of the media in acquiring global awareness and in promoting intercultural understanding in a business English context. In so doing, I conducted a research on a sample of 150 business English learners, students in the first and second year at the Faculty of Economics and Business Administration from the “Alexandru Ioan Cuza” University of Iasi (Romania). Therefore, after having identified the intercultural competencies that have to be developed in students within the present-day global environment, I set out to investigate the students’ level of intercultural understanding through media-based activities. As such, throughout the duration of the study (one semester), the students were presented a selection of scenes taken from films/ documentaries/ commercials dealing with intercultural topics and asked to complete a number of pre-, while- and post-watching activities aimed at developing their intercultural skills. The qualitative analysis of the student’s productions, as well as of their notes and their reactions to the materials presented in class have shown that students were able to connect the content of the materials to the cultural concepts and theories used in teaching intercultural competence.

My paper starts from the assumption that globalisation, with the inherent technological, economic and political advances, has influenced the evolution of society and thinking, with a deep impact on the development of the business culture. As a result, perhaps one of the biggest challenges of 21st century enterprises – mostly multinational – is to reconcile the global and the local, in other words, to act ‘local’ while thinking ‘global’.

However, understanding and awareness of the different cultures, as well as competence in dealing with cultural differences effectively takes time and effort.

In order to begin our discussion, I will first look into the concept of culture. While culture is a term that can be defined in many ways, from the national and ethnic culture, to the organisational or professional culture, or even to symbolic capital of culture (literature, music, art), the concept is used in this article in its understanding of a set of values, attitudes and beliefs, that is, more in the meaning put forward by cultural anthropologists Geert Hofstede or Edward T. Hall.

Thus, cultural anthropologist Geert Hofstede defines culture as

“a collective phenomenon, because it is at least partly shared with people who live or lived within the same social environment, which is where it was learned. Culture consists of the unwritten rules of the social game. It is the collective programming of

the mind that distinguishes the members of one group or category of people from others". (HOFSTEDE et al., 2010, 6).

hinting at the fact that each individual would carry a number of "patterns of thinking, feeling, and potential acting that were learned throughout the person's lifetime" (HOFSTEDE et al., 2010, 4). It is therefore argued that culture is by no means innate, but a sum of elements that can be taught and learned, and can be accounted for by social environment

Furthermore, in *Understanding Cultural Differences*, Edward T. Hall and Mildred Reed Hall described culture as "likened to a giant, extraordinarily complex, subtle computer" (HALL and HALL, 1990, 3), which guides and directs the individual's actions in everyday life. This dimension of culture could be briefly described (especially in the word of business) as "the way in which we do things around here" (GIBSON, 2000, 7).

Discussing about the value of culture, intercultural communications specialist Robert Gibson argues that within the business culture, "intercultural competence has to do with the knowledge, skills and attitudes you need to create value for your business from cultural differences" (GIBSON, 2014, 37). Intercultural competence is thus related to attitudes towards difference and culture.

Gibson further identifies curiosity as the main attitude that is connected to intercultural competence, as a main motivator for learning foreign languages. "Many people who are interested in other cultures like to learn foreign languages. It has to do with being able to communicate effectively across cultures, and it has a lot to do with respect for differences and feeling empathy for people: putting yourself in the other people's shoes." (GIBSON, 2014, 38).

Globalization has brought about a number of changes in the ways in which intercultural communication is perceived. As people are increasingly confronted with the need to communicate and work with individuals from various parts of the world, intercultural competence has become an area of interest not only at personal/ individual level, but also at group/ organisational level. Moreover, the turn of the 21st century has also changed the way in which people communicate, especially under the influence of the social media and the internet, bringing to the fore not only the need for acquiring good intercultural and linguistic skills, but also interpersonal skills.

In a study analysing the identification and assessment of intercultural competence as a student outcome of internalisation conducted in the United States of America, Deardorff defines intercultural competence as "the ability to develop targeted knowledge, skills and attitudes that lead to visible behaviour and communication that are both effective and appropriate in intercultural interactions" (DEARDORFF, 2006, 242).

As put forward by the above mentioned study, this powerful tool – which can only be achieved through a 'lifelong process' of learning and development – is made up of a framework primarily consisting of three elements, namely **knowledge**, **skills** and **attitudes**. Knowledge encompasses cultural self-awareness (or the ability to understand the way in which our own culture shapes and defines our inner self, our identity), culture-specific knowledge (knowledge of other cultures), sociolinguistic awareness (the linguistic skills required to communicate correctly and effectively with individuals belonging to other cultures), as well as the overall understanding or grasp of issues and trends at global level (our understanding of the globalisation phenomenon and its impact at local level). Skills refer to the ability to listen, observe and assess (in an attempt to seek out cultural meaning and cultural hints), the ability to analyse, interpret and relate (by means of comparison, in an attempt to discover links), as well as critical thinking (the ability to discover and interpret the world through the 'eyes' of another culture, in an attempt to rediscover/ reposition our own culture). Finally, attitudes comprise respect, openness, curiosity and discovery regarding both other cultures and our own.

It has been argued that the internet and, more particularly, the social media are turning the world increasingly homogeneous, and this coming together of cultures seems to be fostered both by the business sector (by means of the multinational companies, franchises, etc.), but also by education (through the various students exchange programmes) which allows young people to get

international/ multination experiences at early ages, preparing them for their first intercultural experience.

As far as the linguistic dimension is concerned, it can be argued that in the world of business (and not only), English has become the norm, which makes language teaching and learning both a necessity and a constant challenge. In the interplay of language and intercultural communication, Gibson further adds, it is “(not) enough just to think about language training and add a bit of culture”. (GIBSON, 2014, 38)

As a result, with the advent of the new technologies, the development of the (new) media, and the exposure to huge amounts of information, the challenge consists in determining the learner to sit through a 100 minute (English) lecture, “when there’s a whole world of hilarious cat videos” (SCHEUNEMANN, 2014, 24). This requires designing an entertaining lecture, likely to stir (and maintain) the students’ interest and desire to be actively involved. It requires creating a student-friendly environment, while lessons include game-like elements or lively animation.

My study was conducted on a sample of 150 business English learners, students enrolled in the first and second year at the Faculty of Economics and Business Administration from the “Alexandru Ioan Cuza” University of Iasi (Romania). The aim was to apply the framework put forward by Deardorff, in an attempt to investigate the students’ level of intercultural understanding and to raise their awareness to culture-specific issues in a business English context.

In the first stage of our experiment, I presented them a number of images, and asked them to associate them with the idea of culture. Two images of the set applied are presented below (corresponding to the iceberg metaphor and the onion metaphor). The iceberg metaphor associates culture to an iceberg in which little is seen (behaviour, clothing, food, etc.), while most of it remains hidden, below the water (attitudes, beliefs, values, etc.). Similarly, the onion metaphor describes culture as made up of a number of layers that can be peeled away so as to bring to the fore the underlying fundamental assumptions.

Fig. 1

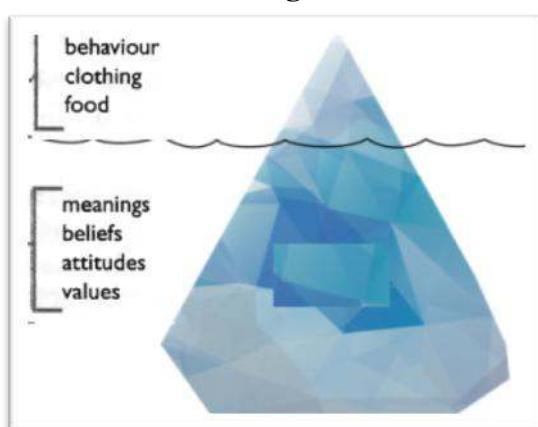
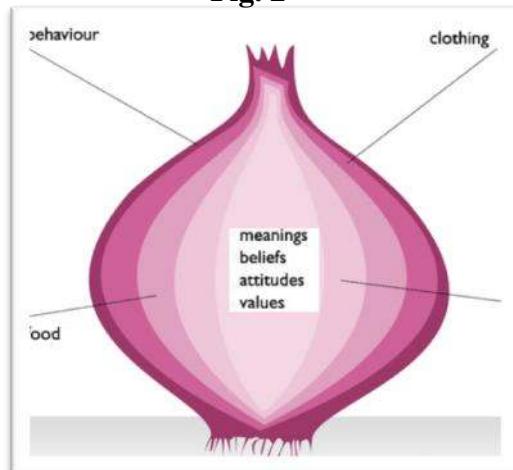

Fig. 2

The second stage consisted in viewing and analysing a number of videos (mostly advertisements featuring cultural differences). One example is provided below, an advertisement for the HSBC Bank retrieved from the YouTube channel:

Fig. 3

(Capture from the HSBC advertisement,

<https://www.youtube.com/watch?v=mUCODUvKbzE&list=PLAEKUX2eV4jJEqwQnxJjXjlz09G7GGk7f>)

In this stage of our work, we analysed the videos by applying Deardorff's framework of intercultural competence (DEARDORFF, 2006).

In terms of **knowledge**, the students identified the need to understand the way in which our personality, behaviour – our overall identity – are shaped by our own culture, arguing that this constitutes the starting point in acknowledging and understanding *the other*. Also, they reinforced the need to gain information about the culture of the other, in order to account for behaviours and attitudes, and facilitate communication. Interestingly, my students argued that linguistic skills could sometimes be considered secondary to ensuring the overall success of the interaction. Consensus was reached as far as the impact of globalisation is concerned, and its overall influence on the way in which communication is achieved.

In terms of **skills**, my students pointed to the fact that the changing global environment, correlated to the fast pace of life allow for little time to listen and carefully observe cultural clues, which often generates misunderstandings. Equally, critical thinking was unanimously referred to as an area that needs more study and reflection. Students argued that they would like to build their critical thinking skills, acknowledging the fact that this could help them prevent/ or mitigate the effects of cultural blunders.

As regards the **attitudes**, the general consensus was that further study of intercultural communication, and the study of cultures in general, could help them better understand both their culture and the culture of the *other*, facilitating communication and understanding.

As far as the activities carried out are concerned, the students emphasised the fact that using online media channels gave them a sense of “here and now” in the English language class, arguing for the effectiveness of image/ video tools over traditional materials.

Analysing the students' opinions, we could draw the conclusion that in their perception, one of the most important aspects of intercultural communication consists in the fact that it is not absolutely necessary to attempt at solving all the problems at once. What really matters is the openness and willingness to try and understand it, one step at a time, irrespective of the time that is needed for such an endeavour. The ultimate result (and reward) will then be not only material (successful business communication and, thus, successful business relations) but also psychological.

Bibliography

- DEARDORFF, D.K., “The Identification and Assessment of Intercultural Competence as a Student Outcome of Internalizations at Institutions of Higher Education in the United States”, *Journal of Studies in International Education*, 2006, 10: 241-266.
- GIBSON, Robert, “The value of culture” Interview with Robert Gibson, in *Business Spotlight*, March – April, 2/ 2014.
- GIBSON, Robert, *Intercultural Business Communication*, Cornelsen & Oxford University Press GmbH, 2000.
- HALL, Edward T., Mildred Reed HALL, *Understanding cultural differences*, Intercultural Press Inc., 1990.
- HOFSTEDE, G., *Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values*, London, Sage Publications.
- HOFSTEDE, Geert, Gert Jan HOFSTEDE, Michael MINKOV, *Cultures and Organizations. Software of the Mind. Intercultural Cooperation and its Importance for Survival*, McGraw Hill, 2010.
- SCHEUNEMANN, Carol, “TED Conferences. Ideas worth sharing”, in *Business Spotlight*, September – October, 5/ 2014.

Youtube

<https://www.youtube.com/watch?v=mUCODUvKbzE&list=PLAEKUX2eV4jJEqwQnxJjXjIz09G7GGk7f>

**V. SCIENTIFIC CULTURE/CULTURE
SCIENTIFIQUE/CULTURĂ ȘTIINȚIFICĂ**
Coordinator/Coordinateur/Coordonator:
Eugen GAGEA

THE STRUCTURAL RELATIONSHIP BETWEEN VERSE AND MELODY IN THE SONG PROPER OF THE CIPAN AROMANIANS IN DOBRUJA

LA RELATION STRUCTURELLE ENTRE LE VERS ET LA MÉLODIE DANS LE CHANSON PROPREMENT DITES DES AROMANIANS CIPAN À DOBROUDJA

RELATIA STRUCTURALĂ DINȚRE VERS ȘI MELODIE ÎN CÂNTECUL PROPRIU-ZIS AL AROMÂNIILOR CIPANI DIN DOBROGEA

Mirela KOZLOVSKY
 "Ovidius" University from Constanța
 Faculty of Arts
 Bd. Mamaia nr. 124, Constanța
 mirelakoz@gmail.com

Abstract

Aromanians are a branch of the Romanian people. Several theories have been issued about their origin. Starting from historical evidence, researchers claim that Romanianism emerged throughout the Balkan Peninsula and spread from the Danube to mainland Greece, the Aegean Sea, the Adriatic Sea and Istria. These Romanians were the result and, at the same time, the continuators of a vast evolutionary process of Oriental Romania. (ZBUCHEA, 1999, 14)

Aromanian communities have a pronounced patriarchal character, being considered by those in their neighborhood impenetrable and conservative. For centuries, the only form of social organization was the traditional family but also the extended family, that is, the entire community. Having as main occupation the shepherding, the isolated and relatively closed groups, such as the Aromanian shepherd community, have perpetuated ancient practices in life-cycle habits. Aromanians continue to practice with great force the customs and the songs they have inherited and created over time. (OPREA, 2002, 604)

*The musical repertoire of the Cipani includes poetic-musical creations of archaic character, corresponding to the ritual sequences of the baptismal and funeral ceremonies, songs proper, lullabies, *doină*¹, ballads and dance music.*

The proposed scientific approach will reveal the structural relationship established between verse and melody in the songs proper I have collected from the Cipan Aromanians in Dobruja, creations that are part of the original cultural patrimony of this ethnic group.

Résumé

Les Aroumains sont une branche du peuple roumain. Plusieurs théories ont été émises sur leur origine. À partir de preuves historiques, les chercheurs affirment que le roumainisme est apparu dans la péninsule Balkanique et s'est étendu du Danube à la Grèce continentale, en passant par la mer Égée, la mer Adriatique et l'Istrie. Ces Roumains ont été à la fois le résultat et le prolongement d'un vaste processus d'évolution de la romanité orientale. (ZBUCHEA, 1999, 14)

Les communautés aroumaines ont un caractère patriarcal prononcé et sont considérées comme impénétrables et conservatrices par leurs voisins. Pendant des siècles, la seule forme d'organisation sociale était la famille traditionnelle mais aussi la famille élargie, c'est-à-dire la communauté entière.

¹ N.T. - a Romanian musical tune style

Ayant comme occupation principale l'élevage de moutons, les groupes isolés et relativement fermés, tels que la communauté des berger Aroumains, ont perpétué des pratiques anciennes dans leurs habitudes de vie. Les Aroumains continuent de pratiquer avec une grande force les coutumes et les chansons dont ils ont hérité et créé au fil du temps. (OPREA, 2002, 604)

Le répertoire musical du Cipani comprend des créations musicales et poétiques à caractère archaïque, correspondant aux séquences rituelles des cérémonies baptismales et funéraires, des chansons proprement dites, des berceuses, *doine*², des ballades et de la musique de danse.

L'approche scientifique proposée révélera la relation structurelle établie entre le verset et la mélodie dans les chansons proprement dites que j'ai recueillies auprès des Aromanians de Cipan à Dobroudja, créations faisant partie du patrimoine culturel d'origine de ce groupe ethnique.

Rezumat

Aromâni reprezintă o ramură a poporului român. Cu privire la originea lor s-au emis mai multe teorii. Pornind de la dovezi istorice, cercetătorii susțin că românismul a apărut în întreaga Peninsula balcanică și s-a extins de la Dunăre până în Grecia Continentală, Marea Egee, Marea Adriatică și Istria. Acești români au fost rezultatul și în același timp continuatorii unui amplu proces de evoluție al romanității orientale. (ZBUCHEA, 1999, 14)

Comunitățile aromânești au avut un pronunțat caracter patriarhal, fiind considerate de către cei din vecinătatea lor impenetrabile și conservatoare. Timp de secole singura formă de organizare socială a reprezentat-o familia tradițională dar și familia extinsă, adică întreaga comunitate.

Având ca principală îndeletnicire păstoritul, grupurile izolate și relativ închise, aşa cum sunt cele constituuite de colectivitățile de păstori aromâni, au perpetuat practici străvechi în desfășurarea obiceiurilor legate de ciclul vieții. Aromâni continuă să practice cu deosebită vigoare obiceiurile și cântecele pe care le-a moștenit și le-a creat de-a lungul timpului. (OPREA, 2002, 604)

Repertoriul muzical al cipanilor cuprinde creații poetico-muzicale cu caracter arhaic, corespunzătoare secvențelor ritualice din desfășurarea ceremonialelor nupțial și funebru, cântece propriu-zise, cântece de leagăn, doine, balade și muzică de joc.

Demersul științific propus va releva relația structurală ce se stabilește între vers și melodie în cântecele propriu-zise pe care le-am cules de la aromâni cipani din Dobrogea, creații ce fac parte din patrimoniul cultural original al acestui grup etnic.

Key words: Aromanians, folk song, versification, traditions, folklore

Mots clés: Aroumains, chant folklorique, versification, traditions, folklore

Cuvinte cheie: aromâni, cântec popular, versificație, tradiții, folclor

1. Introducere

„Mențiuni despre aromâni și despre originea latină a limbii lor apar în secolul al XVII-lea la cronicari (Stolnicul Constantin Cantacuzino, Miron Costin), ca și la începutul secolului următor, în Hronicul vechimei a româno-moldo-vlahilor (1717) al lui Dimitrie Cantemir” (SARAMANDU, 2003, 41).

Aromâni, grup etnic bine reprezentat din punct de vedere numeric în Dobrogea, se împart în ramuri distințe, purtând nume ce desemnează zonele geografice sau așezările de origine. Se întâlnesc în prezent următoarele grupe de aromâni:

grămușenii - (cunoscuți și cu numele de cipani) ce provin din Grecia din Epir;

fărserotii - originari din nordul Greciei și din Albania (zona Corcea);

pindenii - (cunoscuți și cu numele de verieri sau avdeliați) provin din Grecia din Pind;

bitolenii - originari din Iugoslavia (zona Bitolia). (OPREA, 2002, 604)

² N.T. - un style musical roumain

Cercetarea de față se bazează pe culegerile de folclor pe care le-am realizat în ultimii ani la comunitățile de aromâni cipani din Constanța și pe cercetarea repertoriului cules. În prezent, grămuștenii se întâlnesc în special în Grecia, Macedonia, Bulgaria și Albania. Începând cu anul 1928, până în anul 1943, numeroase familii de aromâni grămușteni au sosit și în România, cei mai mulți stabilindu-se în Dobrogea. (CAPIDAN, 2000, 16)

Am constat că unele dintre cântece fac parte din repertoriul pasiv al aromânilor cipani, având șanse reale de dispariție. Pe unele dintre ele am reușit să le recuperez făcând apel la memoria interlocutorilor. Unele dintre ele fac parte din stratul mai vechi al creației tradiționale aromânești, astfel că au fost supuse mai puțin adaptărilor și cosmetizărilor forțate, procedee des întâlnite în actualitate și dictate de gustul consumatorului de folclor. Trecerea în repertoriul pasiv s-a produs treptat, explicația pentru acest fenomen constă în modernitate și tendințele de uniformizare ale societății dobrogene actuale.

Cântecele propriu-zise, reprezintă genul cel mai bogat, mai variat și cu o vitalitate ce se datorează capacitatea acestora de a se adapta la atmosfera vieții cotidiene. (OPREA, 2002, 511) În prezent cipanii cântă solistic dar și în grup. Cântarea este univocală, dar uneori se produc și momente de eterofonie, dar numai aleatoriu. Cercetările de teren pe care le-am efectuat la comunitățile de aromâni cipani au evidențiat faptul că interpretarea în grup se produce numai la acele cântece care au pătruns adânc în conștiința colectivității.

Cântecele propriu-zise pot fi considerate adevărate documente de limbă veche românească și muzică arhaică. Am optat pentru aceste exemple muzicalo-poetice deoarece le consider în concordanță cu demersul științific propus.

2. Organizarea poetică și muzicală a cântecelor propriu-zise din repertoriul aromânilor cipani din Dobrogea

Pentru a analiza relația structurală ce se stabilește în cântecul popular aromânesc între vers și melodie, am plecat de la premisa că, idiomul și melodia românească au aceleași caracteristici ce stau la baza limbii și melodiei dacoromânești.

Istoricii, lingviștii, folcloristii care au studiat obiceiurile vieții de familie și ritualurile românilor de la nord și sud de Dunăre, au evidențiat faptul că există asemănări foarte mari în desfășurarea lor, subliniind că la ambele grupuri etnice se respectă un desfășurător aproape identic.

Din cercetările efectuate am constatat că la aromâni, ca și la dacoromâni, cea mai mare parte a poeziei populare este cântată. Muzica și poezia formează în ambiantea cântecului popular un tot organic. Aceste două entități nu pot fi separate în procesul creației sau al interpretării. Relația ce se stabilește între vers și rândul melodic este cea mai importantă, iar în jurul ei converg toate celelalte raporturi poetică – muzicală. Am remarcat că și în cântecele propriu-zise ale cipanilor, ca și în cele ale daco-românilor, în momentul elaborării spontane a creației se produce o convergență a principiilor de organizare poetice și muzicale, în conformitate cu tradiția, cu anumite *formule*, mai mult sau mai puțin stereotipe, preluate de creatorul popular dintr-un arsenal ancestral moștenit. (OPREA, 2002, 113)

Sistemul de versificație al textului poetic reiese din structura gramaticală și fonetică a unei limbi. La fel ca în creațiile tradiționale dacoromânești, și în creațiile tradiționale aromânești versul reprezintă o sintagmă (CONSTANTINESCU; 1973, 77). Cuvintele sunt formate din silabe scurte, având durate aproximativ egale. Apar excepții de la egalitatea cantitativă dar acestea se produc în timpul interpretării numai în scopuri stilistice. Am observat că poezia populară românească se caracterizează prin versuri de dimensiuni reduse (scurte). Această trăsătură este o consecință a caracterului oral al folclorului și nicidecum o deficiență sau o lipsă de valoare. Scurtimea versurilor asigura memorarea și preluarea creațiilor tradiționale de către toți membrii comunității. De-a lungul istoriei, memorarea și transmiterea au reprezentat factori esențiali în afirmarea etnică a aromânilor care și-au dus traiul în teritorii multietnice și de cele mai multe ori ostile.

Oralitatea creațiilor tradiționale a determinat un alt aspect important ce se referă la tiparele metrice fixe în care se încadrează. Aceste tipare sunt condiționate de unitatea structurală a

versurilor. La rândul ei, unitatea structurală a versurilor este generată de îmbinarea muzicii cu poezia și de periodicitatea accentelor.

În cântecele din repertoriul aromânilor cipani tiparul metric al versurilor este cu precădere octosilabic, având două forme: acatalectică (completă) și catalectică (incompletă). O caracteristică importantă a versului popular cântat la aromâni o reprezintă menținerea aceluiși tipar pe toată durata cântecului. Versul octosilabic se grupează în patru picioare (podii) metrice binare (tetrapodie). Deoarece în timpul cântării tiparul a rămas neschimbat, am observat că finalurile de vers au suferit unele modificări.

Ajustarea textului poetic pe tipar metric octosilabic, indiferent de numărul de silabe pe care îl are versul (cinci, șase, șapte), se numește izometrizare. În cercetările pe care le-am întreprins am constatat că acest aspect se realizează apelând la următoarele procedee: largirea arcului melodic din finalul versurilor prin augmentare ritmică (utilizarea valorilor cu durată mai mare, echivalentă cu durata desfășurării silabelor care lipsesc din vers), utilizarea refrenelor bisilabice, recurgerea la anacruză atunci când cuvântul începe cu silabă neaccentuată.

Un alt aspect pe care l-am remarcat la finalul versului cântat îl reprezintă rima, dar prezența acesteia nu este obligatorie. În cântecele cipanilor ea are rolul de a marca finalul de vers și de a asigura înlănuirea lor în pseudo-strofă. În repertoriul de cântece am putut identifica tipuri de rime de la consonantă perfectă până la asonanță (lipsa rimei).

Pe lângă tipurile de rimă, în creațiile tradiționale aromânești apar și alte elemente de poetică muzicală. În poezie, ca și în muzică, întâlnim repetarea versurilor sau a rândurilor melodice și varierea acestora. În timpul zâmisirii textului poetic și a melodiei, creatorul popular recurge la repetare și variere, ambele procedee fiind indisolubile și conlucrăză în vederea realizării creației tradiționale.

Ca procedee compoziționale ale textului poetic întâlnim anafora (repetarea începutului versului în versul următor), paralelismul explicativ (ideea unui vers este reluată și amplificată în următoarele versuri), epitetul, metafora, comparația.

3. Argumentație cu privire la relația structurală dintre vers și melodie în repertoriul de cântece al aromânilor cipani din Dobrogea

Pentru a demonstra relația structurală ce se stabilește între vers și melodie în cântecele propriu-zise aromânești, am urmărit modul în care se produce organizarea poetică și muzicală a acestor creații tradiționale. Pentru fiecare dintre aspectele ce pun în lumină relația ce se stabilește între vers și rândul melodic voi recurge la exemplificări clare și convingătoare. Cântecele selectate asigură aromânilor cipani amprenta identitară în spațiul multicultural dobrogean.

Am ales cântecul propriu-zis “Mi sculai unî tahina” pentru a exemplifica tiparul metric octosilabic în forma sa acatalectică (completă). Refrenele bisilabice *le, le* nu afectează tiparul metric:

Mi sculai unî tahina / Mă sculai de dimineață

Moderato ♩=100

Mi scu - lai u - nî ta - hi - na, le - le Mi scu³ - lai u - nî ta - hi - na, Trap - şu'an drep - tu la vru - ta mea, le - le Trap - şu - an drep - tu la vru - ta mea.

Mi sculai unî tahina, lele,
Mi sculai unî tahina,
Trapşu-andreptu la vruta mea, lele,
Trapşu-andreptu la vruta mea.
N'i-aflai vruta mea iu-şi durn'ia
Ş-pi crivati ea s-ligăna.

Mă sculai de dimineață, lele
Mă sculai de dimineață,
Şi trăsei la mândra mea, lele
Şi trăsei la mândra mea,
Îmi găsii mândra dormind
Legănându-se în pat.

Am optat pentru cântecele “Steaua chirută” și ”Ia isuseami lea, dado” pentru a demonstra cum prin fuziunea cu linia melodica, versurile pare din pseudo-strofă, prezente în formă catalectică (incompletă) se izometrizează pe tipar metric octosilabic:

Steaua chirută / Steaua pierdută

Moderato ♩ = 110

Na's - prâ - dim tu tu - tâ _____ lu - mea

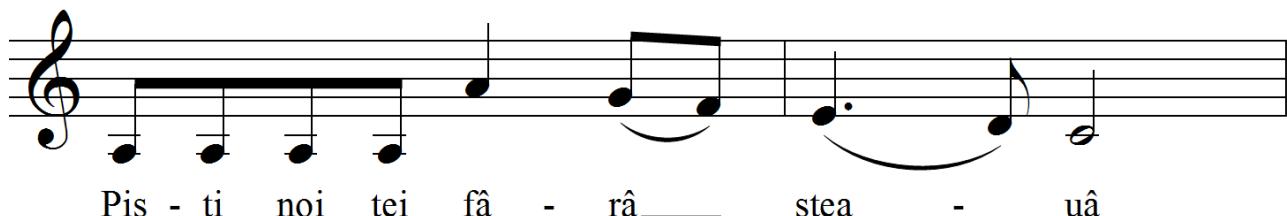
Ste - ua noas - tâ ta's ti'a - flăm

N'am - pâr - țâm di soii s _____ 'lo - curi

S'fâr - di ti - ni nă 'tur - năm

Ca - ra s'ar - mâ - neam în _____ hoa - râ

Na - ca ni - lâ va s'a - veai

 Pis - ti noi ţei fâ - râ ____ stea - uâ

 Na - ca va 's'an - ghi - li - ceai

 Ti - ni stea - ua mea

N'asprândim tu tutâ lumea
 Steaua noastâ ta's ti'aflăm;
 N'ampârțâm di soii ș'locuri
 Ș fâr' di tini nâ turnămu'...

Cara s'armâneam în hoarâ
 Naca nilâ va s'aveai..
 Pisti noi ţei fărâ steauâ
 Naca va's anghiliceai
 Tini steaua mea...

Di cât ti câftăm ma multu
 Steaua lunjina țâ u cheri..
 Di'agiunsim ta's nâ hârsimu
 Cu lunjina di la tser...

Cara s'armâneam în hoarâ
 Naca nilâ va s'aveai..
 Pisti noi ţei fărâ steauâ
 Naca va's anghiliceai
 Tini steaua mea...

Nu va ti'aflăm vârnâoarâ
 Pânâ nu v'as anvițăm
 Câ steaua iasti tu noi,
 Maș aradzli s'li adnăm

Cara s'armâneam în hoarâ
 Naca nilâ va s'aveai..
 Pisti noi ţei fărâ steauâ
 Naca va's anghiliceai
 Tini steaua mea...

Ne-am răspândit prin toată lumea
 Steaua noastră să te găsim
 Ne-am depărtat de rude și locuri
 Și fără tine ne-am întors

Dacă am fi rămas în sat
 Poate ai fi avut milă
 Peste noi cei fără stea
 Poate ai fi strălucit
 Tu steaua mea...

Cu cât te căutăm mai mult
 Îți pierzi lumina
 De am ajuns să ne bucurăm
 Cu lumina de la cer

Dacă am fi rămas în sat
 Poate ai fi avut milă
 Peste noi cei fără stea
 Poate ai fi strălucit
 Tu steaua mea

Nu te vom găsi niciodată
 Până când nu vom învăța
 Că steaua este în noi
 Doar razele să-i adunăm

Dacă am fi rămas în sat
 Poate ai fi avut milă
 Peste noi cei fără stea
 Poate ai fi strălucit
 Tu steaua mea...

Ia isuseami, lea dado / Hai logodește-mă, mamă

Lento ♩ = 130
(3+2+2)

Ia i - su - sea - mi lea da - do

Ia i - su - sea - mi

Ia i - su - sea - mi lea da - do

Ia'n - soa - râ - mi lea da - do

Ia'n - soa - râ - mi

Ia isusea-mi, lea dado Hai logodește-mă, mamă
Ia isusea-mi Hai logodește-mă
Ia isusea-mi, lea dado Hai logodește-mă, mamă
Ia nsoară-mi, lele Hai însoară-mă, lele
Ia nsoară-mi. Hai însoară-mă.

Câ chirolu treați, lea dado Că vremea trece, mamă
Câ chirolu treați Că vremea trece
Câ chirolu treați, lea dado Că vremea trece, mamă
Ş-ilichia frândzi, lele Şi tinerețea se ofilește
Ş-ilichia frândzi. Şi tinerețea se ofilește

Unâ tahina, lea dado Într-o dimineată, mamă
Unâ tahina Într-o dimineată
Unâ tahina, lea dado Într-o dimineată, mamă
La şoput mi duş, lele La izvor m-am dus
La şoput mi duş. La izvor m-am dus.

Ńi-aflai năfeatâ, lea dado Am găsit o fată, mamă
Ńi-aflai năfeatâ Am găsit o fată

Ńi-aflai nâfeatâ, lea dado Multu mușeatâ, lele Multu mușeatâ.	Am găsit o fată, mamă Foarte frumoasă Foarte frumoasă.
Bunâuzuua i-dzâş, lea dado Bunâuzuua i-dzâş Bunâuzuua i-dzâş, lea dado Ş-nâsâ nu ní gri, lele Ş-nâsâ nu ní gri.	I-am spus bună ziua, mamă I-am spus bună ziua I-am spus bună ziua, mamă Şi ea nu mi-a răspuns Şi ea nu mi-a răspuns.
Anda ş-cânta, lea dado Anda ş-cânta Anda ş-cânta, lea dado Puii-astâmâtea, lele Puii-astâmâtea.	Când ea cânta, mamă Când ea cânta Când ea cânta, mamă Puii se întâlneau Puii se întâlneau.

Observăm cum menținerea tiparului octosilabic pe toată durata desfășurării cântecelor a impus ajustarea textului poetic pe acest tipar metric. Procedeul 1-a care a făcut apel creatorului popular a fost lărgirea arcului melodic din finalul versurilor prin augmentarea ritmică, aspect ce a determinat păstrarea tiparului metric.

Trebuie să observăm că în cântecul "Ia isuseami lea, dado" întâlnim ambele tipuri de rime, de la consonanță perfectă până la asonanță, iar în cântecul "Steaua chirută" se remarcă versuri de rimă zero (lipsa rimei).

Tot în cântecul "Ia isuseami lea, dado" putem remarca și alte procedee ce contribuie la izometrizarea versurilor pe tiparul octosilabic: refrenul bisilabic *dado* din finalul versurilor, repetarea versurilor și a rândurilor melodice dar și varierea acestora. Tot aici, în primele două versuri din fiecare strofă se întâlnește anafora (repetarea începutului versului în versul următor). Un alt procedeu pe care îl dezvăluie acest cântec este paralelismul explicativ (ideea unui vers este reluată și amplificată în următoarele versuri).

În cântecele "Nil'aveam un dor di hoarâ" și "Nâoarâ tu nă ietâ" observăm anacruza, plasată în incipitul fiecărui vers din pseudo-strofă care începe cu silabă neaccentuată:

N'i-aveam un dor di hoară / Aveam un dor de sat

Lento $\text{♩} = 60$

Ni' aveam un dor ____ di hoa - râ Di

mun - tâi ver - dzi di fag

S'mi vi - deam ni - ca nâ oa - râ ____
S'mi vi - deam ni - ca nâ oa - râ

1.

Pit pâ - duri ca nic 's'a - lag ____

2.

Pit pâ - duri ca nic 's'a - lag ____ Nâ

dz - ua oa - râ - s 'vi - ni Di

ni mi vid - z - ui a - clo
 Di'ş plân - dzea so - ia cu mi - ni
 Lâ - crâ-mam s'io di'un cai - mo _____ Ni'ar -
 cai o - clii _____ spri dzea - nâ Di'a -
 ca - sâ di _____ la noi
 Pi dze - nu - ri - li di pis - ti hoa - râ
 Sus - chi - rau cu - pii di oi _____

Ni'aveam un dor di hoarâ,
 Di munțai verdz' di fag
 S'mi videam nica nă oarâ
 Pit păduri, ca nic' s'alag.

Nă duuâ oara s'vini ,

Aveam un dor de sat,
 De munții verzi de fag
 Să mă văd încă o dată
 Prin păduri,copil să alerg.

Într-o zi a venit vremea,

Di ni mi vidzui aclo Di's plândzea soia cu mini Lâcrâmam ș'io di'un caimo.	Când m-am văzut acolo Plângeau rudele cu mine Plângeam și eu de dor.
Ni'arcai oclii spri dzeanâ Di'acasâ di la noi Pi dzenurili di pisti hoarâ Suschirau cupii di oi.	Am privit spre deal, De acasă de la noi Pe dealurile de peste sat Suspinau turme de oi.
Hoara giumitati, Ca pustâ ńni si spârea Casili tuti surpati Nicuchirii a lor ș câfta.	Satul înjumătățit, Mi se părea pustiu Casele toate dărâmate, Își căutau stăpânii.

Nă oarâ tu nă ietă / Odată într-o viață

Lento ♩ = 130

Nă oa - râ tu nă ie - tă Pi -

tâ de cur - cu - be - tâ Nă

2.

tâ de cur - cu - be - tâ

Oh ai - man - ai - man

Pi - tâ de cur - cu - be - tâ

Oh ai - man ai - man

Pi - tâ de cur - cu - be - tâ

Nâ oarâ tu nâ ietâ Pitâ di curcubetâ	Odată într-o viață Plăcintă de dobleac
Oh aiman aiman Pitâ di curcubetâ	Of, aiman aiman Plăcintă de dobleac
Nu'ni si feați bunâ Ş 'io ni'armaş agiunâ	Nu mi-a ieșit bună Şi am rămas flămândă
Oh aiman aiman Ş Io ni'armas agiunâ	Of aiman aiman Şi am rămas flămândă
Ni'adrai nâ pitâroanji Sâ feați cârtsâcoanji	Am facut o plăcintă mare Şi a ieșit tare
Oh aiman aiman Sâ feați cârtsâcoanji	Of aiman aiman Şi a ieșit tare
Sâ feați cârtsâcoanji Ş mi săturai di foami	A ieșit tare Şi m-am săturat de foame.
Oh aiman aiman Mi săturai di foami.	Of aiman aiman M-am săturat de foame.

4. Concluzii

Demersul științific a demonstrat prin exemplificările prezentate relația structurală dintre vers și melodie în repertoriul de cântece al aromânilor cipani din Dobrogea. Studiul a confirmat faptul că în creațiile tradiționale, cele două elemente, vers și melodie, formează un tot unitar inseparabil, alcătuit după legi imuabile. Prin cântecele propriu-zise selectate spre exemplificare am evidențiat că în vederea exprimării aceluiși conținut, dimensiunile rândurilor melodice și ale versurilor coincid.

Am ilustrat prin exemplele muzicale prezentate că elementele de expresie artistică se manifestă în cadrul dialectului aromânesc în conformitate cu structura limbii vorbite și concepția estetică proprie acestui grup etnic. Voi enumera aspectele pe care le-a relevat demersul științific propus:

- există o legătură puternică între dimensiunea versului și a frazei muzicale;
- dimensiunea versului este reglementată de melodie, rândul melodic având invariabil opt silabe;
- tiparul metric de 8 silabe, cu structură binară, se regăsește în toate exemplele utilizate;
- tiparul metric odată fixat este respectat pe toată perioada interpretării;
- lărgirea frazei muzicale și izometrizarea versurilor cu număr mai mic de silabe pe tiparul octosilabic;
- apariția refrenelor bisilabice care contribuie la ajustarea versului pe tiparul metric;
- apariția în timpul execuției a refrenelor bisilabice care nu afectează tiparul metric;
- gruparea versurilor în strofa melodică pe distihuri și prin rimă succesivă;
- se remarcă versuri de rimă zero (lipsa rimei);
- apariția anacruzei în timpul interpretării.

În urma culegerilor de folclor întreprinse la aromâni cipani dobrogeni am observat cum cântecul propriu-zis, categoria folclorică cea mai robustă, se comportă ca un organism viu, metamorfozându-se în conformitate cu factorii externi și interni care acționează aspră vieții economice și culturale din spațiul dobrogian.

Uniformizarea repertoriului, renunțarea la emisia nazală și la cântarea eterofonică s-au produs ca o consecință a dinamismului ce caracterizează repertoriul comunitar. În prezent, în practica folclorică a cipanilor din Dobrogea am constatat emanciparea interpreților și desprinderea lor de stilul specific cântării tradiționale.

Dacă ținem cont de dezrădăcinarea lor din locurile de baștină (Grecia) și de colonizările ulterioare în teritorii străine (Cadrilater și Dobrogea), aceste aspecte se justifică. Atenuarea sentimentului de apartenență la un spațiu geografic propriu a determinat modificări în mentalitatea, comportamentul și tradițiile etnicilor.

În trecut, în teritoriile de proveniență, Grecia și Cadrilater, nu se putea vorbi despre lăutari. Astăzi acest segment este bine reprezentat în cultura lor tradițională. Lăutarii aromâni au inclus în repertoriul comunitar cântece născute din fuziunea diferitelor stiluri regionale și din contaminările cu alte culturi (greacă și bulgară).

Cu toate influențele externe ce apar, cântecele propriu-zise se păstrează încă în sfera stilului etnic datorită legăturii dintre structura versului și linia melodica. Propagarea lor până în zilele noastre este dovada cea mai autentică a trăinicieei acestor creații, a dârzeniei cu care comunitatea aromânească și-a apărat moștenirea spirituală de-a lungul istoriei.

Bibliografie

- CAPIDAN, Theodor, *Macedoromâni*, București, Ed. Litera Internațional, 2000
 CONSTANTINESCU, Nicolae, *Rima în poezia populară românească*, București, Ed. Minerva, 1973
 OPREA, Gheorghe, *Folclorul muzical românesc*, București, Ed. Muzicală, 2002
 SARAMANDU, Nicolae, *Studii aromâne și meglenoromâne*, Constanța, Ed. Ex Ponto, 2003
 ZBUCHEA, Gheorghe, *O istorie a românilor din Balcani*, București, Ed. Biblioteca Bucureștilor, 1999

Listă informatori

- Beca Agora, 63 de ani, aromâncă, pensionară, născută în satul Ceamurlia de Sus, jud. Tulcea
 Beca Constantin, 67 de ani, aromân, pensionar, născut în satul Beidaud, jud. Tulcea
 Beca Ana Maria Anagnosti, 40 de ani, aromâncă, profesoară de canto, născută în Babadag, jud. Tulcea
 Arnăutu George, 22 ani, aromân, instrumentist, născut în orașul Constanța

THE EXOTIC JOURNEY DURING THE ROMANTIC PERIOD THE REVERSE ROUTE, FROM THE EAST TO THE WEST

VOYAGE EXOTIQUE A L'ÉPOQUE ROMANTIQUE LA VOIE INVERSE, D'EST EN OUEST

CĂLĂTORIA EXOTICĂ ÎN EPOCA ROMANTICĂ TRASEUL INVERS, DINSPRE ORIENT SPRE OCCIDENT

Ana Mihaela ISTRATE
Romanian-American University, Bucharest
istrate.ana.mihaela@profesor.rau.ro

Abstract

During the Romantic period Orientalism meant a process of bringing to the forefront of fragments of a different type of everyday life, where the individual is dressed in unusual attire, characterized as exotic, while the woman is dressed in long vaporous clothes, covering her face, surrounding her personality with an aura of mystery.

Less interesting from the perspective of the comparative approach, but extremely important for the epoch individual, is the travel of the Eastern man towards the West.

The present study represents a comparative analysis of the most important travel journals of the Egyptian writers, during the Romantic period, a reverse trajectory, from the East to the West, an attempt to overturn a mirror, through which the Romantic epoch man analyses the most important cultural models.

Résumé

Pendant l'époque romantique, „orientalisme” signifiait un procès de présenter fragments de vie quotidienne dans ses formes variées; l'homme était vêtu d'une tenue inhabituelle, considérée exotique, et la femme était vêtue de longs vêtements vaporeux, couvrant son visage, ce qui entourait sa personnalité d'une aura de mystère.

Le voyage de l'homme de l'Est vers l'Ouest est moins intéressant du point de vue de l'approche comparitive, mais très important pour l'époque étudiée.

Cette étude est une analyse comparative des plus importants journaux de voyage de quelques écrivains égyptiens pendant l'époque romantique, une trajectoire à l'invers, de l'Est à l'Ouest; c'est une tentative de renverser un miroir à l'aide duquel l'homme de l'époque romantique analyse les modèles culturels les plus importants.

Rezumat

Orientalismul a însemnat, pentru epoca romantică, aducerea în scenă a unor fragmente de viață cotidiană altfel, în care individul se îmbracă în haine neobișnuite, caracterizate drept exotice, iar femeia este încășmată în haine lungi și vaporooase, cu văluri care îi acoperă față, învăluindu-i personalitatea într-o aură de mister.

Mai puțin interesantă din punctul de vedere al anvergurii demersului comparatist, însă extrem de importantă pentru omul epocii, este călătoria individualui oriental către occident.

Studiul de față reprezintă un demers comparatist de analiză a celor mai importante jurnale de călătorie ale scriitorilor egipteni din epoca romantică, un traseu invers, dinspre Orient spre Occident, o încercare de răsturnare a oglinziei, prin care omul epocii romantice analizează cele mai importante modele culturale.

Key words: *Romantic travel, Montesquieu, Egyptian travelers in Europe, feminine exoticism*

Mots clés: *voyage romantique, Montesquieu, voyageurs égyptiens en Europe, exotisme féminin*

Cuvinte cheie: *Călătoria romantică, Montesquieu, călători egipteni în Europa, exotismul feminin*

Experiența orientală a unora dintre scriitorii și artiștii epocii romantice își va găsi reflectare atât pe hârtie, dar mai ales pe pânză. Fie că vorbim despre Extremul Orient sau despre zona Mediteranei, călătoria pe acele tărâmuri a însemnat pentru ei un nou stil de viață, un proces de aglutinare a unor tradiții și obiceiuri, care vor fi mai departe adaptate la specificul național, restructurând și revalorificând vechile modele comportamentale.

Implicarea forței politice în diferite zone ale globului, ocupația de durată exercitată de cele mai importante puteri ale epocii, în puncte strategice, cum ar fi India sau Egiptul, Marocul și Algeria, a jucat un rol hotărâtor în orientarea artelor către anumite centre de propagare. La aceasta s-a adăugat și numărul mare de traduceri și adaptări ale unor texte literare orientale, care încep să fie publicate în a doua jumătate a secolului al XVII-lea și pe tot parcursul secolului al XVIII-lea. Cea mai importantă îi aparține lui Antoine Galland, după faimoasele *O mie și una de nopți* publicate în perioada 1704-1712.

Mai puțin interesantă din punctul de vedere al anvergurii demersului, însă extrem de importantă pentru omul epocii, este călătoria individului oriental către occident. În realizarea acestui demers comparatist am plecat de la o analiză a celor mai importante jurnale de călătorie ale scriitorilor egipteni Abd-Al Rahman Al-Jabarti (1754-1825), Rifa' a Rifat Badawi al-Tahtawi (1801-1873) și Ahmad Faris al-Shidyaq (1804-1887), ale căror opinii la adresa gradului de civilizație al omului occidental sunt laudatorii, apreciind modelele culturale, în ciuda revoltei nedisimulate față de ocupația franceză.

Concluzia la care am putut ajunge din analiza operelor literare ale celor trei scriitori, jurnaliști și istorici este aceea că experiențele egiptene în Europa s-au limitat doar la teritoriul Agliei și al Franței, în mod special, furnizând în cea mai mare parte informații asupra stilului de viață occidental, într-o interpretare foarte personală.

Occidentul este văzut ca o sursă a libertății, dar în același timp a justiției, civilizației, și ca un centru al superiorității materiale. Sunt surprinse scene din timpul ocupației franceze, însă contactul cu lumea civilizată, dincolo de interpretările eronate ale unei societăți reticente la nou și educație modernă, le ridică învățăților egipteni o problemă spinoasă: aceea a conștientizării declinului vechilor valori și principiilor de viață.

Această descoperire îmi permite să trasez o linie de demarcare între modul de gândire oriental și cel occidental, în sensul în care călătorul occidental în Orient privește femeia exotică drept o ispită, care se dedă desfrâului, ademenindu-și prada în păienjenișul de iatacuri secrete ale haremului oriental.

Ceea ce diferențiază cele două moduri de gândire este faptul că omul oriental nu are aparatul mental pregătit pentru o interpretare lucidă a societății franceze, sau pentru o analiză coerentă a diferențelor culturale dintre cele două lumi.

Evident, analiză inversă a însemnat și un studiu asupra *Scrisorilor persane* ale lui Montesquieu, inspirate la rândul lor din jurnalele de călătorie ale unor persani la Paris, contemporani cu Montesquieu. Printre aceștia putem menționa numele lui Muhammad Riza Bayk (ambasadorul persan la Paris, în perioada 1715- 1716) și Mirza Salih Shirazi (absolvent al școlii occidentale, care a participat la procesul de reformare și modernizare a Iranului), care „prin înlocuirea veșmintelor persane cu costume europene, (...) sperau să se *de-exotizeze* și să înlocuiască cel mai evident semn al alterității lor” (TARGHI, 2009, p. 75).

Aceste călătorii ale egipteanului în Franța au realizat o proiecție prin care Franța, văzută ca un simbol al libertății și al justiției, al valorilor morale, precum și al unei opulențe exagerate, al luxului și vanității, dar pe care chiar Montesquieu le remarcase în *Scrisorile persane*.

Una dintre cele mai importante relatari asupra stilului de viață occidental îi aparține istoricului egiptean Abd-Al Rahman Al-Jabarti (1754-1825), care surprinde scene din timpul ocupației franceze. Prima dintre cele trei lucrări, intitulată *Tarikh muddat al-Faransīs bi Misr*, acoperă o perioadă de aproximativ șase luni, în care autorul își exprimă ironia la adresa eforturilor franceze de supunere și civilizare a populației islamică, de impunere a stilului de viață occidental, prin interzicerea poligamiei, într-o lume arhaică, încărcată de doctrine religioase stricte. Însă istoricul își exprimă și admirația la adresa nivelului de cultură a lumii occidentale.

„Relatările lui Al-Jabarti asupra invaziei napoleoniene în Egipt scot la iveală faptul că într-un conflict între o societate Tânără și dinamică și una tradiționalistă și conservatoare, cea din urmă simte nevoie să-și revigoreze principiile religioase și genurile literare, anterior neglijate, pentru a putea face față impactului noii culturi” (MOREH, 2006, p. 183).

Învățat al ordinului Khalwatiyya Sufi, sectă revizionistă bazată pe învățările Coranului și Sunnei, și orientată spre o revigorare a Islamului, în timpul ocupației otomane din Egipt, Al-Jabarti reprezintă unul dintre cei mai mari istorici musulmani. El nu neagă puternicul impact militar, social și cultural al ocupației franceze, însă în final realizează că invazia franceză a fost de fapt începutul sfârșitului unui sistem de valori sociale, culturale și militare.

Contactul cu lumea civilizată, dincolo de interpretările eronate ale unei societăți reticente la nou și educație modernă, le ridică învățătilor egipteni o problemă spinoasă: aceea a conștientizării declinului vechilor valori și principii de viață. „Capacitatea lui Al-Jabarti de a înțelege adevăratul sens al evenimentelor istorice cărora le-a fost martor, precum și conștientizarea psihologică a caracterului uman și a manierelor, fac din opera sa una dintre cele mai importante istorii ale lumii arabe” (MOREH, 2006, p. 187).

În ciuda criticilor aspre la adresa directă a conducătorului francez Napoleon Bonaparte, pe care de multe ori îl acuză de minciună, tocmai pentru că noua ocupație franceză reușește să se impună în fața vechii ocupații otomane, adesea impregnate de dogma religioasă, Al-Jabarti vorbește cu entuziasm despre gradul de cultură al societății franceze colonizatoare, făcând referiri la oamenii de știință, bibliotecile, mașinile tipografice, specialișii în matematică sau astronomie, pentru ca în final el să facă referire chiar și la scriitorii și pictorii francezi, care însoțeau campania de ocupație, și care furnizau informații la prima mână, asupra evenimentelor relatate.

Al-Jabarti rămâne fascinat de acuratețea cu care sunt realizate traducerile din limba franceză ale Coranului, precum și a altor cărți din limba arabă, este impresionat de cunoștințele savanților francezi în domeniul limbilor străine, gramaticii și etimologiei, de eforturile acestora de a învăța atât araba clasică, dar și pe cea conversațională. Toate aceste detalii sunt menționate de Al-Jabarti în relatările sale de călătorie.

În 1805, la aproape patru ani de la retragerea completă a francezilor din Egipt, punctul de vedere al lui Al-Jabarti devine mult mai puțin părtinator față de civilizația islamică. În lucrarea *Aja'ib al-athar* el își permite chiar să facă unele comparații între cele două tipuri de ocupație la care a fost supus poporul egiptean: otomană și franceză, pledând în favoarea celui din urmă, pentru elementul civilizator impus societății egiptene conservatoare.

Evident, contactul direct cu revoluția industrială a secolului al XVIII-lea a avut ca rezultat apropierea inevitabilă între Egipt și Europa, materializându-se în primul rând prin comerțul de bunuri, în ambele sensuri. Pe de-o parte Egiptul exporta materii prime, pentru ca societate înaltă egipteană să fie interesată de produsele de lux și armele din Occident. După cum afirma cercetătorul Ra'ūf Abbās Hāmid, „partea de nord a țării a experimentat un grad ridicat de penetrare capitalistă euro-centristă; iar aceasta a condus la o luptă pentru controlul comercial în zonă, ascuțind în același timp diviziunea claselor” (HAMID, 2005, p. 121).

Rifa' a Rifat Badawi al-Tahtawi (1801-1873), elevul celebrului învățat Hassan al-Attar, a fost unul dintre primii beneficiari ai burselor de studii în străinătate, oferite de Mohammed Ali,

moment care a permis intelectualității egiptene accesul la informație și cultură, despre un Occident adesea idilizat sau privit cu o aură negativă.

În timpul celor cinci ani petrecuți la Paris, al-Tahtawi aprofundează filosofia iluministă și se specializează în studiul limbii franceze, pentru ca la întoarcerea în țara natală să devină profesor al nou înființatei Școli de Lingvistică, fiind și inițiatorul unui departament de traductologie, al cărei conducător devine în 1841.

J.L.Gérôme, *Le Fumeur Egyptien*, gravură publicată la Paris, în 1868, în *Gazette des Beaux-Arts*.

Printre cele mai importante lucrări ale sale putem menționa în primul rând jurnalul călătoriei sale la Paris, intitulat *Takhlis al-Ibriz ila Talkhis Bariz*, traducerea occidentală a volumului fiind *Un imam la Paris*. Deasemenea, el este autorul unei istorii complete a Egiptului, în două volume, a unor studii de tehnică militară și coordonatorul unor valoroase traduceri după autori occidentali. El este considerat de critica literară drept un precursor al prozei moderne în Egipt, autorul unui număr mare de eseuri, studii de istorie și traduceri.

Pe parcursul studiilor la Paris el a avut ocazia să discute cu mai mulți orientaliști francezi, printre care Silvestre de Sacy și Edme François Jomard, care participase alături de Napoleon la campania din Egipt. Lucrarea lui al-Tahtawi reprezintă o „descriere amuzantă a societății franceze și a instituțiilor publice franceze, scrisă din punctul de vedere al unui spectator înțelegător și nu al unui *shaykh* sau *imam* bigot, care privește totul cu superioritate. Chiar și obiceiurile francezilor, străine lui, precum atitudinea față de femei, sunt descrise fără prejudecăți” (BRUGMANN, 1984, p. 20).

Lucrarea lui Tahtawi este însă doar o incursiune în civilizația franceză, din perspectiva elementului neobișnuit, evidențiind în mod special curiozitățile, care puteau deveni interesante pentru publicul egiptean. Astfel: sistemul de canalizare din Paris, utilizarea ustensilelor în bucătărie, preferința pentru utilizarea scaunelor în detrimentul șezutului pe covor, sistemul de încălzire a interioarelor, sunt doar câteva dintre subiectele sale de interes (EUBEN, 2006, p. 118).

Iată ce afirma Tahtawi în lucrarea sa:

The more you go back in time, the more you see the backwardness of people in regard to human industry and the knowledges of civilization. And the farther forward in time we look, the more you can see their progress and advancement. And this progress can be measured in stages by calculating the distance from or proximity to this primitive condition—so all of humankind can be divided into several stages (TAHTAWI, 2004, p. 96)

Analiza lui al-Tahtawi implică o analiză a acelor aspecte ale culturii și politicii franceze pe care el le numește *stranii, admirabile* și chiar ocazional *demne de urmat*. Printre acestea putem menționa dezvoltările în domeniul științei, tehnologiei și cunoștințele nereligioase. Dar al-Tahtawi scoate în evidență aspecte remarcabile și foarte specifice ale caracterului francez, inclusiv o curiozitate neobosită, inteligență, dragostea pentru călătorie, dorința de aprofundare a cunoștințelor, acuratețea, căldura față de necunoscuți (EUBEN, 2006, p.120).

Ahmad Faris al-Shidyaq (1804-1887) este scriitor, translator, jurnalist și peregrin, care a trăit în mai multe țări din jurul Mediteranei, printre care Egipt, Liban, Malta, la Constantinopol, și ceea ce prezintă un interes important pentru studiul de față, a călătorit în Anglia și Franța. În perioada 1825-1834 al-Shidyaq a trăit în Egipt, perioadă în care a intrat în contact cu al-Tahtawi, proaspăt întors din călătoria la Paris, și ale cărui impresii despre occident îl vor determina să întreprindă o adevărată călătorie de inițiere în Occident, care se va solda cu un volum foarte interesant.

Deși călătorește în Franța la mult timp după al-Tahtawi, el recunoaște puternica amprentă pe care acesta i-a imprimat-o, astfel că relatările sale despre occident sunt tributare predecesorului și în același timp mentorului său. Însă suflul nou pe care îl aduce al-Shidyaq constă în implicarea sa în relatarea adevăratei lumi occidentale, plină de elemente cotidiene: străzile, magazinele, vremea, bărbații și femeile, copiii, preoții, credințele și ideile religioase, viața de familie, delictele, prostituția, viața orașului, etc.

Lucrarea autobiografică, intitulată *Al-Saq ala al-Saq if ma huwa al-Fariyaq (Days, Months and Years Among Foreign Arabs* – titlul traducerii în limba engleză sau *Observations critiques sur les arabes et sur les autres peuples* – în varianta franceză), conține un număr mare de confesiuni intime, în care autorul scoate la iveală emoția pe care i-o produce contactul cu lumea occidentală. Cu toate acestea, critica literară susține că opera lui al-Shidyaq este o parodie a societății occidentale, bazată pe comparații și paraleisme, cu accentul deosebit pus pe componenta umoristică, într-o formă epistolară (ALLEN, 2010, p. 216).

Filigree artisans in the Egyptian bazaar, Paris, 1867 (Bibliothèque Nationale. Département des Estampes et de la Photographie).

Un element deosebit de important pentru acest studiu îl constituie punctul de vedere al scriitorului arab asupra moravurilor femeii franceze, pe care le exprimă în capitolul 17 al cărții a IV-a (*Fi Wasif Baris – On the Description of Paris*), o descriere mai degrabă a moravurilor femeilor pariziene, decât una asupra *Orașului luminilor*. Cercetătorul Rasheed el-Enany remarcă următorul fapt: „Capitolul abundă de celebrări ale frumuseții și farmecului femeilor franceze, felul în care

acestea pășesc, cum vorbesc, cum se îmbracă, cum ademenesc, etc., cu o expunere considerabilă asupra practicilor și serviciilor de prostituție din Paris, precum și asupra preferințelor sexuale ale clienților lor. Ceea ce ne face să ne oprim, pentru o pauză de reflecție, este absența totală a oricărei condamnări morale. Într-adevăr, ceea ce avem aici nu este nici măcar o observație neutră sau obiectivă a călătorului. Mai degrabă, este prezentată cu un simț al abandonării, a bucuriei unui *joie de vivre*, și aş putea să sugerez, cu un consimțământ complicitar și poate și o critică implicită a propriei culturi a scriitorului, caracterizată prin austерitate și inhibiție”(ENANY, 2006, p. 21).

Această descoperire îmi permite să trasez o linie de demarcare între modul de gândire oriental și cel occidental, în sensul în care călătorul occidental în Orient privește femeia exotică drept o ispită, care se dedă desfrâului, ademenindu-și prada în păienjenișul de iatacuri secrete ale haremului oriental.

Lucrarea sa, sub forma a patru *maqamas*, scrise în stilul prozei rimate tradiționale, la care autorul adaugă și unele pasaje de poezie cu rimă albă, pare a fi inspirată în întregime de stilul de viață și filosofia occidentală, Henri Pérès, specialistul în literatură arabă, susținând chiar că lucrarea *al-Saq ala al-Saq* ar fi tributară operei lui Rablais.

Ceea ce putem remarca din analiza literaturii de călătorie a scriitorilor orientali este o articulare evidentă a diferențelor dintre Imperiul Otoman și Europa, nu atât din punctul de vedere al ideologiei religioase, care este evidentă, ci mai mult din perspectiva gradului de civilizare al societății: Imperiul Otoman este văzut în cădere, deci vulnerabil, în timp ce Europa, și în mod special Franța, reprezinta la acel moment o țară în expansiune, plină de succes.

Critica literară consideră *Scrisorile persane* o satiră la adresa societății franceze din timpul lui Philip de Orleans. Cei doi corespondenți persani ai lui Montesquieu, Rica și Usbek, sunt cele două laturi ale caracterului scriitorului. Rica reprezintă componenta umoristică și în același timp sarcasmul moderat al lui Montesquieu, în timp ce Usbek, corespondentul mai vârstnic, este acel individ meditativ și corect în același timp.

Considerată o *lucrare experimentală* îl plasează pe Montesquieu „în afara obișnuitelor linii de luptă ale epocii sale și cu siguranță în afara bifurcațiilor carteziene ale minții și materiei, rațiunii și experienței”, bulversând o întreagă civilizație considerată modernă (DALLMAYR, 2009, p. 253).

Ceea ce interesează pentru studiul de față nu sunt neapărat referirile la relația dintre lege și *ethos* – acea componentă filosofică ce a transformat *Scrisorile persane* într-o operă de valoare – ci acele scrisori în care se fac referiri la subiectele exotice, care au entuziasmat publicul secolului al XVIII-lea, dar care astăzi nu mai prezintă un interes major.

Relatăriile celor doi, Rica și Usbek, despre obiceiurile stranii și în același timp exotice, precum și neobișnuitul stil de viață, pe care scriitorul alege să îl descrie, reprezintă o imagine foarte realistă a vieții și instituțiilor parizene, cu ajutorul tehnicii distanțării și al ironiei.

Una dintre cele mai importante surse de inspirație pentru Montesquieu în alegerea temei exotice, proiectate pe fundalul occidentului decadent, o constituie experiența reală a unora dintre călătorii persani la Paris, din perioada lui Montesquieu. Printre aceștia putem menționa numele lui Muhammad Riza Bayk (ambasadorul persan la Paris, în perioada 1715- 1716) și Mirza Salih Shirazi (absolvent al școlii occidentale, care a participat la procesul de reformare și modernizare a Iranului).

Riza Bayk alege să înlocuiască costumul oriental cu vestimentația occidentală pentru a nu mai atrage atenția. „Prin înlocuirea veșmintelor persane cu costume europene, vizitatorii sperau să se *de-exotizeze* și să înlocuiască cel mai evident semn al alteritatei lor”(TARGHI, 2009, p. 75).

Atunci când Rica își pune întrebarea ”Comment peut-on être Persian?”, el de fapt simte presiunea exercitată de societatea occidentală, la vederea veșmintelor exotice. Costumul este perceput de fapt ca un instrument de detașare, de ascundere, cu ajutorul căruia individul se aduce pe sine în interiorul lumii moderne, pline de tentații și provocări.

Tienți de folosirea costumului ca un instrument al *distanțării temporale* în imaginația europeană,

Propria reprezentare a haremului oriental, conflictele eroului Usbek cu cele două soții, Zelis și Roxana, reprezintă doar o modalitate de a scoate la lumină propriile inadvertențe ale sistemului francez, în același timp exprimându-și punctul de vedere asupra comportamentului adesea irațional

al omului oriental. El dezaproba poligamia, deținerea haremului și închiderea femeii în spatele unor ziduri înalte, chiar dacă uneori interioarele haremului și mai ales grădinile sunt adevărate spații paradisiace.

Cercetătorul Oliver Leaman afirmă că aranjamentele de parc din lumea arabă sunt asemenea femeilor, ale căror chipuri sunt acoperite de văluri întunecate. Astfel, putem asocia frumusețea femeii arabe cu aceea a grădinii, amândouă ascunse, una în spatele vălului, cealaltă în spatele unor ziduri înalte, una înveșmântată în haine largi, ce îi acoperă trupul până la glezne, cealaltă pitită în spatele unor copaci înalți, cu ramuri groase și frunze perene, care nu permit accesul vizitatorului profan. Adesea s-a pus întrebarea: de ce oare această intimitate exagerată în privința grădinii? Deși vorbim despre un spațiu deschis, în care omul trebuie să se afle în simbioză cu natura, intimitatea este probabil unul dintre cele mai importante deziderate ale lumii islamică. „Diferența de gândire între europeni și musulmani este perfect reflectată în tradiția grădinii. Zidurile înalte ale grădinii islamică împiedicau pe cei din afară să îl vadă pe proprietar și îl izolau de tentațiile și murdăria vieții străzii. Acolo, în interiorul acestui paradiș artificial ... se putea bucura în liniste de plăcerile voluptoase emanate de anumite parfumuri, culori și forme, în nenumărate combinații ... grădina islamică trădează un echilibru al raționalului și al naturalului, într-o penetrare potrivită, în care fiecare completează pe celălalt”(LEAMAN, 2004, p. 124-125).

Grădina persană reprezintă sursa de inspirație a epocii romantice, influențând stilul arhitecturii peisagere. Pentru a putea înțelege transformările la care s-a supus, începând cu secolul al XVIII-lea arhitectura parcilor și a grădinilor, și mai exact pentru a putea înțelege sensul nou, acela de grădină exotică, pe care îl dobândește ea începând cu acest moment, trebuie să plecăm de la origini, explicând structura, compoziția și utilitatea grădinii islamică.

Grădinile paradisiace ale regelui Persiei, Darius (521-485 î.Hr.), au jucat un rol important în dezvoltarea grădinii peisagere de inspirație exotică, în Occident. Numită *pairi-daeza*, grădina persană era împrejmuită cu ziduri, avea formă rectangulară, bazin de irigații și canale pentru scurgerea apei, fiind decorată cu plante rare, aduse din Orientalul îndepărtat. După anul 637, când Persia devine țară musulmană, grădinile imperiale încep să se încarce de simboluri islamică. În numai câțiva ani, după cucerirea Persiei, arabi ocupă Siria, Egiptul, întregul mal mediteranean al Africii de Nord, Turcia și Asia Mică, iar această colonizare de durată nu avea cum să nu își lase amprentă și asupra arhitecturii. Cu toate acestea grădina persană reprezintă sursa grădinii islamică, și odată cu răspândirea islamismului din Arabia până în Persia, și mai departe spre India, vestul Turciei, Nordul Africii și Spania, grădinile persane sunt transmise în fiecare colț al lumii islamică.

Divizarea simbolică în patru componente a grădinii islamică reprezintă, în opinia cercetătorului Christopher Thacker, una dintre sursele de inspirație importante ale lui Coleridge, în descrierea grădinii din Xanadu, din poemul *Kubla Khan*. Cele patru laturi ale grădinii persane sunt decorate cu ronduri de flori, plante perene, precum și arbuști sau copaci, încărcăți de conotații simbolice. În religia islamistă chiparosul și platanul, *platanus orientalis*, îndeplinește o dublă semnificație, estetică și simbolică. Chiparosul este simbolul eternității, deoarece el nu nu își pierde frunzele, iar platanul era simbolul rezistenței individului în fața greutăților vieții.

Există unele situații în care cele patru chenare sunt încă o dată divizate, ajungându-se la un număr de opt terase, cu havuzuri, fântâni și pavilioane. Thacker remarcă în literatura persană, în poemul *Gulistan* („Grădina de trandafiri”) al poetului Saadi (secolul al XIII-lea) divizarea în opt compartimente diferite, pentru a da impresia unui Paradiș recompus (THACKER, 1979, p. 29). Această dispunere în cadrane poate fi observată și astăzi în compozițiile florale de covoare persane.

Grădină persană – covor (*A Shah Abbasi design rug, late 16th century, Corcoran Gallery of Art, Washington D.C.*)

Thacker oferă în lucrarea sa un citat din relatările de călătorie ale lui Marco Polo, care în drumul său spre China, în jurul anului 1260, menționează și grădina persană, decorată cu flori, pomi fructiferi și cu patru canale, „unul pe care curge vin, unul cu lapte, unul cu miere și unul cu apă”, iar locul era înțeles ca un adevărat Paradis. Cercetătorii consideră că grădinile palatului Versailles au la bază modelul islamic de aranjament de parc, deoarece arhitectul său, André de Notre, a gândit parcul nu numai ca pe un aranjament de plante perene și flori, ci a construit și un sistem de canale, cu fântâni și cascade, dotate cu pompe și rezervoare pentru captarea apei, o tehnologie extrem de avansată pentru secolul al XVII-lea, în Europa.

Critica societății persane are două componente: pe de-o parte haremul lui Usbek ilustrează curtea regală franceză, precum și întregul angrenaj al bisericii catolice, plină de violență, un sistem opresionar pe care Montesquieu îl dezaproba în totalitate.

„Cu siguranță că Montesquieu nu a agreat islamismul, dar la fel ca Voltaire, era fascinat de aşa zisele *elemente fantastice și senzuale*. El vedea în Islam numai ceea ce încerca el să găsească sau să vadă, sau mai bine zis, ceea ce el însuși a căutat să înlocuiască” (NETTON, 1990, p. 33).

Dacă femeia orientală este simbolul despotismului absolutist, fiind obligată să poarte văl și să nu părăsească zidurile haremului, aşa cum ni se relevă ea din lectura scrisorilor lui Usbek, femeia occidentală este exact opusul: „o întruchipare a absenței granițelor și limitelor adecvate.

Ilustrație la volumul *Scrisori persane* de Montesquieu

„Femeile europene reprezintă comportamentul lor sexual, iar un astfel de comportament este exact opusul a ceea ce Usbek își imagina a fi femeia persoană ideală: învăluită, izolată, obedientă și accesibilă doar lui” (EUBEN, 2006, p. 150).

Aș putea realiza o comparație între jurnalul de călătorie al lui Montesquieu și cel al scriitorului egiptean al-Shidyaq, în sensul în care amândoi scriitorii ne relevă moravurile societății franceze, din perspectiva unui oriental aflat pentru prima dată în Occident și a celor doi falși orientali, Rica și Usbek, ancorați pregnant în realitățile pervertite ale societății franceze a momentului.

Scrisorile persane au bulversat ficțiunea și realitatea călătorului aflat în căutare de cunoaștere, „evidențiind preocuparea asupra felului în care Occidentalul reprezintă *restul lumii*, favorizând investigația asupra modului în care călătorii creează un volum de informații despre ei însiși și despre alții, prin comparație” (EUBEN, 2006, p. 141).

Lucrarea de față oferă argumente în plus, în încercarea de a schimba o mentalitate încă prezentă în societatea modernă, asupra fascinației exercitatice de lumea exotică asupra Occidentului.

Contactul nemijlocit între est și vest a dus la formarea unui sistem ideatic cu totul nou, care pun accentul pe tradițiile și cultura fiecareia dintre cele două componente, independent de procesul de aglutinare și asimilare culturală, al epocilor anterioare.

Bibliografie

- ALLEN, Roger, *Essays in Arabic Literary Biography 1850-1950*, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 2010.
- BRUGMANN, J., *An Introduction to the History of Modern Arabic Literature in Egypt*, E.J.Brill, Leiden, 1984.
- DALLMAYR, Fred, *Montesquieu's Persian Letters: A Timely Classic* (p.239-258) în vol. *Montesquieu and His Legacy*, (ed.) Rebecca E. Kingston, State University of New York University Press, 2009.
- EL-ENANY, Rasheed, *Arab Representations of the Occident: East-West Encounters in Arab Fiction*, Routledge, 2006.
- EUBEN, Roxanne, *Journeys to the Other Shore: Muslim and Western Travelers in Search of Knowledge*, Princeton University Press, 2006.
- HAMID, Ra'ūf'Abbās, *Society and economy in Egypt and the Eastern Mediterranean, 1600-1900*, American University in Cairo Press, 2005.
- LEAMAN, Oliver, *Islamic Aesthetics: an Introduction*, Edinburgh University Press, 2004.
- MOREH, Shmuel, *Napoleon and the French Impact of the Egyptian Society in the Eyes of Al-Jabarti*, în vol. *Al Jabarti's Chronicle of the French Occupation, 1798*, Markus Weiner Publishers, N.Y, 2006.
- NETTON, Ian Richard, *The Mistery of Islam*, în vol. *Exoticism in the Enlightenment*, (ed.) de G.S.Rousseau și Roy Porter, Manchester University Press, 1990.
- TAHTAWI, Rifa'ah Rafi, *An Imam in Paris: account of a stay in France by an Egyptian cleric [1826-1831]*, Saqi, 2004.
- TARGHI, Mohamad Tavakoli, *Refashioning Iran: Orientalism, Occidentalism and Historiography*, Palgrave, 2009.
- THACKER, Christopher - *The History of Gardens*, University of California, Berkley Press, 1979, reprinted 1997.

THE RELATIONS BETWEEN THE CHURCH AND THE STATE, REGARDED FROM HISTORICAL-LEGAL POINTS OF VIEW

LES RELATIONS ENTRE L'ÉGLISE ET L'ÉTAT, VUES DU POINT JURIDIQUE ET HISTORIQUE

RELAȚIILE DINTRE BISERICĂ ȘI STAT, PRIVITE DIN PUNCT DE VEDERE ISTORICO-JURIDIC

Drd. Protos. Lucian TEODOR-VID

Abstract

The Church, as an institution, cannot work for the salvation of believers unleashed by the material reality of life, let loose from earth and time, because its members are subject to these coordinates. From time and space, the two coordinates that govern the lives of people cannot escape anyone. The Church itself was born in time and therefore the Church must take into account all the conditions in which man can lead his life. The Church cannot act like this, because it does not rule and change the times, but it is within them. Thus, the Church seeks a permanence of good relations with the State.

Résumé

L'Église, en tant qu'institution, ne peut œuvrer à la délivrance des croyants, libérés par la réalité matérielle de la vie, lâches de la terre et du temps, car ses membres sont soumis à ces coordonnées. De temps et espace, les deux coordonnées qui régissent la vie des gens ne peuvent échapper à personne. L'Église elle-même est née dans le temps et doit donc tenir compte de toutes les conditions dans lesquelles l'homme peut mener sa vie. L'Église ne peut pas agir ainsi, car elle ne règne pas et ne change pas les temps, mais c'est en eux. Ainsi, l'Eglise cherche une permanence de bonnes relations avec l'État.

Rezumat

Biserica, ca instituție nu poate să lucreze pentru mantuirea credincioșilor dezlegați de realitatea materială a vieții, dezlegați de pământ și de timp, deoarece membrii ei sunt supuși acestor coordonate. De sub timp și spațiu, cele două coordonate care guvernează viața oamenilor, nu se poate sustrage nimeni. Biserica însăși a luat naștere în timp și de aceea Biserica trebuie să țină cont de ansamblul condițiilor în care omul își poate duce viața. Biserica nu poate acționa astfel, pentru că ea nu cârmuiește și nu schimbă vremurile, ci ea se găsește înăuntrul acestora. Astfel, Biserica, caută o permanentizare a bunelor raporturi cu Statul.

Key words: *The Church and the State, the fundamental pillars of society*

Mots clé: *L'Eglise et l'Etat, piliers fondamentaux de la société*

Cuvinte cheie: *Biserica și Statul, stâlpii fundamentali ai societății*

Introducere

Pentru viața și misiunea Bisericii cea mai de seamă dintre realitățile istorice ale vieții omenești în continuă transformare este Statul.

Organizația statală privită în cadrul general al condițiilor vremii se integrează și ea între

acestea și poate fi numita condiția Statului, pe care Biserica a privit-o cu un deosebit interes și a ținut și trebuie să țină mereu seama de ea, ca fiind cea mai importantă dintre toate celelalte.

Dar, precum Biserica nu și-a format o teza de credință despre o anumită vreme sau despre condițiile ei, tot așa ea nu și-a fixat o învățătură sau o doctrină a ei, nici despre Stat, nici despre raporturile sale cu acesta. Intr-adevăr, nici în Sfânta Scriptură, nici în Sfânta Tradiție, și nici în Sfintele Canoane, nu se găsește vreo învățătură despre Stat în Sfânta Scriptură, nu se vorbește despre Stat, ci numai de stăpânirea pe care o reprezintă Statul în general, de atitudinea pe care trebuie să o aibă credincioșii și Biserica față de această stăpânire. Prin cuvintele *"împărtăția mea nu este din lumea aceasta"* (Ioan 18,36) se arată că Biserica, deși organizată în chip de comunitate omenească, totuși ea nu se opune Statului și nici nu concurează împărăția acestuia, ci servește doar pentru ca oamenii să dobândească împărăția cerurilor.

1. Biserica, instituție divino-umană

Biserica este definită ca *"așezământ sfânt, întemeiat de Domnul nostru Iisus Hristos pentru mântuirea credincioșilor"*. A fost întemeiată de Mântuitorul pe Cruce (Fapte 20,28) și s-a organizat în chip de comunitate religioasă la Cincizecime când a luat ființă la Ierusalim prima comunitate creștină (Fapte 1,8). Capul Bisericii este Hristos (Efeseni 5,23) Biserica este trupul Lui (Coloseni 1,18), iar credincioșii sunt mădulare ale Bisericii (Romani 1,5; 1 Cor. 12,27).

Sub acest aspect de comunitate religioasă, Biserica se înfățișează ca un corp comunitar organizat, format din mai multe categorii de membrii constituți în comunități organizatorice de mai multe feluri, având organe speciale de conducere și folosind numeroase mijloace pentru ducerea la îndeplinire a lucrării sale religioase¹.

Ca subiect de drept, Biserica poate fi definită drept comunitate religioasă, al cărei țel este înfăptuirea mântuirii membrilor săi, prin folosirea mijloacelor care intră în alcătuirea puterii bisericești.

Pentru determinarea mai precisă a noțiunii de Biserica în calitate de subiect de drept, trebuie menționat că ea trebuie privită doar ca realitatea la care se pot aplica regulile de drept pe lângă cele religioase și cele morale.

2. Raportul dintre Biserică și Stat

Scriptura nu ne vorbește despre Stat, ci numai de stăpânirea pe care o reprezintă Statul în general, de atitudinea pe care trebuie să o aibă credincioșii și Biserica față de această stăpânire. Prin cuvintele *"împărtăția mea nu este din lumea aceasta"* (Ioan 18, 36) se arată că Biserica, deși organizată în chip de comunitate omenească, totuși ea nu se opune Statului și nici nu concurează împărăția acestuia, ci servește doar pentru ca oamenii să dobândească împărăția cerurilor. Că acesta este interesul adevarat al cuvintelor, o adeverește faptul că, însuși Mântuitorul a rezistat pilditor, pentru conducătorii de totdeauna ai Bisericii, ispitei de a lua în stăpânire împărății lumii acesteia (Matei 4, 8-9; Luca 4, 5-6).

Atitudinea aceasta a Bisericii față de Stat s-a reflectat și în normele ei legale, în canoane și chiar în cultul ei public, prin rugăciunile ei speciale, pentru stăpânirea politică pentru conducerea statelor.

Astfel, în cea mai veche colecție de canoane, cităm ca: *"Dacă vă defaimă cineva fără dreptate pe împart sau pe dregători să ia pedeapsă; și dacă va fi cleric să se caterisească, iar de va fi laic să se afurisească"* (Canonul 84, apostolic)².

Așa după cum ne prezintă Sfinții Părinți și scriitorii bisericești, Biserica a apărut ca societate a credincioșilor creștini, în cadrul statului roman sclavagist³ ea și-a înjghebat organizația sa socială în condițiile orânduirii sclavagiste.

¹ Arhid. Prof. Dr. Nicolae Floca, *Drept canonic ortodox. Legislație și administrație Bisericească*. Vol I, București, 1990, p. 151.

² Dr. Nicolae MILAȘ, *Canoanele Bisericii Ortodoxe însoțite de note și comentarii*, vol I. partea I, traducere făcută de Protoiereu, Uroș KOVINCICI, Prof. Dr. Nicolae POPOVICI Tipografia Diecezană Arad, 1931, p. 313.

³ Pr. prof.dr. Liviu Stan, *Relația dintre Biserică și Stat*, în *"Ortodoxia"*, nr. 3-4/1952, p. 367.

Socotită ca o simplă sectă iudaică în perioada ei primară, aparatul de stat roman a fost tolerant față de noua societate religioasă, dar când numărul creștinilor a crescut și s-a văzut că nu este o sectă ci, o nouă religie, primejduind interesele orânduirii sclavagiste și a păturilor bogate a acestora Slatul Roman a trecut la măsuri agresive, la scoaterea în ilegalitate, creștinismul, religia iubirii în Hristos, devenind religie ilicită.

Pătura bogată și mai ales preoții altelor păgâne au avut cel mai mult de pierit (în interes) de pe urma apariției noii religii. Numărul celor care jertfeau a început să se micșoreze în același timp, micșorându-se și baza materială.

Simțindu-se atacate reprezentanțile cultelor păgâne au trecut la denigrări la adresa creștinilor, formulând tot felul de acuze neîntemeiate și chiar scandalioase, la adresa lor. Apoi au trecut la instigări directe împotriva Bisericii creștine și în cele din urmă să se adrezeze direct Statului cu plângeri care denunțau creștinismul ca fiind *"un dușman al neamului omenesc"*, iar pe creștini declarându-i *"atei"* și ca atare *"dușmani ai Statului"* și firește ai cultului împăratului. S-a trecut treptat la organizarea unor manifestări împotriva Bisericii și chiar la acte de agresiune împotriva slujitorilor, altelor creștine, ca de exemplu acela la care era să cadă victimă chiar Sfântul Apostol Pavel.

O serie de meșteșugari, vrăjitori, ghicatori și samari s-au stârnit împotriva creștinilor amenințându-i. Un exemplu concluziv îl avem în Sfânta Scriptură unde se vorbește despre revolta argintarului Dimitrie (cap. 19, Faptele Apostolilor) contra creștinilor. Însuși cultul împăratului se simțea subminat și primejduit prin convertirea la creștinism *"Acest cult constituie o baza a unității imperiului căci prin el, conducerea Statului roman cuprinsese ca sub un capac sau sub un clopot pe toate celealte culte sau religii care erau tolerate deopotrivă, dar numai dacă credincioșii lor își îndeplineau obligația de a jefui și unor zei romani și mai ales Cezarului"*⁴

Este de remarcat faptul că față de popoarele învinse, românii erau tolerați, din punct de vedere religios. Totuși vreme lungă ei au interzis introducerea de culte străine, de teamă ca nu cumva acestea să slăbească legăturile care uneau Statul. Introducerea de noi culte era supusă aprobării prealabile a Statului⁵.

Cu toate nedreptățile pricinuite, autoritatea bisericăscă și-a păstrat constant atitudinea de supunere față de Stat, dar de neacceptare a unor credințe și practici religioase contrare învățăturii creștine, apărându-și mereu libertatea de conștiință și reclamând-o în orice împrejurare potrivit cuvintelor Scripturii care spunea că se cade a asculta mai mult de Dumnezeu decât de oameni⁶. Desigur însă că autoritatea de stat a sprijinit în permanență politeismul - principalul factor religios negativ la relațiilor dintre Biserică și Stat.

Astfel vedem că deși creștinismul nu a fost o revoluție, el a fost revoluționar prin doctrina sa, de aceea s-au unit clasele care-și vedea pericolită existența prin dispoziția obiectului muncii și au primit vreme de 300 de ani pe creștini. Așa au început persecuțiile împotriva Bisericii în anul 64. De la această primă prigoană dezlanțuită de minciunile unui împărat, persecuțiile s-au repetat la intervale mai mari sau mai mici de timp. Edictele de prigoană emise împotriva adeptilor lui Hristos nu s-au respectat întotdeauna în toate provinciile imperiului roman, fiind influențate de credința guvernatorilor acelor provincii. Persecuțiile au fost *"mai aspre în provinciile, imperiale și au lipsit uneori zeci de ani în provinciile senatoriale ale Imperiului"*. Ceea ce a început Nero au continuat cu destulă înverșunare Caligula, Nerva, Traian, Adrian, Valerian și alții⁷.

Persecuțiile împotriva creștinilor și a evreilor au continuat cu îintreruperi până aproape de vremea lui Constantin cel Mare, când au încetat cele ale creștinilor, dar nu și cele ale evreilor cărora

⁴ Pr. prof.dr. Liviu Stan, *Relația dintre Biserică și Stat*, în "Orthodoxia", nr. 3-4/1952, p. 368.

⁵ Nicolae Grigore Popescu, *Raporturile dintre Stat și Biserică*, Chișinău, 1936, p. 18-20.

⁶ Arhid. Prof. Dr. Nicolae Floca, *Drept canonic ortodox. Legislație și administrație Bisericească*. Vol II, București, 1990, p. 286.

⁷ Pr. Prof. Teodor Bodogae, *Istoria Bisericească Universală*, vol I, p.46.

nu li s-a pus capăt decât târziu, prin veacurile VII -VIII în Imperiul Bizantin⁸.

Pentru că nu s-au putut organiza niciodată sub formă de ”*colegia licita*”, comunitățile creștine primare s-au organizat ca societăți ale săracilor sau funerare. Creștinii nu au primit niciodată aprobare din partea Senatului pentru a deveni ”*colegia licita*”.

Sub domnia împăratului Septimiu Sever creștinii s-au bucurat pentru pruna dată în Imperiu de toleranță religioasă generală și au avut posibilitatea să dețină bunuri materiale. Atunci s-a făcut distincție clara între iudei și creștini. Dar sub împărații următori viața creștinilor a fost la fel de grea ca și până atunci datorită instabilității hotărârilor împăraților cu privire la soarta creștinilor.

Periculoasă pentru orânduirea socială de atunci a părut romanilor și forma de proprietate a bunurilor în cadrul obștii. Comunitatea bunurilor nu convenea celor din clasele asupratoare care aveau sclavi și pământuri întinse, fapt care a dus în mai multe rânduri la confiscarea bunurilor lor. Nici un roman nu privea cu ochi buni egalitatea între stăpâni și sclavi, între iudei și elini, iudei și romani ca și egalitatea între toate popoarele, concepție care era promovată de ucenicii lui Hristos.

”*Ce putea fi mai primejdios pentru întreaga viață socială și de stat a imperiului decât, o asemenea schimbare care s-ar produce în structura sa economică și socială? Nimic nu amenință mai grav statul roman decât spectrul răsturnării orânduirii sociale din cuprinsul său*”⁹.

Istoria primelor 3 veacuri de prigonire a creștinilor din partea stăpânirii romane, nu înregistrează nici un fel de rezistență sau revoltă, a anatapei creștinilor împotriva Statului persecutor, de asemenea nici o acțiune subversivă, conspiratoare împotriva autorității de stat. Biserica și credincioșii au primit cu resemnare și nu cu revoltă, măsurile luate de Statul roman împotriva lor; s-au supus acestor legi ca unor rânduiri ale stăpânirii, dar și-au păstrat credința lor cu toate suferințele la care au fost supuși. Din vremea aceasta datează numărul cel mai mare de martiri și mucenici ai credinței.

Cel dintâi împărat care a adus eliberarea creștinilor a fost Constantin cel Mare prin Edictul de la Milan din 313. Din cuprinsul acestui edict se vede clar ca el a fost dat în interesul împăratului și nu al vreunei religii. Prin edict se dădea creștinilor și tuturor celorlalți credincioși libertatea deplină. Deci, evenimentul din 313 înseamnă de fapt scoaterea din ilegalitate a creștinilor. Religia romano-păgână încetează prin acesta de a mai fi religie de stat în sensul în care ea fusese până atunci. Statul devine astfel neutru față de cultele religioase.

”*Noi Constantin și Dicinius Augusti sosîți la Milan sub auspicii fericite și căutând cu bunăvoiță tot ce interesează bunul mers și securitatea publică între multe lucruri pe care le-am socotit utile și propriu-zis înaintea tuturor lucrurilor, am socotii că trebuie fixate regulile în care să fie cuprinse cultul și respectul divinității. Să se știe că noi acordăm creștinilor și tuturor celorlalți întreaga libertate de a urma religia pe care și-o vor alege, în vederea căreia divinitatea care rezidă în cer va binevoi să ne fie și noua favorabilă și celor care trăiesc sub imperiul nostru. Prin acest înțeles și sănătos sfat, noi facem deci să se cunoască voința noastră în sensul, nu numai la libertatea de a urma sau de a îmbrățișa religia creștină să nu fie refuzată nimănui, dar că este îngăduit fiecăruia de a-și încredința sufletul său religiei care îi convine. Această concesiune pe care le-o facem, credincioșilor în mod absolut și sigur, înțelepciunea voastră va înțelege că noi o acordăm deopotrivă tuturor celor care vor să urmeze cultul lor sau riturile lor particulare*”¹⁰.

Prin toate acestea se inaugurează o nouă politică religioasă în lume, întemeiată pe libertatea religioasă, fără nici o discriminare, pe egalitatea cultelor în fața Statului, care în materie de credință religioasă se declară neutră, abolind privilegiile de stat de până atunci.

În noua situație, Biserica, a avut tot interesul să intre în alianță cu împăratul după ce suferise rigorile prigonirilor imperiale, după ce căutase în zadar să-i înduplece pe împărații anteriori și să le câștige bunăvoiță. Pentru a-și putea limpezi problemele interne ale Bisericii, creștinii au căutat și

⁸ Arhid. Prof. Dr. Nicolae Floca, *Drept canonic ortodox. Legislație și administrație Bisericească*. Vol II, București, 1990, p. 289.

⁹ Arhid. Prof. Dr. Nicolae Floca, *Drept canonic ortodox. Legislație și administrație Bisericească*. Vol II, București, 1990, p. 289.

¹⁰ Pr. Prof. Dr. Liviu Stan, *Relația dintre Biserică și Stat*, în ”*Orthodoxia*”, nr. 3-4, 1952, p. 372.

au găsit în împărat un aliat de a cărui putere s-au servit împotriva ereticilor. Sprijinind Biserica majoritară față de ereticii ei, Constantin cel Mare, și-a asigurat colaborarea și simpatia celor ce țineau la tradiția și credința ortodoxă, ceea ce nu era fără importanță pentru poziția ei, pentru că după Sinodul I Ecumenic, mai mult decât înainte, majoritatea credincioșilor și a clericilor s-au pus total în slujba împăratului.

Recunoscută ca un cult liber, Biserica și-a dobândit prin această recunoaștere calitatea de instituție publică și de pe această poziție a putut să-și sporească mijloacele economice și să aspire și chiar să devină o putere politică sub Constantin cel Mare. De pe aceasta bază, Biserica a colaborat cât se poate de strâns cu statul și a mers mai târziu în condițiile acestei colaborări până la identificarea cu el.

După anul 313, prin introducerea raporturilor de colaborare, pe baze legale, între Stat și Biserică, aceasta din urmă a căutat să folosească legile Statului în privința agonisirii și păstrării ei. Mijloacele de dobândire prevăzute și protejate de legile Statului au fost folosite și de Biserică. Pentru toate donațiile pe care le primeau din partea clericilor sau a laicilor, Biserica își constituia titlul de proprietate, prin dispozițiunile dreptului civil. Totodată, moștenirile au fost și ele un mijloc de agonisire a patrimoniului Bisericii, astfel că testamentele cu scopuri pioase au constituit pentru Biserică un bogat ajutor de dobândire a averii.

"Desigur este ușor de priceput, pentru ce Biserica a acceptat protectoratul din partea împăratului, deci, a Stalului roman, după ce se știe în ce situație se găsea ea până în anul 313. Biserica a avut tot interesul să intre în alianță cu împăratul, după ce suferise rigorile prigonirilor imperiale, după ce încercase în zadar să înduplece pe împărații anteriori și să le câștige bunăvoița"¹¹.

Calitatea de instituție publică și-a dobândit-o biserica prin recunoașterea ei ca un cult liber și de pe această poziție a putut să-și sporească mijloacele economice și să aspire să devină o putere politică sub Constantin cel Mare.

În legătură cu atitudinea lui Constantin cel Mare față de Biserică, partea cea mai mare a autorilor apuseni catolici, dar nu puțini și dintre cei orientali ortodocși, au emis părerea că sistemul cezaro-papist în relațiile dintre Biserică și Stat ar începe cu el. Această afirmație se bazează pe declarația lui Constantin cel Mare că el ar fi: "episcop de Dumnezeu al treburilor celor din afară ale bisericii" (Vita Constantini IV, Eusebiu al Cezareei)¹².

De pe aceste baze create prin politica lui Constantin cel Mare, Biserica a colaborat cât se poate de strâns cu Statul și a mers mai târziu în condițiile acestei colaborări până la identificarea cu el. Dacă împăratul nu a făcut decât să înalte puțin Biserica pe o poziție dominantă, dar fără baza legată față de celealte culte, urmașii săi s-au străduit ca acest caracter dominant al Bisericii să-l accentueze până la transformarea ei în Biserică de Stat.

Pentru a împiedica propagarea ereticiilor, Biserica a avut întregul sprijin al Statului, fiind abrogate canoanele Sinodului Arion de la Rîrnini din 359, s-au abrogat toate măsurile luate de Iulian Apostatul împotriva creștinilor, iar puțin după 380 creștinismul a fost declarat cult oficial al statului prin edictul *"Defide catolice"* dat de împăratul Teodosie I. Prin acest edict a fost interzis oficial orice alt act de cult păgân și orice manifestare care l-ar mai fi reamintit, considerându-i pe cei ce nu l-ar respecta vinovați de sacrilegiu și de crimă împotriva împăratului¹³.

S-au luat o serie de măsuri privitoare la monarhism la comportamentul și judecarea episcopilor vinovați, măsuri care reglementau intrarea în monahism sau în ierarhia bisericească.

Procesul de înfrângere a păgânismului a fost de lungă durată fiind sprijinit de colaborarea dintre cele două puteri. Lupta dintre păgânism și creștinism a fost dusă și pe fundalul filozofiei celor două, dintre filosofia păgână și cea creștină. Dar acest fapt a fost ușurat prin înființarea după anul 425 a primei universități creștine la Constantinopol.

Tot în scopul de a lega cât mai mult conducerea Statului de Biserică și de a-l angaja definitiv

¹¹ Nicolae Grigore Popescu, *Raporturile dintre Stat și Biserică*, Chișinău, 1936, p. 29.

¹² Pr. Prof. Dr. Liviu Stan, *Relația dintre Biserică și Stat*, în *"Ortodoxia"*, nr. 3-4, 1952, p. 380.

¹³ Pr. Prof. Dr. Liviu Stan, *Relația dintre Biserică și Stat*, în *"Ortodoxia"*, nr. 3-4, 1952, p. 384.

în aservirea intereselor sale, Biserica s-a străduit ca ceremonia încoronării imperiale să fie și ea încreștinată, prin asistența la această ceremonie a Patriarhului Constantinopolului, act care începuse fie în timpul lui Teodosie al II-lea, fie mai târziu prin săvârșirea actului încoronării chiar de către împăratul Constantinopolului, act care se inaugurează chiar cu împăratul Mareian (450-457).

Devenită cult oficial al statului ale cărei legi și hotărâri dogmatice sunt promulgate după al II-lea Sinod Ecumenic și ca legi de stat, ea devine principala aliată a imperiului în același timp principala răspunzătoare de soarta lui cu care colaborează deosebit de strâns sprijinind și favorizând toate măsurile interne de consolidare a Statului.

În toiul prăbușirii Imperiului roman de Apus din nevoie de a mobiliza toate forțele împotriva dușmanului din afara, statul este determinat să încerce să strângă tot mai mult raporturile sale cu Biserica datorită posibilităților pe care le avea aceasta de a mobiliza masele de locuitori, care deveniseră aproape integral creștine.

Faza nouă a relațiilor Biserică-Stat o înscrie anul 451 când s-a întrunit al IV-lea Sinod Ecumenic la Calcedon din porunca împăratului Mareian. Ceea ce este caracteristic pentru acest sinod care inaugurează o fază nouă este că deodată cu promulgarea hotărârilor dogmatice și canonice în forma și cu puterea legilor de stat, (nomocanoane), împăratul Mareian face un pas înainte și declară că legile bisericești au putere mai mare decât legile de stat, adică primează față de acestea acolo unde s-ar referi la chestiuni comune. Subliniind acest moment, hotărârile Sinodului IV Ecumenic, reglementează și ele într-o formă nouă raporturile dintre Biserică și Stat încadrând în chip formal unitățile teritoriale ale Bisericii în acelea ale Statului și însușindu-și multe legi de stat cărora le-a dat un veșmânt bisericesc.

Concluzii

Raporturile ce s-au stabilit între instituția de stat și cea religioasă în cadrul istoriei universale, au suferit numeroase schimbări. Biserica modelându-și mereu chipul după nou, deși uneori acest proces a fost dificil. Astfel, Biserica Ortodoxă a încetat de a mai fi singura organizație religioasă admisă în stat, devenind o Biserica dominantă în raport cu celelalte culte.

Evoluând odată cu societatea Biserica a fost în permanentă legătură cu noile caracteristici ale vremii, ne fiind un factor de frânare al progresului pentru că atunci nu ar mai fi putut să-și realizeze menirea. Legislația bisericească și de stat, a fost un factor important și a contribuit la dezvoltarea și armonizarea întregii societăți.

Noi cei din ziua de astăzi trebuie să înțelegem că nu poate fi despărțită dragostea de biserică de loialitatea față de patrie. Acest lucru poate fi văzut și în contextul anului Centenar, făcând amintirea contribuția Bisericii și a ierarhiei ei, la actul marii Uniri. Astăzi, Biserica Ortodoxă Română se află în plin proces de afirmare și de revbune raporturi cu Statul. Aceste raporturi, dintre biserică și Stat, trebuie să aibă la bază principiul enunțat de Împăratul Iustinian (sec. VI) și anume acela al "simfoniei", iar conlucrarea dintre Biserică și Stat fiind absolut necesară.

Bibliografie

- Biblia sau Sfânta Scriptură*, Editura Institutului Biblic și de misiune Ortodoxă, București, 2013.
- Ioan N. Floca pr. prof. dr., *Drept Canonic Ortodox, Legislație și Administrație Bisericească*. Vol I și Vol II, Editura Institutului Biblic și de misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1990.
- Ioan Rămureanu, Pr. Prof., Milan Șesan, Pr. Prof., Teodor Bodogae, pr. prof., *Istoria Bisericească Universală*, vol I și II, 1993.
- Liviu Stan, pr. prof.dr. , Relația dintre Biserică și Stat, în "Ortodoxia", nr. 3-4/1952.
- Nicolae Milaș dr., *Canoanele Bisericii Ortodoxe însoțite de note și comentarii*, vol I. partea I, traducere făcută de Protoiereu, Uroș Kovincici, Prof. Dr. Nicolae Popovici, Tipografia Diecezană Arad, 1930.
- Nicolae Grigore Popescu, *Raporturile dintre Stat și Biserică*, Chișinău, 1936.

CORPORALITY IN ANGELA MARINESCU'S POETRY

LES POÉTIQUES DE LA CORPORALITÉ DANS LA POÉSIE DE ANGELA MARINESCU

POETICI ALE CORPORALITĂȚII ÎN POEZIA ANGELEI MARINESCU

Iulia NEDEA,
doctorand, Universitatea din Oradea
Facultatea de Litere
nedea_iuliaalexandra@yahoo.com

Abstract

This paper aims to go through the creations of Angela Marinescu and capture the main nuclei of her poetics. The first part centers around the poet's early collections of poems, which stand out especially through their themes of corporeality and poetic creation, but the lyrical I also delves into a deep confessional territory. Starting from these coordinates, the lyricism of Angela Marinescu slips into an abstraction of form, gradually turning into poetry of language. That being said, there are three preferred major themes in her work: eroticism, disease and writing.

Résumé

Cet essai a pour but d'examiner la création de Angela Marinescu et de relever les idées principales de son oeuvre lyrique. Pendant la première partie on examine les recueils de début de cette poëtesse qui se distinguent particulièrement par les thèmes tels que la corporalité et la création poétique mais le moi explore la dimension profonde de la confession. En suivant ces coordonnées, l'oeuvre lyrique de Angela Marinescu passe vers une abstractisation de la forme, en se dirigeant de plus en plus vers une poésie de langage. En dépit de ce fait il y a trois grands thèmes qui demeurent les sujets de prédilection dans sa poésie: l'érotisme, la maladie et l'écriture.

Rezumat

Lucrarea de față urmărește să facă o trecere prin creația Angelei Marinescu și să surprindă principalele nuclee ale liricii sale. Prima parte are în vedere volumele de început ale poetei, care se individualizează, în mod deosebit, prin teme precum corporalitatea și creația poetică, dar eul sondează totodată și dimensiunea confesivă profundă. Dinspre aceste coordonate, lirica Angelei Marinescu trece înspre o abstractizare a formei, mergând tot mai mult înspre o poezie de limbaj. Cu toate acestea, rămân predilecțe în poezia sa trei teme majore: erotismul boala și scrisul.

Key words: *poetry, confession, language, disease, writing.*

Mots-clés: *poésie, confession, langage, maladie, écriture.*

Cuvinte cheie: *poezie, confesiune, limbaj, boală, scris.*

Poezia Angelei Marinescu, mereu proteică, a generat numeroase controverse. Primele ei volume au trecut fără să fie perceptibile, critica refuzând să se exprime referitor la o poezie atipică pentru promoția sa. Poeta și-a căpătat vizibilitatea odată cu apariția *Structurii nopții* și apoi a *Blindajului final*. S-au adus în discuție diverse considerații pe marginea poeziei feminine, pe tema

vieții care concurează poezia, pe efectul pe care îl dă corpul în poemele Angelei Marinescu, pe marginea scrisului său polemic, precum și a spațiilor întunecate ale poeticii Angelei Marinescu, ce vin dinspre expresionism. Poezia Angelei Marinescu a fost receptată ca fiind onnică, expresionistă, textualistă, anti-postmodernă, feminină.

Marin Mincu, de pildă, afirmă că poezia Angelei Marinescu este mânănată de elanul unui tip de feminitate căreia îi lipsește pasiunea, și care, prin pătrunzătoarea sa cerebralitate, își măsoără forța cu principiul masculin, dând o poezie a sentimentului limitei și a sfârșitului, de o imensă expresivitate. Criticul aduce ca argument al poeziei prin excelență feminine, însă masculinizate, elementul biologic prezent în lirica poetei, făcând referire la *principiul fiziologic al condiției feminine, asumat ca limită absolută a demersului scriptural și existențial* (MINCU, 1986, 163).

În ton cu el, deși altfel nuanțat, Nicolae Manolescu respinge din start legătura poeziei scriitoarei cu ceea ce ține de senzorial și o plasează în continuarea poeziei pure. *Senzorialitatea existând, ea se află totă într-un regim ferm și pur al ideii* (MANOLESCU, 2001, 227), susține criticul, menținând poezia Angelei Marinescu în rândul descendenților din poezia mallarmeana, afirmând un tip de poezie al ascezei, al căutării purificării de sinele individualității mărginite, căreia însă, îi este caracteristică autoscopia.

Pe de altă parte, Laurențiu Ulici subliniază tocmai patosul afectiv al versurilor poetei, tradus prin revoltă și forță autodistructivă, susținând că *o furie antologică, aparent nemotivată sau cu sugestii motivationale de natură metafizică se descoperă chiar de la primele cărți* (ULICI, 1995, 149). Criticul susține, prin urmare, că poezia Angelei Marinescu de detașează tocmai de acel spațiu al materiei compacte și se instalează în cel al interiorității difuze.

Ducând mai departe această caracteristică a poemelor de început ale scriitoarei, Gheorghe Grigurcu le accentuează linia expresionistă, mergând până într-acolo încât să observe o adevărată metafizică a întunericului în aceste poeme, care stă la confluența cu onircul. Poezia, pentru Angela Marinescu, ar fi strigăt al unei subiectivități ultragiate, după cum afirmă criticul, o *demență a vitalului exacerbat* (GRIGURCU, 1986, 261).

De la debutul Angelei Marinescu cu volumul *Sânge albastru* și în toate celelalte trei volume care îi urmează, poemele au ca element central *confesiunea*. Pe lângă poezia sincerității mărturisirii, lirica de început a Angelei Marinescu este totodată una a densității, a adâncimii.

Muzicalitatea difuză a poemelor – difuză, ambiguă și în același timp brutală - devine subordonată condiției corporale. Ceea ce produce muzică în poemele de început ale Angelei Marinescu este lovirea incidentală a viscerelor și pulsația săngelui – tocmai pentru că trupul este un obiect al hazardului, e întâmplare. Abia descoperit, trupului îi sunt pândite ritmurile cu febrilitate: “Într-un zid de întuneric,/ Mă cufund, fără mâini, fără nume./ Se mai zbat/ Clopotele stângace din mine” (MARINESCU, 2012, 15).

Scrisul e opțiune de ieșire de sub imperfecțiunea individualității, între el și corp existând un fel de misticism. Sensul scrisului nu e *evaziunea* în interioritate, ci obsesia trupului spiritualizat prin cuvânt: “De-atunci, orice cuvânt îmi stinge lungi fâșii de carne/ Și pier din față mea până devin impersonală” (MARINESCU, 2012, 11).

O anumită beție a exercitării trupului în poemele din *Sânge albastru* și o gestică a trupului agonic, care, scăpat de sub teroarea propriei posesiuni, exercită rugăciunea: “Trupul meu face cruce/ Cu pământul” (MARINESCU, 2012, 30).

Un extaz al simțurilor - din nou acest element de proveniență simbolistă - care provoacă momentul de euforie ori exaltare ascunzând în substanța sa moartea, regăsim și în volumul *Ceară*. Viziunea nu se modifică, la fel cum nu se schimbă foarte mult nici în următoarele două volume. Diferența este poate doar de tonalitate. Acum eul se vrea a fi parte a unui spațiu eteric și de a reda fiecărui obiect nimbul său imaterial. Spaima lipsirii de individualitate și dorința de act îi sunt proprii acestei poezii. Tentăția căderii în corp este pe același plan cu tentația elevației corpului la un nivel înalt de spiritualizare.

În volumul următor, *Poezii*, poeticitatea textelor anterioare, marcată de furie și disperare, se schimbă cu o tonalitate monotonă, chiar depresivă. Lirismul scade la fel ca și afectivitatea și

intensitatea poemelor. Dorința de purificare este pusă alături de dorința de echilibru. Imaginele picturale concurează cu cele ale desprinderii de concrețe: "Viața plutește la înalțimi amețitoare/ Încât viteza ei nu mai are importanță./ Rând pe rând las în urmă/ Vulturii țipând, nemîșcați în aer/ Ca niște cruci însângerate/ Pe spatele pur al cerului.// O moară de vânt adie un miroș de mosc" (MARINESCU, 1998, 280).

Odată cu *Poeme albe* ceea ce ține de cerebral și de intelectualizarea poeziei devine alternativă la patetismul confesiunilor adânci și la starea de plutire. O nevoie de control atât în formă cât și în trăire se resimte din poeme. Frumusețea propusă de poemele acestui volum ține de un echilibru al structurilor, pe fondul unei intensități pătrunzătoare: "O singură lumină, ca un trandafir deflorat,/ Ca un stâlp al infamiei,/ Ca o taină rătăcitoare,/ Ca un foc rece,/ Mă atinge și-mi arată drumul" (MARINESCU, 1978, 63).

Avea de-a face aşadar cu o primă etapă a poemelor Angelei Marinescu în care confesiunea este o experiență tămăduitoare și în care apropierea de celălalt, prin sinceritatea mărturisirilor, duce înspre o poezie întunecată, de atmosferă și tonuri elegiace.

În *Structura nopții* ordinea conduce spre un moment paroxistic, halucinant, de identificare a luminii cu întunericul, într-o intensitate absolută. Poezia se geometrizează, limbajul capătă contururi foarte echilibrate. În plus, poemele, marcate de biografism, sondează spațiile memoriei și ale experienței. Odată cu această a doua etapă de creație, poemele Angelei Marinescu încep să fie meditații asupra limbajului și filosofii ale ascetismului. Poeme statice, ele împrumuta morfologia barbiană în căutarea unei noi forme de perfecțiune. Observăm mereu doi poli - pe de o parte această raportare la poetica perfecțiunii geometrice, iar pe de alta parte - tentația întunecimilor individualității și a organicului - dementă, stările patologice.

Pe de o parte, are loc metamorfozarea existentului în poezie. Poezia nu mai are obiect, are subiect - totul devine material al poeziei Angelei Marinescu, începând cu volumul *Structura nopții*. Obiectele funcționează pentru poezie - odată pentru rigoarea formală a poeziei, iar apoi întru intensitatea ei. Poeta se aşază pe sine între două repere, primul al fi acela ar năzuinței către perfecțiunea formei, iar al doilea stă sub semnul unei sensibilități de tip romantic: "Cum crește de jur împrejur, sentimentul perfecțiunii,/ obsesiv, maniac al centrului/ (...) Celor două mari configurații ale vieții mele:/ Cosmicitatea ei, rigoarea ei cosmică, amplu amfiteatrul/ în care luptă și mor doar zeii,/ Matematica ei absolută,/ Și tensiunea, puritatea în fața stelei" (MARINESCU, 1979, 24-25).

Eul devine el însuși o construcție cu dublu sens - unul cu substrat biografic, care pornește din impuritatea și instabilitatea stării psihice și celălalt ficțional - o nebunie indusă, o stare care modifică și re-creează un eu (artificial): "nebunia mea nu înseamnă doar/ Căutare, nebunie, blestem.// (...) nebunia mea nu înseamnă doar/ iubire neîmplinită/(...) Ci creație veșnică./ Însămi mă las creată de nebunia mea/ Care înseamnă și suferință și pace adâncă" (MARINESCU, 1979, 68).

Conceptul ajunge tot mai compact, până ce poezia Angelei Marinescu se golește de metafizic, rămânând o filosofie a structurilor limbajului. Substrat metafizic în poemele din *Blindajul final* are răul - echivalat inumanului și grotescului. Moment în care eul se confundă ori cu animalicul ori cu geologicul și devine una cu materia. Mereu apare această imagine a poetului blestemat: "O lume slabă, cu revolta în mine/ mă retrag în infern. în infernul/ propriilor mele cuvinte./ aici, în ultima dintre aventurile posibile/ pe care le mai pot suporta/ fără să destram, fără să rup, fără să urlu./ dar subminez fiecare înfațășare/ fiecare mască, fiecare umbră/ mă joc, sinucigându-mă"(MARINESCU, 1981, 11).

Structura nopții și *Blindajul final* sunt cele mai ermetice volume ale Angelei Marinescu, mizând, pe de o parte pe fantasia imaginilor, iar pe de alta deschizând spre etică și construind poeme demonstrativ pe tema libertății și a moralității.

Poezia se scrie cu întreg trupul - întocmai ca în *Colonia penitenciară* a lui Kafka – el conține datele intime ale ființei, fiind tocmai această hartă care trebuie scrisă și parcursă pentru a ajunge la sens – cu sacrificiul proprietiei explozii și destrămări. Poezia devine o fugă isterică în

direcția divinității cu regretul că nu o poate ajunge și cu conștiința ratării. Există o criză a reprezentării, a expresiei și nevoia de a ieși din limbajul poetic, de a-l transmuta în altceva: “în timpul nopții, când Tu ești alături, îmi este greață de frumusețe” (MARINESCU, 1991, 68). Poemele din *Parcul* depășesc convenționalul formei și pun în mijlocul lor ontologicul. Ele au un centru de gravitație ce menține încrederea într-o poezie încă a elevației, căreia încă nu i s-a produs prăbușirea, chiar dacă tonul poemelor devine tot mai apocalitic.

Poemele acestei etape scot ascetismul din ecuație. În *Blues* singurul joc care există este jocul plăcerii – hedonismul este regula acestei poezii: “aceste bluesuri (...) sunt exact ceea ce mi-am propus acum/ nici mai mult, dar nici mai puțin/ într-un ritm egal și totuși rău prevestitor/ de plăceri carnale dintre cele mai rafinate când/ părul tău de pe piept, parfumat,/ amestecat cu fumul de țigară/ îmi provoca o beție a simțurilor greu de descris” (MARINESCU, 1998, 26).

Propensiunea spre tonul nostalgiei este dublată de un sentiment al irevesibilității în texte din *Blues*, care sunt și poeme de mărturisire a sinelui către sine, de reactualizare a datelor memoriei afective. Erosul, element catalizator, provoacă deschiderile către celălalt, generând poeme ale crizei, ale zvârcolirii. Poate cele mai optimiste poeme ale Angelei Marinescu pentru că trupul nu agonizează, ci intră într-o euforie a jocului.

Poemele din *Cocoșul s-a ascuns în tăietură* frizează senzaționalul și au accente suprarealiste; pe fondul descrierilor se instalează sentimentul nimicniciei. Cu mai mult lirism față de cele anterioare, poeziile devin mărturii ale existenței brutalizate: “Cu părul ras mă plimbam prin sat/ în timpul în care existența nu mai avea nicio putere./ (...) Un vârtej de aer îmi lua capul și-l ducea într-un loc/ fără nicio sansă; câțiva diavoli înalți/ cu nasul prea mare,/ rupeau nepăsători pielea capului meu” (MARINESCU, 1998, 96).

Poemele din ultima etapă de creație constituie un puzzle experimental care, nemaiținând cont de nicio convenție, îmbină biografismul cu meta-poezia, îmbină stiluri și tonuri. Limbajul nu mai reprezintă realitatea, el este realitatea. Este organ al realității, cu efecte catalizatoare pentru senzorial. Frenexia, euforia, delirul grăbesc poezia spre auto-distrugere, înlocuind-o.

Aceste poeme pun în lumină mai mult ca oricare altfel nevoia de poezie ca narcotic. Din starea de beție a poemelor din prima etapă, acum ele s-au transformat în catalizator al extazului. Provocarea inspirației se face în sens invers, poezia Angelei Marinescu fiind egală cu căutarea unei stări de perfectă luciditate în perimetru acestui extaz, ceea ce duce la o stare paradoxală: “dacă nu am inspirație nu scriu/ și acum nu scriu, ci antiscriu/ mereu provoc ceva ce nu mai este/ s-a dus vremea când nu știam ce fac” (MARINESCU, 2003, 43).

Teatralitatea face fondul celor mai multe poeme acum. Angela Marinescu construiește un întreg scenariu în care dinamitează poezia și totodată tot ceea ce se mai poate numi literatură și convenție. Poezia epuizează - trebuie să fie re-dimensionată spațial, deci să capete corp - un corp fizic. În lupta pentru autenticitatea expresiei, poezia rămâne până la urmă o problemă personală, un conflict ireconciliabil al poetei cu sine.

Când vorbim de poezia Angelei Marinescu, vorbim de ceea ce se vede și mai ales de ceea ce se resimte concret, palpabil. Discutăm adică de manifestări poetice ale senzorialului. Acest imaginar funcționează pe mai multe palieri în redarea din punct de vedere al construcției unei poezii a corporalității.

În structură, poezia Angelei Marinescu schimbă mereu imaginile asupra corporalității, mijloacele artistice care îi dau forma. Pe cum avansează, lirica Angelei Marinescu propune o imagine tot mai anti-feminină asupra trupului și mai lipsită de mister. Se poate face o disinctiune între texte de început în care imaginile corporalității sunt mai compacte și mai dense și texte de târziu, în care fragmentaritatea echivalată cu o risipire a elementelor ce țin de corporalitate, propune o imagine a dez-vrajirii corpului. Prin urmare imaginile pendulează între continuitate și fragmentaritate.

Spațiul este element central, în poezia Angelei Marinescu. Corpul intim devine, pe parcursul poemelor, o lume. Vocea poetică trece de la confesiune și interiorizare a corpului la exteriorizare și expunere. La nivelul stilistic figurile adânci ale materiei poeziei de început, trec spre o poezie a

suprafețelor epidermice. Trupul generic se individualizează, în timp ce materia poetică se concretizează. Imaginea trupului, aproape scoasă dintr-un mit își reorganizează materia informă în direcția umanului, dusă apoi la extrem până la sub-uman în imagini excesive și oximoronice.

Tematic, trei elemente ale corporalității se prelungesc în poezia Angelei Marinescu: erotismul, violența și boala, nu lipsite de o legătură substanțială. Ele se întâlnesc într-un moment de consum total al ființei, în punctul în care corpul devoră poezia, în configurarea unei concepții despre frumusețe.

În ecuația celor trei elemente, boala nu devalorizează ființa - dimpotrivă. Ea este necesară conștientizării trupului. În întreaga poezie a Angelei Marinescu durerea este fundamentală. Boala scade intensitatea afectivă și transformă experiența erotică în barbarie, într-o luptă corp la corp.

Transgresiunea limitei este ceea ce o tentează pe Angela Marinescu. Există în aceste poeme un instinct al ființei poetice legat de sentimentul finalității, care e resimțit ca periculos - poeta are o plăcere pentru acțiune, pentru mișcare, mai mult decât pentru dobândirea obiectului. Plăcerea este aceea de a se situa întotdeauna înaintea exploziei, a nu lăsa lava să erupă. Totul este până la urmă un proces al devenirii, tragic, pentru ființă ce pare să aibă destinul lui Sisif.

Bibliografie

- GRIGURCU, Gheorghe, *Existența poeziei*, Editura Cartea românească, București, 1986.
- MANOLESCU, Nicolae, *Literatura română postbelică. Lista lui Manolescu*, Editura Aula, Brașov, 2001, vol.I, *Poezia*.
- MARINESCU, Angela, *Blindajul final*, Editura Cartea românească, București, 1981.
- MARINESCU, Angela, *Fugi postmoderne - poeme din ce în ce mai exakte*, Editura Vinea, București, 2000.
- MARINESCU, Angela, *Îmi mănânc versurile*, Editura Vinea, București, 2003.
- MARINESCU, Angela, *Parcul*, Editura Pontica, Constanța, 1991.
- MARINESCU, Angela, *Poeme Albe*, Editura Cartea românească, București, 1978.
- MARINESCU, Angela, *Sângel albastru*, Editura Casa de pariuri literare, București, 2012, ediția a II-a, revăzută.
- MARINESCU, Angela, *Skanderbeg*, Editura Vinea, București, 1998.
- MARINESCU, Angela, *Structura nopții*, Editura Cartea românească, București, 1979.
- MINCU, Marin, *Eseu despre textul poetic II*, Editura Cartea românească, București, 1986.
- ULICI, Laurențiu, *Literatura română contemporană*, Editura Eminescu, București, 1995.

1918 - ANUL CENTENAR! ANUL COŞBUC! CONSEMNĂRI!

Florica R. CÂNDEA

CONSIDERAȚII

Născut în satul Hordou, Bistrița Năsăud, la 8 septembrie 1866, George Coșbuc provine dintr-o familie de preoți, iar atmosfera din sat i-a oferit prilejul de a versifica, în stil propriu, încă de la vîrstă fragedă, strigături pentru petrecerile cu iz țărănesc din sat.

Încă din vremea studiilor liceale, dovedește o pasiune pentru lectură, fiind interesat de poeții greci și latini, de poezia germană și de cea a lui S. Petofi.

Remarcăm prezența, ca președinte al Societății Literare a elevilor Virtus Romana Rediviva, dar și în revista-manuscris Musa Someșană. Cu două facultăți, Teologie și Filosofie neabsolvite, își va trece în palmares cei mai roditori ani ca fiind aceia de redactor sau colaborator la revistele vremii.

Astfel, în 1889 pleacă la București, remarcat de Titu Maiorescu, unde începe colaborarea la Convorbiri Literare și participă la ședințele Junimiei.

În 1894-1896 editează împreună cu Ioan Slavici și I. L. Caragiale revista ilustrată Vatra, apoi în 1897 redactează Foaia interesantă, urmând și alte colaborări la Albina, revistă de iluminare a satelor, Literatură și artă română, Noua revistă română, Flacăra, Revista noastră, Minerva și.a. De fapt, în acestan, 1897 va obține Premiul Academiei, la propunerea lui Iosif Vulcan, premiu care fusese dobândit până acum de Vasile Alecsandri și Alexandru Odobescu. În anul 1901 va fi alături de Al. Vlahuță, directorul revistei Semănătorul, iar în 1906 va edita o altă revistă de tendință semănătoristă, Viața literară, alături de I. Gorun și Ilarie Chendi.

La propunerea lui Iosif Vulcan devine, în 1900, membru corespondent al Academiei, iar la 2 iunie 1906 va deveni membru activ. La intrarea în Academia Română, Constantin I. Istrate spunea: "V-ați scoborât prin voința voastră la București, între noi, de pe înălțimile frumoase și românești ale plaiurilor de la Năsăud".

În anul 1911 a luat parte la Semicentenarul Astrei la Blaj unde avea să cunoască personalități de seamă ale culturii și literaturii: Șt. O. Iosif, Aurel Vlaicu, Ion Agârbiceanu, I. L. Caragiale, O. Goga, Nicolae Iorga, Sextil Pușcariu și.a., iar ca om al satului a rămas, pentru totdeauna, un admirator al acestuia.

Ostenit să devină preot, dar cu o concepție creștină despre viață, se va exprima, încă de la debutul consemnat la vîrstă de cincisprezece ani, în Foaia pedagogică, Școala practică, având exprimarea în numele unui Ideal al Binelui, „Trăiesc acei care vor să lupte.”(Gazel).

BIOGRAFIA LUI COŞBUC NU ÎNCEPE ÎN ANUL NAŞTERII, CI ÎN ANUL MORȚII (G.Călinescu)

În anul debutului lui Mihai Eminescu, 1866, în revista de la Pesta, Familia, condusă de Iosif Vulcan, se iveau, înspre zorii vietii, G. Coșbuc, și se va stinge din viață în Anul Unirii, 1918.

Remarcat de Titu Maiorescu, tocmai în anul 1889, anul morții lui Eminescu, criticul literar avea să exprime: Mai presus de toți stă, incontestabil, marele talent al lui G. Coșbuc”. Cu o notă lirică aparte, nouă, cu o poezie, care, după Țiganiada lui I. B. Deleanu, avea să deschidă Transilvaniei o cheie înspre poezia națională cu bucurie de viață, cu bucuria de a trăi nu în orașe obosite și triste, ci în satele senine de echilibru. Fiul al Bisericii Române Unite cu Roma, Coșbuc oglindea în poezie, apele vuind în vaduri, ca niște cascade săltând printre sălbaticice pietre, poezia coșbuciană lumina! Dinspre înălțimea clasicismului antic, cu imaginea satului ardelenesc în care se mpletește cărări ce duc la moară, cătând iubiri și tristeți, candori și sfioi, Cântecul fusului, La oglindă cu Spinul, astfel că poezile devin Pasteluri rural-sUBLIME cu note de Odă, iar Omul este prezent în toate momentele cruciale ale vieții. Dar, aşa cum avea să observe D.Micu (1961), Coșbuc

nu va rămâne dator pentru reflectarea cu aspect monografic a satului transilvănean, idee ce îi încolțise spre a făuri o Epopee cu un ciclu de poeme cu substanțe extrase din poveștile poporului.

De fapt, Coșbuc a călătorit neobosit în spiritualitatea românească și și-a așezat tematica poemelor ca pe un puzzle sau poster revărsându-se și azi, la Centenarul Morții, viu, expresiv, vesel, deopotrivă cu plăcerea autenticului rural, jovial, mustind de relief artistic și geografia cotidianului prin imersiuni de vajnic călător-țăran, sau Poetul țărănimii!

ANUL UNIRII 1918 - ANUL MORȚII LUI COŞBUC

Printre românii exponențiali din Anul Centenarului, se numără și George Coșbuc, data morții fiind 9 mai 1918. Și Lucian Blaga avea să vadă lumina zilei la data de 9 mai, 1895, această zi fiind cu adâncă rezonanță în calendarele istorice.

Poet, critic și traducător din Transilvania, Coșbuc a lăsat o versiune completă a operei lui Dante, *Divina Comedie*, a tradus foarte mult din lirica străină și a adaptat operele *Eneida* și *Odiseea*.

Opera lui Coșbuc aparține patrimoniului cultural național, iar în marea lume literară s-a ridicat cu Istoria în picioare, iar poporul își scotea din jug, grumazul. Este Întâiul poet pe care ni l-a dat Ardealul, poet al trăirilor neamului, original și vizionar al spiritului românesc, „scoborând din munți / de-a dreptul / par în lupte - oșteni bătrâni /ați văzut cm pun ei pieptul / Sire, sunt români” (În spital). Elasticitatea poemelor vibrează de sentimente încărcate de patriotism, iubire de neam, iubire de natură, conferindu-i operei, valoare canonica de necontestat: „Tu, mergi și cată / pe pământ / O casă-n care, niciodat /N-au fost dureri și nici nu săn” (Legenda trandafirilor).

Tribunistul G. Coșbuc, publicist, editor-critic și un mare traducător, a lăsat moștenire o operă substanțială de mare sensibilitate. S-a născut în anul 1866, anul în care Carol I venea în Principatele Unite ale Moldovei și Valahiei. Însuși, poetul mărturisea: „Eu mi-am clădit acest poem al meu / Din tot ce noi mai plin de glorie-avem / Am scos din cronică fapte și istorii / Și-am fost oglinda veșnicelor gloriei.” (Scrisoarea lui Firdusi către Șahul Mahmud).

O lucrare mai puțin cunoscută a lui Coșbuc este Povestea unei Coroane de Otel cu implicații profunde care reies din următoarele constatări coșbuciene: Neamul românesc a fost și este neam statoric așezat / Patria și Dreptul meu sunt Patru cuvinte.

Povestea Coroanei face parte dintr-o lucrare vastă, Războiul nostru pentru neatârnare, povești pe înțelesul tuturor, București, Tipografia Gutenberg, Joseph Gobl, 1899. Această carte a fost tipărită în șase ediții, ultima fiind în 1914.

Coșbuc a visat Unirea, dar ultimul strop l-a savurat cu ceva vreme, devreme, adică Momentul Reunirii Basarabiei, 27 martie/9 aprilie 1918. Marea Unire săvârșindu-se la câteva luni după petrecerea din viață a poetului, 9 mai 1918!

Azi, în An Centenar, vă invităm să parcurgem geana ochilor în calendar istoric și să repomenim momentele-conotații.

9 mai - Proclamația Independenței României.

9 mai - Victoria Coaliției Națiunilor Unite în Cel de-al Doilea Război Mondial.

9 mai - Ziua Uniunii Europene.

Azi, în An Centenar, nimeni, dar nimeni, nu strecoară în Calendarul Cultural-Literar ziua de 9 mai comemorarea unui poet al Transilvaniei, cel care ne-a lăsat Testamentare versuri din „Scumpă Țară românească-Scumpă Țară Românească / Cuib în care ne-am născut / Câmp pe care sa văzut / viteja românească / Scumpă Țară românească / Te salut!”

Iată testamentare strigăte ale unui poet care dorea „Frăție să fie / Ca să poată muri”.

Și, azi, în An Centenar, Poetul țărănimii nu se poate sau nu s-a putut bucura de un Ospăț european! sau, acum, se aude strigătul „Copilă, tu crede, poeții ce scriu / Căci lor li s-a dat o putere / S-audă mai bine / Să simtă mai viu, întreagă / A lumii, durere”.

În aceste momente, de An Centenar, sunt potrivite câteva catrene din Imnul Studentului: „Cântăm libertatea și numele sfânt / Al țării străvechi și-al acestui pământ” sau Strigări strigate: „Uite, de-ar fi lege / Să popim pe toți aceia / cari fac vinului ocară / Și zoresc că-i om nebun / Cine

crede-n hori și fete / Eu, pe cinstea mea vă spun / De m-ați bate toată ziua / Nici de dascăl n-aș fi bun” (Unul, ca o sută).

Acum, la 100 de ani fără Coșbuc, sunt mai vii ca oricând spusele scrise călinesciene „Din tot ce a fost, în 1915, pierzând unicul fiu, Alexandru, devine o Schemă palidă, fugară. Scrisul lui trăiește, Coșbuc va trăi cât va trăi neamul românesc”.

PREZENȚA DE SUFLET ÎN ARAD

George Coșbuc este prezent, sufletește la Arad dar și ca Simbol și Tehnician al prozodiei pe care o folosea în întreaga operă.

Dacă azi, o stradă arădeană centrală îi poartă numele, cum de altfel în toată țara, ne reamintim, din presa vremii cum îi plăcea să adaste, poposind printre alte nume, la Hotel Crucea Albă, azi Ardealul. Acest hotel a fost fondat în 1841 și a fost construit de Franz Mahler pe locul unui fost han din sec. al XVIII-lea .

Aici, au concertat Franz Liszt, 1846, Johann Strauss jr., 1847, Johannes Brahms, 1879.

La Crucea Albă s-au perindat Octavian Goga, I. L. Caragiale, Ady Endre, George Enescu, Arany Janos ș.a.

În rondul de pe partea stângă a intrării în Palatul Cultural, Arad, se află Bustul G. Coșbuc, instalat în 1929, operă a sculptorului Gheorghe Groza. Bustul este turnat în bronz, pe un soclu de travertin.

Pe Aleea Poeților Ardeleni, din comuna Macea, Ansamblu sculptural donat și semnat Pavel Mercea (perioada anilor de instalare aici, conform surselor, 1990-1997) se află și George Coșbuc, alături de Andrei Mureșanu, Alexandru Negură, Aron Cotruș, Lucian Blaga, Octavian Goga, Mihai Eminescu.

Pe aceste busturi sunt inscripționate datele biografice și un citat semnificativ din opera poetilor înșirați mai sus.

Sunt memorabile versurile coșbuciene: „Din zei de-am fi coborâtori / C-o moarte tot suntem datori... / Dar nu-i totuna leu să mori /Ori câne-nlănțuit!” (cf. Monumente de for public, însemne memoriale, construcții decorative și parcuri decorative din județul Arad, Horia Truță, Dan Demșea, Ed.Nigredo, Arad, 2007, pag. 26, respectiv pag.96)

Acum în An Centenar, 1918, Anul trecerii în eternitate a celui care a introdus gazelul, ca specie orientală, în literatura română, a celui care a tradus Eneida și Odiseea, autorului canonic - G. Coșbuc i se cuvine să-i cinstim memoria aşa cum și-a rostit, siesăi

„Sunt Suflet în sufletul neamului meu
Și-i cânt bucuria și-amarul.”

**VI. BANAT STUDIES/ ÉTUDES DE BANAT/ STUDII
BANATICE**
Coordinator/Coordinateur/Coordonator:
Viviana MILIVOIEVICI

„PE URMELE LUI EMINESCU ÎN BANAT”
150 DE ANI DE LA TURNEUL TRUPEI DE TEATRU PASCALY ÎN
LUGOJ, TIMIȘOARA, ARAD ȘI ORAVIȚA

Viviana MILIVOIEVICI

Academia Română – Filiala Timișoara,
Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”
B-dul Mihai Viteazu, nr. 24, Timișoara, România
viviana.poclid@yahoo.com

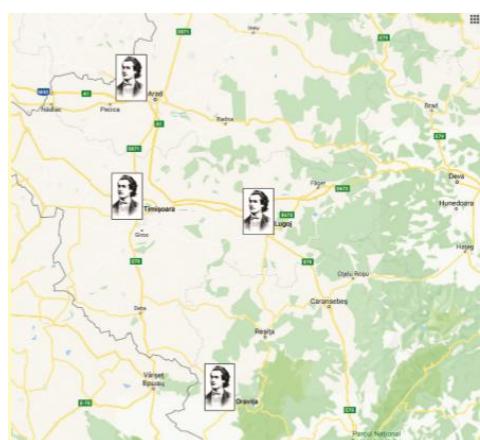

directorul Institutului de Studii Banatice „Titu Maiorescu” al Academiei Române, Filiala Timișoara, și de prof. Liliana Bidiviu, directorul Școlii Gimnaziale de Muzică „Filaret Barbu”, au conferențiat următorii: prof. dr. Constantin-Tufan Stan (*Eminescu în conștiința bănățenilor*), Adriana Weimer (*Eminescu la Lugoj (4-26 iulie 1868)*) și Nicolae Silade (*Actualitatea literară, la propriu și la figurat*). A urmat apoi un program artistic susținut de: prof. Lavinia Furdui (vioară), prof. Alexandru Vasiliu (vioară), prof. Robert Adam (pian), Estera Usciu (pian), Evelyn Bordea (vioară), Patricia Roșca (pian), Andrei Berlo (vioară) și Eusebiu-Thomas Florea (pian), iar din lirica eminesciană au recitat Evelyn Bordea și Reissa Peștenaru. Elevii interpreți au fost pregătiți de prof. Carmen Schöner, prof. drd Călin Popeț, prof. Lavinia Furdui, prof. Valentina Vasiliu, prof. Andreea Florea și prof. dr. Constantin-Tufan Stan.

Participanții la manifestare au avut parte și de o vizită documentară la Bustul lui Mihai Eminescu și la Placa Aniversară „Mihai Eminescu” din Lugoj.

O altă sesiune de comunicări a avut loc tot vineri, de la ora 15.00, la Biblioteca Județeană „Alexandru D. Xenopol” din Arad. În cadrul manifestării, moderator fiind Lucia Bibarț, după cuvântul de salut din partea dr. Doru

Sinaci, directorul bibliotecii, au prezentat comunicări: prof. univ. dr. Lizica Mihuț (*Eminescu la*

Arad), Vasile Dan, președintele Uniunii Scriitorilor din România, Filiala Arad (*Scriitori arădeni de astăzi, în istorii, dicționare, sinteze critice și mari reviste literare din țară*) și Ovidiu Cornea, fost director al Teatrului de Stat din Arad. A avut loc și un moment poetic – *Scrisoarea II*, în interpretarea actorului Dan Antoci. De asemenea, a fost vizitată expoziția de documente: afișul reprezentanței trupei Pascaly 1868, portrete, cărți poștale și cărți ale poetului, din colecția ing. Victor Mițescu și Casa Desseanu, posibilă gazdă a lui Mihai Eminescu, ghid fiind istoricul Dan Demșea.

Sâmbătă, 3 noiembrie a. c., manifestările științifice au continuat la Centrul Cultural și Complexul Muzeal „Teatrul vechi Mihai Eminescu” din Oravița, fiind deschise de conf. univ. dr. Ioan David, directorul Institutului de Studii Banatice „Titu Maiorescu” al Academiei Române, Filiala Timișoara și de primarul orașului Oravița, Dumitru Ursu, moderator fiind dr. Ionel Bota. Au susținut comunicări: CS III, dr. Grațiela Benga, Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu” al Academiei Române, Filiala Timișoara (*Turneul trupei Pascaly în Banat: câteva recuperări interbelice*), conf. univ., CS II, dr. Bogdan Mihai Dascălu, Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu” al Academiei Române, Filiala Timișoara (*Eminescu, Junimea și România modernă*), CS, dr. Viviana Milivoievici, Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu” al Academiei Române, Filiala Timișoara (*Eminescu în vizuirea profesorului Eugen Todoran*), Ion Gheorghe Chiran, documentarist la Centrul Cultural (*Inaugurarea bustului Eminescu în parcul orașului, la 1933*), prof. Cristina Zainea, director de programe și proiecte, Primăria orașului Oravița (*Actorii trupei Pascaly și Țara Carașului: oaspeți în Oravița, Vărădia, Ciclova Montană și Iam*), Daniela Marchetti, istoric și critic de artă (*Comunitatea italiană a Oraviței și spectacolul Trupei Pascaly la 1868*), Ovidiu Zainea, sociolog (*Eminescu, cronicar de teatru*), dr. Ionel Bota, directorul Centrului Cultural și al Complexului Muzeal „Teatrul vechi Mihai Eminescu” (*Eminescu și Oravița la 1868*). Totodată, a fost prezentată sceneta *Eminescu 1868, Oravița*, în interpretarea trupei de teatru a Liceului Teoretic „General Dragalina” (în regia prof. Cornelia Edițoiu), iar elevii Centrului de Tineret „Sfânta Mare Muceniță Ecaterina” au susținut un moment liric din creația eminesciană. În finalul programului, dr. Florin Cornelius Popovici a prezentat cartea semnată de Daniela Marchetti și Ionel Bota, *Anul 1868. Eminescu și Banatul istoric. Spectacolele Trupei Pascaly la Oravița*, apărută anul acesta, la Editura David Press Print, din Timișoara.

Participanții la manifestare au avut ocazia să facă și o vizită documentară pe traseul Oravița-Anina, prima cale ferată de munte din România actuală.

Lugoj

Arad

Oravița

A EUROPEAN CULTURAL TOPOS: THE LITERARY CAFE

UN LIEU CULTUREL EUROPEEN COMMUN: LE CAFE LITTERAIRE

UN TOPOS CULTURAL EUROPEAN: CAFENEAUĂ LITERARĂ

Bogdan Mihai DASCĂLU

Institutul de Studii Banatice "Titu Maiorescu" Timișoara
Bulevardul Mihai Viteazul, nr. 24, Timișoara
E-mail: bmdascalu@yahoo.com

Abstract

George Steiner considers a café as an emblematic institution for Europe. A cultural variant of this is the literary café, which marked the life of some big cities: Vienna, Berlin, Paris, Lisbon, Venice etc. A Romanian version of it was "Spieluhr" Cafe in Timișoara (1939-1945), whose atmosphere was maintained by writers, artists, actors, journalists, musicians, who gathered around Romul Ladea. This cafe contributed to the vitalization of the literary and artistic life of the interwar Banat region.

Résumé

George Steiner considère le café une institution emblématique pour l'espace européen. Une variante culturelle de celui-ci, c'est le café littéraire qui a marqué la vie de plusieurs villes: Vienne, Berlin, Paris, Lisbonne, Venise etc. La version roumaine a été "Spieluhr" de Timișoara (1939-1945), dont l'atmosphère a été entretenue par des écrivains, plasticiens, acteurs, journalistes, musiciens réunis autour de Romul Ladea. Ce café a ressourcé la vie littéraire et artistique de Banat entre les deux guerres mondiales.

Rezumat

George Steiner consideră cafeneaua o instituție emblematică pentru spațiul european. O variantă culturală a acesteia este cafeneaua literară, care a marcat viața unor mari orașe: Viena, Berlin, Paris, Lisabona, Veneția etc. O versiune românească a fost "Spieluhr" din Timișoara (1939-1945), a cărei atmosferă a fost întreținută de scriitori, artiști plastici, actori, jurnaliști, muzicieni, adunați în jurul lui Romul Ladea. Ea a contribuit la vitalizarea vieții literar-artistice din Banatul interbelic.

Keywords: George Steiner, Vienna, poet, bohemian, Timișoara

Mots-clés: George Steiner, Vienne, poète, bohème, Timișoara

Cuvinte-cheie: George Steiner, Viena, poet, boemă, Timișoara

Într-o celebră conferință ținută la Amsterdam și publicată apoi în limba franceză, George Steiner propune cinci criterii (sau axiome, cum le numește el) asupra identității europene. Dintre acestea, prima este cea a cafenelei ("Europa este a cafenelelor"). Și apoi: "Trasați harta cafenelelor și veți obține unul dintre punctele de reper ale *noțiunii de Europa*"); aşadar, cafeneaua este considerată emblematică pentru definirea unui spațiu aflat mereu în căutarea propriului specific. Chiar dacă unora le va fi greu să adere la această prioritate, nimici nu poate contesta că imaginea cafenelei este

perpetuu solidară cu aceea a vechiului continent, cel puțin pentru o perioadă anume, momentele ei de glorie situându-se între asediul Vienei și sfârșitul Celui de al Doilea Război Mondial.

Cafeneaua este, în opinia aceluiași Steiner, întâi de toate o *atmosferă*, "un loc de întâlnire și de complot, de dezbatere intelectuală și de bârfă, tărâmul hoinarului și al poetului sau al metafizicianului".

Un alt autor, Michel Braudeau, notează: "Din punct de vedere formal, nu există o literatură de cafenea, dar cafenelele sunt locuri în care, prin vocație, literatura plutește în aer ca o fantomă obișnuită. [2]" De altfel, ele sunt locuri de întâlnire a unor artiști cu preocupări diferite, aşa cum se poate constata cercetând cafenele vieneze de la intersecția secolelor al XIX-lea cu cel de al XX-lea, "unde vor lua naștere aproape concomitent psihanaliza freudiană, filozofia lui Ludwig Wittgenstein, sionismul lui Theodor Herzl, pictura lui Gustav Klimt, Egon Schiele, Oskar Kokoschka, arhitectura lui Joseph Maria Olbrich și Adolf Loos. În timp ce Hugo von Hofmannstahl, Arthur Schnitzler, Stefan Zweig, Gustav Meyerink, Heimito von Doderer, Robert Musil, Rainer Maria Rilke, Elias Canetti își clădesc operele... [3]"

În sfârșit, o precizare importantă ca atare, dar și pentru discuția noastră: "Unii au cafenelele lor de suflet. Freud, Rilke și Mahler merg la cafeneaua hotelului Imperial; Berg, Kokoschka și Schiele, la Museum. [4]"

Atmosfera cafenelelor literare vieneze din anii '20 ai secolului trecut este reînviată de un contemporan: "Rolul jucat de instituțiile rămase intacte ale cafenelelor, neatins de ură și de dușmanie, a fost considerabil. Herrenhof, Rebhuhn, Café Museum au fost asemenea locuri ale întâlnirii loiale, puncte de adunare ale unor intelectuali de îndeletniciri diverse, care au putut împreună și au știut laolaltă. A fost, dacă e să dăm o definiție sociologică, un loc al tranzitărilor fluide, al formelor existențiale amestecate și al individualităților relativiste, aşadar un forum potrivit pentru discuții libere, pentru contraziceri impulsive, pentru grija sistematică fără de legăturile încrucișate între grupuri și clanuri divergente. [5]"

Mai poate fi amintit și un alt exeget al acestor instituții, care, evocându-le, atrage atenția asupra necesității de a disocia între cafeneaua obișnuită și cea literară, chiar dacă admite că o atare diferențiere rămâne valabilă doar în anumite intervale: o cafenea oarecare poate dobândi aura de literară la un moment dat, tot astfel cum o poate pierde în alt moment: "Cafenea literară trebuie să reprezinte mereu o extindere a conceptului de cafenea, fără a fi reprezentativ pentru acesta și nici nu reprezintă vreodată un tip bine precizat, care să se lase definit exact. În vremea mai nouă, a putut fi precizată limpede numai cafeneaua literară *supremă*, Café Griensteidl, unde se întâlneau pe la 1890 reprezentanții Tinerei Viene" de atunci - Schnitzler, Hofmannstahl, Beer-Hofmann, Hermann Bahr - [...] A urmat - cu Karl Kraus, Peter Altenberg, Egon Friedell și Alferd Polgar ca aşa-numiți obișnuiți ai localului - Café Central, care și-a păstrat rangul până la sfârșitul Primului Război Mondial, când a fost înlocuită de Café Herrenhof, a cărei strălucire este dată de numele lui Hermann Broch, Robert Musil, Franz Werfel și Joseph Roth [6]".

Să reținem, aşadar, că Europa însăși se definește, între altele, prin cafenelele ei, că statutul de cafenea literară este, în general, mai scurt decât existența cafenelei respective, că există un interval temporal în care cafeneaua literară își are momentele ei de glorie, că există cafenele literare frecventate preferențial de un grup de scriitori sau de altul.

* * *

Nici spațiul românesc, mai precis cel bănățean și, restrângând cercul, cel timișorean nu s-au sustras definirii prin acest topos cultural, ilustrat perfect prin celebra cafenea literară *Spieluhr*. Cum a apărut și cum a funcționat vor arăta rândurile care urmează.

Instituțiile culturale românești din Banat au apărut relativ târziu în raport cu Unirea din 1918, devenită aici efectivă abia în vara lui 1919. Mai toate s-au ivit la mai bine de un deceniu de la acest eveniment crucial [7]. Astfel, Institutul Social Banat-Crișana a fost înființat în anul 1933, ca și Asociația Scriitorilor Români din Banat „Altarul cărții”, Teatrul de Vest în 1936 etc. Semnalez, în

acest context, mutarea, în anul 1934, a Școlii de Bele-Arte din Cluj la Timișoara, cu consecințe benefice și pentru mișcarea literară din oraș [8]. Excepție face numai Asociația Corurilor și Fanfarelor din Banat, organizată de Ion Vidu în 1922 [9]. Întârzierea își are, desigur, cauzele ei, dintre care amintesc aici dificultățile materiale (sediu, dotare, personal minimal etc.) și numărul relativ mic de reprezentanți ai diferitelor ramuri artistice.

Restrângând discuția la domeniul literaturii, constat că scriitori români din perioada antebelică ce au continuat să serie și ulterior sunt abia câțiva: Mihail Gașpar (dispărut în 1929), Iuliu Vuia (decedat în 1933), Emilia Lungu-Puhalo (care a trăit până în 1932) și nu mulți alții, mai modești încă decât aceștia. Mult prea puțini spre a începe o mișcare vizibilă și durabilă. Va trebui să apară prima generație interbelică de scriitori (adică cei născuți în cître anul 1900 și care au debutat în jurul lui 1930) pentru a se putea constitui prima instituție de profil: Asociația Scriitorilor Români din Banat „Altarul cărtii”: Gheorghe Atanasiu, Virgil Birou, Aurel Cosma Jr., M. Ar. Dan, Romulus Fabian, Dorian Grozdan, Ilie Ienea, Liviu Jurchescu, Constantin Miu-Lerca, Volbură Poiană Năsturaș, Grigore Popiți, Ion Stoia-Udrea și alții. Cu rare excepții (Grigore Bugarin, Lucian Costin, Romulus Fabian, de exemplu), ceilalți erau sau au devenit timișoreni, fapt ce a ușurat considerabil coagularea unui nucleu stabil de forțe creatoare, ce au simțit necesitatea coordonării eforturilor lor în și printr-o instituție adecvată, capabilă adică să-i sprijine în drumul lor de afirmare, inclusiv națională.

Interes pentru subiectul nostru prezintă, desigur, faptul că intenția de constituire a acestei prime asociații profesionale a apărut într-o ambianță colocvială permisivă: în restaurantul „Ciocârlia”, situat lângă Gara Fabric, după o șezătoare care a avut loc două zile mai devreme în sala Teatrului. La această întâlnire, din 29 mai 1933, au participat: Gheorghe Atanasiu, M. Ar. Dan, D. Fara, Constantin Miu-Lerca, Volbură Poiană-Năsturaș, I. Roșu-Roșioru, D. Stănculescu, Traian Topliceanu, Alexandru Ținăriu și Ion Stoia-Udrea. Cel din urmă consemnează: „Cu toată însuflețirea generală, asociația nu a luat ființă totuși. Se mărginea, deocamdată, la o activitate de cenaclu. Ședințele de lucru le țineam în sala profesorală a Școlii Politehnice, cu participarea tot mai multor oameni de litere și artă”[10]. Același memorialist scrie că „în luna martie 1934, s-a încercat din nou înființarea Asociației Scriitorilor Români din Banat, ținându-se adunarea generală de constituire. Nu s-a izbutit nimic nici de data aceasta. Activitatea a rămas să se mărginească la câteva ședințe de cenaclu și la o șezătoare literară din „Săptămâna cărtii”... Ședințele de cenaclu nu se mai țineau la Școala Politehnică, ci în biroul Fabricii de Tutun, președintele cenaclului, M. Ar. Dan, profesor la Politehnică, fiind și directorul acestei fabrici[11]. Aveam, de formă, și un comitet de conducere (eu eram secretar)”[12]. Adevărata constituire a asociației s-a petrecut în 26 iunie 1936, „în sala de ședințe a Fabricii de Tutun”, țelul convenit fiind „gruparea, protejarea și selecționarea scriitorilor români din Banat, în scopul promovării culturii românești în general și a literaturii în special”[13]. Primul președinte ales a fost M. Ar. Dan, urmat apoi de C. Miu-Lerca (1938) și de Virgil Birou (1941)[14].

Despre starea de atunci a literaturii române din această provincie vorbește de la sine faptul că la înregistrarea oficială a asociației s-au întâmpinat greutăți, căci „legea prevedea să fie 30 de membri fondatori, dar nu menționa ca aceștia să fie necondiționat scriitori și, nefiind în Banat în acel timp 30 de scriitori, am invitat la adunarea generală de constituire și personalități care activau pe tărâm artistico-cultural și aveau legături directe cu literatura: Sabin Drăgoi, Ioachim Miloia, Romul Ladea, Catul Bogdan, Vichente Ardeleanu, Marius Bucătură, Andrei Bălan, Nicolae Ivan, Pompiliu Șerbescu...”[15]

Dar asociația, neavând un sediu propriu, „în centrul orașului, unde ne-am fi putut întâlni regulat, fără să deranjăm pe cineva; eram convins că ne-am fi putut dezvolta activitatea mai bine”[16], membrii ei simțeau nevoia unor întâlniri obișnuite, eventual în afara cadrelor instituționale, unde discuțiile să se desfășoare liber, fără un program dinainte stabilit. Localurile care răspundeau acestei dorințe erau, firește, restaurantele și cafenelele, de care Timișoara interbelică nu ducea lipsă.

Nevoia de solidarizare a devenit și mai mare atunci când în arena literară a intrat o nouă generație de scriitori, din care au făcut parte, printre alții: Petru Sfetca, Pavel Bellu, Ion D. Suciu, Mircea Șerbănescu, Petru Vintilă, Marius Munteanu, Traian Rusu-Șirianu, Alexandru Jebeleanu, Traian Iancu, Traian Liviu Birăescu, Nicolae Țirioi. Este vorba despre tineri absolvenți ai liceelor din Timișoara, Oravița, Lugoj și Caransebeș, care, la un deceniu și jumătate de la înființare, au început să livreze culturii bănățene primii reprezentanți. Mulți dintre ei au participat la aşa-numita „blocadă literară”[17] contra unor scriitori mai vârstnici. Lor li s-au alăturat, în semn de înțelegere și solidaritate, din generațiile anterioare, Virgil Birou, Ion Stoia-Udrea, Ilie Ienea, Constantin Miurelca, Octavian Metea și alții.

O primă acțiune coordonată a acestui grup a fost organizarea cu succes a sărbătoririi unei jumătăți de secol de la nașterea lui Mihai Eminescu (15 iunie 1939), ceea ce i-a încurajat în a persevera în ideea unității lor, dincolo de orice formă instituțională, față de care o sumără, dar lămuritoare experiență i-a determinat să manifeste neîncredere. Este evenimentul care premerge coagulării grupului de la Spieluhr, a cărui aspirație firească de strângere a rândurilor a căpătat o turnură boemă, prin frecventarea spontană a acestui spațiu care s-a impus drept *prima cafenea literară timișoreană*. Este vorba despre un local situat pe strada Ungureanu, la nr. 8, a cărui faimă se datorește, astăzi încă, grupului de scriitori, plasticieni, compozitori, actori, arhitecți și ziariști, care l-a frecventat între 1939 și 1945. Grație lor, el a intrat în legendă.

Din mărturiile participanților, nu puține, însă mai lacunare decât ne-am fi așteptat, rezultă că aici a funcționat o adevărată școală de artă și de atitudine estetică [18], sub „conducerea”, neasumată de ei, însă recunoscută de ceilalți, a legendarului „Trifoi cărășan”, format din Romul Ladea, Ion Stoia-Udrea și Virgil Birou [19]. Însă liderul necontestat al grupului a fost, aşa cum unanim recunosc participanții de atunci și comentatorii de mai târziu, Romul Ladea.

Constituirea acestui grup și asumarea lui Ladea drept conducător urmează modelul cafenelelor literare vieneze, urmat și de cele timișorene, aşa cum afirmă un contemporan.[20]

* * *

Spieluhr poate fi considerată una dintre cafenelele prin care se lăsa identificată atât Europa cât și Timișoara. Desigur, în acest oraș funcționau în anii '30 zeci de asemenea localuri și încă mult mai multe restaurante, aşa cum se arată într-un ghid din epocă [21]

Nu am găsit însă în mărturiile contemporanilor date sigure despre existența cafenelei. În ghidul amintit, nu figurează cafeneaua noastră, și nici vreun restaurant Wolf, aşa cum informează un alt autor că l-ar fi chemat pe proprietar [22], tot astfel cum nu am întâlnit informații privind momentul până la care a existat.

Date ceva mai precise există în legătură cu statutul literar al cafenelei. În cronologia intitulată *Încrustări pe răbojul anilor* [23] Dorian Grozdan precizează că, în anul 1939, cafeneaua cu acest nume „devine un adevărat cenaclu, unde se adună scriitori, artiști, ziariști, oameni de cultură, în jurul sculptorului Ladea”. Acest an este confirmat, indirect, și de Petru Sfetca, care, într-un articol din 1943 [24], intitulat elocvent *Prima cafenea literară de la Timișoara sau Cenaclul „Spieluhr”*, afirmă: „Aici se strângă de patru ani, seară de seară, toată protipendada bănățeană: poeți, pictori, muzicanți, actori și ziariști, în sfârșit tot ce are mai select Banatul ca viață și manifestare artistică și literară”. Prin urmare, un calcul simplu ne duce tot la anul 1939 [25].

La fel de vagi sunt informațiile despre punctul final al cafenelei literare. Petru Vintilă își amintește: „M-am stabilit la Timișoara în 1945. Am frecventat și eu cafeneaua scriitoricească denumită Spieluhr, a cărei glorie era în crepuscul”[26]. Același scriitor mărturisea în altă parte [27]: „În sfertul de veac din urmă, viața m-a apropiat deseori de Romulus Ladea. Întâi în 1945 și 1946, la Timișoara, cu orele dulci petrecute la cafeneaua artiștilor, Spieluhr...”. Datele par plauzibile, căci din aceeași cronologie întocmită de Dorian Grozdan aflăm că Ladea s-a mutat la Suceag, lângă Cluj [28], eveniment care a determinat sau, în orice caz, a grăbit destrămarea grupării.

Oamenii de cultură și de artă timișoreni se întâlneau și în alte cafenele, situate îndeosebi în centrul orașului, aflate în conexiune cu marile restaurante de acolo. Mircea Șerbănescu își amintește despre Aron Cotruș din anii săi petrecuți la Timișoara: „Ca prin vis parcă-l văd printre câțiva prieteni la o masă de cafenea în centrul Timișoarei”[29], Franyó Zoltan putea fi găsit, împreună cu grupul său boem, „fie la cafenelele centrale (îndeosebi la Palace sau Lloyd), fie în anumite cărciumi mai puțin vizibile și mai cu seamă de un pitoresc propriu”[30], iar Ion Frunzetti (elev în timpul refugiu lui la Liceul C. Diaconovici-Loga) își amintește că a avut prilejul să-l vadă aievea pe Ladea „la una din cafenelele de pe Corso. Timișoara avea – și cred că mai are încă – tradiția vieții de cafenea, în sensul bun, al Europei centrale – l-am zărit, identificat cu ajutorul unui coleg ce-l știa, poate la Lloyd, poate la Palace, unde hălăduiau ca la ei acasă, ore în sir, după-amiezile și seara, scriitorii și ziariștii apropiati vreunie din revistele locale”[31]. Asemenea întrevederi aveau un evident caracter ocazional. Rareori aflăm că unul dintre comeseni era un obișnuit al localului, cum a fost Grigore Ion, despre care același Mircea Șerbănescu spune: „L-am cunoscut la o masă de la Palace, unde putea fi găsit ca la o adresă bine precizată”[32].

* * *

Specificul cafenelei Spieluhr era tocmai previzibilitatea întâlnirilor cu și între cei interesați. Ea emana din obișnuința lui Romul Ladea, devenită apoi un fel de ritual colectiv, de a mânca la prânz și seara în acest local, aflat pe drumul său dintre locuință (de pe strada Solderer, nr. 11, actuala stradă Lucian Blaga) și școala unde preda (aflată tot pe strada Ungureanu, ca și cafeneaua)[33].

Ea a devenit literară, dar curând după război, a încetat să mai fie un asemenea local, câștigându-și această calitate atunci când grupul de scriitori s-a adunat acolo și pierzându-și-o atunci când ei nu au mai constituit o prezență, cu precizarea că în măsură decisivă întreaga atmosferă se datorește lui Ladea.

Acesta a fost șeful neoficial, însă recunoscut de toți, al celor care se întruneau acolo. Ipostaza de lider nu vine numai din ascendența temporară față de majoritatea celor care frecventau cafeneaua. El avea față de ei și un ascendent estetic, fiind unul dintre puținii oameni de cultură din Banatul interbelic care au studiat în Occident [34]. Frecventarea școlilor și a atelierelor de pictură din Paris, Berlin și München i-au insuflat o vizionă modernă și, totodată, un ideal personal asupra artei plastice îndeosebi, validate de sculpturile sale atât de originale, lor adăugându-li-se și preocupări remarcabile de estetică și de filozofie. Contemporanii care au participat la fenomenul Spieluhr și-l amintesc în maniere diferite, dar care converg fără excepție, spre recunoașterea lui drept „centrul și șeful cenaclului” și „pater familias”[35], „șeful de școală”[36] , „nababul”[37], „maestrul”[38], „un foarte bun camarad”[39] etc.

Omul Ladea nu lipsește, nici el, din amintiri. Astfel, Alexandru Jebeleanu îl evocă drept „un om vesel când trăia la Timișoara. De câte ori am petrecut alături de el clipe de neuitat! Lângă scăpătirea paharului de vin, parcă și spiritul maestrului devinea mai scăpător. Aborda probleme de filozofie, de plastică, de literatură cu o vervă care nu te lăsa să te mai desprinzi de el. Uneori era liric, alteori acidulat.”[40] Mai detaliat îl pomenește Petru Sfetca: „Robust, cu ochii vioi, ieșiți de sub o frunte proemință, cu părul de culoarea cânepii, întotdeauna ridicat vâlvoi într-o dezordine frumoasă, de parcă l-a râșchiat o mâna divină, niciodată cu cravată la gât, cu față arămie, obosită, probabil de șirul noptilor albe, risipite și trăite intens, de-a lungul anilor (deunăzi a împlinit 42), toată figura trădează pe boemul înăscut și deci incorogabil” [41]. Același poet insistă mai ales pe vocația lui de a-i atrage pe tinerii cu aspirații artistice și de a oferi o atmosferă adecvată acestor aspirații: „Spirit concentrat în sine și fugănic de tot ce e vulgar – are tainicul fluid care face să simți că nu este singur, care îți dă îmbărbătare ca un frate mai bătrân. Aristocrat în conformația sa sufletească, sunt sigur că toți cei din jurul lui i s-au simțit înrudiți, lungile și zgomotoasele con vorbiri stabilind și luând un caracter de spontană intimitate”. [42] Un alt memorialist afirmă: „Era ceva ce atrăgea mai ales tinerii. Ei se aciuau la masa spadasinilor neobosiți, ascultând cu luare-

aminte, nestingheriți nici un moment de splendida lor lipsă de experiență. Îți aduceau punctele de vedere, primite ca atare, fără infatuare sau dispreț. Lui Ladea îi plăceau tinerii, se bucura să-i aibă în preajmă și să vorbească laolaltă ca de la egal la egal.”[43]

* * *

Dar localul a fost percepțut de participanți în feluri diferite, astfel că nu este lipsit de interes să urmărim această diversitate „terminologică”. Rând pe rând, el a fost numit *cafenea literară* (Petru Sfetca), *cafenea scriitoricească* (Petru Vintilă), *cafeneaua artiștilor* (Dorian Grozdan), *local* (Mircea Șerbănescu), *cafenea* pur și simplu (Mircea Șerbănescu), *cafeneaua-restaurant* (Mircea Șerbănescu), dar și *restaurant* pur și simplu (Petru Sfetca, Dorian Grozdan). Uneori, se precizează că este vorba de un *cenaclu* (Petru Sfetca, Dorian Grozdan, Mircea Șerbănescu). Mulți dintre cei care și-au notat amintirile nu uită să se refere explicit la notorietatea localului, pe care îl consideră când *celebru* (Mircea Șerbănescu), sau *cunoscut* (Dorian Grozdan), când, dimpotrivă, cu *gloria în crepuscul* (Petru Vintilă). Înțând seama de specificul acelor întâlniri, ce decurge din apartenența participanților la domenii distințe ale artei, cea mai potrivită ar fi, desigur, denumirea *cafenea artistică*, dar întrucât există o întreagă tradiție ce nu poate fi ignorată și care vorbește despre cafenelele *literare*, am optat pentru acest din urmă termen.

Poate cea mai bună definiție a *fenomenului Spieluhr* vine tot de la Petru Sfetca: „Rechemând amintirea, putem determina istoricește existența unei importante mișcări literare și artistice la Timișoara în sănul cenaclului fr la Spieluhr, la care a participat elanul de înnoire al mai tuturor personalităților artistice și literare ale vremii [...] Din strada Ungureanu nr. 8 se lansau seară de seară cele mai hotărâte idei în legătură cu ceea ce era de apărăt și de atacat [...] Dar faptul esențial este că această *cafenea literară* de la Spieluhr a pus în lumină spiritul propriu al unui nou climat cultural românesc la Timișoara” [44]. În mare măsură, viața literar-artistică postbelică a orașului și a provinciei întregi își trage seva din începuturile entuziaste de aici.

Referințe

- [1] *Une certaine idée de l'Europe*, Arles, Actes Sud, 2005
- [2] *Cafea, cafenele*. Traducere din limba franceză de Raluca Sava, București, Editura Art, 2009, p. 31
- [3] *Ibidem*, p. 33-34
- [4] *Ibidem*, p. 34
- [5] Milan Dubrovic, *Veruntreute Geschichte, Die Wiener Salons und Literaturcafés*, Mit 22 Abbildungen, Frankfurt am Main, Fischer Taschenbuch Verlag., GmbH, 1987, p. 30-31
- [6] Friedrich Torberg, *Traktat über das Wiener Kaffeehaus*, în *Wiener Geschichten*. Herausgegeben von Jutta Freund, München, Wilhelm Heyne Verlag, 1987, p. 90
- [7] Despre această lentoare, criticul Nicolae Țirioi, contemporan cu evenimentele discutate aici, nota: „Lipsită de instituții culturale și de artă care să stimuleze elanul creator, Timișoara, care devenise, după realizarea unirii statale, centrul nu numai economic, ci și metropola ei culturală, trebuia să se transforme după noile condiții istorice și spirituale ale vremii. (Cf. *Premise literare*, Timișoara, Editura Facla, 1976, p. 28)
- [8] Ibidem, p. 33. Același autor subliniază aportul semnificativ al unor prestigioși scriitori din alte provincii, care au zăbovit un timp la Timișoara: Camil Petrescu, G. Călinescu, Lucian Blaga și Aron Cotruș. (p. 29)
- [9] Cf. Virgil Birou, *Năzuințe și realizări. Etape din viața culturală bănățeană*, Timișoara, Editura Institutului Social Banat-Crișana, 1941
- [10] *Pe cărările tinereții*, Timișoara, Editura Facla, 1979, p. 49

- [11] Atmosfera era una mai mult decât amicală, căci amfiteatrul, „era înțelegător cu scriitorii veniți din alte părți la ședințele cenacului. Om de lume, el îi găzduia în camera de oaspeți de la fabrică și ne trata pe toți cu cartofi păi și cu câteva pahare de vin bun” (*Ibidem*, p. 51)
- [12] *Ibidem*, p. 51
- [13] *Ibidem*, p. 51
- [14] Grigore Popiți face o importantă precizare: „În această adunare generală, am propus și s-a votat renunțarea la numele ‚Altarul cărții’ din titlul asociației” (*Ibidem*, p. 54)
- [15] Grigore Popiți, în Petru Novac Dolângă, *Mărturisiri și repere*, Timișoara, Editura Facla, 1980, p. 131-132
- [16] *Ibidem*, p. 53-54
- [17] Nicolae Țirioi, *op. cit.*, p. 35, care reproduce și opinia lui Petru Sfetca, unul dintre stegarii „blocadelor”: „Generația literară cea mai Tânără a Banatului dorește înțelegere cu toți. Din spiritul ei nu emană nici un exclusivism. Cu o condiție: aceea de a ne întâlni pe un singur plan de atitudine și creație. Atitudine în sensul realităților bănățene și creație în largul orizontului baștinaș.” (p. 36)
- [18] „Serile de la această masă au fost adevărate universitați ale frumosului, desfășări sufletești”, declară Dorian Grozdan, în Petru Novac Dolângă, *op. cit.*, p. 76.
- [19] Ei fiind originari din localități situate în această zonă: Ticvani (Virgil Birou și Romul Ladea) și Greoni (Ion Stoia-Udrea), s-au constituit într-un triumvirat acceptat ca atare de toată lumea.
- [20] Ion Frunzetti, în Dorian Grozdan, *op. cit.*, p. 74: „Timișoara avea – și cred că mai are încă – tradiția vieții de cafenea, în sensul bun, al Europei centrale”.
- [21] Dr. Emil Grădinariu, Ion Stoia-Udrea, *Ghidul Banatului*, Timișoara, Editura Oficială de Turism al județului Timiș-Torontal, 1936, capitolul *Restaurante și cafenele*, p. 190
- [22] Cf. Mircea Șerbănescu, *Timișoara, memorie literară, [I] 1919-1947 – istorie literară și amintiri*, Timișoara, Editura Augusta, 2000, p. 63: “La o masă în colț, în sala cu bolți joase a restaurantului Wolf, cel care servea berea și grătarele la nivelele superlativului...”
- [23] Din volumul *Romul Ladea și lumea lui cuprinzătoare*, Timișoara, Editura Facla, 1979, p. 35
- [24] Publicat în „Vestul” din 7 martie, p. 2
- [25] Curios este că un participant activ la toate evenimentele culturale timișorene din perioada interbelică, C. Miu-Lerca, plasează existența cafenelei înaintea celebrei întâlniri de la restaurantul „Ciocârlia” (1933): „Savuroasele întâlniri de la cafeneaua Spieluhr, unde se întâlneau la *un pahar de vorbă* scriitori, sculptori, muzicieni, artiști au fost punți de trecere spre înjghebarea unei grupări care să favorizeze posibilitățile sporite de afirmare, de strângere a rândurilor”, cf. Petru Novac Dolângă, *op. cit.*, p. 107. Ideea este reluată, confirmativ, câteva rânduri mai departe: „Asociația a continuat să-și păstreze structura originară de la Spieluhr, înmănuindu-o armonioasă colaborare oameni ai condeilului, ai penelului, ai daltei și ai portativelor.”
- [26] În Petru Novac Dolângă, *op. cit.*, p. 177
- [28] *Op. cit.*, p. 46
- [29] *Op. cit.*, p. 22
- [30] *Ibidem*, p. 73
- [31] *Ibidem*, p. 74-75
- [32] *Op. cit. [I]*, p. 19
- [33] *Ibidem*, p. 62
- [34] Mai pot fi amintiți în acest sens și Ioachim Miloia (cu studii în Italia), Nicolae Ivan, George C. Bogdan și Catul Bogdan (care au frecventat universitați franceze), Ion Stoia-Udrea (studii desăvârșite în Austria și Germania) etc.
- [35] Petru Sfetca, *art. cit.*, p. 2
- [36] *Ibidem*, p. 2
- [37] Mircea Șerbănescu, *op. cit.*, [I] p. 63
- [38] Petru Sfetca, *art. cit.*, p. 2, Dorian Grozdan, *op. cit.*, p. 43
- [39] Catul Bogdan, în Dorian Grozdan, *op. cit.*, p. 39
- [40] În Dorian Grozdan, *op. cit.*, p. 179

[41] Art. cit., p. 3

[42] Ibidem, p. 2

[43] Micea Șerbănescu, op. cit., p. 62-63

[44] În Petru Novac Dolângă, op. cit., p. 136-137

Bibliografie

- BIROU, Virgil, *Năzuințe și realizări. Etape din viața culturală bănățeană*, Timișoara, Editura Institutului Social Banat-Crișana, 1941
- BRAUDEAU, Michel, *Cafea. Cafenele*. Traducere din limba franceză de Raluca Sava, București, Editura Art, 2007
- DANCIU PETNICEANU, Nicolae, „Altarul cărții”. Monografie. Întâia mișcare literară românească din Banat, Volumul I, Timișoara, Editura Gordian, 2013
- DASCĂLU, Bogdan Mihai, *Germanitatea și literele române*, București, Editura Ideea Europeană, 2006
- DOLÂNGĂ, Petru Novac, *Mărturisiri și repere*, Timișoara, Editura Facla, 1980
- DUBROVIC, Milan, *Veruntreute Geschichte. Die Wiener Salons und Literatensafés*. Mit 22 Abbildungen, Frankfurt am Main, Fischer Taschenbuch Verlag GmbH, 1987
- GROZDAN, Dorian, *Romul Ladea și lumea lui cuprinzătoare*. Volum omagial, Timișoara, Editura Facla, 1979
- JEBELEANU, Alexandru, *Creionări intime. Jurnal*, Timișoara, Editura Eubeea, 2004
- POPIȚI, Grigore, *Pe cărările tinereții*, Timișoara, Editura Facla, 1979
- SFETCA, Petru, *Prima cafenea literară de la Timișoara sau Cenacul „Spieluhr”*, „Vestul”, 1943, 7 martie, p. 2-3
- STEINER, George, *Une certaine idée de l'Europe*, Arles, Actes Sud, 2005
- ȘERBĂNESCU, Mircea, *Timișoara, memorie literară*. [I] 1919-1947 – istorie literară și amintiri, Timișoara, Editura Augusta, 2000
- ȘERBĂNESCU, Mircea, *Timișoara, memorie literară*. II. 1949-2000 – istorie literară și amintiri, Timișoara, Editura Augusta, 2004
- TORBERG, Friedrich, *Traktat über das Wiener Kaffehaus*, în *Wiener Geschichten*. Herausgegeben von Jutta Freund, München, Wilhelm Heyne Verlag, 1987, p. 84-95
- ȚIRIOI, Nicolae, *Premise literare*, Timișoara, Editura Facla, 1976

REAL SPACE AND INNER GEOGRAPHY – CULTURAL SOLIDARITY IN INTERWAR BANAT

**ESPACES RÉELS ET GÉOGRAPHIES INTERNES – SOLIDARITÉS
CULTURELLES DANS LE BANAT ENTRE LES DEUX GUERRES**

**SPAȚII REALE ȘI GEOGRAFII INTERIOARE – SOLIDARITĂȚI
CULTURALE ÎN BANATUL INTERBELIC**

Grațiela BENGA-ȚUTUIANU

Academia Română, Filiala Timișoara
Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”
Bulevardul Mihai Viteazul, Nr. 24
e-mail: gratielabenga@yahoo.com

Abstract

This study focuses on the evolution of some cultural personalities in Banat after Great Union Day, emphasizing shifts, interethnic communication and institutional development. Further, it specifically aims to outline the complexities that have gradually surfaced in regard to the specific nature of the intellectual dialogue in Banat, while illustrating a level of consistency that solidarities have maintained across creations and institutions.

During the interwar period, the cultural atmosphere in Banat was one steeped in regional identity and national consciousness, reflecting traditions and dreams that long preceded it. Many writers, journalists and artists have assumed a range of roles, that stretched back to the Enlightenment and its conceptions of pedagogy.

Résumé

Instruits de manière archétypale, mais aussi dans l'esprit unioniste, de nombreux intellectuels du Banat de l'entre-deux-guerres ont évolué à l'intérieur d'un paradigme identitaire (régional, national, européen), ont voluptueusement vécu dans le dialogue culturel, ont figé des solidarités et ont créé des institutions. L'article explore la vie culturelle de Timisoara de l'entre-deux-guerres, au moment où les utopies récemment déchirées étaient remplacées par l'esquisse de nouvelles utopies. Enracinés dans le rationalisme et la pédagogie des Lumières, le dynamisme culturel reflété par Romulus Ladea, Ion Stoia Udrea et Virgil Birou met en lumière une continuité qui allie la nostalgie des origines, la réflexion sur le présent et une vision guérissant du futur.

Rezumat

Educați într-o matrice arhetipală, dar și în spirit unionist, unii dintre intelectualii Banatului interbelic au evoluat într-o paradigmă identitară (regională, națională, europeană), au trăit cu voluptate în perimetru dialogului cultural, au fixat solidarități și au creat instituții. Articolul explorează viața culturală din Timișoara interbelică, după ce utopiile abia destrămăte au fost înlocuite de schițarea altora. Cu rădăcini în rationalismul și pedagogia iluministă, dinamismul cultural reflectat de Romulus Ladea, Ion Stoia Udrea, Virgil Birou evidențiază o continuitate care îmbină nostalgia originilor, reflecția asupra prezentului și o vizionare întremătoare asupra viitorului.

Keywords: *identity, communion, polyvalence, establishment, enlightenment*

Mots-clés: *identité, communion, plurivalence, (re)fondation, Lumières*

Cuvinte cheie: identitate, comuniune, plurivalență, (re)întemeiere, iluminism

Când, după 1918, s-a confirmat (inubliabil) eșecul utopiei imperiale, istoria nu ducea lipsă de alternative. Gândirea veacului al XIX-lea și a începutului de secol XX se dovedise fecundă în privința proiectării unor modele socio-politice idealizate(n)te - începând cu coloniile lui Robert Owen și cu falansterul lui Fourier. Pe de altă parte, destui dintre intelectualii care crezuseră în valorile Imperiului au plecat în căutarea unei insule salvatoare - exilul. Alții, care slujiseră idealul național, au trăit miracolul metamorfozării unui mit în fapt istoric. Unirea românilor a fost un astfel de miracol. A fost un enorm câștig – fără ca temelia unor valori să fi scăpat nezdruncinată. Însemnatatea identității regionale a fost una dintre ele.

De satul bănățean fuseseră fixate copilăria și adolescența lui sculptorului Romul Ladea, al cărui învățător fusese Iuliu Birou¹, tatăl publicistului și scriitorului Virgil Birou. Acesta din urmă se formase în mediul tradițional al Banatului rural, trecut prin rigoarea învățământului german și educat într-o familie pentru care matricea arhetipală (cu reprezentările ei expresive), dar și elanul unionist constituise repere imuabile. Iuliu Birou, tatăl scriitorului, fusese unul dintre cei mai respectați învățători ai Banatului. A publicat în presa vremii, a cules folclor, a fost pasionat de muzică, a scris cărți, s-a implicat în acțiuni menite să coaguleze conștiința națională. Interesat de cultura populară (cu toate formele ei de reprezentare) a rămas Virgil Birou întreaga lui viață și nu puține sunt paginile care dovedesc acest lucru. Anii de ucenicie alături de tatăl său (pentru care cercetarea folclorului făcea parte din militantismul naționalist) își vor fi lăsat amprenta – inclusiv în perseverența cu care scriitorul a inserat, în multe dintre lucrările sale, mărcile caracteristice graiului bănățean, ca parte integrantă a unei limbi naționale unitare. „A fonda o identitate națională prin afirmarea unei distincții față de Celălalt și a-i da o profundă motivație istorică, acesta este, în linii mari, proiectul folclorului veacului al XIX-lea, ce se înscrie într-un proiect mult mai vast, de natură politică, în care țărăniminea, prin legătura sa ancestrală cu pământul va furniza burgheziei în ascensiune și revindicatoare bazele unei pledoarii pentru dreptul la independență.” (MESNIL, 1997, 44)

Mai târziu, în anii '20, problema identității s-a pus în alți termeni și în alte condiții. Romul Ladea studia la Academia Julian din Paris, Virgil Birou urma cursurile Facultății de Mine a Politehnicii din Timișoara, iar Aurel Buteanu² se întâlnea în redacția „Contemporanului” cu avangardistul maghiar Lajos Kassák³, ale cărui poezii le va traduce în română - traduceri care „nu sunt doar un exercițiu intelectual, ci și o solidarizare cu eroi ai tinereții sale jurnalistice.” (UNGUREANU, 2005, 259). De la Budapesta și Viena (unde se aflase în preajma lui Rilke și a lui Hugo von Hoffmannsthal) a ajuns în Timișoara, în 1926, Franyó Zoltán⁴, excelent traducător în

¹ „Copilul îl va stima pe dascăl, figură proeminentă în viața culturală a Cărașului, îl va iubi și admira, îi va fi recunoscător pentru rigorul intelectual și morale transmise în anii de școală. De altfel, faimosul dascăl îi va fi nu doar învățător în școală primară, ci și sfătuitor înțelept mulți ani.” Adriana Botez-Crainic, *Romulus Ladea*, București, Monitorul Oficial, 2017, p. 47.

² Aurel Buteanu (1904-1978), om politic, jurnalistic, traducător. Între 1928-1930 Aurel Buteanu fusese șef de cabinet al lui Vaida-Voevod, ministru de interne în guvernul condus de Iuliu Maniu. A participat la lucrările Societății Națiunilor. Din 1930, a fost secretar de presă la Legația României din Bruxelles, iar în 1931 – atașat de presă la Legația României din Viena. A fost șeful de cabinet al lui Alexandru Vaida-Voevod, pe când acesta era prim-ministru. În 1932, a fost ales în Parlamentul României. A fost unul dintre apropiatii lui Iuliu Maniu, președintele Partidului Național Țărănist. E autorul volumului *Teatrul românesc în Ardeal și Banat*.

³ Kassák Lajos (1887-1967), poet și artist plastic reprezentativ pentru avangarda maghiară.

⁴ Franyó Zoltán (1887, Marghita, Banatul sărbesc-1978, Timișoara), pamfletar, traducător, publicist. Coleg cu Liviu Rebreanu și Miroslav Krleža la Academia Ludovica din Budapesta. În 1910, a devenit membru al Internaționalei Socialiste, iar în 1918 – membru în Consiliul Revoluționar Militar de la Budapesta. Din 1919, a condus Secția pentru literatură universală a Comisariatului pentru cultură. A fost colaboratorul lui Georg Lukacs. A studiat chineză, arabă, egipteană. A tradus în maghiară și germană, mai ales după întoarcerea în România (1926). Printre scriitorii tălmăciți de

maghiară și germană al lui Eminescu și Arghezi, al lui Camil Petrescu, Nichita Stănescu, Cezar Baltag, Anghel Dumbrăveanu, Ana Blandiana. Pentru Franyó Zoltán, Virgil Birou, Aurel Buteanu, Ion Stoia Udrea⁵ (aşa cum era pentru Elias Canetti, Miroslav Krleža sau Italo Svevo) salvarea dintr-o lume profund vătămată putea veni sub forma unei biblioteci, a unei cafenele literare sau a unei redacții. Cafenele și redacții se găseau generos răspândite în Timișoara interbelică. Spații emblematici de întâlnire pentru un autentic dialog intelectual deveniseră Café Restaurant Casino, Cafenea-Bar Dacia și Cofetăria Mann. Dar, dacă e vorba despre aroma schimbului de idei în preajma unei cești cu cafea, nimic nu ar fi putut egala (în anii '30-'40 ai veacului trecut) farmecul de la „Café Spieluhr”⁶ – prima cafenea literară de la Timișoara, la mesele căreia aveau întâlniri zilnice cei care au alcătuit „Trifoil cărășean” – porecla dată grupului de prieteni nedespărțiti, ale căror propuneră începuseră să structureze, armonios, viața culturală timișoreană: Romul Ladea, Virgil Birou și Ion Stoia Udrea - toți trei născuți în zona Carașului. Oraș al cafenelelor (frapat de numărul lor a fost și Camil Petrescu, în trecerea lui prin urbea de pe Bega), Timișoara își regla ritmul cultural în funcție de (dez)acordurile de la „Spieluhr”.

Cu bucuria de a fi împreună, la „Spieluhr” sau la restaurantul „Cocsonay”⁷, ca finți ale ficțiunii, va fi discutat „Trifoil” cărășean în 1932 și despre „Vrerea”, publicația înființată de Ion Stoia Udrea, în care Virgil Birou și-a făcut debutul⁸. Și tot acolo, la începutul anilor '40, se vor fi întâlnit cu „Trifoil” Petru Sfetca⁹, Nicolae Țirioi¹⁰, Petru Vintilă¹¹ și Pavel Bellu¹². Ion Stoia Udrea studiase îndelung în Arhivele vieneze¹³, era profund interesat de istorie, însă nici literatura nu îi era străină. Tradusese din expresioniștii germani înainte ca „Vrerea” să se arate ca o punte între culturi – căci tineri români, maghiari, germani, sârbi se regăseau în redacția publicației conduse de Ion Stoia Udrea. Scris, în 1932, fondatorul „Vrerii”: „Am putea-o numi generație de tranziție, fiindcă rostul ei – rost utopic, căci azi cu greu și-ar mai putea atribui vreun rost – era acela de a alcătui legătura de continuitate între generația activă a războiului – generația marilor prăbușiri – și aceea crescută și trăind viață oferită de vremurile mai noi, tot o sărmană și prea naivă utopie și asta. Prea Tânără ca să fi fost târâtă în universalul cataclism, în care s-a năruit definitiv o atitudine în fața vieții, generația de tranziție a fost suficient de matură ca să observe și din trecutul trăit pasiv și să tragă

Franyó Zoltán sunt Mihai Eminescu, Camil Petrescu, Nichita Stănescu, Cezar Baltag, Anghel Dumbrăveanu, Ana Blandiana.

⁵ Ion Stoia Udrea (1901-1977), publicist, poet, editor, istoric român.

⁶ Cafeneaua se afla în centrul Timișoarei, pe strada Emanuil Ungureanu, la numărul 8. Clădirea a fost ridicată în 1758, iar reconstrucția ei s-a făcut în stil neobaroc.

⁷ Vechi restaurant timișorean, unde artiștii și scriitorii își aveau masa lor. Restaurantul este evocat și în corespondența dintre Virgil Birou și Romul Ladea.

⁸ Virgil Birou a avut o activitate prodigioasă în perioadele interbelice și, într-o mult mai mică măsură, în cele de după război. După debutul la revista timișoreană „Vrerea”, a urmat un răstimp în care a publicat o impresionantă suită de materiale în reviste bănățene sau în periodice din țară. Le îndemnăm să mărtăluască, alfabetic, într-o paradă imaginară a publicisticii românești: „Ardealul”, „Calendarul românilor de pretutindeni”, „Dacia”, „Fruncea”, „Generația nouă”, „Graful românesc”, „Îndreptarea”, „Înnoirea”, „Orizont”, „Paranteza”, Poporul român”, „Provincia”, „Revista Fundațiilor Regale”, „Revista Institutului Social Banat-Crișana”, „Scrisul bănățean”, „Societatea de mâine”, „Vestul”, „Vrerea”.

⁹ Petru Sfetca (1919-1987), poet, traducător, publicist, animator cultural. A tălmăcit din opera lui Hölderlin, Novalis, Giuseppe Ungaretti, Umberto Saba, Eugenio Montale. A promovat ideea descentralizării culturale a Banatului. A fost redactor-șef la „Vestul”.

¹⁰ Nicolae Țirioi (1921-1994), profesor, editor, critic și istoric literar.

¹¹ Petru Vintilă (1922-2002), poet, prozator, dramaturg.

¹² Pavel Bellu (1929-1980), poet, prozator, publicist.

¹³ Studiile lui Ion Stoia Udrea nu s-au rezumat la istorie. A urmat și cursuri de regie și actorie la Berlin și München. (cf. Cornel Ungureanu, *Literatura Banatului*, p. 219). Este autorul unui șir lung de lucrări: monografia istorică și artistică *Biserica greco-ortodoxă română din Lipova* (1930), *Pictura Renașterii*, scrisă în colaborare cu istoricul Ioachim Miloia și apărută în același an, *Ghidul Banatului* (1936), *Marginale la istoria bănățeană* (1940), *Ghidul orașului Timișoara* (1941), *11 poeți bănățeni* (antologie, 1942), *Studii și documente bănățene de istorie, artă și etnografie* (1942), *Răscoala țărănilor din Banat de la 1738-1739* (1945), poemul dramatic *Veacul de foc* (1945), *Arta plastică românească din Banat* (publicată doar fragmentar în broșuri, ghiduri sau reviste), *Începutul pentru o istorie sinceră a Banatului*, romanul *Căpitani* (neterminat).

consecințele pentru sine.”¹⁴ (STOIA-UDREA, 1932, 1) Cu cinci ani înainte, Mircea Eliade publicase la București, în „Cuvântul”, sirul de articole intitulate *Itinerariu spiritual*, în care promova ideea experiențelor necesare – capabile să deschidă spre lume generația celor de 20-25 de ani. Spiritul pur (ca mod de a fi în lume și ca instrument de cunoaștere), iraționalul, reabilitarea experienței religioase stăteau la temelia viziunii eliadești, pentru care provincialismul cultural și sterilitatea creatoare erau obstacole a căror depășire se impunea ca o fatalitate. Proiectele titanice ale lui Eliade prindeau contur prin energie spirituală; în Timișoara lui Virgil Birou și a lui Ion Stoia Udrea planurile își păstrau lustrul rațional și pedagogic al luminilor.

Între 1932-1937 (când a fost suspendată), apoi între 1945-1948 (când a fost desființată), „Vrerea” a constituit un catalizator pentru cercetările de istoria Banatului. Și nu numai atât. Capacitatea de a o lua de la început hrânea energia intemeietoare a lui Virgil Birou și Ion Stoia Udrea, fulminația creatoare a lui Romul Ladea, traducerile și conferințele lui Franyó Zoltán (a cărui antologie, *Rumänische Dichtung*, era anunțată cu entuziasm în „Vrerea”¹⁵), vigoarea avangardistă a lui Franz Liebhard (Robert Reiter)¹⁶, eforturile lui Nicolae Ivan¹⁷ sau școala de pictură deschisă de Julius Podlipny¹⁸. Veniți la Timișoara dintr-un Caraș conceput ca nucleu pulsatil al Banatului, Ion Stoia Udrea, Virgil Birou și Romul Ladea voiau să cucerească un spațiu citadin în care se simțeau înstrăinați. Mai precis, voiau să-l cucerească pentru a-l (re)intemeia cultural, chiar dacă încă nu își descoperiseră cu toții chemările. „Modestia lui Virgil Birou (uneori, chiar neîncrederea în propriile puteri, cum se vede din scrisori: v. B/13.V.1933 etc.), întârzierea debutului său și, mai ales, clarificarea șovăitoare a vocației („aș vrea să-mi găsesc și eu locul meu [...] chemarea mea”, B/13.II.1933) sunt în permanent și puternic contrast cu forța conștiinței artistice de care Romul Ladea a dat dovadă de timpuriu, cu siguranța propriului destin artistic și cu disponibilitatea nu doar de a lucra enorm, ci și de a lupta pentru opera sa și a o impune.” (IANOVICI-JECZA, 2011, 189-190) Totuși, în pofida incongruentelor atitudini față de propriul traseu vocațional, eforturile lui Romul Ladea, Virgil Birou și Ion Stoia Udrea au vizat în primul rând consolidarea spiritului național în spațiul multicultural bănățean. Apoi, erau dispuși să creeze instituții cultural-artistice reprezentative.

Anii '30 sunt revelatorii pentru strădania intemeietoare a intelectualității bănățene, lesne de văzut în orice succintă enumerare. În 1930, Ioachim Miloia, directorul Muzeului Banatului, a reușit

¹⁴ În articolul-program din același număr, se pot citi următoarele rânduri: „Stim cu toții că în orașele de centură există maladii grave. În cultură, în politică, în economie. [...] E vremea să cunoaștem realitatea. Și vrem să o facem cunoscută, oricât de neplăcută ar fi această realitate. Voim să creăm [...] o gazetă de critică obiectivă și informațione precisa, servind interesele generale, și nu individuale. Voim să fim sulița pusă în coastele celor care conduc destinele acestei regiuni”.

¹⁵ Anunțul apare în „Vrerea”, I, 1932, nr. 6, p. 2 și se încheie cu „Se poate comanda la administrația ziarului nostru.”

¹⁶ Franz Liebhard / Robert Reiter (1899-1989), jurnalist, poet apropiat de avangarda maghiară din jurul revistei „Ma”. În 1944 a fost trimis în lagărul de la Caracal și, mai apoi, deportat în minele din URSS. La întoarcerea în Timișoara, a lucrat ca secretar literar la Teatrul German. A fost un excelent istoric (neprofesionist) al Banatului. Despre Franz Liebhard / Robert Reiter scrie Cornel Ungureanu, ca replică la *Istoria literaturii de azi pe mâine* a lui Marian Popa, în care poetul era acuzat de a fi fost anarhist și nazist: „Întâlnirea cu social-democrația și cu anarhia, cu dadaiștii și suprarealiștii, cu avangarda și mediata de lecturi solide. Rimbaud și Trakl, dar și Whitman și Ady sunt maeștrii tinereții sale nonconformiste. [...] Greu de crezut că expresionistul Robert Reiter ar fi urmat steagul negru al anarhiei. Social-democrat a fost, opțiuni social-democrate are încă din anii de liceu. [...] Dar nu ar fi fost imposibil ca, în anumite momente ale tinereții sale, Robert Reiter să fi Mizat, ca și Jaroslav Hašek, pe idei anarhistice./ Spun «nu ar fi fost imposibil». Cel care în anii de liceu ținea conferințe într-o Timișoară ce avea o stângă bine consolidată, putea trece, pasager, prin grupările anarhistice care agitață Budapesta anului 1919. Mai greu de crezut e că Robert Reiter a fost nazist. N-a fost niciodată conducător de publicații naziste; când ziarul la care lucra devine organ al Grupului etnic german, Robert Reiter este concediat.” (Cf. Cornel Ungureanu, *Op. cit.*, p. 250).

¹⁷ Nicolae Ivan (1905-1972), inginer de aeronautică (cu studii la Paris), fondatorul revistei „Fruncea” și promotor al poeziei dialectale. A publicat *Mica istorie a Timișoarei, Fericitul zburător și Istoria a două secole de teatru liric la Timișoara* (editată de Smaranda Vultur și Viorel Marineasa în 2006). A trecut prin experiența războiului și a lagărului.

¹⁸ Julius Podlipny (1898, Bratislava-1991, Timișoara), pictor, grafician și pedagog, unul dintre animatorii vieții culturale timișorene din perioada interbelică. Expune la Timișoara, pentru prima dată, în 1927. Tema predilectă a artistului a fost crepusculul, disoluția, eșecul.

să deschidă, la Timișoara, *Salonul artelor bănățene*. Romul Ladea se număra printre participanți. În 1933 s-au pus bazele societății literare „Altarul cărții”, care a dobândit statut de persoană juridică. În 1936 s-a constituit Asociația Scriitorilor din Banat. Din asociație fac parte, pe lângă scriitori, și artiști plastici (Romul Ladea, Catul Bogdan, Ioachim Miloia). În 1933, Școala de Arte Frumoase s-a transferat de la Cluj la Timișoara, după ce prin decizia Ministerului Instrucțiunii Publice a fost hotărâtă lichidarea instituției clujene pe motiv de reduceri bugetare. Un grup de intelectuali, printre care Sever Bocu și Ioachim Miloia, a oferit condițiile necesare funcționării ei, ceea ce le-a permis lui Romul Ladea și lui Catul Bogdan să se mute la Timișoara, ca profesori la Școala de Arte Frumoase. Doi ani mai târziu, în 1935, a apărut revista „Luceafărul”, sub directoratul lui Aurel Cosma. De aspectul grafic al revistei s-a ocupat Romul Ladea, iar în paginile ei au semnat, în afara bănățenilor (Anișoara Odeanu, Petru Sfetca, Grigore Bugarin, Pavel Bellu), G. Bacovia, Adrian Maniu, Cezar Petrescu, Victor Eftimiu, Ion Pillat și alții.

Timișoara lui Romul Ladea, Ion Stoia Udrea și Virgil Birou apare (și) ca un construct cultural subiectiv, format din povârnișurile unei neliniștite geografii interioare. Cu o certă moștenire iluministă, Timișoara (așa cum o vedea Virgil Birou și Ion Stoia Udrea) constituia o scenă care nu oferea culturii ceea ce ar fi trebuit să-i înfățișeze, iar ei erau în măsură să schimbe lucrurile. Plurivalența le era la îndemână. După destrămarea unor utopii, aderența la realitatea a unor (alte) lumi posibile putea fi verificată. În configurația disruptivă a lumii, concentrarea asupra spațiului bănățean oferă imaginea unei continuități care îmbină nostalgia originilor, reflecția asupra prezentului și un anumit tip de viziune (fondatoare și întremătoare) asupra viitorului.

Bibliografie

- IANOVICI-JECZA, Sorina, *De amicitia, Corespondența Romul Ladea – Virgil Birou*, „Revista de studii banatice”, II, 2011, nr. 1-2.
- MESNIL, Marianne, *Etnologul între șarpe și balaur*, traducere de Ioana Bot și Ana Mihăilescu, București, Editura Paideia, 1997.
- STOIA UDREA, Ion *Drumul unei generații*, „Vrarea”, I, 1932, nr. 1.
- UNGUREANU, Cornel, *Buteanu, Kassák, Franyo, Robert Reiter - Un patrulater al Europei Centrale*, în Aurel Buteanu, *Noi și maghiarii*, ediție engleză și postfață de Cornel Ungureanu, Timișoara, Editura Marineasa, 2005.
- UNGUREANU, Cornel, *Literatura Banatului. Istorie, personalități, contexte*, Timișoara, Editura Brumar, 2015.

**IOAN POPOVICI-BANATEANUL –
REGIONAL FEATURES AND LITERARY INHERITANCE.
OVERTAKEN PATTERNS**

**REGIONAL ET EPIGONIQUE DANS L’ŒUVRE DE IOAN POPOVICI-
BANATEANUL EN SURMONTANT LES MATRICES**

**REGIONAL ȘI EPIGONIC IN OPERA LUI IOAN POPOVICI-
BĂNĂȚEANUL. DEPĂȘIREA ȘABLONULUI**

Delia BADEA

Academia Română, Filiala Timișoara,
Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”, Timișoara,
Bulevardul Mihai Viteazul, nr. 24,
email: delia_badea@yahoo.com

Abstract

An authentic pioneer not only in Banat literature, but also in Romanian writing, Niță Popovici (as he was nicknamed by his friends) was the first who focused on urban literature. In an epoch marked by powerful energy, he wanted to show how interesting the urban beauty may be and how short-stories can convey it.

This study depicts the way in which (due to the cognomen Titu Maiorescu suggested) literary history emphasised either the regional facets in Popovici-Bănățeanul's stories or Mihai Eminescu's influence in his poetry. In this regard, the following survey tries to bring the writer's complex personality into attention and to carry out a real literary debate.

Résumé

Véritable pionnier dans la littérature du Banat et non seulement, non conformiste et idéaliste, Niță Popovici, comme l'appelaient ses amis, est notre premier auteur de littérature urbaine. À une époque animée par de grandes énergies ; il vient prouver l'inestimable potentiel de la ville dans la littérature.

Notre démarche dévoile comment, à partir du cognomen accordé par Maiorescu, l'histoire littéraire a établi un certain détournement des sens, en mettant l'accent sur le côté régional et épigone de son œuvre.

A partir de ces réalités, l'article vise à mettre en évidence la personnalité complexe de l'écrivain, tout en affirmant la nécessité d'une juste réévaluation de son œuvre à l'intérieur du discours culturel roumain.

Rezumat

Veritabil deschizător de drumuri pentru literatura Banatului și nu numai, non conformist și idealist în viață, Niță Popovici, cum îi spuneau prietenii, a fost primul nostru autor de literatură urbană. Într-o epocă animată de mari energii, el vine să demonstreze, în premieră, cât de oferăt este orașul pentru literatură.

Articolul urmărește faptul cum, pornind de la cognomenul conferit de Maiorescu, istoria literară a stabilit în cazul lui Ioan Popovici - Bănățeanul o anume returnare de sensuri, accentuând latura regională, în cazul prozei, respectiv epigonismul eminescian, în cazul poeziei sale. Pornind de la aceste constatări, lucrarea își propune să evidențieze personalitatea complexă a scriitorului și nevoia unei corecte reașezări a operei autorului în interiorul discursului cultural românesc.

Keywords: regional instinct, literary inheritance, cultural discourse, autobiography

Mots clés: instinct régional, épigonisme, discours culturel, autobiographie

Cuvinte cheie: instinct regional, epigonism, discurs cultural, autobiografie

Imaginea scriitorului matur, deschizător de drumuri, întemeietor, aşadar, de tradiţie literară, s-a suprapus în cazul lugojeanului Ioan Popovici oarecum nefiresc figurii Tânărului dispărut la doar 24 de ani. Non conformismul vieţii şi entuziasmul frenetic al tinereţii, episoadele de iubire romantică, societăţile de lectură secrete, examenele ratate sau petrecerile studenţeşti în sunetul cântecelor patriotice, cu greu pot fi înghesuite în măriţia clasicului prozator. „Există, în comentariul operei lui Ioan Popovici - Bănăteanul – avertiza criticul Cornel Ungureanu –, o deturnare de sensuri care îi sperie pe cei care ar încerca să-i studieze opera” (Ungureanu, 2015, 155).

Cognomenul dobândit prin gestul botezului maiorescian a făcut din autor un scriitor al locului, al unui spaţiu bine delimitat, un regional. El, *Bănăteanul*, trebuia să exprime o lume, o realitate concretă, să transmită acel *spiritus loci* recognoscibil bănăteanului de ieri şi de azi. Şi a reuşit. Creându-i o identitate specifică, puternică, scările lui Popovici propun o veritabilă mitologie a unui spaţiu bine delimitat. Atelierele maistorilor cojocari, târgurile cu negoţ şi pline de forfotă, toate acele locuri emblematici pentru Lugojul sfârşitului de veac devin, prin nuvelele sale, arhîtoposurile unei lumi. Însă a făcut şi altceva. Într-o perioadă a conformismului literar (nu doar local!), a tradiţionalismului, Ioan Popovici scrie *Proză*. Surprinde colţuri de viaţă nu întotdeauna idilice şi, suflând uşor peste poleiala de poveste, el lasă să se ivească lumea. Cu bune şi cu rele. Banatul sfârşitului de secol XIX, cu târgurile gălăgioase, poveştile calfelor, scandalurile domestice şi dramele interioare, toate prind viaţă în nuvelele sale.

Pentru evoluţia artistică a unui (viitor) scriitor, întâlnirea cu marile personalităţi ale epocii este aproape întotdeauna determinantă. Două sunt, în cazul lui Ioan Popovici, personalităţile care îi vor marca destinul literar şi nu numai: Ioan Slavici, căruia scriitorul îi datorează ieşirea din anonimat şi, mai târziu, Titu Maiorescu. Prezenţa Tânărului scriitor bănătean în paginile revistelor sibiene „Tribuna” şi, mai apoi, „Foaia ilustrată” a reprezentat fără doar şi poate o etapă necesară într-un obligatoriu proces de iniţiere artistică. Recunoaşterea posterităţii o datorează însă autorităţii criticiului de direcţie.

Atunci când vine vorba despre talentul său scriitoricesc, Maiorescu îl numeşte o „rarissima avis”. Iar verdictele criticului de direcţie nu (prea) puteau fi puse la îndoială. Veritabil deschizător de drumuri pentru literatura Banatului şi nu numai, non conformist şi idealist în viaţă, Niță Popovici, cum îi spuneau prietenii, a fost primul nostru autor de literatură urbană. Într-o epocă animată de mari energii, el vine să demonstreze, în premieră, cât de ofertant este oraşul pentru literatură. Lugojul natal al scriitorului ni se dezvăluie ca un spaţiu polimorf, veritabil caleidoscop urban, populat de maistori şi calfe, în graniţele căruia coexistă solidar mizeria şi speranţa, bunătatea şi viclenia, iubirea şi moartea. Scările lui Ioan Popovici devin, din această perspectivă, o inedită monografie ficţională a unui oraş văzut din interior, prin ochii copilului şi ai copilăriei, spaţiu fantastic şi real deopotrivă, în evocarea căruia realismul atinge adesea cote naturaliste. Refuzând scriitura idilică, atrăgându-şi criticele conorăşenilor surprinşi nu întotdeauna în straiele „de duminică”, Popovici devine cel dintâi prozator bănătean care „trăieşte ruptura, despărţirea de *Gemeinschaft*, distanţarea de sărbătorile locului” (Ungureanu, 2015, 156). Cu fiecare pagină scrisă, autorul reuşeşte să surprindă acea esenţă citadină care face dintr-un oraş un spaţiu literar. Lugojul meseriaşilor de la sfârşitul secolului al XIX-lea devine personajul omniprezent al nuvelelor, ajungând să contamineze viaţa lăuntrică a eroilor săi. Relaţia, reversibilă, funcţionează perfect şi în sens invers, de vreme ce nu arareori oraşul se încarcă cu dramele, poveştile şi trăirile personajelor. Literatura lugojeanului are în acest context meritul de a fi consacrat câteva topozuri esenţiale în epocă: târgul de duminică unde maistorii îşi deschid „setrele” cu negoţ, biserică unde se adună

lugojenii la slujbă sau „lucrările” cojocarilor sunt astfel de locuri emblematice pentru Lugojul sfârșitului de secol XIX. Așa cum o spune chiar personajul principal al uneia dintre nuvele, povestirile sale sunt despre „cât vede și aude omul pe la târguri”. Aflăm din paginile de proză că breslele au fiecare regulile lor bine stabilite și nici la târguri nu se „mestecă” între ei, căci: „cojocarii sunt prea filozofi, prea nu știu cum, opincarii mâini sparte și cu peri pe limbă și-așa ne dezbinăm de ei, noi la un birt, căldărarii la altul și toti ne avem birturile noastre, oriunde ar fi târg, la Făget, la Zam, la Dobra, în tot locul știm unde să ne oprim” (*De la târg*). Lumea zugrăvită este cu atât mai veridică cu cât este o lume surprinsă din interior. Inevitabil, nuvelele nu sunt străine nici de anumite elemente autobiografice, zugrăvind, cu inserții naturaliste, o copilărie marcată de săracie, neajunsuri și boală, populată cu figuri vulgare și brutale de oameni căzuți în patima viciului. La fel cum în versurile lugojeanului freamătă, sfios, o întreagă lume care se cere (re)descoperită. Căci astăzi încă, pe umerii prea puțin cunoscutului poet apasă greu mantaua epigonismului eminescian. Versuri precum:

*„Luceferilor eu mă plâng
Și mândrei – surori
Să mi te-arate dacă ești
Ascunsă în dalbe zori (...)
(Și astăzi...)*

au făcut să curgă destulă cerneală pe tema eminescianismului său. Într-o perioadă animată de mari energii, la o vîrstă a freneziei și a iubirilor, epigonismul Tânărului contemporan cu Eminescu ar trebui mai degrabă citit în cheia firescului și integrat unui fenomen deloc singular în epocă. Cu atât mai apreciabil în cazul lui Popovici, cu cât Tânărul lugojean venea de „dincioace” de munți. Trăitor în Imperiu, datele existenței sale includeau un cu totul alt tip de cultură, o structură și o sensibilitate mergând mai degrabă spre versurile lui Heine, după cum just remarcase și Ilarie Chendi: „Amorul nu-i este acest „lung prilej de durere”, ci „un basm al dorului, ce s-a tot spus din vremi păgâne”” (Chendi, 1900, 72). Comparându-i versurile de debut cu cele ale poetului național, criticul conchide: „Este între ei doi o deosebire de temperament și de putere de creație, ca între Prometeu și Orfeu” (Chendi, 1900, 72). Opțiunea eminescianismului era, aşadar, în cazul Tânărului lugojean, una pe deplin asumată. „O recunosc – va afirma scriitorul mai târziu – am gustat prea mult din Eminescu”, o dragoste ce-i fusese insuflată încă de pe băncile școlii, dacă ținem cont de faptul că la Caransebeș îl are dascăl pe Vasile Goldiș. Lirismul expresiv, melancolia și scepticismul eminescian găseau însă un teren propice în sensibilitatea talentului licean, el însuși măcinat, la o vîrstă fragedă, de o necruțătoare boală de plămâni. Tristețea și săracia care îi însotesc adolescența îl predispus către o poezie funebră, în care amenințarea morții e mereu prezentă:

*„Un lințoliu de zăpadă așternut e pe pământ
Ca și giulgiu - ntins pe trupul celui săvârșit din viață
Geru-i mare și pe ape înflorit-au flori de gheăță
Iar prin aer corpii negri se rotează-n aspru vânt”.
(Zi de iarnă).*

Odată cu versurile publicate în „Con vorbiri...”, Popovici se va desprinde treptat de influența eminesciană, păstrând doar anumite imagini și teme affine temperamentului său sensibil. Păstrând aşadar forma, dornic a-i oferi trăiri și simțăminte proprii. Privită cu seninătate, fără a fi neapărat rigid fixată într-o formulă literară, poezia sa freamătă de viață, trăindu-și, sfios, timpul.

În proză ca și în versuri, un anume instinct autobiografic evident în scriserile lugojeanului își găsește justificarea într-o biografie marcată de dezrădăcinări, excluderi, înstrăinări și strivită mult pre brutal la o vîrstă când Tânărul abia se despărțea de copilărie. Salvarea prin scris, atunci când timpul nu mai avea răbdare, vine să justifice în cazul lui Popovici fervoarea cu care abordează o varietate de genuri și specii literare. Căci în scurtul și tragicul său destin, scriitorul lugojean a

adunat o operă impresionantă: nuvele, poezii, povești versificate, poezii în proză, epigrame, traduceri, folclor, studii și articole – mare parte rămase până nu demult răsfirate în paginile revistelor vremii¹.

Bibliografie

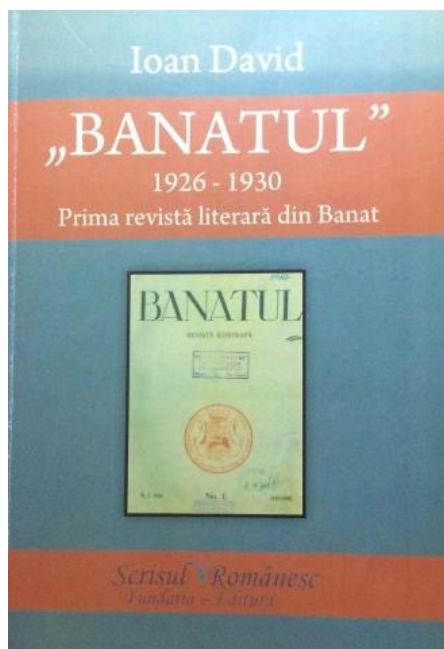
- BADEA, Delia, *Ioan Popovici –Bănățeanul, Scrieri*, vol. I, *Proza, Prefață* de Crișu Dascălu, Timișoara, Editura David Press-Print, 2016; vol. II, *Varia*, Timișoara, Editura David Press-Print, 2017.
- CHENDI, Ilarie, *Zece ani de mișcare literară în Transilvania 1890-1900*, Oradea Mare, Tipografia I. Lang, 1900.
- MAIORESCU, Titu, *Ioan Popovici Bănățeanul*, în „Convorbiri literare”, XIX, 1895, nr.10.
- MĂNUCĂ, Dan, *Câteva precizări în legătură cu Ion Popovici-Bănățeanul și Junimea*, „Anuar de lingvistică și istorie literară”, Tom XXIV, 1973, p. 141-150.
- TOPLICEANU, Traian, *Viața și opera lui Ioan Popovici - Bănățeanul*, Caransebeș, Tipografia Diecezană, 1930
- TOROUTIU I. E., CARDAS, Gh., *Studii și documente literare*, I, *Junimea*, București, 1931, p. 81 – 82, 83 – 85, V, București, Institutul de Arte grafice Bucovina, 1934, p. 51 – 54.
- UNGUREANU, Cornel, *Literatura Banatului. Istorie, personalități, contexte*, Timișoara, Editura Brumar, 2015.
- VATAMANIUC, D., *I. Popovici-Bănățeanul* [monografie], ediția I, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1959; ediția a II-a, revăzută, Timișoara, Editura Brumar, 2005.

¹ O primă ediție critică completă a operei lui Ioan Popovici Bănățeanul, realizată în 2 volume, a văzut lumina tiparului abia în anii 2016-2017 (v. *Ioan Popovici –Bănățeanul, Scrieri*, Timișoara, Editura David Press-Print, 2016 -2017).

VII. BOOK REVIEWS/CRITIQUES DE LIVRES/RECENZII
Coordinator/Coordinateur/Coordonator:
Emilia PARPALĂ

*O lucrare de referință pentru cultura română***Ioan David, Banatul, 1926-1930****Prima revistă literară din Banat, Editura Scrisul Românesc, Fundația – Editura Craiova – 2013****Vasile MAN**

Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad

Monografia revistei „Banatul” este prima dintr-o serie de lucrări pregătitoare pentru realizarea unui important proiect: *Istoria presei literare din Banat*.

Scopul acestei reviste – spune autorul – „a fost acela de a impulsiona viața literară și culturală dintr-o provincie care urma să-și alinieze valorile celor din țara întreagă”. (“Câteva precizări”).

Alături de scriitori locali ca: Petre Nemoianu, Grigore Popiți, Mihai Novac, Romulus Molin, semnează în paginile revistei și scriitori consacrați în proza literară de pe întreg cuprinsul țării, amintindu-se nume ca: Ion Pillat, G. Călinescu, Camil Petrescu, Nichifor Crainic, Lucian Blaga, George Bogdan Duică și alții.

După „Câteva precizări” și „Introducere”, volumul dedicat primei reviste literare din Banat, „Banatul” (1926-1930) este alcătuit din cinci părți:

- A. Structura tematică a publicației;
- B. Cronologia revistelor literare și culturale din

perioada interbelică;

C. Articole-Program ale revistei „Banatul” (1926-1930);

D. Articole (selecție);

E. Iconografie,

volumul încheindu-se cu o vastă Bibliografie în care sunt citate: cărți, dicționare, enciclopedii, articole și studii, periodice.

La rândul său, „Structura tematică a publicației Banatul”, urmare unei munci de cercetare științifică aprofundate, cuprinde *Literatura*, un studiu despre poezie, proză, folclor, traduceri și critică literară, iar *Artele* sunt prezentate prin: teatru, muzică, arte plastice și arhitectură, urmate de studii despre *Istorie și Arheologie*, iar *Viața culturală* este prezentă prin studii despre învățământ, religie, portrete și Asociația Culturală din Banat.

Poezia este prezentată prin 89 de trimiteri bibliografice – cu autori care au semnat în paginile revistei literare „Banatul”.

Consemnăm câteva nume ale poetilor: Aron Cotruș, Tudor Arghezi, Al. Negură, Ion Pillat, Alexandrina Gr. Cantacuzino.

Creații literare în proză au semnat Gheorghe Brăescu, Emanoil Bucuța, Al. Negură, A. Cotruș, P. Nemoianu, iar la folclor: Lucian Blaga, Sabin Drăgoi, Filaret Barbu, Lucian Costin.

La *traduceri*, sunt consemnate nume importante ale culturii, ca: Ion Minulescu, Ion Pillat, Nichifor Crainic, Giovanni Papini, Edgar Allan Poe, Andrei Ady, Klara Müller.

Artele, prin teatru, muzică, arte plastice și arhitectură sunt reprezentate de nume ca: Lucian Blaga, Camil Petrescu, Ion Montani, Sabin Drăgoi etc.

La *Viața culturală* sunt notate nume din învățământ, religie, portrete și Asociația Culturală din Banat, având ca reprezentanți nume ca: Onisifor Ghibu, Nova Novac, prof. dr. Nicolae

Popovici (religie), Lucian Blaga (portrete), Emanoil Bucuța și Traian Lalescu (Asociația Culturală din Banat).

Pentru Viața politică, economică și socială sunt consemnate trimiteri la 57 de autori și texte, ca: Vasile Goldiș, președintele „Astrei”, Cuvântare, V 1930;

Dr.A. Popovici, *Români din Iugoslavia* V, 1930, nr.1, p. 25-28 (op. cit. p.74).

Capitolul *Minorități* este rezervat etniilor germană, maghiară și italiană, iar *Iconografia* prezintă fotografii existente în coloanele publicației.

Cronologia revistelor literare și culturale din perioada interbelică este prezentată cu 36 de publicații, dintre care amintim:

„*Analele Asociației Andrei Șaguna a clerului Mitropoliei Ortodoxe din Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș*”.

„*Analele Banatului*”. *Buletinul Muzeului din Timișoara*

„*Banatul*”. Foaie pentru poporul român, Lugoj, lunar (3 iulie -11 decembrie 1905)

„*Banatul*”. *Ziar de luptă al pribegilor*, București, săptămânal (26 ianuarie - 13 martie 1919) sau ”Colț de țară” (1935 - 1939)

„*Calendarul Românului*”

„*Banatul literar*”, „*Granița*”,

„*Grănicerul Banatului*”

„*Limba română*”

„*Luceafărul*”, „*Semenicul*”

„*Muzica*”

„*Răsunetul cultural*”

„*Vremea*”

„*Zorile*”

„*Tara*”

„*Vestul*”. *Tribună a demnității bănățene*, Timișoara, zilnice (13 ianuarie 1930 – 5 mai 1935)

„*Viața școlară*”. Revista Societății de Lectură ”D. Țichindeal” și a cercului dramatic „Tr. Lalescu” Timișoara (15 nov. 1924 - iunie 1925), printre colaboratori fiind și Liviu Rebreanu.

Articole-Program ale revistei „Banatul” (1926 – 1930); „Banatul”, „Banatul religios”, Un scurt popas, Calendarul „Asociației Culturale din Banat” pe anul 1928.

Spațiul cel mai amplu al cărții, „*Banatul*” 1926 – 1930. Prima revistă literară din Banat este rezervat unei selecții de ARTICOLE (p. 117 - 320), peste 200 de pagini.

Volumul se încheie cu *Iconografie* și o amplă Bibliografie cotată.

Volumul „*Banatul*” 1926 – 1930

Prima revistă literară din Banat aparținând profesorului, cercetătorului și istoricului literar conf. univ. dr. Ioan David, reflectă, prin întreaga structură propusă de autor, atmosfera efervescentă a vieții culturale din primul deceniu de după Marea Unire de la 1 Decembrie 1918, cu precădere din spațiul bănățean – un spațiu deschis Marii culturi române afirmate prin intelectuali de elită și instituții de știință și cultură, pe măsură: Universitatea de Vest din Timișoara și Institutul de Studii Banatice al Academiei Române, Filiala Timișoara.

Revista *Banatul* este o treaptă importantă în edificiul național al științelor și culturii române.

Bibliografie

Ioan David „*Banatul*” 1926 -1930. Prima revistă literară din Banat, Editura Scrisul Românesc, Fundația – Editura, Craiova, 2013, p. 5.

Arhitectură de ansamblu

Grațiela BENGA-ȚUȚUIANU

Academia Română, Filiala Timișoara

Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”

Bulevardul Mihai Viteazul, Nr. 24

e-mail: gratielabenga@yahoo.com

Puțini sunt cei care, admirabili specialiști într-un domeniu pretențios, reușesc să participe cu empatie și elegantă exigență la schimbul de idei din cele mai variate domenii ale cunoașterii. Și mai puțini sunt cei care, stăpânind temeinic o disciplină complicată, se dovedesc memorabili cunoscători de artă – cu mai toate formele ei expresie.

Cu studii doctorale și postdoctorale în istoria religiilor și indianistică la École Pratique des Hautes Études, Eugen Ciurtin este un cărturar care nu se izolează în bibliotecă. Dimpotrivă: e savantul care, dincolo de cercetări, studii și conferințe, întemeiază instituții (Institutul de Istorie a Religiilor al Academiei Române), constituie organizații (Asociația română de istorie a religiilor), pune la cale congrese și înființează reviste științifice care ajung cunoscute pretutindeni în lume (*Archaeus. Studii de istorie a religiilor și Studia Asiatica. Revue internationale d'études asiatiques*). Nu știu dacă tenacitatea lui Eugen Ciurtin e naturală sau programată. Știu însă că (în epoca imposturilor trufașe și a limbajului care se substituie gândirii) pricepera lipsită de

îngâmfare și încăpățânarea de a desfășura ghemul ideilor și al acțiunilor în spațiul miraculos al dialogului dintre știință, artă și etică sunt, indubitat, de apreciat.

În 2016, Eugen Ciurtin a publicat ediția critică și științifică a unei lucrări de referință, *Yoga. Eseu asupra originilor misticii indiene**. Mai multe noduri îl leagă pe editor de Mircea Eliade: o respectabilă îndatorire față de predecesor, interesul comun pentru indianistică, marile interogații care îl apasă (precum îl frământau și pe Eliade) ca *european*: revelația, moartea, mântuirea. Și încă un lucru: geografia comună - aceeași Patrie Rosetti pe care, la distanță de câteva decenii, au împărțit-o. O anume solidaritate intelectuală trebuie să fi apărut (și) din obișnuința de a fixa cu privirea, necăutat, locul în care se aflase cândva mansarda lui Eliade.

Migălosul efort de corectare a celor aproximativ 2300 de erori care apar la cuvintele indiene, mai ales în sanscrită și pali (destule păstrate și în ultima ediție internațională, apărută la Princeton în 2009) este justificat prin faptul că acestea erodează o lucrare pe care specialiștii nu ezită să o numească, în continuare, extraodinară – contrast încadrabil „în perspectiva generală a validității științelor umaniste și a tradiției intelectuale cel puțin europene de a edita critic o lucrare devenită clasică.” Unul dintre exemplele date de editor este un cuvânt esențial pentru practicile yoga, *dhāranā*, transliterat corect pe nouă pagini, pentru ca pe alte zece pagini să fie scris greșit, cu cinci erori diferite. Tipografice sau nu, aceste abateri își așteptau cuvenitele îndreptări – în privința cărora Eliade însuși era pe deplin conștient, aşa cum se vede dintr-o scrisoare trimisă lui Valeriu Bologa în 1928, după publicarea unui foileton despre Berthelot.

De ce este nevoie de o ediție alcătuită riguros-științific după ce lucrarea a circulat deja pe toate continentele? Răspunsul depășește relieful istoriei religiilor și ne privește mai mult decât credem, căci „gramatica și ritualul prezidează asupra gândirii indiene. Iar pentru silabă și

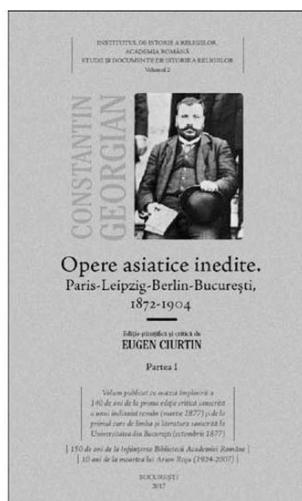
indestructibil, în sanscrită, avem *akṣara* – unul și același cuvânt. Nu e numai un exercițiu semantic în câmpul nemaifisurabilului: e o ilustrare unică a fostei teorii a omologiei dintre macro- și microcosmos, fără de care nu funcționa nici o gândire pre-modernă (de tipul acelora despre care spunem că au determinat continente) și fără de care nici nu înțelegem, oricât de postmoderni, de unde venim.”

Înfățișând în detaliu contextul științific, cultural și biografic al operei lui Mircea Eliade, micromonografia nu ignoră zecile de proiecte abandonate de istoricul religiilor de-a lungul deceniilor, vulnerabilitățile edițiilor postume și nici situația dezagreabilă a scrierilor eliadești în România zilelor noastre, când nici un fond de bibliotecă nu adăpostește totalitatea acestora. „Dacă asociem numele lui Eliade și ideea operei științifice editată critic și exhaustiv, nici n-ar mai trebui să tolerăm pledoaria printre exercițiile retorice. Nu mai e de fapt nimic de demonstrat: pentru că Eliade, în calitatea sa de autor savant, își are opera, iar noi nu o cunoaștem, nu o putem parcurge decât fragmentar și superficial. Dar nu toată lumea e convinsă, iar la București trebuie câteodată demonstrată evidența și apărat indubitabilul. Totul e de făcut sau e de refăcut.”

De făcut (de la capăt) este vorba și în cazul unui alt orientalist român, născut în 1850. În afara unui mic cerc de specialiști, numele lui Constantin Georgian e necunoscut. Anul trecut a apărut primul volum din *Opere asiatiche inedite*** - prin care se recuperează un personaj, o operă și o epocă. „Manuscrisele lui Georgian oferă cititorului o experiență completă. Ele sunt, de altfel, reprezentative pentru direcțiile și tendințele umaniste din a doua jumătate a secolului al XIX-lea european, precum și pentru prefacerile galopante ale ilustrării românești a veacului“, afirmă editorul. Nu reiau ceea ce cunoaștem cu toții despre strădaniile (programatice) de a adopta modelul occidental de cultură și reactivitatea celor care au echivalat modernizarea accelerată cu provocarea unei inacceptabile falii între prezent și tradiția locurilor. Însă care locuri? Balcanice, orientale? Pentru o mare parte dintre occidentali, spațiul românesc aparținea mai degrabă unui Orient bizar,

într-o vreme în care Europa descoperă culturile cele mai îndepărtate ale Asiei. De aceea, concentrarea lui Georgian asupra Orientului este integrabilă în paradigma europeană a secolului al XIX-lea, în timp ce prin contribuțiile sale științifice sincronizează cultura română cu cea a Occidentului. O racordare cu bătaie lungă, aşadar.

Licențiat la București, Constantin Georgian a obținut o bursă de studii la Paris, unde a urmat cursuri de istorie și filologie la École des Hautes Études și la Collège de France. Parisul a însemnat o enormă sansă, fiindcă Tânărul român i-a audiat pe savanții străluciți ai vremii. În 1875 a devenit membru al Société Linguistique de Paris, după care și-a susținut doctoratul la Leipzig. S-a întors la

București, unde a predat un curs liber de limba sanscrită la Facultatea de Litere. Între 1867-1877 a tradus un tratat clasic de poetică, *Rasamanjari* al lui Bhāṇudatta Miśra, și i-a pregătit ediția critică sanscrită - prima ediție europeană. Nu a fost publicată niciodată – deși e lipsită de harta culturii române și europene. Vorba lui Mircea Eliade, în România indianistica a fost lipsită de noroc.

Familiarizat cu dezbatările vii ale savanților europeni (printre care era recunoscut ca specialist), Georgian nu și-a găsit loc în Universitatea bucureșteană. Fusese chemat în țară în urma intervenției stranii a unui agent diplomatic, deși era „gata – cerebral, filologic, tehnic – să-și asume descoperirile științifice ale timpului său, să le ducă mai departe și să le planteze în contextul românesc al epocii“. A urmat ratarea unei cariere științifice care se anunțase însemnată: aproape trei decenii, Georgian a fost suplinitor pentru cursurile de limba și literatura latină la Seminarul teologic, interval în care a reușit să traducă pasaje din *Mahābhārata* și *Rāmāyana* și să publice doar

câteva studii. (I-au fost elevi, printre alții, Simion Mehedinți și Teodor Iordănescu, care va deveni el însuși orientalist.) A murit în 1904, lăsând în urmă manuscrise care ar fi meritat să fie tipărite și cunoscute. Adăpostite la Biblioteca Academiei Române, biblioteca și manuscrisele orientalistului au fost scoase la lumină de Arion Roșu în 1964. În 1997, Eugen Ciurtin a preluat recuperarea celui mai important orientalist român de până la Eliade și a publicat un cuprinsător studiu despre scările inedite ale lui Georgian, în primul număr din *Archaeus. Studii de istorie a religiilor*.

Primul volum al ediției include un studiu introductiv (de peste 200 de pagini) prin care biografia intelectuală a lui Georgian se lasă conturată cu acribie, dar și integrată în peisajul european al orientalisticii secolului al XIX-lea. Frapantă e luxurianța contextualizării într-o ediție care cuprinde *Importanța studiului limbii sanskrite și Corespondența* lui Georgian (1873-1900); în loc să stârnească reculul lecturii, bogăția rețelei de informații se dovedește tot mai stimulativă. *India și Asia în secolul al XIX-lea românesc și global* este secțiunea care nu doar că reliefază chestiuni sensibile în epocă (și nu numai atunci, căci problema excepționalismului a rămas la fel de actuală), dar poate converti rezervele în fascinație. O hrănește, în primul rând, inedita cartografiere a interesului pentru orientalistică în secolul al XIX-lea, începând de la tînărul ofițer Constantin Oltelniceanu (fericit posesor de volume sanscrite, persane, chineze, japoneze și.a.) și continuând hașurarea zonelor de interes prin urmărirea traseului lui Israel Benjamin, călătorul evreu plecat din Făltcani spre Asia. Dar și prin fixarea altor semne de orientare: Timotei Cipariu, Kogălniceanu, C.A. Rosetti, Ghica, Bolintineanu, Odobescu, Hasdeu, Eminescu. Prin curiozitățile și dezacordurile junimiste ori prin ratarea unei moment cultural reverberant (odată cu expulzarea lui Moses Gaster, bunăoară). Neîndoelnică atracție pe care o provoca orientalistica în veacul al XIX-lea arată că strădaniile de sincronizare culturală au venit atât de la cei care așezau lumea românească pe orbita occidentalizării, cât și prin pirueta înnoitoare a unui marginal care, precum Georgian, încerca să o împingă mai departe. În fine, un alt izvor al fascinației este dozajul bine cumpănit dintre înțelegerea pătrunzătoare a temei și punerea ei în expresie. Străină de mecanica oarbă, erudiția lui Eugen Ciurtin izbutește să îmbrace ideea într-un chip nutritiv a cărui respirație se poate imprima, firesc, și pe suflet.

Tout court, după ce a pierdut pe parcurs atâtea energii și proiecte, orientalistica românească regândește treptele și totalitatea.

* Mircea Eliade, *Yoga. Eseu asupra originilor misticii indiene*, Ediție științifică și critică, monografie introductivă, traducere din limba franceză, note, *addenda*, *corrigenda*, bibliografii, planșe și indici de Eugen Ciurtin, București, Institutul de Istoria Religiilor, Academia Română, 2016.

** Constantin Georgian, *Opere asiatiche inedite. Paris-Leipzig-Berlin-București, 1872-1904* (I), Ediție științifică și critică de Eugen Ciurtin, București, Institutul de Istorie a Religiilor al Academiei Române, 2017

VASILE MAN – IUBIREA RELEVATĂ
***Revelația iubirii* (Editura Gutenberg, Arad, 2018)**

Anton ILICA

Nu se cade să caut motivul pentru care sentimentul de iubire al poetului Vasile Man curge înlăburat printre cuvintele sale încărcate de lumină; el cântă locuind fericit în cuvinte, îmbrățișează cerul coborât în suflet și înflorește la zâmbetul luminii din fereastră. Constat însă că încă de la primele "versuri" publicate în volumul *În preajma ta* (1981) până la recentele *Revelații (ale) iubirii* (2018), "cartea sa de vizită" creionează fiecărui moment al vieții predestinarea *cuvântului* ca haină posibilă a cugetului. Cine-și alege cuvântul să-l mărturisească se regăsește într-o statornică afecțiune. Entuziat și efervescent, fericit a scormoni într-o idee, bucuros în preajma exercițiului spiritual și al rodirii sentimentale, **VASILE MAN** are în vene privilegiul fascinației de a se regăsi în mesajele puritatei hieratice. Iar o asemenea priveliște selfică, deviată din răspunsul oblic al oglinzi sale în care se privește, îi mărturisește că lumina – pardon Lumina! – s-a cuibărit în cuvintele textelor sale lirice, producând oricând și oricum revelații. Adică mistere. Mistere găbuite între faldurile neluminate ale Luminii, de unde respiră în arome tari iubirea, fante divine, în "*Cuvinte care zidesc*" (2006) și "*Nu doar duminica*" (2001), ci în întreg "*Misterul vieții*" (2017).

Târgmureșean, ivit în viață în preajma lunii înfloririlor din mai, într-un an național bogat în avuții și zămislitor de ideologii (1936), Vasile a ajuns profesor în Arad, după studii teologice și filologice. Activ și implicat, a crescut în "*Puterea cuvântului*" (1981) și în "*Renașterea prin educație*" (1999), scriind despre "*Scoli arădene*", I (2002), II (2003), elaborând (și colaborând) la "*Dicționarul scriitorilor arădeni*" (2009), precum și la apariția revistei universitare europene de filologie *Studii de Știință și Cultură* (2005). A fost omagiat, distins, premiat și "prezentat" în dicționare locale, găsind de fiecare dată calea de a se construi cultural pe sine, de a avea pe portativul spiritualitatei arădene un loc, din care, la un inventar oricât de exigent, nu poate fi exclus. **VASILE MAN** are temeiuri pentru o vizibilitate ontologică (și antologică), fiind un valoros personaj al literaturii contemporane arădene și o conștiință implicată în comportamentul în care se distilează viitorul acesteia.

Revelația iubirii (Editura Gutenberg, Arad, 2018) este "o carte de admirătie a frumuseții sufletești", după cum însuși scrie deasupra semnatului ca autograf. Neologismul din titlu, provenit din verbul "a revela", înseamnă "a dezvăluî", "a developa", iar "a releva" (verbul utilizat de noi în titlu ca paronim) are înțelesul uzual "a pune în evidență", "a marca". Filosofic, verbul "a revela" (la Blaga, de ex.) capătă sensul de a descoperi fațetele unui mister, adâncind și mai mult tainele acestuia ("cunoașterea pură a unei transcendențe", după afirmația lui L. Blaga). În acest sens, *revelația iubirii* pune în paranteză semantica iubirii și – copleșit de admirătie – autorul trece prin această sursă de desfătare umană, dându-i o dimensiune transcendentă, trecând adică dincolo de marginile îngăduite ale creionării feminității. De altfel, întrebăt despre iubirea senectuții, autorul răspunde prin vers:

"Poezia
este frumusețea sufletească
ascunsă
într-o lacrimă de lumină".

Cu toate că iubirea tinde să inunde o amplă dimensiune cosmică, chiar și un cititor - nededat cu parfum filosofic - regăsește, se izbește de un personaj ... feminin. Autorul îl ascunde în metafore și declarații genezice ("un înger", "Lumina Mea", "m-a chemat să scriem împreună despre frumusețea sufletească a dragostei" "...frumusețea dumnezeiască a dragostei ce ne poartă sufletul în veșnicii luminii" (pp. 6, 7). Cine este "Lumina Mea" (V. Man este blagian în multe lirice, inclusiv în primul text "**Poemul luminii**")? Ea este "o primăvară a iubirii", "harul divin al unei rugăciuni", desenatoare "cu lacrimi de rouă", "frumusețea sufletească", "o duminică", "frumusețea îmbrățișării"; este "binecuvântare divină"; este prezentă în "**Cartea noastră**", care cuprinde "toate cuvintele din asemănarea noastră sufletească", în care îmbrățișările sunt "semne de carte", iar "trandafirii au înflorit în inima ta". Ea e cea dorită "să scriem împreună întreaga frumusețe sufletească" rămasă dintr-o îmbrățișare. Șapte *portrete* completează imaginea ei ca simbolistică a "frumuseții sufletești": **Rugăciune, Duminică, Poezie, Iubirea, Viața, Lumina, Frumusețea**. În fine, sufăr de naivitate dacă scormonesc - în considerațiile de mai sus - o imagine feminină reală, palpabilă, veroniană și fermecătoare. Există aleanuri psihologice și filologice că lirismul erotic este inspirat de o muză, fie ea Beatrice, Laura, Veronica ori Cornelia. Chestiunea nu se pune pentru a identifica vreun desen feminin în inspiratoarea sistemului sufletesc al autorului, ci în modalitatea în care acesta - cântărețul - interpretează rezonanța simfoniei erotice. Iar când pomenim de "modalitate" intrăm deja în stil, în manieră. De la versul văcăreștian "**într-o grădină ...**" până la blagianul "*setos își beau mireasma ...*", iubirea a fost reprezentată în filosofari și înfățișări tot mai cosmetizate, dar purtând altă haină și altă culoare.

•

Cum procedează autorul volumului **Revelația iubirii?** Vasile Man trăiește clipa și o reprezintă ca o străfulgerare care-i luminează ficțiunea. Fiecare poem se încropește într-o metaforă care tinde să se sublinieze într-o alegorie:

"Frumusețea sufletească (...)
o port cu mine
peste tot
ca pe cel mai frumos dar
al asemănării noastre". (**Asemănări**)

Intersecția în imaginari a mai multor planuri existențiale justifică afirmația de mai sus:

"**Într-un concert sublim**
de viori
dansează prin suflet
lumina iubirii
Tu ascultă,
admirând,
în gând,
frumusețea trandafirilor
din grădina
unui dor". (**Concert**)

A se citi, în acest sens, liricele *Când te rogi*, *Cu un zâmbet*, *Gândurile noastre*, *Îmbrățișări*, *Fără tine* etc.

Trei motive am identificat spre a susține armătura, adică a unității volumului: *lumina, dorul* și *trandafirul*. Repetiția obsedată în formulări variate se însurubează terapeutic în mentalul cititorului, pregătindu-i parcă inserția însoțitoare într-o a doua tinerețe. Autorul pomenește de ”*poem de dragoste*”, ”*gânduri îmbrățișate*”, ”*stele de dor desenate de tine pe cerul frumuseții sufletești ...*”, ”*catedrala dorului*”, ”*florile așteaptă toată noaptea să rutarea luminii*”, ”*strâlucesc o lacrimă pe un fir de trandafir ce îl porți în dreptul inimii*” etc.

Volumul ***Revelația iubirii*** este alcătuit din poeme de dragoste, încărcate de frumuseți scânteietoare, fulgurante, ce se destind într-o alcătuire lirică sub forma unor rugăciuni. Fiecare poem are savoarea încântării, animată de un adânc și fascinant sentiment de iubire, contribuind la îmbogățirea evantaiului de lirice erotice. Unele au aceeași contabilitate sentimentală din ***Cântarea cântărilor***, altele au strâlucirea filosofică a meditațiilor poematice blagiene, iar toate la un loc construiesc un frumos buchet, puternic aromat de polenul cel mai fin al florilor din poienele montane.

Prin acest volum, **VASILE MAN** escaladează lirismul de iubire dându-i dimensiuni sincere, pure, profunde și tâlcuitoare. Prin iubire, poetul și-a regăsit cadența vieții, iubirea îi încarcă elanul existențial, astfel că Vasile Man și-a câștigat dreptul de a se însirui în rândul celor ce-au făcut din iubire o revelație.

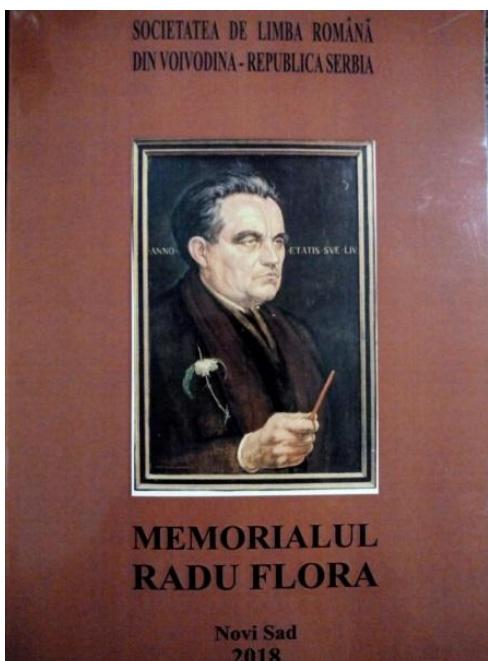
„Memorialul Radu Flora. Documente”, coord. Lucian Marina, Colecția „Documente”, Volumul 4, Novi Sad, Editura S.L.R., Novi Sad, 2018, 288 pag.

Virginia POPOVIĆ

Universitatea din Novi Sad

Facultatea de Filosofie

popovic.virdjinija@ff.uns.ac.rs

La Editura S.L.R. a Societății de Limba Română din Voivodina – Republica Serbia, a apărut volumul patru care cuprinde (selectiv) o parte din comunicările științifice prezentate la Simpozionul internațional „Memorialului Radu Flora – Documente. 4”. Publicația a fost pregătită în parteneriat cu Societatea „Bega” din Zrenianin, cu sprijinul finanțier al Direcției pentru cultură a orașului Zrenianin și al Consiliului Național al Minorității Naționale Române din Serbia. Redactor -șef și responsabil este Lucian Marina, președintele Societății de Limba și Literatura Română din Voivodina, iar redactor coordonator de volum este Dinicu Voin, președinte al Societății Românilor „Bega” din Zrenianin, pe când coordonator științific și referenți științifici sunt dr. Romanța Iovanovici, respectiv lect.univ.dr. Brândușa Juică și conf.univ.dr. Virginia Popović.

Cu ocazia marcării a jumătate de secol de activitate rodnică în procesul de păstrare a limbii materne

și cultivarea limbii române literare în toate mediile de răspândire a culturii, inclusiv cercetarea limbii și a literaturii românilor de pe meleagurile noastre, Societatea de Limba Română din Voivodina a organizat o manifestare cultural-științifică internațională, „Memorialul Radu Flora”, conferință prin care se aduce omagiu renumitului om de știință și se continuă opera marelui lingvist român din Banatul sărbesc și care, anul acesta sărbătorește cea de-a 26 –a ediție.

Societatea de Limba Română din Voivodina organizează reunioane științifică „Memorialul Radu Flora” cu scopul de a face cunoscute publicului unele recente cercetări în domeniul vieții cultural-științifice, întreprinse de cercetătorii români din Voivodina, dar și de cei care cultivă un sentiment aparte față de Banat și viața românilor de aici. Această conferință este deosebit de importantă, în primul rând pentru păstrarea identității naționale a minorității române din această zonă. Precum spune dr. Romanța Iovanovici în nota asupra ediției, numărul mare de lucrări care sunt prezentate în fiecare an la „Memorialul Radu Flora”, „dovedesc un vădit interes al oamenilor de știință și al specialiștilor pentru participarea la acest eveniment cultural-științific de amploare”.

Volumul de față cuprinde doar o parte din comunicările prezentate la simpozion la câteva ediții a memorialului, celelalte, vor vedea lumina tiparului în alte publicații în perioada care urmează. În paginile lui sunt cuprinse un număr mare de cercetări în diferite domenii ale vieții culturale, istorice, științifice și artistice, fiind referințe importante bibliografice pentru viitorii cercetători în aceste domenii.

Se cuvine ca în anul centenarului, prin pană Stelei Barbu Marina, să fie prezentate evenimentele care au avut loc la Novi Sad în anul 1918, urmând cu un articol despre marile personalități ale Marii Uniri de la Alba Iulia dar și despre românii din Banatul sărbesc la Marea

Unire de la Alba Iulia, semnat de Lucian Marina. Capitolul dedicat Marii Uniri este completat cu două articole, unul despre uzdinienții, participanți la Alba Iulia, autor Vasile Barbu și celălalt despre reprezentanții din Banatul sărbesc care în 1918 au fost alesi în Marele Sfat Național Român, articol semnat de dr. Mircea Măran.

Capitolul dedicat semicentenarului S.L.R. cuprinde articole semnate de dr. Brândușa Juică, în care se scoate în evidență importanța înființării Societății de Limba Română din Voivodina pentru păstrarea limbii și literaturii române pe aceste meleaguri. S.L.R., în decursul anilor a devenit „o asociație a specialiștilor de limba română, orientată, în primul rând, spre cultivarea și studierea limbii române literare. În competența sa intră: cercetarea limbii vorbite în Voivodina, limba folosită în presă, în emisiunile de radio și televiziune, problem de dialectologie și terminologie, literatura în limba română și folclorul literar.” (Brândușa Juică). S.L.R. s-a ocupat, începând cu anul 1962, cu organizarea sesiunilor științifice și de colaborare cu alte organizații de specialitate din țară și străinătate, care au un profil similar de activitate. Astfel, în acest context sunt amintite cele mai importante activități pe care le întreprinde S.L.R.: „Eminescu în durată eternă”, Ziua Internațională a Limbii Materne, 70 de ani de acuarelă în Serbia de Sud-Est, Memorialul „Dimitrie Ardelean”, Festivalul Internațional al Românilor din Balcani, Colonia Literară, Memorialul Radu Flora, etc.

Capitolul „Un sfert de veac – Memorialul Radu Flora”, este dedicat celor 25 de ani de organizare a simpozionului cultural-științific „Memorialul Radu Flora”, organizat în memoria renumitului lingvist din Voivodina, Radu Flora.

La capitolul dedicate istoriei putem citi câteva articole despre cele mai importante date istorice în privința românilor din Serbia, meglenoromânilor din Banatul de Sud, românilor sud-dunăreni, românilor din Bulgaria, precum și românilor băieși din nordul Croației.

Capitolul dedicate limbii și învățământului cuprinde câteva cercetări foarte interesante despre importanța limbii materne (Brândușa Juică) dar și despre rolul traducătorului în contextual comunicării contemporane (Cristina Iovanovici). Textele, foarte documentate și inedite prin conținut, vin să aducă date importante despre poeziile lui Mihai Eminescu traduse în limba sărbă (Florian Copcea), prima tălmăcire a poezilor eminesciene în limba sărbă fiind făcută de poetul romantic Jovan Jovanović Zmaj, însă după o versiune germană, după care încep să se înmulțească traducerile poezilor lui în limba sărbă.

Despre literatura română din Voivodina dar și despre prezența limbii și literaturii scriitorilor români din afara țării în presa românească, au scris Constantin Cubleşan, care, de altfel, prezintă volumul Brândușei Juică, apărut la ICRV, *Literatura română din Voivodina. La confluența a două culture, 1945-1989*, unde afirmă că „în Banatul Sârbesc, după cel de-al Doilea Război Mondial, populația românească din Voivodina a căutat să-și afirme identitatea națională din toate mijloacele, nu în ultimul rând cultural. Iar literatura a devenit o prioritate, tocmai în sensul cultivării și menținerii în uz a limbii materne”. Despre modernitatea liricii lui Vasko Popa scrie dr. Virginia Popović, care, printre altele, afirmă că „literatura din Voivodina nu s-a scris după un program, anumite grupuri au avut mai mult un caracter organizatorico-administrativ decât niște contururi de orientare estetică. [...] Poetica unor scriitori a fost original sau mimetică, rezultând din împletirea multitudinilor tendințe. Influența postmodernismului românesc, a celui sărbesc, mai ales a celui care vine din occident, prin publicarea operelor lui Vasko Popa a dus la componente importante ale spiritului modern.” Vasko Popa, a contribuit la patronarea, prin angajare personal, la tipărirea revistelor literare și a cărților în limba română în Voivodina. Urmează articolele scrise de dr. Brândușa Juică, dr. Marinel Negru, dr. Ileana Magda, în care facem cunoștință cu importanța compunerilor scrise în învățarea limbii române dar și cu practica pedagogică, despre care autorii afirmă că ea este „aspectul primordial al formării și perfecționării cadrelor didactice”, fiind parte integrantă a programelor de învățământ acreditate pentru studiile de bază și de specializare la Școala de Înalte Studii de Specialitate pentru Instruirea Educatorilor „Mihailo Palov” din Vărșet.

Despre panorama bănățeană interbelică și postbelică în romanele lui Radu Flora scrie Virginia Popović care de-altfel semnează la capitolul dedicat tradițiilor articolul dedicat „Cântecului Zorilor”, prezent în culegerile de folclor din Voivodina. Despre zâne și credințele

populare ale românilor din Balcani scrie drd. Dragan Stojanjelović, care vine cu informații importante culese pe teren, mai ales despre fenomenul transei la românii din Homolje, fenomen foarte complicat, despre care avem foarte puține date relevante.

Capitolul dedicat artelor plastice cuprinde un text important despre imaginile bănățene prezente în paginile revistei „Lumina”, iar la capitolul dedicat personalităților apare un portret al doamnei prof.dr. Ileana Magda cu o listă a lucrărilor științifice, date biobibliografice foarte importante pentru istoria învățământului în Voivodina, dar și pentru relațiile sârbo-române în diferite domenii.

Volumul „Memorialul Radu Flora”, tipărit pe o hârtie de înaltă calitate, cu zeci de fotografii în culori, publicat în anul centenarului, vine cu o tematică largă, caracterizat de abordari științifice teoretice și/sau empirice din sfera studiilor culturale, istoriei naționale, moderne și contemporane, istoriografiei, istoriei artelor, istoriei ideilor, sociale, memoriei colective, etnologie, pedagogie, mitologie, reprezentări simbolice și studii religioase, patrimoniu cultural, arte vizuale și altele. Volumul nr. 4 poartă subtitulul de „Documente” deoarece include materialele cu valoare de document, prezentate la ultimele ediții ale manifestării cultural-științifice internaționale „Memorialul Radu Flora”, consacrată domeniilor de activitate care s-au găsit în sfera de activitate a renomului profesor universitar, lingvist, dialectolog, prof. dr. Radu Flora.

INSTRUCTIONS FOR AUTHORS

General aspects

The journal, “Studii de Știință și Cultură” (“Studies of Science and Culture”), published by “Vasile Goldiș” Western University of Arad, is issued on a quarterly basis. The journal is evaluated by the National Council for Scientific Research and rated B+, CNCSIS code 664, during 2005-2011, Scientific journal, reviewed and rated by CNCS in 2012, category: B, profile: humanities, field PHILOLOGY.

The journal is indexed in International Databases (IDB): CEEOL (www.ceeol.com) from Frankfurt am Mein, Germany; EBSCO Publishing (www.ebscohost.com) from Ipswich, the United States of America; Index Copernicus-Journals Master List from Warsaw, Poland; and DOAJ, from Lund, Sweden.

Starting June 2012, the journal “Studii de Știință și Cultură” is published by “Vasile Goldiș” Western University of Arad, Romania, in partnership with the Department of Romanian, Aix Marseille University, CAER. EA 854, France; CIRRMI (Interuniversity Lifelong Learning Research Center for Teachers of Italian) University of Paris 3 – Sorbonne Nouvelle, France, University of Novi Sad, Serbia, University of Jena, Institute for slavic Languages, Jena Germany, Paper submission

The submission of an article to “Studii de Știință și Cultură” for the prospect of being published, implies:

- that the authors take responsibility for the content, as well as for their ethical behaviour;
- that the article has not been published or submitted for publication to another journal/review;
- that the copyrights have been transferred to the “Studii de Știință și Cultură” journal.

The papers shall be submitted in Romanian or in a world language. The title of the article, the abstract and keywords shall be submitted in English, French and Romanian, as a word document (WORD 97, WINDOWS 98 or later versions), no longer than 15 pages, including drawings, tables and references, in Times New Roman Font, single-spaced.

The paper shall comprise:

- the title, font size 16, bold, centered;
- the authors' full name, workplace(s) (with its complete denomination, not abbreviated), address (addresses) of their workplace(s) and the e-mail of the contact person, font size 12, bold, centered;
- the abstract, maximum length 10 rows, font size 12, italic, justified;
- keywords, maximum 5, font size 12, italic, centered;
- the text of the article, font size 12;
- the reference list, required for any article, shall be written according to the rules imposed by the International Standard ISO 7144/1986 entitled „Documentation-presentation of theses and similar documents”.

Citation Guidelines

Studies of Science and Culture, a Philology publication graded B by the National Council of Scientific Research (NCSR) contains the following main sections:

- I. Roman cultures / Romanian culture;
- II. German language and culture / Romanian language and culture;
- III. Slavic languages and cultures / Romanian language and literature;
- IV. Traductology;
- V. Reviews.

According to the international regulations (especially Chicago Style, MLA) starting from Volume XI, no. 2 / June 2015, we adopted the following way of presenting the bibliography for all the articles published in our journal:

1. The bibliography will be placed at the end of the article using Times New Roman 12. The entries in the bibliography will be placed in alphabetic order according to the author's last name. The author's last name will be in capital letters followed by the first name, the title of the publication in Italics, the place of publication, the publishing house, the year of the publication and, if necessary, the number of pages.

Example: BENGESCO, Georges, *Bibliographie franco-roumaine* [...], Paris, Ernest Leroux éditeur, 1907, XLIII + 219 + (supplément) 114 p. [1ère éd.: Bruxelles, P. Lacomblez, 1895].

2. The author will mention the source in the following way inside the article: the first name of the author in capital letters, the year of publication, and the page number. Example: (PAPADAT-BENGESCU, 1924, 102).

3. The footnotes will contain comments, translations of quotations, biography explanations etc. The introduction of footnotes will be performed by automatic insertion in Word.

The articles to be peer reviewed by our committee will have to be sent in Word (together with a PDF copy) to the e-mail address: vasileman7@yahoo.com

The deadlines for submitting the articles are the following:

- 10th Feb. for the first publication of the year / March;
- 10th May for the second / June;
- 10th Aug. for the third / September;
- 10th Nov. for the last publication of the year / December.

The Editorial Board

Tables and diagrams, figures or other images shall be inserted in the text at the right place, numbered, and their resolution shall be such as not to affect the quality of the material.

The structure of the article presenting results of empirical research shall observe international standards, according to the acronym IMRAD (Introduction, Methods, Results and Discussions), to which are added the conclusions.

Articles of any other nature shall consist of an introduction, the body of the work and conclusions; the body of the work can be organized as the author(s) see(s) fit.

The papers shall be emailed to vasileman7@yahoo.com, or both in electronic format and in print, to the editorial office at: Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, Bd. Revoluției, nr.94-96 - revista „Studii de Știință și Cultură”.

Scientific articles are subject to single-blind peer review.

The number of reviewers for the evaluation of an article is 2, and the reviewing time is 30 days.

Authors receive one of the following answers from the reviewers:

- article accepted;
- article accepted with alterations;
- article rejected.

The scientific reviewers shall focus, in evaluating papers, on the topicality of the subject, on the depth of scientific ideas, originality, as well as on the compliance with the instructions for authors. Failure to comply with the standards required by the review shall result in the papers being rejected. Authors are kindly asked to:

- cite the “Studies of Science and Culture” journal in other publications where they submit papers, stating:

- The journal title, “Studies of Science and Culture”, abbreviated as SSC;
 - The volume, issue and year of publication;
 - The page number where the cited text can be found;
- submit to editorial board of “Studies of Science and Culture” information on the publications where they cited our journal, by mentioning:
- The journal title, abbreviation;
 - The volume, issue and year of publication;
 - The page number where the cited text can be found.

Further information: - telephone - 0040/0257/280335

- 0040/0257/280448

- mobile: 0724-039978

- E-mail: vasileman7@yahoo.com

Contact person: Prof. VASILE MAN

Announcement for the authors

The journal “Studii de Știință și Cultură”, starting with the volume 12, number 1/March 2016 subscribes, for evaluation, in order to be indexed in BDI Thomson ISI Philadelphia P.A. USA. We kindly ask the authors to include in the bibliography of their articles also texts that were published in journals rated by ISI.

INSTRUCTIONS POUR LES AUTEURS

Aspects généraux

La revue Studii de Știință și Cultură" ("Études de Science et de Culture"), éditée par l'Université de l'Ouest "Vasile Goldiș" d'Arad, est publiée trimestriellement. La revue a été évaluée par le Conseil National de la Recherche Scientifique de l'Enseignement Supérieur et classifiée dans la catégorie B+, code CNCSIS 664, pendant la période 2005-2011, Revue scientifique évaluée et classifiée par CNCS en 2012, catégorie B, profil humaniste, domaine PHILOLOGIE.

La revue est indexée dans les Bases de Données Internationales (BDI) suivantes: CEEOL (www.ceeol.com) de Frankfurt am Mein, Allemagne, EBSCO Publishing (www.ebscohost.com) d'Ipswich, États-Unis, Index Copernicus-Journals Master List de Varsovie, Pologne et DOAJ, Lund, Suède.

Depuis le mois de juin 2012, la revue "Studii de Știință și Cultură" est éditée par l'Université de l'Ouest "Vasile Goldiș" d'Arad, Roumanie, en partenariat avec Le Département de Roumain d'Aix Marseille Université, CAER. EA 854, France; le CIRRMI (Centre Interuniversitaire de Recherche pour la Formation Continue des Enseignants d'Italien) Université de Paris 3 – Sorbonne Nouvelle, France, Université Novi Sad, Serbia, Université Jena, Allemagne.

Soumission du manuscrit

La soumission d'un article à la Revue « Studii de Știință și Cultură », pour qu'il soit publié, presuppose:

- que les auteurs assument leur responsabilité en ce qui concerne le contenu, aussi qu'un comportement éthique;
- que l'article n'a pas été publié et qu'il ne sera pas soumis pour être publié dans une autre revue;
- que les droits d'auteur seront transférés à la revue « Studii de Știință și Cultură ».

Les textes des articles seront rédigés en roumain ou dans une langue de circulation internationale. Le titre de l'article, le résumé et les mots clés seront rédigés en anglais, en français et en roumain, sous la forme d'un document WORD 97, WINDOWS 98 ou des variantes ultérieures, à une dimension de 15 pages au plus, y compris les dessins, les tables et la bibliographie dans la fonte Times New Roman, en interligne simple.

Le manuscrit comprendra:

- le titre, en dimension de la fonte 16, en caractères gras, centré;
- le prénom et le nom complets des auteurs, le(s) lieu(x) de travail (en titre complet, sans abréviations), l'adresse (les adresses) du lieu (des lieux) de travail et l'adresse électronique de la personne de contact, en dimension de la fonte 12, en caractères gras, centré;
- le résumé, 10 lignes au plus, dimension de la fonte 12, en italique, cadré;
- des mots clés, 5 au plus, dimension de la fonte 12, en italique, centré;
- le texte de l'article en dimension de la fonte de 12;
- la bibliographie, obligatoire pour tout article, est écrite conformément aux règles imposées par le Standard international ISO 7144/1986 intitulé « Documentation -présentation des thèses et des documents similaires ».

Normes de rédaction

« Studii de Știință și Cultură / Revue de Science et de Culture » (www.revista-studii-uvvg.ro), revue répertoriée en catégorie B – domaine Philologie – par le Conseil National de la Recherche Scientifique (CNCS), a son contenu structuré comme suit :

I. Cultures romanes / culture roumaine

II. Culture et langue allemandes / culture roumaine

III. Langues et cultures slaves / langue et littérature roumaines

IV. Traductologie

V. Comptes rendus

Se conformant à la pratique internationale (cf. notamment Chicago Style, MLA), notre revue, à partir du volume XI, n° 2 / juin 2015, a décidé d'adopter en particulier les règles de citations suivantes pour chacun des articles qui y seront publiés :

1. La bibliographie, en corps 12, Times New Roman, sera placée en fin d'article, suivant l'ordre alphabétique des auteurs, chaque nom d'auteur y étant inscrit en majuscules, suivi du prénom, puis du titre en caractères italiques, du lieu d'édition, de la maison d'édition, de l'année de parution et, si besoin est, de la pagination. Exemple : BENGESCO, Georges, Bibliographie franco-roumaine [...], Paris, Ernest Leroux éditeur, 1907, XLIII + 219 + (supplément) 114 p. [1ère éd.: Bruxelles, P. Lacomblez, 1895].

2. Dans le corps de l'article le contributeur indiquera entre parenthèses, dans l'ordre, le nom de l'auteur en majuscules, l'année de publication et la page. Exemple : (PAPADAT-BENGESCU, 1924, 102).

3. Les notes de bas de page seront réservées aux commentaires, traductions de citations, indications biographiques, lections etc. L'insertion de ces notes sera réalisée sous Word par incrémentation automatique.

Les articles à soumettre au comité de lecture devront être envoyés sous forme de fichier Word (accompagné du fichier en version PDF) à l'adresse vasileman7@yahoo.com au plus tard :

- le 10 février pour le premier numéro de l'année / Mars;
- le 10 mai pour le deuxième numéro / Juin;
- le 10 août pour le troisième numéro / Septembre;
- le 10 novembre pour le dernier numéro de l'année / Décembre.

Le Comité de Rédaction

Les tables et les diagrammes, les figures ou des autres dessin seront insérés dans le texte à l'endroit adéquat, numérotés, et ils auront, autant que possible, une bonne résolution, pour ne pas affecter la qualité du texte.

La structure de l'article qui présente des résultats des recherches expérimentales suivra les standards internationaux, conformément à l'acronyme IMRAD (introduction, méthodes et matériaux, résultats et discussions), auxquels on ajoutera les conclusions.

Les articles de toute autre nature seront composés d'une introduction, du corps de l'ouvrage et des conclusions, les corps de l'ouvrage pouvant être organisé selon le désir de l'auteur (des auteurs).

Les manuscrits seront envoyés, par voie électronique à l'adresse vasileman7@yahoo.com, ou sur un support électronique et imprimé, au siège de la rédaction: Université de l'Ouest "Vasile Goldiș" d'Arad, Blvd. Revoluției, no. 94-96 - revue « Studii de Știință și Cultură ».

Les articles scientifiques seront soumis au processus de critique PEER REVIEW "en aveugle".

Le nombre de critiques pour l'évaluation d'un article est 2, et le temps d'analyse est 30 jours. Les auteurs reçoivent des critiques une des réponses suivantes:

- article accepté;
- article accepté avec des modifications;
- article rejeté.

Les référents scientifiques suivront, en évaluant les manuscrits, l'actualité de la thème; l'approfondissement des idées scientifiques, l'originalité, aussi que le respect des instructions pour les auteurs. Le non-respect des standards sollicités par la revue conduira au rejet des manuscrits.

Nous prions les auteurs de:

- citer la revue « Études de Science et de Culture » dans d'autres publications où ils collaborent, en précisant:

- Le titre de la revue « Études de Science et de Culture », abréviation – SSC;
- Le volume, le numéro et l'année de parution;
- Le nombre de la page du texte cité;

- transmettre à la rédaction de la revue « Études de Science et de Culture » des renseignements sur les publications où ils ont cité notre revue, en mentionnant:

- Le titre de la revue, l'abréviation;
- Le volume, le numéro et l'année de parution;
- Le nombre de la page du texte cité.

D'autres informations au - téléphone : - 0040/0257/280335

- 0040/0257/280448

- portable: 0724-039978

- Adresse électronique: vasileman7@yahoo.com

Personne de contact: prof. VASILE MAN

Annonce pour les auteurs

La revue Studii de Știință și Cultură, en commençant par le volume XII, numéro 1/mars 2016 s'inscrit, à l'évaluation, pour s'indexer dans BDI Thomson ISI Philadelphia P.A. USA.

On demande que les auteurs citent dans la bibliographie de leur articles aussi des textes publiés dans revues cotées ISI.

INSTRUCȚIUNI PENTRU AUTORI

Aspecte generale

Revista „Studii de Știință și Cultură”, editată de Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, apare trimestrial. Revista este evaluată de Consiliul Național al Cercetării Științifice din Învățământul Superior și clasificată în categoria B+, cod CNCSIS 664, în perioada 2005-2011, Revista științifica evaluată și clasificată de CNCS în anul 2012, categoria B, profil umanist, domeniul FILOLOGIE.

Revista este indexată în Bazile de Date Internaționale (BDI): CEEOL (www.ceeol.com) din Frankfurt am Main, Germania, EBSCO Publishing (www.ebscohost.com) din Ipswich, Statele Unite ale Americii, Index Copernicus-Journals Master List din Varșovia, Polonia și DOAJ, Lund, Suedia.

Începând cu luna iunie 2012, revista „Studii de Știință și Cultură” este editată de Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, România în parteneriat cu Le Département de Roumain d’Aix Marseille Université, CAER. EA 854, France; le CIRRII (Centre Interuniversitaire de Recherche pour la Formation Continue des Enseignants d’Italien) Université de Paris 3 – Sorbonne Nouvelle, France, Universitatea Novi Sad, Serbia, din 2015 Universitatea Jena din Germania.

Prezentarea manuscrisului

Transmiterea către Revista „Studii de Știință și Cultură” a unui articol spre publicare, presupune:

- autorii își asumă responsabilitatea privind conținutul, cât și comportamentul etic;
- articolul nu a mai fost publicat și nici nu va fi înaintat spre publicare altei reviste;
- dreptul de autor se trece asupra revistei „Studii de Știință și Cultură”.

Textele articolelor vor fi redactate în limba română sau într-o limbă de circulație internațională. Titlul articolului, rezumatul și cuvintele cheie vor fi redactate în limba engleză, franceză și română, ca document WORD 97, WINDOWS 98 sau variante ulterioare, cu o dimensiune de maximum 15 pagini, inclusiv desenele, tabelele și bibliografia cu Font Times New Roman, la un rând.

Manuscrisul va cuprinde:

- titlul, cu dimensiunea 16, aldine bold, centrat;
- prenumele și numele complet al autorilor, locul (locurile) de muncă (cu denumirea completă, nu prescurtat), adresa (adresele) locului (locurilor) de muncă și e-mailul persoanei de contact, cu dimensiunea literei 12, aldine, centrat;
- rezumatul, maximum 10 rânduri, dimensiunea literei 12, italic, justified;
- cuvinte cheie, maximum 5, dimensiunea literei 12, italic, centrat;
- textul articolului cu dimensiunea literei de 12;
- bibliografia, obligatorie pentru orice articol, se scrie conform regulilor impuse de Standardul internațional ISO 7144/1986 intitulat „Documentation-presentation of theses and similar documents”.

Norme de redactare

Studii de Știință și Cultură, publicație acreditată în categoria B, domeniul Filologie, de către Consiliul Național al Cercetării Științifice (CNCS), își structurează conținutul în următoarele secțiuni:

I. Culturi românice / cultură românească

II. Limbă și cultură germană / limbă și cultură românească

III. Limbi și culturi slave / limbă și literatură română

IV. Traductologie

V. Recenzii

Conformându-ne practicilor internaționale (cf. mai ales Chicago Style, MLA), adoptăm, începând cu volumul XI, nr. 2 / iunie 2015, în mod special următoarele reguli de indicare a sursei bibliografice pentru fiecare articol ce va fi cuprins în paginile revistei noastre :

1. Bibliografia, utilizând Times New Roman 12 p., va fi plasată la sfârșitul articolului ; pozițiile din bibliografie se dispun în ordine alfabetică în funcție de numele autorului. Cu majuscule, se indică numele autorului urmat de prenume, apoi, conform normelor limbii, titlul lucrării în italic, locul publicării, editura, anul apariției și, dacă e necesar, numărul de pagini.

Exemplu : BENGESCO, Georges, Bibliographie franco-roumaine [...], Paris, Ernest Leroux éditeur, 1907, XLIII + 219 + (supplément) 114 p. [1ère éd.: Bruxelles, P. Lacomblez, 1895].

2. În corpul articolului, contributorul va indica între paranteze, în ordine : numele autorului cu majuscule, anul publicării și pagina. Exemplu : (PAPADAT-BENGESCU, 1924, 102).

3. Notele de subsol vor fi rezervate comentariilor, traducerii citatelor, indicațiilor biografice etc. Introducerea notelor de subsol se va realiza în Word prin insertare automată.

Articolele ce urmează a fi supuse atenției comitetului de lectură se vor trimite în fișier Word (însotite de o versiune PDF) la adresa : vasileman7@yahoo.com, cel mai târziu până la data de :

- 10 februarie pentru primul număr din an / martie ;
- 10 mai pentru al doilea număr / iunie;
- 10 august pentru al treilea număr / septembrie;
- 10 noiembrie pentru ultimul număr / decembrie.

Tabelele și diagramele, figurile sau alte desene vor fi inserate în text la locul potrivit, numerotate și vor avea o rezoluție cât mai bună pentru a nu impiedica calitatea materialului.

Structura articolului ce prezintă rezultate ale unor cercetări experimentale va urmări standardele internaționale, conform acronimului IMRAD (introducere, metode și materiale, rezultate și discuții), la care se adaugă concluziile.

Articolele de orice altă natură vor fi alcătuite din introducere, corpul lucrării și concluzii, corpul lucrării putând fi organizat după dorința autorului (lor).

Manuscrisele se trimit, pe cale electronică la adresa vasileman7@yahoo.com, sau pe suport electronic și listat, la sediul redacției: Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, Bd. Revoluției, nr.94-96 - revista „Studii de Știință și Cultură”.

Articolele științifice sunt supuse procesului de recenzare PEER REVIEW "in orb".

Numărul de recenzori pentru evaluarea unui articol este de 2, iar timpul de recenzare este de 30 de zile.

Autorii primesc de la recenzori unul din următoarele răspunsuri:

- articol acceptat;
- articol acceptat cu modificări;
- articol respins.

Referenții științifici vor urmări, la evaluarea manuscriselor actualitatea temei; aprofundarea ideilor științifice, originalitatea, cât și respectarea instrucțiunilor pentru autori. Nerespectarea standardelor solicitate de revistă, conduce la respingerea manuscriselor.

Autorii sunt rugați:

- să citeze revista „Studii de Știință și Cultură” în alte publicații unde colaborează, precizând:

Titlul revistei „Studii de Știință și Cultură”, abrevierea – SSC;

Volumul, numărul și anul apariției;

Numărul paginii textului citat;

- să transmită redacției revistei „Studii de Știință și Cultură” informații referitoare la publicațiile în care au citat revista noastră, menționând:

Titlul revistei, abrevierea;

Volumul, numărul și anul apariției;

Numărul paginii textului citat.

Alte informații: - telefon - 0040/0257/280335

- 0040/0257/280448

- mobil: 0724-039978

- E-mail: vasileman7@yahoo.com

Persoană de contact: prof. VASILE MAN

În atenția autorilor

Revista Studii de Știință și Cultură, începând cu volumul XII, numărul 1/martie 2016 se înscrive, pentru evaluare, în vederea indexării în BDI Thomson ISI Philadelphia P.A. USA.

Rugăm autorii să citeze în bibliografia articolelor și texte publicate în reviste cotate ISI.

2018 Subscriptions for the review “Studies of Science and Culture”

Subscriptions:

The price of the journal “Studies of Science and Culture” is of 49 lei/issue, in euro 11 euro/issue, in USD 15 USD/issue, and the subscribers for 2018 are entitled to a 25% discount.

The price of the yearly subscription for Romania is 164 lei/year, 4 issues.

Readers resident in Romania have the following payment options:

- bank account transfer into „Vasile Goldiș” University bank account, opened at B.C.R Arad,
RO34RNCB0015028152520236 in lei
- cash payment at „Vasile Goldiș” Western University Pay Office Revoluției Avenue Nr. 94-96,

Schedule: Monday - Thursday between 8-11 and 13-15,30

Friday between 8-9 and 11-12,30

The price of the yearly subscription for readers resident outside Romania is 38 euro/year, or 50 usd/year, 4 issues.

Nonresident readers in Romania may send the money through bank account transfer into „Vasile Goldiș” University bank account, opened at B.C.R Arad;

RO07RNCB0015028152520237 in EURO

RO77RNCB0015028152520238 in USD

Subscribers are asked to send to the address www.revista-studii-uvvg.ro a payment notification email in which to inform us of the shipping address for the paid subscription.

Additional information regarding subscriptions can be obtained at tel.0257/285804 int. 15, Adina Botea, fax 0257/214454.

ABONNEMENTS

À la Revue « Studii de Știință și Cultură » (« Étude de Science et de Culture) pour l'année 2018

Le prix de la Revue « Studii de Știință și Cultură » est de 49 lei/p. ; en euros, un numéro coûte 11 euros et en dollars, un numéro coûte 15 dollars. Les abonnements pour l'année 2018 bénéficient d'un rabais de 25%.

Les prix des abonnements annuels pour la Roumanie sont de 164 lei/an, 4 numéros.

Les lecteurs du pays peuvent opter pour des abonnements en lei, ainsi:

- par virement bancaire au compte de l'Université de l'Ouest « Vasile Goldiș » d'Arad, ouvert à B.C.R. Arad, **RO34RNCB0015028152520236** pour RON
- par paiement en espèces, à la Caisse de l'Université de l'Ouest « Vasile Goldiș » d'Arad, 94-96 Blvd. Revoluției,

Programme: Lundi - Jeudi 8-11 h et 13- 15,30 h

Vendredi 8-9 h et 11-12,30 h

Les prix des abonnements annuels pour les lecteurs de l'étranger sont de 38 euros/an, or 50 USD/an, 4 numéros.

Les lecteurs de l'étranger peuvent opter pour abonnements, ainsi:

- par virement bancaire aux comptes de l'Université de l'Ouest « Vasile Goldiș » d'Arad, ouverts à B.C.R. Arad;

RO07RNCB0015028152520237 pour EURO

RO77RNCB0015028152520238 pour USD

ATTENTION: Envoyez à l'adresse électronique www.revista-studii-uvvg.ro un courriel de notification du paiement, nous communiquant aussi l'adresse d'envoi pour l'abonnement payé, courriel vasileman7@yahoo.com

Vous pouvez obtenir des informations supplémentaires concernant l'effectuation des abonnements à tel. 0257/285804 int. 15, Adam Eugenia et par fax 0257/214454, pour OP ou les quittances acquittées.

ABONAMENTE la Revista Studii de Știință și Cultură pe anul 2018

Prețul Revistei Studii de Știință și Cultură este de 49 lei/buc., în euro un număr costă 11 euro, iar în dolari un număr costă 15 dolari, iar abonamentele pentru anul 2018 beneficiază de reducere 25%.

Prețurile abonamentelor anuale pentru România sunt de 164 lei/an, 4 numere.

Cititorii din țară pot opta pentru abonamente în lei, astfel:

- expediind banii în contul Universității de Vest „Vasile Goldiș” din Arad,deschis la B.C.R. Arad,
RO34RNCB0015028152520236 pentru RON
- cu plata în numerar, la Casieria Universității de Vest,,Vasile Goldiș Arad,B-dul Revoluției Nr.94-96,

Program: Luni-Joi orele 8-11 și 13- 15,30

Vineri orele 8-9 și 11-12,30

Prețurile abonamentelor anuale pentru cititorii din străinătate sunt de 38 euro/an, sau 50 usd/an, 4 numere.

Cititorii din străinătate pot opta pentru abonament,astfel:

- expediind banii în conturile Universității de Vest „Vasile Goldiș” din Arad,deschise la B.C.R Arad;

RO07RNCB0015028152520237 pentru EURO

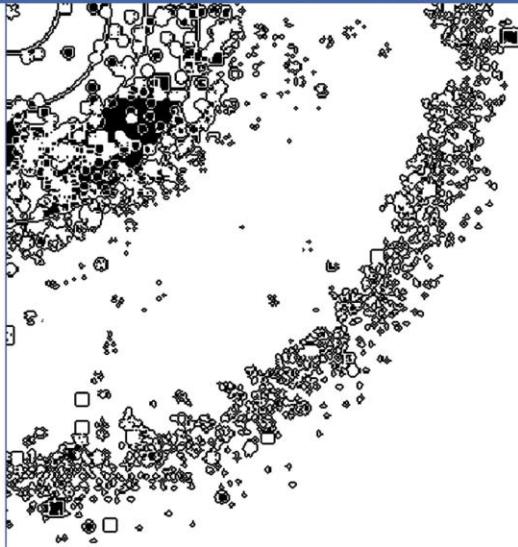
RO07RNCB0015028152520238 pentru USD

ATENȚIE:Trimiteti pe adresa www.revista-studii-uvvg.ro un e-mail de notificare de plată, în care să ne comunicați și adresa de expedieție pentru abonamentul plătit, e-mail vasileman7@yahoo.com

Informații suplimentare privind efectuarea abonamentelor se pot obține la tel.0257/285804 int. 15, Adina Botea și prin fax 0257/214454, pentru OP sau chitanțele achitate.

STUDII DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ

REVISTĂ TRIMESTRIALĂ EDITATĂ DE UNIVERSITATEA DE VEST “VASILE GOLDIȘ” DIN ARAD

Vasile Goldiș
University Press
Arad

Revista universitară de filologie,
cu apariție trimestrială,
„*Studii de Știință și Cultură*”,
acreditată CNCS, categoria B,
cuprinsă în şase baze de date internaționale,
Vă invită să publicați articole
cu rezultate ale activităților Dvs.
de cercetare științifică din domeniul filologie.

www.revista-studii-uvvg.ro
email: vasileman7@yahoo.com
tel: 0724039978